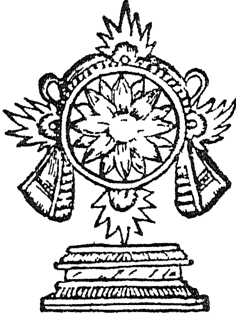
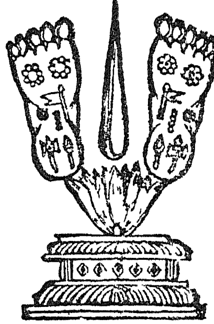
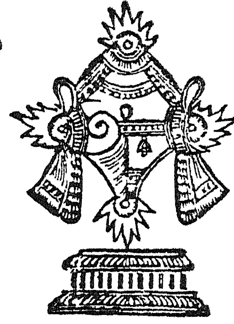
శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

వేదవ్యాసమహర్షిప్రణీతం

శ్రీమద్భాగవతమ్

సప్తమ-అష్టమ-నవమస్కంధత్రయమ్

శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యోపేతం

ప్రకాశకః

శ్రీ త్రిదండి శ్రీమన్నారాయణ రామానుజ జీయర్ స్వామినా

ముద్రణమ్

విజయ ముద్రాశాలా, చిత్తూర్.

*
* *

1976　　　　మూల్యం　రూ. 40-00

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

సప్తమస్కంధ విషయానుక్రమణికా

అధ్యాయే | పృష్ఠాంకాః

హరిః ఓమ్

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితే, శ్రీమద్భాగవతే,

సప్తమః స్కంధః

అథ ప్రథమో౽ధ్యాయః

రాజోవాచ—

సమః ప్రియః సుహృద్ బ్రహ్మన్ భూతానాం భగవాన్ స్వయమ్,

శ్రీమద్వీరరాఘవవ్యాఖ్యా

పూర్వస్మిన్ స్కంధే అష్టాదశే౽ధ్యాయే "హతపుత్రా దితిః శక్రపార్ష్ణిగ్రాహేణ విష్ణునా" ఇతి విష్ణో రింద్రస్య పక్షపాతిత్వ ముక్తమ్ తత్ర సర్వాంతరాత్మనః సర్వభూతసుహృదో నిరతిశయ ప్రీతిరూపస్య అవాప్తకామస్య నిరస్తాఖిలదోషస్య పరమకారుణికస్య శ్రీభగవతః కథం ప్రాకృతవద్ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికమ్ ? ఇతి పృచ్ఛతి రాజా (సమ ఇత్యాదినా త్రిభిః శ్లోకైః) యద్యపి తత్తజ్జీవ కర్మగుణానుగుణ్యేన అంతరాత్మతయా నియంతుః న వైషమ్యాదిదోషప్రసక్తిరితి తత్ర తత్ర బహువార ముక్తమితి న శంకావకాశః తథాపి తత్ర తత్ర ప్రసంగాత్ ఉక్తమేవ తద్ దృఢయితుం కిం గుణానాం కర్మణాం చ ప్రత్యేకం సుఖదుఃఖాదినిమిత్తత్వమ్ ఉత సముచ్చితానామ్ అథవా కర్మణామేవ నిమిత్తత్వం, గుణానాం తు తద్ధేతుత్వమత గుణానామేవ తన్నిమిత్తత్వం కర్మణాం తు గుణోపచయా పచయాదినిమిత్తత్వ మిత్యాదిశంకాపరిహారాన్ శ్రోతుం చ ప్రశ్నః (సమ ఇతి) హే బ్రహ్మన్ ! భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో నిరస్తనిఖిలదోషశ్చ అనేనాప్తకామత్వం సూచితమ్ తత ఏవ స్వప్రయోజన నిరపేక్షిత్వం చ సమః నిరస్తనిఖిలదోషత్వాదేవ ద్వేష్యప్రియవిభాగరహితః న హి రాగద్వేషాది మూలకః తదభావాత్ సమ ఇతి భావః కిం చ సర్వభూతానాం దేవాదీనాం చాసురాదీనాం చ

ఇంద్రస్యార్థే కథం దైత్యా నవధీ ద్విషమో యథా ౧

న హ్యస్యార్థః సురగణైః సాక్షా న్నిశ్శ్రేయసాత్మనః,
నైవాసురేభ్యో విద్వేషో నోద్వేగ శ్చాగుణస్య హి ౨

ఇతి నః సుమహాభాగ' నారాయణగుణాన్ ప్రతి,
సంశయః సుమహాన్ జాతః తద్భవాం శ్ఛేత్తు మర్హతి ౩

శ్రీశుక ఉవాచ —

సాధు పృష్టం మహారాజ హరే శ్చరిత మద్భుతమ్,
యద్ భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్తివర్ధనమ్ ౪

సుహృద్ధితైషీ ఆత్మత్వాదితి భావః న హ్యాత్మనః కించిచ్ఛరీరం హిత మన్యదహిత మాత్మత్వాదేవ చ నిరతిశయప్రియః ఏవంభూతః స్వయం సాక్షాదేవేంద్రస్యార్థే ప్రయోజనాయ కథం దైత్యా నవధీత్ హతవాన్. యథా విషమో రాగద్వేషాదిప్రాకృతగుణయుక్తస్తద్వత్ ౧

సాక్షా న్నిఃశ్రేయసాత్మనః పురుషార్థస్వరూపస్య నిరతిశయానందరూపస్యేత్యర్థః అస్య భగవతః సురగణై రింద్రాదిభి ర్నహ్యర్థః తదనుగృహీతేంద్రాదిభిః సాధ్యః కశ్చిత్ పురుషార్థో న తస్యాప్తి స్వయమేవ సాక్షిన్నిఃశ్రేయసాత్మత్వాదితి భావః తథా అసురేభ్య ఉద్వేగో భయం తేషు విద్వేషశ్చ నాస్త్యేవ తత్ర హేతుం వదన్ తం విశినష్టి (అగుణస్యేతి) హి యస్మాదగుణతన్మూలక రాగద్వేషభయరహితస్య ౨

ఇతీత్థం హే మహాభాగ! నిర్గుణస్య శ్రీమన్నారాయణస్య గుణాన్ ప్రతి గుణవిషయకో మహాన్ సంశయో జాతో వర్తతే తద్గుణాస్తు సమత్వాదయశ్చేష్టాస్తు గుణానుగుణేత్యేతత్సంశయాత్మక మజ్ఞానం ఛేత్తు మపోహితుం భవానేవార్హతి నాన్య ఇత్యర్థః ౩

ఏవ మాపృష్టో ముని స్తావ ద్రాజ్ఞః ప్రశ్న మభినందతి (సాధ్వితి) హే మహారాజ! అద్భుతం ప్రాకృతచేష్టాసజాతీయత్వేన చింతయితు మశక్యం హరే శ్చరితం ప్రతి సాధు పృష్టం హరిచరిత్రవిషయకసంశయోద్ఘాటనరూపత్వాత్ ప్రశ్నః సాధీయాన్ ఇత్యర్థః సాధుత్వమేవ ప్రశ్నస్య స్పష్టయితుం చరిత్రం విశినష్టి (యదితి) యద్ధరేః చరితం భాగవతానాం మాహాత్మ్యం యస్మిన్ తాదృశం అస్త్యేవం తతః కిం తత్రాహ, భగవద్భక్తివర్ధనం భగవద్భక్తే ర్వర్ధనం వృద్ధిర్యస్మాదితి వా భాగవత మహాత్మ్యేన భగవద్భక్తివర్ధకేన యుక్తత్వాత్ భగవచ్చరిత్రస్య తద్విషయకః ప్రశ్నః సాధురితి భావః. ౪

(నారదయుధిష్ఠిరసంవాదారంభః)

గీయతే పరమం పుణ్య మృషిభి ర్నారదాదిభిః,
నత్వా కృష్ణాయ మునయే కథయిష్యే హరేః కథామ్ 1

నిర్గుణోఽపి హ్యజోఽవ్యక్తో భగవాన్ ప్రకృతేః పరః,
స్వమాయాగుణ మావిశ్య బాధ్యబాధకతాం గతః 6

స త్త్వం రజ స్తమ ఇతి ప్రకృతే ర్నాత్మనో గుణాః,

అత స్తత్ పరమం పుణ్య మతీవ పుణ్యతమం చరిత్రం నారదాదిభిః ఋషిభి ర్గీయతే యత స్త్వత్ప్రశ్నః సాధుః తతోఽహం వ్యాసాయ మునయే నత్వా హరేః కథాం కథయిష్యే హరి గుణవిషయికసంశయరూపత్వాత్ ప్రశ్నస్య తద్గుణవర్ణనరూపకథాకథనే నైవో త్తరమితీత్యభిప్రాయేణ కథాం కథయిష్యే ఇత్యు క్తమ్ 1

ఏవం కథాకథనం ప్రతిజ్ఞాయాథ స త్త్వాదిగుణోద్భవాభిభవాదినా దేవాదీనాం జయపరాజయౌ స త్త్వాదిగుణాశ్చ త త్తజ్జీవకర్మాయత్తోద్భవాభిభవవంతః ప్రసిద్ధాః "కర్మవశ్యా గుణా హ్యేత స త్త్వాద్యాః పృథివీపతే" ఇత్యాదిభిః, అతః స త్త్వా న్తరాత్మతయా అవస్థాయ త త్తద్వ్య క్తికర్మానుగుణం గుణాన్ ప్రేరయతః ఈశ్వరస్య న వై షమ్యాదిక మితి పరిహరతి (నిర్గుణోపీతి) నిర్గుణః హేయగుణరహితః రాగద్వేషాదిరహిత ఇత్యర్థః అవ్య క్తః ప్రమాణాంతరాణా మగోచరః, అనేన ప్రత్యక్షాదిప్రమాణ గోచరరాగద్వేషాదిహేయగుణయు క్తప్రాకృతవై లక్షణ్య ము క్తమ్, అత ఏవ హ్యజః కర్మా యత్తోత్ప త్త్యాదిరహితః భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః ప్రకృతేః పరః "భూమిరాపోఽనలో వాయుః" "అపరేయమిత స్త్వన్యామ్" ఇత్యు క్తచిదచిదాత్మకప్రకృతిద్వయా ద్విలక్షణః, అపిశబ్దేనై వంవిధస్య వై షమ్యాద్యనర్హ్వతా సూచ్యతే, యద్యప్యేవంవిధః తథాపి స్వమాయాగుణమావిశ్య స్వా ంశభూతాం గుణవిశిష్టాం ప్రకృతిమావిశ్యేత్యర్థః ఆవేశశ్చాత్ర ప్రేరణపర్యంతః "అంతః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానామ్" ఇతి శ్రుతేః ఈరయతీతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ బాధ్యబాధకతాం గతః బాధ్యబాధకదేవాసురవర్గయో రంతరాత్మతయా త త్తచ్ఛరీరకత్వే నావస్థిత ఇత్యర్థః గుణకర్మానుగుణప్రేర్యమాణశరీరభూతదేవాసుర వర్గగతో బాధ్యబాధకభావః, న ప్రకృతిద్వయవిలక్షణ తదాత్మభూతపరమాత్మగతః యథా దేహాది గతావస్థాః నాత్మగతా స్తద్వదితి భావః 6

ఏతదేవ ప్రపంచయితుం తావద్గుణానాం ప్రకృతేరేవ సంబంధిత్వం తేషాం త త్తజ్జీవకర్మాను సారేణ పరిణామస్వభావత్వం చాహ (స త్త్వమితి) స త్త్వాదయః ప్రకృతేరేవ గుణాః, న త్వాత్మనః

న తేషాం యుగప ద్రాజన్ హ్రాస ఉల్లాస ఏవ వా ౭

జయకాలే తు స త్త్వస్య దేవర్షీన్ రజసోఽసురాన్,

పరమాత్మనః పరమాత్మశరీరభూతప్రకృతిస్వరూపగతాః న తు పరమాత్మస్వరూపగా ఇత్యర్థః తేషాం స త్త్వాదీనాం పర్వేషాం హ్రాసోఽభిభవః ఉల్లాసః ఉద్భవశ్చ యుగప న్న భవతి కింతు త త్తత్కర్మ. పరిపాకకాలానుగుణః కదాచిత్ కస్యచిద్ధ్రాసః కదాచి దుల్లాసశ్చ భవతీత్యర్థః. ౭

తతః కథం వైషమ్య పరిహారః ఇత్యత ఆహ (జయకాలే త్వితి) స త్త్వస్య జయకాలే ఉత్కర్షకాలే కర్మాయ త్తస త్త్వగుణోపచయకాల ఇత్యర్థః. దేవానృషీంశ్చాభజత్ తదనుగ్రాహకో భవతి రజసో జయకాలే ఇత్యనుషంగః అసురా నభజత్ తమసో జయకాలే తు యక్షాన్ రక్షాంసి చ తత్కాలానుగుణః త త్తత్కర్మవిపాకకాలానుగుణోఽభజత్ అయం భావః - 'గుణప్రవాహపతితో భూతవర్గోఽపి యాత్యయమ్। కర్మవశ్యా గుణాహ్యేతే స త్త్వాద్యాః పృథివీపతే'॥ ఇతి భగవత్పరాశరవచనాత్, స త్త్వాదిగుణానాం త త్తజ్జీవకర్మవిపాకకాలానుగుణహ్రాసోల్లాసరూపపరిణామప్రాచుర్యం చ ప్రసిద్ధమ్. 'ఆత్యంతికేన స త్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే। ధరాం రజః స్వభావేన' ఇత్యాద్యు క్తరీత్యా దేవాదీనాం స్వస్వకర్మాయ త్తస త్త్వాదిగుణప్రాచుర్యం చ ప్రసిద్ధమ్. స త్త్వాదిగుణానా ముల్లాసః సుఖదుఃఖమోహాద్యాపాదక ఇతి భగవతా గీతమ్ 'జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం స త్త్వ మిత్యుత। లోభః ప్రవృ త్తిరారంభః కర్మణా మశమః స్పృహా॥ రజస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన। అప్రకాశోఽప్రవృ త్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ॥ తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే పురుషర్షభ॥' ఇతి ఈశ్వరస్య తు సర్వాంతరాత్మత్వం బహుప్రమాణప్రతిపన్నం ఏవం సత్యేతదు క్తం భవతి, సర్వాంతరాత్మతయాఽవస్థిత ఈశ్వరః సర్వదా కస్యచిదేవ విజయం కస్యచిత్ సర్వదా పరాజయం చ న ప్రతిదిశతి, అపి తు త త్తద్దేవాదికర్మపరిపాకకాలానుగుణస త్త్వాదిగుణోద్భవకాలేషు దేవాదీనాం విజయం ప్రతిదిశతి అన్యేషాం తు పరాజయం స త్త్వాద్యుద్భవాభిభవయోశ్చ కర్మాధీనత్వాత్ తదనురూపప్రవృ త్తే రీశ్వరస్య న వైషమ్యమితి. నను కర్మపరిపాకకాలానుగుణోల్లాససుఖకరసత్త్వోపచయదశాయాం తద్గుణప్రచురాణాం దేవాదీనాం జయ మావహతీతి యు క్తమ్, ఇదం త్వయు క్తం, రజ స్తమసో రుపచయదశాయా మసురరక్షాదీన్ భజత ఇతి తదుపచయస్య దుఃఖమోహాదిఫలకత్వేన పరాజయాద్యావహత్వా దుచ్యతే రజ స్తమసోరుల్లాసకాలేఽసురాదీన్ భజతీత్యస్య తేషాం జయ మావహతీ త్యర్థః అపి తు రజ స్తమసో రుల్లాసఫలభూతదుఃఖమోహాదినిమి త్తపరాజయాదికమావహతీ త్యేవం చ యద్దైవాసురాదీనా మపి స్వకర్మవిశేషపరిపాకానుగుణం సత్త్వోల్లాస స్తదా జయం ప్రదిశ త్యన్యథా తు పరాజయమ్, ఏవం దేహాదీనామపి కర్మవిశేషపరిపాకానుగుణసత్త్వోద్రేకదశాయాం జయం, తేషామేవ పునః కర్మవిశేష

(నారదయుధిష్ఠిరసంవాదారంభః)

తమసో యక్షరక్షాంసి తత్కాలానుగుణోఽభజత్. ౮

జ్యోతి రాది రివాభాతి సంఘాతా న్న వివిచ్యతే,
విదంత్యాత్మాన మాత్మస్థం మథిత్వా కవయోఽంతతః ౯

యదా సిసృక్షుః పుర ఆత్మనః పరో రజః సృజత్యేష పృథక్ స్వమాయయా.
సత్త్వం విచిత్రాసు రిరంసు రీశ్వరః శయిష్యమాణ స్తమ ఈరయత్యసౌ. ౧౦

పరిపాకానుగుణరజ స్తమసో రుల్లాసే సతి దుఃఖాదికరం పరాజయాదికమితి, ఇయాంస్తు విశేషః. దేవాదీనాం పుణ్యకర్మణాం సత్త్వప్రచురత్వాత్ ప్రాయశః తస్యైవోల్లాసాత్ ప్రాయశో విజయః. కాదాచిత్కః పరాజయః, అసురాదీనాం త్వపుణ్యేన రజ స్తమః ప్రచురత్వా త్తయోరేవ ప్రాయశః ఉల్లాసాత్ ప్రాయశః పరాజయః, కాదాచిత్కో విజయ ఇతి ౮

'స్వమాయాగుణమావిశ్య బాధ్యబాధకతాం గతః' ఇత్యనేన తత్తద్బాధ్యబాధకేషు దేవాసురాది వర్గేష్వీశ్వర స్యానుప్రవేశ ఉక్తః కథ మనుప్రవిష్టో విజ్ఞాయతి ఇత్యపేక్షాయాం తత్తదనుప్రవేశే అనుప్రవిష్టస్య వివిచ్య ద్రష్టు మశక్యత్వే సమ్య గుపాయేన వివేచనీయత్వే చ దృష్టాంత మాహ (జ్యోతి రితి) కాష్ఠాదిషు జ్యోతిఃప్రభృతివస్తువత్ అనుప్రవిష్టోఽప్యాభాతి తద్గతదోషాస్పృష్టః ప్రకాశతే 'అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి' ఇతి శ్రుతేః ఇతి భావః సంఘాతాత్ కాష్ఠాదిసంఘాతాదివ దేహేంద్రియ భోక్తృవర్గరూపసంఘాతా న్న వివిచ్యతే, ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వయాథాత్మ్యవిద్భిః ప్రకృతి పురుషాభ్యాం విలక్షణత్వేన న జ్ఞాయతే ఇత్యర్థః కవయః తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిద స్త్వాత్మస్థం జీవాత్మని స్థితం 'య ఆత్మని తిష్ఠన్, యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్' ఇతి శ్రుతేః ఆత్మానం పరమాత్మానం మథిత్వా వివేకపూర్వకం తద్భక్తియోగ మభ్యస్యే త్యర్థః అంతతోఽనేకజన్మావసానే విదంతి సాక్షా త్కుర్వంతి. స్వమాయాగుణమావిశ్యే త్యనేన ప్రేరణపర్యంతానుప్రవేశోఽభిసంహితః ౯

తదేవ గుణప్రేరకత్వం వివృణోతి (యదేతి) ఏషః పరః పురుషో భగవాన్ యదా స్వమాయయా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన ప్రకృత్యా వా ఆత్మనో జీవస్య, జాత్యభిప్రాయ మేకవచనమ్ ఆత్మనా మిత్యర్థః పురః శరీరాణి సిసృక్షుః స్రష్టుమిచ్ఛు స్తదా రజః సృజతి ప్రేరయతీ త్యర్థః తమః ఈరయతీత్యనేనైకార్థ్యాత్ యదా సృష్ట్యనంతరం విచిత్రాసు పూర్షు దేహేషు రిరంసుః రంతు మిచ్ఛుః రిరక్షిషు రిత్యర్థః తదా సత్త్వం సృజతి, యదా చేశ్వరః శయిష్యమాణ ఉపసంజిహీర్షు స్తదాసౌ పరమపురుష స్తమ ఈరయతి ౧౦

కాలం చరంతం సృజతీశ ఆశ్రయం ప్రధానపుంభ్యాం నరదేవ సత్యకృత్,
య ఏష రాజన్నపి కాల ఈశితా సత్త్వం సురానీక మివైధయ త్యతః,
తత్రప్రత్యనీకా నసురాన్ సురప్రియో రజస్తమస్కాన్ ప్రమిణోత్యురుశ్రవాః ౧౧

అత్రైవోదాహృతః పూర్వ మితిహాసః సురర్షిణా,
ప్రీత్యా మహాక్రతౌ రాజన్ పృచ్ఛతేఽజాతశత్రవే ౧౨

అథ తదా తత్కాలానుగుణోఽభజదితి సూచితం కాలప్రేరకత్వం వివృణోతి (కాలమితి) హే నరదేవ! ఈశః పరమాత్మా చరంతం ప్రవర్తమాన మాశ్రయం స్వవ్యాప్యతయా శరీరభూతం కాలం సృజతి నిమేషకాష్ఠాద్యవస్థం కరోతి ఏవం కాలం సృష్ట్వా ప్రధానపురుషాభ్యాం చిదచిత్సమష్టిభ్యాం సత్యకృత్ సత్ చిద్వ్యష్టిః త్యత్ అచిద్వ్యష్టిః తదుభయం కరోతీతి తథా సత్త్యచ్ఛబ్దయోశ్చిదచిద్వ్యష్ట్యోః ప్రయోగః 'తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చా భవత్' ఇత్యాదిశ్రుతౌ ప్రసిద్ధస్తథా సత్యచ్ఛబ్దయోః తత్పరత్వే శ్రుతిః 'అథ యద్దేవేభ్యః ప్రాణేభ్యశ్చ తత్సత్, అథ యద్దేవాః ప్రాణాశ్చ తత్త్యం తదేకయా వాచా సమభివ్యాహ్రియతే సత్య మితి' ఇతి దేవాః దేవాధిష్ఠితానీంద్రియాణి తేభ్యః పరః తత్సంస్పృష్టశ్చేతనః సత్, దేవాద్యచిద్వ్యష్టిస్తు త్యం తదేతదుభయం సత్య మిత్యేకయా వాచా ఏకశబ్దేన సమభివ్యాహ్రియతే బోధ్యత ఇతి తదర్థః. ఏవ మీశ్వరస్య తత్తజ్జీవకర్మపరిపాకానుగుణకాలప్రేరకత్వ ముక్తం, తచ్చాత్మత్వేన తదనుప్రవేశపూర్వక మితి చ ఈశ్వరాధీనః కాలః దేవాదీనాం తత్తత్కర్మపరిపాకానుగుణసత్త్వాది గుణవృద్ధిహేతు రితి వదన్ సర్వాంతరాత్మతయా దేవాదికర్మానుగుణం గుణాన్ ప్రేరయతో నేశ్వరస్య వైషమ్య మిత్యుత్తర ముపసంహరతి (య ఇతి) హే రాజన్! తతః కర్మానుగుణ్యేనేశ్వరస్య గుణకాలప్రేరకత్వాత్ య ఏషః గుణప్రేరకః కాలః కాలశరీరకః తత్ప్రేరకశ్చేశితా ఈశ్వరః సత్త్వం కర్మపరిపాకాయత్తకాలకృతగుణోన్మేషసత్త్వగుణప్రచురం సురానీక మివ సురానీకమేవ ఇవశబ్దోఽవధారణే' వర్ధయతి తస్యైవ జయ మావహతీ త్యర్థః తద్వృద్ధేస్తత్ప్రతిపక్షక్షపణపూర్వకత్వాత్ సురాణాం ప్రియ స్సన్ తత్రప్రత్యనీకాన్ సురానీకప్రతిపక్షరూపాన్ రజస్తమఃప్రచురాన్ ప్రమిణోతి వినాశయతి ఉరుశ్రవాః విపులకీర్తిః అసురానీకవినాశనేన వైషమ్యాదిసంభావనయా నాపకీర్తిమా నీశ్వరః, కిం తు విపులతమకీర్తిమానిత్యర్థః ౧౧

ఏవం సర్వభూతసుహృదః సమస్యేశ్వరస్య దేవాసురాదిజయాపజయహేతుత్వేఽపి కర్మానుగుణ్యా ద్వైషమ్యాభావ ఉక్త ఇదానీం తస్య సర్వభూతసుహృత్త్వే ఇతిహాసం దర్శయతి (అత్రేతి) అత్రైవ తస్య సర్వభూతసుహృత్త్వ ఏవ। హే రాజన్! మహాక్రతౌ రాజసూయే ప్రీత్యా అత్యాదరేణ పృచ్ఛతే అజాతశత్రవే యుధిష్ఠిరాయ సురర్షిణా నారదేనేతిహాస ఉదాహృతః ౧౨

(నారదయుధిష్ఠిరసంవాదారంభః)

దృష్ట్వా మహాద్భుతం రాజా రాజసూయే మహాక్రతౌ,
వాసుదేవే భగవతి సాయుజ్యం చేదిభూభుజః ౧౩

తత్రాసీనం సురఋషిం రాజా పాండుసుతః క్రతౌ,
పప్రచ్ఛ విస్మితమనా మునీనాం శృణ్వతా మిదమ్. ౧౪

యుధిష్ఠిర ఉవాచ —

అహో అత్యద్భుతం హ్యేత ద్దుర్లభై కాంతినా మపి,
వాసుదేవే పరే తత్త్వే ప్రాప్తి శ్చైద్యస్య విద్విషః ౧౫

ఏత ద్వేదితు మిచ్ఛామః సర్వ ఏవ వయం మునే,
భగవన్నిందయా వేనో ద్విజై స్తమసి పాతితః ౧౬

దమఘోషసుతః పాప ఆరభ్య కలభాషణాత్,

ప్రశ్నం తన్నిమిత్తం చ వివృణోతి (దృష్ట్వేతి) రాజసూయాఖ్యే మహాక్రతౌ చేదిభూభుజః శిశుపాలస్య భగవతా ఛిన్నశిరసః వాసుదేవే భగవతి శ్రీకృష్ణే సాయుజ్యం సంశ్లేషం మహాద్భుతం దృష్ట్వా విస్మితచిత్తః పాండుసుతో రాజా యుధిష్ఠిరః తత్ర క్రతౌ యజ్ఞసభాయా మాసీనం ఉపవిష్టం దేవర్షిం నారదం మునీనాం శృణ్వతాం సతా మిదం వక్ష్యమాణం పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ౧౩—౧౪

తదేవాహ (అహో ఇతి షడ్భిః,) అహో ఏతదద్భుతం తదద్భుతత్వం హేతుః, ఏకాంతినా మనన్యప్రయోజనేన భగవంతం భజతామపి దుర్లభమ్ కిం తత్,? పరే తత్త్వే ప్రకృతిపురుష విలక్షణేశ్వరతత్త్వరూపే శ్రీకృష్ణే విద్విషః చైద్యస్య ప్రాప్తి రిత్యేతత్. ౧౫

మునే నారద! ఏతత్పర్వం వయం వేదితు మిచ్ఛామః కేనాపి భావేన భగవంతం స్మరతాం తత్ప్రాప్తి ర్భవత్యేవ కిమత్ర చిత్రం. తత్రాహ (భగవన్నిందయేతి) వేనః పృథోః పితా భగవన్నిందయైవ నిందామాత్రేణ హేతునా తమసి నరకే ద్విజైః ఋషిభిః పాతితః. ౧౬

దమఘోషసుత శ్చైద్యస్తు కలభాషణాత్ బాల్యమధురభాషణాదారభ్య బాల్యా దారభ్యేత్యర్థః.

సంప్రత్యమర్షీ గోవిందే దంతవక్త్రశ్చ దుర్మతిః ౧౭

శపతో రసకృ ద్విష్ణుం యద్బ్రహ్మ పర మవ్యయమ్,
శ్విత్రో న జాతో జిహ్వాయాం నాన్ధం వివిశతు స్తమః ౧౮

కధం తస్మిన్ భగవతి దురవగ్రాహధామని,
పశ్యతాం సర్వలోకానాం లయ మీయతు రంజసా ౧౯

ఏతత్ భ్రామ్యతి మే బుద్ధి ర్దీపార్చిరివ వాయునా,
బ్రూహ్యేత దద్భుతతమం భగవం స్తత్ర కారణమ్ ౨౦

శ్రీశుక ఉవాచ —

రాజ్ఞ స్తద్వచ ఆకర్ణ్య నారదో భగవా౯ ఋషిః,
తుష్టః ప్రాహ సమాభాష్య శృణ్వత్యా స్తత్సదః కథాః ౨౧

సంప్రతి ఏతత్కాలపర్యంతం గోవిందే శ్రీకృష్ణే అమర్షీ క్రోధీ అతోఽయం నితరాం పాపాత్మా తథా దంతవక్త్రోఽపి దురాత్మా. ౧౭

అనయోః పరబ్రహ్మభూతం నిర్వికారం శ్రీకృష్ణ మసకృ చ్ఛపతోః శిశుపాలదంతవక్త్రయోః జిహ్వాయాం శ్విత్రః శ్వేతకుష్ఠరోగో వాపి న జాతః నాప్యేతా వంధం తమో నరకమపి వివిశతుః కింతు భగవంతమేవ వివిశతుః ౧౮

అతః సర్వలోకానాం పశ్యతాం సతాం దురవగ్రాహ్యధామని దురవగమజ్యోతిర్మయస్వరూపే భగవత్యంజసాఽనాయాసేన తత్ప్రాప్తిసాధనానుష్ఠాన మంతరేణేత్యర్థః కథం లయ మీయతుః? భగవత్సాయుజ్యం కథం ప్రాపతు రిత్యర్థః. ౧౯

ఇతీత్థం వాయునా దీపశిఖేవ మమ బుద్ధిర్భ్రామ్యతి హే భగవ౯! ఏతన్మహ దద్భుత మతోఽత్ర కారణం బ్రూహీతి ౨౦

ఇత్థ మాపృష్టో నారదః ప్రాహేత్యాహ మునిః (రాజ్ఞ ఇతి) రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరస్య తత్ప్రశ్న రూపం వచః శ్రుత్వా భగవాన్ నారద స్తుష్టః సమీచీనప్రశ్నేన హృష్టః సదసః సభాయాః శృణ్వంత్యాః సత్యాః తం యుధిష్ఠిర మాభాష్య స్వవచఃశ్రవణాభిముఖం కృత్వా ప్రశ్నపరిహారరూపాం కథాం ప్రాహ ౨౧

(నారదయుధిష్ఠిరసంవాదః)

నారద ఉవాచ—

నిందన స్తవ సత్కారన్యక్కారార్థం కలేవరమ్,
ప్రధానపరయో రాజ న్నవివేకేన కల్పితమ్ ౨

హింసా తదభిమానేన దండపారుష్యయో ర్యథా,
వైషమ్యమిహ భూతానాం మమాహమితి పార్థివ ౩

యన్నిబంధోఽభిమానోఽయం తద్వధాత్ ప్రాణినాం వధః,

తామేవాహ నిందన (మిత్యాదినా దశభి రధ్యాయైః.) అస్య ప్రశ్నస్య ముఖ్య ముత్తరం వక్తుం తావత్ సంసారిచేతనానా మివేశ్వరస్య దేహాత్మాభిమానప్రయుక్తస్తుతినిందాద్యభిమానిత్వం నాస్తీతి చైద్యస్య ముక్తిం దదావితి కంచిత్ పరిహారమాహ (నిందనేతి,) హే రాజన్ ! నిందనం దోషకథనం స్తవో గుణకథనం సత్కారశ్చందనలేపాదిః న్యక్కారః పాంసుక్షేపణాదిః ఏషా మర్థో విషయః కళేవరం ప్రధానశబ్దో దేహావస్థప్రధానవచనః పరశబ్దో దేహాత్పరజీవవచనః తయోరవివేకేన పరస్పరవిలక్షణత్వవిషయకజ్ఞానాభావేన దేహాత్మాభిమానేనేతి యావత్ తేనావివేకేన హేతునా కల్పితం కలేవరస్య నిందనాదివిషయత్వ మవివేకకృతం న తు స్వతో జడత్వాత్, న హి కాష్ఠం చందనలేపాదిరూపసత్కారాఽఽకం మన్యతే ఇతి తావ న్నిర్వివాద మిత్యర్థః ౨

ఏవం స్థితే హే పార్థివః యథేహ సంసారే భూతానాం దేహాత్మాభిమానినాం దేవమనుష్యాదీనా మామహ మితి వైషమ్యం మమేయం నిందా నిందితోఽహ మిత్యభిమానరూపవైషమ్యం తదభిమానేన మమేయం నిందేత్యభిమానేన దండపారుష్యయో ర్నిమిత్తయోః హింసా చ స్యాత్ దండః తాడనం, పారుష్యం నిందనం పరేణ దండపారుష్యయోః కృతయోః సతోః తత్ప్రయుక్తః మమేయం నిందా, నిందితోఽహం, మమాయం దండో దండితోఽహ మిత్యేవంరూపో నానావిధోఽభిమానః తత్ప్రయుక్తం పరేషు నిందాదికారిషు హింసాచరణం చ యథా లోకానాం దృశ్యతే న తథా యస్యేత్యుత్తరేణాన్వయః దేహవిషయమపి దండపారుష్యాదికం పరకృతం దేహాత్మాభిమానేనాత్మగతం మత్వా తదభిమానేన పరేషు హింసా స్యాదిత్యనేన యథా హింసాకారిషు దండపారుష్యాదికం దేహగతమేవ సత్త్వాత్మగతమ్, దెహాత్మనో రవివేకేన త్వాత్మగతం న మన్యతే తథా హింస్యమానేష్వపి హింసా చ దేహగతైవ న త్వాత్మగతా దేహాత్మాభిమానాత్తు హింసితోఽహ మిత్యభిమాన ఇతి సూచితమ్ ౩

తదేవ స్పష్టమాహ (యన్నిబంధ ఇతి.) అయ మభిమానో దండితానాం చలోకానాం యథా

తథా న యస్య కైవల్యా దభిమానోఽఖిలాత్మనః,
పరస్య దమకర్తుర్హి హింసా కేనాస్య కల్ప్యతే ౨౪

తస్మాద్వైరానుబంధేన నిర్వైరేణ భయేన వా,

దండితోఽహం నిందితోఽహ మిత్యభిమానః యన్నిబంధో యద్ధేతుకో దేహహేతుక ఇత్యర్థః దేహాత్మాభిమానస్య దేహహేతుకత్వాత్ దేహాత్మాభిమానహేతుకో దండితోఽహ మిత్యభిమానో దేహహేతుక ఏవేత్యభిప్రాయేణ యన్నిబంధోఽభిమానోఽయ మిత్యుక్తమ్, ఏవం తద్వధా ద్ధన్యమానేషు తస్య దేహస్య వధాదేవ ప్రాణినాం దేహాత్మాభిమానినాం వధః దేహగత ఏవ వధః న త్వాత్మగతో దేహాత్మాభిమానాత్తు హతోఽహ మిత్యభిమానః ఇత్యర్థః ఏవం సంసారిణాం నిందనాదికం సర్వం దేహాత్మాభిమానకృత మిత్యుక్తమ్ అథోక్తార్థవిషయ మీశ్వరే దర్శయతి (తథేతి) యథా సంసారిణాం దేహాత్మాభిమానః తన్మూలకో నిందితోఽహ మిత్యాద్యభిమానశ్చ యస్యేశ్వరస్య నాస్తి తస్యాస్య అభిమానప్రయుక్తా పరేషు హింసా కేన హేతునావకల్ప్యతే ఇత్యన్వయః అభిమానాభావే హేతుః-అఖిలాత్మన ఇతి, సకలజగదాత్మత్వాదభిమానో నాస్తీత్యర్థః న త్వాత్మత్వేఽపి తస్య జీవవ దభిమానః స్యాదేవ తత్రాహ-కైవల్యాదితి నిరస్తనిఖిలదోషత్వా దిత్యర్థః. "అనృతేన హి ప్రత్యూఢా" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా జీవానా మనాది పుణ్యపాపాత్మకకర్మమూలకో హి దేహాత్మాభిమానః తస్య తు పరమపురుషస్య సర్వాంతరాత్మనో నిరస్తనిఖిలకర్మవశ్యత్వాదిదోషత్వా దభిమానాభావ ఇతి భావః నిందితోఽహ మిత్యాద్యభిమాన ఏవ నాస్తి, కిం పునస్తత్ప్రయుక్తం పరేషు నిందకేషు హింసాదికరణం నాస్తీత్యాహ (హింసేతి) అస్య నిందనాదినా ప్రయుక్తాభిమానరహితస్య హింసానిందకకర్మికా కేన హేతునా కల్ప్యతేః హింసాహేతో రభిమానస్యాభావా ద్ధేత్వంతరస్యాదర్శనాత్ సా నాస్త్యేవేత్యర్థః నను, కథముచ్యతేఽభిమానస్తత్ప్రయుక్తా హింసా చ తస్య నాస్తీతి, యతోఽస్మదాదిసమక్షమేవ నిందకం చైద్యం హతవానిత్యాశంకాం నిరాకుర్వ న్నీశ్వరం విశినష్టి (పరస్య దమకర్తుర్హీతి) పరస్య నిందకాదే ర్దమకర్తుః శిక్షాకర్తుః పరస్య హితార్థమేవ దండం కుర్వత ఇత్యర్థః శిక్షయా పరస్మై హితాచరణం చ చైద్యస్య హీనా మాసురీం యోనిం పరిహార్య నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపస్వప్రాపణేనేదానీమేవ అస్మదాదిభిరపరోక్షం దృష్టమితి భావః. ఏవం దేహాత్మాభిమానాభావాత్ పరమపురుషస్య సంసారిణా మివ స్తుతినిందాద్యభిమానిత్వరాహిత్యముక్తమ్, ఏవం చ నిరభిమానిత్వా చ్చైద్యస్య ముక్తిం దదౌ ఇతి కశ్చిత్ పరిహారః ౨౪

నన్వేవం భగవ న్నిందాసు కస్యచిదపి పాపం న స్యాత్ న చ నిందా ప్రయుక్తాభిమానరహిత నిందయా నితరాం పాపిత్వప్రసంగ ఇతి వాచ్యమ్. తాదృశస్యాపి చైద్యస్య పరమపురుషప్రాప్తి

స్నేహాత్ కామేన వా యుంజ్యాత్ కథంచి న్నేక్షతే పృథక్ ౨౫

యథా వైరానుబంధేన మర్త్య స్తన్మయతా మియాత్.

దర్శనేన నిందాయా అపాపరూపత్వాత్ అన్యథా తాదృశే నిరతిశయముక్తిప్రతిబంధే పాపే సతి తస్య ముక్త్యసంభవాత్, కించైవం భగవత్స్తోత్రాదిషు పుణ్యమపి న స్యాత్ తథా చ సర్వశాస్త్రార్థవిరోధ ప్రసంగః కిం చ-

“మా మాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషంతోఽభ్యసూయకాః।
తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ ॥
క్షిపామ్యజస్ర మశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు॥” ఇతి భగవద్వచనవిరోధశ్చ స్యాత్, భగవతః స్తుతినిందాభిమానిత్వాభావకథనాత్ వేనచైద్యయోః వైషమ్యం చ న సిధ్యతి యతో వేనచైద్యయో ర్వైషమ్యప్రశ్నస్య కిముత్తర మిత్యపేక్షాయాం సాక్షాత్పరిహారమాహ (తస్మాదితి) నిందాదిభాక్ సంసారితుల్యత్వదోషప్రసంగనిరాకరణార్థం సంసారిచేతనా మివ దేహస్తుతినిందాద్యభిమానిత్వే భగవతో నాస్తీతి తద్వైలక్షణ్యమాత్ర ముక్తం “నిందనస్తవ సత్కార” ఇత్యాదిభిః శ్లోకై రితో వక్ష్యమాణ ఏవ సాక్షాత్పరిహారో వేదితవ్యః తస్మాదీశ్వరస్యైవంవిధస్వభావత్వాత్ వైరానుబంధ నిర్వైరభయస్నేహకామానాం పంచానా మన్యతమేన కేనచిత్ యుంజ్యాత్, భగవతి మనో యుంజీతే త్యర్థః “యథా భక్త్యేశ్వరే మన ఆవేశ్య” ఇత్యుత్తరగ్రంథైకార్థ్యాత్ వైరానుబంధో వైరవిచ్ఛేదః నిర్వైరేణేతి న వైరాభావో వివక్షితః, అపి తు భక్తిస్విపక్షితా ఉత్తరగ్రంథే పరిగణితహేతుషు పంచసు భక్తేరుక్తత్వాత్ స్నేహః సౌహార్దం బాల్యా దారభ్యైతత్పర్యంత మవిచ్ఛిన్నవైరేణ భగవతి మనో యుంజత శ్చైద్యస్య భగవత్ప్రాప్తిః వేనస్య తూక్తానా మన్యతమేనాపి భగవత్యయుక్తమనసో న ముక్తిః ప్రత్యుత నిరయప్రాప్తిరితి వైషమ్య మితి భావః. మనోయోజనస్య కాష్ఠామాహ (కథంచి న్నేక్షతే పృథగితి) పృథగ్భగవతోఽన్య ద్వస్తు కించిదపి కేనాపి ప్రకారేణ నేక్షతే న విషయీకరోతి మన స్తథా తద్యుంజీత విజాతీయప్రత్యయాంతరావ్యవహితచిత్తవృత్తి ర్భవేద్యథా తథేత్యర్థః. ౨౫

వస్తుతః ప్రీతిపూర్వకానుధ్యానాత్మకభక్తియోగాదపి వైరానుబంధానుధ్యానమేవ శ్రేయ ఇతి మయా నిశ్చిత మిత్యాహ (యథేతి) మర్త్యః సంసారీ జీవః భగవతి యథా వైరానుబంధేన ఆశు తన్మయతాం ఇయాత్ ప్రాప్నుయాత్, తథా భక్తియోగేన ఆశు నేయాదితి మే మయా మతి ర్బుద్ధి ర్నిశ్చితా, మమైవం బుద్ధినిశ్చయ ఇత్యర్థః తన్మయతాం తచ్చింతనప్రచురతా మిత్యర్థః

న తథా భక్తియోగేన ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ౨౬

కీటః పేశస్కృతా రుద్ధః కుడ్యాయాం త మనుస్మరన్,
సంరంభభయయోగేన విందతే తత్సరూపతామ్ ౨౭

ఏవం కృష్ణే భగవతి మాయామనుజ ఈశ్వరే,

వికారావయవార్థసంభవాత్ ప్రాచుర్యమేవాత్ర మయడర్థః పూర్వపూర్వచింతనా దుత్తరోత్తరచింతనస్య ప్రాచుర్యం తచ్చ ప్రత్యయాంతరావ్యవహితత్వరూపమ్ యద్వా తన్మయతాం తద్ధర్మప్రాచుర్యం ప్రాప్నుయా దిత్యర్థః ముక్తానాం ప్రాచుర్యేణ భగవద్ధర్మసామ్యశ్రవణాత్ ౨౬

యథా వైరానుబంధయోగః శ్రేయాన్ ఏవం భయయోగోఽపి భక్తియోగాచ్ఛ్రేయానితి వదన్ వైరానుబంధభయయోగయోర్భగవద్విషయకచింతాసంతానాత్మకయోః తత్ప్రాప్త్యుపాయత్త్వహేతౌ దృష్టాంతమాహ (కీట ఇతి) పేశస్కృతా భ్రమరేణ కుడ్యాయాం నిరుద్ధః కీటో యథా తమేవ పేశస్కృతం సంరంభభయయోగేన వైరానుబంధభయయోగాభ్యాం అనుస్మరన్ తత్స్వరూపతాం పేశస్కృతా సామ్యం విందతే తథా సంరంభభయయోగినౌ భగవత్స్వరూపతాం విందేతే ఇత్యర్థః తస్యైవ స్వరూపం యస్య తత్స్వరూప స్తస్య భావ స్తత్స్వరూపతా తాం తుల్యరూపతాం న త్వైక్య మిత్యర్థః న హి పేశస్కృతా రుద్ధః కీట స్తేనైకీభవతి ఉభయో రప్యుపలభ్యమానత్వాత్ అతః సామ్య మేవ దృష్టాంతాత్ సిధ్యతి ౨౭

ఉక్తార్థం దార్ష్టాంతికే దర్శయతి (ఏవమితి) భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే మాయామానుషే స్వసంకల్పోపాత్తమనుజాకృతౌ సాక్షాదీశ్వరే శ్రీకృష్ణవిషయే వైరేణానుచింతయా వైరపూర్వకానుధ్యానేన పూతపాప్మానః నిరస్తవైరాదిదోషాస్తం కృష్ణ మాపుః ప్రాపుః పూతపాప్మాన మిత్యస్యాయ మభిప్రాయః-యద్యపి "యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య స్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయప్రీతిరూపయా అవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరూపయా భగవద్భక్త్యైవ తత్ప్రాప్తిహేతుత్వం తథా చోక్తం భగవతా-

పురుషః స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్య స్త్వనన్యయా ।
భక్త్యాత్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున ॥
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప ।
తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ ॥
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాంతి తే॥ ఇతి.

(నారదయుధిష్ఠిరసంవాదః)

వైరేణ పూతపాప్మాన స్తమాపు రనుచింతయా. ౨౮

కామాద్ ద్వేషా ద్భయాత్ స్నేహా ద్యథా భక్త్యేశ్వరే మనః,
ఆవేశ్య తదఘం హిత్వా బహవ స్తద్గతిం గతాః ౨౯

గోప్యః కామా ద్భయాత్ కంసో ద్వేషా చ్చైద్యాదయో నృపాః,

శ్రుతిశ్చ- "తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే'' ఇత్యాదికా భక్తిశ్చ ప్రీతిపూర్వక మవిచ్ఛిన్న మనుధ్యానమ్ "ప్రీతిపూర్వ మనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే'' ఇతి భక్తిలక్షణాత్. సంరంభభయయోగయోస్తు ప్రీతిరూపత్వాభావాత్ ప్రత్యుత తద్విపరీతరూపత్వాచ్చ న భగవత్ప్రాప్తిహేతుత్వం. తథా ప్యత్యంతసంరంభకృతభావనాప్రకర్షేణ స్వహేతుభూతసంరంభభయయోరపి విస్మరణాత్ భావనాయాశ్చ నిరతిశయానందాపహాభగవద్విషయత్వేన ప్రీతిరూపాపన్నత్వాత్ తస్యా అపి భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వమితి ఏవం చ యేషాం భావనాప్రకర్షేణ స్వహేతుభూతవైరాదివిస్మరణాదిభావో వేనాదీనాం తేషాం భగవన్నిందాదిప్రయుక్తభగవద్విషయకభావనాప్రకర్షాభావేన తన్మూలకనిందాదిదోషావిస్మృతేః భగవత్ప్రాప్త్యభావః ప్రత్యుత తన్నిందాదిదోషేణ నిరయప్రాప్తిశ్చేతి వేనచైద్యయో ర్వైషమ్య ముక్తం భవతి. అత ఏవ న స్తుతినిందయో పుణ్యాపుణ్యత్వప్రతిపాదకశాస్త్రవిరోధోఽపి భావనాప్రకర్షేణ అవిస్మృతవరాదిదోషవత్పురుషవిషయత్వాత్ పుణ్యాపుణ్యప్రతిపాదకశాస్త్రాణామ్ ౨౮

ఏవ ముక్తార్థం దార్ష్టాంతికే నిదర్శ్యైవం కైశ్చిల్లబ్ధ మిత్యాహ (కామాదితి) యథా భక్తియోగేనేశ్వరే మన ఆవేశ్య భగవతో గతిం జగ్ము స్తథా కామాదిభిరపి తస్మిన్ మన ఆవేశ్య తదఘం మనస ఆవేశననిమిత్తం కామాదిరూప మఘం హిత్వా అత్యంతభావనాప్రకర్షేణ కామాదికం విస్మృత్యేత్యర్థః బహవ స్తద్గతిం ప్రాప్తాః ౨౯

ఏతదేవోదాహరణవిశేషేషు దర్శయతి (గోప్య ఇతి) భగవతి కామాత్ గోప్య స్తద్గతిం గతా ఇత్యనుషంగః భయాత్ కంస స్తద్గతిం గతః ఇతి విభక్తివిపరిణామః యద్వా. గోప్యాదయః సర్వే ప్రతినియతకామాదిభి రుపాయై స్తద్గతిం గతా ఇతి యౌగపద్యేనాన్వయః సంబంధాత్ వృష్ణయః స్నేహాద్యూయమితి వృష్ణయో యూయం చ దేహసంబంధకృతస్నేహా దిత్యర్థః అన్యథా

సంబంధాద్ వృష్ణయః స్నేహా ద్యూయం భక్త్యా వయం విభో ౩౦

కతమోఽపి న వేనః స్యాత్ పంచానాం పురుషం ప్రతి,

పంచప్రకారాంతర్భావాయోగాత్ భక్త్యా వయం నారదాదయ స్తత్ర స్నేహః తుల్యసన్నికృష్టవిషయః ప్రేమ్ణా భక్తిరుత్కృష్టవిషయేతి భేదః ౩౦

ఏవ ముక్తే నార్థేన సిద్ధం వేనచైద్యయోః వైషమ్య మాహ (కతమ ఇతి,) ఉక్తానాం పంచానాం కాముకద్వేషి భియత్ స్నేహవత్ భక్తరూపాణాం పంచానాం మధ్యే వేన స్త్వీశ్వరం పరమ పురుషం ప్రతి కోఽపి న భవతి కామాద్యన్యతమో న భవత్యతః తన్నిందయా నిరయప్రాప్తిరితి భావః తస్మాదుక్తానాం పంచానాం మధ్యే కేనాప్యన్యతమేనోపాయేన భగవతి శ్రీకృష్ణే మనో నివేశయేత్, నివేశితే చ మనసి మనోనివేశననిమిత్తం కామాదికమపి విస్మృత్య తం ప్రాప్నోతీతి భావః, అత ఏవ హి శ్రీవిష్ణుపురాణే "అపగతదోషానుబంధో భగవంత మవాప" ఇతి హ్యుక్తం నను సంరంభభయ యోగాదీనామపి భక్తియోగవ ద్భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వే యథా ఆరబ్ధవిచ్ఛిన్నభగవద్భక్తియోగః పునర్జన్మాంతరే ''పూర్వాభ్యాసేన కౌంతేయ' ఇత్యాది భగవదుక్తరీత్యా పూర్వాభ్యాసేనోపసంహృత సంపూర్ణభగవద్భక్తియోగో భగవంతం ప్రాప్నోతి ఏవ 'మారబ్ధవిచ్ఛిన్నసంరంభభయాదియోగోఽపి జన్మాంతరే పూర్వాభ్యాసేన పరిపూర్ణతద్యోగో భగవంతం ప్రాప్నుయాత్, న చైవం యుక్తం, అన్యథా విష్ణుద్వేషిణాం సర్వేషామపి ముక్తిప్రసంగః ఏవం చ-

''యః పుత్రః పితరం ద్వేష్టి తం విద్యా దన్యరేతసమ్।
యో విష్ణుం సతతం ద్వేష్టి తం విద్యా దంత్యరేతసమ్॥" ఇత్యాది విష్ణు దూషకనిందావచనానా మనవకాశప్రసంగః ఉచ్యతే-సంరంభభయాదీనాం తస్మిన్నేవ జన్మని స్వవిస్మారక భావనాప్రకర్షావహానామేవ ముక్తిహేతుత్వం న తు విచ్ఛిన్నానాం జన్మాంతరసంబంధినా మపి, ప్రత్యుత తేషాం నిరయహేతుత్వమేవ, భక్తియోగస్య తు విచ్ఛిన్నస్యాపి పునర్జన్మాంతరే భావనాప్రకర్షావహద్వారా ముక్తిసాధనత్వమితి న చాత్ర మానాభావః ధర్మిగ్రాహకమానస్య సత్త్వాత్-

"పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్య విద్యతే" ఇత్యారభ్య-
'తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్।
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన॥
పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః॥" ఇత్యంతేన భగవతైవారబ్ధస్యాపి భక్తియోగస్య పునః కాలాంతరే ఫలసాధనత్వస్యోక్తత్వాత్ న త్వేవం సంరంభభయాదీనాం

తస్మాత్ కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయేత్. ౩౧

మాతృష్వసేయో వ శ్చైద్యో దంతవక్త్రశ్చ పాండవ.
పార్షదప్రవరౌ విష్ణో ర్విప్రశాపాత్ పదా చ్చ్యుతౌ ౩౨

యుధిష్ఠిర ఉవాచ—

కీదృశః కస్య వా శాపో హరిదాసాభిమర్శనః,

సకృదారబ్ధానాం పున ర్జన్మాంతరే భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వప్రమాపకం కించిత్ వచనం విద్యతే ప్రత్యుత 'యో విష్ణుం' ఇత్యాదినిందావచనాన్యేవ సంతి యది భగవన్నిందాదికారిణామపి సర్వేషాం ద్వేషాది విస్మారకభావనాప్రకర్షః స్యాత్తర్హి స్యాదేవ తేషాం ముక్తిరితి న కోఽపి విరోధః ౩౧

ఏవం సంరంభయోగాదీన మపి భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వేన చైద్యదంతవక్త్రయో ర్న ముక్తౌ విస్మయః కార్య ఇత్యభిధాయ న కేవలం తయోర్భగవద్విషయకభావనాప్రకర్షే తద్విషయకసంబంధ ఏవ హేతు రపి తు పూర్వసిద్ధం భగవదానుకూల్యం చేతి యుక్త మితిహాసం ప్రతుష్టూషుః ప్రశ్నావసర ప్రదానాయ తయోస్తావత్ విష్ణుపార్షదత్వం విప్రశాపాత్ భ్రంశం చాహ (మాతృష్వసేయ ఇతి) మాతుః స్వసా భగినీ తస్యాః అపత్యం పుమాన్ మాతృష్వసేయః హే పాండవ! యుధిష్ఠర! యో భవతో మాతృష్వసేయః చైద్యో దంతవక్త్రశ్చ ద్వావిమౌ పూర్వం విష్ణోః పార్షదప్రవరౌ ద్వారస్థితౌ విప్రశాపా ద్ధేతోః పదాత్ స్వస్థానాచ్చ్యుతౌ భ్రష్టౌ. ఏవం చ తయోః వాల్యాత్యద్వేషాతిశయాత్ ప్రాక్తనాత్యంత భగవదానుకూల్యాచ్చ శాపాంతే భావనాప్రకర్షసిద్ధ్యా ముక్తిరితి భావః అండాంతర్వర్తిని ఉపేంద్రావి ష్ణులోకే కస్మింశ్చిత్ 'తదుపర్యపి బాదరాయణః సంభవాత్' ఇతి న్యాయే నోపేంద్రాద్యుపాసనయా తద్ద్వారపత్యాధికారం గతౌ కౌచిజ్జీవౌ స్థితౌ సనకాదిప్రశాపాత్ పదచ్యుతావితి నారదస్యాశయః ౩౨

ఇమ మాశయ మజానన్నేవం ప్రశ్నావసరే దత్తే పృచ్ఛతి యుధిష్ఠిరః (కీదృశ ఇతి ద్వాభ్యామ్) కీదృశః శాప ఇతి శాపప్రకారప్రశ్నః కస్యవేతి తత్కర్తృప్రశ్నః. తస్య విశేషణం హరిదాసా భిమర్శన ఇతి. హరిదాసానభిమృశతి పరాభవతీతి హరిదాసాభిమర్శీ. తస్య అనేన తస్యానౌచిత్యం సూచితమ్. హరే రేకాంతభక్తానాం నికటవర్తినాం భవో జన్మ అశ్రద్ధేయ ఇవ అనాదర్తవ్య ఇవాభాతి ప్రతీయతే అయం భావః-'ఏతం దేవయానం పంథాన మాపద్య న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తతే' ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ముక్తానామేవ పునరావృత్తిర్న విద్యతే కిం పున ర్నిత్యసిద్ధానాం భగవత్పార్షదానాం భగవత్స్థానాత్ భ్రంశాభావ

అశ్రద్ధేయ ఇవాభాతి హరే రేకాంతినాం భవః ౩౩

దేహేంద్రియాసుహీనానాం వైకుంఠపురవాసినామ్,
దేహసంబంధసంబద్ధ మేతదాఖ్యాతు మర్హసి. ౩౪

నారద ఉవాచ—

ఏకదా బ్రహ్మణః పుత్రా విష్ణో ర్లోకం యదృచ్ఛయా,
సనందనాదయో జగ్ము శ్చరంతో భువనత్రయమ్ ౩౫

పంచషడ్వాయనార్భాభాః పూర్వేషామపి పూర్వజాః,
దిగ్వాససః శిశూన్ మత్వా ద్వాఃస్థౌ తాన్ ప్రత్యషేధతామ్ ౩౬

ఇహ జన్మాభావశ్చేతి అత ఇదం భగవత్పార్షదయోః తత్పదాద్భ్రష్టయోః ఉచ్యమానమిహ జన్మానద ర్త్వవ్యం తజ్జన్మప్రతిపాదకం వాక్యం "జరద్గవః కంబలపాదుకాభ్యామ్" ఇత్యాదివాక్యవ దసంగతార్థమితి ౩౩

తయో ర్జన్మాసంభవమేవ వివృణ్వన్ పృచ్ఛతి (దేహేంద్రియాసుహీనానామితి) కర్మాయత్త ప్రాకృతదేహేంద్రియప్రాణరహితానాం వైకుంఠపురవాసినాం నిత్యసిద్ధానా మిత్యర్థః అనేన పూర్వమ ప్యసంభావితప్రాకృతదేహేంద్రియప్రాణసంబంధానా మిత్యుక్తమ్ ఏవంవిధానాం దేహసంబంధః ప్రాకృతి దేహసంబంధః తదనుబంధిరాగద్వేషాదిసంబంధశ్చ తయోః సమాహారః తదేత ద్ఘటమానం మహ్యమాఖ్యాతుం కథయితు మర్హసి ౩౪

ఏవ మాపృష్టో భగవా న్నారదః ప్రశ్నస్యోత్తరరూప మితిహాసం వక్తుముపక్రమతే (ఏక దేత్యాదినా) బ్రహ్మణ శ్చతుర్ముఖస్య పుత్రాః సనందనాదయః, ఆదిశబ్దేన సనత్కుమారసనత్సుజాతా వివక్షితాః ఏతే భువనత్రయం చరంతః కదాచి ద్యదృచ్ఛయా విష్ణో ర్లోకం జగ్ము ర్యయుః, అయం విష్ణులోకశబ్దో బ్రహ్మాండాంతర్గతవిష్ణులోకవిషయః న తు ముక్తప్రాప్యపరమవ్యోమవిషయః "వైకుంఠః కల్పితో యేన లోకాలోకనమస్కృత" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ ముక్తప్రాప్యే గమ్యే పరమవ్యోమ్ని యోగినామపి సనకాదికానాం గమనాసంభవాత్ నిత్యసిద్ధానా మిహోత్పత్త్యసంభవాచ్చ ౩౫

సనందనాదీన్ విశింష న్నాహ (పంచేతి) పంచ షడ్వా హాయనా వత్సరా యేషాం తే అర్భా అర్భకాః తదాభాసః తద్వదవస్థితాః తాన్, అర్భశబ్దాభిప్రేతం వివృణోతి- పూర్వేషాం రుద్రాదీనా మపి పూర్వం జాతాన్ దిగ్వాససో దిగంబరా నేవంభూతాం స్తాన్ సనందనాదీన్ శిశూన్ శిశుత్వేనాలక్ష్య విష్ణో ర్ద్వాఃస్థౌ ద్వారి స్థితౌ ద్వారపౌ ప్రత్యషేధతాం న్యవారయతామ్. ౩౬

(జయవిజయయోః సనకాదిశాపాద్దైత్యజన్మప్రాప్తిః)

అశపన్ కుపితా ఏవం యువాం వాసం న చార్హథః,
రజస్తమోభ్యాం రహితే పాదమూలే మధుద్విషః,
పాపిష్ఠా మాసురీం యోనిం బాలిశౌ యాత మాశ్వతః. ౩౭

ఏవం శప్తౌ స్వభవనాత్ పతంతౌ తైః కృపాళుభిః,
ప్రోక్తౌ పునర్జన్మభి ర్వాం త్రిభి ర్లోకాయ కల్పతామ్ ౩౮

జజ్ఞాతే తౌ దితేః పుత్రౌ దైత్యదానవవందితౌ,
హిరణ్యకశిపు ర్జ్యేష్ఠో హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తతః ౩౯

హతో హిరణ్యకశిపు ర్హరిణా సింహరూపిణా,
హిరణ్యాక్షో ధరోద్ధారే బిభ్రతా సౌకరం వపుః ౪౦

తాభ్యాం ప్రతిషిద్ధాస్తే కుపితాః సంతః ఏవం వక్ష్యమాణరీత్యా అశపన్. శాపప్రకార మేవాహ (యువా మిత్యాదినా) రాగద్వేషాదిరహితే భగవతః పాదమూలే వాసం కర్తుం యువాం నార్హథః. అప్రాకృతం భగవత్పాదారవిందమూల ముపాశ్రిత్యాత్ర స్థాతుం ప్రాకృతరాగద్వేషాదియుక్తౌ యువాం నార్హథః ఇత్యర్థః. కింతు బాలిశౌ మూర్ఖౌ యువా మతో భగవత్స్థానా దాశు శీఘ్రం పాపిష్ఠాం రాగద్వేషాదిబహుళా మాసురీం యోని మాసురజన్మేత్యర్థః. యాతం ప్రాప్నుతమ్ ౩౭

ఏవ మిత్థం శప్తౌ తౌ పార్షదౌ స్వస్థానాత్ పతంతౌ కృపాళుభి స్తైః సనకాదిభిః ప్రోక్తౌ తదేవాహ (పున రితి) పున ర్వాం యువయో స్త్రిభి ర్జన్మభిః లోకాయ పునరేతల్లోకప్రాప్త్యై కల్పతాం శాపమోక్ష ఇతి శేషః తావతా కాలేన శాపః సమాప్యతా మిత్యర్థః ౩౮

తావేవ పార్షదౌ విప్రైః శప్తౌ ఇహ లోకే దితేః పుత్రౌ జజ్ఞాతే జాతౌ బభూవతుః, తత్ర హిరణ్యకశిపుః జ్యేష్ఠః తతో హిరణ్యాక్ష స్తస్యానుజః ౩౯

తత్ర జ్యేష్ఠో హిరణ్యకశిపుః నృసింహరూపిణా భగవతా హతః హిరణ్యాక్షస్తు ధరోద్ధారే భూమ్యుద్ధారే నిమిత్తే సౌకరం వారాహం వపు ర్బిభ్రతా భగవతా హతః ౪౦

హిరణ్యకశిపుః పుత్రం ప్రహ్లాదం కేశవప్రియమ్,
జిఘాంసు రకరో న్నానాయాతనా మృత్యుహేతవే ౪౧

సర్వభూతాత్మభూతం తం ప్రశాంతం సమదర్శనమ్,
భగవ త్తేజసా స్పృష్టం నాశక్నో ద్ధంతు ముద్యమైః ౪౨

తత స్తౌ రాక్షసౌ జాతౌ కేశిన్యాం విశ్రవః సుతౌ,
రావణః కుంభకర్ణశ్చ సర్వలోకోపతాపనౌ ౪౩

హిరణ్యకశిపువృత్తాంతప్రశ్నావతరణాయ తద్వృత్తాంతం సంగ్రహేణాహ (హిరణ్యకశిపురితి) స కేశవస్య భగవతో నిరతిశయప్రియం ప్రహ్లాదం పుత్రం జిఘాంసు ర్హంతు మిచ్ఛుః పుత్రమరణ నిమిత్తం నానావిధాయాతనాః అకరోత్ ౪౧

యాతనాః కుర్వాణోఽపి హిరణ్యకశిపు స్తం పుత్రం హంతు ముద్యమైః సర్వోపాయైరపి నాశక్నోత్. తత్ర హేతుం వదం స్తం విశినష్టి - భగవత స్తేజసా స్పృష్టం వ్యాప్తం, తత్ర హేతుః, ప్రశాంత మశనాయాపిపాసాదిరహితం ప్రశాంతేష్వేవ భగవత్తేజస్స్పర్శ ఇతి భావః యద్వా, అత ఏవ ప్రశాంతం, తత్ర హేతుః- సమదర్శనం సుఖదుఃఖాదిషు ద్వంద్వేషు సమదృష్టిః యః సమః స ఏవ ప్రశాంత ఇతి భావః యద్వా, అత ఏవ సమదర్శనం సర్వభూతానా మాత్మా ఈశ్వర స్తద్భూతం తత్ప్రకారతయా తదాత్మతామాపన్నం 'శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్' ఇత్యుక్తరీత్యా యథా 'వామదేవ స్త ద్ధైతత్ పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చాహం కక్షీవాన్ ఋషిరస్మి విప్రః' ఇతి సర్వభూతాంతరాత్మానం భగవంతం స్వశరీరకం ధీపాత్కృత్య స్వప్రకారతయా స ఏవావస్థిత ఇతి ప్రకారభేదేఽపి ప్రకార్యైక్యాత్ తదభిప్రాయేణ వామదేవో ఋష్యాదీనాం స్వాత్మనోఽభేద మనుసంహితవా నేవం ప్రహ్లాదోఽపి 'అహం హరిః సర్వమిదం జనార్దనః' ఇతి ప్రకార్యైక్యాత్ విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వాత్ స్వస్మిన్ స్వనిష్ఠత్వాభావ మాలక్ష్య అహమేవ సర్వభూతాంతరాత్మా భగవానిత్యను సంహితవాన్ ఇత్యాశయేన తస్య విశేషణం సర్వభూతాత్మభూతమిత్యుక్తమ్ ౪౨

తతస్తావేవ హిరణ్యకశిపుహిరణ్యాక్షౌ ద్వితీయే జన్మని కైకస్యాం భార్యాయాం విశ్రవస్సుతౌ జాతౌ. తత్ర జ్యేష్ఠో రావణోఽనుజస్తు కుంభకర్ణ స్తా వుభౌ సర్వలోకానుపతాపయతః ఖేదయత ఇతి సర్వలోకోపతాపనౌ ౪౩

(జయవిజయయోః సనకాదిశాపాద్దైత్యజన్మప్రాప్తిః)

తత్రాపి రాఘవో భూత్వా న్యహన చ్ఛాపముక్తయే,
రామవీర్యం శ్రోష్యసి త్వం మార్కండేయముఖాత్ ప్రభో. ౪౪

తావేవ క్షత్రియౌ జాతౌ మాతృష్వస్రాత్మజౌ తవ,
అధునా శాపనిర్ముక్తౌ కృష్ణచక్రహతాంహసౌ ౪౫

వైరానుబంధతీవ్రేణ ధ్యానేనాచ్యుతసాత్మ్యతామ్,
నీతౌ పునర్హరేః పార్శ్వం జగ్మతు ర్విష్ణుపార్షదౌ. ౪౬

యుధిష్ఠిర ఉవాచ—

విద్వేషో దయితే పుత్రే కథ మాసీ న్మహాత్మని,

తత్రాపి జన్మని భగవాన్ రాఘవో భూత్వా శాపముక్తయే తయోః శాపోత్తారణాయ వ్యహనత్. అనేన హితకారిత్వం భగవతః సూచితమ్ కోఽసౌ రాఘవః? కీదృశం తద్వీర్యమ్? కథం వా హతవాన్? ఇత్యత్రాహ (రామవీర్యమితి.) వీర్యగ్రహణం తజ్జన్మాదీనా మప్యుపలక్షణం. తదవతార తద్వీర్యాదికం సర్వం హే ప్రభో! మార్కండేయముఖా చ్ఛ్రోష్యస్యతో నాత్ర తన్మయా వితన్యత ఇతి భావః ౪౪

తావేవ రావణకుంభకర్ణావేవాద్య అధునా తృతీయే జన్మని తవ మాతృష్వస్రాత్మజౌ క్షత్రియౌ శిశుపాలదంతవక్త్రౌ జాతావద్య శాపేన నిర్ముక్తౌ శ్రీకృష్ణచక్రేణ హత మంహః పాపమూలకం శరీరం యయోస్తౌ ౪౫

వైరానుబంధేన తీవ్ర ముత్కృష్టం యద్ధ్యానం భగవద్విషయకం తేనాచ్యుతస్య భగవతః సాత్మతా మాత్మనో ధర్మః ప్రకారః ఆత్మతా సమానా ఆత్మతా సాత్మతా తాం సాధర్మ్యమిత్యర్థః. నీతౌ ప్రాపితౌ, పునర్విష్ణుపార్షదౌ భూత్వ హరేః పార్శ్వం జగ్మతుః ౪౬

యదుక్తం – "హిరణ్యకశిపుః పుత్రం ప్రహ్లాదం కేశవప్రియమ్। జిఘాంసుః" ఇత్యాదినా ప్రహ్లాదస్య కేశవప్రియత్వం హిరణ్యకశిపోః ప్రహ్లాదే మరణోద్యోగపర్యంతో ద్వేషశ్చేతి తద్విస్తరేణ

బ్రూహి మే భగవన్ యేన ప్రహ్లాద స్యాచ్యుతాత్మతా ౪౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే.
ప్రహ్లాదచరితోపక్రమే ప్రథమోఽధ్యాయః.

బుభుత్సుః పృచ్ఛతి యుధిష్ఠిరః (విద్వేష ఇతి.) దయితే నితరాం ప్రీతివిషయే తత్రాపి మహాత్మని సద్గుణాశ్రయే హిరణ్యకశిపో ర్విద్వేషః కథమాసీత్ కేన హేతునా ఆసీదిత్యర్థః తదేతత్ యా చ యేన కారణేన ప్రహ్లాదస్య అచ్యుతాత్మతా అచ్యుతే భగవతి ఆత్మా మతి ర్యస్య సోఽచ్యుతాత్మా తస్య భావస్తత్తాం చ హే భగవన్, మే మహ్యం బ్రూహి ౪౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ప్రథమోఽధ్యాయః.

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

భ్రాతర్యేవం వినిహతే హరిణా క్రోడమూర్తినా,
హిరణ్యకశిపూ రాజన్ పర్యతప్యద్రుషా శుచా. ౧

ఆహ చేదం రుషా ఘూర్ణః సందష్టదశనచ్ఛదః,
కోపో జ్జ్వలద్భ్యాం చక్షుర్భ్యాం నిరీక్షన్ ధూమ్ర మంబరమ్. ౨

కరాళదంష్ట్రోగ్రదృష్ట్యా దుష్ప్రేక్ష్యభ్రుకుటీముఖః,
శూల ముద్యమ్య సదసి దానవా నిద మబ్రవీత్ ౩

భో భో దానవదైతేయా ద్విమూర్ధం త్ర్యక్ష శంబర,
శతబాహో హయగ్రీవ నముచే పాక ఇల్వల ౪

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఏవం తయోః కేశవాత్మత్వవిద్వేషవిస్తరబుభుత్సునా పృష్టో భగవాన్నారద ఆహ (భ్రాతరీతి) ఏవం దేవపక్షపాతినా క్రోడమూర్తినా వరాహరూపిణా భగవతా భ్రాతరి హిరణ్యాక్షే వినిహతే సతి, హే రాజన్! రోషేణ శుచా శోకేన చార్పితో వ్యాప్తః పర్యతప్యత్ పరితాప శ్చకార ౧

ఇదం వక్ష్యమాణ మాహ చ కథంభూత ఆహ తత్రాహ. రుషా ఘూర్ణో అత ఏవ సందష్టః దశనచ్ఛదః అధరో యేన కోపేన ఉదతిశయేన జ్వలద్భ్యాం చక్షుర్భ్యాం ధూమ్ర మంబర మాకాశం కోపాగ్నిధూమేనైవ ధూమ్ర మంబరం నిరీక్షమాణః ౨

కరాళదంష్ట్రాభి ర్భయంకరదంష్ట్రాభి ర్యుక్తయా ఉగ్రయా దృష్ట్యా దుష్ప్రేక్ష్యం దుర్ని రీక్ష్యం భ్రుకుటీయుక్తం ముఖం యస్య సదసి సభాయాం శూలముద్యమ్య ఉద్ధృత్య అనేన స్వసామర్థ్యం సూచితమ్ దానవాన్ ప్రతి ఇద మువాచ ౩

తదేవాహ (భో భో ఇతి) సామాన్యేన తావత్ సంబోధనం. భో భో దానవా దైతేయాశ్చేతి విశేషతః సంబోధనం, ద్విమూర్ధన్! ఇత్యాదినా ౪

విప్రచిత్తే మమ వచః పులోమం శకునాదయః,
శృణుతానంతరం సర్వే క్రియతామాశు మాచిరమ్ ౫

సపత్నైర్ఘాతితః క్షుద్రైర్భ్రాతా మే దయితః సుహృత్,
పార్ష్ణిగ్రాహేణ హరిణా సమేనాప్యుపధావనైః ౬

తస్య త్యక్తస్వభావస్య ఘృణేర్మాయావనౌకసః,
భజంతం భజమానస్య బాలస్యేవాస్థిరాత్మనః. ౭

మచ్ఛూలభిన్నగ్రీవస్య భూరిణా రుధిరేణ వై,
రుధిరప్రియం తర్పయిష్యే భ్రాతరం మే గతవ్యథః ౮

తస్మిన్ కూటేఽహితే నష్టే కృత్తమూలే వనస్పతౌ,
విటపా ఇవ శుష్యంతి విష్ణుప్రాణా దివౌకసః ౯

ఏతే సర్వే యూయం ప్రథమం మమ వచః శృణుత, తతః శ్రవణానంతరమేవ మదుక్తమాశు యుష్మాభిః క్రియతాం చిరం విలంబం మా కురుత ౫

కిం తత్రాహ (సపత్నైరితి) సమేన దేవాసురవర్గయోః సమేనాపి ఉపధావనై రనువర్తనైః పార్ష్ణిగ్రాహేణ పృష్ఠోపోద్బలకేన దేవానాం సహాయభూతేనేత్యర్థః. హరిణా ప్రయోజ్యకర్త్రా మత్సపత్నైః ప్రయోజకకర్తృభిః క్షుద్రై రల్పబలైర్దేవైః ప్రియః సుహృచ్చ మే భ్రాతా హిరణ్యాక్షో ఘాతితః ౬

తస్య హరేః కథంభూతస్య ఘృణేః సూర్యవత్తేజోమయవిగ్రహస్యాపి మాయావనౌకసః మాయోపాత్తవరాహరూపస్య అత ఏవ త్యక్తః స్వభావో యేన తస్య, దేవతారూపత్యాగాదితి భావః. భజన్తం స్వపదముపక్రమమాణం భజమానస్యానువర్తమానస్య బాలస్యేవాస్థిరాత్మనః అవ్యవస్థితచిత్తస్య ౭

ఏవంభూతస్య హరేర్మమ శూలేన భిన్నా గ్రీవా యస్య తస్య భూరిణా రుధిరేణ రుధిరప్రియం మమ భ్రాతరం గతవ్యథోఽహం యావత్తర్పయిష్యే తావద్యూయం భువం యాతేత్యన్వయః ౮

నను, దేవైస్తద్వధః కారితః అతస్తే కిం న హన్యంతే? తత్రాహ (తస్మిన్నితి) అస్మాకమహితే శత్రౌ కూటే దేవానామాశ్రయే తస్మిన్ విష్ణౌ నష్టే సతి యథా వనస్పతౌ ఛిన్నం మూలం యస్య తస్మిన్ సతి శాఖాః శుష్యంతి, తద్వద్విష్ణురేవ ప్రాణో జీవనహేతుర్యేషాం తే దివౌకసః దేవాః స్వయమేవ నఙ్క్ష్యంతి అతః తన్నాశాయ న పృథగ్యత్నః కార్య ఇతి భావః. ౯

(హిరణ్యకశిపోః స్వభృత్యేభ్యః ప్రజాపీడనార్థమాదేశః)

తావద్యాత భువం యూయం విప్రక్షత్రసమేధితామ్,
సూదయధ్వం తపోయజ్ఞస్వాధ్యాయవ్రతదానినః ౧౦

విష్ణు ర్ద్విజక్రియామూలో యజ్ఞో ధర్మమయః పుమాన్,
దేవర్షిపితృభూతానాం ధర్మస్య చ పరాయణమ్ ౧౧

యత్ర యత్ర ద్విజా గావో వేదా వర్ణాశ్రమాః క్రియాః,
తం తం జనపదం యాత సందీపయత వృశ్చత ౧౨

ఇతి తే భర్తృనిర్దేశ మాదాయ శిరసాఽఽదృతాః,
తథా ప్రజానాం కదనం విదధుః కదనప్రియాః ౧౩

యావత్తర్పయిష్యే తావద్యూయం బ్రహ్మక్షత్రకులాభ్యాం సమేధితాం బ్రహ్మక్షత్రబహులా మిత్యర్థః భువం పృథ్వీం యాత యాత్వా కిం కర్తవ్యమ్? తత్రాహ (సూదయధ్వమితి,) తప ఆదీనాం ద్వంద్వే తతో మత్వర్థీయ ఇనిః తప ఆదిభి ర్యుక్తాన్ సూదయధ్వం ఘాతయత ౧౦

నను తైః కిమపరాద్ధమ్? తత్రాహ (విష్ణురితి) ద్విజానాం క్రియామూలో యో యజ్ఞః స ఏవ ధర్మః తన్మయః తదాకృతిః పుమాన్ విష్ణుః ద్విజక్రియామూల ఇతి భిన్నపదత్వే ద్విజానాం క్రియా స్మార్తీ మూలం యస్య శ్రౌతయజ్ఞరూపధర్మమయశ్చేత్యర్థః పుమాన్ శ్రౌతస్మార్తధర్మశరీరక ఇత్యర్థః తథా దేవర్షిపితృభూతానాం ధర్మః దేవాద్యుద్దేశ్యకో యో ధర్మస్తస్య చ పరాయణం పరమ ఆశ్రయః నిర్వాహకః దేవాద్యుద్దేశ్యకో యో ధర్మస్తదాశ్రయ ఇత్యర్థః ద్విజేషు తత్కర్తృక యజ్ఞాదిధర్మేషు చ వినాశితేషు శరీరవినాశేన విష్ణురపి వినాశితో భవతి, తద్వినాశే చాశ్రయవినాశా దాశ్రితే ధర్మే వినష్టే సతి యజ్ఞధర్మీయచరుపురోడాశాది హవిర్భాగాదిరూపజీవికాయా అభావాద్దేవాదయోఽపి స్వయమేవ వినష్టా భవంతీతి భావః ౧౧

తస్మాద్యత్ర యత్ర దేశే బ్రాహ్మణాదయో వర్తంతే తం తం జనపదం దేశం యాత గచ్ఛత, సందీపయత దహత వృశ్చత లునీత. ౧౨

ఇతీత్థం భర్తు ర్హిరణ్యకశిపో ర్నిర్దేశ మాజ్ఞాం ఆదృతా ఆదరయుక్తాః శిరసా ఆదాయ స్వీకృత్య కదనప్రియాః కదనం భూతద్రోహః తద్దుఃఖం వా తదేవ ప్రియం యేషాం తే దానవా దైతేయాశ్చ ప్రజానాం కదనం చక్రుః ౧౩

పురగ్రామవ్రజోద్యానక్షేత్రారామాశ్రమాకరాన్,
ఖేటఖర్వటఘోషాంశ్చ దదహుః పత్తనాని చ. ౧౪

కేచిత్ ఖనిత్రై ర్బిభిదుః సేతుప్రాకారగోపురాన్,
ఆజీవ్యాం శ్చిచ్ఛిదు ర్వృక్షాన్ కేచిత్ పరశుపాణయః,
ప్రాదహన్ శరణాన్యన్యే ప్రజానాం జ్వలితోల్ముకైః ౧౫

ఏవం విప్రకృతే లోకే దైత్యేంద్రానుచరై ర్ముహుః,
దివం దేవాః పరిత్యజ్య భువి చేరు రలక్షితాః ౧౬

హిరణ్యకశిపు ర్భ్రాతుః సంపరేతస్య దుఃఖితః,
కృత్వా కరోదకాదీని భ్రాతృపుత్రా నసాంత్వయత్ ౧౭

శకునిం శంబరం ధృష్టం భూతసంతాపనం వృకమ్,
కాలనాభం మహానాభం హరిశ్మశ్రు మథోత్కచమ్. ౧౮

కదనక్రియామేవ ప్రపంచయతి (పురేతి) తత్ర పురం హట్టాదిమత్. గ్రామస్తద్రహితః. వ్రజో గవాం వాసః. ఉద్యానం కృత్రిమం వనం. క్షేత్రం వ్రీహ్యాదేః ఆరామః. అకృత్రిమం వనం ఆశ్రమం ఋషీణాం స్థానం ఆకరో రత్నానాం వాసః ఖేటః కర్షకగ్రామః ఖర్వటో గిరిద్రోణ్యాశ్రయో గ్రామః ఘోష ఆభీరాణాం వాసః పత్తనం రాజధానీ ఏతాని కేచిద్దదహుః అగ్నిప్రక్షేపేణ దగ్ధవంతః ౧౪

కేచిత్ ఖనిత్రైః ఖననసాధనైః సేతూన్ ప్రాకారాన్ గోపురాంశ్చ సేత్వాదీంశ్చ బిభిదుః తత్ర సేతవో జలబంధార్థం నిర్మితాస్తటాకాదయః కేచిచ్చ పరశుః పాణౌ యేషాం తే ఆజీవ్యాన్ ఉపజీవ్యాన్ ఫలిన శ్చూతాదివృక్షాంశ్చ చిచ్ఛిదుః, అన్యే చ శరణాన్ గృహాన్ ప్రాదహన్ ప్రదగ్ధవంతః, కేచిచ్చోల్ముకైః సాంగారకాష్ఠైః ప్రజాం జనాన్ జజ్వలుః ౧౫

ఏవం దైత్యేంద్రస్య హిరణ్యకశిపో రనుచరైః ముహుర్ముహుర్లోకే విప్రకృతే ఉపద్రుతే సతి సర్వే దేవాః స్వర్గం పరిత్యజ్య అసురైః రలక్షితాస్తత్ర తత్ర భువిప్రదేశే విచేరు ర్జగ్ముః ౧౬

తతో దుఃఖితో హిరణ్యకశిపుః సంపరేతస్య మృతస్య భ్రాతుః హిరణ్యాక్షస్య కరోదకాదీని ప్రేతోద్దేశేన కరేణ హస్తేన దేయం సలిలం జలం కరోదకం తత్ప్రభృతీని ప్రేతోద్దేశేన కర్తవ్యాని కృత్వా భ్రాతుః హిరణ్యాక్షస్య పుత్రాన్ అసాంత్వయత్ ౧౭

(భ్రాతుః పుత్రానుద్దిశతి (శకుని మితి) ౧౮

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాకులాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్వనార్థ ముపదేశః)

తన్మాతరం రుషాభానుం దితిం చ జననీం గిరా,
శ్లక్ష్ణయా దేశకాలజ్ఞ ఇద మాహ మహీపతే ౧౮

హిరణ్యకశిపు రువాచ—

అంబాంబ హే వధూః పుత్రా వీరం మార్హాథ శోచితుమ్,
రిపో రభిముఖే శ్లాఘ్యః శూరాణాం వధ ఈప్సితః ౨౦

భూతానా మిహ సంవాసః ప్రపాయామివ సువ్రతే,
దైవేనైకత్ర నీతానా మున్నీతానాం స్వకర్మభిః. ౨౧

నిత్య ఆత్మాఽవ్యయః శుద్ధః సర్వగః సర్వవిత్ పరః,

తథా దేశకాలాభిజ్ఞోఽసురేశ్వరో హిరణ్యకశిపు స్తేషాం శకున్యాదీనాం మాతరం రుషద్భానుం స్వమాతరం దితిం చ శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా నిపుణయా వా గిరా ఇదం వక్ష్యమాణ మాహ ౧౮

తదేవాహ (అంబాంబేత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి) అంబాంబేతి దితేః సంబోధనమ్, హేవధూరితి భ్రాతృభార్యాయాః, హే పుత్రా ఇతి తత్పుత్రాణామ్, వీరం హిరణ్యాక్షం ప్రతి శోచితుం యూయం నార్హథ, కుతః? యతో రిపోరభిముఖే శూరాణాం వధః శ్లాఘ్యః ప్రశస్తః ఈప్సితః ప్రశస్తత్వేనాభిమత ఇత్యర్థః ౨౦

భవతు నామ తస్య వధః శ్లాఘ్యః తథాప్యస్మాకం తావ ద్బంధు ర్గత ఏవేత్యత్రాహ (భూతానామితి) ఇహ సంసారే భూతానాం సంవాసః సహావస్థానం ప్రపాయామివ ప్రపిబంత్యస్యామితి ప్రపా పాంథానాం పిపాసూనాం జలాదిపానేన విశ్రాంత్యర్థం ధార్మికై ర్నిర్మితా శాలా, తస్యాం యథా పాంథానాం సహావస్థానమస్థిరం తద్వదిహ భూతానామపీత్యర్థః అస్థిరత్వే హేతుం వదన్ భూతాని విశినష్టి, స్వకర్మభిర్హేతుభిః దైవేన తత్తజ్జీవకర్మానుగుణం ప్రవృత్తే నేశ్వరేణేత్యర్థః ఏకత్ర నీతానాం సంయోజితానాం పున రన్యత్రోన్నీతానాం వియోజితానామ్ ౨౧

నను జీవతామేవ సంయోగవియోగౌ ప్రపాదిషు దృష్టౌ, కథం పున రజీవతోఽత్మైవ దగ్ధన్య తత్ర తత్ర సంయోగవియోగౌ? ఇత్యత్రాహ (నిత్య ఇతి) దేహస్యాస్థిరత్వేఽప్యాత్మనః స్థిరత్వాత్ తత్తత్కర్మయుక్తశరీరత్యాగోపాదానాభ్యాం తైస్తైః సంయోగవియోగౌ ఉపపన్నావితి భావః తదేత

ధత్తేఽసావాత్మనో లింగం మాయయా విసృజన్ గుణాన్. ౨౨

యథాంభసా ప్రచలతా తరవోఽపి చలా ఇవ,
చక్షుషా భ్రామ్యమాణేన దృశ్యతే చలతీవ భూః ౨౩

ఏవం గుణై ర్భ్రామ్యమాణే మనస్యవికలః పుమాన్,

దుపపద్యతే, ఆత్మా అనిత్యః తత్ర హేతురవ్యయః వినాశాద్యవస్థారహితః, తత్కుతః? శుద్ధః ప్రకృతి పరిణామానాశ్రయస్వరూపః ప్రకృతిపరిణామో హి ప్రకృతిగతః తత్కుతః పరదేహాద్విలక్షణః తత్కుతః? సర్వవిద్దేహేంద్రియమనఃప్రాణాదీనాం విత్ అజడత్వేన దేహా ద్విలక్షణ ఇతి భావః కథ మేకదేశస్థః సర్వం వేత్తి? తత్రాహ. సర్వగః స్వధర్మభూతజ్ఞానద్వారా కృత్స్నదేహాదివ్యాపీతి భావః స్వతః ఏవంభూతోప్యసావాత్మా మాయయా స్వసంబంధివిచిత్రపుణ్యపాపాత్మకకర్మణా గుణాన్ సత్త్వాదీన్ విసృజన్ కర్మానురూపం క్షోభయ న్నిత్యర్థః ఆత్మనః స్వస్య కర్మఫలభోగార్థమితి శేషః లింగం శరీరం ధత్తే బిభర్తి గుణక్షోభస్య కర్మానుగుణత్వాత్ కర్మణః స్వాత్మనః కర్తృత్వగుణవిసర్గేఽపి కర్తృత్వ ముక్తం గుణాన్ విసృజన్నితి. ఉక్తవిధోప్యనాదిపుణ్యపాపాత్మకకర్మఫలభోగాయ తదనుగుణ పరిణామసత్త్వాదిగుణపరిణామాత్మకం దేహం బిభర్తి ఇత్యర్థః తథా చ తస్య తత్ర తత్ర కర్మాయత్త దేహసౌలభ్యాత్ తత్ప్రయుక్తావేకస్యైవ సంయోగవియోగౌ సంభవత ఇతి భావః ౨౨

నను, నాయమాత్మా దేహాద్విలక్షణః కింతు స ఏవ యతో దేవోఽహం మనుష్యోఽహమితి దేహాద్యభేదేన ప్రతీయతే తత్రాహ (యథేతి) దేవోఽహ మిత్యాదిప్రతీతిః భ్రాంతిరూపా న ప్రమితి రూపేతి భావః తదేవోపపాదయతి (యథేతి) యథా ప్రచలతా అంభసా ఉదకేనోపాధినా తరవో వృక్షా అపి చలా ఇవ కంపమానా ఇవ దృశ్యంతే యథా చ భ్రామ్యమాణేన చక్షుషా భూరపి చలతీవ దృశ్యతే యథా తరుభూమ్యాదిచలనప్రతీతిః భ్రాంతిరూపేత్యర్థః ౨౩

ఏవం తథా హే భద్రే! గుణైః సత్త్వాదిగుణపరిణామాత్మకైః దేహేంద్రియాదిభిః సహ మనసి భ్రామ్యమాణే వ్యాపృతవతి, యద్వా, గుణైః శబ్దాదివిషయైః హేతుభిః తదర్థమిత్యర్థః మనసి భ్రామ్యమాణే దేహం విషయీకుర్వతి సతి, పుమాన్ జీవః స్వయ మవికలోఽపి నిరవయవోఽపి దేహాద్భిన్నోఽపీత్యర్థః తత్సామ్యతాం దేహతుల్యతాం యాతి దేవోఽహం మనుష్యోఽహ మిత్యాది దేహరూపేణాత్మానం ప్రత్యేతి ఇత్యర్థః తత్తాం యాతీ త్యనుక్త్వా తత్సామ్యతాం యాతీతి వదతోఽయ మభిప్రాయః, దేవోఽహమిత్యాది దేహాకార మాత్మానం మన్యమానస్యాపి కదాచిద్వ్యతిరేక

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాకులాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్వనార్థ ముపదేశః)

యాతి తత్సామ్యతాం భద్రే హ్యలింగో లింగవానివ ౨౪

ఏష ఆత్మవిపర్యాసో హ్యలింగే లింగభావనా.
ఏష ప్రియాప్రియై ర్యోగో వియోగః కర్మసంసృతిః. ౨౫

సంభవశ్చ వినాశశ్చ శోకశ్చ వివిధః స్మృతః.
అవివేకశ్చ చింతా చ వివేకాస్మృతిరేవ చ. ౨౬

ప్రతిపత్తిర స్త్యేవేతి. తదేవ విశదయతి (అలింగో లింగవానివేతి.) లింగా చ్ఛరీరాదన్యః అలింగః ఆత్మా లింగవానివాత్మానం ప్రత్యేతి. మమేదం శరీర మిత్యేవంరూపేణ లింగప్రతిసంబంధీవాత్మానం ప్రత్యేతీత్యర్థః. మమేదం శరీరమితి శరీరాద్యతిరిక్తత్వేనాత్మనః ప్రతీతావపి దేహాత్మభ్రాంతిమతాం తత్ప్రతీతే రస్ఫుటత్వద్యోతనాయ లింగవానివేతీవశబ్దః ప్రయుక్తః అయం భావః. యద్యాత్మనో దేహాకారత్వేన ప్రతీతిః ప్రమితిరూపా స్యాత్తర్హి తద్భిన్నత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాంతిరూపా స్యాత్. తచ్చాయుక్తం శరీరప్రతిభాసదశాయాం తదప్రతీతిదశాయాం చ సుషుప్త్యాదా వహమర్థస్య ఆత్మనోఽనువృత్తత్వేన ప్రతీయమానత్వాదితి ౨౪

ఏవం దేహా ద్విలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మనః కర్మపరిపాకానుగుణసత్త్వాదిగుణపరిణామరూప దేహసంబంధః తదనుధ్యాననిమిత్తః తదభిన్నత్వప్రత్యయశ్చ భ్రమరూప ఇత్యుక్తమ్. అథ యథా దేహసంబంధ స్తదనుధ్యాననిమిత్తః తద్భేదభ్రమశ్చ యథా కర్మమూలకః ఏవం సుఖదుఃఖాదికమపి సర్వం కర్మమూలకమేవేత్యాహ (ఏష ఇతి) అలింగే లింగాదన్యస్మిన్ శరీరాద్భిన్నే ఆత్మని లింగభావనా దేహత్వేనానుధ్యానం దేవోఽహమిత్యాది దేహాభేదప్రతీతి రిత్యేష ఆత్మనో విపర్యయః అన్యథా ప్రతీతిః కర్మసంసృతిః కర్మకృతసంసారో భవతీత్యర్థః. ఏవం ప్రియాప్రియై రిష్టానిష్టవస్తుభిర్యోగో వియోగశ్చ సుఖదుఃఖస్వరూప ఇత్యర్థః ౨౫

సంభవః ఉత్పత్తిః వినాశో మరణం నానావిధః శోకః అవివేకః చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యావివేచనం చింతా విషయానుధ్యానం వివేకస్యాస్మృతిః క్వచిదాప్తోపదేశాదినా జాతస్యాపి వివేకస్యానుసంధానం చేత్యేష సర్వోఽపి కర్మసంసృతిరేవ కర్మకృతసంసారరూప ఏవ స్మృతః ౨౬

అత్రాప్యుదాహరంతీమ మితిహాసం పురాతనమ్,
యమస్య ప్రేతబంధూనాం సంవాదం తం నిబోధత ౨౭

ఉశీనరే ష్వభూద్రాజా సుయజ్ఞ ఇతి విశ్రుతః,
సపత్నై ర్నిహతో యుద్ధే జ్ఞాతయ స్త ముపాసత. ౨౮

విశీర్ణరత్నకవచం విభ్రష్టాభరణస్రజమ్,
శరనిర్భిన్నహృదయం శయాన మసృగావిలమ్. ౨౯

ప్రకీర్ణకేశం ధ్వస్తాక్షం రభసా దష్టదచ్ఛదమ్,
రజఃకుంఠముఖాంభోజం ఛిన్నాయుధభుజం మృధే. ౩౦

ఉశీనరేంద్రం విధినా తథా కృతం పతిం మహిష్యః ప్రసమీక్ష్య దుఃఖితాః,

---

అత్ర శోకనిమిత్తమంతరేణాపి యః శోకః స వ్యర్థ ఏవేత్యస్మిన్నర్థే ఇతిహాసమప్యుదాహరంతి తత్త్వవిదః. ఇతిహాసం విశినష్టి-పురాతనం నత్వాధునికకపోలపరికల్పితం యమస్య ప్రేతబంధూనాం చ సంవాదరూపం త మితిహాసం నిబోధత శృణుత ౨౭

ఇతిహాసమేవాహ (ఉశీనరేష్విత్యాదినా) ఉశీనరేషు దేశేషు సుయజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః కశ్చిద్రాజా బభూవ, స చ సపత్నైః శత్రుభి ర్యుద్ధే నిహతః తం నిహతం జ్ఞాతయః సపిండా ఉపాసత పరివృత్యోపవివిశుః. ౨౮

కథంభూతం? విశీర్ణం రత్నమయం కవచం యస్య విభ్రష్టాన్యాభరణాని స్రక్చ యస్మాచ్ఛరై ర్నితరాం భిన్నం హృదయం యస్య అసృజా రుధిరేణ ఆవిలం వ్యాప్తమ్ ౨౯

ప్రకీర్ణాః కేశాః యస్య స్తద్ధే నిశ్చలే అక్షిణీ యస్య సంరంభేణ క్షోభేణ దష్టో దచ్ఛదః దంతచ్ఛదః ఓష్ఠో యేన రజసా కుంఠ మావృతం ముఖాంభోజం యస్య మృధే యుద్ధే ఛిన్న మాయుధం భుజశ్చ యస్య తమ్ ౩౦

విధినా దైవేనైవ కృత ముక్తదశాం ప్రాపితం ఉశీనరేంద్రం పతిం భర్తారం ప్రసమీక్ష్య తత్పత్న్యః అతీవ దుఃఖితాః హా నాథ! వయం హతాః స్మేతి వదంత్యః కరైః పాణిభిః భృశం నితరా

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాకులాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్వనార్థ ముపదేశః)

హతాః స్మ నాథేతి కరైరురో భృశం ఘ్నంత్యో ముహు స్తత్పదయోరుపాపతన్ ३०

రుదత్య ఉచ్చై ర్దయితాంఘ్రిపంకజం సించంత్య అస్రైః కుచకుంకుమారుణైః,
విస్రస్తకేశాభరణాః శుచం నృణాం సృజంత్య ఆక్రందనయా విలేపిరే. ३१

అహో విధాత్రాఽకరుణేన నః ప్రభో భవాన్ ప్రణీతో దృగగోచరాం దశామ్,
ఉశీనరాణామసి వృత్తిదః పురా కృతోఽధునా యేన శుచాం వివర్ధనః ३३

త్వయా కృతజ్ఞేన వయం మహీపతే కథం వినా స్యామ సుహృత్తమేన తే,
తత్రానుయానం తవ వీర పాదయోః శుశ్రూషతీనాం దిశ యత్ర యాస్యసి. ३४

ఏవం విలపతీనాం వై పరిగృహ్య మృతం పతిమ్,
అనిచ్ఛంతీనాం నిర్హార మర్కోఽస్తం సన్న్యవర్తత. ३५

ముహో ముహుర్ముహుర్ఘ్నంత్యః తస్య భర్తుః పాదయో శ్చరణయో రూపాపతన్ సమీపే సమంతా దాపతన్ ३०

తత ఉచ్చైః స్వరేణ రుదంత్యః కుచకుంకుమేనారుణైః కుచయోః పతిత్వా తతః ప్రస్రవద్భిరితి భావః అస్రైః శోకజలబిందుభిః దయితస్య పత్యురంఘ్రిపంకజం సించంత్యః విభ్రష్టాః కేశాః ఆభరణాని చ యాసాం తాః నృణామపి శుచం సృజంత్యః శృణ్వతాం ఉత్పాదయంత్యః ఆక్రందనయా రోదనేన సహ విలేపిరే విలాపం చక్రుః ३१

విలాపమేవాహ (అహో ఇతి ద్వాభ్యామ్.) అస్మాకం ప్రభో ! హే భర్తః ! అకరుణేన నిష్కృపేణ విధాత్రా బ్రహ్మణా దృగగోచరాం దశాం భవాన్నీతో గమితః నః దృశా మగోచరా మవస్థాం ప్రణీత ఇతి వా అన్వయః యేన విధాత్రా పురా ఉశీనరాణాం తద్దేశోద్భవానాం జనానాం వృత్తిదః జీవనప్రదః కృతో భవానధునా తేనైవ విధాత్రా శుచాం శోకానాం వివర్ధనః కృతోఽసి. ३३

హే మహీపతే ! సుహృత్తమేన కృతజ్ఞేన చ త్వయా వినా తే తవ సంబంధిన్యో వయం కథం స్యామ కథం జీవేమేత్యర్థః అత స్త్వం యత్ర యాస్యసి తత్రైవ హే వీర ! తవ పాదయోః శుశ్రూషతీనాం సేవాం కర్తు మిచ్ఛంతీనాం అస్మాక మనుయానం సహగమనం దిశ దేహి. ३४

ఏవం మృతం పతిం పరిగృహ్య విలపంతీనాం నిర్హారం దాహార్థం నయన మనిచ్ఛంతీనాం సతీనాం అర్కః సూర్యః అస్తం అస్తాచలం ప్రతి, సన్న్యవర్తత సన్నికృష్టో బభూవ ३५

తత్ర హ ప్రేతబంధూనాం ఆశ్రుత్య పరిదేవితమ్,
ఆహ తాన్ బాలకో భూత్వా యమః స్వయ ముపాగతః ౩౬

యమ ఉవాచ—

అహో అమీషాం వయసాధికానాం విపశ్యతాం లోకవిధిం విమోహః,
యత్రాగత స్తత్ర గతం మనుష్యం స్వయం సధర్మా అపి శోచంత్యపార్థమ్ ౩౭

అహో వయం ధన్యతమా యదత్ర త్యక్తాః పితృభ్యాం న విచింతయామః,
అభక్ష్యమాణా అబలా వృకాదిభిః స రక్షితా రక్షతి యో హి గర్భే ౩౮

య ఇచ్ఛయేశః సృజతీదమవ్యయో య ఏవ రక్షత్యవలుంపతే చ యః,

ప్రేతస్య మృతస్య యే బంధవ స్తేషాం పరిదేవితం రోదన మాశ్రుత్య స్వపుర్యామేవ శ్రుత్వా భగవాన్ యమః స్వయమేవ బాలకో భూత్వా తత్రాక్రందనస్థానే సముపాగత స్తానాహ, హే త్యాశ్చర్యే ౩౬

తదేవాహ (అహో ఇత్యాదినా) అహో ఇత్యాశ్చర్యే. కిం తత్ యద్వయసా మత్తః అధికానా మపి లోకవిధిం జన్మమరణాదిలోకపరిపాటీం పశ్యతా మ ప్యమీషాం ప్రేతబంధూనాం విశిష్టో మోహ ఇత్యేతత్. విమోహమేవాహ-యత్ర భువి సంభవః ఉత్పత్తిః తత్రైవ గతం పున స్తత్రైవ లీనం మనుష్యం ప్రతి స్వయం సధర్మాః మృతేన తుల్యం జన్మమరణాదిభాజోఽపి అపార్థం ముధా శోచంతి ౩౭

న్యూనవయస్కా అపి వయ మేవాహో ధన్యాః శ్రేష్ఠాః కుతః? యతః పితృభ్యాం మాతా పితృభ్యాం త్యక్తా అపి వయం న విచింతయామః చింతాం న కుర్మః అబలా దుర్బలా అపి బాలా అపీతి వా వృకాదిభి రభక్ష్యమాణా వయం తత్ర హేతుః యో హి గర్భే రక్షతి జన్మనః పశ్చాదపి స ఏవ హి ఈశ్వరో రక్షితా రక్షిష్యతి ౩౮

కోఽసౌ రక్షితా? తత్రాహ (య ఇతి) య ఈశ్వరః స్వేచ్ఛయైవ న తు కర్మణా ఇదం కృత్స్నం జగత్ సృజతి తర్హి సోఽప్యస్మదాదివత్ కిం జన్మమరణాదిభాక్? నేత్యాహ-అవ్యయః అపక్షయాదివికారరహితః కర్మాయత్తప్రాకృతదేహరహిత ఇత్యర్థః, యశ్చ స్వేన సృష్టం జగద్రక్షతి యశ్చ స్వేన రక్షితం జగత్ పున రవలుంపతే సంహరతి తర్హ్యేవంవిధ ఈశ్వరః కర్మవశ్య ఇవేత్థం

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాకులాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్వనార్థ ముపదేశః)

తస్యాబలాః క్రీడనమాహు రీశితు శ్చరాచరం నిగ్రహసంగ్రహే ప్రభుః ౩౯

పథి చ్యుతం తిష్ఠతి దిష్టరక్షితం గృహే స్థితం తద్విహతం వినశ్యతి,
జీవత్యనాథోఽపి తదీక్షితో వనే గృహేఽపి గుప్తోఽస్య హతో న జీవతి. ౪౦

భూతాని తైస్తై ర్నిజయోనికర్మభి ర్భవంతి కాలే న భవంతి సర్వశః,
న తత్ర హాత్మా ప్రకృతావపి స్థిత స్తస్యా గుణై రన్యతమో నిబధ్యతే ౪౧

కిమర్థం కరోతి? తత్రాహ-హే అబలాః! తస్యైవం జగదుత్పత్త్యాదికర్తు రీశితురీశ్వరస్యాంతరాత్మతయా వస్థితస్య చరాచరాత్మకమిదం జగత్ క్రీడనం క్రీడాపరికరం జగద్వ్యాపార స్తస్య క్రీడారూప ఇతి భావః అత ఏవ నిగ్రహసంగ్రహయోః నిగ్రహానుగ్రహయోః ప్రభుః సమర్థః ౩౯

ప్రభుత్వమేవాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం దర్శయతి (పథీతి) యథా పథి చ్యుతం విస్రస్తమపి దిష్టేన దైవేన ఈశ్వరేణ రక్షిత మనుగృహీతం సత్ తిష్ఠతి పునర్లబ్ధం భవతీత్యర్థః. గృహే స్థితమపి తేన దిష్టేన విహతం సద్వినశ్యతి ఏవమరణ్యే అనాథః రక్షకాంతరరహితోఽపి తేన దిష్టేన ఈక్షితో జీవతి తత్సంకల్పేన జీవతి. గృహే గుప్తోఽప్యస్య హతో అనేనోపేక్షితో న జీవతి కింతు వినశ్యత్యేవ ౪౦

కిం తర్హ్యయ మీశ్వరోఽపి విషమః? నేత్యాహ (భూతానీతి) సర్వాణి భూతాని దేవమనుష్యాదీని తైస్తైర్నిజయోనికర్మభిః స్వస్వజాతిప్రాప్తినిమిత్తకర్మభిః కాలే నిజయోనికర్మపరిపాకకాలే భవంతి పునస్తత్కర్మక్షయేన భవంతి దేవమనుష్యాదిభూతానాం భావాభావౌ తత్తత్కర్మానుగుణ ప్రవృత్తేశ్వరాయత్తౌ ఇతి న తస్య వైషమ్యమితి భావః నను, మాస్తు వైషమ్యం తస్యాపి త్వంతరాత్మతయాఽవస్థితః స్వానర్థరూపం సంసారం స్వయమేవాపాదయన్ కిం అయమజ్ఞః? నేత్యాహ (నేతి) తత్ర ప్రకృతౌ దేవాదిశరీరే జీవాంతరాత్మతయా స్థితోఽప్యాత్మా పరమాత్మా న బధ్యతే న సంసరతీత్యర్థః హేతి విస్మయే దేహే స్థితస్యాప్యేకస్య న బంధః అన్యతరస్య తు బంధః ఇతి విస్మయః. ఇతరస్య బంధమేవాహ తస్యాః ప్రకృతే ర్గుణైః దేవోఽహం స్థూలోఽహ మిత్యాదిరూపప్రతీతివిషయైః దేహగతదేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః దేహాత్మభ్రమాదిభి రిత్యర్థః. అన్యతమో దేహేంద్రియాదీనా మన్యతమో జీవః ఇహ పరమాత్మనోఽపీతి చ బోధ్యమ్. నిబధ్యతే నిబద్ధో భవతి సంసరతీత్యర్థః యద్వా గుణైః శబ్దాదిభి ర్విషయై ర్హేతుభి స్తద్భోగహేతుభూతేషు వస్తుషు నిబధ్యత ఇత్యర్థః తద్భోగ ఏవ హి తస్య సంసృతౌ కారణమితి భావః తథా చ శ్రుతిః "తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి" ఇతి ౪౧

ఇదం శరీరం పురుషస్య మోహజం యథా పృథగ్భౌతిక మీయతే గృహమ్,
యథౌదకైః పార్థివతైజసైర్జనః కాలేన జాతో వికృతో వినశ్యతి ౪౨

యథానలో దారుషు భిన్న ఈయతే యథానిలో దేహగతః పృథక్ స్థితః,
యథా నభః సర్వగతం న సజ్జతే తథా పుమాన్ సర్వగుణాశ్రయః పరః. ౪౩

సుయజ్ఞో నన్వయం శేతే మూఢా య మనుశోచథ,

ఏవం సర్వభూతానా ముత్పత్తిలయాదేః తత్తత్కర్మానుగుణప్రవృత్తేశ్వరాయత్తత్వా న్న శోకః కార్య ఇత్యభిధాయేదానీం దేహస్య వినాశస్వభావత్వా దాత్మనస్తు తద్విపరీతరూపత్వా దుభావపి న శోకవిషయావితి వక్తుం తావ ద్దేహాత్మనోః పరస్పరవైలక్షణ్య మాహ (ఇద మితి ద్వాభ్యామ్.) ఇదం పరిదృశ్యమానం రాజాదిశరీరం పురుషస్య జీవస్య మోహజ మవిద్యాసంచితకర్మకృతం పురుషస్య మోహజం ఇదం శరీరమ్ ఇతి వ్యతిరేకనిర్దేశేన దేహాత్మనోః పరస్పరభేదో దర్శితః తత్ర దేహస్యా నాత్మత్వం దృష్టాంతే నాహ-యథా గృహం గృహిణః పృథక్ భిన్నం తథా భౌతికం భూతసంఘాత పరిణామ మిదం శరీరమపి పృథక్ శరీరిణో భిన్న మీయతే అవసమ్యత ఇత్యర్థః యథా గృహస్య గృహిస్వరూపత్వ మత్యంతాసంభావితం తద్వత్ దేహస్య దేహిస్వరూపత్వమితి దృష్టాంతాభిప్రాయః ఏవం గృహదృష్టాంతేన జీవాద్దేహస్య భేద ఉక్తస్తేనైవ దృష్టాంతేన దేహస్య వినాశిస్వభావత్వం చాహ-తథేతి యథా మృత్కష్ఠాదిపికారాత్మకం గృహం కాలేన వినశ్యతి తథా ఔదకైః పార్థివైః తైజసైశ్చేదం వాయవీయ కాశీయయో రప్యుపలక్షణమ్ ఉదకాదీనామంశైః కాలేన తత్తద్దేవాదిజాతిప్రాప్తినిమిత్త కర్మఫలపరిపాకకాలేనేత్యర్థః జాతో జనో దేహః జన్మనః పశ్చాదపి వికృతః బాల్యయౌవనస్థవిరత్వాదిభిః అవస్థాభి ర్నానాకారం ప్రాప్తః పునః స్వారంభకకర్మవినాశకాలే వినశ్యతి ౪౨

అథాత్మనో దేహాద్భేదం సదృష్టాంతమాహ (యథేతి) యథా అనలోఽగ్ని ర్దారుషు స్థితో భిన్న ఈయతే దారుగతహ్రస్వత్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిధర్మరహిత స్తేభ్యో భిన్న ఏవ దృశ్యతే యథా చ దేహగతోఽప్యనిల స్తతః పృథగేవ దృశ్యతే యథా నభః సర్వత్రవ్యాప్తమపి న సజ్జతే సర్వగతధర్మై ర్న సంబధ్నాతి తథా సర్వగుణాశ్రయః సత్త్వాదిసర్వగుణపరిణామరూపదేహేంద్రియాశ్రయోఽపి పుమాన్ జీవః పరః గుణేభ్యః దేహా ద్భిన్నః దేహగతజన్మమరణాదిభి రవికృతః తస్మాద్విలక్షణత్వే నావతిష్ఠతే ఇత్యర్థః అవిభాగే నావస్థితస్యాపి తద్గతధర్మాస్పర్శే ఆద్యం నిదర్శనం విజాతీయస్యాపి సహావస్థానే ద్వితీయం తృతీయం తు తదవస్థానేఽపి పుంస స్తద్గతధర్మాస్పర్శ ఇతి భేదః ౪౩

ఏవం దేహాత్మనోః పరస్పరవిలక్షణస్వరూపయో రభిహితయో రప్యతీప దేహాత్మభ్రాంత్యాఽనుశోచతాం శోక మపనేతుం కః శోకవిస్మయభయ ఇత్యాశంక్య ప్రతిక్షిపతి (సుయజ్ఞ ఇతి)

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాకులాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్త్వనార్థ ముపదేశః)

యః శ్రోతా యోఽనువక్తేహ స న దృశ్యేత కర్హిచిత్ ౪౪

న శ్రోతా నానువక్తాయం ముఖ్యోఽప్యత్ర మహానసుః,
యస్త్విహేంద్రియవానాత్మా స చాన్యః ప్రాణదేహయోః. ౪౫

భూతేంద్రియమనోలింగాన్ దేహానుచ్చావచాన్ విభుః,
భజత్యుత్సృజతి హ్యన్యస్తచ్చాపి స్వేన తేజసా ౪౬

యావ ల్లింగాన్వితో హ్యాత్మా తావత్కర్మనిబంధనమ్,

హే మూఢ! భవత్పక్షే య మనుశోచథ సోఽయం సుయజ్ఞః శేతే యుష్మాభిః శోచ్యః సుయజ్ఞః శేతే విద్యత ఏవ కిమర్థం శోక ఇతి భావః నను, భవత్పక్షే శయాన ఏవ హి సుయజ్ఞ ఇతి శంకార్థ స్తత్ప్రతిక్షిపతి (య ఇతి,) యః శ్రోతా భవద్విలాపశ్రవణక్షమో యశ్చానువక్తా ప్రతివచనక్షమశ్చ న ఇహ కర్హిచిదపి చిరం మనూక్ష్మం నిరీక్షమాణోఽపి న దృశ్యతే శయానో దేహ ఏవ సుయజ్ఞశ్చే ద్భవద్విలపితం కిమితి న శృణోతి న ప్రతివక్తీత్యర్థః ౪౪

ముఖ్యః ప్రాణోఽపి శ్రవణప్రతివచనక్షమో న స్యాత్ కిం పునర్దేహో న క్షమ ఇత్యాహ (నేతి) ముఖ్యోఽప్యసుః ప్రాణో వా న శ్రోతా న భవద్విలపితస్య శ్రోతా నాప్యనువక్తా కిం పునర్దేహ ఇత్యర్థః నను, శ్రోతారం ప్రతివక్తారం ప్రత్యేవానుశోచామ ఇత్యత్రాహ-యస్త్వితి యస్త్వింద్రియవాన్ శ్రవణప్రతివచనాదిసాధనశ్రోత్రవాగాదీంద్రియయుక్తః స త్వాత్మా ఇహ శరీరే ప్రాణదేహాభ్యా మన్య ఏవాసీత్ స తు తత్ తేభ్యో దేహేభ్య అన్య ఏవ సన్నిత్యర్థః ౪౫

స్వేన తేజసా జ్ఞానే నోపలక్షితో భూతైః పృథివ్యాదిభి రింద్రియైః జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియైః మనసా చ లింగ్యంతే లక్ష్యంతే ఇతి తథా తాన్ ఉచ్చావచాన్ ఉత్కృష్టాపకృష్టాన్ దేహాన్ భజతి బిభర్తి ఉత్సృజతి త్యజతి చ అపి హీత్యనుభవం ప్రమాణయతి ఇంద్రియవానాత్మా దేహత్యాగత దుపాదానశీలః శయాన మిమం దేహం త్యక్త్వా గత ఇతి సోఽపి ఇదానీం న శోచ్యత ఇతి భావః ౪౬

నన్వస్మాక ముపభోగ్య మిమం దేహ మంతరేణాపి హేతుం త్యక్త్వా గత ఇత్యనుశోచామ స్తత్రాహ (తావదితి) యావన్నిబంధనం దేహసంబంధకారణం కర్మ పుణ్యాపుణ్యాత్మకం కర్మ వర్తతే

తతో విపర్యయః క్లేశో మాయాయోగోఽనువర్తతే. ౪౯

వితథాభినివేశోఽయం యద్గుణేష్వర్థదృగ్వచః,
యథా మనోరథః స్వప్నః సర్వమైంద్రియకం మృషా. ౫౦

అథ నిత్య మనిత్యం వా నేహ శోచంతి తద్విదః,

తావల్లింగాన్వితః దేహేనాన్వితో భవతి ఆత్మా తత ఏవ దేహాన్వయాదేవ హేతో ర్విపర్యయో దేహాత్మ భ్రాంతిః తతః క్లేశః ఇత్యేవంరూపో మాయాయోగః ప్రకృతసంబంధరూపసంసృతి రనువర్తతే. అయం భావః. సతి దేహసంబంధనిమిత్తే కర్మణి దేహేనాన్వయః. తస్మింశ్చ సతి మమాయం పతి రహమస్య భార్యా ఇత్యాద్యాత్మకో దేహాత్మభ్రమః తస్మింశ్చ సతి క్లేశః తత్ర నిదానస్య కర్మణ ఏవ నివృత్తత్వా న్నాప్యాత్మనః పునః శయానదేహసంబంధస్యైవాభావాత్ విశ్లేషహేతుకో వ్యర్థశ్చ శోకః దేహసంబంధావహకర్మనివృత్తిరేవ చ దేహోత్సర్గే హేతురితి ౪౯

దేహస్యోపభోగ్యత్వం ప్రతిక్షిపతి (వితథేతి.) అయ మభినివేశోఽభిమానో వితథో వ్యర్థః, దేహాదే రపురుషార్థరూపత్వాదితి భావః కోఽసావభినివేశః? యద్గుణేషు సత్త్వాదిగుణపరిణామాత్మకేషు దేహాదిషు తదుపభోగ్యేషు శబ్దాదిషు చార్థదృగ్వచః ప్రయోజనత్వదర్శనవచనే ఇత్యేషః దేహాదిషూపభోగ్యత్వజ్ఞానం తద్వ్యవహారశ్చే త్యభిమానో వ్యర్థః, వైతథ్యమేవ దృష్టాంతముఖేన విశదయతి (యథేతి) యథా మనోరథరూపః స్వప్నద్రష్టృ కర్మానుగుణమనోవృత్తిరూపః సంకల్పవికల్పాత్మక స్వప్నానుగుణతయేశ్వరసృష్టపదార్థః మృషా అనిత్యః స్వప్నకాలమాత్రావస్థాయీ తథా సర్వమైంద్రియక బాహ్యేంద్రియవిషయః శబ్దాదిక మపి మృషా అనిత్యః అనిత్యత్వా దపురుషార్థః స్వప్నద్రష్టృ కానుభావ్యతత్కాలమాత్రావస్థాయి పదార్థసృష్టినిమిత్తకర్మానుగుణ మీశ్వరసృష్టం స్వాప్నం పదార్థం ప్రతీవ జాగ్రదవస్థానుభావ్య సర్వేంద్రియగమ్యభోగ్యభోక్తృదృష్టసమానకాలికపదార్థం ప్రత్యుపభోగ్యత్వా ద్యభిమానో వ్యర్థః అనిత్యత్వే నాపురుషార్థరూపత్వాదితి భావః మృషాశబ్దస్య అనిత్యత్వవాచిత్వమ్ "అథ నిత్యమనిత్యం చ" ఇత్యనంతరగ్రంథాదవగమ్యతే "అనాశీ పరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞై రభ్యుపగమ్యతే" ఇతి పరాశరోక్తేశ్చ, పరమార్థానాశ్యాదిశబ్దానా మనాశిపరత్వ మవగమ్యతే ౫౦

ఏవం దేహాత్మనో రుభయోరపి శోకావిషయత్వ ముక్తం సహేతుక ముపసంహరతి (అథేతి) అథ హే అబలాః! నిత్యమాత్మానం అనిత్యం దేహం ప్రత్యపి తద్విదః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదో న శోచంతి కుతః? ఇతిశబ్దో హేత్వర్థకః యస్మాత్ స్వభావః వస్తునః స్వాభావికో ధర్మః. శోచతామపి

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాకులాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్వనార్థ ముపదేశః)

నాన్యథా శక్యతే కర్తుం స్వభావః శోచతా మితి. ౪౯

లుబ్ధకో విపినే కశ్చిత్ పక్షిణాం నిర్మితోఽంతకః,
వితత్య జాలం విదధే తత్ర తత్ర ప్రలోభయన్. ౫౦

కులింగమిధునం తత్ర విచరత్ సమదృశ్యత,
తయోః కులింగీ సహసా లుబ్ధకేన ప్రలోభితా ౫౧

సాఽసజ్జత సిచస్తంత్యాం మహిషీ కాలయంత్రితా,
కులింగ స్తాం తథాపన్నాం నిరీక్ష్య భృశదుఃఖితః,
స్నేహాదకల్పః కృపణః కృపణాం పర్యదేవయత్ ౫౨

శోచద్భి రప్యన్యథా కర్తుం న శక్యతే న హ్యాత్మనః స్వాభావికం నిత్యత్వ మపనీయానిత్యత్వం కేనచిచ్ఛోకాద్యుపాయేనాపాదయితుం శక్యం న వా దేహస్యానిత్యత్వ మపనుద్య నిత్యత్వమ్, న హి వహ్నే రౌష్ణ్యాపనయేన శైత్యమాపాదయితుం శక్యమితి భావః ౪౯

యదుక్తం "స్వయం సధర్మా అపి శోచంతి" ఇతి తత్ర దృష్టాంతతయేతిహాసం ప్రస్తౌతి (లుబ్ధక ఇతి) కశ్చిల్లుబ్ధకో వ్యాధః పక్షిణామంతకః మృత్యుః నిర్మితః ఈశ్వరేణ మృత్యుత్వేన నిర్మితః అత ఏవ స తత్ర తత్ర జాలం వితత్య పక్షిణాం ప్రలోభనం వంచకం విదధే కృతవాన్ ౫౦

ఏవం లుబ్ధకే ప్రలోభయతి సతి తత్ర సమీపే కులింగయోః పక్షిణోర్మిధునం ద్వంద్వం సంచరత్ సత్ లుబ్ధకే నాదృశ్యత తయోః స్త్రీపుంసయోర్మధ్యే కులింగీ స్త్రీ సహసా వంచనోపాయేన లుబ్ధకేన ప్రలోభితా బభూవ ౫౧

సా మహిషీ కులింగభార్యా కాలవశా సతీ సిచస్తంత్యాం జాలసూత్రే అసజ్జత లగ్నా బభూవ అథ తతస్తాం ఆపన్నాం ఆపదం ప్రాప్తాం దీనాం కర్మానుగుణేన కాలేన యంత్రితాం సిచస్తంత్యా మాసంజితాం మహిషీం భార్యాం కులింగీం వీక్ష్య కులింగః పుమాన్ స్నేహా దతీవ దుఃఖితోఽకల్పో విమోచనేఽదక్షో అత ఏవ కేవలం స్వయ మప్యాతురః దీనః సన్ కృపణం దీనం యథా తథా పర్యదేవయత్ పరితప్తో బభూవ ౫౨

అహో అకరుణో దేవః స్త్రియాఽఽకరుణయా విభుః,
కృపణం మానుశోచంత్యా దీనయా కిం కరిష్యతి ౫౩

కామం నయతు మాం దేవః కిమర్ధేనాత్మనో హి మే,
దీనేన జీవతా దుఃఖ మనేన విధురాయుషా. ౫౪

కథం త్వజాతపక్షాం స్తాన్ మాతృహీనాన్ బిభర్మ్యహమ్,
మందభాగ్యాః ప్రతీక్షంతే నీడే మే మాతరం ప్రజాః ౫౫

ఏవం కులింగం విలపంత మారాత్ ప్రియావియోగాతుర మశ్రుకంఠమ్,
స ఏవ తం శాకునికః శరేణ వివ్యాధ కాలప్రహితో విలీనః ౫౬

తదేవాహ (అహో ఇతి త్రిభిః) అహో దేవో విధాతాఽకరుణో నిర్ఘృణః, అకరుణత్వ మేవావిష్కరోతి - స్త్రియాఽఽకరుణయేతి ఛేదః ఆకరుణయా సర్వతోఽనుకంపయా స్త్రియా మమ భార్యయా నితరాం కృపణం దీనం మాం ప్రత్యనుశోచంత్యా దీనయా కులింగ్యా విభుర్దేవః కిం కరిష్యతి న కిమపి తస్య ప్రయోజనమ్, కింతు మయ్యకారుణ్యేన మాం వియోజ్య స్త్రియం నీతవాన్ ఇతి భావః. ౫౩

యతో మయ్యకరుణో దేవ స్తతో మామపి కామం యథేష్టం నయతు ఆత్మనోఽర్ధేన మమ కిం ప్రయోజనమ్, ఏతస్మిన్ మయ్యర్ధం భార్యాఖ్యం నష్టం అవశిష్టేనార్ధేన న కిమపి ప్రయోజన మ స్తీత్యర్థః అర్ధం వినష్టి, దీనేన కృపణేన దుఃఖం యథా భవతి తథా జీవతా ప్రాణాన్ ధారయతా విధురాయుషా విధురం భార్యారహిత మాయు ర్యస్య తేన భార్యాశూన్యజీవితయుక్తేనేత్యర్థః అనేనేతి నిస్పృహత్వముక్తం, కార్యోపయోగిత్వాభావాదితి భావః ౫౪

కించ అజాతౌ పక్షౌ యేషాం తాన్ మాత్రా హీనాన్ రహితాన్ బాలకాన్ కథమహం బిభర్మి పుష్ణామి కిం చ మే మమ ప్రజాః నీడే మాతరం ప్రతీక్షంతే ౫౫

ఏవం ప్రియాయా వియోగాతురం దుఃఖితమతో విశేషేణ రుదంతం అశ్రుకంఠమశ్రుపూర్ణ కంఠం తం కులింగం స ఏవ శాకునికః శకునీన్ హంతీతి శాకునికః లుబ్ధకః ఆరాత్ సమీపే విలీనః తిరోహిత స్సన్ కాలేన కర్మానుగుణేన ప్రహితః ప్రేరితః శరేణ వివ్యాధ తాడితవాన్ ౫౬

(హిరణ్యకశిపోః పుత్రశోకాతురాయా దితేః స్వజ్ఞాతీనాం చ సాంత్వనార్థ ముపదేశః)

ఏవం యూయ మపశ్యంత్య ఆత్మాపాయ మబుద్ధయః,
నైనం ప్రాప్స్యథ శోచంత్యః పతిం వర్షశతైరపి. ౫౪

హిరణ్యకశిపు రువాచ—

బాల ఏవం ప్రవదతి సర్వే విస్మితచేతసః,
జ్ఞాతయో మేనిరే సర్వ మనిత్యమయథోత్థితమ్ ౫౫

యమ ఏత దుపాఖ్యాయ తత్రైవాంతరధీయత,
జ్ఞాతయోఽపి సుయజ్ఞస్య చక్రు ర్యత్సాంపరాయికమ్ ౫౬

తతః శోచత మా యూయం పరం చాత్మానమేవ చ,
క ఆత్మా కః పరో వాత్ర స్వీయః పారక్య ఏవ వా,

ఏవ మితిహాసం ప్రస్తుత్య ప్రకృతోపయోగిత్వే నోపసంహరతి (ఏవమితి.) ఏవం యథా కులింగ స్తథా యూయమ ప్యాత్మాపాయం స్వమృత్యుం అపశ్యంతః అనాలోచయంత్యోఽత ఏవ అబుద్ధయః వివేకశూన్యాః వర్షశతై రపి శోచంత్యః ఏనం పతిం న ప్రాప్స్యథ. ౫౪

ఏవం ప్రేతబంధుయమసంవాదరూప మితిహాసం ప్రస్తుత్యోపసంహరతి దైత్యః (బాల ఇతి ద్వాభ్యామ్) ఏవం ఇత్థం బాలే ప్రవదతి సతి సర్వే జ్ఞాతయః సుయజ్ఞస్య సపిండాః విస్మితం చేతో యేషాం తే అయథోత్థిత మపురుషార్థత్వేనాప్రతీతం కింతు పురుషార్థత్వేన విపరీతరూపేణ ప్రతీతం సర్వం దేహాదిక మనిత్య మస్థిర మపురుషార్థరూపం మేనిరే ఇతి నిశ్చితవంత ఇత్యర్థః ౫౫

యమ స్త్వేత దుక్త ముపాఖ్యాయ కథయిత్వా తత్రైవాంతర్దధే. తతో జ్ఞాతయః సుయజ్ఞస్య యత్కర్తవ్యం సాంపరాయికం మృతోద్దేశేన కర్తవ్యం కర్మ తత్ చక్రుః ౫౬

ఏవ మితిహాస ముపసంహృత్య తత్ఫలితార్థ ముపదిశ న్నుపసంహరతి (తత ఇతి) యతో దేహాత్మనో రేవం విధః స్వభావః అతః హిరణ్యాక్షాదిరూపం పర మన్య మాత్మానం స్వం ప్రతి వా యూయం మా శోచత, అహో మాం విహాయ స గత స్తం విహాయాహం కథం జీవామీత్యేవం స్వం పరం ప్రతి వా మా శోచతేత్యర్థః స్వః పర ఇత్యభినివేశోఽభిమానో యస్మాత్తేనాజ్ఞానేనాన్య

స్వపరాభినివేశేన వినా జ్ఞానేన దేహినామ్ ౬౦

నారద ఉవాచ—

ఇతి దైత్యపతే ర్వాచం దితి రాకర్ణ్య సస్నుషా,
పుత్రశోకం క్షణా త్త్యక్త్వా త త్త్వే చిత్త మధారయత్ ౬౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే,
దితిశోకాపనయనం నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః

జ్ఞానమూలకేన కర్మణా వినా దేహినాం కః పరః కో వా ఆత్మా కశ్చ స్వకీయః పారక్యో వా స్వపరవిభాగః స్వీయపరకీయవిభాగశ్చ సర్వోఽప్యనాద్యవిద్యామూలకకర్మాయత్తదేహసంబంధప్రయుక్త దేహాత్మాభిమానప్రయుక్త ఔపాధిక ఆత్మనస్తు కేనాపి ప్రకారేణ స్వాభావికసంబంధః శోకహేతు ర్న విద్యతే అతో మా శోచతేత్యభిప్రాయః. ౬౦

ఉపరితనం దైత్యస్య వృత్తాంతం వక్తుం తావద్వాక్యముపసంహరన్ దితే రవస్థితిప్రకార మాహ భగవాన్ నారదః (ఇతీతి) ఇతీత్థం దైత్యపతే ర్హిరణ్యకశిపో ర్వాక్య మాకర్ణ్య స్నుషయా పుత్రస్య భార్యయా సహితా దితిః క్షణమాత్రేణ పుత్రశోకం త్యక్త్వా త త్త్వే దేహాత్మయాథాత్మ్యే చిత్త మధారయత్ త త్త్వచింతనపరా బభూవేత్యర్థః ౬౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వితీయోఽధ్యాయః

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ —

హిరణ్యకశిపూ రాజ న్నజేయ మజరామరమ్,
ఆత్మాన మప్రతిద్వంద్వ మేకరాజం వ్యధిత్సత ౧

స తేపే మందరద్రోణ్యాం తపః పరమదారుణమ్,
ఊర్ధ్వబాహు ర్నభోదృష్టిః పాదాంగుష్ఠాశ్రితావనిః. ౨

జటాదీధితిభీ రేజే సంవర్తార్క ఇవాంశుభిః,
తస్మిం స్తప స్తప్యమానే దేవాః స్థానాని భేజిరే ౩

తస్య మూర్ధ్నః సముద్భూతః సధూమోఽగ్ని స్తపోమయః,

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

ఏవం తత్త్వోపదేశేన దిత్యాదీనాం శోకం పరిహృతవతో దైత్య స్యోపరితనం వృత్తాంత మాహ భగవా న్నారదః (హిరణ్యకశిపు రిత్యాదినా) హే రాజన్! యుధిష్ఠిర! హిరణ్యకశిపు రాత్మానం వ్యధిత్సత విధాతు మైచ్ఛత్ కథంభూతం? అజేయ మితరై ర్జేతుమశక్యం జరామరణరహితమ్ అప్రతిద్వంద్వం ప్రతిపక్షరహితమ్ ఏకరాజమ్ ఏకః స్వయమేవ రాజా ఇత్యేకరాజ స్త మేవంభూత మాత్మానం సాధయితు మైచ్ఛ దిత్యర్థః యేన సాధనేన స్వయ ముక్తవిధో భవే త్తాదృశం సాధనం కర్తు మైచ్ఛదితి యావత్ ౧

తత్సాధనానుష్ఠానప్రకారమేవ ప్రపంచయతి (స ఇతి) సః దైత్యః మందరగిరే ర్ద్రోణ్యాం అత్యుగ్రం తప స్తేపే కృతవాన్ కథంభూత స్సన్? ఊర్ధ్వౌ బాహూ యస్య నభసి దృష్టిర్యస్య పాదాంగుష్ఠేనాశ్రితాఽవని ర్భూమి ర్యేన ౨

ఏవం తపః కుర్వన్ దైత్యో జటానాం దీధితిభిః కాంతిభి రంశుభిః రశ్మిభిః సాంవర్తకః ప్రళయకాలికః సూర్య ఇవ రేజే రరాజ తస్మిన్ దైత్యే ఏవం తపః కుర్వతి సతి యే దేవాః పూర్వం దైత్యై రలక్షితాః సంతో భువి చేరు స్తే స్థానాని భేజిరే ప్రాపుః ప్రతిపక్షస్యాసురస్య తపఃస్థితత్వాత్

తిర్యగూర్ధ్వ మధోలోకాన్ అతప ద్విష్వగీరితః ౪

చుచుభు ర్నద్యుదన్వంతః సద్వీపాద్రి శ్చచాల భూః,
నిపేతుః సగ్రహా స్తారా జజ్వలుశ్చ దిశో దశ ౫

తేన తప్తా దివం త్యక్త్వా బ్రహ్మలోకం యయుః సురాః,
ధాత్రే విజ్ఞాపయామాసు ర్దేవదేవ జగత్పతే ౬

దైత్యేంద్రతపసా తప్తా దివి స్థాతుం న శక్నుమః,
తస్య చోపశమం భూమన్ విధేహి యది మన్యసే,
లోకా న యావ న్నంక్ష్యంతి బలిహారా స్తవాభిభూః ౭

తస్యాయం కిల సంకల్ప శ్చరతో దుశ్చరం తపః,

ఉపద్రవాభావాత్ స్వస్థానాని భేజిరే ఇతి భావః తస్య దైత్యస్య మూర్ధ్నః సకాశాత్ సముద్భూతః విస్రావ్కాంత స్తపోమయః తపస ఆగత స్తపోమయః, తత ఆగత ఇత్యర్థే "మయట్ చ" ఇతి మయట్, తపఃకార్యభూత ఇత్యర్థః ధూమేన సహితోఽగ్నిః ప్రవృద్ధ స్తిర్య గూర్ధ్వ మధశ్చ సర్వతో లోకానతపత్ తతాప. ౩—౪

నద్యః ఉదన్వంతః సముద్రాశ్చ చుక్షుభు ర్ద్వీపై రద్రిభిశ్చ సహితా భూః భూమిః చచాల గ్రహై స్సహితా స్తారాః నక్షత్రాణి నిపేతుః దశ దిశో జజ్వలుశ్చ ౫

తేన తప్తా అగ్నినా తప్తా దేవా దివం స్వర్గం త్యక్త్వా సత్యలోకం యయుః ధాత్రే బ్రహ్మణే విజ్ఞాపయామాసుశ్చ విజ్ఞప్తి మేవాహ - హే దేవదేవ! దేవానా మింద్రాదీనా మపి దేవ! హే జగత్పతే! దైత్యేంద్రస్య తపసా తప్తా వయం దివి ద్యులోకే స్థాతుం న శక్నుమః ౬

హే భూమన్, యది త్వం లోకానాం క్షేమం మన్యసే తర్హి, హే అభిభో! సర్వాభిభవక్షమ! తవ బలిహారాః హవిర్భాగప్రదాః పూజాకారిణో వా సర్వే లోకాః యావ న్న నంక్ష్యంతి నాశం న యాస్యంతి తావదేవ తతః పూర్వమేవ తస్య దైత్యేంద్రస్య తపోగ్నే రుపశమం వరప్రదానరూపోపాయేన విధేహి కురు ౭

దైత్యస్య గూఢాభిసంధిం బ్రహ్మణ స్తస్మిన్ ద్వేష ముత్పాదయితుం విజ్ఞాపయంత ఆహుః

(బ్రహ్మణా హిరణ్యకశిపవే వరప్రదానమ్)

శ్రూయతాం కిం న విదిత స్తవాథాపి నివేదితః ౮

సృష్ట్వా చరాచరమిదం తపోయోగసమాధినా,
అధ్యాస్తే సర్వధిష్ణ్యేభ్యః పరమేష్ఠీ నిజాసనమ్ ౯

తదహం వర్ధమానేన తపోయోగసమాధినా,
కాలాత్మనోశ్చ నిత్యత్వాత్ సాధయిష్యే తథాత్మనః ౧౦

అన్యథేదం విధాస్యేఽహ మయథాపూర్వ మోజసా,
కిమన్యైః కాలనిర్ధూతైః కల్పాంతే వైష్ణవాదిభిః. ౧౧

(తస్యేతి) దుశ్చర మన్యైః కర్తు మశక్యం తప శ్చరతః తస్య దైత్యస్యాయం కిల సంకల్పః యద్యపి సర్వజ్ఞస్య తవావిదితం కిన్ను, కిమపి నాస్తి, తథాప్యస్మ న్నివేదితం శ్రూయతాం త్వయేతి శేషః ౮

కోఽసౌ సంకల్ప స్తత్రాహః (సృష్ట్వేతి) సర్వధిష్ణ్యేభ్యః ఇంద్రాదిస్థానేభ్యః పరమే స్థానే తిష్ఠతీతి పరమేష్ఠీ బ్రహ్మ తపోయోగే యః సమాధి ర్నిష్ఠా తేన చరాచరాత్మక మిదం సర్వం జగత్ సృష్ట్వా యన్నిజాసనం సర్వోత్కృష్టం సత్యలోక మధ్యాస్తే ౯

తదేవాసన మహ మాత్మనో మమ వర్ధమానేన తపోయోగసమాధినా సాధయిష్యే ఇతి నను బ్రహ్మణా దీర్ఘాయుషా తప స్తప్త్వా తత్ సాధితమ్, అన్యః కథం తత్సాధయేత్? తత్రాహః, కాలాత్మనోశ్చ నిత్యత్వాదితి యద్యప్యాయు రల్పం తథాపి కాల స్యాత్మనశ్చ నిత్యత్వా ద్బహుభి ర్జన్మభిః సాధయిష్యే ఇత్యభిసంధి రిత్యర్థః ౧౦

అభిసంధ్యంతరమాహః (అన్యథేతి) తపోబలేనాఽఽమిదం జగదన్యథా అధరోత్తర మయథా పూర్వం దేవాసురాదివ్యత్యయం చ కరిష్యే కల్పాంతైః కల్పావధిభి రత ఏవ కాలేన నిర్ధూతై ర్వినాశ్యై ర్వైష్ణవాదిభిః పదైః వైకుంఠాదిభిః కిం ప్రయోజనం న కిమపీత్యర్థః అనేన "సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధిః సా పార్థ తామసీ" ఇత్యుక్తరీత్యా స్థాయినో వైష్ణవపదస్యాస్థిరత్వం సత్యాదిలోకానాం స్థిరత్వం చాభిసంహితవతో దైత్యస్య కేవలతామసబుద్ధిమత్త్వ మావేదితమ్ ౧౧

ఇతి శుశ్రుమ నిర్బంధం తపః పరమ మాస్థితః,
విధత్స్వానంతరం యు_క్తం స్వయం త్రిభువనేశ్వర ౧౨

తవాసనం ద్విజగవాం పారమేష్ఠ్యం జగత్పతే,
భవాయ శ్రేయసే భూత్యై క్షేమాయ విజయాయ చ ౧౩

ఇతి విజ్ఞాపితో దేవై ర్భగవా నాత్మభూ ర్నృప,
పరీతో భృగుదక్షాద్యై ర్యయౌ దై_త్యేశ్వరాశ్రమమ్ ౧౪

న దదర్శ ప్రతిచ్ఛన్నం వల్మీకతృణకీచకైః,
పిపీలికాభి రాచీర్ణ మేద_స్త్వఙ్మాంసశోణితమ్ ౧౫

తపంతం తపసా లోకాన్ యథాభ్రాపిహితం రవిమ్,
విలక్ష్య విస్మితః ప్రాహ ప్రహసన్ హంసవాహనః ౧౬

ఇతీత్థం త్వత్పదాపహరణే తస్య నిర్బంధమభిసంధిరూపం శుశ్రుమః తదర్థమేవ పరమం తప ఆస్థితః. అతో హే త్రిభువనేశ్వర! అత్ర కర్తుం యద్యు_క్తం తదనంతర మాశ్వేవ స్వయమేవ విధత్స్వ కురు. ౧౨

హే జగత్పతే! తవేదం పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్ట మాసనం స్థానం ద్విజానాం గవాం చ భవాద్యర్థం తవ స్థానభ్రంశే ద్విజానాం గవాం చ న భవాదిక మస్తీతి భావః తత్ర భవః, అలబ్ధలాభః క్షేమో లబ్ధపాలనం శ్రేయః ధర్మాదిపురుషార్థః భూతి రైశ్వర్యం విజయః ఉత్కర్షః ౧౩

ఇతీత్థం దేవై ర్విజ్ఞాపితో భగవా నాత్మభూః పరమాత్మనో జాతో బ్రహ్మా భృగ్వాద్యైః పరివృతో దై_త్యేశ్వరస్యాశ్రమం ప్రతి యయౌ ౧౪

వల్మీకాదిభిః వల్మీకైః తృణైః కీచకై ర్వేణుభిశ్చ ప్రతిచ్ఛన్నం తం దైత్యం ప్రథమం హంస వాహనో బ్రహ్మా న దదర్శ పశ్చాత్ కథంచిత్ విలక్ష్య విస్మితః ప్రహసంస్తం ప్రాహేతి ద్వయో రన్వయః, కథంభూతం విలక్ష్య, పిపీలికాభిరాచీర్ణ మాసమంతా ద్భక్షితం మేదశ్చ త్వక్చ మాంసం చ శోణితం చ యస్య ౧౫

తపసా తపోగ్నినా లోకాంస్తపంతం కమివ విలక్ష్యాభ్రైః పిహితం ఛన్నం రవిం యథా సూర్యమివ ౧౬

(బ్రహ్మణా హిరణ్యకశిపవే వరప్రదానమ్)

బ్రహ్మోవాచ—

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే తపః సిద్ధోఽసి కాశ్యప,
వరదోఽహ మనుప్రాప్తో వ్రియతా మీప్సితో వరః. ౧౭

అద్రాక్ష మహ మేతత్తే హ్యాత్సారం మహదద్భుతమ్,
దంశభక్షితదేహస్య ప్రాణా హ్యస్థిషు శేరతే ౧౮

నైత త్పూర్వర్షయ శ్చక్రు ర్న కరిష్యంతి చాపరే,
నిరంబు ర్ధారయేత్ ప్రాణాన్ కో వై దివ్యసమాః శతమ్. ౧౯

వ్యవసాయేన తేఽనేన దుష్కరేణ మనస్వినామ్,
తపోనిష్ఠేన భవతా జితోఽహం దితినందన. ౨౦

తతస్త ఆశిషః సర్వా దదామ్యసురపుంగవ,

ఉక్తమేవాహ (ఉత్తిష్ఠేతి) హే కాశ్యప! ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ తే తవ భద్రం కుశల మభీష్టమితి యావత్ భవిష్యతి యతస్త్వం తపస్సిద్ధః తపసా సిద్ధః ఫలపర్యంతతపస్సంపన్నః అత ఏవ చ వరదః త్వదభీష్టదోఽహ మనుప్రాప్తః అత ఈప్సిత ఇష్టోఽర్థో వ్రియతాం యాచ్యతామ్ ౧౭

తే తవైతత్ హ్యాత్సారం ధైర్యం మహదద్భుతమద్రాక్షం దృష్టవానస్మి హి యస్మాద్దంశై ర్భక్షితో దేహో యస్య తస్య ప్రాణా అస్థిషు శేరతే అస్థీని భక్షయంతీత్యర్థః ౧౮

పూర్వర్షయో భృగ్వాదయోఽపి నైవంవిధాః తపశ్చక్రుః అపరే అర్వాచీనా న కరిష్యంతీతి కిం పునర్వక్తవ్యమ్ కోవై పుమాన్ దేవమానేన శతం సమాః వర్షాణి నిరంబు త్యక్తోదకం యథా భవతి తథా ప్రాణాన్ ధారయేత్ న కోఽపీత్యర్థః ౧౯

హే దితినందన! మనస్విభి ర్యోగిభిరపి దుష్కరేణ తేనానేనాధ్యవసాయేనైవ [illegible]వజ్జితోఽహం తపోనిష్ఠేన భవతా తు సుతరాం జితః ౨౦

యతోఽహం జితస్తతస్తే తుభ్యం హే అసురశ్రేష్ఠ! సర్వా ఆశిషః ఇష్టార్థాన్ దదామి

మర్త్యస్య తే అమర్త్యస్య దర్శనం నాఫలం మమ ౨౧

నారద ఉవాచ —

ఇత్యుక్త్వాఽఽదిభవో దేవో భక్షితాంగం పిపీలికైః,
కమండలుజలేనౌక్ష ద్దివ్యేనామోఘరాధసా. ౨౨

స తత్కీచకవల్మీకాత్ సహ ఓజో బలాన్వితః,
సర్వావయవసంపన్నో వజ్రసంహననో యువా,
ఉత్థిత స్తప్తహేమాభో విభావసు రివైధసః ౨౩

స నిరీక్ష్యాంబరే దేవం హంసవాహ మవస్థితమ్,
ననామ శిరసా భూమౌ తద్దర్శనమహోత్సవః ౨౪

ఉత్థాయ ప్రాంజలిః ప్రహ్వ ఈక్షమాణో దృశా విభుమ్,

మర్త్యస్య మరణధర్మవత స్తే తవ అమర్త్యస్య తద్రహితస్య మమ దర్శన మఫలసాధనం న భవతి కింతు సఫలమేవేత్యర్థః ౨౧

ఇతీత్థ ముక్త్వా ఆదిదేవో బ్రహ్మా అమోఘరాధసా అమోఘప్రభావేన దివ్యేన కమండలుజలేన పిపీలికై ర్భక్షిత మంగం యస్య తం దైత్యం ఔక్షత్ ప్రోక్షితవాన్ ౨౨

తతః ప్రోక్షణానంతరం కీచకాచ్ఛన్నవల్మీకాదేధసః కాష్ఠనిచయా ద్విభావసురగ్నిరివ ఉత్థితః వల్మీకం భిత్వా బహిర్నిర్గత ఇత్యర్థః కథంభూతః సహసా ప్రాణబలేన ఓజసా ఇంద్రియబలేన దేహబలేన చాన్వితః తథా సర్వై రవయవైః పాణిపాదాదిభిః సంపన్నో యుక్తః వజ్రవత్ సంహనన మంగదార్ఢ్యం యస్య స యువా యౌవనయుక్తశ్చ తప్తస్య హేమ్న ఇవాభా యస్య సః తప్తసువర్ణతుల్య కాంతి రిత్యర్థః ౨౩

ఏవంవిధః ఉత్థాయాంబరే హంసవాహన మవస్థిత మధిష్ఠితం దేవం బ్రహ్మాణం నిరీక్ష్య స దైత్య స్తస్య బ్రహ్మణో దర్శనేన మహానుత్సవః సంతోషో యస్య తాదృశః శిరసా భూమౌ ననామ ౨౪

ఉత్థాయ ప్రాంజలిః బద్ధాంజలిః ప్రహ్వః నమ్రః దృశా చక్షుషా విభుం బ్రహ్మా[illegible]

(బ్రహ్మణా హిరణ్యకశిపవే వరప్రదానమ్)

హర్షాశ్రుపులకోద్భేదో గిరా గద్గదయాఽగృణాత్ ౨౫

హిరణ్యకశిపు రువాచ—

కల్పాంతే కాలసృష్టేన యోఽన్ధేన తమసాఽఽవృతమ్,
అభివ్యనగ్ జగదిదం స్వయంజ్యోతిః స్వరోచిషా ౨౬

ఆత్మనా త్రివృతా చేదం సృజత్యవతి లుంపతి,
రజః సత్త్వతమోధామ్నే పరాయ మహతే నమః. ౨౭

నమ ఆద్యాయ బీజాయ జ్ఞానవిజ్ఞానమూర్తయే,
ప్రాణేంద్రియమనోబుద్ధివికారై ర్వ్యక్తిమీయుషే ౨౮

త్వమీశిషే జగతస్తస్థుషశ్చ ప్రాణేన ముఖ్యేన పతిః ప్రజానామ్,

నిరీక్షమాణః హర్షేణాశ్రూణి పులకోద్భేదో రోమోద్గమశ్చ యస్య తాదృశః గద్గదయా గిరా అగృణాత్ అస్తౌషీత్ ౨౫

తదేవాహ (కల్పాంత ఇత్యాది నవభిః) తామసత్వాత్ బ్రహ్మాణమేవ సర్వకారణం సర్వేశ్వరం చ మత్వా స్తౌతి యద్వా. పరమేశ్వరధర్మారోపేణ స్తౌతి (కల్పాంత ఇతి) కల్పాంతే దైనందినకల్పాంతే కాలేన నిమిత్తేన సృష్టేనాంధేన తమసా ఆవృతమిదం జగత్ పునర్యః స్వయంజ్యోతిః స్వప్రకాశరూపః స్వరోచిషా అభివ్యనక్ అభివ్యక్తమకరోత్ తస్మై నమః ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ౨౬

యశ్చ త్రివృత్తా సృష్ట్యాదిశక్తిత్రయవతా ఆత్మనా స్వేనైవ ఇదం జగత్ సృజతి రక్షతి లుంపతి సంహరతి చ తస్మై రజఆదిగుణత్రయస్య ధామ్నే ఆశ్రయాయ పరాయ సర్వోత్కృష్టాయ మహతే। భూరిగుణాయ తుభ్యం నమః ౨౭

యత ఏవ మత ఏవ ఆద్యాయ బీజాయ కారణకారణాయ జ్ఞానవిజ్ఞానమూర్తయే శాస్త్రవివేకోత్థజ్ఞానగమ్యమూర్తయే ప్రాణై రింద్రియై రుభయేంద్రియైః మనసా బుద్ధ్యా వికారైః పృథివ్యాదిభూతైశ్చ వ్యక్తిం కార్యరూపతాం ఈయుషే ప్రాప్తవతే తుభ్యం నమః ౨౮

ఏవం కార్యకారణరూపేణావస్థితత్వముక్తం, అథాంతర్యామిత్వమాహ (త్వమితి) జగతో

చిత్తస్య చిత్తై ర్మన ఇంద్రియాణాం పతి ర్మహాన్ భూతగుణాశయేశః ౨౯

త్వం సప్తతంతూన్ వితనోషి తన్వా త్రయ్యా చాతుర్హోత్రకవిద్యయా చ,
త్వమేవ ఆత్మాఽఽత్మవతా మనాది రనంతపారః కవిరంతరాత్మా ౩౦

త్వమేవ కాలోఽనిమిషో జనానా మాయుర్లవాద్యావయవైః క్షిణోషి.

జంగమస్య తస్థుషః స్థావరస్య చ త్వమేవ ఈశిషే. అంతరాత్మతయా నియమనధారకత్వ మాహ- ప్రాణేన ముఖ్యేన ముఖ్యప్రాణేనోపలక్షిత స్త్వమేవ, ముఖ్యప్రాణనిర్వాహక స్త్వమేవేత్యర్థః అత ఏవ ప్రజాపతిః ప్రజానాం పతిః యత ఏవ మనఃపర్యంతసకలేంద్రియధారకముఖ్యప్రాణనిర్వాహక స్తత ఏవ చిత్తస్య చిత్తే ర్బుద్ధే ర్మనస ఇంద్రియాణాం చ పతిః నిర్వాహకః న కేవలం ఘటాదే ర్భూతలాదివ ద్ధారకః కింతు మహాభూతానాం పృథివ్యాదీనాం గుణానాం శబ్దాదిగుణగ్రాహకాణా మింద్రియాణామాశయ స్యాంతఃకరణస్య చేతోఽంతఃప్రవిశ్య నియంతాఽంతఃప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారక ఇత్యర్థః ౨౯

అంతరాత్మత్వమేవ ప్రపంచయతి - సప్తతంతూన్ సప్తవిధాన్ తంతూన్ తన్యంతే విస్తార్యంతే ఇతి తంతవః వైదికాః క్రియాః పశుసోమేషినత్రాహీనహోమేష్టకచిదగ్నిరూపేణ సప్త విధాంస్తాన్, యద్వా సప్తభి స్తన్యంతే ఇతి తథా తాన్ అధ్వర్యుహోతృప్రస్తోతృప్రతిహర్త్రుద్గాతృబ్రహ్మ యజమానైః సప్తభి ర్వితన్యత ఇతి వా సప్తతంతవః తాన్ సప్త సంస్థా వా వితనోషి అంతరాత్మతయా ప్రవర్తయసి, కయా త్రయ్యా వేదత్రయేణ కథంభూతయా చాతుర్హోతృకవిద్యయా చతుర్హోత్రాదిసంజ్ఞిక మంత్రవిద్యాయుక్తయా అనేన యజ్ఞాదికర్తృకత్వ మంతరాత్మతయోక్తమ్. అథోపాసనాత్మకజ్ఞాన ప్రవర్తకత్వ మాహ - ఆత్మవతాం ప్రశస్తమనస్కానాం యోగినాం త్వమేక ఏవాత్మా అంతరాత్మతయా యోగప్రవర్తక ఇతి భావః త్వమేవ సత్యాదివాక్యప్రతిపాద్యస్వరూప ఇత్యాహ (అనాదీతి) అనాదిః కాలతః పరిచ్ఛేదరహితః అనంతపారః అంతో దేశతః పరిచ్ఛేదః పారో వస్తుతః పరిచ్ఛేదః తదుభయం యస్య నాస్తి సోఽనంతపారః. అనేనానంతశబ్దార్థ ఉక్తః, కవిః సర్వజ్ఞః అనేన జ్ఞానశబ్దార్థ ఉక్తః, అంతరాత్మా అంతర్వ్యాప్య గతవికారాస్పర్శేన నియంతా త్వమేవ, అనేన సత్యశబ్దార్థ ఉక్తః ౩౦

అథ కాలాంతరాత్మతయా తన్నియంతృత్వ మాహ (త్వమేవేతి) త్వమేవ అనిమిషః కాలః కాలశరీరకః తన్నియంతా అత ఏవ లవాద్యైః కాలావయవై స్త్వమేవ జనానా మాయుర్జీవనం

(బ్రహ్మణా హిరణ్యకశిపవే వరప్రదానమ్)

కూటస్థ ఆత్మా పరమేష్ఠ్యజో మహాంస్త్వం జీవలోకస్య చ జీవ ఆత్మా ౩౧

త్వత్తః పరం నాపరమప్యనేజదేజచ్చ కించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి,
విద్యాః కలాస్తే తనవశ్చ సర్వా హిరణ్యగర్భోఽసి బృహత్త్రిపృష్ఠః ౩౨

వ్యక్తం విభో స్థూలమిదం శరీరం యేనేంద్రియప్రాణమనోగుణాంస్త్వమ్,
భుంక్షే స్థితో ధామని పారమేష్ఠ్యే అవ్యక్త ఆత్మా పురుషః పురాణః ౩౩

క్షిణోషి క్షపయసి, త్వమేవ కూటస్థో నిర్వికార ఆత్మా పరమాత్మా పరమేష్ఠీ నిరతిశయస్థానవర్తీ అజః కర్మాయత్తజన్మాదిశూన్యః "మహానజ ఆత్మా" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిసంహితః కృత్స్నస్య జీవలోకస్య జీవః జీవయితా ఆత్మా త్వమేవ "కో హ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాణ్యాత్" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిసంహితః ౩౧

కిం బహునా యత్కించిదేజచ్చరం అనేజత్ స్థావరం చ త్వత్తః పర ముత్కృష్ట మపరం తుల్యం చ నాస్తి తథా వ్యతిరిక్తమత్వదాత్మకం చ నాస్తి, త్వత్తోఽప కృష్టంత్వదాత్మకం చ సర్వం చరాచరం జగదిత్యర్థః ఏవ రూపస్య తదాత్మకత్వ ముక్తమ్, అథ నామ్న స్తదాత్మకత్వ మాహ- విద్యాః వేదాః, కలాః ఉపవేదాదయః సర్వాః శబ్దాత్మికాః తే తవ తనవః శరీరభూతాః, హిరణ్యగర్భోఽపి హిరణ్యాత్మక[illegible] బ్రహ్మాండం గర్భే యస్య తథాభూతోఽసి "హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే" ఇత్యాద్యష్టర్చ ప్రతిపాద్యస్వరూపోఽసీత్యర్థః స్వగుణేన గుణైశ్చ బృహత్ త్రయాణాం లోకానాం పృష్ఠో బహిర్భూతః పరమవ్యోమసిలయి ఇత్యర్థః ౩౨

[illegible]ముక్తం కృత్స్నస్య తచ్ఛరీరత్వం తస్య సర్వాంతరాత్మత్వం చ తదుపసంహరన్ సమ[illegible] [illegible] [illegible]వ్యాఖ్యామ్) హే విభో ! దేవ ! స్థూలం చిదచిదాత్మక మిదం జగత్తవ వ్యక్తం శరీరం స్థూల[illegible]రీర [illegible]ర్థః త[illegible] సూక్ష్మం శరీరమ్? తత్రాహ అవ్యక్తః ప్రాకృతై రింద్రియై రగమ్యః ఆ[illegible] [illegible] [illegible]త్మా జగత్కారణపురుషః ఏవంవిధః త్వం యేన శరీరేణ చతుర్ముఖశరీరేణ పారమేష్ఠ్యే స్థానే స్థితః ఇంద్రియాదీనాం గుణాన్ విషయాన్ శబ్దాదీన్ భుంక్షే, తత్సూక్ష్మమితి శేషః యేన శరీరేణ జీవానాం ఇంద్రియాదీన్ సృష్ట్వా తద్వ్యాపారాన్ లీలారసత్వేన భుంక్షే అనుభవసి తత్సూక్ష్మం శరీరమిత్యర్థః ౩౩

అనంతావ్యక్తరూపేణ యేనేదమఖిలం తతమ్,
చిదచిచ్ఛక్తియుక్తాయ తస్మై భగవతే నమః ౨౪

యది దాస్యస్యభిమతాన్ వరాన్ మే వరదోత్తమ,
భూతేభ్య స్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యు ర్మా భూ న్మమ ప్రభో ౨౫

నాంతర్బహి ర్దివానక్త మన్యస్మాదపి చాయుధైః,
న భూమౌ నాంబరే మృత్యు ర్న నరై ర్న మృగైరపి ౨౬

వ్యసుభి ర్వాఽసుమద్భి ర్వా సురాసురమహోరగైః,
అప్రతిద్వంద్వతాం యుద్ధే ఐకపత్యం చ దేహినామ్ ౨౭

అనంతం త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం అతీంద్రియం యత్స్వరూపం తదనంతావ్యక్తరూపం యేనానంతావ్యక్తరూపేణ ఇద మఖిలం జగదంతరాత్మతయా తతం వ్యాప్తం తస్మై చిదచిచ్ఛక్తిభ్యాం కార్యోపయు కాపృథక్సిద్ధస్వవిశేషేణ భూతాభ్యాం చేతనాచేతనాభ్యాం యుక్తాయ తచ్ఛరీరకాయేత్యర్థః. భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యాయ తుభ్యం నమః ౨౪

ఏవం పరమాత్మత్వాభిమానేన తద్ధర్మారోపేణ వా తద్గుణయుక్తత్వేన పరం ఆవేశావతారరూపం బ్రహ్మాణం స్తుత్వాఽథ వరాన్ వృణుతే (యదీతి) హే వరదశ్రేష్ఠ! యది మమాభిమతాన్ వరాన్ దాస్యపి తర్హి తావత్ త్వయా సృష్టేభ్యో భూతేభ్యః సకాశాన్మమ మృత్యు ర్మరణం మా భూత్ ఏవ మనుగృహాణేత్యర్థః విష్ణోరపి చతుర్ముఖసృష్టత్వాభిమానేన త్వద్విసృష్టేభ్య ఇత్యుక్తమ్ ౨౫

తథాంతః గృహాదీనా మంతః తేభ్యో బహిః దివా అహ్ని నక్తం రాత్రౌ అన్యస్మాత్ త్వత్సృష్టవ్యతిరిక్తాత్ త్వత్తోఽప్యాయుధైరపి భూమౌ పృథివ్యాం అంబరే చాకాశే మృగైర్నరైశ్చ ౨౬

వ్యసుభి రప్రాణైః అసుమద్భిః ప్రాణిభిశ్చ సురై రసురైర్మహోరగైః మహాసర్పైశ్చ మమ మృత్యుర్మాభూత్ అయ మేకో వరః వరాంతరం చ యాచతే (అప్రతిద్వంద్వతామితి) యుద్ధే అప్రతిద్వంద్వతామితి యుద్ధే అప్రతిద్వంద్వతాం అప్రతిపక్షతాం అయం ద్వితీయః దేహినాం ప్రజానామైకపత్య మేకాధిపతిత్వమ్, అయం తృతీయో వరః. ౨౭

(బ్రహ్మణా హిరణ్యకశిపవే వరప్రదానమ్)

సర్వేషాం లోకపాలానాం మహిమానం యథాత్మనః,
తపోయోగప్రభావాణాం యన్న రిష్యతి కర్హిచిత్ ౩౮

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే,
హిరణ్యకశిపో ర్వరయాచనం నామ తృతీయోఽధ్యాయః.

తథా ఆత్మనో మమ సర్వేషాం లోకపాలానాం ఇంద్రాదీనాం మహిమానం మాహాత్మ్యం. అయం చతుర్థః కించ తపసా యోగేన చ ప్రభావో యేషాం తేషాం యోగినాం య।న్న రిష్యతి న నంక్ష్యతి అణిమాద్యైశ్వర్యం తదపి దేహీతి శేషః-పంచమోఽయం వరః. ౩౮

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం,
తృతీయోఽధ్యాయః

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

ఏవం వృతః శతధృతి ర్హిరణ్యకశిపో రథ,
ప్రాదా త్తత్తపసా ప్రీతో వరాం స్తస్య సుదుర్లభాన్ ౧

బ్రహ్మోవాచ—

తాతేమే దుర్లభాః పుంసాం యాన్ వృణీషే వరాన్ మమ,
తథాపి వితరామ్యంగ వరాన్ యదపి దుర్లభాన్. ౨

తతో జగామ భగవాన్ అమోఘానుగ్రహో విభుః,
పూజితోఽసురవర్యేణ స్తూయమానః ప్రజేశ్వరైః ౩

ఏవం లబ్ధవరో దైత్యో బిభ్రద్ధేమమయం వపుః,
భగవ త్యకరో ద్ద్వేషం భ్రాతుర్వధ మనుస్మరన్ ౪

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవం దైత్యేన వృతాన్ వరాన్ దదౌ బ్రహ్మేత్యాహ భగవాన్నారదః (ఏవమితి) ఏవమిత్థం వృతో యాచితః శతధృతి ర్బ్రహ్మా హిరణ్యకశిపో స్తపసా తోషితః తస్య దుర్లభాన్ వరాన్ ప్రాదాత్ ౧

దత్వేద మాహ-హే తాత! మమ మత్తో యాన్ వరాన్ వృణీషే తే ఇమే వరాః పుంసో యద్యపి దుర్లభాః తథాపి దుర్లభానపి తాన్ వరాన్ అంగ హే హిరణ్యకశిపో! తుభ్యం వితరామి. వర్తమాన సామీప్యే లట్, దత్తవానస్మీత్యర్థః ౨

ఏవ ముక్త్వా అమోఘః సత్యోఽనుగ్రహో యస్య స విభు ర్భగవాన్ బ్రహ్మా అసురవర్యేణ పూజితః ప్రజేశ్వరైః భృగుదక్షాద్యైః స్తూయమానః స్వస్థానం జగామ ౩

ఏవం లబ్ధా వరా యేన సదైత్యో హిరణ్యవత్ ప్రకాశబహుళం దేహం బిభ్రాణో భ్రాతు ర్హిరణ్యాక్షస్య వధం భగవత్కృతం స్మరన్ భాగవతద్వేషసహితం భగవతిద్వేష మకరోత్. ౪

(హిరణ్యకశిపోః శాసనమ్)

స విజిత్య దిశః సర్వా లోకాంశ్చ త్రీన్ మహాసురః,
దేవాసురమనుష్యేంద్రాన్ గంధర్వగరుడోరగాన్ ౫

సిద్ధచారణవిద్యాధ్రా నృషీన్ పితృపతీన్ మనూన్,
యక్షరక్షః పిశాచేశాన్ ప్రేతభూతపతీ నథ ౬

సర్వసత్త్వపతీన్ జిత్వా వశ మానీయ విశ్వజిత్,
జహార లోకపాలానాం స్థానాని సహ తేజసా. ౭

దేవోద్యానశ్రియా జుష్ట మధ్యాస్తే స్మ త్రివిష్టపమ్,
మహేంద్రభవనం సాక్షా న్నిర్మితం విశ్వకర్మణా,
త్రైలోక్యలక్ష్మ్యాయతన మధ్యువాసాఖిలర్ధిమత్. ౮

యత్ర విద్రుమసోపానా మహామారకతా భువః,
యత్ర స్ఫాటికకుడ్యాని వైడూర్యస్తంభపంక్తయః. ౯

తదేవ ప్రపంచయితుముపోద్ఘాతమాహ (స ఇత్యాదినా) స మహాసురో హిరణ్యకశిపు స్త్రీంల్లోకాన్ సర్వా దిశశ్చ విజిత్య తథా దేవాదీన్ సర్వసత్త్వపతీన్ సర్వభూతాధ్యక్షాంశ్చ జిత్వా వశమానీయ విశ్వజిద్బభూవ లోకపానాం తేజసా సహ స్థానాని జహారాపహృతవాన్ ౫-౭

దేవోద్యానం చ జహారేత్యనుషంగః శ్రియా సర్వసమృద్ధ్యా జుష్టం యుక్తం త్రివిష్టపం స్వర్గమధ్యాస్తే స్మ అధిష్ఠితవాన్ "అధిశీఙ్స్థాసాం కర్మ" ఇతి కర్మత్వమ్ విశ్వకర్మణా। నిర్మితం త్రైలోక్యలక్ష్మ్యా ఆయతన మాశ్రయం భోగ్యభోగోపకరణాదిసర్వసమృద్ధిమన్మహేంద్రస్య భవనం సాక్షాదధ్యువాస అధ్యుషితవాన్ ౮

మహేంద్రభవనం విశినష్టి (యత్ర భవనే విద్రుమమయాని) సోపానాని యాసు తాః భువఃస్థలాని వేదికాదీని మహామారకతాః ఇంద్రనీలమయ్యః యత్ర భవనే స్ఫటికమయాని కుడ్యాని భిత్తయః అత్ర వైదూర్యమణిమయాః స్తంభపంక్తయః సంతి ౯

యత్ర చిత్రవితానాని పద్మరాగాసనాని చ,
పయఃఫేననిభాః శయ్యా ముక్తాదామపరిచ్ఛదాః. ౧౦

కూజద్భి ర్నూపురై ర్దేవ్యః శబ్దయంత్య ఇత స్తతః,
రత్నస్థలీషు పశ్యంతి సుదతీః సుందరం ముఖమ్. ౧౧

తస్మిన్ మహేంద్రభవనే మహాబలో మహామనా నిర్జితలోక ఏకరాట్,
రేమేఽభివంద్యాంఘ్రియుగః సురాదిభిః ప్రతాపితై రూర్జితచండశాసనః ౧౨

త మంగ మత్తం మధునోరుగంధినా వివృత్తతామ్రాక్ష మశేషధిష్ణ్యపాః,
ఉపాసతోపాయనపాణిభిర్వినా త్రిభి స్తపోయోగబలౌజసాం పదమ్ ౧౩

జగుర్మహేంద్రాసన మోజసా స్థితం విశ్వావసు స్తుంబురు రస్మదాదయః,
గంధర్వసిద్ధా ఋషయోఽస్తువన్ ముహు ర్విద్యాధరా అప్సరసశ్చ పాండవ ౧౪

యత్ర చ చిత్రవితానాని చిత్రకవిస్తరాణి పద్మరాగరత్నమయా న్యాసనాని చ పయః ఫేననిభాః దుగ్ధఫేనవన్మృదులాః శుభాశ్చ శయ్యాః ముక్తాదామాని పరిచ్ఛదాః పరికరాః యాసాం తాః ౧౦

యత్ర చ దేవ్యః దేవానాం సంబంధిన్యః సుదత్యః స్త్రియః కూజద్భి ర్ధ్వనద్భి ర్నూపురైః తత్ర తత్ర శబ్దయంత్యః శబ్దం కుర్వత్యో రత్నస్థలేషు సుందరం స్వీయం ముఖం పశ్యంతి ౧౧

తస్మిన్నేవంభూతే మహేంద్రస్య భవనేఽభివసన్నపారబలః మహామనాః అవ్యాహృత సంకల్పః అత ఏవ నిర్జితో లోకో యేన స్వయ మేక ఏవ రాజా ఊర్జిత మధికం చండం తాపకం శాసనం యస్య సః అత ఏవ ప్రతాపితైః సురాదిభిర్వంద్యో అంఘ్రీ యస్య తాదృశో రేమే ౧౨

అంగ హే యుధిష్ఠిర ! ఉరుగంధినా ఉగ్రగంధేన మధునా సురయా మత్త మత ఏవ వివృత్తే విఘూర్ణితే తామ్రే అక్షిణీ యస్య తపోయోగస్య బలస్య దేహబలస్య ఓజస ఇంద్రియబలస్య చ పద మాశ్రయం తం దైత్యం త్రిభి ర్వినా బ్రహ్మవిష్ణుశివై ర్వినా అన్యే సర్వే ఉపాయనం పూజా ద్రవ్యం తద్యుక్తపాణిభి రుపాసత ఉపాసితవంతః ౧౩

ఉపాసనాప్రకార మేవాహ (జగురితి చతుర్భిః) ఓజసా స్వబలేన మహేంద్రస్యాసనమాస్థిత మధిష్ఠితం తం దైత్యం విశ్వావసుతుంబురునారదాదయశ్చ జగుర్గానం చక్రుః. తద్గుణాన్ జగురిత్యర్థః. గంధర్వాః సిద్ధాః ఋషయశ్చ విద్యాధరాః అప్సరసశ్చ ముహుర్ముహు రస్తువన్ హే పాండవ ౧౪

(హిరణ్యకశిపోః శాసనమ్)

స ఏవ వర్ణాశ్రమిభిః క్రతుభి ర్భూరిదక్షిణైః,
ఇజ్యమానో హవిర్భాగా నగ్రహీత్ స్వేన తేజసా ౧౫

అకృష్టపచ్యా తస్యాసీత్ సప్తద్వీపవతీ మహీ,
తథా కామదుఘా ద్యౌస్తు నానాశ్చర్యపదం నభః ౧౬

రత్నాకరాశ్చ రత్నౌఘాం స్తత్పత్న్య శ్చోహురూర్మిభిః,
క్షారసీధుఘృతక్షౌద్రదధిక్షీరామృతోదకాః ౧౭

శైలా ద్రోణీభి రాక్రీడం సర్వర్తుషు గుణాన్ ద్రుమాః,
దధార లోకపాలానా మేక ఏవ పృథగ్గుణాన్ ౧౮

స ఏవాసురో వర్ణాశ్రమనిష్ఠై ర్బ్రాహ్మణగృహస్థాదిభిః కర్తృభి ర్భూరి ర్దక్షిణా యేషు తైః క్రతుభి ర్మహా ర్మహా రిజ్యమాన ఆరాధ్యమానః స్వబలేన హవిర్భాగా నగ్రహీత్. ౧౫

తస్యాసురస్య సంబంధినీ యా సప్తద్వీపయుక్తా పృథివీ అకృష్టపచ్యా కర్షణేన వినా ఫలిన్యభూత్ తథా ద్యౌః స్వర్గాభిమానినీ దేవతా యథాకామం యదేష్టం దోగ్ధి ఇష్టార్థాన్ పూరయతీతి తథా అభూత్ తథా నభః అంతరిక్షాభిమానిదేవతా నానాశ్చర్యమయం వివిధవిచిత్రవస్తుప్రద మభూత్ ౧౬

రత్నాకరాః సముద్రాః తత్పత్న్యో గంగాదినద్యశ్చ ఊర్మిభి స్తరంగైః రత్నసమూహా నూహుః ప్రాపయామాసుః రత్నాకరానేవాహ (క్షారేతి.) సీధుః సురా క్షౌద్ర మిక్షురసః అమృతం శుద్ధం క్షారాదిమయా న్యుదకాని యేషాం తే. క్రమోఽత్ర న వివక్షితః ౧౭

శైలః పర్వతః జాత్యభిప్రాయ మేకవచనమ్ ద్రోణీభిః కందరైః ద్రుమాన్ దధార కథం భూతాన్? సర్వర్తుషు వసంతాదిషు షట్సు సర్వే స్వే స్వే గుణాః ఫలపుష్పాదయో యేషాం తానాక్రీడాన్ క్రీడాస్థానోపయుక్తాన్ సర్వర్తుషు సర్వాన్ వృక్షాన్, సఫలపుష్పానేవ దధారేత్యర్థః తదేవ స్పష్టయతి- లోకపాలానాం తదాధిపత్యవేళాయా మిత్యర్థః ఏకో ద్రుమః వసంతాదికాలనియమేన పృథగ్గుణాన్ ఫలపుష్పాదీన్ దధార, అస్య త్వాధిపత్యే అనియతకాలం సర్వాన్ గుణాన్ దధారేత్యర్థః, యద్వా అయ మసుర ఏక ఏవ సర్వేషాం లోకానాం పృథగ్గుణాన్ ప్రతినియతాన్ గుణాన్ దధార, సర్వేషా మాధిపత్య మేక ఏవ చకారేత్యర్థః ౧౮

స ఇత్థం నిర్జిత కకు బేకరాట్ విషయాన్ ప్రియాన్,
యథోపజోషం భుంజానో నాతృప్య దజితేంద్రియః ౧౯

ఏవ మైశ్వర్యమ_త్తస్య దృ_ప్తస్యోచ్ఛాస్త్రవ_ర్తినః,
కాలో మహాన్ వ్యతీయాయ బ్రహ్మశాప ముపేయుషః ౨౦

తస్యోగ్రదండసంవిగ్నాః సర్వే లోకాః సపాలకాః,
అన్యత్రాలబ్ధశరణాః శరణం యయు రచ్యుతమ్ ౨౧

తస్యై నమోఽస్తు కాష్ఠాయై యత్రాత్మా హరిరీశ్వరః,

ఇత్థం నిర్జితాః కకుభో దిశో యేన స దైత్యః ఏక ఏవ రాజా సన్ యథోపజోషం యథాప్రీతి ప్రియా నిష్టాన్ విషయా ననుభవన్నపి నాతృప్య న్నతృ_ప్తవాన్ యతోఽయ మజితేంద్రియః ౧౯

ఇత్థ మైశ్వర్యేణ మ_త్తస్యాత ఏవ దృ_ప్తస్యాత ఏవ చ ఉచ్ఛాస్త్రవర్తినః వైదికమార్గానను వ_ర్తినః, ఉత్పథప్రతిపన్న స్యేత్యర్థః బ్రహ్మశాపం సనకాదీనాం శాప ముపేయుషః ప్రా_ప్తవతః మహాన్ కాలో బహువర్షాత్మకః కాలః వ్యతీయాయ అతిక్రాంతోఽభూత్ బ్రహ్మశాప ముపేయుష ఇత్యనేన తజ్జన్మావసానకాలః ప్రా_ప్త ఇతి సూచ్యతే ౨౦

తదేవ వక్తుం తన్నిమి_త్తం తావదాహ - తస్య దైత్యస్యోగ్రదండేనోగ్రశాసనేన సంవిగ్నాః భీతాః సపాలకాః సర్వే లోకాః అన్యత్రాఽలబ్ధం శరణం నివాసస్థానం యైస్తే అచ్యుతం భగవంతం శరణం యయుః ప్రాప్తాః అన్యత్రాలబ్ధశరణా ఇత్యస్యానన్యరక్షకా ఇతి వార్థః పూర్వం దైత్యతపః పీడితాః తదుపశమనాయ బ్రహ్మాణం శరణ ముపగమ్య వరప్రదానేన స్వానిష్టమేవ చక్రుః పునరేతదనిష్ట పరిహారో బ్రహ్మణాపి కర్తు మశక్య ఇత్యాలోచ్యాఽనన్యశరణా భగవంతమేవ శరణం యయు రిత్యర్థః. ౨౧

శరణవరణప్రకారమేవాహ (తస్యై ఇతి) తస్యై కాష్ఠాయై దిశే నమః కాష్ఠాం విశింషంతి యత్రేతి. యత్ర యస్యాం కాష్ఠాయా మీశ్వరః సర్వనియంతా హరి రాశ్రితా_ర్తిహరో భగవానా_స్తే శాంతాః రాగాదిరహితాః అత ఏవ శుద్ధాంతఃకరణాః సంన్యాసినః న్యాసవిద్యానిష్ఠాః యత్ యాం చ

(హిరణ్యకశిపోః శాసనమ్)

యద్గత్వా న నివర్తంతే శాంతాః సంన్యాసినోఽమలాః. ౨౨

ఇతి తే సంయతాత్మానః సమాహితధియోఽమలాః,
ఉపతస్థు ర్హృషీకేశం వినిద్రా వాయుభోజనాః ౨౩

తేషా మావిరభూ ద్వాణీ అరూపా మేఘనిస్వనా,
సన్నాదయంతీ కకుభః సాధూనా మభయంకరీ ౨౪

మా భైష్ట విబుధశ్రేష్ఠాః సర్వేషాం భద్రమస్తు వః,
మద్దర్శనం హి భూతానాం సర్వశ్రేయోపపత్తయే ౨౫

కాష్ఠాం గత్వా ప్రాప్య న నివర్తంతే న పునః సంసరంతి తస్యై కాష్ఠాయై నమః ఇతి యస్యాం దిశి ప్రణతార్తిహరో భగవా నాస్తే తద్దిగధీనోఽస్మద్రక్షణోపాయ ఇత్యధ్యవసాయపూర్వకం భగవంతం శరణం యయుః, కాష్ఠాయై నమ ఇతి దిక్పురణవరణకథనేన దేవానామపి భగవత్స్వరూపం దుర్గ్రహమితి సూచితమ్. ౨౨

ఇతీత్థం తే దేవాః సంయతాత్మానః స ఏవ భగవాన్ రక్షిష్యతీతి విస్రంభయుక్తమనసః సమాహితధియః యద్వా సంయతాత్మాన ఇతి బాహ్యేంద్రియజయ ఉక్తః, సమాహితధియ ఇత్యనే నాంతరింద్రియజయః. వాయుభోజనా ఇత్యనేన ప్రాణజయః, వినిద్రా ఇత్యనేన కాయజయః. ఏవంవిధాః హృషీకేశ ముపతస్థుః తుష్టువుః వక్ష్యమాణం మంత్రం జేపుర్వా ౨౩

భగవతే షాడ్గుణ్యపూర్ణాయ పురుషాయ సర్వాంతరాత్మనే మహాత్మనే మహా ననుకంపాయుక్త ఆత్మా మనో యస్య తస్మై విశుద్ధః అనుభవో జ్ఞానం ఆనందః సుఖం తయోః సందోహః పూరః తద్రూపాయ యః యత్సమాశ్రయణాత్ ఆశ్రితానా మభయం తస్మై నమః. తేషాం దేవానా మేవ ముపతిష్ఠతాం వాణీ శబ్ద ఆవిరభూత్ తైః శ్రుతేత్యర్థః. కథంభూతా? అరూపా అదృష్టవక్తృకా మేఘ నిస్వనా మేఘఘోషతుల్యా కకుభో దిశః సన్నాదయంతీ ప్రతిధ్వనయంతీ సాధూనా మభయంకరీ ౨౪

వాణీమేవాహ (మా భైష్టేతి) హే విబుధశ్రేష్ఠాః యూయం మాభైష్ట భయం మా కురుత వో యుష్మాకం సర్వేషాం భద్రం సుఖ మేవాస్తు హి యస్మా న్మమ దర్శనం కటాక్షో భూతానాం శ్రేయసే ఉపపత్తయే ప్రాప్తయే భవతి ౨౫

జ్ఞాత మేతస్య దౌరాత్మ్యం దైతేయాపసదస్య చ,
తస్య శాంతిం కరిష్యామి కాలం తావత్ ప్రతీక్షత ౨౬

యదా దేవేషు వేదేషు గోషు విప్రేషు సాధుషు,
ధర్మే మయి చ విద్వేషః స వా ఆశు వినశ్యతి ౨౭

నిర్వైరాయ ప్రశాంతాయ స్వసుతాయ మహాత్మనే,
ప్రహ్లాదాయ యదా ద్రుహ్యేద్ధనిష్యేఽపి వరోర్జితమ్ ౨౮

నారద ఉవాచ—

ఇత్యుక్తా లోకగురుణా తం ప్రణమ్య దివౌకసః,
న్యవర్తంత గతోద్వేగా మేనిరే చాసురం హతమ్ ౨౯

దైతేయాధమస్య తస్య హిరణ్యకశిపో ర్యద్దౌరాత్మ్యం తన్మయా జ్ఞాతం విదితమేవ. తస్య దైత్యస్య శాంతిం వధం కరిష్యామి. కాలః తద్వధోచితకాలస్తావత్ ప్రతీక్షతాం కించిత్కాలవిలంబం సహధ్వమిత్యర్థః ౨౬

కోఽసౌ తద్వధోచితః కాలః? తత్రాహ (యదేతి.) యస్మిన్ కాలే దేవాదిషు తస్య నితరాం ద్వేష స్తదా స ఆశు వినశ్యతి ౨౭

నను, దేవాదిషు విద్వేషేఽపి న తస్య నాశః, కథమ్? బ్రహ్మవరేణోర్జితత్వా దిత్యత్రాహ (నిర్వైరాయేతి) యదా ప్రహ్లాదాయ ద్రుహ్యేత్ తదా వరై రూర్జితమపి హనిష్యే హనిష్యామి, కథం భూతాయ? మదాత్మనే అహమేవాత్మా యస్య స మదాత్మా తస్మై నిర్వైరాయ సర్వభూతసుహృదే ప్రశాంతాయ రాగాదిరహితాయ స్వస్యాత్మజాయ నిరతిశయప్రియభక్తవిషయే యదా ద్రోహం కరిష్యతి తత్క్షణ తదా హనిష్యామి, మద్భక్తవిషయాపరాధస్య మమ నితరా మసహ్యత్వాదితి భావః. ౨౮

ఇతీత్థం లోకగురుణా భగవతా ఉక్తాః దివౌకసో దేవాః భగవంతం ప్రణమ్య గతోద్వేగాః గతః ఉద్వేగో భయం యేషాం తాదృశాః సంతో న్యవర్తంత భగవ దుపస్థితే రితి శేషః అసురం హిరణ్యకశిపుం హతప్రాయం చ మేనిరే అమన్యంత ౨౯

(ప్రహ్లాదస్య జన్మ, తద్గుణానాం చ వర్ణనమ్)

తస్య దైత్యపతేః పుత్రా శ్చత్వారః పరమాద్భుతాః,
ప్రహ్లాదోఽభూ న్మహాం స్తేషాం గుణై ర్మహదుపాసకః ౩౦

బ్రహ్మణ్యః శీలసంపన్నః సత్యసంధో జితేంద్రియః,
ఆత్మవత్ సర్వభూతానా మేకః ప్రియసుహృత్తమః ౩౧

దాసవత్ సన్నతార్యాంఘ్రిః పితృవద్దీనవత్సలః,
భ్రాతృవత్ సదృశే స్నిగ్ధో గురుష్వీశ్వరభావనః,
విద్యార్థరూపజన్మాఢ్యో మానస్తంభవివర్జితః ౩౨

తస్య పూర్వమేవ విప్రశాప ముపేయుషః ఉచితకాలే హనిష్యామీ త్యేవంవిధభగవత్సంకల్ప విషయస్య దైత్యపతే ర్హిరణ్యకశిపోః పరమాద్భుతా శ్చత్వారః ప్రహ్లాదానుహ్లాదసంహ్లాదాహ్లాదాఖ్యాః పుత్రా స్తేషాం మధ్యే ప్రహ్లాదో గుణై రక్రోధాదిభిః మహాన్ శ్రేష్ఠోఽభూత్ మాహాత్మ్యవహగుణైః తం విశినష్టి (మహ దుపాసక ఇత్యాదినా) మహతాం భాగవతానా ముపాసకః భాగవతభక్తిపర్యంత భగవద్భక్తినిష్ఠః ఇయమేవ భగవద్భక్తేః పరాకాష్ఠేతి భావః ౩౦

బ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణకులే సాధురనుకూలో బ్రహ్మణ్యః యద్వా బ్రహ్మణి పరస్మిన్ నితరాం సాధుః బ్రహ్మణ్యః శీలేన సుస్వభావసద్వృత్త్యాత్మకేన యుక్తః సత్యసంధః సత్యప్రతిజ్ఞః జితాని ఇంద్రియాణి అంతర్బాహ్యాని యేన సర్వభూతానా మాత్మనా తుల్య మాత్మవత్ ఏక ఏవ అసాధారణః ప్రియతమః సుహృత్తమశ్చ ప్రియసుహృత్తమః ఆత్మా యథా ప్రియతమః స్వహితైకైషీ చ తద్వదయమపి సర్వభూతవిషయకప్రీతియుక్త స్తద్ధితైషీ త్యర్థః ౩౧

దాసవత్ సమ్యఙ్నతాః నమస్కృతాః ఆర్యాణాం మహతా మంఘ్రయో యేన పితృవద్దీనేషు వాత్సల్యయుక్తః భ్రాతృవత్ సదృశేషు స్వతుల్యేషు స్నిగ్ధోఽనురాగయుక్తః గురుషు ఈశ్వరత్వేన భావనాదృష్టిర్యస్య విద్యాదిభి ర్హేతుభి ర్యోఽభిమానో గర్వో దంభశ్చ తాభ్యాం వివర్జితః తత్రార్థో విత్తం రూపం సౌందర్యం జన్మాభిజాత్యమ్ ఆదిశబ్దః ప్రకారార్థః విద్యాదిసదృశ మన్యదపి మానాది నిమిత్తం వివక్షితమ్ ౩౨

నోద్విగ్నచిత్తో వ్యసనేషు నిఃస్పృహః శ్రుతేషు దృష్టేషు గుణేష్వవస్తుదృక్,
దాంతేంద్రియప్రాణశరీరధీః సదా ప్రశాంతకామో రహితాసురోఽసురః ౩౩

యస్మిన్ మహద్గుణా రాజన్ గృహ్యంతే కవిభి ర్ముహుః,
న తేఽధునాపిధీయంతే యథా భగవతీశ్వరే ౩౪

యం సాధుగాథా సదసి రిపవోఽపి సురా నృప,
ప్రతిమానం ప్రకుర్వంతి కిముతాన్యే భవాదృశాః ౩౫

గుణై రల మసంఖ్యేయై ర్మాహాత్మ్యం తస్య సూచ్యతే,

వ్యసనేషు దుఃఖహేతుషు నోద్విగ్న మభీతం చిత్తం యస్య దృష్టేష్వైహికేషు చ స్వర్గస్వారాజ్యాదిషు గుణేషు విషయేష్వవస్తుదృగనిత్యబుద్ధియుక్తోఽత ఏవ తేషు స్పృహాదిరహితః సదా దాంతాః నియమేన వశీకృతాః ఇంద్రియాదయో యస్య ప్రశాంతాః కామా యస్య, నిఃస్పృహ ఇత్యనేన సన్నిహితేషు విషయేషు ఇచ్ఛారాహిత్యముక్తం ప్రశాంతకామ ఇత్యనేన త్వసన్నిహితేష్విత్యతో న పౌనరుక్త్యం, స్వయ మసురోఽపి రహితాసురః మాత్సర్యాద్యాసురభావరహితః ౩౩

హే రాజన్! యస్మిన్ ప్రహ్లాదే గుణా ఉక్తా వక్ష్యమాణా అన్యే చ కవిభి ర్ముహుర్ముహుర్మహద్యథా భవతి తథా గృహ్యంతే బహుమన్యంత ఇత్యర్థః మహదితి క్రియావిశేషణ మన్యథా సామానాధికరణ్యసమాసే "ఆన్మహత్" ఇత్యత్వాపత్తిః మహతః ప్రహ్లాదస్య గుణా ఇత్యర్థే యస్మిన్నిత్యనేన పౌనరుక్త్యాపత్తిః, మహతాం గుణా ఇతి వా, తే గుణాః అధునా అద్యాపి నాపిధీయంతే న తిరోహితా భవంతి, న విస్మృతా భవంతీతి యావత్, యథా భగవతీశ్వరే గుణాః పునః పునః కవిభిర్గృహ్యంతే నాపిధీయంతే తద్వత్ ౩౪

హే నృప! యుధిష్ఠిర! సాధుగాథా సదసి సాధుకథాప్రసంగవత్యాం సభాయాం రిపవః శత్రవోఽపి యం ప్రహ్లాదం ప్రతిమానం సాధనత్వే దృష్టాంతం కుర్వంతి, కిం పునః భవాదృశా అన్యే ప్రతిమానం కుర్వంతీతి. ౩౫

మయా పరం కేవల మసంఖ్యేయై ర్గుణైః తస్య మాహాత్మ్యం సూచ్యతే, న సాకల్యేన తద్గుణా వర్ణయితుం శక్యా ఇతి భావః. అలమితి పాఠేఽధికం తస్య మాహాత్మ్యం సూచ్యతే, మయాదిఙ్మాత్రం గుణప్రదర్శనేన మాహాత్మ్యం సూచ్యతే న త్వేతావత్తస్య మాహాత్మ్య మిత్యుచ్యతే ఇత్యర్థః అపర

(ప్రహ్లాదస్య జన్మ, తద్గుణానాం చ వర్ణనమ్)

వాసుదేవే భగవతి యస్య నైసర్గికీ రతిః ౩౬

న్యస్తక్రీడనకో బాలో జడవత్తన్మనస్తయా,
కృష్ణగ్రహగృహీతాత్మా న వేద జగదీదృశమ్ ౩౭

ఆసీనః పర్యటన్నశ్నన్ శయానః ప్రపిబన్ బ్రువన్,
నానుసంధత్త ఏతాని గోవిందపరిరంభిత ౩౮

క్వచిద్రుదతి వైకుంఠచింతాశబలచేతనః,
క్వచిద్ధసతి తచ్చింతాహ్లాద ఉద్గాయతి క్వచిత్ ౩౯

నదతి క్వచిదుత్కంఠో విలజ్జో నృత్యతి క్వచిత్,
క్వచిత్తద్భావనాయుక్తస్తన్మయోఽనుచకార హ. ౪౦

మాహాత్మ్యే హేతుం వదన్ విశినష్టి (వాసుదేవేతి) యస్య ప్రహ్లాదస్య వాసుదేవే భగవతి నైసర్గికే స్వాభావికే ఉత్పత్తిసిద్ధేత్యర్థః రతిః స్వభావతః వాసుదేవే రతానాం వాసుదేవస్యేవానంతమాహాత్మ్యమితి భావః. ౩౬

నైసర్గికలింగాని వదన్ విశినష్టి (న్యస్తేత్యాది షడ్భిః.) బాల ఏవ బాల్యాత్ ప్రభృతీత్యర్థః తన్మనస్కతయా భగవద్గతహృదయత్వేన న్యస్తక్రీడనకః పరిత్యక్తబాలక్రీడః కృష్ణగ్రహః శ్రీకృష్ణ ఏవ గ్రహస్తేన గృహీత ఆత్మా మనో యస్య గ్రహగృహీతవద్వర్తమాన ఇత్యర్థః అత ఏవ జగదీదృశం న వేద బాహ్యవస్తువిషయకచింతారహిత ఇత్యర్థః ౩౭

క్వచిద్గోవిందానుసంధానవిచ్ఛేదదశాయాం రుదతి రోదితి, ఆర్షత్వాత్ శబలుక్ ఇజ్ గుణాభావశ్చ గోవిందచింతయా శబలా వ్యామిశ్రా క్షుభితా చేతనా బుద్ధిర్యస్య తాదృశః క్వచిద్ధసతి క్వచిత్తచ్చింతయా ఆహ్లాదో యస్య తాదృశ ఉచ్చైః గాయతి గోవిందగుణానితి శేషః. ౩౮—౩౯

క్వచిత్తచ్చింతాహ్లాద ఏవ నదతి ధ్వనతి క్వచిత్ ఉత్కంఠః కంఠోపరివ్యాప్తహర్షః విగతలజ్జో నృత్యతి ఉత్కంఠో ముక్తకంఠః సన్ ధ్వనతీతి వా క్వచిత్ తద్భావనయా భగవదనుస్మృత్యా యుక్తః తన్మయః తదాత్మకః స్వాత్మానం తదపృథక్సిద్ధత్వేన పశ్యన్నపి తదపి తదనుసంధానేన విస్మృత్య తద్రూపతా మిత్యభిమానేన అనుచకార అనుకరోతి భగవానివ చేష్టతే ఇత్యర్థః. ౪౦

క్వచిదుత్పులకస్తూష్ణీ మాస్తే సంస్పర్శనిర్వృతః,
అస్పందప్రణయానందసలిలామీలితేక్షణః. ౪౧

న ఉత్తమశ్లోకపదారవిందయో ర్నిషేవయా కించన సంగలబ్ధయా,
తన్వన్ పరాం నిర్వృతి మాత్మనో ముహు ర్దుస్సంగదీనాస్యమనశ్శమం వ్యధాత్ ౪౨

తస్మిన్ మహాభాగవతే మహాభాగే మహాత్మని,
హిరణ్యకశిపూ రాజ న్నకరోదఘ మాత్మజే ౪౩

యుధిష్ఠిర ఉవాచ—
దేవర్ష ఏతదిచ్ఛామో వేదితుం తవ సువ్రత,
యదాత్మజాయ శుద్ధాయ పితాదాత్ సాధవే హ్యఘమ్ ౪౪

క్వచిచ్చ సంస్పర్శేనాఽవిచ్ఛిన్నానుధ్యానేన నిర్వృతః సుఖితః అస్పందః స్థిరో యః ప్రణయః స్నేహః తేన యత్సలిలం తేనాఽఽమీలితే ఈషన్మీలితే ఈక్షణే యస్య ఉత్పులకః ఉదంచిత రోమా తూష్ణీమాస్తే ౪౧

స ప్రహ్లాదః అకించనసంగో నిరుపాధికస్నేహ స్తేన లబ్ధయా ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః పదారవిందయోః నిషేవయా ముహుర్ముహు రాత్మనః స్వస్య పరాం నిర్వృతి మానందం తన్వన్ వితన్వన్ మన ఇత్యార్షత్వాత్ లుప్తషష్ఠీకం పృథక్పదమ్. యద్వా తత ఏవ ఏవిశేషణస్యాపి సమాసః విషయాసంగేన దీనస్య మనసః శమం శాంతిం రాగాదిరాహిత్యం వ్యధాత్ చక్రే. దుఃసంగదీనస్యేతి విశేషణం లోకపరిపాటీకృతం న తు తస్య కదాచిదపి విషయాసక్త మభూన్మన ఇతి భావః ౪౨

హే రాజన్! తస్మిన్నేవంభూతే మహాభాగవతశ్రేష్ఠే మహానివేదిని మహాత్మని ఉక్తవిధ మాహాత్మ్యే తత్రాప్యాత్మజే హిరణ్యకశిపురఘం ద్రోహ మకరోత్ ౪౩

ఏవంవిధస్య ద్రోహానర్హత్వశంకయా పృచ్ఛతి యుధిష్ఠిరః (దేవర్ష ఇతి.) హే దేవర్షే! ఏతద్వేదితుం జ్ఞాతు మిచ్ఛామః, కిం తత్? హే సువ్రత! శుద్ధాయ నిరపరాధాయ సాధవే మహాభాగవతాయ తత్రాప్యాత్మజాయ అనేన ద్రోహానర్హవిషయత్వముక్తమ్. పితేత్యనేన ద్రోగ్ధురప్యనర్హత్వమ్ అఘం ద్రోహ మఘాంచక్రే ఇత్యేతత్ ౪౪

(ప్రహ్లాదస్య జన్మ, తద్గుణానాం చ వర్ణనమ్)

పుత్రాన్ విప్రతికూలాన్ స్వాన్ పితరః పుత్రవత్సలాః,
ఉపాలభంతే శిక్షార్థం నైవాఘ మపరో యథా ౪౬

కిముతానువశాన్ సాధూం స్తాదృశాన్ గురుదేవతాన్.
ఏతత్ కౌతూహలం బ్రహ్మన్నస్మాకం విధమ ప్రభో,
పితుః పుత్రాయ యద్ ద్వేషో మరణాయ ప్రయోజితః ౪౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, స_ప్తమస్కంధే.
ప్రహ్లాదచరితే చతుర్థోఽధ్యాయః

ఉ_క్తవిశేషణలబ్ధార్థమేవ విశదయతి (పుత్రేష్వితి) ప్రతికూలేషు పుత్రేషు విషయభూతేషు పుత్రవత్సలాః పితరః శిక్షార్థం కేవల ముపాలభంతే ఆక్షిపంతి. అపరే యథా శత్రవ ఇవాఘం ద్రోహం నైవ కుర్వంతి. ప్రతికూలానపి పుత్రాన్ కేవలం శిక్షార్థముపాలభంతే న తేభ్యో ద్రుహ్యంతి. కిం పున రనుకూలాన్ సాధూన్ గురుః పితైవ దైవతం యేషాం తానుపాలభంతే న తు తేభ్యో ద్రుహ్యంతి ఇతి భావః. ౪౫

అతో హే బ్రహ్మన్! అస్మాక మేతత్ కౌతూహలం ఏతత్ప్రశ్నకౌతూహలం విధమ అపనయ హే ప్రభో! పుత్రాయ యః పితుర్ద్వేషః స మరణాయ పితుర్మరణాయ ప్రయోజితః ప్రయోజకోఽభూదితి యదేతత్ప్రశ్నకౌతూహల మిత్యన్వయః పితుః పుత్రవిషయకద్వేషః స్వస్యైవ మరణప్రయోజకః కథమభూదిత్యేవంవిధప్రశ్నవిషయకౌతూహలం విధమేత్యర్థః. ౪౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూ_క్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, స_ప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
చతుర్థోఽధ్యాయః

అ థ ప ం చ మో ఽ ధ్యా యః

నారద ఉవాచ—

పౌరోహిత్యాయ భగవాన్ వృతః కావ్యః కిలాసురైః,
శండామర్కౌ సుతౌ తస్య దైత్యరాజగృహాంతికే. ౧

తౌ రాజ్ఞా ప్రాపితం బాలం ప్రహ్లాదం నయకోవిదమ్,
పాఠయామాసతుః పాఠ్యా నన్యాంశ్చాసురబాలకాన్ ౨

యత్తత్ర గురుణా ప్రోక్తం శుశ్రువేఽనుపపాఠ చ,
న సాధు మనసా మేనే స్వపరాసద్గ్రహాశ్రయమ్ ౩

ఏతదాసురరాట్ పుత్ర మంక మారోప్య పాండవ,

అథ పంచమోఽధ్యాయః

ఏవ మాపృష్టద్వేషనిమిత్తః తద్వక్తుం తావ దుపోద్ఘాత మాహ భగవాన్ నారదః (పౌరోహిత్యాయేత్యాదినా) భగవాన్ కావ్యః శుక్రః పౌరోహిత్యాయ పురోహితకర్మకర్తు మసురైర్వృతః కిలేతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి తస్య కావ్యస్య సుతౌ శండామర్కాఖ్యౌ దైత్యరాజస్య హిరణ్యకశిపోః గృహసమీపే ఆస్తామితి శేషః ౧

తౌ చ శండామర్కౌ దైత్యరాజేన ప్రాపితం నీతిశాస్త్రపఠనార్థం ప్రాపితం ప్రహ్లాదం అన్యాంశ్చాసురబాలకాంశ్చ పాఠ్యాన్ దండనీత్యాదీన్ పాఠయామాసతుః పఠనం కారితవంతౌ అత్ర నయకోవిదమితి క్రియా విశేషణం యథా నయకోవిదాః నీతిశాస్త్రనిపుణాభవంతి తథా పాఠయామాసతు రితి ౨

తత్ర ఏవం స్థితే ప్రహ్లాదో యద్గురుణా ప్రోక్తం తచ్ఛుశ్రువే శ్రుతవాన్ అనుపఠితవాంశ్చ పరం తు తత్ప్రోక్తం మనసా సాధు యథా తథా న మేనే తత్ర హేతుం వదన్ ప్రోక్తం విశినష్టి (స్వపరాసద్గ్రహాశ్రయం) అయం స్వః స్వకీయో మిత్రం అయం తు పరః శత్రురిత్యేవంరూపో యోఽసద్గ్రహో వృథాగ్రహరూపోఽభిమానస్తస్యాశ్రయం హేతుభూతమ్. ౩

ఏవం స్థితే హే పాండవ! కదాచి దసురరాట్ పుత్రం ప్రహ్లాద మంక మారోప్యోత్సంగే

(హిరణ్యకశిపుప్రహ్లాదసంవాదః)

పప్రచ్ఛ కథ్యతాం వత్స మన్యతే సాధు యద్భవాన్ ౪

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

తత్సాధు మన్యేఽసురవర్య దేహినాం సదా సముద్విగ్నధియామసద్గ్రహాత్,
హిత్వాఽఽత్మపాతం గృహమంధకూపం వనం గతో యద్ధరి మాశ్రయేత ౫

నారద ఉవాచ—

శ్రుత్వా పుత్రగిరో దైత్యః పరపక్షసమాహితాః,
జహాస బుద్ధి ర్బాలానాం భిద్యతే పరబుద్ధిభిః ౬

సమ్యగ్విధార్యతాం బాలో గురుగేహే ద్విజాతిభిః,
విష్ణుపక్షైః ప్రతిచ్ఛన్నై ర్న భిద్యేతాస్య ధీ ర్యథా ౭

విధాయ హే వత్స! పుత్ర, భవానాచార్యప్రోక్తేషు మధ్యే యత్సాధు మన్యతే తత్ కథ్యతామ్,
ఇత్యేవం పప్రచ్ఛ. ౪

ఏవం దైత్యేన పృష్టః ప్రహ్లాదస్త మాహ (తదిత్యేకేన) హే అసురవర్య దైత్యరాజ!
అసద్గ్రహాత్ దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాభిమానతన్మూలశబ్దాదివిషయాభినివేశాదిరూపాదసద్గ్రహాద్ధేతోః
సదా నిత్యం సముద్విగ్నా నితరాం భీతా ధీ ర్యేషాం తేషాం దేహినాం కుత్సితదేహధారిణా
మాత్మపాతం పతంత్యనేనేతి పాతం ఆత్మనః అధఃపతనహేతు మంధకూపతుల్యం గృహం త్యక్త్వా
వన మరణ్యం ప్రవిష్టో హరిం ఆశ్రితబంధహరం భగవంత మాశ్రయేతేతి యత్తదేవ సాధు మన్యే ఇతి
హిత్వేతి పదేన హేయసంక్షేపః, హరిమాశ్రయేతేత్యనేన ఉపాదేయతత్త్వ తదనుష్ఠానసంక్షేపః వనం
గత ఇతి వివిక్తదేశోపలక్షణమ్ ౫

ఏవముక్తో దైత్యరాజః కిమాహేత్యాహ దేవర్షిః (శ్రుత్వేతి) పరపక్షసమాహితాః పరపక్షే
విష్ణౌ సమాహితాః పరినిష్ఠితాః పుత్రస్య ప్రహ్లాదస్య గిరః శ్రుత్వా దైత్యో జహాస హాసపూర్వక మువా
చేత్యర్థః తదేవాహ-బాలానాం బుద్ధిః పరబుద్ధిభిః పరస్మిన్ శత్రౌ విష్ణౌ బుద్ధిర్యేషాం తై ర్భిద్యతే
అన్యథాక్రియతే విపరీతా క్రియతే ఇత్యర్థః ౬

నూనం గురుగేహే ప్రతిచ్ఛన్నై ర్విష్ణోర్భక్తై ర్ద్విజాతిభిః బ్రాహ్మణైః అయం బాలో భిద్యతే
విపరీతబుద్ధిః క్రియతే, అతోఽస్య బాలస్య బుద్ధిర్యథా న భిద్యేత తథా సమ్యగ్విధార్యతాం విచార్యతా
మిత్యర్థః ౭

గృహ మానీత మాహూయ ప్రహ్లాదం దైత్యయాజకాః,
ప్రశస్య శ్లక్ష్ణయా వాచా సమపృచ్ఛంత సామభిః ౮

వత్స ప్రహ్లాద భద్రం తే సత్యం కథయ మా మృషా,
బాలానతి కుతస్తుభ్య మేష బుద్ధివిపర్యయః ౯

బుద్ధిభేదః పరకృత ఉతాఽహో తే స్వతోఽభవత్,
భణ్యతాం శ్రోతుకామానాం గురూణాం కులనందన ౧౦

ప్రహ్లాద ఉవాచ —

స్వః పరశ్చేత్యసద్గ్రాహః పుంసాం యన్మాయయా కృతః,

తతో దైత్యయాజకాః దైత్యపురోహితాః స్వగృహం ప్రతి దైత్యభటై రానీతం ప్రాపితం ప్రహ్లాదం ఆహూయ ప్రశస్య ప్రస్తుత్య సామోక్తిభిః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా ఉక్త్యా చ సమ్య గపృచ్ఛన్ ౮

ప్రశ్నమేవాహ (వత్సేతి ద్వాభ్యామ్) హే వత్స ! ప్రహ్లాద ! తే తవ భద్రమస్తు, న త్వాం తాడయామ ఇతి భావః సత్యం యథార్థం కథయ మృషా మిథ్యా మా కథయ కిం కథయేయమ్? తత్రాహ-బాలానితి బాలనపి అతిక్రమ్య సర్వాన్ బాలాన్ విహాయ తుభ్యం తవైవ ఏష బుద్ధివిపర్యాసః కుతో హేతోః అభూదితి ౯

కిమయం బుద్ధివిపర్యాసః పరై ర్విష్ణుపక్షపాతిభిః కృతః ఉతాహో ఆహోస్విత్ స్వత ఏవ తవాభవత్ హే దైత్యకులనందన ! త్వద్గురూణాం శ్రోతుకామానా మస్మాకం భణ్యతాం కథ్యతామితి, ౧౦

ఏవముక్త ఆహ ప్రహ్లాదః (పర ఇత్యాదినా చతుర్భిః) యత్ పృష్టం బుద్ధిభేదః పరకృతః ఉత స్వాభావిక ఇతి తత్ర తమిమం స్వపరవిభాగం దేహాత్మాభిమానరూపాజ్ఞానమూలకం భగవన్మాయా మోహితానామితి నిందితుం తావద్దేహాత్మాభిమానాదిరూపమోహనిమిత్తవిచిత్రమాయాశక్తియుక్తం భగవంతం నమస్కరోతి-పర ఇతి, యస్యేశ్వరస్య మాయయా హేతునా స్వః పరశ్చే త్యసద్గ్రాహః ఇదం మిత్ర మయం శత్రు రయం దేవో మనుష్యో బ్రాహ్మణ ఇత్యాదిదేహాత్మభ్రమః కృతః సంపాదితః, విమోహితధియాం భగవన్మాయయా విమోహితా ధీర్యేషాం తేషాం భవతామేవ దృష్టో న మమేతి

(ప్రహ్లాదవధార్థం హిరణ్యకశిపుప్రయత్నః)

విమోహితధియాం దృష్టస్తస్మై భగవతే నమః ౧౧

స యదానువ్రతః పుంసాం పశుబుద్ధి ర్విభిద్యతే,
అన్య ఏష తథాఽన్యోఽహమితి భేదగతాఽసతీ ౧౨

స ఏష ఆత్మా స్వపరేత్యబుద్ధిభిర్దురత్యయానుక్రమణో నిరూప్యతే,

భావః. తస్మై పూర్ణషాడ్గుణ్యాయ నమః విమోహితధియా మిత్యనేన "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా" ఇతి భగవదుక్తరీత్యా భగవదప్రపన్నానాం భవతామేవ అసద్గ్రాహః న తు తత్ ప్రపన్నస్య మమ ఇతి సూచితమ్. ౧౧

తదేవ వ్యంజయన్ అసద్గ్రాహం నిందతి (స ఇతి) స భగవాన్ యదా పుంభి రనువ్రతః ఆశ్రితః తదా పుంసాం పశుబుద్ధిః పశుష్వివ బుద్ధిః దేహాత్మాభిమానరూపా బుద్ధి ర్విభిద్యతే నిరస్యతే. కాసౌ పశుబుద్ధిః? యా, అన్య ఏషః అన్యోఽహం ఇత్యేవంరూపా సర్వశరీరేషు జ్ఞానైకాకారతయా పరమాత్మశరీరతయా చావస్థితా నాత్మనో విస్మరతాం స్వః పర ఇత్యేకరూపా భేదగతా అనాత్మభూత దేవాసురమనుష్యాదిశరీరగతా అత ఏవాసతీ దుష్టా అనర్థావహా సైషా పశుబుద్ధి రిత్యర్థః ౧౨

ఏవం స్వపరవిభాగహేతుభూతదేహాత్మభ్రమాదే ర్భగవన్మాయాహేతుకత్వకథనేన తద్వరణాత్ తన్నివృత్తికథనేన చ భగవత ఏవాజ్ఞానప్రదత్వం తన్నివర్తకత్వం చోక్తమ్ అథ జ్ఞానప్రదాతృత్వమపి తస్యైవేత్యాహ (స ఇతి) స ఉక్తవిధ ఏష ఆత్మా ప్రకృతః పరమాత్మా స్వపరేత్యబుద్ధిః స్వః పర ఇతి బుద్ధిరహితః సర్వాంతరాత్మతయా సర్వత్ర సమత్వాదిత్యర్థః దురన్వయం పురుషాంతరే ష్వఘటమాన మనుక్రమణం వ్యాపారో యస్య తాదృశో నిరూప్యతే, అన్యై రశక్యం సర్వంసర్వశక్తిలీలయా కరోతీత్యర్థః యస్య వర్త్మని మార్గే యత్స్వరూపవిమర్శనే వేదవాదినో బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతి. స ఏష ఏవ పరమా మమ మతిం బుద్ధిం భినత్తీత్యర్థః స్వపరేత్యబుద్ధి రిత్యనేన దేవాసురాదివిభాగమంతరేణ సర్వేషాం జ్ఞానప్రదత్వ ముక్తమ్ దురత్యయానుక్రమణ ఇత్యనేన సర్వశక్తిత్వం వైషమ్యాదిరాహిత్యం చోక్తమ్. యద్వర్త్మని బ్రహ్మాదయోఽపి ముహ్యంతీత్యనేన తత్ప్రసాదాదేవ బ్రహ్మాదీనామపి జ్ఞానోదయః. అన్యథా కేవలం తేషామపి మోహ ఏవేత్యుక్తమ్ స్వపరేత్యబుద్ధిభి రితి తృతీయాంతమపి పాఠాంతరమ్ తత్ర స్వః పర ఇతి న విద్యతే బుద్ధిర్యేషాం తైః స్వపరవిభాగాత్మకవివేకరహితైః రిత్యర్థః తాదృశై

ముహ్యంతి యద్వర్త్మని వేదవాదినో బ్రహ్మాదయో హ్యేష భినత్తి మే మతిమ్ ౧౩

నారద ఉవాచ—

యథా భ్రామ్యత్యయో బ్రహ్మన్ స్వయమాకర్షసన్నిధౌ,
తథా మే భిద్యతే చేత శ్చక్రపాణే ర్యదృచ్ఛయా. ౧౪

ఏతావద్ బ్రాహ్మణాయోక్త్వా విరరామ మహామతిః,
తం నిర్భర్త్స్యాథ కుపితః స దీనో రాజసేవకః ౧౫

ఆనీయతా మరే వేత్ర మస్మాక మయశస్కరః,
కులాంగారస్య దుర్బుద్ధే శ్చతుర్థోఽస్యోదితో దమః ౧౬

ర్దురన్వయాతిక్రమణోఽనితరసాధారణవ్యాపారో నిరూప్యతే జ్ఞాయతే ఇత్యర్థః తత్ప్రసాదాత్ నివృత్తదేహాత్మాభిమానాదిభిః జ్ఞానాజ్ఞానాదిప్రదత్వేన పరమాత్మా జ్ఞాయతే ఇత్యర్థః ౧౩

ఏవం జ్ఞానప్రదత్వముక్తమ్ అథ తస్యైవ తత్ప్రదానేన స్వస్య ప్రవర్తకత్వమాహ (యథేతి) ఆకర్షసన్నిధౌ అయస్కాంతసన్నిధానే అయో లోహం స్వయమేవ యథా భ్రమతి భ్రామ్యతి, చంచలం భవతీత్యర్థః తథా మమ చేతోఽపి చక్రం పాణౌ యస్య తస్య హరేః సన్నిధౌ యదృచ్ఛయా హేత్వంతరనిరపేక్షం భిద్యతే తత్ప్రసాదాయత్త తత్సాన్నిధ్యాదేవ మమైవంవిధా బుద్ధివృత్తిరభూదిత్యర్థః అనేన "బుద్ధిభేదః పరకృత ఉతాహో తే స్వతోఽభవత్" ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తర ముక్తం భవతి ౧౪

ఏవ ముక్తో గురురాహేత్యాహ మునిః (ఏతావదితి) బ్రాహ్మణాన్ దైత్యయాజకాన్ ప్రత్యేవం ఏతావదేవోక్త్వా మహామతిః స ప్రహ్లాదో విరరామ తూష్ణీం బభూవ తతో దీనః ఉపాయాంతరేణ తం వశీకర్తుమశక్తో గురుః తం నిర్భర్త్స్య కుపితస్సన్ రాజసేవకాన్ ఉవాచేతి శేషః. ౧౫

తదేవాహ (ఆనీయతామితి ద్వాభ్యామ్) అరే హే రాజభటాః ఇత్యర్థః వేత్రం ప్రహరణసాధనయష్టివిశేషమానీయతామ్. అస్మాక మయశోఽపకీర్తిం కరోతీత్యయశస్కృత్ తస్య అత ఏవ కులస్య దైత్యకులస్యాంగారవన్నాశకః తస్య దుర్బుద్ధే రితః పరం దమః శిక్షణోపాయః చతుర్థ ఏవ స్యాత్ దండ ఏవోపాయః కర్తవ్యో న సామాదిరిత్యర్థః. చతుర్థోఽస్యోదితో దమ ఇతి పాఠే ఉదితః శాస్త్రోక్తః చతుర్థో దండోపాయ ఏవాస్య దమో దమనసాధనమిత్యర్థః. ౧౬

(ప్రహ్లాదవధార్థం హిరణ్యకశిపుప్రయత్నః)

దైతేయచందనవనే జాతోఽయం కంటకద్రుమః,
యన్మూలోన్మూలపరశో ర్విష్ణోర్నాలాయితోఽర్భకః ౧౭

ఇతి తం వివిధోపాయై ర్భీషయం స్తర్జనాదిభిః,
ప్రహ్లాదం గ్రాహయామాస త్రివర్గస్యోపపాదనమ్ ౧౮

తత ఏనం గురుర్జ్ఞాత్వా జ్ఞాతజ్ఞేయచతుష్టయమ్,
దైత్యేంద్రం దర్శయామాస మాతృమృష్ట మలంకృతమ్ ౧౯

పాదయోః పతితం బాలం ప్రతినంద్యాశిషాసురః,
పరిష్వజ్య చిరం దోర్భ్యాం పరమామాప నిర్వృతిమ్ ౨౦

కులనాశకత్వం వ్యనక్తి-దైతేయా ఏవ చందనద్రుమాః తేషాం వనేఽయం కంటకద్రుమతుల్యో జాతః తన్మూలేతి తేషాం దైతేయచందనవనానాం యాని మూలాని తేషా మున్మూలనే ఛేదనే పరశోః పరశుస్థానీయస్య విష్ణోరయమర్భకో నాలాయితః నాలవదాచరితవాన్ యథా పరశోశ్ఛేదకత్వే బర్బురాది ద్రుమనిర్మితో దండః సహకారీ తం వినా ఛేదనాసంభవాత్ యథా అయం విష్ణోః దైత్యమూలస్య ఛేత్తుః సహకారీ జాత ఇత్యర్థః ౧౭

ఇతీత్థం వదన్ తర్జనాదిభి ర్నానోపాయై ర్భీషయన్ ప్రహ్లాదం తం త్రివర్గస్యోపపాదనం ధర్మార్థకామప్రతిపాదకం శాస్త్రం గ్రాహయామాస ౧౮

తతో గురు రేనం ప్రహ్లాదం జ్ఞాతం జ్ఞేయానా ముపాయానాం సామాదీనాం చతుష్టయం యస్య తాదృశం జ్ఞాత్వా ఆలక్ష్య మాత్రా మృష్టం ఉద్వర్త్య స్నాపితం అలంకృతం చ ప్రహ్లాదం దైత్యేంద్రం ప్రతి దర్శయామాస పితృసన్నిధౌ ప్రాపయామాసేత్యర్థః ౧౯

తతః పాదయోః ప్రణమంతం నమస్కుర్వంతం బాలం ఆశిషా ఆశీఃపూర్వకం ప్రతినంద్య అసురో హిరణ్యకశిపుః దోర్భ్యాం భుజాభ్యాం (పుత్రస్య శిరః) పరిష్వజ్య పరమాం నిర్వృతి మానందం ప్రాప్తవాన్ ౨౦

ఆరోప్యాంక మవఘ్రాయ మూర్ధన్యశ్రుకలాంబుభిః,
ఆసించన్ వికసద్వక్త్ర మిద మాహ యుధిష్ఠిర ౨౧

హిరణ్యకశిపు రువాచ—

ప్రహ్లాదానూచ్యతాం తాత స్వధీతం కించిదు త్తమమ్,
కాలే నై తావతాఽఽయుష్మన్ యదశిక్షద్గురో ర్భవాన్ ౨౨

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్,
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్ ౨౩

తత ఉత్సంగే నిధాయ మూర్ధన్యుపాఘ్రాయ చ అశ్రుకలాంబుభిః హర్షాశ్రుజలబిందుభి రసించన్ వికసద్వదనం యస్య తాదృశో దైత్యః సుతం ప్రతీత్థం వక్ష్యమాణమాహ (యుధిష్ఠిరేతి) పారే సంబోధనమ్. ౨౧

తదేవాహ (ప్రహ్లాదేతి) హే ఆయుష్మన్! తాత! పుత్ర! ప్రహ్లాద! భవాన్ ఏతావతా కాలేన గురోః సకాశాత్ యదుపశిక్షిత్ అధీతవాం స్తన్మధ్యే కించిదుత్తమం స్వధీతం సమ్యగావృత్త్యా గృహీతం తత్ హే తాత! ప్రహ్లాద! అనూచ్యతాం సమ్యగనుక్రమేణ పఠ్యతామ్ ౨౨

యదుక్త ముత్తమమధీతమధ్యే కించిదనూచ్యతామితి తత్రాహ (శ్రవణమితి) యదుక్తం పూర్వం "వనం గతో యద్ధరి మాశ్రయేత" ఇతి తదేవాశ్రయణం వివృణోతి శ్రవణమితి ద్వాభ్యామ్, పుంసాం శ్రవణాదీని నవ లక్షణాని యస్యాః సా భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా భక్తిప్రతిపాదకశాస్త్రమధీతం చేత్తదేవ స్వధీత ముత్తమం మన్యే న త్వధునా గురోః సకాశాదధీతం తత్తు గురుభిర్నాధ్యాపితమితి భావః స్వధీతప్రశ్నో త్తరనిగమన ముత్తమమధీతమితి, శ్రవణమిత్యాది తు పూర్వోక్తాశ్రయణవివరణపరం భగవత్యద్ధా క్రియతే చేదధీతవిద్యా ప్రతిపాద్యా నవలక్షణా భక్తిః నిష్కపటభావేన భగవతి క్రియతే ఇతి యత్కృతాపి సా భక్తిర్విష్ణావర్పితేతి యచ్ఛ తదేతదుత్తమం మన్యే న కేవలం నవలక్షణా భక్తిప్రతిపాదకశాస్త్రాధ్యయనమాత్రమేవోత్తమం అపి తు తదర్థానుష్ఠాన మనుష్ఠితస్యేశ్వరే సమర్పణం చేత్యత్యుత్తమం మన్యే కేవలాధ్యయనమాత్రస్య వ్యర్థత్వాదితి భావః, అర్పితా విష్ణావిత్యనేన భక్తే రనన్యప్రయోజనత్వేన కర్తవ్యతోక్తా, తత్ర విష్ణోః శ్రవణం తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిశ్రవణం, కీర్తనం నామోచ్చారణాద్యాత్మకమ్, స్మరణం స్వరూపాదివిషయకమేవ పాదసేవనార్చనవందనదాస్య

(ప్రహ్లాదవధార్థం హిరణ్యకశిపుప్రయత్నః)

ఇతి పుంసార్పితా విష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా,
క్రియతే భగవత్యద్ధా తన్మన్యేఽధీత ముత్తమమ్ ౨౪

నిశమ్యైతత్ సుతవచో హిరణ్యకశిపుస్తదా,
గురుపుత్ర మువాచేదం రుషా ప్రస్ఫురితాధరః ౨౫

బ్రహ్మబంధో కి మేతత్తే విపక్షం శ్రయతా సతా,
అపారం గ్రాహితో బాలో మా మనాదృత్య దుర్మతే ౨౬

సఖ్యాని తు తదీయపర్యంతాని వందనం నమస్కారః పాదసేవనం పాదయోః సంవాహనం తచ్చార్చా విగ్రహతదీయపాదయోశ్చేతి వేదితవ్యం. పరవ్యూహవిభవాదే రతీంద్రియత్వేన తత్పాదసేవనాసంభవాత్ యద్వా భగవద్విషయే మానసికం తదీయవిషయే తు కాయికం వివక్షితం ఆత్మనివేదనం "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా తచ్ఛేషత్వానుసంధానం యద్యపి భక్తిర్నామ ధ్యానోపాసనాది శబ్దవాచ్యాఽహరహరభ్యాసాధేయాతిశయా ఆప్రయాణాదనువర్తమానా వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతా తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానాత్మికా ప్రీత్యాత్మికా ప్రత్యక్షతాపన్నా ధ్రువానుస్మృతిః న తు శ్రవణాదిరూపేణ నవలక్షణా, తథా వ్యుక్తవిధాయా భక్తేరేవ కర్మజ్ఞానయోగాదివచ్ఛమదమాదివచ్చ శ్రవణాదీన్యప్యవిలంబేన నివర్తకాన్యుచ్యంతే యద్వా, నవలక్షణా లక్ష్యతే ఏభిరితి లక్షణాని చిహ్నాని జ్ఞాపకాని భక్తియోగపరిపాకావస్థాజ్ఞాపకానీతి యావత్, ఉక్తవిధభక్తియోగ నిష్ఠేన రాగత ఏవ శ్రవణాదీని క్రియంతే. లోకేఽపి హి యద్వస్తువిషయా ప్రీతిస్తద్విషయకశ్రవణాదీని స్వత ఏవ ప్రాప్తానీతి న తత్ర యత్నేన భవితవ్యమ్ అతః శ్రవణాదీని ప్రీత్యాత్మకభక్తియోగకారితావస్థావిశేషరూపాణి తన్నిష్పత్తి సూచకానీతి తాత్పర్యమ్. ఏవం ప్రీతికారితశ్రవణాదిపర్యంతభక్తియోగానుష్ఠానమేవ "వనం గతో యద్ధరి మాశ్రయేత" ఇత్యుక్తమాశ్రయణ మిత్యుక్తం భవతి ౨౩—౨౪

ఏత దేవంవిధం సుతస్య వచో నిశమ్యాకర్ణ్య తదా హిరణ్యకశిపుః రుషా ప్రస్ఫురితః కంపమానః అధరోష్ఠో యస్య తాదృశః ఇదం వక్ష్యమాణం గురుపుత్రం ప్రత్యువాచ. ౨౫

తదేవాహ హే బ్రహ్మబంధో! బ్రాహ్మణాభాస! కిమేతత్తే త్వయా కృతమితి శేషః, అతీవాను చితమేతత్కృతమిత్యర్థః కిం తత్? యన్మా మనాదృత్య విపక్షం శత్రుపక్ష మాశ్రయతా అత ఏవ అసతాం మహ్య మహితకారిణా త్వయా హే దుర్మతే! అసారం గ్రాహితో బాల ఇతి ఏతత్ ౨౬

సంతి హ్యసాధవో లోకే దుర్మైత్రా శ్ఛద్మవేషిణః,
తేషా ముదేత్యఘం కాలే రోగః పాతకినా మివ ౨౭

గురుపుత్ర ఉవాచ —

న మత్ప్రణీతం న పరప్రణీతం సుతో వదత్యేష తవేంద్రశత్రో,
నైసర్గికీయం మతిరస్య రాజన్ నియచ్ఛ మన్యుం కదదాః స్మ మా నః ౨౮

నారద ఉవాచ —

గురుణైవం ప్రతిప్రోక్తో భూయ ఆహాఽసురః సుతమ్,
న చేద్గురుముఖీయం తే కుతోఽభద్రాసతీ మతిః ౨౯

మిత్రత్వేన వర్తమానస్యాపి తవ విరోధాచరణం నాసంభావితమిత్యాహ (సంతీతి) దుష్టం మైత్రం మిత్రత్వం యేషాం తే అత ఏవ అసాధవః ఛద్మవేషిణః కపటవేషధారిణో భవాదృశా అపి హి లోకే సంతి తేషా మఘం ద్రోహః కాలే ఉచితకాలే ప్రకటో భవతి రోగః పాతకినామివ, యథా-

బ్రహ్మహా క్షయరోగీ స్యాత్ సురాపీ శ్యావదంతకః।
స్వర్ణహారీ తు కునఖీ దుశ్చర్మా గురుతల్పగః॥' ఇతి స్మృత్యుక్తః పాతకినాం రోగః ఉచితకాలే ఉదేతీత్యర్థః ౨౭

ఏవ ముపాలబ్ధ ఆహ గురుపుత్రః (నేతి) న మయా పాఠితం నాపి పరేణ, కింతు కేవల మేష తవ పుత్ర ఏవ వదత్యేవం, హే ఇంద్రశత్రో! తవ బ్రాహ్మణేష్వనుగ్రహ ఉచితో విషయత్వాదితి భావః, న స్వపరప్రణీతం చేత్ కుతోఽస్యాభూదియం మతిః? తత్రాహ నైసర్గికీతి హే రాజన్! అస్య త్వత్పుత్రస్యేయం మతి ర్నైసర్గికీ స్వాభావికీ న తు పరైః ఉత్పాదితా, అతో మన్యుం క్రోధం నియచ్ఛ ఉపసంహర, నోఽస్మభ్యం కత్ కుత్సితం దుఃఖమిత్యర్థః మా స్మ దాః న దేహీ త్యర్థః మాఙ్యోగేఽప్యడార్షః కదనాత్మనాం న ఇతి పాఠాంతరమ్ తత్ర కదనాత్మనాం దీనాత్మానాం న మన్యుం మద్విషయం క్రోధం నియచ్ఛేత్యర్థః ౨౮

ఇత్థం గురుణా ప్రత్యుక్తో దైత్యః సుతమాహేత్యాహ దేవర్షిః (గురుణేతి) తదేవాహ-న చేదితి హే అభద్ర! ఇయం బుద్ధిః గురుముఖీ గురూపదేశజాతా న చేత్తవ కుతో హేతో స్త్వసతీ దుష్టా మతి రభూత్ ౨౯

(ప్రహ్లాదవధార్థం హిరణ్యకశిపుప్రయత్నః)

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

మతిర్న కృష్ణే పరతః స్వతో వా మిథోఽభిపద్యేత గృహవ్రతానామ్,
అదాంతగోభి ర్విశతాం తమిస్రం పునఃపున శ్చర్వితచర్వణానామ్ ౩౦

న తే విదుః స్వార్థగతిం హి విష్ణుం దురాశయా యే బహిరర్థమానినః,
అంధా యథాంధై రుపనీయమానా వాచీశతంత్యా మురుదామ్ని బద్ధాః ౩౧

నైషాం మతి స్తావ దురుక్రమాంఘ్రిం స్పృశత్యనర్థాపగమో యదర్థః,

ఏవ ముక్త ఆహ ప్రహ్లాదః (మతి రితి) యత్పృష్టం కుత స్తవేయం మతి రితి తత్ర మహతా మనుగ్రహ ఏవేదృశీ మతిహేతు రితి వక్తుం తావత్ మహద్భి రననుగృహీతానాం భవాదృశానా మీదృశీ మతి ర్దుర్లభేత్యాహ-మతి రితి గార్హస్థ్యరతానాం స్వతః పరతో వా మిథోఽన్యోన్యస్మాద్వా కృష్ణే మతి ర్భక్త్యాత్మికా నాభిపద్యేత తత్ర హేతుం వదన్ గృహవ్రతాన్ విశినష్టి-అదాంతగోభి రితి అదాంతై రజితై ర్గోభి రింద్రియైః హేతుభి స్తమిస్రం నిరయరూపం సంసారం పునః పునర్విశతాం చర్విత మనుభుక్తం తస్యైవ పున శ్చర్వణ ముపభోగో యేషాం పూర్వపూర్వై ర్భుక్తమేవ విషయం భుంజానానాం పూర్వేద్యు ర్భుక్తానా మేవ వనితాదీన్ విషయాన్ పున రపరేద్యు ర్భుంజానానా మితి వా ఏవం విషయాసక్తచిత్తానాం త్వాదృశాం కృష్ణే మతి ర్దుర్లభా ఇత్యుక్తమ్ యద్వా చర్వితచర్వణాః పశవః తత్తుల్యానామితి ౩౦

మాస్తు కృష్ణే మతిః స్వశ్రేయోఽపి న స్వయం జానంతీత్యాహ (నేతి.) స్వార్థశ్చ గతిశ్చ స్వార్థగతి స్తం స్వస్య పురుషార్థభూతం తదుపాయభూతం చ విష్ణుం గృహవ్రతా న విదుః తత్ర హేతుం వదం స్తాన్ విశినష్టి బహిరర్థమానినః బహిః శబ్దాదివిషయేషు అర్థమానినః పురుషార్థాభిమానినః అత స్తే అంధై రుపనీయమానా అంధా యథా పంథానం న విదుః కింతు శ్వభ్రే పతంతి, తథా తేఽపి ఈశస్య తంత్యాం వేద లక్షణాయాం స్థూలరజ్వా మురుదామ్ని వర్ణాశ్రమధర్మాదిరూపనానావిధకంఠ సూత్రే బద్ధా భవంతి వేదోక్తకేవలకామ్యకర్మణ్యాసక్తైః ప్రలోభితా స్తత్రైవాసక్తాః పునః పునః సంసరంతో దుఃఖమేవ ప్రాప్నువంతి న తు నిరతిశయానందరూపపురుషార్థలక్షణం భగవంతం ప్రాప్నువంతీ త్యర్థః ౩౧

తదేవ వ్యనక్తి (నేతి) ఏషా ముక్తవిధానాం విషయాసక్తచిత్తానాం మతిర్బుద్ధిః ఉరుక్రమస్య నిరతిశయమహిమశాలినో భగవతో నిరతిశయపురుషార్థరూపమంఘ్రిం న స్పృశతి న విషయీకరోతి.

మహీయసాం పాదరజోఽభిషేకం నిష్కించనానాం న వృణీత యావత్ ౩౨

ఇత్యుక్త్వోపరతం పుత్రం హిరణ్యకశిపూ రుషా,
అంధీకృతాత్మా స్వోత్సంగా న్నిరస్యత మహీతలే ౩౩

ఆహామర్ష రుషావిష్టః కషాయీభూతలోచనః,
వధ్యతా మాశ్వయం వధ్యో నిస్సారయత నైరృతాః ౩౪

అయం మే భ్రాతృహా సోఽయం హిత్వా స్వాన్ సుహృదోఽధమః,
పితృవ్యహంతు ర్యః పాదౌ విష్ణోర్దాసవ దర్చతి ౩౫

తదంఘ్రిస్పర్శనం పిశినష్టి యదర్థం యస్యోరుక్రమస్యాంఘ్రిస్పర్శస్య అర్థః ప్రయోజనం ఫల మనర్థాపగమః దుఃఖనిరాసరూపః కియత్పర్యంతం న స్పృశతి తత్రాహ-యావ న్నిష్కించనానాం అనన్యప్రయోజనానాం మహీయసాం మహాభాగవతానాం పాదరజస్సేవాం న వృణీత న వృణుయాత్ మహత్సేవాం న కుర్యా త్తావన్న స్పృశతీత్యర్థః మమ మాతృగర్భావస్థానదశాయామేవ మహీయసః శ్రీనారదస్యానుగ్రహాదియం బుద్ధి రురుక్రమస్యాంఘ్రివిషయాఽభూదితి గూఢోఽభిప్రాయః ౩౨

ఇతీత్థ ముక్త్వోపరతం తూష్ణీ మాసీనం పుత్రం రుషా క్రోధే నాంధీకృతః ఆత్మా వివేకో యస్య స హిరణ్యకశిపుః స్వస్యోత్సంగాత్ మహీతలే నిరస్య తం పాతయిత్వా ఆహ చే త్యుత్తరేణాన్వయః నిరస్యతీతి పాఠే న్యపాతయ దిత్యర్థః ౩౩

అమర్షః అసహనం తత్సహితయా రుషా ఆవిష్టో వ్యాప్తః అత ఏవ కషాయీభూతే ఆతామ్రే లోచనే యస్య సః ఆహ చ ఉక్తవాంశ్చ. తదేవాహ (వధ్యతామితి) హే నైరృతాః! ఇత ఏనం నిఃసారయత బహిర్గమయత అయం బాలో వధ్యో వధార్హః అతః ఆశు వధ్యతాం హన్యతామ్. ౩౪

వధ్యత్వే హేతు ర్యతోఽయం మే మమ భ్రాతు ర్హంతా కుతః యోఽయ మధమః బాలః స్వాన్ స్వకీయాన్ సుహృదోఽస్మాన్ హిత్వా పితృవ్యస్య పితృభ్రాతుర్హిరణ్యాక్షస్య హంతు ర్విష్ణోః పాదౌ చరణౌ దాసవ దర్చతి। తత్పక్షపాతీత్యర్థః అతః స ఏవాయ మిత్యన్వయః, హిత్వాఽసూ న్సుహృద ఇతి పాఠే, అయం మే భ్రాతృహా కుతః యద్యస్మా దధమోఽయం సుహృదః ప్రియా నసూన్ ప్రాణాన్ హిత్వా విష్ణవే సమర్ప్య దాసవ త్తత్పాదావర్చతి అతోఽయమేవ ప్రహ్లాదో మే భ్రాతృహేత్యర్థః ౩౫

(ప్రహ్లాదవధార్థం హిరణ్యకశిపుప్రయత్నః)

విష్ణోర్వా సాధ్వసౌ కిం ను కరిష్యత్యసమంజసః,
సౌహృదం దుస్త్యజం పిత్రో రహాద్యః పంచహాయనః ౩౬

పరోఽప్యపత్యం హితకృ ద్యథౌషధం స్వదేహజోఽప్యామయవత్ సుతోఽహితః,
ఛింద్యా త్తదంగం యదుతాత్మనోఽహితం శేషం సుఖం జీవతి యద్వివర్జనాత్ ౩౭

సర్వై రుపాయై ర్హంతవ్యః సంభోజశయనాసనైః,
సుహృల్లింగధరః శత్రు ర్మునే ర్దుష్ట మివేంద్రియమ్ ౩౮

నైరృతాస్తే సమాదిష్టా భర్త్రా వై శూలపాణయః,
తిగ్మదంష్ట్రకరాళాస్యాః తామ్రశ్మశ్రుశిరోరుహాః ౩౯

మద్ దృష్టాంతేన విష్ణో రప్యసావసమంజసోఽననుకూలః సాధు కరిష్యతి కిం నుః న కరిష్యత్యేవ అవ్యవస్థితచిత్తత్వాదితి భావః యతోఽసౌ పంచహాయనః పంచవర్షవయస్క ఏవ సన్ దుస్త్యజం త్యక్తు మశక్యం పిత్రోః మాతాపిత్రోః సౌహృద మహాత్ అత్యాక్షీత్ ౩౬

నను, తవాయం పుత్రః తత్కథం వధ్యః? తత్రాహ (పరోఽపీతి) పరోఽపి శత్రుపక్షప్రభవోఽపి యథా ఔషధం తథా హితకృత్ హితకారీ చేత్తర్హి సోఽపత్యం పుత్ర ఏవ దేహాజ్జాతోఽపి ఆమయవ ద్రోగవ దహితో దుఃఖకృచ్చేత్తర్హి ఆమయవత్ పరిత్యాజ్యః అస్తాం మమతాస్పదస్య కథా హి యస్మాద్యదంగం కరచరణాదికమపి సర్పదంశవ్రణాదిదూషితం సదాత్మనోఽహితం దుఃఖకృచ్చేత్తర్హి తదంగం ఛింద్యాదేవ యస్య దుష్టాంగస్య విసర్జనాత్ పరిహారాత్ శేష మవశిష్టమంగం సుఖం జీవతి ౩౭

అతోఽయం సుహృల్లింగధరః పుత్రవేషధారీ శత్రుర్యథా దుష్ట మింద్రియం మునేః శత్రుః తద్వద్వర్తమానః సర్వైర్గరళాదిమిశ్రితసంభోజనాదిభి రుపాయైః హంతవ్యః ౩౮

ఏవం భర్త్రా దైత్యేంద్రేణ సమాదిష్టాః తే నైరృతాః శూలపాణయః తిగ్మాః తీక్ష్ణాః దంష్ట్రా దంతాః। యేషాం కరాళాన్యాస్యాని యేషాం తామ్రాణి శ్మశ్రూణి శిరోరుహాణి చ యేషాం తాదృశాః ౩౯

నదంతో భైరవా న్నాదం ఛింధి భింధీతి వాదినః,
ఆసీనం చాహనన్ శూలైః ప్రహ్లాదం సర్వమర్మసు, ౪౦

పరే బ్రహ్మణ్యనిర్దేశ్యే భగవ త్యఖిలాత్మని,
యుక్తాత్మన్యఫలా ఆసన్నపుణ్య స్యేవ సత్క్రియాః ౪౧

ప్రయాసేఽపహతే తస్మిన్ దైత్యేంద్రః పరిశంకితః,
చకార తద్వధోపాయా న్నిర్బంధేన యుధిష్ఠిర ౪౨

దిగ్గజై ర్దందశూకైశ్చ అభిచారావపాతనైః,

భైరవాన్ భయంకరాన్ నాదాన్ నదంతః కుర్వంతః ఛింధి భింధీతి వదంత ఆసీనం ఉపవిష్టం ప్రహ్లాదం సర్వేషు మర్మస్థానేషు శూలైః రహనన్ హతవంతః. ౪౦

అనిర్దేశ్యే చేతనాచేతనసజాతీయత్వేన నిర్దేష్టుమశక్యే అఖిలాత్మని హంతృహంతవ్యాద్యంతరాత్మని పూర్ణషాడ్గుణ్యే పరే బ్రహ్మణి యుక్తః నియుక్తః ఆత్మా మనో యస్య తస్మిన్ ప్రహ్లాదే నైరృతైః కృతా అపి శూలఘాతాదయో మారణోపాయాః అఫలాః వ్యర్థా బభూవుః మరణహేతవో దుఃఖహేతవశ్చ న బభూవు రిత్యర్థః యథా అపుణ్యస్య పాపరతస్య కృతా అపి సత్క్రియాః సంధ్యోపాసనాదయః అఫలాః తద్వత్ వైఫల్యహేతుగర్భం విశేషణమ్ అఖిలాత్మని యుక్తాత్మనీతి అయం భావః. కర్మాయత్తదేహసంబంధప్రయుక్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వ తదనుగుణపుణ్యపాపకర్తృత్వానుగుణం జీవపర్యంతదేహేంద్రియాదిప్రేరణరూప మఖిలాత్మత్వమత్ర వివక్షితమ్. తత్ర హంత్రంతరాత్మతయా హంతవ్యదుఃఖజననానుగుణవ్యాపారానుగుణం నియమయన్నపి పునర్హంతవ్యస్య హంతృవ్యాపారజన్యదుఃఖాననుభవానుగుణతయా నియమయతీతి, కథమేకస్యైవంవిధం పరస్పరవిరుద్ధం నియమనమితి శంకానిరాచికీర్షయాఽనిర్దేశ్య ఇత్యుక్తమ్ లోకవిలక్షణవివిధవిచిత్రశక్తేరీదృశం నియంతృత్వ ముపపన్న మిత్యభిప్రాయః ౪౧

ఏవం శూలఘాతాదిరూపమరణోద్యోగరూపే ప్రయాసేఽపహతే వ్యర్థే సతి దైత్యేంద్రో హిరణ్యకశిపుః పరిశంకితః కిమహో అయం శూలఘాతాదిభిరపి నాహన్యత కిమస్మాదేవ మమ మృత్యుర్భవిష్యతీత్యాశంకితః హే యుధిష్ఠిర ! నిర్బంధేన తస్య ప్రహ్లాదస్య వధోపాయాన్ చక్రే ౪౨

వివిధోపాయానేవ ప్రపంచయం స్తైరప్యహతత్వమాహ (దిగ్గజై రితి) దిగ్గజాక్రమణైః

(ప్రహ్లాదవధార్థం హిరణ్యకశిపుప్రయత్నః)

మాయాభిః సన్నిరోధైశ్చ గరదానై రభోజనైః ౪౩

హిమవాయ్వగ్నిసలిలై పర్వతాక్రమణై రపి,
న శశాక యదా హంతు మపాప మసురః సుతమ్,
చింతాం దీర్ఘతమాం ప్రాప్త స్తత్కర్తుం నాభ్యపద్యత. ౪౪

ఏష మే బహ్వసాధూక్తో వధోపాయాశ్చ నిర్మితాః,
తైస్తై ర్ద్రోహై రసద్ధర్మై ర్ముక్తః స్వేనైవ తేజసా ౪౫

వర్తమానోఽవిదూరే వై బాలోఽప్యజడధీరయమ్,
న విస్మరతి మేఽనార్యం శునఃశేప ఇవ ప్రభుః ౪౬

దందశూకేంద్రైః సర్పశ్రేష్ఠదంశనైః అభిచారై ర్మారణహోమైః అవపాతనైః గిరిశృంగేభ్యోఽధఃపాతనైః మాయాభి రకస్మా దశనిపతనాదిభిః సంనిరోధై ర్నవరంధ్రపిధానైః గరదానైః విషప్రయోగైః అభోజనై రుపవాసైః ౪౩

హిమాదిషు పాతనైః పర్వతాక్రమణైః పర్వతానాం తదుపరి నిక్షేపైః ఏవంవిధై రుపాయై రసురైః ప్రయోజ్యకర్తృభిః యదా నిరపరాధం సుతం హంతుం న శశాక నాశక్నోత్ తదా తత్కర్తుం తద్ధననం కర్తుం నాభ్యపద్యత ఉపాయాంతరం న లేభే ఇత్యర్థః ప్రత్యుత దీర్ఘతమాం చింతాం ప్రాప్తః. ౪౪

చింతామేవ ప్రపంచయతి (ఏష ఇతి.) ఏష బాలో మే మయా బహ్వసాధు యథా భవతి యథోక్తః తథా వధోపాయాశ్చ నిర్మితాః కారితాః అసద్ధర్మైః రభిచారాదిభిస్తైస్తైర్ద్రోహైః శూలఘాతాది భిశ్చ ముక్తోఽవిహతః స్వేనైవ తేజసా మాహాత్మ్యేన ఉక్తోపాయేభ్యో విదూర ఏవ వర్తమానో బాలోఽవ్యయ మజడా ధీర్యస్య తాదృశః మే మమ అనార్యం ద్రోహం న స్మరతి శునఃశేప ఇవ యథా శునఃశేపాఖ్యః పితృభ్యాం హరిశ్చంద్రాయ విక్రీతస్సన్ తయోరపకారం విస్మరన్ తద్విపక్షం విశ్వామిత్ర మాశ్రిత్య గోత్రాంతర మాపన్న స్తద్వత్ యద్వా స్వభావాపరిత్యాగే దృష్టాంతః శునః శేపః పుచ్ఛమివేతి ప్రభుః జితేంద్రియః ౪౫

అప్రమేయోఽపరిమేయోఽనుభావో యస్య న కుతశ్చిద్భయం యస్య అత ఏవామరో

అప్రమేయానుభావోఽయ మకుతశ్చిద్భయోఽమరః
నూన మేతద్విరోధేన మృత్యుర్మే భవితా న వా ౪౭

ఇతి తం చింతయా కించి న్మ్లానశ్రియ మధోముఖమ్,
శండామర్కావౌశనసౌ వివిక్త ఇతి హోచతుః ౪౮

జితం త్వయైకేన జగత్త్రయం భ్రువో ర్విజృంభణత్రస్తసమస్తధిష్ణ్యపమ్,
న తస్య చింత్యం తవ నాథ చక్ష్మహే న వై శిశూనాం గుణదోషయోః పదమ్. ౪౯

ఇమం తు పాశై ర్వరుణస్య బద్ధ్వా నిధేహి భీతో న పలాయతే యథా,
బుద్ధిశ్చ పుంసో వయసాఽఽర్యసేవయా యావద్గురు ర్భార్గవ ఆగమిష్యతి. ౫౦

తథేతి గురుపుత్రోక్త మనుజ్ఞాయేద మబ్రవీత్,

మరణరహితః ఏతస్య విరోధేన హేతునా నూనం మమైవ మృత్యుః భవితా భవిష్యతి న వా భవితా ఏతద్విరోధేన మమ మృత్య్వభావే హేత్వంతరేణ నైవ భవిష్యతీత్యర్థః ౪౬—౪౭

ఇతీత్థం యచ్చింతయా పుత్రవిషయకచింతయా మ్లానశ్రియం నిస్తేజస్కం కించిదధఃకృతముఖం తం హిరణ్యకశిపుం ఔశనసౌ ఉశనసః శుక్రస్య పుత్రౌ శండామర్కాఖ్యౌ వివిక్తే నిర్జనే దేశే తస్య ప్రతిష్ఠాభంగాదితి భావః ఇతి వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ ఊచతుః ౪౮

తదేవాహ (జితమితి) తవ భ్రువో ర్విజృంభణేన చలనమాత్రేణ త్రస్తా భీతాః సర్వే ధిష్ణ్యపాః లోకపాలా యస్మిన్ తజ్జగత్త్రయం త్వయైకేనాసహాయేన జితం. ఏవం భూతస్య తవ హే నాథ ప్రభో! చింతనీయం న చక్ష్మహే న పశ్యామః, శిశూనాం వృత్తమితి శేషః. తద్గుణదోషయోః పదం విషయో న వై న భవతీత్యర్థః ౪౯

అత ఇమం బాలం యావద్గురుర్భగవాన్ భార్గవః శుక్ర ఆగమిష్యతి తావద్వరుణస్య పాశైః బద్ధం నిధేహి కురు. భీతోఽయం యథా న పలాయతే తథా బద్ధం నిధేహీత్యర్థః తతః కిం తత్రాహతుః- వయసా ఆర్యాణాం సేవయా చ పుంసో బుద్ధి ర్భవిష్యతి ౫౦

ఏవం గురుపుత్రోక్తం తథేత్యనుజ్ఞాయాంగీకృత్య దైత్యేంద్ర ఇదం వక్ష్యమాణ మబ్రవీత్.

(ప్రహ్లాదస్య పునర్గురుగృహే స్థాపనం)

ధర్మా హ్యా స్యోపదేష్టవ్యాః రాజ్ఞాం యే గృహమేధినామ్. ౫౧

ధర్మమర్థం చ కామం చ నితరాం చానుపూర్వశః,
ప్రహ్లాదా యోచతూ రాజన్ ప్రశ్రితావనతాయ చ ౫౨

యథా త్రివర్గం గురుభి రాత్మనే ఉపశిక్షితమ్,
న సాధు మేనే తచ్ఛిక్షాం ద్వంద్వారామోపవర్ణితామ్ ౫౩

యదాచార్యః పరావృత్తో గృహమేధీయకర్మసు,
వయస్యై ర్బాలకై స్తత్ర సోపహూతః కులక్షణైః ౫౪

అథ తాన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రత్యాహూయ మహాబుధః,
ఉవాచ విద్వాం స్తన్నిష్ఠాం కృపయా ప్రహసన్నివ ౫౫

తదేవాహ (ధర్మా ఇతి) అస్య బాలస్య ధర్మా ఉపదేష్టవ్యాః. కే తే? యే రాజ్ఞాం యే చ గృహస్థానాం తే ౫౧

ఏవముక్తే గురుపుత్రౌ తథైవోపదిదిశతు రిత్యాహ నారదః (ధర్మమితి) ధర్మార్థకామ స్వరూపాణి సాధనాని నితరాం అత్యంత మనుపూర్వశః హే రాజన్! ప్రశ్రయేణ వినయేన అవనతాయ నమ్రాయ ప్రహ్లాదాయోచతు రుపదిదిశతుః ౫౨

తద్యథావత్ త్రివర్గ మాత్మనే స్వస్మై ఉపశిక్షితమపి సాధు న మేనే నామన్యత తచ్ఛిక్షాచ్చ కుతః ద్వంద్వైః రాగద్వేషాదిభిః విషయేష్వారమణం యేషాం తై రుపవర్ణితమ్ ౫౩

కించ యదా ఆచార్యః గార్హస్థ్యధర్మేషు పరావృత్తః పరోక్షం ప్రవృత్తః వ్యాసంగాంతరపర ఇత్యర్థః తదా కృతక్షణైః లబ్ధావకాశైః వయస్యైః సమానవయస్కైః బాలై స్తత్రోపహూతః సః ప్రహ్లాదః ౫౪

మహాన్ సుధీ ర్విద్వాన్ శ్లక్ష్ణయా మధురయా వాచా తాన్ బాలకాన్ ప్రత్యాహూయ సంబోధ్య కృపయా ప్రహసన్నివ తన్నిష్ఠాం విజ్ఞాతమార్గనిష్ఠాం ఉవాచ ౫౫

తే తు తద్గౌరవాత్ సర్వే త్యక్తక్రీడాపరిచ్ఛదాః,
బాలా నదూషితధియో ద్వంద్వారామేరితే హి తైః ౫౬

పర్యుపాసత రాజేంద్ర తన్న్యస్తహృదయేక్షణాః,
తానాహ కరుణో మైత్రో మహాభాగవతో௨సురః ౫౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే,
ప్రహ్లాదానుచరితే పంచమో௨ధ్యాయః

తే తు బాలకాః సర్వే తద్గౌరవాత్ తద్వచనగౌరవాత్ త్యక్తాః క్రీడాపరిచ్ఛదాః క్రీడోపకరణాని యైః ద్వంద్వారామాణా మీరితైరీహితైశ్చ న దూషితా ధీ ర్యేషాం తే ౫౬

హే రాజేంద్ర! తస్మిన్నేవ ప్రహ్లాదే న్యస్తం హృదయం మన ఈక్షణం చ యైస్తే తం ప్రహ్లాదమేవ పర్యుపాసత శుశ్రూషవః పరివేష్ట్య ఉపవివిశురిత్యర్థః తాన్ పర్యుపాసీనాన్ కారుణ్య మైత్ర్యయుక్తో మహాభాగవతో௨సురః ప్రహ్లాదః ప్రాహ ఆహ ౫౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య, సర్వవిద్యావిదః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకిమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
పంచమో௨ధ్యాయః

అ థ ష ష్ఠో ఽ ధ్యా య ః

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

కౌమార ఆచరేత్ ప్రాజ్ఞో ధర్మాన్ భాగవతానిహ,

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

ఏవం దైత్యకుమారైః పర్యుపాసితో మహాభాగవతః ప్రహ్లాద స్తేభ్యః కరుణయాఽనంతస్థిర ఫలబ్రహ్మానందానుభవసాధనభాగవతధర్మానుపదిదిక్షు రుపదేక్ష్యమాణధర్మప్రతిష్ఠాపనాయ తద్ధేతువైరాగ్య జననాయ చ వైషయికసుఖానా మల్పాస్థిరత్వం దుఃఖగర్భత్వమత ఏవ హేయత్వ మయత్నలభ్యత్వం చ వివక్షు స్తావ న్మనుష్యజన్మన ఏవ భాగవతధర్మాచరణార్హత్వం తత్రాప్యస్థిరత్వేన బాల్యాత్ ప్రభృత్యేవ తద్ధర్మానుష్ఠానస్య కర్తవ్యత్వం చాహ (కౌమార ఇతి) ఇహ మనుష్యజన్మన్యేవ ప్రాజ్ఞః హేయోపాదేయ విభాగాభిజ్ఞః పుమాన్ కౌమారే బాల్య ఏవ తత్ప్రభృతీత్యర్థః భాగవతాన్ భగవత్సంబంధినః భగవత్ప్రాప్తి సాధనాన్ ధర్మానేవాచరేత్ భగవచ్ఛబ్దేన తేషాం నిష్ఫలత్వశంకాప్రయుక్తాననుష్ఠేయత్వశంకా వ్యుదస్యతే. తథాహి—

'శుద్ధే మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మణి శబ్ద్యతే।
మైత్రేయ' భగవచ్ఛబ్దః సర్వకారణకారణే॥
సంభర్తేతి తథా భర్తా భకారోఽర్థద్వయాన్వితః।
నేతా గమయితా గోప్తా గకారార్థ స్తథా మునే॥
ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః।
జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా॥
వసంతి యత్ర భూతాని భూతాత్మన్యఖిలాత్మని।
స చ భూతేష్వశేషేషు వకారార్థ స్తతోఽవ్యయః॥
జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాం స్యశేషతః।
భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయై ర్గుణాదిభిః॥

ఇత్యాదినా శ్రీమత్పరాశరప్రోక్తప్రత్యక్షరసముదాయనిర్వచనావగతాః సంభర్తృత్వభర్తృత్వనేతృత్వ గమయితృత్వ గమయితృత్వస్రష్టృత్వ సర్వశరీరకత్వ సర్వభూతాంతరాత్మత్వ నిరస్తనిఖిలదోషత్వ షాడ్గుణ్యపూర్ణత్వాదయోఽర్థాః అత్ర వివక్షితాః తత్ర సంభరణం నామోపకరణసంవిధానం తచ్చ ప్రకృతిపురుషకాలానాం కార్యోత్పత్తియోగ్యతాపాదనరూపమ్. భర్తృత్వమ్ నిరుపాధికస్వామిత్వమ్.

దుర్లభం మానుషం జన్మ తదప్యధ్రువ మర్థదమ్ ౧
యథా హి పురుషస్యేహ విష్ణోః పాదోపసర్పణమ్,

నేతృత్వమ్ గమయితృరూపం స్థితికర్తృత్వం గమయితృత్వం, సంగమయితృత్వరూపం సంహర్తృత్వమ్, స్రష్టృత్వ ముద్గమయితృత్వరూపం సృష్టికర్తృత్వం, యశో, గుణవత్తా తథా శ్రీర్భాగ్యసంపత్, వైరాగ్యం విరక్తిః సా చ పరిపూర్ణత్వా దనాదరరూపా ఏవం చానుష్ఠితై ర్ధర్మైః ప్రాప్యస్య భగవత ఏవంవిధత్వా త్తత్ప్రాప్తేః నిశ్శ్రేయసరూపత్వాత్ తత్ప్రాప్తిసాధనభూతా ధర్మాః పరమపురుషార్థార్థిభి రవశ్య మనుష్ఠేయా స్తే చ బాల్యాదారభ్యైవ కర్తవ్యా ఇత్యర్థః. ఇహైవేత్యనేన మనుష్యజన్మని ఏవ భగవద్ధర్మాచరణోపయుక్తత్వ మన్యస్య తు తదననుగుణత్వం చాభిప్రేతమ్ తత్రాపి పురోవర్తిపరామర్శినేహ శబ్దప్రకృతిభూతే నేదంశబ్దేనాధునా వర్తమానమనుష్యజన్మన్యేవ భగవద్ధర్మకర్తవ్యతా అభిప్రేతా, నన్వన్యస్మిన్నపి మనుష్యజన్మని తేషాం కర్తుం శక్యత్వాత్ కిం విశేషేణాధునిక ఏవ జన్మని కర్తవ్యతోచ్యతే ఇత్యత ఆహ (దుర్లభం మానుషం జన్మేతి) వివిధ విచిత్రాత్మకపుణ్యపాపాత్మకకర్మభిః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిరూపేణ సంసరతో జీవస్య నియమేన ప్రతిజన్మ మానుషం జన్మైవేతి విశ్వాసహేతో రభావాత్ దుర్లభం మానుషం జన్మ సుకృతపరిపాకవిశేషా ల్లబ్ధమితి, తత్రైవ భగవద్ధర్మా నాచరేదితి భావః నను కిం విశేషేణ కౌమార ఏవాచరేదిత్యుచ్యతే యథేష్టం విషయభోగానంతరం చతుర్థే వయసి తేషాం కర్తుం శక్యత్వాదిత్యత ఆహ (తదప్యధ్రువమితి) చతుర్థవయఃపర్యంత జీవనహేతో ర్విశ్వసనీయస్యాభావాత్ కౌమారాత్ ప్రభృత్యేవాచరేదితి భావః నను చిరకాలసాధ్యా భగవద్ధర్మాః కథమస్థిరేణ మనుష్యజన్మనా నిర్వర్త్యంతే? కథంతరాం నిశ్శ్రేయసప్రాప్తిః అత ఆహ - అర్థదమితి యదప్యధ్రువం తథాప్యర్థద మిత్యర్థః అయం భావః, యద్యప్యధ్రువం తథాపి చిరకాలజీవననిమిత్తే కర్మణ్యారబ్ధభగవద్ధర్మవిరోధికర్మాభావే చ సతి యథావత్ఫలపర్యంతభగవద్ధర్మోపసంహారద్వారా నిశ్శ్రేయసరూపనిరతిశయపురుషార్థదం చిరజీవనహేత్వభావే వా ఆరబ్ధభగవద్ధర్మవిరోధికర్మసద్భావేఽపి వా "నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి. న హి కల్యాణకృత్ కశ్చిద్దుర్గతిం తాత! గచ్ఛతి" ఇత్యాదిభగవదుక్తరీత్యా జన్మాంతరే యథావద్భగవద్ధర్మోపసంహారద్వారా నిశ్శ్రేయసరూపార్థదం భవతీతి, అత్ర "సర్వం వాక్యం సావధారణమ్" ఇతి న్యాయే నాబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివ త్కౌమార ఏవ భాగవతాన్ ధర్మానేవ ఇహైవ ఇత్యవధారణ మభిప్రేతమ్ ౧

తత్ర భాగవతానేవ ధర్మా నాచరేదిత్యవధారణం తావదుపపాదయతి (యథా హీతి) హి తథా హీత్యర్థః, యథాశబ్దో యోగ్యతాద్యోతకః ఇహ మనుష్యజన్మని విష్ణోః పరమపురుషార్థస్వరూపస్య పాదయో రుపసర్పణం భజనం యథా యోగ్యం తదేవ యుక్త మిత్యర్థః కుతః? యద్యస్మాదేష

(దైత్యబాలకేభ్యః ప్రహ్లాదస్యోపదేశః)

యదేష సర్వభూతానాం ప్రియ ఆత్మేశ్వరః సుహృత్ ౨

సుఖమైంద్రియకం దైత్యా దేహయోగేన దేహినామ్,
సర్వత్ర లభ్యతే దైవాద్యథా దుఃఖ మయత్నతః ౩

తత్ప్రయాసో న కర్తవ్యో యత ఆయుర్వ్యయః పరమ్,

పరమపురుషః సర్వభూతానా మాత్మేశ్వరః అంతఃప్రవిశ్య ప్రశాసనపూర్వకం భర్తా. శరీరస్యాత్మాఽనువర్తనం యుక్తమితి భావః నన్వాత్మాప్యపురుషార్థరూపత్వాత్ నానువర్తనీయోఽత ఆహ ప్రియ ఇతి ప్రియః ఇష్టతమః నిరతిశయానందరూప ఇత్యర్థః ఆనంద ఎవ హీష్టః స ఏవ హి పురుషార్థరూప ఇతి భావః నన్వేవంభూతోఽపి నిష్కృపత్వా దనువర్తమానాన్ ప్రాఖ్యాపయేత్ తత్రాహ సుహృదితి. "ఎష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతి" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వానువృత్త్యుపక్రమమాత్రేణావిర్భూతపరమకారుణ్యయుక్త ఉత్తరోత్తరం స్వానువృత్తిప్రవర్తనారూప హితకారీత్యర్థః ౨

విష్ణోః పాదోపసర్పణమేవ యుక్త మిత్యనేన వైషయికసుఖసాధనయత్నో న యుక్తఇత్యుక్తమ్, తదేవ సహేతుకం సదృష్టాంతం చోపపాదయ న్నిహైవేత్యవధారణ మప్యుపపాదయతి (సుఖమితి) హే దైత్యాః! దేహినాం దేహయోగేన దేహసంబంధమాత్రేణ ఇంద్రియకం సుఖం సర్వత్ర పశ్వాది జన్మస్వప్యాధునికయత్న మంతరేణాపి దైవాత్ ప్రాచీనకర్మణైవ లభ్యతే తత్ర దృష్టాంతః యథాఽసుఖమితి, అసుఖం దుఃఖం యథా యత్నమంతరేణాపి దైవాదేవ లభ్యతే, తథా వైషయికం సుఖమపీత్యర్థః సర్వత్ర లభ్యతే ఇత్యనేన వైషయికసుఖలాభః సర్వజన్మసాధారణః భగవద్ధర్మలాభస్తు మనుష్యజన్మసాధారణ ఇత్యుక్తం భవతి. ౩

యతో వైషయికం సుఖం సర్వజన్మసాధారణం తచ్చ దైవాదేవ సులభమ్ అసుఖవత్ తస్మాత్ ప్రయాసో వైషయికసుఖార్థప్రయాసో న కర్తవ్యః ఏవ మవిజానతా కృతోఽపి ప్రయాసః కేవల మాయుర్వ్యయకర ఇత్యాహ (యత ఇతి) యతో వైషయికసుఖార్థాత్ ప్రయాసాత్ పరం కేవల మాయుఃక్షయ ఏవ, నాన్యత్ కించిదస్తి ప్రయోజన మిత్యర్థః నను జన్మాంతరే పునరైంద్రియకసుఖ లాభాయ కర్తవ్య ఏవ యత్న స్తత్రాహ (న తద్ధేహి) యద్యపి కృతోఽపి తదర్థప్రయాసో జన్మాంతరీయవైషయికసుఖసాధనః తథాపి తథా తద్వత్ క్షేమం న ప్రాప్నోతి కథం యథా ముకుంద

న తథా విందతే క్షేమం ముకుందచరణాంబుజమ్ ౪

తతో యతేత కుశలః క్షేమాయ భయ మాశ్రితః,
శరీరం పౌరుషం యావ న్న విపద్యేత పుష్కలమ్. ౫

పుంసో వర్షశతం హ్యాయు స్తదర్ధం చాజితాత్మనః,
నిష్ఫలం యదసౌ రాత్ర్యాం శేతేఽంధం ప్రాపిత స్తమః ౬

ముగ్ధస్య బాల్యే కౌమారే క్రీడతో యాతి వింశతిః,

చరణాంబుజం, భజన్నితి శేషః యథా భగవచ్చరణాంబుజం భజన్ పుమాన్ నిశ్శేషదుఃఖనివృత్తి పూర్వకం నిత్యనిరుపాధికనిరతిశయాఽపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానందానుభవరూపం క్షేమం ప్రాప్నోతి తథా వైషయికసుఖార్థం యతమాన స్తాదృశం క్షేమం న విందతే, కింతు దుఃఖమిశ్రానిత్యసోపాధికాత్యల్ప మిదానీమనుభూయ మానసజాతీయం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ౪

తతః కారణా ద్భవ మనర్థావహం సంసార మాశ్రితః పుమాన్ కుశలః హేయోపాదేయ విభాగకుశలస్సన్ క్షేమాయైవ ఉక్తవిధక్షేమార్థమేవ యతేత కౌమార ఏవేత్యుక్త మవధారణం ప్రతిపాదయితుం తదవతారయతి (శరీరమితి) పౌరుషం పురుషస్య జీవస్య స్వస్య సంబంధి శరీరం యావత్ పుష్కలం పటుతర మస్తి న తు విపద్యేత విపన్నం న భవతి తావదేవ క్షేమాయ యతేతేతి పూర్వేణాన్వయః, బాల్యాదారభ్యైవ యతేతేతి భావః ౫

ఏతదేవ ప్రతిపాదయన్ విషయసక్తస్య కేవలం వృథాయుర్వ్యయ మాహ (పుంస ఇతి) పుంసో మనుష్యస్య తావద్వర్షశతం హ్యాయు ర్జీవనయోగ్యకాలః శతవర్షపరిమితః తస్య శతవర్షపరిమితస్యాయుషోఽర్ధం పంచాశద్వర్షాత్మక మజితేంద్రియస్య నిష్ఫలమేవ యాతీత్యుత్తరేణాన్వయః. నైష్ఫల్యేన యానే హేతుం వదన్ పుమాంసం విశినష్టి (యదితి) యద్యస్మా దసా వజితాత్మా పుమాన్ రాత్ర్యాం అంధంతమః నిద్రాత్మకం ప్రాపిత స్తూష్ణీం శేతే జితేంద్రియః కౌమార ఏవారబ్ధభక్తి యోగరూపభగవద్ధర్మయోగస్తు రాత్ర్యామపి మధ్యమం యామద్వయం నిద్రార్థముపయోజ్య పూర్వోత్తరయో ర్యామయో రనియతం కాలం భగవద్ధర్మమాచరతీతి భావః. ౬

ఏవం బాల్యే ముగ్ధస్య మూఢస్య దశవర్షాణి కౌమారే క్రీడతో దశవర్షాణీ త్యేవం వింశతి ర్వర్షాణాం యాతి జితేంద్రియః కుశల స్తు తస్యామపి వింశత్యాం భగవద్ధర్మ మనుతిష్ఠతీతి భావః.

(దైత్యబాలకేభ్యః ప్రహ్లాదస్యోపదేశః)

జరయా గ్రస్తదేహస్య యాత్యకల్పస్య వింశతిః ౬

దురాపూరేణ కామేన మోహేన చ బలీయసా,
శేషం గృహేషు సక్తస్య ప్రమత్తస్యాపయాతి హి ౭

కో గృహేషు పుమాన్ సక్త మాత్మాన మజితేంద్రియః,
స్నేహపాశై ర్దృఢై ర్బద్ధ ముత్సహేత విమోచితుమ్ ౮

ఏవముత్తరత్రాప్యూహ్యమ్, జరయా గ్రస్తో దేహో యస్య అత ఏవాకల్యస్యాసమర్థస్య స్వానధీనదేహస్య వర్షాణాం వింశతి ర్యాతి బాల్యాత్ ప్రభృత్యారబ్ధభగవద్ధర్మస్తు తదభ్యాసశిక్షితదేహత్వాత్ తస్యామపి వింశత్యాం తమనుతిష్ఠతీతి భావః, ౬

ఏవ మహర్భాగాత్మకార్ధాయుషశ్చత్వారింశ ద్వర్షాణి గతాని శేష మవశిష్టం దశవర్షాత్మక మాయుః దురాపూరేణ దుఃఖైః సమంతాదాపూర్యమాణేన కామేన తదనుబంధినా బలీయసా మోహేన చకారాత్ క్రోధేన చ గృహేషు గృహధర్మేషు సక్తస్యాత ఏవ ప్రమత్తస్య స్వహిత మజానతోఽపయాతి జితేంద్రియస్తు కుశలః కామాద్యుపశమనేన తస్మిన్నపి దశవర్షాత్మకే వయసి భగవద్ధర్మ మనుతిష్ఠతీతి భావః ౭

ఏవ మజితేంద్రియస్య వైషయికసుఖరత స్యాయుషో నైష్ఫల్య మారబ్ధభక్తియోగస్య కుశలస్య జితేంద్రియస్య తు నిఃశ్రేయససాధనభగవద్ధర్మప్రసాధనోపయుక్తత్వేన సాఫల్యం భాగవత ధర్మాణామేవ నిరతిశయశ్రేయస్సాధనత్వం తేషాం చ వర్తమానమనుష్యజన్మనైవానుష్ఠేయత్వం చోక్తమ్ అథ వైరాగ్య మంతరేణోపదిష్టోఽపి భాగవతధర్మః ప్రతిష్ఠితో న భవతీతి వైరాగ్యేణ తావదేషాం భవితవ్యం తచ్చ సత్సంగతి మంతరేణ న సేత్స్యతీతి తయా భవితవ్యమ్ సా చ విషయాసక్తచిత్తజనసంగపరిహారమంతరేణ దుర్లభే త్యభిప్రేత్య తత్పరిహారశ్చ గృహవిత్తకళత్రాపత్యాదిష్వనురక్తచిత్తస్య యద్యప్యశక్యః తథాప్యుపాయేన వివేకాత్మనా దుస్సంగః పరిహార్య ఇతి వక్తుం తావద్గృహాదిష్వనురాగస్య దుస్త్యజత్వ మనర్థావహత్వం చాహ (కో గృహేష్విత్యాదినా,) తావద్గృహానురాగస్య దుస్త్యజత్వమాహ (క ఇతి) గృహేష్వాసక్తం మమేదం గృహమి త్యభిమానయుక్తం దుర్మోచనీయైః స్నేహా ఇవ పాశాస్తైః బద్ధ మాత్మానం విమోచితు మజితేంద్రియశ్చ కః పుమానుత్సహేత, కోఽప్యుత్సాహం న కుర్యా దిత్యర్థః జితేంద్రియస్తూత్సహేతైవేతి భావః అనేన "హిత్వాత్మపాతం గృహమంధకూపం" ఇతి పూర్వముక్తగృహాభినివేశత్యాగ ఏవ భగవదాశ్రయణే ప్రథమం కారణ మిత్యుక్తమ్ ౮

కో న్వర్థ తృష్ణాం విసృజేత్ ప్రాణేభ్యోఽపి య ఈప్సితః,
యం క్రీణాత్యసుభిః ప్రేష్ఠై స్తస్కరః సేవకో వణిక్ ౧౦

కథం ప్రియాయా అనుకంపితాయాః సంగం రహస్యం రుచిరాంశ్చ మంత్రాన్
సుహృత్సు చ స్నేహసితః శిశూనాం కలాక్షరాణా మనురక్తచిత్తః ౧౧

పుత్రాన్ స్మరంస్తా దుహితౄర్హృదయ్యా భ్రాతౄన్ స్వసౄర్వా పితరౌ చ దీనౌ,
గృహాన్ మనోజ్ఞోరుపరిచ్ఛదాంశ్చ వృత్తీశ్చ కుల్యాః పశుభృత్యవర్గాన్ ౧౨

త్యజేత కోశస్కృదివేహమానః కర్మాణి లోభాదవితృప్తకామః,

తదభినివేశత్యాగశ్చ విత్తకళత్రాపత్యాద్యనురాగత్యాగపూర్వకః సోఽప్యజితేంద్రియస్య దుశ్శక ఇత్యాహ (కో న్వితి) అర్థతృష్ణాం విత్తస్పృహాం అజితేంద్రియశ్చేత్ కః పుమాన్ విసృజేత్త్యజేత్; దుస్త్యజత్వే హేతుం వదంస్తాం విశినష్టి-య ఇతి యోఽర్థః ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీమితి ప్రాణస్పృహాపేక్షయా గరీయసీం దృఢతరా మిత్యర్థః ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయస్త్వమేవ దృష్టాంతముఖేన దర్శయన్ అర్థం విశినష్టి-యమితి యమర్థ మసుభిః ప్రాణైః తస్కరశ్చోరః సేవకః ఆయుధోపజీవీ వణిక్ నావికశ్చ క్రీణాతి ప్రాణహాని మంగీకృత్యాపి తస్కరాది ర్యమర్థం సాధయతి తస్మిన్నర్థే తృష్ణాం కోను విసృజే దిత్యర్థః, ౧౦

కిం చ అనుకంపితాయా దయాయుక్తాయాః ప్రియాయాః రహసి భవం సంగం రుచిరాన్ మనోజ్ఞాన్ హితాలాపాంశ్చ సుహృత్సు చ సంగం స్మరన్ కథం ప్రియాసంగాదీం స్త్యజేతేతి తృతీయే నాన్వయః కథంభూతః? తత్స్నేహసితః తేషాం ప్రియాదీనాం స్నేహేన సితో బద్ధః కలాని మధురాణ్యక్షరాణి యేషాం తేషాం శిశూనాం చ సంగమిత్యనుషజ్యతే. సంగం తేష్వనురక్తం చిత్తం యస్య సః, ౧౧

పుత్రాన్ హృదయ్యాః హృదయంగమా దుహితౄః శ్వశురగృహే స్థితాః తథా భ్రాతౄన్ స్వసౄర్భగినీశ్చ దీనౌ మాతాపితరౌ చ ఉరవః బహవః పరిచ్ఛదాః భోగోపకరణాని యేషు తాన్ మనోజ్ఞాన్ గృహాంశ్చ కుల్యాః కులక్రమాగతాః వృత్తీర్జీవికాశ్చ పశూన్ భృత్యవర్గాంశ్చ కథం త్యజేత కథంతరాం విరజ్యేత విరక్తః స్యాత్, ౧౨

కథంభూతః కోశస్కృదివ కోశకారీ కీట ఇవ కర్మాణీహమానో యథా కోశస్కృద్గృహం

ఔపస్థ్యజైహ్వ్యం బహుమన్యమానః కథం విరజ్యేత దురంతమోహః. ౧౩

కుటుంబపోషాయ వియన్ నిజాయు ర్న బుధ్యతేఽర్థం విహతం ప్రమత్తః,
సర్వత్ర తాపత్రయదుఃఖితాత్మా నిర్విద్యతే న స్వకుటుంబరామః. ౧౪

విత్తేషు నిత్యాభినివిష్టచేతా విద్వాంశ్చ దోషం పరవిత్తహర్తుః,
ప్రేత్యేహ చాథాప్యజితేంద్రియస్తదశాంతకామో హరతే కుటుంబీ ౧౫

విద్వా నపీత్థం దనుజాః కుటుంబం పుష్ణన్ స్వలోకాయ న కల్పతే వై.

కోశాత్మకం గృహం కుర్వన్నాత్మనో నిర్గమాయ ద్వారమపి సావశేషయతి తథా స్వబంధకాని కర్మాణి కుర్వాణ ఇత్యర్థః అవితృప్తః కామో యస్య తాదృశః ఔపస్థ్యం జైహ్వ్యం చ సుఖం బహ్వధికం మన్యమానః అతో దురంతో మోహో యస్య ౧౩

దురంతం మోహం దర్శయన్ విశినష్టి (కుటుంబపోషణాయ) వియత్ క్షీయమాణం నిజాయుః పరిచ్ఛిన్నాయుర్యస్య తాదృశో విశేషేణ హిత మనుకూలమర్థం పరమం పురుషార్థం న వేద. విహతమితి పాఠే విహతమపి స్వాభిప్రేత మర్థం న వేద దృష్టాంతత్వేన నానుసంధత్తే సర్వత్ర దేశే కాలే చ తాపత్రయేణ దుఃఖిత ఆత్మా మనో యస్య తాదృశో న నిర్విద్యతే సంసృతౌ హేయత్వబుద్ధిం న కరోతి యతః స్వకుటుంబే రామో రతిర్యస్య ౧౪

ప్రత్యుతాకార్యం కరోతీత్యాహ (విత్తేష్వితి) పరద్రవ్యాపహారిణో యో దోషః ప్రేత్య మరణానంతరం నరకలక్షణః ఇహ చ లోకే దండరూపశ్చ తం విద్వాన్ జానన్నపి విత్తేషు నిత్య మభినివిష్టం చేతో యస్య సోఽజితేంద్రియోఽశాంతకామః కుటుంబీ చ సన్ తత్పరస్య విత్తం హరతి ౧౫

ఏవం కో గృహేష్విత్యాదిభిః సప్తభిః శ్లోకైః గృహాదిష్వనురాగో దుస్త్యజ ఇత్యుక్తమ్. అథ తస్యానర్థావహత్వమాహ (విద్వానితి) హే దనుజాః! ఇత్థం విద్వానపి ఉక్తవిధం సంసారం జానన్నపి కుటుంబం పుష్ణన్ బిభ్రత్ యః స్వలోకాయ ఆత్మయాథాత్మ్యదర్శనాయ న కల్పతే న సమర్థో భవతి ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యవమర్శనపరో న భవతి కింతు ఇదం స్వీయ మిదం పరకీయమిత్యేవం విభిన్నో భావో యస్య, సర్వస్య పరమాత్మశేషతా మజానన్నిత్యర్థః, యథావత్

యః స్వీయపారక్యవిభిన్నభావ స్తమః ప్రపద్యేత యథా విమూఢః ౧౬

యతో న కశ్చిత్ క్వ చ కుత్రచి ద్వా దీనః స్వమాత్మాన మలం సమర్థః,
విమోచితుం కామదృశాం విహారక్రీడామృగో యన్నిగడో విసర్గః ౧౭

తతో విదూరాత్ పరిహృత్య దైత్యా దైత్యేషు సంగం విషయాత్మకేషు,

విమూఢః స తమో నరకమేవ ప్రపద్యేత. యద్వా తత్త్వవిదపి కుటుంబభరణాసక్తో దేహాత్మాభిమాన స్వతంత్రాత్మాభిమానయుక్తో మూఢవన్నరకమేవ ప్రపద్యతే న ముక్తిమ్, కిం పునః కేవలమూఢ ఇత్యాహ (విద్వానపీతి) విద్వానపి ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యవిదపి యః పునః స్వీయపారక్యవిభిన్నభావః ఇత్థం కుటుంబం పుష్ణన్ భవతి సః స్వర్లోకాయ పరమపదప్రాప్తయే న కల్పతే కింతు నితరాం మూఢవత్తమ ఏవ ప్రపద్యేత విదుష ఏవేయం గతిః, కిం పున రవిదుష ఇతి భావః యథా విమూఢ ఇతి దృష్టాంతవశాత్ కిం పునర్న్యాయోఽత్ర ద్యోత్యతే ౧౬

ఏవం గృహాద్యాసక్తే ర్దుస్త్యజత్వ మనర్థావహత్వం చోక్తమ్ అథోక్త ముపసంహరన్ దుస్త్యజగృహాద్యనురాగత్యాగనిమిత్తమసత్సంగం పరిత్యజ్య సత్సంగాదిప్రసక్త్యా భగవంతమాశ్రయేతేత్యాహ (యత ఇతి) యతః కశ్చిదపి పుమాన్ గృహాద్యభినివిష్టశ్చేదాత్మానం క్వచిదపి కాలే కుత్రచిదపి దేశే మోచితుం మోచయితు మసమర్థస్తత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః అసామర్థ్యే హేతుః అలమత్యర్థం దీనో విషయలంపటః వామాదృశో యాసాం తాసాం విహారే క్రీడామృగః క్రీడార్థం సంవర్ధితశాఖామృగాదితుల్యః, విహారమితి పృథక్ పదపాఠే విహారస్థాన మాత్మాన మిత్యన్వయః, వామదృశాం విహారక్రీడామృగత్వం విశినష్టి (యదితి.) యద్ యస్మాత్ వామదృశాం క్రీడామృగత్వా ద్ధేతోః విగడరూపో విసర్గః సంసారబంధో భవతి అయమితి వా ఛేదః, యత్ క్రీడామృగ ఇత్యేత దయమేవ నిగడరూపః సంసార ఇత్యర్థః యదితి ఛేదపక్షే యచ్ఛబ్దేన వామదృశాం వా పరామర్శః యత్ యాసు నిగడః శృంఖలారూపో విసర్గః పుత్రాదిరూపః సర్గ ఇత్యర్థః అవిసర్గ ఇతి వా ఛేదః, యద్యస్మాత్ క్రీడామృగత్వా దవిసర్గః. అవిమోచ్యో నిగడః శృంఖలాతుల్యః సంసారబంధో భవతీత్యర్థః ౧౭

(తత ఇతి) తతః యతో గృహాదిష్వాసక్తః ఆత్మానం మోచితు మసమర్థస్తతో విషయేషు శబ్దాదిష్వేవ ఆత్మామనో యేషాం తేష్వసత్సు దైత్యేషు సంగం దూరాత్ పరిహృత్య ఆదిదేవం జగదుదయసర్గస్థితిలీలం స్వతేజసా దీప్యమానం నారాయణం జీవానాం ప్రాప్యం ప్రాపక మాధారం చ భగవంతం ఉపేత తత్సంగాదిప్రణాడ్యా శరణం వ్రజేత యద్యప్యత్ర సత్సంగతేః కరోక్తి ర్నాస్తి తథాపి స్వస

(దైత్యబాలకేభ్యః ప్రహ్లాదస్యోపదేశః)

ఉపేత నారాయణ మాదిదేవం స ముక్తసంగై రిషితోఽపవర్గః ౧౮

న హ్యచ్యుతం ప్రీణయతో బహ్వాయాసోఽసురాత్మజాః,

సత్సంగతేరేవ హేతో ర్జ్ఞానోదయస్య స్వేనైవ వక్ష్యమాణత్వాత్ స్వసంగత్యైవ తైః సత్సంగతేః కృతప్రాయత్వాచ్చ తదనుక్తావపి సాభిప్రేతైవ ఏవం గృహాద్యాసంగస్య దుస్త్యజత్వదోషావహత్వాది కథనేనైవ తేషాం వైరాగ్యముదేష్యతీతి వైరాగ్యమపి సంపాదనీయమితి శబ్దతో నోక్తం స్వస్యైవ జ్ఞానోపదేష్టృత్వాత్ ఆచార్యత్వేనావస్థితత్వాత్ గుర్వభిగమన మపీహ శబ్దతః కర్తవ్యత్వేనోక్తమ్. కింతు శ్రీశప్రపదనమాత్రమేవ కురుతేతి శబ్దేనోక్తమ్ ధర్మాన్ భాగవతానితి భగవచ్ఛబ్దేనాభిప్రేతం నిష్ఫలత్వ శంకావ్యుదాసం వ్యనక్తి స ఇతి స ఉపేయో నారాయణః అపవర్గః పరమపురుషార్థలక్షణాపవర్గ హేతుత్వేన ముక్తః సంగో దేహతదనుబంధిషు యైస్తైరిషిత ఇష్టః స ఏవ ముక్తసంగానా మిష్టోఽప వర్గః ఫలరూప ఇత్యర్థః ౧౮

ఏతదేవ ప్రతిపాదయితుం తావత్ తత్సమాశ్రయణస్య దుశ్శకత్వశంకాం నిరాకుర్వన్నాహ (న హీతి) హే అసురాత్మజాః! అచ్యుతం సకృ దాశ్రవణాదేవ ఆశ్రితా న్న చ్యావయతీతి అచ్యుతః తం ప్రీణతః పుంసో బహ్వాయాసో న హి విద్యతే దేవతాంతరప్రీత్యుత్పాదకసాధనానుష్ఠానవత్ భగవత్ప్రీత్యుత్పాదక తద్ధర్మానుష్ఠానే నాయాసో విద్యతే ఇత్యర్థః. అనాయాసే హేతుః ఆత్మత్వాదితి. సర్వభూతానా మాత్మత్వాత్ సర్వతః సిద్ధత్వాత్ సులభత్వాత్ సర్వత ఇతి "సార్వవిభక్తికస్తసిః" షష్ఠ్యర్థః ఇహ లోకే సర్వతః సర్వేషాం దేవాసురాదిస్త్రీపుంసవర్ణాశ్రమాదివిభాగమంతరేణ సర్వేషాం సిద్ధత్వా దిత్యర్థః అయ మభిప్రాయః. న హి సులభస్య తృణలోష్ఠాదే రన్వేషణాయ విదూరగమనాది రూపః ప్రయాసోఽపేక్షితః సర్వత్ర సర్వేషాం సులభత్వా దేవం సర్వేషా మాత్మత్వేన సర్వసులభస్య ప్రీణనేనాతివాయాస ఇతి యద్వా. సిద్ధత్వా దిత్యస్య స్వర్గాదివన్న సాధ్యః పురుషార్థః అపి తు సిద్ధరూపః సాధ్యపురుషార్థసాధనే హి యాగాద్యనుష్ఠానరూపప్రయాసబాహుళ్యమ్ సిద్ధస్య తు తల్లాభోపయుక్త ప్రీణనోపాయ తత్సమాశ్రయణమాత్రమపేక్షిత మిత్యర్థః. యద్వా ఆత్మత్వా దిత్యనాయాసే పృథగ్ఘేతుః ఆత్మాహి స్వశరీరే నిరతిశయప్రీతియుక్తః తద్రక్షణశీలశ్చ లోకే దృష్టః ఏవం సర్వేషాం జీవానాం పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వాత్ తద్విషయకప్రీతేస్తస్య స్వతస్సిద్ధాయా అపి విపులాపరాధై రనభి వ్యక్తాయా స్తదభివ్యక్త్యావహం కించిదానుకూల్యాదికమాత్ర మపేక్షితమితి భావః సిద్ధత్వాదితి తత్రైవాన్యో హేతుః, న హి సిద్ధస్య హిరణ్యనిధేః తత్పరిజ్ఞాన మంతరేణ తల్లాభోపయుక్తోఽన్యః ప్రయాసోఽపేక్షితః.

ఆత్మత్వాత్ సర్వభూతానాం సిద్ధత్వాదిహ సర్వతః ౧౯

పరావరేషు భూతేషు బ్రహ్మాంతస్థావరాదిషు,
భౌతికేషు వికారేషు భూతేష్వథ మహత్సు చ ౨౦

గుణేషు గుణసామ్యే చ గుణవ్యతికరే తథా,
ఏక ఏవ పరో హ్యాత్మా భగవానీశ్వరోఽవ్యయః ౨౧

ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణ చ స్వయమ్

ఏవం పరమాత్మనోఽపి నిరతిశయపురుషార్థరూపస్య హృదయే సిద్ధత్వాత్ తల్లోభోపయుక్తస్వామిత్వ శేషత్వాది తద్యాథాత్మ్యజ్ఞాన పూర్వక తత్సమాశ్రయణమాత్రేణ తస్య సమాశ్రితవిషయకప్రీతి రుదేష్యతీతి నాతీవాయాసో విద్యత ఇత్యర్థః ౧౯

ఆత్మత్వాత్ సర్వభూతానామ్ ఇత్యేతదేవ ప్రపంచయతి (పరావరేష్వితి చతుర్భిః) బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽంతో యేషాం స్థావరా ఆదిర్యేషాం తేషు పరావరేషూచ్చానచేషు భూతేషు చరాచరాత్మక దేహభాక్షు చేతనేష్విత్యర్థః తథా భౌతికేషు పృథివ్యాదిభూతపరిణామరూపేష్వచేతనేషు మహత్సు పృథివ్యాదిమహాభూతేషు ౨౦

గుణేషు సత్త్వాదిషు గుణానాం సత్త్వాదీనాం సామ్యం యస్మిన్ తస్మిన్ ప్రధానే మూల ప్రకృతావిత్యర్థః గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యవతి మహదహంకారాదౌ చేత్యర్థః ౨౧

ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ ప్రత్యగాత్మా జీవః స్వం స్వాసాధారణం రూపం శరీరం యస్య తేన ప్రత్యగాత్మశరీరతత్వేనేత్యర్థః దృశ్యమచేతనం రూపం యస్య తేన అచేతనశరీరకత్వేన చేత్యర్థః, ఏకః స్వసమానరహిత ఏవ పర ఆత్మా పరమాత్మా అంతః ప్రవిశ్య భర్తా అవ్యయః అస్పృష్టశరీర గతవికారః నిరస్తనిఖిలదోషః షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః ఈశ్వరో జీవకర్మానుగుణం నియంతా వ్యాప్యవ్యాపక నిర్దేశ్యః వ్యాప్యేషు వ్యాపకతయా నిర్దేష్టవ్యః అవికల్పితః జాతిగుణాదిరహితః కేవలోఽనుభవః దుఃఖ ప్రతిభటం జ్ఞానమ్ ఆనందరూపం తదేవ స్వరూపం యస్య సః పరమేశ్వరః స్వవ్యతిరిక్తేశ్వరాంతర రహితః గుణసర్గయా సంసారిణాం మోహాదిగుణాన్ సృజతీతి తయా మాయయా అంతర్హితైశ్వర్యః సంసారిణామప్రకాశమానమహిమా ఈయతే గమ్యతే సదాచార్యోపదేశేన జ్ఞాయత ఇత్యర్థః ఉక్త విధ తద్యాథాత్మ్యజ్ఞాన పూర్వకం తత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రాప్తినిమిత్తతత్ప్రీతిహేతు రుపాయ

(దైత్యబాలకేభ్యః ప్రహ్లాదస్యోపదేశః)

వ్యాప్యవ్యాపకనిర్దేశ్యో హ్యనిర్దేశ్యోఽవికల్పితః. ౨౨

కేవలానుభవానందస్వరూపః పరమేశ్వరః,
మాయయాంతర్హితైశ్వర్య ఈయతే గుణసర్గయా ౨౩

తస్మాత్ సర్వేషు భూతేషు దయాం కురుత సౌహృదమ్,
ఆసురం భావ మున్ముచ్య యయా తుష్యత్యధోక్షజః ౨౪

ఇతి భావః అత్ర "అవికల్పితః" "కేవలానందానుభవ స్వరూపః" ఇతి పదద్వయేన "అస్థూలమనణ్వ హ్రస్వం" సత్యం జ్ఞాన మనంతమ్" "విజ్ఞానమానందం" ఇతి శ్రుత్యర్థప్రత్యభిజ్ఞాపనేన ప్రాప్యం బ్రహ్మస్వరూప ముక్తమ్. అవశిష్టై రేక ఏవేత్యాదిభిః ప్రథమాంతపదైః "ప్రత్యగాత్మస్వరూపేణ" "దృశ్యరూపేణ" చేతి పదద్వయేన చ ప్రాప్యస్య గుణా ఉక్తాః "పరావరేషు భూతేషు ప్రత్యగాత్మ స్వరూపేణ చేత్యనేన జీవస్య తచ్ఛేషత్వాపరపర్యాయతచ్ఛరీరత్వకథనేన ప్రాప్తృస్వరూపముక్తమ్. "గుణసర్గయా మాయయాఽన్తర్హితైశ్వర్యః" ఇత్యనేనాబ్రహ్మాత్మకత్వస్వతంత్రాత్మత్వాదిరూపమోహాది ప్రాకృతగుణగణ ఏవ ప్రాప్తివిరోధీతి కథనేవ విరోధిస్వరూపమప్యుక్తమ్, తత్ప్రాప్తిఫలం తు తచ్చరణకైంకర్యాదిరూపం "సారం జుషాం చరణయోః" ఇతి వక్ష్యతి, ఏవ మర్థపంచక ముపదిష్టం భవతి పూర్వమ్ "ఉపేత నారాయణమ్" ఇతి తత్సమాశ్రయణం కర్తవ్యత్వేన విహితం తస్య దుష్కరత్వ పరిహారశంకాప్రసంగాత్ సమాశ్రయణోపయుక్తార్థపంచకజ్ఞానం సదాచార్యోపదేశాత్ సంపాద్య మిత్యుక్తమ్, ఏవ మర్థపంచకజ్ఞానపూర్వకతత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రసాదజననద్వారా తత్ప్రాప్తి హేతు రిత్యభిప్రేతమ్, తత్సమాశ్రయణం చ తద్భక్తిప్రపత్త్యన్యతరాత్మక మధికారభేదేన వ్యవస్థిత మితి తాత్పర్యమ్, ౨౨-౨౩

యదుక్తం "న హ్యచ్యుతం ప్రీణయతో బహ్వాయాసః" ఇతి తదుపసంహరన్ తత్ప్రీతి నిమిత్తతత్సంతోషజనకం హేత్వంతర మాహ (తస్మాదితి) యస్మాత్ సర్వాంతరాత్మత్వాదిప్రాప్య బ్రహ్మస్వరూపాదిజ్ఞానపూర్వక తత్సమాశ్రయణమాత్రమేవ తత్ప్రాప్త్యవహతత్ప్రీతిహేతుః తస్మాద్యూయం సర్వే ఆసురం భావం భూతద్రోహశీలత్వాదిరూపం ఉన్ముచ్య సమూలం త్యక్త్వా పరమాత్మశరీరేషు సర్వేషు భూతేషు బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతేషు యథోచితం దయాం సౌహృదం చ కురుత యయా దయయా అధోక్షజో భగవాం స్తుష్యతి తాదృశీం భూతేషు దయాం కురుతేత్యర్థః ౨౪

తుష్టే చ తత్ర కిమలభ్య మనంత ఆద్యే
కిం తైర్గుణవ్యతికరాదిహ యే స్వసిద్ధాః,
ధర్మాదయః కిమగుణేన చ కాంక్షితేన
సారం జుషాం చరణయో రుపగాయతాం నః ౨౫

ధర్మార్థకామ ఇతి యోఽభిహితస్త్రివర్గ
ఈక్షాత్రయీ నయదమౌ వివిధా చ వార్తా,

తుష్యత్యధోక్షజః తతః కిమత ఆహ (తుష్ట ఇతి) తస్మిన్నాద్యే జగత్కారణభూతే అనంతే భగవతి తుష్టే సతి అలభ్యం కిమ్? న కిమపి సర్వం తస్మిన్ తుష్టే సతి ఆభిలషితం సులభమేవేత్యర్థః యద్యపి సులభం తథాపి నిరతిశయపురుషార్థరూపతచ్చరణారవిందానుభవరూప మమృతమనుభవద్భిః మాదృశైః ధర్మైశ్వర్యకామకైవల్యాదిక మమృతం పిబద్భి రూషరోదకమివ నేష్యతే ఇత్యభిప్రయన్నాహ (కిమితి) నోఽస్మాకం గుణవ్యతికరాత్ కర్మానుగుణసత్త్వాదిగుణపరిణామాదేవ స్వసిద్ధా ఆయత్నత స్సిద్ధాః యే ధర్మాదయః ధర్మార్థకామాః తైః ధర్మార్థకామైః కిం న కిమపి ప్రయోజన మిత్యర్థః కాంక్షితేన అభిలషితేన అగుణేన గుణత్రయరహితేన కైవల్యేన మోక్షేణ వా కిం సోఽపి న పురుషార్థ ఇత్యర్థః, న కథంభూతానాం భగవచ్చరణయోః సార మనుభవాత్మక మమృతసారం జుషతాం సేవమానానాం ఉపగాయతాం తద్గుణాన్ స్తువతాం మనసా తచ్చరణారవిందాఽనుభవామృతమ్ అనుభవతాం వాక్ఛ్రివణాభ్యాం తద్గుణానుభవామృతం చ అనుభవతా మస్మాకం ధర్మాదయ ఊషరోదక ప్రాయా ఇత్యర్థః ౨౫

నను, త్వదుక్తమేతత్ సర్వం జానంతోఽప్యస్మద్గురవః త్రివర్గమేవ పురుషార్థత్వే నోపదిదిశుః త్వం తు త్రివర్గ మనాదృత్య భగవచ్చరణారవిందాశ్రయణమేవ సారతమం మన్యసే కిం చ గుర్వనుశిక్షితాన్వీక్షిక్యాదిశాస్త్రేషు న త్వదుక్తధర్మః కర్తవ్యత్వేనోపలభ్యతే అతః కిం తద్ధర్మప్రమాపకం తత్రాహ (ధర్మేతి) ధర్మాదీనాం సమాహారద్వంద్వః పుంస్త్వ మార్షమ్. ధర్మోఽర్థః కామశ్చేతి య స్త్రివర్గోఽభిహితః అస్మదాచార్యై ర్భార్గవాదిభిరితి శేషః య స్త్రివర్గః పురుషార్థత్వే నాచార్యై రుక్త ఇత్యర్థః యచ్చ తత్ప్రతిపాదికేక్షాదిరూపా విద్యా చ తదేతత్ సర్వ మహం మన్యే తత్రేక్షా ఆన్వీక్షికీ, సంజ్ఞా తర్కవిద్యా, త్రయీ వేదపూర్వభాగః నయదమౌ దండనీతిప్రతిపాదకే శాస్త్రే వివిధా వార్తా కృష్యాద్యాజీవికాజ్ఞానజనకం శాస్త్రమ్, ఏతత్సర్వ మహం మన్యే జానామ్యేవ, కింతు యత్ స్వసుహృదః పరమస్య పుంసో నిరుపాధికసుహృదే, పరమపురుషాయేత్యర్థః సంప్రదానస్యైవ శేషత్వ వివక్షయా షష్ఠీ, స్వాత్మార్పణం భగవతి స్వాత్మసమర్పణం తదేత న్నిగమస్య వేదోత్తరభాగస్య

(దైత్యబాలకేభ్యః ప్రహ్లాదస్యోపదేశః)

మన్యే తదేత దఖిలం నిగమస్య సత్యం
స్వాత్మార్పణం స్వసుహృదః పరమస్య పుంసః. ౨౬

జ్ఞానం తదేత దమలం దురవాప మాహ
నారాయణో నరసఖః కిల నారదాయ,
ఏకాంతినాం భగవత స్తదకించనానాం
పాదారవిందరజసాఽఽప్లుతదేహినాం స్యాత్ ౨౭

ప్రమేయ మితి శేషః ఉపనిషద్భాగస్య ప్రతిపాద్యం సత్యం నిత్యం అక్షయిష్ణుపురుషార్థసాధనం, మన్య ఇత్యర్థః అస్మద్గురుభిః జ్ఞాత మప్యహం జానామి నిత్యనిరతిశయపురుషార్థసాధనం భగవత్యాత్మ సమర్పణం వేదాంతప్రతిపాద్యం త్వధికారం జానామీత్యర్థః గురవస్తు నైత జ్జానంతీత్యభిప్రాయః. ఆపాతతో జానంతో వా మహదనుగ్రహాభావాత్ నానుష్ఠానోపయోగితయా నిస్సంశయం జానంతీతి తాత్పర్యం నిగమస్యే త్యనేన అస్మదుక్తార్థే వేదాంతభాగః ప్రమాణ మిత్యుక్తమ్ స చ "ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత ముముక్షు ర్వై శరణ మహం ప్రపద్యే" ఇత్యాదిరూపః స్వాత్మార్పణమిత్యనేన చోపేత నారాయణం హరిమాశ్రయేతే త్యాద్యుక్త మాశ్రయణ మాత్మసమర్పణరూపమితి వివృతమ్, భగవతి స్వాత్మసమర్పణం నామ స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషతైకస్వభావత్వానుసంధానపూర్వకం భగవతి స్వాత్మరక్షా భరసమర్పణరూపమ్ ఏవం నారాయణోపాయనం నామ తచ్ఛరణాగతి రిత్యుక్తం భవతి సమనంత రాధ్యాయే తదుపాయనస్య తద్భక్త్యాత్మకత్వం వక్ష్యతి ఏవం చ యథాధికారం భక్తిప్రపత్త్యన్యత రాత్మకం భగవత్సమాశ్రయణం కర్తవ్యమితి తాత్పర్యమ్. ౨౬

నను, గురుభి రజ్ఞాత మిద మంతరేణాపి తదుపదేశేన కథం త్వం జాతవా నిత్యాశంకాయాం భగవతో నారదస్యానుగ్రహాదేవేతి వక్తుం తస్య సాంప్రదాయికత్వ మాహ (జ్ఞానమితి) తదేత ద్దురవాపం దుర్లభం జ్ఞానం నరస్య సఖా భగవా న్నారాయణో బదరికాశ్రమవాసీ నారదాయాహ ఉపదిష్టవాన్, నను యత్ర నారదః శ్రోతా నారాయణో వక్తా తస్మిన్ మాదృశానాం కథ మధికార ఇతి శంకాం నిరాహ, ఏకాంతినా మితి ఏకాంతినా మకించనానా మనన్యప్రయోజనానాం భగవతః పాదారవింద రజసా ఆప్లుతానాం స్నాతానాం దేహినాం భగవత్సేవాసక్తానాం సర్వేషామపి తదేజ్జానం స్యాదేవ న తూత్తమానా మేవేతి నియమః. ౨౭

శ్రుతమేత న్మయా పూర్వం జ్ఞానం విజ్ఞానసంయుతమ్,
ధర్మం భాగవతం శుద్ధం నారదాద్ దేవదర్శనాత్. ౨౭

దైత్యపుత్రా ఊచుః—

ప్రహ్లాద త్వం వయం చాపి న ర్తేఽన్యం విద్మహే గురుమ్,
ఏతాభ్యాం గురుపుత్రాభ్యాం బాలానామపి హీశ్వరౌ ౨౮

బాలస్యాంతఃపురస్థస్య మహత్సంగో దురన్వయః,
ఛిన్ధి నః సంశయం సౌమ్య స్యాచ్చే ద్విశ్రంభకారణమ్ ౩౦

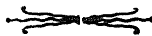
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం సప్తమస్కంధే,
ప్రహ్లాదానుచరితే షష్ఠోఽధ్యాయః

అత ఏవ మయాఽపి నారదాచ్ఛ్రుత మిత్యాహ (శ్రుత మితి) విజ్ఞానేన వివేకాదిజన్యేన సంయుతం జ్ఞానం శాస్త్రోత్థం విశుద్ధం భాగవతధర్మరూపం భగవద్యాథాత్మ్యవేదినో నారదా చ్ఛ్రుతం శ్రవణేన జ్ఞాతం భగవతో నారదస్య వచసాం శ్రవణా న్మమ జ్ఞానవిజ్ఞానసంప త్తిరభూ దిత్యర్థః ౨౭

తత్ర విస్మితాః పృచ్ఛంతి దైత్యకుమారాః (ప్రహ్లాదేతి) హే ప్రహ్లాద! త్వం వయం చాప్యేతాభ్యాం గురుపుత్రాభ్యామృతే వినాఽన్యం గురుం న విద్మహే, ఏతదాగమనాత్ పూర్వ మేవాహం నారదపార్శ్వం గత ఇత్యత్రాహుః, బాలానామపి శిశూనామపి సతా మస్మాక మేతా వేవేశ్వరౌ అత స్తవాన్యత్ర గమనం న సంభవతీతి నః శంకా వర్తత ఇత్యర్థః ౨౮

నారద ఏవాత్రాగత ఇతి న సంభవతీత్యాహుః (బాలస్యేతి) అంతఃపురస్థస్య బాలస్య తవ మహతో నారదస్య సంగో దురన్వయో దుర్ఘటః హే సౌమ్య, ప్రహ్లాద! నోఽస్మాకం సంశయం ఛిన్ధి అపనుద విస్రంభకారణం విశ్వాసహేతుః స్యాచ్చేత్ అసంభావితత్వేన అస్మాభి రవిశ్వసనీయో నారదసంగమః త్వదుక్త స్తత్ర యద్యస్మా ద్విశ్వాసహేతు రస్తి చే త్తదుపపాదనపూర్వకం తత్సంగతివిషయం సంశయం ఛింధీత్యర్థః ౩౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
షష్ఠోఽధ్యాయః

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

ఏవం దైత్యసుతైః పృష్టో మహాభాగవతోఽసురః,
ఉవాచ స్మయమానస్తాన్ స్మరన్ మదనుభాషితమ్ ౧

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

పితరి ప్రస్థితేఽస్మాకం తపసే మందరాచలమ్,
యుద్ధోద్యమం పరం చక్రుర్విబుధా దానవాన్ ప్రతి ౨

పిపీలికైరహిరివ దిష్ట్యా లోకోపతాపనః,
పాపేన పాపోఽభక్షీతి వాదినో వాసవాదయః ౩

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

దైత్యకుమారైరేవం పృష్టః ప్రహ్లాదః తత్సంగతిహేతు ముపపాదయన్ తత్త్వత్రయ యాథాత్మ్యోపదేశపూర్వకం సపరికరం భగవద్భక్తియోగ ముపదిష్టవా నిత్యాహ భగవాన్నారదః (ఏవమితి) ఏవం ఇత్థం దైత్యసుతైః పృష్టో భాగవతోత్తమః ప్రహ్లాదః తాన్ దైత్యపుత్రాన్ ప్రతి స్మయమానో మయా నారదేనానుభాషితం స్మరన్నువాచ ౧

తదేవాహ (పితరిత్యాదినా సాధునాప్యజహాత్ స్మృతిరిత్యంతేన) అస్మాకం పితరి హిరణ్య కశిపౌ తపసే తపః కర్తుం మందరాచలం ప్రతి ప్రస్థితే ప్రయాతే సతి, ఇంద్రాదయో విబుధా దేవాః దానవాన్ ప్రతి యుద్ధోద్యమం చక్రుః ౨

కథంభూతాః సంతః లోకోపతాపనః లోకానాం దుఃఖకారీ పాపః పాపాత్మా స్వపాపేనైవ దైవాత్ పిపీలికైః రహిః సర్ప ఇవ అభక్షి భక్షితః ఇతి వాదినో వదంతః సంతః వాసవ ఇంద్ర ఆది ర్యేషాం తే యుద్ధోద్యమం చక్రు రితి పూర్వేణాన్వయః ౩

తేషా మతిబలోద్యోగం నిశమ్యాసురయూథపాః,
వధ్యమానాః సురై ర్భీతా దుద్రువుః సర్వతో దిశమ్. ౪

కళత్రపుత్రమిత్రాప్తాన్ గృహాన్ పశుపరిచ్ఛదాన్,
నావేక్షమాణా స్త్వరితాః సర్వే ప్రాణపరీప్సవః ౫

వ్యలుంపన్ రాజశిబిరమమరా జయకాంక్షిణః,
ఇంద్రస్తు రాజమహిషీం మాతరం మమ చాగ్రహీత్ ౬

నీయామానాం భయోద్విగ్నాం రుదతీం కురరీమివ,
యదృచ్ఛయాఽఽగత స్తత్ర దేవర్షి ర్దదృశే పథి ౭

ప్రాహ మైనాం సురపతే నేతు మర్హస్యనాగసమ్,
ముంచ ముంచ మహాభాగ సతీం పరపరిగ్రహమ్ ౮

తతః కిం జాతమ్ః తత్రాహ (తేషాం) వాసవాదీనాం బలోద్యోగం బలప్రయుక్తయుదోద్యోగం నిశమ్య దృష్ట్వా సురై ర్వధ్యమానా అత ఏవ భీతాః సంతోఽసురయూథపాః సర్వే త్వరితాః సర్వతో దిశం దుద్రువుః పలాయితవంతః ౪

కథంభూతాః కళత్రాదీన్ నావేక్షమాణా స్తేషు త్యక్తస్పృహా ఇత్యర్థః తత్ర హేతుః, సర్వే ప్రాణపరీప్సవః ప్రాణమాత్రపరిత్రాణేచ్ఛవః తత్ర పరిచ్ఛదా భోగోపకరణాని ౫

తతో జయశాలినోఽమరా దేవాః రాజ్ఞో హిరణ్యకశిపోః శిబిరం గృహం వ్యలుంపన్ సర్వస్వాపహారేణ నాశితవంతః ఇంద్రస్తు రాజ్ఞో హిరణ్యకశిపో ర్భార్యాం మమ మాతర మగ్రహీత్ ౬

తాం చేంద్రేణ నీయమానాం అత ఏవ భయోద్విగ్నాం కంపితాం కురరీమివ క్రందంతీం రుదతీం దేవర్షి ర్నారదో యదృచ్ఛయోపగతః పథి దదర్శ ప్రాహ చ ౭

తదేవాహ హే సురపతేః అనాగసం నిరపరాధామేనాం నేతుం త్వం నార్హసి అతో హే మహాభాగః పరేణాన్యేన హిరణ్యకశిపునా పరిగృహీతాం పరదారా విత్యర్థః ముంచ ముంచ. ౮

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

ఇంద్ర ఉవాచ —

ఆస్తేఽస్యా జఠరే వీర్య మవిషహ్యం సురద్విషః,
ఆస్యతాం యావత్ప్రసవం మోక్ష్యేఽర్థపదవీం గతః ౯

నారద ఉవాచ —

అయం నిష్కిల్బిషః సాక్షాన్మహాభాగవతో మహాన్,
త్వయా న ప్రాప్స్యతే సంస్థా మనంతానుచరో బలీ ౧౦

ఇత్యుక్త ఆహేంద్రః (ఆస్త ఇతి) అస్యాః జఠరే కుక్షౌ అవిషహ్య మస్మాభిః సోఢు మశక్యం సురద్విషో హిరణ్యకశిపోః వీర్యం గర్భరూపేణ వర్ధమాన మాస్తే తిష్ఠత్యతోఽనయా ప్రసవపర్యంత మాస్యతామ్ మత్సమీపే స్థీయతాం తతశ్చార్థస్య పదవీం మార్గం గతస్సన్ మోక్ష్యే జాతం పుత్రం హత్వా ఏనాం త్యజామీత్యర్థః ౯

ఏవముక్తో దేవర్షి రాహ (సోఽయమితి) సోఽయం గర్భస్థః శిశు స్త్వయా హంత్రా సంస్థాం మరణం న ప్రాప్స్యతే, తత్ర హేతుం వదన్ తమిమం విశినష్టి, నిష్కిల్బిషః మరణనిమిత్తప్రాచీన కిల్బిషరహితః, తత్కుతః? మహాభాగవతః భగవద్భక్త్యైవ ధ్వస్తకిల్బిష ఇతి భావః మహాగుణైః శ్రేష్ఠః అనంతస్య భగవతోఽనుచరః బలీ మహాబలసంపన్నః యద్యపి గర్భస్థదశాయాం స్వామ గ్రహాత్పూర్వం న భాగవతత్వాదయో ధర్మా స్తథాపి సమనంతరమేవ స్వేనానుగ్రహీష్యమాణస్య పునర్జన్మకాలే "జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యేత్" ఇత్యుక్తరీత్యా భగవతేక్ష్యమాణస్య ఉక్తధర్మాన్వయ ఇత్యభిప్రాయేణ నిష్కిల్బిష ఇత్యాదీని విశేషణా న్యుక్తాని నను, ఇంద్రేణ ముక్తాం ప్రతి స్వోపదేశే సతి తద్గర్భస్థస్యోక్తధర్మసంపత్తిః తస్య తద్ధర్మసంపత్తౌ హి తద్ధేతుకస్త్యాగ ఇతీతరేతరాశ్రయత్వమితి కథం దేవర్షిణైవ ముక్తమితి చేన్నైవమ్ గర్భస్థం నితరా మీశ్వరకటాక్ష విషయ మత ఏవ—

ఈశ్వరస్య చ సౌహార్దం యదృచ్ఛా సుకృతం తథా।
విష్ణోః కటాక్ష అద్వేష ఆనుకూల్యం చ సాత్త్వికై॥
సంభాషణం షడేతాని హ్యాచార్యప్రాప్తిహేతవః॥"

ఇత్యుక్త హేతుషట్కసంపన్నం దైవజ్ఞో దేవర్షి రాలక్ష్య త్వయైతస్యా మముచ్యమానాయాం అప్యహ ముక్తధర్మయుక్తం నూనం కరవాణ్యతోఽయం త్వయా సంస్థాం న ప్రాప్స్యసీత్యుక్తవానితి నేతరేతరాశ్రయః ౧౦

ఇత్యుక్తస్తాం విహాయేంద్రో దేవర్షేర్మానయన్ వచః,
అనంతప్రియభక్త్యైనాం పరిక్రమ్య దివం యయౌ ౧౧

తతో నో మాతర మృషిః సమానీయ నిజాశ్రమమ్,
ఆశ్వాస్యేహోష్యతాం వత్సే యావత్ తే భర్తు రాగమః ౧౨

తథే త్యవాత్సీ ద్దేవర్షే రంతికే సాఽకుతోభయా,
యావద్ దైత్యపతి ర్ఘోరాద్ తపసా న న్యవర్తత ౧౩

ఋషిం పర్యచరత్ తత్ర భక్త్యా పరమయా సతీ,
అంతర్వత్నీ స్వగర్భస్య క్షేమాయేచ్ఛాప్రసూతయే ౧౪

ఋషిః కారుణిక స్తస్యాః ప్రాదా దుభయ మీశ్వరః,
ధర్మస్య తత్త్వం జ్ఞానం చ మామప్యుద్దిశ్య నిర్మలమ్ ౧౫

ఇతీత్థ ముక్త ఇంద్రో దేవర్షే ర్నారదస్య వచో మానయన్ గౌరవా దభ్యుపగచ్ఛన్ తాం రాజమహిషీం విహాయ అనంతస్య భగవతః ప్రియో యోఽహం తస్య మమ భక్త్యా ఏనాం మన్మాతరం పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య దివం ప్రతి యయౌ ౧౧

తతః ఋషి ర్నారదః మమ మాతరం స్వాశ్రమం ప్రతి సమానీయ సమ్యగనాయాసేన ఉన్నీయ గమయిత్వా ఆశ్వాస్య సాంత్వయిత్వా హే వత్సే. బాలే! తవ భర్తుః యావదాగమః తావత్పర్యంతం త్వయా ఇహాస్మిన్ మదాశ్రమే ఉష్యతాం స్థీయతా మిత్యువాచేతి శేషః. ౧౨

తత స్తథేత్యంగీకృత్య సా మన్మాతా దేవర్షే రంతికే సమీపే నాస్తి కుతోఽపి భయం యస్యా స్తాదృశీ అవాత్సీ దషితవతీ దైత్యపతి రుగ్రా త్తపసో యావన్న న్యవర్తత తావత్సతీ మన్మాతా అంతర్వత్నీ గర్భిణీ స్వగర్భస్య క్షేమాయ రక్షణేచ్ఛయా స్వభర్తు రాగమనానంతరం ప్రసూతయే చ పరమయా భక్త్యా ఋషిం నారదం పర్యచరత్ శుశ్రూషితవతీ ౧౩–౧౪

తతస్తాం దేవర్షి రనుజగ్రాహేత్యాహ (ఋషిరితి) ఈశ్వరః సమర్థః ఋషిః తస్యాః పరిచరంత్యాః మన్మాతు ర్మా మప్యుద్దిశ్య నిర్మలం ధర్మస్య తత్త్వం జ్ఞానం చేత్యుభయం ప్రాదాత్ ధర్మో భగవద్భక్తియోగలక్షణః తస్య తత్త్వం యాథాత్మ్యం తదంగభూతం జ్ఞానం దేహవివిక్తప్రత్యగాత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానం చ ప్రాదాత్ ఉపదిష్టవాన్ ఇత్యర్థః ౧౫

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

తత్తు కాలస్య దీర్ఘత్వాత్ స్త్రీత్వా న్మాతు స్తిరోదధే,
ఋషిణాఽనుగృహీతం మాం నాధునాప్యజహాత్ స్మృతిః ౧౬

భవతా మపి భూయా న్మే యది శ్రద్దధతే వచః,
వైశారదీ ధీః శ్రద్ధాతః స్త్రీబాలానాం చ మే యథా ౧౭

జన్మాద్యాః షడిమే భావా దృష్టా దేహస్య నాత్మనః,

తద్దశాయా ముపదిష్టం తదుభయం మమ మాతుః స్త్రీత్వాత్ కాలస్య దీర్ఘత్వాచ్చ తిరోదధే. విస్మృత మభూ దిత్యర్థః ఋషిణా భగవతా నారదేనానుగృహీతం మాం తు సా స్మృతి స్తదుపదేశజనితం స్మృత్యాత్మకం జ్ఞాన మధునాపి నాజహాత్ న తత్యాజ ౧౬

తదేవమ్ "ప్రహాద త్వమ్" ఇత్యాదినా యద్దైత్యకుమారైః పృష్టం తస్యో త్తర ముక్తమ్. అథై తత్సత్సంప్రదాయాగతధర్మస్వరూపజ్ఞానజిఘృక్షా వర్తతే చేద్భవతాం మదనుగ్రహేణ తదుభయం సంపత్స్యత ఇత్యాహ (భవతా మితి) యది భవంతో మద్వచః శ్రద్దధతే మదు_ర్థగ్రహణతద్దృఢీకార విషయే త్వరాయుక్తాశ్చేత్ భవతామపి తదుభయం భూయాత్ శ్రద్ధా మంతరేణోపదిష్టమపి తత్త్వమ్, న ప్రతిష్ఠితం భవతీత్యాహ (వైశారదీతి,) వైశారదీ నిపుణతరా ధీః తత్త్వవిషయా బుద్ధిః స్త్రీణాం బాలానాం చ శ్రద్ధాత ఏవ భూయా న్న తు తాం వినేత్యర్థః తత్ర దృష్టాంతః మే యథేతి యథా శ్రద్ధావతః మమ వైశారదీ బుద్ధి రభూత్ శ్రద్ధారహితాయా మన్మాతు ర్నాభూత్. ఏవం సర్వేషాం బాలానాం స్త్రీణాం చ శ్రద్ధాత ఏవం జ్ఞానం ప్రతిషితం భవత్యన్యథా మన్మాతు రివాప్రతిష్ఠిత మిత్యర్థః ౧౭

తదేవం తేషాం శ్రద్ధా ముత్పాద్య శ్రద్ధాయుక్తాన్ శుశ్రూషూన్ దైత్యకుమారా నాలక్ష్య, తేభ్యో భగవద్భక్తియోగ ముపదిదిక్షు స్తావ త్తదంగభూతప్రకృతివియుక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ముపదిశతి (జన్మాద్యా ఇత్యాదినా) తావ జ్జీవాత్మస్వరూపం దేహాద్విలక్షణం వివక్షు ర్దేహధర్మానాహ జన్మాద్యా ఇతి ఈశ్వరీ గుణపరిణామాపాదనసమర్థా మూర్తి రాకారో యస్య తేన కామేన నిమిత్త భూతేన "జాయతే అస్తి వర్ధతే విపరిణమతే నశ్యతి" ఇత్యేవంరూపా ఇమే షడ్భావవికారా దృష్టాః ప్రత్యక్ష ముపలభ్యమానాః దేహస్యైవ ధర్మాః నాత్మనః యథా వృక్షే సత్యేవ ఫలానాం జన్మాదయో

ఫలానామివ వృక్షస్య కాలేనేశ్వరమూర్తినా ౧౮

ఆత్మా నిత్యోఽవ్యయః శుద్ధః ఏకః క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః,
అవిక్రియః స్వదృగ్ హేతు ర్వ్యాపకోఽసంగ్యనావృతః ౧౯

ఏతై ర్ద్వాదశభి ర్విద్వా నాత్మనో లక్షణైః పరైః,

దృశ్యంతే స వృక్షస్య తద్వదాత్మన్యేకరూపత్వేనై వావస్థితేఽస్య దేహస్య సృష్టా ఇత్యర్థః, ఆత్మవ్యతిరిక్తస్య స్థిరస్యైకరూపస్య వస్తునోఽభావాత్ కథంచిత్ ప్రదర్శనార్థ మస్థిరః షడ్భావవికారవానపి వృక్ష ఆత్మస్థానీయత్వేన దర్శితః ౧౮

తదేవం దేహధర్మైః తద్వైలక్షణ్యే నాత్మనో దెహాద్భేదో దర్శితః అథ స్వధర్మై రేవాత్మనో దేహా ద్భేద మాహ (ఆత్మేతి) ఆత్మేతి విశేష్యనిర్దేశః ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా నిత్యః ఉత్పత్తివినాశరహితః అవ్యయః అపక్షయరహితః అవిక్రియః అవశిష్టభావత్రయరహితః యద్యపి "దృష్టా దేహస్య వాత్మనః" ఇత్యనేనైవ షడ్భావవికారరాహిత్య ముక్తమ్, తథాపి ఫలానామివ వృక్షస్యేతి దృష్టాంతబలా ద్యథా ఫలగతోత్పత్త్యాద్యాశ్రయస్యాపి వృక్షస్య స్వగతోత్పత్త్యాద్యాశ్రయత్వం ఏవం దేహగతోత్పత్త్యా ద్యాశ్రయత్వాభావేఽపి స్వగతోత్పత్త్యాద్యంతరాశ్రయత్వం ప్రసక్తం తదనేన నిషిధ్యతే, ఏవం చ స్వతోఽన్యతో వా షడ్భావవికారరహిత ఇతి ఫలితమ్ శుద్ధః ప్రాకృతరాగాదిగుణై రకలుషితస్వరూపః ఏకః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వేషు దేహేష్వేకరూపః 'ఏకో వ్రీహిః' ఇతవ జాత్యభిప్రాయక ఏకత్వ వ్యపదేశః న తు వ్యక్త్యైకత్వాభిప్రాయకః ఆత్మవ్యక్తిబహుత్వస్య బహుప్రమాణప్రతిపన్నత్వాత్ క్షేత్రం శరీరం జానాతీతి తథా మమేదం శరీరమితి జాన న్నిత్యర్థః అనేన జ్ఞానాశ్రయత్వ ముక్తమ్ స్వదృక్ స్వం పశ్యతీతి స్వదృక్ స్వస్మై భాసమానః అనేన జ్ఞానస్వరూపత్వ ముక్తమ్, ఆశ్రయః దేహేంద్రియాదీనా మాధారో హేతుః దేహేంద్రియాణాం వ్యాపారహేతుః వ్యాపకః ధర్మభూతజ్ఞానేన వ్యాపకరూపస్య అణుత్వాత్ అసంగీ జీవాంతరేణ సంబంధరహితః అనావృతః స్వరూపస్వభావతిరోధానరహితః ఏవం ముక్తావస్థం స్వాభావికం జీవాత్మస్వరూపమ్, యద్వా, అనావృతః స్వరూపతిరోధానరహితః బద్ధదశాయా మపి ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ కర్మణా తిరోహితత్వాత్ దేహ స్త్వనిత్యః వ్యయవా నశుద్ధః దెవమనుష్యాదిరూపేణ నానావిధః జ్ఞానాశ్రయోఽన్యేషాం యావత్సత్తమనాశ్రయః వికారహేతుర్వ్యాప్యః పితృపుత్రత్వాదిసంబంధవాన్ సంకోచభాక్ చేతి భావః ౧౯

అస్త్వేవం దేహాత్మనః పరస్పరవైధర్మ్యం తతః కిమత ఆహ (ఏతైరితి) విద్వా నిత్థం దేహాత్మనో ర్యాథాత్మ్యవిత్ ఏతై రుక్తై ర్ద్వాదశభి రాత్మనో లక్షణైః పరైః ఉత్కృష్టత్వాపాదకై

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

అహంమమేత్యసద్భావం దేహాదౌ మోహజం త్యజేత్ ౨౦

స్వర్ణం యథా గ్రావసు హేమకారః క్షేత్రేషు యోగైస్తదభిజ్ఞ ఆప్నుయాత్,
క్షేత్రేషు దేహేషు తథా౽౽త్మయోగైరధ్యాత్మవిత్ బ్రహ్మగతిం లభేత ౨౧

అష్టౌ ప్రకృతయః ప్రోక్తాస్త్రయ ఏవ హి తద్గుణాః,

ర్దేహాదౌ ఆదిశబ్దేన దేహానుబంధి పుత్రాదిసంగ్రహః అహంమమేత్యసదభిమానం మోహజ మజ్ఞానజం త్యజేత్. దేహాత్మాభిమానాదికం త్యక్త్వోక్తలక్షణలక్షితాత్మస్వరూపావలోకనపరో భవేదితి భావః ౨౦

తతో౽పి కిమత ఆహ (స్వర్ణమితి) యథా హేమకార స్తదభిజ్ఞో హేమప్రకృతీనాం గ్రావ్ణా మభిజ్ఞః ప్రథమం క్షేత్రేషు హేమగ్రావ్ణా ముత్పత్తిభూమిషు యోగై రన్వేషణాదిభి రుపాయై రాప్నుయాత్' గ్రావ్ణ ఇతి శేషః విభక్తివిపరిణామేనానుషంగో వా పశ్చా ద్దహనాదిభి రుపాయైః గ్రావసు హేమ ఆప్నుయాత్ ఏవం దెహరూపేషు క్షేత్రే ష్వాత్మయోగై ర్దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యవివేచనసాధనై రుపాయై రాత్మవిత్ ఉక్తవిధాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ పశ్చాత్ బ్రహ్మణః స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయ బృహతః పురుషోత్తమస్య గతి మవగతిం తద్యాథాత్మ్యజ్ఞానం లభేత ప్రాప్నుయాత్ యథావస్థిత తత్సాక్షాత్కారం లభేతేతి యావత్ ౨౧

ఏవం జ్ఞానయోగస్య భగవత్సాక్షాత్కారావహభక్తియోగాంగత్వ ముక్తమ్ 'ఏతైర్ద్వాదశభిః ఇత్యాదినోక్తాసద్భావత్యాగప్రకారమ్, "క్షేత్రేషు దేహేషు తథాత్మయోగైః" ఇత్యుక్తమేవ దేహవిలక్షణాత్మస్వరూపవిమర్శనం చ సప్రకారం ప్రపంచయతి (అష్టావిత్యాదిభిః పంచభిః) తావదష్టౌ ప్రకృతయః—

భూమి రాపో౽నలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధి రేవ చ।
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా॥'

ఇత్యుక్తరీత్యా ఉక్తా అష్టౌ ప్రకృతయ అత్ర భూమ్యాదిశబ్దైః గంధాదితన్మాత్రసహితాని పృథివ్యాదీ న్యవ్యక్తాంతే బుద్ధిశబ్దేన మహత్తత్త్వం త్రయః సత్త్వాదయ స్తద్గుణా ఏవ ప్రకృతిగుణా ఏవ న త్వాత్మనో గుణాః షోడశ వికారా వికృతయః తే చ కర్మజ్ఞానోభయేంద్రియాణి దశ పంచప్రాణాః బుద్ధి శ్చిత్తం వా ఏకం సంభూయ షోడశ ఆచార్యైః గీతాచార్యాదిభిః ప్రోక్తాః పుమానేక ఏకస్మిన్ శరీరే ఏకః పుమాన్

వికారాః షోడశాచార్యైః పుమానేకః సమన్వయాత్ ౨౨

దేహస్తు సర్వసంఘాతో జగత్ తస్థురితి ద్విధా,
అత్రైవ మృగ్యః పురుషో నేతి నేతీత్యతత్ త్యజన్ ౨౩

అన్వయవ్యతిరేకేణ వివేకేనోశతాఽఽత్మనా,
సర్గస్థానసమామ్నాయై ర్విమృశద్భి రసత్వరైః ౨౪

జీవః ప్రోక్తః కుతః? సమన్వయాత్, ఏవమేవ హి ప్రతిశరీరం నియమేన సుఖదుఃఖప్రతిసంధాన జీవేశ్వరబద్ధముక్తశిష్యాచార్యజ్ఞత్వాదివ్యవస్థాయాః సమన్వయా దుపపత్తి రితి భావః సర్వశరీరేషు జీవైకత్వే ఉక్తవిధా వ్యవస్థా దుర్ఘటా స్యాదితి భావః ౨౨

దేహస్తు సర్వసంఘాతః ప్రకృతివికృతిసర్వసంఘాతాత్మకః స చ జగజ్జంగమ స్తస్థుః స్థావరశ్చేతి ద్వివిధః, ఏవం వస్తుస్థితిరితి భావః, అస్త్వేవం వస్తు తస్యాత్మవివేచనస్య కిమాయాతమ్? తత్రాహ (అత్రైవేతి) అత్రైవ దేహ ఏవ పురుషః ప్రత్యగాత్మా మృగ్యః వివేచనీయః, కథం కిం కుర్వన్, నేతినేతీతి, ఇతిశబ్దః ప్రత్యక్షదృష్టప్రకారద్యోతకః ఇతి నేతి ఏవంవిధో న భవతి గంధవాన్ భవతి రసవాన్ భవతి రూపవాన్ భవతీత్యేవం ప్రకారేణేత్యర్థః అతత్ ఆత్మవ్యతిరిక్తం యద్యత్ పృథివ్యాదివస్తు తత్ త్యజన్ తస్మిన్నాత్మబుద్ధి మకుర్వన్ తద్విలక్షణ ఆత్మాఽన్వేషణీయ ఇత్యర్థః. అనేన "అహం మమేత్యసద్భావం దేహాదౌ మోహజం త్యజేత్" ఇత్యుక్తం వివృతం భవతి ౨౩

"తథాత్మయోగైః" ఇత్యుక్తాఽనాత్మయోగాన్ వివృణ్వన్ తై ర్మృగ్యతే ఇత్యాహ (అన్వయేతి) అన్వయవ్యతిరేకేణాన్వయేన వ్యతిరేకేణ చాహం జానామీచ్ఛామి ద్వేష్మీత్యేవం బుద్ధీచ్ఛాదీనాం జ్ఞానరూపాణాం జ్ఞాతర్యహ మర్థ ఏవాన్వయేన వ్యతిరేకేణ మమ శిరః పాణిః పాద ఇతి సర్వావయవేభ్యో వ్యతిరేకప్రతీత్యా చేత్యేవంరూపేణ వివేకేనానాత్మనో విభాగేన ఉశతా విర్మలేనాత్మనాఽహం మమేతి ప్రతీయమానేనాత్మనాఽహంప్రతీత్యా చేత్యర్థః సర్గస్థానసమామ్నాయైః సర్గస్థిత్యాదిపర వేదాంతవాక్యార్థాను సంధానై రేతై రుపాయై ర్దేహాదిభ్యః పరమాత్మానం విమృశద్భి రసత్వరైః అవ్యగ్రచిత్తైః పుంభి రాత్మా మృగ్య ఇతి పూర్వేణాన్వయః "సన్మూలాః సౌమ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః" ఇత్యాదిసర్గస్థానాదిసమామ్నా యార్థానుసంధానై రిత్యుక్తేభ్యోఽన్యేప్యాత్మవిమర్శనోపాయాః పరమాత్మశేషత్వతచ్ఛరీరత్వాదయోఽ వగతా భవంతీత్యభిప్రాయేణ సర్గస్థానసమామ్నాయై రిత్యుక్తమ్. ౨౪

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

బుద్ధే ర్జాగరణం స్వప్నః సుషుప్తిరితి వృత్తయః,
తా యేనైవానుభూయంతే సోఽధ్యక్షః పురుషః పరః ౨౫

ఏభి స్త్రివర్ణైః పర్యస్తై ర్బుద్ధిభేదైః క్రియోద్భవైః,
స్వరూప మాత్మనో బుధ్యేద్ గంధై ర్వాయుమివాన్వయాత్ ౨౬

ఏతద్ద్వారో హి సంసారో గుణకర్మనిబంధనః,

అన్యానపి తద్విమర్శనోపాయాన్ వదంస్తైః ప్రత్యగాత్మస్వరూపం దేహవిలక్షణ మవగచ్ఛే దిత్యాహ (బుద్ధేరితి) జాగరణం స్వప్నః సుషుప్తిరితి ఏతాస్తిస్రో బుద్ధేః వృత్తయః వ్యాపారాః తావృత్తయో యేనైవానుభూయంతే స ఏవ పరః దేహేంద్రియబుద్ధ్యాదిభ్యోఽన్యః అధ్యక్షో దేహాదీనాం ద్రష్టా ధారకో వా పురుషః ప్రత్యగాత్మా. జాగరణం నామ బాహ్యేంద్రియవ్యాపారానువిద్ధా బుద్ధివృత్తిః స్వప్న స్తదననువిద్ధా సుషుప్తిః బుద్ధివృత్త్యుపరమః తదుపరమోఽపి తత్సంబంధ్యేవేతి బుద్ధే ర్వృత్తయ ఇత్యుక్తమ్ ఏతద్వృత్తిత్రయజ్ఞానాశ్రయత్వేన యః ప్రతీయతే స ప్రత్యగాత్మేతి భావః ౨౫

ఏతదేవ సదృష్టాంతం విశదయ న్నేవమాదిభి రుపాయై రాత్మస్వరూపం బుధ్యే దిత్యాహ (ఏభిరితి) ఏభిః త్రివర్ణైః త్రివిధైః సత్త్వాదిగుణత్రయమూలకై ర్వా పర్యస్తై రస్థిరైః క్రియోద్భవైః పుణ్యపాపాత్మకకర్మనిమిత్తైః బుద్ధిభేదైః బుద్ధివృత్తిభేదైః జాగరాదిభి రుపలక్షిత మాత్మనః స్వరూపం విద్యాత్ యథా గంధైః కుసుమాదిగతై రుపలక్షితం తదాశ్రయం వాయుం బుధ్యతి తద్వత్. కుతః? అన్వయా జ్జాగరణాద్యవస్థాత్రయేఽన్వయా దనువృత్తేః యథా పవనాత్మకకర్మణా తత్తత్పంకజాది కుసుమాదిగతం గంధ మానీయ యదాశ్రయతయా తదన్వితం ప్రవహంతం వాయుం తతః పృథగ్భూత ముపలక్ష్యతే పార్థివకుసుమాదిగతస్య గంధస్య న వాయు రాశ్రయః తదన్వయాచ్చ వాయోః తదాశ్రయత్వమ్. అత ఏవ తదన్వయాపాయే కేవలస్పర్శగుణస్య వాయో రుపలంభః తతో గంధాత్ పృథగేవ వాయుః స్వాభావికస్పర్శగుణ ఇతి యథోపలక్ష్యతే తథా బుద్ధిభేదో న స్వభావతః ఆత్మగతా తేషాం స్వాభావికత్వేఽన్యతమబుద్ధిభేదేఽన్యతమస్యోపలంభప్రసంగః కింతు కర్మాయత్తబుద్ధిసంబంధ ప్రయుక్తతద్వృత్త్యన్వయాత్ తదనుభవోపలంభః స్వభావస్త్వాత్మా తద్వృత్త్యనన్విత ఏవ. తతః పృథగ్భూత ఇత్యేవం తం బుధ్యే దిత్యర్థః ౨౬

తదేవం దేహాదావసద్భావత్యాగప్రకారో దేహవిలక్షణత్వేనాత్మవిమర్శనప్రకారశ్చోక్తః. అథైవంభూతస్య ప్రత్యగాత్మనః కుత స్తద్దేహాదిసంబంధరూపః ।సంసారో యస్మిన్ న సద్భావ

అజ్ఞానమూలోఽపారోఽపి పుంసః స్వప్న ఇవేష్యతే ౨౭

తస్మా ద్భవద్భిః కర్తవ్యం కర్మణాం త్రిగుణాత్మనామ్,
బీజనిర్హరణం యోగః ప్రవాహోపరమో ధియః ౨౮

తత్రోపాయసహస్రాణా మయం భగవతోదితః,

ఇత్యాశంకాయాం త్రివర్ణైః క్రియోద్భవైరితి పరిహారః సూచితః తమేవ విశదయితుం స్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానమూలక దేహాత్మభ్రమాదిరూపాఽనాదిమోహనిమిత్తగుణకర్మసంబంధప్రయుక్తః సంసారస్తతః ఏవాత్మనః స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావా దపురుషార్థోఽప్యౌపాధికత్వా ద్యావదుపాధిబుద్ధిసంబంధద్వారాఽనువర్తతే ఇత్యాహ (ఏతదితి) ఏష బుద్ధిసంబంధ ఏవ ద్వారం యస్య స సంసారః స్వప్న ఇవాల్పాస్థిరత్వాత్ స్వప్నతుల్యోఽత ఏవాపార్థః అపురుషార్థోఽపి పుంసః ప్రత్యగాత్మనోఽర్ప్యతే ప్రాప్యతే కర్తుః పుంసః శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ పుంసాం సంసారః ప్రాప్యత ఇత్యర్థః బుద్ధిసంబంధే హేతుం వదన్ సంసారం విశినష్టి-అజ్ఞానమూల ఇతి అజ్ఞానం మూలం కారణం యస్యాజ్ఞానమూలః స్వపరయాథాత్మ్యాజ్ఞానమూలకబుద్ధీంద్రియసంబంధనిమిత్తో దేహస్తదనుబంధిరూపః సంసార ఇత్యర్థః కథ ముక్తవిధస్యాత్మనో జ్ఞానసంబంధ ఇతి శంకాం నిరాకుర్వన్ సంసారమేవ విశినష్టి గుణకర్మనిబంధన ఇతి గుణకర్మాధీనః సత్త్వాదిగుణపరిణామానుగుణకర్మపరిపాకాధీన ఇత్యర్థః అయం భావః స్వభావతః సర్వే ప్రత్యగాత్మానః "ఆత్మా నిత్యోఽవ్యయః" ఇత్యాద్యుక్తవిధా అప్యనాదికర్మణా సత్త్వాదిప్రాకృతగుణసంసృష్టాః తత్ర తత్తత్కర్మపరిపాకవశాత్ గుణపరిణామస్తతః స్వపరయాథాత్మ్యాజ్ఞానం తతో గుణకర్మానురూపం పరమాత్మసృష్టబుద్ధీంద్రియసంబంధః తతో దేహతదనుబంధిసంబంధరూపః సంసారస్తతో దేహాత్మాభిమానస్తతః పునః కర్మ తతః పునర్గుణపరిణామాది రిత్యేవం పరివృత్తిః యావత్కర్మోపాధ్యనువర్తత ఇతి, ౨౭

యతోఽయ ముక్తవిధస్యాప్యాత్మనో దేహాత్మభ్రమాదిరూపాఽజ్ఞానమూలకకర్మనిమిత్తః సంసారస్తస్మాద్భవద్భిః కర్మనిర్వహణోపాయోఽనుష్ఠేయ ఇత్యాహ (తస్మాదితి) తస్మాత్ సంసారస్యాజ్ఞానమూలగుణకర్మాయత్తత్వాత్ త్రిగుణాత్మనాం సత్త్వాదిగుణత్రయపరిణామహేతూనాం కర్మణాం యద్బీజం మూలం దేహాత్మభ్రమాదిరూపం తస్య నిర్హరణం నిర్హరణోపాయాత్మకో యో యోగో వక్ష్యమాణః స చ ధియః ప్రవాహః శబ్దాదివిషయకం జ్ఞానం తస్యోపరతిరూపో భవద్భిః కర్తవ్యః ౨౮

వక్ష్యమాణభగవదుక్తియోగస్యైవ బీజనిర్హరణోత్తమోపాయత్వ మాహ (తత్రేతి,) తత్ర వశ్యం బీజనిర్హరణోపాయే కర్తవ్యే సతి ఉపాయసహస్రాణాం మధ్యేఽయమేవోత్తమ ఉపాయః

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షి నారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

యదీశ్వరే భగవతి యథా యై రంజసా రతిః. ౨౯

గురుశుశ్రూషయా భక్త్యా సర్వలబ్ధార్పణేన చ,
సంగేన సాధు భక్తానా మీశ్వరారాధనేన చ ౩౦

శ్రద్ధయా తత్కథాయాం చ కీర్తనై ర్గుణకర్మణామ్
తత్పాదాంబురుహధ్యానాత్ తల్లింగేక్షార్హణాదిభిః ౩౧

కథితో భగవతా కోఽసౌ? యైః సాధనైః భగవతీశ్వరే రతి రనురాగః ప్రీతి రంజసా సుఖేన యథా స్యాదిత్యేషః స్వసాధనై రనుగృహీతా భగవతి రతి రిత్యేష ఏవ ఉత్తమ ఉపాయ ఇతి-

"నాహం వేదై ర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా।
భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున॥" ఇతి. "న మే భక్తః ప్రణశ్యతి" ఇత్యాదినా తత్ర తత్ర భగవతా ప్రోక్త ఇత్యర్థః. రతి రిత్యనేన నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నా భక్తి రుచ్యతే తస్యా ఏవ సాక్షా ద్భగవత్ప్రాప్తిహేతుత్వం సంసారనివర్తకత్వం చ సూచ్యతే ౨౯

సా చ కైః సాధనై ర్నిష్పద్యతే ఇత్యపేక్షాయాం సాధనాని వదంస్తై రుపకృతేన ధ్యానయోగేన నిష్పద్యతే ఇత్యాహ (గురుశుశ్రూషయేత్యాదిభి శ్చతుర్భిః) గురుశుశ్రూషయా గురూణాం పరిచర్యయా గురుభ్య స్తత్త్వశ్రవణేచ్ఛయా వా భక్త్యా గురూణాం భక్త్యా ఉపాసనేన సర్వేషాం గుర్వపేక్షితానాం మధ్యే లాభః లభ్యతే ఇతి లాభః స్వస్య సులభం యత్తస్య సమర్పణేన, యథాశక్తి తదపేక్షితసమర్పణేనే త్యర్థః సాధు యథా భవతి తథా భగవద్భక్తానాం సంగేన సాధవః క్రోధమాత్సర్యలోభాశుభమతి రాహిత్యరూపసాధులక్షణలక్షితా భక్తా స్తేషాం సంగేన వా ఈశ్వరారాధనేనార్చావిగ్రహారాధనేన హృదయకమలస్థస్య మానసోపచారైః ఆరాధనేన వా, అర్హణాదిభి రిత్యర్చారాధనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ౩౦

తత్కథాయా మీశ్వరకథాయాం శ్రద్ధయా శ్రవణాసక్త్యా ఈశ్వరస్య గుణానాం కర్మణాం కీర్తనైః తస్యేశ్వరస్య పాదాంబుజయో ర్ధ్యానాత్ తల్లింగస్యార్చావిగ్రహస్యేక్షణార్హణాదిభిః దర్శనపూజాదిభిః, ఆదిశబ్దేన ప్రణామపరిక్రమాదిసంగ్రహః ౩౧

హరిః సర్వేషు భూతేషు భగవానాస్త ఈశ్వరః,
ఇతి భూతాని మనసా కామైస్తైః సాధు మానయేత్ ౩౨

ఏవం నిర్జితషడ్వర్గైః క్రియతే భక్తిరీశ్వరే,
వాసుదేవే భగవతి యయా సంలభతే రతిమ్ ౩౩

నిశమ్య కర్మాణి గుణా నతుల్యాన్ వీర్యాణి లీలాతనుభిః కృతాని,
యదాతిహర్షోత్పులకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్కంఠ ఉద్గాయతి రౌతి నృత్యతి ౩౪

యదా గ్రహగ్రస్త ఇవ క్వచిద్ధసత్యాక్రందతే ధ్యాయతి వందతే జనమ్,

కించ భగవాన్ ఈశ్వరః సర్వభూతే ష్వంతరాత్మతయా వర్తతేఽతః సర్వాణి భూతాని భగవదాత్మకానీతి బుద్ధ్యా యథాశక్తి యథాయోగం తద్ భూతాన్యపేక్షితైః కామైః సాధు మానయేత్ సమానయే దిత్యనేన చ ౩౨

ఇత్యేతైః సాధనై ర్జితైః షణ్ణాం కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యాణాం వర్గైర్భగవతీశ్వరే భక్తిః క్రియతే కర్తవ్యేత్యర్థః భక్తిః అహరహర్ధ్యానమ్ ఏవమహరహః క్రియమాణయా ధ్యానాత్మికయా ఉత్తరోత్తరసాక్షాత్కారేచ్ఛాత్మికయా భక్తిపరంపరయా యయా వాసుదేవే ధ్యానాత్మికాయా భక్తేః ప్రీత్యాత్మికాం భక్తిం లభతే ఇత్యాహ (వాసుదేవే ఇతి) యథాఽహరహః క్రియమాణయా గురు శుశ్రూషాదిసాధనానుగృహీతయా అనుధ్యానాత్మికయా ఉత్తరోత్తరసాక్షాత్కారేచ్ఛాత్మకపరభక్త్యపర పర్యాయయా వాసుదేవే భగవతి రతిం పరమభక్త్యపరపర్యాయభూతాం నిరంతరానుబుభూషాత్మికాం తత్ప్రీతిరూపాం లభత ఇత్యర్థః ౩౩

ఏవంవిధభక్తియోగనిష్పత్తిలింగాని వదంస్తేన పరినిష్పన్నేన భగవద్భక్తియోగేన పరమాత్మానం ప్రాప్నోతీత్యాహ (నిశమ్యేతి త్రిభిః) యదా భగవతో గుణా నతుల్యా ననితరసాధారణాన్ తథా లీలాతనుభిః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యావతారవిగ్రహైః రామకృష్ణాదిభిః కృతాని కర్మాణి చేష్టితాని నిశమ్య శ్రుత్వా అతిహర్షేణోద్గతా ఉదంచితాః పులకాః రోమాణి అశ్రూణి ఆనందబాష్ప బిందవశ్చ తైర్గద్గదం యథా భవత్యేవం ప్రోత్కంఠః ముక్తకంఠః ఉద్గాయతి అత్యుచ్చైర్గాయతి రౌతి ధ్వనతి నృత్యతి చ, ౩౪

సర్వదా చ గ్రహగ్రస్త ఇవ హసతి క్వచిదాక్రందతే రోదితి క్వచిచ్చ ధ్యాయతి క్వచిచ్చ జనం భగవదాత్మకం వందతే నమస్కరోతి క్వచచ్చ పునః పునః శ్వసన్ శ్వాసం ముంచన్ గతత్రపో

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

ముహుః శ్వసన్ వక్తి హరే జగత్పతే నారాయణేత్యాత్మమతి ర్గతత్రపః ౩౫

తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబంధన స్తద్భావభావానుకృతాశయాకృతిః,
నిర్దగ్ధబీజానుశయో మహీయసా భక్తిప్రయోగేణ సమేత్యధోక్షజమ్ ౩౬

అధోక్షజాలంభ మిహాశుభాత్మనః శరీరిణః సంసృతిచక్రశాతనమ్,
తద్ బ్రహ్మ నిర్వాణసుఖం విదు ర్బుధా స్తతో భజధ్వం హృదయే హృదీశ్వరమ్

నిర్లజ్జః హే నారాయణ। జగత్పతే। హరే। ఇతీత్థం వక్తి వదతి తదేత్యుత్తరేణాన్వయః ఇయమేవ భక్తియోగస్య నిష్పత్త్యవతి స్థేభావః ౩౫

తదా ఏవం పరినిష్పన్నభక్తియోగావస్థాయాం పుమా నుక్తవిధభక్తియోగనిష్ఠః మహీయసా సర్వోత్తమేన భక్తియోగరూపేణోపాయేన ప్రారబ్ధావసానే ముక్తం సమస్తబంధనం భగవత్ప్రాప్తి విరోధిపూర్వోత్తరపుణ్యపాపాత్మకాఘరూపం యస్మాత్తాదృశో నిర్దగ్ధో నితరాం దగ్ధో బీజాఽనుశయః సంసృతిమూలభూతకర్మవాసనాత్మకో యస్య తస్య భగవతో భావః ప్రకారః ఆకృతిరిత్యర్థః తస్య భావో భావనాఽనుధ్యానం తేనానుకృతః ఆశయోఽంతఃకరణం ఆకృతిర్విగ్రహశ్చ యస్య భగవతా సమానరూప ఇత్యర్థః అధోక్షజం భగవంత ముపైతి ప్రాప్నోతి ౩౬

ఉపైతు తతః కిమత ఆహ (అధోక్షజేతి) ఇహ లోకేఽశుభాత్మనః తాపత్రయ దుఃఖితమనసః శరీరిణః సంసృతిచక్రం చక్రవత్పరివర్తమానానిష్టరూపా స్తస్యాః శాతనం నివర్తకమధోక్షజస్యాలంభః స్పర్శః ప్రాప్తిరితి యావత్ ఏవం భగవత్ప్రాప్తే రనిష్టనివర్తకత్వముక్తమ్ అథేష్టప్రాపకత్వమాహ-తదధోక్షజాలంభనమేవ బ్రహ్మనిర్వాణసుఖం బ్రహ్మసంబంధి యన్నిర్వాణం నిర్వాణో మోక్షః తద్దశాయా మనుభూయమాన మిత్యర్థః తత్సుఖం యస్మింస్తాదృశం యద్వా నిర్వాణం నిరతిశయానందో బ్రహ్మరూపం యన్నిర్వాణం తస్య సుఖ మనుభవరూపం యస్మింస్తాదృశం బుధా బ్రహ్మవిదో విదుః యతోఽనిష్టనివర్తనేష్టప్రాపణక్షమభగవత్ప్రాప్తిసాధనభూతః తద్భక్తి యోగ స్తతో యూయం హృదయే హృద్గతే "అయ గతౌ" హృదయస్థావగతే జీవే ఇత్యర్థః "హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠితః" ఇతి శ్రుతేః తస్మిన్నీశ్వరం నియంతృతయావస్థితం హృదయపుండరీకే భగవంతం భజధ్వమ్ అనేన "తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరా స్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్" ఇతి శ్రుత్యర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే ౩౭

కోఽతిప్రయాసోఽసురబాలకా హరే రుపాసనే స్వే హృది ఛిద్రవత్ సతః,
స్వస్యాత్మనః సఖ్యు రశేషదేహినాం సామాన్యతః కిం విషయోపపాదనైః ౩౮

రాయః కళత్రం పశవః సుతాదయో గృహా మహీ కుంజరకోశభూతయః,
సర్వేఽర్థకామాః క్షణభంగురాయుషః కుర్వంతి మర్త్యస్య కియత్ప్రియం చలాః ౩౯

తదేవం నిరతిశయానందస్థిరఫలభగవత్ప్రాప్తిసాధనధర్మానుష్ఠానస్య దుఃకరత్వశంకానిరాసం "న హ్యచ్యుతం ప్రీణయతో బహ్వాయాసః" ఇత్యుపక్రమ్య తద్ధర్మతదనుష్ఠానప్రకారకథనేన తదాశంకాం నిరస్యాథైవమస్మిన్ సుకరే భగవద్ధర్మానుష్ఠానే న కోఽపి ప్రయాస ఇత్యుపసంహరన్ వైరాగ్యజననాయ స్వర్గస్వారాజ్యాద్యర్వాచీనపురుషార్థస్య సాతిశయాల్పాస్థిరత్వం వక్తుం తావద్దృష్టాంతతయా వైషయికస్యైహికలౌకికసుఖస్య తుచ్ఛతా మాహ (క ఇతి ద్వాభ్యామ్) హే అసురబాలకాః స్వే స్వకీయే హృత్పద్మే ఛిద్రవదాకాశవత్ సతో వర్తమానస్య సత్యస్య సత్యకామత్వాదినిత్యావిర్భూత గుణాష్టకాశ్రయస్య ఆత్మనః పరమాత్మనః అశేషదేహినాం సామాన్యతః సాధారణతయా సఖ్యుః "ద్వాసుపర్ణా" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తసఖ్యయుక్తస్య హరేరుపాసనేన కోవాతీవ ప్రయాసః న కోఽపీత్యర్థః విషయాణాం శబ్దాదీనా ముపపాదనై రర్జనైః కిమ్ః న కిమపి తేఽతితుచ్ఛా ఇతి భావః ఛిద్రవత్ సత ఇత్యనేన "యావాన్వా అయమాకాశస్తావానేషోఽంతర్హృదయ ఆకాశః" ఇతి దహరవిద్యోదితభూతాకాశ దృష్టాంతోఽభిమతః. తత్ర హి భూతాకాశస్యేవాగ్నివాయుసూర్యాచంద్రమోవిద్యున్నక్షత్రాదికృత్స్నజగదా ధారత్వం హృత్పుండరీకస్థస్య దహరాకాశస్య ప్రతిపాదితమ్ "ఉభావగ్నిశ్చ వాయుశ్చ సూర్యాచంద్రమసౌ విద్యున్నక్షత్రాణి యచ్చాస్యేహాస్తి యచ్చ నాస్తి సర్వం తదస్మిన్ సమాహితమ్" ఇతి. ఏవం హృత్పుండరీకే దహరాకాశరూపేణ వర్తమానస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తస్య హరే రుపాసనం సుకర మిత్యభిప్రాయః ౩౮

"కిం విషయోపపాదనైః" ఇత్యనేన సూచితం విషయాణామల్పాస్థిరత్వసాతిశయత్వరూపం తుచ్ఛత్వ ముపపాదయతి (రాయ ఇతి) రాయో ధనాని సుతాదయ ఇత్యాదిశబ్దేనాన్యే పిత్రాదయో దేహానుబంధినో వివక్షితాః మహీ క్షేత్రమ్ ఆజీవికారూపం విషయో వా కుంజరా గజాస్తేషాం కోశః శాలా ధనాకారస్య రాయ ఇత్యనేనోక్తత్వాత్. భూతయః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః సర్వే చ ఏతే అర్థకామాః కామ్యమానా అర్థాః క్షణేనాల్పకాలేన క్షణభంగుర మాయు రవస్థానం యేషాం తే అత ఏవ చంచలా అస్థిరాః మర్త్యస్య మరణశీలస్య పుంసః కియత్ప్రియం సుఖం కుర్వంతి న కియదపి. సాఽతిశయమస్థిరమల్పమేవ సుఖం జనయంతి న తు నిరతిశయ మనంతం స్థిరం చేత్యర్థః. ౩౯

(మాతృగర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

ఏవం హి లోకాః క్రతుభిః కృతా అమీ క్షయిష్ణవః సాతిశయా న నిర్మలాః,
తస్మాదదృష్టశ్రుతదూషణం పరం భక్త్యైకయేశం భజతాత్మలబ్ధయే ౪౦

యదధ్యర్థేహ కర్మాణి విద్వన్మాన్య సకృన్నరః,
కరోత్యతో విపర్యాస మమోఘం విందతే ఫలమ్ ౪౧

సుఖాయ దుఃఖమోక్షాయ సంకల్ప ఇహ కర్మిణః,
సదాప్నోతీహయా దుఃఖమనీహాయాః సుఖావృతః ౪౨

అథైతద్దృష్టాంతేన స్వర్గాదేరపి సాఽతిశయాల్పాస్థిరత్వాన్యాహ (ఏవం హీతి) యథా రైప్రభృతిజన్యాని సుఖాని తుచ్ఛాని ఏవం క్రతుభి ర్యాగాదికర్మభిః కృతా సంచితా అమీ స్వరాదయో లోకా అపి క్షయిష్ణవో నశ్వరాః సాతిశయా న నిర్మల అనిర్మలా దుఃఖమిశ్రాశ్చేత్యర్థః అత్ర "తద్య థేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే. ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః. పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్" ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః యత ఏవం తస్మాదదృష్టశ్రుత దూషణం న విద్యతే దృష్టం శ్రుతం వా దూషణం యస్య శ్రుతిస్మృతిభ్యామదూషితమ్, కింతు ప్రశస్త మిత్యర్థః తం భక్త్యైవోపాయేన లభ్యం పరం పరమపురుష మాత్మలబ్ధయే ఆత్మనః సత్తాయై భజత అన్యథా సంసరత ఆత్మనోఽంతతః స్థావరత్వాదిప్రాప్త్యా అసత్ప్రాయతైవ స్యాదితి భావః ౪౦

కించ వైషయికసుఖలిప్సయా కుర్వన్నపి న తత్ప్రాప్నోతి కింతు తద్విపరీతం దుఃఖమేవాతః తత్పరిత్యజ్య భజతేత్యాహ (తదర్థ ఇతి) విద్వన్మానీ నరః విద్వాంసమాత్మానం మన్యతే ఇతి విద్వన్మానీ కేవలకర్మమీమాంసోపచితబుద్ధిరిత్యర్థః నరో యదర్థం యద్వైషయికసుఖార్థమిహ లోకే అసకృ ద్వారం వారం కర్మాణి యాగాదీని కరోతి స తతోఽభిలషితసుఖాద్విపరీతం ఫలం దుఃఖాత్మకమేవాఘ మవశ్యం విందతే ప్రాప్నోతి ౪౧

తదేవ దర్శయతి (స చేతి) యః పుమాననీహాయాం నిమిత్తభూతాయాం వైషయికసుఖార్థ వ్యాపారారంభాత్ ప్రాక్ నిర్వ్యాపారాద్ధేతోః సుఖావృతః సుఖేన వ్యాప్త ఆసీత్ స ఏవేహయా ఆరబ్ధేన వ్యాపారేణ హేతునా దుఃఖమేవాప్నోతి స్వర్గాదిసుఖార్థయాగాదివ్యాపారేణ దుఃఖమేవాప్నోతీత్యర్థః. భగవత్ప్రాప్త్యర్థ భక్తియోగానుష్ఠానేన దశాయామపి నిరతిశయానందభగవదనుభవరూపం సుఖమేవ ప్రాప్నోతి అంతతస్తు నిత్యనిరతిశయబ్రహ్మానందమగ్నో భవతి స్వర్గాద్యర్థం యాగాదికం కుర్వాణస్తు జీవదశాయాం విత్తాద్యర్జనేన తదనుష్ఠానప్రయాసరూపం దుఃఖ మంతతస్తు సాతిశయాల్పాస్థిరఫలరూపం స్వర్గాదికం తన్నిమిత్త పుణ్యక్షయే తు నరకమితి వైషమ్య మభిప్రేతమ్ ౪౨

కామాన్ కామయతే కామ్యైః యదర్థమిహ పూరుషః,
స వై దేహస్తు పారక్యో భంగురో యాత్యుపైతి చ ౪౩

కిము వ్యవహితాపత్యదారాగారధనాదయః,
రాజ్యం కోశగజామాత్యభృత్యాప్తా మమతాస్పదాః ౪౪

కిమేతై రాత్మన స్తుచ్ఛైః సహ దేహేన నశ్వరైః,
అనర్థై రర్థసంకాశై ర్నిత్యానందమహోదధేః ౪౫

నిరూప్యతా మిహ స్వార్థః కియాన్ దేహభృతోఽసురాః

కిం చేహ లోకే పురుషో యదర్థం యస్య దేహస్య ప్రయోజనాయ కామ్యంత ఇతి కామాః "కర్మణి ఘఞ్" తాన్ శబ్దాదీన్ కామైః "కరణే ఘఞ్" కామోత్పత్తిసాధనైః కామయతే ఇచ్ఛతి స ఏవ తు దేహః పారక్యః శ్వశృగాలాదిభక్ష్యః భంగురో నశ్వరః ఉపైతి, కదాచిద్దేహిన మాలింగతి కదాచిద్వ్యపైతి జహాతీత్యర్థః. ౪౩

దేహస్యైవేయమవస్థా కిం పునర్దేహానుబంధినాం దారాదీనామిత్యాహ (కిమితి) దేహినైవ సాక్షాదాత్మనః సంబంధో దారాదిభిస్తు దేహద్వారేతి వ్యవహితేత్యుక్తమ్ వ్యవహితా యే దారాదయః అగారం మందిరం ఆదిశబ్దేన పశుపుత్రాదయః కోశో వస్త్రాదిపేటికా బలం చతురంగయుక్తమ్ భృత్యాః పరిచారకాః ఏతే సర్వే మమతాస్పదాః మమేమే ఇత్యభిమానవిషయాః, ఉపయంత్యపయాంతి చేతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ౪౪

నను, న దేహార్థో విషయార్థో వ్యాపారః కిం తు ఆత్మార్థ ఇతి చేత్తర్హి నిత్యానందసుఖరూపస్యాత్మనః సముద్రస్య విప్రుడివ కిమేతద్వైషయికం సుఖమిత్యాహ (కిమేతైరితి) నిత్యానందః స ఏవ రసః స ఏవోదకం తస్యాశ్రయస్యాత్మనః ఏతైర్దేహేన సాకం నశ్వరైరత ఏవ తుచ్ఛైరల్పై ర్వస్తుతోఽనర్థైః పురుషార్థత్వశూన్యై రర్థసంకాశైః పురుషార్థాభాసైః కామైః కిం ప్రయోజనం తదనుభవజనితం సుఖ మతితుచ్ఛ మిత్యర్థః. ౪౫

కించాఽత్యాయాసేనార్జితమపి వైషయికసుఖ మనుభూయమాన దుఃఖాపేక్షయా అల్పమేవ తదనుభవావసరాభావాదిత్యాహ (నిరూప్యతామితి) హే అసురాః! ఇహ సంసారే కర్మభిః ప్రాచీనైః

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

నిషేకాదిష్వవస్థాసు క్లిశ్యమానస్య కర్మభిః ౪౬

కర్మాణ్యారభతే దేహీ దేహేనాత్మానువర్తినా,
కర్మభిస్తనుతే దేహ ముభయం త్వవివేకతః. ౪౭

తస్మా దర్థాశ్చ కామాశ్చ ధర్మాశ్చ యదపాశ్రయాః,

క్లిశ్యమానస్య దుఃఖతః దేహభృతో నిషేకాదిష్వవస్థాసు స్త్రీసంభోగాద్యవస్థాసు స్వార్థ ఉత్పన్న ఆనందః కియాన్ తన్నిరూప్యతాం దుఃఖాపేక్షయా సుఖ మల్పమితి భావః యద్వా నిషేకాదిష్వవస్థాసు పితృరేతోద్వారా మాతృయోనిప్రవేశప్రభృతిషు శ్మశానాంతాః తాసు అవస్థాసు ప్రాచీనైః కర్మభిః క్లిశ్యమానస్య అనేన దుఃఖప్రాచుర్య ముక్తమ్ ౪౬

నను, నిషేకాద్యవస్థాయాః కర్మనిమిత్తత్వాత్ విశ్శేషకర్మక్షయే ప్రభూతం సుఖం స్యాదిత్యా శంకాం నిరాకర్తు మంతరేణ పరమాత్మోపాసనం న కదాచిదపి కర్మ నివర్తతే ఇత్యాహ (కర్మాణీతి) దేహీ ఆత్మానువర్తినా దేహేన తావత్ కర్మాణి దేహాంతరారంభకాణి పుణ్యపాపాత్మకాని కర్మాణి కురుతే తైశ్చారబ్ధైః కర్మభిర్నిమిత్తభూతై ర్దేహం తనుతే బిభర్తి. తేన పునః కర్మాణి తైశ్చ పునర్దేహ మిత్యేవం బీజాంకురతుల్యా పరివృత్తి ర్న నివర్తత ఇతి న కదాచిదపి నిశ్శేషకర్మక్షయ ఇతి భావః కుతస్త్వియం పరివృత్తిస్తత్రాహ - ఉభయం తు దేహేన కర్మాణి కర్మభిర్దేహః ఇత్యేతదుభయం అవివేకతః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యాజ్ఞానాదేవ హేతోర్భవతీత్యర్థః ౪౭

ఏవం వైరాగ్యోదయాయైహికసుఖస్యాల్పాఽస్థిరత్వాదిదుఃఖమిశ్రత్వానర్థావహత్వాదికమభిధాయాఽథేశ్వరం భజతాం యద్యపి సర్వే పురుషార్థాః సులభాః తథాప్యనన్యప్రయోజనత్వేనైవ తద్భజనం శ్రేయ ఇత్యాహ (తస్మాదితి) తస్యాద్దేహకర్మణోః పరివృత్తిరూపసంసారస్య కదాప్యనివృత్తేః వైషయికసుఖస్యాల్పత్వాత్ అస్థిరత్వాత్ దుఃఖమిశ్రత్వాత్ భూయస్త్వాచ్చ తన్నివృత్తయే నిశ్శంకం సదా హరిమాశ్రితానాం సంసృతేర్బంధహర ఈశ్వరః అనీహయా నిష్కామేన భజత. హరిం విశినష్టి ధర్మాశ్చార్థాశ్చ కామాశ్చ యదపాశ్రయా యస్త్రివర్గస్యాపి దాతా తమిత్యర్థః. తథా చ శ్రుతిః "ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః" ఇతి. "కో హ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్" ఇతి "య ఆత్మదా బలదా య ఏకో బహూనాం

భజతానీహయాఽఽత్మాన మనీహం హరి మీశ్వరమ్ ౪౮

సర్వేషామపి భూతానాం హరి రాత్మేశ్వరః ప్రియః,
భూతై ర్మహద్భిః స్వకృతైః కృతానాం జీవసంజ్ఞితః ౪౯

దేవోఽసురో మనుష్యో వా యక్షో గంధర్వ ఏవ చ,
భజన్ ముకుందచరణం స్వస్తిమాన్ స్యాద్ యథా వయమ్ ౫౦

నాలం ద్విజత్వం దేవత్వ మృషిత్వం వాసురాత్మజాః,

విదధాతి కామాన్" ఇతి చ, అరాదయో యదపాశ్రయాస్తం హరిమనీహయా భజతేత్యనేన సమస్త పురుషార్థదోఽప్యనీహయా భజతా మనర్థహేతుం సంసృతిబంధం హరతి, ఈహయా భజతాం త్వహితమాత్రమేవ దదాతీతి సూచితం భవతి ౪౮

అథ దైత్యకుమారాణాం సర్వేషా మాత్మనాం భగవద్భజనేఽనధికారశంకాం నిరాకుర్వ న్ననీహయా భజతామేవానిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిశ్చేతి స్వదృష్టాంతేనాహ (సర్వేషామపీతి ద్వాభ్యామ్) స్వకృతైః స్వసృష్టైర్మహద్భిః భూతైః పృథివ్యాదిభిః కృతానాం సృష్టానాం భూతానాం దేవాదీనాం సర్వేషాం భగవాన్ బీజసంజ్ఞితః ఆదికారణభూతః ఆత్మా అత ఏవ నిరతిశయప్రియ ఈశ్వరోఽంతః ప్రవిశ్య నియంతా తావద్భగవాన్ సర్వేషాం సాధారణ ఇతి భావః, ౪౯

అతో దేవాదిజాతివిభాగమంతరేణ యః కశ్చిన్ముకుందచరణం భజన్ స్వస్తిమాన్నివృత్తానిష్టః ప్రాప్తేష్టశ్చ స్యాదేవ (యథా వయమితి) వయ మసురా అపి భగవంతం స్వస్తిమంతోఽభూమ తథేతరేఽపీత్యర్థః. యథా వయమితి దృష్టాంతస్వారస్యాద్భగవతః సర్వభూతసాధారణ్యప్రతిపాదనస్వారస్యాచ్చ నిరుపాధికోత్తవిధాత్వత్వాదిసంబంధజ్ఞానపూర్వక మనన్యప్రయోజనేన భజంతః స్వస్తిమంతో భవేయు రన్యథా తు సమీహితభావవంత ఇతి సూచితమ్, తథా చ శ్రుతిః "నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే" ఇత్యాదికా ౫౦

తదేతదుపపాదయతి (నాలమితి ద్వాభ్యామ్) హే అసురాత్మజాః! ద్విజత్వాదయో ముకుందస్య ప్రీణనాయ ప్రీతిజననాయ నాలం న ప్రభవః కింత్వమలయా అనన్యప్రయోజనయా భక్త్యైవ హరిః ప్రీయతే,

(మాతుర్గర్భే స్థితస్య ప్రహ్లాదస్య దేవర్షినారదముఖాదుపదేశశ్రవణమ్)

ప్రీణనాయ ముకుందస్య న వృత్తం న బహుజ్ఞతా ౫౧

న దానం న తపో నేజ్యా న శౌచం న వ్రతాని చ,
ప్రీయతేఽమలయా భక్త్యా హరి రన్యద్ విడంబనమ్ ౫౨

తతో హరౌ భగవతి భక్తిం కురుత దానవాః,
ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సర్వభూతాత్మనీశ్వరే ౫౩

దైతేయా యక్షరక్షాంసి స్త్రియః శూద్రా వ్రజౌకసః,
ఖగా మృగాః పాపజీవాః సంతి హ్యచ్యుతతాం గతాః ౫౪

అన్యదుపాయాంతరం తు విడంబనం నటనమాత్రమ్ ద్విజత్వమితి వర్ణాధిక్యోపలక్షకమ్ దేవత్వమితి జాత్యాధిక్యస్య ఋషిత్వమిత్యతీంద్రియద్రష్టృత్వాదిరూపజ్ఞానాధిక్యోపలక్షణమ్ బహుజ్ఞతేతి తు శాస్త్రజన్యజ్ఞానాధిక్యస్య వృత్తం పిత్రాదిపరంపరాగతా సద్వృత్తిః. ౫౧

దానం పాత్రే విత్తత్యాగః తపః కృచ్ఛ్రాది ఇజ్యా యాగః శౌచం స్నానాదికృతం శుచిత్వం వ్రతాని ప్రాజాపత్యాదీని ౫౨

యతో భక్త్యైవ భగవాన్ ప్రీయతే నోపాయాంతరేణాతో హే దానవాః యూయ మాశ్రితసంసారబంధహారిణి సర్వభూతానా మంతరాత్మని భగవతి ఈశ్వరే భక్తి మనన్యప్రయోజనాం కురుత. కథంభూతాః సర్వత్రాత్మౌపమ్యేన స్వాత్మతుల్యత్వదృష్ట్యా స్వస్మిన్నివేశ్వరశరీరభూతేషు సర్వేషు దయయోపలక్షితాః భగవద్భక్తిం కురుతేత్యర్థః ౫౩

కిమేవం భజంతః కేఽపి ముక్తా బభూవు రిత్యపేక్షాయాం పాపజాతయోఽపి కేనచిద్భగవత్సంబంధవిశేషేణ ముక్తాః కిం పునరేవం భజంతో ముచ్యంతే ఇతి వక్తవ్యమిత్యాశయేనాహ (దైతేయా ఇతి) రక్షాంసి బకకేశ్యాదయః స్త్రియః పూతనాదయో వ్రజౌకసో నందాదయః శూద్రాశ్చాణూరాదయః ఖగాః జటాయుప్రభృతయః మృగాః మాయామృగాదయః ఏవంవిధాః పాపజీవా అప్యచ్యుతతాం భగవత్సాధర్మ్యం గతాః ప్రాప్తాః సంతి హీతి ప్రసిద్ధౌ త్రికాలజ్ఞత్వా ద్భగవతా ప్రహ్లాదేనైవముక్తమ్ ౫౪

ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్ పుంసః స్వార్థః పరః స్మృతః,
ఏకాంతభక్తిర్గోవిందే యత్సర్వత్ర తదీక్షణమ్. ౫౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే, ప్రహ్లాదానుచరితే దైత్యపుత్రానుశాసనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః

అధ్యాయద్వయోక్తార్థం నిష్కృష్యోపసంహరతి (ఏతావానితి) అస్మిన్ లోకే పుంసాం పర ఉత్కృష్టః స్వార్థః ఏతావానేవ కియాన్ యత్ గోవిందే భగవత్యేకాంతభక్తిరనన్యప్రయోజనా భక్తిర్యచ్చ సర్వేషు భూతేషు తదీక్షణం గోవిందేక్షణం భగవదాత్మత్వదర్శన మిత్యేతావానేవ నిరతిశయపురుషార్థసాధనభూత ఇత్యర్థః ౫౫

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః మతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
సప్తమోఽధ్యాయః

అథ అష్టమోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

అథ దైత్యసుతాః సర్వే శ్రుత్వా తదనువర్ణితమ్,
జగృహు ర్నిరవద్యత్వా న్నైవ గుర్వనుశిక్షితమ్ ౧

అథాచార్యసుతస్తేషాం బుద్ధిమేకాంతసంస్థితామ్,
ఆలక్ష్య భీతస్త్వరితో రాజ్ఞ ఆవేదయద్ యథా ౨

శ్రుత్వా తదప్రియం దైత్యో దుస్సహం తనయానయమ్,
కోపావేశచలద్గాత్రః పుత్రం హంతుం మనో దధే ౩

క్షిప్త్వా పరుషయా వాచా ప్రహ్లాద మతదర్హణమ్,
ఆహేక్షమాణః పాపేన తిరశ్చీనేన చక్షుషా ౪

అథ అష్టమోఽధ్యాయః

న్యవేదయ దిత్యాహ దేవర్షిః అథేతి) భగవద్ధర్మోపదేశానంతరం తేన ప్రహ్లాదేన అను వర్ణిత మాకర్ణ్య నిర్దుష్టత్వాత్ ప్రహ్లాదోక్తమేవ జగృహు ర్దైత్యకుమారాః న తు గుర్వనుశిక్షిత మసురో పాధ్యాయానుశిక్షితం జగృహుః ౧

అథ తేషాం దైత్యపుత్రాణా మేకాంతసంస్థితా మవ్యభిచారేణ భగవద్ధర్మవిషయాం బుద్ధి మాలక్ష్య లింగై ర్జ్ఞాత్వా భీతస్త్వరితః సంజాతత్వరః యథావద్రాజ్ఞే హిరణ్యకశిపవే ఆవేదయత్ విజ్ఞాపితవాన్ ౨

తతో దైత్యః హిరణ్యకశిపు ర్గురుణోక్తం సుతస్యానయమనఽతి స్వమార్గానువర్తనమ్ అత ఏవాప్రియం తచ్ఛ్రుత్వా కోపావేశేన క్రోధవ్యాప్త్యా చలత్ కంపమానం గాత్రం శరీరం యస్య తాదృశః పుత్రం ప్రహ్లాదం హంతుం మనో దధే మనోరథం కృతవాన్ ౩

కఠోరయా గిరా అతదర్హణం తిరస్కారానర్హం ప్రహ్లాదం క్షిప్త్వా తిరస్కృత్య క్రోధేన తిరశ్చీనేన వక్రేణ చక్షుషేక్షమాణః ఆహ ఉవాచ ౪

ప్రశ్రయావనతం దాంతం బద్ధాంజలి మవస్థితమ్,
సర్పః పదాహత ఇవ శ్వసన్ ప్రకృతిదారుణః ౫

హే దుర్వినీత! మందాత్మన్! కులభేదకరాధమ!,
స్తబ్ధం మచ్ఛాసనోద్ధూతం నేష్యే త్వాద్య యమక్షయమ్. ౬

క్రుద్ధస్య యస్య కంపంతే త్రయో లోకాః సహేశ్వరాః,
తస్య మేఽభీతవన్ మూఢ! శాసనం కింబలోఽత్యగాః ౭

ప్రహ్లాద ఉవాచ—
న కేవలం మే భవతశ్చ రాజన్ స వై బలం బలినాం చాపరేషామ్,
పరేఽవరేమీ స్థిరజంగమా యే బ్రహ్మాదయో యేన వశం ప్రణీతాః ౮

స ఈశ్వరః కాల ఉరుక్రమోఽసావోజః సహః సత్త్వబలేంద్రియాత్మా.

కథంభూతం? వినయేన నితరాం నమ్రం దాంతం తిరస్కారాదిభి రసంజాతక్రోధం బద్ధః అంజలి ర్యేన తం సమ్యగుప సమీపే స్థితమ్ కథంభూతః? పాదేనాహతస్తాడితః సర్ప ఇవ శ్వసన్ శ్వాసం ముంచన్ స్వభావేనైవ క్రూరః ౫

ఉక్తిమేవాహ (హే దుర్వినీత ఇతి ద్వాభ్యామ్) హే దుర్వినీత! మందాత్మన్! అల్పబుద్ధే! మదాజ్ఞాతిలంఘినం త్వామధునా యమాలయం నేష్యామి ౬

యస్య మే క్రుద్ధస్య సతః సపాలాః త్రయో లోకాః పరితః కంపంతే తస్య మే మమ శాసన మభీతవద్ భియరహితవద్ మత్తో భయరహితః కోఽపి నాస్తీత్యభిప్రాయేణ వతిః ప్రయుక్తః. అత్యగాః అతివర్తసే ఏవ మతివర్తనే భవాన్ కింబలః కో బలం యస్య తాదృశః ౭

ఏవ ముక్త ఆహ భగవాన్ ప్రహ్లాదః (న కేవలమితి చతుర్భిః) తావద్యదుక్తం కింబల ఇతి తస్యోత్తర మాహ ద్వాభ్యామ్, హే రాజన్! స న కేవలం మమైవ బలం కింతు భవతోఽన్యేషాం చ బలినాం బలమ్. కోఽసౌ? యేన బ్రహ్మాదయః చతుర్ముఖప్రభృతయః ఉచ్చావచా శ్చరాచరాత్మకాః సర్వే లోకాః వశం స్వవశం ప్రణీతాః ప్రాపితాః ౮

కోఽసౌ తస్య నామ కథయేత్యత్రాహ (స ఇతి.) స సర్వేషాం బలాధాయకః ఈశ్వరః. కోఽసావీశ్వరః? ఉరుక్రమః లోకత్రయసంగ్రాహకాః క్రమాః పాదవిక్షేపా యస్య సః త్రివిక్రమః

(ప్రహ్లాదవధోద్యమః, స్తంభా న్నృసింహావతారః)

స ఏవ విశ్వం పరమః స్వశక్తిభిః సృజత్యవత్యత్తి గుణత్రయేశః ౯

జహ్యాసురం భావ మిమం త్వ మాత్మనః సమం మనో ధత్స్వ న సంతి విద్విషః,
ఋతేఽజితా దాత్మని ఉత్పథస్థితాత్ తద్ధి హ్యనంతస్య మహత్ సమర్హణమ్. ౧౦

దస్యూన్ పురా షణ్ణ విజిత్య లుంపతో మన్యంత ఏకే స్వజితా దిశో దశ,

ఇత్యర్థః "సర్వం పదం హస్తిపదే నిమగ్నమ్" ఇతి న్యాయేన పాదత్రయేణైవ లోకత్రయాక్రమణరూప మహామహిమశాలిన స్తస్య సన్నిధౌ త్వద్బలం కియదేత దిత్యభిప్రాయః న కేవల మురుక్రమః సర్వేషాం చ బలాధాయక ఏవ. కిం త్వసావోజ ఆదీనామాత్మా ఆశ్రయో ధారక ఇతి యావత్ ఓజః ఇంద్రియ శక్తిః సహః మనోబలం సత్త్వం ధైర్యం బలం దేహబలమ్ ఇంద్రియాణి చ తేషామ ప్యాశ్రయ ఇత్యర్థః కిం చ స ఏవోరుక్రమః పరమః నిస్సమాభ్యధికః స్వశక్తిభిః స్వాంశభూతభిః ప్రకృతిపురుష కాలాత్మికాభిః శక్తిభిః కృత్స్నం విశ్వం సృజతి అవతి రక్షతి అత్తి సంహారతి చ స్వయం గుణత్రయేశః సత్త్వాదీనాం త్రయాణాం గుణానామీశో నియంతాఽగుణవశ్యో న కర్మవశ్యశ్చేతి భావః ౯

నను, శత్రురసౌ కథం మమాపి బలం స్యాదత ఆహ (జహీతి) త్వమిమ మాత్మనః స్వస్యాసురం భావం జహి త్యజ సమం మిత్రామిత్రానుసంధానరహితం యథా భవతి తథా మనో ధత్స్వ ధారయ తథా మనః శిక్షయేత్యర్థః ఏవం చేత్ కేఽపి విద్విషో న సంతి. కించ "ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపురాత్మనః" ఇత్యుక్తరీత్యా ఆత్మైవ రిపుర్న తదన్యః కోఽపి రిపురస్తీత్యాహ (ఋతే ఇతి) అజితా దవిధేయా దత ఏవ ఉత్పథే దుర్విషయే స్థితా ద్వర్తమానా దాత్మనోఽన్తః కరణాదృతే న సంతి విద్విష ఇతి పూర్వేణాన్వయః తద్ధి మనసః సామ్యమేవ హ్యనంతస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్య పరమాత్మనః సమర్హణం సమ్యగారాధనమ్ ౧౦

కిం చ సర్వదిశాం జయినోఽప్యజితేంద్రియస్య భవాదృశస్య కేవలం జయశాలిత్వాభిమాన మాత్రమేవ న వస్తుతో జయిత్వమస్తీత్యాహ (దస్యూనితి) పురా తావల్లుంపత ఆత్మనోఽపహతపాప్మత్వాది గుణాష్టకరూపమైశ్వర్యమపహరతః షడింద్రియరూపాన్ దస్యూన్ దుష్టజంతుతుల్యాన్ శత్రూన్ న విజిత్యాఽజిత్వా ఏకే త్వాదృశాః దశ దిశః స్వజితాః స్వేనైవ జితా ఇతి మన్యంతే అభిమానమాత్ర మేతదిత్యర్థః జితాత్మనో జితేంద్రియస్య తు జ్ఞస్య స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవేదినో దేహినాం

జితాత్మనో జ్ఞస్య సమస్య దేహినాం సాధోః స్వమోహప్రభవాః కుతః పరే. ౧౧

హిరణ్యకశిపు రువాచ—

వ్యక్తం త్వం మర్తుకామోఽసి యోతిమాత్రం వికత్థసే,
ముమూర్షూణాం హి మందాత్మన్ నను స్యు ర్విప్లవా గిరః ౧౨

యస్త్వయా మందభాగ్యోక్తో మదన్యో జగదీశ్వరః,
క్వాసౌ యది స సర్వత్ర కస్మాత్ స్తంభే న దృశ్యతే ౧౩

సోఽహం వికత్థమానస్య శిరః కాయా ద్ధరామి తే,
గోపాయేత హరి స్త్వాద్య యస్తే శరణ మీప్సితమ్ ౧౪

ఏవం దురుక్తై ర్ముహు రర్దయన్ రుషా సుతం మహాభాగవతం మహాసురః,

సమస్య సర్వాణి భూతాని పరమాత్మశరీరత్వేన సమం పశ్యతః సాధోః మహాభాగవతస్య స్వమోహప్రభవాః దేహాత్మభ్రమస్తతంత్రాత్మభ్రమనిమిత్తాః పరే శత్రవః కుతో భవంతి న సంత్యేవేతి భావః ౧౧

ఏవ ముక్తవంతమాహ హిరణ్యకశిపుః (వ్యక్తమితి) హే అల్పబుద్ధేః త్వం వ్యక్తం నూనం మర్తుకామోఽసి మర్తు మిచ్ఛసి యస్త్వమ్ అత్యంతం వికత్థసే అథైవం వికత్థనం తవ న స్యాదితి భావః, హి తథాహి ముమూర్షతాం మర్తుమిచ్ఛతాం విప్లవా అనన్వితా వాచో న స్యు ర్భవేయురేవ ౧౨

హే మందభాగ్యః యస్త్వయా మత్తోఽన్యో జగత ఈశ్వరః ఉక్తః అసౌ క్వాస్తే? యది స భవదభిమతో జగదీశ్వరః సర్వత్రాంతరాత్మతయా వర్తతే తర్హి కస్మాద్ధేతోః స్తంభే పురోవర్తిని న దృశ్యతే మదన్యో జగదీశ్వరః కోఽసావస్తీతి దైత్యః ప్రాహ ఈశః సర్వత్రాస్తీతి ప్రహ్లాదః ఈశో యది సర్వత్రాస్తే తర్హి స్తంభే నాస్తీతి హిరణ్యకశిపుః. ప్రహ్లాదః స్తంభే పశ్యన్నాహ, న దృశ్యతే ఽపితు దృశ్యత ఏవేతి వ్యాఖ్యాంతరమ్ ౧౩

సోఽహం సర్వేషా మీశ్వరోఽహ మేవం వికత్థమానస్య తే తవ దేహాచ్ఛిరో హరామి ఛినద్మి యో హరిస్తవ శరణం రక్షక ఈప్సితః సోఽధునా త్వాం గోపాయేత స రక్షితా చేదధునా త్వాం రక్షిష్యతీతి అన్యథా తు తదేవ మిథ్యేతి భావః ౧౪

ఏవ ముక్తం గృహ క్రోధేన దురుక్తైః ముహుర్ముహుర్మహాభాగవతం సుతం ప్రహ్లాద మర్దయన్

(ప్రహ్లాదవధోద్యమః, స్తంభా న్నృసింహావతారః)

ఖడ్గం ప్రగృహ్యోత్పతితో వరాసనాత్ స్తంభం తతాడాతిబలః స్వముష్టినా ౧౫

తదైవ తస్మిన్ నినదోఽతిభీషణో బభూవ యేనాండకటాహ మస్ఫుటత్,
యం వై స్వధిష్ణ్యోపగతం త్వజాదయః శ్రుత్వా స్వధామాప్యయమంగ మేనిరే ౧౬

స విక్రమన్ పుత్రవధేప్సు రోజసా నిశమ్య నిర్హ్రాదమపూర్వ మద్భుతమ్,
అంతఃసభాయాం న దదర్శ తత్పదం వితత్రసు ర్యేన సురారియూథపాః ౧౭

సత్యం విధాతుం నిజభృత్యభాషితం వ్యాప్తిం చ భూతే ష్వఖిలేషు చాత్మనః,

---

మహాసురో హిరణ్యకశిపుః ఖడ్గం ప్రగృహ్య వరాసనాత్ సింహాసనాత్ ఉత్పతిత ఉత్థితోఽత్యంతం బలం యస్య తేన స్వముష్టినా స్తంభం తతాడ తాడితవాన్ బభంజ ౧౫

తదైవ తాడనానంతరమేవ తస్మిన్ స్తంభేఽతిభీషణో నినదో ధ్వని ర్బభూవ, నినదం విశినష్టి, యేన నినదేనాండకటాహం బ్రహ్మాండకటాహ మస్ఫుటత్ భిన్న మభూత్ అంగ హే యుధిష్ఠిర! యం చ నినదం శ్రుత్వా స్వస్థానగతా అజాదయో బ్రహ్మాదయః స్వధిష్ణ్యానాం వ్యయం నాశం మేనిరే ప్రళయకాల మమన్యంతే త్యర్థః ౧౬

తతః కిం జాతం తదాహ (స విక్రమన్నితి) ఓజసా బలేన పుత్రవధేప్సుః పుత్రవధం కర్తుమిచ్ఛు స్తదర్థం విక్రమన్ పరాక్రమం కుర్వన్ స దైత్యేంద్రో యం నిర్హ్రాదం ధ్వనిం అపూర్వం కదాచిదపి న శ్రుతం అత ఏవాద్భుత మాశ్చర్యజనకం నిశమ్య శ్రుత్వా తస్య నినాదస్య పదమాశ్రయ మంతఃసభాయాం సభామధ్యే న దదర్శ యేన నినాదేన సురారియూథపాః దానవశ్రేష్ఠాః వితత్రసుః విశేషేణ తత్రసుః త్రాసం ప్రాపురిత్యర్థః ౧౭

తదా భగవాన్ నిజభృత్యస్య ప్రహ్లాదాదే ర్భాషితం కృత్స్నజగదంతరాత్మత్వాదిభాషణం సర్వేషు చరాచరాత్మకేషు భూతేషు ఆత్మనః స్వస్య వ్యాప్తిశ్చ సత్యం యథా భవతి తథా కర్తు మత్యద్భుత రూప ముద్వహన్ బిభ్రత్ సభాయాం యః స్తంభ స్తస్మిన్నదృశ్యత తత్ర దృష్టో బభూవ కథంభూతం రూపం? న మృగం నాపి మానుషం రూప మపితూభయమిశ్ర మిత్యర్థః నిజభృత్యభాషితమిత్యత్ర బహువచనాంతేన నిజభృత్యశబ్దేన సమాస స్తదయమర్థః, యత్తావత్ ప్రహ్లాదస్య నిజభృత్యస్య భాషితమ్ "భౌతికేష్వథ భావేషు భూతేషు చ మహత్సు చ" భగవానాస్తే" ఇతి తత్సత్యం కర్తుం, తథాఽత్యద్భుత

అదృశ్యతాత్యద్భుతరూప ముద్వహన్ స్తంభే సభాయాం న మృగం న మానుషమ్

స సత్త్వమేనం పరితోఽపి పశ్యన్ స్తంభస్య మధ్యా దను నిర్జిహానమ్,
నాయం మృగో నాపి నరో విచిత్ర మహో కిమేతన్నృమృగేంద్రరూపమ్ ౧౯

మీమాంసమానస్య సముత్థితోఽగ్రతో నృసింహరూప స్తదలం భయానకమ్,
ప్రతప్తచామీకరచండలోచనం స్ఫురత్సటాకేసరజృంభితాననమ్ ౨౦

దైత్యఘాతకమతిఘోరం రూపముద్వహన్నితి తథా నిజభృత్యైః సనకాదిభి ర్యద్భాషితం త్రిభిర్జన్మభిః శాపమోక్షో భవత్వితి తత్సత్యం కర్తుమ్ తథా బ్రహ్మసృష్టా వదృష్ట మశ్రుతం చాత్యద్భుతం రూప ముద్వహన్ సభాయాం మధ్యేఽదృశ్యత తత్కిమర్థం నిజభృత్యేన హిరణ్యకశిపునా బ్రహ్మాణం ప్రతి యద్భాషితమ్ "భూతేభ్య స్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యు ర్మా భూన్ మమ ప్రభో" ఇతి తథా నాంతర్బహి రితి న నరై రితి న మృగై రితి చ బ్రహ్మణా నిజభృత్యేన యద్భాషితం తథా స్త్వితి తత్సర్వం సత్యం కర్తుం స చ తద్బ్రహ్మసృష్టం రూపం న చ నరో న మృగో వా న చ సభాగృహస్యాంతః న చ ప్రాంగణవద్బహిః ఏవం తాభ్యాం భాషితం సత్యం కర్తుం యచ్చ హిరణ్యకశిపునా భాషితం "నూన మేతద్విరోధేన మృత్యుర్మే భవితా" ఇతి తథా "అకుతశ్చిద్భయోఽమరః" ఇతి యచ్చ నారదేన స్వభృత్యేనేంద్రం ప్రతి భాషితమ్ "అయం మహాన్ సంస్థాం న ప్రాప్స్యతే" ఇతి అనంతానుచర ఇత్యనేన స్వభక్తపక్షపాతిత్వం చ యద్భాషితం తచ్చ సత్యం కర్తు మదృశ్యత చకారా న్నిజభాషితం చ యత్ "కౌంతేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి। తేషా మహం సముద్ధర్తా" ఇతి తచ్చ సత్యం కర్తు మదృశ్యతేతి ౧౮

స దైత్యేంద్ర ఏవం ధ్వనిం శ్రుత్వా తదా సత్త్వం ప్రాణివిశేషం సర్వతో విలోకయన్ స్తంభస్య మధ్యాన్నిర్గచ్ఛంతం నాయం మృగో నాపి నరః కింతు నృమృగేంద్రయో రుభయోరపి రూప మహో కిమేతదితి మీమాంసితవా నితి శేషః ౧౯

తస్యైవమలం భయానకం తన్నృసింహరూపం మీమాంసమానస్య దైత్యేంద్రస్యాగ్రతః స నృసింహరూపో హరిః సముత్థితః భయానకత్వమేవ దర్శయం స్తద్రూప మనువర్ణయతి త్రిభిః (ప్రతప్తేతి) ప్రతప్తం చామీకరం స్వర్ణం తద్వత్ పిశంగే చండే ఉగ్రే లోచనే యస్మిన్ స్ఫురంత్యః సటాః జటాః కేసరాః స్కంధలోమాని చ తైః జృంభితం సాటోప మాననం ముఖం యస్మిన్ ౨౦

(ప్రహ్లాదవధోద్యమః, స్తంభా న్నృసింహావతారః)

కరాళదంష్ట్రం కరవాలచంచలక్షురాంతజిహ్వం భ్రుకుటీముఖోల్బణమ్,
స్తబ్ధోర్ధ్వకర్ణం గిరికందరాద్భుతవ్యాత్తాస్యనాసం హనుభేదభీషణమ్ ౨౧

దివిస్పృశత్కాయమదీర్ఘపీవరగ్రీవోరువక్షఃస్థల మల్పమధ్యమమ్,
చంద్రాంశుగౌరై శ్ఛురితం తనూరుహై ర్విష్వగ్భుజానీకశతం నఖాయుధమ్ ౨౨

దురాసదం సర్వనిజేతరాయుధ ప్రవేకవిద్రావితదైత్యదానవమ్,
ప్రాయేణ మేఽయం హరిణోరుమాయినా వధః స్మృతోఽనేన సముద్యతేన కిమ్ ౨౩

ఏవం బ్రువం స్త్వభ్యపతద్ గదాయుధో నదన్ నృసింహం ప్రతి దైత్యకుంజరః,

కరాళా ఉగ్రా దంష్ట్రా యస్మిన్ కరవాలః ఖడ్గ స్తద్వత్ చంచలా క్షురాంతవత్ తీక్ష్ణా చ జిహ్వా యస్మిన్ భృకుటీయుక్తేన ముఖేనోల్బణం స్తబ్ధా వుదంచితా వూర్ధ్వౌ కర్ణౌ యస్మిన్ గిరికందరవ దద్భుతం వ్యాత్తం ప్రసృత మాస్యం నాసే చ యస్మిన్ హనూ కపోలప్రాంతౌ తయో ర్భేదేన విదారణేన భీషణమ్ ౨౧

దివిస్పృశన్ కాయో యస్మిన్ అలుక్సమాసః అదీర్ఘా హ్రస్వా పీవరా స్థూలా చ గ్రీవా ఉరు విశాలం వక్షఃస్థలం చ యస్మిన్ అల్పం మధ్యమం ఉదరం యస్మిన్ చంద్రాంశువద్గౌరైః తనూరుహైర్లోమభి శ్ఛురితం వ్యాప్తం విష్వంచః సర్వతః ప్రసృతాః భుజా స్తేషా మనీకాని స్తోమా స్తేషాం శతాని యస్మిన్ భుజా ఏవానీకం సేనా తచ్ఛతం యస్మిన్నితి వా స్వేనానీకేన మర్దితమితి ప్రయోగాత్ నఖా ఏవాయుధాని యస్మిన్ ౨౨

దురాసదం ప్రాప్తు మశక్యం సర్వాణి నిజాని చక్రాదీనీతరాణి చ వజ్రాదీని త ఏవాయుధ ప్రవేకాః శస్త్రస్తోమాస్తైః విద్రావితా దైత్యా దానవాశ్చ యేన తద్రూపం మీమాంసమానస్యాగ్రతః సముత్థితమితి పూర్వేణాన్వయః ౨౩

తథా ఆవిర్భావే ప్రయోజనవిమర్శనపూర్వకం తేన సహ దైత్యస్య యుద్ధమాహ సప్తభిః (ప్రాయేణేతి) ప్రాయేణ మహామాయావినా హరిణా మే మమ అయమేవం భూతో వధః వధోపాయః స్మృతః చింతితః తథాప్యనేన సముద్యమేన కిం న కించిత్ స్యాదిత్యేవం బ్రువన్ గదైవ ఆయుధం

అలక్షితోఽగ్నౌ పతితః పతంగమో యథా నృసింహౌజసి సోఽసుర స్తదా ౨౪

న తద్ విచిత్రం ఖలు సత్త్వధామని స్వతేజసా యోను పురాఽపిబత్ తమః,
తతోఽభిపద్యాభ్యహనన్ మహాసురో రుషా నృసింహం గదయోరువేగయా ౨౫

తం విక్రమంతం సగదం గదాధరో మహోరగం తార్క్ష్యసుతో యథాఽగ్రహీత్,
స తస్య హస్తోత్కలిత స్తదాసురో విక్రీడతో యద్వదహి ర్గరుత్మతః ౨౬

అసాధ్వమన్యంత హృతౌకసోఽమరా ఘనచ్ఛదా భారత సర్వధిష్ణ్యపాః
తం మన్యమానో నిజవీర్యశంకితం యద్ధస్తముక్తో నృహరిం మహాసురః,
పున స్త మాసజ్జత ఖడ్గచర్మణీ ప్రగృహ్య వేగేన జితశ్రమో మృధే ౨౭

యస్య స దైత్య ఏవ కుంజరో గజో నదన్ గర్జన్ నృసింహం ప్రత్యభ్యపతత్ అభిముఖ మాగతవాన్, తదా సోఽసురో నృసింహస్యౌజసి దీప్తౌ పతితః సన్నలక్షితోఽదృష్టోఽభూద్యథా పతితః పతంగమః శలభ స్తద్వత్ ౨౪

సత్త్వధామని శుద్ధసత్త్వాశ్రయే హరౌ పతితతమోమయస్య దైత్యస్యాదర్శనం యత్త ద్విచిత్రం న భవతి, తత్ర హేతు ర్యో హరిః పురా సృష్ట్యాదౌ ప్రళయకాలికం తమః స్వతేజసా అపిబత్ తతో మహాసురోఽభిపత్యాభిముఖమాగత్య రుషా క్రోధేన ఉరువేగయా భ్రామ్యమాణయా గదయా నృసింహ మభ్యహన త్తాడితు ముద్యుక్త ఇత్యర్థః సగద మగ్రహీదిత్యుత్తరస్వారస్యాదితి భావః ౨౫

విక్రమంతం కథంచిత్ ప్రహర్తు ముద్యతవంతం తం దైత్యేంద్రం గదాధరో నృసింహః సగద మగ్రహీత్, యథా తార్క్ష్యసుతో గరుత్మాన్ మహాసర్పం తద్వదిత్యర్థః స గృహీతోఽసుర స్తదా విక్రీడత స్తస్య హస్తా దుత్కలితో విసృష్టో యద్వద్యథా విక్రీడతో గరుత్మతోఽహిర్గళితో భవతి తద్వత్ భగవతః తత్క్రీడనం తద్విసర్జనరూప మజానంతో లోకపాలాః సర్వే ఇంద్రాదయః సురాః హృతం దైత్యేంద్రేణాపహృతం ఓకః స్థానం యేషాం తే అతఏవ తద్భయేన ఘనచ్ఛదా మేఘేషు ఛన్నాః సంతః అసాధ్వమన్యంత అహో భగవతోఽప్యయం బలీయా ననేనైవ తస్య కిం స్యాదిత్యేవ మమన్యంతే త్యర్థః యస్య హస్తాత్ స్వయం ముక్తః సన్ నృహరిం స్వవీర్యాత్ శంకితం మన్యమానోఽత ఏవ మహమనా అహమేవ బలీయా నిత్యభిమానయుక్తోఽసురో మృధే యుద్ధే జితశ్రమః శ్రమరహితః ఖడ్గ చర్మణీ ఖడ్గఖేటే ప్రగృహ్య పున స్తం నృసింహం పురా ఆసజ్జత అభ్యపతత్ ౨౬-౨౭

(హిరణ్యకశిపోర్వధః ప్రహ్లాదిదేవకర్తృకం భగవత్స్తవనం చ)

తం శ్యేనవేగం శతచంద్రవర్త్మభి శ్చరంత మచ్ఛిద్ర ముపర్యధో హరిః,
కృత్వాట్టహాసం ఖర ముత్స్వనోల్బణం నిమీలితాక్షం జగృహే మహాజవః ౨౮

విష్వక్ స్ఫురంతం గ్రహణాతురం హరి ర్వ్యాలో యథాఖుం కులిశాక్షతత్వచమ్,
ద్వార్యూర ఆపాద్య దదార లీలయా నఖై ర్యథాహిం గరుడో మహావిషమ్ ౨౯

సంరంభ దుష్ప్రేక్ష్య కరాళలోచనో వ్యాత్తాననాంతం విలిహన్ స్వజిహ్వయా,
అసృగ్లవాక్తారుణకేసరాననో యథాంత్రమాలీ ద్విపహత్యయా హరిః ౩౦

శ్యేనస్యేవ వేగో యస్య శతచంద్రవర్త్మభిః శతచంద్రః చర్మ తస్య వర్త్మభిః ఖడ్గచర్మమార్గై రచ్ఛిద్రం యథా భవతి ఏవ ముపర్యధశ్చ చరంతం దైత్యం హరి రట్టహాసం కృత్వా స్వరేణ ఖరేణ నిస్వనేన ధ్వనినా ఉల్బణో భీషణో మహావేగో నిమీలితే అట్టహాసస్వరనిస్వనాభ్యాం నిమీలితే అక్షిణీ యస్య తం జగ్రాహ ఖరనిస్వనోల్బణమితి ద్వితీయాంతపాఠే తు ఖరేణ నిస్వనేన మహాశబ్దేనోల్బణం భయంకర మట్టహాసం కృత్వా తద్భయేన హరేస్తేజసా చ నిమీలితాక్ష మగ్రహీత్ ఇత్యర్థః ౨౮

తతః విష్వక్ సర్వతః స్ఫురంతం సర్వావయవాన్ ప్రచాలయంతం ఇత్యర్థః గ్రహణేన హేతునా ఆతురం వివశమింద్రేణ సహ యుద్ధే తత్ప్రయుక్తేన కులిశేన అక్షతా త్వగపి యస్య తం దైత్యం ద్వారి సభాయాః నాంతర్బహిః ఊరావంకే నిపాత్య న భూమౌ న చాంబరే నఖైర్నాయుధైః వ్యసుభి రసుమద్భి ర్వా ఏవం దివానక్తం విహాయ సంధ్యాయామితి ద్రష్టవ్యం, లీలయా క్రీడయా దదార విదారితవాన్, తత్ర గ్రహణే దృష్టాంతః యథా వ్యాళః సర్పః ఆఖుం మూషకమితి విదారణే దృష్టాంతః మహావిష మహిం సర్పం గరుడ ఇవేతి ౨౯

ఏవం దైత్యేంద్రవధ ముక్త్వా తద్దశావస్థితం నృసింహ మనువర్ణయన్ దైత్యేంద్రభృత్య వధమాహ (సంరంభేణేతి ద్వాభ్యామ్) అహితే సంరంభేణ క్రోధేన దుష్ప్రేక్ష్యే దుర్నిరీక్ష్యే కరాళే లోచనే యస్య వ్యాత్తం వికసితం యదాననం ముఖం తత్పర్యంతం స్వజిహ్వయా విలిహన్ ఏన అసృజో రక్తస్య లవైః బిందుభిః అక్తాః సిక్తా అత ఏవారుణాః కేసరా ఆననం చ యస్య ఆంత్ర మాలాధరః క ఇవ ద్విపహత్యయా గజవధేన హరిః సింహో యథా తద్వత్ ౩౦

నఖాంకురోత్పాటితహృత్సరోరుహం విసృజ్య తస్యానుచరా నుదాయుధాన్,
అహన్ సమంతా న్నఖశస్త్రపార్ష్ణిభి ర్దోర్దండయూథోఽనుపథాన్ సహస్రశః ౩౧

సటావధూతా జలదాః పరాపతన్ గ్రహాశ్చ తద్దృష్టివిముష్టరోచిషః,
అంభోధయః శ్వాసహతా విచుక్షుభు ర్నిర్హ్రాదభీతా దిగిభా విచుక్రుశుః ౩౨

ద్యౌ స్తత్సటోత్క్షిప్తవిమానసంకులా ప్రోత్సర్పత క్ష్మా చ పదాతిపీడితా,
శైలాః సముత్పేతు రముష్యరంహసా త త్తేజసా ఖం కకుభో న రేజిరే ౩౩

తతః సభాయా ముపవిష్ట ము త్తమే నృపాసనే సంభృతతేజసం విభుమ్,
అలక్షితద్వైరథమత్యమర్షణం ప్రచండవక్త్రం న బభాజ కశ్చన ౩౪

ఏవంభూతో నఖాంకురైః ఉత్పాటితం హృదయసరోజం యస్య తద్దైత్యశరీరం విసృజ్య తస్య దైత్యేంద్రస్యానుచరాన్ కథంభూతాన్ వరాణ్యాయుధాని యేషాం తమనుపంథాః అనువృత్తి ర్యేషాం తాన్ దోర్దండానాం యూథాని యస్య సః నఖా ఏవ శస్త్రపాణయస్తైః సమంతాత్ సహస్రశో న్యహనత్ హతవాన్ ౩౧

దైత్యవధవ్యగ్రస్య నృహరే రాటోపమాహ (సటేతి ద్వాభ్యామ్) సటాభి రవధూతాః ప్రకంపితా జలదాః మేఘాః పరాపతన్ వ్యశీర్యంత తస్య నృహరే ర్దృష్ట్యా విముష్ట మపహృతం రోచిః యేషాం తాదృశాః గ్రహాః సూర్యాదయోఽభూవన్ శ్వాసేన హతాః పీడితాః అంభోధయః సముద్రాః చుక్షుభుః సంచేలుః నిర్హ్రాదేన భీతాః దిగిభా దిగ్గజాః ముదం హర్షం జహుః తత్యజుః ౩౨

తస్య నృహరేః సటాభి రుత్క్షిప్తాని విమానాని తైః సంకులా వ్యాప్తా ద్యౌః ప్రోత్సర్పత ఇత స్తతశ్చలితేవాభూత్ నృహరేః పద్భ్యా మతివ పీడితా క్ష్మా భూమిరభూత్ అత ఏవ తస్యాసహ్యేన రంహసా వేగేన బలేన వా శైలాః సముత్పేతుః ఉత్ప్లుత్య పతితవంతః. తస్య నృహరేః తేజసా ఖ మాకాశం కకుభో దిశశ్చ న రేజిరే ౩౩

తతోఽహమేవ సర్వేశ్వర ఇతి లోకస్య ప్రదర్శయితుం సభాయా ము త్తమే నృపాసనే ఉపవిష్టం సంభృతం సంపూర్ణం తేజో యస్య అలక్షితః న లక్షితః ద్వైరథః ప్రతియోద్ధా యేన ప్రచండ ముగ్రం వక్త్రం యస్య తం విభుం నృసింహం కశ్చన కోఽపి న బభాజ నాసేవత. కోఽపి సమీపం గంతుం నాశక్నోదిత్యర్థః. ౩౪

(హిరణ్యకశిపోర్వధః, ప్రహ్లాదిదేవకర్తృకం భగవ_త్స్తవనం చ)

నిశమ్య లోకత్రయమ_స్తకజ్వరం త మాదిదైత్యం హరిణా హతం మృధే,
ప్రహర్ష వేగోత్క_లితాననా ముహుః ప్రసూనవర్షై ర్వవృషుః సురస్త్రియః ౩౪

తదా విమానావళిభి ర్నభ_స్తలం దిదృక్షతాం సంకుల మాస నాకినామ్,
సురాననా దుందుభయోఽథ జఘ్నిరే గంధర్వముఖ్యా ననృతు ర్జగుః స్త్రియః ౩౫

తత్రోపవ్రజ్య విబుధా బ్రహ్మేంద్రగిరిశాదయః,
ఋషయః పితరః సిద్ధా విద్యాధరమహోరగాః ౩౬

మనవః ప్రజానాం పతయో గంధర్వాప్సరచారణాః,
యక్షాః కింపురుషా స్తాత వేతాళాః సిద్ధకిన్నరాః ౩౭

తే విష్ణుపార్షదాః సర్వే సునందకుముదాదయః,
మూర్ధ్ని బద్ధాంజలిపుటా ఆసీనం తీవ్రతేజసమ్,
ఈడిరే నరశార్దూలం నాతిదూరచరాః పృథక్ ౩౮

లోకత్రయస్య మ_స్తకజ్వరం శిరోవ్యథావద్దుస్సహం తమాదిదైత్యం హిరణ్యకశిపుం హరిణా నృసింహేన యుద్ధే హతం నిశమ్య దృష్ట్వా ప్రహర్ష వేగేన ఉత్క_లితాని వికసితా న్యాననాని యాసాం తాః సురాణాం స్త్రియః పుష్పవర్షైః పునః పునర్నృహరిం వవృషుః, ౩౪

తదా దిదృక్షతాం ద్రష్టు మిచ్ఛతాం దర్శనార్థ మాగతానాం మిత్యర్థః నాకినాం దేవానాం విమానపంక్తిభిః నభ_స్తలం సంకులం సంమర్దం బభూవ. సురాణా మానకాః పటహాస్తైః ర్దుందుభయో జఘ్నిరే తాడితాః గంధర్వశ్రేష్ఠాః ననృతుః స్త్రియః అప్సరసో జగుః ౩౫

తత్రోపవ్రజ్య కించిత్సమీపమాగత్య బ్రహ్మరుద్రప్రభృతయో దేవాదయః హే తాత! మూర్ధ్ని బద్ధాన్యంజలిపుటాని యైస్తే ఆసీన ముపవిష్టం తీవ్రం దుస్సహం తేజో యస్య తం శ్రీనృసింహం నాతిదూరవర్తినోః పృథగేకైకశ ఈడిరే తుష్టువుః ౩౬-౩౮

బ్రహ్మోవాచ—

నతోఽస్మ్యనంతాయ దురంతశక్తయే విచిత్రవీర్యాయ పవిత్రకర్మణే,
విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమాన్ గుణైః స్వలీలయా సందధతేఽవ్యయాత్మనే. ౪౦

శ్రీ రుద్ర ఉవాచ—

కోపకాలో యుగాంతస్తే హతోఽయ మసురోఽల్పకః,

తావదపారవివిధవిచిత్రశక్తివీర్యమకార్యాయత్తజగద్వ్యాపారం జగత్కారణం స్తువ న్నమస్కరోతి బ్రహ్మ (నతోఽస్మ్యహమితి) అనంతాయ స్వరూపతః త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితాయ దురంతశక్తయే అపారశక్తయే అచింత్యశక్తయే వా, శక్తిః స్వేతరసర్వసామర్థ్యనిర్వాహికా—"జగత్ ప్రకృతి ర్భావో మేయ సా శక్తి రుదీరితా" ఇత్యాదిషూక్తా యద్వా యదన్యైరశక్త్యం దఘటితమివ విఘటితం ఘటనసామర్థ్యరూపా, యత స్త్వముక్తవిధదురంతశక్తిః అనంతశక్తి రత ఏవ మద్వరేణ సర్వైరఘటితమపి దైత్యం హతవానసీతి భావః యత స్త్వమనంతోఽత ఏవాచేతనే స్తంభేఽ ప్యావిర్భూతోఽసీత్యభిప్రాయః, అనంతపదేన హి సర్వవ్యాపిత్వా ద్దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్, సర్వకాల వర్తిత్వాత్ కాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్, సాక్షాత్ పరంపరయా సర్వప్రకారత్వేన సర్వవస్తుసామానాధి కరణ్యార్హత్వాత్ వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితమ్ యేన కేనాపి ప్రాశస్త్యేన స్వస్మాదుత్కృష్టైః కైశ్చిద్వస్తుభి రధరీకృతత్వాభావరూపం వా వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. ఇతి త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితమ్ త్వ స్త్వేవం స్వరూపం కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలస్య కియదేతద్దైత్యహనన మిత్యభి ప్రాయన్, తావజ్జగత్కారణత్వప్రయుక్తం వికారం నిరాహ (విచిత్రవీర్యాయేతి) వీర్యం నామ సర్వో పాదానస్య సర్వసాధారణే సర్వనియమనే వికారరహితత్వమ్, యథోక్తమ్ "వికారవిరహో వీర్యం ప్రకృతిత్వేఽపి మే సదా" ఇత్యాదివిచిత్రశబ్దేనైవంవిధస్య వీర్యస్యానితరసాధారణ్యముచ్యతే పవిత్ర కర్మణే అకర్మాయత్తజగద్వ్యాపారాయ త్వద్వ్యాపారం శృణ్వతాం దురితనివర్తనక్షమవ్యాపారాయేతి వా. గుణైః సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిర్జగన్నిమిత్తతదుపాదానత్వోపయుక్తైః స్వనియామ్యసత్త్వాదిప్రాకృత గుణైర్వా కృత్స్నస్య సర్గాదీన్ స్వలీలయైవ న తు కర్మణా సందధతే విదధతే అవ్యయాత్మనే ఏవ మప్యవ్యయః వికారరహితః ఆత్మా స్వభావో యస్య, స్వభావతోఽపి విశ్వస్య వికారరహితాయేత్యర్థః. స్వరూపతోఽపి వికారరాహిత్యస్యోక్తత్వాత్ ౪౦

ఏవం బ్రహ్మణోఽభిప్రేతం కృత్స్నజగత్సర్గాదికర్తుస్తవ కియదేతదితి తదేవ విశదయ న్నౌత్పత్తికయుక్తం స్తౌతి రుద్రః (కోపకాల ఇతి) తవ కోపకాలో యుగాంతః ద్విపరార్ధావసానం, కోపస్య

(హిరణ్యకశిపోర్వధః ప్రహ్లాదిదేవకర్తృకం భగవత్స్తవనం చ)

తత్సుతం పాహ్యుపసృతం భక్తం తే భక్తవత్సల ౪౧

ఇంద్ర ఉవాచ —

ప్రత్యానీతాః పరమ భవతా త్రాయతా నః స్వభాగా
దైత్యాక్రాంతం హృదయకమలం త్వద్గృహం ప్రత్యబోధి,
కాలగ్రస్తం కియదిదమహో నాథ శుశ్రూషతాం తే
ముక్తిస్తేషాం న హి బహుమతా నారసింహాపరైః కిమ్. ౪౨

[illegible] ఉవాచ —

[illegible] స్త్రగ్ [illegible] మాత్థ యదాత్మతేజో యేనేద మాదిపురుషాత్మగతం ససర్జ.

ఇ[illegible] చేగ [illegible] తస్తూ మస్మద్భేర సంహర్తా త్వమేవేత్యుక్తం భవతి అయం తు కోపావిషయ [illegible] కోఽల్పబలో హతోఽతః కోపనివృత్త్యా హే భక్తవత్సల! తత్ భక్తం తత్పుత్రం [illegible] దైత్యం ప్రహ్లాదసుతం ఉపసృతం తవ సమీప మాగమిష్యంతం పాహి సంరక్ష. ౪౧

[illegible] సు [illegible] మావేదయన్ సర్వరక్షకం సర్వాంతరాత్మానం సమస్తపురుషార్థదం స్తౌతి ప్రత్యానీతా [illegible] ఇతి) హే పరమ సర్వోత్కృష్ట! నోఽస్మాకం త్రాయతా త్రాత్రా భవతా దైత్యై[illegible] [illegible]తాః ప్రసహ్య గృహీతాః స్వభాగాః స్వకీయా యజ్ఞభాగా అస్మదాదిముఖేన త్వమేవ యజ్ఞభోక్తే [illegible] యే స్వోద్దేశ్య ప్రయుక్తాః ప్రత్యాహృతాః దైత్యాక్రాంతమితి ద్వితీయాంతపాఠే తు దైత్య భయాకులమిత హృదయ [illegible] ఏవం దైత్యవధేన స్వభాగప్రత్యానయనేన చ త్వద్గృహం త్వదా [illegible] మస్మాకం హృదయం ప్రత్యబోధి భయేన పూర్వం ముకుళిత మిదానీం [illegible] సితం [illegible]నుషంగః త్వాం సేవతా మస్మాకం త్వత్తో లౌకికపురుషార్థప్రాప్తి [illegible] తత్ కిం [illegible] హే నాథ స్వామిన్! తే శుశ్రూషతాం పరిచర్యాపరాణా మిదం లౌకికం [illegible] నన [illegible] కియత్ యత్కించిదేత దిత్యర్థః తదేవాహ, తేషాం త్వాం [illegible] తా ల్పత్వేవాసుఖాసక్తానాం ముక్తిరపి న పరమం ప్రయోజనమ్, అతః [illegible] రైః [illegible]నైః పురుషార్థైః కిమ్ః న కిమపి తేషా మతితుచ్ఛ మర్వాచీన పురుషార్థ [illegible]మితి భావః. ౪౨

[illegible] పరం సాధుపరిత్రాతారం దుష్కృద్వినాశకం చ తుష్టువుః (త్వమితి) [illegible] ఉపస్త్వద్ధ్యానరూపం నోఽస్మాకం త్వ మాత్థ ఉపదిష్టవానసి. తపో విశింషంతి.

తద్ విప్రలుప్త మమునాద్య శరణ్యపాల రక్షాగృహీతవపుషా పునరన్వమంస్తాః ౪౩

పితర ఊచుః—

శ్రాద్ధాని నోఽధిబుభుజే ప్రసభం తనూజై
ర్దత్తాని తీర్థసమయేఽప్యపిబత్ తిలాంబు,
తస్యోదరాన్నఖ విదీర్ణ వపాద్ య ఆర్ఛత్
తస్మై నమో నృహరయేఽఖిలధర్మగోప్త్రే ౪౪

సిద్ధా ఊచుః—

యో నో గతిం యోగసిద్ధా మసాధురహార్షీద్ యోగతపోబలేన,

యత్తప ఆత్మన స్తవ తేజః ప్రకాశకమ్ అస్మాకం త్వత్స్వరూపావేదక మిత్యర్థః యేన చ తపసా ఆదిపురుషశ్చతుర్ముఖః ఇదం జగదాత్మగతం పరమాత్మనా త్వయా గత మంతరాత్మతయా వ్యాప్తం ససర్జ ఆదిపురుషాత్మగత మిత్యత్ర "గూఢోఽత్మా న ప్రకాశతే" ఇతివత్ సంధిరార్షః, ఆదిపురుషాత్మేతి పాఠే ఆదిపురుషేతి లుప్తప్రథమాంతం పృథక్ పదమ్ యద్వా హే ఆదిపురుష! ఇతి సంబోధనం ససర్జ బ్రహ్మేతి శేషః తత్ తపోఽమునా దైత్యేంద్రేణ విప్రలుప్తం విశేషేణ ప్రలోపిత మాసీత్ తదేవాధునా హే శరణ్య! శరణ మర్హతీతి శరణ్యః తథాభూత! హే పాలక! రక్షాగృహీతవపుషా సాధు పరిత్రాణార్థం గృహీతేన నరసింహశరీరేణ పునరన్వమంస్థాః అనుజ్ఞాపితవాన్. వః శత్రుర్మయా వినాశితోఽతః పున ర్నిర్భయం తపః కురుతేతి నోఽనుజ్ఞాపితవానసీత్యర్థః. ౪౩

పితరస్తు స్వదుఃఖ మావేదయంతోఽఖిలధర్మగోప్తారం హితకారిణం స్తువంతో నమస్కుర్వంతి (శ్రాద్ధానీతి) అస్మాకం తనూజైః పుత్రాదిభి రస్మదుద్దేశేన దత్తాని శ్రాద్ధాని శ్రాద్ధసంబంధీని పిండాని యో దైత్యః ప్రసభం బలాత్ స్వయ మధిబుభుజేఽనుభూతవాన్ తథా తీర్థసమయే పుణ్యతీర్థస్నానసమయే అస్మత్తనూజైః యద్దత్తం తిలోదకం తదప్యపిబత్ తస్య దైత్యస్య ఉదరాత్ శ్రాద్ధాని తిలాంబు చ యః పునరార్ఛత్ ఆహృత్యాస్మాకం దత్తవాన్ కథంభూతా దుదరాత్? నఖై ర్విదారితా వపా యస్య తస్య తస్మాత్ వపావిదారణస్య తద్గతపిండోద్ధరణమేవ ఫలమితి భావః తస్మై సమస్తధర్మాణాం గోప్త్రే రక్షిత్రే నృహరయే తే నమః తిలాంబ్వసభ్య ఇత్యపి పాఠః తదాఽసభ్య ఇతి దైత్యేంద్రవిశేషణమ్ తిలాంబు తిలోదక మసభ్యః సభానర్హో యో దైత్యేంద్రోఽధిబుభుజే పీతవానిత్యర్థః ౪౪

సిద్ధా అపి స్వయోగగత్యపహారకదైత్యేంద్రవధద్వారా స్వయోగగత్యాదాయకం పరమసుహృదం వర్ణయంతో నేముః (య ఇతి.) యోఽసాధు ర్దురాత్మా దైత్యో నోఽస్మాకం యోగసిద్ధాం గతిం

నానాదర్పం తం నఖైర్నిర్దదార తస్మై తుభ్యం ప్రణతాః స్మో నృసింహ ౪౫

విద్యాధరా ఊచుః—

విద్యాం పృథగ్ధారణయానురాద్ధాం న్యషేధదజ్ఞో బలవీర్యదృప్తః,
స యేన సంఖ్యే పశువద్ధతస్తం మాయానృసింహం ప్రణతాః స్మ నిత్యమ్ ౪౬

నాగా ఊచుః—

యేన పాపేన రత్నాని స్త్రీరత్నాని హృతాని నః,
తద్వక్షఃపాటనేనాసాం దత్తానంద నమోఽస్తు తే ౪౭

మనవ ఊచుః—

మనవో వయం తవ నిదేశకారిణో దితిజేన దేవ పరిభూతసేతవః

భక్తియోగప్రాప్తాం గతిం అణిమాదిరూపాం స్వయోగేన తపోబలేన అహార్షీ దపహృతవాన్, తం నానాదర్పం నానాఽనేకాః దర్పా యస్య తం నఖైర్యో విదదార విదారితవాన్ తస్మై తుభ్యం హే నృసింహః వయం ప్రణతాః స్మో నమస్కుర్మః ౪౫

విద్యాధరా అపి తేనాపహృతవిద్యాప్రత్యాదానేన హితకారిణం స్తువంతో నమంతి విద్యామితి) ధారణయా మనోధారణయాఽనురాద్ధాం సంసిద్ధాం విద్యా మస్మత్సంబంధినీ మంతర్ధానాదిలక్షణాం యోఽజ్ఞో మూఢో బలవీర్యాభ్యాం గర్వితో దైత్యేంద్రో న్యషేధ న్నిషేధితవాన్, బలం దేహబలం వీర్యం పరాభిభవసామర్థ్యం స దైత్యో యేన సంఖ్యే యుద్ధే పశువద్ధతస్తం త్వాం మాయానృసింహ మాత్మీయసంకల్పోపాత్తనృసింహతనుం నిత్యం ప్రణతాః స్మః కర్తరి క్తః నమస్కృతవంతః స్మేత్యర్థః ౪౬

నాగాస్త్వేవం తదపహృతరత్నప్రదానేనానందకరం స్తువంతో నేముః (యేనేతి) యేన పాపాత్మనా నోఽస్మాకం రత్నాని స్త్రీరత్నాని నాగకన్యారూపాణి రత్నాని చాపహృతాని, తస్య వక్షోవిదారణేనాసాం స్త్రీణాం దత్త ఆనందో యేన తస్య సంబోధనం తే తుభ్యం నమోఽస్తు ౪౭

తవాజ్ఞాపరిపాలనరూపకైంకర్యవిరోధినిరసనేన కైంకర్యాధాపనరూపహితకారిణం స్తువంతస్తదేవ ప్రార్థయంతే మనవః (మనవ ఇతి) వయం తవ నిదేశకారిణః కైంకర్యకారిణో మనవ ఇతి

భవతా ఖలః స ఉపసంహృతః ప్రభో కరవామ తే కిమనుశాధి కింకరాన్. ౨౮

ప్రజాపతయ ఊచుః—

ప్రజేశా వయం పరేశాభిసృష్టా న యేన ప్రజా వై సృజామో నిషిద్ధాః,
స ఏష త్వయా భిన్నవక్షా ను శేతే జగన్మంగళం సత్త్వమూర్తేఽవతారః. ౨౯

గంధర్వా ఊచుః—

వయం విభో తే నటనాట్యగాయకా యేనాత్మసాత్ వీర్యబలౌజసా కృతాః,
స ఏష నీతో భవతా దశామిమాం కిముత్పథస్థః కుశలాయ కల్పతే ౩౦

ప్రసిద్ధాః తే వయ మేతావంతం కాలం యేన దితిజేన దైత్యేన పరిభూతాః పరిలోపితాః స్వేచ్ఛయా త్యక్తాః వర్ణాశ్రమమర్యాదా యేషాం తాదృశా బభూవిమ. అధునా స ఖలో భవతా త్వయా ఉపసంహృతో హత హే ప్రభో! నివృత్తకైంకర్యవిరోధినో వయం కిం కైంకర్యం తే త్వదీయం కరవామ తథా కింకరాన్ నోఽస్మాన్ అనుశాధి విధివ్యాజ్ఞాపయే త్యర్థః ౨౮

సద్వారకతద్వ్యాపారరూపజగత్సరాత్మాకాస్మద్వ్యాపారవిరోధినిరసనేన అస్మదభిమతప్రదాతారం సర్వేషాం శుభాధాయకమూర్తిం తుష్టువుః ప్రజాపతయః (ప్రజేశా ఇతి) హే పరేశ! పరేషాం బ్రహ్మాదీనా మపీశ తే త్వయా అభిసృష్టా వ్యష్టిసర్గార్థం త్వయా సృష్టాః ప్రజేశాః ప్రజాపతయ ఇతి ప్రసిద్ధాః తే వయ మేతత్పర్యంతం యేన దైత్యేంద్రేణ నిషిద్ధాః సంతః ప్రజాః న వై సృజామః న సృష్టవంతః స ఏవ దైత్యస్త్వయా భిన్నం విదీర్ణం వక్షో యస్య తాదృశోఽనుశేతే అలః పరిం ప్రాణాః ప్రక్ష్యామః ఇతి హృష్యంత ఆహుః హే సత్త్వమూర్తే! అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వవిగ్రహ! తే తవావతారో జగన్మంగళం జగతో మంగళావహః ౨౯

తన్ముఖోల్లాసార్థం నాట్యాదికైంకర్యవిరోధినిరసనేన తదాధాయకం సుహృదం తుష్టువుర్గంధర్వాః (వయమితి.) హే విభో, తే తవ నటనాట్యగాయకా నటాః నర్తకాః నాట్యే కర్మణి గాయకాశ్చ వయం యేనైతావత్పర్యంత మాత్మసాత్ కృతాః స్వాధీనాః కృతాః కథంభూతేన వీర్యం శౌర్యం బలం శక్తిః తాభ్యా మోజః ప్రభావో యస్య తాదృశేన స ఏష దైత్యో భవతా నిరతిశయకృపాయుక్తేన ఇమాం దశాం మరణమిత్యర్థః నీతః ప్రాపితః తథా హి ఉత్పథస్థః ఉత్పథే కుమార్గే పాపకర్మణి తిష్ఠతీతి తథా కుశలాయ క్షేమాయ కల్పతే కిమ్ః క్షేమయుక్తో భవతి కిమ్ః న కల్పత ఏవేత్యర్థః. ౩౦

(హిరణ్యకశిపోర్వధః, ప్రహ్లాదిదేవకర్తృకం భగవత్ స్తవనం చ)

చారణా ఊచుః—

హరే తవాంఘ్రిపంకజం భవాపవర్గమాశ్రితాః,
యదేషసాధుహృచ్ఛయ స్త్వయాసురః సమాపితః ౫౧

యక్షా ఊచుః—

వయమనుచరముఖ్యాః కర్మభిస్తే మనోజ్ఞై
స్త ఇహ దితిసుతేన ప్రాపితా వాహకత్వమ్,
స తు జనపరితాపం తత్కృతం జానతా తే
నరహర ఉపనీతః పంచతాం పంచవింశ ౫౨

కింపురుషా ఊచుః—

వయం కింపురుషా స్త్వం తు మహాపురుష ఈశ్వరః,

తత్పాదపంకజపరిచర్యావిరోధినిరసనేన పునస్తదాధాయకం హితకరం తుష్టువుశ్చారణాః, (హరే ఇతి) హే హరే! ఆశ్రితార్తిహర! భవాపవర్గ మైహికాముష్మికసుఖహేతుం తవాంఘ్రిపంకజ మాశ్రితాః పరిచరంతో వయ మనేన నిషిద్ధా ఇతి శేషః స ఏషోఽసురః సాధూనాం ప్రపన్నానాం హృచ్ఛయః హృదయరోగరూప స్త్వయా సమాపితః ఉపసంహృతో హత ఇత్యర్థః ౫౧

స్వదుఃఖ మావేదయంతః తన్నివర్తకం సుఖాధాయకం వర్ణయంతి యక్షాః (వయమితి) మనోజ్ఞైః కర్మభి ర్వయం తవానుచరశ్రేష్ఠాః తే వయ మిహ తావద్దితిజేన వాహకత్వం యానాదివాహకత్వం భారవాహకత్వం వా ప్రాపితాః హే నరహరే! తేన దితిజేన కృతం తవ నతజనానాం భక్తజనానాం పరితాపం జానతా తే త్వయా పంచవింశో దైత్యేంద్రాఖ్యో జీవః పంచతాం మృత్యుం ఉపనీతః ప్రాపితః విజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవానువినశ్యతి "ఇతివత్ పంచవింశస్య శరీరద్వారకా పంచతాప్రాప్తి రత్ర వివక్షితా, పంచవింశేతి పాఠే హే జీవశరీరకేతి సంబోధనమ్, స తు జనపరితాప మితి పాఠే యేన దితిసుతేన వాహకత్వం నీతాః స తు పంచవింశ ఇత్యన్వయః ౫౨

స్వనైచ్యానుసంధానపూర్వక మనితరసాధారణప్రభావం తుష్టువుః కింపురుషాః (వయమితి) వయం కింపురుషాః కుత్సితాః పురుషాః త్వం తు మహాపురుషః అనితరసాధారణగుణపూర్ణః ఈశ్వర

అయం కుపురుషో నష్టో ధిక్కృతః సాధుభి ర్యదా ౫౩

వైతాళికా ఊచుః—

సభాసు సత్రేషు తవామలం యశో గీత్వా సపర్యాం మహతీం లభామహే,
యస్తాం వ్యనైషీద్ భృశమేష దుర్జనో దిష్ట్యా హతస్తే భగవన్యథాఽఽమయః ౫౪

కిన్నరా ఊచుః—

వయమీశ కిన్నరగణా స్తవానుగా దితిజేన విష్టిమమునానుకారితాః,
భవతా హరే స వృజినోఽవసాదితో నరసింహనాథ విభవాయ నో భవ ౫౫

విష్ణుపార్షదా ఊచుః—

అద్యైతద్ధరి నరరూప మద్భుతం తే దృష్టం తే శరణద సర్వలోకశర్మ,

సర్వాంతరాత్మా చ, అయం మహాన్ దైత్యో హతస్త్వయేతి కిం న వర్ణ్యతే ఇత్యాశంక్య కియదేత దిత్యాహుః (అయమితి) కాపురుషః ఈషత్పురుషః అస్మదపేక్షయా బలీయాంస్త్వత్తోఽధమ ఇతి భావః ఈషదర్థం "విభాషా పురుషే" ఇతి సూత్రేణ కుశబ్దస్య కాదేశః యదా సాధుభి ర్ధిక్కృతః తిరస్కృతః తదైవ నష్టో నష్టప్రాయః అతః కియదేత త్తవేతి భావః ౫౩

అస్మత్సమ్మానాపహత్వద్గుణగానవిరోధినిరసనేన త్వయైవ వయం బహుమతా ఇత్యాహు ర్వైతాళికాః (సభాస్వితి) తవామలం యశః సభాసు సత్రేషు చ గీత్వా వయం మహతీం సపర్యాం పూజాం పూర్వం లభామహే తా నస్మాన్ యో దుర్జనో దైత్యః స్వవశం యథా భవతి తథాఽనైషీత్ స ఏష దుర్జనః హే భగవన్, తే త్వయా హతః ఏతద్దిష్ట్యా భద్రం జాతం దిష్ట్యా దైవేన త్వయేతివాన్వయః యథా ఆమయః యథా శిరోవ్యథారూపో రోగః పీడాకారకః తద్వదయ మాసీత్ కిలేతి శేషః ౫౪

స్వదుఃఖ మావేదయంతః సర్వసుఖాధాయకం లోకార్తిహరం తుష్టువుః కిన్నరాః (వయమితి) హే ఈశ! వయం కిన్నరగణా ఇతి ప్రసిద్ధా స్తవానుగాః అనుచరాస్తే వయమేతావదమునా దితిజేన విష్టిమనుకారితాః మూల్యరహితం కర్మ విష్టిస్తా మను నిరంతరం కారితాః, హే హరే అనుచరార్తిహర! స వృజినః పాపాత్మా దైత్యో భవతా ఉపసాదిత ఉపసంహృతః హే నరసింహ! హే నాథ! నోఽస్మాకం విభవాయ సుఖసమృద్ధయే త్వం భవ. ౫౫

స్వామి న్నదృష్టపూర్వం రూపం ద్విషతా మప్యనుగ్రాహకం ధృతవానసీత్యాహు ర్విష్ణుపార్షదాః (అద్యేతి) నోఽస్మాకం భక్తానాం హే శరణద ఆశ్రయప్రదః నిరతిశయపురుషార్థసాధనభూతోపాయ

(హిరణ్యకశిపోర్వధః ప్రహ్లాదిదేవకర్తృకం భగవత్స్తవనం చ)

సోఽయం తే విధికర ఈశ విప్రశప్త స్తస్యేదం నిధన మనుగ్రహాయ విద్మః. ౫౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే.
ప్రహ్లాదానుచరితే దైత్యరాజవధే నృసింహస్తవో నామ అష్టమోఽధ్యాయః

ప్రద॰ ఇతి వా. సర్వేషాం లోకానాం శర్మ సుఖావహ మేత దద్భుతం రూప మద్యైవ దృష్టం న తు పూర్వం హే ఈశ! స్వామిన్! సోఽయం దైత్యస్తవ విధికరః నిదేశకారీ కింకరః స చ విప్రైః సనకాదిభిః శప్తః మధ్యే కైంకర్యవిరోధో జాత ఇతి భావః. తస్య దైత్యస్యేదం నిధనం త్వత్కృత మనుగ్రహాయ కైంకర్యలాభరూపతదనుగ్రహార్థమేవేతి వయం జానీమః. ౫౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టమోఽధ్యాయః

అ థ న వ మో ఽ ధ్యా యః

ఏవం సురాదయః సర్వే బ్రహ్మరుద్రపురస్సరాః,
నోపైతు మశకన్ మన్యుసంరంభం సుదురాసదమ్. ౧

సాక్షాచ్ఛ్రీః ప్రేషితా దేవై ర్దృష్ట్వా తన్మహదద్భుతమ్,
అదృష్టాశ్రుతపూర్వత్వాత్ సా నోపేయాయ శంకితా ౨

ప్రహ్లాదం ప్రేషయామాస బ్రహ్మావస్థిత మంతికే,
తాత ప్రశమయోపేహి స్వపిత్రే కుపితం ప్రభుమ్ ౩

తథేతి శనకై రాజన్ మహాభాగవతోఽర్భకః,
ఉపేత్య భువి కాయేన ననామ విధృతాంజలిః ౪

అథ నవమోఽధ్యాయః

ఏవం ప్రత్యేకం బ్రహ్మాదిభిః సంస్తుత మప్యశాంతసంరంభం ఇత ఏవ దురాసదం శ్రీనృసింహం చతుర్ముఖప్రేషితః ప్రహ్లాదః ప్రసాదయామాసేత్యాహ దేవర్షిః (ఏవం ఇతి) ఏవం ప్రత్యేకమ్ ఇత్థం స్తువంతోఽపి బ్రహ్మాదయః సర్వే దేవాః మన్యునా సంరంభ ఆవేశో యస్యాత ఏవ దురాసదం దుష్ప్రాపం భగవంత ముపైతుం సమీపం గంతుం నాశక్నువన్ సమర్థా న బభూవుః ౧

కిం పున ర్నిరతిశయప్రియా సాక్షాత్ప్రసిద్ధా శ్రీర్లక్ష్మీరపి దేవైర్బ్రహ్మాదిభిః ప్రేషితా పతి సమీప మేహీతి ప్రార్థితాఽప్యద్భుతం మహానృసింహరూపం దృష్ట్వా పూర్వ మదృష్ట మశ్రుతం చ యత్తదదృష్టాశ్రుతపూర్వం తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాద్ధేతోః శంకితా సతీ నోపేయాయ న సమీప మగాత్, ౨

ఏవం స్థితే బ్రహ్మ చతుర్ముఖోఽంతికే సమీపేఽవస్థితం ప్రహ్లాదం ప్రేషయామాస. ప్రేషణ ప్రకారమేవాహ (తాతే త్యర్ధేన) తాత హే వత్స! స్వపిత్రే కుపితం క్రుద్ధం ప్రభుం శ్రీభగవంతం ప్రశమయ ప్రసన్నం కురు. ఉపేహి సమీపం గచ్ఛేతి ౩

హే రాజన్! యుధిష్ఠిర! తథేత్యభ్యుపగమ్య భాగవతశ్రేష్ఠోఽర్భకః ప్రహ్లాదః శనకైః సమీపమేత్య ప్రాప్య విధృతో బద్ధోంజలి ర్యేన తాదృశో భువి దేహేన దండవన్ననామ నమస్కృతవాన్. ౪

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

స్వపాదమూలే పతితం తమర్భకం విలోక్య దేవః కృపయా పరిప్లుతః,
ఉత్థాప్య తచ్ఛీర్ష్ణ్యదధాత్ కరాంబుజం కాలాహివిత్రస్తధియాం కృతాభయమ్ ౫

స తత్కరస్పర్శధుతాఖిలాశుభః సపద్యభివ్యక్తపరాత్మదర్శనః,
తత్పాదపద్మం హృది నిర్వృతో దధౌ హృష్యత్తనుః క్లిన్నహృదశ్రులోచనః ౬

అస్తౌషీద్ధరిమేకాగ్రమనసా సుసమాహితః,
ప్రేమగద్గదయా వాచా తన్న్యస్తహృదయేక్షణః ౭

తతః స్వస్య పాదయోః మూలే పతితం తమర్భకం ప్రహ్లాదం విలోక్య దేవః శ్రీనృసింహః కృపయా పరిప్లుతః పరితః ప్లుతో వ్యాప్తః తముత్థాప్య తస్య ప్రహ్లాదస్య శిరసి స్వకరాంబుజమదధాత్ విహితవాన్ కథంభూతం? కాల ఏవాహిః సర్పస్తస్మాద్విత్రస్తా భీతా ధీర్యేషాం తేషాం కృతమభయమభయప్రదానం యేన తాదృశం, సంసృతిభీరూణాం కృతాభయప్రదాన మిత్యర్థః ౫

స ప్రహ్లాదస్తస్య భగవతః కరస్య స్పర్శేన ధుతం నిరస్త మఖిల మశుభం యస్య తాదృశః సద్య ఏవాభివ్యక్తౌ ప్రత్యక్షితౌ పరాత్మానౌ స్వాత్మపరమాత్మానౌ తయోర్దర్శనం యాథాత్మ్యసాక్షాత్కారాత్మకం యస్య పూర్వం ప్రత్యక్షతాపన్నరూపభగవద్విషయజ్ఞానయుక్తః తత్కరస్పర్శేన తు "జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన" ఇత్యుక్తవిధపరమాత్మదర్శనయుక్త ఇత్యర్థః అత ఏవ నిర్వృతః సుఖితోఽత ఏవ హృష్యత్తనుః ఉదంచితరోమయుక్తతనుః క్లిన్నం ప్రేమార్ద్రం హృత్ హృదయం యస్య అశ్రూణ్యానందజలాని లోచనయోర్యస్య తాదృశస్తస్య భగవతః పాదాబ్జం హృది దధౌ ధృతవాన్. నిరతిశయపురుషార్థత్వేనానుసంహితవానిత్యర్థః ౬

తతః ప్రేమగద్గదయా వాచా ఏకాగ్రమనసా శ్రీభగవదేకవిషయేణ మనసా హరిమస్తౌషీచ్చ. కథంభూతః? సుసమాహితః సుసమాధిమేవాహ, తస్మిన్నేవ న్యస్తం హృదయం ఈక్షణం చ యేనేతి "హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్త" ఇతివచ్చిత్తబుద్ధివృత్తీనాం ఏకవిషయత్వాభిప్రాయేణ ఏకాగ్రమనసా తన్న్యస్తహృదయేక్షణ ఇతి చోక్తమ్ ౭

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

బ్రహ్మాదయః సురగణా మునయోఽథ సిద్ధాః
సత్త్వైకతానమతయో వచసాం ప్రవాహైః,
నారాధితుం పురుగుణై రధునాపి పిప్రుః
కిం తోష్టు మర్హతి స మే హరి రుగ్రజాతేః ౮

మన్యే ధనాభిజనరూపతపఃశ్రుతౌజ స్తేజః
ప్రభావబలపౌరుషబుద్ధియోగాః,
నారాధనాయ హి భవంతి పరస్య పుంసో
భక్త్యా తుతోష భగవాన్ గజయూథపాయ ౯

స్తుతిమేవాహ (బ్రహ్మాదయ ఇత్యాది ద్విచత్వారింశచ్ఛ్లోకైః) తావత్ భగవత్ స్తుతావాత్మనోఽనధికార మాశంకతే-బ్రహ్మాదయ ఇతి. చతుర్ముఖప్రభృతయో దేవగణాః సత్త్వైకతానమతయః సత్త్వైకతానా ముఖ్యాశ్రయభూతా మతిర్యేషాం తే కేవలసత్త్వప్రధానమతయ ఇత్యర్థః అనేనాత్ర "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ ప్రకాశక మనామయమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా అతీంద్రియార్థదర్శనయోగ్యత్వం సూచితమ్ ఏవంవిధా అపి మునయః సిద్ధాశ్చ స్వవచసాం ప్రవాహైః స్తోత్రైః తథా వక్ష్యమాణైః బహుభి ర్గుణైరపి య మారాధితుం స్తుత్యాదిరూపారాధనద్వారా యస్య తోష ముత్పాదయితు మధునాపి న పిప్రుః ఆరాధయితుం న పర్యాప్తా న సమర్థా ఇత్యర్థః స హరిః ఉగ్రా అసురీ జాతిర్యస్య తస్య మే అనేన చ వక్ష్యమాణగుణరాహిత్యముక్తమ్ ఈదృశస్య మే మమ కిం కథం తోష్టుం తోషంప్రాప్తు మర్హతి. వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపరూపగుణస్వభావవిభూత్యాదికో భగవాన్ విపులబుద్ధిభి ర్బ్రహ్మాదిభి రపి స్తోతు మశక్యః కిమ ల్పబుద్ధేరాసురస్వభావస్య మమ స్తుత్యా కథం తుష్యేదిత్యర్థః ౮

ఏవ మనధికార మాత్మన ఆశంక్య పున రధికారం సంభావయితుం తావద్భగవతో జాతిగుణవృత్త్యాదితారతమ్యానాదరేణ భక్త్యైకతోష్యత్వమాహ (మన్య ఇతి ద్వాభ్యామ్) ధనాదయః పరమపురుషస్యారాధనాయ సంతోషనిమిత్తారాధనాయ న భవంతి ఇతి మన్యే. కింతు భక్తిరేవ పరమపురుషసంతోషారాధనాయ భవతీతి మన్య ఇత్యర్థః. కుతః హి యస్మాద్భగవాన్ గజయూథపాయ ధనాదివిరహితాయ గజేంద్రాయ భక్త్యైవ తుతోష తత్ర ధనం విత్తమ్ అభిజనః సత్కులే జన్మ, రూపం సౌందర్యం, తపః స్వధర్మః కృచ్ఛ్రాదిరూపం వాఽనశనరూపం వా శ్రుతం పాండిత్యం ఓజః ఇంద్రియబలం తేజః కాయకాంతిః ప్రభావః ప్రతాపః బలం శారీరం పౌరుష ముద్యమః బుద్ధిః ప్రజ్ఞా యోగః ప్రాణజయః. ౯

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

విప్రాద్ ద్విషడ్గుణయుతాదరవిందనాభ
పాదారవిందవిముఖాచ్ఛ్వపచం వరిష్ఠమ్,

ఏవం ధనాద్యభావేఽపి కేవలభక్తే రేవ శ్రీభగవత్తోషహేతుత్వం నిదర్శితమ్ యతో భక్తే రేవ శ్రీభగవత్తోషహేతుత్వ మత ఏవ ఇతరగుణసంపత్త్యపేక్షయా శ్రీభగవద్భక్తిసంపత్తిరేవ శ్రేయసీత్యాహ (విప్రాదితి) ద్విషడ్గుణాః ద్వాదశగుణాః తే చ-

"ధర్మశ్చ సత్యం చ దమః శ్రుతం చ అమాత్సర్యం హ్రీ స్తితిక్షాఽనసూయా।
దానం చ యజ్ఞశ్చ ధృతిః శమశ్చ వ్రతాని వై ద్వాదశ బ్రాహ్మణస్య॥

ఇతి సనత్సుజాతోక్తాః శ్రీమహాభారతే ఏతై ర్యుక్తా దరవిందనాభస్య పాదారవిందవిముఖాత్ శ్వపచం శ్వపాకం వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం మన్యే శ్వపచం విశినష్టి, తదర్పితేతి తస్మిన్ అరవిందనాభే అర్పితాః సమర్పితాః మన ఆదయో యేన తం తత్రేహితం కర్మ తస్య శ్రేష్ఠత్వే తతో విప్రస్యాఽవమత్వే చ హేతూ ఆహ, స ఏవంభూతః శ్వపచః కులం స్వకులమపి పునాతి. భూరి మానో గర్వో ద్విషడ్గుణప్రయుక్తో యస్య స తు విప్రః న త్వాత్మానమపి పునాతీత్యర్థః యద్యప్యుక్తా ఏవ గుణాః భగవద్భక్త్యనుగ్రాహకా భక్తిశ్చ వేదాంతవిహితబ్రహ్మోపాసనాత్మికా తత్ర చాధికారః త్రైవర్ణికస్యైవ న తు శూద్రస్య ఏతచ్చ శారీరకాఽప శూద్రాధికరణన్యాయసిద్ధమ్ ఏవం చ తత్ర సుతరాం శ్వపాకస్యాధికారో న సంభవతీతి ఉక్తగుణయుక్తాత్ ద్విజాద్భక్తియుక్తస్య శ్వపాకస్య పరత్వవర్ణన మనుచితమ్ తథాప్యత్ర ప్రకరణే భక్తిశబ్దేన భక్తిః ప్రపత్తిశ్చోచ్యతే ప్రపత్తౌ చ సర్వేషా మధికారో బహుప్రమాణప్రతిపన్నః అత ఏవ హి-

దైతేయా యక్షరక్షాంసి స్త్రియః శూద్రా వ్రజౌకసః।
ఖగా మృగాః పాపజీవా సంతి హ్యచ్యుతతాం గతాః॥

ఇతి స్త్రీశూద్రాదీనామపి భగవతి భక్త్యా తత్స్వధర్మోత్పత్తి రుక్తోపపన్నా భవతి.

"వనం గతో యద్ధరి మాశ్రయేత, ఉపేత నారాయణ మాదిదేవమ్।
మన్యే తదేతదఖిలం పరమస్య పుంసః స్వాత్మార్పణం స్వసుహృదః పరమస్యపుంసః॥

ఇతి ప్రపత్తిరపి కర్తవ్యత్వేన పూర్వముక్తా చేత్యతో న విరోధః ఉపపాదితం చైతత్ పురస్తాత్. మన ఆదీనాం భగవతి సమర్పణం నామ తచ్ఛేషత్వేన తదాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన చానుసంధానరూపాధ్యవసాయాత్మకజ్ఞానం ప్రాణశబ్దః ప్రాణాశ్రయప్రత్యగాత్మస్వరూపస్యాప్యుపలక్షకః ఏవం చాత్మాత్మీయాది సమర్పణేన భగవతి న్యస్తరక్షాభరః శ్వపాకోఽపి శ్రీభగవత్తోషకత్వాత్ ఉక్తవిధాద్విప్రాత్ శ్రేయానితి భావః. తదుక్తం శ్రీభగవతా-

మన్యే తదర్పితమనోవచనేహితార్థ
ప్రాణం పునాతి స కులం న తు భూరిమానః ౧౦

నైవాత్మనః ప్రభురయం నిజలాభపూర్ణో
మానం జగాద విదుషః కరుణో వృణీతే,
యద్యజ్జనో భగవతే విదధీత మానం
తచ్చాత్మనే ప్రతిముఖస్య యథా ముఖశ్రీః ౧౧

"అపి చేత్సుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్।
సాధురేవ స మంతవ్యః సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః॥
ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః॥" ఇత్యాది
"అపి పాపేష్వభిరతా మద్భక్తాః పాండునందన।
ముచ్యంతే పాతకైః సర్వైః పద్మపత్రమివాంభసా॥" ఇతి ౧౦

నను, పరిపూర్ణస్య భగవతో జాతిగుణవిత్తాదివిహీనశ్వపాకసమర్పిత మనఆదిభిఃకిం ప్రయోజనమ్? కథం వా తత స్తస్య తోషః? కథం చైతదేవంవిధోఽపి మామనన్యభావేన భజన్నితరాం మత్ప్రియ ఇతి శ్రీభగవతోక్తమ్? ఇత్యత్రాహ నైవేతి ప్రభురీశ్వరో నిజలాభపూర్ణః నిజేన స్వాభావికేన లాభేన సమస్తకామావాప్త్యా పూర్ణ అత ఏవ మానం స్వారాధనరూపం కర్మ నైవ జగాద. ఆత్మనే ఇత్యపకృష్యతే, ఆత్మనే ఆత్మార్థం స్వప్రయోజనాయ న జగాదేత్యర్థః కింతు కరుణో వృణీతే కరుణః కరుణావాన్ "గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగ్వక్తవ్యః" ఇతి లుప్తమతుబంతం పదం లుప్తలుగితి టాపో లుక్ హేతుగర్భమిదం, దయాళుత్వా ద్విదుషో ప్రబుద్ధజనాన్ స్వారాధన విధానేనాంగీకరోతీత్యర్థః కరుణయాఽఽరాధకోజ్జీవనార్థమేవారాధనం స్వీకరోతీతి భావః తదేవ విశదయతి, యద్యదారాధనం భగవతే జనో విదధీత కరోతి తచ్చాత్మనే స్వార్థమేవ భవతి "యస్తువన్ స్తవ్యతామేతి వందమానశ్చ వంద్యతామ్" ఇతి న్యాయాత్ భగవత్పూజనేన స్వయమపి పూజ్యో భవం త్యర్థః కథమన్యస్య పూజనేన అన్యస్య పూజ్యతేత్యపేక్షాయాం, తదధీనసత్తాదిమతో వస్తునః తత్సత్కారేణ తత్సామ్యావాప్తౌ దృష్టాంతమాహ యథా ముఖశ్రీః ప్రతిముఖస్యేతి, యథా సాక్షాదలం కారాదిజన్యా ముఖస్య శోభా తదధీనచ్ఛాయాముఖస్య భవత్యేవం భగవతః పూజ్యతా తదారాధకానాం తథైవ భవతీత్యర్థః "తద్యథా మాతా తరుణవత్సం వత్సో వా మాతరమ్, ఛాయాసత్త్వ మనుగచ్ఛేత్ తథా ప్రకారః" ఇతి శ్రుతిర్హి జీవస్య ఛాయావదీశ్వరపారతంత్ర్య మవగమయతి. జనా దవిదుష ఇతి పాఠే అవిదుషః కించిజ్ఞాదపి జనాన్మానమాత్మార్థేన వృణీత ఇత్యర్థః ౧౧

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

తస్మాదహం విగతవిక్లబ ఈశ్వరస్య
సర్వాత్మనా మహి గృణామి యథా మనీషమ్
నీచోఽజయా గుణవిసర్గమనుప్రవిష్టః
పూయేత యేన హి పుమా ననువర్ణితేన ౧౨

సర్వే హ్యమీ విధికరా స్తవ సత్త్వధామ్నో
బ్రహ్మాదయో వయమివేశ న చోద్విజంతః,

ఏవం భగవతో భక్త్యైకతోష్యత్వం తత్తోషస్య చ భక్తోజ్జీవనార్థత్వం చోక్తం. తదేవం స్వస్యోగ్రజాతేరపి తద్భక్తస్య తత్తోషకస్తుతా వనధికారః సంభావితః యత ఏవంభూతో అహమతో యథామతి స్తోష్యామీత్యాహ (తస్మాదితి) యస్మాద్భగవాన్ భక్త్యైకతోష్యః తస్మా న్నీచోప్యహం తద్భక్తియుక్తోఽహ మత ఏవ విగతవిక్లవః గతశంకః సన్ సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేనేశ్వరస్య భగవతో మహి మహిమానం యథామతి స్తౌమి గృణామి కిమీశ్వరస్య స్తుత్యా ప్రయోజనమితి శంకాం నిరాకుర్వన్ తన్మహిమానువర్ణనం విశినష్టి యేనేశ్వరగుణానువర్ణనేన అనువర్ణితేనేతి భావే క్తః అజయా ప్రకృత్యా గుణవిసర్గం గుణకార్యం శరీర మనుప్రవిష్టః పుమాన్ పూయేత శుద్ధ్యేత్ స్తుత్యా న తస్య కోఽప్యతిశయః కింతు స్తువత ఏవాత్మవిశుద్ధిరూపోఽతిశయ ఇతి భావః ౧౨

ఏవ మాత్మనః స్తుతా వనధికారం పరిహృత్య తత్ స్తుతిం, ప్రతిజ్ఞాయ తం తుష్టువుః తావత్ కోపోపశమం ప్రార్థయతే (సర్వే హీతి ద్వాభ్యామ్) హే ఈశ! వయమివ యథా వయం తవ కింకరా స్తథా అమీ సర్వే బ్రహ్మాదయోఽపి సత్త్వధామ్న స్తవ విధికరాః కింకరా ఏవ అ స్త్వేవం, తతః కిమత ఆహ-ఉద్విజంతః త్వత్కోపాత్ బిభ్యతో వర్తంతే తతో మన్యుం యచ్ఛే త్యుత్తరేణాన్వయః సత్త్వధామ్న ఇత్యనేన శుద్ధసత్త్వైకతానస్య తవ కోపః స్వాభావికో న భవతి కింతు లోకరక్షణేఽధి కృతస్య తవ తద్రక్షణరూపక్రీడార్థ మహిత ఇత్యభిప్రేతం తదేవ వ్యనక్తి క్షేమాయేతి అస్య జగతః క్షేమాయ లబ్ధపరిరక్షణాయ భూతయే యోగాయ అలబ్ధలాభాయ ఆత్మసుఖాయ బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మా నందానుభవజసుఖాయ చ భగవత స్తవ రుచిరైః సుందరైః అవతారైః నృసింహాదిభిః విక్రీడితం, భావే క్తః వివిధాః క్రీడా ఇత్యర్థః, ఇయం దుష్కృద్విషయక్రోధాదిరూపా తవ క్రీడా లోకక్షేమాద్యర్థమితి భావః ఏవంవిధక్రీడయా హి దుష్కృద్వినాశద్వారా స్థితపరిపాలన మపూర్వశ్రేయఃప్రాప్తిః శ్రవణాదినా

క్షేమాయ భూతయ ఉతాత్మసుఖాయ చాస్య
విక్రీడితం భగవతో రుచిరావతారైః ౧౩

తద్ యచ్ఛ మన్యు మసురశ్చ హత స్త్వయాద్య
మోదేత సాధురపి వృశ్చికసర్పహత్యా.
లోకాశ్చ నిర్వృతిమితాః ప్రతియంతి సర్వే
రూపం నృసింహ విభయాయ జనాః స్మరంతి. ౧౪

నాహం బిభేమ్యజిత తేఽతిభయానకాస్య
జిహ్వార్కనేత్రభ్రుకుటీరభసోగ్రదంష్ట్రాత్.
ఆంత్రస్రజః క్షతజకేసరశంకుకర్ణా
నిర్హ్రాదభీతదిగిభాదరిభిన్నఖాగ్రాత్ ౧౫

క్రీడామనుభవతో లోకస్య నిశ్శేషబంధకకర్మక్షయరూపమోక్షద్వారాఽఽత్మసుఖానుభూతిశ్చ భవేదిత్యేతదర్థం తవ విక్రీడితమితి భావః. ౧౩

యత స్తవ విక్రీడితం లోకస్య క్షేమాద్యర్థం త త్తస్మాద్ధేతోః హే నృసింహ! మన్యుం యచ్ఛ ఉపసంహర ఇతః పరం న మన్యునా ప్రయోజన మ స్తీత్యాహ అధునాఽసురో మత్పితా త్వయా హతః లోకాః నిర్వృతిం సుఖమితాః ప్రాప్తాశ్చ నను లోకా నిర్వృతిం యాంతు నామ లోకాంతర్గతః సాధుజనస్తు మత్కృతా మిమాం భూతహింసాం నానుమోదేత అత ఆహ సాధురపి లోకోపద్రవకారి వృశ్చిక సర్పాదిహత్యా మోదేత వృశ్చికసర్పాదితుల్యస్య మత్పితుర్హత్యా సాధుజనోఽపి మోదేతై వేత్యర్థః. ఇతిశబ్దః క్తిన్నంతః, సర్వే బ్రహ్మాదయో నిర్భయాః ప్రతియాంతు స్వస్థానాని ప్రతిగచ్ఛంతు ఇతః పరమిదం త్వద్రూప మభయాయ జనాః స్మరంతి ౧౪

నను, బ్రహ్మాదయ ఉద్విజంత ఇతి విశేషేణ బ్రహ్మాదీనా మేవ క్రోధయుక్తాత్ మదుగ్ర రూపాత్ భయం బ్రూషే త్వం తు న బిభేషి కిమత ఆహ (నేతి) హేఽజిత! తవాస్మద్రూపాదితి విశేష్యాధ్యాహారః, అహం న బిభేమి, కథంభూతాత్? ఆస్యం చ జిహ్వా చ అర్కసదృశే నేత్రే చ భ్రుకుటీనాం రభస ఆటోపశ్చ ఉగ్రా దంష్ట్రాశ్చైతాన్యతిభయానకాని యస్మిన్నంత్రమయ్యః స్రజో యస్మిన్ క్షతజాః రుధిరాక్తాః కేసరా యస్మిన్ తత్ క్షతజకేసరం శంకువ దున్నతౌ స్తబ్ధౌ కర్ణౌ యస్మిం స్తత్ శంకుకర్ణం ద్వయో ర్బహువ్రీహ్యోః కర్మధారయః క్షతజజేసర శంకుకర్ణనిర్హ్రాదేన భీతా దిగిభా దిగ్గజా యస్మాత్ తత్పూర్వేణ పునః కర్మధారయః క్షతజకేసరశంకుకర్ణనిర్హ్రాదభీతదిగిభం తస్మాదరీన్ భిందంతీ త్యరిభింది తాని నఖాగ్రాణి యస్మిన్నేవంభూతా ద్రూపాదహం న బిభేమీత్యర్థః ౧౫

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

త్రస్తోఽస్మ్యహం కృపణవత్సల దుస్సహోగ్ర
సంసారచక్రకదనాద్ గ్రసతాం ప్రణీతః,
బద్ధః స్వకర్మభి రుశత్తమ తేఽంఘ్రిమూలం
ప్రీతోఽపవర్గశరణం హ్వయసే కదాను. ౧౬

యస్మాత్ ప్రియాప్రియవియోగసయోగజన్మ
శోకాగ్నినా సకలయోనిషు దహ్యమానః,

తర్హి కుతో బిభేషి ఇత్యపేక్షాయాం తద్భీతిం ఇతో బిభేమీత్యాహ (త్రస్తోఽస్మీతి) హే కృపణవత్సలః దుస్సహం యదుగ్రం సంసారచక్రే కదనం తస్మా దహం త్రస్తః భీతోఽస్మి. కథం భూతోఽహం గ్రసతాం ప్రణీతః గ్రసతామితి కర్తరిషష్ఠీ. గ్రసద్భిః త్వచ్ఛేషభూతం మత్స్వరూపం తిరోధాపయద్భిః దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానమమకారాదిభిః తత్ర సంసారే ప్రణీతః ప్రాపితః తన్మూలభూతైః కర్మభిశ్చ బద్ధః నిగళితః హే ఉశత్తమ కమనీయతమః ఉక్తవిధం మాం ప్రీతః మద్విషయకనిరతిశయప్రీతియుక్తస్త్వం తే తవాంఘ్రిమూలం ప్రతి, కథంభూతం అంఘ్రిమూలం, అపవర్గశరణం అపవర్గోపాయభూతం కదా ను హ్వయసే, కదా మాం త్వదంఘ్రిమూలం ప్రాపయిష్యసి తావన్మా మనువర్తతే భయమితి భావః ౧౬

నను, భయం చేత్తద్దుఃఖదర్శనజం కిం తత్ సంసారచక్రే దుఃఖ మిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ ఆత్మానం విశినష్టి (తస్మాదిత్యర్ధేన) యేన కర్మణాఽహం బద్ధః తస్మాత్ కర్మణో నిమిత్తాత్ ప్రియై రప్రియైశ్చ విషయై ర్యథాసంఖ్యం వియోగసంయోగౌ తాభ్యాం జన్మ ఉత్పత్తిర్యస్య తేన శోకాగ్నినా సకలయోనిషు దహ్యమానోఽతీవ దుఃఖితోఽహ మిత్యర్థః భ్రమామీత్యన్వయః తర్హి దుఃఖనిమిత్తకర్మనివృత్త్యుపాయ మనుతిష్ఠేత్యపేక్షాయా మంతరేణ భవద్దాస్య మన్య న్నిశ్శేషదుఃఖ నివృత్త్యుపాయభూతం నాస్త్యేవ కథంచిత్ సదపి దుఃఖాత్మకమేవేత్యాహ దుఃఖౌషధ మితి యద్దుఃఖస్యౌషధం ప్రతీకారాత్మకం తదపి దుఃఖం దుఃఖాత్మకమిత్యర్థః దుఃఖస్య ప్రతీకారో హి దుఃఖనిమిత్త దురితనిరసనేన భవతి నిశ్శేషదురితనివర్తకం చ న కించి దన్యదస్తి ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాదికం న నిశ్శేషదురితనివర్తకం ప్రత్యుత దుఃఖాత్మకం చేత్యర్థః అతో హే భూమన్! అతద్ధితాయ తజ్జనహితాయ

దుఃఖౌషధం తదపి దుఃఖ మతద్ధియాహం
భూమన్ భ్రమామి వద మే తవ దాస్యయోగమ్ ౧౭

సోఽహం ప్రియస్య సుహృదః పరదేవతాయా
లీలాకథా స్తవ నృసింహ విరించగీతాః,
అంజ స్తితర్మ్యనుగృణన్ గుణవిప్రముక్తో
దుర్గాణి తే పదయుగాలయహంససంగః ౧౮

బాలస్య నేహ శరణం పితరౌ నృసింహ
నార్తస్య చాగద ముదన్వతి మజ్జతో నౌః,

వ భవతి, అతద్ధితాయాహమితి పాఠే అహం దేహాత్మాభిమానేన భ్రమామి అత స్తవ దాస్యయోగం దిశ తవ నిత్యదాస్యసంబంధం దేహి ఏదేతి పాఠే ఉపదిశ నిత్యప్రబుద్ధత్వద్దాస్యసంబంధవాన్ యథా భవేయం తథా మా మనుగృహాణేత్యర్థః ౧౭

ఏవం కోపోపశమః ప్రార్థితః భగవద్దాస్యమేవ దుఃఖౌషధమితి చోక్తమ్ "హూయేత యేన హి పుమా ననువర్ణితేన" ఇతి భగవద్వర్ణన మాత్మవిశుద్ధిఫలక మిత్యుక్తమ్ అథ త్వదనుగ్రహేణ ప్రబుద్ధ నిత్యభవద్దాస్యసంబంధోఽహం యథామతి త్వాం స్తువన్ దుఃఖనిమిత్తకర్మభి ర్విముక్తః సర్వాణి దుఃఖాని యథా తరేయం తథా అనుగ్రహాణేత్యాహ (సోఽహమితి) సోఽహం త్వదనుగ్రహేణ ప్రబుద్ధనిత్యభవద్దాస్యసంబంధోఽహం సుహృదో హితైషిణః ప్రియస్య మమ నిరతిశయప్రీతివిషయస్య పరదేవతాయా స్తవ బ్రహ్మాదిభి ర్గీతాః లీలారూపవ్యాపారవిషయాః కథాః అనుగృణన్ గుణవిప్రముక్తః సత్త్వాదిగుణమూలకకర్మబంధైః రాగాదిభిర్వా విముక్తః తే తవ పదయుగళమేవాలయ మాశ్రయో యేషాం తే భక్తా స్తే ఏవ హంసాః పరిశుద్ధా జనాస్తైః సంగో యస్య తాదృశః అంజ స్తితర్మి సుఖేన తితర్మి అతితరామి తథాఽనుగృహాణేత్యభిప్రాయః అత్రాయం క్రమః తావ త్త్వదనుగ్రహేణ సత్సంగః తతో భగవద్గుణవర్ణనం తతో విరాగః తత స్త్వద్భక్త్యా దుఃఖనిమిత్తకర్మక్షయద్వారా సంసృతే స్తరణమితి ౧౮

ఏతత్సర్వం త్వదనుగ్రహేణైవ భావ్యమ్, న తూపాయాంతరేణేతి కైముత్యన్యాయేన ఏక్తుం తావ త్త్వదుపేక్షితానాం న దుఃఖప్రతిక్రియాఽస్తీత్యాహ (బాలస్యేతి) హే నృసింహ! ఇహ లోకే బాలస్య త్వదుపేక్షితస్య పితరౌ మాతాపితరౌ న శరణం న రక్షకౌ, ఏవ మార్తస్య రోగపీడితస్య త్వదుపేక్షితస్యాగద మౌషధం న శరణం తథోదన్వతి సముద్రే మజ్జత స్త్వదుపేక్షితస్య నౌర్న శరణం

తప్తస్య తత్ప్రతివిధిర్య ఇహాంజసేష్ట
స్తావద్ విభో తనుభృతాం త్వదుపేక్షితానామ్ ౧౯

యస్మిన్ యతో యర్హి యేన చ యస్య యస్మాత్
యస్మై యథా యదుత యత్స్వపరః పరో వా.

పిత్రాదిషు సత్స్వపి బాలాదీనాం వినాశదర్శనాదితి భావః అతో హే విభో! నృసింహ! ఇహ లోకే తప్తస్య దుఃఖితస్య తత్ప్రతివిధిః తాపప్రతీకారోపాయః తావత్ ప్రసిద్ధః స త్వదుపేక్షితానాం త్వామనాశ్రితానాం తనుభృతాం శరీరమేవ పోషణపరాణాం కిమంజసేష్టః? అపితు నేష్ట ఏవ బాలాది దుఃఖోపశమనే ఏవ పిత్రాదయో న ప్రభవః కిం పునర్నిశ్శేషదుఃఖశమనే న ప్రభవ ఇత్యతః త్వదనుగ్రహేణైవ నిశ్శేషం దుఃఖాత్మకసంసృతినివృత్తిరితి సంసృతిచక్రా దుత్తారకః త్వమేవేతి భావః ౧౯

యతస్త్వమేవంభూతోఽతః సంసృతిచక్రపతితం త్వత్ప్రపన్నం మా ముత్తారయేతి విజ్ఞాపయిష్యన్ త్వత్ప్రపత్తి మంతరేణ న కోఽప్యాత్మానం తారయితుం ప్రభురితి వక్తుం తావనావాద్యాది ముఖేన కారితమపి త్వచ్చరణవరణం త్వత్కారితమేవ యతస్తత్క్రియాశ్రయకర్త్రాదికారకషట్క సంబంధిశరీరకత్వేన చ కాలశరీరకత్వేన చ త్వమేవావస్థిత ఇత్యాహ (యస్మిన్నితి) యస్మిన్నిత్యధికారక నిర్దేశః యత ఇతి హేతుత్వశక్త్యాశ్రయం నిర్దిశ్యతే, యర్హీత్యనేన కాలః యేనేతి కరణత్వశక్త్యాశ్రయః యస్యేతి సంబంధీ యస్మాదిత్యపాదానత్వశక్త్యాశ్రయం, యస్మై ఇతి సంప్రదానత్వశక్త్యాశ్రయం యథేత్యనేనోక్తాధికరణాదితః ప్రకారః యదితి కర్మత్వశక్త్యాశ్రయం ఉతాపి చ య ఇత్యనేన ప్రయోజకకర్తా సంచోదిత ఇత్యనేన ప్రయోజ్యకర్తా తావేవాపరః పరశ్చ యస్మాత్ పర ఉత్కృష్టః అపరోఽవమః భావః పదార్థః సప్రకారకారకషట్కరూపః సంబంధిరూపః కాలరూపశ్చ యో యః పదార్థః పృథక్స్వభావః ప్రవిభక్తః స్వభావో యస్య సః పృథక్స్వభావః కర్తృకర్మద్వారా తన్నిష్ఠక్రియాశ్రయత్వమధికరణత్వం ద్రవ్యగుణక్రియాన్యతమనిరూపితత్వే తత్కారణత్వే చ సతి సవ్యాపారనిర్వ్యాపారనిష్ఠత్వం హేతుత్వం ధాతూపాత్తవ్యాపారజన్యఫలావ్యవహితపూర్వవ్యాపారాశ్రయత్వం కరణత్వం సంబంధసామాన్యాశ్రయత్వం సంబంధిత్వమ్ ప్రకృతధాతూపాత్తవ్యాపారానావిష్టత్వే సతి తజ్జన్యవిభాగాశ్రయత్వమపాదానత్వం దానస్య కర్మణా క్రియయా వా సంబధ్యమానత్వం సంప్రదానత్వం ధాతూపాత్తవ్యాపారవ్యధికరణతజ్జన్యఫలాశ్రయత్వం కర్మత్వం ప్రకృతధాతూపాత్తవ్యాపారానుకూలవ్యాపారాశ్రయత్వం ప్రయోజకత్వం ధాతూపాత్తవ్యాపారాశ్రయత్వం కర్తృత్వ మిత్యేవం సప్తవిభక్త్యర్థానాం

భావః కరోతి వికరోతి పృథక్స్వభావః
సంచోదిత స్తదఖిలం భవతః స్వరూపమ్ ౨౦

మాయా మనః సృజతి కర్మమయం బలీయః
కాలేన చోదితగుణానుమతేన పుంసః,

ప్రవిభక్తస్వభావః కాలస్య త్వాత్మవ్యతిరిక్తపరిచ్ఛేదకత్వం స్వభావః ఏవం పృథక్స్వభావః ఉచ్చావవ రూపః కరోతి ఉత్పాదయతి వికరోతి వినాశయతి ఉత్పాదనాశ్రయో వినాశనాశ్రయో వా భవతి, తదఖిలం కారకషట్కాదిరూపం వస్తు భవతః స్వాభావికం రూపం శరీరమిత్యర్థః ఏవం చ సర్వభావాంతరాత్మతయా తచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్య తవైవ సర్వే నిగ్రహానుగ్రహాదయః సద్వారకవ్యాపారా ఇతి భావః ౨౦

అథ త్వత్ప్రపదన మంతరేణ కః పుమా నతితరేత్ సంసారచక్ర మిత్యాహ (మాయామన ఇతి) త్వదన్యః త్వత్సమాశ్రయణవిముఖః కః పుమాన్ సంసారచక్ర మతితరేత్, న కోపీత్యర్థః. సంసారచక్రం చక్రవత్ పరివర్తమానం సంసారం చక్రశబ్దేన తత్ర పతితస్య దృఢతరావలంబన మంతరేణ న యథా తతో నిష్క్రమణం సంభవతి తథా సంసారే పతితస్యాలంబనభూతం శ్రీభగవంతం భవంత మంతరేణ న తస్మాదతితరణం సంభవతీ త్యభిప్రేతమ్, సంసారం చక్రత్వేన రూపయన్ తం విశినష్టి, య దస్మిన్ మనసి నాభిరూపే పుంసః పరమపురుషస్య అజయా భగవన్మాయయా హేతు భూతయా అర్పితాః షోడశజ్ఞానకర్మోభయేంద్రియవ్యాపారాః దశ ప్రాణాపానాదిరూపాః పంచ ప్రాణ వృత్తయః మనోవృత్తిశ్చేతి షోడశ ఏత ఏవ అరాణి యస్య తత్ర తత్తజ్జ్ఞానకర్మోభయేంద్రియ వ్యాపారాణాం మనోవ్యాపారానువిద్ధత్వస్వాభావ్యాత్ తద్వ్యాపారపూర్వకత్వాచ్చ తదాయత్తత్వేన తదర్పితత్వం మనోవృత్తేస్తు సాక్షాన్మనస ఏవాశ్రయత్వాత్తదర్పితత్వం. యద్యపి మనఃపర్యంతానా మింద్రియాణాం ప్రాణాయత్తస్థితిత్వేన ప్రాణవ్యాపారపూర్వకత్వేన చ ప్రాణవృత్తీనాం సాక్షాత్ పరం పరయా వా న మన ఆశ్రయః తథాపి మనోవ్యాపారాభావదశాయాం విద్యమానాపి ప్రాణవృత్తి రజ్ఞాతా అత ఏవాసత్ప్రాయేతి తద్వృత్తిసత్తాజ్ఞానస్య మనోవ్యాపారపూర్వకత్వాత్ తస్యాః తదర్పితత్వ మవగంతవ్యమ్, యద్వా అజయా హేతుభూతయాఽర్పితాః షోడశైకాదశేంద్రియాణి పంచ భూతానీతి షోడశ వికారా ఏవారాణి యస్య యదేతత్సంసృతిచక్ర మిత్యన్వయః సంసారస్య సర్వేంద్రియ వ్యాపారపూర్వకత్వాత్ తద్వృత్త మవగంతవ్యమ్, అస్మిన్ పక్షే నాభిత్వేన న కించిదపి రూపితమ్ యద్వా అజయా నాభిరూపయా హేతుభూతయా చార్పితాః షోడశైకాదశేంద్రియపంచభూతాత్మకాని అరాణి యస్యేత్యర్థః, సంసారచక్రస్య అర్పితషోడశారత్వేఽజాయా హేతుత్వ ముక్తమ్, సా కిం

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

ఛందోమయం యదజయార్పితషోడశారం
సంసారచక్ర మజ కోఽతితరేత్ త్వదన్యః. ౨౧

స త్వం హి నిత్యవిజితాత్మగుణః స్వధామ్నా
కాలో వశీకృతవిసృజ్యవిసర్గశక్తిః.

సాక్షాదేవ హేతుః? నేత్యాహ- మాయేతి మనస్సృష్టిద్వారా హేతురితి భావః కిం తర్హి తస్యాః సహకారి కారణమత ఆహ- కాలేనేతి కాలేన సహ మాయా మనః స్సృజతి కాలసహకృతా ప్రకృతిః మనః సృజతీత్యర్థః కాలోఽపి న స్వరూపేణ ప్రకృతే ర్మనఃసర్గే సహకార్యపి తు గుణక్షోభద్వారేతి వదన్ కాలం విశినష్టి చోదితగుణానుమతేనేతి చోదితాః కాలేన క్షుభితాః సత్త్వాదయః గుణాః తైః అనుమతేన సహకృతేన స్వచోదితగుణత్రయసచివేన కాలేన సహకృతా భగవతో మాయామనః సృజతి సంసార చక్రస్య దుస్తరత్వం భగవదాభిముఖ్యే తు సుతరత్వం చావిష్కర్తుం మనో విశినష్టి కర్మమయమితి. త్రిగుణాత్మిక ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన స్వయమపి త్రిగుణాత్మకత్వాత్ రజోమయతయా పుణ్యపాప రూపకర్మవిషయప్రవృత్తిప్రచురం బలీయః అనతివర్త్యదోషం ఛందోమయం సత్త్వానుయానాత్ శాస్త్రావగతిసాధనప్రచురం ఇచ్ఛామయమిత్యర్థస్త్వనుపపన్నః ఛంద శబ్దః ఇచ్ఛావాచీ, న తు ఛందశ్శబ్దః. అనేన సత్త్వప్రాచుర్యే సతి శ్రీభగవదాభిముఖ్యేన సంసృతిచక్రం సుతార్య మభిప్రేతమ్. ఏవంభూతం మనః సృజతీత్యన్వయః తదేవం మనోదోషాత్ సంసారానతివృత్తిః త్వత్పమాశ్రయణవిముఖస్యేత్యుక్తం భవతి త్వదన్యః కః సంసారచక్ర మతితరేత్ ఇత్యనేన త్వదనన్యస్త్వతితరేదేవేతి సూచితమ్ ౨౧

తదేవావిష్కుర్వన్ త్వదనన్యం మాం సంసారచక్రాన్నిర్గమయేతి ప్రార్థయతే (స త్వం హీతి) యః స్వమాయా మనః సర్గద్వారా సంసృతిచక్రే జీవలోకం పాతయతి స త్వ మజయా స్వకీయయా మాయయా షోడశారే చక్రే సంసారాత్మకే విసృష్ట మత ఏవ నితరాం పీడ్యమాన మధునా త్వాం ప్రపన్నం మాం హే విభో! అపకర్ష సంసృతిచక్రాద్ బహి ర్నిర్గమయ "య ఏవ బంధకః స ఏవ మోచకః" ఇతి న్యాయేన త్వమేవ తతో నిర్గమయితుం సమర్థ ఇతి భావః సామర్థ్యమేవ దర్శయం స్తం విశినష్టి నిత్యేత్యాదినా ఆత్మగుణాః స్వశరీరభూతప్రకృతిగుణా నిత్యం విజితా ఆత్మగుణా యేన నిత్యాస్పృష్టదేహధర్మేణ స్వధామ్నా స్వస్వరూపేణైవ యద్వా విజితాత్మగుణో యః స్వ ఆత్మా తస్య ధామ్నా ప్రకాశేనైవ వశీకృత విసృజ్యవిసర్గశక్తిః వివిధం సృజ్యా విసృజ్యాః జీవాస్తేషాం విసరే శక్తిర్యస్యాః సా ప్రకృతిః శక్తిర్వశీకృతా యేన స తథోక్తః కాలశరీరకశ్చ వశీకృతసంసృతినిమిత్త

చక్రే విసృష్ట మజయేశ్వర షోడశారే
నిష్పీడ్యమాన ముపకర్ష విభో ప్రపన్నమ్ ౨౨

దృష్టా మయా దివి విభోఽఖిలధిష్ణ్యపానా
మాయుః శ్రియో విభవ ఇచ్ఛతి యాన్ జనోఽయమ్,
యేఽస్మత్పితుః కుపితహాసవిజృంభితభ్రూ
విస్ఫూర్జితేన లులితాః స తు తే నిరస్తః ౨౩

తస్మాదమూస్తనుభృతా మహ మాశిషో జ్ఞ
ఆయుః శ్రియం విభవమైంద్రియమావిరించాత్,
నేచ్ఛామి తే విలులితానురువిక్రమేణ
కాలాత్మనోపనయ మాం నిజభృత్యపార్శ్వమ్ ౨౪

ప్రకృతిత్వాత్ మోచయితుం త్వమేవ ప్రభురితి భావః నిత్యవిజితాత్మేత్యాదినా విసృజ్యజీవవర్గాద్ బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతాద్వైలక్షణ్యముక్తమ్, అతః సంసారిజీవవర్గే నఽకోపి తన్మోచనే దక్షః నహి స్వయం కారాగృహబద్ధోఽన్యం తాదృశం మోచయితుం ప్రభురిత్యుక్తం భవతి ౨౨

నను, త్వం బాలస్సన్నేవ కిం సంసారా న్నిర్విద్యసే భుంక్ష్వ భోగానిత్యత్రాహ (దృష్టా ఇతి త్రిభిః) హే విభో, అయం సంసారిజనో యానిచ్ఛతి కామయతే తే అఖిలధిష్ణ్యపానాం ఇంద్రాదీనా మాయురాదయో మయా వివిచ్య దృష్టాః శ్రియః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః విభవస్త్రిలోకాధిపత్యరూప మైశ్వర్యమ్, ఆయురాదయో దృష్టా ఇతి కాక్వా తుచ్ఛత్వముక్తం, తదేవాహ (యే ఇతి) యేఽస్మత్పితుః కోపహాసవికృతభ్రూభంగమాత్రేణ విలులితాః ధ్వస్తాః స తు మత్పితా త్వయా హతో నిరస్తః ౨౩

యస్మా దాయురాదయో మత్పితృదృష్టాంతేన తుచ్ఛత్వేన దృష్టాః తస్మాత్తనుభృతాం దేహినాం అమూః ఆయురాదిరూపాః ఆశిషః జ్ఞః తత్పరిపాకం విద్వాన్ అజ్ఞ ఇతి చ్ఛేదే, అజ్ఞస్సన్నహమ్ ఐంద్రియమ్ ఇంద్రియై రనుభావ్య మన్యదపి సుఖ మావిరించాద్ బ్రహ్మణోఽనుభావ్య మభివ్యాప్యాపి తథా కాలాత్మనా కాలరూపేణ ఉరువిక్రమేణ విపులపరాక్రమేణ విపులపాదవిక్షేపేణ వా విలులితాన్ విధ్వస్తానణిమాదీనపి న ఇచ్ఛామి అతో నిజభృత్యానాం స్వపార్షదానాం పార్శ్వం సమీపమేవ మాం ప్రాపయ. ౨౪

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

కుత్రాశిషః శ్రుతిసుఖా మృగతృష్ణిరూపాః
క్వేదం కలేవర మశేషరుజాం విరోహః,
నిర్విద్యతే న తు జనో యదపీతి విద్వాన్
కామానలం మధులవైః శమయన్దురాపైః ౨౫

క్వాహం రజఃప్రభవ ఈశ తమోఽధికేఽస్మిన్
జాతః సురేతరకులే క్వ తవానుకంపా,
న బ్రహ్మణో న తు భవస్య న వై రమాయా
యన్మేఽర్పితః శిరసి పద్మకరః ప్రసాదః. ౨౬

కిం చ శ్రుతిః శ్రవణం తదేవ సుఖం యాసు తాః అత ఏవ మృగతృష్ణిరూపాః మరీచికావదవస్థితాః ఆశిషః కుత్ర పురుషారాభాసా ఆశిషః క్వేత్యర్థః అశేషాణాం రుజాం రోగాణాం విరోహః ఉద్భవస్థానం క్వచేదం కలేవరం దుర్ఘటమేతదితి భావః ఏవం చేత్సర్వోఽపి జనః కిమితి సంసారాన్న నిర్విద్యతే తత్రాహ (నిర్విద్యత ఇతి) యద్వైషయికం సుఖం ఇతీత్థం మృగతృష్ణికాతుల్యం విద్వాఞ్జానన్నపి న నిర్విద్యతే విద్వానపీత్యపిశబ్దేనావిదుషో నితరాం నిర్వేదాభావః సూచితః విదుషోఽప్యనిర్వేదే హేతుం వదన్ విద్వాంసం విశినష్టి-దురాపైః దుఃఖేనాపి లబ్ధుమశక్యైః మధులవైః వైషయికసుఖలేశైః కామ ఏవానలః తముపశమయన్ విషయాసక్తః సన్ విద్వానపి న నిర్విద్యత ఇత్యర్థః. విషయాసక్తస్య నిర్వేదే వ్యవకాశో నాస్తి ఇతి భావః ౨౫

ఏవం తత్ప్రాప్తయే తదనుగ్రహం సంప్రార్థ్య స్వశిరపి దుర్లభేన తత్కరపల్లవనిధానేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కరోతి (క్వేతి.) తమోఽధికే తమఃప్రచురే రజఃప్రభవే రజస ఉత్పత్తిస్థానే రజస్తమః కార్యకామక్రోధలోభాదిమోహప్రచురే సురేతరకులే అసురకులే జాతోఽహం క్వ క్వ చ తవానుకంపా దుర్ఘటమేతదిత్యర్థః కిం తదిత్యత్రాహ - బ్రహ్మాదీనాం శిరసి యో నైవార్పితః తేషామపి దుర్లభ ఇతి భావః సః ప్రసాదః ప్రసాదసూచకః పద్మమివ తాపహరః కరః మమ శిరస్యర్పిత ఇతి యదేతత్ దుర్ఘటమితి భావః అతోఽహ మలభ్యలాభేన కృతార్థోఽస్మీతి తాత్పర్యమ్ ౨౬

నైషా పరావరమతి ర్భవతో ననుస్యా
జ్జంతో ర్యథాత్మసుహృదో జగత స్తథాపి,
సంసేవయా సురతరోరివ తే ప్రసాదః
సేవానురూప ముదయో న పరావరత్వమ్ ౨౭

ఏవం జనం నిపతితం ప్రభవాహికూపే
కామాభికామ మను యః ప్రపతన్ ప్రసంగాత్,

నైతావతా తవ వైషమ్యాదిదోషప్రసంగ ఇత్యాహ (నైషేతి) యథా యా జంతోః ప్రాకృతస్య పరావరమతిః ఉత్కృష్టాపకృష్టబుద్ధిః విషమాబుద్ధిరితి యావత్ సైషా బుద్ధి ర్భవతో నైవ స్యాత్ తదభావే హేతుం వదం స్తం విశినష్టి. జగత ఆత్మసుహృదః ఆత్మనోఽంతరాత్మనః సుహృదో హితైషిణశ్చ ఆత్మన ఇత్యనేన జగతః శరీరత్వమవగమ్యతే న హి కస్మింశ్చిత్ శరీరే ఆత్మనః ప్రీతిః అన్యస్మిన్ అప్రీతిరితి భావః సర్వస్యాపి జగతః స్వాభావికసుహృద ఇతి వార్థః తర్హి సర్వేష్వేక రూపో మత్ప్రసాదః కిం న స్యాత్ తత్రాహ - యద్యప్యేవంభూత స్త్వం తథాపి వైషమ్యరహితస్యాపి తవ సంసేవయా ప్రసాదో భవతి తత్ర సేవానురూపం త త్తదపేక్షానుసారేణ ధర్మాదిపురుషార్థానా ముదయో భవతి అపేక్షానురూపఫలదత్వే దృష్టాంతః సురతరోరివేతి యథా సురతరోః కల్పద్రుమస్య త త్తత్సేవకాపేక్షానుసారేణ ఫలప్రదత్వం న చ తావతా తస్య వైషమ్యం తద్వన్న పరావరత్వం సర్వేష్వేకరూపప్రసాదాభావే పరావరత్వం వైషమ్యం న కారణమిత్యర్థః ౨౭

ఏవ మాత్మన స్తత్ప్రసాదేన కృతార్థతామావిష్కృత్యాథ న కేవల మధునైవ త్వత్ప్రసాద విషయోఽహం జాతః కింతు యదా మాతృగర్భస్థం మామనుజిఘృక్షయా త్వయా సంచోదితేన సురర్షిణాఽనుగృహీత స్తదైవ త్వదనుగ్రహవిషయోఽభవమ్ అతో జన్మన ఆరభ్య త్వయాఽను గృహీతోఽహం త్వద్భృత్యపార్శ్వం న విసృజ ఇత్యాహ (ఏవమితి.) హే భగవన్! యః సురర్షిణా నారదేనాత్మసాత్కృత్వా ఆత్మాధీనం కృత్వా "తదధీనవచనే చ" ఇతి సాతిప్రత్యయః పూర్వం విషయ పరవశత్వేన తదధీనం మాం స్వాధీనం కృత్వేత్యర్థః యద్వా "అభివిధౌ సంపదా చ" ఇతి సాతిః. అభివిధిశ్చ కించిదన్యథాత్వం పూర్వం భగవత్ప్రాతికూల్యేన స్థితం మాం కించిత్ త్వదనుకూలం కృత్వేత్యర్థః గృహీతః త త్త్వత్రయోపదేశేనానుగృహీతః సోఽహం ఇదానీం తవ భృత్యసేవాం దాసానుదాస్యం కథం ను విసృజే న కథంచిదపి త్యక్ష్యామీత్యర్థః కథంభూతోఽనుగృహీతోఽస్మి ప్రభవః సంసార ఏవాహికూపః సర్పజుష్టకూపః తస్మిన్ కామాభికామం కామ్యంతే ఇతి కామాః

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

కృత్వాఽఽత్మసాత్ సురర్షిణా భగవన్ గృహీతః
సోఽహం కథం ను విసృజే తవ భృత్యసేవామ్. ౨౮

మత్ప్రాణరక్షణ మనంత పితు ర్వధశ్చ
మన్యే స్వభృత్యఋషివాక్య మృతం విధాతుమ్,
ఖడ్గం ప్రగృహ్య యదవోచ దసద్విధిత్సు
స్త్వా మీశ్వరో మదపరోఽవతు కం హరామి. ౨౯

ఏక స్త్వమేవ జగదేత దముష్య యత్
త్వమాద్యంతయోః పృథ గవస్యసి మధ్యతశ్చ.

విషయాః శబ్దాదయః తాన్ కామయమానం జనం నిపతిత మన్వనుసృత్య తత్ప్రసంగాత్తస్య తత్ర నిపతితజనస్య యః ప్రకృష్టః సంగః తస్మాద్ధేతోః ప్రపతన్నహం విషయాసక్తచిత్తజనసంగాత్ ప్రభవాహికూపే పతన్నహమిత్యర్థః ౨౮

యో నారదముఖేన మయి కృతః స ఏవ పరమోఽనుగ్రహః న చేదతితుచ్ఛం మత్ప్రాణరక్షాదిరూపం న చేదం త్వయా మదనుగ్రహార్థం కృతం కిం త్వన్యార్థం మిత్యాహ (మత్ప్రాణరక్షణమితి) హే అనంత! యదేతన్మత్ప్రాణరక్షణం మత్పితుర్వధశ్చేతి తదుభయం స్వభృత్య ఋషివాక్యమ్ ఋతం సత్యం యథా భవతి తథా విధాతుం కర్తుం కృతమిత్యహం మన్యే స్వభృత్యఋషివాక్యమిత్యత్ర నిజభృత్యభాషితమ్ ఇత్యత్రేవార్థో ద్రష్టవ్యః. కించ యదస్మత్పితా విధిత్సు ర్మద్వధమితి శేషః మాం జిఘాంసు రిత్యర్థః. ఖడ్గం ప్రగృహ్య మత్తోఽన్యశ్చేదీశ్వరః త్వద్రక్షకోఽస్తి తర్హి స త్వామిదానీం అవతు రక్షతు తవ కం శిరో హరామీతి యదవోచ దుక్తవాన్ తదీశ్వరాంతరరాహిత్యవచః అసదసత్యం చ విధాతుం మత్ప్రాణరక్షాదికం త్వయా కృతమిత్యహం మన్యే ఇత్యర్థః ౨౯

ఏవం కోపోపశమనప్రార్థనానుకూలోక్తం స్వాభిప్రేతం తద్దాస్యయోగం సంప్రార్థ్య ఇదానీం కృత్స్నచిదచిదాత్మకజగదంతరాత్మానం తచ్ఛరీరకం తదుత్పత్తిస్థితిలయకారణం తదనన్యం స్తౌతి (ఏక ఇతి) ఏతత్పరిదృశ్యమానం జగచ్చిదచిదాత్మకం కృత్స్నం జగదేక స్త్వమేవ ఏతదిత్యనేన విభక్తనామరూపం చిదచిదాత్మకం జగన్నిర్దిశ్య తస్య త్వంశబ్దవాచ్యబ్రహ్మణోఽనన్యత్వం సాధ్యతే "తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః" ఇత్యత్ర. యద్వైక ఇత్యనేనావిభక్తనామరూపచిదచిచ్ఛరీరకత్వం

సృష్ట్వా గుణవ్యతికరం నిజమాయయేదం
నానేవ తైరవసిత స్తదనుప్రవిష్టః ౬౦

కారణావస్థావస్థిత ముచ్యతే యదైకమేవాద్వితీయమిత్యత్రైకశబ్దేన తత్ర హి వక్ష్యమాణనామరూప విభాగనిబంధనబహుత్వం ప్రతి సంబంధైక్యం ఏకచిదచిచ్ఛరీరకత్వం కారణావస్థావస్థితముచ్యతే. యథా "ఏకమేవాద్వితీయమ్" ఇత్యత్రైకశబ్దేన తత్ర హి వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగనిబంధనబహుత్వ ప్రతిసంబంధ్యేకత్వం తద్విభాగాభావ నిబంధన ముచ్యతే. తదయమర్థః—యథా కారణావస్థాయాం ఘట శరావాది నామరూప విభాగరహిత ఏకత్వేనావస్థితో మృత్పిండః పశ్చాద్ ఘటాదిరూపేణ పరిణమన్నామ రూపవిభాగవిభక్తస్తేభ్యోఽనన్య ఏవ, ఏవం త్వమపి కారణావస్థాయాం నామరూపవిభాగానర్హ చిదచిచ్ఛరీరకతయా ఏకత్వేనావస్థితో దేవాదినామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిచ్ఛరీరకత్వేన పరిణమన్ తతోఽభిన్న ఇతి కార్యకారణయో రనన్యద్రవ్యత్వాత్ త్వత్కార్యభూతజగదనన్యస్త్వం కార్యత్వ కారణత్వయోః సతోః ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషరూపత్వేన సర్వావస్థాస్వనుస్యూతం ద్రవ్యమేకమేవేతి భావః తదేవ సహేతుక ముపపాదయతి యత్ యస్మాత్ త్వమముష్య జగతః ఆద్యంతయో రవస్థయోః పృథగవస్థస్యాత్మానమితి శేషః పృథక్ మధ్యావస్థారహితమాత్మానం అవస్యసి పర్యవసితం కరోషి జగత ఆదౌ సృష్టేః పూర్వం తస్యాంతే ప్రళయే చాత్మానం పర్యవశేషయసి. తతో మధ్యతః మధ్యావస్థాయాం చ త్వమేవ, తథాహి కటకముకుటాదికారణతయా కటకాద్యవస్థాతః పూర్వ మవస్థితః స్వర్ణపిండః కటకాద్యవస్థాయాః పర్యవశేషితో మధ్యతః కటకాద్యవస్థాయా స్తదవస్థావతో ద్రవ్యాన్న భిద్యతే తద్వదితి భావః ఏవం జగతో భిన్నత్వోపపాదనేన జగదుపాదానత్వ ముక్తమ్ అథ తన్నిమిత్తకారణత్వం వదన్నుపాదానత్వప్రయుక్తవికారిత్వాదిదోషపరిహారం సూచయన్ కార్యావస్థాయాం నానాత్వేనావస్థానం చాహ సృష్ట్వేతి గుణవ్యతికరం సత్త్వాదిప్రాకృతగుణపరిణామాత్మకం ఇదం జగత్ నిజమాయయా ఆత్మీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన సృష్ట్వా తత్సృష్టం జగదనుప్రవిష్టోంతరాత్మతయాఽనుప్రవిష్టః "తత్ సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా తావత్స్వానుప్రవేశేనైవ సృష్టం జగచ్చిదచిదాత్మకం పునః సంరక్షణోపయుక్తసంకల్పరూపజ్ఞానద్వారాంతరాత్మతయా అనుప్రవిష్టః తైః స్వశరీరభూతై శ్చిదచిదాత్మకైః దేవాదికైః శరీరైః నానేవ భిన్న ఇవ అవసితః ప్రతీతః అతో దేవమనుష్యాదిభేదభిన్నం జగత్త్వమేవేతి భావః సృష్ట్వానుప్రవిష్ట ఇతి సృష్ట్యనుప్రవేశయోః ఏకకర్తృకత్వకథనేన జగన్నిమిత్త కారణత్వం తచ్చ నిష్కృష్టవిశేష్యాంశభూతస్వరూపస్యైవేతి చ ఫలితం యేనాకారేణానుప్రవేశః తేనై వాకారేణ స్రష్టృత్వ మపి ఏవం చ విశిష్టాకారేణానుప్రవేశః తేనైవాకారేణ స్రష్టృత్వం హి క్త్వాప్రత్యయ స్వారస్యా దవగమ్యతే అనుప్రవేశశ్చ విశేష్యాకారేణేతి తేనైవాకారేణ స్రష్టృత్వమపి, ఏవం చ విశిష్టాకారేణోపాదానత్వం విశేష్యాకారేణ తు నిమిత్తకారణత్వ మిత్యుక్తం భవతి అత ఏవ వేదం

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

త్వం వా ఇదం సదసదీశ భవాంస్తతోఽన్యో
మాయా యదాత్మపరబుద్ధి రియం హ్యపార్థా,

సృష్ట్వేతీదం శబ్దనిర్దిష్టం సృష్టిం ప్రతి కర్మభూతం జగత్ చిదచిదుభయాత్మకమేవ సాక్షా దుత్పత్త్యాద్య వస్థాశ్రయ మిత్యవగమ్యతే అనుప్రవిష్ట ఇత్యనేన తత్తదవస్థానిర్వోఢృతయా అంతరాత్మతయా అనుప్రవేశకథనేన స్వవిశేషణీభూతచిదచిద్ద్వారా తద్గతోత్పత్త్యాద్యవస్థాశ్రయత్వ మవగమ్యతే అనుప్రవిష్ట ఇత్యనేన ఆత్మత్వకథనేన సాక్షా ద్దేహగతవికారాస్పర్శశ్చోక్తః అత ఏవోపాదానత్వ ప్రయుక్తవికారిత్వాదిదోషశ్చ పరిహృతః జగతః శరీరత్వకథనేన శరీరశబ్దబుద్ధీనా మాత్మపర్యంతత్వాధికరణ న్యాయేనాత్మపర్యంతత్వలాభోఽపి తస్య జగదనన్యత్వే హేతు రిత్యుక్తం భవతి ౩౦

నను, త్వత్పిత్రాదయః చతుర్ముఖాదికమేవేశ్వరం మన్యమానాః కృత్స్నం జగత్ తత్కారణకం తదనన్య మభ్యదధత, త్వం తు మదేకకారణకం మదభిన్నం చ జగన్మన్యసే తదేత ద్విరుద్ధ మిత్యాశంకాయాం దేహాత్మబుద్ధివత్ జీవేశ్వరబుద్ధేః భ్రాంతిరూపతాం వదన్ ఉక్తమేవ కార్య కారణయో రనన్యత్వం దృష్టాంతముఖేన దర్శయతి (త్వమితి) హే ఈశ! సదసదాత్మకం చిదచిదాత్మకం ఇదం జగత్ త్వమేవ చిదచిదాత్మకజగత్కారణభూతః తదనన్యశ్చేశ్వరః త్వమేవ, నాన్య ఈశ్వర ఇత్యర్థః ఈశేతి సంబోధనస్వారస్యాదిదం జగత్కారణభూత స్తదనన్యశ్చ త్వమేవేశ్వర్థః ఆత్మని జీవాత్మని పరబుద్ధిర్యా ఈశ్వరబుద్ధిః సా అపార్థా అర్థశూన్యా మాయాఽవిద్యాకార్యభూతా అజ్ఞానమూలా భ్రాంతిరూపేతి యావత్ దేహాత్మవాదవజ్జీవేశ్వరవాదోఽపి భ్రమమూల ఏవేత్యర్థః. యద్యత ఏవం తత స్తస్మాజ్జీవా దన్య ఏవ భవానీశ్వరః. కర్మవశ్యస్య జీవస్యైవంవిధజగన్నిమిత్తో పాదానకారణత్వాసంభవాత్ ముక్తస్య జగద్వ్యాపారవర్జనాచ్చేతి భావః అతశ్చిదచిదాత్మకం జగ త్త్వమేవ నను, మత్కారణకత్వమాత్రేణ కథం మదనన్యమ్ జగత్తత్రాహ (యదితి) జన్మ ఉత్పత్తిః నిధనం నాశః స్థితిః పాలనం ఈక్షణం ప్రకాశః జన్మాదిశబ్దైః తద్ధేతుః లక్ష్యతే. యస్యోత్పత్తిస్థితివినాశ ప్రకాశానాం యద్ధేతుభూతం తద్వై తదేవ తత్కార్యం స్వోపాదానకారణా దవ్యతిరిక్తమ్. యద్వా, యద్యతః యస్య జన్మాదయః తత్తదేవ తత్ర దృష్టాంతద్వయ మాహ (వసుకాలవదుష్టితర్వోరితి) వసుశబ్దో వసుమతీం పృథ్వీం లక్షయతి, యథా భానుశబ్దో భానుమంతం లక్షయతి ప్రతిపాదయతి తద్వత్. ఉష్టిః ప్రభాతకాలః తరుః వృక్షః తయోర్జన్మాదిహేతుభూతకాలవత్ వసుమతీవదితి వ్యుత్క్రమేణా న్వయః యథా ప్రభాతాదికాలావయవాః స్వోపాదానభూతమహాకాలాదనతిరిక్తాః యథా చ వృక్షః పృథివ్యా అనతిరిక్త స్తద్వదిత్యర్థః ఖలు కాలవదుష్టితర్వోరితి పాఠే. సత్యేవం యోజనా - ఈశ్వరో

యద్ యస్య జన్మ నిధనం స్థితి రీక్షణం చ
తద్వై తదేవ వసుకాలవదష్టితర్వోః ౹౧

న్యస్యేద మాత్మని జగద్ విలయాంబుమధ్యే
శేషేఽఽత్మనా నిజసుఖానుభవో నిరీహః.
యోగేన మీలితదృగాత్మనిపీతనిద్ర
స్తుర్యేస్థితో న తు తమో న గుణాంశ్చ యుంక్షే. ౹౨

జగదుపాదానం నిమిత్తం చాత స్తద్వదేవ దృష్టాంతః కాలః ప్రభాతాదికాలావయవానాం కాలతత్త్వ ముపాదానం వృక్షాదీనాం తు నిమిత్తం యథా ప్రభాతాదిః కాలావ్యతిరిక్తః యథా వృక్షశ్చాభూ దస్తి భవిష్యతీతి కాలావినాభూతః ప్రతీయతే తద్వ న్నిమిత్తోపాదానభూతాదీశ్వరాత్ జగదవ్యతిరిక్త మిత్యర్థః అష్టితర్వో రిత్యపి పాఠః తత్రైవం వ్యాచక్షతే-అష్టిర్బీజం కారణం తరుః కార్యం తయోర్యథా వసుకాలాత్మకత్వమ్, అయ మర్థః కాలశబ్దేన నీలత్వాదిసాధారణగుణయోగాత్ పృథ్వీ లక్ష్యతే, వసుశబ్దేన వస్తుమాత్రం భూతసూక్ష్మం తత్ర తరోర్యథా పృథ్వీమయబీజపరిణామాత్మకత్వేన తతో భేదః, తస్య చ యథా భూతసూక్ష్మాత్మకత్వమ్ ఏవం సర్వస్య జగతః పరమకారణభూతపరమాత్మాత్మకత్వ మేవేతి ౹౧

ఏవం జగత స్తదనన్యత్వం తదేకేశ్వరత్వం తదేకకారణత్వం చోక్తమ్ అథ చతుర్ముఖస్య తత్కార్యత్వం తదాహితసృష్ట్యుపయుక్తజ్ఞానశక్త్యాదిమత్త్వం చ వివక్షుః తావద్యదుక్తం విశ్వస్యాద్యం తయోః పృథగవస్థానం తత్రాంతే పృథగవస్థితిప్రకార మాహ (న్యస్యేతి,) ఇదం పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్ ఆత్మని న్యస్య ఉపసంహృత్య శేషే శయానోఽపి శేషాత్మనేతి పాఠే, శేషస్య కారణాత్మనావశిష్టస్య చిదచిద్ద్వివ్యస్యాంతరాత్మనా స్వరూపేణాత్మని స్వస్మిన్నేవావస్థిత ఇత్యన్వయః కథంభూతః స్వతో నిరుపాధికం నిజసుఖస్యానుభవో యస్యాత ఏవ నిరీహః నిష్క్రియః యోగేన నిజసుఖానుభవరూపయోగేన మీలితదృక్ నివృత్తసంకల్పరూపజ్ఞానః మీలితదృశేతి పాఠే మీలితదృశా యోగేన నివృత్తసంకల్పరూపజ్ఞానావస్థానయోగేన విశిష్ట ఇతి శేషః మీలితదృగిత్యనేన ప్రసక్తం నిద్రాప్రసంగం నిరాహ పీతనిద్ర ఇతి ఆధారాంతరనైరపేక్ష్య మాహ (ఆత్మని స్థిత ఇతి.) కథంభూతే తుర్యే జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయాతీతే ప్రథమాంతపాఠోఽపి దృశ్యతే, తత్రాప్యుక్త ఏవార్థః తమః సూక్ష్మావస్థా ప్రకృతిః "అక్షరం తమసి లీయతే" "ఆసీదిదం తమోభూతమ్" ఇతి శ్రౌతస్మార్తప్రయోగాత్ తమః తద్గుణాన్ సత్త్వాదీంశ్చ న యుంక్షే న సంబధ్నాసి, ప్రకృతితద్గుణాస్పృష్టో భవసీత్యర్థః ౹౨

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్‌స్తుతిః)

తస్యైవ తే వపు రిదం నిజకాలశక్త్యా
సంచోదితప్రకృతిధర్మణ ఆత్మగూఢమ్,
అంభస్యనంతశయనాద్ విరమత్‌సమాధే
ర్నాభే రభూత్ స్వకణికావటవన్ మహాబ్జమ్. ౩౩

తత్సంభవః కవిరతోఽన్యదపశ్యమాన
స్త్వాం బీజ మాత్మని తతం స్వబహి ర్విచింత్య,
నావింద దబ్దశత మప్సు నిమజ్జమానో
జాతేఽంకురే కథ ముహోపలభేత బీజమ్. ౩౪

స త్వాత్మయోని రతివిస్మిత ఆస్థితోఽబ్జం
కాలేన తీవ్రతపసా పరిశుద్ధభావః,

ఏవ ముపసంహృతజగతః కారణతయావస్థితాత్ జగత ఉత్పత్తిప్రకారం మధ్యత స్తదనన్యత్వ ప్రదర్శనాయాహ (తస్యైవేతి) తస్యోక్తవిధమవస్థితస్య తవ నాభేః వపుః త్వచ్ఛరీరభూతం జగదాకారం మహాబ్జమభూత్ ఉద్బభూవ కథంభూతస్య? తవ నిజకాలశక్త్యా స్వాంశభూతయా కాలాఖ్యయా శక్త్యా సంచోదితా క్షుభితగుణా ప్రకృతిరేవ ధర్మః అపృథక్సిద్ధవిశేషం యస్య తస్య అంభసి అనంతశయనాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ, శేషపర్యంకా దుత్థాయ విరమన్ సమాధిః జగద్వ్యాపారవైముఖ్యేన అవస్థానరూపో యస్య సిసృక్షోరితి ఫలితోఽర్థః, ఏవంభూతస్య తవ నాభేః త్వచ్ఛరీరభూతం జగదాత్మక మాత్మని త్వయి నిగూఢం సూక్ష్మావస్థాపన్నం మహాబ్జం స్వకణికాత్ స్వబీజాత్ వటవ దభూదిత్యర్థః ౩౩

తత్సంభవః తన్మహాబ్జసంభవః కవిః బ్రహ్మా అతః పద్మాదన్యదపశ్యమానః స్వాత్మని అంత రాత్మతయా తతం వ్యాప్తం బీజం పద్మస్య కారణభూతం త్వాం స్వస్మాద్ బహి స్తథా అబ్దశతం వర్షశతమప్సు నిమజ్జమానో విచిన్వన్నన్వేషయన్నావిందత నోపలబ్ధవాన్ అహో తథాహి, అంకురే జాతే బీజం కథ ముపలభేత నోపలభేతైవేత్యర్థః యథాఽంకురే జాతే సతి తతః పృథక్స్థితం బీజం నోపలభతే లోక స్తథా మత్కార్యభూతం జగదాత్మకం పద్మం మదభిన్నమితి దర్శయితుం భవాన్ బహుధా విచిన్వతాపి బ్రహ్మణా నోపలబ్ధ ఇతి భావః, ౩౪

తతో భగవదుపాసనయా స్వస్మిన్నేవ దృష్టవా నిత్యాహ (స త్వితి.) స తు విచిన్వన్

త్వా మాత్మనీశ భువి గంధ మివాతిసూక్ష్మం
భూతేంద్రియాశయమయే వితతం దదర్శ ౩౫

ఏవం సహస్రవదనాంఘ్రిశిరఃకరోరు
నాసాస్యకర్ణనయనాభరణాయుధాఢ్యమ్,
మాయామయం సదుపలక్షితసన్నివేశం
దృష్ట్వా మహాపురుష మాప ముదం విరించః ౩౬

తస్మై భవాన్ హయశిర స్తనుతాం చ బిభ్రద్
వేదద్రుహా వతిబలౌ మధుకైటభాఖ్యౌ,

ఆత్మయోని ర్బ్రహ్మ అతివిస్మితః అబ్జశతపర్యంతాన్వేషణేనాపి అనుపలంభప్రయుక్తవిస్మయయుక్తః పరావృత్య అబ్జమాశ్రితస్సన్ తీవ్రేణ తపసా ధ్యానేన పరిశుద్ధభావః పరిశుద్ధమనాః నిరస్తత్వద్దర్శనవిరోధికర్మా హే ఈశ! త్వా మాత్మన్యేవ వితతం వ్యాప్తం దదర్శ. కథంభూతం భువి గంధమివాతిసూక్ష్మం స్వాత్మనః పృథగ్విభాగానర్హమ్ అతిసూక్ష్మభూతేతి సమస్తపారే భువి గంధమివాత్మని వితతం దదర్శ భువి గంధమివే త్యవసానమాత్రే దృష్టాంతః అతిసూక్ష్మాణి విభాగానర్హాణి కారణాత్మతా మాపన్నాని భూతా న్యాకాశాదీని ఇంద్రియా ణ్యాశయోంతఃకరణం చ తన్మయం తత్ప్రచుర మేవంభూతం తావద్దదర్శ. ౩౫

తతః సహస్ర మపరిమితాని యాని వదనాదీని తై రాఢ్యం సమృద్ధ మత ఏవ మాయామయ మాశ్చర్యరూపం సదుపలక్షణసన్నివేశం సత్తా సత్త్వేన నిత్యత్వే నోపలక్షణీయః సన్నివేశః వదనాద్యవయవసంస్థానం యస్య తం సతా సూక్ష్మరూపేణ సతా ప్రపంచే నోపలక్షితః సన్నివేశో వదనాదివిన్యాసో యస్య తమితి వా. ఏవంభూతం మహాపురుషం దృష్ట్వా విరించో బ్రహ్మా ముదం హర్ష మాప ప్రాప్తవాన్ ౩౬

తదా చ తం భవా ననుగృహీతవాన్ ఇత్యాహ (తస్మా ఇతి) తస్మై తీవ్రతపసా పరిశుద్ధభావనయా ఉక్తవిధం త్వాం దృష్టవతే విరించాయ భవాన్ హయశిర స్తనుతాం హయగ్రీవరూపం బిభ్రత్ శ్రుతిగణాన్ సృష్ట్యుపాయాన్ వేదకాన్ వేదగణాన్ ఆనీయ సమర్పితవాన్ కిం కృత్వా అనయత్ రజస్తమశ్చ రజస్తమోరూపౌ వేదద్రుహౌ వేదాపహారిణౌ వతిబలౌ మధుకైటభాఖ్యావతిబలౌ అసురౌ

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

హత్వాఽఽనయ చ్ఛ్రుతిగణాంస్తు రజ స్తమశ్చ
సత్త్వం తవ ప్రియతమాం తను మామనంతి. ౩౭

ఇత్థం నృతిర్యగృషిదేవఝుషావతారై
ర్లోకాన్ విభావయసి హంసి జగత్ప్రతీపాన్,
ధర్మం మహాపురుష పాసి యుగానువృత్తం
ఛన్నః కలౌ యదభవ స్త్రియుగోఽథ స త్వమ్ ౩౮

నైతన్మన స్తవ కథాసు వికుంఠనాథ
సంప్రీయతే దురితదుష్ట మసాధు తీవ్రమ్,

హత్వా సమర్పితవాన్ యతః సమర్పితవానత ఏవ తవ ప్రియతమాం తనుం హయశిర స్తనుం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వాత్మికామ్ ఆమనంతి ధర్మస్థాపనాయోపాత్తాం తనుం శుద్ధసత్త్వమయీ మామనంతి జానంతి. అవతారయాథాత్మ్యవిద ఇతి శేషః ౩౭

ఏవం జగతః ఉత్పత్తిప్రకార ఉక్తః. అథ రక్షాప్రకారమాహ. ఇత్థ ముచితకాలేషు తైస్తైః స్వేచ్ఛోపాత్తైః శుద్ధసత్త్వమయైః నృతిర్యగృషిదేవఝుషావతారైః రామకృష్ణవరాహపరశురామోపేంద్ర మత్స్యావతారైః, అవతారాంతరాణా మపీద ముపలక్షణమ్ లోకాన్ విభావయసి పాలయసి జగద్విరోధినో రావణాదీన్ హంసి చ. హే మహాపురుష! యుగానువృత్తం కృతాదియుగేష్వనువృత్తం ధర్మం వర్ణాశ్రమమర్యాదాదిరూపం జగత్ప్రతీపనిరసనేన పాసి పాలయసి. యత స్త్వం కలౌ యుగే ఛన్నోఽభవః ఆసీః అథ తతః త్రియుగశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయోఽపి కృతత్రేతాద్వాపరేష్వేవావతార ముఖే నావిర్భావాత్ త్రియుగ ఇత్యభిధీయస ఇత్యర్థః ౩౮

ఏవమఖిలజగదుదయవిభవలయైకకారణం తదంతరాత్మానం తచ్ఛరీరకం సంస్తుత్య యథావత్ స్వరూపరూపాదివిమర్శనే మన్మనో న సమర్థమితి వదన్ కించిత్ ప్రార్థయతే (నైతదితి త్రిభిః) హే వికుంఠనాథ! దురితై ర్దుష్ట మత ఏవాసాధువృత్తిం కామాతురం విషయప్రవణం హర్షేణాభిమత విషయలాభే హర్షేణ తద్విపరీతవిషయలాభే తు శోకేనైషణయా పుత్రదారధనైషణయా చార్తం మదీయం

కామాతురం హర్షశోకభయైషణార్తం
తస్మిన్ కథం తవ గతిం విమృశామి దీనః. ౩౯

జిహ్వైకతోఽచ్యుత వికర్షతి మాఽవితృప్తా
శిశ్నోఽన్యతస్త్వగుదరం శ్రవణం కుతశ్చిత్,
ఘ్రాణోఽన్యతశ్చపలదృక్ క్వ చ కర్మశక్తిః
బహ్వ్యః సపత్న్య ఇవ గేహపతిం లునంతి ౪౦

ఏవం స్వకర్మపతితం భవవైతరణ్యా
మన్యోన్యజన్మమరణాశనభీతభీతమ్,

మనః తవ కథాస్వేవ న సమ్యక్ ప్రీయతే, నాసక్తం భవతీత్యర్థః. తస్మిన్ మనస్యేవం స్థితే సతి దీనః విషయపారవశ్యేన దుఃఖితోఽహం తవ గతిం యాథాత్మ్యం కథం విమృశామి. ౩౯

న కేవలం మన ఏవ మమైవం జాతం కింతు ఇంద్రియాంతరాణ్యపీత్యాహ (జిహ్వేతి) హే అచ్యుత! జిహ్వా మా అవితృప్తా అతృప్తా సతీ ఏకతో మధురాదిరసాన్ ప్రతి మాం వికర్షతి తథా శిశ్నోఽన్యతస్త్వగాదయశ్చ కుతశ్చిద్వికర్షంతి తత్తద్విషయభోగాయ కర్షంతి చపలదృక్ చంచలా దృష్టిః క్వ చాభిమతరూపదర్శనాయ వికర్షతి ఉదరశబ్దః ప్రాణోపలక్షకః తథా కర్మశక్తిః క్రియాశక్తిః పాణిపాదాదిరపి వికర్షతి క్వచిద్ గేహపతిం గృహస్థం బహ్వ్యః సపత్న్య ఇవ దేహపతిం ఇంద్రియాణి లునంతి వికర్షంతీత్యర్థః ౪౦

న కేవల మహ మేవేదృశీం దశాం ప్రాప్తః కిం తు మదీయో జనోఽప్యేవమేవ క్లిశ్యత్యతః సర్వం మదీయం జనం సంసారా న్మోచయేతి ప్రార్థయతే (ఏవమితి) భవ ఏవ వైతరణీ దుఃఖప్రదా యమలోకనదీ తస్యాం స్వకర్మభిః పుణ్యపాపాత్మకైః పతిత మన్యోన్యం యాని మరణాదీని శత్రూణాం పుత్రాదిజన్మనా స్వస్య భయం స్వస్య పుత్రాదిజన్మనా పరేషాం శత్రుభ్యః స్వస్య భయం స్వస్మాత్ శత్రూణామ్ ఏవం పరైః స్వద్రవ్యభక్షణేన స్వస్య భయం స్వేన పరద్రవ్యభక్షణే స్వస్మాత్ పరేషామితి యథాసంభవ మూహ్యమ్ తేభ్యో జన్మజరామరణాశనేభ్యో భీతభీతం భీతాదపి భీతం స్వేషాం పరేషాం చ విగ్రహేషు దేహేషు యథాయథం వైరం మైత్రం చ యస్య త మేవ మద్యాపి మూఢ మజ్ఞం జనం పశ్యన్ త్వం హే పాపచర! భవవైతరణీపారే చరతీతి తథా తస్య సంబోధనమ్, అతిపీప్సృహి

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

పశ్యన్ జనం స్వపరవిగ్రహవైరమైత్రం
హంతేతి పారచర పీపృహి మూఢ మద్య ౪౧

కోఽన్వత్ర తేఽఖిలగురో భగవన్ ప్రయాస
ఉత్తారణేఽస్య భవసంభవలోపహేతోః,
మూఢేషు వై మహదనుగ్రహ ఆర్తబంధో
కిం తేన తే ప్రియజనా ననుసేవతాం నః ౪౨

నైవోద్విజే పర దురత్యయవైతరణ్యా
స్త్వద్వీర్యగాయనమహామృతమగ్నచిత్తః,

"పౄపాలనపూరణయోః" ఇతి ధాతుః. అతీవ పాలయేత్యర్థః యద్వా అతిపిపృహి హంతేతి అహో కష్ట మిత్యనుకంప్య భవవైతరణ్యా అతిపారయ పారం నయ సంసారా న్మోచయేత్యర్థః ౪౧

నను త్వదీయసర్వజనోత్తారణే మమ మహాన్ ప్రయాసో భవేత్ నేత్యాహ (కోన్వితి,) హే అఖిలానాం గురో! హితోపదేష్టః! హే భగవన్! జ్ఞానశక్త్యాదిషాడ్గుణ్యపూర్ణ! అస్మిన్ మదీయ జనస్యోత్తారణే తవ కో ను ప్రయాసః? న కోఽపీత్యర్థః ప్రయాసాభావే హేతుం వదన్ భగవంతం విశినష్టి. అస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకప్రపంచస్య భవసంభవలోపహేతోః ఉత్పత్తిస్థితిలయకారణస్య కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలస్య మదీయజనోత్తారణే న కోఽపి ప్రయాస ఇతి భావః యుక్తం చైతత్తవేత్యాహ, మూఢేష్వజ్ఞేషు విశేషేణ మహతా మనుగ్రహో భవతీతి, నను మమ సేవామంతరేణాహం నాఽతి పారయామి. అన్యథా సర్వముక్తిప్రసంగః తత్రాహ, హే ఆర్తబంధో! కిం తేన ఆర్తబంధు స్త్వమితి యత్తేన నోఽస్మాకం కిం త్వత్సేవయా స్యాత్తవార్తబంధుత్వనిర్వాహార్థం త్వత్సేవాయా మ పృశక్తా వయ మార్తానుకంప్యా ఇతి భావః సర్వముక్తిప్రసంగః నిరాకుర్వ న్నాత్మనో విశినష్టి తే తవ యే ప్రియాః భక్తజనాః తాననుసేవతాం త్వద్దాసానుదాస్యం కుర్వతా మస్మాక మిత్యర్థః తావన్మాత్ర మపేక్ష్య మజ్జనోత్తారణోపపత్తేః న సర్వముక్తిప్రసంగశ్చేతి భావః, మా మనుగృహీతవతా త్వయా మదీయజనస్య భవద్దాసానుదాస్యమపి సంపాద్యమితి తాత్పర్యమ్ ౪౨

ఇదమేవ మయా ప్రార్థనీయ మిత్యభిప్రయ న్నాహం భవవైతరణ్యాం బిభేమి కింతు తస్యాం పతిష్యమాణాన్ మజ్జనా నవలోకస్య దుఃఖ్యామీత్యాహ, (నైవేతి) హే పరమః దురతిక్రమణీయో భవః

శోచే తతో విముఖచేతస ఇంద్రియార్థ
మాయాసుఖాయ భర ముద్వహతో విమూఢాన్ ४३

ప్రాయేణ దేవ మునయః స్వవిముక్తికామా
మౌనం చరంతి విజనే న పరార్థనిష్ఠాః,
నైతాన్ విహాయ కృపణాన్ విముముక్ష ఏకో
నాన్యం త్వదస్య శరణం భ్రమతోఽనుపశ్యే ४४

యన్మైథునాది గృహమేధిసుఖం హి తుచ్ఛం
కండూయనేన కరయో రివ దుఃఖదుఃఖమ్,

సంసారః స ఏవ వైతరణీ తతో నైవాహ ముద్విజే బిభేమి ఉద్వేగాభావే హేతుం వదన్ ఆత్మానం విశినష్టి త్వింద్రియేతి తద్వీర్యగాయనం త్వద్వీర్యసూచకగుణానాం గాయనమేవ మహ దమృతం తస్మిన్ మగ్నం చిత్తం యస్య సోఽహ మతో న మదర్థం శోచే కింతు విశేషేణ మూఢాన్ మదీయాన్ ప్రతి శోచే తదర్థం శోచే ఇత్యర్థః. తత్ర హేతుం వదన్ తాన్ విశినష్టి తతః త్వద్వీర్యగాయనా ద్విముఖం చేతో యేషాం, ఇంద్రియార్థాః శబ్దాదయో విషయా స్తేషాం మాయాసుఖాయ తదనుభవజన్యప్రాకృత సుఖాయ తదర్థభరం కుటుంబాదిభారం ఉద్వహంతీతి తథా తాన్ ४३

నను యథా శ్రీనారదానుగ్రహా త్త్వం ముముక్షు స్తథా త్వదీయా అపి మహతా మనుగ్రహాత్ ముముక్షవశ్చేత్ తాన్ మోక్షయిష్యామ్యతః త్వమేవ ముక్తి మిచ్ఛేత్యత్రాహ (ప్రాయేణేతి) హే దేవ! ప్రాయశో మునయ ఆత్మనామేవ ముక్తిం కామయమానా విజనే నిర్జనే అరణ్యాదిదేశే మౌనం శుభాశ్రయ సంశీలనం కుర్వంతి న తు పరార్థమ్, అన్యేషాం ప్రయోజనే నిష్ఠా యేషాం తే భవంతి అత స్తదనుగ్రహో మదీయజనస్య దుర్లభ ఇతి భావః తత ఏతాన్ కృపణాన్ విహాయ అహ మేకో న ముముక్షే న సంసృతిబంధం మోక్తు మిచ్ఛామి, తర్హ్యన్యం కమపి ప్రార్థయ మామేవ కిమితి నిబధ్నాసీతి చేత్ తత్రాహ-భ్రమతః సంసృతౌ భ్రామ్యతోఽస్య జనస్య త్వత్ త్వత్తోఽన్యం శరణం రక్షణోపాయభూతం చ నానుపశ్యామి ४४

నను త్వదీయా జనా న దైన్యం ప్రాప్తాః కింతు విషయానుభవేన దృప్తా ఏవాత స్తేషాం దైన్యాపాదనేన త్వం కిమిత్థం ప్రార్థయసే తత్రాహ (యదితి) యన్మైథునాదికం గృహమేధినో గృహస్థస్య సుఖం తత్కరయోః పామ్నా దూషితయోః హస్తయోః కండూయనేన సంఘర్షణేనేవ

తృప్యంతి నేహ కృపణా బహుదుఃఖభాజః
కండూతివ న్మనసిజం విషహేత ధీరః. ౪౫

మౌనవ్రతశ్రుతతపోఽధ్యయనస్వధర్మ
వ్యాఖ్యారహోజపసమాధయ ఆపవర్గ్యాః,
ప్రాయః పరం పురుష తే త్వజితేంద్రియాణాం
వార్తా భవంత్యుత న వాఽత్ర తు దాంభికానామ్ ౪౬

తజ్జన్యదుఃఖవద్ దుఃఖమతీవ దుఃఖాత్మకం దుఃఖముపరి దుఃఖం దుఃఖోదర్కమితి వార్థః అత ఏవ తుచ్ఛం తర్హి తస్య దుఃఖత్వాదేవ తతో నిర్విద్య ముముక్షేయుస్తత్రాహ— కృపణాః కామినః బహుదుఃఖభాజోఽపీహ గృహమేధిసుఖే న తృప్యంతి అలమితి న మన్యతే కండూతివత్ కామస్య దుస్సహత్వాత్ అతస్తే స్వానర్థమేవ న జానంతీతి భావః నను కేచిత్ కండూతిమపి సహంతే కామం చేత్యత్రాహ-సత్యం, ధీరశ్చేత్ త్వదనుగ్రహాత్ జితేంద్రియశ్చేత్ మనసిజం కామం సహేత న త్వజితేంద్రియ ఇతి భావః ౪౫

తర్హి కైశ్చిన్మౌనాదిభి రుపాయై రింద్రియాణి జయద్భి రపవర్గః సాధ్యస్తత్రాహ (మౌనేతి) హే పురుష పరమపురుష! మౌనాదయః ఆపవర్గ్యాః జితేంద్రియాణా మపవర్గోపాయా ఏవేతి సత్యమేవ అజితేంద్రియాణాం తు వార్తా జీవనోపాయా భవంతి "అయం మౌనాదిసంపన్నస్తతోఽస్మై దేయమ్" ఇతి మన్యమానేభ్యః పరేభ్యః లబ్ధవిత్తో భవతీతి జీవనోపాయా భవంతి సతీంద్రియజయే మౌనాదయ ఆపవర్గ్యాః నతు తస్మిన్ అసతి భవదనుగ్రహాచ్చ విషయవైతృష్ణ్యేన భవితవ్యమితి భావః, అపవర్గార్థతయా అనుష్ఠితా అపి మౌనాదయోఽజితేంద్రియాణాం వార్తా ఏవ న త్వాపవర్గ్యాః కింపునర్దంభార్థం కృతా ఆపవర్గ్యా న భవంతీత్యాహ-ఉతేతి, దాంభికానాం మౌనాదయో వార్తా అపి భవంత్యుత న వా కిం పునరాపవర్గ్యా న భవంతీతి దాంభికానాం దాంభికత్వే ప్రకటే సతి జీవనహేతవోఽపి న భవంతీత్యుత న వా శబ్దార్థః, తత్ర మౌనం వాఙ్నియమః వ్రత మనశనాదిరూపమ్ శ్రుత మధ్యయనం తపః కృచ్ఛ్రాది అధ్యయనం అధ్యయనజం పాండిత్యం స్వధర్మః స్వవర్ణాశ్రమోచితో ధర్మః వ్యాఖ్యాఽధ్యాపనం రహో నిర్జనదేశవసతిః జపో మంత్రజపః సమాధి ర్ధ్యానం మనసిజం విషహేత ధీర ఇతీంద్రియజయమూలకః కామజయ ఇత్యుక్తమ్ తథాఽజితేంద్రియాణాం వార్తా భవంతీత్యనేన జితేంద్రియాణాం త్వాపవర్గ్యా భవంతీతి సూచితమ్ ౪౬

రూపే ఇమే సదసతీ తవ వేదసృష్టే
బీజాంకురావివ న చాన్యదరూపకస్య,
యుక్తాః సమక్ష ముభయత్ర విచిన్వతే త్వాం
యోగేన వహ్ని మివ దారుషు నాన్యతః స్యాత్. ౪౭

త్వం వాయు రగ్ని రవని ర్వియ దంబుమాత్రాః
ప్రాణేంద్రియాణి హృదయం చిదనుగ్రహాశ్చ,

తర్హీంద్రియజయః కథం స్యా దిత్యపేక్షాయాం సర్వాత్మకనిరతిశయానందరూపబ్రహ్మో పాసననిష్ఠస్యార్థాదేవేంద్రియజయః స్యాదితి వక్తుం తావ త్తదుపాసనాప్రకారం వివక్షుశ్చేతనాచేతనయోః పరమాత్మశరీరత్వమాహ (రూపే ఇతి) ఇమే సదసతీ చిదచిద్ద్రవ్యరూపే బీజాంకురావివ స్థితే అరూప కస్య కర్మాధీనదేహరహితస్య తవ వేదదృష్టే వేదబోధితే రూపే శరీరే "య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽ న్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివీమంతరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరమ్" ఇత్యాదివేదబోధితశరీర ఇత్యర్థః బీజాంకురౌ ఇత్యనేన కదాచిత్ కారణావస్థయా కదాచిత్ కార్యావస్థయా చోభయథావస్థితే ఉభే అపి చిదచిద్ద్రవ్యే తవ శరీరభూతే ఇత్యుక్తం భవతి, అరూపకస్య రూపే ఇత్యనేన తచ్ఛరీరకత్వం న తవ కర్మాద్యుపాధిప్రయుక్త మపి తు నిరుపాధికమిత్యుక్తమ్ యతః ఉభయావస్థావస్థితియోశ్చిదచితోః త్వచ్ఛరీరత్వ మత ఏవ న చాన్యత్ అన్యద త్త్వదనాత్మకం కించిదపి వస్తు నాస్త్యేవ ముభయత్ర త్వచ్ఛరీరభూతయోః చిదచితోస్త్వాం యోగేనోపాసనాత్మకేన యుక్తాః సంతో మునయో విచక్షతే పశ్యంతి, తత్ర దృష్టాంతః, వహ్ని మివ దారుషు యథా దారుషు మథనాద్యుపాయేన వహ్నిం విచక్షతే తద్వత్ అన్యతో యోగాదన్యత ఉపాయా న్తరా న్న స్యాత్ సాక్షాత్కార ఇతి శేషః ఉపాయాంతరేణ సాక్షాత్కారో న స్యాదిత్యర్థః ౪౭

న చాన్యదిత్యనేనాన్యత్ త్వదాత్మకం నా స్తీత్యుక్తమ్, నాన్యతః స్యాదిత్యనేనోపాయాంతరా దృశ్యత్వం చ తదేతదుభయం ప్రపంచయన్ సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారాదేవ నిశ్శేష మింద్రియజయ ఇత్యాహ (త్వమితి ద్వాభ్యామ్) తావత్సర్వాత్మకత్వం ప్రపంచయతి త్వమితి త్వమేవ వాయ్వాది రూపేణావస్థితః తచ్ఛరీరకత్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః పూర్వం "తవ రూపే" ఇతి వ్యతిరేకనిర్దేశాత్ అత్రా భేదనిర్దేశాచ్చేదం తాదాత్మ్యం శరీరాత్మభావనిబంధనమిత్యవగమ్యతే తత్ర మాత్రాః శబ్దాదయ స్తన్మాత్రాః ప్రాణాశ్చేంద్రియాణి హృదయం మనః, చిదనుగ్రహకం జ్ఞానోత్ప త్త్యనుగ్రాహకం హృదయవిశేషణం

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః

సర్వం త్వమేవ సగుణో విగుణశ్చ భూమన్
నాన్యత్ త్వదస్త్యపి మనోవచసా నిరుక్తమ్. ౪౮

నైతే గుణా న గుణినో మహదాదయో యే
సర్వే మనః ప్రభృతయః సహదేవమర్త్యాః,
ఆద్యంతవంత ఉరుగాయ విదంతి హి త్వా
మేవం విమృశ్య సుధియో విరమంతి శబ్దాత్ ౪౯

తత్ తేఽర్హత్తమ నమఃస్తుతికర్మపూజాః
కర్మస్మృతి శ్చరణయోః శ్రవణం కథాయామ్,

చిదనుగ్రహశ్చేతి పారే జ్ఞానోత్పత్త్యనుగ్రాహకో మహాన్ బుద్ధితత్త్వాత్మక ఉచ్యతే కిం బహునాసగుణః సత్త్వాదిగుణయుక్తః ప్రకృతిపరిణామాత్మకః సర్వః పదార్థః విగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః తదపరిణామాత్మకో జీవవర్గశ్చ వచశ్చ తయోః సమాహారో మనోవచస్తేన నిరుక్తం విషయీకృతం తదేతత్సర్వం త్వమేవ త్వచ్ఛరీరభూతమేవ ౪౮

(నైత ఇతి.) గుణాః సత్త్వాదయః గుణినః ప్రాకృతగుణపరిణామాత్మకాః మహదాదయః ఆదిశబ్దేనాహంకారతన్మాత్రాకాశాదిభూతాని వివక్షితాని, సహదేవమర్త్యాః దేవమర్త్యాదిభిః సహితాః, మనః ప్రభృతయశ్చ కరణాని కరణినశ్చ యే ఇత్యర్థః. త ఏతే సర్వే త్వాం న విదంతి గుణాః న విదంతి, గుణినోఽపి న విదంతీతి ప్రత్యేకాన్వయాభిప్రాయేణ నఞ్ద్వయోపాదానం సకరణాః సర్వే దేవమనుష్యాదయః స్వాంతరాత్మతయా వసంతమపి న త్వాముపాయాంతరేణ విదంతీత్యర్థః తత్రహేతు వదంస్తాన్ విశినష్టి ఆద్యంతవంత ఇతి కర్మాయత్తోత్పత్తివినాశినః కర్మణా సంకుచితజ్ఞానత్వాన్న విదంతీతి భావః. మునయః సర్వాంతరాత్మభూతత్వాత్స్వరూపమననశీలాస్తు హే ఉరుగాయ! త్వామేవ సర్వాత్మక బ్రహ్మానుసంధానరూపయోగేన త్వత్సాక్షాత్కారవిరోధి కర్మనిరసనేన విమృశ్య విమర్శనపూర్వకం సాక్షత్కృత్య శబ్దాత్ శబ్దాదివిషయాత్ విరమంతి ఏవమేవ హి విశ్శేష మింద్రియజయ ఇతి భావః ౪౯

ఏవ ముపాసనాత్మకభక్త్యైకవేద్యత్వం నిరతిశయానందరూపత్వత్స్వరూపవిషయకభక్తి యోగగతస్యారాదేవ శబ్దాదివిషయేభ్యో విరామశ్చోక్తః, సా చ భక్తిః వక్ష్యమాణషడంగసేవయా వినా

సంసేవయా త్వయి వినేతి షడంగయా కిం
భక్తిం జనః పరమహంసగతౌ లభేత. ౧౦

నారద ఉవాచ —

ఏతావద్వర్ణితగుణో భక్త్యా భక్తేన నిర్గుణః,
ప్రహ్లాదం ప్రణతం ప్రీతో యతమన్యు రభాషత. ౧౧

శ్రీభగవానువాచ—

ప్రహ్లాద భద్ర భద్రం తే ప్రీతోఽహం తేఽసురోత్తమ,
వరం వృణీష్వాభిమతం కామపూరోఽస్మ్యహం నృణామ్ ౧౨

మామప్రీణత ఆయుష్మన్ దర్శనం దుర్లభం హి మే,
దృష్ట్వా మాం న పున ర్జంతు రాత్మానం తప్తుమర్హతి. ౧౩

దుర్లభేతి పదమనూపసంహరతి తదితి హే మహత్తమ! తవ నమఃస్తుతికర్మ నమస్క్రియా నమస్కారః స్తుతిక్రియా చ, పూజా అర్ఘ్యపాద్యాదినివేదనాత్మికా కర్మ పరిచర్యాత్మకమ్, యద్వా, ప్రథమకర్మశబ్దేన పాదసేవనాదిపరిచర్యాత్మకం కర్మ ఉచ్యతే పూజాకర్మ పూజాత్మకకర్మచరణయోః స్మృతిః స్మరణం కథాయాం విషయభూతాయాం శ్రవణం కథావిషయకశ్రవణం చేతీత్థం షడంగయా సేవయా వినా పరమహంసానాం ప్రాప్యే త్వయి భక్తిం జనో లభేత కిమ్? తయైవ లభేతేత్యర్థః ౧౦

తదేవం ప్రహ్లాదేన సంస్తుతో నృసింహస్తమువాచేత్యాహ దేవర్షిః (ఏతావదితి) భక్తేన ప్రహ్లాదేన భక్త్యా ఏతావదేతావన్మాత్రం వర్ణితా గుణా యస్య ఏతావచ్ఛబ్దేన గుణానా మానంత్యం సూచయతి - నిర్గుణో హేయగుణరహితః శ్రీనృసింహః యతమన్యుః ఉపసంహృతక్రోధః ప్రీతః స్తుత్యా హృష్టః "స మహాత్మా సుదుర్లభః" ఇత్యుక్తరీత్యా దుర్లభస్వభక్తలాభేన వా ప్రీతః ప్రణతం తం ప్రహ్లాద మభాషతోవాచ. ౧౧

తదేవాహ (ప్రహ్లాదేతి త్రిభిః) హే ప్రహ్లాద వత్స! తే భద్ర మనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిశ్చ భవేత్ కుతః? హే అసురోత్తమ! యతోఽహం తే త్వయా ప్రీతః ప్రీతిం ప్రాపితః అత ఏవాభిలషితం వరం వృణీష్వ వరయ అహం నృణా మర్థినాం కామపూరః కామ్యంత ఇతి కామాః ధర్మాదయస్తాన్ పూరయతి దదాతీతి తథాఽహమస్మి ౧౨

హే ఆయుష్మన్! మామప్రీణతః ప్రీత మకుర్వతః పుంసో దుర్లభం హి మమ దర్శనం మాం దృష్ట్వా జంతుః దేహీ పునరాత్మానం తప్తుమపూర్ణకామత్వేన శోచితుం నార్హసి ౧౩

(ప్రహ్లాదకృతభగవత్స్తుతిః)

ప్రీణంతి హ్యథ మాం ధీరాః సర్వభావేన సాధవః,
శ్రేయస్కామా మహాభాగాః సర్వాసా మాశిషాం పతిమ్ ౫౪

ఏవం ప్రలోభ్యమానోఽపి వరై ర్లోకప్రలోభనైః,
ఏకాంతిత్వాద్ భగవతి నైచ్ఛత్తానసురోత్తమః ౫౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే,
ప్రహ్లాదానుచరితే భగవత్స్తవో నామ నవమోఽధ్యాయః

అథాతో ధీరా జితేంద్రియాః శ్రేయస్కామయమానాః మహాభాగా వివేకినః సాధవః సర్వాసా మాశిషాం పురుషార్థానాం పతిం దాతారం మాం సర్వభావేన కరణత్రయైక్యేన ప్రీణంతి తోషయంతి హి ఖలు ౫౪

ఏవం వరాయ చోదితోఽపి నైచ్ఛదసురోత్తమ ఇత్యాహ నారదః (ఏవమితి) లోకానాం విషయాతురాణాం ప్రలోభనైః విమోహకైః వరైః ఏవమిత్థం ప్రలోభ్యమానోఽప్యసురోత్తమః ప్రహ్లాదః ఏకాంతభక్తత్వా దనన్యప్రయోజనభగవద్భక్తియుక్తత్వాత్తాన్ ధర్మాదీన్ వరా నైచ్ఛత్ నేయేష ౫౫

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం
నవమోఽధ్యాయః

అథ దశమోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

భక్తియోగస్య తత్ సర్వమంతరాయతయాఽర్భకః,
మన్యమానో హృషీకేశం స్మయమాన ఉవాచ హ ౧

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

మా మాం ప్రలోభయోత్పత్త్యాఽఽసక్తం కామేషు తైర్వరైః.
తత్సంగభీతో నిర్విణ్ణో ముముక్షు స్త్వా ముపాశ్రితః ౨

భృత్యలక్షణజిజ్ఞాసు ర్భక్తం కామేష్వచోదయత్,

అథ దశమోఽధ్యాయః

వరానిచ్ఛామాం హేతుం వదన్ తం విశింషఞ్ భగవంతం ప్రహ్లాదః ప్రాహ ఇత్యాహ దేవర్షిః (భక్తియోగస్యేతి) తద్భగవతా చోదితం ధర్మాదివరజాతం సర్వమనన్యప్రయోజనభక్తియోగస్యాంతరాయతయా విఘ్నరూపతయా మన్యమానః స్మయమానః అహో మదభిప్రాయజ్ఞో మదంతరాత్మా సన్ మామేవం ప్రలోభయతీతి స్మయమానో హృషీకేశం భగవంత మువాచ ౧

తదేవాహ దశభిః (మేతి.) ఉత్పత్త్యా స్వభావేనైవ కామేషు సక్త మాసక్త మితి వా ఛేదః ఉత్పత్తిప్రభృతికామేష్వాసక్తం మాం తైః కామరూపై ర్వరైర్మా ప్రలోభయ ప్రలుబ్ధం మా కురు. యతోఽహం తత్సంగేన కామాసక్త్యా అనర్థావహయా భీతః తత్ర కామేషు నిర్విణ్ణః సంసృతిబంధాత్ మోక్తు మిచ్ఛుస్త్వాముపాశ్రితః శరణం గతః ౨

వరం వృణీష్వేతి వరాయ చోదయత స్తవ చోదనాద్వారా యాచమానాయ మహ్యం న వరప్రదానేఽభిప్రాయః కింతు భృత్యస్య మమ మనః పరీక్షయా మిత్యాహ (భృత్యేతి.) కామేషు భృత్యం మాం చోదయన్ భవాన్ భృత్య స్యానన్యప్రయోజనత్వరూపం లక్షణం జిజ్ఞాసుః సర్వజ్ఞోఽపి భవాన్ మన్ముఖేన మన్మనః పరిజిజ్ఞాసురేవ భృత్యం మాం పరీక్షార్థ మేవ మాం భృత్యం కామేషు భవాన్ చోదితవా నిత్యర్థః అచోదయదితి పాఠః సుగమః అన్యథా వరయాచ్ఞాయై చోదనా కారుణ్యజలధేర్హితోపదేష్టు ర్భక్తానుగ్రాహక స్యానర్థావహేషు కామేషు భృత్యం ప్రతి చోదనా న ఘటత ఇత్యాహ.

(ప్రహ్లాదనృసింహసంవాదః)

భవాన్ సంసారబీజేషు హృదయగ్రంథిషు ప్రభో 3

నాన్యథా తేఽఖిలగురో ఘటేత కరుణాత్మనః,
యస్త ఆశిష ఆశాస్తే న స భృత్యః స వై వణిక్ 4

ఆశాసానో న వై భృత్యః స్వామిన్యాశిష ఆత్మనః,

అన్యథైవం చోదయతస్తవ భృత్యలక్షణజిజ్ఞాసుత్వాభావే తవ కరుణాత్మనః కారుణ్యమూర్తేః అఖిలలోక హితోపదేష్టుః అహితరూపేషు దుఃఖరూపగర్భజన్మమరణాదిరూపసంసారస్య బీజభూతేషు హృదయ గ్రంథివ ద్దుర్మోచ్యేషు న ఘటేత చోదనేతి శేషః అతో భృత్యలక్షణజిజ్ఞాసుః సన్నేవ కామేషు మా మచోదయ ఇత్యర్థః, అత్ర ఘటత కరుణాత్మన ఇత్యస్యానంతరం క్వచిత్ "నష్టదృష్టేస్తమస్యంధే త్వమేకః పారదర్శన" ఇతి పఠ్యతే తత్రాయమర్థః ఇతోపి న కామేషు చోదనా భవతో ఘటత ఇత్యాహ-నష్టదృష్టేరితి అంధే తమసి సంసారాత్మకే నరకే నష్టదృష్టేః స్వాత్మపరమాత్మమాహాత్మ్య జ్ఞానరహితస్య అంధతమస్తరణోపాయానభిజ్ఞస్య వా పుంసః త్వమేవైకః పారదర్శనోఽంధతమసః పారభూత మాత్మానం దర్శయతీతి తాదృశః యత ఏవంభూతస్త్వం తతస్తవ న ఘటత ఇతి 3

నన్వాశిషః కామయమానోఽపి భృత్యో మమ దృశ్యత ఏవేత్యత ఆహ (య ఇతి) తే త్వత్తః నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపాత్ యః పుమా నాశిషః కామానాశాస్తే త్వత్సేవాపూర్వకం ప్రార్థయతే స తవ న భృత్యః న భృత్యలక్షణలక్షితః కిం తర్హి స తు వణిక్తుల్యః యథా వణిక్ యావత్ స్వప్రయోజన మన్య మనువర్తతే తద్వత్ సోపాధికానువృత్తిమా నిత్యర్థః. 4

ఏవం భృత్యాత్ కించిత్ప్రయోజనమపేక్ష్య తస్మై కామాన్ దదతః స్వామిత్వమపి నిరుపాధికం నాస్తీత్యాహ (ఆశాసాన ఇతి) ఆత్మనః స్వస్య స్వామిన్యాశిషః కామా నాశాసానః కామయమానః న వై భృత్యః భృత్యో న భవతి ఇదం దృష్టాంతార్థమ్ అస్యార్థస్య పూర్వముక్తత్వాత్ యథాయం భృత్యో న భవతీత్యర్థః తథా భృత్యాత్ స్వామ్యం స్వామినః ప్రయోజనం స్వామ్యం ఇచ్ఛన్ కామయ మానో యో భృత్యాయాశిషో రాతి దదాతి స వై న స్వామీ స్వామిశబ్దవాచ్య ఏవ న భవతి నిత్యం నిరుపాధికం స్వమస్యాస్తీతి స్వామీతి నిత్యయోగార్థమత్వర్థీయప్రత్యయాంతస్వామిశబ్దవాచ్య ఏవ న భవతి, తస్య సోపాధికస్వామిత్వా దితి భావః. అత్ర "రాతి చాశిష" ఇత్యస్యానంతరం "స వై స్వామీ

న స్వామీ భృత్యతః స్వామ్య మిచ్ఛన్ యో రాతి చాశిషః. ౫

అహం త్వకామ స్త్వద్భక్త స్త్వం చ స్వామ్యనపాశ్రయః,
నాన్యథేహావయోరర్థో రాజసేవకయో రివ. ౬

యది రాసీశ మే కామాన్ వరాం స్త్వం వరదర్షభ,
కామానాం హృద్యసంరోహం భవత స్తు వృణే వరమ్ ౭

స వై భృత్యౌ గుణలుబ్ధౌ న కాముకౌ" ఇతి క్వచిత్ పఠ్యతే తత్రాయమర్థః కౌ తర్హి స్వామిభృత్యౌ ఇత్యత ఆహ స వా ఇతి యౌ గుణలుబ్ధౌ పరస్పరానురాగజనకసద్గుణమాత్రమోహితౌ న కాముకౌ పరస్పరం ప్రయోజనాంతరమనపేక్షమాణౌ అనువర్తేతే స ఏవ భృత్యః స ఏవ స్వామీతి ౫

ఆవయోస్తు భృత్యస్వామిభావః స్వాభావిక ఇత్యాహ (అహమితి) అహం తు, కీదృశో వా భవతు లోకే భృత్యః అహం త్వకామోఽనన్యప్రయోజనః త్వద్భృత్య ఇతి తుశబ్దార్థః. త్వమనపాశ్రయః స్వామితి త్వద్భక్తోఽహమకామోఽనన్యప్రయోజనః

"స్వత్వ మాత్మని సంజాతం స్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థితమ్।
నాన్యథా లక్షణం తేషాం బంధే మోక్షే తథైవ చ॥

ఇత్యుక్తరీత్యా ప్రబుద్ధనిత్యనిరుపాధిక త్వద్దాస్యోఽహం త్వం తు నిరుపాధికస్వామీత్యధ్యవసాయ పూర్వకం నిత్యం స్వస్య స్వామ్యనువర్తనం స్వస్వరూపానుబంధీ త్యధ్యవసాయేన పరిహృతాన్య ప్రయోజనః త్వద్భక్తోఽస్మీత్యర్థః, అతోఽన్యథా ప్రకారాంతరేణావయోరిహ స్వస్వామిభావేఽర్థః ప్రయోజనం నాస్తి రాజసేవకయో రివేతి వ్యతిరేకదృష్టాంతః యథా రాజసేవకయోః ప్రయోజనాంతర మూలకః స్వస్వామిభావః, తథా నావయో రితి తదేతత్ సర్వజ్ఞస్త్వం జానాస్యేవేతి భావః ౬

అహో సర్వజ్ఞస్యాపి కిమేతద్ వరయాచ్ఞాయై చోదయతః సత్యసంకల్పస్య మమ వచసః ప్రత్యాఖ్యానం తవ శోభతే ఇతి భగవదభిప్రాయ మభిప్రేత్య యది భవతో మహ్యం వరప్రదానేఽభినాష స్తర్హీదం వరయ ఇత్యాహ (యదీతి) హే ఈశ! వరదశ్రేష్ఠ స్త్వం మే మహ్యం కామా నిష్టాన్ వరాన్ రాసి దదాసి తర్హి భవతః త్వత్తోఽహం మద్ధృదయే కామానాం కామాంకురాణాం అసంరోహ మనుత్పత్తిరూపం వరం వృణే ధర్మాదిపురుషార్థేచ్ఛానుదయరూపం వరం యాచ ఇత్యర్థః ౭

(ప్రహ్లాదనృసింహసంవాదః, తస్మై వరప్రదానం చ)

ఇంద్రియాణి మనః ప్రాణ ఆత్మా ధర్మో ధృతి ర్మతిః,
హ్రీః శ్రీస్తేజః స్మృతిః సత్యం యస్య నశ్యంతి జన్మనా. ౮

విముంచతి యదా కామాన్ మానవో మనసి స్థితాన్,
తర్హ్యేవ పుండరీకాక్ష భగవత్త్వాయ కల్పతే ౯

నమో భగవతే తుభ్యం పురుషాయ మహాత్మనే,
హరయేఽద్భుతసింహాయ బ్రహ్మణే పరమాత్మనే ౧౦

నను. కామోత్పత్తౌ సత్యాం కో దోష స్తత్రాహ (ఇంద్రియాణీతి) యస్య హృది సంజాత కామాంకురస్య కామాన్ కామయమానస్య ఇంద్రియాదీని జన్మనా జన్మపరంపరయా నశ్యంతి కామినోఽంతతః స్థావరత్వప్రాప్తౌ ఇంద్రియమనఃప్రాణాత్మానః ఏవాసత్ప్రాయా భవంతి కిం పున ర్ధర్మాదయ ఇతి భావః న హీతోఽన్యః కశ్చి దనరో విద్యత ఇతి తాత్పర్యమ్. తత్రాత్మా ప్రత్యగాత్మా ధర్మో వర్ణాశ్రమానుగుణో భగవదారాధనరూపః ధృతి ర్ధైర్య మింద్రియజయో ద్వంద్వసహిష్ణుతా వా, మతిః స్వాత్మపరమాత్మవిషయా హ్రీః అనుచితకృత్యవిషయా లజ్జా. శ్రీః జ్ఞానసంపత్తిః ఐశ్వర్యం వా తేజోఽనన్యాపేక్షయా స్మృతిః హేయోపాదేయావిస్మరణాత్మికా సత్యం భూతహితత్వం సత్యవచనం వా ౮

నిష్కామస్తు త్వాం భజం స్త్వత్సాధర్మ్యం ప్రాప్నోతీత్యాహ (విముంచతీతి) యదా మానవో మనుష్యః స్వహృది స్థితాన్ కామాన్ విముంచతి అనన్యప్రయోజనేన త్వాం భజతీతి భావః హే పుండరీకాక్ష! తర్హి తదా సమానవః భగవతో భావః భగవత్త్వం తస్మై కల్పతే అపహతపాప్మత్వాది ధర్మావిర్భావాయ కల్పతే ఆవిర్భూతగుణాష్టకవత్త్వేన భగవత్సాధర్మ్యం మాగతో ముక్తో భవతీతి యావత్ ౯

మమ హృది కామానుదయమాపా ద్వరాదన్యం వరం సర్వథా మా దా ఇతి ప్రార్థనాభిప్రాయేణ భగవంతం నమస్కరోతి (ఓమితి) భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యాయ పురుషాయ సర్వాంతరాత్మనే మహాత్మనే కేవలం భక్తానుగ్రహైకస్వభావాయ హరాయ ఆశ్రితార్తిహరాయ అద్భుతసింహాయ మాదృశసాధు పరిత్రాణార్థం ఉపాత్తనృసింహరూపాయ బ్రహ్మణే స్వరూపే గుణైశ్చ నిరతిశయబృహతే పరమాత్మనే లోకత్రయస్యాంతఃప్రవేశేన భర్త్రే ప్రణవప్రతిపాద్యాయ తుభ్యం నమః ౧౦

నృసింహ ఉవాచ—

నైకాంతినో మే మయి జాత్విహాశిష ఆశాసతేఽముత్ర చ యే భవద్విధాః
అథాపి మన్వంతర మేతదత్ర దైత్యేశ్వరాణా మనుభుంక్ష్వ భోగాన్, ౧౧

కథా మదీయా జుషమాణః ప్రియా స్త్వమావేశ్య మామాత్మని సంతమేకమ్,
సర్వేషు భూతేష్వధియజ్ఞమీశం యజస్వ యోగేన చ కర్మ హిన్వన్ ౧౨

భోగేన పుణ్యం కుశలేన పాపం కళేవరం కాలజవేన హిత్వా,

ఏవం ప్రత్యాఖ్యాతవరయాచ్ఞం ప్రహ్లాదమాహ భగవాన్ శ్రీనృసింహః (నైకాంతిక ఇతి చతుర్భిః) భవద్విధాః త్వాదృశా మయి ఏకాంతిన ఏకాంతభక్తా అనన్యప్రయోజనేన భజంతః మే మత్తః జాతు కదాచిదపి ఇహాముత్ర చ లోకే ఆశిషః కామా నాశాసతే, యద్యపి న ప్రార్థయంతే తథా ప్యేతన్మన్వంతరపర్యంత మత్రైవ లోకే దైత్యేశ్వరాణా మధిపో భూత్వేతి శేషః భోగాన్ భుంక్ష్వ ౧౧

తర్హి బద్ధః స్యామిత్యత్రాహ (కథేతి) ప్రియః మమ నిరతిశయప్రియః త్వం మదీయాః కథాః జుషమాణః సేవమానః ప్రియా ఇతి పాఠే కథావిశేషణం మత్కథాః శృణ్వం స్త్వం న బద్ధః స్యా ఇతి భావః నన్వనిచ్ఛంత మపి బలాత్ కామేషు కిమర్థం యోజయసీ త్యత ఆహ ఆత్మని సర్వేషు భూతేషు చాంతరాత్మతయా సంత మధియజ్ఞం యజ్ఞాధిపతి మీశ్వరం మాం భక్తియోగేన యజస్వాఽఽరాధయస్వ కిం కుర్వన్? మత్ప్రాప్తివిరోధిపుణ్యపాపాత్మకం కర్మ హిన్వన్ అపనుదన్ ముముక్షో రప్యభ్యుపగత మత్ప్రాప్తివిరోధిప్రారబ్ధఫలస్య సుఖదుఃఖాత్మకస్యావశ్య మనుభావ్యత్వాదనిచ్ఛంతమపి త్వాం కామేషు యోజయామీతి భావః ౧౨

ఏతదేవ వ్యనక్తి (భోగేనేతి) పుణ్య మభ్యుపగతప్రారబ్ధపుణ్యకర్మ తత్ఫలభోగేన హిత్వా త్యక్త్వా అపనుద్య పాపం మభ్యుపగతప్రారబ్ధాఖ్యం పాపం కర్మకుశలేన భోగేన హిత్వా భోగకౌశలేనే హిత్వేత్యర్థః పాపఫలభోగస్య దుఃఖరూపత్వాత్ మనోవికారః స్యాదితి యథా మనో న విక్రియతే తథా భోగకౌశలేనేత్యర్థః "దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనా సుఖేషు విగతస్పృహః। సమదుఃఖం ధీరమ్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యాఽనుద్వేగమత్వాదిభోగకౌశలేనేతి యావత్, కుశలేన పుణ్యేన యజ్ఞాదికర్మణా పాప మభ్యుపగతప్రారబ్ధ మపుణ్యం కర్మ హిత్వేతి నార్థః. అనుభవైకవినాశ్యస్య పుణ్యకర్మణా నివృత్త్యనుపపత్తేః న చాత్ర పాపశబ్దః సంచితానభ్యుపగతాదిపాపపరః తస్య భక్తియోగేనైవ నివృత్తేః న చ భక్తియోగప్రతిబంధకపాపపరః పరిపూర్ణభక్తియోగనిష్ఠత్వాత్ ప్రహ్లాదస్య తన్నివృత్తేః పూర్వమేవ

(ప్రహ్లాదనృసింహసంవాదః తస్మై వరప్రదానం చ)

కీర్తిం విశుద్ధాం సురలోకగీతాం వితాయ మామేష్యసి ముక్తబంధః ౧౩

య ఏతత్ కీర్తయేన్మహ్యం త్వయా గీతమిదం నరః,
త్వాం చ మాం చ స్మరన్ కాలే కర్మబంధాత్ ప్రముచ్యతే ౧౪

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

వరం వరయ ఏతత్ తే వరదేశాన్ మహేశ్వర,
యదనిందత్ పితా మే త్వా మవిద్వాంస్తేజ ఐశ్వరమ్ ౧౫

విద్ధామర్షాశయః సాక్షాత్ సర్వలోకగురుం ప్రభుమ్
భ్రాతృహేతి మృషాదృష్టిస్త్వద్భక్తే మయి చాఘవాన్ ౧౬

జాతత్వాత్ తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః, కాలజవేన కాలవేగేన కలేవరం హిత్వా కాలవేగేన నిమిత్తేనానుభూతప్రారబ్ధావసానే కళేవరం హిత్వేత్యర్థః స్వర్లోకేఽపి గీయమానం స్వీయాం కీర్తిం వితాయ విస్తీర్య ముక్తబంధః మద్భక్తియోగేన వినష్టాశేషపూర్వోత్తరాఘరూపమత్ప్రాప్తిప్రతిబంధకో మామేష్యసి ప్రాప్స్యసీత్యర్థః ౧౩

కించ యః పుమాన్ త్వాం చ మాం చ స్మరన్ యదిదం మహ్యం త్వయా గీతం మత్స్తుత్యాదికం స్తోత్రం కీర్తయేత్ సోఽపి పుమాన్ కాలే ప్రారబ్ధానుభవావసానకాలే కర్మబంధాత్ మత్ప్రాప్తిబంధకాత్ పుణ్యపాపాత్మకకర్మరూపాత్ విముచ్యతే త్వద్గతకీర్తనసంజాతమద్భక్తియోగనిరస్తమత్ప్రాప్తిప్రతిబంధకకర్మబంధా ద్విముక్తో భవతీత్యర్థః ౧౪

ఈశ్వరాజ్ఞయా ప్రాప్తదైత్యాధిపత్యః స్వపితు ర్నిష్కృతిం ప్రార్థ్యతే త్రిభిః ప్రహ్లాదః (వరమితి) హే మహేశ్వర! వరదానాం బ్రహ్మాదీనామపి ఈశ్వరాత్ తే త్వత్తః అహమేతద్వరం వృణే, కిం తత్? యన్మే పితా ఈశ్వరస్య తవ సంబంధి తేజఃప్రభావ మవిద్వాన్ అజానన్ ౧౫

సర్వలోకహితోపదేష్టారం ప్రభుం త్వా మనిందత్ నిందితవాన్, కథంభూతః, త్వం భ్రాతృహేతి మృషాదృష్టిః దురభిమానయుక్తః అత ఏవ వృద్ధామర్షాశయః ప్రవృద్ధో యోఽమర్షః క్రోధః తద్యుక్త ఆశయోఽంతఃకరణం యస్య తాదృశః ఇద్ధేతి పాఠేఽప్యయమేవార్థః విద్ధేతి పాఠే విద్ధో వ్యథితః స చాసా వమర్షయుక్తాంతఃకరణశ్చేత్యర్థః ఏవంభూతస్త్వాం సర్వలోకహితోపదేష్టారం ప్రభుమనిందదితి యత్ యచ్చ త్వద్భక్తే మయ్యఘవాన్ ద్రోహీతి ద్రోహం కృతవానితి. ౧౬

తస్మాత్ పితా మే పూయేత దురంతాద్ దుస్తరాదఘాత్,
పూతస్తేఽపాంగసందృష్టస్తదా కృపణవత్సల ౧౭

శ్రీ భగవానువాచ—

త్రిః సప్తభిః పితా పూతః పితృభిః సహ తేఽనఘ,
యత్ సాధోఽస్య గృహే జాతో భవాన్వై కులపావనః ౧౮

యత్ర యత్ర చ మద్భక్తాః ప్రశాంతాః సమదర్శినః,
సాధవః సముదాచారాస్తే పూయంత్యపి కీకటాః ౧౯

సర్వాత్మనా న హింసంతి భూతగ్రామేషు కించన,
ఉచ్చావచేషు దైత్యేంద్ర మద్భావేన గతస్పృహాః ౨౦

తస్మాద్దుస్తరా దఘాత్ పాపాన్మే పితా పూయేత విశుద్ధ్యేత ఏతద్వరం వృణే ఇత్యన్వయః యద్యపి తే తవాపాంగేన సందృష్టోఽత ఏవ పూత ఏవ మమ పితా తథాపి హే కృపణవత్సల. కార్పణ్యేన ప్రార్థయే ఇత్యర్థః. ౧౭

ఏవం ప్రహ్లాదేన ప్రార్థితో భగవాంస్తమాహ (త్రిస్సప్తభిరితి షడ్భిః) న కేవలం తవ పిత్రైవ పూతః అపి తు హే అనఘ! త్రిఃసప్తభిః పితృభిః సహ తవ పితా త్రిః పూత ఇతి త్రివార మనుగృహ్ణామీత్యర్థః త్రిఃసప్తభిరితి పాఠే, ఏకవింశతిపర్యంతైః పితృభిః సహ పూత ఇత్యర్థః కుతః యద్యస్మాత్ హే సాధో. మహాభాగవతః కులపావనో భవాన్ తస్య హిరణ్యకశిపోర్గృహే జాతః యద్యపి హిరణ్యకశిపోః పితరః కశ్యపో మరీచి ర్బ్రహ్మా చేతి త్రయ ఏవ, తథాపి ప్రాక్కల్పగతపిత్రాద్యభిప్రాయేణ త్రిఃసప్తభిరిత్యుక్తం. మద్భక్తస్య తవ జననాదేవేదం త్వత్కులం పూతమిత్యభిప్రాయః ౧౮

ఏతదేవ స్వభక్తప్రభావప్రదర్శనముఖేనాహ (యత్రేతి) సమదర్శినః కృత్స్నం జగత్ బ్రహ్మాత్మకత్వేన పశ్యంతః ప్రశాంతాః జితేంద్రియాః సమ్యగుత్తమః ఆచారో యేషాం తే సాధవః పరోపకారశీలాః మద్భక్తాః యత్ర యత్ర దేశే సంతి తే కీకటా అపి కికటకల్పా మ్లేచ్ఛదేశా, అపి శబ్దాత్తత్ప్రభవా అపి పూయంతే శుద్ధా భవంతి, ౧౯

నను, మద్భక్తానామయం ప్రభావ ఇతి న చిత్రం నాహం తు తాదృశః ఇతి చేత్ తత్రాహ (సర్వాత్మనేతి ద్వాభ్యామ్) హే దైత్యేంద్ర' లోకే యే మద్భక్తాః పురుషాస్తే త్వాం మద్భక్తశ్రేష్ఠ

(ప్రహ్లాదస్య రాజ్యాభిషేకః)

భవంతి పురుషా లోకే మద్భక్తా స్త్వా మనువ్రతాః,
భవాన్ మే ఖలు భక్తానాం సర్వేషాం ప్రతిరూపధృక్ ౨౧

కురు త్వం ప్రేతకార్యాణి పితుః పూతస్య సర్వశః,
మదంగస్పర్శనేనాంగం లోకాన్యాస్యతి సుప్రజాః ౨౨

పిత్ర్యం చ స్థాన మాతిష్ఠ యథోక్తం బ్రహ్మవాదిభిః,
మయ్యావేశ్య మనస్తాత కురు కర్మాణి మత్పరః ౨౩

నారద ఉవాచ —

ప్రహ్లాదోఽపి తథా చక్రే పితుర్యత్ సాంపరాయికమ్,

మనువ్రతా అనువర్తమానా భవంతి త్వం యథా మద్భక్తశ్రేష్ఠః తథా వయమపి భగవద్భక్తా భవేమ ఇతి త్వత్పదవీ మనువర్తమానా మద్భక్తా భవంతి అతః సర్వేషాం భక్తానాం భవాన్ ప్రతిరూపధృక్ దృష్టాంతభూతః అతస్త్వం భాగవతోత్తమోత్తమ ఇతి భావః తదనువృత్తిప్రకార మాహ- ఉత్కృష్టేషు చ భూతగ్రామేషు దేవమనుష్యాదిభూతసంఘేషు సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ న కించిదపి హింసంతి. మద్భావేన మద్భక్త్యా విగతా స్పృహా యేషాం మత్ప్రాప్త్యాపత్తినిస్పృహా ఇతి వా తాదృశాశ్చ భవంతి. త్వద్దృష్టాంతేనై వాత్మానం శిక్షయంతీత్యర్థః ౨౦—౨౧

అతః సర్వథా పూతస్య విశుద్ధస్య తవ పితుః ప్రేతకార్యాణి దాహాదికర్మాణి కురు అంగ హే ప్రహ్లాద! శోభనాః ప్రజాః త్వద్రూపా యస్య సః త్వత్పితా మదంగస్పర్శనేన మచ్ఛరీరసంస్పర్శనేన హేతునా లోకాన్ పుణ్యలోకాన్ యాస్యతి ప్రాప్స్యతి పశ్యతతిపారే ద్రక్ష్యతీత్యర్థః వర్తమానసామీప్యే భవిష్యతి లట్. ౨౨

పిత్ర్యం పితృసంబంధి పిత్రాధిష్ఠితం మహేంద్రభవనం విహాయ పిత్ర్యం దానవాధిపత్యస్థాన మాతిష్ఠేత్యర్థః హే తాత! మయి మన ఆవేశ్య బ్రహ్మవాదిభి రుక్త మనతిక్రమ్య కర్మాణి మదారాధన రూపాణి మత్పరః అహమేవ పరస్తేషాం కర్మణాం ఫలం యస్య తాదృశః సన్ కురు ౨౩

ఏవ ముక్తః ప్రహ్లాదో యథోక్త మకరో దిత్యాహ నారదః (ప్రహ్లాదోఽపీతి) హే రాజన్

యథాఽఽహ భగవాన్ రాజన్నభిషిక్తో ద్విజోత్తమైః ౨౪

ప్రసాదసుముఖం దృష్ట్వా బ్రహ్మా నరహరిం హరిమ్,
స్తుత్వా వాగ్భిః పవిత్రాభిః ప్రాహ దేవాదిభి ర్వృతః ౨౫

బ్రహ్మోవాచ—

దేవదేవాఖిలాధ్యక్ష భూతభావన పూర్వజ,
దిష్ట్యా తే నిహతః పాపో లోకసంతాపనోఽసురః ౨౬

యోఽసౌ లబ్ధవరో మత్తో న వధ్యో మమ సృష్టిభిః,
తపోయోగబలోన్నద్ధః సమస్తనిగమానహన్ ౨౭

యుధిష్ఠిర! యథా భగవా నాహ తథైవ ప్రహ్లాదః పితు ర్యత్ సాంపరాయికం ప్రేతోద్దేశేన కర్తవ్యం తత్సర్వం చక్రే తతో ద్విజోత్తమై రభిషిక్తశ్చ బభూవ దానవాదీనా మాధిపత్య మకరో దిత్యర్థః ౨౪

తతః ప్రసాదాభిముఖం సుందరం ముఖం యస్య తం నరహరిం శ్రీనృసింహరూపం హరి మాశ్రితార్తిహరం భగవంతం దృష్ట్వా బ్రహ్మా చతుర్ముఖః దేవాదిభిః పరివృతః పవిత్రాభి ర్వాగ్భిః స్తుత్వా వాచాం భగవద్గుణవిషయకత్వేన లోకపావనకరత్వాత్ పవిత్రాభి రిత్యుక్తం ప్రాహోవాచ ౨౫

తదేవం చతుర్ముఖోక్త మాహ (దేవేతి చతుర్భిః) హే దేవదేవ! దేవానామపి దేవ! నను, త్వం, ఇంద్రాదిదేవానామపి దేవో నాహం తత్రాహ - హేఽఖిలాధ్యక్ష! నను, సోఽపి త్వమేవ, తత్రాహ హే భూతభావన! భూతాని భావయ త్యుత్పాదయతీతి తథా నను, సోఽపి త్వమేవ తత్రాహ- హే పూర్వజ! మమాపి పూర్వం కారణత్వేనావస్థితలోకానాం సంతాపనకరోఽత ఏవ పాపోఽయ మసురో దిష్ట్యా దైవాత్తే త్వయా నిహతః దిష్ట్యా హత ఇతి తద్వధస్య దుష్కరత్వం సూచితమ్ ౨౬

తదేవాविష్కుర్వన్ అసురం విశినష్టి (యోఽసావితి) యోసావసురః మత్తః లబ్ధో వరో యేన తాదృశః మమ సృష్టిభిః మయా సృష్టై ర్భూతై ర్న వధ్యః హంతు మశక్యః తపోయోగ ఏవ బలం తేనోన్నద్ధః గర్వితః సమస్తనిగమాన్ శాస్త్రీయధర్మా నహన్ వినాశితవాన్ స తు త్వయా వినాశితః ఏతద్దిష్ట్యా జాతమితి భావః ౨౭

(ప్రహ్లాదస్య రాజ్యాభిషేకః)

దిష్ట్యాఽస్య తనయః సాధు ర్మహాభాగవతోఽర్భకః,
త్వయా విమోచితో మృత్యో ర్దిష్ట్యా త్వాం సమితోఽధునా ౨౮

ఏతద్వపుస్తే భగవన్ ధ్యాయతః ప్రయతాత్మనః,
సర్వతో గోప్తృ సంత్రాసా న్మృత్యోరపి జిఘాంసతః ౨౯

నృసింహ ఉవాచ—

మైవం వరోఽసురాణాం తే ప్రదేయః పద్మసంభవ,
వరః క్రూరనిసర్గాణాం అహీనా మమృతం యథా ౩౦

నారద ఉవాచ—

ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ రాజన్ తత్రైవాంతర్దధే హరిః,
అదృశ్యః సర్వభూతానాం పూజితః పరమేష్ఠినా ౩౧

కిం తదాపి దిష్ట్యా జాతం కిమస్యాసురస్య తనయో మహాభాగవతోర్భకః ప్రహ్లాదః త్వయా మృత్యోః సకాశాత్ విమోచిత ఇతి స చ త్వా మతిప్ర క్రోధావిష్టం సమ్యగితః ప్రాప్తోఽధునా చేతి చైతదాస దిష్ట్యా జాత మిత్యర్థః ౨౮

హే భగవన్! తవైతద్వపుః నృసింహరూపం ధ్యాయతః ప్రయతాత్మనః సమాహితమనసః పుంసః సర్వతః సంత్రాసాత్ భయాద్గోప్తృ రక్షకం జిఘాంసతః హంతు మిచ్ఛతః మృత్యోరపి సకాశాద్ గోప్తృ ఏతచ్చ ప్రహ్లాదదృష్టాంతేనాస్మాభి రనుమితమితి భావః ౨౯

ఏవ మభిహిత స్తమాహ శ్రీభగవాన్ (నేతి) హే పద్మసంభవ! ఇతఃప్రభృత్యేవంవిధో వరోఽసురాణాం తే త్వయా న ప్రదేయః క్రూరో నిసర్గః స్వభావో యేషాం తేషా మహీనాం సర్పాణా మమృతం క్షీరం యథా క్షీరప్రదత్వేన తద్వర్ధనం యథా లోకోపద్రవకారి తద్వదిదం తేషాం వరప్రదాన మిత్యర్థః ౩౦

ఏవం బ్రహ్మాణ మనుజ్ఞాప్య అంతర్దధే హరి రిత్యాహ నారదః (ఇతీతి) హే రాజన్! ఇతి ఇత్థ ముక్త్వా పరమేష్ఠినా పూజితః సర్వప్రాణినా మదృశ్యః హరి రిత్యుక్త్వాఽంతర్దధే అదృశ్యో ఽభూత్ ౩౧

తతః సంపూజ్య శిరసా వవందే పరమేష్ఠినమ్,
భవం ప్రజాపతీన్ దేవాన్ ప్రహ్లాదో భగవత్కలాః ౩౨

తతః కావ్యాదిభిః సార్ధం మునిభిః కమలాసనః,
దైత్యానాం దానవానాం చ ప్రహ్లాద మకరోత్ పతిమ్ ౩౩

ప్రతినంద్య తతో దేవాః ప్రయుజ్య పరమాశిషః,
స్వధామాని యయూ రాజన్ బ్రహ్మాద్యాః ప్రతిపూజితాః ౩౪

ఏవం తౌ పార్షదౌ విష్ణోః పుత్రత్వం ప్రాపితౌ దితేః,
హృది స్థితేన హరిణా వైరభావేన తౌ హతౌ ౩౫

పునశ్చ విప్రశాపేన రాక్షసౌ తౌ బభూవతుః,
కుంభకర్ణదశగ్రీవౌ హతౌ తౌ రామవిక్రమైః ౩౬

తతః ప్రహ్లాదః పరమేష్ఠినం బ్రహ్మాణం భవం రుద్రం ప్రజాపతీన్ మరీచ్యాదీన్ దేవాన్ ఇంద్రాదీంశ్చ భగవత్కలాః భగవదంశభూతాన్ సంపూజ్య శిరసా వవందే ననామ, ౩౨

తతః కమలాసనో బ్రహ్మా కావ్యాదిభి ర్భార్గవాదిభి స్సహ సహితః ప్రహ్లాదం దైత్యానాం దానవానాం చ పతి మకరోత్ ౩౩

హే రాజన్! తతో బ్రహ్మాదయః సర్వే దేవాః ప్రహ్లాదం ప్రతినంద్యాహో త్వత్ప్రభావో౽నితరసాధారణ ఇత్యభినంద్య, పరమాః శ్రేష్ఠాః ఆశిషః ప్రయుజ్య ప్రహ్లాదేన పరిపూజితాః స్వధామాని స్వకీయస్థానాని యయుః ౩౪

తదేవం శిశుపాలదంతవక్త్రయో ర్భగవంతం ద్విషతోః కథం ముక్తిరితి యుధిష్ఠిరప్రశ్నస్య తత్పూర్వజన్మకథనాదిప క్షే నోక్త ముత్తర ముపసంహరతి (ఏవమితి సప్తభిః) విష్ణోః పార్షదౌ స్థితౌ విప్రశాపేన సనకాదీనాం శాపేన దితేః పుత్రత్వ మేవం ప్రాపితౌ వైరభావేన హేతునా స్వహృది స్థితేన హరిణా నృసింహరూపం బిభ్రతా హతౌ. ౩౫

పునః కుంభకర్ణరావణాఖ్యౌ రాక్షసౌ బభూవతుః. తౌ చ దాశరథేః రామస్య విక్రమై ర్హతా వభిభూతావిత్యర్థః ౩౬

(త్రిపురదహనాఖ్యానం)

శయానౌ యుధి నిర్భిన్నహృదయౌ రామసాయకైః,
తచ్చిత్తౌ జహతు ర్దేహం యథా ప్రాక్తనజన్మని ౩౭

తావిహాథ పునర్జాతౌ శిశుపాలకరూషజౌ,
హరౌ వైరానుబంధేన పశ్యతస్తే సమీయతుః ౩౮

ఏనః పూర్వకృతం యత్తద్ రాజానః కృష్ణవైరిణః,
జహుస్త్వంతే తదాత్మానః కీటః పేశస్కృతో యథా ౩౯

యథా యథా భగవతో భక్త్యా పరమయాభిదా,
నృపా శ్చైద్యాదయః సాత్మ్యం హరే స్తచ్చింతయా యయుః ౪౦

తౌ చ రామస్య రాఘవస్య బాణై ర్యుధి నిర్భిన్నం హృదయం యయోస్తౌ తచ్చిత్తౌ తస్మిన్ శ్రీరామే ఏవ చిత్తం యయో స్తౌ యథా ప్రాక్తనజన్మని తద్వద్దేహం జహతుః సంతత్యజతుః ౩౭

తావేవేహ శిశుపాలకరూషజౌ, కరూషజో దంతవక్త్రః శిశుపాలదంతవక్త్రరూపేణ జాతౌ పునర్హరిణా హతౌ వైరానుబంధేన హేతునా తే తవ పశ్యతః సతః సమీయతుః సాయుజ్యం ప్రాపతుః ౩౮

న కేవలం శిశుపాలకరూషజౌ ఏవ సమీయతుః అపిత్వన్యేఽపి రాజానః కృష్ణవైరిణః తే సర్వేఽపి యదేనః పాపం పూర్వం కృతం తచ్చ ఉజ్జహుః తత్యజుః తదాత్మానః కృష్ణాత్మాన శ్చాభవన్, యథా పేశస్కృతః చింత్యమానా ద్ధేతోః కీటః తదాత్మా భవతి తద్వత్ తదాత్మానః తత్తుల్యస్వభావా అభవన్ ఇత్యర్థః ఆత్మశబ్దః స్వభావవాచీ తస్యేవాత్మా స్వభావో యేషాం తే ఇత్యుపమానబహువ్రీహిః అన్యథా దృష్టాంతవైఘట్యాత్, న హి కీటః పేశస్కృతా ఐక్యం యాతి కింతు తస్య సమానాకారో భవతీతి ఏవ హ్యానంతరగ్రంథే సామ్యం యయు రిత్యుక్తమ్ ౩౯

యథా అభిధా అనన్యయా భక్త్యా భగవతః సామ్యం యాంతి తద్భక్తా స్తథా చైద్యాదయోఽపి నృపాస్తస్య భగవత శ్చింతయా సంరంభపూర్వకచింతయా హరేః సామ్యం యయుః ౪౦

ఆఖ్యాతం సర్వ మేత త్తే యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్,
దమఘోషసుతాదీనాం హరేః సాత్మ్యమపి ద్విషామ్ ౪౧

ఏషా బ్రహ్మణ్యదేవస్య కృష్ణస్య చ మహాత్మనః,
అవతారకథా పుణ్యా వధో యత్రాదిదైత్యయోః ౪౨

ప్రహ్లాదస్యానుచరితం మహాభాగవతస్య చ,
భక్తి ర్జ్ఞానం విర క్తిశ్చ యాథాత్మ్యం చాస్య వై హరేః ౪౩

సర్గస్థిత్యప్యయేశస్య గుణకర్మానువర్ణనమ్,
పరావరేషాం స్థానానాం కాలేన వ్యత్యయో మహాన్ ౪౪

ధర్మో భాగవతానాం చ భగవాన్ యేన గమ్యతే
ఆఖ్యానేఽస్మిన్ సమామ్నాత మాధ్యాత్మిక మశేషతః ౪౫

హే నృప త్వం మాం యత్ పృష్టవాన్ కిం తద్ద్విషతామపి దమఘోషసుతాదీనాం శిశుపాలాదీనాం హరేః సామ్య మిత్యేతత్సర్వం తే తుభ్య మాఖ్యాతం కథితం మయేతి శేషః ౪౧

తదేవం ప్రశ్నస్యోత్తర ముపసంహృత్య ఆరేత దాఖ్యానం విశింషన్ తత్కీర్తనశ్రవణాది ఫలమాహ (ఏషేతి షడ్భిః) బ్రహ్మణి బ్రహ్మకులే సాధుః బ్రహ్మణ్యః స చాసౌ దేవ స్తస్య లోకత్రయమంతః ప్రవిశ్య బిభ్రతః కృష్ణస్యేయ మవతారకథా పుణ్యా పుణ్యావహా యత్ర కథాయా మాదిదైత్యయో ర్హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపోః వధః ప్రతిపాద్యతే ౪౨

తథా యత్ర మహాభాగవతస్య ప్రహ్లాదస్య చరిత్రం భక్తి ర్జ్ఞానం విర క్తిశ్చ భక్తిశబ్దేన భక్తియోగానుష్ఠానప్రకారో వివక్షితః విర క్తిశబ్దేన తదుత్పత్తిప్రకారః జ్ఞానశబ్దేనాత్మయాథాత్మ్యవివేచనపూర్వకతదనుసంధానప్రకారః ఏతత్సర్వం యత్ర కథాయాం ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః ౪౩

తథా జగత్సర్గస్థితిలయకారణస్య హరే ర్యాథాత్మ్యం తత్త్వవర్ణనం తస్య గుణానాం కర్మణాం చ వర్ణనం పరావరేషాం దేవాసురాదీనాం యాని స్థానాని తేషాం కాలేన నిమిత్తేన మహాన్ వ్యత్యయో విపర్యాసశ్చ ౪౪

భగవాన్ యేన గమ్యతే లభ్యతే స భాగవతానాం ధర్మశ్చ యచ్చాధ్యాత్మికం ఆత్మానమధికృత్య వర్తమానః వస్తు చేతి తదేతత్ సర్వ మస్మి న్నాఖ్యానే సమ్యగాఖ్యాతమ్ ౪౫

(త్రిపురదహనాఖ్యానం)

య ఏతత్పుణ్య మాఖ్యానం విష్ణో ర్వీర్యోపబృంహితమ్,
కీర్తయే చ్ఛ్రద్ధయా శ్రుత్వా కర్మపాశై ర్విముచ్యతే ౪౬

ఏతద్ య ఆదిపురుషస్య మృగేంద్రలీలాం
దైత్యేంద్రయూథపవధం ప్రయతః పఠేత,
దైత్యాత్మజస్య చ సతాం ప్రవరస్య పుణ్యం
శ్రుత్వానుభావ మకుతోభయమేతి లోకమ్ ౪౭

యూయం నృలోకే బత భూరిభాగా లోకం పునానా మునయోఽభియంతి,
యేషాం గృహా నావసతీతి సాక్షాద్ గూఢం పరం బ్రహ్మ మనుష్యలింగమ్ ౪౮

యః పుమా నేత ద్విష్ణోర్వీర్యేణ పరాక్రమాదిగుణజాతేన ఉపబృంహితం తత్ప్రతిపాదనేన విస్తీర్ణ మత ఏవ పుణ్య మాఖ్యానం శ్రద్ధయా శ్రుత్వా కీర్తయన్ స పుమాన్ కర్మపాశైః పుణ్య పాపాత్మకైః కర్మభిరేవ పాశై ర్విముచ్యతే ౪౬

కించ యః పుమా నాదిపురుషస్య మృగేంద్రస్య సింహస్యేవ యా లీలా దైత్యేంద్రయూథప వధాత్మికా ప్రతిపాద్యా యస్మిన్ తదేతదాఖ్యానం ప్రయతః సమాహితచిత్తః సతాంప్రవరస్య దైత్యాత్మ జస్య ప్రహ్లాదస్య పుణ్యం ప్రభావం చ శ్రుత్వా పఠేత పఠేత్, సోఽకుతోభయం కుతశ్చి ద్భయరహితం లోకం వైకుంఠాఖ్య మేతి ప్రాప్నోతి పూర్వం కర్మపాశై ర్విముచ్యత ఇత్యుక్త మత్రాకుతోభయం లోకమేతీత్యుక్తం, కర్మపాశవిమోచనద్వారాఽకుతోభయం లోకమేతీత్యర్థః అతోఽత్ర న పౌనరుక్త్యమ్ ౪౭

అహో ప్రహ్లాదస్య భాగ్యం యేన భగవాన్ దృష్టః వయం తు మందభాగ్యా ఇతి విషీదంతం యుధిష్ఠిర మాహ (యూయమితి త్రిభిః) నృలోకే యూయ మహో బత భూరిభాగాః అహో బహు భాగ్యవంతః తదేవ వ్యాజయన్ రాజన్ విశినష్టి యేషాం యుష్మాకం గృహాన్ లోకం పునానాః మునయోఽభియంతి సర్వతః సమాయాంతి తత్కుతః మనుష్యలింగం మనుష్యస్యేవ లింగం శరీరం యస్య తత్ పరం బ్రహ్మ శ్రీకృష్ణరూపం గూఢం ప్రచ్ఛన్నం సర్వేషాం యుష్మాకం గృహా నావసతి ఇతి హేతోః సమాయాంతి ౪౮

స వా అయం బ్రహ్మ మహద్విమృగ్యకైవల్యనిర్వాణసుఖానుభూతిః,
ప్రియః సుహృద్ వః ఖలు మాతులేయ ఆత్మార్హణీయో విధికృద్ గురుశ్చ ४౯

న యస్య సాక్షాద్ భవపద్మజాదిభీ రూపం ధియా వస్తుతయోపవర్ణితమ్,
మౌనేన భక్త్యోపశమేన పూజితః ప్రసీదతామేష స సాత్త్వతాం పతిః ౫౦

స ఏష భగవాన్ రాజన్ వ్యతనోద్ విహతం యశః,
పురా రుద్రస్య దేవస్య మయేనానంతమాయినా ౫౧

నను, శ్రీకృష్ణోఽస్మాకం మాతులేయః కథం పరంబ్రహ్మేత్యుచ్యతే? తత్రాహ (స వా ఇతి) స వై సోఽయం శ్రీకృష్ణో బ్రహ్మైవ; కిం తద్ బ్రహ్మ? యదభిన్నః శ్రీకృష్ణో వో యుష్మాకం న కేవలం మాతులేయోఽపితు ప్రియః సుహృచ్చ ఆత్మా అంతరాత్మా అర్హణీయః పూజ్యః విధికృన్నియోగకారీ గురుర్హితోపదేష్టా చ ఏవ మనేకధా యుష్మాకం తత్సంబంధినాం భాగ్యం కియదితి వక్తవ్యమితి భావః మహద్విమృగ్య మిత్యనేన మహతామపి తత్స్వరూపం యథావద్దుర్గమ మిత్యుక్తమ్ ప్రియః సుహృద్ ఇత్యనేన తన్మహద్విమృగ్యం బ్రహ్మ స్వయమేవ యుష్మాకం ప్రసన్నమితి చ ४౯

తన్మహద్విమృగ్యత్వమేవ ప్రపంచయన్ తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతే (నేతి,) యస్య భగవతో రూపం భవపద్మజాదిభిః రుద్రబ్రహ్మాదిభిః ధియా స్వమనీషయా వస్తుతయా యాథాత్మ్యేన నోపవర్ణితం ఉపవర్ణితం విషయీకృతం న భవతి వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావత్వాత్ తైరేతావదిత్యుపవర్ణితు మశక్య మిత్యర్థః కింతు కేవలం మౌనేన శుభాశ్రయసంశీలనరూపేణ భక్త్యోపాసనాత్మికయా ప్రీతిరూపయా ఉపశమే నేంద్రియజయాదినా చ పూజితః ఆరాధితః స సాత్త్వతాం మహేశ్వరాదీనాం పతిర్భగవాన్ మే మహ్యం ప్రసీదతాం ప్రసన్నో భవతు ౫౦

ఏవం సంప్రార్థ్య శ్రీకృష్ణస్య మనుష్యలింగస్య పరబ్రహ్మత్వసూచకం ఇతిహాసం ప్రస్తోష్యన్ తత్ప్రశ్నావసరప్రదానాయ శ్రీకృష్ణం విశినష్టి (స ఇతి) హే రాజన్ ! స ఏష భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యయుక్తః శ్రీకృష్ణః పురా అనంతమాయినా అనంతాః బహ్వ్యో మాయా యస్య తేన మయేన నిమిత్తభూతేన రుద్రస్య దేవస్య యద్విహతం యశః తద్వ్యతనోత్ తేనానేన రుద్రాదీనామపి యశ ఆదిగుణబృహత్త్వాధాయకత్వకథనేన స్వయ మబృహత్ ఇతరేషాం తదాధాయకత్వాయోగాత్ వామర్థ్యాత్తస్యాపి తల్లాభేన చ పరబ్రహ్మత్వం సూచితమ్ ౫౧

(త్రిపురదహనాఖ్యానం)

రాజోవాచ—

కస్మిన్ కర్మణి దేవస్య మయోఽహం జగదీశితుః,
యథా చోపచితా కీర్తిః కృష్ణేనానేన కథ్యతామ్ ౫౧

నారద ఉవాచ—

నిర్జితా అసురా దేవై ర్యుధ్యనే నోపబృంహితైః,
మాయినాం పరమాచార్యం మయం శరణ మాయయుః ౫౨

స నిర్మాయ పుర స్తిస్రో హైమీ రౌప్యాయసీ ర్విభుః,
దుర్లక్ష్యాపాయసంయోగా దుర్వితర్క్యపరిచ్ఛదాః ౫౩

తాభి స్తేఽసురసేనాన్యో లోకాం స్త్రీన్ సేశ్వరా న్నృప,

తదేవం లబ్ధప్రశ్నావసరో యుధిష్ఠిరః బృహద్యశ ఉపచయప్రకారం బుభుత్సుః పృచ్ఛతి (కస్మిన్నితి) జగదీశితుః భగవదాయత్తజగదీశితృత్వస్య 'విలోక్య భగ్నసంకల్పం విమనస్కం వృషధ్వజమ్ ఇత్యాదినా భగవదాయత్తసామర్థ్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ దేవస్య రుద్రస్య కీర్తిః కస్మిన్ కర్మణ్యనేన శ్రీకృష్ణేన కర్త్రా మయేన నిమిత్తే నోపచితా వర్ధితా తత్ కథ్యతామ్. ౫౧

ఇతి పృష్ట ఆహ దేవర్షిః (నిర్జితా ఇత్యాదినా) అనేన రుద్రేణోపబృంహితైః ఆహితబలై ర్దేవై ర్నిర్జితా అసురాః మాయినాం పరమాచార్యాణా మప్యాచార్యం మయం శరణం జగ్ముః. ౫౨

తతః స విభుః సమర్థో మయః హేమ్నో వికృతి హైమీ రూప్యస్య రజతస్య రౌప్యా. ఆయసో లోహ స్యాయసీ త్రయాణా మితరేతరయోగద్వంద్వః తా స్తిస్రః పురో నిర్మాయాసు రేభ్యో దదావితి శేషః పురో విశినష్టి దుర్లక్ష్యః దర్శనావిషయః అపాయః సంయోగశ్చ యాసాం తా ఇమాః పురః అత్రాగతాః ఇతో గతాశ్చేతి జనై రలక్షితా ఇత్యర్థః. తథా దుర్వితర్క్యాః సార్వజనీన సాధారణ్యేన తర్కితు మశక్యాః పరిచ్ఛదా ఉపకరణాని యాసాం తాః ౫౩

తాభి ర్విమానరూపాభి రపేక్షితదేశగమనక్షమాభిః పురీభి రసురసేనాన్యః దైత్యసేనా

స్మరంతో నాశయాంచక్రుః పూర్వవైర మలక్షితాః ౫౪

తతస్తే సేశ్వరా లోకా ఉపాసాద్యేశ్వరం విభో,
త్రాహి న స్తావకాన్ దేవ వినష్టాం స్త్రిపురాలయైః ౫౫

అథానుగృహ్య భగవా న్మా భైష్టేతి సురాన్ విభుః,
శరం ధనుషి సంధాయ పురే ష్వస్త్రం వ్యముంచత ౫౬

తతోఽగ్నివర్ణా ఇషవ ఉత్పేతుః సూర్యమండలాత్,
యథా మయూఖసందోహా నాదృశ్యంత పురో యతః ౫౭

తైః స్పృష్టా వ్యసవః సర్వే నిపేతుః స్మ పురౌకసః,
తా నానీయ మహాయోగీ మయః కూపరసేఽక్షిపత్ ౫౮

నాయకాః హే నృప! అలక్షితాః దేవై రదృశ్యమానాః పూర్వవైరం స్మరంతః సేశ్వరాన్ సపాలాన్ త్రీన్ లోకాన్ నాశయాంచక్రుః నాశయితు మారబ్ధవంత ఇత్యర్థః ౫౪

తతస్తే సేశ్వరా ఇంద్రాదిలోకపాలైః సహితా లోకా జనాః ఈశ్వరం రుద్ర ముపాసాద్య ప్రాప్య ఆనతాః సంత ఊచుః తదేవాహ హే విభో! త్రీణి పురాణి ఆలయాః స్థానాని యేషాం తై ర్వినష్టాన్ తావకాన్ త్వదీయాన్ అస్మాన్ హే దేవ! రుద్ర! త్రాహి పాలయేతి ౫౫

అథ తద్విజ్ఞాపనానంతరం తాన్ సురాన్ మా భైష్ట భయం మాకార్ష్ట ఇత్యనుగృహ్య భగవాన్ విభూ రుద్రః ధనుషి శరం బాణం సంధాయాస్త్రం పాశుపతం తస్మిన్ సంయోజ్యేతి శేషః పురేషు వ్యముంచత, ౫౬

తతః శరా ద్యథా సూర్యమండలాత్ మయూఖసందోహాః రశ్మిసమూహాః తథాగ్నివర్ణా ఇషవో బాణా ఉత్పేతుః యతో యేభ్య ఇషుభ్యః పురో నాదృశ్యంత జనై రితి శేషః. తావద్భి రిషుభిః ప్రచ్ఛన్నా బభూవు రిత్యర్థః. ౫౭

తతః కిమత ఆహ, తై రిషుభిః స్పృష్టాః తాడితాః త్రీణి పురాణి ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తే అసురాః సర్వే వ్యసవః విగతాః అసవో ప్రాణా యేషాం తాదృశాః సంతో నిపేతు పతితవంతః తాన్ వ్యసూ నసురా నానీయ మహాయోగీ మయః కూపరసే స్వయం నిర్మితకూపగతే రసే మృత సంజీవయితరి అక్షిప దపాతయత్ ౫౮

(త్రిపురదహనాఖ్యానం)

సిద్ధామృతరసస్పృష్టా వజ్రసారా మహౌజసః,
ఉత్తస్థు ర్మేఘదళనా వైద్యుతా ఇవ వహ్నయః ౬౦

విలోక్య భగ్నసంకల్పం విమనస్కం వృషధ్వజమ్,
తదాయం భగవాన్ విష్ణుః తత్రోపాయ మకల్పయత్. ౬౧

వత్స ఆసీత్తదా బ్రహ్మా స్వయం విష్ణు రయం హి గౌః.
ప్రవిశ్య త్రిపురం కాలే రసకూపామృతం పపౌ ౬౨

తేఽసురా హ్యపి పశ్యంతో న న్యషేధన్ విమోహితాః,
తద్విజ్ఞాయ మహాయోగీ రసపాలా నిదం జగౌ. ౬౩

స్వయం విశోకః శోకార్తాన్ స్మరన్ దైవగతిం చ తామ్,

తే చ సిద్ధామృతరసేన స్పృష్టా అసురాః వజ్రసారవత్ దృఢాంగాః మహౌజసః మహాబలాః సంతః మేఘదళనాత్ మేఘచ్ఛేదా ద్విద్యుద్రూపా వహ్నయః ఇవోత్తస్థు రుత్థితవంతః ౬౦

తథా భగ్నః సంకల్పో యస్యాత ఏవ విమనస్కం దుఃఖితమనస్కం వృషధ్వజం రుద్రం విలోక్యాయం భగవాన్ శ్రీకృష్ణరూపో విష్ణు స్తత్ర సిద్ధామృతరసవినాశే ఉపాయ మకల్పయత్ ౬౧

తదేవాహ (వత్స ఇతి,) అయం శ్రీకృష్ణరూపో విష్ణుః స్వయం గౌ ర్ధేనురూపా ఆసీత్ బ్రహ్మా చతుర్ముఖో వత్స ఆసీత్ తతో గోరూపోఽయం విష్ణు స్సవత్సః త్రిపురం త్రయాణాం పురాణాం సమాహార స్తత్ప్రవిశ్య కాలే మధ్యాహ్నే రసకూపామృతం పపౌ అపిబత్ ౬౨

తేఽసురాః పిబంతీం గాం పశ్యంతోఽపి భగవన్మాయావిమోహితాః న న్యషేధన్ న న్యవారయంత, తత్పానం జ్ఞాత్వా మహాయోగీ మయః రసం కూపామృతరసం పాలయంతీతి తథా తానసురాన్ శోకార్తాన్ తాం దైవగతిం స్మరన్ అత ఏవ విగతశోకః స్వయం స్మయ న్నిదం వక్ష్యమాణం జగౌ ఉవాచ ౬౩

తదేవాహ (దేవ ఇతి) ఆత్మనోఽన్యస్య వా ద్వయోరపి దైవే నేశ్వరేణ దిష్ట ముపకల్పితం సుఖం దుఃఖం వాఽపోహితు మిహ లోకే దైవా రన్యతమో యః కశ్చి ద్దేవాది ర్నేశ్వరః న ప్రభు ర్న

దేవోఽసురో నరోఽన్యో వా నేశ్వరోఽస్తీహ కశ్చన ౬౪

ఆత్మనోఽన్యస్య వా దిష్టం దైవేనోపాహితం ద్వయోః,
అథాసౌ శక్తిభిః స్వాభిః శంభోః ప్రాధనికం వ్యధాత్ ౬౫

ధర్మజ్ఞానవిరక్త్యృద్ధి తపోవిద్యాక్రియాదిభిః,
రథం సూతం ధ్వజం వాహాన్ ధనుర్వర్మ శరాదియత్ ౬౬

సన్నద్ధో రథ మాస్థాయ శరం ధను రుపాదదే,

సమర్థః దైవమేవ సుఖదుఃఖాదిహేతు రిత్యర్థః. అథ నిశ్శేషకూపామృతరసపానానంతరం అసౌ శ్రీకృష్ణః ధర్మాదిభిః స్వాభిః శక్తిభిః శంభో రుద్రస్య ప్రాధనికం ప్రధనం సంగ్రామః తత్సాధనం యత్ రథసూతాదిరూపం తద్ వ్యధాత్ క్రమేణ ధర్మాదిస్వశక్తి రేవ రథాదిరూపేణ అకరో దిత్యర్థః స్వశక్త్యాహితశక్తి మకరోదితి యావత్ ౬౪-౬౫

తత్ర శక్తిర్నామ స్వాపృథక్సిద్ధివిశేషణభూతకార్యోపయుక్తా సా చ ధర్మాదిరూపేణ బహువిధా తత్ర ధర్మశక్తి ర్నామ సాధుపరిత్రాణసామర్థ్యాత్మికా జ్ఞానశక్తి రిహ "యః సర్వజ్ఞః స సర్వవిత్ సర్వదర్శః స్వాధీనోఽనాదిః సర్వేశ్వరః సర్వదృక్" ఇత్యాదిభ్యోఽవగతా సర్వసాక్షాత్కార సామర్థ్యాత్మికా తథా చోక్తం శ్రీమన్నాథమునిభిః "యో వేత్తి యుగప త్సర్వం ప్రత్యక్షేణ సదా స్వతః" ఇతి విరక్తిర్నామ "సర్వమిద మభ్యాత్తోఽవాక్యనాదరః" ఇతి శ్రుత్యవగతాఽవాప్తసమస్తకామత్వేఽపి తదనాదరేణ అవస్థానసామర్థ్యాత్మికా బుద్ధి ర్నామైశ్వర్యమ్ "ఏష సర్వేశ్వరః కృష్ణః" ఇత్యాది ప్రమాణావగతం సర్వాంతరాత్మత్వేన నియంతృత్వసామర్థ్యమ్ తపశ్శక్తిర్నామ "స తపోతప్యత తపస్తప్త్వా ఇదం సర్వ మసృజత" ఇత్యాద్యవగతా జగద్రక్షణోపయుక్తసంకల్పరూపజ్ఞానాత్మికా. విద్యానామ "సత్యకామః సత్యసంకల్పః" ఇత్యాద్యవగతా సత్యసంకల్పాత్మికా సత్యసంకల్పత్వం చ స్వావతారాద్యపూర్వభోగ్యాంతరసృష్టౌ జగద్వ్యాపారాదిషు వా మోఘసంకల్పత్వమ్, క్రియా నామ అఘటితఘటనాత్మికా "స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇత్యాద్యవగతా. ఆదిశబ్దేన బలవీర్యతేజ ఆదయః తత్ర బలం శ్రమప్రసంగరహితం సర్వసాధారణసామర్థ్యమ్ "ఏష సేతువిధారణః" ఇత్యాదిభ్యోఽవగతమ్, వీర్యం నామ, సర్వసాధారణేఽపి వికారరహితత్వమ్ తేజః అస్వాధీనసహకార్యనపేక్షత్వమ్ రథ ఇతి వాహా నశ్వాన్ వర్మ కవచ మాదిశబ్దేన ప్రగ్రహాదికం గృహ్యతే ౬౬

భగవద్ధర్మశక్త్యాత్మకం రథ మారుహ్య సన్నద్ధః క్వచిత్ ఈశ్వరో రుద్రః శరం ధను

శరం ధనుషి సంధాయ ముహూర్తేఽభిజితీశ్వరః. ౬౭

దదాహ తేన దుర్భేద్యా హరోఽథ త్రిపురో నృప,
దివి దుందుభయో నేదు ర్విమానశతసంకులాః ౬౮

దేవర్షిపితృసిద్ధేశా జయేతి కుసుమోత్కరైః,
అవాకిరన్ జగు ర్హృష్టా ననృతు శ్చాప్సరోగణాః. ౬౯

ఏవం దగ్ధ్వా పుర స్తిస్రో భగవాన్ పురహా నృప,
బ్రహ్మాదిభిః స్తూయమానః స్వధామ ప్రత్యపద్యత ౭౦

ఏవం విధాన్యస్య హరేః స్వమాయయా విడంబమా నస్య నృలోక మాత్మనః,

శ్చోపాదదే స్వీకృతవాన్ తతో ధనుషి శరం సంధాయాభిజితి ముహూర్తే అభిజిన్నామకే ముహూర్తే
దివసస్యాష్టమే ముహూర్తే ౬౭

భగవతః శ్రీకృష్ణస్య తేజసో క్తవిధేన యుక్తస్త్రిపురం దదాహ బాణప్రయుక్తద్వారేణ దగ్ధవాన్
హే నృప ! తదా దివి దుందుభయో నేదుః దధ్వనుః విమానశతాని సంకులాని యేషాం తే. ౬౮

దేవర్ష్యాదయః జయేతి వదంతః ఇతి శేషః ఉత్కర్షేణ వర్తస్వేతి వదంతః కుసుమోత్కరైః
శంభు మవాకిరన్ వవృషుః అప్సరసాం గణాశ్చ జగు ర్ననృతుశ్చ ౬౯

హే నృప ! ఏవ మిత్థం తిస్రః పురః పురీ ర్దగ్ధ్వా పురహా భగవాన్ రుద్రః బ్రహ్మాదిభిః
స్తూయమానః స్వస్థానం ప్రత్యపద్యత ప్రాప్తవాన్ ౭౦

శ్రీకృష్ణస్య పరబ్రహ్మాభిన్నత్వసూచకప్రభావప్రతిపాదనం ఉపసంహరన్ ప్రక్రాంత
రావసరం ప్రయచ్ఛతి (ఏవమితి) ఆత్మనః స్వస్య మాయయా సంకల్పేన న తు కర్మణేతి భావః.
నృలోకం విడంబమాన స్యానుకుర్వతః ఇతరసజాతీయచేష్టాం కుర్వత ఇత్యర్థః హరే ర్వార్తా

వీర్యాణి గీతాన్యృషిభి ర్జగద్గురో ర్లోకాన్ పునానాన్యపరం వదామి కిమ్ ౭౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే, యుధిష్ఠిరనారదసంవాదే త్రిపురవిజయో నామ దశమోఽధ్యాయః.

హరస్య లోకస్య హితోపదేష్టు రస్య శ్రీకృష్ణస్య ఋషిభి రస్మదాదిభి ర్గీతా న్యేవం విధాని వీర్యాణి లోకం పునానాని బహూని సంతీతి శేషః, సాకల్యేన కేనాపి వక్తుం న శక్యానీతి భావః అపరం అన్యత్ కిం వదామ అతో అన్యత్ కించిత్ త్వయా ప్రష్టవ్య మస్తి చేత్ తత్ కథయామేత్యర్థః. ౭౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం
దశమోఽధ్యాయః

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

శ్రుత్వేహితం సాధుసభాసభాజితం మహత్తమాగ్రణ్య ఉరుక్రమాత్మనః,
యుధిష్ఠిరో దైత్యపతే ర్ముదా యుతః పప్రచ్ఛ భూయ స్తనయం స్వయంభువః. ౧

యుధిష్ఠిర ఉవాచ —

భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనమ్,
వర్ణాశ్రమాచారయుతం యత్ పుమాన్ విందతే పరమ్ ౨

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

తదేవం శ్రుతప్రహ్లాదచరితోఽపరం వదామ కిమితి ప్రశ్నాయ చోదితో యుధిష్ఠిరః వర్ణాశ్రమాది ధర్మాన్ తత్ర తత్ర భగవద్భక్తియోగాంగత్వే నోక్తాన్ బుభుత్సుః పప్రచ్ఛ దేవర్షి మిత్యాహ భగవాన్ బాదరాయణిః (శ్రుత్వేతి) ఉరువిక్రమే భగవత్యాత్మా మనో యస్య తస్య దైత్యపతేః ప్రహ్లాదస్య సాధుభిః సభాజిత మనుసేవితమ్ ఆదృతం వా ఈహితం చరితం శ్రుత్వా ముదా హర్షేణ అన్వితో యుక్తో యుధిష్ఠిరః పునర్మహత్తమానామగ్రణ్యం ప్రథమతో గణ్యం స్వాయంభువో బ్రహ్మణః తనయం నారదం పప్రచ్ఛ "సాధుసభాసభాజితం మహత్తమాగ్రణ్య ఉరుక్రమాత్మనః" ఇతి పాఠాంతరం తత్ర మహత్తమానా మగ్రణ్యం ముఖ్యః ఉరుక్రమే భగవతి ఆత్మా మనో యస్య దైత్యపతేః ప్రహ్లాదస్యేహితం సాధూనాం సభాయాం సభాజితం సత్కృతం శ్రుత్వేత్యర్థః ౧

ప్రశ్నమేవాహ (భగవన్నితి త్రిభిః) హే భగవన్! అహం వర్ణానాం బ్రాహ్మణాదీనాం ఆశ్రమాణాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమనిష్ఠానాం చాచారై ర్యుతం నృణాం సనాతన మనాదిపరంపరాగతం న త్వర్వాచీనపాఖండికల్పితం వర్ణాశ్రమాచారయుతం న తూత్పథప్రతిపన్నజనాచారయుతమ్. ఏవం విధా ద్ధర్మాదేవ పరమాత్మానం విందత ఇతి భావః—

"వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్।
విష్ణు రారాధ్యతే నాన్యః పంథా స్తత్తోషకారణమ్॥"

ఇతి స్మృతేః ధర్మం శ్రోతు మిచ్ఛామి తచ్ఛ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుం వదన్ విశినష్టి - యద్య స్మాద్ధర్మాత్పరం పరమపురుషం విందతే భక్తియోగనిష్పత్తిద్వారా ప్రాప్నోతీ త్యర్థః. ౨

భవాన్ ప్రజాపతేః సాక్షా దాత్మజః పరమేష్ఠినః,
సుతానాం సమ్మతో బ్రహ్మం స్తపోయోగసమాధిభిః ౩

నారాయణపరా విప్రా ధర్మం గుహ్యం పరం విదుః,
కరుణాః సాధవః శాంతా స్త్వద్విధా న తథాపరే ౪

నారద ఉవాచ—

నత్వా భగవతేఽజాయ లోకానాం ధర్మహేతవే,
వక్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణముఖాచ్ఛ్రుతమ్ ౫

నన్వేత ద్ధర్మవిదో బహవః సంతి అతస్తాన్ ప్రతి నాహం ప్రష్టవ్య స్తత్రాహ (భవానితి) త్వమివాన్యే ధర్మం గుహ్యం న విదు రత స్త్వమేవ బ్రూహీతి భావః తదేవ వ్యంజయం స్తం విశినష్టి, ప్రజానాం పత్యుః పరమేష్ఠినః సాక్షాద్భవా నాత్మజః పుత్రః సర్వోఽపి ధర్మః పరమేష్ఠిముఖోపదిష్ట ఇతి తతో గృహీతధర్మరహస్యః త్వమేవ తద్వక్తుం సమర్థ ఇతి భావః నను పరమేష్ఠినః సుతా అపి బహవః సంతీత్యత్రాహ - హే బ్రహ్మన్! సుతానాం మధ్యే భవాన్ పరమేష్ఠినః సంమతః సుతః నితరాం ప్రీతివిషయః సుతోఽతో ధర్మరహస్యం తేన తుభ్య ముపదిష్టమ్ భవేదితి భావః ౩

ననూపదిష్టధర్మరహస్యోఽప్యహం తత్ విస్మృతివానస్మీత్యత్రాహ - తప ఆదిభి రుపాయై ర్నారాయణపరాః నారాయణః పరః ఉత్కృష్ట ఉపాయో యేషాం తాదృశా విప్రా యూయం పరం ధర్మగుహ్యం విదుః భగవత్కైంకర్యాంగత్వేన వర్ణాశ్రమాదిధర్మ మనుతిష్ఠతాం యుష్మాకం న తద్విషయా విస్మృతి రితి భావః జానంతో వయం రహస్యత్వాదేవ న కథయామ ఇతి చేత్తత్రాహ (కరుణా ఇతి) కరుణాః కరుణావంతః కరుణాఽతాం మమ ధర్మరహస్యాఽజ్ఞానప్రయుక్తదుఃఖస్య విరాచికీర్షా యుక్తా వేతి భావః నను తచ్ఛ్రవణే త్వ మనధికారీతి శంకాం నిరాకుర్వన్ విశినష్టి, శాంతా రాగాది ప్రయుక్తవైషమ్యరహితాః కిం తవైతద్రహస్యోపదేశేన మమ ప్రయోజనం తత్రాహ సాధవః స్వార్థ నిరపేక్షపరోపకారశీలాః ఏవంభూతా స్త్వద్విధా ఏవ న త్వపరే సంతీత్యర్థః ౪

ఏవ మాపృష్టో ధర్మాన్ భగవాన్ నారదః తాన్ విపక్షః స్వస్య సాక్షా త్తదుపదేష్టారం శ్రీమన్నారాయణం నమస్కుర్వన్ ప్రతిజ్ఞాయ తం విశినష్టి (నత్వేతి ద్వాభ్యామ్.) అజాయ కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితాయ భగవతే నారాయణాయ లోకానాం యో ధర్మ స్తస్య హేతవే నారాయణాయ ప్రవర్తకాయ నత్వా నారాయణముఖా చ్ఛ్రుతం సనాతనం ధర్మ మహం వక్ష్యే ౫

(నృణాం సనాతనో ధర్మః, వర్ణధర్మాః స్త్రీధర్మాశ్చ)

యోఽవతీర్యాత్మనోంశేన దాక్షాయణ్యాం తు ధర్మతః,
లోకానాం స్వస్తయేఽధ్యాస్తే తపో బదరికాశ్రమే 5

ధర్మమూలం హి భగవాన్ సర్వవేదమయో హరిః,
స్మృతం చ తద్విదాం రాజన్ యేన చాత్మా ప్రసీదతి 7

సత్యం దయా తపః శౌచం తితిక్షేక్షా శమో దమః,

ఏవం ప్రతిజ్ఞాం కృత్వాఽథ తన్ముఖా దాత్మనః శ్రవణం సంభావయన్ తం విశినష్టి (య ఇతి) యో భగవా నాత్మనోఽంశభూతేన నరేణ సహ దాక్షాయణ్యాం దక్షదుహితరి మూర్తౌ ధర్మతో మూర్త్యాం భర్తు ర్ధర్మా దవతీర్య లోకానాం స్వస్తయే బదరికాశ్రమేఽద్యాప్యధ్యాస్తే 5

తావద్వివక్షితే ధర్మే ప్రమాణ మాహ (ధర్మమూల మితి) ధర్మస్య మూలం ప్రమాణం ధర్మప్రమాపకో భగవా నేవేత్యర్థః నను భగవతః ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరగ్రాహ్యత్వాత్ కథం తస్య ధర్మప్రమాపకత్వ మితి శంకాం నిరాకుర్వన్ తం విశినష్టి సర్వవేదమయః ఋగ్యజుస్సామాది సర్వవేదప్రచురః న సాక్షాద్ధర్మే భగవాన్ ప్రమాణ మపి తు సాక్షాత్ ప్రమాణభూతసర్వవేదా విష్కారద్వారేతి భావః తదావిష్కారకత్వం చ తస్య శ్రూయతే "అస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిఃశ్వసిత మేతద్యదృగ్వేదః" ఇత్యాది కిం చ హే రాజన్! తద్విదాం వేదవిదాం స్మృతిశ్చ తద్ధర్మమూల మిత్యర్థః తద్విదా మిత్యనేన స్మృతీనాం స్వమూలభూతశ్రుత్యనుమాపనద్వారా ధర్మ ప్రమాపకత్వమితి సూచితమ్ తద్విదాం స్మృతయ ఇత్యనేనాతద్వేదనమూలకశాక్యాదిస్మృతివ్యావృత్తిః. స్మృతిశ్చేతి చశబ్దేన శిష్టాచారాదిసంగ్రహః తదుక్తం మనునా—

వేదోఽఖిలో ధర్మమూలం స్మృతిశీలే చ తద్విదామ్
ఆచారశ్చైవ సాధూనా మాత్మన స్తుష్టిరేవ చ॥ ఇతి

యాజ్ఞవల్క్యశ్చ— శ్రుతిః స్మృతిః సదాచారః స్వస్య చ ప్రియ మాత్మనః।
సమ్యక్ సంకల్పజః కామో ధర్మమూలమిదం స్మృతమ్॥ ఇతి, ధర్మం విశినష్టి, యేన ధర్మేణ స్వారాధనభూతేనాత్మా పరమాత్మా ప్రసీదతి పరమాత్మప్రసాదహేతుత్వా దవశ్యం తచ్ఛ్రవణాదికర్తవ్యమితి భావః 7

ఏవం ధర్మప్రమాణా న్యభిధాయ తావన్నృణాం యే సాధారణధర్మాః తానాహ (సత్యమితి పంచభిః) సత్యం భూతహితత్వం దయా స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖాసహిష్ణుత్వమ్ తపః అనశనాదిరూపమ్

అహింసా బ్రహ్మచర్యం చ త్యాగః స్వాధ్యాయ ఆర్జవమ్ ౮

సంతోషః సమదృక్ సేవా గ్రామ్యేహోపరమః శనైః,
నృణాం విపర్యయేహేక్షా మౌన మాత్మవిమర్శనమ్. ౯

అన్నాద్యాదేః సంవిభాగో భూతేభ్యశ్చ యథార్హతః,
తేష్వాత్మదేవతాబుద్ధిః సుతరాం నృషు పాండవ ౧౦

శ్రవణం కీర్తనం చాస్య స్మరణం మహతాం గతేః,
సేవేజ్యావనతి ర్దాస్యం సఖ్య మాత్మసమర్పణమ్ ౧౧

నృణా మయం పరో ధర్మః సర్వేషాం సముదాహృతః,

శౌచం స్నానాదిజం శుచిత్వమ్ తితిక్షా శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహిష్ణుతా ఈక్షా హేయోపాదేయవివేకః, శమోఽంతరింద్రియజయః దమో బాహ్యేంద్రియజయః అహింసా కరణత్రయేణాపి పరపీడానివృత్తిః బ్రహ్మచర్య మనుచితకాలేషు స్త్రీసంగరాహిత్యం త్యాగో లోభరాహిత్యం స్వాధ్యాయో యథోచిత మంత్రజపః ఆర్జవం మనోవాక్కాయానా మైకరూప్యమ్ ౮

సంతోషో దైవాల్లబ్ధే నాలంబుద్ధిః సమదృక్సేవా సమదృశాం మహతాం సేవా గ్రామ్యేహాభ్యః ప్రవృత్తికర్మచేష్టాభ్య ఉపరమో నివృత్తిః నృణాం విపర్యయేహేక్షా నిష్ఫలచేష్టానిరూపణం, మౌనం మితభాషణమ్ ఆత్మవిమర్శనం దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యపరిశీలనమ్, ౯

భూతేభ్యో యథాయోగ్య మన్నాద్యమన్నభక్షణం తదాదేః సంవిభాగః విభజ్య ప్రదానం తేషు భూతేష్వాత్మదేవతాబుద్ధిః ఆత్మేతి చ దేవతేతి చ బుద్ధిః ఆత్మనః స్వస్య దేవతా దైవతం పరమాత్మా తద్బుద్ధి బ్రహ్మాత్మకబుద్ధి రితి వా స్వాత్మతుల్యతాబుద్ధిః దేవతాబుద్ధిశ్చేతి వా ఇష్టదేవతాబుద్ధిః హే పాండవః భూతానాం మధ్యే నృషు మనుష్యేషు తు సుతరా మతీవాత్మదేవతాబుద్ధి రిత్యర్థః ౧౦

మహతాం గతేః భక్తానాం శరణ్యస్య భగవతః శ్రవణం గుణశ్రవణం కీర్తనం గుణప్రతిపాదకనామాదికీర్తనమ్, స్మరణం స్వరూపగుణవిభూతిస్మరణం, సేవా పీడనాదిరూపా ఇజ్యాఽర్ఘ్యవాద్యాదినివేదనరూపా అవనతిః నమస్కృతిః ప్రహ్వీభావో వా, సఖ్యం సర్వాత్మనా ఆనుకూల్యమ్ ఆత్మసమర్పణం స్వాత్మన స్తదనుబంధినశ్చ తదాయత్తసత్తాదిమత్త్వానుసంధానం చేత్యయం త్రింశల్లక్ష

(నృణాం సనాతనో ధర్మః, వర్ణధర్మాః స్త్రీధర్మాశ్చ)

త్రింశల్లక్షణవాన్ రాజన్ సర్వాత్మా యేన తుష్యతి. ౧౨

సంస్కారా యదవిచ్ఛిన్నాః స ద్విజోఽజో జగాద యమ్.

ణవాన్ సర్వేషాం నృణాం సాధారణః పర ఉత్కృష్టో ధర్మః ఉదాహృతః ప్రదర్శితః యేన ధర్మేణ సర్వాంతరాత్మా భగవాన్ తుష్యతి ప్రసన్నో భవతి సోఽయం త్రింశల్లక్షణవానిత్యర్థః. ౧౧-౧౨

ఏవం నృణాం సాధారణం ధర్మ మభిధాయాథ నరవిశేషాణాం బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాం త్రయాణా మావశ్యకాన్ ధర్మాన్ వివక్షుస్తావత్ త్రైవర్ణికసాధారణ్యేన ద్విజత్వలక్షణమాహ (సంస్కార ఇతి) యద్యత్ర సంస్కారా గర్భాధానాదయః షోడశ ఽవిచ్ఛిన్నాః స ద్విజః నను, శూద్రస్యాపి తదవిచ్ఛేదే ద్విజత్వం స్యాత్తత్రాహ, అజో బ్రహ్మా యమేవ సంస్కారయుక్తం జగాద శ్రుతిస్మృతి ముఖేన స ద్విజః శూద్రం తు న మంత్రవత్సంస్కారయుక్తం న జగాద న చోపనయనవంత మతో నాఽసౌ ద్విజః తథా చ స్మృతిః-

"వివాహమాత్రం సంస్కారం శూద్రోఽపి లభతాం సదా।

న కేనచిత్ సమసృజ చ్ఛందసా తం ప్రజాపతిః॥ ఇతి శ్రుతిశ్చ "గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణ మసృజత్ త్రిష్టుభా రాజన్యం జగత్యా వైశ్యం న కేనచిచ్ఛూద్ర" మితి, అతో వివాహ వ్యతిరిక్తసంస్కారస్యాభావాత్ ఉపనయనస్య నిషేధాన్న తస్య ద్విజత్వముచ్యతే ఇతి వ్యాచక్షతే వస్తుతస్తు ద్విజత్వాదిక మదృష్టవిశేషసంబంధరూపం న జాతిరూపం న బ్రాహ్మణాదే ర్బ్రాహ్మణ్యాముత్పత్తి మాత్రరూపం కేవలసంస్కారమాత్రవత్త్వం వా అన్యథాఽలౌకికే బ్రహ్మణో ముఖబాహూరుపత్స్వ భవానాం పశ్చా ద్విశ్వామిత్రప్రభృతీనాం చ బ్రాహ్మణా ద్యభావప్రసంగాత్ సంతానవిశేషప్రసూతత్వాదికం తాదృగదృష్టవిశేషవత్త్వసూచకం సంతానవిశేషోత్పత్తేః తన్మూలకసంస్కారాదేశ్చ ప్రకృష్టాదృష్ట కార్యత్వా దలౌకికప్రకర్షవిశేషకారణత్వాచ్చ ఏవం చ "కార్యేణ కారణానుమానమ్" ఇతి న్యాయేన యత్ర కార్యభూతాః సంస్కారాః అవిచ్ఛిన్నాః పిత్రాదిపరంపరయాఽవిచ్ఛిన్నా దృష్టాః స ద్విజ ఇత్యర్థః సంతానవిశేషప్రభవత్వతన్మూలకసంస్కారాదిమత్త్వానుమితాదృష్టసంబంధవిశేషవాన్ ద్విజ ఇతి యావత్ సంస్కారాశ్చ బ్రాహ్మణాదేర్బ్రాహ్మణ్యాదిషు ప్రసూతస్యైవ కర్తవ్యత్వేన ప్రజాపతినా "అష్టవర్షం బ్రాహ్మణ ముపనయీత" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యాదిముఖేన ప్రగదితాః తథా చ యత్సంతాన విశేషప్రభవం సంస్కార మజో జగాద తత్సంతానప్రభవత్వానుమితాదృష్టవిశేషసంబంధవాన్ ద్విజ ఇతి ఫలితోఽర్థః త్రైవర్ణికానా మావశ్యకాన్ ధర్మానాహ (ఇజ్యేతి) జన్మనా కులేన కర్మణా వావదాతానాం

ఇజ్యాధ్యయనదానాని విహితాని ద్విజన్మనామ్,
జన్మకర్మావదాతానాం క్రియాశ్చాశ్రమచోదితాః. ౧౩

విప్రస్యాధ్యయనాదీని షడన్యస్యాప్రతిగ్రహః.

శుద్ధానాం త్రైవర్ణికానా మిజ్యాదీని ద్విజానాం స్వాశ్రమచోదితాః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమేషు విహితాః క్రియాః చోదితాని విహితాని ఏషామకరణే ప్రత్యవాయ ఇతి భావః తుర్యాశ్రమిణా మనగ్నిత్వేనేజ్యాయా అభావా త్తదభిప్రాయేణ స్వాశ్రమచోదితాః క్రియా ఇత్యుక్తమ్, సాగ్నిత్వే ఇజ్యాదీని త్రీణి స్వాశ్రమ చోదితాః క్రియాః చేత్యేతాని విహితాని అనగ్నిత్వే త్వాశ్రమచోదితాః క్రియావిహితా ఇత్యర్థః. అనాశ్రమిణాం విధురాదీనాం తు పూర్వోక్తత్రింశల్లక్షణవాన్ ధర్మ ఇతి భావః ౧౩

ఏవం త్రైవర్ణికానా మావశ్యకాన్ ధర్మా నభిధాయాథ తత్ర విప్రస్య జీవికాధర్మానాహ (విప్రస్యాధ్యాపనాదీనీతి) ఆదిశబ్దేన యాజనప్రతిగ్రహౌ వివక్షితౌ యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహాః జీవికాధర్మాః ఇజ్యాధ్యయనదానాదీని త్వావశ్యకా ధర్మా ఇత్యర్థః ఏవం సంభూయ విప్రస్య షడ్ధర్మాః తథావోక్తం మనునా-

"షణ్ణాం తు కర్మణా మస్య త్రీణి కర్మాణి జీవికా।
యాజనాధ్యాపనే చైవ విశుద్ధాచ్చ పరిగ్రహః" ఇతి

అథ క్షత్రియస్య జీవికాధర్మానాహ-అన్యస్యాఽప్రతిగ్రహ ఇతి, అత్రాన్యస్య క్షత్రియస్యాఽప్రతి గ్రహ ఇతి ప్రతిగ్రహాతిరిక్తం యాజన మధ్యాపనం చానుజానాతి వక్ష్యతి చానన్తరమేవ "ఋతే రాజన్యమ్" ఇతి శ్రూయతే చ, అశ్వపతికైకయప్రభృతీనాం క్షత్రియాణా ముపదేష్టృత్వాది ప్రజాపాలనేఽధికృతస్య క్షత్రియస్య వృత్త్యంతర మాహ-రాజ్ఞ ఇతీతి వ్యాచక్షతే తచ్చింత్యమ్ "ప్రభుత్వా దార్త్విజ్యం సర్వ వర్ణానాం స్యాత్" ఇతి ద్వాదశాధ్యాయాంత్యాధికరణే క్షత్రియాదే ర్యాజనాధ్యాపనయోః ప్రతిషిద్ధత్వాత్ తత్రహి దర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదిషు కిం త్రిభిరపి ద్విజాతిభి రార్త్విజ్యం కారయితవ్య ముత బ్రాహ్మణై రేవేతి సంశయ్య విత్ర త్రయోఽప్యార్త్విజ్య మర్హంతి విద్వత్త్వావ్యవరణం పునః పురుషార్థ మతః కర్మవైగుణ్యం నాస్తి కించ యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహాః బ్రాహ్మణస్యైవ వృత్త్యుపాయా ఇతి నియమః పురుషార్థతయా స్మర్యతే న క్రత్వర్థతయా, తేన క్షత్రియవైశ్యావార్త్విజ్యం కుర్వంతౌ నియమాతిక్రమాత్ కామం స్వధర్మాత్ ప్రత్యవేయాతాం న క్రతోః కదాచిత్ గుణహానిః తస్మాత్ త్రిభిరప్యార్త్విజ్యం కారయితవ్యమితి పూర్వపక్షం ప్రాపయ్య-

"ద్విజోత్తమానా మార్త్విజ్యం న తు క్షత్రియవైశ్యయోః।
బ్రాహ్మణార్త్విజ్యనియమః క్రత్వర్థేనాపి హి స్మృతః"

(నృణాం సనాతనో ధర్మః, వర్ణధర్మాః స్త్రీధర్మాశ్చ)

రాజ్ఞో వృత్తిః ప్రజాగోప్తు రవిప్రాద్ వా కరాదిభిః. ౧౪

వైశ్యస్తు వార్తావృత్తిశ్చ నిత్యం బ్రహ్మకులానుగః,
శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా వృత్తిశ్చ స్వామినో భవేత్ ౧౫

యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యుపక్రమ్య "బ్రాహ్మణానా మార్త్విజ్యమ్" ఇతి యజ్ఞసూత్రకారాః క్రిశ్వర్ధేవ స్మరంతీతి స్పష్టమేతత్ తథా భగవద్రామాయణేఽపి-

"క్షత్రియో యాజకో యస్య చండాలస్య విశేషతః ।
కథం సదసి భోక్తారో హవిస్తస్య సురర్షయః॥" ఇతి సురా దేవతా ఋషయశ్చ ఋత్విగ్భ్వా ఇతి దేవతాహవిర్భాగనిరాకరణాత్ క్రతువైగుణ్యమేవ దర్శితమ్ "రాజ యాజకయాజ్యస్య వినశ్యతి యథా హవిః" ఇతి బ్రాహ్మణార్త్విజ్యే హవిర్వినాశః స్మృతః లింగాని చ దర్శితాని "బ్రాహ్మణానా మిదం హవిః ఇత్యేవ మాదీని తస్మా ద్బ్రాహ్మణానా మేవార్త్విజ్యం సిదమితి రాద్ధాంతితమ్, తస్మాన్న రాజన్యవైశ్యయో ర్యాజనాధ్యాపనాధికారః అశ్వపతికైకయప్రభృతీనాం యుద్వే దాంతేషూపదేష్టృత్వముపగతమ్ న తదధ్యాపనరూపం కింతు సూతాదీనా మివ బ్రహ్మస్వరూపతదుపాస నాద్యుపదేష్టృత్వరూపమ్ అధ్యాపనం నామ స్వోచ్చారణానూచ్చారణాయ శిష్యోద్దేశేన భాగవ్యయాత్మక వేదరాశేః సాంగస్య స్వరవర్ణాద్యనపభ్రంశపూర్వక ముచ్చారణమ్. తస్మాదప్రతిగ్రహ ఇత్యస్యాయ మర్థః ప్రతిగ్రహగ్రహణం యాజనాధ్యాపనయో రప్యుపలక్షణమ్ యే బ్రాహ్మణానాం యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహరూపా వార్తారూపా ధర్మాః న తే రాజన్యాదే ర్జీవికాధర్మా ఇతి కా తర్హి రాజన్యాదే ర్వృత్తి రిత్యాహ-రాజ్ఞ ఇతి. తత్ర రాజన్యో ద్వివిధః ప్రజాపాలనాధికృతః తదనధికృతశ్చేతి తావదాద్యస్య వృత్తిరనేనోచ్యతే ద్వితీయస్య తు ఋతామృతాభ్యా మిత్యనేన వక్ష్యతి ప్రజాగోప్తుః ప్రజాపాలనాధికృతస్య రాజ్ఞో రాజన్యస్యావిప్రాత్ విప్రేతరాత్ కరాదిభి ర్వృత్తిః స్వామిగ్రాహ్యభాగః కరః తదాదిభి రాదిశబ్దేన దండశుల్కాదికం వివక్షితం, వాశబ్దేన ప్రజాపాలనాధికృతస్య తు వృత్త్యంతరమేవేతి సూచయతి ౧౪

అథ వైశ్యస్యాహ (వైశ్య ఇతి) నిత్యం బ్రహ్మకులం విప్రకులమనుగచ్ఛ త్యనువర్తతే ఇతి అనుగః తాదృశః సన్ వార్తా కృషివాణిజ్యాదిలక్షణా వృత్తి ర్యస్య స భవేత్. అథ శూద్ర స్యావశ్యకం ధర్మం వృత్తిరూపం చాహ (శూద్రస్యేతి) తత్ర ద్విజశుశ్రూషా శూద్ర స్యావశ్యకో ధర్మః స్వామినో వృత్తిశ్చ భవేత్, స్వామిదత్తే నాన్నాదినా జీవనం భవేదిత్యర్థః ౧౫

వార్తా విచిత్రా శాలీనయాయావరశిలోంఛనమ్,
విప్రవృత్తిశ్చతుర్ధేయం శ్రేయసీ చోత్తరోత్తరా ౧౬

జఘన్యో నోత్తమాం వృత్తి మనాపది భజే న్నరః,
ఋతే రాజన్య మాపత్సు సర్వేషామపి సర్వశః ౧౭

ఋతామృతాభ్యాం జీవేత మృతేన ప్రమృతేన వా,
సత్యానృతాభ్యాం జీవేత న శ్వవృత్త్యా కధంచన ౧౮

ఏవం చతుర్ణాం వర్ణానా మావశ్యకాన్ జీవికారూపాంశ్చ ధర్మానభిధాయాథ తేషామేవోక్త వృత్త్యలాభే వృత్త్యంతరాణి వివక్షుః తావత్ బ్రాహ్మణస్య ముఖ్యానుకల్పభేదేన వృత్త్యంతరాణ్యాహ (వార్తేతి) విచిత్రా వార్తా కృషిగోరక్షాదిరూపా శాలీనం ధార్ష్ట్యం వినైవ ప్రాప్త మయాచిత మిత్యర్థః "శాలీనకౌపీనే ధృష్టాకార్యయోః" ఇతి నిపాతితః శాలీనశబ్దః ఇదం ద్వితీయం యాయావరః ప్రవాసీ తస్య కర్మ యాయావర్యం ప్రవాసాదినా యాచ్ఞాపూర్వక మర్జనం తృతీయం శిలోంఛనమ్ "ఉంఛః కణశ ఆదానం కణిశాద్యర్జనం శిలమ్" తదుభయ మేకీకృత్య చతుర్థేయం విప్రస్య వృత్తిరిత్యుక్తమ్ ఆసాం చతసృణాం వృత్తీనాం పూర్వపూర్వాపేక్షయోత్తరోత్తరా శ్రేయసి జ్యాయసీ ఉత్తమేతి యావత్ యద్యపి పూర్వం విప్రస్యాధ్యయనాదీని షడన్యస్యాప్రతిగ్రహః" ఇతి విప్రస్య పరిగ్రహవృత్తేః కధితత్వాత్ తత్ర శాలీనం యాయావర్యమితి చ న కథనీయమ్, తథాపి స ఏవ ప్రతిగ్రహో యాచ్ఞా పూర్వక స్తదపూర్వకశ్చేతి ద్వివిధ ఇతి వక్తుం శాలీనం యాయావర్యం చేత్యుక్తమ్ ౧౬

ఏవం విప్రస్య యాజనాద్యలాభే వార్తాదిరూపా వృత్తి స్తత్రాప్యుత్తరోత్తరోత్తమత్వం చోక్తమ్ అథోత్తరోత్తరవర్ణస్య స్వస్వవృత్త్యలాభరూపా యది పూర్వపూర్వవర్ణస్య చోత్తరోత్తరస్య వా వృత్త్యాశ్రయణం వక్తుం తావదనాపది తదాశ్రయణం నిషేధతి (జఘన్య ఇతి,) జఘన్యవరో నరః అనాపది స్వస్వవృత్త్యలాభరూపాపదభావే ఉత్తమాం పూర్వపూర్వవర్ణసంబంధినీం వృత్తిం న భజే న్నాశ్రయేత్ ఆపత్సు తు రాజన్యం వినా రాజన్యవ్యతిరిక్తానాం సర్వేషామ్ యథాలాభం సర్వా అపి వృత్తయః ఆశ్రయణీయా భవంతి సర్వేషాం సర్వశ ఇత్యేతావత్యుక్తే రాజన్యస్య ప్రజాపాలనప్రయుక్త కరదానరూపస్వవృత్త్యలాభరూపాపది యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహాదిరూపపూర్వవర్ణవృత్త్యాశ్రయణం వార్తాశుశ్రూషయో రుత్తరవర్ణవృత్త్యోశ్చాశ్రయణం ప్రసక్త మృతే రాజన్యమితి నిషిధ్యతే ౧౭

అథ విప్రరాజన్యయోః స్వస్వవృత్త్యలాభరూపాప ద్యుపాదేయాం వృత్తిం విష్కృష్య దర్శయన్ ఉత్తరోత్తరవర్ణసేవారూపాం వృత్తిం ప్రతిషేధయతి (ఋతామృతాభ్యామితి) ఋతాద్యన్యతమేన జీవేత శ్వవృత్త్యా తు కథంచన న జీవేత సర్వథా శ్వవృత్తిం నాశ్రయే దిత్యర్థః ౧౮

(నృణాం సనాతనో ధర్మః, వర్ణధర్మాః స్త్రీధర్మాశ్చ)

ఋత ముంఛశిలం ప్రోక్త మమృతం యది యాచితమ్,
మృతం తు నిత్యయాచ్ఞా స్యాత్ ప్రమృతం కర్షణం స్మృతమ్.
సత్యానృతం తు వాణిజ్యం శ్వవృత్తి ర్నీచసేవనమ్ ౧౯

వర్జయే త్తాం సదా విప్రో రాజన్యస్య జుగుప్సితామ్,
సర్వవేదమయో విప్రః సర్వదేవమయో నృపః. ౨౦

శమో దమ స్తపః శౌచం సంతోషః క్షాంతి రార్జవమ్,
జ్ఞానం దయాచ్యుతాత్మత్వం సత్యం చ బ్రహ్మలక్షణమ్ ౨౧

శౌర్యం వీర్యం ధృతి స్తేజస్త్యాగ ఆత్మజయః క్షమా,
బ్రహ్మణ్యతా ప్రసాదశ్చ రక్షా చ క్షత్రలక్షణమ్ ౨౨

దేవగుర్వచ్యుతే భక్తి స్త్రివర్గపరితోషణమ్.

ఋతాదిపదార్థానాహ సార్ధేన (ఋతమితి) స్పష్టోఽర్థః ౧౯

న కథంచనేతి వ్యాచష్టే (వర్జయేదితి) విప్రో రాజన్యశ్చ తాం నీచసేవాం స్వోత్తరవర్ణసేవాం జుగుప్సితాం నిందితాం పరివర్జయేత్ జుగుప్సితత్వమేవ వదన్ విప్రరాజన్యౌ విశినష్టి (సర్వవేదమయ ఇతి) ప్రాచుర్యే మయట్ పూజ్యయోః పూజకసేవా నిందితేతి భావః ౨౦

అథ వర్ణానా మభివ్యంజకాన్ ధర్మానాహ (శమ ఇతి చతుర్భిః.) శమాదిపదానా మర్థా స్త్రింశల్లక్షణధర్మా వ్యాఖ్యాయా ముక్తాః, తత్ర క్షాంతి రక్రోధః అమ్యతాత్మత్వ మచ్యుతప్రవణచిత్తత్వమ్ శమాదికం బ్రహ్మలక్షణం బ్రాహ్మణకులాభివ్యంజక మిత్యర్థః ౨౧

(శౌర్యమితి) శౌర్యాదిక్షత్రలక్షణం క్షత్రియత్వాభివ్యంజకం తత్ర శౌర్యం స్వగృహ ఇవ యుద్ధే ప్రవేశసామర్థ్యం వీర్యం పరై రనభిభావ్యత్వం క్షమా సహిష్ణుతా బ్రహ్మణ్యతా బ్రాహ్మణ కులానువృత్తిః ప్రసాదోఽనుగ్రహః రక్షా ప్రజాపాలనమ్ ౨౨

ఏవం దేవాదిభక్త్యాదికం వైశ్యలక్షణం తత్ర దేవగుర్వార్యగో భక్తిః దేవాశ్చ గురవశ్చార్యా

ఆస్తిక్య ముద్యమో నిత్యం నైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్ ౨౩

శూద్రస్య సంనతిః శౌచం సేవా స్వామిన్యమాయయా,
అమంత్రయజ్ఞో హ్యస్తేయం సత్యం గోవిప్రరక్షణమ్ ౨౪

స్త్రీణాం చ పతిదేవానాం తచ్ఛుశ్రూషానుకూలతా,
తద్బంధు ష్వనువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వ్రతధారణమ్ ౨౫

సమ్మార్జనోపలేపాభ్యాం గృహమండలవర్తనైః,
స్వయం చ మండితా నిత్యం పరిమృష్టపరిచ్ఛదా ౨౬

కామై రుచ్చావచైః సాధ్వీ ప్రశ్రయేణ దమేన చ,

జ్ఞానవృద్ధా గావశ్చైషాం భక్తిః త్రివర్గేణ ధర్మాదిపురుషార్థత్రయేణ పరితోషణం పరితుష్టిః, అస్తి పరలోక ఇతి మతి ర్యస్య సః ఆస్తికస్తస్య భావః ఆస్తిక్యం నిత్య ముద్యమః అర్థార్జనే ప్రయత్నః తత్ర నైపుణ్యమ్ ౨౩

శూద్రస్య సన్నత్యాదికం లక్షణ మిత్యనుషంగః సన్నతిః పూర్వవర్ణవిషయే నమ్రతా శౌచం స్నానాదిజం స్వస్వామిన్యమాయయా నిష్కపటభావేన సేవా అమంత్రయజ్ఞః నమస్కారేణైవ చ యజ్ఞానుష్ఠానమ్ తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః "నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞా న్న హాపయేత్" ఇతి అస్తేయ మచౌర్యం సత్య మనృతవచనం గవాం విప్రాణాం చ రక్షణమ్ ౨౪

తత్ర స్త్రీణాం ధర్మానాహ (స్త్రీణామితి) పతిరేవ దేవో దైవతం యాసాం తాసాం స్త్రీణాం, తస్య పత్యుః శుశ్రూషా పరిచర్యా తదనుకూలతా చ తస్య పత్యు ర్బంధుషు పితృభ్రాత్రాదిషు అనువృత్తిః తస్య తు యద్వ్రతం పత్యర్థం యో నియమస్తస్య ధారణ మేతచ్చతుష్టయం పతిదేవతానాం స్త్రీణాం లక్షణం ధర్మశ్చేత్యర్థః ౨౫

కించ సమ్మార్జనోపలేపాభ్యాం గృహస్యేతి శేషః, గృహసమ్మార్జనాదిభిః పతిం భజే దిత్యుత్తరేణాన్వయః. సేకః జలవిక్షేపః మండనం పిష్టై రలంకారః వర్తనం నిత్యం స్వగృహ ఏవావస్థానం ఏతైః కథంభూతా స్వయం మండితా అలంకృతా పరిమృష్టాః విశోధితాః పరిచ్ఛదాః పాత్రవస్త్రభూషణాదయో యయా తాదృశీ ౨౬

ఉచ్చావచై ర్నానావిధైః పత్యు రపేక్షితైః కామైః ప్రశ్రయేన వినయేన దమేన ఉపశాంత్యా సత్యైః ప్రియైశ్చ వాక్యైః ప్రేమ్ణా చ కాలే కాలే ఉచితసమయే ఉచితకామేషు సంతుష్టా యథాలాభేన

(నృణాం సనాతనో ధర్మః, వర్ణధర్మాః స్త్రీధర్మాశ్చ)

వాక్యైః సత్యైః ప్రియైః ప్రేమ్ణా కాలే కాలే భజేత్ పతిమ్. ౨౭

సంతుష్టాలోలుపా దక్షా ధర్మజ్ఞా ప్రియసత్యవాక్,
అప్రమత్తా శుచిః స్నిగ్ధా పతింత్వపతితం భజేత్ ౨౮

యా పతిం హరిభావేన భజేచ్ఛ్రీరివ తత్పరా,
హర్యాత్మనా హరేర్లోకే పత్యా శ్రీరివ మోదతే ౨౯

వృత్తిః సంకరజాతీనాం తత్తత్కులకృతా భవేత్,

తావన్మాత్రలాభేఽప్యలోలుపా దక్షాఽనలసా ధర్మజ్ఞా భర్తృశుశ్రూషణమేవ పరం ధర్మం జానాతీతి ప్రియా తథోక్తా సత్యా చ వాగ్యస్యాః సా వాక్యైః సత్యైరితి పతివిషయే సత్యవాక్య ముక్తమ్. ప్రియసత్యవాగిత్యనేన తదితరవిషయేఽపీత్యతో న పౌనరుక్త్యమ్ ౨౮

సర్వత్రా ప్యప్రమత్తా అవహితా శుచిః పరిశుద్ధా స్నిగ్ధా అనురక్తా పతిం భజేదపతితం మహాపాతకరహితం పతిం భజేత్ తు శబ్దేన పతితం న భజేదితి సూచితమ్ యదాహ యాజ్ఞవల్క్యః "అశుద్ధేః సంప్రతీక్ష్యో హి మహాపాతకదూషితః" ఇతి ౨౮

ఏవంవిధస్య భర్తృభజనస్య ఫలమాహ (యేతి) శ్రీర్లక్ష్మీః హరిమివ యా స్త్రీ హరిభావేన తత్పరా స పతిరేవ పరో దైవతం యస్యాః సా పతిం భజేత్ సా హర్యాత్మనా హరిరూపేణ హరిసమాన రూపేణ పత్యా సహ శ్రీర్యథా తథా సహైవ హరేర్లోకం మోదతే శనైః పత్యా సహ ముక్తా భవేదిత్యర్థః ౨౯

అథ సంకరజాతీనాం వృత్తి మాహ (వృత్తిరితి) సంకరజాతయః ప్రతిలోమజాః అనులోమజాశ్చేతి ద్వివిధాః తత్రోత్తమవర్ణాత్ పూర్వవరాయాం స్త్రియాం జాతాః ప్రతిలోమజాః పూర్వవర్ణా దుత్తరవర్ణాయాం జాతాస్త్వనులోమజాః తేషాం తత్కులకృతా కులపరంపరాప్రాప్తైవ వృత్తి ర్భవేత్ కులక్రమాగతమపి చౌర్యహింసాదికం నిషేధన్ తాన్ విశినష్టి (అచోరాణా మపాపానాం చేతి) తత్ర ప్రదర్శనార్థం కాంశ్చిత్ తత్ప్రతిలోమజవిశేషా నాహ అంత్యజా శ్చాంతేవాసినశ్చ తేషాం సంకరజాతీనా మిత్యన్వయః

అచౌరాణా మపాపానా మంత్యజాంతేఽవసాయినామ్ ౩౦

ప్రాయః స్వభావవిహితో నృణాం ధర్మో యుగే యుగే,
వేదదృగ్భిః స్మృతో రాజన్ ప్రేత్య చేహ చ శర్మకృత్ ౩౧

వృత్త్యా స్వభావకృతయా వర్తమానః స్వకర్మకృత్,
హిత్వా స్వభావజం కర్మ శనైర్నిర్గుణతా మియాత్ ౩౨

ఉప్యమానం ముహుః క్షేత్రం స్వయం నిర్వీర్యతామియాత్,

తత్ర— "రజక శ్చర్మకారశ్చ నటో బురుడ ఏవ చ।
కైవర్తమేదభిల్లాశ్చ సప్తైతే అంత్యజాతయః॥"
అంతేఽవసాయినస్తు చండాలపుల్కసమాతంగాదయః తేషాం పరంపరాప్రాప్తైవ వస్త్రనిర్ణేజనాదివృత్తి రిత్యర్థః ౩౦

"శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్ స్వనుష్ఠితాత్" ఇతి భగవదుక్త మర్థ మాహ (ప్రాయ ఇతి ద్వాభ్యామ్) హే రాజన్! నృణాం బ్రహ్మక్షత్రాదిరూపేణావస్థితానాం సర్వేషామపి ప్రాయశః స్వభావవిహితః సాత్త్వికాదిస్వభావానుసారేణ విహితః యద్వా భావః ప్రకారః వర్ణాశ్రమాది రూపః స్వస్వవర్ణాశ్రమోద్దేశేన విహిత ఇత్యర్థః ఇజ్యాఽధ్యయనాదిరూపః స ఏవ ధర్మ ఇహ లోకే ప్రేత్యాఽముత్ర చ లోకే శర్మకృత్ సుఖకృత్ వేదదృగ్భిః మన్వాదిభిః స్మృతః కథితః ౩౧

ఏవం వృత్తిరపి ప్రాతిస్వికీ జ్యాయసీతి వదన్నేవం వర్తమానస్య ఫలమాహ (వృత్త్యేతి) స్వభావకృతయా వర్ణాశ్రమాదిస్వభావకృతయా వృత్త్యా అధ్యాపనాదిరూపయా జీవికయా స్వకర్మణి జ్యాదిరూపే వర్తమానః స్వస్వకర్మానుతిష్ఠన్ స్వస్వభావజం సాత్త్వికాదిస్వభావప్రయుక్తం ప్రాకృత సత్త్వాదిగుణవశ్యతాప్రయుక్తం బంధకం పుణ్యపాపాత్మకం కర్మ హిత్వా "ధర్మేణ పాప మపనుదతి విద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా" ఇత్యాది శ్రుత్యర్థోఽభిసంహితః శనై ర్నిర్గుణతాం సత్త్వాదిగుణ రాహిత్యం ప్రకృతిసంబంధరాహిత్యం ముక్తిమితి యావత్. ఇయాత్ ప్రాప్నుయాదితి శనై రిత్యస్య భగవదుపాసననిర్వృతిద్వారా ప్రాప్నుయా దిత్యాశయః ౩౨

నను స్వభావకృతయా వృత్త్యా స్వకర్మణి వర్తమానస్య పునః కామక్రోధాదివర్ధకబంధక కర్మసంభావనయా కథం నైర్గుణ్యప్రాప్తిరితి శంకాం నిరాకర్తుం గృహస్థస్య జ్ఞానవైరాగ్యవతః శాస్త్ర విరుద్ధాన్నపానాదిసేవయా రాగవర్ధకత్వాభావే తావదృష్టాంతమాహ(ఉప్యమానమితి,) యథా ముహుర్ముహుః

(నృణాం సనాతనో ధర్మః, వర్ణధర్మాః స్త్రీధర్మాశ్చ)

న కల్పతే పునః సూత్యై ఉప్తం బీజం చ నశ్యతి ౩౩

ఏవం కామాశయం చిత్తం కామానా మతిసేవయా,
విరజ్యేత యథా రాజన్నాగ్నివత్ కామబిందుభిః ౩౪

యస్య యల్లక్షణం ప్రోక్తం పుంసో వర్ణాభివ్యంజకమ్,
యదన్యత్రాపి దృశ్యేత తత్ తేనైవ వినిర్దిశేత్ ౩౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే,
యుధిష్ఠిరనారదసంవాదే సదాచారనిర్ణయో నామ ఏకాదశోఽధ్యాయః

కృష్యమానం క్షేత్రం నిర్వీర్యతా మసారతాం ప్రాప్నుయాత్ పునః సూత్యై సస్యప్రసవాయ న కల్పతే న సమర్థ మత ఏవ ఉప్తం బీజం చ నశ్యతి ౩౩

తథా కామానా మాశయం మాశ్రయం చిత్తం పునః కామానా మతిస సేవయా విరజ్యేత నాగ్నివదితి ఘృతబిందుభి రగ్నిరివ న వర్ధత ఇత్యర్థః యథా ప్రజ్వలితోఽగ్నిః ఘృతబిందుభి ర్న శామ్యతి కింతు మహతా ఘృతపూరేణ, తథా చిత్తం కామలేశై ర్న శామ్యతి మహద్భిః కామై రిత్యర్థః ౩౪

శమాదిభి రేవ బ్రాహ్మణాదివ్యవహారో ముఖ్యో న జాతిమాత్రా దిత్యాహ (యస్యేతి) యస్య పుంసో యల్లక్షణం వర్ణాభివ్యంజకం ప్రోక్తం "శమోదమస్తపః" ఇత్యాదినా తద్యత్ యద్యన్యత్రాపి వర్ణాంతరేఽపి దృశ్యేత తర్హి తద్వర్ణాంతరం తేనైవ లక్షణనిమిత్తేనైవ వర్ణేన నిర్దిశేత్ న జాతి నిమిత్తేనేత్యర్థః ౩౫

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ఏకాదశోఽధ్యాయః

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

బ్రహ్మచారీ గురుకులే వసన్ దాంతో గురోర్హితమ్,
ఆచరన్ దాసవన్నీచో గురౌ సుదృఢసౌహృదః. ౧

సాయం ప్రాతరుపాసీత గుర్వగ్న్యర్కసురోత్తమాన్,
ఉభే సంధ్యే చ యతవాగ్ జపన్ బ్రహ్మసమాహితః ౨

ఛందాంస్యధీయీత గురోరాహూతశ్చేత్ సుయంత్రితః,
ఉపక్రమేఽవసానే చ చరణౌ శిరసా నమేత్ ౩

మేఖలాజినవాసాంసి జటాదండకమండలూన్,
బిభృయాదుపవీతం చ దర్భపాణిర్యథోదితమ్ ౪

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

తదేవం చాతుర్వర్ణ్యాదిధర్మాన్ అభిధాయాథ చాతురాశ్రమ్యధర్మాన్ వివక్షుః ప్రథమం తావత్ బ్రహ్మచర్యాశ్రమధర్మానాహ (బ్రహ్మచారీతి) బ్రహ్మచర్యం ద్వివిధమౌపకుర్వాణం నైష్ఠికం చేతి అత్ర గార్హస్థ్యాదివ నైష్ఠికమప్యౌపకుర్వాణపూర్వకమేవేతి దర్శయితుం తావదౌపకుర్వాణ బ్రహ్మచర్యధర్మా ఉచ్యంతే యో గురుకులే వసన్ స బ్రహ్మచారీ ఉపకుర్వాణ బ్రహ్మచారీత్యర్థః, కథంభూతో వసన్? దాంత ఉపశాంతః దాసవన్నీచః స్వనైచ్యమనుసందధత్ గురోర్హితమాచరన్ గురౌ సుదృఢం సౌహార్దం యస్య తాదృశః, ౧

కించ సాయం ప్రాతశ్చ గురుమగ్నిమర్కం చార్కం సురోత్తమం భగవంతం చ ఉపాసీత ఉభే సంధ్యే ప్రాతః సాయం చ యతవాక్ మౌనీ సమాహితచిత్తో బ్రహ్మ గాయత్రీం జపన్ గుర్వాదీనుపాసీతేత్యన్వయః ౨

ఆహూతశ్చేత్ సుయంత్రితః సమాహితో గురోః ఛందాంసి వేదానధీయీత నిత్యమధ్యయనోపక్రమసమాప్త్యోర్గురోశ్చరణౌ శిరసా నమేత్ ౩

యథావిహితం మేఖలాదీని బిభృయాత్ జటాధారణం తు కేశప్రసాధనాభావమాత్రం దర్భం పవిత్రం పాణౌ యస్య సః, ౪

(బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థాశ్రమయో ర్ధర్మాః

సాయం ప్రాత శ్చరే ద్భైక్షం గురవే తన్నివేదయేత్,
భుంజీత యద్యనుజ్ఞాతో నో చే దుపవసేత్ క్వచిత్. ౫

సుశీలో మితభుగ్ దక్షః శ్రద్దధానో జితేంద్రియః,
యావదర్థం వ్యవహరేత్ స్త్రీషు స్త్రీనిర్జితేషు చ. ౬

వర్జయేత్ ప్రమదాగాథా మగృహస్థో బృహద్వ్రతః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంత్యపి యతేర్మనః ౭

కేశప్రసాధనోన్మర్దస్నపనాభ్యంజనాదికమ్,
గురుస్త్రీభి ర్యువతిభిః కారయేన్నాత్మనో యువా ౮

నన్వగ్నిః ప్రమదా నామ ఘృతకుంభసమః పుమాన్,

సాయం ప్రాతశ్చ భైక్షం భిక్షాకర్మ చరేత్ కుర్యాత్, తద్భిక్షయా లబ్ధ మన్నం గురవే నివేదయేత్ గురోః పురతో విదధ్యాత్ తతో యది గురుణాఽభ్యనుజ్ఞాతశ్చేత్ తదన్నం భుంజీత నోచేత్ కదాచి దుపసేత్ కదాచి దిత్యనేన తన్మనఃపరీక్షాయై కదాచిత్ గురు ర్నాజ్ఞాపయేదితి సూచ్యతే ౫

మితం భుంక్తే ఇతి యథా సుశీలః సుస్వభావః సదాచారో వా దక్షోఽనలసః శ్రద్దధానః గురూపదిష్టార్థేషు విశ్వాసయుక్తః జితానీంద్రియాణి యేన స్త్రీషు స్త్రీభి ర్నిర్జితా యే స్త్రీవశ్యాస్తేషు చ యావదర్థం యావత్ప్రయోజనం వ్యవహరేత్ నాధికం తాభిస్తైశ్చ సంభాషేతేత్యర్థః ౬

ప్రమదాగాథాం స్త్రీవిషయాం వార్తాం వర్జయేత్ యతః స్వయ మగృహస్థో బృహద్వ్రతః బ్రహ్మచర్యవాన్ స్త్రీసంగాదిరహితః నను తద్గాథామాత్రేణ కోదోషస్తత్రాహ (ఇంద్రియాణీతి) ప్రమాథీని బలవంతి అతః సంయితచిత్తస్యాపి మనః ప్రమదాగాథాశ్రవణకథనాదినా స్వవశం కుర్వంతి అతస్తాం పరివర్జయేత్ ఇత్యర్థః. ౭

గురుస్త్రీభి ర్గురుపత్నీభి రన్యాభిశ్చ యువతిభిః కేశప్రసాధనాదికం న కారయేత్. ౮

కుతస్తన్మాత్రకరణే దోషః తత్రాహ (నన్వితి) అగ్నిః అగ్నిసదృశీ ప్రమదా యథా

సుతామపి రహో జహ్యాదన్యదా యావదర్థకృత్ ౯

కల్పయిత్వాత్మనా యావదాభాస మిద మీశ్వరః
ద్వైతం తావ న్న విరమేత్ తతో హ్యస్య విపర్యయః ౧౦

ఏతత్సర్వం గృహస్థస్య సమామ్నాతం యతేరపి,

వాతీవాగ్నిసహచరితం ఘృతకుంభం క్షరతి తథా పుమానపి ప్రమదాసహచారీ సంముహ్యేదిత్యర్థః. అతః సుతామపి పుత్రీమపి పుమాన్ రహ ఏకాంతే జహ్యాత్ త్యజేత్. అన్యదా కేశప్రసాధనాదివ్యతిరిక్తావసరే అన్యైకాంతావసరే వా యావత్తదుక్తమర్థం ప్రయోజనం తావన్మాత్రం కరోతీతి తాదృశో భవేత్ ౯

ఏవం బ్రహ్మచారిణో ధర్మానభిధాయ యదుక్తం "సుశీలో మితభుక్" ఇత్యాది తద్యతిగృహస్థయోరపి బ్రహ్మోపాసననిష్ఠయో రతిదేశ్యన్ తావద్యావచ్ఛరీరావసాన మేవం ధర్మా అనుష్ఠేయా ఇత్యాహ (కల్పయతీతి) ఈశ్వరో భగవాన్ యావదిదమాత్మన ఆభాసం దృశ్యం శరీరం కల్పయతి ప్రవృత్తిః సమర్థం కరోతి, తావద్ద్వైతం దేవత్వమనుష్యత్వబ్రాహ్మణత్వాద్యభిమానరూపం భేదజ్ఞానమనువర్తత ఇతి శేషః నన్వనువర్తతాం తతః కిం తత్రాహ-అస్య పుంసస్తతోఽధ్యానా ద్విపర్యయః ఉత్తరోత్తరవిపర్యయః దేహాత్మభ్రమః పురుషార్థవిపర్యయో వా భవతి తస్మాద్యావద్ద్వైతానువృత్తిః స్వధర్మేభ్యో న విరమేత్, కల్పయిత్వేతి పాఠాంతరమ్ తత్ర యావదిద మాభాసం శరీరం తావదీశ్వరః ప్రభుః సమర్థః స్వధర్మానుష్ఠానశక్తః సన్ ఆత్మనః స్వస్య ద్వైతం మనుష్యత్వబ్రాహ్మణత్వాదిభేదం కల్పయిత్వా స్థిత ఇతి శేషః దేహాత్మాభిమానయుక్త ఇతి శేషః అత ఏవ తావన్న విరమేత్ ధర్మాదితి శేషః విరామే బాధక మాహ-హి యస్మా దధ్యాసా ద్విరామాద్వాఽస్య విపర్యయః ఉత్తరోత్తర దేహాత్మభ్రమః యద్వా యావదిదం శరీర మనువర్తతే తావ దిదం ద్వైతం మనుష్యత్వాదిక మాత్మన ఆభాసమాత్రం కల్పయిత్వా ద్వైతం దేహకారో న త్వాత్మాకార ఇతి కల్పయిత్వా దేహవిలక్షణ మాత్మాన మనుసంధాయే త్యర్థః ఈశ్వరః కర్తుం సమర్థః న విరమేత్ స్వధర్మా న్న విరమే దిత్యర్థః ౧౦

ఉక్తం యతిగృహస్థయో రవ్యతిదిశతి (ఏతదితి) ఏతత్ సుశీల ఇత్యాదినోక్తం సర్వం బ్రహ్మోపాసనరూపవ్రతనిష్ఠస్య యతే స్తుర్యాశ్రమిణః అపిశబ్దాత్ గృహస్థస్యాపి సమామ్నాతం తత్ర గృహస్థస్య కించిద్విశేషమాహ (గురువృత్తిరితి) గుర్వీ వృత్తిః గుర్వనువృత్తిః స్త్రీసంగరాహిత్యాదిరూపా బ్రహ్మచర్యవృత్తిః గృహస్థస్య తు వికల్పేన కదాచి ద్భవేత్ కదాచిన్నస్యాత్, కదా న భవేత్?

(బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థాశ్రమయో ర్ధర్మాః)

గురువృత్తి ర్వికల్పేన గృహస్థస్యర్తుగామినః ౧౧

అంజనాభ్యంజనోన్మర్దస్త్ర్యవలేఖామిషం మధు,
స్రగ్గంధలేపాలంకారాం స్త్యజేయు ర్యే ధృతవ్రతాః. ౧౨

ఉషిత్వైవం గురుకులే ద్విజోఽధీత్యావబుధ్య చ,
త్రయీం సాంగోపనిషదం యావదర్థం యథాబలమ్. ౧౩

దత్త్వా వర మనుజ్ఞాతో గురోః కామం యదీశ్వరః,

ఇత్యపేక్షాయాం తం కాలం నిర్దిశన్ వికల్పే హేతుం వదన్ గృహస్థం విశినష్టి-ఋతుగామిన ఇతి ఋతుగామిత్వాద్ గురువృత్తివికల్ప ఇతి భావః ఋతుకాలేషు గురువృత్తి ర్నాస్తీతి చ భావః అస్యా వృత్తే ర్దుష్కరత్వాభి ప్రాయేణ గుర్వితి విశేషణ ముపాత్తమ్ ౧౧

కిం చ యే ధృతవ్రతాః గృహస్థా స్తే అంజనాదీన్ త్యజేయుః. అంజనా ద్యామిషాంతానాం ద్వంద్వైక్యం. తత్రాంజనం శరీరస్య తైలాద్యంజనం శిరసః అభ్యంజన మవశిష్టదేహస్య ఉన్మర్దః ఉద్వర్తః స్త్ర్యవలేఖా కుడ్యాదిషు స్త్రీప్రతికృతిలేఖన మామిషం మాంసం మధు మద్య మిదం క్షత్రియాద్యభిప్రాయకం స్రక్ చ గంధలేపశ్చాలంకారశ్చ తాన్. ౧౨

ఏవం బ్రహ్మచర్యాశ్రమధర్మా నభిధాయాథాశ్రమాంతరధర్మాన్ వివక్షుః తావదాశ్రమాంతరాణా ముక్తవిధబ్రహ్మచర్యాశ్రమపూర్వకత్వ మాహ (ఉషిత్వైవ మితి ద్వాభ్యామ్) ద్విజః త్రైవర్ణికః ఏవ మిత్థం గురుకులే ఉషిత్వా సాంగోపనిషదం సాంగసశిరస్కాం త్రయీం యథా బుద్ధిబలం యావత్ స్వాపేక్షితమధీత్య అవబుధ్య తదర్థం జ్ఞాత్వా, అవబుధ్యేతి పౌరస్త్యాదితః "వేద మధీత్యాభిసమావృత్య కుటుంబే శుచౌ దేశే" ఇతి శ్రుతత్యర్థస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానా దవబుధ్య సమావర్తనం కృత్వా ౧౩

యదీశ్వరః శక్తశ్చేత్తర్హి గురోః కామమపేక్షితం వరం దత్త్వా గురుణాఽభ్యనుజ్ఞాతః గృహం వనం వా ప్రవిశేత్ గృహస్థాశ్రమం సన్న్యాసాశ్రమం వా స్వీకుర్యా దిత్యర్థః ఎంశబ్దః శుచిదేశోపలక్షకః కుటుంబే శుచౌ దేశే ఇతి శ్రుత్యనురోధా న్న తు వానప్రస్థాశ్రమోపలక్షకః బ్రహ్మచర్యానంతరం తత్పరిగ్రహానుపపత్తేః, స హి గార్హస్థ్యానంతరభావి "బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ

గృహం వనం వా ప్రవిశేత్ ప్రవ్రజేత్ తత్ర వా వసేత్ ౧౪

అగ్నౌ గురా వాత్మని చ సర్వభూతే ష్వధోక్షజమ్,
భూతైః స్వధామభిః పశ్యే దప్రవిష్టం ప్రవిష్టవత్ ౧౫

ఏవంవిధో బ్రహ్మచారీ వానప్రస్థో యతి ర్గృహీ,
ఏంన్ విదితవిజ్ఞానః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ౧౬

వానప్రస్థస్య వక్ష్యామి నియమాన్ మునిసమ్మతాన్,
యానాతిష్ఠన్ ముని ర్గచ్ఛే దృషిలోక మిహాంజసా ౧౭

భవేత్ గృహ ద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేత్ యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్ గృహా ద్వనాద్వా" ఇతి జాబాలిశ్రుతేః గార్హస్థ్యానంతరం ప్రవ్రజేత్, ప్రవ్రజనం తు సన్న్యాసాశ్రమపరిగ్రహో వానప్రస్థాశ్రమపరిగ్రహశ్చేత్యుభయవిధం వివక్షితం, యథేష్టం సన్న్యసే ద్వనం వా ప్రతిష్ఠేతేత్యర్థః తత్ర వా వసేత్ తత్రశబ్దేన బ్రహ్మచర్యం గార్హస్థ్యం చ వివక్షితం బ్రహ్మచర్య ఏవ నిష్ఠితో భవేత్ గృహం ప్రవిశ్య తత్రైవ వా స్థితో భవే దిత్యర్థః ౧౪

ఏవం యథేష్టం పరిగృహీతానాం సర్వాశ్రమిణా మనుగతం ధర్మం తత్ఫలం చాహ ద్వాభ్యాం (అగ్నావితి) అగ్నావితి తుర్యాశ్రమవ్యతిరిక్తాశ్రమాభిప్రాయికం తస్యానగ్నిత్వాత్ గురా వగ్నా వాత్మని స్వస్మిన్ సర్వభూతేషు చాంతఃప్రవిశ్య నియమనపూర్వకం ధారకతయా స్థితమితి శేషః స్థితమ్ అధోక్షజం భగవంతం పశ్యేత్ అధోక్షజో ధామాఽఽధారో యేషాం తై ర్భూతై రప్రవిష్టం పశ్యేత్ వ్యాప్యవస్తుగతదోషాసంస్పృష్టం పశ్యేత్ అంతర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితత్వా దితి భావః ౧౫

ఏవంవిధదర్శీ బ్రహ్మచర్యాద్యన్యతమ ఆశ్రమీ యేన తాదృశః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ౧౬

తావద్వానప్రస్థధర్మాన్ వక్తుం ప్రతిజానీతే (వానప్రస్థస్యేతి.) మునీనాం సంమతాన్ వానప్రస్థస్య నియమాన్ ధర్మాన్ వక్ష్యామి నియమాన్ విశినష్టి-యాన్నియమానిహ లోకేఽనుతిష్ఠన్ మునిరంజసా ఋషీణాం లోకం మహర్లోకం ప్రాప్య భగవల్లోకం వా గచ్ఛేత్. ౧౭

(బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థాశ్రమయో ర్ధర్మాః

న కృష్టపచ్యమశ్నీయా దకృష్టం చాప్యకాలతః,
అగ్నిపక్వ మథామం వా అర్కపక్వ ముతాహరేత్. ౧౮

వన్యై శ్చరుపురోడాశాన్ నిర్వపేత్ కాలచోదితాన్,
లబ్ధే నవే నవేఽన్నాద్యే పురాణం తు పరిత్యజేత్ ౧౯

అగ్న్యర్థమేవ శరణ ముటజం వాద్రికందరామ్,
శ్రయేత హిమవాయ్వగ్నివర్షార్కాతపషాట్ స్వయమ్ ౨౦

కేశరోమనఖశ్మశ్రుమలాని జటిలో దధత్,
కమండల్వజినే దండవల్కలాగ్నిపరిచ్ఛదాన్. ౨౧

నియమానాహ (నేతి) కృష్టపచ్యం కృష్యాద్యుపాయై ర్నిష్పన్నం శాల్యన్నాదికం నాశ్నీయా ద్వనస్థ ఇతి శేషః, అకృష్టపచ్యమపి ఫలమూలాదిక మకాలతః పాకకాలాత్ పూర్వమేవ పరిపాకావస్థాయాః పూర్వమేవ తథాగ్నిపక్వ మామం చ నాశ్నీయాత్ ఉతాపితు అర్కపక్వం సూర్యకిరణపక్వం ఫలాదిక మేవాహరే దశ్నీయాత్ ౧౮

ఏవం వానప్రస్థస్య ధర్మ ఉక్త అథావశ్యకాన్ నియమానాహ (వన్యైరితి,) వన్యైర్నీవారాదిభి శ్చరుపురోడాశాన్ కాలచోదితా న్నిత్యాన్ నిర్వపేత్ నీవారాదినిష్పన్నై రేవ చరుపురోడాశై ర్యథోదితధర్మాన్ కుర్యాదిత్యర్థః నవే నవే నూతనేఽన్నాద్యేఽన్నే లబ్ధే పురాణం పూర్వసంచిత మన్నాద్యం పరిత్యజేత్. ౧౯

అగ్న్యర్థ మగ్నీనాం రక్షణార్థమేవ ఉటజం పర్ణశాలాత్మకం శరణం స్వగృహం కుర్యా దథవాఽగ్నికందరం పర్వతగుహాం వా శ్రయేత స్వయం తు హిమం చ వాయు శ్చాగ్ని వర్షం చ సూర్యాతపశ్చ తాన్ సహత ఇతి హిమవాయ్వగ్నివరాతపషాట్ ౨౦

జటాః సంతి అస్యేతి తాదృశః కేశాదీన్ దేహమలం చాఘమర్షణేన ధారయన్ కమండల్వాదీంశ్చ దధ దగ్నిపరిచ్ఛదాః స్రుక్స్రువాద్యుపకరణాని చ దధత్, ౨౧

చరే ద్వనే ద్వాదశవాబ్దానష్టౌ వా చతురో మునిః,
ద్వావేకం వా యథా బుద్ధిర్న విపద్యేత కృచ్ఛ్రతః ౨౨

యదాకల్పః స్వక్రియాయాం వ్యాధిభి ర్జరయాఽథవా,
ఆన్వీక్షిక్యాం వా విద్యాయాం కుర్యా దనశనాదికమ్ ౨౩

ఆత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య సంన్యస్యాహంమమాత్మతామ్,
కారణేషు న్యసేత్ సమ్యక్ సంఘాతం తు యథార్హతః ౨౪

ఖే ఖాని వాయౌ నిఃశ్వాసాం స్తేజ స్యూష్మాణ మాత్మవాన్,
అప్స్వసృక్ శ్లేష్మపూయాని క్షితౌ శేషం యథోద్భవమ్ ౨౫

వాచ మగ్నౌ సవక్తవ్యా మింద్రే శిల్పం కరావపి,

కృచ్ఛ్రతః క్లేశా ద్యథా బుద్ధిర్న విపద్యేత న నశ్యేత్ తథా ద్వాదశాబ్దాన్ సంవత్సరా నష్టౌ వా చతురో వాబ్దౌ ద్వౌ వా ఏకం వా చరే న్నియమానితి శేషః ౨౨

యదా ద్వాదశాబ్దాద్యనంతరం వ్యాధ్యాదిభి రుత జరయా వా స్వక్రియాయాం స్వకీయధర్మాచరణే ఆన్వీక్షిక్యా మాత్మవిచారరూపాయాం విద్యాయాం తురీయాశ్రమధర్మే చాశక్త స్తదాఽనశనాదిక మాదిశబ్దే నాగ్న్యారోపణాదికం వక్ష్యమాణం వివక్షితం తత్కుర్యాత్. ౨౩

తదేవాహ (ఆత్మనీతి) అగ్నీనాత్మని సమారోప్య అహంకారమమకారౌ సంన్యస్య త్యక్త్వా యథాయోగ్యం స్వస్వకారణే సంఘాతం భూతసంఘాతరూపం శరీరేంద్రియజాతాదికం సమ్యక్ న్యసేల్లీన మనుసందధీత. ౨౪

తదేవ సవిస్తార మాహ (ఖ ఇత్యాదినా) ఖే ఆకాశే ఖాని శరీరగతచ్ఛిద్రాణి ప్రలీనాని భావయేత్ నిశ్వాసాన్ దేహగతా నుచ్ఛ్వాసాదీన్ ప్రాణాన్ వాయౌ తథా ఊష్మాణం తేజసి న్యసేత్ ఆత్మవాన్ ధీమాన్ అసృగ్రుధిరం చ శ్లేష్మ చ పూయం మూత్రాదికం చేత్యేతాన్యప్సు శేషమస్థి మాంసాదికం శరీరాంశం స్థితౌ ఇత్యేవం యథోద్భవం యద్యత ఉత్పన్నం తథా తదనతిక్రమేణ స్వకారణేషు ప్రలీనాని అనుసందధీత ౨౫

ఏవంభూతసంఘాతాత్మకశరీరావయవానాం యథోద్భవం స్వస్వకారణే లయానుసంధాన ముక్త మథ సవ్యాపారాణాం వాగాదీంద్రియాణాం స్వాఽధిదైవతేషు లయానుసంధానప్రకారమాహ

(బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థాశ్రమయో ర్ధర్మాః)

పదాని గత్యా వయసి రత్యోపస్థం ప్రజాపతౌ ౨౬

మృత్యౌ పాయుం విసర్గం చ యథాస్థానం వినిర్దిశేత్,
దిక్షు శ్రోత్రం సనాదేన స్పర్శమధ్యాత్మని త్వచమ్ ౨౭

రూపాణి చక్షుషా రాజన్ జ్యోతిష్యభినివేశయేత్,
అప్సు ప్రచేతసా జిహ్వాం ఘ్రేయై ర్ఘ్రాణం క్షితౌ న్యసేత్ ౨౮

మనో మనోరథైశ్చంద్రే బుద్ధిం బోధ్యైః కవౌ పరే,

(వాచమితి) యద్యప్యధిదైవతేభ్యో నేంద్రియాణా ముత్పత్తిరితి తత్రైవ తేషాం లయానుసంధానకథన మసంగతం తథాపి తేషాం తత్ప్రవర్తకత్వేన ప్రాధాన్యాత్ తైః తావత్ సంశ్లేషానుసంధానం తేషామపి స్వకారణే లయానుసంధానాయ కథ్యతే-వక్తవ్యముక్తిః భావే తవ్యః. సవక్తవ్యాం సోక్తికాం వాచం వాగింద్రియమగ్నా వధిదైవతే వినిర్దిశే దిత్యుత్తరేణాన్వయః కరౌ శిల్ప మాదానాదిరూపం వ్యాపారం చేంద్రే తదధిదైవతే గత్యా సహ పాదౌ వయసి కాలాత్మకే విష్ణౌ రత్యా సహోపస్థ మింద్రియం ప్రజాపతా వధిదైవతే ౨౬

సోత్సర్గం పురీషోత్సర్గాఖ్యవ్యాపారసహితం అపానం పాయుమింద్రియం మృత్యావధిదైవతే యథాస్థానం యత్ యస్యాధిదైవతరూపం స్థానం తదనతిక్రమేణ నిర్దిశేత్ సంశ్లిష్ట మనుసందధీత. ఏవం కర్మేంద్రియాణాం తదధిదైవతే సంశ్లేషానుసంధానే క్రమ ఉక్తః అథ శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియాణా మాహ-దిక్ష్వితి శ్రోత్రమింద్రియం నాదేన శబ్దేన విషయభూతేన సహ దిక్షు అధిదేవతాసు త్వచ మింద్రియం స్పర్శేన విషయేణ సహాధ్యాత్మని వాయావధిదైవతే. హేరాజన్! చక్షురింద్రియేణ సహ రూపాణి తద్విషయభూతాని జ్యోతిషి సూర్యేఽధిదైవతేఽభినివేశయేత్ అభినివిష్టం సంశ్లిష్టం భావయేత్ ౨౭

జిహ్వాం రసనేంద్రియ మప్సు రసేషు విషయభూతేషు అప్శబ్దో రసోపలక్షకః ప్రచేతసా వరుణే నాధిదైవతేన సహాభినివేశయే దిత్యనుషంగః త్రయాణాం సంశ్లేషమాత్రవివక్షయా ప్రచేతసే త్యప్రధానే తృతీయా ఘ్రేయైః గంధై ర్విషయైః సహ ఘ్రాణ మింద్రియం క్షితౌ క్షితిశబ్దోపలక్షితయో రశ్వినో ర్న్యసేత్ మనోరథైర్వ్యాపారైః సహ మన ఇంద్రియం చంద్రేఽధిదైవత బోధ్యైర్విషయైః సహ బుద్ధిం పరే శ్రేష్ఠే కవౌ చతుర్ముఖేఽధ్యాత్మనా ఆత్మని దేహే వర్తమానే నాహంకారేణ సహ తత్కర్మాణి దేహాత్మాభిమానాదిరూపాణి అహంకారాదిదైవతే రుద్రే విన్యసేత్ అహంకారకర్మాణ్యేవ దర్శయతి యద్యస్మా దహంకారాత్ అహంమమతాక్రియాః దేహేఽహంబుద్ధిః దేహానుబంధిషు మమకారః

కర్మాణ్యధ్యాత్మనా రుద్ధే యదహం మమతాక్రియా,
సత్త్వేన చిత్తం క్షేత్రజ్ఞే గుణై ర్వైకారికం పరే. ౨౯

అప్సు క్షితి మపో జ్యోతిష్యదో వాయౌ నభస్యముమ్,
కూటస్థే తచ్చ మహతి తదవ్యక్తేఽక్షరే చ తత్. ౩౦

ఇత్యక్షరతయాఽఽత్మానం చిన్మాత్రమవశేషితమ్,
జ్ఞాత్వాద్వయోఽథ విరమేద్ దగ్ధయోని రివానలః ౩౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే, యుధిష్ఠిరనారదసంవాదే సదాచారనిర్ణయో నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః

తన్మూలాః క్రియాః ప్రవృత్తయశ్చ భవంతి చిత్తం చిత్తావస్థమంతఃకరణం సత్త్వేన సత్త్వగుణకార్యభూతస్వచ్ఛత్వప్రకాశత్వాదిరూపచిత్తవృత్త్యా సహ క్షేత్రజ్ఞేఽధిదైవతే న్యసేత్ తతో వైకారికసాత్త్వికాహంకారం గుణైః స్వకార్యభూతై రింద్రియైః సహ పరే తత్కారణే మహత్తత్త్వే న్యసేత్. ౨౮-౨౯

ఏవం వైకారికాహంకారస్య మహతి లయాఽనుసంధాన ముక్తం పూర్వం ఖే ఖానీత్యాదినా తత్తత్కార్యప్రళయానుసంధాన ముక్తమ్ అథ తత్త్వైః సహ తత్కారణభూతస్య తామసాహంకారస్య మహతి లయానుసంధానప్రకారమాహ (అప్స్విత్యాదినా) తావత్ క్షితి మప్సు అపో జ్యోతిషి అదః జ్యోతిర్వాయావముం వాయుం నభసి ఆకాశే తచ్చ కూటస్థే తామసాహంకారే తం చ మహతి మహత్తత్త్వే తచ్చ మహత్తత్త్వమ్ అవ్యక్తే చిత్సమష్టిసంసృష్టం అచిత్సమష్ట్యాత్మకే ప్రధానే తచ్చాక్షరే పరమాత్మాత్మకే జీవే న్యసేత్ ౩౦

అత ఏవ మవశేషితం ప్రత్యగాత్మాన మక్షరతయా పరమాత్మశరీరాత్మకత్వస్వాభావికస్వరూపతయా జ్ఞాత్వాఽద్వయః ఆత్మని జాతిగుణాద్యభిమానరహితః విరమేత్ దగ్ధజ్యోః నిర్దగ్ధకాష్ఠోఽనలోఽగ్నిర్యథా విరమతి తద్వత్ ధర్మానుష్ఠానేఽశక్తో వానప్రస్థ ఏవ మనుసందధానో దేహత్యాగాయాశనవ్రతం కుర్యాదిత్యర్థః ౩౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్ప్రాప్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం.
ద్వాదశోఽధ్యాయః.

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

కల్పస్త్వేవం పరివ్రజ్య దేహమాత్రావశేషితః,
గ్రామైకరాత్రవిధినా నిరపేక్ష శ్చరే న్మహీమ్. ౧

బిభృయాద్ యద్యసౌ వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం పరమ్,
త్యక్తం న దండలింగాదే రన్యత్ కించిదనాపది. ౨

ఏక ఏవ చరేద్భిక్షుః ఆత్మారామోఽనపాశ్రయః,
సర్వభూతసుహృచ్ఛాంతో నారాయణపరాయణః ౩

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

ఏవం స్వధర్మానుష్ఠానే తుర్యాశ్రమధర్మే చాశక్తస్య వానప్రస్థస్యైవ మనుసంధానపూర్వ కానశనవ్రతేన దేహత్యాగ ఉక్తః అథ తచ్ఛక్తస్య తుర్యాశ్రమపరిగ్రహం వదం స్తద్ధర్మా నాహ త్రయోదశేనాధ్యాయేన (కల్ప ఇతి) ఆశ్రమాన్తరధర్మానుష్ఠానసమర్థశ్చే దేవ మనుసందధత్ పరివ్రజ్య సంన్యస్య దేహమాత్రేణావశేషితః దేహాతిరిక్తం తదనుబంధి సర్వం పరిత్యజ్యేత్యర్థః గ్రామైకరాత్రవిధినా ఏకైకస్మిన్ గ్రామే ఏకైకరాత్రనియనవిధినా నిరపేక్షో మహీం చరేత్. ౧

యద్యసౌ పరివ్రాట్ త్యక్తం దేహాద్వ్యతిరిక్తం కించన బిభృయాచ్చేత్తర్హి కౌపీన మాచ్ఛాద్యతే యేన తచ్చ వాసః పరం కేవలం బిభృయాత్ దండకమండలుభ్యా మన్యత్ కించిదప్యనాపది న బిభృయాత్, దండపాత్రగ్రహణ ముపవీతకటిసూత్రాదే రప్యావశ్యకస్యో పలక్షణమ్ అనాపదీత్యనేన శీతాద్యసహిష్ణుత్వ రూపాపది తు కించిత్ తన్నివారకం వాసోంతరాదికమపి బిభృయాదితి సూచితమ్ ౨

అనపాశ్రయః పరిత్యక్తనియతనివాసదేశః ఏకోఽసహాయః భిక్షుః భిక్షాన్నోపజీవీ ఆత్మారామ శ్చరేత్ సర్వేతి సర్వభూతేషు తరతమేషు సుహృద్భగవదాత్మకత్వానుసంధానేన నితరా మనుకూలః శాంతః క్రోధరహితః నారాయణ ఏవ పరాయణం ప్రాప్యం ప్రాపక మాధార శ్చేత్యధ్యవసాయయుక్త ఇత్యర్థః. ౩

పశ్యే దాత్మన్యదో విశ్వం పరే సదసతోఽవ్యయే,
ఆత్మానం చ పరం బ్రహ్మ సర్వత్ర సదసన్మయే ౪

సుప్తప్రబోధయోః సంధావాత్మనో గతిమాత్మదృక్,
పశ్యన్ బంధం చ మోక్షం చ మాయామాత్రం న వస్తుతః ౫

నాభినందేద్ ధ్రువం మృత్యు మధ్రువం వాస్య జీవితమ్,
కాలం పరం ప్రతీక్షేత భూతానాం ప్రభవాప్యయమ్ ౬

సదసతః చిదచిద్భ్యాం పరే విలక్షణేఽత ఏవావ్యయే స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికారరహితే ఆత్మని పరమాత్మన్యదః ఇదం విశ్వం పశ్యేత్ తదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్త్వేన తచ్ఛరీరత్వేన చ పశ్యేదిత్యర్థః తథా పరం బ్రహ్మాత్మానం పరమాత్మానం సదసన్మయే చిదచిదాత్మకే సర్వత్ర జగతి నియంతృతయాత్మతయా చ స్థితం పశ్యేదేవ వాసుదేవశబ్దార్థానుసంధానముక్తమ్ ౪

(సుప్తేతి) సుప్తప్రబోధయోః సంధౌ సాయంప్రాతరిత్యర్థః యద్వా తయోః సంధిర్మధ్యమావస్థాయా మిత్యర్థః స్వప్నావస్థా తదానీం శయానదేహాత్మనోఽవ్యతిరేకః సుగ్రహః పరమాత్మనో విచిత్రసృష్టియోగశ్చ "న తత్ర రథా న రథయోగా న పంథానో భవత్యథ రథా న రథయోగాన్ పథః సృజత" ఇతి శ్రుతిః ఏవం చ సుప్తప్రబోధయోః సంధౌ స్వప్నావస్థాయా మాత్మదృగ్ దేహవిలక్షణప్రత్యగాత్మస్వరూపవిమర్శనపరః ఆత్మనః పరమాత్మనో గతిం విచిత్రపథరథయోగాదిస్రష్టృత్వాదిప్రకారం పశ్యే దనుసందధీత తథా బంధం మోక్షం చ మాయామాత్రం న వస్తుత ఇతి పశ్యేత సంబంధాదిక మీశ్వరసంకల్పరూపజ్ఞానాధీనం వస్త్వాత్మస్వరూపప్రయుక్తమితి పశ్యే దిత్యర్థః మాయాశబ్దశ్చ జ్ఞానపర్యాయః. "మాయా చ వయునం జ్ఞానం" ఇతి నైఘంటుకాః బంధమోక్షయోశ్చ పరమాత్మసంకల్పాధీనత్వం సూచితమ్ "పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో హ్యస్య బంధవిపర్యయౌ" ఇతి బంధమోక్షయోః ప్రకృత్యన్వయవ్యతిరేకరూపత్వాచ్చ మాయామాత్రత్వం, నను కథం మోక్షస్య స్వరూపప్రయుక్తత్వాభావః ? బంధప్రతియోగిత్వాదితి బ్రూమః న హ్యబద్ధస్య మోక్షసంభవః ౫

ధ్రువం నిశ్చితం మృత్యు మధ్రువ మస్థిరం జీవితం చ నాభినందేత్ మృత్యుమితి దృష్టాంతార్థమ్ వా యథా మృత్యుం నాభినందతి తథా ధ్రువం జీవితమపి నాభినందేదితి పరం కేవలం తు భూతానాం ప్రభవాప్యయౌ యస్మాత్తముత్పత్తిప్రళయహేతుం కాలమేవ ప్రతీక్షేత కాలగతిమేవాలోచయే దిత్యర్థః ౬

(సన్న్యాసధర్మవర్ణనం, అవధూతప్రహ్లాదసంవాదశ్చ)

నాసచ్ఛాస్త్రేషు సజ్జేత నోపజీవేత జీవికామ్,
వాదవాదాం స్త్యజేత్ తర్కాన్ పక్షం కంచ న సంశ్రయేత్. ౭

న శిష్యాననుబధ్నీత గ్రంథా న్నైవాభ్యసే ద్బహూన్,
న వ్యాఖ్యా ముపయుంజీత నారంభానారభేత్ క్వచిత్. ౮

న యతే రాశ్రమః ప్రాయో ధర్మహేతు ర్మహాత్మనః,
శాంతస్య సమచిత్తస్య బిభృయాదుత వా త్యజేత్ ౯

అసచ్ఛాస్త్రేష్వనాధ్యాత్మశాస్త్రేషు న సజ్జేత న సక్తో భవేత్. జీవికాం జీవనోపాయభూతాం వృత్తిం నోపజీవేత్, అతివాదాన్ జల్పవితండాదినిష్ఠాన్ తర్కాన్ త్యజేత్, కమపి పక్ష మాగ్రహేణ నాశ్రయేత్ ౭

శిష్యాన్నానుబధ్నీత తద్వృత్తిలోభాభావాదితి భావః బహూన్ గ్రంథాన్ నైవాభ్యసేన్నైవ పఠేత వ్యాఖ్యాం నోపయుంజీత న పారయే దిత్యర్థః చిత్తస్యాన్యపరత్వప్రసంగాదితి భావః ఆరంభాన్ మారపత్యాద్యారంభాన్ క్వచిదపి నారభేత్ న కుర్యాత్ నిగ్రహానుగ్రహాదివైషమ్య ప్రసంగా దితి భావః యద్వా ఆరంభాన్ గృహాద్యారంభాన్ నారభేదిత్యర్థః ౮

శాంతస్య సమచిత్తస్య మహాత్మనో యతేరాశ్రమః ప్రాయో న ధర్మహేతుః అపి తు జ్ఞాన ప్రయోజకః అతో ధర్మం బిభృయాద్వా త్యజేద్వా భరణత్యాగౌ వ్యవస్థితవికల్పౌ జ్ఞానహీనః సంన్యాసాశ్రమ నిష్ఠః ధర్మం ప్రయోజనత్వేన బిభృయాత్ జ్ఞానవాంస్తు ధర్మాఖ్యం ఫలం త్యజేదిత్యర్థః యద్వా ఉపవాసాదిదేహక్లేశకరరూపధర్మః శరీరదౌర్బల్యముఖేన యోగవిఘాతకో న చేత్ బిభృయాత్ విఘాతకశ్చేత్తం త్యజేదిత్యర్థః, యద్వా నను, శిష్యానుబంధనగ్రంథాభ్యాసవ్యాఖ్యోపయోజనాదిభిః కశ్చిద్ధర్మ ఏవార్జితః స్యాదితి కిమర్థం తే నిషిధ్యంతే? ఇత్యత్రాహ (నేతి) యది యతే రాశ్రమో ధర్మార్థః స్యాత్తర్హి కర్తవ్యాః స్యుః శిష్యానుబంధనాదయః స తు ప్రాయశో న ధర్మహేతుః యత్యాశ్రమస్య ధర్మహేతుత్వాభావే హేతుత్వం వదన్ తం విశినష్టి (శాంతస్యేతి,) శాంతస్య జితేంద్రియస్య ధర్మసాధ్యైహికాముష్మికశబ్దాదివిషయభోగాదిరహితస్య సమచిత్తస్య అధర్మస్య ఇవ ధర్మస్యాపి స్వఫలజననద్వారా ముక్తిప్రతిబంధకత్వజ్ఞానవత్త్వేన ధర్మాధర్మయోః సమచిత్తస్య ప్రాయ ఇత్యనేన క్వచిత్ యత్యాశ్రమస్యాపి ధర్మహేతుత్వ మస్త్యేవేతి సూచితమ్. అతో యది యతిధర్మప్రయోజనక యత్యాశ్రమనిష్ఠశ్చేచ్ఛిష్యానుబంధనాదీన్ బిభృయాత్ ధర్మహేతుత్వాభావే తు త్యజేదిత్యర్థః. ౯

అవ్యక్తలింగో వ్యక్తార్థో మనీష్యున్మత్తబాలవత్,
కవి ర్మూకవదాత్మానం స్వదృష్ట్యా దర్శయేన్నృణామ్ ౧౦

అత్రాప్యుదాహరంతీమ మితిహాసం పురాతనమ్,
ప్రహ్లాదస్య చ సంవాదం మునే రాజగరస్య చ ౧౧

తం శయానం ధరోపస్థే కావేర్యాం సహ్యసానుని,

నను, శిష్యాద్యనుబంధనాద్యభావే స్వస్య జ్ఞానిత్వాదిమాహాత్మ్యం న ప్రకాశితం స్యాదితి అహ (అవ్యక్తలింగ ఇతి.) అవ్యక్తలింగో అస్ఫుటచిహ్నః స్వమాహాత్మ్యమనావిష్కుర్వన్ వర్తేత యతిరితి భావః తథా చ శారీరకం సూత్రమ్ "అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్" ఇతి శ్రుతిశ్చ "తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్" ఇతి బాలస్య కర్మ స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం బాల్యం తేన తిష్ఠాసేదిత్యర్థః జానిత్వాద్యనావిష్కారాభిప్రాయేణ దృష్టాంతయతి (ఉన్మత్తబాలవదితి) ఉన్మత్తవద్బాలవచ్చ కించావ్యక్తార్థః పరై రవిదితప్రయోజనః మునిరాలంబనసంశీలనశీలశ్చ వర్తేత ఆలంబనసంశీలనం శుభాశ్రయపరిశీలన మేతదేవ "బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిర్భవతి" ఇతి మునిశబ్దేన విహితం తద్విషయకం చేదం సూత్రమ్ "సహకార్యంతరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్ ౩-౪-౪౭" ఇతి న త్వత్ర బాలవదితి దృష్టాంతేన బాలస్య యత్కర్మ కామచారాదికం తదభిప్రేతమ్ "నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాఽసమాహితః నాఽశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైన మాప్నుయాత్" ఇతి దుశ్చరితస్య పరినిష్పన్నసాధనవిరోధిత్వశ్రవణాత్ మనీష్యున్మత్త బాలవదితి పాఠే మనీష్యున్మత్తాదివచ్చరేదితి యథోక్త ఏవార్థః కవి ర్విద్వానపి సునిపుణం భాషితుం సమర్థోఽపి స్వమాత్మానం మూకమివ నృణాం దృష్ట్యా దర్శయేత్ యథోన్మత్తాదిరూపం మన్యేరం స్తథా వర్తేత, స్వదృష్ట్యేతి పాఠే స్వదృష్ట్యా దేహవిలక్షణయా స్వాత్మదృష్ట్యేత్యర్థః ౧౦

అజగరవ్రతస్య సంన్యాసాశ్రమానపేక్షిత్వేఽపి యదృచ్ఛయోపనతసంతోషస్య మోక్షవిరోధి ప్రవృత్త్యుపరతజ్ఞానానావిష్కారస్య చ తదపేక్షితత్వాత్ తదవగమనాయ తదితిహాసం ప్రస్తౌతి (అత్రాపీతి) అత్ర స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారాదినా జ్ఞానినోఽవస్థానే ఇతిహాసమపి దృష్టాంతత్వేన ఉదాహరంతి నిదర్శయంతి ఇతిహాసం విశినష్టి - పురాతనం న త్వస్మత్కపోలకల్పితం ప్రహ్లాదస్యాజగరస్య అజగరవ్రతస్య మునేశ్చ సంవాదరూపమ్ ౧౧

తమజగరవ్రతస్థం సహ్యపర్వతస్య సానుని కావేర్యాం కావేరీతటే ధరోపస్థే భూపృష్ఠే

(సన్న్యాసధర్మవర్ణనం, అవధూతప్రహ్లాదసంవాదశ్చ)

రజస్వలై స్తనూదేశై ర్నిగూఢామలతేజసమ్ ౧౨

దదర్శ లోకాన్విచరన్ లోకతత్త్వవివిత్సయా,
వృతోఽమాత్యైః కతిపయైః ప్రహ్లాదో భగవత్ప్రియః. ౧౩

కర్మణాఽఽకృతిభిర్వాచా లింగై ర్వర్ణాశ్రమాదిభిః,
న విదంతి జనా యం వై సోఽసావితి న వేతి చ ౧౪

తం నత్వాభ్యర్చ్య విధివత్ పాదయోః శిరసా స్పృశన్,
వివిత్సు రిదమప్రాక్షీ న్మహాభాగవతోఽసురః ౧౫

బిభర్షి కాయం పీవానం సోద్యమో భోగవాన్ యథా,
విత్తం చైవోద్యమవతాం భోగో విత్తవతామిహ,
భోగినాం ఖలు దేహోఽయం పీవా భవతి నాన్యథా ౧౬

శయానం రజస్వలై ర్ధూళిభి ర్ధూసరైః తనూదేశైః దేహావయవైః నిగూఢం ప్రచ్ఛన్న మమలం తేజో దేహకాంతి ర్యస్య తం ప్రహ్లాదో దదర్శే త్యన్వయః ౧౨

కథంభూతః భగవత్ప్రియః కతిపయై రమాత్యైః పరివృతో లోకానాం తత్త్వస్య వివిత్సయా వేత్తు మిచ్ఛయా చరన్ కర్మాదిభిర్యం సోఽసౌ భవతి న భవతి వేత్యేవం జనా న విదుః తం పాదయోః శిరసా స్పృశన్ నత్వా విధివత్ అభ్యర్చ్య. వేత్తు మిచ్ఛు ర్మహాభాగవతః ప్రహ్లాద ఇదం వక్ష్యమాణ మప్రాక్షీత్ పృష్టవాన్ ౧౩-౧౫

తదేవాహ (బిభర్షీతి సార్ధైస్త్రిభిః,) ఉద్యమీ ఉద్యమసహితః భోగవాన్ దేహపోషణశీలో యథా తద్వత్ త్వం పీవానం కాయం దేహం బిభర్షి ఇతి సందేహః. ననూద్యమం వినైవ మమ ప్రారబ్ధవశా దత్రైవ భోగః సంప్రాప్నోతీత్యత్రాహ - ఇహ లోకే తావ దుద్యమవతామేవ విత్తం ధనం భవతి విత్తవతామేవ భోగః త్వంతు నిరుద్యమః కుత స్తవ విత్తం కుత స్తరాం భోగ ఇతి భావః అంతరేణాపి భోగం మమ దేహః పీవా ఇత్యత్రాహ-భోగినాం భోగవతా మివ దేహః పీవా భవతి భోగేన వై పీవా భవత్యన్యథా తు కృశీ భవతి తత్కథ మంతరేణాపి భోగం దేహపుష్టిరితి భావః ౧౬

న తే శయానస్య నిరుద్యమస్య బ్రహ్మన్ ను హార్థో యత ఏవ భోగః,
అభోగినోఽయం తవ విప్ర దేహః పీవా యత స్తద్వద నః క్షమం చేత్ ౧౭

కవిః కల్పో నిపుణదృక్ చిత్రప్రియకథః సమః,
లోకస్య కుర్వతః కర్మ శేషే తద్వీక్షితాపి వా ౧౮

నారద ఉవాచ—

స ఇత్థం దైత్యపతినా పరిపృష్టో మహామునిః,
స్మయమాన స్తమభ్యాహ తద్వాగమృతయంత్రితః. ౧౯

బ్రాహ్మణ ఉవాచ—

వేదేద మసురశ్రేష్ఠ భవాన్ నన్వార్యసంమతః
ఈహోపరమయోర్నౄణాం పదాన్యధ్యాత్మచక్షుషా ౨౦

తదేవ విశ్వబన్ ప్రవృతి (నేతి) హే బ్రహ్మన్! శయాన స్యాత ఏవ నిరుద్యమస్య నిర్వ్యాపారస్య తవ న హార్థః నూనం విత్తం నాస్తి హి, ను ఇతి నిశ్చయే హ ఇతి ప్రసిద్ధౌ, తవార్థో నాస్తీతి ప్రసిద్ధమేవేత్యర్థః, యతో విత్తాదేవ హేతో ర్భోగాః దేహపోషణాదయో భవంతి అతో భోగరహితస్య తవ దేహో హే విప్ర! యతో హేతోః పీవాఽభవత్ తత్కారణం నోఽస్మాకం శ్రోతుమితి శేషః, క్షమం యోగ్యం చేత్తర్హి వద కథయ అగోప్యం చేత్తర్హి ఇత్యర్థః ౧౭

కించ త్వం కవి ర్విద్వాన్ కల్పః దక్షః నిపుణదృక్ చతురః చిత్రాః ప్రియాః లోకరంజనాః కథాః యస్య స ఏవంభూతోఽపి లోకస్య కర్మ వ్యాపారం కుర్వతః సతః తద్వీక్షితోఽపి సమః ఉదాసీనః సన్ తూష్ణీం శేషే శయానోఽపి తత్కారణం చ వదేతి భావః, ౧౮

ఏవం దైత్యపతినా ప్రహ్లాదేన పృష్టః స మహాముని స్తస్య ప్రహ్లాదస్య వాగేవామృతం తేన యంత్రితః చోదితః స్మయమానః తమభ్యాహ అభిముఖ ముక్తవాన్ ౧౯

తదేవాహ (యావదధ్యాయసమాప్తి వేదేతి) అసురశ్రేష్ఠ! ఇదం కిం తత్ నృణా మీహోపరమయోః ప్రవృత్తినివృత్త్యోః పదాని కారణానీతి యత్తదిదం భవా నధ్యాత్మచక్షుషా సర్వలోక మనోభిప్రాయవిషయకజ్ఞానేన వేద జానాత్యేవ కుతః? యత స్త్వ మార్యాణా మతీంద్రియార్థదర్శినాం సంమతోఽగ్రేసరః ౨౦

(సన్న్యాసధర్మవర్ణనం, అవధూతప్రహ్లాదసంవాదశ్చ)

యస్య నారాయణో దేవో భగవాన్ హృద్గతః సదా,
భక్త్యా కేవలయా జ్ఞానం ధునోతి ధ్వాంత మర్కవత్ ౨౧

అథాపి బ్రూమహే ప్రశ్నాంస్తవ రాజన్ యథాశ్రుతమ్,
సంభావనీయో హి భవానాత్మనః శుద్ధిమిచ్ఛతామ్ ౨౨

తృష్ణయా భవవాహిన్యా యోగ్యైః కామై రపూరయా,
కర్మాణి కార్యమాణోఽహం నానాయోనిషు యోజితః ౨౩

యదృచ్ఛయా లోకమిమం ప్రాపితః కర్మభి ర్భ్రమన్,
స్వర్గాపవర్గయో ర్ద్వారం తిరశ్చాం పునరస్య చ ౨౪

కిం చ భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః స్వతేజసా దీప్యమానో నారాయణోఽనన్యప్రయోజనయా భక్త్యా తుష్టో యస్య త్వాదృశస్య సదా హృద్గతః సన్నర్కవత్ సూర్యవత్ ధ్వాంత మజ్ఞానరూప మంధకారం ధునోతి నిరస్యతి నిఃశేషనిరస్తాజ్ఞానానాం సర్వజ్ఞానాం భవాదృశాం కిమవిదితమస్తీతి భావః ౨౧

యద్యప్యేవ మథాపి హే రాజన్! యథాశ్రుతం తవ ప్రశ్నానపి బ్రూమహే ప్రశ్నానా ముత్తరాణి వదామ ఇత్యర్థః. యథాశ్రుత మిత్యౌద్ధత్యపరిహారాయోక్తమ్ ఆత్మనః స్వస్య శుద్ధిమిచ్ఛతా పుంసా భవా నవశ్యం త్వం సంభాషణీయో హి ౨౨

లోకః కర్మసు ప్రవర్తతే త్వం తు నివృత్తః సన్ కిం శేషే ఇతి యత్పృష్టం తత్ర తావదుత్తరమాహ (తృష్ణయేతి చతుర్భిః) తావదహం యోగ్యైర్యథోచితైరపి కామైరపూరయా పూరయితు మశక్యయా భవవాహిన్యా జన్మపరంపరాకారిణ్యా తృష్ణయా విషయేచ్ఛయా కర్మాణి పుణ్యపాపాత్మకాని కార్యమాణః కర్మసు ప్రవర్తమానః పూర్వం నానాయోనిషు యోజితః ప్రవేశితః ౨౩

తైరేవ కర్మభిః భ్రమన్ యదృచ్ఛయా దైవాదిమం లోకం మనుష్యజన్మ ప్రాపితః. లోకం విశినష్టి స్వర్గమోక్షయోః తిరశ్చాం తిర్యక్త్వానాం పునరస్య మనుష్యత్వస్య చ ప్రాప్తే ర్ద్వారం కారణమ్ ధర్మేణ స్వర్గస్య ద్వారం జ్ఞానసంపాదనేన త్వపవర్గస్యాఽధర్మేణ తిరశ్చః తిర్యక్త్వస్య పూర్వసజాతీయసుకృతాఽఽచరణేన తు పున ర్మనుష్యత్వస్య చ కారణ మిత్యర్థః. ౨౪

అత్రాపి దంపతీనాం చ సుఖాయాన్యాపనుత్తయే,
కర్మాణి కుర్వతాం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మి విపర్యయమ్ ౨౫

సుఖ మస ్యాత్మనో రూపం సర్వేహోపరతిస్తనుః,
మనః సంస్పర్శజాన్ దృష్ట్వా భోగాన్ స్వప్స్యామి సంవిశన్ ౨౬

ఇత్యేత దాత్మనః స్వార్థం సంతం విస్మృత్య వై పుమాన్,
విచిత్రా మసతి ద్వైతే ఘోరా మాప్నోతి సంసృతిమ్. ౨౭

అత్రాపి అస్మిన్నపి మనుష్యజన్మని స్వర్గాపవర్గదేఽపి దంపతీనాం యన్మైథునాదిసుఖం తదర్థ మన్యాపనుత్తయే దుఃఖనివృత్తయే చ కర్మాణి కుర్వతాం లోకానాం విపర్యయం సుఖార్థం కృతేభ్యః కర్మభ్యః దుఃఖప్రాప్తిరూపం విపర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మి, ౨౫

నను, ప్రవృత్త్యా కదాచిత్ సుఖం స్యాదపి కిం నివృత్త్యా స్యాదిత్యత్రాహ (సుఖమితి,) సుఖ మస్యాత్మనః ప్రత్యగాత్మనో రూపం స్వరూపమేవాతో న తదర్థం యత్నః కార్య ఇతి భావః. తర్హి స్వతః సుఖరూప ఆత్మా తత్త్వేన కిం నోపలభ్యతే ఇతి శంకాం నిరాకరోతి- సర్వాసా మీహానాం చేష్టితవ్యాపారాణా ముపరమః అభావోఽస్యాత్మన స్తనుః ఆకారః నిష్క్రియం సుఖమేవ తస్య తనురిత్యర్థః తాదృశ్యేహోపరమపూర్వకం తద్యాథాత్మ్యవిమర్శనేన సుఖరూపతయోపలభ్యత ఇతి భావః యత ఏవ మతో భోగాన్ శబ్దాదివిషయభోగాన్ మనసః సంస్పర్శజాన్ మనోరథమాత్రజాన్ అశాశ్వతాన్ దృష్ట్వా సంవిశన్నాత్మయాథాత్మ్యావలోకనే ప్రవిష్టోఽహం ప్రారబ్ధావసానే ప్రవిష్టో వా స్వప్స్యామి శయానోఽస్మి ౨౬

తర్హి సర్వోఽపి లోక స్త్వమివ సుఖరూపమాత్మానం కిం నోపలప్స్యతే ఇతి శంకాం నిరాకర్తుం స్వాభావికసుఖరూపాత్మస్వరూపావిమర్శనమూలకదేహాత్మభ్రమేణ న శేతే కింతు సంసరతీత్యాహ (ఇతీతి) ఇత్యేత దాత్మనః సుఖాత్మకం రూపం స్వార్థం స్వస్య పురుషార్థరూపం స్వత ఏవ సంతం విస్మృత్య స్వత ఏవ సంతమాత్మనః సుఖరూపం స్వరూపాత్మకం స్వపురుషార్థం విస్మృత్యేత్యర్థః. పుమాన్ దేహీ అసతి స్వత ఆత్మన్యవిద్యమానేఽపి ద్వైతే దేవమనుష్యాదిభేదే దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యభిమానరూపే ద్వైతేభేదే నిమిత్తే ద్వైతేనేత్యర్థః విచిత్రాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపా మతఏవ ఘోరాం భయంకరాం సంసృతి మాప్నోతి ౨౭

(సన్న్యాసధర్మవర్ణనం, అవధూతప్రహ్లాదసంవాదశ్చ)

జలం తదుద్భవై శ్ఛన్నం హిత్వాజ్ఞో జలకామ్యయా,
మృగతృష్ణా ముపాధావేత్ యథాన్యత్రార్థదృక్ స్వతః ౨౮

దేహాదిభి ర్దైవతంత్రై రాత్మనః సుఖ మీహతః
దుఃఖాత్యయం చానీశస్య క్రియా మోఘాః కృతాః కృతాః ౨౯

ఆధ్యాత్మికాదిభి ర్దుఃఖై రవిముక్తస్య కర్హిచిత్,
మర్త్యస్య కృచ్ఛ్రోపనతై రర్థైః కామైః క్రియేత కిమ్ ? ౩౦

పశ్యామి ధనినాం క్లేశం లుబ్ధానా మజితాత్మనామ్,

ఏతదేవ దృష్టాంతముఖేనాహ (జలమితి) జలం తదుద్భవైః తృణశైవాలాదిభిశ్ఛన్నం జలం హిత్వా అజ్ఞో యథా జలకామ్యయా మృగతృష్ణాం జలవత్ప్రతీయమానా ముపధావేత్ తథా స్వతః సుఖరూప మాత్మనః స్వరూపం విస్మృత్యాన్యత్ర వైషయికసుఖేష్వర్థదృక్ పురుషార్థదృష్టి ర్ధావతి లోకః స్వతః ఆత్మనోఽన్యత్ర దేహాదౌ పురుషార్థదృగ్వా ౨౮

విపర్యయం దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మీ త్యేతదేవ వివృణోతి (దేహాదిభిరితి పంచభిః) దైవతంత్రైః కర్మాయత్తై ర్దేహేంద్రియాదిభి రాత్మనః స్వస్య సుఖం దుఃఖనివృత్తిం చేహతః ఇచ్ఛతః అనీశస్య కర్మవశస్య, పుంసః కర్తరి షష్ఠీ ఇచ్ఛతా కృతా కృతాః పునః పునరారబ్ధాః క్రియాః మోఘాః వ్యర్థాః న సుఖజనకా నాపి దుఃఖనివర్తకాశ్చ దృష్టా ఇతి భావః ౨౯

కథంచిత్ క్రియాణా మమోఘత్వేఽపి తజ్జన్యం సుఖ మనుభూయమానదుఃఖేభ్యోఽల్ప మిత్యాహ (ఆధ్యాత్మికాదిభిః) ఆధిభౌతికాధిదైవికాధ్యాత్మికైః దుఃఖైః కర్హిచిత్ కదాచిదపి అవిముక్తస్య మర్త్యస్య మరణశీలస్య కృచ్ఛ్రోపనతైః దుఃఖేనార్జితైః అర్థైః విత్తైః తన్నిమిత్తైః కామైశ్చ కిం కియత్సుఖం క్రియేత న కిమపీత్యర్థః ౩౦

నను, ధనార్జనే హి దుఃఖం లబ్ధధనానాం తు సుఖమేవే త్యత్రాహ (పశ్యామీతి) ధనినాం లబ్ధధనానా మపి క్లేశం పశ్యామి క్లేశత్వే హేతుం వదన్ ధనినో విశినష్టి (లుబ్ధానామితి) లుబ్ధానా

భయా దలబ్ధనిద్రాణాం సర్వతోఽభివిశంకినామ్ ౩౧

రాజత శ్చోరత శ్శత్రోః స్వజనాత్ పశుపక్షితః,
అర్థిభ్యః కాలతః స్వస్మిన్నిత్యం ప్రాణార్థవద్భయమ్ ౩౨

శోకమోహభయక్రోధరాగక్లైబ్యశ్రమాదయః,
యన్మూలాః స్యు ర్నృణాం జహ్యాత్ స్పృహాం ప్రాణార్థయో ర్బుధః ౩౩

మధుకారమహాసర్పౌ లోకేఽస్మి న్నో గురూత్తమౌ,
వైరాగ్యం పరితోషం చ ప్రాప్తా యచ్ఛిక్షయా వయమ్ ౩౪

మలబ్ధధనలిప్సయా లబ్ధధనవ్యయభయేన చ క్లిశ్యతామితి భావః అజితాత్మనా మజితేంద్రియాణాం కామానా మపర్యాప్త్యా చ క్లిశ్యతామితి భావః భయాదలబ్ధా నిద్రా యై స్తేషాం చోరాదయో ధనమపహరేయురితి భయా ద్విగతనిద్రాణా మిత్యర్థః ఇతోఽపి క్లేశ ఇతి భావః భయే హేతుం వదన్ విశినష్టి - సర్వతః సర్వేభ్యోఽప్యతీవ విశంకినా మపహరేయురితి శంకాం కుర్వతామ్ ౩౧

ఏతదేవ వివృణోతి (రాజత ఇతి) రాజాదిభ్యః పశుతః పశుభ్యః గజాశ్వాదిభ్యః పక్షితః పక్షిభ్యః సస్యాదిభక్షణార్థం ప్రవృత్తేభ్యః కాలతః స్వస్మాత్ దానభోగయోః ప్రవృత్తాత్ స్వస్మాచ్చ ప్రాణాః తత్తుల్యో మర్థశ్చైషా మస్తీతి తథా తేషాం నిత్యం భయ మనువర్తతే ౩౨

న కేవలం భయమేవ అపి తు శోకమోహభయాదయః సర్వే యన్మూలాః యదర్థమేవ మూలం యేషాం తే నృణాం స్యుః భవేయుః తస్మాద్బుధః హేయోపాదేయవివేకవాన్ తయోః ప్రాణార్థయోః స్పృహాం జహ్యాత్ త్యజేత్ ౩౩

యదుపదేశాత్ త్వ మీదృశం నివృత్తిధర్మ మాశ్రిత స్తం కథయే త్యత్రాహ (మధుకారేతి) అస్మిన్ లోకే నోఽస్మాకం గురుశ్రేష్ఠౌ మధుకారమహాసర్పౌ మధుమక్షికాజగరావేవేదృశధర్మశిక్షకౌ భవతః తదేవాహ - యయో ర్మధుకారమహాసర్పయోః శిక్షయా వృత్తిపర్యాలోచనయా వయం వైరాగ్యం పరితోషం దైవాల్లబ్ధాత్ సంతోషం చ ప్రాప్తాః తత్ర మధుకారాత్ వైరాగ్యం మహాసర్పాత్ పరితోషం చ ప్రాప్తా ఇత్యర్థః ౩౪

(సన్న్యాసధర్మవర్ణనం, అవధూతప్రహ్లాదసంవాదశ్చ)

విరాగః సర్వకామేభ్యః శిక్షితో మే మధువ్రతాత్,
కృచ్ఛ్రాప్తం మధువద్ విత్తం హత్వాప్యన్యో హరేత్ పతిమ్. ౩౫

అనీహః పరితుష్టాత్మా యదృచ్ఛోపనతాదహమ్,
నోచేచ్ఛయే బహ్వహాని మహాహిరివ సత్త్వవాన్ ౩౬

క్వచిదల్పం క్వచిద్భూరి భుంజేఽన్నం స్వాద్వస్వాదు వా,
క్వచిద్భూరిగుణోపేతం గుణహీన ముత క్వచిత్ ౩౭

శ్రద్ధయోపాహృతం క్వాపి కదాచిన్మానవర్జితమ్,
భుంజే భుక్త్వాఽథ కస్మింశ్చిద్ దివా నక్తం యదృచ్ఛయా. ౩౮

ఏతదుభయం వివృణోతి (విరాగ ఇతి ద్వాభ్యామ్) తావత్సర్వేష్వః విరాగో మయా మధువ్రతా ద్భ్రమరాత్ శిక్షితః గచ్ఛికయా మమ వైరాగ్యోదయ ఇత్యర్థః కిం తత్ శిక్షితమ్ః తదాహ యయా మధున్యైత్రై రిత స్తత ఉపేక్ష్య ఆనీయ క్వచిన్నివేశితం మధు తత్ స్వామినో మధువ్రతాన్ హత్వాఽన్యో హరతి తథా మధువత్ దుఃఖేనార్జితం ధన మన్యః పతిం ధనస్య పతిం హత్వా హరే దిత్యేతన్మధువ్రతాచ్ఛిక్షితమిత్యర్థః ౩౫

అజగరాత్ శిక్షితమాహ (అనీహ ఇతి) మహాహిరివాహమప్యనీహః నిర్వ్యాపారః యదృచ్ఛోపనతాత్ దైవాల్లబ్ధాన్నాదేః పరితుష్టాత్మా సంతుష్టచిత్తః నో చేత్ యదృచ్ఛోపనతం నో ప్రాప్తం చేత్తర్హి సత్త్వవాన్ ధైర్యవాన్ బహూని అహాని శయే శయానోఽస్మి ౩౬

పీనత్వే హేతుత్వేన యదృచ్ఛయా ప్రాప్తాత్ పరితోషం ప్రపంచయతి (క్వచిదల్పమితి) క్వచిత్ కదాచి దల్పం కదాచిచ్చ భూరి బహు క్వచిచ్చ సాధు క్వచిచ్చాసాధు అనమీచీన మన్నృష్టం క్వచిచ్చ గుణవ ద్రవవత్ కదాచిన్నిర్గుణమ్ ౩౭

కదాచిచ్ఛ్రద్ధయా నీతం కదాచిన్నిందాపూర్వకమానీతం వాన్నాదికం భుంజే అస్మి కదాచిద్దివా నక్తం చ యదృచ్ఛయా ప్రాప్తం భుంజే ౩౮

క్షౌమం దుకూల మజినం చీరం వల్కల మేవ వా,
వసేఽన్యదపి సంప్రాప్తం దిష్టభుక్ తుష్టధీరహమ్ ౩౯

క్వచిచ్ఛయే ధరోపస్థే తృణపర్ణాశ్మభస్మసు,
క్వచిత్ ప్రాసాదపర్యంకే కశిపౌ వా పరేచ్ఛయా ౪౦

క్వచిత్ స్నాతోఽనులిప్తాంగః సువాసాః స్రగ్వ్యలంకృతః,
రథేభాశ్వైశ్చరే క్వాపి దిగ్వాసా గ్రహవద్ విభో ౪౧

నాహం నిందే న చ స్తౌమి స్వభావవిషమం జనమ్,
ఏతేషాం శ్రేయ ఆశాసే ఉతైకాత్మ్యం మహాత్మని ౪౨

వికల్పం జుహుయాచ్చిత్తౌ తాం మనస్యర్థవిభ్రమే,
మనో వైకారికే హుత్వా తన్మాయాయాం జుహోత్యను ౪౩

ఏవం వస్త్రమపి దుకూలాద్యన్యతమ మన్యద్వా దైవాల్లబ్ధం వసే ఆచ్ఛాదయామి పరిదధే చ చీరం జీర్ణవస్త్రం చ ఏవం దిష్టభుక్ ప్రారబ్ధభుక్ సంతుష్టచిత్తశ్చాహమ్ ౩౯

క్వచిత్ భూపృష్ఠే ఏవ క్వచిచ్చ తృణాదిషు శయే క్వచిచ్చ ప్రాసాదోపరి పర్యంకే తత్రాపి కశిపౌ వా తస్య దౌర్లభ్యశంకాం నిరాహ (పరేషామిచ్ఛయేతి) ఇద ముత్తరత్రాప్యనుషంజనీయమ్ ౪౦

స్నాత మనులిప్తం చందనేన చాంగం యస్య శోభనం వాసో వస్త్రం యస్య స్రగ్భిరలంకృతః రథాదిభిర్యానైః చరే సంచరామి క్వచిచ్చ దిగ్వాసా దిగంబరః గ్రహవచ్చరే హే విభో! ౪౧

న చ మానావమానాదికర్తృషు మమ వైషమ్యమిత్యాహ (నాహమితి) స్వభావత ఏవ విషమం జనం స్తుతినిందయోః కర్తారం న స్తౌమి న నిందే చ కింతు యేషాం జనానాం సర్వేషాం శ్రేయః ధర్మాదిరూపమ్ ఉతాఽపి చ మహాత్మని భగవత్యైకాత్మ్య మేకచిత్తత్వం చాశాసే ప్రార్థయే ౪౨

ఇత్థ మస్యాః వ్యవస్థితౌ ఉపాయమాహ (వికల్పమితి) వికల్పం జాతిరూపాదివికల్పం చిత్తే మనోవ్యాపారే జుహుయాత్ ప్రలీనం భావయేత్ తచ్చిత్తమర్థవిభ్రమే దేహాత్మభ్రమహేతౌ మనసి మనశ్చ వైకారికే సాత్త్వికాహంకారే తం చ వైకారికం మాయాయాం మూలప్రకృతౌ జుహుయాత్ సర్వత్ర హోమో నామ లయానుసంధానరూపః ౪౩

(సన్న్యాసధర్మవర్ణనం, అవధూతప్రహ్లాదసంవాదశ్చ)

ఆత్మానుభూతౌ తాం మాయాం జుహుయాత్ సత్యదృఙ్ మునిః,
తతో నిరీహో విరమేత్ స్వానుభూత్యాఽఽత్మని స్థితః ౪౪

స్వాత్మవృత్తం మయేత్థం తే సుగుప్తమపి వర్ణితమ్,
వ్యపేతం లోకశాస్త్రాభ్యాం భవాన్ హి భగవత్పరః ౪౫

నారద ఉవాచ —

ధర్మం పారమహంస్యం వై మునేః శ్రుత్వాఽసురేశ్వరః,
పూజయిత్వా తతః ప్రీతః ఆమన్త్ర్య ప్రయయౌ గృహమ్ ౪౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కంధే,
యుధిష్ఠిరనారదసంవాదే యతిధర్మే త్రయోదశోఽధ్యాయః

తాం చ మాయాం స్వాత్మానుభూతౌ జుహుయాత్ ఏతః సత్త్వం స్వాత్మశరీరకం పరమాత్మానం పశ్యతీతి సత్యదృక్ మునిః తన్మననశీలః నిరీహో నిశ్చేష్టః స్వానుభూత్యాత్మని పరమాత్మాత్మకే పరిశుద్ధ జీవస్వరూపే స్థితః తదనుసంధానపరః విరమేత్ ప్రారబ్ధావసానే కలేబరాద్విరమేత్ ౪౪

ఉక్తం స్వవృత్త ముపసంహరతి (స్వాత్మవృత్తమితి) ఇత్థం మయా గుప్తమపి స్వాత్మనో మమ వృత్తం మందదృష్ట్యా లోకశాస్త్రాభ్యాం వ్యపేతం న తు తత్త్వదృష్ట్యా వ్యపేతం బహిర్భూతం తే తుభ్య ముపవర్ణితం హి యస్మాద్భవాన్ భగవత్పరోఽతో గుప్త ముపవర్ణిత మిత్యర్థః ౪౫

ఏవం మునినోపవర్ణితం పారమహంస్యం తుర్యాశ్రమనిష్ఠానాం గుణం శ్రుత్వాఽసురేశ్వర ప్రహ్లాదః తం యతిం ప్రీతస్సన్ పూజయిత్వా ఆమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య స్వగృహం ప్రతి యయౌ ౪౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః ఋతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
త్రయోదశోఽధ్యాయః

అథ చతుర్దశోఽధ్యాయః

యుధిష్ఠిర ఉవాచ—

గృహస్థ ఏతాం పదవీం విధినా యేన చాంజసా,
యాతి దేవఋషే బ్రూహి మాదృశో గృహమూఢధీః ౧

నారద ఉవాచ—

గృహేష్వవస్థితో రాజన్ క్రియాః కుర్వన్ గృహోచితాః,
వాసుదేవార్పణం సాక్షా దుపాసీత మహామునీన్ ౨

అథ చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఏవ మాశ్రమత్రయధర్మాన్ గృహస్థాశ్రమధర్మాన్ బుభుత్సుః పృచ్ఛతి యుధిష్ఠిరః (గృహస్థ ఇతి) దేవఋషేః సంధ్యభావ ఆర్షః గృహేష్వేవ మూఢా ధీర్యస్య గృహాసక్తచిత్తో మాదృశో గృహస్థాశ్రమస్థః పుమాన్ యేన విధినా ఏతాం పదవీం తుర్యాశ్రమిగమ్యాం పదవీం మార్గం ముక్తిమిత్యర్థః అంజసా ప్రాప్నుయాత్, తం విధిం బ్రూహి ఏవ మాపృష్టగార్హస్థ్యధర్మో దేవర్షి స్తత్ప్రశ్న మభినంద్య తాన్ ధర్మాన్ వక్తుం ప్రతిజానీతే (సాధ్వితి) హే మహారాజ! జానతాపి త్వయా లోకాన్ సాధు యథా స్యాత్తథాఽనుగృహ్ణతా సాధు పృష్ట మేతత్ త్వత్పృష్టం గార్హస్థ్యవ్రతమహం తుభ్యం ప్రవక్ష్యామి యతః కర్తృభిః పుంసా వక్ష్యమాణగార్హస్థ్యధర్మాత్ కర్మణాం ముక్తిప్రతిబంధకానాం పుణ్యపాపాత్మకానాం నిరాసద్వారా నైష్కర్మ్యం జ్ఞానయోగలాభో భవేత్ ౧

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ గార్హస్థ్యధర్మానాహ (గృహేష్విత్యాదినా అధ్యాయసమాప్తి) యద్యపి ప్రథమాశ్రమధర్మకథనానంతర మేవైతదాశ్రమధర్మవర్ణన ముక్తం క్రమప్రాప్తత్వాత్ తథాపి గార్హస్థ్యధర్మాణాం బాహుల్యాత్ మహతా ప్రబంధేన వర్ణనీయత్వాత్ అత్ర గార్హస్థ్యధర్మవర్ణనారంభ ఇతి నేదం కరణే ప్రకరణానాదరః అత్ర కేచిద్వ్యాచక్షతే మోక్షాంగత్వేన ప్రథమం వర్ణాశ్రమధర్మానభిధాయ పశ్చాద్గృహస్థధర్మానభిదధాతీతి తన్మందం "అతస్త్వితరజ్జ్యాయో లింగాచ్చ" (3/4/39) ఇతి శారీరక న్యాయేన బ్రహ్మవిద్యానుగ్రాహకత్వధర్మాశ్రమాంతరాపేక్షయా తదనుగ్రాహకబహుధర్మకగార్హస్థ్యస్యైవాంతరంగత్వాదతో యథోక్త ఏవాశయః హే రాజన్! గృహేష్వవస్థితః గృహాశ్రమస్థః గృహోచితా ఆశ్రమానుగుణాః క్రియాః కర్మాణి సంధ్యోపాసనపంచమహాయజ్ఞాదీన్యావశ్యకాని సాక్షాద్వాసుదేవార్పణం యథా భవతి తథా కుర్వన్ ఫలసంగకర్తృత్వత్యాగపూర్వకం కుర్వన్ మహామునీనుపాసీత భగవద్గుణమననశీలాన్ మహాభాగవతానుపాసీత సేవతేత్యర్థః ౨

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం)

శృణ్వన్ భగవతోఽభీక్ష్ణ మవతారకథామృతమ్,
శ్రద్దధానో యథాకాల ముపశాంతజనావృతః. ౧

సత్సంగా చ్ఛనకైః సంగ మాత్మజా యాత్మజాదిషు,
విముచ్యే న్ముచ్యమానేషు స్వయం స్వప్నవదుత్థితః ౨

యావదర్థ ముపాసీనో దేహే గేహే చ పండితః,
విరక్తో రక్తవత్ తత్ర నృలోకే నరతాం న్యసేత్ ౩

జ్ఞాతయః పితరౌ పుత్రా భ్రాతరః సుహృదోఽపరే,
యద్వదంతి యదిచ్ఛంతి చానుమోదేత నిర్మమః ౪

దివ్యం భౌమం చాంతరిక్షం విత్త మచ్యుతనిర్మితమ్

కథంభూతః తేభ్యో భగవత అవతారకథామృత మభీక్ష్ణం పునః పునః యథాకాల మావశ్యక ధర్మానుష్ఠానావశేషితం కాలముపశాంతజనైః సహితః శ్రద్ధాపూర్వకం శృణ్వన్ ౧

ఏవం సతాం సంగాత్ దేహదారపుత్రాదిషు శనకైః సంగం విముంచేత్ తేష్వహంమమతా ద్యభిమానం త్యజేదేవం ముచ్యమానేషు ముక్తాభిమానవిషయేషు సత్సు దేహాదిషు స్వప్నవదుత్థితో యథా స్వప్నే తద్విషయే పుత్రాదౌ తస్మాదుత్థితః తత్కాలమాత్రానుభావ్యతాం భావ్యతే ౨

తథా దేహే గేహే చ చశబ్దా ద్దారాదిషు చ పండితః అస్థిరత్వాపురుషార్థజ్ఞానవాన్ తత్ర దేహాదౌ స్వయం విరక్తోఽపి రక్తవ దాసక్తవ ద్యావదర్థం ప్రాణధారణాపేక్షితమర్థముపాసీనః స్వీకుర్వన్ నృలోకే నృశరీరే నరతాం న్యసే దనుసందధీత నరత్వాదికం దేహగత మనుసందధీత న త్వా మనుసందధీతేత్యర్థః ౩

జ్ఞాత్యాదయస్తేభ్యోఽన్యే చ యద్వదంతి యచ్చేచ్ఛంతి తత్ స్వయం నిర్మమః మమకార రహితో మోదేతాఽనుమోదేత ౪

యావదర్థపరిగ్రహ ఇత్యేతదేవ వివృణోతి - యద్యద్భగవతా నిర్మితం ప్రాపితం దివ్యాది

తత్సర్వ ముపభుంజాన ఏతత్కుర్యాత్ స్వతో బుధః ౭

యావద్ భ్రియేత జఠరం తావద్ స్వత్వం హి దేహినామ్,
అధికం యోఽభిమన్యేత సస్తేనో దండ మర్హతి ౮

మృగోష్ట్రఖరమర్కాఖుసరీసృప్ఖగమక్షికాః
ఆత్మనః పుత్రవత్ పశ్యేత్ తైరేషా మంతరం కియత్ ౯

త్రివర్గం నాతికృచ్ఛ్రేణ భజేత గృహమేధ్యపి,

క్షేత్రేష్విన్నం విత్తం తత్ర దివ్యం విత్తం వృష్ట్యాదిభి ర్జాతం ధాన్యాది భౌమం భూమ్యాం జాతం సువర్ణాది యామె ఆంతరిక్ష మకస్మాదేవ ప్రాప్తం యద్వా దివ్యం విత్త మర్కాఽఽలోకాది ఆంతరిక్షం వర్షం భౌమం తృణాది తద్దైవదత్తం సర్వ ముపయుంజానో వినియుంజాన అబుధోఽవివేకీ చేత్ స్వతః స్వత్వేన స్వయమ్ అబుధశ్చే ... స్వత్వేనాభిమన్యేతేత్యర్థః. యద్వా బుధ ఇత్యవచ్ఛేదః వివేకీ తత్సర్వ ముపయుంజానః ఏతద్యథోపయుక్తం స్వతః కుర్యాత్ స్వత్వేన స్వీకుర్యాత్ దేహధారణ మాత్రోపయుక్తమేవ స్వీకుర్యాదిత్యర్థః ౭

అధికం న స్వీకుర్యాత్ ఇత్యభిప్రయన్ న తస్మిన్ స్వత్వాభిమానం కుర్యాదిత్యాహ యావదితి, యావతా ... ముదరం భ్రియేత పూర్యేత తావదేవ స్వత్వం దేహినా ముదర పూరణోపయుక్తే ఏవ హి విత్తే దేహినాం స్వత్వాభిమాన ఇత్యర్థః ఏవం హి యోఽధికమపి స్వత్వేనాభిమన్యేత స ... స్తేనః చోర ఏవ యత ఏవం అతో దండమేవార్హతి ఇహ దండాభావేఽప్యముత్ర దండ మర్హత్యేవ యద్వా సంసృతిరూపం దండ మర్హతీతి భావః ౮

యతోఽధికే స్వత్వాభిమానో దండహేతు రత ఏవ తద్భక్షణే ప్రవృత్తాన్ మృగోష్ట్రా దీనాత్మనః స్వస్య పుత్రవత్ పశ్యేత్ పుత్రానివ మన్యేత నను నిగృహ్ణీయా దిత్యర్థః తథాహి తైః పుత్రైః సహ ఏషాం మృగాదీనాం కియదంతరం న కించిదప్యంతరం న కించిదపి తారతమ్యమ స్తీత్యర్థః తత్ర మృగాః హరిణమార్జారాదయః మర్కో మర్కటః ఆఖుః మూషకః సరీసృపా అన్యే సర్పణస్వభావా ... మక్షికాః విశిష్టం పాకపూరితార్థః, విశిష్టమక్షికా ఇతి వా సుసృష్టగేతి వా ... ౯

వివృత మర్థ ముపసంహరతి (త్రివర్గమితి) స్వయం గృహస్థోఽప్యనేన తదుపయుక్తవర్గ త్రయనిష్ఠతా సూచ్యతే అతికృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేన త్రివర్గాన్ న భజేత న సేవేత, దైవాత్ ప్రాప్తైరేవ

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం)

యథాదేశం యథాకాలం యావద్దైవోపపాదితమ్ ౧౦

ఆశ్వాఘాంతేఽవసాయిభ్యః కామాన్ సంవిభజే ద్యథా,
అప్యేకా మాత్మనో దారాం నృణాం సత్వగ్రహో యతః ౧౧

జహ్యాద్యదర్థే స్వప్రాణాన్ హన్యా ద్వా పితరం గురుమ్,
తస్యాం స్వత్వం స్త్రియాం జహ్యాత్ యస్తేన హ్యజితో జితః ౧౨

కృమివిడ్ భస్మనిష్ఠాంతం క్వేదం తుచ్ఛం కళేవరమ్,
క్వ తదీయరతి ర్భార్యా క్వాయ మాత్మా నభశ్ఛదిః ౧౩

తుష్యేత్ ఇత్యర్థః తదేవాహ-యావద్దైవేన దేశకాలానుగుణ్యేన ప్రాపితం తదేవ యథోపయుక్తం భజేత ౧౦

ధర్మాంతరమాహ – శ్వానశ్చాఘా అతిపాప్మానశ్చాంతేఽవసాయినః చాండాలాదయశ్చ తానప్యాప్య తేభ్యః యథోచితం కామాన్ సంవిభజేత్ యథాశక్తి తదపేక్షితాన్ అన్నాదీన్ దద్యా దిత్యర్థః సంగ మాత్మజాయాసుతాదిషు విముంచేదిత్యుక్తం జాయాసంగత్యాగ ముపపాదయతి (అపీతి) ఆత్మనః స్వస్య దారాన్ భార్యా మేకామపి జహ్యాత్ తస్యాం స్వత్వాభిమానం త్యజేదిత్యర్థః ఏతదేవ యుక్తం తావత్తస్యా దుస్త్యజత్వమాహ-యతో యస్యాం భార్యాయాం నృణాం స్వత్వగ్రహః మమైవేయ మిత్యాగ్రహః ౧౧

యదర్థే యద్భార్యార్థం స్వకీయాన్ ప్రాణాన్ పితరం గురుం వా హన్యాదేవం దుస్త్యజా భార్యేత్యుక్తిమ్ ఏవంభూతాయాం తస్యాం స్త్రియాం భార్యాయాం స్వత్వం జహ్యాత్ స్వత్వాభిమానం న కుర్యాదిత్యర్థః యః పుమానేవం జహ్యాత్తేన పుంసా అజితః కైరప్యజితః పరమాత్మా జితః వశీకృతో భవతి ౧౨

కథమేవం తస్యాం స్వత్వాభిమానః త్యక్తుం శక్యః? యత్త్వవిచారేణేత్యాహ (కృమీతి) కృమివిడ్భస్మసు నిష్ఠా పర్యవసానమంతో యస్య తదిదం కలేవరం క్వ తదీయా దేహార్థా రతిర్యస్యాః సా భార్యా క్వ నభశ్ఛదః ఆకాశస్యాపి ఛాదయితా ఆకాశతుల్యో నిర్లేప ఇత్యర్థః ఈదృశ ఆత్మా క్వేత్యేవం తత్త్వవిచారేణ జహ్యాదిత్యర్థః ౧౩

సిద్ధై ర్యజ్ఞావశిష్టార్థైః కల్పయేద్ వృత్తి మాత్మనః,
శేషే స్వత్వం త్యజన్ ప్రాజ్ఞః పదవీం మహతా మియాత్ ౧౪

దేవానృషీన్ నృభూతాని పితౄనాత్మాన మన్వహమ్.
స్వవృత్త్యాగతవిత్తేన యజేత పురుషం పృథక్ ౧౫

యర్హ్యాత్మనోఽధికారాద్యాః సర్వాః స్యు ర్యజ్ఞసంపదః,
వైతానికేన విధినా అగ్నిహోత్రాదినా యజేత్. ౧౬

న హ్యగ్నిముఖతోఽయం వై భగవాన్ సర్వయజ్ఞభుక్,
ఇజ్యేత హవిషా రాజన్యథా విప్రముఖే హుతైః ౧౭

యావదర్థపరిగ్రహ ఇతి దైవాల్లబ్ధేష్వపి ప్రాణమాత్రోపయుక్తాన్నాదిపరిగ్రహ ఉక్తః ఇదానీం తైరపి యజ్ఞావశిష్టై రేవార్థై రాత్మనో వృత్తిం కల్పయే దిత్యాహ (సిద్ధైరితి) సిద్ధైర్దైవా ల్లబ్ధైః యజ్ఞావశిష్టైః పంచమహాయజ్ఞాదిభిః అవశేషితై రేవాన్నైః అన్నాదిభి రాత్మనః స్వస్య వృత్తిం ప్రాణధారణరూపాం కల్పయేత్ శేషే యజ్ఞాద్యనుపయుక్తే స్వవృత్త్యనుపయుక్తే చ దైవాల్లబ్ధేఽప్యర్థే స్వత్వాభిమానిం త్యజేత్ ప్రాజ్ఞః ఏవంవిధజ్ఞానవాన్ మహతాం పదవీం మహద్భి ర్గమ్యాం ముక్తిరూపాం పదవీం ప్రాప్నుయాత్ ౧౪

ఏత ద్వివృణ్వన్నాహ-దేవానృషీన్ నౄన్ మనుష్యాన్ భూతాని పితౄంశ్చ పంచమహాయజ్ఞదేవతా ఆత్మానం చ స్వవృత్త్యా యాజనాధ్యాపనాదిపూర్వోక్తవృత్త్యా ఆగతేనార్జితేన విత్తేనాన్వహ మహరహః పృథక్ పురుషం దేవాద్యంతరాత్మానం పరమపురుషం యజేత ఏకమేవ పరమపురుషం దేవాదిశరీరభేదేనాంతరాత్మత్వేనావస్థిత మారాధయే దిత్యర్థః ౧౫

కించ యర్హి యదాత్మనః స్వస్యాధికారః "అర్థీ సమర్థో విద్వాంశ్చ" ఇత్యుక్తోధికారః స్యాత్తదా సర్వా యజ్ఞసంపదః స్యురేవ. యథాధికారం సర్వే యజ్ఞాః కర్తవ్యా ఏవేత్యర్థః, వితానో యజ్ఞగ్రంథః శ్రౌతకల్పసూత్రాదిరూపః తదుక్తేన విధినాఽగ్నిహోత్రాదికర్మణా పరమపురుషం యజేత, ౧౬

అగ్నిముఖారాధనాత్ విప్రముఖారాధన మతీవ భగవత స్తోషకృదిత్యాహ (న హీతి) హే రాజన్! విప్రముఖే హుతై రన్నాదిభిః యథాయం సర్వయజ్ఞభుక్ భగవానిజ్యేతాఽఽరాధ్యేత న తథాఽగ్నిముఖతో హవిషాఽఽరాధ్యేత ౧౭

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం)

తస్మాత్ బ్రాహ్మణదేవేషు మర్త్యాదిషు యథార్హతః,
తైస్తైః కామై ర్యజస్వైనం క్షేత్రజ్ఞం బ్రాహ్మణానను. ౧౮

కుర్యాదాపరపక్షీయం మాసి ప్రౌష్ఠపదే ద్విజః,
శ్రాద్ధం పిత్రో ర్యథావిత్తం తద్బంధూనాం చ విత్తవాన్. ౧౯

అయనే విషువే కుర్యాత్ వ్యతీపాతే దినక్షయే,
చంద్రాదిత్యోపరాగే చ ద్వాదశీశ్రవణేషు చ. ౨౦

తృతీయాయాం శుక్లపక్షే నవమ్యామథ కార్తికే,
చతసృష్వప్యష్టకాసు హేమంతే శిశిరే తథా ౨౧

తస్మాద్బ్రాహ్మణేషు దేవేషు పంచమహాయజ్ఞదేవేషు మర్త్యాదిషు చ యథాశక్తి యథాయోగ్యం చ తైస్తైః కామై రన్నాదిభి ర్బ్రాహ్మణాననం బ్రాహ్మణా ఏవాననం ముఖం యస్య తమేనం క్షేత్రజ్ఞం పరమాత్మానం దేవాద్యన్తర్గతజీవశరీరకం వా యజస్వారాధయ బ్రాహ్మణానన్వితి పాఠే బ్రాహ్మణేషు యథానన్తరమన్యేషు మర్త్యాదిషు యజస్వేత్యర్థః యుధిష్ఠిరస్య గృహస్థత్వాత్ తవాప్యేవమారాధన మవశ్యం కర్తవ్య మిత్యభిప్రాయేణాఽఽహ యజస్వేతి మధ్యమపురుషప్రయోగః ౧౮

కించ ప్రౌష్ఠపదే భాద్రపదే మాసి ద్విజః త్రైవర్ణికో ధనవాంశ్చేత్ యథావిత్తం విత్తానుసారేణ పిత్రో ర్మాతాపిత్రోః తద్బంధూనాం చాపరపక్షీయం శ్రాద్ధం మహాలయాఖ్యం కుర్యాత్ ౧౯

కించాయనాదిషు కాలేషు పిత్రోః శ్రాద్ధం కుర్యా దిత్యన్వయః, తత్రాయనం కర్కటసంక్రాంతి ర్మకరసంక్రాంతి శ్చ మేషతులే విషువసంజ్ఞికే తథా చ వృద్ధవసిష్ఠః-

మృగకర్కటసంక్రాంతీ ద్వే తూదగ్దక్షిణాయనే।
విషువే తు తులామేషే గోలమధ్యే తతోఽపరాః॥ ఇతి

కుహూ ర్నష్టేందుకలా చంద్రాదిత్యయో రుపరాగో గ్రహః ౨౦

శుక్లపక్షే తృతీయాయాం అక్షయతృతీయాయామిత్యర్థః కార్తికే మాసే శుక్లపక్షే నవమ్యాం హేమంతశిశిరే చ ఋతౌ చతసృష్వష్టకాసు మార్గశీర్షాదిమాసచతుష్టయకృష్ణాష్టమీషు ౨౧

మాఘే చ సితసప్తమ్యాం మఘారాకాసమాగమే,
రాకయా చానుమత్యా వా మాసర్క్షాణి యుతాన్యపి ౨౨

ద్వాదశ్యా మనురాధా స్యాచ్ఛ్రవణ స్తిస్ర ఉత్తరాః,
తిసృష్వేకాదశీ వాఽఽసు జన్మర్క్షశ్రోణయోగయుక్ ౨౩

త ఏతే శ్రేయసః కాలా నృణాం శ్రేయోవివర్ధనాః,
కుర్యాత్ సర్వాత్మనైతేషు శ్రేయోఽమోఘం తదాయుషః ౨౪

ఏషు స్నానం జపో హోమో వ్రతం దేవద్విజార్చనమ్,
పితృదేవనృభూతేభ్యో యద్ దత్తం తద్ధ్యనశ్వరమ్ ౨౫

సంస్కారకాలో జాయాయా అపత్యస్యాత్మన స్తథా,

మాఘే మాపి సితసప్తమ్యాం శుక్లసప్తమ్యాం మఘానక్షత్రపౌర్ణమాస్యోః సంయోగకాలే చ సంపూర్ణచంద్రా పౌర్ణమాసీ రాకా కళాహీనచంద్రా పౌర్ణమాసీ సానుమతీ తాభ్యాం యుక్తాని యాని మాసర్క్షాణి మాసనామప్రవృత్తినిమిత్తాని నక్షత్రాణి తదుపలక్షితేషు చ కాలేషు ౨౨

యద్వా ద్వాదశ్యా మనురాధాశ్రవణ ముత్తరాఫల్గునీ ఉత్తరాషాఢోత్తరాభాద్రేతి తిస్ర ఉత్తరా వా స్యుః అనూత్తరాసూక్తాసు తిసృషు ఏకాదశీ వా యదా స్యాత్తదా వ జన్మర్క్షశ్రోణయోగయుక్త జన్మనక్షత్రస్య శ్రవణనక్షత్రస్య వా యోగేన యుక్తః కాలః తదా చ యోగగ్రహణం సంబంధబాహుళ్య జ్ఞాపనాయేతి సూచితమ్ ౨౩

న కేవలం శ్రాద్ధస్యైవైతే కాలాః కింతు ధర్మమాత్రస్యేత్యాహ (త ఇతి ద్వాభ్యామ్) త ఏతే అయనాదయః నృణాం శ్రేయసః శ్రేయస్సాధనధర్మానుష్ఠానస్య యోగ్యః శ్రేయో వర్ధయంతీతి తథా తాదృశాః కాలాః తస్మాత్ సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన ఏషు కాలేషు శ్రేయః శ్రేయస్సాధనం వక్ష్యమాణం స్నానాదిక మనుతిష్ఠే త్తదేవ హ్యాయుషః అమోఘ మమోఘత్వం సాఫల్య మిత్యర్థః ౨౪

ఏషు కాలేషు కృతం యజ్ఞపాదికం యచ్చ పిత్రాద్యుద్దేశేన దత్తం "భావేక్తః" దానం చ తద్ధ్యనశ్వర మక్షయ్యఫలసాధనమ్ ౨౫

కిం చ హే నృప! జాయాపత్యాత్మనాం సంస్కారకాలే తత్ర జాయాయాః సంస్కారః పుంసవనాదిః అపత్యస్య సంస్కారో జాతకర్మాదిః ఆత్మనః స్వస్య సంస్కారో యజ్ఞదీక్షాదిః ఏతేషాం

(దేశకాలాదివిశేషేణ గృహస్థధర్మనిరూపణం)

ప్రేతసంస్థా మృతాహశ్చ కర్మణ్యభ్యుదయే నృప ౨౬

అథ దేశాన్ ప్రవక్ష్యామి ధర్మాదిశ్రేయ ఆవహాన్,
స వై పుణ్యతమో దేశః సత్పాత్రం యత్ర లభ్యతే ౨౭

బింబం భగవతో యత్ర సర్వమేత చ్చరాచరమ్,
యత్ర హ బ్రాహ్మణకులం తపోవిద్యాదయాన్వితమ్ ౨౮

యత్ర యత్ర హరేరర్చా స దేశః శ్రేయసాం పదమ్,
యత్ర గంగాదయో నద్యః పురాణేషు చ విశ్రుతాః ౨౯

సరాంసి పుష్కరాదీని క్షేత్రాణ్య ర్హాశ్రితాన్యుత,
కురుక్షేత్రం గయశిరః ప్రయాగః పులహాశ్రమః ౩౦

కాలేషు యదా ప్రేతస్య సంస్థా దహనాది కర్మ మృతాహశ్చ తదాఽస్మి న్నభ్యుదయార్థే కర్మణి కృతం స్నానాదిక మనశ్వరమితి పూర్వేణాన్వయః ౨౬

ఏవం శ్రేయస్కరాః కాలా ఉక్తాః. అథ దేశాన్ వక్తుం ప్రతిజానీతే (అథేతి) కర్మాది శ్రేయస ఆవాహనాధాయకాన్ దేశాన్ ప్రవక్ష్యామి తావ దయం ముఖ్యో దేశః శ్రేయస్కర ఇత్యాహ (స ఇతి) యత్ర దేశే సత్పాత్రం లభ్యతే ౨౭

యత్ర యస్మిన్ సర్వ మేతచ్చరాచర మాధేయతయా నియామ్యతయా చాస్తి తస్య భగవతో బింబం యత్ర చ దేశే వర్తతే యత్ర చ దేశే తపోవిద్యాదయాభిర్యుక్తం బ్రాహ్మణకులం వర్తతే ౨౮

యత్ర యత్ర దేశే హరే ర్భగవతోఽర్చా పూజా ప్రవర్తతే స సర్వోఽపి దేశః పుణ్యతమః శ్రేయసాం పదం శ్రేయస్సాధనధర్మానుష్ఠానయోగ్యం స్థానం కించ యత్ర యేషు దేశేషు పురాణేషు ప్రసిద్ధాః గంగాదాయో నద్యః సంతి ౨౯

తథా పుష్కరప్రభృతీని సరాంసి చ యత్ర సంతీతి పూర్వేణ సంబంధః ఉత కించ యాని చార్హాశ్రితాని మహాత్మభి రధిష్ఠితాని క్షేత్రాణి సంతి తాన్యేవ దర్శయతి (కురుక్షేత్ర మితి) యద్వా కురుక్షేత్రాదివ్యతిరిక్తక్షేత్రాభిప్రాయేణోక్తమర్హాశ్రితానీతి. గయస్యాసురస్య శిరః తత్పతనస్థానం గయేత్యర్థః ప్రయాగో గంగాయమునయో స్సంగమస్థానం పులహాఽఽశ్రమః సాలగ్రామతీర్థమ్ ౩౦

నైమిషం ఫాల్గునం సేతుః ప్రభాసోఽథ కుశస్థలీ,
వారాణసీ మధుపురీ పంపా బిందుసరస్తథా ౩౧

నారాయణాశ్రమో నందా సీతారామాశ్రమాదయః,
సర్వే కులాచలా రాజన్ మహేంద్రమలయాదయః ౩౨

ఏతే పుణ్యతమా దేశా హరేరర్చాశ్రితాశ్చ యే,
ఏతాన్ దేశాన్ నిషేవేత శ్రేయస్కామో హ్యభీక్ష్ణశః,
ధర్మో హ్యత్రేహితః పుంసాం సహస్రాధిఫలోదయః ౩౩

పాత్రం త్వత్ర నిరుక్తం వై కవిభిః పాత్రవిత్తమైః,
హరిరేవైక ఉర్వీశ యన్మయం వై చరాచరమ్ ౩౪

ఫల్గునీ నదీ గయాయామేవ తత్స్థానం ఫాల్గునమ్ సేతుః రామసేతుః ప్రభాసః ప్రత్యక్సరస్వతీసంగమస్థానం కుశస్థలీ ద్వారవతీ పంపాసరోవరమ్ బిందుసరః కర్దమాశ్రమః ౩౧

నారాయణాశ్రమో బదరికాశ్రమః నందా అలకనందాతటం సీతారామయో రాశ్రమశ్చిత్రకూటాద్రిః ఏతత్ప్రభృతయః తథా హే రాజన్! మహేంద్రమలయాదయః సర్వే కులగిరయశ్చ ౩౨

తథా యే హరేరర్చా స్థిరా పూజా ప్రతిమా వా తయా ఆశ్రితాః అధిష్ఠితా స్త ఏతే సర్వే పుణ్యతమా దేశాః బింబం భగవతో యత్రేతి శాలగ్రామశిలాద్యర్చావదేశ ఉక్తః అత్ర తు వేంకటాద్రిస్థానాదీ న్యుచ్యంతే ఇత్యపౌనరుక్త్యమ్ శ్రేయస్కామః ముమాక్షభీక్ష్ణశః పునః పునరేతాన్ దేశాన్నితరాం సేవేత ౩౩

పుంసాం యత్ఫలసాధనత్వే యో ధర్మ ఉదితో విహితః స ఏష దేశేషు కృతః సహస్రగుణమధికస్య ఫలస్య ఉదయో యస్మాత్తాదృశో భవేత్ ఏవం దేశకాలౌ ఉక్తౌ అథ పాత్రమాహ (పాత్రం త్విత్యాదినా) హే ఉర్వీశ! పాత్రవిత్తమైః సత్పాత్రయాథాత్మ్యవిద్భిః కవిభిః హరిరేక ఏవ పాత్రం నిరుక్తం హరిరేక ఏవ సత్పాత్రమితి నిర్ణీతమిత్యర్థః పాత్రం పూజ్యం సమర్హణీయం వస్తు హరిం విశినష్టి - ఏతచ్చరాచరాత్మకం జగద్యన్మయం యద్ధరిప్రచుర మేతేన తత్సమర్హణేన సర్వే సమర్హితా భవంతీతి సూచితమ్ ౩౪

(దేశకాలాదివిశేషేణ గృహస్థధర్మనిరూపణం)

దేవర్ష్యర్హత్సు వై సత్సు తత్ర బ్రహ్మాత్మజాదిషు,
రాజన్యదగ్రపూజాయాం మతః పాత్రతయాచ్యుతః ౩౫

జీవరాశిభి రాకీర్ణ ఆండకోశాంఘ్రిపో మహాన్,
తన్మూలత్వా దచ్యుతేజ్యా సర్వజీవాత్మతర్పణమ్ ౩౬

పురాణ్యనేన సృష్టాని నృతిర్యగృషిదేవతాః,
శేతే జీవేన రూపేణ పురేషు పురుషో హ్యసౌ. ౩౭

హరేరేవ పాత్రత్వం యతో రాజసూయే అధునా త్వయైవ దృష్టమిత్యాహ (దేవేష్వితి) హే రాజన్! దేవేషు ఋషిషు అర్హత్సు తపోయోగాదిసిద్ధేషు బ్రహ్మసుషు సనకాదిష్వపి సత్సు తత్ర త్వదీయరాజసూయే యద్యస్మాదచ్యుత ఏవాగ్రపూజాయాం పాత్రతయా మతో జ్ఞాతః ౩౫

హరేః సమర్హణేన సర్వేషామర్హణం కృతప్రాయ మిత్యాహ (జీవేతి) జీవరాశిభి రాకీర్ణో వ్యాప్తః బ్రహ్మాండకోశ ఏవ యో మహానంఘ్రిపో వృక్షస్తస్య మూలత్వాత్ కారణత్వా దచ్యుత స్యేజ్యాఽఽరాధనం సర్వేషాం జీవాత్మనాం తర్పణం తృప్తికరం యథాంఘ్రిపస్య మూలేఽర్పితం జలం తచ్ఛాఖోపశాఖానాం వృద్ధికరం తథా బ్రహ్మాండకోశమూలభూతేఽచ్యుతే కృతే కృత మర్హణ మండాంతర గతేషు సర్వేషు కృతప్రాయమేవేత్యర్థః అతః స ఏవోత్తమం పాత్రమితి భావః ఇతరత్రాపి తద్దృష్ట్యైవార్హణం కార్యమితి చ ౩౬

ఏతదేవ పురుషనామనిరుక్త్యా దృఢయతి (పురాణీతి) మనుష్యతిర్యగృషిదేవతారూపాణి పురాణి శరీరాత్మకాన్యనేన భగవతా సృష్టాని సృష్టేషు చ పురేషు యతో భగవాన్ జీవేన రూపేణ జీవాఖ్యేన శరీరేణ "యస్యాత్మా శరీరమ్" ఇతి శ్రుతేః పురే శేతే అతోఽసౌ పురుషః పురుషశబ్దః పుష్కలప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయః పురే శేతే ఇతి పురుషః శకారస్య సకారః అకారస్యేకారశ్చ వ్యత్యయాత్ "అన్యేష్వపి దృశ్యతే" ఇతి డశ్చ జీవేన రూపేణేత్యనేన కేవలం సర్వకారణత్వాదేవ తదర్హణం తత్కార్యపర్యంతం పర్యవసన్న మపి తు తత్తదంతరాత్మతయా తత్తద్రూపేణావస్థితత్వాచ్చే త్యుక్తం భవతి ౩౭

తేష్వేవ భగవాన్ రాజంస్తారతమ్యేన వర్తతే,
తస్మాత్ పాత్రం హి పురుషో యావానాత్మా యథేయతే ౩౮

దృష్ట్వా తేషాం మిథో నృణా మవజ్ఞానాత్మతాం నృప,
త్రేతాదిషు హరేరర్చా క్రియాయై కవిభిః కృతా ౩౯

తతోఽర్చాయాం హరిం కేచిత్ సంశ్రద్ధాయ సపర్యయా,
ఉపాసత ఉపాస్తాపి నార్థదా పురుషద్విషామ్ ४०

ఇతోఽపి పురుషశబ్దవాచ్యః స్వసమర్హణేనాన్యేషాం తదాధాయకశ్చేత్యాహ (తేష్వితి) హే రాజన్! తిర్యగాదిభ్య స్తేషు పురుషేషు తారతమ్యేన స్వకీయజ్ఞానశక్త్యాదిగుణావిర్భావతారతమ్యేన వర్తతే భగవా నతోఽసౌ పురుషః పురు అధికం పురుషేషు శేత ఇతి పురుషః యతః ఏవంభూతోఽత స్తద్దృష్ట్యైవార్హణమర్హణీయేషు సర్వేషు పురుషేషు విధేయమితి భావః యతో దేవమనుష్యాది పురుషేష్వంతర్యామితయా జీవశరీరకతయా చ భగవాన్ వర్తతే, యతశ్చ సర్వే పురుషా దేవాదయో భగవచ్ఛరీరభూతా స్తేన తారతమ్యం వ్యాప్తాశ్చ తస్మాదాత్మా పరమాత్మా పురుషః పరమపురుషో యావాన్ యావద్గుణావిర్భావవాన్ యథా యత్ర యత్ర ఈయతే ప్రతీయతే తత్తత్పాత్రం యత్ర యత్రాధికం భగవతో జ్ఞానశక్త్యాదిగుణావిర్భావ స్తత్తదుత్తమం పాత్రం న్యూనావిర్భావవత్త్వముక్తమితి భావః. తదేవం భగవత ఏవోత్తమపాత్ర మితరేషామపి తదాత్మకత్వేనైవార్హణీయత్వం తదపి తదావిర్భావాను సారేణ వ్యవస్థితమితి ప్రోక్తమ్ ౩౮

నను, భగవతః తదాత్మకానాం పురుషాణామేవార్హణీయత్వే స్మృతికారాదిభి రారాధనీయత్వే విహితా హరిప్రతికృతిః పూజితా న ఫలదా స్యాదితి చేన్నాతదోహిణాం వ్యర్థైవేత్యాహ (దృష్ట్వేతి ద్వాభ్యామ్) మిథోఽవజ్ఞానం తిరస్కారః తస్మిన్నాత్మా బుద్ధిర్యేషాం తేషాం భావం దృష్ట్వా హే నృప! హరేః క్రియాయై పూజార్థమర్చాప్రమాణం కవిభిః త్రేతాదిషు యుగేషు కృతా పూజ్యత్వేన విహితా త్రేతాదిష్విత్యనేన ప్రాయశః కృతే సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనమేవ విహితమితి సూచితమ్ ౩౯

తత్రార్చాయాం పూజార్థప్రతిమాయాం కేచిద్ధరిం సంశ్రద్ధాయ శ్రద్ధాపూర్వక ముపాసతే ఏవ ముపాస్తారాధితాప్యర్చా పురుషద్విషాం భగవదాత్మకాన్ పురుషాన్ ద్విషంతీతి పురుషద్విషః తేషాం నార్థదా న పురుషార్థదా భవతి పురుషాన్ బహూమన్యమానానా మేవార్చారాధనం ఫలపదిత్యర్థః ४०

పురుషేష్వపి రాజేంద్ర సుపాత్రం బ్రాహ్మణం విదుః,
తపసా విద్యయా తుష్ట్యా ధత్తే వేదం హరేస్తనుమ్ ౪౧

నన్వస్య బ్రాహ్మణా రాజన్ కృష్ణస్య జగదాత్మనః,
పునంతః పాదరజసా త్రిలోకీం దైవతం మహత్ ౪౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, స_ప్తమస్కంధే,
సదాచారనిర్ణయో నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః

యదుక్తం "తస్మాత్పాత్రం హి పురుషః" ఇత్యాది తద్వివృణోతి (పురుషేష్వితి) హే రాజేంద్ర! పురుషేష్వితి బ్రాహ్మణం సత్పాత్రం సుపాత్రతయాఽధ్యాత్మవిదః సుపాత్రత్వే హేతుం వదన్ విశినష్టి, ఇదం బ్రాహ్మణాత్మకం సుపాత్రం,తపసానశనేన విద్యయాఽఽత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వక భగవదుపాసనరూపవిద్యయా తుష్ట్యా దైవా ల్లబ్ధసంతోషేణ చేదం స్వధర్మశమదమాదీనా మప్యు పలక్షణమ్ ఏభి ర్గుణై ర్హరే స్తనుం ధత్తే బిభర్తి. చశబ్దః పాదపూరణార్థః ఏవకారార్థో వా హరేరేవ తనుం ధత్త ఇత్యర్థః ౪౧

ఏతదేవ కైముతికన్యాయేన ద్రఢయతి (నన్వస్యేతి) హే రాజన్! న త్రిలోకీం పాదరజసా పునంతః పవిత్రీకుర్వంతః జగదంతరాత్మనః శ్రీకృష్ణస్యాపి బ్రాహ్మణా మహద్దైవతం కిముతాన్యేషా మస్మద్విధానాం బ్రాహ్మణా దైవతమిత్యర్థః ౪౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం.
చతుర్దశోఽధ్యాయః

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ—

కర్మనిష్ఠా ద్విజాః కేచిత్ తపోనిష్ఠా నృపాపరే,
స్వాధ్యాయేఽన్యే ప్రవచనే యే కేచి జ్ఞానయోగయోః ౧

జ్ఞాననిష్ఠాయ దేయాని కవ్యాన్యానంత్యమిచ్ఛతా,
దైవే చ తదభావే స్యా దితరేభ్యో యథార్హతః ౨

ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైక ముభయత్ర వా,
భోజయేత్ సుసమృద్ధోఽపి శ్రాద్ధే కుర్యాన్న విస్తరమ్ ౩

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

తపసా విద్యయేత్యాదినా బ్రాహ్మణేష్వపి తప ఆదిగుణతారతమ్యేన పాత్రత్వం తారతమ్యేన వ్యవస్థితమితి సూచితమ్ ఏతదేవ వివృణ్వన్ సుపాత్రాయైవ శ్రాద్ధాదిష్వన్నాదికం దద్యాదితి వదన్ప్రాసఙ్గికం పి శ్రాద్ధీయనియమానాహ దేవర్షిః (కర్మనిష్ఠా ఇత్యాదినా.) హే నృప! కేచిత్ ద్విజాః త్రైవర్ణికాః కర్మనిష్ఠాః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మనిష్ఠాః కేచిచ్చానశనాదితపోనిష్ఠాః కేచిత్ స్వాధ్యాయే ప్రవచనే అధ్యాపనే చ పరినిష్ఠితాః కేచిచ్చ జ్ఞానయోగయో రుభయోరపి నిష్ఠితా ఇతి శేషః జ్ఞాన మాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వక భగవదుపాసనాత్మకమ్, యోగోఽనభిసంహితఫలకర్మయోగః ౧

తత్ర జ్ఞాననిష్ఠాయ జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవదుపాసనాత్మకజ్ఞానయోగనిష్ఠాయ పితౄనుద్దిశ్య దేయాని కవ్యాని శ్రాద్ధాన్నాదీని ఆనంత్య మపరిమితం ఫలం మోక్షరూపం ఫలమిచ్ఛతాం పుంసాం దేయాని తథా దైవే చ కర్మణి హవ్యాన్యపి జ్ఞాననిష్ఠాయైవ దేయాని తదభావే జ్ఞాననిష్ఠస్యాభావే ఇతరేభ్యః కర్మనిష్ఠాదిభ్యోఽపి యథాయోగ్యం జ్ఞానాదితారతమ్యేన దేయం స్యాత్ ౨

దైవే విశ్వేదేవస్థానే ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ పితృకార్యే పితృప్రయోజనే పిత్రర్థమితి యావత్ త్రీన్ బ్రాహ్మణా నుభయత్ర ద్వయోరపి స్థానయో రేకైకం వా బ్రాహ్మణం భోజయేత్ సుసమృద్ధోఽపి ధనాఢ్యోఽప్యేవం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ న తు శ్రాద్ధే విస్తరం కుర్యాత్ ౩

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంత కథనం చ)

దేశకాలోచితశ్రద్ధాద్రవ్యపాత్రార్హణాని చ,
సమ్యగ్ భవంతి నైతాని విస్తరాత్ స్వజనార్పణాత్ ౪

దేశే కాలే చ సంప్రాప్తే మున్యన్నం హరిదైవతమ్,
శ్రద్ధయా విధివత్ పాత్రే న్యస్తం కామధుగక్షయమ్ ౫

దేవర్షిపితృభూతేభ్య ఆత్మనే స్వజనాయ చ,
అన్నం సంవిభజన్ పశ్యేత్ సర్వం తత్ పురుషాత్మకమ్. ౬

న దద్యా దామిషం శ్రాద్ధే న చాద్యా ద్ధర్మతత్త్వవిత్,
మున్యన్నైః స్యాత్పరా ప్రీతి ర్యథా న పశుహింసయా ౭

శ్రాద్ధవిస్తారా ద్దోషమాహ (దేశేతి) దేశకాలపాత్రాణి యథోక్తాన్యేవ ఉచితా శ్రద్ధా విశ్వాసః కర్తృవిషయా త్వరా వా అర్హణం పూజాసాధనం తాని సమీచీనాన్యపి స్వజనార్పణా ద్విస్తరా న్న సమ్య గ్భవంతి విగుణాన్యేవ స్యుః ఇత్యర్థః నను కుతో విస్తరః ప్రాప్తః యేన నిషిధ్యతే ఇతి శంకాం వారయితుం స్వజనార్పణా దిత్యుక్తం స్వజనానా మర్పణా ద్దౌహిత్రో నిమంత్రిత శ్చే త్తత్పుత్రాదయః కథం వర్జ్యా ఇత్యాద్యేవం ప్రాప్తా ద్విస్తరాదిత్యర్థః ౪

శ్రాద్ధే విష్ణ్వర్థ మపి బ్రాహ్మణం భోజయే దిత్యాహ (దేశ ఇతి) దేశే పూర్వోక్తే కాలేఽపర పక్షాదిరూపం మృతాహాదిరూపే చ కాలే ప్రాప్తే కర్తవ్యత్వేన ప్రాప్తే శ్రాద్ధే పాత్రే సత్పాత్రే విధివత్ శ్రద్ధయా న్యస్తం మున్యన్న మారణ్యం వ్రీహ్యాదిజ మప్యన్నం హరిదైవతం విష్ణుదైవత్యం తస్మై నివేదితం తదుద్దేశేన చ దత్త మన్నం కామధుక్ కామద మక్షయఫలదం ముక్తిసాధనం చేత్యర్థః ౫

సర్వాశ్రమసాధారణాన్ కాంశ్చిద్ధర్మానాహ (దేవర్షీతి) దేవాదిభ్య ఆత్మనే స్వజనాయ బంధు జనాయ చాన్నం విభజే ద్విభజ్య దద్యాత్ తద్దేవాదికం సర్వం ప్రాణిజాతం పురుషాత్మకం భగవదాత్మకం పశ్యేత్ ౬

ఆమిషం మాంసం శ్రాద్ధే పిత్రాద్యుద్దేశేన న దద్యాత్ ఇదం క్షత్రియాభిప్రాయకం తథా ధర్మయాథాత్మ్యవిత్ స్వయ మప్యామిషం నాశ్నీయాత్ యథా మున్యన్నైరపి పరోత్కృష్టా పిత్రాదీనాం ప్రీతిః స్యాత్తథా పశుహింసయా న స్యాత్ ౭

నైతాదృశః పరో ధర్మో నృణాం సద్ధర్మ మిచ్ఛతామ్,
న్యాసో దండస్య భూతేషు మనోవాక్కాయజస్య యః ౮

ఏకే కర్మమయాన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానినో యజ్ఞవిత్తమాః,
ఆత్మసంయమనేఽనీహా జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే ౯

ద్రవ్యయజ్ఞై ర్యక్ష్యమాణం దృష్ట్వా భూతాని బిభ్యతి,
ఏష మాఽకరుణో హన్యా దతజ్జ్ఞో హ్యసుతృబ్ ధ్రువమ్ ౧౦

కిం సద్ధర్మ మిచ్ఛతాం నృణా మేతాదృశః ఏవ పర ఉత్కృష్టో ధర్మః కోఽసౌ? యో భూతేషు మనోవాక్కాయజస్య దండస్య న్యాసః త్యాగః కరణత్రయేణ భూతద్రోహాభావ ఏవ నృణాం పరో ధర్మ ఇత్యర్థః ఏతాదృశోఽన్యః పరో ధర్మో నాస్తీతి భావః న దద్యాదామిష మిత్యనేన పశుమృగాదిహింసాగర్భమాంసాదిద్రవ్యకశ్రాద్ధాదే రపి మున్యన్నేనాపి కృతం శ్రాద్ధాదికం నితరాం పిత్రాదీనాం ప్రీతికృదిత్యుక్తం నైతాదృశ ఇత్యనేన భూతహితమేవోత్కృష్టధర్మ ఇత్యుక్తమ్ ౮

యత ఏవ మత ఏవ కేచి జ్జ్ఞాననిష్ఠా హింసాగర్భద్రవ్యయజ్ఞాన్ జహతి జ్ఞానయజ్ఞనిష్ఠాశ్చ భవంతీత్యాహ (ఏక ఇతి) యజ్ఞవిత్తమా యజ్ఞయాథాత్మ్యవిదః అనీహా నిష్కామాః కేచిత్ జ్ఞానినః పూర్వోక్తోత్కృష్టధర్మజ్ఞానవంతః కర్మమయాన్ యజ్ఞాన్ పశుపురోడాశాదిద్రవ్యకాన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానదీపితే ఆత్మసంయమనే జుహ్వతి జ్ఞానేన పరమాత్మోపాసనాత్మకేన దీపితే ప్రజ్వలితే ఆత్మనో మనసః సంయమో నియమ స్తస్మిన్ యోగాగ్నా వీత్యర్థః తత్ర జుహ్వతి "తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్మా యజమానః శ్రద్ధా పత్నీ శరీర మిధ్మ మురో వేది ర్లోమాని బర్హిః" ఇత్యాదిపురుషవిద్యోక్తవిధయా క్రియామయాన్ యజ్ఞాన్ హిత్వా జ్ఞానమయాన్ యజ్ఞాన్ అనుతిష్ఠంతీత్యర్థః ౯

ఏవం జుహ్వతా మయం భావ ఇత్యాహ (ద్రవ్యయజ్ఞా ఇతి) ద్రవ్యయజ్ఞైః పశుపురోడాశాది ద్రవ్యయజ్ఞైః యక్ష్యమాణం దృష్ట్వా భూతాని పశ్వాదీని ఏష యక్ష్యమాణో నిర్ఘృణోఽజ్ఞశ్చాసుతృప్ అస్మాక మసుభిః తృప్యతీతి తాదృశః మాం ధ్రువం నూనం హన్యాదితి బిభ్యతీత్యాశయేన ద్రవ్యయజ్ఞాన్ హిత్వా జ్ఞానయజ్ఞా ననుతిష్ఠంతీత్యర్థః ౧౦

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

తస్మాద్దైవోపపన్నేన మున్యన్నేనాపి ధర్మవిత్,
సంతుష్టోఽహరహః కుర్యా న్నిత్యనై మిత్తికీః క్రియాః ౧౧

విధర్మః పరధర్మశ్చ ఆభాస ఉపమా ఛలః,
అధర్మశాఖాః పంచేమా ధర్మజ్ఞోఽధర్మవత్ త్యజేత్ ౧౨

తస్మాత్ పూర్వోక్తభూతసుహృత్త్వరూపోత్కృష్టధర్మవిత్ పుమాన్ దైవా దుపనతేన మున్యన్నేనాపి న తు మాంసాదినాఽహరహః నిత్యనైమిత్తికాశ్చ క్రియాః సంతుష్టః కుర్యాత్ యద్యప్యత "మున్యన్నైః స్యాత్పరా ప్రీతి స్తథా న పశుహింసయా" ఇత్యనేన "ద్రవ్యయజ్ఞైర్యక్ష్యమాణమ్" ఇత్యనేన చ మాంసశ్రాద్ధాగ్నీషోమీయాదికర్మణాం హింసాగర్భత్వేన పాపమిశ్రత్వం ప్రతీయతే, తచ్చ "అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ 3-1-25" ఇతి శారీరకాధికరణన్యాయవిరుద్ధమ్ తత్ర హ్యగ్నీషోమీయాదికర్మణాం పశుహింసాదిరూపపాపమిశ్రత్వేనాఽశుద్ధియుక్తత్వం పరిచోద్య, నైతద్యుక్తమ్ కుతః? శబ్దాదగ్నీషోమీయాదేః సంజ్ఞపనస్య స్వర్గలోకప్రాప్తిహేతుతయా హింసాత్వాభావశబ్దాత్ పశోర్హి సంజ్ఞపననిమిత్తాం స్వర్గలోకప్రాప్తిం వదన్తం శబ్ద మామనంతి "హిరణ్యశరీర ఊర్ధ్వం స్వర్గం లోకమేతి" ఇత్యాదిక మతిశయితాఽభ్యుదయసాధనభూతో వ్యాపారోఽల్పదుఃఖదోఽపి న హింసా ప్రత్యుత రక్షణమేవ తథా చ మంత్రవర్ణః "న వా ఉవైతత్ప్రియాసేన రిష్యసి దేవా ఇదేషి పథిభిః సుగేభిః యత్ర యంతి సుకృతో నాపి దుష్కృతః తత్రత్వాదేవః సవితా దధాతు" ఇతి చికిత్సకం చ తాదాత్వికాల్పదుఃఖకారిణమపి రక్షకమేవ వదంతి పూజయంతి చ తజ్జ్ఞా ఇతి హింసాత్వాభావః సిద్ధాంతితః తథాప్యత్ర హింసాగర్భత్వమాత్రే పశ్వాదిహింసాయాశ్చ సర్వభూతసుహృదాం జ్ఞానినా మననురూపత్వే చ తాత్పర్యం న తు యాగీయహింసాయాః పాపత్వేఽపి త ఏవ కేవలం భూతాని బిభ్యతీత్యేతావదేవోక్తం న తు తద్ధింసాయాః పాపత్వ మపీత్యతో న శారీరకన్యాయవిరోధః ౧౧

తదేవం ప్రాతిస్వికాన్ సాధారణాంశ్చ వర్ణాశ్రమధర్మానభిధాయాఽథ తేషాం ధర్మాభాసేభ్యో వివిక్తత్వజ్ఞాపనాయ తాన్ సంగృహ్య దర్శయన్ తేషాం త్యాజ్యత్వమాహ (విధర్మ ఇతి.) విధర్మాదయః పంచేమే ధర్మాభాసా అధర్మస్య వృక్షరూపస్య శాఖాః శాఖాభూతాః తతస్తాన్ ధర్మయాథాత్మ్యవిత్ అధర్మవత్ త్యజేత్ ౧౨

ధర్మబాధో విధర్మః స్యాత్ పరధర్మోఽన్యచోదితః,
ఉపధర్మస్తు పాఖండో దంభో వా శబ్దభిచ్ఛలః ౧౩

యస్త్విచ్ఛయా కృతః పుంభిరాభాసో హ్యాశ్రమాత్ పృథక్,
స్వభావవిహితో ధర్మః కస్య నేష్టః ప్రశాంతయే ౧౪

ధర్మార్థమపి నేహేత యాత్రార్థం వాఽధనో ధనమ్,
అనీహానీహమానస్య మహాహేరివ వృత్తిదా ౧౫

విధర్మాదీన్ పంచ వ్యాచష్టే (ధర్మబాధ ఇతి) ధర్మబుద్ధ్యా యస్మిన్ క్రియమాణే స్వధర్మబాధః స్యాత్ స విధర్మ ఇత్యర్థః, అన్యస్య క్షత్రియాదేః చోదితో విహితో ధర్మః స బ్రాహ్మణాదేః పరధర్మః ఉపధర్మ ఇతి పాఖండః వేదవిరుద్ధాగమోక్తః దంభో వా పరవంచనార్థో వా ఉపధర్మ ఇత్యర్థః ఛలం వ్యాచష్టే-శబ్దభిచ్ఛల ఇతి శబ్దస్య ప్రమాపకస్య భిదన్యథా వ్యాఖ్యానం యస్మిన్ యథా ద్వాదశావరాన్ భోజయేదిత్యుక్తే ద్వాదశసంఖ్యాకేభ్యోఽవరానేకాదశ దశ వేత్యాది శబ్దభృదితి పాఠే ధర్మశబ్దమాత్రం బిభర్తీతి తథా యథా గాం దద్యాదిత్యుక్తే మరిష్యంత్యా గోర్దాన మితి ౧౩

ఆభాసం వ్యాచష్టే (యస్త్విచ్ఛయేతి) పుంభిః స్వేచ్ఛయా పృథక్ చతుర్భ్యః ఆశ్రమేభ్యః పృథక్కల్పితః ఆశ్రమోఽవధూతాదిః స్వధర్మానుష్ఠానానంతరమపి ధర్మభూయస్త్వారమపి పరధర్మో నానుష్ఠేయోఽనుపయోగాదిత్యాహ - స్వభావేతి స్వభావేన బ్రాహ్మణాదిస్వభావాఽనుగుణ్యేనాభిహిత ఇత్యుపరూపః స ఏవాస్యోపశాంతయే మనః ప్రశాంతయే కల్పతేఽతో న పరధర్మస్యోపయోగ ఇత్యర్థః ౧౪

ఏవం భగవదుపాసనాంగభూతా వర్ణాశ్రమధర్మా ఉక్తాః అథ ప్రధానభూతభగవదుపాసనాత్మకాష్టాంగయుక్తభక్తియోగానుష్ఠానప్రకారం వక్ష్యం స్తావత్తద్విరోధినాం కామక్రోధలోభభయశోకమోహదంభతాపత్రయనిదాదీనాం జయోపాయానాహ (ధర్మార్థమపీత్యాదినా పూర్త మిష్టం తథా సత్యంతేన) తత్ర తావదసంతోషస్య లోభాత్మకస్యాఽనర్థావహత్వం తన్నిమిత్తాహ ధనలిప్సాయాస్త్యాజ్యత్వం చ వక్తుం దైవాదుపనతేనైవ ద్రవ్యేణ స్వధర్మం దేహధారణం చ కుర్యాన్న తు తదర్థం ధనం కామయేతేత్యాహ (ధర్మార్థమితి) అధనో నిర్ధనః పుమాన్ స్వధర్మార్థమపి యాత్రార్థం దేహధారణార్థమపి వా ధనం విత్తం నేహేత న కామయేత, యాత్రార్థమపి నేహేతేత్యేతత్ప్రపంచయతి (అనీహేతి సార్ధైః షడ్భిః) మహాహేరివానీహమానస్య యాత్రార్థం ధనార్థమపి చేష్టామకుర్వతః దైవోపనతేన ప్రాణాన్ ధారయమాణస్యేత్యర్థః అనీహాఽకామనా ఏవ వృత్తిదా జీవనావహా దైవాదుపనతేన జీవతోఽకామయమానస్యాకామనైవ నితరాం సుఖజననద్వారా వృత్తిదేతి భావః. ౧౫

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

సంతుష్టస్య నిరీహస్య స్వాత్మారామస్య యత్ సుఖమ్,
కుతస్తత్ కామలోభేన ధావతోఽర్థేహయా దిశః ౧౬

సదా సంతుష్టమనసః సర్వాః సుఖమయా దిశః,
శర్కరాకంటకాదిభ్యో యథోపానత్పదః శివమ్ ౧౭

సంతుష్టః కేన వా రాజన్న వర్తేతాపి వారిణా,
ఔపస్థ్యజైహ్వ్యకార్పణ్యాద్ గృహపాలాయతే జనః ౧౮

అసంతుష్టస్య విప్రస్య తేజో విద్యా తపో యశః,
స్రవంతీంద్రియలౌల్యేన జ్ఞానం చైవావకీర్యతే. ౧౯

తదేవాహ (సంతుష్టస్యేతి) నిరీహస్య సంతుష్టస్య దైవాల్లబ్ధేన సంతుష్టస్య ఆత్మారామస్య స్వస్యాత్మా అంతరాత్మా పరమపురుషస్తస్మిన్ రమమాణస్య స్వశరీరకబ్రహ్మానందానుభవపరస్య యత్సుఖం తత్కామలోభేన కామ్యంత ఇతి కామాః శబ్దాదయో విషయాస్తేషు లోభేన సంగేన నిమిత్తేనార్థేహయా ధనేచ్ఛయా కామలోభనిమిత్తకధనేచ్ఛయా సర్వా దిశః ప్రతిధావతో భ్రామ్యమాణస్య పుంసః కుతో హేతోర్భవతి అనీహయా యత్సుఖం తదీహయా నాస్తీత్యర్థః ౧౬

ఏవం దైవోపనతయా యాత్రయాఽరేచ్ఛాయాః త్యాజ్యత్వ ముక్తమ్ అథ అసంతోషస్య దుఃఖహేతుత్వం వక్తుం తావత్ సంతోషస్య సుఖహేతుత్వ మాహ (సదేతి) సదా సంతుష్టం దైవాదుపనతేనైవ సంతుష్టం మనో యస్య తస్య పుంసః సర్వా దిశః సుఖమయాః యత్ర క్వాపి గతస్య తస్య సుఖమేవేత్యర్థః యథా ఉపానహౌ పాదత్రాణే పాదయో ర్యస్య స ఉపానత్పాత్ తస్యోపానత్పదః శర్కరాదిభ్యోఽపి శివం సుఖమేవ తద్వత్ ౧౭

హే రాజన్! సంతుష్టశ్చేత్ కో ను పుమాన్ వారిణాపి న వర్తేత సంతుష్టస్తు వారిణాపి యాత్రాం విధాయ సుఖ్యతీత్యర్థః అసంతుష్టశ్చేజ్జన ఔపస్థ్యజైహ్వ్యకార్పణ్యాదుపస్థజిహ్వాసుఖార్థదైన్యాన్నిమిత్తాద్ గృహపాలాయతే గృహపాలః శ్వా తద్వత్ ఆచరతి ౧౮

కిం చాసంతుష్టస్య బ్రాహ్మణస్య తేజ ఆదయః స్రవంతి, తేజో బ్రహ్మవర్చసం విద్యా శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం తపః అనశనాదిరూపం యశః ప్రథా తథేంద్రియలౌల్యేనేంద్రియార్థాసక్త్యా జ్ఞానం వివేకాదిజన్య మవకీర్యతే చ విక్షిప్యతే చ అపగచ్ఛతీత్యర్థః ౧౯

కామస్యాంతం చ క్షుత్తృడ్భ్యాం క్రోధస్యైతత్ఫలోదయాత్,
జనో యాతి న లోభస్య జిత్వా భుక్త్వా దిశో భువః ౨౦

పండితా బహవో రాజన్ బహుజ్ఞాః సంశయచ్ఛిదః,
సదసస్పతయోఽప్యేకే అసంతోషాత్ పతంత్యధః ౨౧

అసంకల్పా జ్జయేత్ కామం క్రోధం కామవివర్జనాత్
అర్థా నర్థేక్షయా లోభం భయం తత్త్వావమర్శనాత్ ౨౨

ఆన్వీక్షిక్యా శోకమోహౌ దంభం మహదుపాసయా,

కిం చ కామక్రోధాదయః సావధికాః లోభ స్త్వసంతోషాత్మకో నిరవధిక ఇత్యాహ (కామస్యేతి) జనః కామక్రోధలోభవాన్ జనః క్షుత్తృడ్భ్యాం నివృత్తాభ్యామితి శేషః నివృత్తాభ్యాం క్షుత్తృడ్భ్యాం నిమిత్తభూతాభ్యాం కామస్యాంతం యాతి అన్నోదకాదినా క్షుత్పిపాసాదౌ నివృత్తే సతి అన్నాదివ్యతిరిక్తకామాంతరాభావాత్ కామస్యాంతం గచ్ఛతీతి భావః, తథా క్రోధస్యాప్యంతం తత్ఫలోదయాత్ తస్య క్రోధస్య యత్ ఫలం పరపీడాదిరూపం తస్యోదయాత్ నివృత్తేః హేతోర్యాతి లోభస్యాంతం తు భువో దిశో జిత్వా భుక్త్వాఽపి నైవ యాతి ౨౦

అత ఏవ హే రాజన్! బహవః పండితాః శాస్త్రజన్యజ్ఞానవంతః బహుజ్ఞాః బహువిధలౌకిక వైదికన్యాయాభిజ్ఞాః అత ఏవ సంశయాన్ ఛిందంతీతి తథాఽత ఏవ సదసః సభాయాః పతయోఽప్యేకే జనాః అసంతోషాద్ధేతో రధో నరకే పతంతి ౨౧

ఏవ మసంతోషస్యానర్థావహత్వ ముక్తమ్ అథ కామాదీనాం జయోపాయానాహ (అసంకల్పాదితి చతుర్భిః) అసంకల్పాత్ భోగార్హతాబుద్ధివర్జనాత్ కామం శబ్దాదివిషయస్పృహం జయేత్ క్రోధం తు కామవివర్జనా జ్జయేదిత్యనుషంగః క్రోధః కామానుభవవిరోధివిషయకోఽమర్షః లోభం త్వసంతోషాత్మకమ్ అర్థానర్థేక్షయా అర్థే ధనేఽనర్థేక్షయాఽనర్థహేతుత్వదర్శనేన జయేత్ భయం తు తత్త్వావమర్శనాత్ చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వత్రయానుసంధానాత్ ౨౨

ఆన్వీక్షిక్యా— "జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ।
తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి" ఇత్యాది పర్యాలోచనయేత్యర్థః జాతస్య వినాశో ధ్రువ ఇతి పర్యాలోచనయా శోకమోహౌ, దంభం తు మహ-

సప్తమస్కంధే - పంచదశోఽధ్యాయః

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

యోగాంతరాయాన్ మౌనేన హింసాం కాయాద్యనీహయా. ౨౩

కృపయా భూతజం దుఃఖం దైవం జహ్యాత్ సమాధినా,
ఆత్మజం యోగవీర్యేణ నిద్రాం సత్త్వనిషేవయా ౨౪

రజస్తమశ్చ సత్త్వేన సత్త్వం చోపశమేన చ,
ఏతత్సర్వం గురౌ భక్త్యా పురుషో హ్యంజసా జయేత్ ౨౫

యస్య సాక్షాద్భగవతి జ్ఞానదీపప్రదే గురౌ,
మర్త్యాసద్ధీః శ్రుతం తస్య సర్వం కుంజరశౌచవత్. ౨౬

-మదాంభికానాం జ్ఞానినా ముపాసనయా సేవయా యోగాంతరాయాన్ యోగస్యాంతరాయభూతాన్, లోకవార్తాదీంస్తు మౌనేన, భూతహింసాం కాయాద్యనీహయా స్వదేహాదిషు నిస్స్పృహయా జయేత్ ౨౩

భూతజం దుఃఖమాధిభౌతికం దుఃఖం కృపయా యేభ్యో భూతేభ్యః స్వస్య దుఃఖం తేష్వేవ కృపయా దైవమాధిదైవికం దుఃఖం సమాధినా ఇదం ప్రాప్తమేవ కిమస్మాభిర్విధేయ మిత్యేవం మనఃసమాధానేన ఆత్మజం దేహజమాధ్యాత్మికం దుఃఖం యోగవీర్యేణ యోగబలేన ప్రాణాయామాదినా నిద్రాం సత్త్వనిషేవయా సాత్త్వికాహారసేవనేన జహ్యాత్. ౨౪

రజస్తమశ్చ సత్త్వేన సాత్త్వికాహారాద్యుపజాతసత్త్వగుణవృద్ధ్యా సత్త్వమంతఃకరణ ముపశమేన హర్షాజననముఖేన ఏతదుక్తం కామాదిరూపం సర్వం పురుషో గురౌ భక్త్యా త్వంజసా సుఖేనైవ జయేత్ ౨౫

గురుభక్త్యభావే సర్వం కామాదిజయాత్మకం వ్యర్థ మిత్యాహ (యస్యేతి.) సాక్షాద్భగవతి "ఆచార్యం మాం విజానీయాత్" ఇత్యుక్తరీత్యా భగవదభిన్నత్వేన దర్శనీయే జ్ఞానమేవ దీపస్తత్ప్రదే మహోపకర్తరి గురౌ యస్య పుంసో మర్త్యబుద్ధిః "సోఽపి మాదృశ ఏవ కశ్చిన్మర్త్యః" ఇతి బుద్ధిస్తస్య శ్రుతమధ్యయనం సర్వం కామాదిజయాదికం చ కుంజరశౌచతుల్యం యథా కుంజరస్య స్నానం పునర్ధూళిప్రక్షేపేణ కృతమప్యకృతం తద్వదిత్యర్థః ౨౬

ఏష వై భగవాన్ సాక్షాత్ ప్రధానపురుషేశ్వరః,
యోగేశ్వరో విమృగ్యాంఘ్రి ర్లోకో యం మన్యతే నరమ్ ౨౬

షడ్వర్గసంయమైకాంతాః సర్వా నియమచోదనాః,
తదంతా యది నో యోగానావహేయుః శ్రమావహాః ౨౭

యథా వార్తాదయో హ్యర్థా యోగస్యార్థం న బిభ్రతి,
అనర్థాయ భవేయు స్తే పూర్తమిష్టం తథాసతః ౨౮

గురో ర్భగవత్త్వం శ్రీకృష్ణదృష్టాన్తేనాహ (ఏష ఇతి) ఏష శ్రీకృష్ణః సాక్షాత్ ప్రకృతి పురుషయో రీశ్వరోఽత ఏవ యోగేశ్వరై రస్మదాదిభిః విమృగ్యౌ ధ్యేయౌ అంఘ్రీ పాదౌ యస్య స భగవానేవ నాత్ర సందేహః ఏవంభూతమపి యం శ్రీకృష్ణం నరం మన్యతే తత్స్వరూపానభిజ్ఞో లోక స్తథా గురుయాథాఽత్మ్యాభిజ్ఞ స్తం నరం మన్యతే, తద్యాథాత్మ్యవిత్తు సాక్షాద్భగవంతం మన్యత ఇత్యర్థః ౨౬

ఏవం గురుభక్త్యభావే సర్వం విఫలమిత్యుక్తమ్ అథావశ్యకానాం సర్వేషాం వర్ణధర్మాణా మాశ్రమధర్మాణాం చేంద్రియజయార్థత్వం తదభావే తద్వైయర్థ్య మింద్రియపర్యంతానా మపి తేషాం భగవదుపాసనాత్మకయోగనిష్పాదకత్వ ఏవ సాఫల్య మన్యథా వైఫల్యం చాహ (షడ్వర్గేతి) సర్వా నియమచోదనాః వర్ణాశ్రమానుగుణాఽఽవశ్యకధర్మనియమవిధయః, చోదనాశబ్దేన చోద్య ముపలక్ష్యతే చోదితా ధర్మా ఇత్యర్థః యద్వా నియమస్య చోదనాః యేషు తే ధర్మాః షడ్వర్గః మనఃపర్యంత షడింద్రియవర్గః తస్య సంయమో నియమః తదైకాంతాః తదేకప్రయోజనా ఇత్యర్థః అన్యథా తేషాం వైఫల్య మేవేతి భావః తదంతాః షడ్వర్గనియమపర్యంతాః అపి యోగాన్ యోగావయవాన్ ధారణాధ్యానసమాధీన్ నావహేయుః న సాధయేయుః తర్హి కేవలం శ్రమావహా ఏవేత్యర్థః ౨౭

ఏవ మావశ్యకధర్మాణా మింద్రియజయద్వారా యోగావహత్వ ఏవ సాఫల్య మన్యథా కేవల శ్రమఫలకత్వం చోక్తమ్ అథ వృత్తిధర్మాణామపి యోగప్రయోజకత్వాభావే వైయర్థ్యం ప్రత్యుతానర్థావహత్వం తైః సహావశ్యకానామపి వైయర్థ్యం చాహ (యథేతి) వార్తాదయో హ్యర్థా వృత్తే ర్జీవనస్యేమే వార్తా అర్థా యాజనాదయః యదా యోగస్యార్థం న బిభ్రతి యోగానుష్ఠానైకప్రయోజనం జీవనం న బిభ్రతి న పుష్ణంతి న కుర్వంతి తదా అనరాయ నైరర్థక్యాయ భవేయుః అసదర్థవ్యయరూపానర్థాయ భవేయు రితి వా తథా సత స్తథా వర్తమానస్య వార్తానరాన్ యోగైకప్రయోజనజీవనమాత్రోపయుక్తా నకుర్వతః పురుషస్య పూర్తం స్మార్తం కర్మ ఇష్టం యాగాదికం వైదికం కర్మ చానర్థక్యాయ భవేతామ్. ౨౮

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

యశ్చిత్తవిజయే యత్తః స్యాన్నిస్సంగోఽపరిగ్రహః,
ఏకో వివిక్తశరణో భిక్షుర్భైక్షమితాశనః ౩౦

దేశే శుచౌ సమే రాజన్ సంస్థాప్యాసన మాత్మనః,
స్థిరం సమం సుఖం తస్మిన్నాసీతర్జ్వంగ ఓమితి ౩౧

ప్రాణాపానౌ సన్నిరుంధ్యాత్ పూరకుంభకరేచకైః,
యావన్మన స్త్యజేత్ కామాన్ స్వనాసాగ్రనిరీక్షణః ౩౨

యతో యతో నిఃసరతి మనః కామహతం భ్రమత్,

అథేంద్రియజయపర్యంతస్వవర్ణాశ్రమధర్మకామాదిజయనిష్ఠస్య భగవద్భక్తియోగానుష్ఠాన ప్రకారమాహ (య ఇత్యాదినా) యః పుమాన్ చిత్తస్య విజయే యత్తః ఆయత్తో దక్షః స్యాత్ తర్హి నిస్సంగః త్యక్తకళత్రపుత్రాదిసంగోఽపరిగ్రహః శరీరమాత్రావశేషితః భిక్షుస్తుర్యాశ్రమీ భూయాత్ భిక్షుర్భూత్వా చైకోఽసహాయః వివిక్తశరణః నిర్జనదేశేఽవస్థితః భైక్షం భిక్షయా లబ్ధం మితం చాశన మన్నం యస్య భైక్షం మితం చాశ్నాతీతి వా కర్తరి ల్యుః ౩౦

శుచౌ పరిశుద్ధే సమేఽనిమ్నోన్నతే చ దేశే హేరాజన్ ! ఆత్మనః స్వస్యాసనం "చేలాజిన కుశోత్తరమ్" ఇత్యుక్తవిధ మాస్థాప్య స్థిరం చాంచల్యరహితం సుఖం చ యథా భవతి తథా తస్మిన్నాసనే ఆసీత ఉపవిశేత్, ఋజ్వంగః ఋజ్వవక్ర మంగం యస్య ఋజుకాయః సన్నోమ్ ఇత్యనుసందధదితి శేషః ౩౧

పూరకకుంభకరేచకైః ప్రాణాపానౌ వాయూ సమ్యఙ్నిరుంధ్యాత్ అపానేన ప్రాణాభిభవో రేచకః ప్రాణేనాఽపానాభిభవః పూరకః ఉభయోః సమానః కుంభకః యావన్మనః కామాన్ శబ్దాది విషయాం స్త్యజేత్ నాఽనుసంధధీత తావత్ స్వస్య నాసాయా అగ్రం నిరీక్షత ఇతి నిరీక్షణః, కర్తరిల్యుః ౩౨

కామైః శబ్దాదివిషయధ్యానైః హతం విక్షిప్తం సన్మనో భ్రమదృతో యతః యం యం విషయం నిస్సరతి విషయీకరోతి తత స్తతో విషయాత్ తన్మనః ఉపాహృత్య ప్రత్యాహృత్య బుధః తత్ప్రత్యాహారవిత్ హృది హృదయస్థే శుభాశ్రయే శనైర్నిరుంధ్యాత్ శుభాశ్రయచింతాప్రవణం కుర్యాత్ అత్ర నియమోఽర్థసిద్ధః చిత్తవిజయ ఇతి నియమ ఉక్తః స్థిరం సుఖ మాసీతేత్యాసనమ్. ప్రాణాపానా

తత స్తత ఉపాహృత్య హృది రుంధ్యాచ్ఛనై ర్బుధః ౩౩

ఏవ మభ్యసత శ్చిత్తం కాలేనాల్పీయసా యతేః,
అనిశం తస్య నిర్వాణం యాత్యనింధనవహ్నివత్ ౩౪

కామాదిభి రనావిద్ధం ప్రశాంతాఖిలవృత్తి యత్,
చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం నైవోత్తిష్ఠేత కర్హిచిత్ ౩౫

యః ప్రవ్రజ్య గృహాత్ పూర్వం త్రివర్గావపనాత్ పునః,
యది సేవేత తాన్ భిక్షుః స వై వాంతాశ్యనపత్రపః ౩౬

యైః స్వదేహః స్మృతో నాత్మా మర్త్యో విట్కృమిభస్మసాత్,

విత్యాదినా ప్రాణాయామః యావన్మన ఇత్యాదినా తత స్తత ఉపాహృత్య ఇత్యంతేన ప్రత్యాహారః నిరుంధ్యాచ్ఛనై ర్బుధ ఇత్యనేన ధ్యానధారణే చోక్తే ౩౩

అథ సమాధిమాహ (ఏవమితి ద్వాభ్యామ్) ఏవమనిశం అహరహః సర్వదా వాఽభ్యసతః తస్య యతేశ్చిత్త మల్పీయసైవ కాలేన నిర్వాణం యాతి బహిర్వృత్తివినాశం యాతి, అనింధనవహ్నివత్ యథాఽనింధనః జ్వాలాధూమాదిరహితో దాహ్యరహితోఽంగారరూపేణాఽవశేషితోఽగ్ని స్తద్వత్ ఇత్యర్థః. ౩౪

న తు విక్షిప్తం భవతీత్యాహ (కామేతి) యద్యస్మాత్ కామాదిభిః శబ్దాదివిషయానుధ్యానాదిభి రనావిద్ధ మసంక్రాంతం ప్రశాంతా ఉపగతా అఖిలా వృత్తయో వ్యాపారాత్మకా యస్య తాదృశం చిత్త మభూత్ తస్మాత్తచ్చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం బ్రహ్మానుభవసుఖావిద్ధం సత్ కర్హిచిదపి నైవోత్తిష్ఠేత శుభాశ్రయా న్న ప్రచ్యుతం భవతి అయమేవ సమాధిర్యద్ బ్రహ్మానుభవమగ్నచిత్తతేతి ౩౫

ఏవ మష్టాంగయుక్తభగవద్భక్తియోగనిష్ఠం తత్ఫలత్వేన త్రివర్గం కామయమానం యతిం నిందతి (య ఇతి) త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామరూపస్యావపనాత్ క్షేత్రభూతాద్ గృహాత్ ప్రవ్రజ్య పునర్యః పుమాంస్తాన్ ధర్మాదీనేవ సేవేత స వై భిక్షు ర్నిరపత్రపో నిర్లజ్జో వాంతాశీ ఛర్దితాన్నభక్షీ ఉద్గీర్ణాన్నభక్ష యితృతుల్య ఇత్యర్థః యద్వా ప్రవ్రజ్యాపి పున ర్భోగాసక్తం యతిం నిందతి (య ఇతి) ౩౬

న చేద మఘటితం దృష్టత్వా దిత్యాహ (యై రితి) యైః పరివ్రాడ్భిః పూర్వం స్వదేహో

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

త ఏవ మాత్మసాత్ కృత్వా శ్లాఘయంతి హ్యసత్తమాః ౩౭

గృహస్థస్య క్రియాత్యాగో వ్రతత్యాగో వటోరపి,
తపస్వినో గ్రామసేవా భిక్షో రింద్రియలోలతా ౩౮

ఆశ్రమాపసదా హ్యేతే ఖల్వాశ్రమవిడంబకాః,
దేవమాయావిమూఢాంస్తా నుపేక్షేతానుకంపయా ౩౯

ఆత్మానం చేద్విజానీయాత్ పరం జ్ఞానధుతాశయః,

నమ్నా స్మృతః ఆత్మత్వేన న నిశ్చితః కింత్వాత్మనః వ్యతిరిక్తో మర్త్యః మరణశీల విట్కృమిభస్మసా చ్చాంతతః క్రిమ్యాద్యవస్థా మాపత్స్యమాన శ్చింతితః త ఏవ పునస్తమేనం దేహమేవ ఆత్మసా త్కృత్వాఽఽత్మాఽభిన్నం కృత్వా శ్లాఘయంతి హి కేచిదసత్తమాః పరివ్రాజ ఇత్యర్థః ౩౭

భోగాసక్తయతినిందాప్రసంగాత్ తేన సహాశ్రమాంతరస్థానపి స్వధర్మాదిత్యాగినో నిందతి (గృహస్థస్యేతి) క్రియాత్యాగః స్వవర్ణాశ్రమోచితక్రియాత్యాగః వటో ర్బ్రహ్మచారిణో వ్రతత్యాగః గురుకులవాసాదివ్రతత్యాగః తపస్వినో వానప్రస్థస్య గ్రామసేవా పునర్గ్రామవాసః భిక్షోః సన్న్యాసిన ఇంద్రియలోలతా ౩౮

ఏతే ఆశ్రమాపసదా యేషాం గృహస్థాదీనాం చతుర్ణాం క్రియాత్యాగాదయ స్త ఏతే ఆశ్రమేషు ఆశ్రమస్థేషు అపసదా నికృష్టా ఇత్యర్థః ఏతే హ్యాశ్రమాణ విడంబయం త్యనుకుర్వంతీత్యాశ్రమవిడంబినః విడంబనమాత్రమేవైషాం న త్వాశ్రమసిద్ధి రిత్యర్థః అతస్తాన్ భగవన్మాయయా విమూఢాన్ అనేన నిత్యనిరతిశయానందరూపపరమాత్మప్రాప్తిసాధనభూతతదుపాసనతదంగధర్మానుష్ఠానోపయుక్తమనుష్య జన్మవర్ణాశ్రమాదిరూపసామగ్రీం లబ్ధ్వాఽపి యే స్వధర్మాదిత్యాగిన స్తే నూనం దేవమాయామోహితా ఇత్యుక్తం భవతి అనుకంపయా అహో ఇమే ఉచ్చపతితాః కిం విధేయ మిత్యేవ మనుకంపాపూర్వక చింతయా తానుపేక్షేత నానువర్తేతేత్యర్థః. ౩౯

స్వాత్మపరమాత్మతత్త్వజ్ఞస్య బ్రహ్మానుభవసుఖతృప్తస్య తు యతే రింద్రియలౌల్య మేవా సంభావితం తస్య దేవమాయామోహాభావా దిత్యాహ (ఆత్మానమితి) పరం ప్రకృతిపురుషలక్షణ మాత్మానం

కిమిచ్ఛన్ కస్య వా హేతో ర్దేహం పుష్ణాతి లంపటః ౧౦

ఆహుః శరీరం రథమింద్రియాణి హయానభీషూన్ మన ఇంద్రియేశమ్,
వర్త్మాని మాత్రా ధిషణాం చ సూతం సత్త్వం బృహద్ బంధురమీశసృష్టమ్ ౧౧

యద్వా ఆత్మానం పరం పరమపురుషం చ విజానీయా చ్చేత్ తజ్జ్ఞానేన నిర్ధూతవాసనః కస్య కామాయ ఇష్టసంప్రాప్త్తయే లంపటః కిమిచ్ఛన్ దేహం పుష్ణాతి దేహపోషణేన స్వాత్మనః పరమపురుషస్య చ నేష్టం సంపద్యతేఽత స్త్యజత్యేవేత్యర్థః యద్వా ఇచ్ఛన్ శబ్దాదివిషయాన్ కామయమానః కస్య స్వపరయో రన్యతరస్య కస్యకామాయేష్టార్థం దేహం పుష్ణాతి కిమ్? న పుష్ణాత్యేవేత్యర్థః కస్య కామాయేత్యనేన దేహపోషణం న స్వాత్మనో నాపి పరమాత్మన శ్చ సుఖావహకం తయోః స్వత ఏవ నిరతిశయసుఖ రూపత్వాదితి సూచ్యతే నిరతిశయానందపరమాత్మోపాసనాత్మకతదనుభవతృప్తో నిరీహో దేహపోషణజ సుఖార్థం న యతత ఏవ, కింతు పరమాత్మప్రాప్తయి ఏవ యతత ఇతి సూచితమ్ దేవమాయా విమూఢా ఇత్యనేన పరమానందరూపపరమాత్మప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయుక్తశరీరేంద్రియాది సామగ్రీం లబ్ధ్వాపి యే న యతంతే తే దేవమాయావిమూఢా ఇతి చోక్తమ్ ౧౦

న కేవలం మయైవ శరీరేంద్రియాదేః పరమాత్మప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయుక్తసామగ్రీత్వ ముచ్యతే, అపి తూపనిషద్వాక్యాన్యపి-

> ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ।
> బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ॥
> "ఇంద్రియాణి హయా నాహు ర్విషయాం స్తేషు గోచరాన్।
> సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥

ఇత్యాదీని సంసారాధ్వనః పారం వైష్ణవం పదం ప్రేప్సు మాత్మానం రథిత్వేన తచ్ఛరీరాదీని రథరథాంగత్వేన రూపయిత్వా తదాహు రిత్యాహ (ఆహురితి) శరీరాదీన్ రథాదిభావేన రూపయంత స్తేషాం పరమాత్మప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయుక్తసామగ్రీత్వ మభీష్టదేశప్రేప్సో ర్విజిగీషోశ్చ ప్రసిద్ధరథాదీనాం సాధనత్వ మిత్యాహు ర్వేదాంతా ఇత్యర్థః శరీరం రథం రథస్థానీయ మింద్రియాణి హయానశ్వా నింద్రియాణా మశ్వస్థానీయానా మీశం ముఖ్యం మనః అభీషూన్ రశ్మీన్ రజ్జూరితి యావత్ మాత్రాః శబ్దాదీన్ వర్త్మాని మార్గస్థానీయాన్ ధిషణాం బుద్ధిం సూతం సారథిం సత్త్వం బలం బృహద్ దృఢం బంధురం దేహాదీనాం బంధనమ్ ఈశసృష్ట మితి యథాయోగ్యం విభక్తివిపరిణామేన శరీరాదీనాం విశేషణమ్, ఈశేన పరమాత్మనా సృష్ట మీశసృష్టమ్ ౧౧

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

అక్షం దశప్రాణమధర్మధర్మౌ చక్రేఽభిమానం రథినం చ జీవమ్,
ధనుర్హి తస్య ప్రణవం పఠంతి శరం తు జీవం పరమేవ లక్ష్యమ్ ౪౨

రాగో ద్వేషశ్చ లోభశ్చ శోకమోహౌ భయం మదః,
మానోఽవమానోఽసూయా చ మాయా హింసా చ మత్సరః ౪౩

రజః ప్రమాదః క్షున్నిద్రా శత్రవస్త్వేవమాదయః,
రజస్తమః ప్రకృతయః సత్త్వప్రకృతయః క్వచిత్ ౪౪

దశానాం ప్రాణానాం సమాహారో దశప్రాణం ప్రాణాదిపంచక నాగకూర్మకృకలదేవదత్త ధనంజయాఖ్యోపప్రాణపంచకాత్మకమ్ అక్ష మక్షస్థానీయమ్ అధర్మధర్మౌ పాపపుణ్యే చక్రే పుణ్యపాపాత్మకయోః కర్మణోరేవ రథత్వరూపితశరీరప్రవృత్తిహేతుత్వాత్తదాయిత్వేన చక్రత్వేన రూపణమ్ అభిమానినం దేహాభిమానినం జీవం రథిన మాహుః తస్య రథినః ప్రణవ మోంకారం ధనుః పరం త్వాహుః శరం తు జీవం పరం పరమాత్మానం తు లక్ష్యం పఠంతి-

"ప్రణవో ధనుః శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే।
అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయో భవేత్॥" ఇతి హ్యన్యత్రాప్యుక్తం

విప్రకృష్టయోః శరలక్ష్యోరివ జీవపరయోః సంబంధజ్ఞాపనహేతుత్వాత్ ప్రణవో ధనురుక్తమ్ ౪౨

రథిత్వేన రూపితజీవ ఏవ శరత్వేనాపి రూప్యతే తత్ర జేతవ్యానాహ రాగ ఇతి, రాగః ఇష్టవిషయేఽసక్తిః ద్వేషః తద్విరోధివిషయేఽప్రీతిః లోభోఽసంతోషః మోహః కార్యాకార్యావివేకః భయ మాగామిదుఃఖదర్శనజం ప్రతికూలజ్ఞానం మదో గర్వః, మానో బహుమాన అవమాన స్తిరస్కారః అసూయా గుణేషు సత్స్వపి దోషావిష్కారః మాయా వంచనం, హింసా మాత్రద్రోహః మత్సరః పరకృతద్రోహచింతా ౪౩

రజః క్రోధః స చామర్షః ప్రమాదోఽనవధానతా ఏవమాదయః ఏతత్ప్రకృతయః శత్రవో జేతవ్యాస్త ఏతే రజస్తమఃప్రకృతయః క్వచిత్సత్త్వప్రకృతయశ్చ రజస్తమసీ ప్రకృతీ కారణే యేషాం తే సత్త్వం ప్రకృతిః కారణం యేషాం తే చేతి బహువ్రీహిః రజస్తమసో రన్యతరమిశ్రసత్త్వప్రకృతయ ఇత్యర్థః. ౪౪

యావన్నృకాయరథ మాత్మవశోపకల్పం
ధత్తే గరిష్ఠచరణార్చనయా నిశాతమ్,
జ్ఞానాసి మచ్యుతబలోఽథ నిరస్తశత్రుః
స్వారాజ్యతుష్ట ఉపశాంత ఇదం విజహ్యాత్ ౧౭

నోచేత్ ప్రమత్త మసదింద్రియవాజిసూతా
నీత్వోత్పథం విషయదస్యుషు నిక్షిపంతి,
తే దస్యవః సహాయసూత మముం తమోఽంధే
సంసారకూప ఉరుమృత్యుభయే క్షిపంతి ౧౮

తదేవం శరీరేంద్రియమనోవిషయబుద్ధిబలప్రాణధర్మాధర్మజీవాః రథరథాంగాది రథ్యాదిభావేన పరమాత్మప్రాప్త్యుపాయసాధనానుష్ఠానోపయుక్తత్వజ్ఞాపనాయ రూపితాః ప్రణవజీవేశాస్తు జీవపరయోః సంబంధజ్ఞానజనకత్వపరిమాత్మైకశేషత్వప్రాప్యత్వజ్ఞాపనాయ ధనుఃశరలక్ష్యభావేన రూపితాః హేయత్వజ్ఞాపనాయ రాగాదయః శత్రుత్వేన రూపితాః అథ యస్యైతే రథాదయో వశే తిష్ఠంతి స ఏవాఽధ్వనః పారం వైష్ణవపద మాప్నోతీతి "సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్" ఇతి శ్రుత్యర్థ మభిప్రయన్ రథాదికమపి ఉపేక్షేత ఇత్యాహ (యావదితి) యావచ్ఛరీరం సమీహితసాధనే దక్షం స్వవశం చ తావదేవ జ్ఞానాసినా జితరాగాదిశత్రుః ముక్తిసాధన మనుతిష్ఠన్ శరీరాదిషు నిఃస్పృహో భవేదిత్యాహ నృకాయరథం నృశరీరరూపం రథం యావదాత్మవశోపకప్తం స్వాధీనతయోపక్లృప్తం యథా భవతి తథా ధత్తే తావదేవ గరిష్ఠానాం మహతాం చరణార్చనయా లబ్ధం నిశాతం జ్ఞానరూపం ఖడ్గం దధత్ బిభ్రాణః అస్తా నిరస్తాః శత్రవో రాగాదయో యేన అచ్యుతః స్వాశ్రితాన్ న చ్యావయతీత్యుచ్యతే భగవానేవ బలం యస్య తాదృశః ఉపశాంతః రాగాద్యకలుషితచిత్తః స్వారాజ్యతుష్టః స్వరాడకర్మవశ్యః తస్య భావః స్వారాజ్యం ముక్తైశ్వర్యం తేన తుష్టః అవశ్య మచ్యుతః స్వారాజ్యం దాస్యతీతి, సంతుష్ట ఇదం నృకాయరథాదికం విజహ్యాదుపేక్షేత తేషు స్పృహారహితో భవేదిత్యర్థః ఇద మేతద్ధి సంసారికం ఫలం వా వివక్షితమ్ ౧౭

యద్యుక్తవిధో న స్యాత్తదా తస్యానర్థమాహ (నేతి) నోచే దుక్తవిధో న భవేత్తదా ప్రమత్తమిమం దేహిన మసంతో బహిర్ముఖా ఇంద్రియవాజిన ఇంద్రియాణ్యేవాశ్వాః సూతో బుద్ధిశ్చైతే ఉత్పథం ప్రవృత్తిమార్గం నీత్వా విషయరూపేషు దస్యుషు నిక్షిపంతి, తే విషయాఖ్యా దస్యవః హయైః సూతేన చ సహ వర్తమానమిమమముం ప్రమత్తం దేహిన మూర్వదికం మృత్యుభయం యస్మిన్నంధే తమస్యంధతామిశ్రనరకతుల్యే సంసారకూపే క్షిపంతి ౧౮

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికమ్,
ఆవర్తేత ప్రవృత్తేన నివృత్తేనాశ్నుతేఽమృతమ్ ౪౭

హింస్రం ద్రవ్యమయం కామ్య మగ్నిహోత్రాద్యశాంతిదమ్,
దర్శశ్చ పూర్ణమాసశ్చ చాతుర్మాస్యం పశుః సుతః. ౪౮

ఏతదిష్టం ప్రవృత్తాఖ్యం హుతం ప్రహుతమేవ చ,
పూర్తం సురాలయారామకూపాజీవ్యాదిలక్షణమ్ ౪౯

తదేవం వర్ణాశ్రమధర్మాన్ తదనుగ్రాహ్యం భక్తియోగం శరీరేంద్రియాదీనాం తదనుష్ఠానోపయుక్తత్వం తై రనుష్ఠితేన వర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతేన భక్తియోగేన స్వారాజ్యప్రాప్తిం సాంసారికఫలలిప్సయాఽనుష్ఠితానాం తు ధర్మాణాం సంసృతిరూపానర్థావహత్వం చాభిధాయాథ తేషామేవ ధర్మాణామిష్టాపూర్తభేదేన ద్వైవిధ్యం సాంసారికఫలసాధనత్వేన కృతానాం ప్రవృత్తకర్మాఖ్యత్వం పునరావృత్తిహేతుత్వముపాసనానుగ్రాహకతయా కృతానాం తు నివృత్తకర్మాఖ్యత్వం తస్యాఽపునరావృత్తిహేతుత్వం చాహ (ప్రవృత్తమితి) వైదికం వేదవిహితం కర్మ ప్రవృత్తం నివృత్తమితి ద్వివిధం తత్ర తత్ర ప్రవృత్తేన కర్మణా ఆవర్తతే ఫలానుభవాయ లోకాంతరం ప్రాప్య తత్ర తదనుభూయావశిష్టేన కర్మణా తతః పునరిహావర్తతే నివృత్తేన త్వమృత మశ్నుతే తత్ఫలరూప మమృతం, ముక్తిం ప్రాప్య తతః పునర్నావర్తతే ౪౭

ప్రవృత్తనివృత్తభేదభిన్నస్య వైదికస్యైవ కర్మణ స్తత్ స్వరూపమిష్టసంజ్ఞకత్వం చ వక్తుం తద్విశేషం స్తదవాంతరభేదాన్ దర్శయతి (హింస్రమితి) అగ్నిహోత్రనామధేయకం కర్మ ఆదిర్యస్య తదగ్నిహోత్రాది ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాన్ దర్శయతి (దర్శశ్చేతి) దర్శాదయః శబ్దాః కర్మనామధేయాని పశుః పశుయాగః సుతః సోమయాగః ౪౮

హుతం వైశ్వదేవం ప్రహుతం బలిహరణం తదేతత్సర్వం వైదికం కర్మ ఇష్ట మిష్టాఖ్యం యద్యేతదేవ కర్మ హింస్రద్రవ్యమయం హింసావిషయద్రవ్యప్రచురమ్ హింస్రమితి పాఠే పశ్వాది హింసాగర్భం పురోడాశాదిద్రవ్యప్రచురం చ కామ్యం స్వర్గాదికామార్థ మశాంతిదం పూర్వోక్తరాగాద్యనివృత్తిదం స్యాత్తదా ప్రవృత్తాఖ్యకామ్యం శాంతిదం స్యాత్తదా నివృత్తాఖ్య మిత్యర్థః. అథ పూర్తసంజ్ఞకం కర్మాహ (పూర్తమితి) దేవాలయాదినిర్మాణరూపం కర్మ పూర్తమ్ ఆజీవ్యమాజీవికా ౪౯

ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ ధూమో రాత్రి రపక్షయః,
అయనం దక్షిణం సోమో దర్శ ఓషధివీరుధః ౫౦

అన్నం రేత ఇతి క్ష్మేశ పితృయానం పునర్భవః,

తత్ర ప్రవృత్తిధర్మపరాయణస్య త్రైవర్ణికస్య తత్ఫలానుభవాయ లోకాంతరారోహణమార్గం ఫలానుభవావసానే తతః పున రవరోహణమార్గ మేవం సంచరతో భూతసూక్ష్మపరిష్వక్తత్వం చాహ (ద్రవ్యేత్యాదినా సార్ధద్వయేన) నిషేకాదిశ్మశానాంతైః గర్భాధానాదిశ్మశానాంతైః సంస్కారైర్ద్విజస్త్రైవర్ణికః ఇష్టాపూర్తం దత్తకారీ దేహత్యాగానంతరం ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకః ద్రవ్యాణాం పృథివ్యాది భూతానాం సూక్ష్మా విపాకాః సూక్ష్మావస్థాః యస్య సూక్ష్మావస్థపృథివ్యాదిభూతయుక్తః భూతసూక్ష్మపరిష్వక్త ఇతి యావత్ హే క్ష్మేశ! పృథివీపతే! ధూమాదయః శబ్దాః తదభిమానిదేవతాపరా తత్ర అపక్షయః అపరపక్షః అయనం దక్షిణం దక్షిణాయనం సోమశ్చంద్ర ఇతి శబ్దః ప్రత్యేకమన్వేతి ధూమ ఇతి రాత్రిరితి తానేకైకశ అనుపూర్వ్యేణ భూత్వా భూత్వా భూత్వా ప్రాప్తా వాత్మనేపదీతి భవతిః ప్రాప్త్యర్థకః ప్రాప్య ప్రాప్యేత్యర్థః ధూమాదిక్రమేణ చంద్రం ప్రాప్య తత్రామృతమయశరీరయుక్త ఇష్టాదికర్మఫలమనుభూయ తతః దర్శః దర్శస్య చంద్రకళాక్షయహేతుత్వాదినా దర్శశబ్దేన చంద్రం ప్రాప్తస్యామృతమయశరీరనాశో లక్ష్యతే వినష్టామృతమయశరీర ఇత్యర్థః చంద్రమసః స్థానాత్ క్రమేణౌషధ్యాదీన్ ప్రాప్యేహ లోకే జాయతే ఏతచ్చ పితృయానం పునర్భవహేతు రిత్యర్థః యద్వా చంద్రపర్యంతం పితృయానం తతో రేతఃపర్యంతం పునర్భవయానమిత్యర్థః అత్ర దక్షిణాయన సోమయోర్మధ్యే పితృలోకః ఆకాశశ్చ ద్రష్టవ్యః ఓషధేః పూర్వం క్రమేణాకాశవాయుధూమాభ్రమేఘ వర్షాణి ద్రష్టవ్యాని, తత్రారోహణం ధూమరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయనషణ్మాసపితృలోకాకాశచంద్రక్రమేణ, అవరోహణం తు చంద్రమసః స్థానా దాకాశవాయుధూమాభ్రమేఘవర్షౌషధి వీరుదన్యతరాన్న రేతః క్రమేణేత్యర్థః యథా చ శ్రూయతే ఛాందోగ్యే "అథ య ఇమే గ్రామే ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమ మభిసంభవంతి ధూమాద్రాత్రిం రాత్రేరపరపక్ష మపరపక్షాద్యాన్ షడ్దక్షిణైతి మాసాంస్తాన్నైతే సంవత్సర మభిప్రాప్నువంతి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకాదాకాశమాకాశా చ్చంద్రమస మేష సోమో రాజా తద్దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయంతి తస్మిన్ యావత్సంపాత ముషిత్వాథైత మేవాధ్వానం పునర్నివర్తంతే యథైతమాకాశమాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమో భూత్వా అభ్రం భవతి అభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి ఇహ వ్రీహియవా ఓషధివనస్పతయ స్తిలమాషా జాయంతేఽతో వై ఖలు దునిష్ప్రపతరం యో యో హ్యన్నమత్తి యో యో రేతః సించతి తద్భూయ ఏవ భవతి తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహ యత్తే రమణీనాం యోని మాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వా చాండాలయోనిం వా అథ

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం. నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

ఏకైకశ్యే నానుపూర్వ్యం భూత్వా భూత్వేహ జాయతే. ౫౧

నిషేకాదిశ్మశానాంతైః సంస్కారైః సంస్కృతో ద్విజః,
ఇంద్రియేషు క్రియాయజ్ఞాన్ జ్ఞానదీపేషు జుహ్వతి ౫౨

ఇంద్రియాణి మనస్యూర్మౌ వాచి వైకారికం మనః,
వాచం వర్ణసమామ్నాయే తమోంకారే స్వరే న్యసేత్,
ఓంకారం బిందునాదే తం తం తు ప్రాణే మహత్యముమ్ ౫౩

య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోని మాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చాండాలయోనిం వా" ఇతి, తత్రారోహణదశాయాం ధూమాద్యభిమానిదేవతా లోకగమనమేవ ధూమాదిభావః అవరోహణే త్వాకాశవాయుధూమాభ్రమేఘవర్షేషు తద్భావో నామ తత్సంసర్గకృత తత్సాదృశ్యాపత్తిరేవ "అత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః 3-1-22 ఇతి శారీరకన్యాయాత్ వ్రీహ్యాదిభావో" నామ జీవాంతరాధిష్ఠితవ్రీహ్యాదిసశ్లేషమాత్రమ్ "అన్యాధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్ 3-1-24 ఇతి న్యాయాత్ ఏవం చాన్వయః ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాక ఇతి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకాదయ ఇత్యేతే సోమపర్యంతాః పితృయానం దర్శాదయో రేతః పర్యంతాః పునర్భవః గర్భాధానాదిశ్మశానాంతైః సంస్కృత ఇష్టాదికారీ ఆనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ భూత్వా భూత్వా రాత్ర్యాదీన్ ప్రాప్య ప్రాప్య పునరిహ జాయతే ఇతి ౫౦-౫౧

అథాపునర్భవం దేవయానం వక్తుం తేన జిగమిషో ర్నివృత్తధర్మనిష్ఠస్య తావత్ కృత్య మనుసంధాన మాహ (ఇంద్రియేష్వితి ద్వాభ్యామ్) జ్ఞానదీపేషు జ్ఞానదీపకేషు చక్షురాదింద్రియేషు క్రియాయజ్ఞాన్ కర్మేంద్రియవ్యాపారాన్ జుహ్వతి దేవయానేన జిగమిషవ ఇతి శేషః చక్షురాదిభిః జ్ఞానేంద్రియైః పాణిపాదాదికర్మేంద్రియాణి నియచ్ఛేయు రిత్యర్థః ఇంద్రియాణి చక్షురాదీని జ్ఞానేంద్రియాణి సంకల్ప వికల్పాదిరూపోర్మిమతి మనసి జుహ్వతి మనసా తాని నియచ్ఛేయు రిత్యర్థః, వైకారికం సత్త్వోత్థం వాచి శాస్త్రాత్మికాయాం మనః మనసః ఉచ్ఛృంఖలప్రవృత్తిం నిరుంధ్యాదిత్యర్థః వాచం వర్ణసమామ్నాయే పంచాశదక్షరాత్మికా మనుసందధీరన్ వర్ణసమామ్నాయ మోంకారేఽంతర్గతం విదుః తమోంకారం బిందునాదే చతుర్థ్యాం మాత్రాయాం బిందునాదం చ ప్రాణే ప్రాణసహచారిణి మకారవాచ్యే జీవే వాచకత్వే నాంతర్భావయేయుః అముం జీవం మహతి మహదాత్మని పరబ్రహ్మణి సమర్పయేయు రితి ముముక్షో రనుసంధానప్రకార ఉక్తః ౫౨-౫౩

అగ్నిః సూర్యో దివా ప్రాహ్ణః శుక్లో రాకోత్తరం స్వరాట్

అథ తస్య గతిహేతుభూతమర్చిరాదిమార్గ మంశతో దర్శయతి (అగ్నిరితి) అగ్న్యాదిశబ్దాః తదభిమానిదేవతాపరాః అత్ర న క్రమవివక్షా శ్రౌతక్రమవిరోధాత్ నను సూర్యోఽగ్నే రనంతరం దివసాదిభ్యః పూర్వం శ్రూయతే కిం త్వేవమ్ "తద్య ఇత్థం విదు ర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిష మభిసంభవంతి అర్చిషోఽహరహ ఆపూర్యమాణపక్షాదాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్ మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్సరా దాదిత్య మాదిత్యా చ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవయానః పంథాః" ఇతి అత్ర సంవత్సరాదనంతరం వాయుం విద్యుతోఽనంతరం వరుణేంద్రౌ చ జానీయాత్ కౌషీతకి బ్రాహ్మణే "ఏతం దేవయానం పంథాన మాపద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛతి స వరుణలోకం స ఆదిత్యలోకం స ఇంద్రలోకం స ప్రజాపతిలోకమ్" ఇతి శ్రవణాత్ స్వరా డత్రామానవః ప్రజాపతిర్వా అయం చ సకల శ్రుత్యవిరోధేన వి ర్ణితః క్రమో వరదగురుభిరభిహితః—

అగ్నిరహఃసితపక్షానుదగయనాబ్దమరుదర్కేందూన్।

అపి వైద్యుతవరుణేంద్రప్రజాపతీనాఽఽవాహికానాహుః॥" ఇతి పూర్వాన్

హోరాకాచానధీతశాఖాంత రేష్వాయింతవ్యో ఉత్తరం ఉత్తరాయణమ్ ఏవం ముక్తప్రాప్యభగవల్లోక మార్గో దర్శితః తత్ర ప్రాప్యస్య భగవత శ్చతుర్వ్యూహవిశిష్టతా మాహ (విశ్వ ఇతి.) యథా సర్వజ్ఞ సంహితాయామ్—

"సృష్టిస్థిత్యంతకారిణ్యః శక్తయ స్తత్ర ఊర్జితాః" ఇత్యుపక్రమ్య-

"అకారశక్తి ర్విశ్వాఖ్యా ఉకారాఖ్యా తు తైజసీ।

మకారశక్తిః ప్రజ్ఞాఖ్యా తాసాం రూపం పునః శృణు'॥

ఇత్యాదినా జాగ్రదాద్యవస్థాన్వయాద్భిః ముక్త్వా-

ఏతా స్తిస్రో దశా స్తిస్రః శక్తీః సంప్రీణయంతి తాః।

అనిరుద్ధాదిరూపాస్తాః భోక్తుః శక్తీర్విచింతయేత్॥

అర్ధమాత్రాఽదియా దివ్యాఽప్రకాశార్థప్రకాశికా।

వాసుదేవమయీం శక్తిం విద్ధి తా మనుపస్కృతామ్" ఇత్యుక్తిమ్ అతః సృష్ట్యధిష్ఠాతా జాగ్రదవస్థానిర్వాహకోఽనిరుద్ధో విశ్వః స్థిత్యధిష్ఠాతా స్వప్ననిర్వాహకః ప్రద్యుమ్న స్తైజసః

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

విశ్వశ్చ తైజసః ప్రాజ్ఞ స్తుర్య ఆత్మా సమన్వయాత్ ౫౪

దేవయాన మిదం ప్రాహు ర్భూత్వా భూత్వానుపూర్వశః,
ఆత్మయాజ్యుపశాంతాత్మా హ్యాత్మస్థో న నివర్తతే ౫౫

య ఏతే పితృదేవానా మయనే వేదనిర్మితే,
శాస్త్రేణ చక్షుషా వేద జనస్థోఽపి న ముహ్యతి ౫౬

ఆదావంతే జనానాం సద్ బహిరంతః పరావరమ్,

సంహృతిశక్త్యధిష్ఠాతా సుషుప్తినిర్వాహకః సంకర్షణః ప్రాజ్ఞః ఏతే చ ఉకారోకారమకారవాచ్యాః సర్వకారణభూతః సర్వశక్తిర్మోక్షప్రదః ప్రణవార్ధమాత్రావాచ్యో వాసుదేవః తుర్యః చతుర్థమాత్రాసహిత ప్రణవస్య పూర్వ మనుసంధేయతయా ప్రకృతత్వా దేవం యస్యార్థః ఫలదశాయాం ప్రాప్యతయోక్తః ఇదం ప్రదర్శనార్థముక్తమ్ పరవ్యూహవిభవాదిసర్వావస్థావిశిష్టో భగవాన్ ముక్తప్రాప్య ఇత్యర్థః సమన్వయాత్ సర్వేషాం వ్యూహాదీనాం ప్రాప్యాంతర్భావా దిత్యర్థః ౫౪

ఇదం దేవయానం ప్రాహు ర్వేదాంతా ఇతి శేషః ఆత్మయాజీ పరమాత్మోపాసకః అనుపూర్వశః క్రమేణాఽర్చిరాదీన్ ప్రాప్య ఉపశాంతః నిఃశేషనివృత్త ఆత్మా ప్రకృతిర్యస్య తాదృశః ఆత్మని పరమాత్మని స్థితః ఆధేయతయా స్థితః ఆత్మన్యావిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తే బ్రహ్మాత్మకే స్వస్వరూపే స్థితః ఉక్తవిధబ్రహ్మశేషత్వేనాత్మానమనుభవన్నిత్యర్థః పునస్తతో న నివర్తతే ఏవం దేవయానపథగో భూత్వా న నివర్తతే జన్మమరణాదికం తద్ధేతుభూతపునరావృత్తిం చ న ప్రాప్నోతీత్యర్థః ౫౫

"నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన।
తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున॥ ఇతి శ్రీభగవదుక్త

మార్గద్వయచింతాఫలమాహ (య ఏత ఇతి) యః పుమాన్ ముముక్షుః వేదనిర్మితే వేదబోధితే ఏతే పితృదేవానాం అయనే వర్త్మని దేవయానపితృయానే శాస్త్రాత్మకేన చక్షుషా వేద సోఽపి పుమాన్న ముహ్యతి జనస్థోఽపీతి పాఠే దేహస్థోఽపీత్యర్థః స్వానుష్ఠేయభగవద్భక్తియోగేన మోహం న ప్రాప్నోతీత్యర్థః ౫౬

అథ ప్రాప్యతయా ప్రకృతస్య భగవతః సర్వాత్మకత్వ మాహ (ఆదావితి) ఆదౌ సృష్ట్యాదౌ అంతే ప్రళయే చ మధ్యస్థానాం జనానాం అంతర్బహిశ్చ సన్ వర్తమానః, కించ యత్పరావర ముత్కృష్టాపకృష్టం వా తత్రోత్కృష్టమాహ జ్ఞానం జ్ఞానాత్మకం జీవస్వరూపం జ్ఞేయ మచిద్వస్తు పరం వచో నామ వాచ్యం రూపం నామరూపాత్మకం చిదచిదాత్మకం సర్వం వస్తు ఇత్యర్థః తమో

జ్ఞానం జ్ఞేయం వచో వాచ్యం తమో జ్యోతి స్త్వయం స్వయమ్ ౨౭

అబాధితోఽపి హ్యాభాసో యథా వస్తుతయా స్మృతః,
దుర్ఘటత్వా దైంద్రియకం తద్వదర్థవికల్పితమ్ ౨౮

క్షిత్యాదీనా మిహార్థానాం ఛాయా న కతమాపి హి,
న సంఘాతో వికారోఽపి న పృథఙ్ నాన్వితో మృషా ౨౯

ధాతవోఽవయవిత్వాచ్చ తన్మాత్రావయవై ర్వినా,

మూలప్రకృతిః జ్యోతిః సమష్టిజీవశ్చేత్యేతత్సర్వం సాక్షాదయమేవ పరమాత్మైవ పరమాత్మాత్మక మేవేత్యర్థః. ౨౭

ఏవం సర్వాత్మకత్వ మభిధాయ తస్యైవ ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయపురుషార్థత్వ జ్ఞాపనాయ ప్రాకృతదేహస్య తదనుభావ్యశబ్దాదివిషయాణాం చాపురుషార్థత్వ మాహ (అబాధిత ఇతి) ఆభాసో దృశ్యో దేహః స అబాధితోఽపి అవినష్టోఽప్యనువర్తమానోఽసి అవస్తుతయా అపురుషార్థతయా స్మృతః ఏవం శబ్దాద్యర్థరూపేణ వికల్పిత మైంద్రియకవస్తుజాత మప్యవస్తు అపురుషార్థం యద్వా అహంకారగోచరం శరీరం యథానిష్టం హేయం తథా మమకారగోచరః శబ్దాది రప్యపురుషార్థః న స్థిరః తస్యానిత్యపురుషార్థతయా దుర్ఘటత్వా దిత్యర్థః, యద్వా ఆభాసః స్వప్నదేహః స తదానీ మనివృత్తోఽపి ప్రబోధవేళాయా మవస్తుతయాఽనాత్మతయా స్మృతః జాత్యావివికల్పితజాగ్రచ్ఛరీరమపి తద్వదనాత్మా ఆత్మధర్మాణాం నిత్యత్వాదీనాం తత్ర దుర్ఘటత్వాదిత్యర్థః ౨౮

శరీరస్య సర్వత్ర సర్వకాలే స్వస్మిన్నప్యాత్మనా వినా స్థిత్యభావా చ్ఛరీర మప్యాత్మా స్యాదితి శంకానిరాసార్థ మాహ (క్షిత్యాదీనామితి) క్షిత్యాదీనాం పృథివ్యాదిపరిణామరూపాణాం వృక్షాణాం ఛాయా సంఘాతాదిష్వర్థేషు న కతమోఽపి సంఘాతావికారపృథగ్భూతయా యావద్ద్రవ్యభావిషు న కశ్చిత్తదపీత్యర్థః తదేవ వివృణోతి (న సంఘాత ఇతి) వృక్షసంఘాతో న ఛాయా నాపి వృక్షవికారః నాపి వృక్షాత్ పృథక్ వృక్షం హిత్వా స్థాతుం న యోగ్యః నాన్వితః నావినాభూతః యావద్వృక్షసత్తాకం నాన్వితోఽప్యర్థాభిప్రాయః పుంలింగనిర్దేశః మృషా అనిత్యా ఏవం శరీరకస్యాత్మనా వినా స్థిత్యభావాత్ ప్రతిచ్ఛాయాసదృశం న చాత్మసంఘాతః శరీరం న చాత్మవికారః న చాత్మానం హిత్వా తిష్ఠతి న యావదాత్మభావీ అనిత్యత్వాత్ అతో నాత్మా శరీర మిత్యర్థః ౨౯

శరీరస్యానిత్యత్వా దాత్మప్రతిపత్త్యర్థం తత్తుల్యన్యాయేషు పృథివ్యాది ష్వనిత్యత్వ ముపపాదయతి (ధాతవ ఇతి) పృథివ్యాదయో ధాతవ అవయవిత్వాత్ సంఘాతరూపత్వాత్ తన్మాత్రావయవై ర్వినా నస్యు రవయవినాశే సంఘాతో నశ్యతీత్యర్థః సంఘాతరూపత్వమేవ ప్రతిపాదయతి—అసతీతి, యతోఽవయవసంఘాతరూపోఽవయవీ అత ఏవావయవి న్యసతి వినష్టే అనంతోఽవయవోఽసన్నేవ అవయ

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

న స్యు ర్హ్యసత్యవయవిన్యసన్నవయవోఽంతతః. ౬౦
స్యాత్ సాదృశ్యభ్రమ స్తావత్ వికల్పే సతి వస్తునః,
జాగ్రత్స్వాపౌ యథా స్వప్నే తథా విధినిషేధతా ౬౧
భావాద్వైతం క్రియాద్వైతం ద్రవ్యాద్వైతం తథాత్మనః,

విన్యుపలభ్యమానేఽవయవా ఏవ ధాతవో న హ్యుపలభ్యంతే ఏవ మవయవిత్వా దనిత్యం శరీరం నిత్య మాత్మా న భవతీత్యర్థః ౬౦

తర్హి స్థూలోఽహ మితి ప్రతీతః కథమిత్యపేక్షాయాం భ్రాంతి రిత్యాహ స్యాత్ సాదృశ్యమితి తత్ర సంసర్గనిమిత్తా భ్రాంతిరితి ప్రతిపత్త్యర్థం సాదృశ్యనిమిత్తత్వం ప్రతిక్షిపతి (స్యాదితి) ద్వయోరప్యర్థయో ర్జ్ఞానాదిగుణవికల్పే సతి కస్యచిద్వస్తునః కేనచిత్సాదృశ్యం భ్రమ మభేదనిమిత్తం స్యాత్ దేహాత్మనో స్తు సమానజాతిగుణాద్యభావాత్ సాదృశ్య మనుపపన్నమ్ ఉష్ణం జలమితి సంసర్గభ్రమ ఇత్యర్థసిద్ధమ్ ఏవ మాత్మవిషయకజ్ఞానాభావేఽపి జానామి న జానామీతి విభాగప్రతిపత్తౌ దృష్టాంతమాహ (జాగ్రత్స్వప్నావితి) కశ్చిత్ సుప్తివేలాయామేవ సుప్తం ప్రబుద్ధం చాత్మానం పశ్యతి యదా ప్రబుధ్యతే తదా స్వప్నద్రష్టప్రబోధో న వాస్తవ ఇతి బుధ్యతే, ఏవ మనాత్మవిదాం సంసారిణాం కదాచి దహం జానామితి జ్ఞానం నిషేధశ్చాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాననువృత్తావేవ భవత ఇతి విధినిషేధతా, విధినిషేధౌ స్వప్నదృష్టస్వాపప్రబోధతుల్యావిత్యర్థః సంసారిణా మాత్మజ్ఞానాభావాద్ బాహ్యార్థవిషయజ్ఞాన మప్యజ్ఞానతుల్య మిత్యుక్తం భవతి యథా "తజ్జ్ఞానమజ్ఞాన మతోఽన్యదుక్తమ్" ఇతి శాస్త్రవిరుద్ధార్థవిషయజ్ఞాన భ్రాంతిరియం జ్ఞానినాం నాస్తీత్యాహ భావాద్వైతమితి యద్వా ఏవం దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానినా మపి యావత్ స్థూలోఽహం బ్రాహ్మణోఽహమితి దేహాత్మభ్రమానువృత్తి రాప్రయాణం తావద్విధినిషేధాత్మక శాస్త్రావశ్యకతేత్యాహ(జాగ్రత్స్వప్నావితి) యథా స్వప్నే జాగ్రత్స్వప్నౌ స్వాప్నజాగ్రత్స్వప్నావస్థే స్వప్నపర్యంతమేవ ప్రబుద్ధస్య తు ే వుభౌ నివర్తతే తద్వదిత్యర్థః. ౬౧

ఏవం యావద్దేహాత్మభ్రమానువృత్తిః, తావద్విధినిషేధతా స్థూలోఽహం బ్రాహ్మణోఽహమితి ప్రతీతే ర్దేహాత్మనోరభేదే భ్రమమూలకత్వేన ప్రతిషిద్ధే కిమేవమేవ సర్వమద్వైతం భ్రమవిషయమ్? ఉత కించిత్ప్రమితివిషయ మస్తీ త్యాశంకాయాం యచ్ఛాస్త్రానుమత మద్వైతం తత్ప్రమావి... తన్ముముక్షోరనుసంధేయ మేవేతి వక్తుం తదనుమతం త్రివిధ మద్వైతం దర్శయన్ తదనుసంధాస్య భ్రమమూలకద్వైతత్రయనిరాసకత్వమాహ (భావాద్వైతమితి) యథా దేహాత్మనో ర్భేదః శాస్త్రానుమతోఽనుసంధేయః తథా భావాద్వైతాదిరూపం త్రివిధ మద్వైత మాత్మనః స్వస్య వర్తయన్ యద్వా ఆత్మనో మనసో వర్తయన్ మనసి ప్రతిష్ఠితం కుర్వన్ అధ్యవస్యన్నితి యావత్ ఇహ మునిః పరమాత్మా -౪

వర్తయన్ స్వానుభూత్యేహ త్రీన్ స్వప్నాన్ ధునుతే మునిః ౬౨

కార్యకారణవస్త్వైక్యమర్శనం పటతంతువత్,
అవస్తుత్వాద్ వికల్పస్య భావాద్వైతం తదుచ్యతే ౬౩

యద్ బ్రహ్మణి పరే సాక్షాత్ సర్వకర్మసమర్పణమ్,
మనోవాక్తనుభిః పార్థ క్రియాద్వైతం తదుచ్యతే ౬౪

ఆత్మజాయాసుతాదీనా మన్యేషాం సర్వదేహినామ్,

స్వానుభూత్యా దేహవిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవేన త్రీన్ స్వప్నాన్ భావాద్వైతకర్మాద్వైతద్రవ్యాద్వైతజ్ఞానాని భ్రమాత్మకాని ధునుతే నిరస్యతి ౬౨

భావాద్వైతాదిస్వరూపం వివృణ్వన్ త్రివిధభ్రాంతినిరాసం శ్లోకత్రయేణ వివృణోతి (కార్యేతి) తత్రోపాదానస్య కార్యస్య చానన్యత్వపరో భావాద్వైతవిషయః శ్లోకః యత్కార్యకారణయోర్వస్తునో రైక్యదర్శనం తద్భావాద్వైతం కార్యకారణయోరైక్యే పటతంతువదితి దృష్టాంతః యథా తంతూనామేవ వ్యతిషంగవిశేషభాజాం నామరూపాత్మకావస్థాంతరాపత్త్యా పటావస్థత్వమితి పటస్య తేభ్యోఽనన్యత్వం తద్వత్ కృత్స్నం జగచ్చిదచిదీశ్వరాత్మకం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాత్ బ్రహ్మణోఽనన్యదిత్యేతద్భావాద్వైతం భావయోః కార్యకారణవస్తునో రద్వైతం భావాద్వైతం అవస్తుత్వాత్ వికల్పస్యేత్యనేన భావాద్వైతం నిరస్యతి వికల్పస్యోపాదానాతిరిక్తద్రవ్యకల్పనరూపాజ్ఞానస్యావస్తుత్వాద్వస్తుశూన్యత్వా న్న భావయో ర్ద్వైతం కింత్వద్వైతమేవేత్యర్థః, ఏవమసత్కార్యవాదభ్రమో నిరస్తః ౬౩

క్రియాద్వైతం వివృణోతి (యదితి) హే పార్థ సాక్షాత్ పరే బ్రహ్మణి యత్ కరణత్రయేణ స్వకర్మణాం సమర్పణం తత్క్రియాణా మద్వైతం భగవదారాధనత్వేన సర్వకర్మణా మేకఫల్యాచ్ఛేదః క్రియాద్వైతం, అనేన కర్మణా మీశ్వరప్రీతి మనపేక్ష్య స్వాతంత్ర్యేణ ఫలవత్త్వభ్రమో నిరస్తః ౬౪

ద్రవ్యాద్వైతం వివృణోతి (ఆత్మేతి) అర్థశబ్దో ధనపరః కామశబ్దః కామస్రక్చందనాది భోగ్యవస్తువిషయః స చ భోగోపకరణభోగస్థానాదిప్రదర్శనార్థః యదర్థకామయో రాత్మజాయాది సర్వదేహినామైక్యం తద్ద్రవ్యాద్వైతం విత్తగృహక్షేత్రపాత్రస్రక్చందనాదీనా మాత్మజాయాద్యనేకభోక్తృవర్గసాధారణత్వం ద్రవ్యాద్వైతమిత్యర్థః, తే ఏతేన గృహాదీనాం స్వాసాధారణత్వభ్రమో నిరస్తః యద్వా ద్రవ్యయోః చిద్ద్రవ్యయో రద్వైతం ద్రవ్యాద్వైతం తత్ర చిదచిద్ద్వైతం దర్శయతి ఆత్మజామేతి. ఆత్మాదీనాం సర్వదేహినాం జీవానాం జ్ఞానైకాకారత్వే నైకరూపేణ దర్శనం చిదద్వైతం ప్రకారద్వైతం

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ

యత్ స్వార్థకామయోరైక్యం ద్రవ్యాద్వైతం తదుచ్యతే ౬౫

యద్యస్య వానిషిద్ధం స్యాద్ యేన యత్ర యతో నృప,
న తేనేహేత కర్మాణి నరో నాన్యైరనాపది ౬౬

ఏతై రన్యైశ్చ వేదోక్తై ర్వర్తమానః స్వకర్మభిః,
గృహేఽప్యస్య గతిం యాయాద్ రాజం స్తద్భక్తిమా న్నరః. ౬౭

అర్థకామాదీనా మచిదన్యపరిణామరూపత్వభ్రమశ్చ, నిరస్తః. జ్ఞానాద్వైతమితి పాఠేఽప్యేవంవిధదర్శనం జ్ఞానాద్వైత మిత్యర్థః ౬౫

న కేవలం త్రివిధ మేవాద్వైత మనుసంధేయ మపి తు అన్యదపి శాస్త్రానుమతం చేత్త దపీత్యాహ (యదితి) నృప ! యేన శాస్త్రేణ యస్య పుంసః యస్య వస్తునో యతో యస్మాద్వస్తునః సకాశాద్యదద్వైత మనిషిద్ధం కిం త్వనుమతిం స పుమాన్ తేనాద్వైతేనానుసంధీయమానేనేతి శేషః తదనుసంధానపూర్వకమేవ కర్మాణి కర్తవ్యానీహేత కుర్యాదన్యైః శాస్త్రప్రతిషిద్ధైస్తు న కుర్యాత్ యతోఽయ మనాపది న విద్యతే ఆపత్ సంసారో యత స్తస్యాం జ్ఞాననిష్ఠాయాం వర్తమానః యథా "వాచారంభణం వికారో నామధేయమ్" "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేహ కురునందన !" ఇత్యాదిశాస్త్రైః భావాద్వైతాదికం ప్రతిపాద్యతే న తథా ప్రకారాద్వైతప్రకార్యద్వైతగురుదేవతాద్వైతాన్యేకమపి శాస్త్రైః ప్రతిపాద్య ఇతి తదప్యుపాదేయ మేవేత్యభిప్రాయేణాఽయం శ్లోకః ప్రవృత్తః తత్ర ప్రకార్యద్వైతం నామ బ్రహ్మాద్వైతం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాదిబ్రహ్మప్రకరణే సామానాధికరణ్యేన బ్రహ్మాద్వైతప్రతిపాదనాత్ సామానాధికరణ్యస్య చ ప్రకారభేదవిశిష్టప్రకారైకత్వపరత్వాచ్చ బ్రహ్మాద్వైతమేవప్రకార్యద్వైతం "నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామ్" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః జీవస్వరూపభేద ప్రతిపాదనేన స్వరూపేణాభేదానుపపత్తేః బద్ధముక్తాదివ్యవస్థానుపపత్తేః సుఖాదివ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ క్వచిజ్జీవైకత్వప్రతిపాదనం ప్రకారైక్యాభిప్రాయకమేవేతి తదద్వైతమేవ ప్రకారాద్వైతమ్" ఆచార్యం మాం విజానీయాత్ "ఆచార్యదేవో భవ" "ఆచార్యః స హరిః సాక్షాత్ చరరూపీ న సంశయః" ఇత్యాదిభిః గురుదేవతాదీనా మద్వైతం ప్రతిపాద్యత ఏవ, ౬౬

యత్పృష్టం "గృహస్థ ఏతాం పదవీం విధినా యేన చాంజసా, యాయా ద్దేవఋషే బ్రూహి" ఇతి యస్యోత్తర ముక్త ముపసంహరతి (ఏతైరితి) హే రాజన్! వేదోక్తైరితి, వేదశబ్దః తన్మూలకస్మృతి పురాణాదీనామపి ప్రదర్శనార్థః వేదాదిభి రుక్తైః కర్తవ్యత్వేనోక్తై రేతైర్భావాద్వైతానుసంధానాదిభి రిత్యన్యైః దేహాత్మజీవేశ్వరాదిభేదానుసంధానైః స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మభిశ్చ తస్య భగవతో భక్తిభాగ్ భక్తిం కుర్వన్ గృహేఽపి జనః గృహస్థోఽపి జనోఽస్య శ్రీకృష్ణస్య గతిం ప్రాప్నుయా దిత్యర్థః ౬౭

యథా హి యూయం నృపదేవ దుస్త్యజా దాపద్గణా దుత్తరతాత్మనః ప్రభో,
యత్పాదపంకేరుహసేవయా భవానహార్షీన్నిర్జితదిగ్గజః క్రతూన్. ౬౮

అహం పురాఽభవం కశ్చిద్ గంధర్వ ఉపబర్హణః,
నామ్నాతీతే మహాకల్పే గంధర్వాణాం సుసమ్మతః. ౬౯

రూపపేశలమాధుర్యసౌగంధ్యప్రియదర్శనః,
స్త్రీణాం ప్రియతమో నిత్యం మత్తస్తు పురులంపటః ౭౦

ఏకదా దేవసత్రే తు గంధర్వాప్సరసాం గణాః,
ఉపహూతా విశ్వసృగ్భి ర్హరిగాథోపగాయనే ౭౧

అహం చ గాయంస్తద్విద్వాన్ స్త్రీభిః పరివృతో గతః
జ్ఞాత్వా విశ్వసృజస్తన్మే హేలనం శేపు రోజసా,

"మాదృశో గృహమూఢధీః" ఇత్యనేనాభిప్రేతాం స్వస్య ముక్తిదౌర్లభ్యశంకాం కింపునర్న్యాయేన నిరాకరిష్యమాణః తావత్ శ్రీకృష్ణసేవయైవ తరిష్యసీత్యాహ- (యూయమితి) హే నృపదేవ యథా ప్రభోః సర్వశక్తే రాత్మనోఽంతరాత్మనః శ్రీకృష్ణాదేవ హేతోర్యూయం దుస్త్యజా దాపదాం గణా దుత్తరత అడభావః అంతాదేశాభావ ఆత్మనేపదం చార్షాణి ఉదతరత ఉత్తీర్ణాః యథా చ భవాన్ యస్య శ్రీకృష్ణస్య పాదపంకజయోః సేవయా హేతుభూతయా నిర్జితా దిగ్గజా దిక్పాలకాః యేన తాదృశః సన్ మహార్షిభిః స క్రతూనకార్షీదితి శేషః తథా తస్యైవ సేవయా మోక్ష్యస ఇత్యధ్యాహారః ౬౮

లబ్ధతదీయసేవామాత్రేణ హేతునా మాదృశానాం ముక్తిసంభవే కిం పునః సాక్షాల్లబ్ధతత్సేవానాం తాదృశామితి ప్రతిపాదనార్థం స్వపూర్వజన్మవృత్తాంతమాహ (అహమితి) అతీతే బ్రహ్మకల్పే పూర్వజన్మన్యహం నామ్నోపబర్హణ ఇతి ప్రసిద్ధః కశ్చిద్గంధర్వ అభూవమ్ ఆత్మానం విశినష్టి- గంధర్వాణాం సుసమ్మతః ౬౯

రూపాదిభిః ప్రియదర్శనః ప్రియం యథా భవతి తథా దృశ్యత ఇతి తథా రూపం సౌందర్యం పేశలం సౌకుమార్యం దృష్టిచిత్తాపహారిత్వేన రసావహత్వం సౌగంధ్యం స్రక్చందనాదిగంధవత్త్వం రూపాదిభిః ప్రియం దర్శనం యస్యేతి వా, స్త్రీణాం నిత్యం సదా ప్రియతమః మత్తః పుర్వధికం లంపటః విషయలాలసః ఏవంభూతోఽహం స్థితః ౭౦

తత్రైకదా దేవసత్రే హరిగుణానుభవాత్మకబ్రహ్మసత్రే విశ్వసృగ్భిః ప్రజాపతిభిః హరికథా గాయనే నిమిత్తే తదర్థ మప్సరసాం గణా ఉపహూతాః ౭౧

తథాఽహమపి తద్గంధర్వాహ్వానం జానన్ స్త్రీభిః పరివృతః గాయన్ హరీతరగాథా గాయన్

(గృహస్థానాం కృతే మోక్షధర్మనిరూపణం, నారదస్య స్వప్రాగ్జన్మవృత్తాంతకథనం చ)

యాహి త్వం శూద్రతామాశు నష్టశ్రీః కృతహేలనః ౭౨

తావద్దాస్యా మహం జజ్ఞే తత్రాపి బ్రహ్మవాదినామ్,
శుశ్రూషయానుషంగేణ ప్రాప్తోఽహం బ్రహ్మపుత్రతామ్. ౭౩

ధర్మస్తే గృహమేధీయో వర్ణితః పాపనాశనః,
గృహస్థో యేన పదవీ మంజసా న్యాసినా మియాత్ ౭౪

యూయం నృలోకే బత భూరిభాగా లోకం పునానా మునయోఽభియంతి,
యేషాం గృహానావసతీతి సాక్షాద్ గూఢం పరం బ్రహ్మ మనుష్యలింగమ్. ౭౫

స వా అయం బ్రహ్మ మహద్విమృగ్యం కైవల్యనిర్వాణసుఖానుభూతిః,
ప్రియః సుహృద్ వః ఖలు మాతులేయ ఆత్మార్హణీయో విధికృద్ గురుశ్చ ౭౬

న యస్య సాక్షాద్భవపద్మజాదిభీ రూపం ధియా వస్తుతయోపవర్ణితమ్
మౌనేన భక్త్యోపశమేన పూజితః ప్రసీదతామేష స సాత్వతాం పతిః ౭౭

తత్ర గతః అగాయన్నితి పాఠే అగాయన్నేవ గత ఇత్యర్థః తత్ మే మమ హేలన మపరాధం జ్ఞాత్వా విశ్వసృజః ఓజసా తపోబలేన శేపుః ౭౨

శాపమేవాహ (యాహీతి) కృతం హేలనం యేన స త్వం నష్టా శ్రీః గంధర్వశోభా యస్య స తాదృశః ఆశు శూద్రయోనిం ప్రాప్నుహీతి తావత్తదాహం దాస్యాం శూద్ర్యాం జజ్ఞే జాతః తత్రాపి శూద్రజన్మన్యపి బ్రహ్మవాదినాం శుశ్రూషయాఽనుషంగేణ తత్సంగేన చ హేతునాఽస్మిన్ కల్పే బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య పుత్రతాం ప్రాప్తః ౭౩

అధ్యాయద్వయోక్తార్థ ముపసంహరన్ తచ్ఛ్రవణతదనుష్ఠానఫలమాహ (ధర్మ ఇతి) తే తుభ్యం గృహమేధీయో ధర్మో వర్ణితః కథంభూతః? పాపనాశనః యేన గృహమేధీయేన ధర్మేణ శ్రుతే నానుతిష్ఠితేన చ గృహస్థః సన్న్యాసినాం భగవతి సన్న్యస్తాత్మనాం పదవీం ముక్తిరూపా మియాత్ ప్రాప్నుయా దిత్యర్థః ౭౪

త్వం తు కృతార్థ ఏవ ఇతి హార్దేన పూర్వశ్లోకానేవ పునః పఠతి (యూయమితి) శ్లోకాః పురస్తాదేవ వ్యాఖ్యాతాః, కైవల్యనిర్వాణసుఖానుభూతిః నిర్దోషనిర్దుఃఖసుఖరూపవిజ్ఞానమయః విధికృన్నియోగకారీ వస్తుతయా ఇదంతయా ౭౫—౭౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి దేవర్షిణా ప్రోక్తం నిశమ్య భరతర్షభః,
పూజయామాస సుప్రీతః కృష్ణం చ ప్రేమవిహ్వలః ౭౮
కృష్ణపార్థా వుపామంత్ర్య పూజితః ప్రయయౌ మునిః,
శ్రుత్వా కృష్ణం పరం బ్రహ్మ పార్థః పరమవిస్మితః ౭౯
ఇతి దాక్షాయణీనాం తే పృథగ్వంశాః ప్రకీర్తితాః,
దేవాసురమనుష్యాద్యా లోకా యత్ర చరాచరాః ౮౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, సప్తమస్కందే, యుధిష్ఠిరనారదసంవాదే సదాచారనిర్ణయో నామ పంచదశోఽధ్యాయః

ఇతి సప్తమస్కంధః సమాప్తః.

స్కంధాదావుపక్రాంతం "అత్రైవోదాహృతః పూర్వమితిహాసః సురర్షిణా" ఇతి నారదయుధిష్ఠిరసంవాద ముపసంహరతి భగవాన్ శుకః (ఇతీతి) ఇత్థం దేవర్షిణా ప్రోక్తం నిశమ్యాకర్ణ్య భరతర్షభో యుధిష్ఠిరః సశాంతః కృష్ణం శ్రవణవేలాయాం పార్శ్వే స్థితం, చశబ్దాద్దేవర్షిం చ ప్రేమ్ణా విహ్వలః పూజయామాస ౭౮

తతః పూజితో దేవర్షిః కృష్ణపార్థా వుపామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య తాభ్యా మనుజ్ఞాతః ప్రయయౌ పార్థో యుధిష్ఠిరః కృష్ణం పరబ్రహ్మాభిజ్ఞం శ్రుత్వా పరమవిస్మితః నిరతిశయాశ్చర్యయుక్తో బభూవ ౭౯

యత్పృష్టం షష్ఠస్య తృతీయాధ్యాయాదౌ 'దేవాసురనృణాం సర్గో నాగానాం మృగపక్షిణామ్' ఇత్యాదినా, తస్యోత్తరం తతః ప్రభృత్యేతావత్పర్యంతేన ఉక్తం ఉత్తరప్రశ్నాంతరావసరప్రదానాయ ఉపసంహరతి (ఇతీతి) ఇత్థం దాక్షాయణీయానాం దిత్యాదీనాం వంశాః పృథక్ తత్తత్పరంపరాపూర్వాః ప్రకీర్తితాః కథంభూతాః? యత్ర వంశేషు దేవాదయ శ్చరాచరాత్మకాః జాతా ఇతి శేషః యద్యపి దాక్షాయణీవంశవర్ణనోపసంహారః షష్ఠాంత ఏవ కర్తవ్య స్తత్రైవ సమాప్తేః తథాపి తద్వంశాంతర్భూతదితిజప్రసంగానుప్రసక్తశంకాపరిహారశదనుప్రసక్తివర్ణనాత్మకత్వా దస్య స్కంధస్యైతదంత ఏవ దాక్షాయణీవంశవర్ణన ముపసంహృతమిత్యవగంతవ్యమ్ ౮౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, సప్తమస్కంధసమాఖ్యాయాం
పంచదశోఽధ్యాయః
సప్తమస్కంధః సమాప్తః

సప్తమస్కంధ శ్లోకానుక్రమణికా

[అకారాదిక్రమేణ, అధ్యాయక్రమేణ చ]

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకః	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకః
519	మా మా మనః సృజతి	9	21	542.	యన్నిబద్ధోఽభిమానో	1	24
520	మీమాంసమానస్య సముత్థితో	8	20	543.	యథా పురుషస్యేహ	6	2
521	మనవో వయం తవ నిదేశ	3	48	544	యథా భ్రామ్యత్యయో బ్రహ్మన్	5	14
522	ముగ్ధస్య బాల్యే కౌమారే	6	7	545.	యథాంభసా ప్రచలతా	2	23
523	మృగోష్ట్రఖరమర్కాఖు	14	9	546	యథా యథా భగవతో	10	40
524.	మృత్యో పాయుం విసర్గం చ	12	27	547	యథా వార్తాదయో హ్యర్థా	15	29
525.	మేఖలాజినవాసాంసి	12	4	548.	యథా వైరానుబంధేన	1	26
526	మైవం వరోఽసురాణాం తే	10	30	549	యథా హి యూయం నృపదేవ	15	68
527	మౌనవ్రతశ్రుతితపోఽధ్యయన	9	46	550	యద్ బ్రహ్మణి పరే సాక్షాత్	15	64
				551	యద్ యస్య వా నిషిద్ధం	15	66
	య — 59			552.	యదా కల్పః స్వక్రియాయాం	12	23
				553	యథా గ్రహగ్రస్త ఇవ	7	35
528	య ఇచ్ఛయేశ	2	39	554	యదాఽఽచార్యః పరావృత్తో	5	54
529	య ఏతత్ కీర్తయే న్మహ్యం	10	14	555	యథా దేవేషు వేదేషు	4	27
530.	య ఏత త్పుణ్య మాఖ్యానం	10	49	556	యదర్థేహ కర్మాణి	7	41
531.	య ఏతే పితృదేవానా	15	56	557	యదా సిసృక్షుః పుర	1	10
532	యత్ తత్ర గురుణా ప్రోక్తం	5	3	558	యదా దాస్య న్యభిమతాన్	3	35
533	యత్ర చిత్రవితానాని	5	10	559	యది రాశీశ మే కామాన్	10	7
534	యత్ర యత్ర చ మద్భక్తాః	10	19	560	యదృచ్ఛయా లోక మిమం	13	24
535	యత్ర యత్ర ద్విజా గావో	2	12	561	యన్మైథునాదిగృహమేధిసుఖం	9	45
536	యత్ర యత్ర హరే రర్చా	14	29	562	యమ ఏత దుపాఖ్యాయ	2	58
537	యత్ర విద్రుమసోపానా	4	9	563	యస్య నారాయణో దేవో	13	21
538	యతో న కశ్చిత్ క్వ చ	6	17	564	యస్య యల్లక్షణం ప్రోక్తం	11	35
539	యతో యతో నిఃసరతి	15	33	565	యస్య సాక్షాద్ భగవతి	15	26
540.	యథా త్రివర్గం గురుభి	5	53	566.	యస్త్వయా మందభాగ్యోక్తో	8	13
541	యథానలో దారుషు	2	43	567	యస్మా త్ప్రియాప్రియ	9	17

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
568	యస్మిన్ యతో యర్హి యేన	9	20
569	యశ్చిత్తవిజయే యత్తః	15	30
570	యస్త్విచ్ఛయా కృతః పుంభి	15	14
571	యస్మిన్ మహద్గుణా	4	34
572	యద్యాత్మనోధికారాద్యాః	14	16
573	యావద్ ధ్రియేత జఠరం	14	8
574	యావదర్థముపాసీనో	14	5
575	యావన్నృకాయరథమాత్మ	15	45
576	యా పతిం హరిభావేన	11	29
577	యావల్లింగాన్వితో	2	47
578	యూయం నృలోకే బత భూరి	15	75
579	యూయం నృలోకే బత భూరి	10	48
580	యేన పాపేన రత్నాని	8	47
581	యైః స్వదేహః స్మృతో నాత్మా	15	37
582	యో నో గతిం యోగ	8	45
583	యోఽవతీర్యాత్మనోంశేన	15	6
584	యోఽసౌ లబ్ధవరో మత్తో	10	27
585	గుం సాధు గాథానదసి	4	35
586	యః ప్రవ్రజ్య గృహాత్	15	36

ర — 11

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
587	రజః తమ శ్చ సత్త్వేన	15	25
588	రజః ప్రమాదః క్షున్నిద్రా	14	44
589	రత్నాకరా శ్చ రత్నౌఘాం	4	17
590	రాగో ద్వేష శ్చ లోభాయ	14	43
591	రాజత శ్చోరత శ్శత్రోః	13	32
592	రాయః కలత్రం పశవః	7	39
593	రాజ్ఞ స్తద్వచ ఆకర్ణ్య	1	29
594	రుదత్య ఉచ్చై ర్దయితా	2	32
595	రూపపేశలమాధుర్య	15	70
596	రూపాణి చక్షుషా రాజన్	12	28
597	రూపే ఇమే సదసతీవ	9	47

ల — 1

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
598	లుబ్ధకో విపినే	2	50

వ — 41

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
599	వ్యక్తం త్వం మర్తు కామోఽసి	8	12
600	వ్యవసాయేన తేఽనేన	3	20
601	వ్యసుభి ర్వాసుమద్భి ర్వా	3	37
602	వర్జయే త్ప్రమదాగాథా	12	7
603	వస్సా ఆశీ స్తదా బ్రహ్మా	10	62
604	వన్యై శ్చరుపురోడాశాః	12	19
605	వర్తమానోఽవిదూరే వై	5	46
606	వయ మనుచరముఖ్యా	8	52
607	వయ మీశ కిన్నరగణా	8	55
608	వయం కిం పురుషా స్త్వం తు	8	53
609	వయం విభో తే నటనాట్య	8	50
610	వ్యలుంపన్ రాజశిబిర	7	6

శ్లోకసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
	స — 75		
659.	స ఇత్థం దైత్యపతినా	13	39
660	స ఇత్థం నిర్జిత	4	19
661.	స ఈశ్వరః కాల	8	9
662	స ఉత్తమశ్లోకపదా	4	42
663	స ఏవ వర్ణాశ్రమిభిః	4	15
664	స ఏష ఆత్మా స్వపరే	5	13
665	స ఏష భగవాన్ రాజన్	10	51
666	సటావధూతా జలదా	8	32
667.	స తత్కరస్పర్శధుతా	9	6
668	స తత్కీచకవల్మీకాత్	3	23
669	సత్యం దయా తపః శౌచం	11	8
670	సత్యం విధాతుం నిజభృత్య	8	18
671	సత్యానృతం తు వాణిజ్యం	11	20
672	సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి	1	7
673	సత్త్వం హి నిత్యవిజి	9	22
674	స త్వాత్మయోనిరతి	9	35
675	సత్సంగా చ్ఛనకైః సంగ	14	4
676	స తేపే మందరద్రోణ్యాం	3	?
677	సదా సంతుష్టమనసః	15	17
678	సంతి హ్యసాధవో లోకే	5	27
679	సంతుష్టః కేన వా రాజన్	15	18
680	సంతుష్టాఽలోలుపా దక్షా	11	28
681	సంతుష్టస్య నిరీహస్య	15	16
682.	సంతోషః సమదృక్ సేవా	11	9
683	సన్నద్ధో రథ మాస్థాయ	10	67
684	స నిర్మాయ పుర స్త్రిస్రో	10	54
685	స నిరీక్ష్యాంబరే	3	24
686	స పత్నై ర్ఘాతితః	2	6
687	సభాసు సత్రేషు తవామలం	8	54
688	సంభవ శ్చ వినాశ శ్చ	2	26
689	సమ్మార్జనోపలేపాభ్యాం	11	26
690	సమః ప్రియః సుహృత్	1	1
69	సమ్యగ్ విధార్యతాం బాలో	5	7
692	సర్గస్థిత్యప్యయేశస్య	10	44
693	సర్వభూతాత్మభూతం	1	42
694	సర్వసత్వపతీన్ జిత్వా	4	7
695	సర్వాత్మనా న హింసంతి	10	20
696	సర్వేషా మపి భూతానాం	7	49
697	సర్వేషాం లోకపాలానాం	3	38
698	సర్వే ష్వమీ విధికరా స్తవ	9	13
699	సరాంసి పుష్కరాదీని	14	30
700	స యదానువ్రతః పుంసాం	5	12
701	స వా అయం బ్రహ్మ మహద్	10	49
702	స వా అయం బ్రహ్మ మహద్	15	76
703	స విత్రమన్వ్రతవధేష్వ	8	17
704	స విజిత్య దిశః	4	5
705	సర్వై రుపాయై ర్హంతవ్యః	5	38
706	స సత్త్వ మేనం పరితోఽపి	8	19
707.	స్త్రీణాం చ పతిదేవానాం	11	25
708.	స్యాత్ సాదృశ్యభ్రమస్తావద్	15	61

షష్ఠస్కంధః సమాప్తః

విజయ ముద్రాశాల, చిత్తూరు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

అష్టమస్కంధ విషయానుక్రమణికా

హరిః ఓమ్

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితే, శ్రీమద్భాగవతే, అష్టమః స్కంధః

అథ ప్రథమో ఽధ్యాయః

రాజోవాచ—

స్వాయంభువస్యేహ గురో వంశోఽయం విస్తరాచ్ఛ్రుతః
యత్ర విశ్వసృజాం సర్గో మనూ నన్యాన్ వదస్వ నః ౧

శ్రీమద్వీరరాఘవవ్యాఖ్యా

తృతీయే "స్వాయంభువస్య చ మనో ర్వంశః పరమసమ్మతః" ఇతి పృష్టం తద్వంశకథనం ప్రక్రమ్య తావ త్తత్ర తద్దుహితు ర్దేవహూత్యా వంశః కథితః చతుర్థే త్వాకూతిదేవహూత్యో స్తద్దుహిత్రో ర్దేవహూతిదుహితౄణాం వంశ మభిధాయాథ స్వాయంభువపుత్రవంశ ముపక్రమ్య తావ దుత్తానపాద సంతతిం సావశేషా మభిధాయాంతరాగర్భిణీన్యాయేన ప్రసంగాత్ ప్రియవ్రతస్య వంశః పంచమే కథితః షష్ఠే తు పునః ప్రసక్తానుప్రసక్తకథనానంతర ముత్తానపద ఏవ వంశోఽవశిష్టః కథితః సప్తమే తు తదనుప్రసక్తముక్తం తిదేవం స్వాయంభువమనువంశకథనవ్యాజేన బహుధా భగవతో జన్మకర్మ గుణాదిషు వర్ణితేషు పునస్తాసేవ శుశ్రూషు స్తుల్యన్యాయా దన్యేష్వపి మనువంశేషు కథ్యమానేషు హరే ర్జన్మాదికథన మర్థాత్ ప్రసక్తిమేవ భవిష్యతీ త్యాలోచ్య ప్రాధాన్యేనాన్యాన్ మనూన్ సవంశాన్ పృచ్ఛతి రాజా (స్వాయంభువస్యేతి త్రిభిః) తత్రోక్త మనువదతి పాదత్రయేణ హే గురో ! గురోరితి పాఠే గురో స్త్వత్తః ఇహ వృత్తే గ్రంథే స్వాయంభువస్య మనోర్వంశో విస్తరాచ్ఛ్రుతః వంశం విశినష్టి యత్ర వంశే విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం మనుకన్యాసు పుత్రపౌత్రాదిరూపః సర్గః అథ నో అస్మభ్యమ్ అన్యాన్ మనూన్ వదస్వ సచరిత్రాన్ సవంశాన్ కథయేత్యర్థః ౧

యత్ర యత్ర హరేర్జన్మ కర్మాణి చ మహీయసః,
గృణంతి కవయో బ్రహ్మం స్తాని నో వద శృణ్వతామ్ ౨

యద్యస్మిన్నంతరే బ్రహ్మన్ భగవాన్ విశ్వభావనః
కృతవాన్ కురుతే కర్తా హ్యతీతేఽనాగతేఽద్య వా ౩

ఋషి రువాచ—

మనవోఽస్మిన్ వ్యతీతాః షట్ కల్పే స్వాయంభువాదయః,
ఆద్యస్తే కథితో యత్ర దేవాదీనాం చ సంభవః ౪

ఆకూత్యాం దేవహూత్యాం చ దుహిత్రో స్తస్య వై మనోః,
ధర్మజ్ఞానోపదేశార్థం భగవాన్ పుత్రతాం గతః ౫

కృతం పురా భగవతః కపిల స్యానువర్ణితమ్,

(యత్ర యత్ర) మన్వంతరే మహీయసః నిస్సమాభ్యధికస్య హరేః జన్మాని అవతారరూపాణి కర్మాణి చేష్టితాని చ కవయో విద్వాంసః గాయంతి తాన్యపి చరిత్రాణి శృణ్వతాం శ్రోతుం ప్రవృత్తానాం నః అస్మాకం వద కథయ ౨

హే బ్రహ్మన్। యస్మిన్ మన్వంతరే మనో రంతర మవస్థానదశా తస్మిన్ విశ్వభావనః విశ్వపాలకో భగవాన్ కృతవాన్, యస్మిన్నతీతే యత్ యస్మిన్ననాగతే కృతవాన్ కరిష్యతి యస్మిన్నద్య వర్తమానే యత్ కరోతి తద్వదేత్యన్వయః, ౩

ఏవ మాపృష్టో ముని రాహ (మనవ ఇతి) అస్మిన్ కల్పే స్వాయంభువాదయః షణ్మనవో వ్యతీతాః తత్రాద్యః స్వాయంభువః మనుః తుభ్యం కథితః సచరిత్రః యత్ర దేవాదీనాం సంభవశ్చ కథితః ౪

తస్య స్వాయంభువస్య మనోర్దుహిత్రో రాకూత్యాం దేవహూత్యాం చ భగవాన్ మహేశ్వరః మూర్తిభ్యాం కపిలయజ్ఞరూపాభ్యాం మూర్తిభ్యాం పుత్రత్వం ప్రాప్తః ౫

తత్ర భగవతః కపిలస్య తృతీయస్కంధే ఇతి శేషః అనువర్ణితం చరిత్రం త్వయా హే భరతర్షభ। శ్రుతమేవ, అధునా యజ్ఞాఖ్యో భగవాన్ యచ్చకార తచ్చేష్టితం హే కురూద్వహ। ఆఖ్యాస్యే

(స్వాయంభువాది చతుర్ణాం మనూనాం నిరూపణం)

ఆఖ్యాస్యే భగవాన్ యజ్ఞో యచ్చకార కురూద్వహ ౧

విరక్తః కామభోగేషు శతరూపాపతిః ప్రభుః,
విసృజ్య రాజ్యం తపసే సభార్యో వన మావిశత్ ౨

సునందాయాం వర్షశతం పదై కేన భువం స్పృశన్,
తప్యమాన స్తపో ఘోర మిద మన్వాహ భారత ౩

మను రువాచ—

యేన చేతయతే విశ్వం విశ్వం చేతయతే న యం

కథయిష్యామి సోఽప్యపి మన్వంతరాన్తరకథనమేవ ప్రతిజ్ఞాతవ్య తేషామేవ ప్రాధాన్యేన పృష్టత్వాత్ తథాపి భావజ్ఞో మునిః భగవద్గుణకర్మజన్మ కథాయా మేవాభీష్ట మిత్యాలోచ్యాదౌ మన్వంతరస్థస్య యజ్ఞాఖ్యస్య భగవతశ్చరిత్ర స్యోక్తిధితత్వా త్తదేవ కథయామ్యేవ జానీతే అర్ధాత్తత్కథనేన మన్వంతర కథనమపి ప్రసక్తమేవ భవిష్యతీతి మునే రభిప్రాయః, ౧

తత్ర యజ్ఞస్య భగవతః చరితం వివక్షు స్తదుపోద్ఘాతేన స్వాయంభువస్య మనో ర్వృత్తాంత మాహ (విరక్త ఇత్యాదినా) యద్యపి కపిలోఽపి తన్మన్వంతరావతారరూప ఏవ తథాపి తస్య జిగీషుపలక్షణవద్ధికృతత్వాత్ కేవలం జ్ఞానయోగప్రవర్తనాధికృతత్వాత్ తచ్చరిత్రస్య కథితత్వప్రాద (?) యజ్ఞో యచ్చకార తదాఖ్యాస్యే, ఇత్యుక్త శతరూపాయాః పతిః భర్తా ప్రభుః స్వాయంభువో మనుః, కామ్యంత ఇతి కామాః శబ్దాదయో విషయా స్తేషాం భోగేషు విరక్తః రాజ్యం విసృజ్య తపసే తపః కర్తుం సభార్యో వనం ఆవిశత్ ౨

సునందాయాం సునందాతీరే పదేనై కేనైవ భువం స్పృశన్ వర్షశతం ఘోరం దుశ్చరం తప స్తప్యమానః కుర్వాణో హే భారత! ఇదం వక్ష్యమాణ మన్వాహ జజాప ౩

తజ్జపితం మంత్రోపనిషదమేవాహ (యేనేతి) విశ్వం జగద్యేన పరమాత్మనా చేతయతే ప్రవృత్తిక్షమం భవతి సత్తాస్ఫూర్తిప్రవృత్తిమద్భవతీత్యర్థః యం పరమాత్మానం విశ్వం కర్తృ న చేతయతే తతోఽభియత్ర హేతుమాహ (య ఇతి) అస్మిల్లోకే శయానే సతి స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానాభావేన మాయాపారవశ్యేన దేహాత్మభ్రమాదినా చ శయానతుల్యే సతి యో జాగర్తి సర్వం

యో జాగర్తి శయానేఽస్మిన్నాఽయం తం వేద వేద సః ౯

యుగపత్ సాక్షాత్కరోతి అయం లోకస్తం పరమాత్మానం న వేద స తు పరమాత్మా లోకం వేద అత్ర విశ్వశబ్దో జీవవర్గపరః అచేతనవర్గస్య పరమాత్మనాపి న చేతనీకర్తు మశక్యత్వాత్ తస్య జ్ఞాతృత్వప్రసక్త్యభావేన నాయం వేదేతి నిషేధాయోగాచ్చ యథా అచేతనం న వేద తద్వత్ చేతనోఽపి న తం వేద వేదేతి దృష్టాంతాభిప్రాయేణ చిదచిదాత్మకజగత్పరో వా చేతయతే ఇత్యత్ర "చితీ సంజ్ఞానే" ఇతి ణ్యంతాత్ స్మిచశ్చేతి కర్తర్యాత్మనేపదం తత్ర శబ్దాదివిషయ సాక్షాత్కారాత్మకం జ్ఞానం ప్రకృత్యర్థః, తదాశ్రయో జీవవర్గః తత్ర కర్తా తదనుకూలవ్యాపారోఽంతః ప్రవిశ్య నియమనాదిరూపో ణ్యంతార్థః తత్ర కర్తా యేనేతి నిర్దిష్టః పరమాత్మా ఏవం చ యదేతత్ సర్వశబ్దాదివిషయసాక్షాత్కారాత్మకం జ్ఞానం తదనుకూలతయాంతఃప్రవిశ్య నియంతుః పరమాత్మన అధీనమితి ఫలితోఽర్థః ఏవం శబ్దతః ప్రవృత్తి స్తదధీనే త్యుక్తమ్ అంతఃప్రవిశ్య నియంతృస్వరూప ప్రయోజకకర్తృత్వకథనేనైవ జీవవర్గస్య తం ప్రతి శరీరత్వప్రతీత్యా శరీరస్యాత్మాయత్తసత్తాస్థితిత్వ లాభాత్ కృత్స్నం తత్తదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్ ఇత్యుక్తం భవతి యతో యదధీనసత్తాదిమత్ జగదత ఏవ యం న చేతయతే, నను స్వాత్మాయత్తసత్తాదిమంతం కరోతీతి "విశ్వం చేతయతే న యమ్" ఇత్యస్యార్థః పరమాత్మన శ్చేతయితృత్వే విశ్వస్య తదభావే చ నిత్యం ప్రకృత్యపారవశ్యేన యుగపత్ సర్వసాక్షాత్కర్తృత్వం హేతుతయోచ్యతే, యో జాగర్తి శయానేఽస్మిన్నిత్యనేన యతో జాగర్తి అత ఏవ తం శయానో న వేద కింతు జాగ్రత్ స ఏవ తద్విశ్వం వేదేత్యర్థః యేన చేతయత ఇతి శ్లోకస్య స్థానే క్వచిత్ పుస్తకేషు—

వాసుదేవో వసత్యేష సర్వదేహే ష్వనన్యదృక్ ।
యేనాయం తపతే విశ్వం విశ్వవీర్యం యత స్తపః ॥

ఇతి శ్లోకః పఠ్యతే తత్రాయమర్థః అనన్యదృక్ అన్యానపేక్షః యుగపత్ సర్వం సాక్షాత్కర్తా సర్వేషు చిదచిదాత్మకేషు దేహేషు వసతి యత స్తత ఏవ వాసుదేవః వాసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తాశయః తత్రానన్యదృగిత్యనేన దేవశబ్దార్థ ఉక్తః అన్యానపేక్షస్వతేజసా దీప్యమానత్వం హి దేవశబ్దార్థః వసత్యేష సర్వదేహే ష్విత్యనేన వాసుశబ్దార్థ ఉక్తః ఇదమధికరణవ్యుత్పత్తే రప్యుపలక్షణం వసతీతి వాసుః వసత్యస్మిన్నితి వాసురితి ద్వేధా వ్యుత్పత్తే స్తత్ర తత్ర ప్రదర్శితత్వాత్ అనన్యదర్శనం విశినష్టి- యేనాన్యదర్శనేనాయం వాసుదేవో విశ్వం న తపతే పర్యాలోచయతి విశ్వస్య సృష్టిస్థిత్యాదిక మాలోచయతీ త్యర్థః, యత ఏవంభూత మనన్యదర్శనం తత స్తపః విశ్వపర్యాలోచనాత్మకత్వ మాపన్నం అనన్యదర్శనం విశ్వవీర్యం కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకవిశ్వస్య కారణభూతమితి యేన చేతయత ఇత్యనే నాంతఃప్రవిశ్య నియంతృత్వరూపం ప్రయోజయితృత్వం సూచితమ్

(స్వాయంభువాది చతుర్ణాం మనూనాం నిరూపణం)

ఆత్మావాస్య మిదం విశ్వం యత్కించిజ్జగత్యాం జగత్.
తేన త్యక్తేన భుంజీథా మా గృధః కస్యస్వి ద్ధనమ్. ౧౦

యం న పశ్యతి పశ్యంతం చక్షుర్యస్య న రిష్యతి.
తం భూతనిలయం దేవం సుపర్ణ ముపధావత ౧౧

న యస్యాద్యంతౌ మధ్యం చ స్వః పరో నాంతరం బహిః,

తదేవ వ్యంజయన్ లోకం శిక్షయమాణం "ఈశావాస్య మిదం సర్వమ్" ఇతి మంత్రమేవ శ్లోకరూపేణ దృఢయతి (ఆత్మేతి) ఈశశబ్దస్థానే ఆత్మశబ్దపాఠ ఏవ విశేషః జగత్యాం యజ్జగత్ చేతనాచేతనాత్మకం సర్వమిదం వస్తు ఆత్మనా పరమాత్మనాఽంతఃప్రవిశ్య నియమనపూర్వకం భర్త్రా ఆవాస్యమ్ అధిష్ఠేయం. యతః సర్వ మాత్మావాస్య మతస్తేన పరమాత్మనా త్యక్తేనాఽధిష్ఠితేఽబ్రహ్మాత్మకే స్వతంత్రే వస్తుని న భుంజీథాః నానుభవేః. అబ్రహ్మాత్మకం స్వతంత్రం వస్తు న మన్యస్వే త్యర్థః కిర్మణి ఏవానుభోగవిషయత్వవివక్షయా త్యక్త ఇతి సప్తమీ ప్రయుక్తా మాగృధః తచ్ఛేష భూతం సర్వం దేహతదనుబంధ్యాదికం స్వాత్మశేషత్వేన మా కాంక్షీరిత్యర్థః కృత్స్నస్య తచ్ఛేషత్వమేవ కాక్వా దర్శయతి (కస్యస్విద్ధనమితి) కృత్స్నం మాత్మీయాదికం కస్యస్విద్ధనం న కస్యాఽపి స్వం కిం తు తస్యైవేతి భావః ౧౦

యో జాగర్తీతి సర్వసాక్షిత్కర్తృత్వం సూచితమ్ తదేవ వ్యంజయన్ తమేవ భజనీయం భజత హే లోకాః। ఇత్యాహ (యమితి) యస్య చక్షుర్జ్ఞానం న రిష్యతి న క్షయమేష్యతి. జీవస్యేవ న సంకోచం యాస్యతీత్యర్థః అతఏవ నిత్య మసంకుచితాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానేన యుగపత్ సర్వం పశ్యంతం సాక్షాత్కుర్వంతం యం న పశ్యతి కర్మణా సంకుచితజ్ఞానో లోకః న సాక్షాత్కరోతి తం సర్వజ్ఞమిష్ట ప్రాపణానిష్టనివర్తనక్షమం దేవం స్వతేజసా దీప్యమానం భూతానాం నిలయ మాశ్రయం ధారక మితి యావత్ సుపర్ణం "ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే" ఇతి సుపర్ణత్వేన రూపితమ్ అనేన జీవవినాభావేన తదంతరాత్మతయా తద్ధితకారితయా చావస్థితమితి లభ్యతే ఉపధావత భజత ఇతి, ౧౧

తేన త్యక్తేన భుంజీథా ఇతి సర్వస్య తదాత్మకత్వేన తద్వ్యతిరిక్తం స్వనిష్ఠం వస్తు నాస్తీత్యుక్తమ్. అథ సర్వస్య తత్కారణకత్వాచ్చ తన వ్యదిత్యాహ (నేతి) తస్య సర్వకారణత్వం వక్తు,

విశ్వస్యామూని యద్యస్మాద్ విశ్వం చ తదృతం మహత్ ౧౨

స విశ్వకాయః పురుహూత ఈశః సత్యః స్వయంజ్యోతి రజః పురాణః,
ధత్తేఽస్య జన్మాద్యజయాఽఽత్మశక్త్యా తాం విద్యయోదస్య నిరీహ ఆస్తే ౧౩

తస్యాపి కారణాంతరశంకాం వ్యుదస్యతి-న యస్యాద్యంతౌ మధ్యం చేతి కార్యమేవ వస్త్వాద్యంతాది మధ్యవ త్స్వయమాద్యాదివిరహాత్ సర్వకారణమిత్యర్థః కారణత్వం చ నిమిత్తత్వరూప ముపాదానత్వ రూపం చోభయమ ప్యభిప్రేతం తత్ర నిమిత్తత్వప్రయుక్తం వైషమ్యం పరిహరతి-స్వః పరశ్చ యస్య నాస్తీతి దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యస్య తత్తజ్జీవకర్మమూలకత్వా న్న తస్యాఽనుగ్రాహ్యో నిగ్రాహ్యశ్చ స్వతోఽస్తీతి భావః, "అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య" ఇత్యాదిశ్రుత్యవగతం సృష్టే రనుప్రవేశపూర్వ కత్వం సూచయన్ జీవానుప్రవేశయోగ్యతా మాహ-యస్య నాంతరం బహిరితి తిలేషు తైలస్యేవ వేద్యా మగ్నేరివ న వ్యవస్థితా వ్యాప్తిః కింతు బహిరంతఃసాధారణ్యేన యస్య జీవాదిషు వ్యాప్తి రిత్యర్థః యస్మా దేవంభూతాత్ పరమాత్మనః విశ్వస్యామూని ఆద్యంతమధ్యాని సృష్టిలయరక్షణాని భవంతి యస్మాదితి హేత్వర్థే పంచమీ యతో హేతుభూతా దుపాదానాత్ విశ్వస్యోదయః యతో యస్మిన్ హేతుభూతేఽధికరణే విశ్వస్య యజ్ఞః యతో యేన హేతుభూతేన కర్త్రా విశ్వస్య రక్షణం భవతీత్యర్థః, యత్ యత ఏవం విశ్వోపాదానభూతస్వస్మా ద్విశ్వమపి తదేవ తదన్యదేవ జగదాకారేణ పరిణతః స ఏవావతిష్ఠత ఇతి తతోఽనన్యదేవ జగదిత్యర్థః ఉపాదానత్వప్రయుక్తవికారిత్వం పరిహరతి ఋతమితి ఋతం సత్యం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికారరహిత మిత్యర్థః వికారాణాం స్వశరీరభూత చిదచిద్ద్వారకత్వాత్ స్వతో నిర్వికారమేవ కారణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిగుణయోగమాహ మహదితి గుణైర్మహత్ నిరతిశయబృహదిత్యర్థః ౧౨

శ్లోకచతుష్టయప్రతిపాదితవిశేషణసామర్థ్యలబ్ధగుణవిశేషైః సంభూయ విశినష్టి (స ఇతి) సః శ్లోకచతుష్టయగతయచ్ఛబ్దై ర్నిర్దిష్టస్య ప్రతినిర్దేశపరః తచ్ఛబ్దః విశ్వం కాయః శరీరం యస్య విశ్వకాయః అత ఏవ పురుభిః దేవమనుష్యాదినామభిః శరీరవాచిభి రాత్మపర్యంతబోధకైః శబ్దై ర్హూయతేఽభిధీయత ఇతి పురుహూతః సత్యః నిర్వికారః విశ్వకాయోఽపి విశ్వగతవికారై రస్పృష్ట ఇత్యర్థః. ఈశః సర్వావస్థచేతనాచేతనయో ర్నియంతా స్వయంజ్యోతిః స్వప్రకాశః అనన్యాపేక్షప్రకాశ ఇత్యర్థః అజః జీవవత్ కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితః పురాణః జగత్కారణభూతః పురాపి నవో వా అస్య విశ్వస్య జన్మాదికి మాత్మనః స్వస్య శక్త్యా అంశభూతయా అజయా ప్రకృత్యా కరోతి తాం చ అజాం విద్యయా నిత్యా విర్భూతాపరిచ్ఛిన్నస్వయాథాత్మ్యవిషయకజ్ఞానేనోదస్య పరిహృత్య తదపరవశో భూత్వా నిరీహః జీవవ దీహారహితః స్వానందానుభవపూర్త్యా అవాప్తసమస్తకామోఽనావృతకామః "సర్వమిద మభ్యాత్తోఽవాక్యనాదరః" ఇతి శ్రుతేః, ఆస్తే సర్వాంతరాత్మతయాఽవతిష్ఠతీత్యర్థః ౧౩

(స్వాయంభువాది చతుర్ణాం మనూనాం నిరూపణం)

అథాగ్రే ఋషయః కర్మాణీహంతే కర్మహేతవే,
ఈహమానో హి పురుషః ప్రాయోఽనీహాం ప్రపద్యతే ౧౪

ఈహతే భగవానీశో న హి తత్ర విషజ్జతే,
ఆత్మలాభేన పూర్ణార్థో నావసీదంతి యేఽను తమ్ ౧౫

తమీహమానం నిరహంకృతం బుధం నిరాశిషం పూర్ణ మనన్యచోదితమ్,

నిరీహ ఆస్త ఇత్యేతదేవ వ్యంజయితుం తావజ్జీవస్య తదభావ మాహ (అథేతి) అథ సన్వగ్రే ప్రథమ మృషయో జీవా ద్రష్టృత్వాత్ కర్మహేతవె కర్మ హెతు ర్యస్య తస్మై కర్మసాధ్యసుఖ రూపఫలార్థం కర్మాణీహంతే ఫలసాధనతయా కుర్వంతీత్యర్థః, అనేన జీవస్యాపరిపూర్ణత్వం సూచితం కర్మానుసారివృద్ధ్యాయత్తప్రవృత్తిమజ్జీవప్రేరయితృత్వాచ్చ పరమాత్మనః ప్రథమం జీవస్యైవ ప్రవృత్తే రగ్రే ఋషయః కర్మాణీహంతే ఇత్యుక్తమ్ ఏవ మీహమానోఽపి పురుషో జీవః ప్రాయశోఽనీహాం ప్రపద్యతే స్వవిహితకర్మసాధ్యే ఫలే నిస్పృహాం ప్రాయః ప్రపద్యతే, సుఖార్థతయా కృతైః కర్మభిః దుఃఖప్రాప్తౌ తత్ర నిస్పృహా మేవ ప్రాయశః ప్రతిపద్యత ఇత్యర్థః సుఖార్థతయా విహితానాం కర్మణాం ప్రాయశో దుఃఖజనకత్వదర్శనాత్ 'ప్రాయోఽనీహాం ప్రపద్యతే" ఇత్యుక్తమ్ ౧౪

భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః ఈశః పరమాత్మా తు ఈహతే జీవకర్మానుగుణ మంతరాత్మతయా యద్యపి ప్రేరయతి తథాపి న హి తత్ర విషజ్జతే స్వప్రేర్యజీవకర్మసాధ్యే ఫలే రక్తో న భవతి తత్ర హేతుం వదన్ తం విశినష్టి, ఆత్మలాభేన నిత్యం స్వానందానుభవలాభేనైవ పూర్ణః సమగ్రః అర్థః పురుషార్థో యస్య తాదృశః అతో న విషజ్జతి ఇత్యర్థః న కేవలం స ఏవ న విషజ్జతేఽపి తు తమను యే తమనువర్తమానా యే జనాస్తేపి నావసీదంతి కర్మఫలేషు సక్తా న ఖిద్యంతి పరమాత్మన ఆత్మలాభ పరిపూర్ణార్థత్వేన కామానాసక్త్యుక్త్యా జీవస్యాపూర్ణత్వమేవ సేహత్వే హేతు రిత్యుక్తం భవతి ఈహమానోఽ ప్యనీహాం ప్రపద్యత ఇత్యనేన జీవస్య సుఖే స్పృహా దుఃఖే తు నిస్పృహేత్యుక్తమ్ ౧౫

ఉక్తవిశేషణసామర్థ్యలబ్ధగుణవిశేషై ర్విశింషన్ శరణం వ్రజతి (తమితి,) తమ్ ఉక్తవిధం ఈహమానం జీవకర్మానుగుణం ప్రేరయంతం నిరహంకృత మహంకారరహితం బుధం సర్వజ్ఞం నిరాశిషం నిరీహం పూర్ణ మాత్మలాభేనైవ పూర్ణం అనన్యచోదిత మనన్యప్రేర్యం స్వాన్ స్వానువర్తినో

నౄన్ శిక్షయంతం నిజవర్త్మసంస్థితం ప్రభుం ప్రపద్యేఽఖిలధర్మభావనమ్ ౧౬

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి మంత్రోపనిషదం వ్యాహరంతం సమాహితమ్,
దృష్ట్వా సురా యాతుధానా జగ్ధు మభ్యద్రవన్ క్షుధా ౧౭

తాం స్తథావసితాన్ వీక్ష్య యజ్ఞః సర్వగతో హరిః,
యామైః పరివృతో దేవై ర్హత్వాశాసత్ త్రివిష్టపమ్ ౧౮

స్వారోచిషో ద్వితీయస్తు మను రగ్నేః సుతోఽభవత్
ద్యుమత్సుషేణరోచిష్మత్ప్రముఖా స్తస్య చాత్మజాః ౧౯

భక్తజనాన్ శిక్షయంతం స్వసమానా నాపాదయంతం నిజవర్త్మసంస్థితం స్వస్వభావే స్థితం ప్రభుం సర్వశక్తిం అఖిలాన్ ధర్మాన్ భావయతి పాలయతీతి తమహం ప్రపద్యే శరణం ప్రజామి ౧౬

ఇతి ఇత్థం మంత్రాత్మికా ముపనిషదం వ్యాహరంతం జపంతం సమాహితచిత్తం స్వాయంభువం మనుం దృష్ట్వా అసురా యాతుధానాశ్చ క్షుధా నిమిత్తేన జగ్ధు మత్తు మభ్యద్రవన్ ౧౭

తథావసితాన్ మనుం హంతుం సమున్నద్ధాం స్తానసురాన్ యాతుధానాంశ్చ దృష్ట్వా సర్వగతః సర్వాంతరాత్మా భగవాన్ యజ్ఞాఖ్యః యామైః యుగపత్ ప్రసూతైః స్వపుత్రై ర్దేవైః పరివృత స్తాన్ హత్వా త్రివిష్టపం స్వర్గ మశాసత్ అపాలయత్, స్వయ మేవేంద్రో బభూవేత్యర్థః తత్ర ప్రతిమన్వంతరం మన్వాదయః షడన్యే అన్యే భవంతి తథాహి సూతో ద్వాదశే వక్ష్యతి-

"మన్వంతరం మను ర్దేవాః మనుపుత్రాః సురేశ్వరః।
ఋషయోంఽశావతారాశ్చ హరేః షడ్విధ ముచ్యతే॥" ఇతి

తత్రాద్యః స్వాయంభువో మనుః ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ తోషప్రతోషసంతోషభద్రశాంతీడస్పతీధ్మకవివిభుస్వహ్నసుదేవరోచనాఖ్యా ద్వాదశ యజ్ఞస్య పుత్రా ఏతత్ప్రభృతయో దేవాః మరిచిప్రముఖాః సప్తర్షయః యజ్ఞో హరే రవతార ఇంద్రశ్చ స ఏవ యద్యపి పృథగింద్రాభావాత్ షాడ్విధ్యం నాస్తి తథాపి అత్ర మన్వంతరే యజ్ఞో భగవానేవ ఇంద్రాధిపత్యే జగద్రక్షణేఽధికృతవానితి తదధికారద్వయ మపేక్ష్య షాడ్విధ్య ముపపాదనీయమ్. ౧౮

ద్వితీయాదిషు త్రిషు మన్వంతరేషు మన్వాదిక మాహ (స్వారోచిష ఇతి యావద్గజేంద్రమోక్షణ ప్రశ్నమ్) అగ్నేః సుతః స్వారోచిషాఖ్యః మనుర్ద్వితీయోఽభవత్ ద్యుమదాదయ స్తస్యాత్మజాః ౧౯

(స్వాయంభువాది చతుర్ణాం మనూనాం నిరూపణం)

తత్రేంద్రో రోచన స్త్వాసీద్ దేవాశ్చ తుషితాదయః,
ఊర్జ స్తంభాదయః సప్త ఋషయో బ్రహ్మవాదినః ౨౦

ఋషేస్తు వేదశిరస స్తుషితా నామ పత్న్యభూత్,
తస్యాం జజ్ఞే తతో దేవో విభురి త్యభివిశ్రుతః ౨౧

అష్టాశీతిసహస్రాణి మునయో యే ధృతవ్రతాః,
అన్వశిక్షన్ వ్రతం తస్య కౌమారబ్రహ్మచారిణః ౨౨

తృతీయ ఉత్తమో నామ ప్రియవ్రతసుతో మనుః,
పవనః సృంజయో యజ్ఞహోత్రాద్యా స్తత్సుతా నృప ౨౩

వసిష్ఠతనయాః సప్త ఋషయః ప్రమదాదయః
సత్యావేదశ్రుతా భద్రా దేవా ఇంద్రస్తు సత్యజిత్ ౨౪

తత్ర ద్వితీయే మన్వంతరే రోచనో భగవతో యజ్ఞస్య పుత్ర ఏవేంద్రో బభూవ దేవాస్తు తద్వ్యతిరిక్తా స్తుషితసంజ్ఞా స్తోషాదయ ఏకాదశ ఆదిశబ్దాదన్యే చాభవన్ ఔర్జ స్తంభాదయః సప్త బ్రహ్మవాదినో ఋషయో బభూవుః ఏవం మన్వాదయః పంచోక్తాః ౨౦

అథావతార మాహ (ఋషే రితి) వేదశిరసఋషే స్తుషితేతి ప్రసిద్ధా భార్యా బభూవ తస్యాం తుషితాయాం భగవాన్ దేవైః ప్రార్థిత ఇతి శేషః విభు రితి ప్రసిద్ధో జజ్ఞే ౨౧

విభో ర్భగవతోఽసాధారణం చరిత్ర మాహ (అష్టాశీతీతి) తస్య కౌమారబ్రహ్మచారిణః తస్య విభ్వాఖ్యస్య భగవతో వ్రత మాచార మన్వశిక్ష న్ననుసృతవంతః ౨౨

ప్రియవ్రతస్య సుత ఉత్తమాఖ్య స్తృతీయో మనుః తస్యోత్తమస్య మనోః సుతాః పవనాదయః అభవన్ ౨౩

ప్రమదాదయః వసిష్ఠస్య సుతాః ప్రమదాదయః సప్తర్షయః సత్యాదిసంజ్ఞకా దేవగణా ఇంద్రస్తు సత్యజిదాఖ్యః ౨౪

ధర్మస్య సూనృతాయాం తు భగవాన్ పురుషోత్తమః,
సత్యసేన ఇతి ఖ్యాతో జాతః సత్యవ్రతైః సహ ౨౫

సోఽనృతవ్రతదుశ్శీలా నసతో యక్షరాక్షసాన్,
భూతద్రుహో భూతగణాం స్త్వవధీత్ సత్యజిత్సఖః ౨౬

చతుర్థ ఉత్తమభ్రాతా మను ర్నామ్నా చ తామసః,
పృథుః ఖ్యాతి ర్నరః కేతు రిత్యాద్యా దశ తత్సుతాః ౨౭

సత్యకా హరయో వీరా దేవా స్త్రిశిఖ ఈశ్వరః,
జ్యోతిర్ధామాదయః సప్త ఋషయ స్తామసేఽన్తరే ౨౮

దేవా వైధృతయో నామ విధృతే స్తనయా నృప,
నష్టాః కాలేన యై ర్వేదా విధృతాః స్వేన తేజసా ౨౯

అవతార మాహ-ధర్మస్య సూనృతాఖ్యాయాం భార్యాయాం భగవాన్ పురుషోత్తమః సత్యసేనాఖ్యో జాతః స సత్యవ్రతాదిభిః దేవైః సహితః సత్యజితః ఇంద్రస్య సఖా భూత్వా యక్షరాక్షసానవధీత్ ౨౫

తాన్ విశినష్టి (స ఇతి) అనృతమేవ వ్రతం యేషాం తే దుష్టం శీలం యేషాం తే దుఃశీలాః తె చ తే తాన్ అసతః దురాత్మనః భూతాని ద్రుహ్యంతీతి తథా తాన్ ౨౬

చతుర్థస్తు మను రుత్తమస్య భ్రాతా ప్రియవ్రతసుతః స చ నామ్నా తామస ఇతి ప్రసిద్ధః వృషాదయో దశ తథాఽస్య తామసస్య మనోః సుతాః ౨౭

సత్యకాదిసంజ్ఞా దేవగణాః త్రిశిఖ ఈశ్వర ఇంద్రః ౨౮

అన్యానపి విశిష్టపరాక్రమాన్ సురా నాహ (దేవా ఇతి) హే నృప! విధృతే స్తనయాః వైధృతయ ఇతి ప్రసిద్ధా స్తామసమన్వంతరే దేవాః బభూవుః తాన్ విశినష్టి-యై ర్విధృతిభిః స్వేన తేజసా స్వబుద్ధిబలేన వేదా విధృతాః కథంభూతాః కాలేన నష్టా విప్లుతా అధ్యేతృపరంపరాద్యభావా దితి భావః ఏవం మన్వాదయః పంచోక్తాః ౨౯

(స్వాయంభువాది చతుర్ణాం మనూనాం నిరూపణం)

తత్రాపి జజ్ఞే భగవాన్ హరిణ్యాం హరిమేధసః,
హరి రిత్యాహృతొ యేన గజేంద్రో మోచితో గ్రహాత్ 30

రాజోవాచ—

బాదరాయణ ఏతత్తే శ్రోతు మిచ్ఛామహే వయమ్,
హరిర్యథా గజపతిం గ్రాహగ్రస్త మమూముచత్ 31

తత్కథా సుమహత్ పుణ్యం ధన్యం స్వస్త్యయనం శుభమ్,
యత్ర యత్రోత్తమశ్లోకో భగవాన్ గీయతే హరిః 32

అవతార మాహ (తత్రాపీతి) చతుర్థేఽపి మన్వంతరే హరిమేధసో భర్తు ర్హరిణ్యాం భార్యాయాం భగవాన్ హరి రిత్యాహృతః వ్యాహృతః హర్యాఖ్యో జజ్ఞే ప్రశ్నావసరం ప్రయచ్ఛన్ తం విశినష్టి-యేన హరినామ్నా భగవతా గ్రహాత్ మకరాత్ గజేంద్రో మోచితః 30

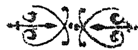
లబ్ధావసరః పృచ్ఛతి రాజా (బాదరాయణ ఇతి) హే బాదరాయణేః వయ మేతత్ శ్రోతు మిచ్ఛామహే కింతద్ధర్యాఖ్యో భగవాన్ యథా గ్రాహ గ్రస్తం గజేంద్ర మమూముచత్ మోచయామాసేత్యేతత్, 31

శ్రవణేచ్ఛాయాం హేతుం వదన్ పృష్టం విశినష్టి (తదితి) తన్మయా పృష్టం గజేంద్రమోక్షణ రూపం హరే శ్చరితం కథాసు మధ్యే మహత్పుణ్యం యద్వా తత్కథా గజేంద్రమోక్షణరూపా మయా పృష్టా కథా సుమహత్పుణ్యం మహాపుణ్యావహం మహచ్ఛబ్దస్యాఽఽత్వాభావః ఆర్షః సామాన్యాభి ప్రాయేణ ప్రతినిర్దేశే నపుంసకనిర్దేశః. ధన్యం ధనావహం కృతార్థత్వావహం వా స్వస్త్యయనం శుభావహమత ఏవ మహద్గుణవత్తమం పుణ్యత్వాదికం శ్రవణపరసద్వారే త్యవగంతవ్యం పుణ్యత్వాదౌ హేతు మాహ యత్రేతి. యాసు యాసు కథాసు హరి రాశ్రితాఘహరో భగవాన్ గీయతే సా సా కథా పుణ్యాది గుణయుక్తా హీత్యర్థః యద్వా యత్ర యత్ర కథాయాం హరి ర్గీయతే సా సా పుణ్యాదిగుణయుక్తాఽతో గజేంద్రమోక్షకథాయా మపి హరిగాయన ఏవేతి సాఽపి పుణ్యావహాత స్తామపి శుశ్రూషితాం కథయేత్యర్థః 32

సూత ఉవాచ—

పరీక్షితైవం స తు బాదరాయణిః ప్రాయోపవిష్టేన కథాసు చోదితః,
ఉవాచ విప్రాః ప్రతినంద్య పార్థివం ముదా మునీనాం సదసి స్మ శృణ్వతామ్ ౩౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే, మన్వంతరానుచరితే ప్రథమోఽధ్యాయః

ఏవ మాపృష్టగజేంద్రమోక్షకథః శ్రీశుకస్తాం కథయామాసేత్యాహ సూతః (పరీక్షితేతి) హే విప్రాః! ప్రాయోపవిష్టేన పరీక్షితా రాజ్ఞా కథాసు హరికథాకథనే చోదితః ప్రవర్తితః స బాదరాయణి ర్వ్యాసపుత్రః ఏవ మిత్థం పార్థివం పృష్ట ఇతి శేషః పరీక్షితం ప్రతినంద్యాహో సాధు పృష్ట మిత్యభినంద్య సదసి సభాయాం మునీనాం శృణ్వతాం స తా మువాచ పృష్టాం కథామితి శేషః ౩౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిదేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం
ప్రథమోఽధ్యాయః

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఆసీ ద్గిరివరో రాజంస్త్రికూట ఇతి విశ్రుతః,
క్షీరోదే నావృతః శ్రీమాన్ యోజనాయుత ముచ్ఛ్రితః ౧

తావతా విస్తృతః పర్యక్ త్రిభిః శృంగైః పయోనిధిమ్,
దిశః ఖం రోచయన్నాస్తే రౌప్యాయసహిరణ్మయైః ౨

అన్యైశ్చ కకుభః సర్వా రత్నధాతువిచిత్రితైః,
నానాద్రుమలతాగుల్మై ర్నిర్ఘోషై ర్నిర్ఝరాంభసామ్ ౩

స చావనిజ్యమానాంఘ్రిః సమంతాత్ పయ ఊర్మిభిః,
కరోతి శ్యామలాం భూమిం హరిన్మరకతాశ్మభిః ౪

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఉక్తమేవాహ (ఆసీ దిత్యాదినాఽధ్యాయత్రయేణ) గ్రాహగ్రహణాత్ ప్రాక్తనీం గజేంద్ర స్యావస్థాం వక్తుం తావత్తదావాసస్థానం త్రికూటాచలం వర్ణయతి (ఆసీదితి) హే రాజన్! త్రికూట ఇతి ప్రసిద్ధః కశ్చిత్ గిరిశ్రేష్ఠః ఆసీత్ స చ క్షీరసముద్రే ణావృతః క్షీరాబ్ధిద్వీపస్థ ఇత్యర్థః. శ్రీమాన్ శోభావాన్ రత్నాదిసమృద్ధిమాన్ వా యోజనాయుతోన్నతః ౧

పరిత స్తావతా యోజనాయుతేన విస్తృతశ్చ త్రికూటసమాఖ్యాబీజ మాహ రౌప్యాయస హిరణ్మయై స్త్రిభిః శృంగైః ముఖ్యైః పయోనిధిం దిశశ్చ రోచయ న్నద్యాప్యాస్తే. ౨

తథా రత్నై ర్ధాతుభిః గైరికాదిభిశ్చ విచిత్రై రన్యైశ్చ శృంగైః కకుభో దిశః రోచయన్ ఆస్త ఇతి పూర్వేణాన్వయః నానావిధైః ద్రుమైః లతానాం గుల్మైః లతాభిః గుల్మైశ్చేతి వా నిర్ఝరాంభసాం గిరినదీజలానాం ఘోషైశ్చ రోచయ న్నాస్త ఇతి పూర్వేణై వాన్వయః. ౩

స చ త్రికూటః పయోధేః క్షీరాబ్ధే రూర్మిభిః పరితః అవనిజ్యమానా విశోధ్యమానా అంఘ్రయః ప్రత్యంతపర్వతా యస్య. సదేతి పాఠే సదా నిత్య మవనిజ్యమానాంఘ్రి రిత్యర్థః హరిద్భిః పలాశవర్ణై ర్మరకతాత్మకై రశ్మభిః పాషాణైః శ్యామలాం భూమిం కరోతి బిభర్తీత్యర్థః. ౪

సిద్ధచారణగంధర్వవిద్యాధరమహోరగైః,
కిన్నరై రప్సరోభిశ్చ క్రీడద్భి ర్జుష్టకందరః ౫

యత్ర సంగీతసన్నాదై ర్నదద్గుహ మమర్షయా,
అభిగర్జంతి హరయః శ్లాఘినః పరశంకయా ౬

నానారణ్యపశువ్రాతసంకులద్రోణ్యలంకృతః,
చిత్రద్రుమసురోద్యానకలకంఠవిహంగమః. ౭

సరిత్సరోభి రచ్ఛోదైః పులినై ర్మణివాలుకైః,
దేవస్త్రీమజ్జనామోదసౌరభాంబ్వనిలై ర్యుతః ౮

తస్య ద్రోణ్యాం భగవతో వరుణస్య మహాత్మనః,
ఉద్యాన మృతుమన్నామ ఆక్రీడం సురయోషితామ్ ౯

క్రీడద్భిః సిద్ధాదిభిః జుష్టా ద్రోణ్యః యస్య కందరేతి పాఠాంతరమ్ తదా సిద్ధాదిభిః జుష్టా సేవితా కందరా శిఖరమూలభూమి ర్యస్యేత్యర్థః. కిన్నరాదీనాం సంగీతసన్నాదై ర్నదంత్యో గుహా యస్మిన్ ప్రదేశే తమభిగర్జంతి ప్రతిగర్జంతి హరయః సింహాః కథంభూతాః పరశక్త్యా సింహాంతరాగమన శంకయా నిమిత్తభూతయా అమర్షయా అసహనేన శ్లాఘినః స్వవీర్యశ్లాఘాయుక్తాః ౫—౬

నానావిధా యే అరణ్యాః అరణ్యప్రభవాః పశవో మహిషాదయ స్తేషాం వ్రాతైః సంఘైః సంకులాభిః వ్యాప్తాభిః ద్రోణీభిః అలంకృతోఽస్తి కిం చ చిత్రా ద్రుమా యేషు తేషు దేవోద్యానవనేషు కలకంఠా మధురస్వరాః విహంగమా యస్మిన్ ౭

కించ సరితశ్చ సరాంసి చ తై రచ్ఛోదైః నిర్మలోదకయుక్తై ర్మణయ ఏవ వాలుకా యేషు తైః పులినైశ్చ దేవస్త్రీణాం మజ్జనేన య ఆమోద స్తేన సౌరభేణ యుక్తాన్యంబూ న్యనిలా శ్చ తైశ్చయుక్తః అస్తే, ౮

“యే మాం త్వాం చ సరశ్చేదమ్” ఇత్యాదినా గిర్యాదివర్ణనం సర్వం ధ్యేయమితి వక్ష్యతి భగవానతో గిరి ముంవర్ణ్య వనం వర్ణయతి—తస్యోక్తవిధస్య త్రికూటస్య ద్రోణ్యాం మహాత్మనో వరుణస్య ఋతుమదాఖ్యమ్ ఉద్యానవన మస్తి కథంభూతం? సురయోషితా మాక్రీడం విహారస్థానమ్ ౯

(గజేంద్రమోక్షః)

సర్వతోఽలంకృతం దివ్యై ర్నిత్యం పుష్పఫలద్రుమైః,
మందారైః పారిజాతైశ్చ పాటలాశోకచంపకైః ౧౦

చూతైః ప్రియాలైః పనసైరామ్రైరామ్రాతకైరపి,
క్రముకై ర్నాలికేరైశ్చ ఖర్జూరై ర్బీజపూరకైః ౧౧

మధూకైః సాలతాలైశ్చ తమాలై రసనార్జునైః,
అరిష్టో దుంబరప్లక్షై ర్వటైః కింశుకచందనైః. ౧౨

పిచుమందైః కోవిదారైః సరళైః సురదారుభిః,
ద్రాక్షేక్షురంభాజంబూభిర్బదర్యక్షాభయామలైః ౧౩

బిల్వైః కపిత్థై ర్జంబీరై ర్వృతో భల్లాతకాదిభిః,
తస్మిన్ సరః సువిపులం లసత్కాంచనపంకజమ్ ౧౪

కుముదోత్పలకహ్లారశతపత్రశ్రియోర్జితమ్,
మత్తషట్పదనిర్ఘుష్టం శకుంతైశ్చ కలస్వనైః. ౧౫

హంసకారండవాకీర్ణం చక్రాహ్వైః సారసైరపి,
జలకుక్కుటకోయష్టిదాత్యూహకులకూజితమ్. ౧౬

నిత్యం ఫలాని పుష్పాణి చ యేషాం తైర్ద్రుమైః పరితోఽలంకృతం. ద్రుమానేవ కాంశ్చి ద్దర్శయతి (మందారైరితి) మందారాదిభి ర్వృతః వనప్రదేశాపేక్షయా పుంలింగనిర్దేశః. తస్మి న్నుద్యానే సరోఽస్తి కథంభూతం సువిపులం విస్తృతం లసంతి కాంచనమయాని పద్మాని యస్మిన్. ౧౦—౧౪

కుముదాదీనాం శ్రియోర్జితం సమృద్ధం మత్తైర్మధుపానమత్తైః షట్పదైః భృంగైః కలో మధురః స్వనో యేషాం తైః శకుంతైః పక్షిభిశ్చ నిర్ఘుష్టం ధ్వనితమ్ ౧౫

హంసైః కారండవై శ్చాకీర్ణం సంకులం చక్రవాకైః సారసై రప్యాకీర్ణం సమస్తేనాపాకీర్ణ పదేన ప్రధానత్వాత్ సాపేక్షేణాప్యన్వయః జలకుక్కుటాదీనాం కులైః కూజితం కలేతి పాఠాంతరం తత్ర కలం మధురం భవతి యథా తథా కూజితమ్ ౧౬

మత్స్యకచ్ఛపసంచారచలత్పద్మరజః పయః,
కదంబవేతసనలనీపవంజులకైర్వృతమ్ ౧౪

కుందైః కురవకాశోకైః శిరీషైః కుటజేంగుదైః,
కుబ్జకైః స్వర్ణయూధీభి ర్నాగపున్నాగజాతిభిః ౧౫

మల్లికాశతపత్రైశ్చ మాధవీజాలకాదిభిః,
శోభితం తీరజైశ్చాన్యై ర్నిత్యర్తుభిరలం ద్రుమైః ౧౬

తత్రైకదా తద్గిరికాననాశ్రయః కరేణుభి ర్వారణయూథప శ్చరన్,
సకంటకాన్ కీచకవేణువేత్రవద్ విశాలగుల్మం ప్రరుజన్ వనస్పతీన్ ౨౦

యద్గంధమాత్రా ద్ధరయో గజేంద్రా వ్యాఘ్రాదయో వ్యాళమృగాః సఖడ్గాః,
మహోరగాశ్చాపి భయాద్ ద్రవంతి సగౌరకృష్ణాః శరభా శ్చమర్యః ౨౧

మత్స్యానాం కచ్ఛపానాం చ సంచారేణ చ చలతాం చలానాం పద్మానాం రజసా యుక్తం పయో జలం యస్మిన్ కదంబాదిభి ర్యుక్తమ్ ౧౪

కుందాదిభిః శోభితం ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ౧౫

నిత్యమృతవః ఫలపుష్పాదిసంపత్తిహేతవో యేషాం తైరన్యైశ్చ తీరజైః ద్రుమైరల మలం కృత మల మత్యర్థం శోభిత మితి వాఽన్వయః ౧౬

తత్రైవం స్థితే ఏకదా తద్గిరికాననాశ్రయః వారణయూథపః గజేంద్రః కరేణుభి ర్గజీభిః చరన్ తృషార్దితేన స్వయూధేన వృత స్తస్య సరోవరస్యాభ్యాశం సమీప మగమదితి పంచమేనాన్వయః కిం కుర్వన్? కంటకైః సహితం కీచకవేణువేత్రవంతం విశాలం గుల్మం లతాదిసందర్భం వనస్పతీంశ్చ ప్రరుజన్ ప్రభంజన్ ౨౦

తమేవ విశినష్టి—యస్య గజేంద్రస్య గంధమాత్రాత్ వాయుప్రసారమాత్రాత్ సింహప్రభృతయః మృగాః ప్రతిపక్షిణో గజాశ్చ భయాత్ పలాయంతే ౨౧

(గజేంద్రమోక్షః)

వృకా వరాహా మహిషర్క్షశల్యా గోపుచ్ఛసాలావృకమర్కటాశ్చ,
అన్యత్ర క్షుద్రా హరిణాః శశాదయ శ్చరంత్యభీతా యదనుగ్రహేణ ౨౨

స ఘర్మతప్తః కరిభిః కరేణుభి ర్వృతో మదచ్యుత్ కలభై రనుద్రుతః,
గిరిం గరిమ్ణా పరితః ప్రకంపయన్ నిషేవ్యమాణోఽలికులై ర్మదాశనైః ౨౩

సరోఽనిలం పంకజరేణురూషితం జిఘ్రన్ విదూరాన్మదవిహ్వలేక్షణః,
వృతః స్వయూథేన తృషార్దితేన తత్ సరోవరాభ్యాశ మథాగమద్ ద్రుతమ్ ౨౪

విగాహ్య తస్మిన్నమృతాంబు నిర్మలం హేమారవిందోత్పలరేణువాసితమ్,
పపౌ నికామం నిజపుష్కరోద్ధృత మాత్మాన మద్భిః స్నపయన్ గతక్లమః ౨౫

స్వపుష్కరేణోద్ధృతశీకరాంబుభి ర్నిపాయయన్ సంస్నపయన్ యథా గృహీ,

అన్యే క్షుద్రా హరిణ్యాదయో మృగాస్తు యస్య గజేంద్రస్యానుగ్రహేణానుజ్ఞానే నాభీతా నిర్భయా శ్చరంతి చేరుః ౨౨

స గజేంద్రో ఘర్మేణాతపేన తప్తః మదస్రావికరిభిః కరేణుభిః కలభై శ్చానుద్రుతః మదస్రావిభిః కలభై శ్చానుద్రుత ఇతి వా గరిమ్ణా స్థౌల్యేన గిరిం ప్రకంపయన్ మద మశ్నంతీతి తథా తై రళికులై ర్నిషేవ్యమాణః ౨౩

సరసః సంబంధిన మనిలం వాయుం పంకజరేణుభి రూషితం వ్యాప్తం విదూరాదేవ జిఘ్రన్ మదేన విహ్వలే చలితే ఈక్షణే యస్య తృషయా పిపాసయాఽర్దితేన పీడితేన స్వయూథేన వృతః తత్సరోవరాభ్యాశం ద్రుతం సత్వర మగాత్ ౨౪

తస్మిన్ సరసి విగాహ్య ప్రవేశపూర్వకం విలోడ్య కహ్లారాదీనాం రేణుభి ర్వాసితం పరిమళితం నిర్మల మమృతాంబు స్వపుష్కరేణ తుండాగ్రేణోద్ధృతం కామం యథేష్టం పపౌ అపిబత్ అద్భిః సరోజలై రాత్మానం స్నాపయన్ గతశ్రమో బభూవ గతక్లమః పపావితి వాన్వయః ౨౫

స్వపుష్కరేణోద్ధృతైః శీకరాంబుభి ర్జలబిందుభిః దుర్మదాన్ కలభాన్ కరిపోతాన్ కరేణూశ్చ యథా గృహీ గృహాసక్తస్తథా కృపావాన్ నిపాయయన్ సంస్నాపయంశ్చ గృహ న్

ఘృణీ కరేణూః కలభాంశ్చ దుర్మదో నాచష్ట కృచ్ఛ్రం కృపణోఽజమాయయా

తం తత్ర కశ్చిన్నృప దైవచోదితో గ్రాహో బలీయాం శ్చరణే రుషాఽగ్రహీత్,
యదృచ్ఛయైవం వ్యసనం గతో గజో యథాబలం సోఽతిబలో విచక్రమే ౨౭

తథాఽఽతురం యూథపతిం కరేణవో వికృష్యమాణం తరసా బలీయసా,
విచుక్రుశు ర్దీనధియోఽపరే గజాః పార్ష్ణిగ్రహాస్తారయితుం న చాశకన్ ౨౮

నియుధ్యతో రేవ మిభేంద్రనక్రయో ర్వికర్షతో రంతరతో బహిర్మిథః,
సమాః సహస్రం వ్యగమన్ మహీపతే సప్రాణయో శ్చిత్రమమంసతామరాః ౨౯

తతో గజేంద్రస్య మనోబలౌజసా కాలేన దీర్ఘేణ మహానభూద్ వ్యయః,

బృంహితం కుర్వన్ అజమాయయా భగవన్మాయయా యదాగతం కృచ్ఛ్రం దుఃఖం తన్నాచష్ట నాలోచితవా నిత్యర్థః, ౨౬

కృచ్ఛ్రమేవ దర్శయన్నాహ (స ఇతి) హే నృప! తత్ర సరసి దైవేన ప్రారబ్ధకర్మాను గుణం ప్రవృత్తే నైశ్వర్యేణ చోదితః కశ్చి ద్బలీయాన్ గ్రాహో మకరః తం గజేంద్రం చరణే పాదే రుషా క్రోధే నాగ్రహీత్ జగ్రాహ యదృచ్ఛయా దైవాత్ ప్రాప్తం వ్యసనం దుఃఖం గతః ప్రాప్తః సోఽతిబలః గజేంద్రో యథాబలం విచక్రమే త్యాజయితుం పరాక్రమ మకరోత్ ౨౭

తదా బలీయసా గ్రాహేణ తరసా బలేన వికృష్యమాణ మత ఏవాతురం దుఃఖితం గజేంద్రం తి దీనధియః కరేణవో విచుక్రుశుః రురుదుః పార్ష్ణిగ్రహాః పృష్ఠత ఉపోద్బలకా అన్యే గజా స్తార యితుం దుఃఖాత్తారయితుం మోచయితుం నాశక్నువన్ ౨౮

హే మహీపతే! ఇత్థం గజేంద్రగ్రాహయో ర్మిథోఽంతరతో బహిశ్చ వికర్షతో స్సతోః సహస్రం సమాః సంవత్సరాః వ్యగమన్ అతిక్రాంతాః బభూవుః సప్రాణయోః తయోః సమానబలయోః తద్వికర్షణరూపం కర్మ తదా సురాః చిత్రం విచిత్రం మేనిరే ౨౯

తతః సహస్రసమానంతరం దీర్ఘేణ భూయసా కాలేన జలే వికృష్యమాణస్య అత ఏవావసీదతః ఖిద్యతః గజేంద్రస్య మన ఆదీనాం వ్యయః క్షయోఽభూత్ తత్ర మనః ఉత్సాహశక్తిః బలం శరీర

(గజేంద్రమోక్షః)

వికృష్యమాణస్య జలేఽవసీదతో విపర్యయోఽభూత్ సకలం జలౌకసః ౩౦

ఇత్థం గజేంద్రః స యదాఽఽప సంకటం ప్రాణస్య దేహీ వివశో యదృచ్ఛయా,
అపారయ న్నాత్మవిమోక్షణే చిరం దధ్యావిమాం బుద్ధిమథాభ్యపద్యత ౩౧

న మా మిమే జ్ఞాతయ ఆతురం గజాః కుతః కరిణ్యః ప్రభవంతి మోచితుమ్,
గ్రాహేణ పాశేన విధాతు రావృతోఽప్యహం చ తం యామి పరం పరాయణమ్.

యః కశ్చనేశో బలినోఽంతకోరగాత్ ప్రచండవేగా దభిధావతో భృశమ్

మోజ ఐంద్రియం బలమోక ఆశ్రయో యస్య తస్య గ్రాహస్య తు ఇదం హేతుగర్భం సకలం మన ఆదికం విపర్యయోఽభూత్ అధికమభూ దిత్యర్థః ౩౦

స గజేంద్ర ఇత్థం ప్రాణస్య సంకటం సంశయం యదా ప్రాప యతః సోఽపి దేహీ దేహభృత్తదా వివశ ఆత్మనః స్వస్య మోక్షణేఽపారయ న్నసమర్థ స్సన్ చిరం దధ్యౌ చింతితవాన్ చింతానంతరం ఇమాం వక్ష్యమాణాం బుద్ధి మన్వపద్యత కృతవాన్ ౩౧

త మేవాహ (నేతి) ఆతురం పీడితం మామిమే జ్ఞాతయో గజా ఏవ మోచితుం న ప్రభవంతి అహం తు ప్రభురేవ న కుతః కరిణ్యః ప్రభవేయుః అతో విధాతుర్దైవస్య పాశరూపేణ గ్రాహేణాఽఽవృతోఽహం తమేవ విధాతారం కేవలం పరం ఉత్కృష్ట మయనం శరణం రక్షణోపాయం యామ్యధ్యవస్యామీత్యర్థః యత్సంకల్పాన్మమాయం గ్రాహగ్రహ స్తమేవ శరణం వ్రజామీ త్యర్థః ౩౨

కోఽసౌ శరణ్యః విధ త్యేత్యత ఆహ (య ఇతి) బలినోఽంతం కరోతీత్యంతకః "అన్యేష్వపి దృశ్యతే" ఇతి డః అంతకో మృత్యుః స ఏవ ఉరగః మహాసర్పః తస్మాత్ దుస్సహవేగా దభిధావతో నిమిత్తాదభృశం నితరాం భీతం ప్రపన్నం చ యః కశ్చన యోఽయమీశః పరిపాలయస్య భయాన్మృత్యురపి ప్రధావతి తదాదిష్టస్వవ్యాపారే ప్రవర్తతే తమరణం శరణం ఈమహి ప్రాప్నుయామ యద్వా యః కశ్చనేశః అవశ్యం యః కశ్చిత్ ఈశ్వరో భవతా కోఽసౌ యోఽంతకోరగాద్భీతం ప్రపన్నం పరిపాతి యస్య భయాన్మృత్యుః ప్రధావతి తం శరణం వ్రజేమేత్యర్థః ఈశ బలి

భీతం ప్రపన్నం పరిపాతి యద్భయాన్మృత్యుః ప్రధావత్యరణం తమీమహి ౩౩

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం అష్టమస్కంధే.
మన్వంతరానువర్ణనే గజేంద్రోపాఖ్యానే ద్వితీయోఽధ్యాయః

సప్తమ్యంతపారోఽపి దృశ్యతే తదా యస్యేశే ఈశనే యః కశ్చిన్నాస్తి "న తస్యేశే కశ్చన" ఇతి శ్రుతేః యశ్చ మృత్యుభయాద్భీతం ప్రపన్నం పరిపాతి యస్య చ భయాన్మృత్యుః ప్రధావతి "మృత్యుర్ధావతి పంచమః" ఇతి శ్రుతేః తమరణమీమహీత్యర్థః ఇతి బుద్ధి మత్యపద్యతే త్యన్వయః ౩౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వితీయోఽధ్యాయః

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం వ్యవసితో బుద్ధ్యా సమాధాయ మనో హృది,
జజాప పరమం జప్యం ప్రాగ్జన్మ న్యనుశిక్షితమ్. ౧

గజేంద్ర ఉవాచ—

ఓం నమో భగవతే తస్మై యత ఏతచ్చిదాత్మకమ్,

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

"తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్।
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన।
పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః।"

ఇతి భగవదుక్తరీత్యా ఏవం కృతనిశ్చయో గజేంద్రః పూర్వజన్మాభ్యస్తం జజాప ఇత్యాహ మునిః (ఏవ మితి) ఏవం నమామీత్యాది శ్లోకద్వయోక్తరీత్యా వ్యవసితః నిశ్చితమనాః మనో హృది సమాధాయ హృదయస్థం కృత్వా విషయాంతరేభ్యః ప్రత్యాహృత్య ప్రాగ్జన్మని ఇంద్రద్యుమ్నాఖ్యజన్మని అనుశిక్షిత మభ్యస్తం పరమం జప్యం స్తోత్రం జజాప ౧

జప్యమేవాహ (ఓం ఇత్యాదినా) తావత్ "కారణం తు ధ్యేయమ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తవిధయా జగత్సృష్ట్యాదికారణం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం నమస్కృత్య శరణం వ్రజతి—ఓమితి

"ఓం తత్స దితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధః స్మృతః"

ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మణో నిర్దేశపరః ఓంకారో బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః ఓంకారాభిప్రేతబ్రహ్మశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్తగుణబృహత్త్వం భగవత ఇత్యనేన పూర్ణషాడ్గుణ్యవాచినా స్పష్టీకృతమ్ ఏవం కారణత్వోపయుక్తగుణయోగ ఉక్తః ఏవంవిధాయ తస్మై భగవతే నమః కోఽసౌ భగవాన్ యం నమస్కరోషి ఇత్యత్ర తం లక్షయంస్తద్ధ్యానం ప్రతిజానీతే యతో భగవత ఏత చ్చిదాత్మకం చిత్సంసృష్ట మచేతనాత్మకం చిదచిదాత్మకమితి యావత్ యత ఏవ మత ఆదిబీజాయ పరమకారణాయాత ఏవ సర్వేషాం బ్రహ్మాదీనా మపీశాయ పరమపురుషా యాభిధీమహి అభిధ్యాయేమ ధ్యాయతే ర్లిజి ఆర్షత్వా

పురుషాయాదిబీజాయ పరేశాయాభిధీమహి ౨

యస్మిన్నిదం యతశ్చేదం యేనేదం య ఇదం స్వయమ్,

దాత్మనేపదే వికరణాభావే సంప్రసారణే చ రూపమ్ "క్రియాయా యమభిప్రైతి సోపి సంప్రదానమ్" ఇతి వచనేన పత్యే శేత ఇత్యాదావివ ధ్యానక్రియాయాః సంబధ్యమానవివక్షయా సంప్రదానసంజ్ఞాయాం పురుషాయేతి చతుర్థీ సత్యం పరం ధీమహీత్యాదౌ తు ఆప్యమానత్వవివక్షయా కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా యత ఇతి హేత్వర్థే పంచమీ హేతుత్వం చాధికరణోపాదానకర్త్రాదిసాధారణం తతశ్చ యస్మిన్ యతః యేనేతి వివక్షితం తదన్వయానుగుణాని లీనజాతరక్షితాదిపదాని అధ్యాహర్తవ్యాని ౨

తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్య విశదయన్ శరణం వ్రజతి (యస్మిన్నితి) ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్ యస్మిన్ ప్రలీనం సృష్టే రప్యయపూర్వకత్వాత్ లయాధికరణత్వసూచనాయ తావద్యస్మిన్నిత్యుక్తమ్ యతః ఉపాదానభూతాత్ సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాత్ ఏతత్స్థూలచిదచిద్విశిష్టాత్మకం జగజ్జాతం యేన కర్త్రా సృష్టం రక్షితం చ యేనేతి తంత్రేణ స్రష్టృత్వం రక్షితృత్వం చోభయమపి వివక్షితం యద్వా యస్మిన్నిత్యనేన సృజ్యమానచిదచిదధికరణత్వమపి వివక్షితం యత ఇద మిత్యనేన జగద్బ్రహ్మణోః ఉపాదానోపాదేయభావ ఉక్తః తత్కృతం తయో ర్మిథోఽనన్యత్వ మాహ (య ఇదం స్వయమితి) ఇదం సర్వం యదాత్మక మిత్యర్థః ఉపాదానత్వప్రయుక్తం వికారిత్వం పరిహరతి, యోఽస్మాత్ పరస్మాచ్చ పర ఇతి, అస్మాత్ స్వరూపాన్యథాభావ మాపద్యమానాత్ అచేతనజాతాత్ పరో విలక్షణః యః స్వభావాన్యథాభావ మాపద్యమానో జీవః తస్మాచ్చ పరో విలక్షణః స్వరూపేణ స్వభావేన చ వికారరహితః చిదచిద్ద్వారకత్వ ద్వికారాణా మితి భావః త మేవంభూతం స్వయంభువం స్వాయత్తసత్తాదిమంతం నతు జీవవ దన్యాయత్తసత్తాదిమంత మిత్యర్థః ప్రపద్యే శరణం గతోఽస్మీత్యర్థః యద్యప్యత్ర గత్యర్థేన పద్యతినా బుద్ధ్యర్థేన సతా అధ్యవసాయమాత్ర ముపస్థాప్యతే తథాపి ప్రమాణానుసారం "శరణం తమీమహి" ఇతి పూర్వత్ర శరణశబ్దపర్యాయస్య శరణశబ్దస్య ప్రయోగాచ్చ ప్రార్థనద్యన్వితరక్షాభరన్యాసం కరోతీ త్యుచ్యతే తథా చోచ్యతే—

"అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్।
తదేకోపాయతాయాం చ ప్రపత్తిః శరణాగతిః॥"

ఇతి రక్షాప్రార్థనం తు సమనంతరశ్లోకేషు అవతు మాం పరాత్పర ఇత్యాదిషు స్ఫుటమ్, ఇయం చ గజేంద్రేణ విహితా ప్రపత్తి ర్ముక్త్యర్థైవ నతు ప్రాణసంరక్షణార్థా—

(గజేంద్రమోక్షః)

యోఽస్మాత్ పరస్మాచ్చ పరస్తం ప్రపద్యే స్వయంభువమ్ ౩

యః స్వాత్మనీనం నిజమాయయార్పితం క్వచిద్ విభాతం క్వ చ తత్ తిరోహితమ్,
అవిద్ధదృక్ సాక్ష్యుభయం తదీక్షతే స ఆత్మమూలోఽవతు మాం పరాత్పరః ౪

కాలేన పంచత్వ మితేషు కృత్స్నశో లోకేషు పాలేషు చ సర్వహేతుషు,

"గజేంద్రో భగవత్స్పర్శా ద్విముక్తోఽజ్ఞానబంధనాత్ ।
ప్రాప్తో భగవతో రూపం పీతవాసా శ్చతుర్భుజః ॥"

ఇతి తత్ఫలతయా ముక్తే రేవ వక్ష్యమాణత్వా దితి భావః ౩

యస్మి న్నిదం ఇత్యనే నాభిప్రేతం సృష్టిసంహారవిషయచేతనాచేతనాత్మకజగదధికరణత్వం వివృణ్వన్ సృష్ట్యాద్యుపయుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణయుక్తం రక్షాయై ప్రార్థయతే (య ఇతి) ఆత్మని స్వస్మిన్నేవ యః క్వచిత్ కదాచిత్ నిజమాయయాఽఽత్మీయసంకల్పేన విభాతం ప్రకాశితం దేవాది నామరూపవిభాగత్వేన ప్రకాశితం క్వచిచ్చ తిరోహితం నామరూపవిభాగత్యాగేన సూక్ష్మరూపతయా ప్రలీనం ఇత్యర్థః ఇద ముభయం కార్యావస్థం కారణావస్థం చ చిదచిదాత్మకం జగత్ అవిద్ధదృక్ నిత్యం సంకోచవికాసాదిరహితాపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానాశ్రయః సాక్షీ సర్వజ్ఞశ్చ సన్నీక్షతే స ఆత్మమూలః అనన్యకారణః పరాత్ ప్రధానాత్ పరా జ్జీవాత్ పరో విలక్షణః మా మవతు పరస్మాచ్చ పర ఇత్యుపాదానత్వప్రయుక్తవికారప్రసంగపరిజిహీర్షయోక్తమ్ అత్ర తు జీవాంతరస్యాపి స్వసదృశత్వే స్వరక్షణాసామర్థ్యసూచనా యోక్తమ్ అవత్వితి ప్రార్థితా రక్షాఽత్ర యావదనిష్టపరిహారపూర్వకేష్టప్రాపణరూపా సా చ ముక్తి రేవ బ్రహ్మవిదో గజేంద్రస్య కేవలప్రాణమాత్రరక్షాప్రార్థనానుపపత్తేః "జిజీవిషే నాహమిహ" ఇతి "మాదృక్ప్రపన్నపశుపాశవిమోక్షణాయ" ఇతి స్పష్టం తదుక్తేశ్చ అత ఏవ సర్వజ్ఞో భగవాన్ తదభిప్రాయ మాలోచ్య ముక్తి మేవాదా దితి భావనీయమ్ ౪

క్వచి త్తిరోహితమిద మీక్షతే ఇత్యుక్తం తజ్జగ త్తిరోహాయ కాం దశా మాపద్యతే ఏవ తద్దశాయాం కథంభూతోఽవస్థిత ఈక్షతే? ఇత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయతి (కాలేనేతి) కాలేన ద్వ్యవస్థావసానరూపేణ కాలేన నిమిత్తేన సర్వస్య జగతో హేతుషు సర్వేషు హేతుషు వా పృథివ్యాదితత్త్వేషు తత్కార్యేషు లోకేషు తత్పాలకేషు బ్రహ్మాదిషు చ పంచత్వం లయ మితేషు ప్రాప్తేషు సత్సు గహన మతిసూక్ష్మత్వాత్ దుఃఖబోధం గభీరం పరిచ్ఛేత్తు మశక్యమ్ అణుత్వాదినాఽపి పరిచ్ఛేత్తు మశక్యం నిరతిశయసూక్ష్మ

తమ స్తదాఽఽసీద్ గహనం గభీరం యస్తస్య పారేఽభివిరాజతే విభుః

న యస్య దేవా ఋషయః పదం విదుర్జంతుః పునః కోఽర్హతి గంతుమీరితుమ్,
యథా నటస్యాకృతిభిర్విచేష్టతో దురత్యయానుక్రమణః స మావతు ౬

దిదృక్షవో యస్య పదం సుమంగళం విముక్తసంగా మునయః సుసాధవః,

దశాఽఽపన్నత్వాదితి భావః ఏవంవిధం తమ ఆసీత్ "నాస దాసీన్నో సదాసీత్తదానీం తమ ఆసీత్" ఇతి శ్రుతేః తమశ్శబ్దో నిరతిశయసూక్ష్మదశాఽఽపన్నచిద్ద్రవ్యవాచీ "అక్షరం తమసి లీయతే తమః పరే దేవ ఏకీభవతి" ఇతి శ్రుతేః తదేవంభూతస్య తమసః పారే యోఽభివిరాజతే పారోఽత్ర పాలనం నియమనరూపమ్ "పౄ పాలన పూరణయోః" ఇతి ధాత్వర్థానురోధాత్ ఉక్తవిధతమోనియమనే కర్యాక్షమత్వాపాదనరూపేణ స్థిత ఇతి శేషః విరాజతే ప్రకాశతే న తు జీవవత్ సంకుచితజ్ఞానో భవతీత్యర్థః ౫

క్వచిత్ విభాత మీక్షత ఇత్యుక్తం కీదృశం తస్యేక్షణమ్? ఇత్యపేక్షాయాం తత్తద్దేవమనుష్యాద్యవస్థజీవసంబంధినానావిధవిచిత్రకర్మానుగుణనియమనరూపత్వా దిత్థం తయా దురవబోధమితి వక్తుం తావత్ తత్స్వరూపస్య దుర్జ్ఞేయత్వాత్ తదీక్షణమపి దురవబోధమేవేతి దర్శయితుం స్వరూపస్య దుర్జ్ఞేయత్వం వదన్ తం స్వరక్షాయై ప్రార్థయతే (న యస్యేతి) దేవాః సత్త్వప్రచురాః "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ ప్రకాశకమనామయమ్" ఇత్యుక్తేం దియార్థదర్శనయోగ్యత్వం సూచ్యతే. ఋషయో యోగినః అనేనాపి తదేవ సూచ్యతే అత ఏవ యస్య పదం పద్యత ఇతి పదం స్వరూపం న విదురన్యోఽర్వాచీనో జంతుః ప్రాణి తత్పదం గంతుం యథావద్ బోద్ధుం ఈరితుం వక్తుం చ కః పునరర్హతి? తత్ర దృష్టాంతః-యథా ఆకృతిభిర్వేషై ర్విచేష్టతో నటస్యాయమసౌ ఇతి తత్స్వరూపమజ్ఞా న విదుః ఇత్యర్థః స ఏవం దురవబోధస్వరూపోఽత ఏవ దురత్యయాఽనుక్రమణః దుర్గమవ్యాపారః ఇత్థం తయా దురవబోధనియమనరూపవ్యాపారయుక్తో మామవతు యద్వా నటస్యేవాకృతిభిర్దేవాదివిచిత్రశరీరై ర్విచేష్టతో జీవద్వారా విచేష్టతో యస్యేతి వాఽన్వయః ఆకృతిభి రవతారవిశేషైః విచేష్టతో యస్యేతి వార్థః ౬

దురవగమత్వోక్తిప్రసక్తమనుపాస్యత్వశంకాం నిరచికీర్షుస్తస్య నటస్యేతి దృష్టాంతపాదసూచితం కైశ్చిత్ సుబోధత్వం వదన్ తస్యైవ స్వరక్షోపాయత్వ మధ్యవస్యతి (దిదృక్షవ ఇతి)

(గజేంద్రమోక్షః)

చరం త్యలోకవ్రత మవ్రణం వనే భూతాత్మభూతాః సుహృదః స మే గతిః ౭

న విద్యతే యస్య చ జన్మ కర్మ వా న నామరూపే గుణదోష ఏవ వా,
తథాపి లోకాప్యయసంభవాయ యః స్వమాయయా తాన్యనుకాల మృచ్ఛతి ౮

సుమంగళం నిత్యసుఖరూపం యస్య స్వరూపం దిదృక్షవః సాక్షాత్కర్తు మిచ్ఛవో మునయః విముక్త సంగో దారాగారాదిషు శబ్దాదివిషయేషు వా యై స్తే సుసాధవః అన్యైరపి సాధూనాం ధర్మై ర్యుక్తా భూతేషు ఉచ్చావచే ష్వాత్మభూతా ఆత్మతుల్యతాం ప్రాప్తాః స్వాత్మసమదర్శినః సంతో వనేఽరణ్యేఽవ్రణ మచ్ఛిద్ర మలోకవ్రత మితరై ర్జనైః కర్తు మశక్యం వ్రత ముపాసనాత్మకం చరంతి ఉపాసనాత్మకవ్రత పరిశుద్ధమనసా తత్పదం సాక్షాత్కుర్వం త్యేవేతి భావః తథా చ శ్రుతిః— హృదా మనీషా మనసాభిక్లప్తః దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః"। ఇతి "తం దుర్దర్శం గూఢ మను ప్రవిష్టం యత్తదద్రేశ్య మగ్రాహ్యమ్" "న మాంసచక్షు రభివిక్షతే తం, న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమ్" ఇత్యాద్యదృశ్యత్వశ్రుతయ స్తు యోగాపరిశుద్ధమతిభిః అగ్రాహ్యత్వం వదంతీతి భావః స ఏవంభూతో మే గతిః రక్షోపాయ ఇత్యర్థః ౭

ఏవం దృశ్యత్వాదృశ్యత్వశ్రుతీనాం విషయవిభాగోఽర్థాత్ ప్రదర్శితః అథ తుల్యన్యాయతయా "అజాయమానః" నిష్కలం నిష్క్రియం "తదరూప మనామయమ్" ఇత్యాది జన్మాదిప్రతిషేధపరాణాం "బహుధా విజాయతే" "యస్య చైతత్ కర్మ స వై వేదితవ్యః" "సర్వకర్మా సర్వకామః సర్వగంధః సర్వరసః" "హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే" ఇత్యాదీనాం జన్మాదిప్రతిపాదనపరాణాం చ శ్రుతీనాం విషయవిభాగం దర్శయన్ స్తౌతి (నేతి.) యద్యపి యస్య జన్మాదయో న సంతి జీవస్యేవ కర్మాయత్తా న సంతీతి భావః తథాపి లోకానాం దుష్కృతా మప్యయో వినాశః సంభవః సాధూనాం పరిత్రాణం తయోః సమాహారః తస్మై తదర్థం తాని జన్మాదీ న్యనుకాలం "యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి" ఇత్యాద్యుక్తకాలేషు ఇత్యర్థః స్వమాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి స్వీకరోతి అకర్మాయత్తాని జన్మాదీని స్వేచ్ఛయై వోపాదత్తః ఇత్యర్థః తత్ర దోషా వికారః ఇమమేవ విషయ విభాగమభిప్రేత్య వరదగురుభి రయం శ్లోకోఽభిహితః—

"యద్బ్రహ్మణో గుణశరీరవికారభేదకర్మాదిగోచరవిధిప్రతిషేధవాచః।
అన్యోన్యభిన్నవిషయా నవిరోధగంధ మర్హంతి తన్న విధయః ప్రతిషేధవాచ్యాః॥' ఇతి
యస్తాని ఋచ్ఛతి స మే గతి రితి పూర్వేణాన్వయః ౮

తస్మై నమః పరేశాయ బ్రహ్మణేఽనంతశక్తయే,
అరూపా యోరురూపాయ నమ ఆశ్చర్యకర్మణే ౯

నమ ఆత్మప్రదీపాయ సాక్షిణే పరమాత్మనే,
నమో గిరాం విదూరాయ మనస శ్చేతసా మపి ౧౦

సత్త్వేన ప్రతిలభ్యాయ నైష్కర్మ్యేణ విపశ్చితా,
నమః కైవల్యనాథాయ నిర్వాణసుఖసంవిదే. ౧౧

నమః శాంతాయ ఘోరాయ మూఢాయ గుణధర్మిణే,

ఏవం శరణ్యత్వోపయుక్తగుణకథనపూర్వకం స్వరక్షాయై శరణ ముపగమ్యాథ పాత్రపరివేష్టితబహువ్యంజనోపేతాన్నాదిభోజనప్రవృత్తన్యాయేన ఝంఝామారుత విధూత చూతాది ఫలాదాన ప్రవృత్తన్యాయేన చ పౌనరుక్త్యక్రమా వనాదృత్య ఉక్తై రనుక్తైశ్చ గుణై ర్యథామ త్యుపస్థితైః శరణ్యత్వోపయుక్తైః స్తువన్ ప్రణమతి (తస్మా ఇతి) పరేషాం బ్రహ్మాదీనా మపి ఈశాయ అనంతాః శక్తయః సృష్ట్యాదిశక్తయో యస్య న విద్యతే రూపం కర్మాయత్తం శరీరం యస్య ఉరూణి బహూని రూపాణి అకర్మాయత్తాని స్వేచ్ఛోపాత్తాని అప్రాకృతాని రూపాణి యస్య. ఆశ్చర్యం లోకసజాతీయత్వేన అద్భుతం కర్మ జగద్వ్యాపారాద్యాత్మకం యస్య ౯

ఆత్మనైవ దీప్యత ఇత్యాత్మదీపః తస్మై స్వయంప్రకాశాయ సాక్షిణే సర్వస్య యుగపత్ సాక్షాద్ద్రష్ట్రే పరమాత్మనే లోకత్రయ మావిశ్య ప్రశాసనేన భర్త్రే గిరో మనస శ్చేతసా మవిదూరాయావిషయాయ వాఙ్మనసాఽపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావాయ చిత్తావస్థస్య మనసః సత్త్వప్రచురత్వేనాధికార్థవిషయీకరణయోగ్యత్వసూచనాయ మనసః పృథక్ చేతసా మపీత్యుక్తమ్ ౧౦

విపశ్చితా జ్ఞానినా కర్త్రా సత్త్వేన విశుద్ధే నానన్యప్రయోజనేన నైష్కర్మ్యేణ ఉపాసనాత్మక నివృత్తిధర్మేణోపలభ్యాయ. కైవల్యం ప్రకృతిసంబంధరాహిత్యం మోక్ష ఇతి యావత్ తస్యాధిపతయే నిర్వాణసుఖసంవిదే నిర్దుఃఖానందజ్ఞానస్వరూపాయ ౧౧

శాంతాయ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యురూపషడూర్మిరహితాయ యద్వా సాధూనాం శాంతాయ ప్రసన్నాయ ఘోరాయ ఖలానా ముగ్రాయ గూఢాయ సంసారిణాం ప్రచ్ఛన్నాయ

నిర్విశేషాయ సామ్యాయ నమో జ్ఞానఘనాయ చ ౧౨

క్షేత్రజ్ఞాయ నమస్తుభ్యం సర్వాధ్యక్షాయ సాక్షిణే,
పురుషా యాత్మమూలాయ మూలప్రకృతయే నమః ౧౩

సర్వేంద్రియగుణద్రష్ట్రే సర్వప్రత్యయహేతవే,

గుణధర్మిణే సత్త్వాదిగుణానా మాశ్రయాయ నిర్విశేషాయ హేయగుణరహితాయ సత్త్వాదిగుణాశ్రయత్వేఽపి తదవశ్యాయేత్యర్థః సామ్యాయ వైషమ్యాదిరహితాయ జ్ఞానఘనాయ క్వచిదపి జాడ్యరహితాయ యద్వా శాంతాయ అతిసౌమ్యమాధుర్యసౌశీల్యాదిగుణగణలక్షితమధురమూర్తయే ఘోరాయ అతిభయానకా త్యుగ్రశ్రీనృసింహరూపాయ, గూఢాయ అంతర్యామిరూపాయ, ఉత్పాదితాప్రకటితరూపాయేత్యర్థః ౧౨

క్షేత్రజ్ఞశరీరకాయ సర్వాధ్యక్షాయ సర్వభూతాదిపతయే సాక్షిణే సర్వద్రష్ట్రే పురుషాయ అంతః ప్రవిశ్య నియంత్రే ఆత్మమూలాయ స్వయం కారణాంతరరహితాయ మూలప్రకృతయే సర్వోపాదానభూతాయ ౧౩

సర్వేషామింద్రియాణాం తద్గుణానాం శబ్దాదివిషయాణాం చ యుగపత్ సదా ద్రష్ట్రే సర్వప్రత్యయహేతవే సంశయవిపర్యయాదిసర్వధర్మప్రత్యయహేతవే అసతా సతతపరిణామిన్యా ఛాయయా ఛాయావదపృథక్సిద్ధయా మాయయా ఉక్తాయ సూచితాయ జడత్వేన స్వయం ప్రవృత్తిశూన్యయా మాయయా ప్రవర్తయితృత్వేన సూచితాయేత్యర్థః అక్తాయేతి పాఠాంతరమ్ తదా యుక్తాయేత్యర్థః యద్వా గూఢాయ గుణధర్మిణే నిర్విశేషాయ సామ్యాయ జ్ఞానఘనాయే త్యచేతనసమష్టిశరీరకత్వముక్తమ్ తత్ర గూఢాయ తమోమయాయ గుణధర్మిణే సత్త్వాదిగుణానా మాశ్రయాయ నిర్విశేషాయ పృథివ్యాదివిశేషరహితాయ "మహదాద్యావిశేషాంతాః" ఇతి ప్రయోగాత్ సామ్యాయ గుణసామ్యావస్థాయ అజ్ఞానఘనాయేతి వా ఛేదః తదా జాడ్యస్వభావాయే త్యర్థః గూఢత్వాదికం చ "కారిన్యవాన్ యో బిభర్తి" ఇతివత్ ప్రకృతిద్వారకం విశేషణం క్షేత్రజ్ఞాయ సర్వాధ్యక్షాయ సాక్షిణే పురుషాయేతి సమష్టిజీవశరీరకత్వముచ్యతే క్షేత్రజ్ఞాయ "ఏతద్యోవేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః" ఇత్యుక్తవిధక్షేత్రజ్ఞాయ సర్వాధ్యక్షాయ కరణాధిపతయే సాక్షిణే బుద్ధీంద్రియాదీనాం సాక్షాద్ద్రష్ట్రే పురుషాయ సర్వశరీరాంతర్వర్తినే ఏతాన్యపి సద్వారకాణ్యేవ విశేషణాని జ్ఞేయాని. సర్వేంద్రియగుణద్రష్ట్రే ఇతి శ్లోకే తు వ్యష్టిజీవశరీరక

అసతా చ్ఛాయయోక్తాయ సదాభాసాయ తే నమః ౧౪

నమో నమస్తేఽఖిలకారణాయ నిష్కారణాయాద్భుతకారణాయ,
సర్వాగమామ్నాయ మహార్ణవాయ నమోఽపవర్గాయ పరాయణాయ ౧౫

గుణారణిచ్ఛన్న చిదూష్మపాయ తత్క్షోభవిస్ఫూర్జితమానసాయ,
నైష్కర్మ్యభావేన వివర్జితాగమస్వయంప్రకాశాయ నమస్కరోమి ౧౬

మాదృక్ ప్రపన్న పశుపాశవిమోక్షణాయ
ముక్తాయ భూరికరుణాయ నమోఽలయాయ,

నమస్కారః తత్రాసతాఽనిత్యయా ఛాయయా ఛాయావత్ సానుబంధయా వాసనయా ఉక్తాయ సూచితాయ ఉక్తాయేతి పాఠే సూచితాయ ఆశ్రయమంతరేణ వాసనాయా అనుపపత్తేః తయా సూచితాయేతి భావః స్వప్రకాశాయ ఇమాన్యపి సద్వారకాణ్యేవ విశేషణాని ఇతరాణి త్వద్వారకాణీతి వివేకః ౧౪

అఖిలకారణాయ సర్వకారకశరీరకాయ నిష్కారణాయ స్వయంకారకాంతరాసాధ్యాయ అద్భుతకారణాయ మృదాదివత్ స్వరూపపరిణామరహితకారణస్వరూపాయ సర్వే ఆగమాః పాంచరాత్రాదయః ఆమ్నాయాః ఋగాదయో వేదాశ్చ తేషాం మహార్ణవాయ స్రోతసామివ పర్యవసానభూమయే అపవర్గాయ మోక్షహేతుభూతాయ పరాయణాయ పరమాశ్రయాయ పరమప్రాప్యాయ తే తుభ్యం నమః ౧౫

గుణారణిచ్ఛన్నచిదూష్మపాయ సత్త్వాదిగుణాత్మికా ప్రకృతిరేవారణిః తత్సంఛన్నం జీవసమష్టిరూప మూష్మాణ మగ్నిం పిబతి సంహారకాలే స్వస్మి న్నుపసంహృత్య యో విదధాతి స తథోక్తః తస్మై తత్క్షోభవిస్ఫూర్జితమానసాయ, మానసశబ్దో మనఃకార్యసంకల్పపరః తత్క్షోభే చిదచితోర్విక్షోభకాలే సృష్టికాలే స్ఫురితసంకల్పాయ నైష్కర్మ్యం మోక్షః స యేన భావ్యతే తస్మై నివర్తితాగమస్వయంప్రకాశాయ "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ" ఇత్యుక్తప్రకారేణ వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యజ్ఞానస్వరూపాయేత్యర్థః నైష్కర్మ్యభావేనేతి పాఠే నైష్కర్మ్యభావేన మోక్షలాభేన నివర్తితః ఆగమః శాస్త్రం యైః తేషాం స్వయమేవ ప్రకాశమానాయ ముక్తిపర్యంతా హి శాస్త్రవశ్యతా ముక్తానాం తు నివర్తితాగమానా మకర్మవశ్యానాం తత్ఫలతయా ప్రకాశమానాయేత్యర్థః. ౧౬

మాదృశో యః ప్రపన్నః పశుశ్చ తస్య యః పాశః కర్మబద్ధస్తస్య విమోక్షణం యస్మాత్ తస్మై తం మోక్షయతీతి వా సః తస్మై ముక్తాయ స్వయం ప్రకృతిపారవశ్యరహితాయ భూరికరుణాయ

స్వాంశేన సర్వతనుభృన్మనసి ప్రతీత
ప్రత్యగ్దృశే భగవతే బృహతే నమస్తే ౧౭

ఆత్మాత్మజాప్త గృహవిత్తజనేషు సక్తై ర్దుష్ప్రాపణాయ గుణసంగవివర్జితాయ,
ముక్తాత్మభిః స్వహృదయే పరిభావితాయ జ్ఞానాత్మనే భగవతే నమ ఈశ్వరాయ ౧౮

యం ధర్మకామార్థవిముక్తికామా భజంత ఇష్టాం గతి మాప్నువంతి,
కిం త్వాశిషో రాత్యపి దేహ మవ్యయం కరోతు మేఽదభ్రదయో విమోక్షణమ్ ౧౯

ఏకాంతినో యస్య న కంచనార్థం వాంఛంతి యే వై భగవత్ప్రపన్నాః,

దయాసముద్రాయ మనోలయాయ మనసో లయః శబ్దాదివిషయేభ్యో వై ముఖ్యం యత్ప్రావణ్యాత్ తస్మై నమో లయాయేతి పాఠే అలయాయేతి ఛేదః. న విద్యతే లయో నాశో యద్భజనాత్ ఇత్యలయః తస్మై "న మే భక్తః ప్రణశ్యతి" ఇతి భగవదుక్తేః యోగదశాయాం జీవశరీరకతయా గృహ్యమాణత్వ మాహ (స్వాంశేనేతి) ప్రత్యక్శబ్దోఽహంబుద్ధిబోధ్యజీవవిషయః స్వాంశేనేతి భావప్రధానో నిర్దేశః స్వాంశేన విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వేనాకారేణ సర్వయోగినాం మనసి ప్రతీతో యః ప్రత్యగహంబుద్ధిబోధ్యో జీవస్తస్య దృక్ తద్విషయకం జ్ఞానం యస్య తస్మై స్వాంశభూతజీవాంతరాత్మత్వేన తద్రూపతయా ప్రతీయమానాయేత్యర్థః ౧౭

దేహపుత్రమిత్రాదిషు సక్తైః దుఃఖేనాపి ప్రాప్తుమశక్యాయ గుణాః శబ్దాదయో విషయాస్తేషు సంగః తేన వివర్జితః తస్మై శబ్దాదివిషయసంగరహితాయేత్యర్థః ముక్తాత్మభిః రాగాదివిర్ముక్తమనోభిః స్వహృదయే పరిభావితాయ ముహుర్ముహురభ్యస్తాయ జ్ఞానస్వరూపాయేశ్వరాయ సర్వనియంత్రే ౧౮

ధర్మాదిచతుర్విధపురుషార్థాన్ కామయమానా యం భజంతః ఇష్టాం స్వాభిప్రేతాం గతిం ధర్మాదిఫలం ప్రాప్నువంత్యేవ న తు తావదేవ కింతు ఏతైరకామితా అన్యా అప్యాశిషో రాతి దదా త్యవ్యయమక్షరం చ దేహం రాతి స్వదేహతుల్యం దేహం చ దదాతి ముక్తిం చేతి యావత్ సోఽదభ్రదయోఽపారకరుణో మమ విమోక్షణం కరోతు ముక్తిం దదాతు ఇత్యర్థః ౧౯

మూర్ఖత్వా దహం ముక్తిం ప్రార్థయే ఏకాంతినస్తు తామపి న ప్రార్థయంతే ఇత్యాహ (ఏకాంతిన ఇతి.) ఏకాంతినోఽనన్యప్రయోజనా భగవత్ప్రపన్నాః యస్మాత్ కంచనార్థం ముక్తిమపి న

అత్యద్భుతం తచ్చరితం సుమంగళం గాయంత ఆనందసముద్రమగ్నాః. ౨౦

తమక్షరం బ్రహ్మ పరం పరేశ మవ్యక్త మాధ్యాత్మికయోగగమ్యమ్,
అతీంద్రియం సూక్ష్మమివాదిదూర మానందమాద్యం పరిపూర్ణమీడే ౨౧

యస్య బ్రహ్మాదయో దేవా వేదా లోకా శ్చరాచరాః,
నామరూపవిభేదేన ఫల్గ్వ్యా చ కలయా కృతాః ౨౨

యథార్చిషోఽగ్నేః సవితుర్గభస్తయో నిర్యాంతి సంయాంత్యసకృత్ స్వరోచిషః,
తథా యతోఽయం గుణసంప్రవాహో బుద్ధిర్మనః ఖాని శరీరసర్గాః ౨౩

వాంఛంతి వై. అనిచ్ఛాయాం హేతుం వదంస్తాన్ విశినష్టి (అత్యద్భుతం) సుమంగళం చ యస్య చరిత్రం గాయంతః తద్గుణానుభవానందసముద్రమగ్నాః ౨౦

తమక్షరం నిత్యం పరం బ్రహ్మ పరేశం ఈశానా మపీశ మవ్యక్తం చక్షురా ద్యగమ్యం ఆధ్యాత్మికయోగేన భక్తియోగేనైవ గమ్య మత ఏవాతీంద్రియం ఇంద్రియావిషయం సూక్ష్మ మణోర ప్యణీయాంసమ్ ఇవశబ్దేన మహతో మహీయాంసమితి లభ్యతే అతిదూరం ఉపాయాంతరాగమ్యత్వాత్ యద్వా సూక్ష్మం అతిదూరం చ యద్వస్తు తదేవాతీంద్రియం త్రివిధపరిచ్ఛేదరహిత మాదౌ భవ మాద్యమ్ పరిపూర్ణ మంతర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమాన మవాప్తసమస్తకామం వా స్తౌమి ౨౧

చతుర్ముఖప్రభృతయో దేవా శ్చరాచరాత్మకా లోకా వేదాశ్చ నామరూపవిభాగేన యస్య ఫల్గ్వ్యా కలయా కృతాః "కస్యాయుతాయుతశతైకకలాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగ వృత్తమ్" ఇత్యుక్తవిధయా నిర్మాయ ధృతా ఇత్యర్థః యస్యేత్యస్య స వై ఇత్యుపరిష్టా దన్వయః ౨౨

కథం కృత ఇత్యపేక్షాయాం దృష్టాంతౌ తత్రాద్యః ప్రవాహే, ద్వితీయ స్త్వనంత్యే దృష్టాంతః యథాగ్నే రర్చిషః యథా చ సవితు ర్గభస్తయో మరీచయోఽసకృన్నిర్యాంతి ఉద్భవంతి సంయాంతి పునస్తత్రైవ లీయంతే స్వరోచిషః స్వాంశభూతా రోచిషః హేతుగర్భమిదం స్వరోచిష్ట్వాన్నిర్యాంతి సంయాంతి చేత్యర్థః తథా బుద్ధి ర్మనః ఖాని ఇంద్రియాణి శరీరపరాః దేవాదిశరీరసంఘాతశ్చే త్యయం గుణసంప్రవాహః గుణపరిణామరూపః ప్రపంచో యతో నిర్యాతి యత్ర సంయాతి యదంశత్వాదితి భావః. ౨౩

(గజేంద్రమోక్షః)

స వై న దేవాసురమర్త్యతిర్యఙ్ న స్త్రీ న షండో న పుమాన్ న జంతుః,
నాయం గుణః కర్మ న సన్న చాసన్ నిషేధశేషో జయతాదశేషః ౨౪

జిజీవిషే నాహమిహాముయా కిమంతర్బహిశ్చావృతయేభయోన్యా,
ఇచ్ఛామి కాలేన న యస్య విప్లవస్తస్యాత్మలోకావరణస్య మోక్షమ్ ౨౫

సోఽహం విశ్వసృజం విశ్వ మవిశ్వం విశ్వవేదసమ్,

య ఏవంభూతః స వై న దేవాదీనాం మధ్యే కతమోఽపి దేవత్వాదిజాతిరహిత ఇత్యర్థః. తథా స్త్రీత్వాదిలింగరహితః న జంతుః నాపి ప్రాణీ గుణాః కర్మ నాఽయం న భవతి గుణైః కర్మభిశ్చ రహిత ఇత్యర్థః అత ఏవ న సత్ న జీవవర్గాంతర్భూతః న చాసన్ నాపి అచేతనవర్గాంతర్భూతః చిదచితోరేవ జాత్యాద్యాశ్రయత్వాదితి భావః జాత్యాదిరూపో న భవతీతి వార్థః కింతు నిషేధశేషః జాత్యాదిషు "ఓం నమో భగవతే" ఇత్యాద్యుక్తకల్యాణగుణాశ్రయత్వేఽప్రతిషిద్ధే సతి యస్తద్గుణాశ్రయతయాఽవశిష్యతే యశ్చాశేషః అశేషాశ్రయః సాక్షాత్పరంపరాన్యతరసంబంధేన జాత్యాదీనామాశ్రయః తత్ర చిదచితోః సాక్షాదాశ్రయః జాత్యాదీనాం తు చిదచిద్ద్వారేతి వివేకః ఏవంభూతః స జయతాత్ సర్వోత్కృష్టత్వం ప్రాప్నోతు యద్వా "జి అభిభవే" ఇతి ధాతుర్జ్ఞేయః తదా జాయమానా దభిభవతాత్ మమ స్వప్రాప్తివిరోధివర్గం నిరస్యత్విత్యర్థః ౨౪

స్వాభిప్రాయ మావిష్కరోతి (జిజీవిష ఇతి) నాహం జీవితు మిచ్ఛామి తత్ర హేతురముయా అంతర్బహిశ్చావృతయాఽహంకారమమకారాస్పదభూతయేత్యర్థః ఇభయోన్యా గజజన్మనా కిమ్? న కోఽపి పురుషార్థ ఇత్యర్థః కిం త్వాత్మలోకావరణస్య మోక్షణం ఇచ్ఛామి లోక్యంత ఇతి లోకః. ఆత్మాఖ్యలోకస్యావరణరూపాత్ కర్మణో మోక్షణం ఇచ్ఛామి యద్వా ఆత్మనో లోకః ధర్మభూతజ్ఞానం తస్యావారకాత్ కర్మణో మోక్షణం ఇచ్ఛామి యస్య మోక్షణస్య కాలేన నిమిత్తేన న విప్లవో న పునరావృత్తిస్తం మోక్ష మిచ్ఛామీత్యన్వయః ౨౫

సోఽహ మాత్మలోకావరణస్య మోక్షణ మిచ్ఛు రహం విశ్వస్య స్రష్టారం విశ్వం విశ్వశరీరకమ్ అవిశ్వం విశ్వవిలక్షణం విశ్వవేదనం సర్వవిదం విశ్వవేదసమితి పాఠే విశ్వస్య వేదసం ధనం పురుషార్థరూపం ఇత్యర్థః యదా విశ్వం వేదో ధనం శేషభూతం యస్య తం ఇత్యర్థః విశ్వస్యాంతః

విశ్వాత్మాన మజం బ్రహ్మ ప్రణతోఽస్మి పరం పదమ్ ౨౬

యోగరంధితకర్మాణో హృది యోగవిభావితే,
యోగినో యం ప్రపశ్యంతి యోగేశం తం నతోఽస్మ్యహమ్ ౨౭

నమో నమస్తుభ్య మసహ్యవేగ శక్తిత్రయాయాఖిలధీగుణాయ
ప్రపన్నపాలాయ దురంతశక్తయే కదింద్రియాణా మనవాప్యవర్త్మనే ౨౮

నాయం వేద స్వ మాత్మానం యచ్ఛక్త్యాఽహం ధియా హతమ్,
తం దురత్యయమాహాత్మ్యం భగవంత మితోఽస్మ్యహమ్ ౨౯

ప్రవిశ్య భర్తారం అజం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం గుణపూర్ణం పరమప్రాప్యం నతోఽస్మి పరమప్రాప్యం పరం కేవలం నతోఽస్మీతి వా ప్రణామ మంతరేణ తత్ప్రసాదనోపాయం న జానామీతి భావః ౨౬

యోగే నోపాసనాత్మకేన రంధితాని దగ్ధాని కర్మాణి దర్శనవిరోధీని పుణ్యపాపాత్మకాని యేషాం తే యోగినః యోగేన విభావితే విశోధితే హృది యం ప్రపశ్యంతి సాక్షాత్కుర్వంతి తం యోగినాం ఈశ మహం నతోఽస్మి శక్తాస్త్వేవం యోగవిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కుర్వంతి తత్కర్తు మశక్తోఽహం తు కేవలం నతోఽస్మీతి భావః ౨౭

అసహ్యోఽప్రతిహతో వేగో వ్యాపారో యస్య తచ్ఛక్తీనాం సృష్ట్యాదిశక్తీనాం త్రయం యస్య తస్మై శక్తిక్రియాయేతి పాఠాంతరం తదా అప్రతిహతా శక్తిః అఘటితఘటనాత్మికా క్రియా జగత్సృష్ట్యాదిరూపా చ యస్య తస్మై అఖిలాః ధీగుణాః ధీగతసంశయవిపర్యయాద్యవస్థాః యస్మాత్పః తథోక్తిస్తస్మై ప్రపన్నానాం పాలాయ రక్షిత్రే దురంతా అపారా శక్తిర్యస్య కదింద్రియాణా మజితేంద్రియాణాం అనవాప్యం దురవగమం వర్త్మ యాథాత్మ్యం యస్య శక్త్యా మాయయా హేతుభూతయా అహం ధియా దేహాత్మాభిమానేన యన్మాయామూలకదేహాత్మాభిమానేన హతం హతప్రాయం స్వ మాత్మానం న వేద తం దురత్యయమాహాత్మ్య మనతిక్రమణీయమహిమానం భగవంత మహం నతోఽస్మీతి పాఠాంతరమ్ తదా ప్రపన్నోఽస్మీత్యర్థః ౨౯

(గజేంద్రమోక్షః)

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం గజేంద్ర ముపవర్ణితనిర్విశేషం బ్రహ్మాదయో వివిధలింగభిదాభిమానాః,
నైతే యదోపససృపు ర్నిఖిలాత్మకత్వాత్ తత్రాఖిలామరమయో హరిరావిరాసీత్ ॥ ౩౦

తం తద్వదార్త ముపలభ్య జగన్నివాసః స్తోత్రం నిశమ్య దివిజైః సహ సంస్తువద్భిః
ఛందోమయేన గరుడేన సముహ్యమాన శ్చక్రాయుధోఽభ్యగమదాశు యతో గజేంద్రః ॥ ౩౧

ఏవ మిత్థ ముపవర్ణితం నిర్విశేషం హేయగుణవర్జితభగవత్స్వరూపం యేన తం యద్వా బ్రహ్మాదిషు కస్యచిదసాధారణశబ్దవిశేషరహితత్వం యేన వర్ణితం స తథోక్తస్తం గజేంద్ర మత ఏవైతే బ్రహ్మాదయో యదా నోపససృపుః నోపజగ్ముః కథంభూతాస్సంతః లింగం శరీరం నానావిధ నానారూపాభిమానవంతః యద్వా లింగం చిహ్నం చతుర్ముఖత్వహంసవాహనత్వాదిరూపం [illegible] త్ర్యక్షత్వా[illegible]వృషభవాహనత్వశూలపాణిత్వాది ర్వ్యావృత్తిః [illegible] మభిమానో యేషాం తే [illegible] వ్యావృత్తచతుర్ముఖత్వం హంసవాహనత్వత్ర్యక్షత్వవృషభవాహనత్వసహస్రాక్షత్వై[illegible] లింగాభిమానయుక్తాః గజేంద్రోపవర్ణితచిహ్నేషు [illegible] నిర్విశేష [illegible] యుక్తాః సంత ఇతి ఫలితోఽర్థః తత్ర తదా హరిః [illegible] భగవాన్ అఖిలామరమయః అఖిలదేవ ప్రచురః 'స ఆత్మా అంగాన్యన్యా దేవతాః' ఇతి శ్రుతేః నిఖిలాత్మకత్వాత్ నిఖిలానాం గజేంద్రోపవర్ణితా[illegible] గుణానా మాత్మకత్వాత్ ఆశ్రయత్వాద్ధేతో రావిరాసీదావిర్బభూవ స్తోత్రే బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిశబ్ద[illegible] విశేషణానాం బ్రహ్మాదిష్వసంభవాన్నైతే సమాగతాః వస్తుసామర్థ్యా త్పురుషోత్తమ ఏవ విశే[illegible] షస్వీలత్వాత్ స ఏవ ఆగత [illegible] భగవతో వాస్తవా[illegible] ॥ ౩౦

ఆవిర్భావప్రకారమాహ (తమితి) తద్వత్తథా ఆర్తం గ్రాహేణ పీడితం గజేంద్ర ముపలభ్య జ్ఞాత్వా దృష్ట్వా [illegible] స్తోత్రం చ నిశమ్య శ్రుత్వా కుతః యతోఽయం జగన్ని[illegible] అంతరాత్మతయా వసతీతి తథా [illegible] ఉపలభ్య నిశమ్య చ ఛందోమయేన [illegible] దో రూపత్వే నౌపాస్యమానశిరశ్చక్షు[illegible] ఛందః ప్రచురస్తేన గరుడే[illegible] సము[illegible] శైఘ్ర్యాతిశయః సూచితః, చక్రం సుదర్శన మాయుధం యస్య తాదృశః సంస్తువద్భిర్దేవైః సహ యత్ర గజేంద్రః [illegible] అభ్యగమ దభిజగామ ॥ ౩౧

సోఽంతఃసరస్యురుబలేన గృహీత ఆర్తో దృష్ట్వా గరుత్మతి హరిం ఖ ఉపాత్తచక్రమ్,
ఉత్క్షిప్య సాంబుజకరం గిరమాహ కృచ్ఛ్రాన్నారాయణాఖిలగురో భగవన్ నమస్తే ౩౨

౩౦ వీక్ష్య పీడితమజః సహసావతీర్య సగ్రాహ మాశు సరసః కృపయోజ్జహార,
గ్రాహాద్ విపాటితముఖాదరిణా గజేంద్రం సంపశ్యతాం హరి రమూముచదుస్రియాణామ్ ౩౩

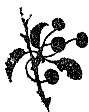
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం అష్టమస్కంధే,
గజేంద్రమోక్షణే తృతీయోఽధ్యాయః

అంతఃసరస్యురుబలం యస్య తేన గ్రాహేణ గృహీతో అత ఏవార్తః స గజేంద్రో గరుత్మతి గరుడే స్థిత మితి శేషః, ఉపాత్తం ధృతం చక్రం యేన తం హరిం ఖేఽంతరిక్షే దృష్ట్వా సాంబుజకరం శుండాముద్ధృత్య "రిక్తహస్తేన నోపేయాద్రాజానం దైవతం గురుమ్" ఇత్యుక్తన్యాయేన గృహీతాంబుజకరమ్ ఉద్ధృత్యేత్యర్థః, కృచ్ఛ్రాత్ కాంచిద్గిరమాహ గిరిమేవ దర్శయతి-నారాయణా యేత్యాది ౩౨

తతః పీడితం గజేంద్రం వీక్ష్యాఽజో హరిః కృపయా సహసా అశ్వవతీర్య గరుడోఽపి మందగతిరితి తతోఽవరుహ్యాశు త్వరయా సగ్రాహం గజేంద్రం సరస ఉజ్జహారోద్ధృత్య బహిర్నిష్కాసితవాన్ తతోఽరిణా చక్రేణ విపాటితం భిన్నం ముఖం యస్య తస్మాత్ గ్రాహాద్గజేంద్రం ఉస్రియాణాం దేవానాం పశ్యతాం అమూముచత్ మోచయామాస ౩౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం,
తృతీయోఽధ్యాయః.

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

తదా దేవర్షిగంధర్వా బ్రహ్మేశానపురోగమాః,
ముముచుః కుసుమాసారం శంసంతః కర్మ తద్ధరేః ౧

నేదు ర్దుందుభయో దివ్యా గంధర్వా ననృతు ర్జగుః,
ఋషయ శ్చారణా స్సిద్ధా స్తుష్టువుః పురుషోత్తమమ్ ౨

యోఽసౌ గ్రాహః స వై సద్యః పరమాశ్చర్యరూపధృక్
ముక్తో దేవలశాపేన హూహూర్గంధర్వసత్తమః ౩

ప్రణమ్య శిరసాధీశ ముత్తమశ్లోక మవ్యయమ్,
అగాయత యశోధామ కీర్తన్యగుణసత్కథమ్

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

తదా కిమభూ త్తదాహ (తదా) గజేంద్రమోచనదశాయాం బ్రహ్మరుద్రముఖ్యా దేవాదయ స్తత్ గజేంద్రమోక్షరూపం హరేః కర్మ అద్భుతం శంసంతః ప్రశంసంతః కుసుమవర్షం ముముచుః ౧

తథా దివ్యాః దుందుభయః నేదుః గంధర్వా ననృతు ర్జగుశ్చ ఋషిప్రభృతయః పురుషోత్తమం హరిం తుష్టువుః ౨

యోఽసౌ గ్రాహః స పూర్వస్మిన్ జన్మని హూహూ ర్నామ గంధర్వశ్రేష్ఠః స దేవలస్య శాపేన నిమిత్తేన గ్రాహో జాతః స వై గ్రాహో దేవలస్య శాపేన ముక్తః సద్యః పరమాశ్చర్య రూపధృత్ ప్రాక్తనాద్భుతతమగంధర్వరూపధృత్ ౩

(ఉత్తమశ్లోక మవ్యయం) యశసో ధామ ఆశ్రయం అతః కీర్తన్యః కీర్తనీయాం గుణాః సత్కథాశ్చ యస్య తమధీశం హరిం శిరసా ప్రణమ్యాగాయదిత్యన్వయః ౪

సోఽనుకంపిత ఈశేన పరిక్రమ్య ప్రణమ్య తమ్
లోకస్య పశ్యతో లోకం స్వమగా న్ముక్తకిల్బిషః, ౫

గజేంద్రో భగవత్స్పర్శాద్ విముక్తోఽజ్ఞానబంధనాత్,
ప్రాప్తో భగవతో రూపం పీతవాసా శ్చతుర్భుజః ౬

స వై పూర్వ మభూద్ రాజా పాండ్యో ద్రవిడసత్తమః
ఇంద్రద్యుమ్న ఇతి ఖ్యాతో విష్ణువ్రతపరాయణః ౭

స ఏకదాఽఽరాధనకాల ఆత్మవాన్ గృహీతమౌనవ్రత ఈశ్వరం హరిమ్
జటాధరస్తాపస ఆప్లుతోఽచ్యుతం సమర్చయామాస కులాచలాశ్రమః ౮

ఏవ మితిహాసోత్తమే కథాసరసి స్త్రీభి స్సహ క్రీడన్నసౌ హూహూః స్నాతుం ప్రవిష్టం దేవలం పగృహ్య విచకర్ష సచ ప్రకుపితో గ్రాహో భవేతి శశాప స చ ప్రసాదిత స్సన్నువాచ-ఏవమేవ గజేంద్రం గృహీష్య ద్ యశ్చ గజేంద్ర మద్ధరన్ హరిః త్వామపి మోచయిష్యతీతి ఈశేన హరిణా గానప్రీణనాను కంపితః అనుకంపావిషయీకృతః గంధర్వసత్తమః పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య చ లోకస్య గ్రాహ్యాదిజనస్య పశ్యతః సతః ముక్తం కిల్బిషం దేవలశాపరూపం యస్య తాదృశస్సన్ స్వలోక మగాత్ ౫

గజేంద్రస్తు భగవతో హరేః స్పర్శాద్ధేతోః అజ్ఞానబంధనాత్ కర్మబంధనాత్ విముక్తః భగవద్రూపం ప్రాప్తః భగవతః సారూప్యం ప్రాప్తః సదేవ గిర్యాగతి-పీతం పిశంగం వాసో వస్త్రం యస్య చత్వారో భుజా యస్య సః ౬

గజేంద్రపూర్వజన్మవృత్తాంతమాహ (స వా ఇతి) స వై గజేంద్రః పూర్వస్మిన్ జన్మని పాండ్యదేశపతిః ద్రవిడేషు శ్రేష్ఠః ఇంద్రద్యుమ్నాఖ్యః రాజా బభూవ స చ విష్ణువ్రతపరాయణః విష్ణువ్రతం శ్రీవిష్ణుభజనాత్మకం తదేవ పర ముత్కృష్ట మయన మనుష్ఠేయం యస్య తాదృశః ఆసీత్ ౭

ఏవం స్థితే జటా బిభర్తీతి తథా తాపసః తపోనిష్ఠః కులాచలే మలయాద్రా వాశ్రమ ఆశ్రమో యస్య తాదృశః స ఇంద్రద్యుమ్నః ఏకదా భగవదారాధనకాలే సమాహితచిత్తస్సన్ గృహీతం మౌనాత్మకం వ్రతం యేన తాదృశ ఈశ్వరం హరిం సమర్చయామాస ౮

(గజగ్రాహయోః పూర్వజన్మచరితం తయో రుద్ధారశ్చ)

యదృచ్ఛయా తత్ర మహాయశా మునిః సమాగమ చ్ఛిష్యగణైః పరిశ్రితః
తం వీక్ష్య తూష్ణీ మకృతార్హణాదికం రహస్యుపాసీన మృషి శ్చుకోప హ. ౯

తస్మా ఇమం శాప మదా దసాధు రయం దురాత్మాఽకృతబుద్ధి రద్య.
విప్రావమంతా విశతాం తమోఽధం యథా గజః స్తబ్ధమతిః స ఏవ ౧౦

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏవం శప్త్వా గతోఽగస్త్యో భగవాన్ నృప సానుగః,
ఇంద్రద్యుమ్నోఽపి రాజర్షి ర్దిష్టం తదుపధారయన్. ౧౧

ఆపన్నః కౌంజరీం యోని మాత్మస్మృతివినాశినీమ్,
హర్యర్చనానుభావేన యద్గజత్వేఽప్యనుస్మృతిః ౧౨

తదా శిష్యగణైః పరివృతో మహాయశా ముని రగస్త్యో యదృచ్ఛయా తత్ర ఇంద్రద్యు
మ్నాశ్రమే సమాగతః తం రాజానం దృష్ట్వాపి తూష్ణీ మవస్థిత మకృత మసమర్పిత మర్ఘ్యాదికం యేన తం
తథాపి ఏకాంతే ఉపాసీన ముపవిష్టం వీక్ష్య ఋషి రగస్త్యః చుకోప హేతి కష్టే ఈదృశస్యాపి మహాన్
ని గ్రహవిషయతా బభూవేతి ఖిద్యతి మునిః ౯

తస్మై ఇంద్రద్యుమ్నాయ శాప మదా దృషి రిత్యనుషంగః శాప మేవాహ (అసాధు రితి)
అయం ఇంద్రద్యుమ్నోఽసాధు ర్దురాత్మా అకృతా అశిక్షితా బుద్ధిర్యస్య తాపసశ్చోఽద్యాధునా విప్రావమంతా
విప్రానస్మా నవమన్యతే పరిభవ తీతి తథా అతో హేతో స్తామిస్ర మజ్ఞానం విశతాం ప్రాప్నోతు యథా
గజః స్తబ్ధమతిః తద్వైవాయ మజ్ఞో భవతు స ఏవ గజ ఏవ భవత్వితి శేషః ౧౦

హే నృప। ఇత్థం శప్త్వా భగవా నగస్త్యః సానుగః శిష్యైః గతః యయౌ తత ఇంద్ర
ద్యుమ్నోఽపి రాజర్షి స్తదగస్త్యశాపాత్మకం దిష్టం ప్రారబ్ధమేవ ఉపధారయన్ నిశ్చిన్వన్ ఆత్మనః
పరమాత్మనః స్మృతివినాశినీం కౌంజరీం యోని మాపన్నః ప్రాప్తః ఋద్ధిః పశ్చాత్ కథం స్మృతిర్జాతా
తత్రాహ - గజత్వేఽపి అనుస్మృతిరితి యత్తద్ధర్యర్చనానుభవేన పూర్వజన్మని భగవదారాధనప్రభావేన
అభూదిత్యర్థః ౧౧-౧౨

ఏవం విమోక్ష్య గజయూథప మబ్జనాభ స్తేనాపి పార్షదగతిం గమితేన యుక్తః,
గంధర్వసిద్ధవిబుధై రుపగీయమాన కర్మాద్భుతం స్వభవనం గరుడాసనోఽగాత్. ౧౩

ఏతన్మహారాజ తవేరితో మయా కృష్ణానుభావో గజరాజమోక్షణమ్,
స్వర్గ్యం యశస్యం కలికల్మషాపహం దుస్స్వప్ననాశం కురువర్య శృణ్వతామ్ ౧౪

యథానుకీర్తయంత్యేత చ్ఛ్రేయస్కామా ద్విజాతయః,
శుచయః ప్రాతరుత్థాయ దుఃస్వప్నాద్యుపశాంతయే ౧౫

ఇద మాహ హరిః ప్రీతో గజేంద్రం కురుసత్తమ.
శృణ్వతాం సర్వభూతానాం సర్వభూతమయో విభుః ౧౬

ఏవ మిత్థం గజయూథపం గజేంద్రం విమోక్ష్య పార్షదత్వం ప్రాపితేన తేనాపి గజేంద్రాఖ్య జీవేనాపి అపిశబ్దాత్ స్వపార్షదైశ్చ యుక్తోఽబ్జనాభో హరి ర్గంధర్వాదిభి రుపగీయమానం కర్మ యస్య, గరుడ ఆసనం వాహనం యస్య సః అద్భుతం స్వభవం యయౌ ఇత్యర్థః ౧౩

యత్పృష్టం 'బాదరాయణ ఏతత్తే' ఇత్యాదినా తస్యోత్తరముక్తం ఉపసంహరన్ గజేంద్ర మోక్షకథాశ్రవణఫల మాహ (ఏతదితి) హే మహారాజ। ఏతద్గజేంద్రమోక్షణరూపః కృష్ణానుభావః హరిప్రభావః తవ తుభ్యం మయేరితః కథితః ఇదం గజేంద్రమోక్షణం శృణ్వతాం జనానాం స్వర్గ్యం స్వర్గసాధనం యశస్కరం కలికల్మషాపహం కలౌ యుగే యత్కల్మషం పాపం తదపహంతీతి అథా కలిః కలహః తన్నిమిత్తం పాపం హరతీతి వా హే కురువర్య। దుస్స్వప్ననాశం దుస్స్వప్నం నాశయతీతి తథా ౧౪

అతః శ్రేయస్కామాః ద్విజాతయః త్రైవర్ణికాః ప్రాతరుత్థాయ శుచయః శుచిభూతాః దుఃస్వప్నాద్యుపశాంతయే ఏతద్యథావదనుకీర్తయంతి. ౧౫

అనేన కీర్తితేన దుఃస్వప్నాద్యుపశాంతి ర్భవతి ఇతి కుతో జ్ఞాయతే ఇత్యపేక్షాయాం భగవద్వచనాదేవేత్యాహ (ఇదమితి) హే కురుసత్తమ। సర్వభూతానాం శృణ్వతాం సర్వభూతప్రచురో విభు ర్హరిః ప్రీతో గజేంద్రం ప్రతి ఇదం వక్ష్యమాణ మాహ ౧౬

(గజగ్రాహయోః పూర్వజన్మచరితం తయోరుద్ధారశ్చ)

శ్రీ భగవానువాచ—

యే మాం త్వాం చ సరశ్చేదం గిరికందరకాననమ్,
వేత్రకీచకవేణూనాం గుల్మాని సురపాదపాన్ ౧౭

శృంగాణీమాని ధిష్ణ్యాని బ్రహ్మణో మే శివస్య చ,
క్షీరోదం మే ప్రియం ధామ శ్వేతద్వీపం చ భాస్వరమ్ ౧౮

శ్రీవత్సం కౌస్తుభం మాలాం గదాం కౌమోదకీం మమ,
సుదర్శనం పాంచజన్యం సుపర్ణం పతగేశ్వరమ్. ౧౯

శేషం చ మత్కలాం సూక్ష్మాం శ్రియం దేవీం మదాశ్రయామ్.
బ్రహ్మాణం నారదమృషిం భవం ప్రహ్లాదమేవ చ ౨౦

భగవదుక్తమేవ దర్శయతి (య ఇత్యాదినా విమలాం మతి మిత్యంతేన) యే జనాః త్వాం మాం చ ఏతత్సరోవరాదీంశ్చ అపరరాత్రాంతే ప్రభాతే ఉత్థాయ స్మరంతి తేఽఖిలాంహసో ముచ్యంత ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః గిర్యాదీనాం సమాహారద్వంద్వః వేత్రాదీనాం ఇతరేతరయోగద్వంద్వః తేషాం గుల్మాని సందర్భవిశేషాత్మకాని సురపాదపాన్ మందారాదీన్ ౧౭

ఇమాని త్రికూటస్య శృంగాణి ప్రసంగా దన్యేషామపి ప్రాతః స్మర్తవ్యతా మాహ-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య మే హరేః శివస్య చ ధిష్ణ్యాని స్థానాని త్రయాణాం త్రికూటగిరిశృంగాణాం బ్రహ్మాదిస్థానాభిప్రాయేణ వా ఇమానీత్యుక్తమ్. క్షీరోదం క్షీరసాగరం మమ ప్రియం స్థానం భాస్వరం శ్వేతద్వీపం చ ౧౮

తథా మమ శ్రీవత్సాదీన్ తత్ర మాలాం వనమాలాం కౌమోదకీనామ్నీం గదాం పతగేశ్వరం పతగానాం పక్షిణా మీశ్వరం సుపర్ణం గరుడం. ౧౯

శేష మనంతం కథంభూతం మత్కలాం సూక్ష్మాం దుష్ప్రతర్క్య మత్కలాభూత మిత్యర్థః అహమేవాశ్రయో యస్యా స్తాం దేవీం శ్రియం మహాలక్ష్మీం బ్రహ్మాణం చతుర్ముఖ మృషిం నారదం భవం రుద్రమ్. ౨౦

మత్స్యకూర్మవరాహాద్యై రవతారైః కృతాని మే,
కర్మా ణ్యనంతపుణ్యాని సూర్యం సోమం హుతాశనమ్ ౨౧

ప్రణవం సత్య మవ్యక్తం గోవిప్రాన్ ధర్మ మవ్యయమ్,
దాక్షాయణీ ర్ధర్మపత్నీః సోమకశ్యపయో రపి ౨౨

గంగాం సరస్వతీం నందాం కాళిందీం సితవారణమ్
ధ్రువం బ్రహ్మఋషీన్ సప్త పుణ్యశ్లోకాంశ్చ మానవాన్ ౨౩

ఉత్థాయాపరరాత్రాంతే ప్రయతాః సుసమాహితాః,
స్మరంతి మమ రూపాణి ముచ్యంతే హ్యేనసోఽఖిలాత్ ౨౪

యే మాం స్తువంత్యనేనాంగ ప్రతిబుధ్య నిశాత్యయే
తేషాం ప్రాణాత్యయే చాహం దదామి విమలాం మతిమ్. ౨౫

మమ మత్స్యాద్యవతారైః కృతాన్యనంతపుణ్యాని కర్మాణ్యుపాసతేతి శేషః యాని కర్మాణి చరితాని తాని చ సోమం చంద్రం హుతాశన మగ్నిమ్ ౨౧

ప్రణవ మోంకారం సత్యం భూతహితరూపం ధర్మ మవ్యక్తం ప్రధాన మవ్యయం ధర్మం భగవద్భక్తియోగలక్షణం దాక్షాయణీః దక్షదుహితౄః ధర్మస్య పత్నీః సోమకశ్యపయోరపి పత్నీః ౨౨

నన్దాం అలకనందాం కాళిందీం యమునాం సితవారణం ఐరావతం ధ్రువ మౌత్తానపాదిం సప్త బ్రహ్మఋషీన్ పుణ్యేన శ్లోక్యంతే కథ్యంత ఇతి పుణ్యశ్లోకా న్ ధార్మికాన్ మానవాంశ్చ ౨౩

ప్రాతరుత్థాయ యే స్మరంతి కథంభూతాః ప్రయతాః సుసమాహితాశ్చ నియమితచిత్తా హ్యేంద్రియాః కథంభూతాని సరఆదీని మమ రూపాణి మచ్ఛరీరభూతాని తే స్మర్తారోఽఖిలాత్ అంహసః పాపా న్ముచ్యంతే దుఃస్వప్నాదినిమిత్తేభ్యః సర్వపాపేభ్యో ముచ్యంత ఇత్యర్థః ౨౪

యే చ జనాః నిశాత్యయే నిశాపగమే ప్రభాతే ప్రతిబుద్ధా అనేన త్వత్కృతేన స్తోత్రేణ మాం స్తువంతి తేషాం ప్రాణాత్యయే ప్రయాణకాలే విమలాం మద్విషయాం మతి మహం దదామి ౨౫

(గజగ్రాహయోః పూర్వజన్మచరితం తయో రుద్ధారశ్చ)

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యాదిశ్య హృషీకేశః ప్రధ్మాయ జలజోత్తమమ్,
హర్షయన్ విబుధానీక మారురోహ ఖగాధిపమ్ ౨౬.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే
గజేంద్రమోక్షణం నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఇతీత్థ మాదిశ్యాజ్ఞాప్య హృషీకేశో హరిః జలజోత్తమం శంఖశ్రేష్ఠం ప్రధ్మాయ ధ్వనయిత్వా బ్రహ్మాదిదేవతవర్గం హర్షయన్ ఖగాధిపం గరుడ మారురోహ॰ ఆరుహ్య స్వభవన మగాదిత్యర్థః ౨౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావార రాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిదః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం
చతుర్థోఽధ్యాయః

అథ పంచమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

రాజ న్నుదితమేత త్తే హరేః కర్మాఘనాశనమ్,
గజేంద్రమోక్షణం పుణ్యం రైవతం త్వంతరం శృణు. ౧

పంచమో రైవతో నామ మను స్తామససోదరః,
బలివింధ్యాదయ స్తస్య సుతా అర్జునపూర్వకాః ౨

విభురింద్రః సురగణా రాజన్ భూతరయాదయః,
హిరణ్యరోమా వేదశిరా ఊర్ధ్వబాహ్వాదయో ద్విజాః ౩

పత్నీ వికుంఠా శుభ్రస్య వైకుంఠైః సురసత్తమైః,
తయోః స్వకలయా జజ్ఞే వైకుంఠో భగవాన్ స్వయమ్ ౪

అథ పంచమోఽధ్యాయః

ఏవం తామసమన్వంతరకథనప్రసంగానుప్రసక్తం గజేంద్రమోక్షోపవర్ణనమనువదన్ పంచమ మన్వంతరం శ్రోతుం చోదయతి మునిః (రాజన్నితి) హే రాజన్! ఏతత్ పుణ్యతమం గజేంద్ర మోక్షణాత్మకం కర్మ హరేః అఘనాశనం దురితనివర్తకం మే మయా తుభ్యం కథిత మథ పంచమం రైవతం మన్వంతరం శృణు ౧

తత్ర పంచమో మనుః రైవత ఇతి ప్రసిద్ధః స చ తామసస్య ప్రియవ్రతాత్మజస్య సోదరః తస్య రైవతస్య మనోః సుతాః పుత్రాస్తు బలివింధ్యాదయః తే చార్జునః పూర్వో ముఖ్యో యేషాం తాదృశాః ౨

ఇంద్రస్తు విభురితి ప్రసిద్ధః హే రాజన్! భూతదయాదయః భూతదయాప్రభృతయః దేవాః హిరణ్యరోమాదయః సప్తర్షయః ౩

ఏవం మన్వాదయః పంచోక్తాః అథావతార మాహ (పత్నీతి) శుభ్రస్య భర్తుః వికుంఠాఖ్యా పత్నీ తయో ర్వికుంఠాశుభ్రయో ర్భగవాన్ కలయా అంశేన వైకుంఠ ఇతి ప్రసిద్ధోఽన్యైశ్చ వైకుంఠాఖ్యైః సురసత్తమైః సహ జజ్ఞేఽవతీర్ణః ౪

(రైవతచక్షుషమన్వంతరవర్ణనం. చాక్షుషేఽజితావతారవృత్తం)

వైకుంఠః కల్పితో యేన లోకో లోకనమస్కృతః,
రమయా ప్రార్థ్యమానేన దేవ్యా తత్ప్రియకామ్యయా. ౪

తస్యానుభావః కథితో గుణాశ్చ పరమోదయాః,
భౌమాన్ రేణూన్ స విమమే యో విష్ణోర్వర్ణయేద్ గుణాన్ ౫

షష్ఠశ్చ చక్షుషః పుత్రశ్చాక్షుషో నామ వై మనుః,
పూరుపూరుషసుద్యుమ్నప్రముఖాశ్చాక్షుషాత్మజాః ౬

వైకుంఠాఖ్యం భగవంతం విశినష్టి (వైకుంఠ ఇతి) దేవ్యా రమయా లక్ష్మ్యా ప్రార్థ్యమానేన యేన వైకుంఠేన భగవతా తస్యా లక్ష్మ్యాః ప్రియం కర్తు మిచ్ఛయా వైకుంఠః వైకుంఠాఖ్యో లోకః కశ్చి దండాంతర్వర్తీ కల్పితః స చ లోకాలోకపర్వతస్థైర్జనైః నమస్కృతః లోకాలోకపర్వతోపరి నిర్మిత ఇతి భావః ౪

తస్య వైకుంఠస్య భగవతోఽనుభావః సనకాదిశాపేన దైత్యతాం ప్రాప్తాభ్యాం జయవిజయాభ్యాం వరాహాదిరూపేణ యుద్ధాదిలక్షణః ప్రభావో గుణాశ్చ బ్రహ్మణ్యతాదయః పరమోదయాః మహార్ధయశ్చ కథితాః తృతీయసప్తమస్కంధాదిషు కథితాః కార్త్స్న్యేన నాధునా కథయే త్యత్రాహ (భౌమానితి) యః పుమాన్ విష్ణోర్గుణాన్ వర్ణయన్ సాకల్యేనేతి శేషః స భౌమాన్ భూసంభవాన్ రేణూన్ విమమే గణయేత్ భౌమానాం రేణూనాం గణనవత్ విష్ణోర్గుణానాం సాకల్యేన వర్ణన మశక్య మిత్యర్థః. యద్యపి వరాహావతారః స్వాయంభువమన్వంతరారంభకాలికః తృతీయస్కంధే ఉక్తః జయవిజయయోః సనకాదిశాపేన దైత్యతాప్రాప్తిస్తు రైవతమన్వంతర ఇతి తస్యానుభావః కథిత ఇత్యేత దసంగతం తథాపి దంష్ట్రాగ్రేణ భూమి ముద్ధృత్య యావద్ధిరణ్యాక్షసమాగమః తావ త్సముద్రే విహరతి సతి వారాహేఽస్మిన్ మన్వంతరే దైత్యతాం ప్రాప్తో జయస్తేన హత ఇత్యవగంతవ్యం న చైవమపి తద్వధస్య వరాహావతారాఽనుభావత్వాత్ వైకుంఠావతారానుభావత్వకథన మసంగతమ్ ఇతి వాచ్యమ్. అవతారాణాం భిన్నత్వేఽప్యవతారిణో భగవత ఏకత్వాత్ పార్షదయో ర్దైవత్వప్రాప్తేః వైకుంఠావతార సమకాలికత్వాత్ తద్ధననస్యా ప్యేతత్సంకల్పమూలకత్వాచ్చేతి విభావనీయమ్ ౫

షష్ఠం మన్వంతరమాహ (షష్ఠస్త్వితి) షష్ఠస్తు మనుః చక్షుషః పుత్రః చాక్షుష ఇతి ప్రసిద్ధః పూర్వాదయ శ్చాక్షుషస్య మనో రాత్మజాః ౬

ఇంద్రో మంత్రద్రుమ స్తత్ర దేవా ఆప్యాదయో గణాః
మునయ స్తత్ర వై రాజన్ హవిష్మద్వీరకాదయః ౮

తత్రాపి దేవః సంభూత్యాం వైరాజస్యాఽభవత్ సుతః,
అజితో నామ భగవా నంశేన జగతః పతిః ౯

పయోధిం యేన నిర్మథ్య సురాణాం సాధితా సుధా,
భ్రమమాణోఽంభసి ధృతః కూర్మరూపేణ మందరః ౧౦

రాజోవాచ—

యదా భగవతా బ్రహ్మన్ మథితః క్షీరసాగరః
యదర్థం వా యతశ్చాద్రిం దధారాంబుచరాత్మనా. ౧౧

యథామృతం సురైః ప్రాప్తం కించాన్య దభవ త్తతః,
ఏతద్భగవతః కర్మ వదస్వ పరమాద్భుతమ్ ౧౨

ఇంద్రస్తు ఇంద్రద్రుమ ఇతి ప్రసిద్ధః తత్ర మన్వంతరే ఆప్యాదయో గణా దేవగణాః హే రాజన్! తత్ర మన్వంతరే హవిష్మదాదయః సప్తర్షయః ఏవం మన్వాదయః పంచోక్తాః ౮

అవతారమాహ (తత్రాపీతి) తత్రాపి షష్ఠే మన్వంతరే వైరాజస్య భర్తుః సంభూత్యాఖ్యాయాం భార్యాయాం జగతీపతి ర్భగవా నంశేనాజిత ఇతి ప్రసిద్ధోఽభవత్ ౯

అవతారప్రశ్నావసరం ప్రయచ్ఛ న్నజితం విశినష్టి (పయోధి మితి) యేనాఽజితేన పయోధిం క్షీరోదధిం నిర్మథ్య సురాణాం సుధాఽమృతం సాధితా సంపాదితా యేన చ కూర్మరూపేణాంభసి **భ్రమమాణో మందరోఽద్రిః** పృష్ఠే ధృతః ౧౦

లబ్ధావసరః పృచ్ఛతి రాజా (యదేతి త్రిభిః) హే బ్రహ్మన్! భగవతా అజితేన యథా క్షీరసాగరో మథితః యయా రీత్యా మథితః యదర్థం యేషాం ప్రయోజనార్థం మథితః యతశ్చ హేతో రంబుచరాత్మనా కూర్మరూపేణాద్రిం మందరం దధార ౧౧

యేన చ ప్రకారేణ దేవై రమృతం లబ్ధం తతో మంథనాత్ అన్యత్ అమృతా ద్వ్యతిరిక్తమపి వస్తు కిం కి మభవత్ ఏతత్పయోనిధిమథనాత్మకం భగవతోఽద్భుతం కర్మ వదస్వ ౧౨

(అసురపరాజితైః దేవైస్సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్స్తవనం చ)

త్వయా సంకథ్యమానేన మహిమ్నా సాత్వతాం పతేః,
నాతితృప్యతి మే చిత్తం సుచిరం తాపతాపితమ్ ౧౩

సూత ఉవాచ—

సంపృష్టో భగవా నేవం ద్వైపాయనసుతో ద్విజాః,
అభినంద్య హరే ర్వీర్య మభ్యాచష్టుం ప్రచక్రమే ౧౪

శ్రీశుక ఉవాచ—

యదా యుద్ధేఽసురై ర్దేవా బాధ్యమానాః శితాయుధైః,
గతాసవో నిపతితా నోత్తిష్ఠేరన్ స్మ భూయశః ౧౫

యదా దుర్వాససః శాపాత్ సేంద్రా లోకాస్త్రయో నృప,

స్వస్వశుశ్రూషాం వ్యనక్తి (త్వయేతి) త్వయా సమ్యక్ కీర్త్యమానేన సాత్త్వతాం పతే ర్భగవతో మహిమ్నా మే చిత్తం నైవ తృప్యతి అతృప్తౌ హేతుం వదంశ్చిత్తం విశినష్టి–సుచిరం బహుకాలం తాపేనాధ్యాత్మికాదితాపత్రయేణ తాపితం దుఃఖితమ్ ౧౩

ఏవ మాపృష్టో భగవాన్ బాదరాయణిః ప్రశ్న మభినంద్య కథయామాపేత్యాహ సూతః (సంపృష్ట ఇతి) హే ద్విజాః। ఇత్థం సంపృష్టో భగవాన్ ద్వైపాయనసుతో ద్విజః శుకః రాజ్ఞః ప్రశ్న మభినంద్య హరే ర్వీర్యం మాహాత్మ్యం అభ్యాచష్టుం కథయితుం ప్రచక్రమే ఆరేభే ౧౪

తదేవాహ (యదేత్యా ద్యష్టభి రధ్యాయైః) పయోదధినిర్మథనాత్మకం భగవత శ్చరిత్రం వక్తుం ఉపత్తదుపోద్ఘాతం ప్రపంచయ త్యధ్యాయద్వాభాం యదాఽసురైః కర్త్రుభిః నిశితాయుధైః సాధనై ర్యుధ్యమానా దేవాః గతప్రాణాః నిపతితాః బహుశః పున ర్నోత్తిష్ఠేరన్ నాజీవన్ స్మ ౧౫

యదా చ దుర్వాససో మునేః శాపేన ఇంద్రేణ సహితా స్త్రయో లోకాః నిశ్శ్రీకాః నిర్లక్ష్మీకాః నిస్సంపదోఽభవన్ దుర్వాససా హి కదాచిన్మార్గే గచ్ఛంత మింద్రం దృష్ట్వా స్వకంఠమాలా కృపయా తస్మై దత్తా తేన చేంద్రేణ శ్రీమదే నానాదృత్య మాలా ఐరావతస్య కుంభే నిక్షిప్తా స చ మత్తః

నిశ్శ్రీకా శ్చాభవం స్తత్ర నేశు రిజ్యాదయః క్రియాః ౧౬

నిశామ్యైతత్ సురగణా మహేంద్రవరుణాదయః
నాధ్యగచ్ఛన్ స్వయం మంత్రైర్మంత్రయంతో వినిశ్చయమ్ ౧౭

తతో బ్రహ్మసభాం జగ్ముర్మేరో ర్మూర్ధని సర్వశః,
సర్వం విజ్ఞాపయాంచక్రుః ప్రణతాః పరమేష్ఠినే ౧౮

స విలోక్యేంద్రవాయ్వాదీన్ నిస్సత్వాన్ విగతప్రభాన్,
లోకా నమంగళప్రాయా నసురా నయథా విభుః ౧౯

సమాహితేన మనసా సంస్మరన్ పురుషం పరమ్,
ఉవాచోత్ఫుల్లవదనో దేవాన్ స భగవాన్ పరః ౨౦

పద్భ్యాం మాలాం చూర్ణీచకార, తతః కుపితో దుర్వాసాస్తం శశాప త్రిభి ర్శ్లోకైః సహ త్వం నిఃశ్రీకో భవేతి తదేతదుక్తం యదా దుర్వాససః శాపేనేతి తత్ర తదా ఇజ్యాదయో యాగాదయః క్రియా నేశు ర్న సమర్థాః శ్రియం వర్ధయితుం నాశక్నువన్నిత్యర్థః ౧౬

తదా సురగణాః ఇంద్రాదిదేవగణాః ఏతత్ త్రైలోక్యస్య నిఃశ్రీకత్వం పతితానాం దేవానా మనుత్థానం చ నిశామ్య దృష్ట్వా స్వయం మంత్రైః మంత్రయంతోఽపి ఆలోచయంతోఽపి వినిశ్చయం సశ్రీకత్వాద్యావహోపాయనిశ్చయం నాధ్యాగచ్ఛన్ న ప్రాపు రిత్యర్థః ౧౭

తతో నిశ్చయానధిగమనానంతరం మేరో ర్మూర్ధని స్థితాం బ్రహ్మణః చతుర్ముఖస్య సభాం సర్వేశాః సర్వే జగ్ముః తత్ర గత్వా సర్వే ప్రణతాః కృతప్రణామాః పరమేష్ఠినే బ్రహ్మణే విజ్ఞాపయాంచక్రుః విజ్ఞాపనం చక్రు రిత్యర్థః అతః శ్రుత్వా బ్రహ్మా కిమకరో దిత్యత ఆహ (స ఇతి) తతః స పరమేష్ఠీ విగతప్రభాన్ నిస్తేజస్కాన్ నిస్సత్వాన్ బలహీనా నింద్రవాయ్వాదీన్ దేవగణాన్ తథాఽమంగళప్రాయాన్ మంగళరహితానివ స్థితాన్ త్రీన్ లోకాంశ్చ విలోక్య తథాఽసురాన్ దేవగణా ద్విలక్షణాన్ తేజోబలాదియుక్తాంశ్చ విలోక్య సురానాహేత్యుత్తరేణాన్వయః విభు ర్బ్రహ్మా ౧౯

సమాహితే నైకాగ్రేణ మనసా పరమపురుషం సంస్మరన్ పరమపురుషశరణవరణేన యథాపూర్వం సర్వం ప్రాప్స్యామ ఇతి హర్షేణోత్ఫుల్లం వికసితం వదనం యస్య స భగవాన్ బ్రహ్మా హార్దీ నింద్రముఖాన్ సురాన్ దేవానాహ ఉవాచ ౨౦

(అసురపరాజితైః దేవైస్సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్స్తవనం చ)

అహం భవో యూయమథోఽసురాదయో మనుష్యతిర్యగ్ద్రుమఘర్మజాతయః.
యస్యావతారాంశకలావిసర్జితా వ్రజామ సర్వే శరణం త మవ్యయమ్ ౨౧

న యస్య వధ్యో న చ రక్షణీయో నోపేక్షణీ యాదరణీయపక్షః.
అథాపి సర్గస్థితిసంయమార్థం ధత్తే రజస్సత్త్వతమాంసి కాలే ౨౨

అయం చ తస్య స్థితిపాలనక్షణః సత్త్వం జుషాణస్య భవాయ దేహినామ్.
తస్మాద్ వ్రజామః శరణం జగద్గురుం స్వానాం స నో ధాస్యతి శం సురప్రియః ౨౩

తదేవాహ (అహమితి త్రిభిః) అస్మదాదయః సర్వే యస్య భగవతో అవతారః సృష్ట్యధికృతోఽనిరుద్ధః తస్యాంశకలయా అంశాంశేన జ్ఞానశక్త్యాదిగుణలేశేన విసర్జితాః ఉత్పాదితాః తమేవావ్యయం భగవంతం శరణం వ్రజామ గచ్ఛేమ యః స్రష్టా స ఏవాస్మాకం రక్షితా అత స్తమేవ శరణం వ్రజామ ఇతోఽన్యో న కశ్చిదుపాయో అస్తీతి భావః తత్రాహం బ్రహ్మా భవో రుద్రః యూయం దేవాః ద్రుమాః వృక్షాః ఘర్మజాతయః స్వేదజోద్భిజ్జాదయః ౨౧

నను తేన యథా వయం సృష్టా స్తథాఽసురా అపి అతస్తాన్నిగృహ్య వైషమ్యాది ప్రాకృతగుణరహితః కథ మస్మాన్ రక్షిష్యతీత్యాశంకాం నిరాహ (న యస్యేతి ద్వాభ్యామ్.) తత్రార్ధేనాక్షేపః సార్ధేన తు పరిహారః యద్యప్యస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రాకృతగుణరహితస్య వధ్యాదిపక్షో నాస్తి తథాపి జగతః సృష్ట్యాద్యర్థం కాలే సృష్ట్యాద్యుపయుక్తకాలే రజస్సత్త్వతమాంసి ధత్తే బిభర్తి త్రిగుణోన్మేషనిమిత్తకర్మానుగుణం ప్రవర్తత ఇత్యర్థః ౨౨

తర్హి రజ ఆదిధత్తాం నామ తథాపి ప్రకృతే కిమాయాతమితి చేత్ తత్రాహ (అయం త్వితి) దేహినాం భవాయ సత్తాయై స్థితయ ఇత్యర్థః సత్త్వం జుషాణస్య సత్త్వగుణోన్మేషనిమిత్త కర్మానుగుణం ప్రవృత్తస్య తస్య భగవతోఽయం స్థితిపాలనక్షణః స్థిత్యాత్మకపాలనస్య కాలః సత్త్వప్రధానదేవాదిపాలకాలోఽయ మితి భావః. యత ఏవం తస్మాత్ సర్వే వయం జగద్ధితకారిణం శరణం వ్రజామః రక్షణోపాయత్వే నాధ్యవస్యామః స్వానాం శరణవ్రజనమాత్రేణ స్వీయత్వేన పరిగృహీతానా మస్మాకం శం సుఖం ధాస్యతి దాస్యతి యతోఽయం భగవాన్ స్వాశ ఏవ సురాః ప్రియాః యస్య తాదృశః. ౨౩

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఇత్యాభాష్య సురాన్ వేధాః సహ దేవై రరిందమ,
అజితస్య పదం సాక్షా జ్జగామ తమసః పరమ్ ౨౪

తత్రాదృష్టస్వరూపాయ శ్రుతపూర్వాయ వై విభో,
స్తుతి మబ్రూత దైవీభి ర్గీర్భి స్త్వవహితేంద్రియః ౨౫

బ్రహ్మోవాచ —

అవిక్రియం సత్య మనంత మాద్యం గుహాశయం నిష్కల మప్రతర్క్యమ్,

ఏవం బ్రహ్మ సురాన్ ప్రత్యుక్త్వాఽజితస్య భగవతః స్థానం తైస్సురైః సహ జగామేత్యాహ భగవాన్ బాదరాయణిః (ఇతీతి) హే అరిందమ! కామక్రోధాదిదమన! రాజన్! ఇతీత్థం సురాన్ దేవా నాభాష్య వేధాః సర్వం జగ ద్విదధాతి సృజతీతి తథా తాదృశః చతుర్ముఖః దేవైః సహ లోకా ద్యత్పర మలోకాఖ్యం తమః తస్మాత్తమసః పరం అజితస్య భగవతః పదం స్థానం జగామ యయౌ ౨౪

తత్ర పదే అదృష్టస్వరూపాయ 'న మాంసచక్షు రభివీక్షతే తమ్' ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా స్వస్య దుర్దర్శనత్వం జ్ఞాపయితు మదృష్టం బ్రహ్మాదిభిః కదాపి న దృష్టం స్వరూపం యస్య తస్మై శ్రుతపూర్వాయ పూర్వం శ్రుతః వేదశాస్త్రాదిభిః ఇతి శ్రుతపూర్వః తస్మై అజితాఖ్యో భగవాన్ అవతీర్ణః ఇత్యేతావన్మాత్రం బ్రహ్మాదిభిః శ్రుతం న తు దృష్ట ఇతి భావః ఏవం విధాయ తస్మై ప్రణతి రితి శేషః స్త్వవహితేంద్రియః స్తవాయ హితేంద్రియః స్తోతుం సమాహితేంద్రియో బ్రహ్మా దైవీభి రౌపనిషదర్థానుసారిణీభి ర్గీర్భి రభిభోః స్వయ మనభిభూతః ఇతరానభిభవతి జయతీ త్యభిభూ రజిత స్తస్య స్తుతం భావే క్తః స్తుతి మబ్రూత ఉవాచ అకరో దిత్యర్థః, ౨౫

స్తుత మేవాహ (అవిక్రియ మిత్యాదినా,) తావత్ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం తత్తదుపనిషత్ప్రతిపాద్యం పరమాత్మస్వరూపం విశోధ్య నమస్కృత్య శరణం వ్రజతి (అవిక్రియమితి ద్వాభ్యామ్) హే దేవ! త్వాం నమామః నమస్కుర్మః బహువచన మింద్రాది దేవతాభిప్రాయకం కథంభూతం? వరం శ్రేష్ఠం నిస్సమాభ్యధిక మత ఏవ వరణీయం వరమిత్యనేన 'న తత్సమ శ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే' ఇతి శ్రుత్యర్థః సూచితః, దేవవరేణ్యశబ్దాభ్యాం గాయత్ర్యర్థః, వరత్వే హేతుః మనోగ్రయానం వచసా నిరుక్తం మనసోఽగ్రే అవిషయత్వేన యోఽతివర్తత ఇతి తథా వచసా నిర్వక్తు మశక్యం వాఙ్మనసావిషయ

(అసురపరాజితైః దేవైః సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్ స్తవనం చ)

మనోఽగ్రయానం వచసా నిరుక్తం నమామహే దేవవరం వరేణ్యమ్ ౨౬

విపశ్చితం ప్రాణమనోధియాత్మనా మర్థేంద్రియాభాస మనిద్రమవ్రణమ్,

మిత్యర్థః సర్వం హి చేతనాచేతనాత్మకం జగద్వాఙ్మనసయోర్విషయం అత ఏవాపరం పరమాత్మా తు తదవిషయత్వా ద్వర ఇత్యర్థః యద్యపి పరమాత్మాపి యోగపరిశుద్ధమనోవిషయో వేదాంత వాగ్విషయశ్చ తథాపీయత్తయా తాభ్యామపి పరిచ్ఛేత్తు మశక్యోఽనంతస్వరూపస్వభావత్వా దితి భావః వాఙ్మనసావిషయత్వే హేతు రప్రతర్క్యమితి ప్రకృతిపురుషసజాతీయత్వేన తర్కితు మశక్యం యత్ప్రతర్క్యం తదేవ వాఙ్మనసో రవిషయమితి భావః అప్రతర్క్యే హేతుః నిష్కలమితి కలా అవయవాః నిరవయవం కర్మాయత్తప్రాకృతశరీరరహిత మిత్యర్థః. యత్సకలం తదేవ ప్రతర్క్యమితి భావ ఆకాశాదికమపి సకలమేవేతి త్వర్క్యం తర్హి ఈదృశః కుత్రాస్త ఇత్యత ఆహ-గుహాశయమ్ అస్మదాదిహృదయగుహాయామేవ శయానం వసంత మిత్యర్థః తర్హి కిం జీవః? హృచ్ఛయ మాత్మా ప్రతిష్ఠితః ఇతి శ్రవణా న్నేత్యాహ ఆద్యం ఆదౌ భవమాద్యం హృదయావస్థ జీవానామపి ఉపాదానకారణతయా ఆదౌ వర్తమానం గుహాశయత్వప్రయుక్తం పరిచ్ఛిన్నత్వం వారయతి అనంతమితి ఉపాసకానుగ్రహాయ అంతరాత్మతయా నియమనాయ చ హృదయావచ్ఛిన్నత్వేఽపి స్వరూపతో దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితమ్ ఆద్యత్వప్రయుక్తం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ ప్రకృతిపురుషయో రివ ప్రాప్తం వికారం వారయతి (అవిక్రియం సత్యమితి) అవిక్రియం ప్రకృతిరివ స్వరూపాన్యథాభావరూప వికారరహితం సత్యం పురుష ఇవ స్వభావాన్యథాభావరూప వికారరహితం స ద్వార కత్వా ద్వికారస్యాద్యత్వేఽపి స్వరూపతః స్వభావతశ్చ నిర్వికారమేవేతి భావః అత్ర ప్రతిపదం "సత్యం జ్ఞాన మనంతమ్" "నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యమ్" "తం దుర్దర్శం గూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితమ్" "అనేజదేకం మనసో జవీయో నైనద్దేవా ఆప్నువన్" "యద్వాచాఽనభ్యుదితమ్" ఇత్యాది శ్రుత్యర్థోఽనుసంధేయః ౨౬

అంధైరపి ప్రకృతిపురుషయో రసంభావితైర్గుణై ర్దేవం విశిషన్ శరణం ప్రజతి (విపశ్చితమితి) ప్రాణాదీనాం విపశ్చితం సాక్షాత్కర్తారం అత్రాత్మానో జీవాః న హి సర్వప్రకృతి వికారజీవయుగపత్సాక్షాత్కర్తృత్వ మేకస్య జీవస్య సంభావిత మితి భావః అర్థాః శబ్దాదయో విషయాః తద్గ్రాహకాణి శ్రోత్రాదీంద్రియాణి చ తేషా మాభాసం ప్రకాశకం జీవానా మర్థేంద్రియప్రకాశక మిత్యర్థః. అనిద్రం నిద్రాగ్రహణం జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయోపలక్షణ మవస్థాత్రయరహితాయే త్యర్థః. అత్ర హేతుః

ఛాయాతపౌ యత్ర న గృధ్రపక్షౌ త మక్షరం ఖం త్రియుగం వ్రజామహే ౨౩

అజస్య చక్రం త్వజయేర్యమాణం మనోమయం పంచదశార మాశు.
త్రిణాభి విద్యుచ్చల మష్టనేమి యదక్ష మాహు స్తమృతం ప్రపద్యే ౨౪

య ఏకవర్ణం తమసః పరం తదలోక మవ్యక్త మనంతపారమ్,

అవ్రణం కర్మాయత్తశరీరరహితం. తత్రాపి హేతుః-ఛాయాతపౌ అజ్ఞానం తన్మిశ్రం జ్ఞానం చ గృధ్రపక్షౌ "గృధూ అభికాంక్షాయామ్" రాగాదిమత్ పురుషాశ్రయౌ యత్ర యస్మిన్ న స్తః తాదృశ మక్షరం అశ్నోతేః సరప్రత్యయః సర్వవ్యాపకం తత్ర దృష్టాంతః—ఖ మాకాశ మివ వ్యాప్త మిత్యర్థః త్రియుగం పూర్ణషాడ్గుణ్యం కృతాదియుగత్రయావిర్భావవంతం వా వ్రజామహే శరణమితి శేషః ౨౩

పునర ప్యసాధారణేన ధర్మాంతరేణ విశింషణ్ శరణం వ్రజతి (అజస్యేతి) మనోమయం చక్రం యదక్షం యః పరమాత్మా అక్షో యస్య తత్తథోక్తం యచ్ఛబ్దస్య ప్రతినిర్దేశ స్తమితి తం పరమాత్మానం ఋతం సత్యం ప్రపద్యే శరణం వ్రజామీత్యన్వయః మనోవ్యాపారమూలకం సంసార రూపం చక్రమ్ అజస్య భగవతో అజయా మాయయా ఈర్యమాణం ప్రవర్త్యమానం పంచదశారం దశేంద్రియపంచవృత్తిప్రాణారమ్ ఆశుగామీ త్రిణాభి త్రయః సత్త్వాదయో గుణా ఏవ నాభిర్యస్య తత్ అనుకూలప్రతికూలోదాసీనవృత్త్యుపేతం వా అష్టనేమి "భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ అహంకారః" ఇత్యష్టప్రకృతయ ఏవ నేమి ర్యస్య విద్యుదివ చలం యః పరమాత్మా అక్ష మాశ్రయో యస్య తత్ యత్సంకల్పమూలక మిత్యర్థః ఆశు శీఘ్రం గచ్ఛతీతి తథా ౨౪

ఏవం బంధదత్వరూపోఽనితరసాధారణధర్మ ఉక్తః అథ ముక్తిదత్వం సూచన్ముక్తిగమ్యం లోకం విశినష్టి (యదేకమితి) యదేకవర్ణ మేకప్రకారం కేవలం శుద్ధసత్త్వమయం ఇత్యర్థః తమసః ప్రకృతి మండలాత్ పరం పరస్తా ద్విద్యమానం "క్షయం తమస్యరజసః పరాకే ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్" ఇతి శ్రుతేః స్థానమితి శేషః. అలోకం సంసారిభి ర్ద్రష్టు మశక్యమ్ అవ్యక్తం రాగాదిదోషై ర్విశేషేణోక్తం న భవతీత్యవ్యక్తమ్ ఉపసుపర్ణం "యత్ర పూర్వే సాధ్యాః సంతి దేవాః" ఇత్యుక్త నిషిద్ధాత్మకాః సుపర్ణాః హంసాః తేషాం సమీపం సన్నికృష్టం తదధిష్ఠిత మిత్యర్థః. అనంతపారం నిరవధిం "త్రిపాదస్యామృతం దివి" ఇతి శ్రుతేః ఏవంభూతం పదం య ఆసాంచకార ఉపవివేశ అధిషితవా నిత్యర్థః. యం చ ధీరాః యోగపథేన యోగమార్గేణ ఉక్తవిధపదప్రాప్తయే ఉపాసతే.

(అసురపరాజితైః దేవైః సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్ స్తవనం చ)

ఆసాంచకా రోపసుపర్ణమేన ముపాసతే యోగరథేన ధీరాః ౨౯

న యస్య కశ్చాతితితర్తి మాయాం యయా జనో ముహ్యతి వేద నార్థమ్,
తం నిర్జితాత్మాత్మగుణం పరేశం ననామ భూతేషు సమం చరంతమ్ ౩౦

ఇమే వయం యత్ప్రియయైవ తన్వా సత్త్వేన సృష్టా బహిరంతరావిః
గతిం న సూక్ష్మా మృషయశ్చ విద్మహే కుతోఽసురాద్యా ఇతరప్రధానాః ౩౧

యచ్ఛబ్దస్య తమిత్యుత్తరత్రాన్వయః తమృతమితి పూర్వేణ వా ఉపసువర్ణమితి పాఠే ఉపేత్యాసాంచకారే త్యనేన సంబంధః ఉపసర్గస్య వ్యవహితత్వేన ప్రయోగ ఆర్షః సువర్ణవత్ ప్రకాశబహుళం పదం య ఉపాసాంచకార ఉపవిష్టవాన్ ఇత్యర్థః ౨౯

ఏవం ముముక్షుభి రుపాస్యత్వం ముక్తప్రాప్యత్వం నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వం చ అనితర సాధారణముక్తమ్ అనేన ముక్తిదత్వమ ప్యనితరసాధారణం సూచితం తదేవ వ్యంజయన్ నమస్కరోతి (నేతి) కశ్చి దప్యయం జనో మత్ప్రభృతిజనో యస్య భగవతో మాయాం నాతితితర్తి నాతిక్రామతి—

"దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా।
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే॥"

ఇతి భగవదుక్తార్థోఽత్రానుసంధేయః నాతితితర్తి కింతు తథా ముహ్యతి అత ఏవ భూతేషు సమం సహ చరంతం అంతరాత్మతయా నియమయంతం అర్థం పరమపురుషార్థస్వరూపం యం పరమాత్మానం న వేద న జానాతి యత్ప్రసాదాత్త్వతితితర్తి న ముహ్యతి వేద చేతి భావః తం భూతేషు సమం చరంతమపి నిర్జితాత్మాత్మగుణం ఏక ఆత్మశబ్దో దేహపరః అపరస్తు జీవపరః చిదచిద్దోషాస్పృష్ట మిత్యర్థః అత ఏవ పరేషా మస్మాక మపీశం నిమామః ౩౦

కశ్చాప్యస్య మాయాం నాతితితర్తి ఇత్యనేనాస్య దురవగమచేష్టితత్వం సూచితం తదేవ వ్యక్తీకరోతి (ఇమ ఇతి) ఇమే వయం దేవా ఋషయశ్చ యస్య ప్రియయా తన్వా శరీరభూతేన సత్త్వేన సృష్టా అపి "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ ప్రకాశకమ్" ఇత్యుక్తవిధసత్త్వగుణప్రధానమ్ అపీతి భావః. అత ఏవ బహిరంతరశ్చ ఆవిః అవిర్భూతజ్ఞానా అపి యస్య భగవతో గతిం చేష్టాం సూక్ష్మాం దుర్విభావ్యాం న విద్మహే ఉక్తవిధాం వయమేవ న విద్మహే కుత ఇతరప్రధానాః రజస్తమఃప్రధానా అసురాద్యా జానీయుః ౩౧

పాదౌ మహీయం స్వకృతైవ యస్య చతుర్విధో యత్ర హి భూతసర్గః
స వై మహాపూరుష ఆత్మతంత్రః ప్రసీదతాం బ్రహ్మ మహావిభూతిః ౩౨

అంభస్తు యద్రేత ఉదారవీర్యం సిధ్యంతి జీవంత్యుత వర్ధమానాః
లోకా హ్యయోఽథాఖిలలోకపాలాః ప్రసీదతాం బ్రహ్మ మహావిభూతిః ౩౩

సోమం మనో యస్య సమామనంతి దివౌకసాం వై బలమంధ ఆయుః,
ఈశో నగానాం ప్రజనః ప్రజానాం ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః, ౩౪

తదేకవర్ణమితి నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వ ముక్త మథ లీలావిభూత్యధిపతిత్వ మనితరసాధారణం వస్తు కృత్స్నజగదంతర్గతానాం పృథివ్యాదీనాం తదవయవత్వేన తచ్ఛరీరకత్వం తత్ప్రభవత్వం చ వదం స్తం పురుషసూక్త ప్రతిపాద్యవిరాడ్రూప ముఖ్యవిభూత్యధిపతిత్వరూపమహావిభూత్యాత్మకానన్యేతరసాధారణధర్మయుక్తం వారంవార మనుస్మరం స్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతే (పాదౌ ఇత్యాదిద్వాదశభిః) ఇయం మహీ యస్య స్వకృతైవ స్వేన సృష్టైవ పద్భ్యాం భూమిః" ఇతి శ్రుతేః పాదౌ స మహావిభూతి బ్రహ్మశబ్దవాచ్యో నః ప్రసీదతా మిత్యన్వయః మహీం విశినష్టి యత్ర మహ్యాం చతుర్విధః జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జరూపో భూతసర్గో భవతి "పుమాన్న దేవో న నరో న పశు ర్న చ పాదపః" ఇత్యుక్తచతుర్విధో వా స భగవా నాత్మతంత్రః స్వతంత్రః మహాపురుషః పరమపురుషో వై రాజపురుషో వా నోఽస్మాకం ప్రసన్నో భవతు ౩౨

తథా అంభో జలం యద్రేతః యత్కార్యభూతం త్రయో లోకాః లోకపాలాశ్చ సిధ్యన్తి ఇతి శేషః యస్మా దుత్పద్యంతే జీవంతి యేనేతి శేషః వర్ధమానాః యత్రేతి శేషః స బ్రహ్మశబ్దవాచ్యో మహావిభూతి ర్నః ప్రసీదతామ్ ౩౩

సోమం చంద్రమసం యస్య మనో వదంతి "చంద్రమా మనసో జాతః" ఇతి శ్రుతేః సోమం విశినష్టి యః సోమో దివౌకసాం దేవానాం అంధ మన్నం అమృతకరత్వాదితి భావః అత ఏవ బల మాయుశ్చ నగానాం వృక్షాణాం ప్రజానాం చరాణాం చ ప్రకర్షేణ జనయతి వర్ధయతీతి ప్రజనః అత ఏవ తేషా మీశో యః సోమ స్తం యస్య మనో వదంతి మనసో జాతం విరాడ్రూపస్య మనఃస్థానీయం చ వదంతి స బ్రహ్మ మహావిభూతి ర్నః ప్రసీదతామ్ బలాదీని పరమాత్మవిశేషణాని వా దేవాదీనాం యశ్చ బలాదిహేతుః స ఈశో బ్రహ్మ మహావిభూతి రిత్యన్వయః ౩౪

(అసురపరాజితైః దేవైస్సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్ స్తవనం చ)

అగ్నిర్ముఖం యస్య తు జాతవేదా జాతః క్రియాకాండనిమిత్తజన్మా.
అంతఃసముద్రేఽనుపచన్ స్వధాతూన్ ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౩౫

యచ్చక్షు రాసీత్ తరణి ర్దేవయానం త్రయీమయో బ్రహ్మణ ఏష ధిష్ణ్యమ్,
ద్వారం చ ముక్తే రమృతం చ మృత్యుః ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౩౬

ప్రాణా దభూద్యస్య చరాచరాణాం ప్రాణః సహో బల మోజశ్చ వాయుః,

తథా యస్యాగ్నిర్ముఖ ముచ్యతే "ముఖా దింద్రశ్చాగ్నిశ్చ" ఇత్యాది శ్రుతిభి ర్యస్య ముఖ స్థానీయో ముఖాజ్జాత శ్చాగ్నిః స బ్రహ్మా మహావిభూతిః ప్రసీదతా మిత్యన్వయః యస్య ముఖమ్ అగ్ని ర్జాత ఇతి వాన్వయః అగ్నిం విశినష్టి జాతవేదాః జాతం స్వస్మి న్నిహితం చరుపురోడాశాదికమ్ ఇంద్రాదిభ్యో వేదయతి "విద్ లాభే" ప్రాపయతీతి జాతవేదాః తథా క్రియాకాండనిమిత్తజన్మా క్రియాకాండనిమిత్తం యజ్ఞాదిక్రియాకలాపాత్మకవేదపూర్వభాగార్థానుష్ఠాననిమిత్తం జన్మ యస్య సః అంతస్సముద్రే సముద్రో దేహామ్ "త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్" ఇతి న్యాయేన జలాంశ ప్రచురత్వాత్ అంతస్సముద్రే దేహమధ్యే జాఠరరూపేణ స్వధాతూన్ స్వాధిష్ఠితదేహస్థాన్ ధాతూన్ శుక్రశోణితాది సప్తధాతూన్ పచన్ పరిణమయన్ ఏవంభూతోఽగ్ని ర్యస్య ముఖం నః ప్రసీదతామ్. ౩౫

తథా తరణి రాదిత్యో యస్య చక్షురాసీత్ "చక్షుస్సూర్యో అజాయత" ఇతి శ్రుతేః స మహావిభూతి ర్నోఽస్మాకం ప్రసీదతాం తరణిం విశినష్టి దేవయాన మర్చిరాదిమార్గభూతః త్రయీమయః ఋగ్యజుస్సామప్రచురః స ఏష తరణి ర్బ్రహ్మణః పరస్య ధిష్ణ్యం స్థానం "య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే" ఇతి శ్రుతేః బ్రహ్మణ ఉపాసనస్థాన మిత్యర్థః ముక్తే ర్ద్వారం దేవయానత్వాదితి భావః అమృతం వామృతసాధనం పుణ్యానుష్ఠానకాలజ్ఞాపకత్వాదితి భావః మృత్యు రుదయాస్తమయాభ్యా మాయుర్వ్యయకరత్వాత్ ఏవంభూత స్తరణిర్యస్య చక్షుః స మహావిభూతిః ప్రసీదతామ్ ౩౬

తథా యస్య ప్రాణా ద్వాయు రభూత్ "ప్రాణా ద్వాయు రజాయత" ఇతి శ్రుతేః స మహావిభూతిః ప్రసీదతామ్ కథంభూతో వాయు శ్చరాచరాణాం భూతానాం సహ ఆదిః జనయితా తత్ర సహో మనసో బలం దైహికం అజః ఇంద్రియాణాం బలం ప్రాణః పంచవృత్తిమాన్ యం

అన్వాస్మ సమ్రాజ మివానుగా వయం ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౩౭

శ్రోత్రాద్ దిశో యస్య హృదశ్చ ఖాని ప్రజజ్ఞిరే ఖం పురుషస్య నాభ్యాః,
ప్రాణేన్ద్రియాత్మాసు శరీరకేతం ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౩౮

బలా న్మహేన్ద్ర స్త్రిదశాః ప్రసాదా న్మన్యోర్గిరీశో ధిషణాద్ విరించః,
ఖేభ్యశ్చ ఛందాంస్యృషయో మేఢ్రతః కః ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౩౯

శ్రీర్వక్షసః పితర శ్ఛాయయాఽఽసన్ ధర్మః స్తనా దితరః పృష్ఠతోఽభూత్,
ద్యౌర్యస్య శీర్ష్ణోఽప్సరసో విహారాత్ ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౪౦

విప్రో ముఖం బ్రహ్మ చ యస్య గుహ్యం రాజన్య ఆసీద్ భుజయో ర్బలం చ

పంచవృత్తిం ప్రాణం వయం వృద్ధ్యాద్యధిష్ఠాతృదేవతాః సమ్రాజం సార్వభౌమం భృత్యా ఇవాన్వాస్మానువర్తినః స ఏవంభూతో వాయు ర్యస్య ప్రాణాదభూత్ సః ప్రసీదతామ్ ౩౭

తథా యస్య శ్రోత్రా ద్దిశో జజ్ఞిరే "దిశః శ్రోత్రాత్" ఇతి పురుషసూక్తే శ్రవణాత్ ఖాని దేవగతచ్ఛిద్రాణి హృదా జజ్ఞిరే హృదయా దుద్బభూవుః పురుషస్య వైరాజస్య నాభ్యాః ఖ మంతరిక్షం జజ్ఞే "నాభ్యా ఆసీ దంతరిక్షమ్" ఇతి శ్రుతేః ప్రాణశబ్దః కర్మేంద్రియపరః ఇంద్రియశబ్దో జ్ఞానేంద్రియపరః ఆత్మా మనః అసుశబ్దః పంచవృత్తిప్రాణవాయుపరః శరీరం చేత్యేతేషాం కేతనం ఆశ్రయం ఖం యస్య నాభ్యా జజ్ఞే సః ప్రసీదతామ్ ౩౮

యస్య బలా న్మహేంద్రో జజ్ఞే ప్రసాదాత్ త్రిదశా జజ్ఞిరే మన్యోః క్రోధాత్ గిరిత్రో రుద్రః హర్షా ద్విరించో బ్రహ్మ ఖేభ్య శ్ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని "ఛందాంసి జజ్ఞిరే తస్మాత్"ఇతి శ్రుతేః ఋషయశ్చ ఖేభ్యః వివరేభ్యః జజ్ఞిరె మేఢ్రాత్కః ప్రజాపతి ర్మేఢ్రాధిష్ఠాతా సః ప్రసీదతామ్ ౩౯

తథా యస్య వక్షసః శ్రీః సంపజ్జజ్ఞే ఛాయయా ఛాయాతః పితరః ఆసన్ స్తనాద్ధర్మః పృష్ఠతః ఇతరోఽధర్మః శీర్ష్ణః శిరసః ద్యౌః "శీర్ష్ణో ద్యౌః సమవర్తత" ఇతి శ్రుతేః విహారా దప్సరసః ఆసన్ సః ప్రసీదతామ్ ౪౦

తథా యస్య ముఖా ద్విప్రః విప్రకులం గుహ్య మతీంద్రియార్థావబోధి బ్రహ్మ వేద శ్చాసీత్ "ఋచ స్సామాని జజ్ఞిరే" "బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖ మాసీత్" ఇతి శ్రుతిః భుజయో ర్బాహుభ్యాం

(అసురపరాజితైః దేవైస్సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్ స్తవనం చ)

ఊర్వో ర్విడోజోఽంఘ్రి రవేదశూద్రౌ ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౪౧

లోభోఽధరాత్ ప్రీతి రుపర్యభూద్ ద్యుతి ర్నస్తః పశవ్యః స్పర్శేన కామః,
భ్రువో ర్యమః పక్ష్మభవ స్తు కాలః ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః. ౪౨

ద్రవ్యం వయః కర్మ గుణా న్విశేషం యద్యోగమాయావిహితాన్ వదంతి,
య ద్దుర్విభావ్యం ప్రబుధావబోధం ప్రసీదతాం నః స మహావిభూతిః ౪౩

నమోఽస్తు తస్మై ఉపశాంతశక్తయే స్వారాజ్యలాభప్రతిపూరితాత్మనే,

రాజన్యో బలం చాసీత్ "బాహూ రాజన్యః కృతః" ఇతి శ్రుతేః ఊర్వో ర్విట్ వైశ్యః ఓజః నైపుణ్యం తస్య వృత్తిశ్చ అంఘ్రిః అంఘ్రిజా ఇత్యర్థః అవేదశూద్రౌ అవేదః వేదవ్యతిరిక్తా శుశ్రూషా వృత్తిః తద్వృత్తిమాన్ శూద్రశ్చ విడంఘ్రి రభవచ్ఛ శూద్ర ఇతి పాఠాంతరం సుగమమ్ "ఊరూ తదస్య యద్వైశ్యః పద్భ్యాం శూద్రోఽజాయత" ఇతి శ్రుతేః ౪౧

అధరా దధరోష్ఠా ల్లోభః ఉపర్యుత్తరోష్ఠాత్ ప్రీతి రభూత్ నస్తః నాసికాతః ద్యుతిః కాంతిః పశవ్యః పశూనాం హితః కామః స్పర్శేనాభూత్ । భ్రువో ర్యమః కాలః పక్ష్మభవః పక్ష్మణో జాతః సః ప్రసీదతామ్ ౪౨

కిం బహునా? ద్రవ్యం భూతపంచకం వయః కాలం కర్మ జీవాదృష్టం గుణాన్ సత్త్వాదీన్ విశేషం బ్రహ్మాండం తదుపలక్షితం కార్యవర్గం చ యస్య యోగమాయయా ఈక్షణాత్మకసంకల్పేన విహితాన్ వదంతి ద్రవ్యాదికారణాత్మకం విశేషం రూపం కార్యాత్మకం చ సర్వం వస్తు యత్సంకల్ప విహితం వదంతీత్యర్థః అత ఏవ యద్యత్ స్వరూపం దుర్విభావ్యం చేతనాచేతనసజాతీయత్వేన చింతయితు మశక్యం ప్రబుధావబోధం ప్రకృష్టవిద్వదవబోధ్యం స మహావిభూతిః ప్రసీదతామ్ ౪౩

ఏవం కార్యావస్థప్రపంచశరీరకం వైరాజపురుషం ప్రసాద్యాథ కారణావస్థం నమస్కరోతి (నమ ఇతి.) ఉపశాంతశక్తయే సర్గాద్యనభిముఖచిదచిత్కాలాదిశక్తయే స్వరాట్ స్వతంత్రం స్వస్వరూపం తస్య భావో యాథాత్మ్యం స్వారాజ్యం తస్య లాభేన స్వానందానుభవేనేత్యర్థః తేన ప్రతిపూరిత ఆత్మా స్వరూపం యస్య తస్మై స్వతంత్రానవధికానందస్వస్వరూపానుభవపూర్త్యావాప్త

గుణేషు మాయారచితేషు వృత్తిభి ర్న సజ్జమానాయ నభస్వదూతయే ౪౪

స త్వం నో దర్శయాత్మాన మస్మత్కరణగోచరమ్,
ప్రపన్నానాం దిదృక్షూణాం సస్మితం తే ముఖాంబుజమ్ ౪౫

తైస్తైః స్వేచ్ఛాధృతై రూపైః కాలే కాలే స్వయం విభో,
కర్మ దుర్విషహం యన్నో భగవాం స్తత్ కరోతి హి ౪౬

క్లేశభూర్యల్పసారాణి కర్మాణి విఫలాని వా,
దేహినాం విషయార్తానాం న తథై వార్పితం త్వయి ౪౭

సమస్తకామాయేత్యర్థః మాయయా రచితేషు గుణేషు న సజ్జమానాయ లీలారసవిముఖాయి స్వభూతయే స్వాభావికైశ్వర్యాయ తస్మై నమో నమః ౪౪

ఏవం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం విభూతిద్వయాధిపం సర్వకారణం భగవన్తం ప్రసాద్య నమస్కృత్య స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయితుం తావత్ తద్దర్శనం ప్రార్థయన్తి (స త్వమితి) ఉక్తవిధ స్త్వ మాత్మనం దివ్యమంగళవిగ్రహం దిదృక్షూణాం ప్రపన్నానాం నోఽస్మాక మస్మచ్చక్షురాదికరణ గోచరం యథా భవతి తథా సస్మితం తే ముఖాంబుజం దర్శయ ౪౫

నను "న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తవిధయా చక్షురాద్యగోచరోఽహం కథం త్వచ్చక్షురాదికరణవిషయః స్యామ్? ఇత్యత్రాహ (తైరితి) హే విభో! కాలే కాలే "యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత, అభ్యుత్థాన మధర్మస్య" ఇత్యుక్తకాలే స్వేచ్ఛాధృతైః న తు పుణ్యపాపాత్మకకర్మధృతై రూపై ర్దశావతారై ర్భవాన్నోఽస్మాకం దుర్విషహం దురాపదం దుష్కరం కర్మ కరోతి హి అఘటితఘటనాత్మకక్రియాశక్తే స్తవ స్వవిగ్రహదర్శయితృత్వం న దుర్ఘటమితి భావః ౪౬

స త్వ మాత్మానం సకృత్ స్తుతికర్మణా హేతునా కథం దర్శయేయమ్? ఇత్యత్రాహ (క్లేశేతి) విషయార్తానా మననుకూలవిషయలాభదుఃఖపీడితానాం దేహినాం క్లేశో భూరి ర్యేష్వల్పః సారః సుఖం యేషు తతః కర్మధారయః తాని కర్మాణి యథా విఫలాని భవంతి తథా త్వయ్యర్పితం కర్మ న విఫలం భవతి హి ౪౭

(అసురపరాజితైః దేవైస్సహ బ్రహ్మణా కృతం భగవత్ స్తవనం చ)

నావమః కర్మకల్పోఽపి విఫలాయేశ్వరార్పితః,
కల్పతే పురుషస్యైష స హ్యాత్మా దయితో హితః ౪౮

యథా హి స్కంధశాఖానాం తరోర్మూలావసేచనమ్,
ఏవ మారాధనం విష్ణోః సర్వేషా మాత్మన శ్చ హి ౪౯

నమ స్తుభ్య మనంతాయా దుర్వితర్క్యాత్మకర్మణే,
నిర్గుణాయ గుణేశాయ స త్త్వస్థాయ చ సాంప్రతమ్ ౫౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం అష్టమస్కంధే,
అమృతమథనే పంచమోఽధ్యాయః

కర్మకల్పోఽపి కర్మాభాసోఽప్యవమః లౌకికవ్యాపారోపీశ్వరే త్వయ్యర్పితశ్చేత్ విఫలాయ న కల్పతే న విఫలో భవతి హి యస్మాత్ స ఏవ ఈశ్వరః పురుషస్యాత్మా అత ఏవ దయితః ప్రియః హితశ్చ న హ్యాత్మని దయితె హితే చార్పితే కర్మ నిష్ఫలం స్యాదిత్యర్థః ౪౮

ఈశ్వరార్పితస్య స్వల్పస్యాపి కర్మణోఽనల్పఫలత్వ మాహ (యథేతి) యథా హి తరోః మూలావసేచనం మూలే జలావసేచనం స్కంధానాం శాఖానాం చ భవతి ఏవం ఆత్మనః పరమాత్మనః విష్ణో రారాధనం సర్వేషాం హి సర్వపురుషార్థానాం సాధనం భవతీత్యర్థః ౪౯

స్తుతినమస్కారాదికర్మణా వినా నాన్య స్త్వత్తోషహేతు ర స్తీత్యభిప్రాయ న్నాహ (నమ ఇతి) దుర్వితర్క్యాణి ఇతరసజాతీయత్వేన విభావయితు మశక్యా న్యాత్మకర్మాణి స్వచేష్టితాని యస్య తస్మై అనంతాయ త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితాయ నిర్గుణాయ హేయగుణరహితాయ స త్త్వాదిగుణానాం నియంత్రే స త్త్వస్థాయ స త్త్వగుణోన్మేషనిమి త్తకర్మానుగుణమధునా ప్రవ ర్తమానాయ తుభ్యం నమః సాంప్రతం నమస్కార ఏవ యుజ్యతే ఈదృశం త్వాం ప్రసాదయితుం నమ ఏవ యుజ్యతే నాన్య ఏవోపాయ ఇత్యర్థః యద్వా గుణత్రయోన్మేషనిమి త్తకర్మానుగుణం ప్రవ ర్తమానాయాపి సాంప్రత మధునా స త్త్వస్థాయేతి వాన్వయః ౫౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకిమలపరిచయప్రసన్నతత్సూ క్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం,
పంచమోఽధ్యాయః

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏవం స్తుతః సురగణై ర్భగవాన్ హరి రీశ్వరః,
తేషా మావిరభూద్ రాజన్ సహస్రార్కోదయద్యుతిః 1

తేనైవ మహసా సర్వే దేవాః ప్రతిహతేక్షణాః,
నాపశ్యన్ ఖం దిశః క్షోణీ మాత్మానం చ కుతో విభుమ్ 2

విరించో భగవాన్ దృష్ట్వా సహ శర్వేణ తాం తనుమ్
స్వచ్ఛాం మరకతశ్యామాం కంజగర్భారుణేక్షణామ్ 3

తప్తహేమావదాతేన లసత్కౌశేయవాససా,
ప్రసన్నచారుసర్వాంగీం సుముఖీం సుందరభ్రువమ్ 4

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

ఏవం సంస్తుతో భగవా నావిర్బభూవేత్యాహ మునిః (ఏవమితి) హే రాజన్! ఇత్థం సంస్తుతః సమ్యక్ స్తుతం హరి రీశ్వరో భగవాన్ సహస్రాణా మర్కాణాం సూర్యాణా ముదయే ద్యుతి ర్యస్య సః అభూతోపమేయం తేషాం బ్రహ్మాదీనాం పుర ఇతి శేషః ఆవిర్బభూవ ప్రకటోఽభూత్ 1

తేన మహసా తేజసా ప్రతిహతానీక్షణాని యేషాం తే సర్వే దేవాః స్వాదీనేవ నాపశ్యన్ కుతోఽపి విభు మావిర్భూతం పశ్యేయు రిత్యర్థః, 2

భగవాన్ విరించో బ్రహ్మా శర్వేణ రుద్రేణ సహ తాం భగవత స్తనుం దృష్ట్వా తుష్టావేతి పంచమేనాన్వయః తనుం విశినష్టి నిర్మలా మింద్రనీలవచ్ఛ్యామాం కంజగర్భవ దరుణే యస్యా స్తామ్ 3

తప్తహేమవ దవదాతేన విశుద్ధేన పిశంగేన లసతా కౌశేయవాససా యుక్తామితి శేషః. ప్రసన్నాని చారూణి సుందరాణి చ సర్వాణి అంగాని యస్యాః సుందరం ముఖం యస్యాః సుందరే భ్రువౌ యస్యామ్ 4

(భగవదాజ్ఞయా దేవానా మసురైః సంధాయ సముద్రమంథనార్థ ముద్యోగః)

మహామణికిరీటేన కేయూరాభ్యాం చ భూషితామ్,
కర్ణాభరణనిర్భాతకపోలశ్రీముఖాంబుజామ్ ౫

కాంచీకలాపవలయహారనూపురశోభితామ్,
కౌస్తుభాభరణాం లక్ష్మీం బిభ్రతీం వనమాలినీమ్. ౬

సుదర్శనాదిభిః స్వాస్త్రై ర్మూర్తిమద్భి రుపాసితామ్.
తుష్టావ దేవప్రవరః సశర్వః పురుషం పరమ్.
సర్వామరగణైః సాకం సర్వాంగై రవనిం గతైః ౭

బ్రహ్మో ఉవాచ—

అజాతజన్మస్థితిసంయమాయాగుణాయ నిర్వాణసుఖార్ణవాయ,
అణో రణిమ్నేఽపరిగణ్యధామ్నే మహానుభావాయ నమో నమ స్తే ౮

మహాంతో మణయో యస్మిన్ తేన కిరీటేన కేయూరాభ్యాం చ అలంకృతాం కర్ణాభరణే కుండలే తాభ్యాం నితరాం భాతౌ కపోలౌ తాభ్యాం శ్రీః శోభా ముఖాంబుజే యస్యా స్తామ్ ౫
కాంచీకలాపాదిభిః శోభితాం కౌస్తుభ ఆభరణం కంఠే యస్యాస్తాం లక్ష్మీం వక్షసి బిభ్రతీం వనమాలా అస్యామస్తీతి తథా తామ్ ౬

మూర్తిమద్భిః పురుషాకృతిభిః స్వకీయైః సర్వైః సుదర్శనాదిభి రస్త్రై రుపాసితాం సేవ్యమానాం సశర్వః రుద్రేణ సహితః దేవప్రవరో బ్రహ్మ సర్వాంగై రవనీం భూమిం గతైః ప్రాప్తై ర్యుక్తై రేవైః సాష్టాంగప్రణతై ర్దేవైః సహ పరం పురుషం తుష్టావ ౭

తావత్ స్తోతుం ప్రవృత్తః కర్మాయత్తజన్మాదిరహితం నిరస్తనిఖిలదోషం జ్ఞానానందాది కల్యాణగుణోదధిం సర్వాంతరాత్మాన మపరిచ్ఛిన్నస్వరూపం మహాప్రభావం నమస్కరోతి (అజాతేతి) న జాతా జన్మాదయః కర్మాయత్తా యస్య తత్ర హేతు రగుణాయ సత్త్వాదిప్రాకృతగుణవశ్యత్వప్రతిభటాయ నిర్వాణసుఖార్ణవాయ నిర్దుఃఖానందమహోదధయే అణోర్జీవాదప్యణిమ్నే అంతరాత్మతయా తదంతఃప్రవేశయోగ్యాయ అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపాయ మహాప్రభవాయ తుభ్యం నమో నమః. ౮

రూపం తవైతత్ పురుషర్షభేజ్యం శ్రేయోఽర్థిభి ర్వైదికతాంత్రికేణ,
యోగేన ధాతః సహ న స్త్రిలోకాన్ పశ్యామ్యముష్మిన్ను హ విశ్వమూర్తౌ ౯

త్వయ్యగ్ర ఆసీత్ త్వయి మధ్య ఆసీత్ త్వయ్యంత ఆసీదిద మాత్మతంత్రే
త్వమాదిరంతో జగతోఽస్య మధ్యం ఘటస్య మృత్స్నేవ పరః పరస్మాత్ ౧౦

త్వం మాయయాఽఽత్మాశ్రయయా స్వయేదం నిర్మాయ విశ్వం తదనుప్రవిష్టః,

అజాతజన్మస్థితిసంయమాయేత్యనేన ప్రకృతస్య దర్శితరూపస్య కర్మాయత్తత్వం సూచితం తదేవ రూపం విశింషన్ స్తౌతి (రూపమితి) హే పురుషర్షభ! తవైతద్రూపం శ్రేయోఽర్థిభిః కర్తృభిః వైదికతాంత్రికేణ పంచరాత్రాదితంత్రాభ్యా మవబోధితేన యోగేన సాధనేన ఇజ్య మారాధనీయం తస్మిన్ రూపం విశ్వం సాక్షాత్కృత్యాహ హే ధాతః! అముష్మిన్నుహ అముష్మిన్ హి రూపే సహ త్రిలోకాన్ త్రిలోకైః సహ నోఽస్మాన్ పశ్యామి. అర్షాత్ సహయోగేపి తృతీయాయా అభావః, త్రిలోకానిత్యత్ర కర్మధారయః దర్శనహేతుం వదన్ రూపం విశినష్టి విశ్వమూర్తౌ విశ్వాశ్రయమూర్తౌ విశ్వమూర్తే ఇతి పాఠాంతరం, తదా హే విశ్వమూర్తే ఇతి సంబోధనమ్ ౯

విశ్వమూర్తిత్వమేవ ప్రపంచయతి (త్వయీతి) ఇదం విశ్వ మగ్రే మధ్యే అంతే చ త్వయ్యే వాశ్రయభూతేఽంతరాత్మన్యాసీ దవినాభూత మాసీత్, అత ఏవాద్యాద్యవస్థం విశ్వం త్వమేవ యద్యదవస్థం యదపృథక్సిద్ధం తత్తతో భిన్నమితి భావః అనేన జగదుపాదానత్వ ముక్తమ్. ఉపాదానోపాదేయయో రభేదప్రసిద్ధం దృష్టాంతమాహ ఘటస్యోపాదేయస్య మృదుపాదానభూతా యథా న తస్మాద్భిన్నా తద్వేత్యర్థః, ఉపాదానత్వప్రయుక్తం వికారిత్వం వారయతి (పరః పరస్మాదితి) పరస్మాత్ స్వరూపా దన్యథాభావవత్ అచేతనాత్ యః పరో విలక్షణో జీవః తస్మాదపి స్వభావాన్యథాభావవతః పరో విలక్షణః స్వభావతోఽపి వికారరహిత ఇత్యర్థః ఉపాదానత్వేఽపి తస్య సద్వారకత్వా న్నిర్వికారత్వమితి భావః ౧౦

ఏవం విశ్వోపాదానత్వాత్ త్వం విశ్వమూర్తిరిత్యుక్తమ్ అథ విశ్వస్యాంతరాత్మత్వాదపి త్వం విశ్వమూర్తిరితి వక్తుం విశ్వస్య స్రష్టృత్వం తదంతరాత్మతయాఽనుప్రవేశం చాహ (త్వమితి) ఆత్మాశ్రయయా స్వాపృథక్సిద్ధయా స్వయా స్వనియామ్యయా మాయయేదం జగన్నిర్మాయ సృష్ట్వా తదనుప్రవిష్టః "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసంధేయః. అనుప్రవిష్టమ ప్యనుప్రవేష్టవ్యగతదోషాస్పృష్టం "సత్యం చానృతం చ సత్య మభవత్" ఇతి శ్రుత్యర్థయాథాత్మ్యవిదః

(భగవదాజ్ఞయా దేవానామసురైః సంధాయ సముద్రమంథనార్థముద్యోగః).

పశ్యంతి యుక్తా మనసా మనీషిణో గుణవ్యవాయేఽప్యగుణం విపశ్చితః ౧౧

యథాగ్నిమేధస్యమృతం చ గోషు భువ్యన్నమంబూద్యమనే చ వృత్తిమ్,
యోగైర్మనుష్యా అధియంతి హి త్వాం గుణేషు బుద్ధ్యా కవయో వదంతి. ౧౨

తం త్వాం వయం నాథ సముజ్జిహానం సరోజనాభాతి చిరేప్సితార్థమ్,

పశ్యంతీత్యాహ పశ్యంతీతి గుణవ్యవాయేఽపి గుణానాం వ్యవాయోఽన్యథాభావః పరిణామ ఇతి యావత్. గుణానాం పరిణామేఽపి త్వాం తత్ర అనుప్రవిష్టం త్వా మగుణం చేతనాచేతనగతహేయగుణరహితం విపశ్చితః "సత్యం చానృతం చ సత్య మభవత్" ఇత్యాదిశాస్త్రార్థయాథాత్మ్యవిదః మనీషిణః శ్రుతిపాద్యార్థయాథాత్మ్యోపాసనపరాః యుక్తాః సుసమాహితచిత్తాః మనసా యోగపరిశుద్ధేన మనసా సాధనేన పశ్యంతి సాక్షాత్కుర్వంతి "సత్యం చ" ఇత్యాదిశ్రుతే రయమర్థః పరమాత్మనః చిదచిత్సంఘాతరూపజగదాకారపరిణామే చ పరమాత్మశరీరభూతచిదంశగతాః సర్వ ఏవాపురుషార్థాః తథా అచిదంశగతాః సర్వే వికారాః పరమాత్మని కార్యత్వం తదవస్థయో స్తయో ర్నియంతృత్వే నాత్మత్వం పరమాత్మా చ తయోః స్వశరీరభూతయోః నియంతృతయాఽఽత్మభూతః తద్గతాపురుషార్థై ర్వికారైశ్చ న స్పృశ్యతే అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానందమయః సర్వదైకరూప ఏవ జగత్ పరివర్తనలీలయా అవతిష్ఠతే విచిత్రచిదచిద్రూపేణ విక్రియమాణమపి బ్రహ్మ సత్యమేవాభవత్ నిరస్తనిఖిలదోషగంధ మపరిచ్ఛిన్నం జ్ఞానానందమేక రూపమేవాసీదిత్యర్థః ౧౧

మనసా సాధనేన పశ్యంతీత్యత్ర దృష్టాంతాన్ వదన్ ఉక్తమేవార్థ ముపపాదయతి (యథేతి.) కాష్ఠాదిష్వగ్న్యాదీన్ యథా యోగైరుపాయైః తత్ర యథా అగ్నిమేధసి కాష్ఠే మథనేనోపాయేన యథాచామృతం క్షీరం గోషు దోహనేన యథా భువ్యన్నం కృష్యాద్యుపాయేన యథా వా వృత్తిం జీవనభూత మంబు జలముత్థననే నోపాయేన పశ్యంతి ఉద్యమనేతి పాఠే స ఏవార్థః. తథా విపశ్చితో మనీషిణో మనుష్యాః బుద్ధ్యా యోగవిశుద్ధయా గుణేషు గుణపరిణామాత్మకేషు సచేతనేషు పదార్థేష్వత్వా మవిక్రియ మేకరూప మధియంతి "ఇక్ స్మరణే" ఇతి ధాతుః విదంతి సాక్షాత్కుర్వంతీత్యర్థః. ౧౨

తద్దర్శనే నాత్మనో నితరాం సుఖితత్వం వదన్ మత్ప్రయోజనం కుర్వితి ప్రార్థయతే (తమితి ద్వాభ్యామ్) హే నాథ! హే సరోజనాభ! అతిచిరాదీప్సితమర్థం పురుషార్థస్వరూపమ్

దృష్ట్వా గతా నిర్వృతి మద్య సర్వే గజా దవార్తా ఇవ గాంగమంభః ౧౩

స త్వం విధత్స్వాఖిలలోకపాలా వయం యదర్థాస్తవ పాదమూలమ్,
సమాగతాస్తే బహిరంతరాత్మన్ కిం వాన్యవిజ్ఞాప్యమశేషసాక్షిణః ౧౪

అహం గిరిత్రశ్చ సురాదయో యే దక్షాదయోఽగ్నేరివ కేతవస్తే,
కిం వా విదామేశ పృథగ్విభాతా విధత్స్వ శం నో ద్విజదేవమంత్రమ్ ౧౫

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం విరించాదిభి రీడితస్తద్ విజ్ఞాయ తేషాం హృదయం తథైవ,
జగాద జీమూతగభీరయా గిరా బద్ధాంజలీన్ సంవృతసర్వకారకాన్ ౧౬

ఉజ్జీవనావిర్భవంతం తముక్తవిధం త్వాం దృష్ట్వా సర్వే వయం నిర్వృతి మానందం గతాః ప్రాప్తాః యథా దవార్తాః దావాగ్నిపీడితాః గజాః గాంగం జలం ప్రాప్య నిర్వృతిం ప్రాప్నువంతి ౧౩

తథా స త్వం ఉక్తవిధః త్వం హే అఖిలలోకపాలాః యదర్థా యత్ప్రయోజనాః యత్కామయమానా వయం తవ పాదమూలం సమాగతాః శరణం గతాః తత్ప్రయోజనం విధత్స్వ కురు యద్విధేయం తత్కథయేత్యత్రాహ- హే బహిరంతరాత్మన్! బహిరంతశ్చ వ్యాపిన్! అశేషసాక్షిణః సర్వం యుగపత్ సాక్షాత్కుర్వతః తవ సర్వజ్ఞస్య విజ్ఞాప్యం కిం వాస్తి న కిమపీత్యర్థః ౧౪

తర్హి యూయమేవ కించిత్ కురుతే త్యత్రాహ (అహమితి) అహం బ్రహ్మా గిరిత్రో రుద్రః యే చ సురాదయో దక్షాదయశ్చ ప్రజాపతయశ్చ సర్వే వయ మగ్నేః కేతవః విస్ఫులింగా ఇవ తే త్వత్తః పృథగ్భావితా స్సంతః ఆత్మనః స్వానాం శం సుఖం కిం వా విద్మః న కిమ ప్యాత్మసుఖసాధనం న విద్మ ఇత్యర్థః అతస్త్వమేవ హే ఈశ! ద్విజానాం దేవానాం చ మంత్రం సుఖకారిణీ మాలోచనాం విధత్స్వ ఇదం కురుతే త్యుపాయ ముపదిశేత్యర్థః ౧౫

ఏవం స్తుతో విజ్ఞాపితశ్చ లోకనాథ భగవానిత్యాహ మునిః (ఏవమిత్థం) బ్రహ్మాదిభి రీడితః స్తుతో భగవాంస్తేషాం విరించాదీనాం తద్ధృదయ మభిప్రాయం యథావద్విజ్ఞాయ మేఘనిర్హ్రాద గభీరయా గిరా బద్ధా అంజలయో యైః సంవృతాని నియమితాని కారకాణీంద్రియాణి యైః తాన్ విరించ్యాదీన్ జగాద. ౧౬

(భగవదాజ్ఞయా దేవానా మసురైః సంధాయ సముద్రమంథనార్థ ముద్యోగః)

ఏక ఏవేశ్వర స్తస్మిన్ సురకార్యే సురేశ్వరః,
విహర్తుకామ స్తానాహ సముద్రోన్మథనాదిభిః ౧౭

శ్రీ భగవానువాచ—

హంత బ్రహ్మన్నహో శంభో హే దేవా మమ భాషితమ్,
శృణుతావహితాః సర్వే శ్రేయో వః స్యాద్ యథాసురాః ౧౮

యాత దానవదైతేయై స్తావత్ సంధిర్విధీయతామ్.
కాలేనానుగృహీతై స్తైః యావద్వో భవ ఆత్మనః ౧౯

అరయోఽపి హి సంధేయాః సతి కార్యార్థగౌరవే,

సురేశో భగవాన్ స్వయమేక ఏవ సురాణాం కార్యే ఈశ్వరః కర్తుం సమర్థోఽపి సముద్రోన్మథనాదిభి ర్విహర్తుకామః విహర్తుమిచ్ఛుః తానాహ. ౧౭

ఉక్తిమేవాహ (హంతేతి) హంతేతి దుర్లభస్వప్రసాదలాభప్రయుక్తమాశ్చర్యం ద్యోతయతి. హే బ్రహ్మన్! హే శంభో! హే దేవాః! హే సురాః! అవాంతరభేదాభిప్రాయేణ సురాదేవాశ్చేతి సంబోధనద్వయమ్ అన్యే గంధర్వాదయశ్చ సర్వే యూయం నో యుష్మాకం యథా శ్రేయః స్యాత్తథా మమ భాషితమ్ అవహితచిత్తాస్సంతః శృణుత. అమరా ఇతి పాఠాంతరం. తదా శ్రేయో దర్శయతి యథా అమరా మృత్యురహితాః స్యురితి ౧౮

తావ ద్దానవై ర్దైతేయైశ్చ సంధిర్విధీయతాం సఖ్యం క్రియతాం కీదృశైః కాలేనానుగృహీతైః కాలవశా దనుకూలతాం ప్రాప్తైః న తే సంధిం యాస్యంతీతి శంకా న కార్యేతి భావః తైః అసురైర్వా యుష్మాకం ఆత్మనః స్వత ఏవ యావద్భవో వృద్ధిః స్యాత్ తావత్ సంధిర్విధీయతామితి పూర్వేణాన్వయః. ౧౯

"కార్యార్థినః కుతో గర్వః" ఇతి న్యాయేనారయోఽపి సంధేయా ఏవేత్యాహ (అరయోఽపీతి) కర్తవ్యప్రయోజనస్య గౌరవం భూయస్త్వే సతి తదర్థమరయః శత్రవోఽపి సంధేయా ఏవ హి. హే దేవాః! అర్థస్య ప్రయోజనస్య పదవీం సిద్ధిం గతైః ప్రాప్తైః పశ్చా దహిమూషకవ ద్వధ్యఘాతుక

అహిమూషకవ ద్దేవా హ్యర్థస్య పదవీం గతైః ౨౦

అమృతోత్పాదనే యత్నః క్రియతా మవిలంబితమ్,
యస్య పీతస్య వై జంతు ర్మృత్యుగ్రస్తోఽమరో భవేత్ ౨౧

క్షిప్త్వా క్షీరోదధౌ సర్వా వీరు త్తృణలతౌషధీః,
మంథానం మందరం కృత్వా నేత్రం కృత్వా తు వాసుకిమ్ ౨౨

సహాయేన మయా దేవా నిర్మంథధ్వ మతంద్రితాః,
క్లేశభాజో భవిష్యంతి దైత్యా యూయం ఫలగ్రహాః ౨౩

యూయం తదనుమోదధ్వం యదిచ్ఛంత్యసురాః సురాః,
న సంరంభేణ సిధ్యంతి సర్వేఽర్థాః సాంత్వయా యథా ౨౪

భావేన వర్తితవ్యమ్ ఇతి శేషః యద్వా పేటికాయాం నిరుద్ధోఽహిర్యథా నిర్గమద్వారవిధానార్థే మూషకేణ సహ సంధిం విధత్తే పశ్చాత్తమేవ భక్షయతి తథాఽర్థస్య పదవీం ప్రవృత్తైః ప్రథమం సంధేయా ఇత్యర్థః ౨౦

తతః తైః సహ యత్కార్యం తదాహ (అమృతేతి) స్పష్టోఽర్థః, అమృతం విశినష్టి. యస్యాఽమృతస్య పీతస్య సతః మృత్యుగ్రస్తోఽప్యమరో మృత్యురహితో భవేత్ యస్య పీతస్యేతి సంబంధమాత్రే వా షష్ఠీ. యేన పీతేనామృతేన మృత్యుగ్రస్తోఽమరో భవేత్ ఇత్యర్థః ౨౧

అమృతోత్పాదనయత్నం వివృణోతి (క్షిప్త్వేతి) వీరుధః గుల్మాని తృణాని లతాశ్చౌషధయశ్చ ఇమాః సర్వాః క్షీరోదధౌ క్షిప్త్వా మందరం పర్వతం మన్థానం మంథనదండం కృత్వా వాసుకిం నేత్రం రజ్జుం కృత్వా ౨౨

మయా సహాయేన హే దేవాః! అతంద్రితాః యూయం నిర్మంథధ్వం నను. తేఽప్యమృతపానే నామరాః స్యుస్తత్రాహ (క్లేశభాజ ఇతి) దైత్యాస్తు కేవలం క్లేశభాజో భవిష్యంతి యూయమేవ ఫలగ్రహాః అమృతపాయినో భవిష్యథేత్యర్థః. ౨౩

బలిభిః సహకారిభిః సాధ్యా అర్థా స్తదనుసరణం వినా న సేత్స్యంతీతి సామాదిక ముపదిశతి (యూయమితి ద్వాభ్యామ్) హే సురాః! యదసురా ఇచ్ఛంతి తదేవ యూయ మనుమోదధ్వం సాంత్వయా సాధుమార్గేణ సర్వేఽర్థా యథా సిధ్యంతి న తథా సంరంభేణ క్రోధేన సిధ్యంతీత్యర్థః ౨౪

(భగవదాజ్ఞయా దేవానా మసురైః సంధాయ సముద్రమంథనార్థ ముద్యోగః)

న భేతవ్యం కాలకూటాత్ విషా జ్జలధిసంభవాత్,
లోభః కార్యో న వో జాతు రోషః కామస్తు వస్తుషు ౨౫

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి దేవాన్ సమాదిశ్య భగవాన్ పురుషోత్తమః,
తేషా మంతర్దధే రాజన్ స్వచ్ఛందగతి రీశ్వరః ౨౬

అథ తస్మై భగవతే నమస్కృత్య పితామహః,
భవశ్చ జగ్మతుః స్వం స్వం ధామోపేయు ర్బలిం సురాః ౨౭

దృష్ట్వారీ నప్యసంయత్తాన్ జాతక్షోభాన్ స్వనాయకాన్,
న్యషేధత్ దైత్యరాట్ శ్లోక్యః సంధివిగ్రహకాలవిత్ ౨౮

కించ జలధిసంభవాత్ కాలకూటాఖ్యాత్ విషా న్న భేతవ్యం నోద్విజితవ్యం రుద్రో గ్రసిష్యతీతి భావః తథా వస్తుషు మథనా దుత్పన్నేషు లోభః కామః జాతు కదాచిదపి రోషశ్చ న వై కార్యః ౨౫

ఇతీత్థం దేవాన్ సమాదిశ్యాజ్ఞాప్య భగవాన్ పురుషోత్తమః అజితః తేషాం బ్రహ్మాదీనాం పశ్యతాం సతామితి శేషః హే రాజన్! అంతర్దధే ఽంతర్హితవాన్ యతః స్వచ్ఛందగతిః యథేచ్ఛవ్యాపార ఈశ్వరః ౨౬

అథ భగవదంతర్ధానానంతరం తస్మై తిరోహితాయ భగవతే నమస్కృత్య పితామహో బ్రహ్మా భవో రుద్రశ్చ స్వం స్వం స్థానం జగ్మతుః సురా ఇంద్రాదయస్తు బలిం వైరోచని ముపేయు రుపజగ్ముః ౨౭

అరీన్ శత్రూనపి అసంయత్తాన్ యుద్ధాయానుద్యతాన్ దేవాన్ దృష్ట్వా శ్లోక్యః స్తుత్యః దైత్యరాట్ బలిః జాతక్షోభాన్ సురాన్ హంతు ముద్యతాన్ చ స్వనాయకా నసురసేనాముఖ్యాన్ న్యషేధత్ న్యవారయత్ యతః సః సంధివిగ్రహయోః సంధివైరయోః కాల ముచితం వేత్తి ఇతి తథా. ౨౮

తే వైరోచని మాసీనం గుప్తం చాసురయూథపైః,
శ్రియా పరమయా జుష్టం జితాశేష ముపాగమన్ ౨౯

మహేంద్రః శ్లక్ష్ణయా వాచా సాంత్వయిత్వా మహామతిః,
అభ్యభాషత తత్ సర్వం శిక్షితం పురుషోత్తమాత్ ౩౦

తదరోచత దైత్యస్య తత్రాన్యే యేఽసురాధిపాః,
శంబరోఽరిష్టనేమి శ్చ యే చ త్రిపురవాసినః ౩౧

తతో దేవాసురాః కృత్వా సంవిదం కృతసౌహృదాః
ఉద్యమం పరమం చక్రు రమృతార్థే పరంతప ౩౨

తతస్తే మందరగిరి మోజసోత్పాట్య దుర్మదాః,
నదంత ఉదధిం నిన్యుః శక్తాః పరిఘబాహవః ౩౩

తే దేవాః అసురయూథపైః గుప్త మాసీనం పరమయా శ్రియా సంపదా జుష్టం యుక్తం జితా ఆశేషా దేవాదయో యేన తం వైరోచనిం బలిం ఉపాగమన్ సమీప ముపవివిశుః ౨౯

తత ఇంద్రో మహామతిః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా వాచా సాంత్వయిత్వా సామోపాయేన ప్రసన్నం కృత్వా పురుషోత్తమా దజితా ద్యచ్ఛిక్షితం తత్సర్వ మమృతోత్పాదనప్రయత్నరూప మకథయత్ ౩౦

తదింద్రోక్తం దైత్యస్య బలేర్యే చ శంబరాదయోఽసురాధిపాః యే చ త్రిపురవాసినః తేషాం చ అరోచత రుచికర మభూత్ ౩౧

తతో దేవాశ్చాసురాశ్చ తే సర్వే సంవిదం సమయం సంకేతం కృత్వా పరస్పరం కృతం సౌహృదం యైస్తే హే పరంతప! అమృతార్థం పరమ ముద్యమం యత్నం చక్రుః, ౩౨

ఉద్యమ మేవాహ-తత స్తే దేవాసురాః దుర్మదాః పరిఘా ఇవ బాహవో యేషాం తే మందరగిరి మోజసా బలే నోత్పాట్య నదంతః శక్త్యా ధారణశక్త్యా క్షీరోదధిం నిన్యుః ప్రాపయితుం ప్రవృత్తా బభూవుః ౩౩

(భగవదాజ్ఞయా దేవానామసురైః సంధాయ సముద్రమంథనార్థముద్యోగః)

దూరభారోద్వహశ్రాంతాః శక్రవైరోచనాదయః,
అపారయంతస్తం వోఢుం వివశా విజహుః పథి ౩౪

నిపతన్ స గిరిస్తత్ర బహూనమరదానవాన్,
చూర్ణయామాస మహతా భారేణ కనకాచలః. ౩౫

తాంస్తథా భగ్నమనసో భగ్నబాహూరుకంధరాన్,
విజ్ఞాయ భగవాంస్తత్ర బభూవ గరుడధ్వజః ౩౬

గిరిపాతవినిష్పిష్టాన్ విలోక్యామరదానవాన్,
ఈక్షయా జీవయామాస నిర్జరాన్ నిర్వ్రణాన్ యథా ౩౭

గిరిం చారోప్య గరుడే హస్తేనైకేన లీలయా,
ఆరుహ్య ప్రయయావబ్ధిం సురాసురగణైర్వృతః. ౩౮

శక్రవైరోచనిప్రభృతయః సర్వే దూరభారోద్వహనేన శ్రాంతాః అత ఏవ మందరగిరిం వోఢుమపారయంతోఽశక్నువంతః వివశాః పథి గిరిం విజహుః త్యేజుః న్యపతంశ్చ ౩౪

స చ గిరిస్తత్ర పాత్యమానః బహూనమరానసురాంశ్చ చూర్ణయామాస యతః స గిరిర్మహతా భారేణ కనకాచలః మేరుతుల్యః ౩౫

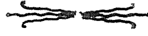
తదా సురదానవాన్ భగ్నమనసః భగ్నోత్సాహాన్ కాంశ్చిద్భగ్నా బాహవః ఊరవః కంధరాశ్చ యేషాం తాన్ విజ్ఞాయ భగవాన్ గరుడధ్వజో గరుడారూఢః ఆవిర్బభూవ ౩౬

గిరిపాతేన వినిష్పిష్టాం శ్చూర్ణీకృతాన్ సురాన్ దానవాంశ్చ విలోక్య ఈక్షయాఽమృతదృష్ట్యా నిర్జరాన్ దేవాన్ నిర్వ్రణాన్ యథావజ్జీవయామాస అసురాంస్తు నాజీవయదితి భావః. ౩౭

తత ఏకేనైవ హస్తేన లీలయా గిరి ముద్ధృత్య గరుడే ఆరోప్య స్వయ మప్యారుహ్య సురగణైర్వృతః పయోధిం ప్రయయౌ ౩౮

అవరోప్య గిరిం స్కంధాత్ సుపర్ణః పతతాం వరః
యయౌ జలాంత ఉత్సృజ్య హరిణా స విసర్జితః ౩౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే
అమృతమథనే మందరాచలానయనం నామ షష్ఠోఽధ్యాయః

తతః పతతాం పక్షిణాం వరః శ్రేష్ఠః సుపర్ణో గరుడః స్కంధా ద్గిరి మవరోప్య జలాంతే జలసమీపే ఉత్సృజ్య నిధాయ హరిణాఽనువిసర్జితః ప్రస్థాపితః యయౌ వగాత్ సుపర్ణే తత్ర స్థితే వాసుకే రాగమనాసంభవాత్ తదాగమనాయ విసర్జితో యయావితి భావః ౩౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్త్వార్థసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీశైలపదాపేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం.
షష్ఠోఽధ్యాయః

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

తే నాగరాజ మామన్త్ర్య ఫలభాగేన వాసుకిమ్,
పరివీయ గిరౌ తస్మిన్ నేత్ర మబ్ధిం ముదాన్వితాః ౧

ఆరేభిరే సుసంయత్తా అమృతార్థం కురూద్వహ
హరిః పురస్తా జ్జగృహే పూర్వం దేవా స్తతోఽభవన్ ౨

తన్నైచ్ఛన్ దైత్యపతయో మహాపురుషచేష్టితమ్,
న గృహ్ణీమో వయం పుచ్ఛ మహే రంగ మమంగళమ్, ౩

స్వాధ్యాయశ్రుతసంపన్నాః ప్రఖ్యాతా జన్మకర్మభిః,
ఇతి తూష్ణీం స్థితాన్ దైత్యాన్ విలోక్య పురుషోత్తమః,
స్మయమానో విసృజ్యాగ్రం పుచ్ఛం జగ్రాహ సామరః. ౪

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

తే దేవాసురాః ఫలభాగేన తవాప్యమృతభాగో భవిష్యతీ త్యేవం వాసుకి మామన్త్ర్య సంప్రార్థ్య నేత్రీభూతం గిరౌ పరివీయ పరివేష్ట్య ముదా యుక్తాః ౧

అమృతార్థే అబ్ధిం మథితు మారబ్ధాః హే కురూద్వహః వాసుకే స్త్రీవం ముఖం దైత్యాన్ గ్రాహయితు మేవ పూర్వం హరిః పురస్తా న్ముఖం జగృహే తతో దేవా అభవన్ ముఖం జగృహుః ౨

తన్ముఖగ్రహణరూపం మహాపురుషస్య హరే శ్చేష్టితం దైత్యాధిపా నైచ్ఛన్ స్వాధ్యాయశ్రుత సంపన్నాః వేదశాస్త్రాధ్యయనసంపన్నాః జన్మభిః కర్మభిశ్చ ప్రసిద్ధాః వయ మమంగళం నికృష్టం మహోరగపుచ్ఛం న గృహ్ణీమ ఇత్యభిప్రాయేణ తూష్ణీం స్థితాన్ దైత్యాన్ విలోక్య భగవాన్ పురుషోత్తమః ౩—౪

స్మయమానో ముఖం విసృజ్యాఽమరైః సహితః పుచ్ఛం జగ్రాహ. ఏవం ఇత్థం కృతో గ్రహణస్థానవిభాగో యైస్తే కశ్యపస్య నందనాః దేవాసురాః ౫

కృతస్థానవిభాగా స్త ఏవం కశ్యపనందనాః,
మమంథుః పరమాయత్తా అమృతార్థం పయోనిధిమ్ ౫

మథ్యమానేఽర్ణవే యోఽద్రి రనాధారో హ్యపోఽవిశత్,
ధ్రియమాణోఽపి బలిభి ర్గౌరవాత్ పాండునందన ౬

తే సునిర్విణ్ణమనసః పరిమ్లానముఖశ్రియః,
ఆసన్ స్వపౌరుషే నష్టే దైవేనాతిబలీయసా ౭

విలోక్య విఘ్నేశవిధిం తదేశ్వరో దురంతవీర్యోఽవితథాభిసంధిః,
కృత్వా వపుః కాచ్ఛప మద్భుతం మహత్ ప్రవిశ్య తోయం గిరి ముజ్జహార ౮

త ముత్థితం వీక్ష్య కులాచలం పునః సముత్థితా నిర్మథితుం సురాసురాః,
దధార పృష్ఠేన స లక్షయోజనప్రస్తారిణా ద్వీప ఇవాపరో మహాన్ ౯

పర మధిక మాయత్తాః ఉద్యతాః పయోనిధి మమృతార్థం మమంథుః అర్ణవే పయోదధౌ మథ్యమానే సతి అనాధారోఽద్రిః మందరోఽపోఽవిశదపా మధోభాగం ప్రవిష్టోఽభూత్ ౬

హే కురునందన! బలిష్ఠైః దేవాసురై ర్ధ్రియమాణోఽప్యద్రిః గౌరవా ద్భారభూయస్త్వా దపోఽవిశదితి పూర్వేణాన్వయః తే దేవాసురాస్తు అతిబలీయసా దైవేన హేతునా స్వపౌరుషే వినష్టే సతి నిర్విణ్ణమనసః అత ఏవ పరిమ్లానముఖశ్రియో బభూవుః ౭

విఘ్నేశస్య విఘ్నాధిదైవతస్య విష్వక్సేనస్య తత్పార్షదస్య వా కస్యచి ద్ద్వారదవక్త్రాదేః విధిం చరితం తద్విఘ్నమపి విలోక్య తథా సత్యసంకల్పః దురంతవీర్యః అపారబలో భగవా నీశ్వరోఽజితః మహత్ బృహ దద్భుతం చ కాచ్ఛపం వపు ర్ధృత్వా తోయం జలం ప్రవిశ్య గిరిం మందర ముజ్జహార ఉద్ధృతవా నిత్యర్థః ౮

తముత్థితం కులాచలం మందరం వీక్ష్య సురా శ్చాసురా శ్చ పున ర్నిర్మథితుం సముత్థితా బభూవుః గిరిం బిభ్రతం కూర్మరూపిణం వర్ణయతి (దధారేతి) లక్షం యోజనాని ప్రస్తారో విస్తారోఽస్యాస్తీతి తథా తేన పృష్ఠేన దధార మందరమితి శేషః కథంభూతః అపరో ద్వీప ఇవ మహాన్ విపులదేహః ౯

(సముద్రమథనం తత ఉద్భూతవిషభీతదేవస్తుతేశ్వరేణ విషభక్షణమ్)

సురాసురేంద్రై ర్భుజవీర్యవేపితం పరిభ్రమంతం గిరి మంగ పృష్ఠతః,
బిభ్రత్ తదావర్తన మాదికచ్ఛపో మేనేంగకండూయన మప్రమేయః. ౧౦

తథా సురా నావిశ దాసురేణ రూపేణ తేషాం బల వీర్య మీరయన్,
ఉద్దీపయన్ దేవగణాంశ్చ విష్ణు ర్దైవేన నాగేంద్ర మబోధరూపః ౧౧

ఉపర్యగేంద్రం గిరిరాడివాన్య ఆక్రమ్య హస్తేన సహస్రబాహుః,
తస్థౌ దివి బ్రహ్మభవేంద్రముఖ్యై రభిష్టువద్భిః సుమనోఽభివృష్టః. ౧౨

ఉప ర్యధశ్చాత్మని గోత్రనేత్రయోః పరేణ తే ప్రావిశతా సమేధితాః,
మమంథు రబ్ధిం తరసా మదోత్కటా మహాద్రిణా క్షోభితనక్రచక్రమ్ ౧౩

సురాసురశ్రేష్ఠైః కర్తృభి ర్భుజానాం వేగేన బలేన వేపితం కంపితం భ్రమంతం గిరిం అంగ హే రాజన్! పృష్ఠే బిభ్ర దప్రమేయోఽపరిచ్ఛిన్నబలశక్త్యాదియుక్త ఆదికచ్ఛపరూప స్తదావర్తనం గిరిభ్రమణం అంగకండూయనం మేనే ౧౦

ఏవం జలే కచ్ఛపవపుషా గిరిం బిభ్రదేవ విష్ణుః పునరసురా నసురరూపేణావిశత్ కథంభూతః? తేషా మసురాణాం బలం వీర్యం చ ఈరయన్ ఏధయమానః తథా దైవేన రూపేణ దేవగణాన్ బలవీర్యాదిక ముద్దీపయన్ ఆవిశత్ నాగేంద్రం వాసుకి మబోధరూపః నిద్రారూపః చకారాత్ నాగేంద్ర రూపశ్చేత్యర్థః అజ్ఞః పృథక్స్వరూప ఏవ సర్వబలోత్సాహవీర్యాణి ప్రావర్ధయదితి భావః (ఇంద్రాదిరూపః) ప్రావిశత్ ౧౧

అగేంద్ర ముపరి గిరేరుప ర్యపరో గిరిరాడివ సహస్రబాహూ రేకేన హస్తేన గిరి మాక్రమ్య పున ర్దివ్యభితః స్తువద్భి ర్బ్రహ్మాదిభిః కర్తృభిః సుమనోభిః పుష్పైః కరణై రభివృష్టః తస్థౌ ౧౨

గిరి రుపర్యధ స్తద్గోత్రనేత్రయోః గిరినేత్రయోరాత్మని దేవాసురేషు చ ప్రావిశతా పరేణ పరమాత్మనా సమేధితాః సముపోద్వలితాః అత ఏవ మదోత్కటా దేవాసురా స్తరసా బలేన మహాద్రిణా సుందరేణ క్షోభితం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ తమద్రిం మమంథుః ౧౩

అహీంద్రసాహస్రకరోరదృఙ్ముఖశ్వాసాగ్నిధూమాహతవర్చసోఽసురాః,
పౌలోమకాలేయబలీల్వలాదయో దవాగ్నిదగ్ధాః సరళా ఇవాభవన్ ౧౪

దేవాంశ్చ తచ్ఛ్వాసశిఖాహతప్రభాన్ ధూమ్రాంబరస్రగ్వరకంచుకాననాన్,
సమభ్యవర్షన్ భగవద్వశా ఘనా వవుః సముద్రోర్మ్యుపగూఢవాయవః ౧౫

మథ్యమానాత్తథా సింధోర్దేవాసురవరూథపైః,
యదా సుధా న జాయేత నిర్మమంథాజితః స్వయమ్ ౧౬

మేఘశ్యామః కనకపరిధిః కర్ణవిద్యోతవిద్యు
న్మూర్ధ్ని భ్రాజద్విలులితకచః స్రగ్ధరో రక్తనేత్రః,
జైత్రైర్దోర్భిర్జగదభయదైర్దందశూకం గృహీత్వా
మథ్నన్ మథ్నా ప్రతిగిరిరివాశోభతాథో ధృతాద్రిః ౧

తథా దృశః నేత్రాణి చ ముఖాని చ శ్వాసా శ్చాహీంద్రస్య వాసుకేః సహస్ర మపరిమితాః కరోరా యే దృగాదయః తేభ్యో నిర్గతాభ్యా మగ్నిధూమాభ్యాం హతం వర్చో యేషాం తేఽసురాః పౌలోమాదయః దావాగ్నిదగ్ధాః సరళాః ద్రుమవిశేషా స్త ఇవాభవన్ ౧౪

దేవాంస్తు మఘవద్వశా ఇంద్రాధీనాః ఘనాః మేఘాః సమభ్యవర్షన్ కథంభూతాన్? తస్య వాసుకే ర్యః శ్వాస స్తస్య శిఖయా హతా ప్రభా యేషాం ధూమ్రాణి నిశ్వాసధూమాక్తా న్యంబరాణి వస్త్రాణి స్రగ్వరాణి కంచుకా న్యాననాని చ యేషాం తాన్ కించ సముద్రస్యోర్మిభి స్తరంగై రుపగూఢాః సంవృతా వాయవః పవనాశ్చ వవుః ప్రససుః ౧౫

యదా దేవాసురై ర్మథ్యమానా దప్యబ్ధే రమృతం న జాయేత తదా భగవానజితః స్వయమేవ నిర్మమంథ మంథనం చకార ౧౬

మథ్నంత మజితం వర్ణయతి (మేఘశ్యామ ఇతి) మేఘ ఇవ శ్యామః "ఉపమానాని సామాన్యవచనైః" ఇతి సమాసః కనకపరిధిః కనకపరిధానః పీతాంబరః కంఠే ద్యోతమాన విద్యున్నిభాఽఽభరణః వియత్యాకాశే మూర్ధ్నా సకిరీటేనాక్రమన్ చలితాం స్రజం వనమాలాం బిభర్తీతి తాదృశః రక్తే నేత్రే యస్యసః జగతా మభయప్రదైః దోర్భిః భుజైః దందశూకం సర్పం గృహీత్వా మథ్నా గిరిణాఽబ్ధిం మథ్నన్ అథోధృతాద్రిః అజితోఽపరో గిరిరివాశోభత ౧౭

(సముద్రమథనం తత ఉద్భూతవిషభీతదేవస్తుతేశ్వరేణ విషభక్షణమ్)

నిర్మథ్యమానా దుదధే రభూ ద్విషం మహోల్బణం హాలహలాహ్వ మగ్రతః,
సంభ్రాంతమీనోన్మకరాహికచ్ఛపాత్ తిమిద్విపగ్రాహతిమింగిలాకులాత్ ౧౮

తదుగ్రవేగం దిశి దిశ్యుపర్యధో విసర్పదుత్సర్పదసహ్యమప్రతి,
భీతాః ప్రజా దుద్రువు రంగ సేశ్వరా అరక్ష్యమాణాః శరణం సదాశివమ్ ౧౯

విలోక్య తం దేవవరం త్రిలోక్యా భవాయ దేవ్యాభిమతం మునీనామ్.
ఆసీన మద్రా వపవర్గహేతో స్తపో జుషాణం స్తుతిభిః ప్రణేముః ౨౦

ప్రజాపతయ ఊచుః—

దేవదేవ మహాదేవ భూతాత్మన్ భూతభావన,
త్రాహి నః శరణాపన్నాం స్త్రైలోక్యదహనాద్ విషాత్ ౨౧

ఏవం నిర్మథ్యమానా దుదధేః ప్రథమం ఉల్బణం దుస్సహం హాలాహలాఖ్యం విష ముదభూత్ కథంభూతా దుదధేః సంభ్రాంతా మీనా ఉద్గతా మకరాదయశ్చ యస్మిన్ తస్మాత్ తిమ్యాదిభి ర్మత్స్యవిశేషై రాకులాచ్చ ౧౮

విషం విశింషం స్తతో భీతానాం ప్రజానాం సదాశివప్రపత్తిమాహ (తదితి) తద్విషం అప్రతి ప్రతిక్రియాశూన్యం అప్రతిమం వా కుతః ఉగ్రః వేగో యస్య తదేవాహ దిశి దిశి ప్రతిదిశమ్ ఉపర్యధశ్చ విసర్పత్ ఉత్సర్పత్ ఉద్గచ్ఛచ్చ ఏవంవిధం తద్విషం దృష్ట్వేతి శేషః అంగ హే రాజన్, సేశ్వరాః సపాలాః ప్రజాః త్రిలోకస్థాః అరక్ష్యమాణాః సదాశివం శరణం దుద్రువుః జగ్ముః ౧౯

త్రిలోక్యాః భవాయ సమృద్ధ్యై దేవ్యా భవాన్యా సహాద్రౌ కైలాసే ఆసీన మపవర్గహేతో స్తపో జుషాణం మునీనా మభిమతం దేవవరం సదాశివం విలోక్య స్తుతిభిః ప్రణేముః తుష్టువుః ప్రణేముశ్చ ౨౦

స్తుతి మేవాహ (దేవదేవేత్యాదినా అవ్యక్తకర్మణ ఇత్యంతేన) తత్ర పరమకారణభూత భగవదసాధారణైః ధర్మై రారోపితై ర్వా తైః స్తుతిః క్రియాతే ఇతి సర్వ ముపపన్నం రుద్రవాచిశబ్దానాం శాస్త్రదృష్ట్యా రుద్రశరీరకపరమాత్మపర్యంతత్వేన వా రుద్రస్య పరమాత్మావేశావతారరూపత్వాద్వా సర్వం ఘటతే హే దేవానామపి దేవ, హే సర్వభూతాంతరాత్మన్ భూతభావనః భూతస్రష్టః! శరణం గతా నస్మాన్ త్రైలోక్యం దహతీతి త్రైలోక్యదహనః కర్తరి ల్యుః తస్మా ద్విషాత్ త్రాహి పాహి ౨౧

త్వమేకః సర్వజగత ఈశ్వరో బంధమోక్షయోః,
తం త్వా మర్చంతి కుశలాః ప్రపన్నార్తిహరం గురుమ్ ౨౨

గుణమయ్యా స్వశక్త్యాస్య సర్గస్థిత్యప్యయాన్ విభో,
ధత్సే యదా స్వదృగ్ భూమన్ బ్రహ్మవిష్ణుశివాభిధామ్ ౨౩

త్వం బ్రహ్మ పరమం గుహ్యం సదసద్భావభావనః,
నానాశక్తిభి రాభాత స్త్వమాత్మా జగదీశ్వరః ౨౪

సర్వస్య జగతో బంధమోక్షయో స్త్వమేక ఏవేశ్వరః త మేవంభూతం ప్రపన్నదుఃఖహరం త్వామేవ కుశలాః సుధియః అర్చంత్యారాధయంతి మోక్షేశ్వరత్వం ఉపాయోపదేశద్వారకం ఇత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి గురుమితి ౨౨

గుణమయ్యా త్రిగుణాత్మికయా స్వశక్త్యా స్వాంశభూతయా మాయయా అస్య జగతః యదా సర్గాదీన్ విధత్సే కరోషి తదా హే విభో! హే స్వదృక్ స్వప్రకాశ హే భూమన్, బ్రహ్మవిష్ణుశివాభిధాం ధత్సే బిభర్షి ౨౩

గుహ్య మౌపనిషదం పరమం సదసద్భావనం చిదచిద్రూపపదార్థభావనం పరం బ్రహ్మ త్వమేవ "బ్రహ్మదృష్టి రుత్కర్షాత్" ఇతి న్యాయేనైవం విషాదీృతాః స్తువంతి అత ఏవ బ్రహ్మత్వేన స్తుత మప్యాత్మాన మబ్రహ్మభూతం జ్ఞాత్వా వక్ష్యతి రుద్రః —

అహో బత భవాన్యేతత్ ప్రజానాం పశ్య వైశసమ్।
పుంసః కృపయతో భద్రే సర్వాత్మా ప్రీయతే హరిః॥

"ప్రీతే హరౌ భగవతి" ఇతి ఆపన్నానా మబ్రహ్మణి మయి బ్రహ్మత్వేన స్తుతిం పశ్యేతి భవాన్యై దర్శయిత్వా అవశ్యం భూతదయయా భగవాన్ సర్వాంతరాత్మా పరబ్రహ్మభూతః తుష్యతీతి వక్ష్యతి త త్తస్మాన్న రుద్రే పరత్వభ్రమః కార్యః తస్మాద్రుద్రశరీరకపరమాత్మగతాః సర్వే చైతత్ప్రకరణోదితా ధర్మాః ఇత్యవగంతవ్యమ్ "భూయసాం స్యాత్సధర్మత్వమ్" ఇతి న్యాయేన భగవత్పారమ్యస్య ప్రాయశోఽస్మిన్ పురాణే ప్రతిపాదనాత్ నానాశక్తిభి రాభాత శ్చిదచిత్కాలాదిశక్తివిశిష్టతయాఽఽభాతః ప్రపంచ స్త్వమేవ జగదీశ్వరః తదంతరాత్మా చ త్వమేవ ౨౪

(సముద్రమథనం, తత ఉద్భూతవిషభీతదేవస్తుతేశ్వరేణ విషభక్షణమ్)

త్వం శబ్దయోని ర్జగదాది రాత్మా ప్రాణేంద్రియద్రవ్యగుణస్వభావః,
కాలః క్రతుః సత్య మృతం చ ధర్మ స్త్వయ్యక్షరం యత్ త్రివృదామనంతి ౨౫

అగ్నిర్ముఖం తేఽఖిలదేవతాత్మా క్షితిం విదు ర్లోకభవాంఘ్రిపంకజమ్,
కాలం గతిం తేఽఖిలదేవతాత్మనో దిశశ్చ కర్ణౌ రసనం జలేశమ్ ౨౬

నాభి ర్నభ స్తే శ్వసనం నభస్వాన్ సూర్యశ్చ చక్షూంషి జలం స్మ రేతః,
పరావరాత్మాశ్రయణం తవాత్మా సోమో మనో ద్యౌ ర్భగవచ్ఛిర స్తే ౨౭

కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘా రోమాణి సర్వౌషధివీరుధ స్తే

త్వమేవ శబ్దయోనిః శాస్త్రప్రమాణకః జగదాదిః జగత్కారణభూతః ఆత్మా "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః" ఇత్యుక్త స్త్వమేవ ద్రవ్యం భూతపంచకం స్వభావో విశేషణం ప్రాణేంద్రియద్రవ్య గుణస్వభావః ప్రాణాదివిశేషణవా నిత్యర్థః కాలాదిశరీరకం చ త్వమేవ త్వచ్ఛరీరకో యః పరమాత్మా స ఏవ కాలాదిశరీరక ఇతి తాత్పర్యం సత్యమృతం "ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ" ఇత్యుక్తం నిర్వికారం సర్వాంతరాత్మభూతం బ్రహ్మ త్వమేవేత్యర్థః ధర్మః ధర్మశరీరకః తదారాధ్యో వా త్వమేవ. త్రివృ త్త్రియాణాం వృద్వ ర్తనం యస్మిం స్తత్ అకారోకారమకారాత్మక మక్షరం ప్రణవం త్వయ్యేవాఽఽమనంతి త్వద్విషయ మేవామనంతీత్యర్థః ౨౫

విరాడ్రూపం స్తువంతి (అగ్నిరితి) అఖిలదేవతాత్మా "అగ్నిః సర్వా దేవతా" ఇతి సర్వదేవతామయత్వేన శ్రుతోఽగ్ని స్తే తవ ముఖం క్షితిం పృథ్వీం హే లోకభవ! తవ అంఘ్రిపంకజం పాదపద్మం విదుః కాలం త్వఖిలదేవతాత్మనః తవ గతిం విదుః తథా దిశ స్తవ కర్ణౌ విదుః జలేశం వరుణం తవ రసనం జిహ్వాం విదుః ౨౬

నభ ఆకాశ స్తవ నాభిః నభస్వాన్ వాయు స్తవ శ్వసనం శ్వాసః సూర్య స్తవ చక్షూంషి నేత్రాణి జలం తవ రేతః తవాత్మా పరేఽవరే చ యే ఆత్మానో జీవాస్తేషా మాశ్రయణ మాశ్రయః ఆధారః సోమః చంద్ర స్తవ మనః హే భగవన్! ద్యౌః స్వర్లోక స్తవ శిరః ౨౭

సముద్రా స్తవ కుక్షిః గిరయః పర్వతా స్త్వస్థిసముదాయాః సర్వా ఓషధయో వీరుధశ్చ తవ

ఛందాంసి సాక్షాత్ తవ సప్తధాతవ స్త్రయీమయాత్మన్ హృదయం సర్వధర్మః ౨౮

ముఖాని పంచోపనిషద స్తవేశ యై స్త్రింశదష్టోత్తరమంత్రవర్గః,
యత్తచ్ఛివాఖ్యం పరమార్థతత్త్వం దేవ స్వయంజ్యోతి రవస్థితి స్తే ౨౯

ఛాయా త్వధర్మోర్మిషు యై ర్విసర్గో నేత్రత్రయం సత్త్వరజ స్తమాంసి
సాంఖ్యాత్మనః శాస్త్రకృత స్తవేక్షా ఛందోమయో దేవ ఋషిః పురాణః ౩౦

న తే గిరిత్రాఖిలలోకపాలవిరించవైకుంఠసురేంద్రగమ్యమ్,
జ్యోతిః పరం యత్ర రజ స్తమశ్చ సత్త్వం న యద్ బ్రహ్మ నిరస్తభేదమ్ ౩౧

రోమాణి ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని సాక్షాత్తవ సప్త ధాతవః హే త్రయీమయాత్మన్! వేదప్రచురమూర్తే! సప్రసిద్ధో వేదోదితో ధర్మః తవ హృదయమ్ ౨౮

హే ఈశ! పంచోపనిషదః తత్పురుషాఘోరసద్యోజాతవామదేవేశానాత్మకపంచానువాకాః తవ ముఖాని ముఖవ్యాపారాత్మకా ఇత్యర్థః ముఖాని విశినష్టి - యైర్ముఖైః త్రింశ దష్టోత్తరమంత్రవర్గాః అష్టోత్తరత్రింశన్మంత్రాణాం వర్గాస్తేషామేవ మంత్రాణాం పరిచ్ఛేదేన అష్టోత్తరత్రింశత్కలాత్మకా మంత్రా ఇత్యర్థః హే దేవ! యత్ స్వప్రకాశం శివాఖ్యం 'పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం శాశ్వతం శివ మచ్యుతమ్" ఇతి ప్రసిద్ధం పరమార్థతత్త్వం తత్ తే తవావస్థితి రవస్థానం పరమాత్మశరీరత్వేన తదపృథక్‌సిద్ధత్వేనావస్థితి స్త్వమితి తాత్పర్యమ్ ౨౯

అధర్మోర్మిషు దంభలోభాదిషు తవ ఛాయా అప్రకాశః అధర్మోర్మయః తవ ఛాయాభూతా ఇత్యర్థః, యై స్సత్త్వాదిభి ర్గుణై ర్విసర్గ ప్రపంచసృష్టి స్తాని సత్త్వరజ స్తమాంసి తవ నేత్రత్రయమ్ హే దేవ! ఛందోమయః గాయత్ర్యాదిఛందః ప్రచురః పురాతనః ఋషి ర్వేదః సాక్ష్యాత్మనః సర్వజ్ఞస్యాత్మనః శాస్త్రప్రణేతు స్తవ ఈక్షా ఈక్షణం జ్ఞాన మిత్యర్థః ౩౦

హే గిరిత్ర హేఽఖిలలోకపాల! తే తవ పరం జ్యోతిః స్వప్రకాశం స్వరూపం విరించ్యాదిభి ర్గమ్యం వైకుంఠః ఉపేంద్రః సురేంద్రసమభివ్యాహారాత్ తస్యాప్యగమ్యత్వ మతిస్తుతిః యద్వా అస్య ప్రకరణస్య రుద్రశరీరకపరమాత్మస్తుతిపరత్వాత్ పరమాత్మస్వరూపస్య అపరిచ్ఛిన్నత్వేన తేనాపి ఇయత్తయా అవగంతు మశక్యత్వాత్ వైకుంఠేనా ప్యగమ్యత్వ ముక్తమ్ జ్యోతి ర్విశినష్టి - యత్ర జ్యోతిషి రజఆదయః ప్రాకృతగుణాః న సంతి యద్బ్రహ్మ యచ్చ నిరస్తదేవమనుష్యాదిభేదమ్. ౩౧

(సముద్రమథనం తత ఉద్భూతవిషభీతదేవస్తుతేశ్వరేణ విషభక్షణమ్)

కామధ్వరత్రిపుర కాలగరాద్యనేక భూతద్రుహాః క్షపయతః స్తుతయే న తత్ తే
యస్త్వంతకాల ఇద మాత్మకృతం స్వనేత్రవహ్నిస్ఫులింగశిఖయా భసితం న వేద ౩౨

యే త్వాత్మరామగురుభి ర్హృది చింతితాంఘ్రిద్వంద్వం చరంత ముమయా తపసాభితప్తమ్,
కత్థంత ఉగ్రపరుషం నిరతం శ్మశానే తే నూన మూతి మవిదం స్తవ హాతలజ్జాః ౩౩

తత్ తస్య తే సదసతోః పరతః పరస్య నాంజః స్వరూపగమనే ప్రభవంతి భూమ్నః,
బ్రహ్మాదయః కిముత సంస్తవనే వయం తు తత్సర్గసర్గవిషయా అపి శక్తిమాత్రమ్ ౩౪

కామశ్చాధ్వరశ్చ దక్షశ్చ త్రిపురాదయశ్చ యేఽనేకభూతద్రుహ స్తాన్ క్షపయతః సంహరతః తే తవ స్తుతయే తత్కామాదిక్షపణాత్మకం కర్మ న భవతి తత్కర్మ త్వత్స్తుతయే న భవతి అత్యల్ప మేత దిత్యర్థ తదేవ వక్తుం విశినష్టి - యో భవాంస్తు ఆత్మకృతం స్వసృష్ట మిదం జగదంతకాలే స్వనేత్ర వహ్నిస్ఫులింగస్య శిఖయా భసితం భస్మసా జ్జాతం న వేద న జానాతీత్యర్థః ౩౨

ఏవంభూతం త్వాం యె నిందంతి తే మూఢా ఇత్యాహ (యేత్వితి) యే తు త్వామ్ ఉమయా భవాన్యా సహ చరంతం నితరాం కామినం కత్థంతే ప్రలపంతి తథా శ్మశానే చరంత ముగ్రం క్రూరం పరుషం హింస్రం చ కథ్యంతే. కథంభూతమ్ ఆత్మారామాశ్చ యే గురవో విశ్వహితోపదేష్టార స్తై ర్హృది చింతిత మంఘ్రిద్వంద్వం యస్య తథాభూతమపి తపసాఽభితప్తం తే నూనం తవ ఊతి మవిందన్నితి కాకుః త్వదీహితం నైవ విదు రిత్యర్థః అత స్తే హాతలజ్జాః గతత్రపాః యాని కానిచిత్ త్వన్నిందావచనాని తేషాం తద్రహితో నిందావ్యాజేనైవ స్తుతౌ తాత్పర్యమితి భావ ౩౩

ఏవంభూతం త్వాం బ్రహ్మాదయో బోద్ధుమేవ న ప్రభవః కిం పునః స్తోతుం వయం తు న సుతరాం ప్రభవ ఇత్యాహ (తదితి) త త్తస్మా దుక్తవిధత్వా త్తవ సదసతో శ్చిదచితోః కార్యావస్థయోః పరతః కారణావస్థయోశ్చ పరస్య విలక్షణస్య భూమ్నో వ్యాపకస్య తే తవ స్వభావా వగమనే స్వరూపావబోధనే బ్రహ్మాదయోఽప్యంజసా న ప్రభవంతి కిముత సంస్తవనే న ప్రభవంతీతి తత్ర వయం కథం ప్రభవేమః కుతః యత స్తేషాం సర్గసర్గవిషయాః వయం ... సృష్టాః వయ మిత్యర్థః అతో యదేతత్ ... స్తవన మస్మత్ప్రయుక్తి మాత్రం శక్త్యనుసారమాత్రేణ కృత మిత్యర్థః ౩౪

ఏతత్పరం ప్రపశ్యామో న పరం తే మహేశ్వర,
మృడనాయ హి లోకస్య వ్యక్తిస్తేఽవ్యక్తకర్మణః ౩౫

శ్రీశుక ఉవాచ—

తద్వీక్ష్య వ్యసనం తాసాం కృపయా భృశపీడితః,
సర్వభూతసుహృద్ దేవ ఇద మాహ సతీం ప్రియామ్ ౩౬

శివ ఉవాచ—

అహో బత భవాన్యేతత్ ప్రజానాం పశ్య వైశసమ్,
క్షీరోదమథనోద్భూతాత్ కాలకూటాదుపస్థితమ్ ౩౭

ఆసాం ప్రాణపరీప్సూనాం విధేయ మభయం హి మే,
ఏతావాన్ హి ప్రభో రర్థో యద్దీనపరిపాలనమ్ ౩౮

నన్వేతే సర్వే ధర్మాస్త్వదుక్తాః పరమాత్మాసాధారణాః అహం తు పుణ్యోపచితాధికార విశేషభాక్ కశ్చిజ్జీవ ఇత్యత్రాహుః (ఏతదితి) హే పరమేశ్వర! తే త్వత్తః పర ముత్కృష్ట మపర మధమం చ తత్త్వం న పశ్యామః న జానీమః కిం తు లోకస్య మృడనాయ సుఖాపాదనాయ తవావ్యక్త కర్మణో వ్యక్తిరిత్యేతత్తు జానీమ ఇత్యర్థః నూనం భవాన్ పరమాత్మా భవతు మా వా సర్వస్యాపి చిదచిదాత్మకస్య జగతస్తదాత్మకత్వాత్ తదాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన వినా స్వవిష్ఠస్వరూపస్వభావయో రభావాత్ తద్దృష్ట్యా తద్ధర్మైరేవ సర్వం ఏస్తు స్తోతవ్య మిత్యేవ తుష్టువిమేతి ౩౫

ఏవముక్తో దేవః ప్రియా మాహేత్యాహ శుకః (తదితి) ఏవం భృశం అధికం ఈడితః స్వస్మి న్నవిద్యమానై రపి పరమాత్మాసాధారణై ర్గుణై రీడితః స్తుతో దేవో రుద్ర స్తాసాం ప్రజానాం తత్కాల కూటా దుపస్థితం వ్యసనం దుఃఖం వీక్ష్య సర్వభూతసుహృత్ ప్రియాం సతీం భవానీం ఇదం వక్ష్యమాణ మాహ ౩౬

విషపానే ప్రవృత్తం మాం ఇయం ప్రియా వారయేదితి శంకయా తా మనుజ్ఞాపయ న్నాహ (అహో ఇతి సార్ధై శ్చతుర్భిః) హే భవాని! అహో బత మహత్కష్టమ్ ఏతత్ ప్రజానాం వైశసం దుఃఖం పశ్య, వైశసం విశినష్టి, క్షీరాబ్ధే ర్మథనాత్ యదుద్భూతం కాలకూటాఖ్యం విషం తస్మాత్ సముపస్థితం సంప్రాప్తం ఇత్యర్థః ౩౭

ప్రాణపరీప్సూనాం జిజీవిషూణా మాసాం ప్రజానాం మే మయా అభయం విధేయం హి యస్మాత్ ప్రభోః సమర్థస్యార్థః, కర్తవ్యప్రయోజన మేతావానేవ కియాన్ యద్దీనానాం పరిపాలనమ్ ఇత్యేతావానేవ. ౩౮

ప్రాణైః స్వైః ప్రాణినః పాంతి సాధవః క్షణభంగురైః.
బద్ధవైరేషు భూతేషు మోహితే ష్వాత్మమాయయా. ౩౯

పుంసః కృపయతో భద్రే సర్వాత్మా ప్రీయతే హరిః.
ప్రీతే హరౌ భగవతి ప్రీయేఽహం సచరాచరః.
తస్మా దిదం గరం భుంజే ప్రజానాం స్వస్తి రస్తు మే ౪౦

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏవ మామంత్ర్య భగవాన్ భవానీం విశ్వభావనః.
తద్ విషం జగ్ధు మారేభే ప్రభావజ్ఞాన్వమోదత. ౪౧

తతః కరతలీకృత్య వ్యాపి హాలాహలం విషమ్.
అభక్షయన్ మహాదేవః కృపయా భూతభావనః ౪౨

తస్యాపి దర్శయామాస స్వవీర్యం జలకల్మషః

తథాహి, సాధవః క్షణభంగురైః హేతుగర్భ మిదం స్వైః స్వకీయైః ప్రాణైః ప్రాణినః పాంతి రక్షంతి కిం ప్రాణిరక్షయేత్యత ఆహ—ఆత్మమాయయా భగవన్మాయయా మోహితేష్వతి ఏవ పరస్పరం బద్ధవైరేషు భూతేషు ౩౯

కృపయతః కృపాం కుర్వతః పుంసః హే భద్రే సర్వాంతరాత్మా భగవాన్ ప్రీయతే కిం తత్ప్రీత్యా? అత ఆహ షాడ్గుణ్యపూర్ణే హరౌ ప్రీతే సతి సచరాచరోఽహమపి ప్రీయే నితరా మానందయుక్తో భవామి తస్మా దిదం గరం విషం భుంజే భోక్ష్యే మే మత్తః ప్రజానాం స్వస్తి రస్తు. అయ మనవ్యయః స్వస్తిశబ్దః సుఖార్థకః అత ఏవ ప్రయోగాత్ దైవీ స్వస్తి రస్తు నః" ఇత్యాది శ్రుతిప్రయోగాచ్చ ౪౦

ఏవ మిత్థం భావానీ మామంత్ర్య అనుజ్ఞాప్య విశ్వసుఖకరో భగవాన్ రుద్రః తద్విషం జగ్ధు మత్తు మారేభే తత్ప్రభావజ్ఞా భవానీ అన్వమోదత అనుమోదితవతీ ౪౧

తత స్త్వనుమోదనానంతరం సర్వతో వ్యాపి హాలాహలాఖ్యం విషం కరతలీకృత్య కరతల మాత్రపరిమితం కృత్వా భూతసుఖకరో మహాదేవః కృపయా అభక్షయత్ ౪౨

జలకల్మషరూపం విషం స్వవీర్యం స్వబలం తస్యాపి రుద్రస్యాపి దర్శయామాస యస్మాత్తం రుద్రం గలే నీలం చకార తచ్చ నైల్యం సాధోః రుద్రస్య విశేషేణ భూషణ మేవాభూత్ జలకల్మష ఇతి

యచ్చకార గలే నీలం తచ్చ సాధో ర్విభూషణమ్ ౪౩
తప్యంతే లోకతాపేన సాధవః ప్రాయశో జనాః
పరమారాధనం తద్ధి పురుష స్యాఖిలాత్మనః. ౪౪
నిశమ్య కర్మ తచ్ఛంభో ర్దేవదేవస్య మీఢుషః,
ప్రజా దాక్షాయణీ బ్రహ్మా వైకుంఠశ్చ శశంసిరే ౪౫
ప్రస్కన్నం పిబతః పాణే ర్యత్ కించి జ్జగృహుః స్మతత్,
వృశ్చికాహివిషౌషధ్యో దందశూకాశ్చ యేఽపరే ౪౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే, అమృతమథనే సప్తమోఽధ్యాయః

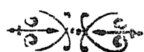
పాఠాంతరమ్ తదా ఉస్పృహం విషం కథం జరయామాసేత్యత్రాహ - జడకల్మషః జడానా మితరేషా మేవ కల్మషో బాధక మిత్యర్థః ౪౩

కృపాకూపా మియం పరిపాటీ త్యాహ (తప్యంత ఇతి) ప్రాయశః సాధవః సాధు కుర్వంతి పరకార్యమితి సాధవః స్వార్థనిరపేక్షపరకార్యప్రసాధనస్వభావాః జనాః ప్రాయశో లోకతాపేన స్వయమపి తప్యంతే న తద్వ్యర్థమపి త్వఖిలాంతరాత్మనః పరమపురుషస్యారాధనం తోషహేతుః ౪౪

మీఢుషః ఆశ్రితాభీష్టవర్షుకస్య శంభో ర్దేవస్య తద్విషపానరూపం కర్మ శ్రుత్వా ప్రజాః దాక్షాయణీ భవానీ బ్రహ్మా చ వైకుంఠో భగవాంశ్చ శశంసిరే ప్రశంసితవంత ఇత్యర్థః ౪౫

శంభో ర్విషం పిబతస్సతో యత్కించిత్ ప్రస్కన్నం గళితం విషం తత్ వృశ్చికాదయః ప్రాణై ర్జగృహుః విషౌషధ్యః కాకతుండకరవీరాదయః. దందశూకాః దంశనస్వభావాః అన్యే జంతవః సర్పాణా ముక్తత్వాత్ ౪౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్త్వప్రాప్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం
సప్తమోఽధ్యాయః

అథ అష్టమో౽ధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

పీతే గరే వృషాంకేణ ప్రీతాస్తే౽మరదానవాః,
మమంథు స్తరసా సింధుం హవిర్ధానీ తతో౽భవత్ ౧

తామగ్నిహోత్రీ మృషయో జగృహు ర్బ్రహ్మవాదినః,
యజ్ఞస్య దేవయానస్య మేధ్యాయ హవిషే నృప ౨

తత ఉచ్చైఃశ్రవా నామ హయో౽భూ చ్చంద్రపాండురః,
తస్మిన్ బలిః స్పృహాం చక్రే నేంద్ర ఈశ్వరశిక్షయా ౩

తత ఐరావతో నామ వారణేంద్రో వినిర్గతః,
దంతై శ్చతుర్భిః శ్వేతాద్రే ర్హరన్ భగవతో మహిమ్ ౪

ఇత్థం వృషాంకేణ రుద్రేణ గరే విషే పీతే భక్షితే సతి తే సర్వే సురదానవాశ్చ ఇంద్రాదయో వైరోచనాదయశ్చ తరసా బలేన సింధుం మమంథుః తతస్తస్మిన్ సింధావేవం మథ్యమానే సతి తతో విషా దనంతరం హవిర్ధానీ సురభిః కామధేను రభవత్ ౧

తాం హవిర్ధానీం అగ్నిహోత్రీం దధిపయోఘృతాదిహవిఃప్రదానేనాగ్నిహోత్రాదివైదిక కర్మనిష్పాదినీం బ్రహ్మవాదినః ఋషయో జగృహుః స్వీకృతవంతః కిమర్థమ్ః హే నృప, దేవయానస్య దేవా యాంత్యస్మిన్ కర్మణి ఇతి దేవయానం తస్య యజ్ఞస్య సంబంధినే మేధ్యాయ హవిషే పయ ఆదిహవిరర్థమ్ ౨

తతో హవిర్ధాన్యుద్భవానంతరం చంద్రవత్ పాండురః శుభ్రో హయ ఉచ్చైఃశ్రవా ఇతి ప్రసిద్ధ ఉద్భూతః, తస్మిన్ ఉచ్చైఃశ్రవసి హయే ఈశ్వరశిక్షయా లోభః కార్యో న వై జాతు రోషః కామస్తు వస్తుషు" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా శిక్షయా ఇంద్రః స్పృహాం న చక్రే ఉచ్చైఃశ్రవస్యుత్పన్నామపి స్పృహా మభివ్యక్తాం న చక్రే కింతు మనస్యేవాధాదితి భావః బలిః స్పృహాం చక్రే ఇత్యర్థః ౩

తత ఉచ్చైఃశ్రవస ఉదయానంతరం ఐరావతాఖ్యో వారణేంద్రో గజశ్రేష్ఠః వినిర్గతః కథంభూతః భగవతో రుద్రస్య శ్వేతాద్రేః కైలాసస్య మహిం మాహాత్మ్యం శోభాం చతుర్భి ర్దంతైః శిఖరతుల్యై ర్హరన్ చంద్రవత్ పాండుర ఇత్యనుషంగః ౪

కౌస్తుభాఖ్య మభూద్ రత్నం పద్మరాగో మహోదధేః,
తస్మిన్ హరిః స్పృహాం చక్రే వక్షోఽలంకరణే మణౌ ౫

తతోఽభవత్ పారిజాతః సురలోకవిభూషణమ్,
పూరయత్యర్థినో యోఽర్థైః శశ్వద్ భువి యథా భవాన్. ౬

తతశ్చాప్సరసో జాతా నిష్కకంఠ్యః సువాససః,
రమణ్యః స్వర్గిణాం వల్గుగతిలీలావలోకనైః ౭

తతశ్చావిరభూత్ సాక్షా చ్ఛ్రీరమా భగవత్పరా,
రంజయంతీ దిశః కాంత్యా విద్యుత్ సౌదామనీ యథా ౮

తస్యాం చక్రుః స్పృహాం సర్వే ససురాసురమానవాః
రూపౌదార్యవయోవర్ణమహిమాక్షిప్తచేతసః ౯

తతోఽష్టౌ దిగ్గజా అభవన్ తతో హే నృప అభ్రమ్వాదయోఽష్టౌ కరిణ్యోఽభవన్ తతో మహోదధేః కౌస్తుభాఖ్యం రత్న మభూత్ స చ పద్మరాగో మణిః తస్మిన్ మహామణౌ భగవాన్ హరిః వక్షసోఽలంకరణే నిమిత్తే స్పృహాం చక్రే ౫

తతః పారిజాతో వృక్షః సురలోకస్య విభూషణభూతోఽభవత్ కథంభూతః యః శశ్వత్సదాఽర్థినః అర్థైః పూరయతి పూరయన్ అర్థాన్ పూరయన్ భువి భవాన్ యథార్థాన్ పూరయత్యర్థినా మరాం స్తథాభూత ఇత్యర్థః ౬

తతశ్చాప్సరసః ఉద్బభూవుః, కథంభూతాః స్వర్ణాభరణవిశేషకంఠ్యః శోభనాని వాసాంసి యాసాం తాః స్వర్గిణాం స్వర్గతానాం సుందరగతిభిః లీలావలోకనైశ్చ రమణ్యః ప్రియాః స్వర్గిణాం రతికర్త్ర్య ఇత్యర్థః ౭

తతః సాక్షాత్ శ్రీర్లక్ష్మీ రావిరభూత్. కథంభూతా భగవత్పరా భగవదనన్యార్హా కాంత్యా దిశో రంజయంతీ ప్రకాశయంతీ యథా సౌదామినీ విద్యుత్తద్వత్ సుదామా పర్వతః తత్రైకస్యాం దిశి జాతా సౌదామినీ స్ఫటికాదిమయగిరిశృంగే ష్వధికం స్ఫురంతీ విద్యుదివ కాంత్యా దిశో రంజయంతీత్యర్థః ౮

తస్యాం రూపాదిమహిమ్నా ఆక్షిప్తం చిత్తం యేషాం తే సర్వే ససురాసురదానవాః స్పృహాం చక్రుః ౯

(సముద్రే లక్ష్మ్యా ఆవిర్భావః, తయా భగవతో వరణం చ,)

తస్యా ఆసన మానిన్యే మహేంద్రో మహదద్భుతమ్,
మూర్తిమత్యః సరిచ్ఛ్రేష్ఠా హేమకుంభైర్జలం శుచి ౧౦

అభిషేచనికా భూమి రాహరత్ సకలౌషధీః,
గావః పంచ పవిత్రాణి వసంతో మధుమాధవౌ ౧౧

ఋషయః కల్పయాంచక్రు రభిషేకం యథావిధి,
జగు ర్భద్రాణి గంధర్వా నట్యశ్చ ననృతు ర్జగుః ౧౨

మేఘా మృదంగపణవమురజానకగోముఖాౝ
వ్యనాదయన్ శంఖవేణువీణా స్తుములనిఃస్వనాన్. ౧౩

భగవద్వక్షఃస్థితయా శ్రియా విలోకితానాం దేవాదీనాం యథాపూర్వం సర్వసంప్రాప్తి మసురాణాం తద్విపర్యయం చ వక్తుం తస్యా అభిషేకాదిమహోత్సవపూర్వకం బ్రహ్మాదిపరిహారేణ భగవత్ప్రాప్తిప్రకార మాహ (తస్యా ఇత్యాదినా అథాసీ ద్వారుణిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన) తస్యా రమాయాః ఉపవేశనార్థం మహ దద్భుతం మహచ్చ సింహాసనమ్ ఇంద్ర ఆనీయ సమర్పితవాన్ గంగాదయః సరిచ్ఛ్రేష్ఠాః దేహయుక్తాః సత్యః హేమకుంభైః శుద్ధం జల మానిన్యిరే ౧౦

భూమిరపి మూర్తిమతీ సతీ అభిషేచనికా అభిషేకోచితా ఓషధీః సకలా ఆహర దానిన్యే గావస్తు పంచపవిత్రాణి పంచగవ్యా న్యాజహ్రుః వసంతః ఋతుః మూర్తిమాన్ మధుమాధవౌ చైత్రవైశాఖభవఫలపుష్పాణ్యుపాహర దిత్యనుషంగః పాఠాంతరే ద్వంద్వైక్యేఽపి స ఏవార్థః మధుమాసే భవం మధ్వితి వా ౧౧

తత ఋషయోఽభిషేకం యథావిధి అభిషేకోచితవిధిం యథావత్ కల్పయాంచక్రుః గంధర్వా భద్రాణి మంగళాని జగుః నట్యః నటానాం ప్రియః ననృతు ర్జగుశ్చ ౧౨

మేఘా మూర్తిమంతో మృదంగాదీన్ వాద్యవిశేషాన్ శంఖవేణువీణాశ్చ వ్యవాదయన్ తుములో నిస్స్వనో యేషాం తాన్ మృదంగాదీంశ్చ ౧౩

తతోఽభిషిషిచు ర్దేవీం శ్రియం పద్మకరాం సతీం,
దిగిభాః పూర్ణకలశైః సూక్తవాక్యై ర్ద్విజేరితైః ౧౪

సముద్రః పీతకౌశేయవాససీ సముపాహరత్,
వరుణః స్రజం వైజయంతీం మధునా మత్తషట్పదామ్ ౧౫

భూషణాని విచిత్రాణి విశ్వకర్మా ప్రజాపతిః,
హారం సరస్వతీ పద్మ మజో నాగాశ్చ కుండలే ౧౬

తతః కృతస్వస్త్యయనోత్పలస్రజం నదద్ద్విరేఫాం పరిగృహ్య పాణినా,
చచాల వక్త్రం సుకపోలకుండలం సవ్రీడహాసం దధతీ సుశోభనమ్ ౧౭

స్తనద్వయం చాతికృశోదరీ సమం నిరంతరం చందనకుంకుమోక్షితమ్,
తతస్తతో నూపురవల్గుశింజితై ర్విసర్పతీ హేమలతేవ సా బభౌ ౧౮

తతః పద్మకరాం సతీం శ్రియం దిగ్గజాః పూర్ణకలశైః సర్వౌషధీయుక్తైః సరిచ్ఛ్రేష్ఠానీతైః ద్విజేరితైః సూక్తవాక్యైః అభిషేచనికమంత్రైః సహ అభిషిషిచుః అభిషిక్తవంతః ౧౪

తతః సముద్రః పీతకౌశేయవాససీ సమర్పితవాన్ తతః వరుణః మధునా మధుపానేన మత్తాః షట్పదాః భృంగాః యస్యాం తాం వైజయంతీం వనమాలాం సముపాహర దిత్యనుషంగః ౧౫

విశ్వకర్మా ప్రజాపతిః భూషణాని, సరస్వతీ హారం, అజో బ్రహ్మా పద్మం నాగాశ్చ కుండలే సముపాహరన్ ౧౬

తతః కృతస్వస్త్యయనా కృతమంగళాశ్రయా శ్రీర్నదంతో ద్విరేఫా భ్రమరాః యస్యాం తాం ఉత్పలస్రజం పాణినా పరిగృహ్య నిరస్తనిఖిలదోషస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరస్య స్వాభిమతస్య పుంసః కంఠే నిధాతుం పరిగృహ్యేతి భావః చచాల కథంభూతా సతీ? శోభనయోః కపోలయోః కుండలే ప్రచలతీ యస్మిన్ సవ్రీడో హాసః యస్మింస్తత్ సుశోభన మతిసుందరం వక్త్రం దధతీ ౧౭

తథా చందనకుంకుమాభ్యాం ఉక్షితం సిక్తం లిప్తం సమం నిరంతరం చ యత్ స్తనద్వయం తచ్చ చారు సుందరం కృశం చోదరం చ దధతీ తతః సా శ్రీః నూపురాణాం వల్గుభిః మధురైః శింజితై రితస్తతః విసర్పతీ చలంతీ హేమలతేవ బభౌ ౧౮

(సముద్రే లక్ష్మ్యా ఆవిర్భావః, తయా భగవతో వరణం చ.)

విలోకయంతీ నిరవద్య మాత్మనః పదం ధ్రువం చావ్యభిచారిసద్గుణమ్,
గంధర్వయక్షాసురసిద్ధచారణత్రైవిష్టపేయాదిషు నాన్వవిందత ౧౯

నూనం తపో యస్య న మన్యునిర్జయో జ్ఞానం క్వచి త్తచ్చ న సంగవర్జితమ్,
కశ్చి న్మహాం స్తస్య న కామనిర్జయః స ఈశ్వరః కిం పరతో వ్యపాశ్రయః ౨౦

ధర్మః క్వచిత్ తత్ర న భూతసౌహృదం త్యాగః క్వచిత్ తత్ర న ముక్తికారణమ్.
వీర్యం న పుంసో௨ స్త్యజవేగ నిష్కృతం న హి ద్వితీయో గుణసంగవర్జితః ౨౧

క్వచి చ్చిరాయు ర్నహి శీలమంగళం క్వచి త్తదప్యస్తి న వేద్య మాయుషః

తత ఆత్మనః స్వస్యాః పద మాశ్రయం ధ్రువం నిత్య మవ్యభిచారిణో నిత్యాః స్వాభావికాః సంతః కల్యాణగుణాః యస్మిం స్త న్నిరవద్యం నిరస్తహేయగుణం ఏవంభూతం పదం గంధర్వాదిమధ్యే విలోకయంతీ విచారయంతీ నాన్వవిందత నాపశ్యత్ క్వచిత్ కస్యచిద్దోషస్య దర్శనేన నాన్వవిందతేతి భావః ౧౯

తదేవాహ (నూనమితి త్రిభిః) యస్య రుద్రదుర్వాసప్రభృతే స్తపస్త్వస్తి తస్య మన్యునిగ్రహస్తు నాస్తి నూనమితి నిశ్చయే యస్య తు గురుశుక్రాదే ర్జ్ఞాన మస్తి న తస్య జ్ఞానం సంగవర్జితం కింతు ఫలసంగాదియుక్తమేవ కశ్చి ద్బ్రహ్మాది ర్మహాన్ తథాపి న తస్య కామనిర్జయో௨స్తి దుహితురేవ పత్నీత్వేన గృహీతత్వాదితి భావః, యః పరతో వ్యపాశ్రయః పరాపేక్షైశ్వర్యాశ్రయః ఇంద్రాదిః స కిమీశ్వరః? అనీశ్వర ఏవేతి భావః ౨౦

క్వచిత్ పరశురామాదౌ ధర్మో௨స్తి అథాపి న భూతసౌహృద మస్తి త్యాగః క్వచిచ్ఛిబిప్రభృతిష్వస్తి యస్త్యాగః శిబ్యాదిగతః స న ముక్తికారణం న ముక్తిహేతుః పుంసః క్షాత్రవీర్యాదేః వీర్య మస్తి తథాపి తదజవేగేన కాలవేగేన నిష్కృతం పరిత్యాగం తు న భవతి ద్వితీయః భగవతో௨న్యః కశ్చిదపి సనకాదిరపి సత్త్వాదిప్రాకృతగుణసంగవర్జితో న భవతి "న తదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః సత్త్వం ప్రకృతిజై ర్ముక్తం యదేభిః స్యాత్ త్రిభి ర్గుణైః" ఇత్యుక్తరీత్యా గుణత్రయవిర్ముక్తస్య శ్రీభగవదన్యస్య కస్యాపి జంతో రభావాదితి భావః ౨౧

క్వచిన్మార్కండేయాదిషు చిరాయు రస్తి న తు శీలం మంగళం చాస్తి ఇంద్రియదమనధర్మ

యత్రోభయం కుత్ర చ సోఽప్యమంగళః సుమంగళః కశ్చన కాంక్షతే హి మామ్

ఏవం విమృశ్యావ్యభిచారి సద్గుణై ర్వరం నిజైకాశ్రయసద్గుణాశ్రయమ్,
వవ్రే వరం సర్వగుణై రపేక్షితం రమా ముకుందం నిరపేక్ష మీప్సితమ్. ౨౩

తస్యాం సదేశ ఉశతీం నవకంజమాలాం మాద్యన్మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టామ్,
తస్థౌ నిధాయ నికటే తదురః స్వధామ సవ్రీడహాసవికసన్నయనేన యాతా ౨౪

తస్యాః శ్రియ స్త్రిజగతో జనకో జనన్యా వక్షోనివాస మకరోత్ పరమం విభూతేః,

శీలత్వాదితి భావః, క్వచిత్ తదప్యస్తిచే దాయుషః స్థైర్యం న వేద్యం న నిశ్చేయం కుత్రచిత్ రుద్రాదౌ ఉభయం చిరాయుష్యం శీలం చాస్తే తథాపి స రుద్రాది రమంగళః అమంగళవేషః, శ్రీ భగవంతం లక్ష్యీకృత్యాహ - యశ్చ కార్త్స్న్యేన సద్గుణాశ్రయనిరవద్యనిరతిశయమంగళమూర్తిః భగవాన్ స తు మాం న హి కాంక్షతే స్వత ఏవ పూర్ణత్వాదితి భావః, ౨౨

ఏవ మిత్థం విమృశ్య రమా లక్ష్మీః నిరపేక్షమపి ముకుందమేవ వరం పతిం వవ్రే, తత్ర హేతుం వదన్ ముకుందం విశినష్టి - అవ్యభిచారిభి రనితరసాధారణైః మంగళగుణై ర్నిజైః స్వకీయై ర్నిరుపాధికై రాశ్రయతిః ఆశ్రయణా ద్వరం సర్వోత్కృష్టం అగుణాశ్రయం సత్త్వాదిప్రాకృత గుణానాశ్రయం చ నిజై రాశ్రయతా గుణాశ్రయమ్ ఇతి పాఠాంతరం తదా నిజై రవ్యభిచారిసద్గుణై రాశ్రయతియాఽప్రాకృతగుణాశ్రయం వరం ఉత్కృష్ట మిత్యర్థః సర్వగుణై రాశ్రయణసౌకర్యావహైః ఆశ్రయణీయత్వే నాపేక్షితం అత ఏవేప్సిత మాప్తు మిచ్ఛావిషయం ముకుందం వరం వవ్రే ౨౩

ఉక్తవరణప్రకారమేవాహ (తస్యేతి,) తస్య ముకుందస్య అంసదేశే స్కంధప్రదేశే కమనీయాం నవకంజమాలాం నిధాయ తదనుగ్రహం ప్రతీక్షమాణా తూష్ణీం తస్య నికటే తస్థౌ, కథంభూతాం మాలామ్ మాద్యతాం మధుపానమత్తానాం మధువ్రతానాం భ్రమరాణాం వరూథస్య సముదాయస్య గిరోపఘుష్టాం ధ్వనితాం కథంభూతా లక్ష్మీః సవ్రీడహాసేన వికసత్ యన్నయనం తేన తస్య భగవత ఉరో వక్షః స్వధామ స్వాశ్రయం యాతా తద్వక్షః స్వాశ్రయత్వేన ప్రతీక్షమాణా సతీత్యర్థః ౨౪

త్రిజగతో జనన్యాస్తస్యా అఖిలవిభూత్యాశ్రయభూతాయాః శ్రియః త్రిజగజ్జనకో భగవాన్

(సముద్రే లక్ష్మ్యా ఆవిర్భావః, తయా భగవతో వరణం చ)

శ్రీః స్వాః ప్రజాః సకరుణేన నిరీక్షణేన యత్ర స్థితైధయత సాధిపతీం స్త్రిలోకాన్.

శంఖతూర్యమృదంగానాం వాదిత్రాణాం పృథుః స్వనః,
దేవానుగానాం సస్త్రీణాం నృత్యతాం గాయతా మభూత్ ౨౬

బ్రహ్మరుద్రాంగిరో ముఖ్యాః సర్వే విశ్వసృజో విభుమ్,
ఈడిరేఽవితథై ర్మంత్రై స్తల్లింగైః పుష్పవర్షిణః ౨౭

శ్రియా విలోకితా దేవాః సప్రజాపతయః ప్రజాః,
శీలాదిగుణసంపన్నా లేభిరే నిర్వృతిం పరామ్ ౨౮

నిస్సత్త్వా లోలుపా రాజన్ నిరుద్యోగా గతత్రపాః,
యదా చోపేక్షితా లక్ష్మ్యా బభూవు ర్దైత్యదానవాః ౨౯

స్వం వక్ష ఏవ పరం నివాసస్థాన మకరోత్ యత్ర వక్షసి స్థితా శ్రీః సకరుణేన నిరీక్షణేన స్వాః ప్రజాః సాధిపతీం స్త్రిలోకాంశ్చ ఐధయత అవర్ధయత్ ౨౫

తదా శంఖాదీనాం వాద్యానాం సస్త్రీణాం దేవానుగానాం గంధర్వాదీనాం నృత్యతాం గాయతాం పృథక్ పృథక్ మహాన్ ధ్వని రభూత్ ౨౬

తదా బ్రహ్మాదయః సర్వే విశ్వస్య స్రష్టారః పుష్పాణి వర్షంతః విభుం భగవంత తల్లింగై ర్భగవద్గుణప్రతిపాదకై రవితథై సత్యైః యథావస్థితార్థప్రతిపాదకై ర్నత్వాఽఽరోపిత గుణప్రతిపాదకై రిత్యర్థః మంత్రై రీడిరే తుష్టువుః ౨౭

దేవాః సప్రజాపతయః ప్రజాశ్చ శ్రియాఽవలోకితాః శీలాదిగుణసంపన్నాః పరాం నిర్వృతి మానందం లేభిరే ౨౮

దైత్యా దానవాశ్చ యదా లక్ష్మ్యా ఉపేక్షితాః తదైవ హే రాజన్। నిస్సత్త్వాః నిర్బలాః అత ఏవ నిరుద్యోగాః త్యక్తలజ్జాః లోలుపాః విమోహశీలా బభూవుః ౨౯

అథాసీత్ వారుణీ దేవీ కన్యా కమలలోచనా.
అసురా జగృహు స్తాం వై హరే రనుమతేన తే ౩౦

అథోదధే ర్మథ్యమానాత్ కాశ్యపై రమృతార్థిభిః
ఉదతిష్ఠ న్మహారాజ పురుషః పరమాద్భుతః ౩౧

దీర్ఘపీవరదోర్దండః కంబుగ్రీవోఽరుణేక్షణః,
శ్యామల స్తరుణః స్రగ్వీ సర్వాభరణభూషితః ౩౨

పీతవాసా మహోరస్కః సుమృష్టమణికుండలః,
స్నిగ్ధకుంచితకేశాంతః సుభగః సింహవిక్రమః ౩౩

అమృతాపూర్ణకలశం బిభ్రద్వలయభూషితః,
స వై భగవతః సాక్షా ద్విష్ణో రంశాంశసంభవః ౩౪

అథ శ్రియ ఉద్గమనానంతరం వారుణీ దేవీ వరుణదైవత్యా యత్తన్మయీ సురాధిదేవతా కన్యా కమలే ఇవ నేత్రే లోచనే యస్యాః సాఽఽసీ దుద్బభూవ తాం చ హరే రనుజ్ఞయా తే అసురా జగృహుః ౩౦

అథామృతార్థిభిః కాశ్యపైర్దేవాసురైర్మథ్యమానా దుదధేః హే రాజన్! పరమాద్భుతః పురుషః ఉదతిష్ఠత్ ఉద్బభూవ ౩౧

తం విశినష్టి — దీర్ఘౌ పీవరౌ చ దోర్దండౌ భుజౌ యస్య కంబువ చ్ఛంఖవత్ త్రిరేఖా వృత్తా చ గ్రీవా యస్య అరుణే ఈక్షణే యస్య మేఘ ఇవ శ్యామః తరుణో యువా స్రగ్వీ వనమాలీ సర్వైరాభరణై రలంకృతః ౩౨

పీతే వాససీ యస్య బృహ ద్విపుల మురో వక్షో యస్య సుమృష్టే నిర్ణిక్తే మణిమయే కుండలే యస్య స్నిగ్ధాః కుంచితాః కుటిలాః కేశానా మంతోఽగ్రభాగో యస్య సః సుభగః సుకుమారః సర్వావయవసుందరో వా సింహస్యేవ విక్రమః పాదవిన్యాసో యస్య ౩౩

అమృతేన పూర్ణం కలశం బిభ్రాణః వలయైః అలంకృతః కోఽసా విత్యత్రాహ (స ఇతి) స వై సాక్షాత్ భగవతో హరే రంశాంశేన సంభవో యస్య ౩౪

(దైత్యైశ్చ హృతే సుధాకలశే భగవతో మోహినీరూపధారణం)

ధన్వంతరిరితి ఖ్యాత ఆయుర్వేదదృ గిజ్యభాక్,
త మాలోక్యాఽసురాః సర్వే కలశం చామృతాభృతమ్. ౩౫

లిప్సంతః సర్వవస్తూని కలశం తరసాఽహరన్,
నీయమానేఽసురై స్తస్మిన్ కలశేఽమృతభాజనే ౩౬

విషణ్ణమనసో దేవా హరిం శరణ మాయయుః,
ఇతి తద్దైన్య మాలోక్య భగవాన్ భృత్యకామకృత్
మా ఖిద్యత మిథోఽర్థం వః సాధయిష్యే స్వమాయయా ౩౭

మిథః కలిరభూ త్తేషాం తదర్థే తర్ష చేతసామ్,
అహం పూర్వమహం పూర్వం న త్వం న త్వమితి ప్రభో ౩౮

స తు ధన్వంతరిరితి ప్రసిద్ధః ఆయుర్వేదస్య ద్రష్టా ఇజ్యాభాక్ యాగభోక్తా తమమృతకలశం బిభ్రతం ధన్వంతరిమాలోక్య సర్వేఽసురాః సర్వవస్తూని మథనా దుత్పన్నాని లిప్సంతోఽమృతేన ఆభృతం సంపూర్ణం కలశం తరసా బలేనాఽఽశు వా ఆహరన్ ఆహృతవంతః అమృతభాజనే తస్మిన్ కలశే దైత్యై ర్నీయమానే హృతే సతి ౩౫—౩౬

దేవా విషణ్ణమనసః ఖిన్నచిత్తా హరిం శరణ మాయయుః ఇత్థం తేషాం దేవానాం దైన్య మాలోక్య భక్తానాం కామ మిష్ట మభీష్టం కరోతీతి తథా భగవాన్ మిథో దైత్యానాం పరస్పరం కలహోత్పాదనేన యోగమాయయా మోహిన్యా వో యుష్మాక మర్థం సాధయిష్యామి అతో మా ఖిద్యతేత్యాహ ఇతీత్థ ముక్త్వా దేవాన్ సాంత్వయన్ హరిస్తత్రైవాంతర్దధే. ౩౭

మిథః కలహమేవాహ (మిథ ఇతి) మిథః తదర్థేఽమృతనిమిత్తే తర్షః కామ స్తద్యుక్తాని చేతాంసి యేషాం తేషాం దైత్యానాం పరస్పరం కలిః కలహో బభూవ కలహమేవాహ అహమితి)హే ప్రభో, రాజన్! అహం పూర్వ మహమేవ పూర్వం పాస్యామి న త్వమిత్యాది ఏవం కలిరభూదిత్యర్థః,౩౮

దేవాః స్వం భాగమర్హంతి యే తుల్యాయాసహేతవః,
సత్రయాగ ఇవైతస్మిన్నేష ధర్మః సనాతనః 39

ఇతి స్వాన్ ప్రత్యషేధన్ వై దైతేయా జాతమత్సరాః
దుర్బలాః ప్రబలాన్ రాజన్ గృహీతకలశాన్ ముహుః 40

ఏతస్మిన్నంతరే విష్ణుః సర్వోపాయవి దీశ్వరః,
యోషిద్రూప మనిర్దేశ్యం దధార పరమాద్భుతమ్ 41

ప్రేక్షణీయోత్పలశ్యామం సర్వావయవసుందరమ్,
సమానకర్ణాభరణం సుకపోలోన్నసాననమ్ 42

నవయౌవననిర్వృత్త స్తనభారకృశోదరమ్,
ముఖామోదానురక్తాళిఝుంకారోద్విగ్నలోచనమ్ 43

తత్ర దుర్బలానాం దైత్యానా మాక్రోశప్రకారమాహ (దేవా ఇతి) దేవా అపి స్వమమృతభాగ మర్హంతి కుతః యతో యేఽపి దేవాస్తుల్యాయాసహేతవః తుల్యేనాయాసేన హేతవః సాధకాః। యథా సత్రయాగే "య ఏవ యజమానాః త ఏవ ఋత్విజః" ఇతి యజమానాభిన్న ఋత్విక్కర్తృకే బహుయజమానకే చ సర్వేషాం సమం ఫలం తద్వదయమేవ సనాతనో ధర్మః 39

ఇతీత్థం హే రాజన్! స్వాన్ గృహీతకలశాన్ ప్రబలాన్ దైత్యాన్ దుర్బలా దైతేయా జాతమత్సరాస్సంతో ముహుర్ముహుః ప్రత్యషేధన్ న్యవారయన్ 40

ఏతస్మిన్ సమయే సర్వోపాయవిత్ భగవానీశ్వరో విష్ణుః పరమాద్భుతం కేనాప్యదృష్టపూర్వ మనిర్దేశ్యం దేవాదిసజాతీయత్వేన నిర్దేష్టుమశక్యం యోషిద్రూపం దధార 41

తద్రూపం వర్ణయతి పంచభిః ప్రేక్షణీయ ముత్పలవత్ శ్యామం సర్వేష్వవయవేషు సుందరం సమానయోః కర్ణయో రాభరణే యస్మిన్ సుకపోలం చ తదున్నతనాసికం చాననం చ యస్మిన్ 42

నవయౌవనేన నిర్వృత్తయోః ప్రవృత్తయో ర్వర్తులయోశ్చ స్తనయో ర్భారేణ కృశ ముదరం యస్మిన్ ముఖస్యామోదేన అనురక్తానా మళీనాం ఝుంకారేణోద్విగ్నే చంచలే లోచనే యస్మిన్ 43

(దైత్యైశ్చ హృతే సుధాకలశే భగవతో మోహినీరూపధారణం)

బిభ్రత్ స్వకేశభారేణ మాలా ముత్ఫుల్లమల్లికామ్
సుగ్రీవకంఠాభరణం సుభుజాంగదభూషితమ్ ౪౪

విరజాంబరసంవీతనితంబద్వీపశోభయా.
కాంచ్యా ప్రవిలసద్వల్గు చలచ్చరణనూపురమ్ ౪౫

సవ్రీడస్మితవిక్షిప్తభ్రూవిలాసావలోకనైః.
దైత్యయూథపచేతస్సు కామ ముద్దీపయన్ ముహుః ౪౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే.
భగవన్మాయోపలంభనం నామ అష్టమోఽధ్యాయః

ఉత్ఫుల్లాని మల్లికాకుసుమాని యస్యాం తాం మాలాం స్వకేశభారేణ కేశపాశేన బిభ్రాణం శోభనా గ్రీవా యస్మిన్ తత్ కంఠే ఆభరణాని చ యస్మిన్ తచ్చ శోభనయోః భుజయోః అంగదాభ్యాం భూషితమ్ ౪౪

విరజోఽంబరేణ సంవీతః నితంబ ఏవ ద్వీపః విశాలత్వా త్తద్వచ్ఛోభా యస్యా స్తథా కాంచ్యా ప్రకరేణ విలసద్వల్గు సుందరం యథా భవత్యేవం చంచలయో శ్చరణయో ర్నూపురే యస్మిన్ ౪౫

సవ్రీడస్మితేన సహ విక్షిప్తా కంపితా యా భ్రూ స్తస్యా విలాసేన సహ యాన్యవలోకనాని తైః దైత్యయూథపానాం చేతస్సు ముహుర్ముహుః కామ ముద్దీపయన్ ౪౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం
అష్టమోఽధ్యాయః

అథ నవమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

తేఽన్యోన్యతోఽసురాః పాత్రం హరంత స్త్యక్తసౌహృదాః
క్షిపంతో దస్యుధర్మాణః ఆయాంతీం దదృశుః స్త్రియమ్ ౧

అహో రూప మహో ధామ అహో అస్యా నవం వయః,
ఇతి తే తామభిద్రుత్య పప్రచ్ఛు ర్జాతహృచ్ఛయాః ౨

కా త్వం కంజపలాశాక్షి కుతో వా కిం చికీర్షసి,
కస్యాసి వద వామోరు మథ్నంతీవ మనాంసి నః ౩

న వయం త్వామరై ర్దైత్యైః సిద్ధగంధర్వచారణైః,
నాస్పృష్టపూర్వాం జానీమో లోకేశైశ్చ కుతో నృభిః ౪

అథ నవమోఽధ్యాయః

ఏవంవిధం రూపం బిభ్రతీ మాయాంతీం తాం స్త్రియ మన్యోన్యం త్యక్తసౌహృదాః అత ఏవ క్షిపంతః సుధాపాత్రం చౌర్యధర్మేణ హరంత స్తే దైత్యా దదృశుః ౧

దృష్ట్వా చాహో రూపం సౌందర్య మహో ధామ ద్యుతి రహో అస్యా యోషితో నవం వయ ఇతి వదంత స్తే దైత్యా స్తాం యోషిత మభిద్రుత్య అభిముఖ మాగత్య జాతహృచ్ఛయాః సంజాతకామాః పప్రచ్ఛుః ౨

ప్రశ్నప్రకార మేవాహ (కేతి) హే కంజపలాశాక్షి! కా త్వమ్? కిం జాతీయా? కుత ఆగతా? త్వం కిం చికీర్షసి కర్తు మిచ్ఛసి? కస్యాసి కస్య సంబంధిన్యసి? వద హే వామోరు! నోఽస్మాకం మనాంసి మథ్నంతీవ క్షోభయంతీవ వర్తసే ౩

కస్యాసి త్యయుక్త మస్మాభిః యత స్త్వం న కేనచిత్ స్పృష్టపూర్వా ఇత్యాహుః (నేతి) త్వా మమరాదిభి రస్పృష్టపూర్వాం న జానీమ ఇతి న కింతు జానీమ ఏవ అమరాదిభిరేవాస్పృష్టపూర్వా, కుతో నృభిః స్పృష్టపూర్వా భవే దిత్యర్థః ౪

(దేవానా మమృతపానం, దైత్యవంచనం రాహుశిరశ్ఛేదశ్చ)

నూనం త్వం విధినా సుభ్రూః ప్రేషితాసి శరీరిణామ్,
సర్వేంద్రియమనఃప్రీతిం విధాతుం సఘృణేన కిమ్. ౫

సా త్వం నః స్పర్ధమానానా మేకవస్తుని మానిని,
జ్ఞాతీనాం బద్ధవైరాణాం శం విధత్స్వ సుమధ్యమే ౬

వయం కశ్యపదాయాదా భ్రాతరః కృతపౌరుషాః,
విభజస్వ యథాన్యాయం నైవ భేదో యథా భవేత్ ౭

ఇత్యుపామంత్రితో దైత్యై ర్మాయాయోషిద్వపుర్హరిః,
ప్రహస్య రుచిరాపాంగై ర్నిరీక్ష న్నిద మబ్రవీత్ ౮

శ్రీ భగవానువాచ—

కథం కశ్యపదాయాదాః పుంశ్చల్యాం మయి సంగతాః,

ఆస్తామిదం త్వద్దర్శనం తు ఈశ్వరేణైవ కరితమిత్యాహుః (నూనమితి) హే సుభ్రు, శరీరిణా మస్మాకం సర్వేంద్రియాణాం మనసశ్చ ప్రీతిం విధాతుం సఘృణేన సకృపేణ విధినా ఈశ్వరేణ త్వం ప్రేషితా కిమ్, నూనం న యదృచ్ఛయా ఆగతాసి నూనం దేవేనైవ ప్రేషితాసి ఇత్యర్థః ౫

హే మానిని, అత్రైకస్మిన్ వస్తు న్యమృతనిమిత్తే స్పర్ధమానానాం పరస్పర మభిభవతాం బద్ధవైరాణాం జ్ఞాతీనా మస్మాకం హే సుమధ్యమేః శంవిధత్స్వ సంధిం కురు సమ్య గ్విభజస్వేతి వా ౬

కశ్యపస్య దాయాదాః పుత్రాః భ్రాతర శ్చాధునా కృతం పౌరుషం కలహనిమిత్తం యైస్తే వయమతో యథాన్యాయం కలహో యథా న భవేత్ తథాఽమృతం విభజస్వ ౭

దైత్యై రిత్థ ముపామంత్రిత శ్చోదితః ప్రమోదితః శ్లాఘితోఽలక్ష్యలావణ్యాతో మాయాయోషిద్వపు రాత్మీయసంకల్పోపాత్తస్త్రీవపు ర్హరిః ప్రహస్య సుందరై రపాంగై ర్నిరీక్షమాణః ఇదం వక్ష్యమాణ మబ్రవీత్ ౮

తదేవాహ (కథమితి) హే కశ్యపదాయాదాః పుంశ్చల్యాం మయి కథం సంగతా

విశ్వాసం పండితో జాతు కామినీషు న యాతి హి ౯

సాలావృకాణాం స్త్రీణాం చ స్వైరిణీనాం సురద్విషః,
సఖ్యాన్యాహు రనిత్యాని నూత్నం నూత్నం విచిన్వతామ్ ౧౦

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి తే క్ష్వేలితై స్తస్యా ఆశ్వస్తమనసోఽసురాః,
జహాసు ర్భావగాంభీర్యం దదు శ్చామృతభాజనమ్ ౧౧

తతో గృహీత్వాఽమృతభాజనం హరి ర్బభాష ఈషత్స్మితశోభయా గిరా,
యదభ్యుపేతం క్వ చ సాధ్వసాధు వా కృతం మయా వో విభజే సుధా మిమామ్, ౧౨

ఇత్యభివ్యాహృతం తస్యా ఆకర్ణ్యాసురపుంగవాః,
అప్రమాణవిద స్తస్యా స్తత్ తథేత్యన్వమంసత ౧౩

అనుసృతాః ? హి యస్మాత్ పండితః కదాచిదపి కామినీషు పుంశ్చలీషు విశ్వాసం న యాతి న ప్రాప్నోతి న కురుతే ఇత్యర్థః ౯

హే సురద్విషః! సాలావృకాణాం స్వైరిణీనాం స్త్రీణాం చ సఖ్యా న్యనిత్యా న్యాహుః అనిత్యత్వే హేతుం వదన్ సాలావృకాన్ స్త్రీశ్చ విశినష్టి నవం నవం విచిన్వతామ్ అన్వేషతామ్ ౧౦

ఇతీత్థం తస్యాః మోహిన్యాః క్ష్వేలితైః పరిహాసవచనైః విశ్వస్తం మనో యేషాం తేఽసురాః భావేన కేనాప్యభిప్రాయేణ గంభీరం యథా భవత్యేవం జహసుః హసితవంతోఽమృతపాత్రం చ దదుః ౧౧

తతోఽమృతభాజనం గృహీత్వా యోషిద్రూపో హరి రీషత్స్మితేన శోభా యస్యా స్తయా గిరా బభాషే, తదేవాహ (యదీతి) క్వచిత్ సాధ్వసాధు వా మయా కృతం యదభ్యుపేతం యుష్మాభిః అంగీకృతం స్యా త్తర్హి ఇమాం సుధాం వో యుష్మభ్యం విభజే ౧౨

ఇతీత్థం తస్యా మోహిన్యా అభివ్యాహృతం వాక్యమాకర్ణ్యాఽసురశ్రేష్ఠా స్తస్యా అప్రమాణవిదః ప్రమాణం తద్వాక్యనిర్ణయో నిశ్చయః తమజానంతః తథేతి యథేచ్ఛం కురు ఇత్యన్వమంసత అనుజజ్ఞిరే ౧౩

(దేవానా మమృతపానం, దైత్యవంచనం, రాహుశిరశ్ఛేదశ్చ)

అథోపోష్య కృతస్నానా హుత్వా చ హవిషాఽనలమ్,
దత్త్వా గోవిప్రభూతేభ్యః కృతస్వస్త్యయనా ద్విజైః. ౧౪

యథోపజోషం వాసాంసి పరిధాయాహతాని తే,
కుశేషు ప్రావిశన్ సర్వే ప్రాగగ్రే ష్వభిభూషితాః ౧౫

ప్రాఙ్ముఖే షూపవిష్టేషు సురేషు దితిజేషు చ,
ధూపామోదితశాలాయాం జుష్టాయాం మాల్యదీపకైః ౧౬

తస్యాం నరేంద్ర కరభోరు రుశద్దుకూలశ్రోణీతటాలసగతి ర్మదవిహ్వలాక్షీ
సా కూజతీ కనకనూపురశింజితేన కుంభస్తనీ కలశపాణి రథావివేశ. ౧౭

అథ తస్యా అనుజ్ఞయా ఉపోష్య కృతం స్నానం యై స్తేఽసురాః సురాశ్చ హవిషా చరుణాఽనల మగ్నిం హుత్వా విప్రేభ్యో భూతేభ్యోఽన్యేభ్యశ్చ గాః గవాదీని యథాయోగ్యం దత్త్వా ద్విజైః కృతం కారితం స్వస్త్యయనం మంగళాచరణం యేషామ్ ౧౪

తే దేవా అసురాశ్చ యథోపజోషం యథాప్రీతి అహతాని నూతనాని సద్యో యంత్రా న్నిర్ముక్తాని వస్త్రాణి పరిధాయ వసిత్వాఽభితో భూషితాః సర్వే ప్రాక్కూలేషు ప్రాగగ్రేషు కుశేషు సర్వే ప్రావిశన్ ఉపవివిశుః ౧౫

తతో ధూపైః ఆమోదితాయాం మాల్యై ర్దీపైశ్చ జుష్టాయా మలంకృతాయాం దీపితాయాం చ శాలాయాం పూర్వాభిముఖేషు సురాసురేషు ఉపవిష్టేషు సత్సు ౧౬

అథ తస్యాం శాలాయాం హే నరేంద్ర! అమృతకలశః పాణౌ యస్యాః సా మోహినీ ఆవివేశ కథంభూతా? "కరిస్య కరభో బహిః" కరభసదృశౌ సువృత్తౌ ఊరూ యస్యాః సా ఉశత్ కమనీయం దుకూలం యస్మిం స్తేన శ్రోణీపటేన విశాలయా శ్రోణ్యా అలసా మందా గతి ర్యస్యాః సా పాఠాంతరే కరభసదృశయో రూర్వో ర్లస ద్దుకూలం యస్యాః సా చాసౌ శ్రోణీతటేన అలసా గతి ర్యస్యాః సా చ మదేన విహ్వలే అక్షిణీ యస్యాః సా కనకనూపురాణాం శింజితేన కూజతీ ధ్వనంతీ కుంభావివ స్తనౌ యస్యాః సా ౧౭

తాం శ్రీసఖీం కనకకుండలచారుకర్ణనాసాకపోలవదనాం పరదేవతాఖ్యామ్,
సంవీక్ష్య సంముముహురుత్స్మితవీక్షితేన దేవాసురా విగళితస్తనపట్టికాయామ్ ౧౮

అసురాణాం సుధాదానం సర్పాణామివ దుర్నయమ్,
మత్వా జాతినృశంసానాం న తాం వ్యభజదచ్యుతః ౧౯

కల్పయిత్వా పృథక్ పంక్తీరుభయేషాం జగత్పతిః,
తాంశ్చోపవేశయామాస స్వేషు స్వేషు చ పంక్తిషు ౨౦

దైత్యాన్ గృహీతకలశో వంచయన్నుపసంచరైః,
దూరస్థాన్ పాయయామాస జరామృత్యుహరాం సుధామ్ ౨౧

తాం శ్రీసఖీం శ్రియమివ స్థితాం శ్రీసహాయినీం వా భగవద్రూపత్వాత్ కనకమయే కుండలే యస్యాః సా చాసౌ చారవః కర్ణాదయో యస్యాః సా చ తాం విగళితః విస్రస్తః స్తనపట్టికాయాః అంతో యస్యాస్తాం పరదేవతాఖ్యాం పరదేవతారూపాం తాం సంవీక్ష్య దేవాసురాస్తస్యా ఉత్స్మయవీక్షణేన సంముముహుః ౧౮

ఏవం తాన్ మోహయిత్వా యత్ కృతవాంస్తదాహ (అసురాణామితి త్రిభిః) జాతినృశంసానాం స్వభావతః క్రూరాణామసురాణాం సుధాదానే సర్పాణాం క్షీరమివ దుర్నయమన్యాయ్యం మత్వా తాం సుధామసురేభ్యో న వ్యభజత్ శ్రీమదచ్యుతః యతోఽసావాశ్రితాన్న చ్యావయతీత్యచ్యుతః అయం భావః - దైత్యైర్మదీయం సాధ్వసాధు వా సర్వమనుమతమేవ అతో మామాశ్రితాన్ దేవానేవ సుధాం పాయయిష్యామి కింవ తైః యథాన్యాయం విభజస్వ ఇతి చోక్తం న తేభ్యో జాత్యైవ క్రూరేభ్యోఽమృతదానం న్యాయ్యమ్ అతిస్తేభిః సురాం న దాస్యామీతి ౧౯

ఉభయేషాం పంక్తీః పృథగ్విభక్తాః కల్పయిత్వా తాన్ దేవానసురాంశ్చ స్వాసు స్వాసు పంక్తిషూపవేశయామాస. ౨౦

గృహీతకలశః శ్రీభగవాన్ యోషిద్రూపః ఉపసంచరైః సమీపగమనబహుమానేంద్రియవ్యాపారాదరవాక్యాదిభిః దైత్యాన్ వంచయన్ దూరస్థానపి దేవానేవ సుధాం పాయయామాస ౨౧

(దేవానా మమృతపానం, దైత్యవంచనం రాహుశిరశ్ఛేదశ్చ)

తే పాలయంతః సమయ మసురాః స్వకృతం నృప.
తూష్ణీ మాసన్ కృతస్నేహాః స్త్రీవివాదజుగుప్సయా ౨౨

తస్యాం కృతాతిప్రణయాః ప్రణయాపాయకాతరాః
బహుమానేన చాబద్ధా నోచుః కించన విప్రియమ్. ౨౩

దేవలింగప్రతిచ్ఛన్నః స్వర్భాను ర్దేవసంసది,
ప్రవిష్టః సోమ మపిబ చ్చంద్రార్కాభ్యాం చ సూచితః ౨౪

చక్రేణ క్షురధారేణ జహార పిబతః శిరః,
హరి స్తస్య కబంధస్తు సుధయాప్లావితోఽపతత్ ౨౫

తేఽలబ్ధసుధా అపి దైత్యాః స్వకృతం సమయం సాధ్వసాధు వా త్వత్కృతం మనుమన్యామహే ఇతి పూర్వకృతం సంకేతం పాలయంతః హే నృప, కృతః తస్యాం స్నేహో యైః తాదృశాశ్చ స్త్రీవివాదస్య జుగుప్సితతయా చ తూష్ణీమేవాసన్ ౨౨

తస్యాం కృతః అతిప్రణయః అతిస్నేహో యైః తే ప్రణయాపాయేన కాతరాః భీతాః ఏతే తావత్ కృపణాః పూర్వం కించిత్ పిబంతు యూయం ధీరాః క్షణం ప్రతీక్షధ్వమ్ ఇత్యాదిబహుమానేన చాబద్ధాః నియంత్రితాశ్చ కించిదపి విప్రియం నోచుః సమయపాలనాది షడ్భి రేతైః కారణై ర్విప్రియం కించిదపి నోచుః కింతు తూష్ణీ మాసు రిత్యర్థః ౨౩

దేవలింగేన దేవతావేషేణ ప్రతిచ్ఛన్నః తిరోధాపితాత్మవేషః స్వర్భానుః రాహుః దేవానాం పంక్తౌ ప్రవిష్టః సోమ మమృత మపిబత్ చంద్రార్కాభ్యాం సూచితః ౨౪

హరిః సోమం పిబతః స్వర్భానోః శిరః క్షురస్యేవ ధారా యస్య తేన చక్రేణ జహార చిచ్ఛేద తస్య స్వర్భానోః కబంధః సుధయాఽప్లావితః అసంస్పృష్టోఽపతత్ అమృతస్య కంఠా దధో నిస్సరణాత్ పూర్వమేవాస్య శిరసః ఛిన్నత్వా దమృతసంస్పర్శాభావాత్ కబంధః పతితః ౨౫

శిర స్త్వమరతాం నీత మజో గ్రహ మచీక్లృపత్,
యస్తు పర్వణి చంద్రార్కా వభిధావతి వైరధీః ౨౬

పీతప్రాయేఽమృతే దేవై ర్భగవాం ల్లోకభావనః,
పశ్యతా మసురేంద్రాణాం స్వం రూపం జగృహే హరిః ౨౭

ఏవం సురాసురగణాః సమదేశకాలహేత్వర్థకర్మమతయోఽపి ఫలే వికల్పాః,
తత్రామృతం సురగణాః ఫలమంజసాఽఽపుర్యత్పాదపంకజరజఃశ్రయణాన్న దైత్యాః ౨౮

యద్ యుజ్యతేఽసువసుకర్మమనోవచోభిర్దేహాత్మజాదిషు నృభి స్తదసత్ పృథక్త్వాత్

శిరస్తు అమృతసంస్పర్శా దమరత్వం ప్రాప్తమ్ అజో బ్రహ్మా గ్రహమచీక్లృపత్ అకల్పయత్ సూర్యాదివత్ వారేణ ప్రాణినాం శుభాశుభసూచకం గ్రహమ్ అచీకరత్ ఇత్యర్థః యస్తు గ్రహత్వం ప్రాపితో రాహో ర్మూర్ధా వైరధీః పర్వసు చంద్రార్కౌ అభిధావతి ౨౬

దేవై రమృతే పీతప్రాయే సతి ప్రాయగ్రహణాత్ అమృత స్యావశేషః సూచ్యతే. లోకభావనః లోకపాలకో భగవాన్ విభుః అసురేంద్రాణాం పశ్యతాం సతాం స్వరూపం స్వకీయం పౌరుషం రూపం జగృహే గృహీతవాన్ ౨౭

శ్రీభగవంత మేవాశ్రితానా మేవోద్యమఫలం నాన్యేషా మిత్యేవ మాఖ్యానతాత్పర్య మాహ (ఏవమితి) ఏవం ఇత్థం సమా స్తుల్యా దేశాదయో యేషాం తాదృశా అపి తత్ర దేశః క్షీరోదధితీరం కాలః మథనసమయః హేతుః మందరాద్రిణా మథనం అర్థః అమృతరూపం ప్రయోజనం కర్మ మథనానుకూలం మతిః అన్యోన్య మేకప్రయోజనవిషయః ఏవంవిధా అపి ఫలే వికల్పాః ఫలవైషమ్యవంతో బభూవుః కేషాంచిత్ ఫల మపరేషాం నేతి వైషమ్య మభవ దిత్యర్థః తదేవాహ తత్ర దేవాసురాణాం మధ్యే దేవగణా ఏవామృతరూపం ఫల మంజసా సుఖేనాపుః ప్రాపుః కుతః యస్య భగవతః పాదపంకజయో రజస్సమాశ్రయణా ద్ధేతోః తదనాశ్రయణాత్ దైత్యా న ప్రాపుః వైషమ్యం జీవనిష్ఠమేవ న తు పరమాత్మనిష్ఠమితి దిక్ ౨౮

కించ (యదితి) అసుః ప్రాణః వసు ధనం దేహాత్మజాదిషు నిమిత్తేషు దేహాద్యర్థం నృభిః ప్రాణాదిభిః యద్యుజ్యతే యత్క్రియతే ఇత్యర్థః తదేతదసత్ వ్యర్థం శాఖానిషేచనవత్ వ్యర్థం భవతి

(దేవానా మమృతపానం, దైత్యవంచనం, రాహుశిరశ్ఛేదశ్చ)

తైరేవ సద్ భవతి యత్క్రియతేఽపృథక్త్వాత్ సర్వస్య తద్భవతి మూలనిషేచనం యత్.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం అష్టమస్కంధే, నవమోఽధ్యాయః

కుతః? పృథక్త్వాత్ తస్య కర్మణోఽహమ్మమతాదిపృథగభిమానగర్భత్వాత్ తైరేవ ప్రాణాదిభి ర్యత్క్రియతే సర్వాంతరాత్మనో భగవతః సర్వకారణస్య ప్రీతయే క్రియతే తత్తు సన్మహాఫలం భవతి కుతోఽపృథక్త్వాత్. సర్వాంతరాత్మతయా సర్వమూలకతయా చ సర్వత్రానుస్యూతత్వాత్ అత్ర దృష్టాంతః-యత్తరో ర్మూలే సేచనం యథా సర్వస్య శాఖాస్కంధాదేరపి భవతి తద్వత్ యద్వా పృథక్త్వా దపృథక్త్వాదితి చ ల్యబ్లోపే పంచమీ, దేహాత్మజాదీనాం పృథక్త్వమాలోచ్య అబ్రహ్మాత్మకత్వం పశ్యన్ కేవలదేహాద్యర్థం ప్రాణాదిభి ర్యత్ క్రియతే కర్మ తద్విఫలం బ్రహ్మాత్మకత్వ మాలోచ్య తదారాధనబుద్ధ్యా కృతం లౌకికమపి కర్మ సఫలమేవేత్యర్థః

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్ప్రాప్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం నవమోఽధ్యాయః

అథ దశమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి దానవదైతేయా నావిందన్నమృతం నృప,
యుక్తాః కర్మణి యత్తాశ్చ వాసుదేవపరాఙ్ముఖాః ౧

సాధయిత్వామృతం రాజన్ పాయయిత్వా స్వకాన్ సురాన్,
పశ్యతాం సర్వభూతానాం యయౌ గరుడవాహనః ౨

సపత్నానాం పరామృద్ధిం దృష్ట్వా తే దితినందనాః,
అమృష్యమాణా ఉత్పేతు ర్దేవాన్ ప్రత్యుద్యతాయుధాః ౩

తతః సురగణాః సర్వే సుధయా పీతయైధితాః,
ప్రతిసంయుయుధుః శస్త్రై ర్నారాయణపదాశ్రయాః ౪

అథ దశమోఽధ్యాయః

సమదేశకాలహేత్వర్థకర్మమతీనామపి శ్రీభగవంత మనాశ్రితానాం న కేవలం ఫలాప్రాప్తిరేవ, ప్రత్యుత ప్రాణహానిశ్చేతి వక్తు మమృతాలాభప్రయుక్తసంరంభాణాం దైత్యానాం ఆదితేయైః సహ యుద్ధ మాహ అధ్యాయద్వయేన హే నృప! ఇతి ఇత్థం దానవా దైత్యాశ్చ అమృతం నావిందన్ న లబ్ధవంతః తత్ర హేతుం వదన్ విశినష్టి — కర్మణి మథనకర్మణి యుక్తా యత్తాశ్చానుకూలకర్మవంతోఽపి వాసుదేవపరాఙ్ముఖాః అతో నావిందన్నిత్యర్థః ౧

హే రాజన్! ఇత్థం భగవా నమృతం సాధయిత్వా స్వకాన్ స్వాశ్రితాన్ సురాన్ సుధాం పాయయిత్వా సర్వభూతానాం పశ్యతాం సతాం శ్రీగరుడవాహన స్స్వన్ జగామ ౨

తతః సపత్నానాం దేవానాం పరాం సిద్ధిం ఫలప్రాప్తిం దృష్ట్వా తే దైత్యాః అసహమానాః సంతః ఉద్యతాని ఉద్ధృతాని ఆయుధాని యైస్తే దేవాన్ ప్రతి ఉత్పేతుః అభిదుద్రువుః ౩

తతః సురగణా అపి పీతయా సుధయా ఏధితా ఆహితబలాః నారాయణపదాశ్రయాశ్చ శస్త్రాస్త్రైః ప్రతిసంయుయుధుః ౪

(దేవాసురసంగ్రామస్తత్ర దైత్యమాయానిర్మాణం, ప్రత్యక్షీభూతహరిణా మాయానిరాసః)

తత్ర దేవాసురో నామ రణః పరమదారుణః,
రోధస్యుదన్వతో రాజం స్తుములో రోమహర్షణః ౫

తత్రాన్యోన్యం సపత్నా స్తే సంరబ్ధమనసో రణే,
సమాసాద్యాసిభి ర్బాణై ర్నిజఘ్ను ర్వివిధాయుధైః ౬

శంఖతూర్యమృదంగానాం భేరీడమరిణాం మహాన్,
హస్త్యశ్వరథపత్తీనాం నదతాం నిస్వనో౽భవత్ ౭

రథినో రథిభి స్తత్ర పత్తిభిః సహ పత్తయః,
హయా హయై రిభా శ్చేభైః సమసజ్జంత సంయుగే ౮

ఉష్ట్రైః కేచి దిభైః కేచి దపరే యుయుధుః ఖరైః,
కేచిద్ గౌరముఖై రృక్షై ర్ద్వీపిభి ర్హరిభి ర్భటాః ౯

గృధ్రైః కంకై ర్బకై రన్యే శ్యేనభాసై స్తిమింగిలైః,

తత్రోదన్వతః క్షీరాబ్ధేః రోధసి తీరే దేవాసుర ఇతి ప్రసిద్ధః పరమదారుణో౽తిభీషణః తుములః సంకులః పశ్యతాం శృణ్వతాం చ రోమహర్షణో రోమహర్షణజనకో రణః సంగ్రామో బభూవ ౫

తమేవానువర్ణయతి (తత్రేతి) తదా సపత్నాః తే దేవాసురాః సంరబ్ధం క్రుద్ధం మనో యేషాం తే రణే అన్యోన్యం సమాసాద్య బాణైః వివిధై రాయుధైశ్చ నిజఘ్నుః ౬

భేర్యాదీనాం శంఖాదీనాం చ నదతాం హస్త్యశ్వపదాతీనాం చ మహాన్ నిస్స్వనో బభూవ ౭

తత్ర రథ్యాదయో రథ్యాదిభిరేవ ద్వంద్వసంగరే సమసజ్జంత యుయుత్సయా సంగతా బభూవుః ౮

తత్ర దేవేషు అసురేషు చ కేచిత్ కేచిత్ భటా ఉష్ట్రాదిభి ర్వాహనై రభిసంయయుః అభిదుద్రువుః గౌరముఖై రితి ఋక్షై రిత్యస్య విశేషణం రక్తముఖై ర్వానరై రిత్యర్థః. హరిభిః

శరభై ర్మహిషైః ఖడ్గై ర్గోవృషై ర్గవయారుణైః ౧౦

శివాభి రాఖుభిః కేచిత్ కృకలాసైః శశై ర్నరైః,
బస్తై రేకే కృష్ణసారై ర్హంసై రన్యే చ సూకరైః ౧౧

అన్యే జలస్థలఖగైః సత్త్వై ర్వికృతవిగ్రహైః
సేనయో రుభయో రాజన్ వివిశు స్తేఽగ్రతోఽగ్రతః ౧౨

చిత్రధ్వజపటై రాజ న్నాతపత్రైః సితామలైః,
మహాధనై ర్వజ్రదండై ర్వ్యజనై ర్బర్హచామరైః ౧౩

వాతోద్ధూతోత్తరోష్ణీషై రర్చిభి ర్వర్మభూషణైః,
స్ఫురద్భి ర్విశదైః శస్త్రైః సుతరాం సూర్యరశ్మిభిః ౧౪

దేవదానవవీరాణాం ధ్వజిన్యౌ పాండునందన,
రేజతు ర్వీరమాలాభి ర్యాదసామివ సాగరౌ ౧౫

సింహైః తిమింగిలైః మత్స్యవిశేషైః గౌభి ర్ధేనుభిః వృషై ర్బలీవర్దై శ్చాత్రైవ గోబలీవర్దన్యాయః ప్రదర్శితః ౯-౧౦

శివాః శృగాలవిశేషా స్తాభిః బస్తై ర్మేషైః ౧౧

జలే స్థలే ఖే ఆకాశే గచ్ఛంతీతి తథా తైః వికృతవిగ్రహైః సత్త్వై ర్జంతుభిః వాహనభూతై రుభయో ర్దేవాసురసంబంధినోః సేనయో రగ్రతః హే రాజన్! వివిశుః ౧౨

హే రాజన్! చిత్రధ్వజపటైః సితైః శుభ్రై రమలై ర్మహాధనై రనర్ఘైః వజ్రదండై రాతపత్రై స్తథా వజ్రదండైః వ్యజనై రనర్ఘై శ్చామరైః ౧౩

వాతేనోద్ధూతై రుత్తరీయై రుష్ణీషై ర్ధ్వనద్భిః కవచై ర్భూషణైశ్చ విశదైః నిఘర్షణేన నిర్మలీకృతైః సూర్యరశ్మిభిః నితరాం స్ఫురద్భిః శస్త్రైశ్చ ౧౪

వీరాణాం మాలాభిశ్చ దేవాసురాణాం ధ్వజిన్యౌ సేనే రేజతుః యథా యాదసాం మాలాభిః సాగరౌ సముద్రౌ తద్వత్ ౧౫

(దేవాసురసంగ్రామస్తత్ర దైత్యమాయానిర్మాణం ప్రత్యక్షీభూతహరిణా మాయానిరాసః)

వైరోచనో బలిః సంఖ్యే సోఽసురాణాం చమూపతిః,
యానం వైహాయసం నామ కామగం మయనిర్మితమ్ ౧౬

సర్వసాంగ్రామికోపేతం సర్వాశ్చర్యమయం ప్రభో.
అప్రతర్క్య మనిర్దేశ్యం దృశ్యమాన మదర్శనమ్ ౧౭

ఆస్థిత స్తద్ విమానాగ్ర్యం సర్వానీకాధిపై ర్వృతః,
వాలవ్యజనఛాయాగ్ర్యై రేజే చంద్ర ఇవోదయే ౧౮

తస్యాసన్ సర్వతో యానై ర్యూథానాం పతయోఽసురాః,
నముచిః శంబరో బాణో విప్రచిత్తి రయోముఖః ౧౯

ద్విమూర్ధా కాలనాభోఽథ ప్రహేతి ర్హేతి రిల్వలః,
శకుని ర్భూతసంతాపో వజ్రదంష్ట్రో విరోచనః ౨౦

హయగ్రీవః శంకుశిరాః కపిలో మేఘదుందుభిః
తారక శ్చక్రదృక్ శుంభో నిశుంభో జంభ ఉత్కలః ౨౧

అరిష్టో రిష్టనేమిశ్చ మయశ్చ త్రిపురాధిపః,
అన్యే పౌలోమకాలేయా నివాతకవచాదయః ౨౨

అసురాణాం యా చమూః సేనా తస్యాః పతి ర్వైరోచనో బలి ర్వైహాయసాఖ్యం యానం విమాన మాస్థితః అధిష్ఠితః ఉదయే ఉదయగిరౌ స్థితః చంద్ర ఇవ రేజే యానం విశినష్టి కామగం కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛతీతి తథా మయేన నిర్మితమ్ ౧౬

సర్వైః సంగ్రామసాధనైః అస్త్రశస్త్రాదిభి ర్యుక్తం సర్వేషా మప్యాశ్చర్యాణాం కరం మహద్విపుల మప్రతర్క్యం విమానాంతరసజాతీయత్వేన తర్కితు మప్యశక్యమ్ అనిర్దేశ్య మనియతప్రదేశావస్థానత్వేన క్వచిద్దేశే నియమేన స్థితమితి నిర్దేష్టు మశక్యం క్వచిద్ దృశ్యమానమపి పునరప్యదర్శన మదృశ్యం ద్రష్టు మశక్యం తేజస్విత్వా ద్విమానస్య శ్రేష్ఠం యద్యానం తదాస్థిత ఇత్యన్వయః కథంభూతః? సర్వైః సేనాధిపతిభి ర్వ్యజనచ్ఛత్రచామరగ్రాహిభిశ్చ వృతః ౧౭-౧౮

తస్య బలేః సమంతాత్ యూథానాం పతయోఽసురాః స్వస్వయానైః సహాఽఽసన్ పరివృత్య తస్థుః యూథపతీనేవ కాంశ్చి న్నిర్దిశతి నముచి రితి ౧౯-౨౨

అలబ్ధభాగాః సోమస్య కేవలం క్లేశభాగినః,
సర్వ ఏతే రణముఖే బహుశో నిర్జితాఽమరాః ౨౩

సింహనాదాన్ విముంచంతః శంఖాన్ దధ్ము ర్మహారవాన్,
దృష్ట్వా సపత్నా నుత్సిక్తాన్ బలభిత్ కుపితో భృశమ్ ౨౪

ఐరావతం దిక్కరిణ మారూఢః శుశుభే స్వరాట్,
యథా స్రవత్ప్రస్రవణ ముదయాద్రి మహర్పతిః ౨౫

తస్యాసన్ సర్వతో దేవా నానావాహధ్వజాయుధాః,
లోకపాలాః సహ గణై ర్వాయ్వగ్నివరుణాదయః ౨౬

తేఽన్యోన్య మభిసంసృత్య క్షిపంతో మర్మభిర్మిథః,
ఆహ్వయంతో విశంతోఽగ్రే యుయుధు ర్ద్వంద్వయోధినః ౨౭

త ఏతే సర్వే సోమస్యామృత స్యాలబ్ధో భాగో యైః తే కేవలం క్లేశమాత్రం ప్రాప్తాః సంతః పూర్వం రణముఖే బహుశో నిర్జితా అమరా యైస్తే ౨౩

సింహనాదం విముంచంతః కుర్వంతః మహాన్ రవో యేషాం తాన్ శంఖాన్ దధ్ముః ధ్వనయామాసుః ఏవం ఉద్ధతాన్ శత్రూ నసురాన్ దృష్ట్వా స్వరాట్ బలభిదింద్రః నితరాం కుపితః ౨౪

దిక్కరిణ మైరావత మధిరూఢః వియత్యాకాశే అవస్థిత ఇతి శేషః కమివ? స్రవంతి ప్రస్రవణాని యస్మిన్ తదధరాపాదృశ్య మనేనాభిప్రేతం త ముదయాద్రి మారూఢోఽహర్పతిః సూర్యో యథా తద్వత్ ౨౫

తస్యేంద్రస్య సర్వతః పరితో దేవా నానా వివిధాని ఆయుధాదీని యేషాం తే ఆసన్ తం పరివేష్ట్య స్థితాః సురగణైః సహితా వాయ్వాదయో లోకపాలాః ౨౬

అన్యోన్య మభిముఖం సమీప మాగత్య పరస్పరం క్షిపంత స్తిరస్కుర్వంతో నామభి రాహ్వయంతో విశంత శ్చాగ్రే ద్వంద్వయోధినో యుయుధుః. ౨౭

(దేవాసురసంగ్రామస్తత్ర దైత్యమాయానిర్మాణం, ప్రత్యక్షీభూతహరిణా మాయానిరాసః)

యుయోధ బలి రింద్రేణ తారకేణ గుహోఽస్యత
వరుణో హేతినాఽయుధ్య న్మిత్రో రాజన్ ప్రహేతినా ౨౮

యమస్తు కాలనాభేన విశ్వకర్మా మయేన వై,
శంబరో యుయుధే త్వష్ట్రా సవిత్రా తు విరోచనః ౨౯

అపరాజితేన నముచి రశ్వినౌ వృషపర్వణా,
సూర్యో బలిసుతై ర్దేవో బాణజ్యేష్ఠైః శతేన చ ౩౦

రాహుణా చ తథా సోమః పులోమ్ణా యుయుధేఽనిలః
నిశుంభశుంభయో ర్దేవీ భద్రకాళీ తరస్వినీ ౩౧

వృషాకపిస్తు జంభేన మహిషేణ విభావసుః,
ఇల్వలః సహ వాతాపి ర్బ్రహ్మపుత్రై రరిందమ ౩౨

ద్వంద్వాన్యేవాహ (యుయోధేత్యాది సప్తభిః) బలి ర్వైరోచని రింద్రేణ సహ తారకేణ అసురేణ గుహః కుమారః అస్యత అయుధ్యత ఇత్యర్థః హే రాజన్! మిత్రః ప్రహేతినా అయుధ్యత ౨౮

విరోచనః బలేః పితా అన్యో వాఽసురో దైత్యః సూర్యో దేవ ఏక ఏవ బలేః సుతైః బాణజ్యేష్ఠైః బాణో జ్యేష్ఠో యేషాం తైః శతసంఖ్యాకైః అయుధ్యతేత్యర్థః ౩౦

సోమ శ్చంద్రః పులోమ్నా దైత్యేన అనిలో వాయు రయుధ్యత, నిశుంభశుంభయో స్తాభ్యాం తరస్వినీ బలవతీ భద్రకాళీ దేవీ అయుధ్యత ౩౧

వాతాపిసహితఇల్వలః బ్రహ్మపుత్రై ర్మరీచ్యాదిభిః హే అరిందమ ౩౨

కామదేవేన దుర్మర్ష ఉత్కలో మాతృభిః సహ
బృహస్పతి శ్శోశనసా నరకేణ శనైశ్చరః ౩౩

మరుతో నివాతకవచైః కాలేయై ర్వసవోఽమరాః.
విశ్వేదేవాస్తు పౌలోమై రుద్రాః క్రోధవశైస్సహ ౩౪

త ఏవ మాజా వసురాః సురేంద్రా ద్వంద్వేన సంహత్య చ యుధ్యమానాః,
అన్యోన్య మాసాద్య నిజఘ్ను రోజసా జిగీషవ స్తీక్ష్ణశరాసితోమరైః ౩౫

భుశుండిభి శ్చక్రగదర్ష్టిపట్టిశైః శక్త్యుల్ముకైః ప్రాసపరశ్వధై రపి,
నిస్త్రింశభల్లైః పరిఘైః సముద్గరైః సభిందిపాలై శ్చ శిరాంసి చిచ్ఛిదుః ౩౬

గజా స్తురంగాః సరథాః పదాతయః సారోహవాహా వివిధా విఖండితాః
నికృత్తబాహూరుశిరోధరాంఘ్రయ శ్ఛిన్నధ్వజేష్వాసతనుత్రభూషణాః ౩౭

తేషాం పదాఘాతరథాంగచూర్ణితాదాయోధనా దుల్బణ ఉత్థిత స్తదా,

మాతృభి ర్బ్రాహ్మ్యాదిభిః సహ ఉత్కలోఽసురః ఉశనసా శుక్రేణ బృహస్పతిః నరకేణ అసురేణ శనైశ్చరః ౩౩

కాలేయైః కాలకేయైః ౩౪

ఏవ మిత్థ మాజౌ యుద్ధే త ఏతే సురాసుర శ్రేష్ఠా ద్వంద్వేన సంభూయ నియుధ్యమానాః పరస్పరం సమీప మేత్య జేతు మిచ్ఛవః తీక్ష్ణైః శరాదిభిః బలేనాన్యోన్య మాజఘ్నుః శిరాంసి చిచ్ఛిదుశ్చ ౩౫-౩౬

గజాదయః ఆరోహంతీతి ఆరోహాః తైః సహితాః అన్యే చ వాహాః నానావిధాః ఖండితా వికృత్తాః నితరాం ఛిన్నా బాహ్వాదయో యేషాం ఛిన్నాని ధ్వజాదీని యేషాం తే బభూవుః. తత్ర ఇష్వాసో నిషంగః తనుత్రం కవచమ్ ౩౭

తేషాం దేవాదీనాం పాదాఘాతై రథాంగైశ్చ చూర్ణితా దాయోధనా ద్యుద్ధభూమే రుత్థితో

(దేవాసురసంగ్రామస్తత్ర దైత్యమాయానిర్మాణం, ప్రత్యక్షీభూతహరిణా మాయానిరాసః)

రేణు ర్దిశః ఖం ద్యుమణిం చ ఛాదయన్ న్యవర్తతాసృక్స్రుతిభిః పరిప్లుతాత్ ౩౭

శిరోభి రుద్ధూతకిరీటకుండలైః సంరంభదృగ్భిః పరిదష్టదచ్ఛదైః,
మహాభుజైః సాభరణైః సహాయుధైః సా ప్రాస్తృతా భూః కరభోరుభి ర్బభౌ ౩౮

కబంధా స్తత్ర చోత్పేతుః పతితస్వశిరోక్షిభిః,
ఉద్యతాయుధదోర్దండై రాధావంతో భటాన్ మృధే ౪౦

బలి ర్మహేంద్రం దశభి స్త్రిభి రైరావతం శరైః,
చతుర్భి శ్చతురో వాహా నేకే నారోహ మార్దయత్ ౪౧

స తా నాపతతః శక్ర స్తానద్భిః శీఘ్రవిక్రమః
చిచ్ఛేద నిశితై ర్భల్లై రసంప్రాప్తాన్ హసన్నివ ౪౨

రేణు రుల్బణో నిబిడః దిశః ఖం ద్యుమణిం సూర్యం చ ఛాదయన్ పశ్చాత్ న్యవర్తత నివృత్తో
హేతుం వద న్నాయోధనం విశినష్టి అసృక్స్రుతిభిః రుధిరప్రస్రవణైః పరితః ప్లుతాత్ సిక్తాత్ ౩౭

సా యుద్ధభూమిః శిరోభి ర్మహాభుజైః కరభసదృశోరుభిశ్చ ప్రావృతా సతీ బభౌ,
శిరాంసి విశినష్టి, ఉద్ధూతాని ఉత్క్షిప్తాని కిరీటాదీని యేభ్యః సంరంభయుక్తాః దృశో యేషు పరిదష్టా దచ్ఛదా
దంతచ్ఛదా అధరోష్ఠా యేషు తైః భుజాన్ విశినష్టి, సాభరణైః సహాయుధై రితి చ. ౩౮

కేఽపి కబంధా ఇతి, తత్ర యుద్ధే మృధే పతితాని యాని స్వశిరాంసి తత్రత్యైః అక్షిభిః
పశ్యంతః కబంధాః శిరోరహితదేహాః ఉత్పేతుః కబంధభూతాః, ఉద్యతాని ఆయుధాని యై స్తైర్భుజదండైః
దోర్దండైః సహ ధావంతో భటా ఇవావస్థితాః మహామృధే ఇతి పాఠాంతరమ్ ౪౦

బలేః పరాక్రమమాహ (బలిరితి) బలి ర్దశభిః శరై రింద్రం త్రిభి రైరావతం చతుర్భి శ్చతురో
వాహాన్ ఐరావతపాదరక్షకా నేకేన శరేణ ఆరోహం గజయంతార మార్దయ దపీడయత్ ౪౧

స శక్ర స్తా నాపతతః శరా నసంప్రాప్తానేవ ఆపతద్భి ర్నిశితైర్భల్లైః శరైః ప్రహసన్నివ
శీఘ్రవిక్రమః ధనుర్విద్యాకుశల శ్చిచ్ఛేద ౪౨

తస్య కర్మోత్తమం వీక్ష్య దుర్మర్షః శక్తి మాదదే,
తాం జ్వలంతీం మహోల్కాభాం హస్తస్థా మచ్ఛినద్ధరిః. ౪౩

తతః శూలం తతః ప్రాసం తత స్తోమరమృష్టయః
యద్యచ్ఛస్త్రం సమాదద్యాత్ సర్వం తదచ్ఛినద్ విభుః ౪౪

ససర్జాథాసురీం మాయా మంతర్ధానగతోఽసురః
తతః ప్రాదురభూచ్ఛైలః సురానీకోపరి ప్రభో ౪౫

తతో నిపేతు స్తరవో దహ్యమానా దవాగ్నినా,
శిలాః సటంకశిఖరా శ్చూర్ణయంత్యో ద్విషద్బలమ్ ౪౬

మహోరగాః సముత్పేతు ర్దందశూకాః సవృశ్చికాః,
సింహవ్యాఘ్రవరాహాశ్చ మర్దయంతో మహాగజాః ౪౭

తస్యేంద్రస్య తముత్తమం ధనుః కౌశలం కర్మ వీక్ష్య దుర్మర్షోఽసహమానో బలిః శక్తి మాదదే గృహీతవాన్ ప్రయోగం కర్తు మితి శేషః మహోల్కాయా ఇవ భా యస్యా స్తాం జ్వలంతీం శక్తిం కరస్థా మేవ హరి రింద్ర శ్చిచ్ఛేద ౪౩

తతో బలి ర్యద్య చ్ఛూలాదికం శస్త్ర మాదదే తత్సర్వం సమర్థ ఇంద్ర శ్చిచ్ఛేద ౪౪

అథాసురో బలిః స్వయం తిరోహితః ఆసురీం మాయాం ససర్జ కీదృశీ మిత్యత్ర తామేవ దర్శయతి (తత ఇతి సార్ధైః షడ్భిః) హే ప్రభో! సురసైన్య స్యోపరిష్టాత్ శైలోఽద్రి ర్మాయికః ప్రాదుర్బభూవ ౪౫

తస్మా చ్ఛైలా త్తరవో వృక్షా నిపేతుః, కథంభూతాః దవాగ్నినా దహ్యమానాః తథా టంకవత్ తీక్ష్ణైః శిఖరైః సహితాః శైలాః ద్విషతాం దేవానాం బలం చూర్ణయంతో నిపేతుః ౪౬

దంశనస్వభావాః వృశ్చికైః సహితా మహోరగాశ్చ సముత్పేతుః. సింహాదయో మహాగజాశ్చ నర్దయంతః శబ్దయంతః సముత్పేతు రిత్యనుషంగః ౪౭

(దేవాసురసంగ్రామస్తత్ర దైత్యమాయానిర్మాణం ప్రత్యక్షీభూతహరిణా మాయానిరాసః)

యాతుధాన్యశ్చ శతశః శూలహస్తా వివాససః,
ఛింధి భింధీతి వాదిన్యస్తథా రక్షోగణాః ప్రభో ౪౮

తతో మహాఘనా వ్యోమ్ని గంభీరపరుషస్వనాః
అంగారాన్ ముముచు ర్వాతై రాహతాః స్తనయిత్నవః ౪౯

సృష్టో దైత్యేన సుమహాన్ వహ్నిః శ్వసనసారథిః
సాంవర్తక ఇవాత్యుగ్రో విబుధధ్వజినీ మధాక్ ౫౦

తతః సముద్ర ఉద్వేలః సర్వతః ప్రత్యదృశ్యత,
ప్రచండవాతై రుద్ధూతతరంగావర్తభీషణః ౫౧

ఏవం దైత్యై ర్మహామాయై రలక్ష్యగతిభీషణైః
సృజ్యమానాసు మాయాసు విషేదుః సురసైనికాః ౫౨

వివాససః నగ్నాః శూలహస్తాః శతశః సహస్రశశ్చ యాతుధాన్యః భింధి ఛింధీతి వాదిన్యః సముత్పేతుః తతో రక్షోగణాశ్చ ౪౮

హే ప్రభో! తతో వ్యోమ్ని గంభీరః పరుషః కఠోరశ్చ స్వనో యేషాం తే మహామేఘా వాతై రాహతాః స్తనయిత్నవః గర్జంతః అంగారాన్ ముముచుః ౪౯

దైత్యేన బలినా సృష్టో మహాన్ విపులః శ్వసనసారథి ర్వాయుసనాథో వహ్నిః సాంవర్తకః ప్రళయానల ఇవాత్యుగ్రో విబుధధ్వజినీం దేవానాం చమూం అధాక్ అదహత్, ౫౦

తతః సర్వతః చతుర్దిక్షు సముద్రః ప్రత్యదృశ్యత దేవై రితి శేషః కథంభూతః? ఉద్వేలః మర్యాదాతిగః ప్రచండై ర్మారుతై రుద్ధూతైః తరంగై రావర్తైశ్చ భీషణః, ౫౧

యథా బలినా ఏవ మన్యైశ్చ మహామాయై రలక్ష్యగతిభి ర్యుద్ధే మాయాసు సృజ్యమానాసు సతీషు సురసైనికాః విషేదుః దుఃఖితా బభూవుః. ౫౨

న తత్ప్రతివిధిం యత్ర విదు రింద్రాదయో నృప,
ధ్యాతః ప్రాదురభూ త్తత్ర భగవాన్ విశ్వభావనః ౩౯

తతః సుపర్ణాంసకృతాంఘ్రిపల్లవః పిశంగవాసా నవకంజలోచనః,
అదృశ్య తాష్టాయుధబాహు రుల్లసత్ శ్రీకౌస్తుభానర్ఘ్యకిరీటకుండలః ౪౦

తస్మిన్ ప్రవిష్టేఽసుర కూటకర్మజా మాయా వినేశు ర్మహినా మహీయసః,
స్వప్నో యథా హి ప్రతిబోధ ఆగతే హరిస్మృతిః సర్వవిపద్విమోక్షణమ్ ౪౧

దృష్ట్వా మృధే గరుడవాహ మిభారివాహ ఆవిధ్య శూలమహినోదథ కాలనేమిః,
తల్లీలయా గరుడమూర్ధ్ని పతద్గృహీత్వా తేనాహన న్నృప సవాహ మరిం త్ర్యధీశః

హే నృప! యత్ర యదా ఇంద్రాదయ స్తత్ప్రతివిధిం మాయాప్రతిక్రియాం న విదు స్తదా తై ర్ధ్యాతో భగవాన్ విశ్వభావనః ప్రాదు రభూత్ ౩౯

కథంభూతః ప్రాదు ర్బభూవేత్యత్రాహ (తత ఇతి) తత ఇంద్రాదే ర్ధ్యానానంతరం గరుడ స్యాంసే స్కంధే కృతౌ నిహితౌ అంఘ్రిపల్లవౌ యేన పిశంగం వాసో వస్త్రం యస్య నవకంజే ఇవ లోచనే యస్య అష్టౌ ఆయుధయుక్తా బాహవో యస్య శ్రీశ్చ కౌస్తుభశ్చ అనర్ఘకిరీటం చ కుండలే చ ఉల్లసంతి శ్రీ కౌస్తుభాదీని యస్మిన్ ఏవంభూతోఽ దృశ్యత ఇతి పూర్వేణాన్వయః ౪౦

తతః కిమత ఆహ - తస్మిన్ భగవతి ప్రవిష్టే ఆవిర్భూతే సతి అసురాణాం కూటకర్మ మంత్రాదిప్రయోగః తస్మా జ్జాతా స్సర్వా మాయాః మహీయసోఽనేకమాయావినాశకస్య హరే ర్భగవతో మహినా మహిమ్నైవ వినేశుః వినష్టా బభూవుః యథా ప్రతిబోధే ఆగతే జాగరే ప్రాప్తే సతి స్వప్నో నశ్యతి తద్వ దిత్యర్థః హి యతః హరేః స్మృతిరేవ సర్వాసాం విపదాం విమోక్షణ మపహంతృ. కిముత శ్రీభగవత్ప్రాదుర్భావః ఆపదా మపహ ర్త్రేతి వక్తవ్య మితి భావః ౪౧

మృధే యుద్ధే గరుడవాహం శ్రీభగవంతం దృష్ట్వా ఇభారివాహః సింహవాహనః కాలనేమి రసురః శూల మావిధ్య భ్రామయిత్వాఽహినోత్ చిక్షేప. తస్య గరుడస్య మూర్ధని ఆపతత్ శూలం గృహీత్వా హే నృప తేనైవ శూలేన త్ర్యధీశః త్రిలోకేశో భగవాన్ సవాహమ్ ఇభారివాహనసహితమ్ అరిం శత్రుం కాలనేమి మహనత్ హతవానిత్యర్థః ౪౨

(దేవాసురసంగ్రామస్తత్ర దైత్యమాయానిర్మాణం, ప్రత్యక్షీభూతహరిణా మాయానిరాసః)

మాలీ సుమాల్యతిబలౌ యుధి పేతతు ర్య చ్చక్రేణ కృత్తశిరసా వధ మాల్యవాం స్తమ్,
ఆహత్య తిగ్మగదయాఽహన దండజేంద్రం తావచ్ఛిరోఽచ్ఛిన దరేర్నదతోఽరిణాఽఽద్యః.

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే,
దేవాసురసంగ్రామే దశమోఽధ్యాయః

తతోఽతిబలౌ మాలిసుమాల్యాఖ్యౌ అసురౌ యస్య భగవతః చక్రేణ కృత్తశిరసౌ ఛిన్నశిరసౌ యుధి పేతతుః తత్ర మాలినో విక్రమం కథయన్ తస్య శిరశ్ఛేదనం శ్రీభగవచ్చక్రకృత మాహ (అథేతి.) అథ కాలనేమివధానంతరం మాల్యవాన్ మాలీ తం భగవదధిష్ఠిత మండజేంద్రం గరుడం తీక్ష్ణయా గదయాఽఽహత్య సంఘట్య అహనత్ తాడితవాన్ తావన్నదతోఽరే ర్మాల్యవతః శిరోఽరిణా చక్రేణ ఆద్యో భగవాం శ్చిచ్ఛేద అత్ర మాల్యవచ్ఛబ్దో న శ్రీరామాయణప్రసిద్ధమాల్యవద్విషయః అపిత్వసురాంతరపరః ౫౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
దశమోఽధ్యాయః

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

అథో సురాః ప్రత్యుపలబ్ధచేతసః పరస్య పుంసః పరయాఽనుకంపయా,
జఘ్ను ర్భృశం శక్రసమీరణాదయ స్తాం స్తాన్ రణే యై రభిసంహతాః పురా ౧

వైరోచనాయ సంరబ్ధో భగవాన్ పాకశాసనః,
ఉదయచ్ఛద్ యదా వజ్రం ప్రజా హా హేతి చుక్రుశుః ౨

వజ్రపాణి స్త మాహేదం తిరస్కృత్య పురఃస్థితమ్
మనస్వినం సుసంపన్నం విచరంతం మహామృధే ౩

నటవ న్మూఢ మాయాభి ర్మాయేశాన్ నో జిగీషసి
జిత్వా బాలాన్ నిబద్ధాక్షాన్ నటో హరతి తద్ధనమ్ ౪

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

అథో అథ పరమపురుషస్య పరమోత్కృష్టయా కృపయా ప్రత్యుపలబ్ధమాసురీభిః మాయాభి
రనభిభూతం చేతో యేషాం తే శక్రవాయ్వాదయో దేవా యుద్ధే పురా వా పూర్వం యై ర్దైత్యై
ర్వైరోచనాదిభి రభిసంహితాః ద్వంద్వశః సంగతాః యోద్ధుమితి శేషః తాన్ భృశం జఘ్నుః ౧

తదేవ ప్రపంచయతి (వైరోచనాయేతి) భగవాన్ పాకశాసనః ఇంద్రః సుసంరబ్ధః నితరాం
క్రుద్ధః వైరోచనాయ బలయే యదా వజ్ర ముదయచ్ఛత్ బలిం హంతు ముద్ధృతవాన్ తదా ప్రజాః
హాహాకారం కుర్వత్యః చుక్రుశుః రురుదుః ౨

వజ్రం పాణౌ యస్య స ఇంద్రః మహామృధే విచరంతం సుసంరబ్ధం మనస్వినం
యుయుత్సుం పురతః స్థితం వైరోచనిం తిరస్కృత్యేదం వక్ష్యమాణ మాహ ౩

తావత్ తిరస్కారప్రకార మాహ (నటవదితి ద్వాభ్యామ్) తత్ర ఏకేన వచ ఆహ (నోఽహ
మితి) హే మూఢ! మాయేశాన్ నోఽస్మాన్ నటవత్ మాయాభి ర్జేతుమిచ్ఛసి దృష్టాంత మేవోప
పాదయతి (జిత్వేతి) నిబద్ధాని అక్షీణి యేషాం తాన్ బాలాన్ అజ్ఞాన్ జిత్వా నటః కపటవృత్తి ర్యథా
తేషాం ధన మపహరతి తథా ౪

(బలేః పరాజయః, దైత్యానాం వినాశః నారదోక్త్యా యుద్ధసమాప్తిః శుక్రద్వారా బలేః సంజీవనం చ)

ఆరురుక్షంతి మాయాభి రుత్సిసృప్సంతి యే దివమ్
తాన్ దస్యూన్ విధునో మ్యజ్ఞాన్ పూర్వస్మాచ్చ పదా దధః

సోఽహం దుర్మాయిన స్తేఽద్య వజ్రేణ శతపర్వణా,
శిరో హరిష్యే మందాత్మన్ ఘటస్వ జ్ఞాతిభిః సహ 2

బలి రువాచ—

సంగ్రామే వర్తమానానాం కాలచోదితకర్మణామ్,
కీర్తి ర్జయోఽజయో మృత్యుః సర్వేషాం స్యు రనుక్రమాత్ 3

తదిదం కాలరశనం జనాః పశ్యంతి సూరయః
న హృష్యంతి న శోచంతి తత్ర యూయ మపండితాః 4

మత్ప్రభావం శృణ్వతి వదం స్తిరస్కరోతి - హే మూఢ, అజ్ఞ, పూర్వస్మాత్ పూర్వలబ్ధాత్ అధోఽధస్తనాత్ పదాత్ స్థానాత్ యే ఆరురుక్షంతి ఆరోఢుమిచ్ఛంతి ఉత్తరోత్తరం లోకమారోఢు మిచ్ఛంతి అసురాః, యే చ మాయాభిర్దివం స్వర్గం ఉత్సిసృప్సంతి ఉత్సర్పితు మిచ్ఛంతి తాన్ దస్యుప్రాయాన్ దుష్టజంతుతుల్యాన్ అధునా విధునోమి హన్మి 1

దుర్మాయిన స్తవ శిరః సోఽహం శతం పర్వాణి యస్య తేన వజ్రేణ ఆయుధేన హరిష్యే హే మందాత్మన్ జ్ఞాతిభిః సహ ఘటస్వ యథాబలం విక్రమస్వ 2

ఇత్థం తిరస్కృత ఉక్తశ్చాపి బలిః (సంగ్రామ ఇతి త్రిభిః) కాలేన చోదితాని సుఖదుఃఖజయాపజయాదిఫలదానాయ ప్రవర్తితాని కర్మాణి యేషాం తేషాం సంగ్రామే యుద్ధే వర్తమానానాం కీర్త్యాదయః సర్వేషా మనుక్రమాత్ కీర్త్యాదినిమిత్తకర్మపరిపాకానుక్రమాత్ స్యురేవ భవతామపి న సర్వదా కీర్త్యాదయో జటావుః, కింతు తత్తన్నిమిత్తకర్మపరిపాకదశాయామేవే త్యస్మాకమపి తద్వైవేతి భావః 3

తమిమమనుక్రమేణ కీర్త్యాదిమంతం జనం కాలరశనం కాలయంత్రితం కాలోన్మిషితకర్మఫలభోక్తారం సూరయః పండితాః పశ్యంతి అత స్తే కీర్తిజయమృత్యుషు న హృష్యంతి తద్విపరీతేషు న శోచంతి చ తత్రైవం విధే వివేకే యూయ మపండితాః అనిపుణాః 4

న వయం మన్యమానానా మాత్మానం తత్ర సాధనమ్
గిరో వః సాధుశోచ్యానాం గృహ్ణీమో మర్మతాడనాః ౯

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యాక్షిప్య విభుం వీరో నారాచై ర్వీరమర్దనః,
ఆకర్ణపూర్ణై రహన దాక్షేపై రాహతం పునః ౧౦

ఏవం నిరాకృతో దేవో వైరిణా తథ్యవాదినా,
నామృష్యత్ తదధిక్షేపం తోత్రాహత ఇవ ద్విపః ౧౧

ప్రాహరత్ కులిశం తస్మా అమోఘం పరమర్దనః,
సయానో న్యపతద్ భూమౌ ఛిన్నపక్ష ఇవాచలః ౧౨

సఖాయం పతితం దృష్ట్వా జంభో బలిసఖః సుహృత్

అత్ర కిర్తాద వాత్మానం దేహం సాధనసాధకం మన్యమానానాం అత ఏవ సాధుభిః శోచ్యానామ్ అహో అజ్ఞా ఏతే ఇత్యేవం శోచ్యానాం వో యుష్మాకం మర్మతాడనాః మర్మసు తాడనం యాభి స్తా గిరో వయం న గృహ్ణీమో న సాధు మన్యామహే ౯

ఇత్థం విభు మింద్ర మాక్షిప్య అధిక్షిప్య వీరాణాం మానదో వీరో వైరోచని రాక్షేపై రధిక్షేపవాక్యై రాహతం పున రాకర్ణాంతమాకృష్టైః నారాచై రాహనత్ ౧౦

యథార్థవాదినా వైరిణా బలినైవం నిరాకృతః తిరస్కృతో దేవ ఇంద్ర స్తేన బలినా కృత మధిక్షేపం నామృష్య న్నసహత తోత్రమంకుశం తేన ఆహతో ద్విపః గజ ఇవ ౧౧

కింతు తస్మై బలయే అమోఘమప్రతిహత మరీణాం మర్దనం ఘాతుకం వజ్రం కులిశం ప్రాహరత్ ప్రాయుంక్త. హే నృప! తస్మాత్ కులిశప్రహారాత్ ఛిన్నపక్షః పర్వత ఇవ సవిమానో భూమౌ న్యపతదితి శేషః శయానో న్యపత ద్భూమావితి పాఠాంతరే న శేషః. శయానో న్యపేతి పాఠే తు శయానోఽపాదిత్యర్థః బలే స్సఖా సుహృచ్చ జంభోఽసురః సఖాయం బలిం భూమౌ

(బలేః పరాజయః, దైత్యానాం వినాశః, నారదోక్త్యా యుద్ధసమాప్తిః, శుక్రద్వారా బలేః సంజీవనం చ)

అభ్యయాత్ సౌహృదం సఖ్యు ర్హతస్యాపి సమాచరన్ ౧౩

స సింహవాహ ఆసాద్య గదా ముద్యమ్య రంహసా,
జత్రా వతాడయ చ్ఛక్రం గజం చ సుమహాబలః ౧౪

గదాప్రహారవ్యథితో భృశం విహ్వలితో గజః,
జానుభ్యాం ధరణీం స్పృష్ట్వా కశ్మలం పరమం యయౌ ౧౫

తతో రథో మాతలినా హరిభి ర్దశశతై ర్వృతః,
ఆనీతో ద్విప ముత్సృజ్య రథ మారురుహే విభుః ౧౬

తస్య తత్ పూజయన్ కర్మ యంతు ర్దానవసత్తమః,
శూలేన జ్వలతా తం తు స్మయమానోఽహనన్మృధే ౧౭

పతితం దృష్ట్వా హతస్యాపి సఖ్యు ర్బలేః సుహృదం భావప్రధానో నిర్దేశః సౌహార్ద మాచరన్ అభ్యయాత్ ఇంద్రస్యాభిముఖ మగాదిత్యర్థః ౧౨-౧౩

సింహో వాహనం యస్య స మహాబలో జంభః సమీపమాగత్య రంహసా బలేన వేగేన వా గదా ముద్యమ్య శత్రుం ఇంద్రం జత్రౌ కంఠస్య మూలదేశే అతాడయత్ తథా గజం చాతాడయత్ ౧౪

భృశం గదాప్రహారేణ వ్యథితః అత ఏవ విహ్వలితో గజః ఐరావతో జానుభ్యా మవనీం స్పృష్ట్వా పరం దుఃఖం లేభే ౧౫

తతో గజస్య దుఃఖం దృష్ట్వా మాతలినా హరిద్భి ర్దశశతైః సహస్రసంఖ్యాకై రశ్వై ర్యుక్తో రథ ఆనీత స్త మానీతం రథం విభు రింద్రో గజ మైరావత ముత్సృజ్య ఆరురుహే ఆరూఢవాన్ ౧౬

తస్య యంతు ర్మాతలే స్తత్కాలోచిత రథానయనరూపం కర్మ పూజయన్ అహో ఏవంవిధేన సారథినా భవితవ్య మిత్యేవం బహూమానయన్ జ్వలతా ప్రకాశమానేన శూలేన తం మాతలిం స్మయమానో యుద్ధే అహనత్ ౧

సేహే రుజం సుదుర్మర్షాం సత్త్వ మాలంబ్య మాతలిః
ఇన్ద్రో జంభస్య సంక్రుద్ధో వజ్రేణాపాహర చ్ఛిరః ౧౮

జంభం శ్రుత్వా హతం తస్య జ్ఞాతయో నారదా దృషేః,
నముచి శ్చ బలః పాకః తత్రాపేతు స్త్వరాన్వితాః ౧౯

వచోభిః పరుషై రిన్ద్రం మర్దయన్తోఽస్య మర్మసు,
శరై రవాకిరన్ మేఘా ధారాభి రివ పర్వతమ్ ౨౦

హరీన్ దశశతాన్యాజౌ హర్యశ్వస్య బలః శరైః
తావద్భి రర్దయామాస యుగప ల్లఘుహ స్తవాన్ ౨౧

శతాభ్యాం మాతలిం పాకో రథం సావయవం పృథక్
సకృత్ సంధానమోక్షేణ తదద్భుత మభూ ద్రణే ౨౨

సత్త్వం ధైర్య మవలంబ్య మాతల ర్దుస్సహామపి రుజం శూలఘాతజాం వ్యథాం సేహే సహితవాన్ తతః సంక్రుద్ధ ఇన్ద్రో వజ్రేణ జంభస్య శిరోఽపాహరత్ చిచ్ఛేద ౧౮

తస్య జంభస్య జ్ఞాతయో నముచిబలపాకాఖ్యా స్త్రయో నారదాదృషే ర్జంభం హతం శ్రుత్వా త్వరయా ఽన్వితాః తత్ర యుద్ధదేశే ఉపేయు రాజగ్ముః ౧౯

తే పరుషై ర్వచోభి రింద్ర మర్దయంత స్తాడయంతః తిరస్కుర్వంతః అస్యేంద్రస్య మర్మసు స్థానేషు మేఘాః జలధారాభిః పర్వతమివ శరై రవాకిరన్ ౨౦

బలపాకనముచీనాం త్రయాణాం విక్రమాన్ క్రమే ణైకై కేనాహ (హరీమితి) బలోఽసుర ఆజౌ సంగ్రామే హర్యశ్వ స్యేంద్రస్య దశశతాని అశ్వాన్ ఇతి శేష హరీ మింద్రం చ తావద్భి రేకాధికదశశతైః శరై ర్యుగపత్ అర్దయామాస తాడయతః అసౌ బలో లఘుహ స్తవాన్ శరసంధానోప యుక్తకౌశలాఖ్యలాఘవయుక్తహ స్తవాన్ ఇత్యర్థః ౨౧

పాకోఽసురః శతాభ్యాం శరాణామితి శేషః మాతలిం రథం చ పృథక్ పృథ గవయవశ్చ యుగపదేవ శరసంధానతన్మోక్షణయోగేన రణే అర్దయామాసే త్యనుషంగః తత్ సకృత్ సంధాన మోక్షణం పృథగవయవశోఽర్దనాత్మకం చ కర్మాద్భుత మభవత్ ౨౨

(బలేః పరాజయః, దైత్యానాం వినాశః, నారదోక్త్యా యుద్ధసమాప్తిః శుక్రద్వారా బలేః సంజీవనం చ)

నముచిః ఎంచదశభిః స్వర్ణపుంఖై ర్మహేషుభిః,
ఆహత్య వ్యనదత్ సంఖ్యే సతోయ ఇవ తోయదః ౨౩

సర్వతః శరకూటేన శక్రం సరథసారథిమ్,
ఛాదయామాసు రసురాః ప్రావృట్సూర్య మివాంబుదాః ౨౪

అలక్షయంత స్త మతీవ విహ్వలా విచుక్రుశు ర్దేవగణాః సహానుగాః,
అనాయకాః శత్రుబలేన నిర్జితా వణిక్పథా భిన్ననవో యథార్ణవే ౨౫

తత స్తురాషా డిషుబద్ధపంజరాద్ వినిర్గతః సాశ్వరథధ్వజాగ్రణీః,
బభౌ దిశః ఖం పృథివీం చ రోచయన్ స్వతేజసా సూర్య ఇవ క్షపాత్యయే ౨౬

నిరీక్ష్య పృతనాం దేవః పరై రభ్యర్దితాం రణే,
ఉదయచ్ఛద్ రిపుం హంతుం వజ్రం వజ్రధరో రుషా ౨౭

నముచిస్తు స్వర్ణమయాః పుంఖాః మూలప్రాంతదేశాః యేషాం తైః పంచదశభి ర్మహద్భి రిషుభి రింద్ర మాహత్య ప్రతాడ్య జలలో మేఘ ఇవ స్వయం సంఖ్యే వ్యనదత్ దధ్వాన. ౨౩

తతః సర్వేఽసురాః ప్రావృట్కాలికం సూర్యం మేఘా ఇవ రథసారధియుక్తం ఇంద్రం సర్వతః శరవర్షేణ ఛాదయామాసుః ౨౪

తదా తమింద్ర మలక్షయంతోఽపశ్యంతః సహానుగాః సర్వే దేవగణాః అతీవ విహ్వలిత చిత్తాః అనాయకాః విచుక్రుశుః యథా మహార్ణవే భిన్నా నౌ ర్యేషాం తే దీర్ఘాభావ అర్ణః, అత ఏవ విసర్జితా వణిక్పథాః వాణిజ్యవృత్తయః క్రోశంతి తద్వత్ ౨౫

తత స్తురాషా డింద్రః బాణపుంఖానాం పంజరాత్ సాశ్వరథధ్వజసారథి ర్వినిర్గతః క్షపాత్యయే నిశావసానే సూర్య ఇవ స్వతేజసా దిశః ఖ మాకాశం పృథివీం చ ప్రకాశయన్ బభౌ ౨౬

అసురాణాం శరై రభ్యర్దితాం పీడితాం స్వసేనాం నిరీక్ష్య దేవో వజ్రధరః శక్రో రణే రిపూ నసురాన్ హంతుం రుషా వజ్ర ముదయచ్ఛత్ ఉద్ధృతవాన్ ౨౭

స తేనైవాష్టధారేణ శిరసీ బలపాకయోః
జ్ఞాతీనాం పశ్యతాం రాజన్ జహార జనయన్ భయమ్. ౨౮

నముచిస్తద్వధం దృష్ట్వా శోకామర్షరుషాన్వితః
జిఘాంసు రింద్రం నృపతే చకార పరమోద్యమమ్ ౨౯

అశ్మసారమయం శూలం ఘంటావద్ధేమభూషణమ్
ప్రగృహ్యాభ్యద్రవత్ క్రుద్ధో హతోఽసీతి వితర్జయన్,
ప్రాహిణోత్ దేవరాజాయ నినదన్ మృగరాడివ ౩౦

తదాపతద్ గగనతలే మహాజవం విచిచ్ఛిదే హరి రిషుభిః సహస్రధా,
తమాహవ న్నృప కులిశేన కంధరే రుషాన్విత స్త్రిదశపతిః శిరో హరన్ ౩౧

న తస్య హి త్వచమపి వజ్ర ఊర్జితో బిభేద యః సురపతినౌజసేరితః,

ఇంద్రోఽష్టౌ ధారా యస్య తేనైవ వజ్రేణైవ బలపాకయో రసురయోః శిరసి మూర్ధానౌ జహార చిచ్ఛేద, కిం కుర్వన్? హే రాజన్! పశ్యతాం బలపాకయోః జ్ఞాతీనాం మహత్ భయం జనయన్ ౨౮

తతో నముచిస్తయో ర్బలపాకయో ర్వధం దృష్ట్వా శోకామర్షాభ్యాం యుక్తయా రుషా యుక్తః హే నృప! తం శక్రం హంతు మిచ్ఛుః పరమ ముద్యమం యత్నం చకార ౨౯

ఉద్యమమేవాహ (అశ్మేతి) అశ్మసారమయం ఘంటావత్ లోహమయం ఘంటాభి ర్యుక్తం హేమభూషణం శూలం ప్రగృహ్య క్రుద్ధోఽభ్యద్రవత్తతో హతోఽసీతి వితర్జయన్ భ్రామయన్ సింహ ఇవ వినదన్ దేవరాజాయేంద్రాయ ప్రాహిణోత్ ప్రాయుంక్త ౩౦

గగనతలే మహోల్కావదాపతచ్ఛూల మింద్రః శరైః సహస్రధా విచిచ్ఛిదే చిచ్ఛేద హే నృప! తతః రుషా యుక్తః త్రిదశపతి రింద్రః తం నముచిం కంధరే కంఠే శితేన కులిశేన వజ్రేణాసమంతాద్ధనన్ ఛిందం స్తస్య శిరోఽహర్తు మారబ్ధవాన్ ౩౧

యః సురపతి నేంద్రే ణౌజసా బలినేరితః ప్రయుక్తః ఊర్జితః బలవాన్ వజ్రః సః తస్య

బలేః పరాజయః, దైత్యానాం వినాశః నారదోక్త్యా యుద్ధసమాప్తిః శుక్రద్వారా బలేః సంజీవనం చ)

తదద్భుతం పర మతివీర్యవృత్రభిత్ తిరస్కృతో నముచి శిరోధరత్వచా ౩౨

తస్మా దింద్రోఽబిభే చ్ఛత్రో ర్వజ్రః ప్రతిహతో యతః,
కిమిదం దైవయోగేన భూతం లోకవిమోహనమ్ ౩౩

యేన మే పూర్వ మద్రీణాం పక్షచ్ఛేదః ప్రజాత్యయే
కృతో నివిశతాం భారైః పతత్రైః పతతాం భువి ౩౪

తపః సారమయం త్వాష్ట్రం వృత్రో యేన విపాటితః
అన్యే చాపి బలోపేతాః సర్వాస్త్రై రక్షతత్వచః ౩౫

సోఽయం ప్రతిహతో వజ్రో మయా ముక్తోఽసురేఽల్పకే.

నముచే స్త్వచం చర్మాపి న బిభేద భేత్తుం నాశకో్న్ దిత్యర్థః అతివీర్యం వృత్ర మభినదితి తథాభూతో వజ్రః నముచేః శిరోధరత్వచా తిరస్కృతః ఇత్యేతత్ పరమద్భుత మాసీదితి శేషః ౩౨

తస్మా చ్ఛత్రో ర్నముచే రింద్రోఽబిభే ద్భీతోఽభవత్. కుతః? యతో వజ్రః ప్రతిహతో బభూవ తస్య భయనిమిత్తాం చింతాం దర్శయతి! ఇదం వజ్రప్రతిహతిరిత్యేతత్ కిం దైవయోగేన భూతం జాతమ్? కిం వా లోకం విమోహయజ్జాతం లోకమోహనార్థం జాత మిత్యర్థః ౩౩

అన్యథా క్వాప్యప్రతిహతేన వజ్రేణ నైవం భవితవ్య మిత్యాహ (యేనేతి) మే మయా కర్త్రా యేన వజ్రేణ యచ్ఛబ్దస్య సోఽయ మిత్యుపరిష్టా త్తచ్ఛబ్దేనాన్వయః, పూర్వ మద్రీణాం పక్షచ్ఛేదః కృతః, కథంభూతానాం? భారైః పతత్రైః పక్షై ర్భువి పతతాం ప్రజాత్యయే ప్రజానాశనే నిమిత్తే విశతాం చ. ౩౫

కించ త్వాష్ట్రం త్వష్టుః సంబంధి సారమయం వీర్యాధికం యత్తపః స ఏవ వృత్రః త్వాష్ట్రం తప ఏవ వృత్రః స యేన వజ్రేణ విపాటితః కించాన్యే చాధునా బలిజమ్భపాకబలాదయోఽతిబలా అత ఏవ సర్వైః వజ్రేతరై రస్త్రై రక్షతాః త్వచో యేషాం తే నిపాతితాః ౩౫

సోఽయ మేవంవిధో వజ్రో మయా తేనైవ మయా ప్రయుక్తోఽల్పకే తుచ్ఛేఽసురే నముచౌ

నాహం తదాదదే దండం బ్రహ్మతేజోఽప్యకారణమ్ ౩౬

ఇతి శక్రం విషీదంత మాహ వా గశరీరిణీ,
నాయం శుష్కై రథో నార్ద్రై ర్వధ మర్హతి దానవః ౩౭

మయాస్మై యద్వరో దత్తో మృత్యు ర్నైవార్ద్రశుష్కయోః
అతోఽన్య శ్చింతనీయ స్తే ఉపాయో మఘవ న్రిపోః ౩౮

తాం దైవీం గిర మాకర్ణ్య మఘవాన్ సుసమాహితః,
ధ్యాయన్ ఫేన మథాపశ్య దుపాయ ముభయాత్మకమ్ ౩౯

న శుష్కేణ న చార్ద్రేణ జహార నముచేః శిరః,
తం తుష్టువు ర్మునిగణా మాల్యై శ్చావకిరన్ విభుమ్ ౪౦

ప్రతిహతో బభూవ. బ్రహ్మతేజః దధీచేః సామర్థ్యరూప మప్యధినా అకారణం నిష్కారణం దండం లగుడతుల్యం జాతం, వజ్రం నాదదే న పరిగృహ్ణామి ౩౬

ఇతి విషీదంతం ఇత్థం క్లిశ్యంత మింద్ర మశరీరిణీ పరాదేవతా వాగువాచ తదేవాహ (నేతి సార్ధేన) అయం దానవః నముచిః శుష్కైరథో ఆర్ద్రైరపి వధం నార్హతి ౩౭

కుతః యతో మయాఽస్మై నముచయే యో వరో దత్తః, కోఽసౌ, ఆర్ద్రశుష్కాభ్యాం మృత్యు రస్య నైవ భూయా దిత్యేవం, అతో వజ్రస్య శుష్కద్వాన్న తేనాయం హన్యతే కింతు హే మఘవన్! అస్య రిపోః వధార్థం త్వయాఽన్య ఏవ ఉపాయః చింతనీయః, ౩౮

ఇత్యేవంభూతాం దైవీం గిరం శ్రుత్వా మఘవా ఇంద్రః సుసమాహితో భూత్వా ధ్యాయన్ ఆర్ద్రశుష్కాత్మకం వస్తు చింతయన్ తదుభయాత్మకం వస్తు ఫేన మపశ్యత్ ఫేన ముభయాత్మకం నిశ్చితవాన్. ౩౯

తదేవాహ — న శుష్కేణ న చార్ద్రేణ, కింతూభయాత్మకేన ఫేనేన తదుపలిప్తేన వజ్రేణ నముచేః శిరో జహారేత్యర్థః తం నముచే ర్హంతార మింద్రం మునిగణా స్తుష్టువు మాల్యాని పుష్పాణి చ అవాకిరన్ వవర్షుః ౪౦

(బలేః పరాజయః, దైత్యానాం వినాశః నారదోక్త్యా యుద్ధసమాప్తిః శుక్రద్వారా బలేః సంజీవనం చ)

గంధర్వముఖ్యౌ జగతు ర్విశ్వావసుపరావసూ
దేవదుందుభయో నేదు ర్నర్తక్యో ననృతు ర్ముదా ౪౧

అన్యేఽప్యేవం ప్రతిద్వంద్వాన్ వాయ్వగ్నివరుణాదయః.
సూదయామాసు రస్త్రౌఘై ర్మృగాన్ కేసరిణో యథా ౪౨

బ్రహ్మణా ప్రేషితో దేవాన్ దేవర్షి ర్నారదో నృప.
వారయామాస విబుధాన్ దృష్ట్వా దానవసంక్షయమ్ ౪౩

నారద ఉవాచ—

భవద్భి రమృతం ప్రాప్తం నారాయణభుజాశ్రయైః,
శ్రియా సమేధితాః సర్వ ఉపారమత విగ్రహాత్. ౪౪

శ్రీశుక ఉవాచ—

సంయమ్య మన్యుసంరంభం మానయంతో మునే ర్వచః.

గంధర్వశ్రేష్ఠౌ విశ్వావసుః పరావసుశ్చ గానం జగతుః చక్రతుః దేవదుందుభయో వేదు ర్ధ్వనుః నర్తక్యః స్త్రియః ముదా ననృతుః ౪౧

అన్యేఽపి వాయ్వాదయః స్వప్రతిద్వంద్వాన్ అస్త్రౌఘైః శస్త్రాదిసమూహైః దేవమేః సూదయామాసు ర్వినాశితవంతః తత్ర దృష్టాంతమాహ (మృగ నితి) కేసరిణః సింహాః మృగాన్ హరిణాదీన్ యథా వినాశయంతి తథేత్యర్థః ౪౨

ఏవం దేవానాం విజయే జాతేఽపి వైరవశా త్తై ర్దానవానాం సంక్షయం దృష్ట్వా బ్రహ్మణా ప్రేషితో దేవర్షి ర్నారదో దేవాన్ విబుధాన్ దేవానుగాన్ అన్యాంశ్చ దానవవినాశా న్నివారయామాసే త్యన్వయః హే నృపేతి సంబోధనేన ఇయమప్యలౌకికీ భగవల్లీలా యత్పూర్వః సముపేక్ష్య స్వభక్త దేవవిజయానంతరం తేన అంతర్యామిణా నాశనార్థం బ్రహ్మ ప్రేరితో న పూర్వమితి సూచయతి ౪౩

భగవదనుగ్రహే ణైవ దేవానాం విజయో జాతో న తేషాం పరాక్రమేణ కే బలమితి నారద వచనేనైవ దర్శయం స్తద్వచన మాహ (భవద్భిరితి) నారాయణభుజా ఆశ్రయో యేషాం తథాభూతై ర్భవద్భిః తదనుగ్రహేణ అమృతం ప్రాప్తం తదనుగ్రహా దేవ తద్వశవర్తిన్యా శ్రియా లక్ష్మ్యా చ సర్వే యూయం సమ్యగేధితాః కృపాదృష్ట్యా వర్ధితాః, అతః కార్యస్య జాతత్వాత్ అధునా యుద్ధఫలత్వాభావాత్ విఫలా ద్విగ్రహాత్ యుద్ధాదుపా రమతే త్యన్వయః ౪౪

ఏవంభూతం మునేః నారదస్య వచో మానయంతో దేవా మన్యుం తత్ప్రయుక్తం

ఉపగీయమానానుచరై ర్యయుః సర్వే త్రివిష్టపమ్ ౪౫

యేఽవశిష్టా రణే తస్మిన్ నారదానుమతేన తే
బలిం విపన్న మాదాయ అస్తం గిరి ముపాగమన్ ౪౬

తత్రావినష్టావయవాన్ విద్యమానశిరోధరాన్,
ఉశనా జీవయామాస సంజీవిన్యా స్వవిద్యయా ౪౭

బలి శ్చోశనసా స్పృష్టః ప్రత్యాపన్నేంద్రియస్మృతిః,
పరాజితోఽపి నాఖిద్య ల్లోకతత్త్వవిచక్షణః ౪౮

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కందే,
దేవాసురసంగ్రామే ఏకాదశోఽధ్యాయః

యుద్ధోద్యోగం చోపసంహృత్య సర్వే ఇంద్రాదయో దేవా అనుచరై రుపగీయమానాః, సంధిరార్షః త్రివిష్టపం స్వర్గలోకం యయుః ౪౫

తత స్తస్మిన్ రణే యే హతావశిష్టా దానవా దైత్యాశ్చ తే సర్వే నారదస్యానుజ్ఞయా విపన్నం వజ్రప్రహారేణ భూమౌ శయానం బలి మాదాయాస్తాద్రిం యయుః ౪౬

తత్రాస్తాద్రౌ ఉశనా భార్గవః అవినష్టాః అవయవాః యేషాం విద్యమానా శిరోధరాః యేషాం తాన్ అసురాన్ ఆత్మనః స్వసంబంధిన్యా, అనేనానితరసాధారణత్వం సూచితమ్ మృతసంజీవిన్యాఖ్యయా విద్యయా మంత్రవిద్యయా జీవయామాసేత్యర్థః ౪౭

బలిశ్చ ఉశనసా సంస్పృష్టః ప్రత్యాపన్నాని పునః ప్రాప్తాని ఇంద్రియాణి స్మృతిశ్చ యేన సః పరాజితోఽపి నాఖిద్యత్ తత్కుతః? యతో లోకతత్త్వవిచక్షణః లోకానాం ప్రకృతిసంసృష్టజీవానాం యత్తత్త్వం కర్మ యత్త జ్జయాపజయసుఖదుఃఖాదిఫలభోక్తృత్వరూపం తత్ర విచక్షణః తత్పరిశీలన నిపుణః. ౪౮

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ఏకాదశోఽధ్యాయః

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

శ్రీబాదరాయణి రువాచ—

వృషధ్వజో నిశమ్యేదం యోషిద్రూపేణ దానవాన్
మోహయిత్వా సురగణాన్ హరిః సోమ మపాయయత్. ౧

వృష మారుహ్య గిరిశః సర్వభూతగణై ర్వృతః,
సహ దేవ్యా యయౌ ద్రష్టుం యత్రాస్తే మధుసూదనః ౨

సభాజితో భగవతా సాదరం సోమయా భవః,
సూపవిష్ట ఉవాచేదం ప్రతిపూజ్య స్మయన్ హరిమ్ ౩

శ్రీ మహాదేవ ఉవాచ—

దేవదేవ జగద్వ్యాపిన్ జగదీశ జగన్మయ,

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

భగవన్మాయయా దైత్యా ముముహు రితి న విచిత్రం యతో రుద్ర ఏవ ముమోహ ఇతి వక్తు మధ్యాయః ప్రవర్తతే (వృషధ్వజ ఇతి) హరి ర్యోషిద్రూపేణ దానవాన్ మోహయిత్వా సురగణాన్ సోమ మమృత మపాయయ దితీదం శ్రుత్వా వృషధ్వజో రుద్రః భవాన్యా సహ వృష మారుహ్య సర్వై ర్భూతగణైః ప్రమథాదిభిః పరివృతో యత్ర మధుసూదనో వర్తతే తత్ర యోషిద్రూపం ద్రష్టుం జగామ ౧—౨

సోమయోమయా సహ సాదరం యథా తథా భగవతా సభాజితః సత్కృతః భవో రుద్రః సమ్య గుపవిష్టో హరిం ప్రతిపూజ్య స్మయన్నిదం వక్ష్యమాణ మువాచ. ప్రతిపూజాత్ర స్తుతిః ౩

తామేవాహ (దేవదేవేత్యాదిభి రష్టభిః.) తత్రాసురసమ్మోహనాయ ధృతం యోషిద్రూపం మహ్యం దర్శయేతి ప్రార్థయితుకామో నచేనేవ బాలా నసురాన్ వంచయితుం మయా ధృతం కపట పుంశ్చలీరూపం ద్రష్టుం కిమిచ్ఛసీతి మా ప్రత్యాచష్టే త్యభిప్రయన్ కృత్స్నజగదుదయవిభవలయబంధ మోక్షలీలస్య అచింత్యవివిధవిచిత్రశక్తేస్తవ తద్యోషిద్రూపం ధర్మప్రతిపక్షజగదుపద్రవకృదసుర

సర్వేషా మపి భావానాం త్వ మాత్మా హేతు రీశ్వరః ౪

ఆద్యంతావస్య యన్మధ్య మిద మన్య దహం బహిః,
యతోఽవ్యయస్య నైతాని తత్ సత్యం బ్రహ్మ చిద్ భవాన్. ౫

[illegible]హానేవ త్వద్వినాశార్థత్వా[illegible] దామక్మష్ఠా[illegible]హపవ లీలయా ఆత్మీయసంకల్పేన ధృతం దర్శనీయ మేవాన్యథా ప్రకృతిపురుషవిలక్షణ[illegible] [illegible]మస్తకామస్య నిరతిశయానందమహోదధే స్తవేదం ప్రాకృతిస్య[illegible] న ఘటత ఇతి వక్తు మసితరసాధారణైః ధర్మైః సంబోధయతి (దేవదేవేతి) హే దేవదేవ! దేవానా మస్మదాదీనా మపి దేవ! హే జగద్వ్యాపిన్! జగద్వ్యాపిత్వం న వాయ్వాకాశాదివత్ తూష్ణీమపి తు ప్రశా[illegible] [illegible]ణ సంబోధయతి జగదీశేతి హే జగదీశ జగత్ప్రశాసితః! జగచ్ఛబ్దః కార్యావస్థచిదచిద్వాచకః జగత్పరః న కేవలం జగదీశః అపితు తద్రూపశ్చే త్యభిప్రాయేణ సంబోధయతి (జగన్మయేతి) హే జగత్ప్రచుర తత్ప్రచురత్వం చ తచ్ఛరీరకత్వేనే త్యభిప్రేత్య తత్ప్రతి [illegible] త్వమేవే [illegible]హ - సర్వేషామపి చేతనాచేతనాత్మకానాం భావానాం పదార్థానా మాత్మా త్వమేవ [illegible]త్వ మంతఃప్రవిశ్య [illegible]కత్వం న కేవల [illegible]త్మైవ అపితు హేతుః కారణభూతః ఈశ్వరః [illegible] త్వమే వేత్యర్థః ౪

ఏవం కార్య[illegible] [illegible]దచిదాత్మత్వం చోక్తమ్ త[illegible] కారణత్వమ్ - ఉపాదానత్వ [illegible] నిమిత్తత్వ[illegible] చేతి ద్వివిధ మభిప్రేతమ్ [illegible] [illegible]త్వ ముపపాదయన్ [illegible]త్రియుక్తి [illegible] (ఆద్యంతావితి) [illegible] తి [illegible]" తతశ్చ యతో యస్మిన్ యేన [illegible] అసృష్టి రుత్పత్తిః [illegible] సూక్ష్మచి చిద్విశిష్టాత్ [illegible] జగతో విలక్షణ [illegible] ప్రత్య[illegible] బహి[illegible] [illegible]యస్య ప్రకృతిపురు[illegible]రహితస్య [illegible] ఏతాన్యాద్యం మధ్యా[illegible] [illegible]వంభూతం సత్యం [illegible]తః స్వభావతశ్చ వికార[illegible] [illegible]సంకుచితాపరిచ్ఛిన్న[illegible] [illegible]దాత్మకత[illegible] చ బ్రహ్మస్వరూపేణ గుణైశ్చ [illegible]బృహత్ భవానేవ [illegible]వివిత్యాదినా జగత్కారణత్వే నోక్తస్య స్వరూపం విశోధ్యతే [illegible] బ్రహ్మ [illegible], తథా "సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ" ఇత్యనేన జగత్కారణత్వాదినోక్తం స్వరూపం విశోధ్యతే తద్వత్ స[illegible]వాక్యార్థోఽత్రానుసంధేయః సత్యశబ్దస్య చిద్బ్రహ్మశబ్దాభ్యాం జ్ఞానానంతపదయో శ్చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ౫

(భగవతో మోహినీరూపం దృష్ట్వా మహాదేవస్య మోహః)

తవైవ చరణాంభోజం శ్రేయస్కామా నిరాశిషః,
విసృజ్యోభయతః సంగం మునయః సముపాసతే ౬

త్వం బ్రహ్మ పూర్ణ మమృతం విగుణం విశోక మానందమాత్ర మవికారమనన్య దన్యత్.

"కశ్చ ధ్యేయః కారణం తు ధ్యేయః" ఇతి జగత్కారణత్వసమనియతత్వ ముపాస్యత్వ మని తరసాధారణత్వం తు ధ్యేయః" ఇతి జగత్కారణ్వ సమనియతత్వముపాస్యత్వ మనితరసాధారణత్వం చాహ (తవైవేతి) యతో జగత్కారణభూతః త్వ మత స్తవైవ చరణాంభోజం నిఃశ్రేయసకామా ముముక్షవః ఉభయతః ఇహాముత్ర చ సంగం త్యక్త్వా నిరాశిషః అనన్యప్రయోజనాః మునయః మననశీలాః భక్తాః త్వత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిమననశీలా ఇత్యర్థః. సముపాసతే సమ్యక్ విఘ్నై రనభిభూయమానాః సంతః ఉపాసతే సమీప మాసతే ఇత్యర్థః ౬

అథ లీలార్థమేవ యోషిద్రూప ముపాత్తమ్, అన్యథా ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య ప్రాకృతవ న్న ఘటత ఇత్యభిప్రయన్ ప్రకృతిపురుష యో రసంబావితై ర్ధర్మై ర్విశిష్టం వేదాంతవేద్యం జగన్నిమిత్త కారణం స్తౌతి (త్వమితి) త్వం బ్రహ్మస్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం పరమాత్మతత్త్వం త్వమేవ కిం తద్ బ్రహ్మ? యత్ పూర్ణం సర్వవ్యాపి అమృతం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికార రహితం బ్రహ్మామృతశబ్దాభ్యాం సత్యాదివాక్యోదితం ప్రత్యభిజ్ఞాపితం పూర్ణపదే "తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్" ఇతి వాక్యోదితమ్, అత్ర పూర్ణశబ్దః కర్తరి క్తాంతః. విగుణం స్థౌల్యాదిగుణరహిత మనేన "స్థూలమనణ్వహ్రస్వమ్" ఇత్యాద్యస్థూలాదివాక్యోదితం ప్రత్యభిజ్ఞాపితం. విశోకమిత్యనేన "య ఏష ఆత్మా௨పహతపాప్మా" ఇత్యాది దహరవాక్యోదితం ఆనందమాత్రమిత్యనేన "విజ్ఞాన మానందమ్" ఇత్యాదివాక్యోదితం మాత్రచా దుఃఖసంభేదవ్యుదాసః అవికార మిత్యనేన "నిష్క్రియం నిష్కలమ్" ఇత్యాదివాక్యోదితం నిరవద్యత్వం ప్రత్యభిజ్ఞాపితం అనన్యత్ సర్వశరీరకత్వాత్ సర్వకారణత్వాచ్చ సర్వస్మాత్ ప్రకృతిపురుషాత్మకా జ్జగతో௨నన్యత్ అనేన "ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా, అయమాత్మా బ్రహ్మ తత్త్వమసి, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాదివాక్యార్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః, అన్య చ్ఛరీరా చ్ఛరీరిణో జీవాద్ అన్యత్ అనేన "య ఆత్మని తిష్ఠన్, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్" ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః, విశ్వస్యోదయస్థితిసంయమానాం సృష్టిస్థితిలయానాం హేతు రిత్యనేన "సదేవ సౌమ్యేద మగ్ర ఆసీత్, అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య సన్మూలాః సౌమ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః" ఇత్యాదికారణవాక్యార్థః ఆత్మేశ్వర

విశ్వస్య హేతు రుదయస్థితిసంయమానా మాత్మేశ్వరశ్చ తదపేక్షతయానపేక్షః ౭
ఏక స్త్వమేవ సదసద్ ద్వయ మద్వయం చ స్వర్ణం కృతాకృత మివేహ న వస్తుభేదః
అజ్ఞానత స్త్వయి జనై ర్విహితో వికల్పో యస్మా ద్గుణ వ్యతికరో నిరుపాధికస్య ౮

అనన్యేశ్వరః "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం, న తత్సమ శ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః" ఇత్యాది శ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః యద్వా విశ్వస్య చిదచిదాత్మకస్యాత్మా తదుదయస్థితిసంయమానాం వ్యాపారాణాం తదపేక్షతయా కర్తృభూతోక్తవిధపరమాత్మస్వరూపాపేక్షతయా తదుదయాదీనా మీశ్వరకర్తృభూతశ్చేత్యర్థః అనేన పూర్వ మభిప్రేతం నిమిత్తకారణత్వ ముపపాదితం భవతి ఏవం భూతోఽపి త్వమనపేక్షః అపేక్షారహితః అనాదరః సర్వ మిదం కల్యాణగుణజాత మభ్యాదదానో ప్యనాదరః - అనేన "సర్వమిద మభ్యాత్తోఽవాక్యనాదరః" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః అవాప్తసమస్త కామత్వే నాపేక్షణీయత్వాభావా దనాదరః అత ఏవావాక్ అజల్పాకః పరిపూర్ణైశ్వర్యత్వాత్ "బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతం నిఖిలం జగత్ తృణీకృత్య జోష మాసీనః ఇతి శ్రుత్యర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపిత ఇత్యర్థః ౭

అనన్య దన్యదిత్యుక్తేఽనన్యత్వాన్యత్వే ఉపపాదయతి (ఏక ఇతి) సదసత్ చిదచిదుభయాత్మకం జగత్ త్వ మేక ఏవ కార్యభూతాత్ చిదచిదుభయాత్మకాత్ జగతః తత్కారణభూతః త్వ మభిన్న ఏవేత్యర్థః కార్యకారణయో రభేదాదితి భావః నను కార్యకారణాభ్యాం సజాతీయాభ్యామేవ భవితవ్యమ్, కార్యం చ జగత్ చిదచిదాత్మకమ్ అహం తు తదుభయవిలక్షణత్వేన త్వయైవాభిహిత ఇత్యాశంకాం విరాచికీర్షు ర్విశినష్టి (ఏక ఇతి) ఏకః నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేన ఏకః సదసదాత్మకజగద్గతభేదస్య నామరూపవిభాగప్రయుక్తత్వేన తత్ప్రతిసంబంధ్యేకత్వం తదభావప్రయుక్త మత్రైకశబ్దార్థః ఏవం చ సాలక్షణ్యాత్ కార్యకారణభావః తయో రభేద శ్చోపపన్న ఇతి భావః కార్యకారణయో రభేదే దృష్టాంత మాహ (అద్వయమితి) కృతాకృతం కార్యకారణావస్థం స్వర్ణ మద్వయ మేకమేవ తద్వత్ ఇహ కార్యకారణయో ర్జగద్బ్రహ్మణో ర్న వస్తుభేదః, న వస్తుభేద ఇత్యనేన కార్యత్వకారణత్వావస్థయో రవస్థాతద్వతోశ్చ భేదేఽప్యవస్థావతో ర్వస్తునోః కార్యకారణయో రభేదః కారణద్రవ్యమేవావస్థాంతరాపన్నం కార్య మిత్యుక్తమ్ అనేనాసత్కార్యవాదవ్యుదాసః సూచితః తమేవోపపాదయతి — త్వయి కార్యకారణరూపే త్వయి వికల్పో భేదః జనై ర్వైశేషికాదిభి రజ్ఞానకల్పితః, బుద్ధిశబ్దాంతరాదీనా మవస్థాభేదేనాప్యుపపత్తేః వస్తుభేదోఽజ్ఞానకల్పిత ఇతి భావః యతోఽయం గుణవ్యతికరః గుణపరిణామాత్మకః ప్రపంచః నిరుపాధికస్య ప్రకృతిపురుషాభ్యాం వికృష్టస్వరూపస్య తవ సంబంధీ త్వచ్ఛరీరభూతః తత స్త్వ త్స్వరూపం శరీరభూతాత్ గుణవ్యతికరాత్ ద్వయం భిన్నం చేత్యర్థః ౮

త్వాం బ్రహ్మ కేచి దవయం త్యుత ధర్మమేకే ఏకే పరం సదసతోః పురుషం పరేశమ్,
అన్యేఽవయంతి నవశక్తియుతం పరం త్వాం కేచిన్మహాపురుష మవ్యయమాత్మతంత్రమ్ ౯

నాహం పరాయు రృషయో న మరీచిముఖ్యా జానంతి యద్విరచితం ఖలు సత్త్వసర్గాః,

---

ఏవ మనన్యత్వాన్యత్వే ఉపపాదితే తదేవం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వేన వేదాంతవేద్య స్త్వమేవేతి స్తుతమ్, కిం బహునా "సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః వేదాంతకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా నిగమాగమాదిషు సర్వత్ర ధర్మబ్రహ్మాదిశబ్దైః వ్యవహ్రియమాణ స్త్వమేవేత్యాహ (త్వాం బ్రహ్మేతి) కేచిత్ వేదోత్తరభాగా స్త్వాం బ్రహ్మఽవయంతి మన్యంతే బ్రహ్మేతి బోధయంతి కేచి ద్వేదాంతినో బ్రహ్మేతి వ్యవహరంతీ త్యర్థః ఏకే మీమాంసకాః ధర్మ మవయంతి యద్యప్యపూర్వాఖ్యం క్రియాజన్యం తే ధర్మం మన్యంతే తథాపి "ఫల మత ఉపపత్తేః" (3–2–37) ఇతి శారీరకన్యాయే నాపూర్వస్యాపి భగవత్ప్రసాదరూపత్వ మకామేనాపి తై రవశ్యం వాచ్యమ్ ఇతి యాగాదిక్రియాయా భగవదారాధనరూపత్వేన తత్ప్రతిపాదకస్య వేదపూర్వభాగస్య ఆరాధ్యేఽలౌకికశ్రేయస్సాధనే సిద్ధధర్మరూపే తస్మిన్నేవ పర్యవసానాత్ తత్రాపి తాత్పర్యవృత్త్యా భగవానేవ ప్రతిపాద్యతే ఇత్యభిప్రాయేణ ధర్మమేకేఽవయంతీత్యుక్తమ్ తథా చోక్తమ్-

"యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః ।
తే వదంతి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమ్॥" ఇతి

ఏకే సేశ్వరసాంఖ్యాః యౌగికాశ్చ తత్ర వేదాంతవిరుద్ధతత్త్వాపోహేన ఇతరద్ గ్రాహ్యం నిరీశ్వరసాంఖ్యస్మృతిస్తు నిర్మూలైవేతి భావః సదసతోః ప్రకృతిపురుషయోః పరం విలక్షణం పరేశశబ్దవాచ్య మవయంతి అన్యే కేచిత్ పాంచరాత్రాస్తు నవశక్తియుతమ్

"విమలోత్కర్షిణీ జ్ఞానా క్రియా యోగా తతః పరమ్।
ప్రహ్వీ సత్యా తథేశానానుగ్రహా నవ శక్తయః॥" ఇత్యుక్తనవశక్తియుతం పరం నిస్సమాభ్యధిక మవ్యయం నిర్వికారం స్వతంత్రం మహాపురుష మవయంతి ౯

న కార్త్స్న్యేన త్వద్గుణాన్ స్తోతుం వయం ప్రభవామః యతస్త్వయా సృష్టం విశ్వమేవ తత్త్వతో న జానీమః ఇత్యత ఆహ (నేతి) అహం రుద్రః పరాయుః బ్రహ్మ మరీచ్యాదయః ఋషయశ్చ త ఏతే వయం సత్త్వసర్గా జంతుసమూహాః యస్య తవ మాయయా సంకుచితజ్ఞానాః యత్త్వయా

యన్మాయయా ముషితచేతస ఈశ దైత్యమర్త్యాదయః కిముత శశ్వ దభద్రవృత్తాః ౧౦

స త్వం సమీహితమదఃస్థితిజన్మనాశం భూతేహితం చ జగతో భవబంధమోక్షౌ,
వాయు ర్యథా విశతి ఖం చ చరాచరాఖ్యం సర్వం తదాత్మకతయావగమోఽవరున్త్సే ౧౧

అవతారా మయా దృష్టా రమమాణస్య తే గుణైః,
సోఽహం తద్ ద్రష్టు మిచ్ఛామి యత్ తే యోషిద్వపు ర్ధృతమ్. ౧౨

యేన సమ్మోహితా దైత్యాః పాయితా శ్చామృతం సురాః,
తద్ దిదృక్షవ ఆయాతాః పరం కౌతూహలం హి నః ౧౩

విరచితం విశ్వమేవ త త్త్వతో న జానీమః కిం పున రనంతత్వత్స్వరూపగుణాధిక మస్మదాదయ ఏవ న జానంతి కిం పునః శశ్వత్ సదా అభద్రవృత్తాః జ్ఞానసంకోచకాఽమంగళకర్మపరాయణాః దైత్యమర్త్యాదయో న జానంతీతి. ౧౦

త్వమేక ఏవాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః సర్వజ్ఞ ఇత్యాహ (స ఇతి) స త్వ ముక్తవిధ స్త్వం సర్వం తదాత్మకతయా సర్వాంతరాత్మతయా వ్యాప్యేతి శేషః అవరున్త్సే జానాసి కథంభూతోఽవగమః జ్ఞానస్వరూపః సర్వాత్మకతయా శాస్త్రైకావగమ్యో వా కిం తత్సర్వం సమీహితం స్వకృతమదోఽముష్య జగతః స్థితిసృష్టినాశానాం సమాహారః తథా భూతానాం ఈహితం చ జగతో భవరూపం బంధం మోక్షం చేత్యేతత్ సర్వమ్, అవభుంక్షే ఇతి పాఠాంతరం తదాఽంతరాత్మతయావగమః అవగచ్ఛతీతి వ్యవగమః కర్తరి ఘఞాద్యంతః జానన్నవభుంక్షే లీలారస మనుభవసీత్యర్థః వ్యాప్తౌ దృష్టాంతః - చరాచరాత్మకం విశ్వం వాయుః స్వ మాకాశం చ యథా ఆవిశతి తద్వదితి ౧౧

ఏవం ప్రతిపూజ్య ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి (అవతారా ఇతి ద్వాభ్యామ్) గుణైః సర్వజ్ఞత్వ సర్వాంతరాత్మత్వాదిభిః కల్యాణగుణైః రమమాణస్య లీలారస మనుభవత స్తవావతారాః వరాహాదయో బహవో మయా దృష్టాః యోషిద్రూపం తు న దృష్టం సోఽహం దృష్టబహుభవదవతారోఽహ మధునా యత్తే త్వయా ధృతం యోషిద్వపు స్తద్ ద్రష్టు మిచ్ఛామి ౧౨

యేన యోషి ద్వపుషా దైత్యాః సంమోహితాః సురా స్త్వమృతం పాయితాః తద్యోషిద్వపు ర్ద్రష్టు మిచ్ఛవో వయ మాగతాః తద్దర్శనేఽస్మాక మధికం కౌతూహలం వర్తతే ౧౩

(భగవతో మోహినీరూపం దృష్ట్వా మహాదేవస్య మోహః)

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవ మభ్యర్థితో విష్ణు ర్భగవాన్ శూలపాణినా,
ప్రహస్య భావగంభీరం గిరిశం ప్రత్యభాషత

శ్రీభగవానువాచ—

కౌతూహలాయ దైత్యానాం యోషిద్వేషో మయా ధృతః,
పశ్యతా సురకార్యాణి గతే పీయూషభాజనే ౧౫

తతోఽహం దర్శయిష్యామి దిదృక్షోః సురసత్తమ,
కామినాం బహు మంతవ్యం సంకల్పప్రభవోదయమ్ ౧౬

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి బ్రువాణో భగవాం స్తత్రైవాంతరధీయత

ఏవ ముక్తో భగవాన్ రుద్రం ప్రత్యభాషతేత్యాహ శుకః (ఏవమితి) ఇల ఇత్థం శూలపాణినా రుద్రేణాభ్యర్థితః ప్రార్థితో భగవాన్ భావగంభీరం కేనచి దభిప్రాయేణ గంభీరం యథా తథా ప్రహస్య రుద్రం ప్రత్యభాషత ౧౪

తదేవాహ (కౌతూహలాయేతి ద్వాభ్యామ్) పీయూషభాజనే అమృతకలశే గతే దైత్యై రపహృతే సతి సురకార్యాణి యోషిద్వేషేణ భవిష్యంతీతి పశ్యతా ఆలోచయతా మయా దైత్యానాం కౌతూహలాయ యో యోషిద్వేషః ధృత ఉపాత్తః ౧౫

తత్తే దిదృక్షోరహం దర్శయిష్యామీ త్యన్వయః పశ్యతేత్యస్యాయం భావః - అవశ్యం తావ దున్మత్తాన్ దైత్యాన్ వంచయిత్వా దేవేభ్యోఽమృతం దేయం న చేదం వైషమ్యం రూపాంతరేణ తథా కర్తుముచిత మతో వంచనమోహనాదిసారం కామినీరూపం మయా ధృతమితి కథంభూతం యోషిద్రూపమ్ః కామినాం బహుమంతవ్యం కాముకై ర్బహుమాననీయం సంకల్పప్రభవః కామః తస్యోదయో యస్మా త్తాదృశమ్ ౧౬

ఇత్థ ముక్త్వాంతర్హితో భగవాన్ యోషితం స్వనిర్మితాం కాంచి దుపవనే దర్శయామాసేత్యాహ

సర్వత శ్చారయంశ్చక్షు ర్భవ ఆస్తే సహోమయా. ౧౭

తతో దదర్శోపవనే వరస్త్రియం విచిత్రపుష్పారుణపల్లవద్రుమే,
విక్రీడతీం కందుకలీలయా లసద్దుకూలపర్యస్తనితంబమేఖలామ్ ౧౮

ఆవర్తనోద్వర్తనకంపితస్తనప్రకృష్టహారోరుభరైః పదే పదే,
ప్రభజ్యమానా మివ మధ్యతశ్చలత్ పదప్రవాళం నయతీం తతస్తతః ౧౯

దిక్షు భ్రమత్కందుకచాపలై ర్భృశం ప్రోద్విగ్నతారాయతలోలలోచనామ్,
స్వకర్ణవిభ్రాజితకుండలోల్లసత్ కపోలనీలాలకమండితాననామ్ ౨౦

మునిః (ఇతీతి) ఇత్థం బ్రువాణోఽభిదధానో భగవాన్ తత్రైవాంతర్హితో బభూవ రుద్రస్తూమయా భవాన్యా సహ సర్వతః పరితః చక్షుః ప్రసారయన్ సర్వత్ర పశ్య న్నాస్తే తత్రైవాసాంద్రకే ౧౭

తత స్తత్ర విచిత్రాణి పుష్పాణ్యరుణాః పల్లవాశ్చ యేషాం తే ద్రుమా యస్మిన్ తస్మి న్నుపవనే వరస్త్రియం శ్రేష్ఠాం స్త్రియం దదర్శ భవ ఇతి శేషః "భగవన్నిర్మితా కాచి దియం స్త్రీ న తు స్వయం పురుషోత్తమ ఇతి స్త్రీరూపం జగ్రాహేతి విజ్ఞాయతే" ప్రాద్రవత్ సా పృథుశ్రోణీ మాయా దేవవినిర్మితా "ఆత్మానం దేవమాయయా" "జడీకృతం" యస్మే దుస్తరయా స్వైరం వరస్త్రియం కందుకస్య క్రీడయా విక్రీడతీం పాకం పచతీతివత్ నిర్దేశః కందుకక్రీడాం కుర్వతీ మిత్యర్థః యద్వా కందుకలీలయేతి హేత్వర్థే తృతీయా కందుకక్రీడాజన్యరసానుభవార్థం కందుకక్రీడాం కుర్వతీ మిత్యర్థః లసద్దుకూలేన పర్యస్తే పరివీతే నితంబే మేఖలా యస్యా స్తామ్ ౧౮

ఉత్పతత్ కందుకక్రీడావశేన యే ఆవర్తనోద్వర్తనే నమనోన్నమనే తాభ్యాం కంపితయోః స్తనయోః ప్రకృష్టహారాణాం చోరుభరైః పదే పదే ప్రతిపదం మధ్యే ప్రభజ్యమానా మివ స్థితాం చలత్పదమేవ ప్రవాళవత్ కోమలం తదిత స్తతః నయన్తీమ్ ౧౯

దిక్షు భ్రమతః కందుకస్య చాపలై శ్చాంచల్యైః భృశం ప్రోద్విగ్నే తారే కనీనికే యయోస్తే ఆయతే లోచనే యస్యాస్తాం స్వకర్ణాభ్యాం విభ్రాజితే కుండలే తాభ్యాం ఉల్లసంతౌ కపోలౌ తాభ్యాం చ నీలాలకైశ్చ మానిత మాననం యస్యా స్తామ్ ౨౦

(భగవతో మోహినీరూపం దృష్ట్వా మహాదేవస్య మోహః)

శ్లథద్దుకూలం కబరీం చ విచ్యుతాం సన్నహ్యతీం వామకరేణ వల్గునా,
వినిఘ్నతీ మన్యకరేణ కందుకం విమోహయంతీం జగదాత్మమాయయా ౨౧

తాం వీక్ష్య దేవ ఇతి కందుకలీలయేషద్‌వ్రీడాస్ఫుటస్మితవిసృష్టకటాక్షముష్టః,
స్త్రీప్రేక్షణప్రతిసమీక్షణవిహ్వలాత్మా నాత్మాన మంతిక ఉమాం స్వగణాంశ్చ వేద.

తస్యాః కరాగ్రాత్ స తు కందుకో యదా గతో విదూరం తమనువ్రజత్‌స్త్రియాః,
వాసః ససూత్రం లఘు మారుతోఽహరత్ భవస్య దేహస్య కిలానుపశ్యతః ౨౩

ఏవం తాం రుచిరాపాంగీం దర్శనీయాం మనోరమామ్,
దృష్ట్వా తస్యాం మనశ్చక్రే విలజ్జంత్యాం భవః కిల ౨౪

శ్లథ ద్విచ్యుతం దుకూలం విచ్యుతాం కబరీం ధమ్మిల్లం చ వల్గునా సుందరేణ వామహస్తేన సన్నహ్యతీం బధ్నతీమ్ అన్యతరేణ కరేణ కందుకం వినిఘ్నతీ మాత్మనః స్వసంబంధిన్యా మాయయా కపటవృత్త్యా జగ ద్విమోహయంతీమ్ ౨౧

తాం వీక్ష్య దేవో రుద్రః ఆత్మాన మంతికస్థితాం ఉమాం స్వగణాంశ్చ న వేద కథంభూతో దేవః ఇతిః యా కందుకలీలా తయా ఈషద్వ్రీడా తయా స్ఫుట మప్రకటం స్మితం తేన సహ విసృష్టో యః కటాక్ష స్తేన ముష్టో వంచితః అత ఏవ స్వయం యత్ స్త్రియాః ప్రేక్షణం తయా చ ప్రతి సమీక్షణం తాభ్యాం విహ్వలః పరవశః ఆత్మా మనో యస్య తథాభూతః ౨౨

సః క్రీడ్యమానః కందుకః యదా తస్యాః కరాగ్రా ద్విదూరం గతః తదా తం కందుక మనువ్రజంత్యాః స్త్రియాః లఘు సూక్ష్మం వాసః ససూత్రం కాంచీసహితం మారుతో దేవస్య రుద్రస్య పశ్యత స్సతః జహార కిల ౨౩

ఏవ మేవంభూతాం మారుతే నాపహృతవాససం నగ్నామితి యావత్ రుచిరః సుందరోఽపాంగో యస్యాః దర్శనీయామ్ అతిసుందరీత్వా దితి భావః మనోరమాం తాం దృష్ట్వా రుద్ర స్తస్యాం విలజ్జత్యాం లజ్జయా కుంచితకటాక్షై రాత్మానం నిరీక్షమాణాయాం మన శ్చక్రే కిల ౨౪

తయాపహృతవిజ్ఞాన _స్తత్కృతస్మరవిహ్వలః,
భవాన్యా అపి పశ్యంత్యా గతహ్రీ _స్తత్పదం యయౌ ౨౫

సా త మాయాంత మాలోక్య వివస్త్రా వ్రీడితా భృశమ్,
నిలీయమానా వృక్షేషు హసంతీ నాన్వతిష్ఠత ౨౬

తా మన్వగచ్ఛద్ భగవాన్ భవః ప్రముషితేంద్రియః,
కామస్య చ వశం నీతః కరేణుమివ యూథపః ౨౭

సోఽనువ్రజ్యాతివేగేన గృహీత్వానిచ్ఛతీం స్త్రియమ్,
కేశబంధ ఉపానీయ బాహుభ్యాం పరిషస్వజే ౨౮

సోపగూఢా భగవతా కరిణా కరిణీ యథా,
ఇత _స్తతః ప్రసర్పంతీ విప్రకీర్ణ శిరోరుహా ౨౯

ఆత్మానం మోచయిత్వాంగ సురర్షభభుజాంతరాత్,

తయాఽపహృ వివేకోఽత ఏవ తయా కృతః ఉత్పాదితః స్మరః కామః తేన విహ్వలోఽత ఏవ గతా హ్రీ ర్యస్య "కామాతురాణాం న భయం న లజ్జా" ఇతి న్యాయా దేవంభూతో రుద్రః భవాన్యాః పశ్యంత్యాః సత్యా అపి తత్పదం తస్యాః సమీపం యయౌ గతః ౨౫

త మాయాంతం రుద్రం విలోక్య సా స్త్రీ విగతవస్త్రాఽత ఏవ భృశం వ్రీడితా వృక్షేషు విలీయమానా తిరోదధానా హసంతీ నాన్వతిష్ఠత క్వచిత్ స్థిరం న తస్థౌ ౨౬

తా మననుతిష్ఠ తీం భగవాన్ భవోఽన్వగచ్ఛత్ కథంభూతః ప్రమథితాని క్షోభితా నీంద్రియాణి యస్య కామవశ్యతాం ప్రాప్తః యథా యూథపో గజః కరేణుం ఇభీ మనుగచ్ఛతి తద్వత్ ౨౭

సోఽనుగతో రుద్రోఽతివేగేన సమీప మేత్యానిచ్ఛంతీ మపి స్త్రియం కేశబంధే గృహీత్వా స్వసమీపం ప్రాపయ్య బాహుభ్యా మాలింగితవాన్ ౨౮

యథా కరిణా గజేన కరిణీ తథా భగవతా రుద్రేణ ఉపగూఢా పరిష్వక్తా విప్రకీర్ణాః శిరోరుహాః కేశాః యస్యాస్సా ఇత _స్తతః ప్రసర్పంతీ సురర్షభస్య రుద్రస్య భుజయో రంతరాన్మధ్యాత్ ఆత్మానం

(భగవతో మోహినీరూపం దృష్ట్వా మహాదేవస్య మోహః)

ప్రాద్రవత్ సా పృథుశ్రోణీ మాయా దేవవినిర్మితా. ౩౦

తస్యాసౌ పదవీం రుద్రో విష్ణో రద్భుతకర్మణః,
ప్రత్యపద్యత కామేన వైరిణేవ వినిర్జితః. ౩౧

తస్యానుధావతో రేతశ్చస్కందామోఘరేతసః
శుష్మిణో యూథపస్యేవ వాసితా మనుధావతః ౩౨

యత్ర యత్రాపతన్మహ్యాం రేతస్తస్య మహాత్మనః,
తాని రూప్యస్య హేమ్నశ్చ క్షేత్రాణ్యాసన్ మహీపతే. ౩౩

సరిత్సరస్సు శైలేషు వనేషూపవనేషు చ,
యత్ర క్వ చాసన్నృషయ స్తత్ర సన్నిహితో హరః ౩౪

బలా న్మోచయిత్వా అంగ, హే రాజన్! దేవేన భగవతా వినిర్మితా సా పృథుశ్రోణీ మాయామోహినీ భగవన్మాయానిర్మితా వా సా యోషిత్ ప్రాద్రవత్ ప్రాధావత్ ౨౯-౩౦

వైరిణా కామేన వినిర్జిత ఇవాఽసౌ రుద్ర స్తస్యాద్భుతకర్మణః విష్ణోః విష్ణునిర్మితాయా యోషితః పదవీ మన్వగచ్ఛత్ ౩౧

శుష్మిణః మత్తస్య యూథపస్య వాశితాం పుష్పవతీం గజీ మనుధావత ఇవ తస్య తా మనుధావతోఽమోఘరేతసో రుద్రస్య రేతశ్చస్కంద అక్షరత్ ౩౨

అమోఘరేత స్త్వమేవాహ (యత్రేతి) మహ్యాం యత్ర యత్ర స్థలే మహాత్మన స్తస్య రుద్రస్య రేతోఽపతత్ తాని స్థలాని హే మహీపతే! రౌప్యస్య రజతస్య హేమ్నః సువర్ణస్య చ క్షేత్రాణ్యాసన్ బభూవుః ౩౩

కించ యత్ర క్వ చ యత్ర సరిదాదిషు రేతోఽపత త్తత్ర రుద్రః సన్నిహితో బభూవ తత్ర తదుపాసకా ఋషయశ్చ ఆసన్ బభూవుః. ౩౪

స్కన్నే రేతసి సోఽపశ్య దాత్మానం దేవమాయయా,
జడీకృతం నృపశ్రేష్ఠ సంన్యవర్తత కశ్మలాత్ ౩౫

అథావగతమాహాత్మ్య ఆత్మనో జగదాత్మనః,
అపరిజ్ఞేయవీర్యస్య న మేనే తదు హాద్భుతమ్ ౩౬

తమవిక్లవమవ్రీడ మాలక్ష్య మధుసూదనః
ఉవాచ పరమప్రీతో బిభ్రత్ స్వాం పౌరుషీం తనుమ్ ౩౭

శ్రీభగవానువాచ—

దిష్ట్యా త్వం విబుధశ్రేష్ఠ స్వాం నిష్ఠా మాత్మనా స్థితః,
యన్మే స్త్రీరూపయా స్వైరం మోహితోఽప్యంగ మాయయా ౩౮

ఏవం రేతసి స్కన్నే సతి దేవమాయయా యోషితా జడీకృత మాత్మానం సః రుద్రోఽపశ్యత్ తతః హే నరశ్రేష్ఠ! కశ్మలాత్ కామాత్ సంన్యవర్తత ౩౫

అథానంతర మపరిజ్ఞేయం పరితో జ్ఞాతు మశక్యం వీర్యం చేష్టితం యస్య తస్య జగదాత్మనః పరమాత్మనో యత్ మాహాత్మ్యం తదవగతం జ్ఞానం యేన స తథాభూతో రుద్ర స్తదుహ తద్ధి యోషిద్రూపం తచ్చేష్టితం చ మహదద్భుతమ్ అదృష్టాశ్రుతపూర్వం మేనేఽమన్యత ౩౬

తతో భగవాన్ మధుసూదనః స్వాం తిరోధాపితాం పౌరుషీం తనుం బిభ్రత్ ఆవిర్భావయన్ స్వయ మావిరభూదేవేత్యర్థః అవిక్లవం ధృష్ట మవ్రీడం నిర్లజ్జం చ తం రుద్ర మాలక్ష్య పితరాం ప్రీతస్సన్ జగాద ౩౭

తదేవాహ (దిష్ట్యేతి త్రిభిః) హే విబుధశ్రేష్ఠ! త్వం స్వాం నిష్ఠాం ప్రకృతిం కామవికార రాహిత్యం దైవాదాత్మనా స్వేనైవాస్థితః స్థితః లబ్ధవాన్ సన్ మాయాయా దురత్యయత్వా దితి భావః. తద్దురత్యయత్వ మేవాహ (యదితి) అంగ హే రుద్ర! యద్యస్మాత్త్వం మే మమ మాయయా దుస్తరయా స్వైరం యథేచ్ఛం నితరా మిత్యర్థః మోహితోఽపి మోహం ప్రాపితోఽపి ఇత్యర్థః. ఏవం మోహితస్య స్వనిష్ఠాలాభో దైవాత్ సంపన్న ఇతి భావః ౩౮

(భగవతో మోహినీరూపం దృష్ట్వా మహాదేవస్య మోహః)

కో ను మేఽతితరేన్మాయాం విషక్తస్త్వదృతే పుమాన్.
తాం స్రాన్విసృజతీం భావాన్ దుస్తరా మకృతాత్మభిః. ౩౯

సేయం గుణమయీ మాయా న త్వా మభిభవిష్యతి,
మయా సమేతా కాలేన కాలరూపేణ భాగశః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం భగవతా రాజన్ శ్రీవత్సాంకేన సత్కృతః
ఆమంత్ర్య తం పరిక్రమ్య సగణః స్వాలయం యయౌ. ౪౧

ఆత్మాంశభూతాం తాం మాయాం భవానీం భగవాన్ భవః,
శంసతా మృషిముఖ్యానాం ప్రీత్యాఽఽచష్టాఽథ భారత. ౪౨

దుస్తరత్వ మేవాహ (కోన్వితి) త్వాం వినా కోను పుమాన్ మమ మాయాం విషక్తః విషయాసక్తోఽతితరేత్, విషక్తః ఇత్యనేన జితేంద్రియస్తు మత్ప్రపన్నోఽతితరేదేవేతి సూచితమ్. కథంభూతాం అకృతాత్మభి రజితేంద్రియై ర్దుస్తరాం స్తాంస్తాన్ భావాన్ కామక్రోధాదీన్ విసృజతీమ్ ౩౯

ఏవం స్వమాయాయా దుస్తరత్వ మభిధాయ తాం విశింషంస్తయా తస్యాఽనభిభవ మనుగృహ్ణాతి (సేయమితి) సేయముక్తవిధా త్రిగుణాత్మికా కాలేన కాలశరీరకేణ మయా సృష్ట్యాద్యుచిత కాలేన భాగశః రజఆద్యంశేన సమేతా వ్యాప్తా మాయా త్వాం నాభిభవిష్యతి మోహితం న కరిష్యతీత్యర్థః ౪౦

ఏవ మిత్థం హే రాజన్! భగవతా శ్రీవత్సాంకేన సత్కృతోఽనుగృహీతో రుద్రస్తం శ్రీవత్సాంక మామంత్ర్యానుజ్ఞాప్య తేనానుజ్ఞాతస్తం పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ సగణః సప్రమథాదిగణః స్వాలయం కైలాసాద్రిం జగామ ౪౧

అథానంతరం హే భరత, ఋషిముఖ్యానాం పశ్యతాం భగవాన్ భవః ఆత్మనోఽంశభూతాం తాం భవానీం ప్రత్యాచష్ట ఉవాచ ౪౨

అపి హ్యాపశ్య స్త్వ మజస్య మాయాం పరస్య పుంసః పరదేవతాయాః,
అహం కలానా మృషభో విముహ్యే యయాఽవశోఽన్యే కిముతాస్వతంత్రాః ४३

యం మా మపృచ్ఛ స్త్వ ముపేత్య యోగాత్ సమాసహస్రాంత ఉపారతం వై,
స ఏష సాక్షాత్ పురుషః పురాణో న యత్ర కాలో విశతే న వేదః ४४

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఇతి తేఽభిహిత స్తాత విక్రమః శార్ఙ్గధన్వనః,
సింధో ర్నిర్మథనే యేన ధృతః పృష్ఠే మహాచలః ४५

తదేవాహ (అపీతి ద్వాభ్యామ్) పరదేవతాయా అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య పరమ పురుషస్య మాయాం త్వమప్యపశ్యః మాయామాహాత్మ్యం అపశ్యః కిమిత్యర్థః తదేవ దర్శయతి, కలానాం విద్యానా మృషభోఽధిపతి రవశః పారవశ్యరహితవానపి అహం యయా మాయయా ముహ్యే మోహితవానస్మి కిం పునరస్వతంత్రాః మర్త్యాదైవాదయో ముహ్యంతీతి ४३

సమాసహస్రాంతే అనేకసంవత్సరసహస్రపర్యంతం తప స్తప్త్వా తదంతే యోగాత్ తపోయోగా దుపారతం నివృత్తం మాం త్వం యదపృచ్ఛః త్వ దుపాస్యం వస్తు కిమితి పృష్టవత్యపి న మయా ఉపాసితః స సాక్షాదేవ ఏష పురాణః పురుషః యత్ర యస్మిన్ పురాణే పురుషే కాలో న విశతి యం కాలో న కలయతి కాలాపరిచ్ఛిన్న ఇత్యర్థః, యశ్చ కాలాదికం సర్వం వస్తుజాతం యుగపత్ సాక్షాద్వేద సర్వజ్ఞోఽపి వేద ఇత్యర్థః ४४

అష్టాధ్యాయ్యర్థం నిగమయతి మునిః (ఇతీతి) హే తాతేతి వాత్సల్యాత్ సంబోధనమ్ హే రాజన్! ఇతం శార్ఙ్గధన్వనోఽజితస్య విక్రమః తే తుభ్యం మయా అభిహితః కథితః, కోఽసౌ? యేనాజితేన కూర్మరూపిణా సింధోః క్షీరోదధేః నిర్మథనే కాలే మహాచలో మందరాచలః పృష్ఠే ధృతః ४५

(భగవతో మోహినీరూపం దృష్ట్వా మహాదేవస్య మోహః)

ఏతన్ముహుః కీర్తయతోఽనుశృణ్వతో న రిష్యతే జాతు సముద్యమః క్వచిత్,
యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం సమస్తసంసారపరిశ్రమాపహమ్. ౪౬

అసదవిషయమంఘ్రిం భావగమ్యం ప్రపన్నానమృతమమరవర్యానాశయత్ సింధుమధ్యమ్.
కపటయువతివేషో మోహయన్ యః సురారీంస్తమహముపసృతానాం కామపూరం నతోఽస్మి. ౪౭

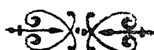
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే.
శంకరమోహనం నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః

అష్టాధ్యాయ్యాః కీర్తనాదిఫలమాహ (ఏతదితి.) ఏతత్ సింధోర్నిర్మథనాదికం పునః పునః కీర్తయతః కథయతః శృణ్వతశ్చ సముద్యమః ప్రయత్నః క్వచిదపి దేశే జాతు కదాచిదపి కాలే న రిష్యతి "రీఙ్ క్షయే"న నంక్ష్యతి న నశ్యతి న విఫలో భవిష్యతీత్యర్థః కుతః? యద్యస్మాదుత్తమశ్లోకస్య భగవతో గుణానామనువర్ణనం సమస్తానాం సంసారశ్రమాణాం త్రయాణామాధ్యాత్మికాదితాపానామపహంతృ. ౪౬

భక్తపక్షపాతం స్మరన్నమస్కరోతి (అసదితి) మధో మథను తత్ర జాతం మథ్యం సింధోర్మథనే జాతమమృతం యః కపటయువతివేషః సురారీన్ దైత్యాన్ మోహయన్ ప్రపన్నానమరశ్రేష్ఠానాశయత్ అపాయయత్ తమసతామజితేంద్రియాణామవిషయోఽగమ్యోఽంఘ్రిర్యస్య తం భావేన భక్త్యా గమ్యముపసృతానామాత్మానమనువర్తమానానాం కామానిష్టార్థాన్ పూరయతీతి తథా తం నతోఽస్మి కర్తరి క్తః నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః. ౪౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వాదశోఽధ్యాయః

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

మనుర్వివస్వతః పుత్ర శ్శ్రాద్ధదేవ ఇతి శ్రుతః,
సప్తమో వర్తమానో య స్తదపత్యాని మే శృణు ౧

ఇక్ష్వాకు ర్నభగశ్చైవ ధృష్టః శర్యాతిరేవ చ
నరిష్యంతోఽథ నాభాగః సప్తమో దిష్ట ఉచ్యతే ౨

కరూషశ్చ పృషధ్రశ్చ దశమో వసుమాన్ స్మృతః,
మనో ర్వైవస్వతస్యైతే దశ పుత్రాః పరంతప ౩

ఆదిత్యా వసవో రుద్రా విశ్వేదేవా మరుద్గణాః
అశ్వినా వృభవో రాజ న్నింద్ర స్తేషాం పురందరః ౪

కాశ్యపోఽత్రి ర్వసిష్ఠశ్చ విశ్వామిత్రోఽథ గౌతమః,
జమదగ్ని ర్భరద్వాజ ఇతి సప్తర్షయః స్మృతాః ౫

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

తదేవం షష్ఠం చాక్షుషమన్వంతరం సచరిత్రాజితావతారం నిరూప్యాథ సప్తమాది మన్వంతరాణ్యాహ ముని ర్యావదధ్యాయసమాప్తి (మనురితి) అధునా విద్యమానః సప్తమో మను ర్వివస్వతః పుత్రః శ్రాద్ధదేవ ఇతి ప్రసిద్ధః తస్య శ్రాద్ధదేవస్యాపత్యాని పుత్రాన్ కథయతో మే మత్తః శృణు. ౧

హే పరంతప! ఇక్ష్వాక్వాదయశ్చైతే దశ వైవస్వతస్య మనోః పుత్రాః ౨-౩

దేవానాహ (ఆదిత్యా ఇతి) ఆదిత్యాదయో దేవా ఇత్యన్వయః ఇంద్ర మాహ-హే రాజన్! తేషా మధిపతి రింద్రః పురందరాఖ్యః ౪

సప్తర్షీ నాహ (కశ్యప, ఇతి) ౫

(భవిష్యమన్వంతరసప్తకవర్ణనం)

అత్రాపి భగవజ్జన్మ కశ్యపా దదితే రభూత్,
ఆదిత్యానా మవరజో విష్ణు ర్వామనరూపధృక్. ౧

సంక్షేపతో మయోక్తాని సప్త మన్వంతరాణి తే
భవిష్యాణ్యథ వక్ష్యామి విష్ణోః శక్త్యాన్వితాని చ ౨

వివస్వతశ్చ ద్వే జాయే విశ్వకర్మసుతే ఉభే.
సంజ్ఞా ఛాయా చ రాజేంద్ర యే ప్రాగభిహితే తవ ౩

తృతీయాం బడబా మేకే తాసాం సంజ్ఞాసుతా స్త్రయః,

అవతార మాహ (అత్రాపీతి) అత్రాపి సప్తమే మన్వంతరే కశ్యపాత్ పితుః అదితే ర్మాతుశ్చ భగవజ్జన్మాభూత్ భగవా నవతతారేత్యర్థః స చ విష్ణుః ఉపేంద్రాఖ్యో వామనరూపం ధరతీతి తథా ఆదిత్యానాం వివస్వా నర్యమా పూషేత్యాదీనాం షష్ఠస్కంధోక్తానాం మధ్యే అవరం జన్మ యస్య సః ఆదిత్యానాం కనీయా నిత్యర్థః ౧

ఏవం వర్తమానం సప్తమమన్వంతర ముక్తం షడతీతాన్యుక్తాని అథ భవిష్యాణి అష్టమాది మన్వంతరాణి వివక్షు రుక్తా న్యనువదతి (సంక్షేపత ఇతి) ఏవం సప్త మన్వంతరాణి సంక్షేపత స్తుభ్యం మయోక్తా న్యథ భవిష్యాణి వక్తుం ప్రతిజానీతే (భవిష్యాణీతి.) అథ విష్ణోః శక్తిభి రంశై రవతారై రితి యావత్ అన్వితాని భవిష్యాణి మన్వంతరా ణ్యష్టమాదీని వక్ష్యామి విష్ణోః శక్త్యన్వితానీత్యనేన తేషా మవశ్యశ్రోతవ్యత్వం సూచ్యతే ౨

అష్టమం మన్వంతరం వక్తుం తావ దుపోద్ఘాతరూపాం కథా మాహ (వివస్వత ఇతి త్రిభిః) విశ్వకర్మణః ప్రజాపతే ర్దుహితరా వుభే సంజ్ఞాచ్ఛాయానామ్న్యౌ వివస్వతః ద్వే భార్యే హే రాజేంద్రః యే సంజ్ఞాచ్ఛాయే తవ తుభ్యం మయా ప్రాక్ షష్ఠస్కంధేఽభిహితే ఉక్తే ౩

బడబాఖ్యాం వివస్వత స్తృతీయాం భార్యా మేకే ఆహుః మమ తు నైవమేవ మతం "సైవ భూత్వాథ బడబా నాసత్యౌ సుషువే భువి" ఇతి షష్ఠస్కంధోక్తేః తాసాం తిసృణాం భార్యాణాం మధ్యే సంజ్ఞాయాః సుతాః త్రయః సుతా చ సుతౌ చ సుతాః "పుమాన్ స్త్రియే" త్యేకశేషః ఏకా సుతా ద్వౌ

యమో యమీ శ్రాద్ధదేవ శ్ఛాయాయాశ్చ సుతాఞ్ఛృణు ౯

సావర్ణి స్తపతీ కన్యా భార్యా సంవరణస్య యా.
శనైశ్చర స్తృతీయోఽభూ దశ్వినౌ బడబాత్మజౌ ౧౦

అష్టమేఽంతర ఆయాతే సావర్ణి ర్భవితా మనుః,
నిర్మోకవిరజస్కాద్యాః సావర్ణితనయా నృప. ౧౧

తత్ర దేవాః సుతపసో విరజా అమృతప్రభాః,
తేషాం విరోచనసుతో బలి రింద్రో భవిష్యతి ౧౨

దత్త్వేమాం యాచమానాయ విష్ణవే యః పదత్రయమ్,
రాద్ధ మింద్రపదం హిత్వా తతః సిద్ధి మవాప్స్యతి ౧౩

సుతౌ ఇత్యర్థః తదేవాహ - యమశ్చ యమీ చ - యమునానదీ చ శ్రాద్ధదేవశ్చేతి త్రయః సుతా ఇత్యర్థః ౯

అథ ఛాయాయాః సుతాన్ శృణు అత్రాపి పూర్వవదేకశేషః తదేవాహ-సావర్ణిః సుతః తపత్యాఖ్యా కన్యా సుతా యా తపతిః సంవరణస్య భార్యా కథితా శనైశ్చర స్తృతీయః సావర్ణిశనైశ్చరౌ ద్వౌ పుత్రౌ తపతిరేకా సుతా చేత్యర్థః అశ్వినౌ తు బడబాయాః సుతౌ ౧౦

అథాష్టమమన్వంతరషట్క మాహ (అష్టమ ఇత్యాదినా) నవమో దక్షసావర్ణి రిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన. అష్టమే మన్వంతరే ఆయాతే సతి సావర్ణి ర్వైవస్వత ఏవ పుత్రో మను ర్భవిష్యతి నిర్మోకాదయః సావర్ణే ర్మనోః పుత్రాః భవితారః ౧౧

తత్ర మన్వంతరె సుతప ఆద్యాఖ్యా దేవగణాః తేషాం దేవగణానా మధిపతి రింద్రో విరోచనసుతో బలి ర్భవిష్యతి. ౧౨

తం విశినష్టి (దత్త్వేతి ద్వాభ్యామ్.) యో బలిః పదత్రయం యాచమానాయ విష్ణవే వామనాయేమాం పృథ్వీం దత్త్వా తత్ప్రసాదా ద్రాద్ధం లబ్ధం ఇంద్రపదం హిత్వా అనుభవపూర్వకం హిత్వేత్యర్థః తతః సిద్ధిం ముక్తి మవాప్స్యతి. ౧౩

(భవిష్యమన్వంతరసప్తకవర్ణనం)

యో౽సౌ భగవతా బద్ధః ప్రీతేన సుతలే పునః.
నివేశితో౽ధికే స్వర్గా దధునా౽౽స్తే స్వరాడివ. ౧౪

గాలవో దీప్తిమాన్ రామో ద్రోణపుత్రః కృపస్తథా.
ఋష్యశృంగః పితా౽స్మాకం భగవాన్ బాదరాయణః. ౧౫

ఇమే సప్తర్షయస్తత్ర భవిష్యంతి స్వయోగతః.
ఇదానీ మాసతే రాజన్ స్వే స్వ ఆశ్రమమండలే ౧౬

దేవగుహ్యాత్ సరస్వత్యాం సార్వభౌమ ఇతి ప్రభుః

యో౽సౌ బలి ర్భగవతా బద్ధః పునః ప్రీతేన తేనైవ భగవతా సుతలె స్వర్గాదప్యధికే లోకే
నివేశితో౽ధునా స్వరా డింద్ర ఇవాస్తే ౧౪

అత్ర మన్వంతరే భవిష్యతః సప్తర్షీ నాహ (గాలవ ఇతి.) రామః పరశురామః ద్రోణ
పుత్రో౽శ్వత్థామా కృపః కృపాచార్యః ౧౫

ఇమే గాలవాదయః స్వయోగతః స్వయోగప్రభావాత్ సప్తర్షయో భవిష్యంతి హే రాజన్!
ఇదానీం త ఏతే గాలవాదయః స్వకీయాశ్రమేషు వర్తంతే. ౧౬

అవతారం తచ్చరితం వాహ (దేవగుహ్యాదితి) ఈశ్వరో భగవాన్ దేవగుహ్యాత్ సరస్వత్యా మవతీర్ణః సార్వభౌమ ఇతి ప్రసిద్ధో విభుః సమర్థో౽త ఏవ పురందరాత్ సప్తమమన్వంతరస్థా దింద్రాత్ స్థాన మింద్రపదం హృత్వా౽పనీయ బలయే దాస్యతి అత్రేద మనుసంధేయమ్ చాక్షుషాఖ్యే షష్ఠే మన్వంతరే యదా దుర్వాసశ్శాపేన గతశ్రీ రింద్రో౽జితశరణవరణాత్ తత్సహాయో౽మృతం ప్రాశ్య బలిం విజిత్య సశ్రీకః సదేవగణ స్త్రిలోకాధిపత్యం కృతవాన్ తదా బలి ర్భార్గవై రాహితబలః తమింద్ర ముచ్చాట్య త్రివిష్టప మధితస్థౌ తదా పునరదిత్యా౽౽రాధితో భగవా నాదిత్యానా మవరజో వామనో భూత్వా పదత్రయయాచ్ఞావ్యాజేన బలే స్త్రివిష్టపం గృహీత్వా ఇంద్రాయ పురందరాయ ప్రదాయ బలి మనుగృహ్ణన్ ఇద మాహ—

"ఏష మే ప్రాపితః స్థానం దుష్ప్రాప మమరై రపి।
సావర్ణే రంతరస్యాయం భవితేంద్రో మదాశ్రయః॥
తావత్సుతల మధ్యాస్తే విశ్వకర్మవినిర్మితమ్।"

స్థానం పురందరా ద్ధృత్వా బలయే దాస్యతీశ్వరః. ౧౭

నవమో దక్షసావర్ణి ర్మనుర్వరుణసంభవః,
భూతకేతు ర్దీప్తికేతు రిత్యాద్యా స్తత్సుతా నృప ౧౮

పారా మరీచిగర్భాద్యా దేవా ఇంద్రోఽద్భుతః స్మృతః,
ద్యుతిమత్ప్రముఖా స్తత్ర భవిష్యంత్యృషయ స్తతః ౧౯

ఆయుష్మతోఽమ్బుధారాయా మృషభో భగవత్కలా,
భవితా యేన సంరాద్ధాం త్రిలోకీం భోక్ష్యతేఽద్భుతః ౨౦

దశమో బ్రహ్మసావర్ణి రుపశ్లోకసుతో మహాన్
తత్సుతా భూరిషేణాద్యా హవిష్మత్ప్రముఖా ద్విజాః. ౨౧

ఇతి తదేవ మనుగృహీతః తత్ప్రభృతి సుతలం అధివసన్ ఆయాస్య త్యష్టమే మన్వంతరే తదాఽ పతరిష్యమాణేన సార్వభౌమాఖ్యేన భగవతా పురందరా దపనీయ దత్తేంద్రపద ఇంద్రో భవిష్యతి తత స్తదాధిపత్యావసానే సిద్ధి మవాప్స్యతీతి ౧౭

నవమమన్వంతరషట్కమాహ (నవమ ఇతి) వరుణసంభవః వరుణస్య పుత్రః దక్షసావర్ణిరితి ప్రసిద్ధో మను ర్నవమో భవితా భవిష్యతి, తస్య సుతాః ధృతకేత్వాదయో భవిష్యంతి ౧౮

ధాత్రాద్యా దేవగణా ఇంద్రస్తు శ్రుతః ఇతి ప్రసిద్ధో భవితా ద్యుతిమత్ప్రభృతయః సప్తర్షయః భవితారః. ౧౯

ఏవం మన్వాదయః పంచోక్తాః సచరిత్ర మవతారమాహ (ఆయుష్మత ఇతి) అంబుధారాయాం భార్యాయా మాయుష్మతః సకాశా ద్భగవాన్ అవతీర్ణః ఋషభ ఇతి ప్రసిద్ధో భవితా, యేన ఋషభేణ సంరాద్ధాం రక్షితాం త్రిలోకీం శ్రుతాఖ్య ఇంద్రో భోక్ష్యతే పాలయిష్యతి ౨౦

దశమమన్వంతరషట్కమాహ (దశమ ఇతి) ఉపశ్లోకస్య సుతో మహాన్ సుగుణః బ్రహ్మసావర్ణిరితి ప్రసిద్ధో దశమో మను ర్భవితా తస్య బ్రహ్మసావర్ణే ర్మనోః సుతాః భూరిషేణాద్యా ద్విజాః సప్తర్షయస్తు హవిష్మత్ప్రభృతయః ౨౧

(భవిష్యమన్వంతరసప్తకవర్ణనం)

హవిష్మాన్ సుకృతిః సత్యో జయో మూర్తి స్తదా ద్విజాః,
సువాసనవిరుద్ధాద్యా దేవాః శంభుః సురేశ్వరః ౨౨

విష్వక్సేనో విషూచ్యాం తు శంభోః సఖ్యం కరిష్యతి,
జాతః స్వాంశేన భగవాన్ గృహే విశ్వసృజో విభుః. ౨౩

మనుర్వై ధర్మసావర్ణి రేకాదశమ ఆత్మవాన్,
అనాగతా స్తత్సుతాశ్చ సత్యధర్మాదయో దశ ౨౪

విహంగమాః కామగమాః నిర్వాణరుచయః సురాః,
ఇంద్రశ్చ వైధృత స్తేషా మృషయ శ్చారుణాదయః ౨౫

ఆర్యకస్య సుత స్తత్ర ధర్మసేతు రితి స్మృతః,
వైధృతాయాం హరేరంశ స్త్రిలోకీం ధారయిష్యతి ౨౬

ఏతానేవ కాంశ్చి న్నిర్దిశతి (హవిష్మానితి) సువాసనాదయో దేవగణాః భవితారః సురేశ్వర ఇంద్రస్తు శంభుః భవితా. ౨౨

అవతారమాహ -విష్వక్సేనో విభు ర్భగవాన్ విశ్వజితో గృహే తద్భార్యాయాం విషూచ్యాం స్వాంశే నావతీర్ణః శంభో రింద్రస్య సఖ్యం కరిష్యతి. ౨౩

ఏకాదశమన్వంతరషట్కమాహ (మనురితి.) ఆత్మవాన్ ప్రశ స్తమనస్కో ధర్మసావర్ణి రితి ప్రసిద్ధః ఏకాదశో మను ర్భవిష్యతి ఏకాదశమ ఇత్యార్షం తస్య ధర్మసావర్ణే స్సుతాః దశ సత్యధర్మాదయో౽నాగతాః భవితారః, ౨౪

విహంగమాద్యా దేవగణాః తేషా మధిపతి రింద్రస్తు ధ్రువ ఇతి ప్రసిద్ధో భవితా స ప్తర్షయ స్త్వరుణాదయః, ౨౫

అవతారమాహ (ఆర్యకస్యేతి) ఆర్యకస్య భార్యాయాం వైధృతాయాం జాతో౽వతీర్ణః హరేః రంశః తత్ర మన్వంతరే ధర్మసేతు రితి ప్రసిద్ధో భవితా స చ త్రిలోకీం ధారయిష్యతి ౨౬

భవితా రుద్రసావర్ణీ రాజన్ ద్వాదశమో మనుః,
దేవవా నుపదేవశ్చ దేవశ్రేష్ఠాదయః సుతాః ౨౭

ఋతధామా చ తత్రేంద్రో దేవాశ్చ హరితాదయః,
ఋషయశ్చ తపోమూర్తి స్తపస్వ్యాగ్నీధ్రకాదయః ౨౮

స్వధామాఖ్యో హరే రంశః సాధయిష్యతి తన్మనోః,
అంతరం సత్యసహసః సూనృతాయాః సుతో విభుః ౨౯

మను స్త్రయోదశో భావ్యో దేవసావర్ణిరాత్మవాన్,
చిత్రసేనవిచిత్రాద్యా దేవసావర్ణిదేహజాః ౩౦

దేవాః సుకర్మసుత్రామసంజ్ఞా ఇంద్రో దివస్పతిః,
నిర్మోకతత్త్వదర్శాద్యా భవిష్యంత్యృషయ స్తదా ౩౧

దేవహోత్రస్య తనయ ఉపహర్తా దివస్పతేః,
యోగేశ్వరో హరే రంశో బృహత్యాం సంభవిష్యతి. ౩౨

హే రాజన్ ! ద్వాదశో మనుః రుద్రసావర్ణిరితి ప్రసిదో భవితా తస్య సుతా దేవాదయః ౨౭

తత్ర మన్వంతరే ఋతధామాఖ్య ఇంద్రః హరితాదయో దేవగణాః సప్తర్షయస్తు తపః ప్రభృతయః. ౨౮

సుధామాఖ్యో హరే రంశావతార స్తస్య మనోః రుద్రసావర్ణే రంతరం సాధయిష్యతి స చ సత్యసహః సూనృతాయాః సుతః ౨౯

త్రయోదశో మను ర్దేవసావర్ణిరితి ప్రసిద్ధో భావ్యః భవితా దేవసావర్ణేర్జాతాః తత్సుతాః చిత్రసేనాదయః ౩౦

సుకర్మాదిసంజ్ఞకాః దేవగణాః, ఇంద్రస్తు దివస్పతిరితి ప్రసిద్ధో భవితా తథా మన్వంతరే ఋషయః సప్త ఋషయో నిర్మోకాదయో భవిష్యంతి. ౩౧

దేవహోత్రస్య భార్యాయాం బృహత్యాం హరేరంశః సంభవిష్యతి స చ యోగేశ్వరాఖ్యో దేవహోత్రస్య తనయో దివస్పతే రింద్రస్య ఉపహర్తా ఇష్టసంపాదకో భవితా ౩౨

(భవిష్యమన్వంతరసప్తకవర్ణనం)

మనుర్వా ఇంద్రసావర్ణి శ్చతుర్దశమ ఏష్యతి.
ఉరుగంభీరబుద్ధ్యాద్యా ఇంద్రసావర్ణివీర్యజాః ౩౩
పవిత్రా శ్చాక్షుషా దేవాః శుచిరింద్రో భవిష్యతి.
అగ్ని ర్బాహుః శుచిః శుద్ధో మాగధాద్యా స్తపస్వినః ౩౪
సత్రాయణస్య తనయో బృహద్భాను స్తదా హరిః.
వితానాయాం మహారాజ క్రియాతంతూన్వితాయితా ౩౫
రాజం శ్చతుర్దశై తాని త్రికాలానుగతాని తే.
ప్రోక్తాన్యేభి ర్మితః కల్పో యుగసాహస్రపర్యయః ౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం అష్టమస్కంధే.
మన్వంతరానువర్ణనం నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః

చతుర్దశో మను స్త్వింద్రసావర్ణిరితి ప్రసిద్ధః ఏష్యతి భవిష్యతి తద్వీర్యజాః తత్పుత్రా ఉర్వాదయః. దేవగణాస్తు పవిత్రాదిసంజ్ఞితాః ఇంద్రః శుచిరితి ప్రసిద్ధః భవిష్యతి తపస్వినః సప్తర్షయో అగ్న్యాదయః ౩౪

హరి ర్భగవాన్ సత్రాయణస్య తనయో బృహద్భానురితి ప్రసిద్ధో భవిష్యతి హే మహారాజః సచ బృహద్భాను ర్వితానాయాం సత్రాయణస్య భార్యాయాం జాతః క్రియాతంతూన్ యజ్ఞకర్మసంతానాన్ వితాయితా విస్తారయిష్యతి ౩౫

మన్వంతరకథన ముపసంహరతి (రాజన్నితి) హే రాజన్! త్రికాలానుగతాని భూతవర్తమానభవిష్యత్కాలానుగతాని తత్ర భూతాని షట్ వర్తమానమేకం భవిష్యాణి సప్త ఇత్యేవం చతుర్దశమన్వంతరాణి తే తుభ్యం మయా ప్రోక్తాని ఏభి శ్చతుర్దశభి ర్మన్వంతరైః కల్పః దైనందినాత్మకః కల్పః స చ యుగసహస్రపరిమితః యుగానాం కృతాదీనాం సహస్రవారం పర్యయః పరివృత్తి ర్యస్మిన్ స తథాభూతః, ౩౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం.
త్రయోదశోఽధ్యాయః

అథ చతుర్దశో ఽధ్యాయః

రాజోవాచ—

మన్వంతరేషు భగవన్ యథా మన్వాదయ స్త్విమే.
యస్మిన్ కర్మణి యే యేన నియుక్తా స్తద్ వదస్వ మే ౧

ఋషి రువాచ—

మనవో మనుపుత్రాశ్చ మునయశ్చ మహీపతే
ఇంద్రాః సురగణాశ్చైవ సర్వే పురుషశాసనాః ౨

యజ్ఞాదయో యాః కథితాః పౌరుష్య స్తనవో నృప,
మన్వాదయో జగద్యాత్రాం నయంత్యాభిః ప్రచోదితాః ౩

చతుర్యుగాంతే కాలేన గ్రస్తాన్ శ్రుతిగణాన్ యథా.

అథ చతుర్దశో ఽధ్యాయః

ఏవం మన్వంతరేషు కథితేషు ప్రసంగా న్మన్వాదీనాం కృత్యం పృచ్ఛతి రాజా (మన్వంతరే ష్వితి) హే భగవన్! మన్వంతరే ష్విమే ఉక్తా మన్వాదయః ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాః తత్పుత్రాదయః పంచామీ మన్వాదయః యేన యస్మిన్ కర్మణి యే నియుక్తాః తన్నో ఽస్మభ్యం వదస్వ ప్రత్యేకం మన్వాదీనాం కృత్యం వదస్వేత్యర్థః. ౧

తత్ర యేనేతి పృష్టం నియోక్తారం తావదాహ మునిః (మనవ ఇతి) హే మహీపతే! మన్వాదయః పంచైతే సర్వే పురుషే ణేశ్వరేణ యజ్ఞాద్యవతారైః శాస్యంతే నియుజ్యంత ఇతి తథా ౨

తదేవాహ (యజ్ఞాదయ ఇతి) హే నృప! పౌరుష్యః పరమపురుషస్య సంబంధిన్యః తనవో ఽవతారాః యా యజ్ఞాదయః కథితాః ఆభి స్తనుభిః ప్రచోదితా నియుక్తాః మన్వాదయః జగద్యాత్రాం నయంతి జగత్పోషణం కుర్వంతీత్యర్థః ౩

ఏవం భగవదవతారో నియోక్తా మన్వాదయో నియోజ్యాః జగద్యాత్రానయనం తేషాం కర్మేత్యుక్తమ్ అథ కథం జగద్యాత్రాం నయంతీ త్యపేక్షాయాం తావదృషీణాం కర్మాహ (చతుర్యుగాంత

(మన్వాదీనాం పృథక్ పృథక్ కర్మనిరూపణం)

తపసా ఋషయోఽపశ్యన్ యతో ధర్మః సనాతనః ౪
తతో ధర్మం చతుష్పాదం మనవో హరిణోదితాః,
యుక్తాః సంచారయన్త్యద్ధా స్వే స్వే కాలే మహీం నృప. ౫
పాలయంతి ప్రజాపాలా యావదంతం విభాగశః
యజ్ఞభాగభుజో దేవా యే చ తత్రాన్వితాశ్చ తైః. ౬
ఇంద్రో భగవతా దత్తాం త్రైలోక్యశ్రియ మూర్జితామ్,
భుంజానః పాతి లోకాం స్త్రీన్ కామం లోకే ప్రవర్షతి ౭
జ్ఞానం చానుయుగం బ్రూతే హరిః సిద్ధస్వరూపధృక్,
ఋషిరూపధరః కర్మయోగం యోగేశరూపధృక్. ౮

ఇతి) పూర్వపూర్వమన్వంతరావసానే కాలేన అధ్యేతృభావయుక్తకాలేన గ్రస్తాన్ విలుప్తాన్ శ్రుతిగణాన్ పున ర్యథావ దృషయః సప్త ఋషయః తపఃప్రభావే నాపశ్యన్ సాక్షాత్కృత్య ప్రవర్తితవంత ఇత్యర్థః శ్రుతిగణాన్ విశినష్టి – యతో యేభ్యః శ్రుతిగణేభ్యః సనాతనో ధర్మోఽవబుధ్యతే ఇతి శేషః ౪

మనూనాం కర్మాహ (తత ఇతి) తతః ఋషిభిః యథావత్ శ్రుతిగణదర్శనానంతరం తదవబోధితం స్వం స్వం ప్రవర్త్యం చతుష్పాదం ధర్మం హరిణా యజ్ఞాదిరూపిణోదితా యుక్తా నియుక్తా ఇత్యర్థః సంయుతాః సంతో మనవోఽద్ధా సాక్షాత్ స్వే స్వే కాలే యుగానురూపం మహీం మహ్యాం సంచారయంతి ఉపదేశాన్ ప్రవర్తయంతి ౫

మనుపుత్రాణాం కృత్యమాహ (పాలయంతీతి) ప్రజాపాలాః మనుపుత్రాస్తం ధర్మం యావదంతం యావన్మన్వంతరావసానం విభాగశః పుత్రపౌత్రాదిక్రమేణ వర్ణాశ్రమవిభాగేన చ పాలయంతి. దేవానాం కర్మాహ (యజ్ఞేతి) యే చ ఋషిపితృభూతమనుష్యాః యత్ర పంచమహాయజ్ఞాదౌ కర్మణ్యన్వితాః భోక్తృత్వే నాన్వితాస్తైస్సహ దేవా యజ్ఞభాగభుజః తద్భోక్తారః, ౬

ఇంద్రస్య కర్మాహ (ఇంద్ర ఇతి) భగవతా యజ్ఞాదిరూపిణా దత్తా మత ఏవోర్జితాం ప్రభూతాం త్రైలోక్యశ్రియ మనుభవం స్త్రీన్ లోకాన్ పాతి కథం పాతీత్యత్రాహ కామం యథేష్టం లోకేఽభివర్షతి వృష్ట్యా పాతీత్యర్థః. ౭

అథావతారస్య కృత్యమాహ (జ్ఞానమితి) చశబ్దేన మన్వాదినియోజనం సముచ్చీయతే హరి ర్యజ్ఞాద్యవతారరూపః సిద్ధరూపధృత్ కపిలాదిరూపధృత్ జ్ఞానం యుగానురూపం బ్రూతే ఉపదిశతి. ౮

సర్గం ప్రజేశరూపేణ దస్యూన్ హన్యాత్ స్వరాడ్వపుః,
కాలరూపేణ సర్వేషా మభావాయ పృథగ్గుణః ౯
స్తూయమానో జనై రేభి ర్మాయయా నామరూపయా,
విమోహితాత్మభి ర్నానాదర్శనై ర్న చ దృశ్యతే ౧౦
ఏతత్ కల్పవికల్పస్య ప్రమాణం పరికీర్తితమ్
యత్ర మన్వంతరాణ్యాహు శ్చతుర్దశ పురావిదః ౧౧

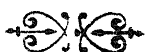
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే.
చతుర్దశోఽధ్యాయః

ప్రజేశరూపేణ మరీచ్యాదిరూపేణ సర్గం కరోతీతి శేషః స్వరాడ్వపుః రాజమూర్తిస్సన తదనుప్రవేశేనేత్యర్థః, దస్యూన్ దుష్టసత్త్వాన్ హన్యాత్ పునః కాలరూపేణ సర్వేషా మభావాయ లయాయ చ భవతి. కథంభూతః? పృథగ్గుణః సృష్ట్యాద్యుపయుక్తగుణవిశిష్టః ౯

నామరూపయా నామరూపభాజా మాయావిమోహితాని మనాంసి యేషాం తై రత ఏవ నానాదర్శనైః జ్ఞానైకాకారే ష్వాత్మసు దేవమనుష్యాది నానాబుద్ధిం కుర్వద్భిః ఏభిర్జనైః కేవలం స్తూయమాన ఏవ శాస్త్రేణ నిరూప్యమాణ ఏవ న తు దృశ్యతే ఇత్యర్థః. ౧౦

ప్రాసంగికం నిరూప్య మనవోఽస్మిన్ వ్యతీతాః స్యుః కల్పే స్వాయంభువాదయః" ఇతి మన్వంతరకథనార్థతయా ప్రస్తుతం కల్పమే వోపసంహరతి (ఏతదితి) కల్పవికల్పస్య కల్పభేదస్యావాంతరకల్పస్య దైనందినకల్పస్యేత్యర్థః, ఏతచ్చతుర్దశమన్వంతరాత్మకం ప్రమాణం పరికీర్తితం. కోఽసౌ కల్పవికల్పః? పురావిదః కల్పవికల్పయాథాత్మ్యవిదః యత్ర కల్పవికల్పే మన్వంతరాణి చతుర్దశాహుః ఊచుః ౧౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం.
చతుర్దశోఽధ్యాయః

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

రాజోవాచ —

బలేః పదత్రయం భూమేః కస్మాద్ధరి రయాచత,
భూత్వేశ్వరః కృపణవ ల్లబ్ధార్థోఽపి బబంధ తమ్ ౧

ఏతద్ వేదితు మిచ్ఛామో మహత్ కౌతూహలం హి నః,
యజ్ఞేశ్వరస్య పూర్ణస్య బంధనం చాప్యనాగసః ౨

శ్రీశుక ఉవాచ —

పరాజితశ్రీ రసుభిశ్చ హాపితో హీంద్రేణ రాజన్ భృగుభిః స జీవితః,
సర్వాత్మనా తానభజద్ భృగూన్ బలిః శిష్యో మహాత్మార్థనివేదనేన ౩

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

ఏవం మన్వంతరా ణ్యాకర్ణ్య "దత్త్వేమాం యాచమానాయ విష్ణవే యః పదత్రయమ్" ఇతి సంగ్రహేణో క్తం హరే ర్వామనస్య చరిత్రం విస్తరేణ బుభుత్సుః పృచ్ఛతి రాజా (బలేరితి ద్వాభ్యామ్) హరిః స్వయ మీశ్వరః అవాప్తసమస్తకామో భూత్వా కృపణవత్ కస్మాద్ధేతోః బలేః సకాశాత్ భూమేః పదత్రయ మయాచత, లబ్ధార్థోఽపి యాచ్ఞయా లబ్ధపదత్రయోఽపి కస్మా ద్ధేతో స్తం బలిం బబంధః ౧

ఏతద్యాచ్ఞాబంధనాదికం హరేః కర్మ వేదితు మిచ్ఛామో వయ మత్రైత చ్ఛ్రవణే నోఽస్మాకం పరమధికం కౌతూహలం వర్తతే ఏతచ్ఛబ్దనిర్దిష్టమాహ — పూర్ణస్యావాప్తసమస్తకామస్య యజ్ఞేశ్వరస్య భగవతః కర్తరి షష్ఠీ యజ్ఞేశ్వరే ణానాగసో నిరపరాధినో బలేః బంధనం చకారా ద్యాచనం చ. ౨

ఇత్యేత దేవ మాపృష్టః సవిస్తరం తచ్చరిత మాహ మునిర్నవభి రధ్యాయైః, తత్ర తావ ద్బలే స్త్రిలోకీ మపహర్తు ముపాయాంతర మపశ్యన్ యాచ్ఞాం కృతవానితి వక్తుం తావద్బలేః గురుసేవాబలేన స్వప్రాప్తిక్రమమాహ (పరాజితశ్రీరిత్యాదినా యావదధ్యాయ సమాప్తి) హే రాజన్! ఇంద్రేణ దైవాసురే యుద్ధే పరాజితా గృహీతా శ్రీః రాజ్యలక్ష్మీః యస్య సః అసుభిః ప్రాణైశ్చ హాపితః త్యాజితః పునః భృగుభిః భృగ్వాదిభి ర్జీవితః జీవనం ప్రాపితో భృగూణాం శిష్యో బలిర్వైరోచనిః తాన్ భృగూనేవ సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన మహాత్మా ఉదారమనా అర్థనివేదనేన ధనసమర్పణేన న కేవలం శుష్కభక్త్యేత్యర్థః. చాభజ దారాధితవాన్. ౩

తం బ్రాహ్మణా భృగవః ప్రీయమాణా అయాజయన్ విశ్వజితా త్రిణాకమ్,
జిగీషమాణం విధినాభిషిచ్య మహాభిషేకేణ మహానుభావాః ౪

తతో రథః కాంచనపట్టనద్ధో హయాశ్చ హర్యశ్వతురంగవర్ణాః,
ధ్వజశ్చ సింహేన విరాజమానో హుతాశనాదాస హవిర్భిరిష్టాత్ ౫

ధనుశ్చ దివ్యం పురటోపనద్ధం తూణావరిక్తౌ కవచం చ దివ్యమ్,
పితామహ స్తస్య దదౌ చ మాలా మమ్లానపుష్పాం జలజం చ శుక్రః. ౬

ఏవం స విప్రార్జితయోధనార్థ స్తైః కల్పితస్వ స్త్యయనోఽథ విప్రాన్,
ప్రదక్షిణీకృత్య కృతప్రణామః ప్రహ్లాద మామంత్ర్య నమ శ్చకార ౭

తం భజంతం త్రిణాకం స్వర్గం జేతుం ఇచ్ఛంతం బలిం మహానుభావాః బ్రాహ్మణా భృగవః ప్రీయమాణాః సంతః విశ్వజితా యాగేనాయాజయన్ కిం కృత్వా మహాభిషేకేణ బహ్వృచ బ్రాహ్మణప్రసిద్ధేనాభిషిచ్య. ౪

తతో విశ్వజిద్యాగే హవిర్భి రిష్టా ద్ధుతాశనాత్ రథాదయ ఆసన్, తత్ర తావత్ కాంచనపరికరబద్ధో రథః ఆవిర్బభూవ తతో హర్యశ్వస్య ఇంద్రస్య తురంగాణామేవ వర్ణో హరితో యేషాం తే హయా ఉద్బభూవుః తతః సింహేన విరాజమానో ధ్వజః ౫

తతః పురటోపనద్ధం కాంచనపరికరబద్ధం ధను రరిక్తౌ వక్షయౌ తూణౌ ఇషుధీ దివ్యం కంచం చాసన్ పితామహః ప్రహ్లాదః తస్య బలేః సంప్రదానస్య సంబంధవివక్షయా షష్ఠీ. తస్మై అమ్లానాని పద్మాని యస్యాం తాం మాలాం దదౌ శుక్రః జలజం శంఖం దదౌ ఇత్యనుషంగః ౬

ఏవం భృగుభి ర్విప్రై రర్జితః సంపాదితో యోధనార్థో యుద్ధపరికరో యస్య స బలిః తై ర్విప్రైః కల్పితం కృతం స్వస్త్యయనం మంగళవాచనాదికం యస్య తాదృశోఽథ విప్రాన్ పరిక్రమ్య తేభ్యః కృతః ప్రణామో యేన సః ప్రహ్లాద మామంత్ర్య పృష్ట్వా తస్మై నమ శ్చకార ౭

(బలికర్తృకః స్వర్గవిజయః, దేవానాం పలాయనం చ)

అథారుహ్య రథం దివ్యం భృగుదత్తం మహారథః,
సుస్రగ్ధరోఽథ సంనహ్య ధన్వీ ఖడ్గీ ధృతేషుధిః ౮

హేమాంగదలసద్బాహుః స్ఫురన్మకరకుండలః,
రరాజ రథ మారూఢో ధిష్ణ్యస్థ ఇవ హవ్యవాట్. ౯

తుల్యైశ్వర్యరథశ్రీభిః స్వయూథై ర్దైత్యయూథపైః,
పిబద్భిరివ ఖం దృగ్భి ర్దహద్భిః పరిధీనివ ౧౦

వృతో వికర్షన్ మహతీ మాసురీం ధ్వజినీం విభుః.
యయా విం(ంద్ర)పురీం స్వృద్ధాం కంపయన్నివ రోదసీ ౧౧

రమ్యా ముపవనోద్యానైః శ్రీమద్భి ర్నందనాదిభిః,

అథ భృగుభి ర్దత్తం దివ్య మనర్ఘం రథ మారుహ్య స బలిః రరాజ ఇత్యన్వయః. కథంభూతః? స్రగ్ధరః మాలాధరః సుసన్నద్ధః కవచిత్వాత్ ధన్వీ ధనుర్ధరః ధృత ఇషుధి ర్యేన సః ౮

హేమాంగదాభ్యాం లసంతౌ బాహూ యస్య స్ఫురతీ మకరకుండలే యస్య తథాభూతో రథ మారూఢో రరాజ క ఇవ? ధిష్ణ్యస్థః వనే ప్రజ్వలితః హవ్యవా డగ్నిరివ కుండస్థ ఆహవనీయ ఇవేతి వా. ౯

దైత్యయూథపైః వృతః స్వృద్ధా మింద్రపురీం యయౌ ఇత్యన్వయః, కథంభూతైః? తుల్య మైశ్వర్యం బలం శ్రీశ్చ యేషాం తైః సయూథైః దృగ్భిః ఖ మంతరిక్షం పిబద్భిరివ పరధీన్ దిశో దహద్భిరివ స్థితైః ౧౦

కథంభూతః సన్? విభుః సమర్థః మహతీ మాసురీం ధ్వజినీం సేనాం వికర్షన్ ప్రస్థాపయన్ రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ కంపయన్నివ ౧౧

సమృద్ధి మేవ దర్శయితు మింద్రపురీం వర్ణయతి (రమ్యామితి సార్ధై రేకాదశభిః) శ్రీమద్భిః ఫలపుష్పాదిసమృద్ధిమద్భిః నందనాదిభి రుపవనై రుద్యానవనైశ్చ రమ్యాం తత్రోపవనాని ఫలప్రధానాని

కూజద్విహంగమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః ౧౨

ప్రవాళఫలపుష్పోరుశాఖామరద్రుమైః,
హంససారసచక్రాహ్వకారండవకులాకులాః,
నళిన్యో యత్ర క్రీడంతి ప్రమదాః సురసేవితాః ౧౩

ఆకాశగంగయా దేవ్యా వృతాం పరిఖభూతయా,
ప్రాకారేణాగ్నివర్ణేన సాట్టాలేనోన్నతేన చ ౧౪

రుక్మపట్టకపాటైశ్చ ద్వారైః స్ఫటికగోపురైః,
జుష్టాం విభక్తప్రపథాం విశ్వకర్మవినిర్మితామ్. ౧౫

సభాచత్వరరథ్యాఢ్యాం విమానైర్న్యర్బుదైర్యుతామ్,
శృంగాటకైర్మణిమయైర్వజ్రవిద్రుమవేదిభిః ౧౬

నికటస్థాని వా ఉద్యానాని పుష్పప్రధానాని దూరస్థాని వా కథంభూతైః కూజంతి విహంగమిథునాని యేషు గాయంతో మధునా మత్తా మధువ్రతా యేషు తైః ౧౨

ప్రవాళాదీనాం ఉరు భారో యాసు తాః శాఖా యేషాం తే అమరద్రుమా యేషు తైః యత్ర యాసు సురసేవితాః ప్రమదాః క్రీడంతి తాః హంసాదికులైరాకులా వ్యాప్తాః నళిన్యః సరాంసి యత్ర యేషు తైరుపవనోద్యానైః రమ్యా మితి పూర్వేణాన్వయః ౧౩

కించ పరిఖాభూతయా దేవ్యా దేవస్య త్రివిక్రమస్య పాదాంగుష్ఠజయా ఆకాశగంగయా ప్రాకారేణ చ జుష్టా మిత్యన్వయః కథంభూతేన? అగ్నిరివ వర్ణో యస్య తేన సువర్ణమయేనేతి భావః అట్టాలాః ప్రాకారోపరి రచితాని యుద్ధస్థానాని తత్సహితేన ఉన్నతేన చేతి ౧౪

రుక్మపట్టాని కపాటాని యేషు తైః అవాంతరద్వారైః స్ఫటికమయై రోపురైః పురద్వారైశ్చ జుష్టాం విభక్తాః ప్రపథా రాజమార్గాః యస్యాం విశ్వకర్మణా వినిర్మితామ్ ౧౫

సభాదిభి రాఢ్యాం సుందరాం సంపన్నాం వా తత్ర సభా ఆవేశస్థానాని చత్వరా ణ్యంగణాని రథ్యాః ఉపమార్గాః న్యర్బుదం దశకోటయః తాభి ర్గణనీయై రనంతైర్విమానైర్యుతాం వజ్ర విద్రుమమయ్యో వేదయో వేదికా యేషు తైః శృంగాటకైః చతుష్పథై ర్యుతామ్ ౧౬

(బలికర్తృకః స్వర్గవిజయః, దేవానాం పలాయనం చ)

యత్ర నిత్యవయోరూపాః శ్యామాః విరజవాససః,
భ్రాజంతే రూపవన్నార్యో హ్యర్చిర్భిరివ వహ్నయః ౧౭

సురస్త్రీకేశవిభ్రష్టనవసౌగంధికస్రజామ్
యత్రామోద ముపాదాయ మార్గ ఆవాతి మారుతః ౧౮

హేమజాలాక్షనిర్గచ్ఛద్ధూమేనాగురుగంధినా,
పాండురేణ ప్రతిచ్ఛన్నమార్గే యాంతి సురప్రియాః. ౧౯

ముక్తావితానై ర్మణిహేమకేతుభి ర్నానాపతాకావలభీభి రావృతామ్,
శిఖండిపారావతభృంగనాదితాం వైమానికస్త్రీకలగీతమంగళామ్ ౨౦

మృదంగశంఖానకదుందుభిస్వనైః సతాలవీణా మురజర్షి వేణుభిః

నిత్యం వయ స్తారుణ్యం రూపం సౌకుమార్యం చ యాసాం తాః శ్యామాః యౌవనమధ్యస్థాశ్చ విరజం నిర్మలం వాసో యాసాం తాః రూపవత్యః నార్యః స్త్రియః అర్చిర్భిః శిఖాభి ర్వహ్నయ ఇవ యత్ర యస్యాం రాజంతే తే ఇత్యర్థః ౧౭

యత్ర యస్యాం సురస్త్రీణాం కేశేభ్యో విభ్రష్టానాం నవసౌగంధికస్రజా మామోద ముపాదాయ మారుతో హేమగవాక్షేభ్యో వినిర్గచ్ఛతా ధూపే నాగరుసుగంధినా సహ మార్గే వహతి తామ్ ౧౮

యస్యాం మార్గే పాండురేణ పటేన ప్రతిచ్ఛన్నే మార్గే సురస్త్రియోఽప్సరసః యాంతి సంచరంతి తామ్. ౧౯

ముక్తామయై ర్వితానైః మణిహేమమయైః కేతుభిశ్చ నానావిధానాం పతాకానా మావళిభిశ్చ విరాజితాం శిఖండ్యాదిభి ర్నాదితాం వైమానికస్త్రీణాం మధురగీతై ర్మండితామ్ ౨౦

మృదంగాదీనాం స్వనైః తాలాదిధ్వనిసహితై ర్నృత్యైః సవాద్యై రుపదేవానాం గంధర్వాదీనాం

నృత్యైః సవాద్యైరుపదేవగీతకైర్మనోరమాం స్వప్రభయా జితప్రభామ్. ౨౧

యాం న వ్రజంత్యధర్మిష్ఠాః ఖలా భూతద్రుహః శఠాః,
మానినః కామినో లుబ్ధా ఏభి ర్హీనా వ్రజంతి యత్ ౨౨

తాం దేవధానీం స వరూథినీపతి ర్బహిః సమంతాద్ రురుధే పృతన్యయా,
ఆచార్యదత్తం జలజం మహాస్వనం దధ్మౌ ప్రయుంజన్ భయ మింద్రయోషితామ్ ౨౩

మఘవాం స్త మభిప్రేత్య బలేః పరమ ముద్యమమ్,
సర్వదేవగణోపేతో గురు మేత దువాచ హ. ౨౪

భగవ న్నుద్యమో భూయాన్ బలే ర్నః పూర్వవైరిణః,
అవిషహ్య మిమం మన్యే కేనాసీత్ తేజసోర్జితః ౨౫

గీతకైశ్చ మనోరమాం స్వప్రభయా జితా ప్రభా సాక్షి ద్దివ్యగీతాద్యధిష్ఠాత్రీ దేవతా యయా "తామ్ అన్యై రజితప్రభామ్" ఇతి వా పాఠాంతరే జితా గ్రహాః సూర్యాదయో యయా తామ్ ౨౧

యత్ యాం సామాన్యే నపుంసకమ్ అధమిష్ఠాదయో న వ్రజంతి ఇతః ప్రేత్య న ప్రాప్నువంతి దురాత్మానః శఠాః మూర్ఖాః మానినోఽహంకారిణః లుబ్ధాః వంచకాః ౨౨

తా మేవం భూతాం దేవధానీ మమరావతీం బహిః సమంతా ద్వరూథిన్యాః సేనాయాః పతిః స బలిః పృతన్యయా సేనయా రురుధే తతః ఇంద్రస్య యోషితాం భయ ముత్పాదయన్ ఆచార్యేణ శుక్రేణ దత్తం మహాస్వనం శంఖం దధ్మౌ ౨౩

మఘవా నింద్ర స్తం బలేః పరమ మధికం ఉద్యోగం జ్ఞాత్వా సర్వైః దేవానాం గణై రుపేతో బృహస్పతి మిత్థం ఉవాచ ౨౪

తదేవాహ (భగవన్నితి సార్ధై స్త్రిభిః) హే భగవన్! పూర్వవైరిణో దైవాసురే యుద్ధే పరాజితస్య బలే రధునాఽయం మహానుద్యమః ఇమ ముద్యమం సోఢు మశక్యం మన్యే కేన హేతునా అయం తేజసోర్జిత ఆసీత్ ౨౫

(బలికర్తృకః స్వర్గవిజయః, దేవానాం పలాయనం చ)

నైనం కశ్చిత్ కుతో వాపి ప్రతివ్యోఢు మధీశ్వరః,
పిబన్నివ ముఖేనేదం లిహన్నివ దిశో దశ,
దహన్నివ దిశో దృగ్భిః సంవర్తాగ్ని రివోత్థితః ౨౬

బ్రూహి కారణమేతస్య దుర్ధర్షత్వస్య మద్రిపోః,
ఓజః సహో బలం తేజో యత ఏతత్సముద్యమః. ౨౭

గురు రువాచ—

జానామి మఘవచ్ఛత్రో రున్నతే రస్య కారణమ్,
శిష్యా యోపభృతం తేజో భృగుభి ర్బ్రహ్మవాదిభిః. ౨౮

భవద్విధో భవాన్ వాపి వర్జయిత్వేశ్వరం హరిమ్,
నాస్య శక్తః పురః స్థాతుం కృతాంతస్య యథా జనాః. ౨౯

ఏనం బలిం కోఽపి పుమాన్ కేనా ప్యుపాయే నాపాకర్తుం నప్రభుః అయం ముఖేనేదం జగత్ పిబన్నివ దశ దిశో లిహన్నివ ఉత్థితః ప్రళయాగ్నిరివ దృగ్భి ర్నభో దహన్నివాస్తే ౨౬

మమ శత్రో ర్బలేః దుర్ధర్షత్వ స్యైతస్య కారణం బ్రూహి యతః కారణాదోజఆదిః తత్ప్రయుక్తః సముద్యమశ్చే త్యేతదాసీత్ తత్రౌజః ఇంద్రియబలం సహః ఉత్సాహో మానసం బలం దైహికమ్ ౨౭

ఏవం విజ్ఞాపిత ఆహ గురుః (జానామీతి) హే మఘవన్! అస్య త్వచ్ఛత్రో ర్బలే రౌన్నత్యకారణ మహం జానామి. కిం తత్? యత్ బ్రహ్మవాదిభిః భృగ్వాదిభిః శిష్యాయ బలయే ఉపభృత మాహితం తేజ ఇత్యేతత్ ౨౮

అతో భగవంతం వినాఽన్యః కశ్చి ద్భవద్విధః సాక్షా ద్భవాన్వాఽస్య సమ్ముఖే క్షణమపి స్థాతుం న శక్నోతి. ౨౯

తస్మా న్నిలయ ముత్సృజ్య యూయం సర్వే త్రివిష్టపమ్,
యాత కాలం ప్రతీక్షంతో యతః శత్రో ర్విపర్యయః. ౩౦

ఏష విప్రబలోదర్కః సంప్రత్యూర్జితవిక్రమః,
తేషా మేవాపమానేన సానుబంధో వినంక్ష్యతి ౩౧

ఏవం సుమంత్రితార్థా స్తే గురుణార్థానుదర్శినా.
హిత్వా త్రివిష్టపం జగ్ముర్గీర్వాణాః కామరూపిణః. ౩౨

దేవేష్వథ నిలీనేషు బలి ర్వైరోచనః పురీమ్,
దేవధానీ మధిష్ఠాయ వశం నిన్యే జగత్త్రయమ్ ౩౩

తం విశ్వజయినం శిష్యం భృగవః శిష్యవత్సలాః,
శతేన హయమేధానా మనువ్రత మయాజయన్ ౩౪

మంత్రమాహ (తస్మాదితి) తస్మాత్ జేతు మశక్యత్వాత్ సర్వే యూయం త్రివిష్టపం త్యక్త్వా నిలయ మదర్శనం యాత గచ్ఛత కథంభూతాః? యతః యేన కాలేన శత్రోః పరాజయో నౌన్నత్యం వా భవిష్యతి తం కాలం ప్రతీక్షమాణాః సంతః ౩౦

కోఽసౌ కాల స్తత్రాహ - అయ మధునా విప్రాణాం బలే నోదర్కః ఉత్తరోత్తర మధికం ఫలం యస్య ఊర్జితః బలీభూతః విక్రమో యస్య తాదృశ ఆస్తే స పున స్తేషాం విప్రాణా మేవాప మానేన హేతునా సానుబంధః ససమృద్ధి ర్వినంక్ష్యతి తం కాలం ప్రతీక్షంత ఇత్యర్థః ౩౧

ఏవ మిత్థమర్థానుదర్శినా తత్తత్కాలోచితకర్తవ్యప్రయోజనాభిజ్ఞేన బృహస్పతినా సమ్య గాలోచితాః గీర్వాణాః సురా స్త్రివిష్టపం త్యక్త్వా కామరూపిణ స్సంతః జగ్ముః ౩౨

ఏవం దేవేషు అంతర్హితేషు సత్స్వథ వైరోచనో బలి ర్దేవధానీం పురీ మధిష్ఠాయ లోకత్రయం స్వవశ మకరోత్ ౩౩

తత స్తం విశ్వజయినం శిష్య మనువ్రతం బలిం తద్వత్సలా భృగవో హయమేధానాం శతే నాయాజయన్ ప్రాప్త మింద్రపదం స్థిరీకర్తు మయాజయన్ ఇత్యర్థః. ౩౪

(బలికర్తృకః స్వర్గవిజయః, దేవానాం పలాయనం చ)

తత స్తదనుభావేన భువనత్రయవిశ్రుతామ్,
కీర్తిం దిక్షు వితన్వానః స రేజ ఉడురాడివ ౩౫

బుభుజే చ శ్రియం స్వృద్ధాం ద్విజదేవోపలంభితామ్,
కృతకృత్యమివాత్మానం మన్యమానో మహామనాః. ౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే,
పంచదశో ఽధ్యాయః

తతో హయమేధయాగశతప్రభావేణ లోకత్రయవ్యాప్తాం కీర్తిం వితన్వానః స బలి శ్చంద్ర ఇవ రరాజ ౩౫

ద్విజదేవై ర్బ్రాహ్మణై రుపలంభితాం ప్రాపితాం సుసమృద్ధాం శ్రియం సంపదం బుభుజే, కథంభూతః మహామనాః దీర్ఘసంకల్పః ఆత్మానం కృతం కృత్యం కర్తవ్యప్రయోజనం యేన తం కృతార్థమివ మన్యమానః ౩౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రపన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
పంచదశో ఽధ్యాయః

అథ షోడశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం పుత్రేషు నష్టేషు దేవమాతాఽదితి స్తదా,
హృతే త్రివిష్టపే దైత్యైః పర్యతప్యదనాథవత్ ౧

ఏకదా కశ్యప స్తస్యా ఆశ్రమం భగవా నగాత్
నిరుత్సవం నిరానందం సమాధే ర్విరత శ్చిరాత్ ౨

స పత్నీం దీనవదనాం కృతాసనపరిగ్రహః,
సభాజితో యథాన్యాయ మిదమాహ కురూద్వహ ౩

అప్యభద్రం న విప్రాణాం భద్రే లోకేఽధునాఽఽగతమ్,
న ధర్మస్య న లోకస్య మృత్యో శ్ఛందానువర్తినః ౪

అథ షోడశోఽధ్యాయః

ఏవం బలే రింద్రాదిపత్యప్రాప్తిప్రకార మభిధాయాథ భగవతో వామనావతారం ప్రస్తోష్యన్ తదుపోద్ఘాతరూపాం కథాం తావత్ ప్రస్తౌతి మునిః (ఏవ మితి,) ఇత్థం పుత్రే ష్వింద్రాదిషు నష్టే ష్వదృశ్యేషు సత్సు దైత్యై స్త్రివిష్టపే హృతే చ సతి దేవమాతా అదితి రనాథవ దసహాయా ఇవ పర్యతప్యత్ ౧

ఏవం పరితప్యంత్యా మదిత్యాం కదాచి ద్భగవాన్ కశ్యప శ్చిరాత్ సమాధే ర్విరతః తస్యా అదితేరాశ్రమ మాజగామ, కథంభూతమ్? నిర్గతః ఉత్సవో యస్మా న్నిర్గత ఆనందో యస్మా త్తమ్ ౨

స కశ్యపః కృతః ఆసనపరిగ్రహో యేన స యథాన్యాయం సభాజితః సమ్యక్ పూజితః హే కురూద్వహ! దీనం వదనం యస్యాస్తాం పత్నీం ఇదం వక్ష్యమాణ మాహ, ౩

దీనవదనా మాలక్ష్య బహుధా వికల్పయతా కశ్యపేన పృష్ట మాహ (అపీతి సప్తభిః) అపీతి ప్రశ్నద్యోతక మవ్యయమ్ హే భద్రే! అధునా లోకే విప్రాణాం గవాం ధర్మస్య లోకస్య జనస్య కథంభూతస్య మృత్యోః ఛంద మిచ్ఛా మనువర్తత ఇతి తథా తస్య చాభద్ర మకుశలం న హి ౪

కశ్యపస్య దేవమాత్రేఽదిత్యై పయోవ్రతోపదేశః)

అపి వా కుశలం కించిద్ గృహేషు గృహమేధిని,
ధర్మస్యార్థస్య కామస్య యత్ర యోగో హ్యయోగినామ్. ౫

అపి వాఽతిథయోఽభ్యేత్య కుటుంబాసక్తయా త్వయా,
గృహాదపూజితా యాతాః ప్రత్యుత్థానేన వా క్వచిత్ ౬

గృహేషు యేష్వతిథయో నార్చితాః సలిలైరపి,
యది నిర్యాంతి తే నూనం ఫేరురాజగృహోపమాః. ౭

అప్యగ్నయస్తు వేలాయాం న హుతా హవిషా సతి,
త్వయోద్విగ్నధియా భద్రే ప్రోషితే మయి కర్హిచిత్. ౮

యత్పూజయా కామదుఘాన్ యాతి లోకాన్ గృహాన్వితః,

హే గృహమేధిని! అపి వా కిం గృహేషు ధర్మాదేః కించిదకుశలమితి కాక్వా ప్రశ్నః. గృహాన్ విశినష్టి యత్ర యేషు గృహేష్వయోగినామపి యోగః స్వధర్మాదినా యోగఫలం భవతి. యద్వా అయోగినామేవ యోగః ఆసక్తిర్యోగినాం తు నేత్యర్థః ౫

అతిథయః ఆగత్య కుటుంబాసక్తయా త్వయా ప్రత్యుత్థానాదినా కదాచిదప్యపూజితాః సంతో గృహాత్ యాతా గతాః కిం వా ౬

యద్యతిథయోఽభ్యేత్య యేషు గృహేషు సలిలైరప్యనర్చితాస్సంతో నిర్గచ్ఛంతి తర్హి తే గృహాః నూనం శృగాలనాథబిలతుల్యా ఏవ. ౭

హే సతి భద్రే! మయి ప్రోషితే ప్రస్థితే సత్యుద్విగ్నధియా త్వయా అగ్నయః ఆహవనీయాదయః త్వదధీనాః హవిషా వేలాయాముదితే సూర్యే "ప్రాతర్జుహోతి" ఇత్యుక్త ప్రాతరాదికాలే న హుతాః కిం వా. ౮

కిం చాగ్నీన్ విశినష్టి (యత్పూజయేతి) కామా నిషారాన్ దోగ్ధీతి తథా తాన్ తయా యేషామగ్నీనాం పూజయా గృహాన్వితః గృహస్థః పుమాన్ పుణ్యలోకాన్ యాతి ప్రాప్నోతి. కించ

బ్రాహ్మణోఽగ్నిశ్చ వై విష్ణోః సర్వదేవాత్మనో ముఖమ్. ౯

అపి సర్వే కుశలిన స్తవ పుత్రా మనస్విని,
లక్షయేఽస్వస్థ మాత్మానం భవత్యా లక్షణైరహమ్ ౧౦

అదితి రువాచ—

భద్రం ద్విజగవాం ధర్మస్యాస్య జనస్య చ,
త్రివర్గస్య పరం క్షేత్రం గృహమేధిన్ గృహా ఇమే ౧౧

అగ్నయోఽతిథయో భృత్యా భిక్షవో యే చ లిప్సవః
సర్వం భగవతో బ్రహ్మ న్ననుధ్యానా న్న రిష్యతి ౧౨

కో ను మే భగవన్ కామో న సంపద్యేత మానసః,
యస్యా భవాన్ ప్రజాధ్యక్ష ఏవం ధర్మాన్ ప్రభాషతే ౧౩

బ్రాహ్మణోఽగ్నిశ్చ సర్వదేవతాశరీరకస్య విష్ణోః ముఖం వై నిశ్చయే "బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీత్" "ముఖా దింద్రశ్చాగ్నిశ్చ" ఇత్యాది శ్రుతేరితి భావః ౯

హే మనస్విని! తే సర్వే పుత్రాః కుశలినోఽపి? కుశలిన ఏవ హి? కిమాలక్ష్యైవం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ - భవత్యా ఆత్మానం మన అస్వస్థం అప్రకృతిస్థం వదనదైన్యాదిభి శ్చిహ్నైరహం లక్షయే తవ చిత్త మస్వస్థం లక్షయిత్వాఽహం పృచ్ఛామీతి భావః ౧౦

ఏవం పృష్టా అదితిః అస్వాస్థ్యకారణ మన్యదితి వక్తుం తత్పృష్ట మభద్రాదికం నాస్తీత్యాహ (భద్రమితి ద్వాభ్యామ్) హే బ్రహ్మన్! ద్విజాతీనాం భద్రమేవ తథా హే గృహమేధిన్! త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామస్య యత్పరం క్షేత్ర ముద్భవస్థానం తద్గృహం గృహాశ్రమశ్చ అగ్న్యాదయః పూజేప్సవ శ్చేత్యేతత్సర్వం హే బ్రహ్మన్! భగవతః తవానుధ్యానాత్ మయా క్రియమాణా ద్ధేతో ర్న రిష్యతి న నంక్ష్యతి న హీయత ఇత్యర్థః. ౧౧-౧౨

అనుధ్యానాన్న రిష్యతీ త్యేతదేవ కాక్వా దర్శయతి (కోన్వితి) హే భగవన్! మే మానసో మనోవిషయః మనసా కాంక్షితః కామః కోను న సంపద్యేత సర్వోఽపి కామః సంపత్స్యత ఏవేత్యర్థః కుతః? యతో భవాన్ ప్రజాధ్యక్షః ప్రజానాం పతిస్సన్ యస్యా మే త్వద్ధర్మపత్న్యాః ఏవం విధాన్ ధర్మాన్ ప్రభాషతే ఉపదిశతి ఉపదేశే నైవంవిధాన్ త్వయ్యనుష్ఠాపయతి సతి కోను కామో దుర్లభ ఇతి భావః. ౧౩

(కశ్యపస్య దేవమాత్రేఽదిత్యే పయోవ్రతోపదేశః)

తవైవ మారీచ మనః శరీరజాః ప్రజా ఇమాః సత్త్వరజస్తమోజుషః,
సమో భవాంస్తా స్వసురాదిషు ప్రభో తథాపి భక్తం భజతే మహేశ్వరః. ౧౪

తస్మాదీశ భజంత్యా మే శ్రేయ శ్చింతయ సువ్రత,
హృతశ్రియో హృతస్థానాన్ సపత్నైః పాహి నః ప్రభో. ౧౫

పరై ర్వివాసితా సాహం మగ్నా వ్యసనసాగరే,
ఐశ్వర్యం శ్రీర్యశః స్థానం హృతాని ప్రబలై ర్మమ ౧౬

యథా తాని పునః సాధో ప్రపద్యేరన్ మమాత్మజా ,

తర్హి కిం తవ చిత్తాస్వాస్థ్యనిమిత్త మిత్యపేక్షాయాం తద్విజ్ఞాపయితుం తదయం నాపాకుర్యాదిత్యాశంకయా తావత్తం ప్రసాదయతి (తవేతి) హే మారీచ। సత్త్వాదిప్రధానా ఇమాః సర్వాః ప్రజాః దేవా దైత్యాశ్చ తవైవ మనసః శరీరాచ్చ జాతాః. అతో భవాన్ తాసు అసురాదిషు ప్రజాసు యద్యపి సమః సమదర్శనః తథాపి హే ప్రభో। మహేశ్వరో భగవాన్ భక్తం భజతేఽనువర్తతే భక్తపక్షపాతీ భవా విత్యర్థః ప్రభో రితి పాఠే ప్రభో స్తవ భక్తం మహేశ్వరో భవాన్ భజత ఇత్యర్థః ౧౪

తస్మాత్ భక్తానుభజనస్వభావత్వాత్ త్వం త్వాం భజంత్యాః మే మమ శ్రేయః శ్రేయఉపాయం చింతయాలోచయ. హే సువ్రత। కస్తవాధునా శ్రేయోవిపర్యయ స్తత్రాహ - సపత్నై ర్దైత్యై ర్హృతా శ్రీ ర్యేషాం హృతాని స్థానాని యేషాం తాన్ అస్మా నస్మత్పుత్రాన్ పాహి పాలయేత్యర్థః యతః హే ప్రభో। పాలనసమర్థస్త్వం ఇత్యర్థః ౧౫

సా త్వత్పత్నీత్వే నాసంభావితదుఃఖాఽహ మధునా పరై ర్దైత్యై ర్వివాసితా స్వస్థానాదుచ్చాటితా పుత్రేషు స్వాభేదాభిప్రాయేణాహం వివాసితేత్యుక్తం దుఃఖసాగరే మగ్నాఽభవమ్ అధునా ప్రబలై ర్దైత్యై ర్మమైశ్వర్యాదీ న్యపహృతాని తత్ర ఐశ్వర్యమాధిపత్యం శ్రీః భోగాదిసంపత్ స్థానం నివాసదేశః. ౧౬

ఏతాని మత్పుత్రాః పునః పున ర్యథా పూర్వవత్ ప్రపద్యేరన్ ప్రాప్నుయుః యథా

తథా విధేహి కల్యాణం ధియా కల్యాణకృత్తమ ౧౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవ మభ్యర్థితోఽదిత్యా క స్తా మాహ స్మయన్నివ,
అహో మాయాబలం విష్ణోః స్నేహబద్ధ మిదం జగత్ ౧౮

క్వ దేహో భౌతికోఽనాత్మా క్వ చాత్మా ప్రకృతేః పరః
కస్య తే పతిపుత్రాద్యా మోహ ఏవ హి కారణమ్ ౧౯

ఉపతిష్ఠస్వ పురుషం భగవంతం జనార్దనమ్,

యేనోపాయేన ప్రపద్యేర న్నితి వా తథా హే సాధో కల్యాణకృచ్ఛ్రేష్ఠ! కల్యాణధియా శుభాలోచనయా విధేహి కురు. ౧౭

ఏవ మిత్థ మదిత్యా ప్రార్థితః కః ప్రజాపతిః కశ్యపః స్మయన్నివ తా మదితి మాహ ౧౮

తదేవాహ - అహో ఇతి ప్రథమం తావత్ పుత్రస్నేహం త్యాజయితుం విస్మయవ్యాజేన తత్త్వ ముపదిశతి (అహో ఇతి సారేన) విష్ణోర్మాయాయా బలం కియ దిదం జగత్ స్నేహబద్ధం పుత్రాదిషు స్నేహపాశేన బద్ధ మిత్యేతత్ భౌతికః భూతపంచకపరిణామరూపో దేహః క్వ? ప్రకృతేః పరో భిన్న ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా క్వ? పరస్పర మేవ మత్యంతవిలక్షణయో ర్దేహాత్మనో ర్భేదోఽత్యంత మసంభావిత ఇత్యర్థః. ఏవ మసంభావితాభేదయోః దేహాత్మనో ర్మధ్యే కస్యేమే పుత్రాద్యాః? కస్య సంబంధిన్యః కిం దేహస్య? కిం వా ఆత్మనః? అయం భావః తావ న్నాత్మనః సాక్షాత్ పుత్రాదిభిః సంబంధః అపి తు దేహద్వారా, దేహస్య భౌతికత్వేనోపచయాదివికారిత్వేన చానిత్యత్వాత్ తత్సంబంధిషు స్నేహోఽజ్ఞానమూలక ఇతి తదేవాహ (మోహ ఏవ కారణమితి) దేహాత్మభ్రమ ఏవాత్ర స్నేహే కారణమిత్యర్థః ౧౯

ఏవం తత్త్వోపదేశే నాపరితుష్యంతీం ప్రత్యాహ (ఉపతిష్ఠస్వేతి ద్వాభ్యామ్.) వాసుదేవ ముపతిష్ఠస్వ ఆరాధయ. వాసుదేవారాధనస్య సమీహితసాధనత్వం సూచయంస్తం విశినష్టి. సర్వేషాం భూతానాం గుహాసు హృదయకుహరేషు, ఆవాసో యస్య తం అనేన వాసుదేవశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శితమ్. నను కిం విశేషేణ వాసుదేవమేవోపతిష్ఠస్వేతి వదసీ త్యతో విశినష్టి, జనార్దనమితి.

(కశ్యపస్య దేవమాత్రేఽదిత్యై పయోవ్రతోపదేశః)

సర్వభూతగుహావాసం వాసుదేవం జగద్గురుమ్ ౨౦

స విధాస్యతి తే కామాన్ హరి ర్దీనానుకంపనః,
అమోఘా భగవద్భక్తి ర్నేతరేతి మతి ర్మమ ౨౧

అదితి రువాచ—

కేనాహం విధినా బ్రహ్మ న్నుపస్థాస్యే జగత్పతిమ్,
యథా మే సత్యసంకల్పో విదధ్యాత్ స మనోరథమ్. ౨౨

"అర్ద గతౌ యాచనే చ" ఇతి ధాతుః జనైః శ్రేయస్కామై రర్ద్యతే యాచ్యతే ఇతి తం స ఏవ యాచనీయ ఇతి భావః తత్ర హేతుం వదన్ విశినష్టి. భగవంతం షాడ్గుణ్యపూర్ణం దేవతాంతరస్య దరిద్రత్వాదితి భావః వదాన్యత్వ మాహ పురుషమితి పురు అధికం షణోతి దదాతీతి పురుష స్తం "షణు దానే" ఇతి ధాతోః "అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే" ఇతి డః "య ఆత్మదో బలదః। ఏకో బహూనాం విదధాతి కామాన్" ఇత్యాత్మపర్యంతదాతృత్వేన ప్రసిద్ధ ఇతి భావః ౨౦

పురుషజనార్దనపదాభ్యా మభిప్రేతం విశదయ న్నాహ (స ఇతి) స పురుషో జనార్దన స్తే తవ కామాన్ విధాస్యతి పూరయిష్యతి అనేన ఉదాహృతశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః స చ పురుషశబ్దప్రవృత్తి విమిత్తభూత ఇతి చ దర్శితం న కేవలం కామానాం విధాతా అపి తు హరి రాశ్రితార్తిహరశ్చ. నాహం తమారాధితుం ప్రభవామీతి శంకా మపనుదన్ విశినష్టి దీనానుకంపనః దీనేషు కించి దానుకూల్యయుక్తేషు విపులాపరాధే ష్వపి నిరతిశయకృపాయుక్తః భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యయుక్తస్య అవాప్తసమస్తకామస్యైవ సేవా అమోఘా సఫలా నేతరా దేవతాంతరసేవేతి మమ మతిః మత మిత్యర్థః దేవతాంతరస్య అనవాప్తసమస్తకామత్వా దితి భావః ౨౧

ఏవ ముపదిష్టానిష్టనిరసనేష్టప్రాపణసమర్థోపాయా తదుపాయానుష్ఠానబుభుత్సయా పృచ్ఛ త్యదితిః (కేనేతి ద్వాభ్యామ్) హే భగవన్। అహం కేన విధినా జగత్పతిం భగవంతం ఉపస్థాస్యే భజేయమ్ః యథా యేన ప్రకారేణ భజమానాయా మమ స సత్యసంకల్పో భగవాన్ మనోరథం విదధ్యాత్ః. ౨౨

ఆదిశ త్వం ద్విజశ్రేష్ఠ విధిం తదుపధావనమ్,
ఆశు తుష్యతి మే దేవః సీదంత్యాః సహపుత్రకైః ౨౩

కశ్యప ఉవాచ—

ఏతన్మే భగవాన్ పృష్టః ప్రజాకామస్య పద్మజః,
యదాహ తే ప్రవక్ష్యామి వ్రతం కేశవతోషణమ్ ౨౪

ఫాల్గున స్యామలే పక్షే ద్వాదశాహం పయోవ్రతః,
అర్చయే దరవిందాక్షం భక్త్యా పరమయాన్వితః ౨౫

సినీవాల్యాం ముదాఽఽలిప్య స్నాయాత్ క్రోడవిదీర్ణయా,
యది లభ్యేత వై స్రోతస్యేతం మంత్ర ముదీరయేత్ ౨౬

హే ద్విజశ్రేష్ఠ! పుత్రైస్సహ క్లిశ్యంత్యాః మమ యథా చ దేవో భగవాన్ ఆశు తుష్యతి తథా తం తద్భజనప్రకారాత్మకం విధి మాదిశస్వ ఉపదిశ ౨౩

ఏవం పున రాపృష్టో భగవాన్ కశ్యపః పయోవ్రతాఖ్యం భగవదారాధనాత్మకం కర్మోపదేక్ష్యన్ తస్మిన్ విస్రంభార్థం సాంప్రదాయికత్వం వదన్ తత్కథనం ప్రతిజానీతే (ఏతదితి) ప్రజాః పుత్రాన్ కామయమానస్య మే మయా పృష్టో భగవాన్ పద్మజో బ్రహ్మా యత్పయోవ్రతాఖ్యం కర్మాహ తత్ కేశవస్య సంతోషకరం కర్మ తే తుభ్యం ప్రవక్ష్యామి ౨౪

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ తదేవాహ (ఫాల్గున స్యేత్యాదినా యావ దధ్యాయసమాప్తి) ఫాల్గునస్య మాసస్యామలే శుక్లే పక్షే ద్వాదశాహం ద్వాదశాహసాధ్యం పయోవ్రతాఖ్యం కర్మ కర్తవ్యమితి శేషః తేన పయోవ్రతేన పరమయా అవ్యభిచరితయా భక్త్యా యుక్తోఽరవిందాక్ష మర్చయేత్ అన్విత ఇతి పున్నిర్దేశేన ఏతన్మే పద్మజ ఆహేత్యనేన తే ప్రవక్ష్యామీత్యనేన చ స్త్రీపురుషసాధారణ మేతద్వ్రతానుష్ఠాన మితి సూచయతి ౨౫

తత్రాదౌ పూర్వేద్యుః కృత్యమాహ (సినీవాల్యా మిత్యాదినా బ్రహ్మచార్యథ తద్రాత్యా మిత్యంతేన) దృష్టేందుకలాయా మమావాస్యాయాం యది లభ్యేత తర్హి క్రోడవిదీర్ణయాఽరణ్య వరాహోత్ఖాతయా మృదా మృత్తికయా దేహ మాలిప్య స్రోతసి నద్యా మిమం మంత్రం వక్ష్యమాణం జపన్ స్నాయా దుదీరయే దితి తదాలేపనసమయే ఏతన్మంత్ర ముదీరయేదిత్యర్థః. ౨౬

(కశ్యపస్య దేవమాత్రేఽదిత్యై పయోవ్రతోపదేశః)

త్వం దేవ్యాదివరాహేణ రసాయాః స్థాన మిచ్ఛతా,
ఉద్ధృతాసి నమ స్తుభ్యం పాప్మానం మే ప్రణాశయ ౨౬

నిర్వర్తితాత్మనియమో దేవ మర్చయేత్ సమాహితః,
అర్చాయాం స్థండిలే సూర్యే జలే వహ్నౌ గురావపి. ౨౭

నమ స్తుభ్యం భగవతే పురుషాయ మహీయసే,

మంత్ర మేవాహ (త్వమితి) "ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహునా" ఇతి మంత్రార్థాను వాదకోఽయం మంత్రః, హే దేవి! హే భూదేవి! తే స్థానం తవ యథాస్థాన మిచ్ఛతా వరాహేణ శ్రీభగవతా త్వం రసాయాః రసాతలా దుద్ధృతాసి తుభ్యం నమః మమ పాపం ప్రణాశయే తీమం మంత్ర ముదీరయేత్ మృదాఽఽలిప్య స్నాయాత్ ౨౬

తతో నివర్తితః సమ్య గనుష్ఠితః ఆత్మనియమః సంధ్యోపాసనాది ర్యేన తాదృశః సమాహిత చిత్తో హరి మభ్యర్చయేత్ కుత్రార్చయేత్ దిత్యత్రాహ (అర్చాయామితి) స్థండిలాదిషు పంచస్వ ప్యర్చయేత్ తత్ర స్థండిలం భూమిః జలం విశుద్ధం కుంభసంభృతమ్ ౨౭

తత్రావాహనే నవ మంత్రానాహ (నమ ఇతి) అత్రాయం వివేకః అత్ర ప్రధానో మంత్రో వాసుదేవద్వాదశాక్షరః వాసుదేవం జగద్గురుం ఉపతిష్ఠస్వేత్యుక్తత్వాత్ "గంధమాల్యాదిభి శ్చార్చేత్ ద్వాదశాక్షరవిద్యయా" "జుహుయాత్ మూలవిద్యయా జపే దష్టోత్తరం శతమ్" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ నమ స్తుభ్య మిత్యాదయ స్త్వావాహనోపచారమంత్రా ఇతి, తత్రాద్యో మంత్రో ద్వాదశాక్షరార్థానువాదీ భగవద్వాసుదేవశబ్దాభ్యాం తత్రప్రత్యభిజ్ఞానాత్ "సర్వభూతనివాసాయ" ఇత్యనేన వాసుదేవశబ్దప్రవృత్తి నిమిత్తముక్తం సర్వభూతనివాసాయ, అత ఏవ వాసుదేవశబ్దవాచ్యాయేత్యర్థః వసతీతి వాసుః. వస త్యస్మి న్నితి వా, వాసుః "వస నివాసే" ఇతి ధాతోః కర్తర్యధికరణే చాణౌణాదికః, ఆద్యే సర్వభూతేషు నివస త్యంతరాత్మతయేతి సర్వభూతనివాసః తస్మై, ద్వితీయే తు సర్వభూతానాం ఆధేయానాం వాసుః ఆధారభూత స్తథా తస్మై. సాక్షిణే ఇత్యనేన దేవశబ్దార్థ ఉచ్యతే సాక్షీ సాక్షా ద్ద్రష్టా సర్వం చేతనా చేతనాద్యాత్మకం వస్తుజాతం సాక్షాత్ పశ్యన్ దృశ్యధర్మై రస్పృష్టః సాక్షీ త్యుచ్యతే. దేవశబ్దస్యా ప్యయమేవార్థః. స్వతేజసా దీప్యమానో హి దేవః మహీయసే పురుషాయేత్యనేన "వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తమ్" ఇతి పురుషసూక్తప్రత్యభిజ్ఞానాత్ తత్ర చైత మిత్యేతచ్ఛబ్దేన పూర్వోక్త

సర్వభూతనివాసాయ వాసుదేవాయ సాక్షిణే. ౨౯

నమోఽవ్యక్తాయ సూక్ష్మాయ ప్రధానపురుషాయ చ,

జగత్కారణత్వతదుపయుక్తగుణపౌష్కల్యవతః పరామర్శాత్ తస్య జగత్కారణత్వాదిగుణజాతస్య మంత్రప్రతిపాద్యవాసుదేవవిశేషణా దవగమ్యతే త దేవంభూతాయ తుభ్యం నమః సర్వమంత్రేషు నమఃశబ్దప్రయోగః స్వప్రయోక్తృభిప్రాయకో జ్ఞేయః ౨౯

యది స ఏవంభూతో భగవాన్ సర్వభూతనివాసః సర్వసాక్షీ చ భవతి తర్హి సర్వై కథం న దృశ్యతే; ఇత్యత్రాహ (నమోఽవ్యక్తాయేతి) అయం మంత్రస్తు 'యత్త దదృశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుఃశ్రోత్రం తదపాణిపాదం నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూత యోనిం పరిపశ్యంతి ధీరాః" ఇత్యుపనిషత్ప్రతిపాద్యపరమాత్మస్వరూపప్రకాశకః, అవ్యక్తాదిశబ్దైః అదృశ్యసూక్ష్మభూతయోనిత్వాదిప్రత్యభిజ్ఞానాత్ అవ్యక్తాయ వ్యక్తై రింద్రియైః చక్షురాదిభి ర్న వ్యజ్యతే న దృశ్యత ఇత్యవ్యక్తః, తథా తస్మై అదృశ్యాయేత్యర్థః తత్ర హేతుః సూక్ష్మాయ నిరతిశయసూక్ష్మ జీవాంతరాత్మతయా ప్రవేశయోగ్యత్వేన తతోఽపి సూక్ష్మాయ సూక్ష్మత్వప్రయుక్తం పరిచ్ఛిన్నత్వం వారయతి, ప్రధానపురుషాయేతి ప్రధానపురుషాయ ప్రకృతిపురుషరూపాయేత్యర్థః తావద్రూపత్వమత్ర ప్రకృతిపురుషసమానాధికృతత్వం తచ్ఛ శరీరాత్మభావననిబంధనం శరీరబుద్ధిశబ్దానా మాత్మపర్యంతత్వాభి ప్రాయేణ అభేదనిర్దేశః ఏవం చ సర్వాంతఃప్రవేశయోగ్యతయా సూక్ష్మస్యా ప్యాకాశస్యేవ ప్రకృతి పురుషాంతరాత్మతయాఽనుప్రవిష్టస్య స్వరూప మపరిచ్ఛిన్న మేవేతి భావః ప్రధానపురుషాయేతి కారణావస్థాచిద్రూపత్వ ముక్తమ్ అథ కార్యావస్థతద్రూపత్వమాహ చతుర్వింశద్గుణజ్ఞాయ గుణభూత చతుర్వింశతితత్త్వాభిజ్ఞాయ గుణభావో విశేషణత్వం శరీరత్వమితి యావత్ శరీరమపి హ్యాకృతి గుణాదివత్ అపృథక్సిద్ధివిశేషణమేవే త్యభిప్రాయః అపృథక్సిద్ధవిశేషణవిషయబుద్ధిశబ్దయోః తద్విశేష్యపర్యంతిత్వం అకృత్యధికరణన్యాయసిద్ధమ్. న కేవలం చతుర్వింశతితత్త్వాంతరాత్మతయా తద్రూపత్వమ్, అపి తు తత్కారణతయాఽపీత్యాహ (గుణసంఖ్యానహేతవ ఇతి) గుణానాం సత్త్వాదీనాం చతుర్వింశతితత్త్వరూపేణ కార్యావస్థానాం సంఖ్యానం గణనం తస్య హేతవే కారణభూతాయ గుణానాం చతుర్వింశతిధా గణనాయాః తేషాం కార్యతాపత్తిమూలకత్వాత్ తస్య తత్కారణత్వాత్ తద్ధేతుత్వేన సంఖ్యానహేతుత్వమపీ త్యవగంతవ్యమ్ యద్వా సంఖ్యానం ప్రమితిః గుణసంఖ్యానస్య సత్త్వాదిగుణానాం ప్రమితేః చతుర్వింశతిధా పరిణతానాం సత్త్వాదిగుణానాం ప్రమితేః తద్విషయక ప్రమాయాః హేతవే, తత్ప్రమాహేతుత్వం చ తత్కారణత్వద్వారా ఇత్యవగంతవ్యమ్ యద్వా

చతుర్వింశద్గుణజ్ఞాయ గుణసంఖ్యానహేతవే 30
నమో ద్విశీర్ష్ణే త్రిపదే చతుఃశృంగాయ తంతవే.

గుణసంఖ్యానయో ర్హేతవే సంఖ్యాన మత్ర వ్యాప్తిప్రత్యగాత్మస్వరూపమ్ అహ మిత్యేవం సమ్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానత్వాద్ గుణశబ్దేన గుణకార్యభూతం చతుర్వింశతితత్త్వాత్మక మచేతనద్రవ్య ముచ్యతే తయో ర్హేతవే కారణభూతాయే త్యర్థః. 30

ఏవం "యద్భూతయోనిమ్" ఇతి శ్రుతిస్థభూతయోనిశబ్దార్థ ఉక్తః ప్రధానపురుషా యేత్యాది పదత్రయేణ కార్యకారణోభయావస్థప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన తత్కారణత్వేన చ రూపాత్మకస్య జగతః తద్విశేషణత్వ ముక్తమ్ అథ నామాత్మకప్రపంచస్య తద్బోధకత్వేన తద్విశేషణత్వమాహ (నమ ఇతి) అయం మంత్రః "చత్వారి శృంగాత్రయో అస్య పాదా ద్వే శీర్షే సప్త హస్తాసో అస్య త్రిధా బద్ధో వృషభో రోరవీతి మహోదేవో మర్త్యాం ఆవివేశ" ఇతి మంత్రప్రకాశితశబ్దాత్మకప్రపంచవిశేషణ పరమాత్మస్వరూపప్రకాశకః తస్మిన్ హి మంత్రే శబ్దాత్మకప్రపంచో వృషభత్వేన రూప్యతే శబ్దశ్చ వర్ణాత్మకోఽపి పునః సాధ్వసాధుభేదేన ద్వివిధః. సాధుశ్చ వేదరూపేణ తన్మూలకస్మృతీతిహాసాదిరూపేణ చ ద్వివిధః తత్ర—

అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా ।
ఆదౌ వేదమయీ నామ్నా యతః సర్వాః ప్రసూతయః ॥

వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం స నిర్మమే" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా కృత్స్నజగత్సృష్టేః వేదార్థాలోచనమూలకత్వాత్ వేదస్య ప్రాధాన్యాత్ స చ తన్మూలకస్మృత్యాదిశ్చ సాధుశబ్దాత్మకః ప్రపంచో వృషభత్వే నాస్మిన్ మంత్రే రూప్యతే తదయం మంత్రార్థః మహో దేవః మహాన దేవః శబ్దాత్మకో దేవః దేవస్య పరమాత్మనో బోధకత్వాత్ వా ఉపచారా ద్దేవః మర్త్యాన్ నశ్వరాన్ దేవమనుష్యాద్యర్థాన్ పరమాత్మశరీరభూతా నావివేశ బోధయితుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః వృషభో రోరవీతి ప్రసిద్ధద్విశృంగచతుష్పాదేకమూర్ధవృషభవిజాతీయవృషభరూపః రోరవీతి శబ్దం కరోతి. శబ్దాత్మకతా మాపన్న ఇత్యర్థః విజాతీయవృషభత్వేన తం రూపయతి చత్వారీతి. అస్య శబ్దాత్మనో వృషభస్య శృంగా శ్చత్వారి చత్వారః నామాఖ్యాతనిపాతోపసర్గాః త్రయో భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలాః పాదాః అఖ్యాతాదీనాం భూతాదికాలోపాధినా విహితత్వాత్ శబ్దానాం కాలసాహచర్యాచ్చ తేషాం భూతాదీనాం పాదత్వేన రూపణమ్ ద్వే శీర్షే ప్రవృత్తినిమిత్తం తదాశ్రయశ్చేతి

సప్తహస్తాయ యజ్ఞాయ త్రయీవిద్యాత్మనే నమః. ౩౮

నమః శివాయ రుద్రాయ నమః శక్తిధరాయ చ,
సర్వవిద్యాధిపతయే భూతానాం పతయే నమః ౩౯

ద్వే శిరసీ సప్త విభక్తయో హస్తాః హస్తాః "ఆజ్జసే రసుక్" ఇత్యసుగాగమః త్రిధా బద్ధః ఉరసి కంఠే శిరసి చ బద్ధః స్థానత్రయ ఏవ శబ్దానా మావిర్భావాదితి భావ ఇతి, ప్రకృతమంత్రార్థస్తు త్రయీ విద్యా వేదవిద్యా తదాత్మనే తద్విశేషణకాయ తద్విశేషణకత్వం చ తద్బోధ్యత్వరూపం వివక్షితమ్ రూపాత్మకప్రపంచస్య పరమాత్మనోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాత్ అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దానాం విశేష్యపర్యంతబోధకత్వస్వాభావ్యాత్ నిగమాగమాదిశబ్దజాతబోధ్యాయేతి ఫలితోఽర్థః. "కారిన్యవానో్య బిభర్తి" ఇత్యాదివత్ ద్విశీర్షత్వాదికం సాక్షాత్ త్రయీవిద్యావిశేషణం పరమాత్మనస్తు సద్వారకం విశేషణ మిత్యవగంతవ్యమ్ తత్తవే తనోతి యజ్ఞాదిక్రియాకలాపం విస్తారయతి విస్తృత్య ప్రకాశయతీతి తంతు స్తస్మై యజ్ఞాయ యజ్ఞో విష్ణుః "యజ్ఞో వై విష్ణుః" ఇతి శ్రుతేః "యజ్ఞాయాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే" ఇతి స్మృతౌ యజ్ఞశబ్దస్య విష్ణౌ ప్రయోగాచ్చ యజ్ఞాయ విష్ణుప్రకాశకాయ పూర్వోత్తర భాగాభ్యాం కర్మబ్రహ్మప్రతిపాదకాయేత్యర్థః, కేచి దత్ర యజ్ఞరూపేణ విష్ణుః స్తూయతే ఇత్యుక్త్వా చత్వారి శృంగేతి వేదా వా ఏతదుక్తా స్త్రయోఽస్య పాదా ఇతి సవనాని త్రీణి ద్వే శీర్షే ప్రాయణీయోదయనీయే సప్తహస్తాసః సప్త ఛందాంసి త్రిధా బద్ధః త్రేధా బద్ధో మంత్రబ్రాహ్మణకల్పై ర్బద్ధః వృషభో రోరవీతి రోరవణం సవనక్రమేణ ఋగ్భి ర్యజుర్భిః సామభిః "యదైన మృగ్భిః శంసంతి యజుర్భి ర్యజంతి సామభిః స్తువంతి" ఇతి యాస్కనిరుక్త ముదాహృత్య వ్యాచక్షతే, ౩౮

తదేవం నామరూపాత్మకజగదంతరాత్మత్వేన తత్కారణత్వేన చ ప్రకృతకర్మారాధ్యస్య వాసుదేవస్య తద్విశేషణకత్వ ముక్తమ్ నను, జగత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వం బ్రహ్మరుద్రాదిగతం న వాసుదేవగత మిత్యాశంకాయాం యత్ బ్రహ్మాదిగతం జగత్స్రష్టృత్వాదికం తదంతరాత్మతయాఽను ప్రవిష్టస్య తచ్ఛరీరకస్య తద్ద్వారా తస్యైవ విశేషణ మిత్యభిప్రాయేణ తద్రూపత్వ ముచ్యతే నమఃశివాయేతి, తత్ర శివత్వాదిధర్మాణాం ప్రతర్దనాధికరణన్యాయేన ఇంద్రద్వారా త్వాష్ట్రహం తృత్వాదీనా మివ రుద్రబ్రహ్మశరీరకస్య పరమాత్మనః భూతానీతి సద్వారకవిశేషణత్వమవగంతవ్యమ్. శక్తిధరాయ అంబికాపతయ ఇత్యర్థః. ౩౯

నమో హిరణ్యగర్భాయ ప్రాణాయ జగదాత్మనే
యోగైశ్వర్యశరీరాయ నమస్తే యోగహేతవే ౩౩

నమస్త ఆదిదేవాయ సాక్షిభూతాయ తే నమః
నారాయణాయ ఋషయే నరాయ హరయే నమః ౩౪

నమో మరకతశ్యామవపుషేఽధిగతశ్రియే,
కేశవాయ నమస్తుభ్యం నమస్తే పీతవాససే ౩౫

హిరణ్యగర్భాయ చతుర్ముఖరూపేణావస్థితాయ ప్రాణాయతి సర్వాణి భూతానీతి ప్రాణస్తస్మై "కో హ్యేవాన్యాత్ కః ప్రాణ్యా ద్యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్" ఇతి శ్రుతేః ప్రాణశరీరకత్వా ద్వా ప్రాణః జగదంతరాత్మనే బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతజగదంతరాత్మత్వమేవ తత్సమానాధికృతినిమిత్త మితి భావః, యోగైశ్వర్యశరీరాయ యోగైశ్వర్యనిర్వాహకాయ తన్నిర్వాహకత్వం యోగస్మృతిప్రణేతృత్వ రూపకారణత్వేనే త్యాహ-యోగహేతవే యోగస్మృతికర్త్రే ఇత్యర్థః ఇదం విశేషణద్వయం సాక్షా చ్చతుర్ముఖస్య తద్ద్వారా తు పరమాత్మన ఇత్యవగంతవ్యమ్ ౩౩

ఉక్తవిశేషణసామర్థ్యలబ్ధై రన్యై రప్యసాధారణధర్మై ర్విశింష న్నమస్కరోతి మంత్రః (నమస్త ఇతి) ఆదిదేవాయ బ్రహ్మరుద్రాదీనా మప్యాదిభూతాయ కారణభూతాయేత్యర్థః అయ ముక్తసర్వకారణత్వసామర్థ్యలబ్ధోఽర్థః శబ్దార్థ స్త్వాది శ్చాసౌ దేవ స్తస్మై ఇతి అత ఏవ దేవానా మపి దేవాయ అధిపతయే స్వతేజసా దీప్యమానానాం బ్రహ్మాదిదేవానామపి అంతరాత్మతయా దీప్యమానాయేతి వా నారాయణాయ నారాణాం ప్రాప్యాయ ప్రాపకాయ అధారాయ చ నరాయ నిత్యాయ ఋషయే సర్వజ్ఞాయ యద్వా నారాయణాయ ఋషయే నరాయ చ నరనారాయణఋషిరూపేణావతీర్ణాయ హరయే ఆశ్రితార్తిహంత్రే ౩౪

మరకతవ దింద్రనీలవత్ శ్యామం వపు ర్యస్య అధిగతా నిత్యసంశ్లిష్టా శ్రీ ర్మహాలక్ష్మీ ర్యేన తస్మై కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనా ముపలక్షకః కేశవశబ్దః కేశవాదిద్వాదశమూర్తిరూపేణావస్థితాయేత్యర్థః పిశంగం వాసో వస్త్రం యస్య తస్మై, ౩౫

త్వం సర్వవరదః పుంసాం వరేణ్య వరదర్షభ ।
అత స్తే శ్రేయసే ధీరాః పాదరేణు ముపాసతే ౩౬

అన్వవర్తంత యం దేవాః శ్రీశ్చ తత్పాదపద్మయోః,
స్పృహయంత ఇవామోదం భగవా న్మే ప్రసీదతామ్ ౩౭

ఏతై ర్మంత్రై ర్హృషికేశ మావాహనపురస్కృతమ్,
అర్చయే చ్ఛ్రద్ధయా యుక్తః పాద్యోపస్పర్శనాదిభిః ౩౮

అర్చిత్వా గంధమాల్యాద్యైః పయసా స్నపయేద్ విభుమ్,
వస్త్రోపవీతాభరణపాద్యోపస్పర్శనై స్తతః,
గంధధూపాదిభి శ్చార్చేత్ ద్వాదశాక్షరవిద్యయా ౩౯

హే వరేణ్య! అనేన గాయత్రీప్రతిపాద్యత్వం సూచితమ్ — హే వరదశ్రేష్ఠ! త్వమేవ యతః సర్వవరదః తత స్తవైవ పాదరేణు మిష్టప్రాప్తయే ధీరా ఉపాసతే సేవంతే ౩౬

శ్రీ ర్లక్ష్మీః దేవాః బ్రహ్మాదయశ్చ యత్పాదపద్మయో రామోదం స్పృహయంతః కామయమానా ఇవ య మనుసృతవంతః స భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో వాసుదేవో మహ్యం ప్రసీదతామ్ ౩౭

ఇత్యేతైః మంత్రై రాహవనపురస్కృతం సన్నిరాపితం హృషీకేశం పాద్యోపస్పర్శనం పాద్యాచమనం తదాది ర్యేషాం తై రాసనార్ఘ్యైః అదిశబ్దేన గ్రాహ్యా పాఠక్రమ స్త్వవివక్షితః ఆసనార్ఘ్యపాద్యై రర్చయే దిత్యర్థః ౩౮

ఏవ మేతై రర్చిత్వా గంధమాల్యైః గంధపుష్పైః సహ పయసా గంధాదిసహితేన క్షీరేణ శుద్ధజలేన చ విభుం వాసుదేవం స్నాపయే దిత్యర్థః, తతో వస్త్రాదిభి రభ్యర్చ్య గంధాదిభి రర్చేత్ ఆదిశబ్దేన దీపమధుపర్కాచమనాది గ్రాహ్యాణి, ద్వాదశాక్షరవిద్యయేతి పూర్వోత్తరాన్వయి ఆసనాద్యుపచారా శ్చానయైవ కార్యాః ౩౯

(కశ్యపస్య దేవమాతురదిత్యై పయోవ్రతోపదేశః)

శృతం పయసి నైవేద్యం శాల్యన్నం విభవే సతి,
ససర్పిః సగుడం దత్త్వా జుహుయా న్మూలవిద్యయా ౪౦

నివేదితం తద్భక్తాయ దద్యాద్ భుంజీత వా స్వయమ్,
దత్త్వాఽఽచమన మర్చిత్వా తాంబూలం చ నివేదయేత్ ౪౧

జపే దష్టోత్తరశతం స్తువీత స్తుతిభిః ప్రభుమ్,
కృత్వా ప్రదక్షిణం భూమౌ ప్రణమేద్ దండవ న్ముదా ౪౨

కృత్వా శిరసి తచ్ఛేషాం దేవ ముద్వాసయే త్తతః,
ద్వ్యవరాన్ భోజయే ద్విప్రాన్ పాయసేన యథోచితమ్ ౪౩

భుంజీత తై రనుజ్ఞాతః శేషం సేష్టః సభాజితైః,
బ్రహ్మచార్యథ తద్రాత్ర్యాం శ్వోభూతే ప్రథమేఽహని ౪౪

తథా తయైవ విద్యయా విభవే సతి పయసి క్షీరే శృతం పక్వం శాల్యన్నం ససర్పిః ఘృతేన సహితం సగుడం చ నైవేద్యం దత్త్వా సమర్ప్య ఉక్తద్వాదశాక్షరవిద్యయా జుహుయాత్ ౪౦

తతః యద్భగవతే నివేదిత మన్నం పాయసం తత్ సతి లాభే భోక్త్రే బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ నో చేత్ స్వయం వా భుంజీత తత ఆచమనం దత్త్వా తాంబూలం నివేదయేత్ సమర్పయేత్ ౪౧

తతో ద్వాదశాక్షరం మంత్ర మష్టోత్తరశతం జపేత్, స్తోత్రై ర్వైదికతాంత్రికస్తుతిభి ర్భగవంతం స్తువీత తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా దండవత్ భూమౌ ముదా హర్షేణ ప్రణమేత్ ౪౨

తచ్ఛేషాం నిర్మాల్యం పుష్పాదికం శిరసి ధృత్వా తతో భగవంత ముద్వాసయేత్ ద్వావవరౌ యేషాం తాన్ విప్రాన్ యథావిధి పాయసేన భోజయేత్ ద్వ్యవరానిత్యనేన అసతి విభవే ద్వావపి భోజయేత్ నతు ఏకమితి వివక్షితమ్ తతః సమ్యక్ పూజితైః సైర్విప్రై రనుజ్ఞాతః సేష్టః బంధుభిః సహితః శేషం శిష్ట మన్నాదికం భుంజీత అథ తద్రాత్ర్యాం బ్రహ్మచారీ స్త్రీసంగరహితః శయీతేతి శేషః అథ ప్రథమేఽహని శ్వోభూతే ప్రభాతే ౪౩-౪౪

స్నాతః శుచి ర్యథోక్తేన విధినా సుసమాహితః,
పయసా స్నాపయిత్వార్చేత్ యావద్వ్రతసమాపనమ్ ౪౫

పయోభక్షో వ్రతమిదం చరేద్ విష్ణ్వర్చనాదృతః,
పూర్వవ జుహుయా దగ్నిం బ్రాహ్మణాంశ్చాపి భోజయేత్ ౪౬

ఏవం త్వహరహః కుర్యాద్ ద్వాదశాహం పయోవ్రతః,
హరే రారాధనం హోమ మర్హణం ద్విజతర్పణమ్ ౪౭

ప్రతిప ద్దిన మారభ్య యావచ్ఛుక్లత్రయోదశీ,
బ్రహ్మచర్య మధః స్వప్నం స్నానం త్రిషవణం చరేత్ ౪౮

వర్జయే దసదాలాపం భోగా నుచ్చావచాం స్తథా.
అహింస్రః సర్వభూతానాం వాసుదేవపరాయణః ౪౯

స్నాతః శుచిః సమాహితచిత్తో యథోక్తేన విధానేన పయసా స్నాపయన్ భగవంత మితి శేషః స్నపనగ్రహణ మాహ్వానాదీనా మప్యుపలక్షణం యావద్వ్రతసమాప్తి ఏవ మభ్యర్చే దిత్యర్థః ౪౫

పయః క్షీరమేవ భక్ష ఆహారో యస్య సః విష్ణో రర్చనే ఆదరయుక్తః ఇదం వ్రతం కుర్యాత్ పూర్వవ దగ్నౌ జుహుయాత్ విప్రాంశ్చ భోజయేత్ ౪౬

ఏవ మహరహ ర్ద్వాదశదినపర్యంతం స్వయం పయోభక్షః హరే రారాధనం ద్విజభోజనం తదర్హణం బ్రహ్మచర్య మధశ్శయనం త్రికాలస్నానం చేత్యేతత్సర్వం యావచ్ఛుక్లత్రయోదశీపర్యంతం కుర్యాత్, ద్వాదశాహం పయోవ్రతమితి పాఠే ద్వాదశదినసాధ్యం పయోవ్రతాఖ్యం కర్మ హరే రారాధనాదిరూపం చరేదిత్యర్థః, ౪౭-౪౮

అథ వర్జ్యానాహ (వర్జయే దితి) నానావిధా నసద్భి రాలాపాన్ వర్జయేత్ యద్వా అసదాలాపాం స్తథా ఇంద్రియాంతరవ్యాపారా నసతః త్యజే దిత్యర్థః తథా సర్వభూతసంబంధిహింసారహితః వాసుదేవానుసంధానపరో భవేత్. ౪౯

(కశ్యపస్య దేవమాత్రేఽదిత్యై పయోవ్రతోపదేశః)

త్రయోదశ్యా మథో విష్ణోః స్నపనం పంచకై ర్విభోః,
కారయే చ్ఛాస్త్రదృష్టేన విధినా విధికోవిదైః ౫౦

పూజాం చ మహతీం కుర్యాద్ విత్తశాఠ్యవివర్జితః,
చరుం నిరూప్య పయసి శిపివిష్టాయ విష్ణవే. ౫౧

శృతేన తేన పురుషం యజేత సుసమాహితః,
నైవేద్యం చాతిగుణవద్ దద్యాత్ పురుషతుష్టిదమ్ ౫౨

ఆచార్యం జ్ఞానసంపన్నం వస్త్రాభరణధేనుభిః
తోషయే దృత్విజశ్చైవ తద్విద్ధ్యారాధనం హరేః ౫౩

భోజయేత్ తాన్ గుణవతా సదన్నేన శుచిస్మితే
అన్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ శక్త్యా యే చ తత్ర సమాగతాః ౫౪

ఏవం ద్వాదశసు దినే ష్వతీతే ష్వథ త్రయోదశ్యాం పంచభి రమృతైః సాధనై శ్చతుర్భిః ఋత్విగ్భి రాచార్యేణ చేతి పంచభి ర్వా శాస్త్రోక్తేన విధినా తదభిజ్ఞైః ప్రయోజ్యకర్తృభి ర్విష్ణోః స్నపనం కారయేత్ ౫౦

విత్తలోభ మకుర్వాణో విష్ణో ర్మహతీం సర్వోపచారయుక్తాం పూజాం కుర్యాత్ క్షీరే చరుం హవిః శిపివిష్టవిష్ణుదేవతాకం కారయిత్వా శిపివిష్టో నిరతిశయతేజోయుక్తః సుసమాహితచిత్తః పరమపురుషం పురుషసూక్తేన షోడశఋగ్భిః యజేత హోమేన త మారాధయే దిత్యర్థః, తతః పరమపురుషప్రీతికరం షడ్రసోపేతం నైవేద్యం భగవతే సమర్పయే దిత్యర్థః ౫౧-౫౨

తతో వస్త్రాదిభి ర్జ్ఞానసంపన్న మాచార్యం యథావిత్తం ద్విజాంశ్చ తోషయేత్ హి యస్మాత్ తదాచార్యద్విజతోషణం విష్ణోరే వారాధనం భవతి తస్మాత్తాం స్తోషయేత్ ఇత్యర్థః ౫౩

గుణవతా షడ్రసయుక్తే నాన్నేన హే శుచిస్మితే, తాన్ పూజితా నాచార్యబ్రాహ్మణాన్ యే చాన్యే తత్ర సమాగతా స్తాంశ్చ యుక్తాన్ భోక్తుం యోగ్యాన్ భోజయేత్ ౫౪

దక్షిణాం గురవే దద్యా దృత్విగ్భ్యశ్చ యథార్హతః,
అన్నాద్యేనాశ్వపాకాంశ్చ ప్రీణయేత్ సముపాగతాన్ ౫౫

భుక్తవత్సు చ సర్వేషు దీనాంధకృపణేషు చ
విష్ణో స్తత్ ప్రీణనం విద్వాన్ భుంజీత సహ బంధుభిః ౫౬

నృత్యవాదిత్రగీతైశ్చ స్తుతిభిః స్వస్తివాచకైః
కారయేత్ తత్కథాభిశ్చ పూజాం భగవతోఽన్వహమ్ ౫౭

ఏతత్పయోవ్రతం నామ పురుషారాధనం పరమ్,
పితామహేనాభిహితం మయా తే సముదాహృతమ్ ౫౮

త్వం చానేన మహాభాగే సమ్యక్ చీర్ణేన కేశవమ్,
ఆత్మనా శుద్ధభావేన నియతాత్మా భజావ్యయమ్ ౫౯

తతో గురవే ఋత్విగ్భ్యశ్చ స్వవిత్తానుసారేణ దక్షిణాం దద్యాత్ శ్వపాకపర్యంతేభ్యః సమాగతాన్ సర్వా నన్నాదిభి స్తోషయేత్ ౫౫

ఏవం దీనాదిష్వపి భుక్తవత్సు తత్సత్కారం విష్ణోరేవ తోషకరం జానన్ స్వయమపి బంధుభిః సహ భుంజీత ౫౬

ఆద్యంతదినద్వయం మధ్యే ద్వాదశేత్యేవం చతుర్దశ స్వహస్సు నృత్తాదిభిః సహ భగవతః పూజాం కారయేత్ ౫౭

తదేవం పయోవ్రతాఖ్యం కర్మ ఉపదిశ్య పున ర్విశ్వాసా యోక్తం సాంప్రదాయికత్వం స్మారయన్ నిగమయ న్ననేన భగవంత మారాధయే త్యాహ (ఏతదితి) పురుషః పరమపురుష ఆరాధ్యతే యేన తత్తథా పరం శ్రేష్ఠం ఏతత్ పయోవ్రతం నామ ప్రసిద్ధం మహ్యం పితామహే నోపదిష్టం మమ మయా చ తుభ్యం సమ్య గభిహితమ్. ౫౮

హే మహాభగే! త్వమపి సమ్య గనుష్ఠితేనానేన పయోవ్రతేన విశుద్ధః భావో భక్తి ర్యస్మిన్ తేన ఆత్మనా మనసా భజనీయ మవ్యయం కేశవం భజ ఆరాధయ ౫౯

(కశ్యపస్య దేవమాత్రేఽదిత్యై పయోవ్రతోపదేశః)

అయం వై సర్వయజ్ఞాఖ్యః సర్వవ్రతమితి స్మృతమ్,
తపః సారమిదం భద్రే దానం చేశ్వరతర్పణమ్ ౬౦

త ఏవ నియమాః సాక్షా త్త ఏవ చ యమోత్తమాః,
తపో దానం వ్రతం యజ్ఞో యేన తుష్య త్యధోక్షజః ౬౧

తస్మా దేత ద్వ్రతం భద్రే ప్రయతా శ్రద్ధయా చర,
భగవాన్ పరితుష్ట వరా నాశు విధాస్యతి ౬౨

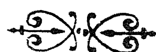
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే
అదితిపయోవ్రతకథనం నామ షోడశోఽధ్యాయః

ప్రకృతం స్తౌతి (అయమితి,) సర్వయజ్ఞవ్రతతుల్య మిదం పయోవ్రత మిత్యర్థః కించ హే భద్రే! సర్వతపఃసారతుల్యం తథా సర్వదానతుల్యం చేదం వ్రతం కుతః చశబ్దో హేత్వర్థః చ యతః హేతో రిద మీశ్వరతర్పణం ఈశ్వరః తర్ప్యతేఽనేనేతి తథా ఈశ్వరతృప్తికరత్వేన సర్వయజ్ఞాది సమకక్ష్యమిత్యర్థః ౬౦

యమనియమాదయోఽపి ఈశ్వరతోషకరా ఏవ సఫలాః అన్యేతు వృథా ఏవేత్యాహ (త ఏవేతి) యేన నియమాదినాఽధోక్షజః తుష్యతి అత ఏవ నియమాదిశబ్దవాచ్యాః అన్యే త్వాభాసరూపా వృథా ఏవేత్యర్థః, ౬౧

తస్మాత్ సర్వయజ్ఞాదిభిః తుల్యత్వా దీశ్వరతోషకత్వాచ్చ హే భద్రే! సమాహితా త్వం శ్రద్ధయా ఏతద్ వ్రత మనుతిష్ఠ తేన తుష్టో భగవాం స్తవాశు వరాన్ దాస్యతి ౬౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం
షోడశోఽధ్యాయః

అ థ స ప్త ద శో ఽ ధ్యా యః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యుక్తా సాఽదితీ రాజన్ స్వభర్త్రా కశ్యపేన వై,
అన్వతిష్ఠద్ వ్రతమిదం ద్వాదశాహ మతంద్రితా. ౧

చింతయంత్యేకయా బుద్ధ్యా మహాపురుష మీశ్వరమ్,
ప్రగృహ్యేంద్రియదుష్టాశ్వాన్ మనసా బుద్ధిసారథిః ౨

మన శ్చైకాగ్రయా బుద్ధ్యా భగవ త్యఖిలాత్మని
వాసుదేవే సమాధాయ చచార హ పయోవ్రతమ్ ౩

తస్యాః ప్రాదురభూ త్తాత భగవా నాదిపూరుషః
పీతవాసా శ్చతుర్బాహుః శంఖచక్రగదాధరః ౪

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః

ఏవ ముపదిష్టపయోవ్రతఽదితిః తదన్వతిష్ఠ దిత్యాహ మునిః (ఇతీతి.) ఇతి ఇత్థం హే రాజన్! స్వభర్త్రా కశ్యపేనోక్తోపదిష్టవ్రతా సా అదితి రతంద్రితా సమాహితా ద్వాదశాహ మిదం పయోవ్రత మన్వతిష్ఠత్ ౧

అథానుష్ఠానప్రకార మాహ (చింతయంతీతి ద్వాభ్యామ్) మహాపురుష మీశ్వరం వాసుదేవ మేకయా అనన్యవిషయయా బుద్ధ్యా చింతయంతీ పయోవ్రతం చచారేత్యర్థః కిం కృత్వా బుద్ధిః సారథిః మనోనిగ్రహోపాయభూతో యస్యాః సా మనసేంద్రియాణ్యేవ దుష్టసత్త్వాః తాన్ ప్రగృహ్య నిగృహ్య ౨

మన శ్చైకాగ్రయాఽనన్యవిషయయా బుద్ధ్యా సర్వాంతరాత్మని షాడ్గుణ్యపూర్ణే వాసుదేవే సమాధాయ స్థిరం కృత్వా తస్యా మదిత్యా మిత్థం వ్రత మనుతిష్ఠంత్యాం సత్యాం భగవాన్ వాసుదేవః ప్రాదురాసీత్ కథంభూతః? పీతే పిశంగే వాససీ యస్య చత్వారో బాహవో యస్య సః శంఖాదీన్ బిభ్రాణః ౩—౪

(భగవతోఽదిత్యై వరప్రదానం)

తం నేత్రగోచరం వీక్ష్య సహసోత్థాయ సాదరమ్.
ననామ భువి కాయేన దండవత్ ప్రీతివిహ్వలా ౫

సోత్థాయ బద్ధాంజలి రీడితుం స్థితా నోత్సేహ ఆనందజలాకులేక్షణా.
బభూవ తూష్ణీం పులకాకులాకృతిః తద్దర్శనాత్యుత్సవగాత్రవేపథుః ౬

ప్రీత్యా శనై ర్గద్గదయా గిరా హరిం తుష్టావ సా దేవ్యదితిః కురూద్వహ.
ఉద్వీక్షతీ సా పిబతీవ చక్షుషా రమాపతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్ ౭

అదితి రువాచ—

యజ్ఞేశ యజ్ఞపురుషాచ్యుత తీర్థపాద తీర్థశ్రవః శ్రవణమంగళనామధేయ.

తం నేత్రగోచరం వాసుదేవం సమీక్ష్యాదితి రాశూత్థాయ ప్రీత్యా విహ్వలా సతీ కాయేన దండవత్ భూమౌ నమస్కృతవతీ ౫

ప్రీతివిహ్వలత్వాదేవ సా బద్ధాంజలి స్తూష్ణీం స్థితా కేవలమ్ ఈడితుం స్తోతుం పున ర్నోత్సేహే న శశాక. కథంభూతా? ఆనందజలై రాకులే ఈక్షణే అక్షిణీ యస్యాః సా పులకై రాకులా ఆకృతి ర్దేహో యస్యాః సా తస్య భగవతో దర్శనమేవ నిరతిశయోత్సవః తేన గాత్రే శరీరే వేపథుః కంపో యస్యాః సా ౬

తతో హే కురూద్వహ! అదితి ర్దేవీ శనైః గద్గదయా గిరా ప్రీతిపూర్వకం హరిం తుష్టావ. కథంభూతా? సా శ్రియఃపతిం ఉద్వీక్ష్య చక్షుషా పిబంతీవ స్థితా సతీ తుష్టావ పిబంతీవోద్వీక్ష్యేతి చ క్రియాభేదాత్ సా ఇత్యస్య పదస్య ద్విరుక్తి రదుష్టా ఇతి జ్ఞేయమ్ ౭

"ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి" "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధం యత్ యజ్ఞేశ్వరత్వాదికం తదధునా దర్శయంతీవ దుర్లభోఽల్పీయసాఽపి సత్కృతేనారాధనే నావిర్భూతోఽసీత్యభిప్రాయేణ సంబోధయంతీ ప్రార్థయతే (యజ్ఞేశేతి) హే యజ్ఞేశ! యజ్ఞానాం ప్రభో! హే యజ్ఞపురుష! యజ్ఞభోక్తః, ఆశ్రితా న్న చ్యావయతీ త్యచ్యుతః తస్య సంబోధనం తీర్థం గంగాదిరూపం పాదే యస్య తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః కీర్తి ర్యస్య

ఆపన్నలోకవృజినోపశమోదయాద్య శం నః కృధీశ భగవన్నసి దీననాథః. ౮

విశ్వాయ విశ్వభవనస్థితిసంయమాయ స్వైరం గృహీతపురుశక్తిగుణాయ భూమ్నే,
స్వస్థాయ శశ్వ దుపబృంహితపూర్ణబోధవ్యాపాదితాత్మతమసే హరయే నమస్తే ౯

ఆయుః పరం వపు రభీష్ట మతుల్యలక్ష్మీ ర్ద్యోభూరసాః సకలయోగగుణా స్త్రివర్గః

హేతీర్థశ్రవః! శ్రవణ మేవ మంగళం యస్య తత్ నామధేయం యస్య అపన్నానాం శరణాగతానాం లోకానాం దుఃఖోపశమాయ ఉదయ ఆవిర్భావో యస్య స నోఽస్మాకం శం సుఖం కృధి కురు యత స్త్వం హే భగవన్! షాడ్గుణ్యపూర్ణ! దీనానాం మాదృశాదీనాం నాథోఽసి ౮

కించ విశ్వాయ విశ్వరూపాయ అత ఏవాత్రావిర్భూతోఽసీతి భావః. హరయే తుభ్యం నమః విశ్వరూపత్వే హేతుః విశ్వేతి విశ్వభవనస్థితిసంయమాయ విశ్వస్య సృష్ట్యాదికారణాయ విశ్వస్యోపాదాన కారణత్వా త్తదంతరాత్మతయా పాలకత్వాచ్చ తద్రూపాయే త్యర్థః కారణత్వ మంతరాత్మత్వం చ సమానాధికృతౌ నిబంధన మితి భావః నిర్వికారస్య మమ కథం విశ్వకారణత్వమ్? అత ఆహ-స్వైరం యథా తథా గృహీతాః ఉరుశక్తేః వివిధవిచిత్రపరిణామశక్తేః మాయాయా గుణాః సత్త్వరజస్తమాంసి యేన స్వైర మిత్యనేన జీవస్యేవ న గుణవశ్యతే త్యుక్తం, గృహీతే త్యాదినా ప్రకృతిపురుషశరీరకస్య తవ విశ్వకారణత్వం న స్వరూపేణే త్యత స్తేన నిర్వికారత్వ మేవేతి సూచితమ్ కారణత్వోపయుక్తం సార్వజ్ఞసర్వశక్తిత్వాదికల్యాణగుణయోగమాహ (భూమ్న ఇతి) కల్యాణగుణై ర్వ్యాప్నే మహతే యద్వా స్వైరం గృహీతేతి ప్రకృతివైశిష్ట్యముక్తమ్ భూమ్న ఇత్యనేన పురుషవైశిష్ట్య ముచ్యతే భూమా వ్యాపకః జీవేష్వపి అంతరాత్మతయా వ్యాపీ తస్మై ఇత్యర్థః ఏవం ప్రకృతిపురుషవైశిష్ట్యేఽపి తద్గత దోషాస్పర్శ మాహ (స్వస్థాయేతి) స్వరూపేణ గుణైశ్చ యథావస్థితాయ నత్వన్యథాభావ మాపద్యమానాయ, తత్ర హేతుం వదన్ విశినష్టి శశ్వదితి. శశ్వత్ సదా ఉపబృంహిత మావిర్భూతం పూర్ణం కల్యాణగుణపరిపూర్ణ మపరిచ్ఛిన్నానందాత్మకం యత్ స్వరూపం తస్య బోధేన యాథాత్మ్యదర్శనేన వ్యాపాదితం నిరస్తం ఆత్మతమః ఆత్మనాం జీవానాం ఆచ్ఛాదకం తమోఽజ్ఞానం యేన తస్మై, జీవానాం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావప్రయుక్తాజ్ఞానేన స్వభావాన్యథాత్వమ్ అచేతనస్య తు పరిణామస్వభావత్వాత్ స్వరూపాన్యథాత్వమ్. పరమాత్మనస్తు తవ నిత్యాసంకుచితఅపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానందస్వరూపయాథాత్మ్యానుభవేన తదుభయం దూరతో నిరస్త మితి భావః ౯

అస్మదీయమనోరథపూరణ మీషత్కర మేవ త్వయేతి కైముత్యన్యాయే నాహ

(భగవతోఽదిత్యై వరప్రదానం)

జ్ఞానం చ కేవల మనంత భవంతి తుష్టాత్ త్వత్తో నృణాం కిము సపత్నజయాదిరాశీః ౧౦

శ్రీశుక ఉవాచ—

అదిత్యైవం స్తుతో రాజన్ భగవాన్ పుష్కరేక్షణః
క్షేత్రజ్ఞః సర్వభూతానా మితి హోవాచ భారత ౧౧

శ్రీభగవా నువాచ—

దేవమాత ర్భవత్యా మే విజ్ఞాతం చిరకాంక్షితమ్,
యత్ సపత్నై ర్హృతశ్రీణాం చ్యావితానాం స్వధామతః ౧౨

ఆయురితి) హే అనంత! తుష్టాత్ ప్రసన్నాత్ త్వత్తో నృణాం ఆయురాదయ ఏవ సులభా భవంతి కిముత శత్రువిజయాదిసంపత్తిః సులభా భవతీత్యర్థః. తత్రాయుః పరం బ్రహ్మాయు రప్యతుల్యం నిరుపమం వపుః శరీరం బలపరాక్రమసౌందర్యాదియుక్తం శరీరమితి భావః అభీష్టాంక్షీ. భోగ్యభోగోప కరణాదిసంపత్ ద్యౌశ్చ భూశ్చ రసాతలం చ ద్యోభూరసాః. ద్యౌరితి పృథక్పాఠే భూశ్చ రసాశ్చ బిలస్వర్గా ఇతి విగ్రహః సకలా యోగగుణాః అణిమాదయః త్రివర్గో ధర్మార్థకామాః కేవలం నిస్సంశయం జ్ఞానమ్ ౧౦

హే రాజన్! ఇత్థం అదిత్యా సంస్తుతో భగవాన్ పుష్కరేక్షణః సర్వభూతానాం క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రాంతర్భూతమనోవృత్తిజ్ఞః జీవశరీరకో వా ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ ఉవాచ హేతి హర్షే విస్మయే వా హే భారత! ౧౧

ఉక్తమేవాహ నవభిః - స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వమేవ దర్శయన్నివ అదితే ర్హార్ద మావిష్కర్తుం ప్రతిజానీతే (దేవమాత రిత్యర్ధేన) హే దేవమాతః! భవత్యా చిరకాంక్షితమ్ తత్ మే మయా విజ్ఞాతమేవ కిం తత్ ఇత్యత్ర తదావిష్కరోతి యదితి సార్ధైః త్రిభిః సపత్నై ర్దైత్యై ర్హృతా శ్రీ ర్యేషాం స్వసానాత్ చ్యావితానాం వివాసితానాం స్వపుత్రాణాం సంబంధి యదైశ్వర్యం తత్ త్వయా చిరకాంక్షితం తన్మయా జ్ఞాతమిత్యన్వయః ౧౨

తాన్ వినిర్జిత్య సమరే దుర్మదా నసురర్షభాన్,
ప్రతిలబ్ధజయశ్రీభిః పుత్త్రై రిచ్ఛ స్యుపాసితుమ్ ౧౩

ఇన్ద్రజ్యేష్ఠైః స్వతనయై ర్హతానాం యుధి విద్విషామ్.
స్త్రియో రుదంతీ రాసాద్య ద్రష్టు మిచ్ఛసి దుఃఖితాః ౧౪

ఆత్మజాన్ సుసమృద్ధాం స్త్వం ప్రత్యాహృతయశః శ్రియః,
నాకపృష్ఠ మధిష్ఠాయ క్రీడతో ద్రష్టు మిచ్ఛసి ౧౫

ప్రాయోఽధునా తేఽసురయూథనాథా అపారణీయా ఇతి దేవి మే మతిః
య త్తేఽనుకూలేశ్వరవిప్రగుప్తా న వి క్రమ స్తత్ర సుఖం దదాతి ౧౬

అథాప్యుపాయో మమ దేవి చింత్యః సంతోషితస్య వ్రతచర్యయా తే,

కించ తాన్ సపత్నాన్ దుష్టో మదో యేషాం తా నసురర్షభాన్ యుద్ధే వినిర్జిత్య ప్రతిలబ్ధో జయః శ్రీశ్చ యైస్తైః పుత్త్రైః సహ ఉపాసితుమ్ ఏకత్ర స్థాతుమ్ ఇచ్ఛసి. ౧౩

ఇంద్రో జ్యేష్ఠో యేషాం తైః స్వతనయై ర్యుధి హతానాం శత్రూణాం స్త్రియో భర్తృసమీప మాసాద్య రుదంతీః దుఃఖితాశ్చ ద్రష్టు మిచ్ఛసి ౧౪

ప్రత్యాహృతం ప్రత్యానీతం యశః శ్రీశ్చ యైస్తాన్ సుసమృద్ధాన్ నాకపృష్ఠం స్వర్గ మధిష్ఠాయ క్రీడతః ఆత్మజాన్ ద్రష్టు మిచ్ఛసీ త్యేతత్సర్వం త్వత్కాంక్షితమ్ ఇత్యర్థః ౧౫

ఏవం తదభిప్రేత మావిష్కృత్య తత్ర యత్ "తాన్ వినిర్జిత్య సమరే" ఇత్యభిప్రేతం తదధునా మయాఽపి కర్తుం న శక్యం ఇతి వదన్ సమరా దన్య ఏవ ఉపాయ శ్చింతనీయ ఇత్యాహ (ప్రాయ ఇతి ద్వాభ్యామ్.) హే దేవి! అధునా తే దైత్యాః ప్రాయశః యద్య ప్యవారణీయాః అజేయా ఇత్యేవ మే మతిః అవారణీయా ఇత్యహ మధ్యవస్యామీ త్యర్థః కుతః? యద్యస్మా త్తే దైత్యా అధునా అనుకూల ఈశ్వరః కాలరూపో యేషాం తై ర్విప్రై ర్గుప్తాః. అతోఽస్మదాదిభి స్తేషు కుతో విక్రమః పరాక్రమః సుఖం న దాస్యతి సుఖహేతు ర్న భవిష్యతి ౧౬

యద్యప్యేవ మథాపి హే దేవి! తవ వ్రతచర్యయా తోషితస్య మే మయా కశ్చి దుపాయ

(భగవతోఽదిత్యై వరప్రదానం)

మమార్చనం నార్హతి గంతు మన్యథా శ్రద్ధానురూపం ఫలహేతుకత్వాత్. ౧౭

త్వయార్చితశ్చాహ మపత్యగుప్తయే పయోవ్రతే నానుగుణం సమీడితః,
స్వాంశేన పుత్రత్వ ముపేత్య తే సుతాన్ గోప్తాస్మి మారీచతపస్యధిష్ఠితః. ౧౮

ఉపధావ పతిం భద్రే ప్రజాపతి మకల్మషమ్,
మాం చ భావయతీ పత్యా వేవంరూప మవస్థితమ్. ౧౯

నైతత్ పరస్మా ఆఖ్యేయం పృష్టయాఽపి కథంచన,
సర్వం సంపద్యతే దేవి దేవగుహ్యం సుసంవృతమ్. ౨౦

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏతావ దుక్త్వా భగవాం స్తత్రై వాంతరధీయత,

శ్చింతనీయ ఏవ కుతః యితో మదారాధన మన్యథాగంతుం విఫలీభవితుం నార్హతి తత్కుతః? మదారాధనస్య కర్తుః శ్రద్ధానుసార మిచ్ఛానుసారేణ ఫలహేతుకత్వాత్, ఫలహేతుకృత్వాదితి పాఠే ఫలహేతుం కరోతీతి ఫలహేతుకృత్ తస్య భావ స్తత్త్వం తస్మా దాదికారణత్వా దిత్యర్థః ౧౭

చింత్య ముపాయం దర్శయతి (త్వయేతి) పుత్రరక్షణాయ త్వయా పయోవ్రతేనాహం అనుగుణం యథార్హం సమ్యగర్చితః స్తుతశ్చాతోఽహం మారీచతపస్యవస్థితః కశ్యపతపఃఫలప్రదానేఽవస్థితః స్వాంశేన తవ పుత్రత్వ ముపేత్య తవ సుతాన్ గోప్తాస్మి గోపాయిష్యామి స్వాన్ స్వేనేతి పాఠే స్వేనాజహత్స్వభావస్వరూపేణాహం తవ పుత్రత్వ ముపేత్య స్వాన్ త్వత్సంబంధినః పుత్రాన్ గోప్తాస్మీత్యర్థః. ౧౮

అతో హే భద్రే! పతికకల్మషం ప్రజాపతిం కశ్యప మనుధావానువర్తస్వ భర్త్రా నిమిత్తేన మాం గర్భే ధారయిష్యసి కథంభూతమ్? రూపం వామనం రూప మవస్థితం స్వసంకల్పేనావదానం దేవం స్వతేజసా దేదీప్యమానం వా ౧౯

అన్యేన పృష్టయాపి త్వయైతన్మదుక్తం కథంచిదపి నాన్యస్మై కథనీయం హే దేవి! దేవరహస్యం సర్వం గుప్తం సదేవ సంపత్స్యతే ఫలదం భవిష్యతి ౨౦

ఏతావ దభిధాయ తత్రైవ భగవా నంతర్దధే అథాదితిః స్వస్యాం భగవతోఽవతారం దుర్లభం ప్రాప్య కృతార్థేవ శ్రద్ధాయుక్తయా భక్త్యా పరయేతి పాఠే అనన్యయా పతి మన్వవర్తత తదనువర్తనం

అదితి ర్దుర్లభం లబ్ధ్వా హరే ర్జన్మాత్మని ప్రభోః ౨౧

ఉపాధావత్ పతిం భక్త్యా పరయా కృతకృత్యవత్,
స వై సమాధియోగేన కశ్యప స్తదబుధ్యత ౨౨

ప్రవిష్ట మాత్మని హరే రంశం హ్యవితథేక్షణః
సోఽదిత్యాం వీర్య మాధత్త తపసా చిరసంభృతమ్,
సమాహితమనా రాజన్ దారుణ్యగ్నిం యథానిలః ౨౩

అదితే ర్ధిష్ఠితం గర్భం భగవంతం సనాతనమ్,
హిరణ్యగర్భో విజ్ఞాయ సమీడే గుహ్యనామభిః ౨౪

బ్రహ్మోవాచ—

జయోరుగాయ భగవ న్నురుక్రమ నమోఽస్తు తే,
నమో బ్రహ్మణ్యదేవాయ త్రిగుణాయ నమోనమః ౨౫

స్వస్మిన్ ప్రవిష్టం హరే రంశం చ కశ్యపః సమాధియోగేన యోగదృష్ట్యాఽన్వబుధ్యత జ్ఞాతవాన్ యతోఽయ మవితథేక్షణః అవితథమీక్షణం దృష్టి ర్యస్య సః ౨౧-౨౨

తతః స కశ్యపః తపసా హేతునా చిరం సంభృతం ధృతం వీర్యం తస్యాం అదిత్యామాధత్త విహితవాన్ కశ్యపం ప్రవిష్టస్య భగవతో యేన కేనాపి రూపేణాదిత్యుదరప్రవేశవ్యాజమాత్రకథనమిదం న తు జీవస్యేవ వీర్యసంశ్లేషకథనపరమిత్యవగంతవ్యమ్, కథ మాధత్తే త్యాహ - హే రాజన్! సర్వత్ర సమోఽపి వాయు ర్దారుణి సంఘర్షణేన తథా వనదాహక మగ్ని మాధత్తే. ఏవం స్వయం పుత్రేషు సమోఽపి దైత్యక్షపణం వీర్య మాధత్తే త్యర్థః ౨౩

తతోఽదితేర్గర్భేఽధిష్ఠితం ప్రవిష్టం సనాతనం భగవంతం జ్ఞాత్వా హిరణ్యగర్భో చతుర్ముఖః భగవదసాధారణగుణప్రతిపాదనై ర్నామభిః సమీడే సమీపే తుష్టావ. ౨౪

గుహ్యనామభి ర్హిరణ్యగర్భకృతాం స్తుతిమాహ (జయేత్యాదినా యావత్సమాప్తి) హే షాడ్గుణ్యపూర్ణ' హే ఉరుక్రమ! ఉరవః క్రమాః పాదవిన్యాసాః కరిష్యమాణాః యస్య తథాభూత ఇత్యర్థః. జయం సర్వోత్కృష్టతాం ప్రాప్నుహి తే తుభ్యం నమోఽస్తు బ్రహ్మకులే సాధవో బ్రహ్మణ్యాః తేషాం దేవాయ తస్మై దేవాయేతి వా త్రిగుణాయ సృష్ట్యాద్యుపయుక్తాయ రజ ఆదిగుణత్రయనియంత్రే ఇత్యర్థః. ౨౫

(అదితిగర్భస్థస్య భగవత్తేజసో బ్రహ్మకర్తృకం స్తవనం)

నమస్తే పృశ్నిగర్భాయ వేదగర్భాయ వేధసే.
త్రినాభాయ త్రిపృష్ఠాయ శిపివిష్టాయ విష్ణవే ౨౬

త్వమాది రంతో భువనస్య మధ్య మనంతశక్తిం పురుషం య మాహుః.
కాలో భవా నాక్షిపతీశ విశ్వం స్రోతో యథాంతః పతితం గభీరమ్. ౨౭

త్వం వై ప్రజానాం స్థిరజంగమానాం ప్రజాపతీనా మపి సంభవిష్ణుః.
దివౌకసాం దేవ దివశ్చ్యుతానాం పరాయణం నౌరివ మజ్జతోఽప్సు ౨౮

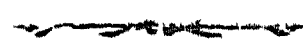
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే,
వామనప్రాదుర్భావే సప్తదశోఽధ్యాయః

అదితేరేవ పూర్వజన్మని పృశ్నిరితి నామ తస్యా గర్భాయ వేదో గర్భే యస్య వేదానాం గర్భాయేతి వా వేధసే విధాత్రే త్రయో లోకా నాభ్యాం యస్య త్రయాణాం లోకానాం పృష్ఠే ఉపరి పరమవ్యోమ్ని స్థితాయ ౩పయోజీవా స్తేషు అంతర్యామితయా ప్రవిష్టాయ "యజ్ఞో వై విష్ణుః" "పశవః శిపి ర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతి" ఇతి శ్రుతేః యద్వా శిపయో రశ్మయః తైః వేష్టితాయే త్యర్థః విష్ణవే వ్యాపినే ౨౬

భువనస్య విశ్వస్య త్వమేవాదిమధ్యాంతకారణభూతః. య మపరిమితశక్తిం పరమపురుష మాహుః "పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇత్యాదయో వేదాంతాః స త్వమేవ కాలశరీరకో భవానేవ విశ్వమాక్షిపతి ప్రవర్తయతి యథాంతఃపతితం తృణాదికం స్రోతః ప్రవాహః ఆక్షిపతి తద్వత్ ౨౭

ప్రజానా మస్మదాదీనాం ప్రజాపతీనాం చ త్వమేవ సంభవిష్ణుః ఉత్పాదనశీలోఽసి. అయం భావః న హ్యేవంభూతస్య తవ జీవస్యేవ కర్మణా జన్మాదిసంభవః కింతు దేవానాం పరమాశ్రయత్వేన తత్కార్యసాధనా యావతారోఽయం. అతః తాన్ స్వర్గచ్యుతాన్ పునః స్వర్గే స్థాపయేతి ఆశ్రయత్వే దృష్టాంతః అప్సు మజ్జతః పుంసో నౌ ర్యథా తద్వత్ సురాణా మాశ్రయభూత ఇత్యర్థః ౨౮

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధవ్యాఖ్యాయాం
సప్తదశోఽధ్యాయః

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఇత్థం విరించస్తుతకర్మవీర్యః ప్రాదుర్బభూ వామృతభూ రదిత్యామ్,
చతుర్భుజః శంఖగదాబ్జచక్రః పిశంగవాసా నళినాయతేక్షణః ౧

శ్యామావదాతో ఝషరాజకుండలత్విషోల్లసచ్ఛ్రీవదనాంబుజః పుమాన్,
శ్రీవత్సవక్షా వలయాంగదోల్లసత్ కిరీటకాంచీగుణచారునూపురః ౨

మధువ్రతవ్రాతవిఘుష్టయా స్వయా విరాజితః శ్రీవనమాలయా హరిః,
ప్రజాపతే ర్వేశ్మతమః స్వరోచిషా వినాశయన్ కంఠనివిష్టకౌస్తుభః ౩

అథాష్టాదశోఽధ్యాయః

ఏవం బ్రహ్మణా సమీడితో భగవా నవతతారేత్యాహ మునిః (ఇత్థమితి) ఇత్థం విరించేన స్తుతం కర్మ దేవకార్యలక్షణం వీర్యమ్ ఉరుక్రమత్వాదిప్రభావశ్చ యస్య సోఽమృతభూః కర్మాయత్త మరణోత్పత్తిరహితః మోక్షప్రదో వా భగవాన్ అదిత్యామావిర్బభూవ, కథంభూతః? చత్వారో భుజా యస్య శంఖాదయోఽస్య సంతీతి తథా అర్శఆదిత్వా న్మత్వర్థీయోఽచ్, పిశంగే వాససీ యస్య నళినవత్ సుందరే ఆయతే వీక్షణే నేత్రే యస్య ౧

శ్యామశ్చాసావవదాతో నిర్మలః ఝషరాజో మకర స్తదాకారయోః కుండలయోః త్విషా ఉల్లసంతీ శ్రీ ర్వదనాంబుజే యస్య శ్రీవత్సో వక్షసి యస్య, వలయై రంగదైశ్చ సహోల్లసంతి కిరీటాదీని యస్య ౨

మధువ్రతానాం భృంగాణాం సమూహేన విఘుష్టయా స్వయాఽనపాయిన్యా శ్రీమత్యా వన మాలయా విరాజితః విభుః సర్వజ్ఞః ప్రజాపతేః కశ్యపస్య వేశ్మగతం తమః స్వకాంత్యా వినాశయ న్నపనుదన్ కంఠం నివిష్టః ధృతః కౌస్తుభో యస్య సః ఆవిర్బభూవేతి పూర్వేణాన్వయః ౩

(భగవతో వామనస్య ప్రాదుర్భావః)

దిశః ప్రసేదుః సలిలాశయా స్తదా ప్రజాః ప్రహృష్టా ఋతవో గుణాన్వితాః
ద్యౌ రంతరిక్షం క్షితి రగ్నిజిహ్వా గావో ద్విజాః సంజహృషు ర్నగాశ్చ ౪

శ్రోణాయాం శ్రవణద్వాదశ్యాం ముహూర్తేఽభిజితి ప్రభుః,
సర్వే నక్షత్రతారాద్యా శ్చక్రు స్తజ్జన్మ దక్షిణమ్. ౫

ద్వాదశ్యాం సవితా తిష్ఠన్ మధ్యందినగతో నృప,
విజయా నామ సా ప్రోక్తా యస్యాం జన్మవిదుర్హరేః ౬

శంఖదుందుభయో నేదు ర్మృదంగపణవానకాః,
చిత్రవాదిత్రతూర్యాణాం నిర్ఘోషస్తుములోఽభవత్. ౭

తదా దిశః సలిలాని జనానా మంతఃకరణాని చ ప్రసేదుః ప్రసన్నా బభూవుః ప్రజాః ప్రసన్నాః ఋతవః ప్రావృడాదయః గుణాన్వితాః స్వస్వగుణయుక్తా బభూవుః తథా ద్యుప్రభృతయో నగాః పర్వతాశ్చ యథానురూపం ప్రసేదుః సంజహృషుః హర్షయుక్తా బభూవుః తత్రాగ్నిజిహ్వా దేవాః అగ్నే ర్జిహ్వాశిఖా వా. ౪

ప్రాదుర్భావకాల మాహ (శ్రోణాయా మితి) శ్రవణద్వాదశీ భాద్రపదశుక్లద్వాదశీతి ప్రసిద్ధా తస్యామపి శ్రోణాయాం శ్రవణర్క్షస్థే సతి చంద్ర ఇత్యర్థః తత్రాపి శ్రవణప్రథమాంశేఽభిజిన్నామకే ముహూర్తే మధ్యందినే తచ్చ శ్రుత్యా దర్శితమ్ “అభిజిన్నామనక్షత్ర ముపరిష్టా దాషాఢానా మధస్తాత్ శ్రోణాయాః” ఇతి ఏవం విశిష్టముహూర్తే భగవాన్ ప్రాదుర్బభూవేతి పూర్వేణాన్వయః కించ నక్షత్రాణ్యశ్విన్యాదీని తారాః గురుశుక్రాదయః ఆదిశబ్దేన చంద్రసూర్యాదయః సర్వే తస్య భగవతో జన్మ ప్రదక్షిణ ముదారం చక్రుః ౫

ద్వాదశ్యాం తస్యాం తిథౌ అహని సూర్యో మధ్యందినగతో బభూవ సా చ ద్వాదశీ విజయేతి ప్రసిద్ధాఽభూత్, కా? యస్యాం ద్వాదశ్యాం హరే ర్జన్మ విదురితి ౬

తదా శంఖాదయో మృదంగాదయశ్చ నేదుః దధ్వనుః తథా విచిత్రవాదిత్రాదీనాం తుములో నిర్ఘోష శ్చాభవత్. ౭

ప్రీతాశ్చాప్సరసోఽనృత్యన్ గంధర్వప్రవరా జగుః,
తుష్టువు ర్మునయో దేవా మనవః పితరోఽగ్నయః ౮

సిద్ధవిద్యాధరగణాః సకింపురుషకిన్నరాః,
చారణా యక్షరక్షాంసి సుపర్ణా భుజగోత్తమాః. ౯

గాయంతోఽతిప్రశంసంతో నృత్యంతో విబుధానుగాః
అదిత్యా ఆశ్రమపదం కుసుమైః సమవాకిరన్ ౧౦

దృష్ట్వాఽదితి స్తం నిజగర్భసంభవం పరం పుమాంసం ముద మాప విస్మితా
గృహీతదేహం నిజయోగమాయయా ప్రజాపతిశ్చాహ జయేతి విస్మితః ౧౧

య త్తద్వపుర్భాతి విభూషణాయుధై రవ్యక్తచిద్ వ్యక్తమధారయద్ధరిః,
బభూవ తేనైవ స వామనో వటుః సంపశ్యతో ర్దివ్యగతి ర్యథా నటః ౧౨

అప్సరసః ప్రీతా ననృతుః గంధర్వశ్రేష్ఠాః జగుః మునిప్రభృతయో యథాయోగ్యం తుష్టువుః
జగుః ననృతుః ప్రశశంసుః ౮

అదిత్యాశ్రమం కుసుమై రవాకిరంశ్చ ౯-౧౦

తం పరమపురుషం నిజగర్భసంభూతం దృష్ట్వాఽదితి ర్విస్మితా సతీ నితరాం ముద మవాప
తథా ప్రజాపతిః కశ్యపశ్చ నిజయోగమాయయా సహజశక్తిః యోగయుక్తసంకల్పరూపజ్ఞానేన యద్వా
యోగ ఏవ మాయా తయా ఆశ్చర్యరూపశక్తియోగేనేత్యర్థః గృహీతో దేహో దివ్యవిగ్రహో యేన తం
దృష్ట్వా ప్రజాపతి ర్బ్రహ్మా జయేత్యాహ ౧౧

విస్మయాంతరమాహ (య త్తదితి) విభూషణైః కౌస్తుభాదిభి రాయుధైః శంఖచక్రాదిభిశ్చ
యుక్తమితి శేషః ఏవంభూతం యద్వపుః స్వాసాధారణత్వేన ప్రకాశతే నిత్యవిభూత్యాదౌ తద్వపు
రాదావవ్యక్త చిద్రూపః ప్రకృతిపురుషశరీరకో భగవాన్ అధారయ దావిశ్చకార తత స్తేనైవ వపుషా
పిత్రోః సంపశ్యతో సతోః స భగవాన్ దివ్యగతి రనితరసాధారణచేష్టో వామనో వటుర్బభూవ.
వటుసన్నివేశా ద్వామనశబ్దవాచ్యో బభూవ యథా నటః పూర్వాపూర్వవేషం విహాయ వేషాంతర
ముపాదత్తే తద్వదిత్యర్థః ౧౨

(మునిభి ర్దేవై రుపనీతస్య తస్య బలియజ్ఞశాలాగమనం)

తం వటుం వామనం దృష్ట్వా మోదమానా మహర్షయః,
కర్మాణి కారయామాసుః పురస్కృత్య ప్రజాపతిమ్ ౧౩

తస్యోపనీయమానస్య సావిత్రీం సవితాఽబ్రవీత్,
బృహస్పతి ర్బ్రహ్మసూత్రం మేఖలాం కశ్యపోఽదదాత్ ౧౪

దదౌ కృష్ణాజినం భూమి ర్దండం సోమో వనస్పతిః,
కౌపీనాచ్ఛాదనం మాతా ద్యౌ శ్ఛత్రం జగతాం పతేః ౧౫

కమండలుం వేదగర్భః కుశాన్ స ప్తర్షయో దదుః,
అక్షమాలాం మహారాజ సరస్వత్యవ్యయాత్మనః ౧౬

తస్మై ఇత్యుపనీతాయ యక్షరాట్ పాత్రికా మదాత్
భిక్షాం భగవతీ సాక్షా దుమాఽదా దంబికా సతీ ౧౭

తం భగవంతం వామనశబ్దవాచ్యం వటుసన్నివేశం దృష్ట్వా మహర్షయః సంహృష్టాః సంతః ప్రజాపతిం కశ్యపం పురస్కృత్య కర్మాణి జాతకర్మాదీని కారయామాసుః ౧౩

తస్య వామన స్యోపనీయమానస్య ఉపనయనేన సంస్క్రియమాణస్య సవితా సావిత్రీ ముపదిష్టవాన్ బృహస్పత్యాదయో బ్రహ్మసూత్రాదీని దదుః ౧౪

తత్ర భూమి ర్భూమ్యధిష్ఠాత్రీ దేవతా వనస్పతిః సోమశ్చంద్రః ద్యౌ స్తదభిమానినీ దేవతా ౧౫

హే మహారాజః అవ్యయాత్మనః అపక్షయాదిరహితస్వరూపస్య సరస్వతీ అక్షమాలా మదాత్ ౧౬

ఇత్థ ముపనీయమానాయ వామనాయ యక్షరాట్ వైశ్రవణః పాత్రికాం భిక్షాపాత్ర మదాత్. భవానీ భిక్షా మదాత్. ౧౭

స బ్రహ్మవర్చసేనైవం సభాం సంభావితో వటుః,
బ్రహ్మర్షిగణసంఘుష్టా మత్యరోచత మారిషః. ౧౮

సమిద్ధ మాహితం వహ్నిం కృత్వా పరిసమూహనమ్,
పరిస్తీర్య సమభ్యర్చ్య సమిద్భి రజుహో ద్ద్విజః ౧౯

శ్రుత్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూర్జితం బలిం భృగూణా ముపకల్పితై స్తతః
జగామ తత్రాఖిలసారసంభృతో భారేణ గాం సన్నమయన్ పదే పదే ౨౦

తం నర్మదాయా స్తట ఉత్తరే బలే ర్య ఋత్విజ స్తే భృగుకచ్ఛసంజ్ఞకే,
ప్రవర్తయంతో భృగవః క్రతూత్తమం వ్యచక్షతారాదుదితం యథా రవిమ్ ౨౧

త ఋత్విజో యజమానః సదస్యా హతత్విషో వామనతేజసా నృప,

స ఏవం సంభావితో మారిషః శ్రేష్ఠః పూజ్యః వటు ర్బ్రహ్మవర్చసేన యుక్తః బ్రహ్మర్షిగణేన సంఘుష్టాం సభా మత్యతిక్రమ్య సభాయా నిర్గతో వ్యరోచతేత్యర్థః యద్వా రుచిరత్ర ణ్యర్థగర్భః, సభా మతీవ వ్యరోచయ దిత్యర్థః ౧౮

విభుః కశ్యపః సమిద్ధం జ్వలంతం శ్రేష్ఠం త ముపనయాగ్నిం పరిసమూహనమ్ ఋజుం కృత్వా పరిస్తీర్య సమ్య గభ్యర్చ్య చ సమిద్భి ర్హుతవాన్ ౧౯

తతో భగవాన్ వామనో భృగూణాం తై రుపకల్పితైః కారితై రశ్వమేధై ర్యజంత మూర్జితం వైరోచనిం శ్రుత్వా తత్ర జగామ, కథంభూతః? అఖిలేన సారేణ బలేన సంభృతః పూర్ణః అత ఏవ భారేణ గాం భూమిం ప్రతిపదం సంయమయ న్నిమ్నాం కుర్వన్. ౨౦

నర్మదాయా ఉత్తరే తటే భృగుకచ్ఛాఖ్యే క్షేత్రే క్రతూత్తమం ప్రవర్తయంతో బలే రృత్విజో భృగవ స్తం వామనం దూరాత్ వ్యచక్ష తాపశ్యన్, కథంభూతమ్? ఉదితం సూర్యమివ స్థితం ఆరా త్సమీప ఏవోదితం రవిమివేతి వా ౨౧

హే నృప! వామనస్య తేజసా అపహృతతేజస్కాః యజమానో బలిః సభ్యా ఋత్విజశ్చ

(మునిభి ర్ద్విజై రుపనీతస్య తస్య బలియజ్ఞశాలాగమనం)

సూర్యః కిలాయాత్యుత వా విభావసుః సనత్కుమారోఽథ దిదృక్షయా క్రతోః ౧౨

ఇత్థం సశిష్యేషు భృగుష్వనేకధా వితర్క్యమాణో భగవాన్ స వామనః,
ఛత్రం సదండం సజలం కమండలుం వివేశ బిభ్ర ద్ధయమేధవాటమ్. ౧౩

మౌంజ్యా మేఖలయా వీత ముపవీతాజినోత్తరమ్,
జటిలం వామనం విప్రం మాయామాణవకం హరిమ్ ౧౪

ప్రవిష్టం వీక్ష్య భృగవః సశిష్యాస్తే సహాగ్నిభిః
ప్రత్యగృహ్ణన్ సముత్థాయ సంక్షిప్తాస్తస్య తేజసా ౧౫

యజమానః ప్రముదితో దర్శనీయం మనోరమమ్,
రూపానురూపావయవం తస్మా ఆసన మాహరత్, ౧౬

భృగ్వాదయః సూర్యః కిలాయాతీ త్యేవమాది వ్యతర్కయ న్నితి శేషః కింవా విభావసు రగ్ని రాయాతీతి ఉత క్రతో ర్దిదృక్షయా సనత్కుమార ఆయాతీతి ౧౨

ఇతీత్థం సశిష్యేషు సయజమానేషు భృగుషు వితర్క్యమానేషు స భగవాన్ వామనః సదండం ఛత్రం జలపూర్ణం కమండలుం చ బిభ్ర ద్ధయమేధవాట మశ్వమేధవాటికాం వివేశ, ౧౩

మౌంజ్యా మేఖలయా వీతం బద్ధకటి ముపరి ధృతోపవీతాజిన ముపవీతోపరి ధృత మజిన ముత్తరీయం యస్యేతి వా జటిలం సశిఖం వామనాఖ్య మాత్మీయసంకల్పోపాత్తమాణవకసన్నివేశం హరిం ప్రపన్నార్తిహరం వామనం దృష్ట్వే త్యుత్తరేణాన్వయః ౧౪

ఏతం ప్రవిష్టం దృష్ట్వా సయజమానా భృగవోఽగ్నిభిః సహ వామనస్య తేజసా సంక్షిప్తాః సంకుచితప్రకాశాః సంతః సముత్థాయ ప్రత్యగృహ్ణన్ సత్కృతవంతః ౧౫

తదేవాహ (యజమాన ఇతి) రూపస్యానురూపా అవయవా యస్య త మత ఏవ మనోరమం హృద్య మత ఏవ దర్శనీయం వామనం దృష్ట్వేతి శేషః యజమానో బలిస్తస్మై ఆసనం సమర్పితవాన్, ౧౬

స్వాగతే నాభినంద్యాథ పాదౌ భగవతో బలిః,
అవనిజ్యార్చయామాస ముక్తసంగమనోరమమ్ ౨౭

తత్పాదశౌచం జనకల్మషాపహం స ధర్మవి న్మూర్ధ్న్యదధాత్ సుమంగళమ్,
యద్ దేవదేవో గిరిశ శ్చంద్రమౌళి ర్దధార మూర్ధ్నా పరయా చ భక్త్యా ౨౮

బలి రువాచ —

స్వాగతం తే నమస్తుభ్యం బ్రహ్మన్ కిం కరవామ తే
బ్రహ్మర్షీణాం తపః సాక్షా న్మన్యే త్వాఽఽర్య వపుర్ధరమ్ ౨౯

అద్య నః పితర స్తృప్తా అద్య నః పావితం కులమ్,
అద్య స్విష్టః క్రతు రయం యద్భవా నాగతో గృహాన్ ౩౦

అద్యాగ్నయో మే సుహుతా యథావిధి ద్విజాత్మజ త్వచ్చరణావనేజనైః,

అథ బలి స్తం స్వాగతే నాభినంద్య స్వాగతం పృష్ట్వా తస్య భగవతః పాదా వవనిజ్య ప్రక్షాళ్య ముక్తసంగానాం యోగినాం మనస్సు క్రీడంతం భగవంతం త మర్చయామాస ౨౭

తతః స్వధర్మవిత్ స్వానురూపధర్మజ్ఞో బలిః కలికల్మషస్యాపహంతృ అత ఏవ సుమంగళం తస్య భగవతః పాదా వవనిజ్య పాదయోః సంబంధి శౌచం పవిత్రం ప్రక్షాళనోదకం మూర్ధ్న్యధాత్ పాదశౌచం విశినష్టి, దేవదేవో బ్రహ్మా చంద్రమౌళిః గిరిశో రుద్రశ్చ పరయా ఉత్కృష్టయా భక్త్యా మూర్ధ్నా యత్పాదశౌచం గంగారూపం దధార తత స్త మువాచేతి శేషః ౨౮

తదేవాహ (స్వాగతమితి సార్ధై శ్చతుర్భిః) హే బ్రహ్మన్! తే తవ స్వాగతం తుభ్యం నమః, కిం తే కరవామ? కింకరా వయమిత్యర్థః ఆర్యవపుర్ధరం త్వా సాక్షాత్ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మర్షీణాం తపో మన్యే తప ఏవ మూర్తీభూతం మన్యే ౨౯

యత్ యస్మాత్ భవా నస్మాకం గృహా నాగత స్తతోఽస్మాకం పితర స్తృప్తా బభూవుః కులం చ పవిత్ర మభూత్ అయం క్రతుశ్చ యథావ దనుష్ఠితో బభూవ. ౩౦

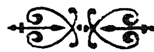
అద్య మే అగ్నయశ్చ యథావిధి సుహుతా బభూవుః, హే ద్విజాత్మజ! త్వచ్చరణావనేజనైః

(బలికర్తృకం భగవతోఽభ్యర్చనం)

హతాంహసో వార్భి రియం చ భూ రహో తథా పునీతా తనుభిః పదై స్తవ ౩౧

యద్ యద్ వటో వాంఛసి తత్ప్రతీచ్ఛ మే త్వా మర్థినం విప్రసుతానుతర్కయే.
గాం కాంచనం గుణవద్ధామ మృష్టం తథాన్నపేయ ముత వా విప్ర కన్యామ్.
గ్రామాన్ సమృద్ధాం స్తురగాన్ గజాన్ వా రథాం స్తథార్హత్తమ సంప్రతీచ్ఛ. ౩౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం అష్టమస్కంధే,
వామనప్రాదుర్భావే బలివామనసంవాదే అష్టాదశోఽధ్యాయః.

వార్భి ర్జలై ర్హత మంహః పాపం యస్య తస్య మమ సంబంధినీ ఇయం భూ ర్భూమిః తనుభి రస్మచ్ఛరీరై స్సహ పదైః పాదన్యాసైః పునీతా పవిత్రీకృతాఽఽసీత్ ౩౧

హే విప్రసుత' త్వా మర్థినం యాచితారం అనుతర్కయే అలక్షయే అతో హే వటో వామనః యద్యద్వాంఛసి కామయసే త త్తన్మే మ త్తః ప్రతీచ్ఛ ప్రతిగృహాణే త్యర్థః యద్యదితి యద్వాంఛసీతి యచ్ఛబ్దాభిప్రేతానేవ కాంశ్చి ద్దర్శయతి (గామితి) భూమిం ధేనుం గుణవద్భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధిమద్ధామ గృహం తథా మృష్ట మన్నం వా హే విప్ర ఉత వాథవా హే అర్హత్తమ గవాదిభ్యోఽన్యద్వా యత్కించిత్ కామయసే తన్మత్తః ప్రతిగృహాణ. ౩౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేవ
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టాదశోఽధ్యాయః

అథ ఏకోనవింశో ఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి వైరోచనే ర్వాక్యం ధర్మయుక్తం స సూనృతమ్
నిశమ్య భగవాన్ ప్రీతః ప్రతినంద్యేద మబ్రవీత్ ౧

శ్రీభగవానువాచ—

వచ స్తవైత జ్జనదేవ సూనృతం కులోచితం ధర్మయుతం యశస్కరమ్,
యస్య ప్రమాణం భృగవః సాంపరాయే పితామహః కులవృద్ధః ప్రశాంతః. ౨

న హ్యేతస్మిన్ కులే కశ్చి న్నిస్సత్త్వః కృపణః పుమాన్,
ప్రత్యాఖ్యాతా ప్రతిశ్రుత్య యో వాదాతా ద్విజాతయే. ౩

అథైకోనవింశో ఽధ్యాయః

తదేవం యాచ్ఞాయై చోదితో భగవాన్ స్వపదత్రయపరిమితాం భూమిం యియాచిషు స్తద ప్రత్యాఖ్యానాయ ప్రతిశ్రుతం దృఢీకర్తుం బలిం ప్రశంసన్నాహేత్యాహ, మునిః ఇత్యుక్తవిధం ధర్మ యుక్తం సూనృతం సత్యం మధురం చ బలే ర్వచః శ్రుత్వా ప్రీత స్తం ప్రతినంద్యేదం వక్ష్యమాణ మువాచ ౧

తదేవాహ (వచ ఇత్యాదినా యావదర్థపరిగ్రహ ఇత్యంతేన) హే జనదేవః తవ వచః సూనృతత్వాదియుక్తం యుక్తం చైతత్కుతః యతః యస్య భగవతః సాంపరాయే పరలోకసాధన ధర్మనిర్ణయే తవ పితామహః కులవృద్ధః ప్రశాంతశ్చ ప్రహ్లాద ఏవ ప్రమాణం తద్వృత్త్యైవ తత్సంతాన రూపాణాం భవతామపి వృత్తిః తాదృశ్యైవే త్యనుమీయత ఇతి భావః ౨

తదేవ విశదయతి (నహీతి) అస్మిం స్త్వదీయే కులే కశ్చిదపి పుమాన్ నిస్సత్త్వః న హి న జాతః న జనిష్యతే నాధునా వర్తతే చ తత్ర నిస్సత్త్వస్య లక్షణం యో ద్విజాతయే యాచకాయ ప్రత్యాఖ్యాతా న దదామీతి వక్తేతి, కృపణస్య లక్షణం ప్రథమం ప్రతిశ్రుత్య యో వాఽదాతేతి ౩

(బలివామనసంవాదః పదత్రయభూమియాచనం శుక్రద్వారా దాననిషేధశ్చ)

న సంతి తీర్థే యుధి చార్థినార్థితాః పరాఙ్ముఖా యే త్వమనస్వినో నృపాః,
యుష్మత్కులే యద్యశసామలేన ప్రహ్లాద ఉద్భాతి యథోడుపః ఖే ౪

యతో జాతో హిరణ్యాక్ష శ్చరన్నేక ఇమాం మహీమ్,
ప్రతివీరం దిగ్విజయే నావిందత గదాయుధః. ౫

యం వినిర్జిత్య కృచ్ఛ్రేణ విష్ణుః క్ష్మోద్ధార ఆగతమ్,
ఆత్మానం జయినం మేనే తద్వీర్యం భూర్యనుస్మరన్ ౬

నిశమ్య తద్వధం భ్రాతా హిరణ్యకశిపుః పురా,
హంతుం భ్రాతృహణం క్రుద్ధో జగామ నిలయం హరేః ౭

హే నృపః తీర్థే దానావసరే సతి అర్థినా యాచకేన అర్థితా యాచితా స్తథా యుద్ధే పరాఙ్ముఖా యే చామనస్వినోఽస్వతంత్రా అస్మిన్ కులే. త్రిపురుషం న సంత్యేవ తీర్థే యాచ్ఞాం వినాపి దదతీత్యర్థః. యత్ యస్మిన్ కులే ఖే ఆకాశే చంద్ర ఇవామలేన యశసా ప్రహ్లాదః ఉద్భాతి నితరాం చకాస్తి ౪

యుధి పరాఙ్ముఖా న సంతీ త్యేత దుపపాదయతి (యత ఇత్యాదినా,) యతో యస్మిన్ కులే జాతో హిరణ్యాక్ష ఏకోఽసహాయో దిగ్విజయే నిమిత్తే ఇమాం కృత్స్నాం మహీం చరన్ గదైవ యుధం యస్య తాదృశః ప్రతిపక్షం వీరం న లేభే. ౫

క్ష్మోద్ధారే భూమ్యుద్ధరణే విష్ణు ర్వరాహరూపో యం హిరణ్యాక్షం కృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేన నిర్జిత్య హత్వా జయిన మాత్మాన మమన్యత అత స్తస్య హిరణ్యాక్షస్య వీర్యం భూర్యనవధికమ్ ఇత్యనుస్మర అభిజానీహి. ౬

తథా తస్య హిరణ్యాక్షస్య వధం శ్రుత్వా తస్య భ్రాతా హిరణ్యకశిపుః పురా క్రుద్ధో భ్రాతుర్హంతారం విష్ణుం హంతుం హరే ర్నిలయం స్థానం జగామ ౭

తమాయాంతం సమాలోక్య శూలపాణిం కృతాంతవత్
చింతయామాస కాలజ్ఞో విష్ణు ర్మాయావినాం వరః. ౮

యతో యతోఽహం తత్రాసౌ మృత్యుః ప్రాణభృతామివ,
అతోఽహ మస్య హృదయం ప్రవేక్ష్యామి పరాగ్దృశః ౯

ఏవం స నిశ్చిత్య రిపోః శరీర మాధావతో నిర్వివిశేఽసురేంద్ర,
శ్వాసానిలాంతర్హితసూక్ష్మదేహ స్తత్ప్రాణరంధ్రేణ వివిగ్నచేతాః ౧౦

స తన్నికేతం పరిమృశ్య శూన్య మపశ్యమానః కుపితో ననాద,
క్ష్మాం ద్యాం దిశః ఖం వివరాన్ సముద్రాన్ విష్ణుం విచిన్వన్ న దదర్శ వీరః ౧౧

అపశ్యన్నితి హోవాచ మయాన్విష్టమిదం జగత్,

శూలపాణిం మృత్యువ దాపతంతం తం హిరణ్యకశిపుం విజ్ఞాయ దుర్జయం జ్ఞాత్వా మాయావినాం శ్రేష్ఠః త త్తత్కాలప్రయోజనిక ర్తవ్యాభిజ్ఞో విష్ణు రిత్థం చింతయామాస ౮

తత్కృతాం చింతామేవ దర్శయతి — యత్రాహం గమిష్యామి తత్ర తత్ర సర్వత్రాఽసౌ హిరణ్యకశిపుః ప్రాణభృతాం మృత్యురివావతిష్ఠతేఽతోఽధునా పరాగ్దృశః బహిర్దృశ్యమానోఽహమస్య దైత్యస్య హృదయమేవ ప్రవేక్ష్యామి. ౯

ఇతీత్థం స విష్ణుః వినిశ్చిత్య హే అసురేంద్ర! ఆధావతః తదర్థం తత్ర సంచరతో రిపోర్హిరణ్యకశిపోః శరీరం నిర్వివిశే ప్రవివిశే. తత్రాపి హృదయే ప్రవిష్టం మాం జ్ఞాస్యతీతి ఏవం నిశ్చిత్య శ్వాసానిలేఽన్తర్హితః సూక్ష్మదేహో యస్య తస్య ఘ్రాణరంధ్రేణ వివిగ్న మతికంపితం చేతో యస్య తాదృశో బభూవ తత్రాపి ప్రవిష్టం జ్ఞాస్యతీతి వినిశ్చిత్య ఘ్రాణరంధ్రసంచారిశ్వసనే వాయునా సహ చంచల స్తదవిభక్తో బభూవేత్యర్థః ౧౦

తతః స దైత్య స్తన్నిలయం శూన్యం పరితోఽన్విష్య త మపశ్యమానః కుపితో ననాద జితం మయేతి సింహనాదం కృతవాన్, తతః పునః క్ష్మాం పృథివీం గాం దివం దిశః ఖ మంతరిక్షం వివర మతలాదికం సముద్రాంశ్చ విచిన్వన్ వీరో దైత్యో విష్ణుం న దదర్శ. ౧౧

అపశ్య న్నిత్థ మువాచ, తదేవాహ — ఇదం కృత్స్నం జగత్ మయాన్విష్ట మన్వేషితం

(బలివామనసంవాదః, పదత్రయభూమియాచనం, శుక్రద్వారా దాననిషేధశ్చ)

భ్రాతృహా మే గతో నూనం యతో నావర్తతే పుమాన్. ౧౨

వైరానుబంధ ఏతావా నామృత్యోరిహ దేహినామ్,
అజ్ఞానప్రభవో మన్యు రహంమానోపబృంహితః. ౧౩

పితా ప్రహ్లాదపుత్రస్తే తద్విద్వాన్ ద్విజవత్సలః,
స్వమాయు ర్ద్విజలింగేభ్యో దేవేభ్యోఽదాత్ స యాచితః ౧౪

భవా నాచరితాన్ ధర్మా నాస్థితో గృహమేధిభిః,
బ్రాహ్మణైః పూర్వజైః శూరై రన్యైశ్చోద్దామకీర్తిభిః ౧౫

మమ భ్రాతృహంతా తు క్వాపి న, న దృశ్యతే యతః యం ప్రాప్య న పున రావర్తతే తత్ర నూనం గతః. తస్యాభిప్రాయేణ తు మృతోఽభవదితి భావః ౧౨

అధునా న మద్విషయవైరానుబంధః తస్యాస్తీత్యాహేత్యాహ వైరానుబంధ ఇతి ఇహ లోకేదేహినాం వైరానుబంధి ఏతావానేవ. కియాన్? యత ఆమృత్యోః మరణపర్యంతం ఇత్యేతావానేవ, కుతః? యతో మన్యుః క్రోధోఽజ్ఞానప్రభవః దేహవిలక్షణాత్మస్వరూపాజ్ఞానప్రభవః దేహవిలక్షణాత్మ స్వరూపాజ్ఞానజః స దేహాత్మాభిమానేష ఉపబృంహితః ప్రకటీకృతో భవతి దేహే వినష్టే సతి మన్యురపి ప్రశామ్యతీతి మృత్యుపర్యంత ఏవ వైరానుబంధ స్తతః స ఉపేక్షణీయ ఇతి భావః ౧౩

ఏవం పితామహప్రపితామహయోః తీరాదా వర్ధితత్వాపరాఙ్ముఖత్వాదిగుణయోగ మభిధాయాథ పితుర్గుణానాహ (పితేతి) ప్రహ్లాదస్య పుత్ర స్తవ పితా విరోచనస్తు తద్విద్వాన్ పితృపితామహయో ర్వృత్తిం విద్వాంస్తద్వృత్త్యభిజ్ఞః కించ ద్విజవత్సలః ద్విజరూపధారిషు దేవేషు వత్సలః అత ఏవ ద్విజలింగేభ్యః ద్విజవేషధారిభ్యో యాచకేభ్యః స్వకీయ మాయుః సమాహితో దదౌ యద్వా ద్విజరూపధారిణో దేవా ఏతే న తు ద్విజా ఇతి తద్విద్వానపి స యాచితః సన్ స్వీయమాయు ర్దేవేభ్యో దదౌ ఇత్యన్వయః ౧౪

ఏవం పిత్రాదీన్ స్తుత్వాఽథ తం ప్రశంసతి (భవానితి.) గృహమేధిభి ర్బ్రాహ్మణై ర్భృగుప్రభృతిభి స్తథా పూర్వజై ర్విరోచనాదిభి ర్విపులకీర్తిభిః శూరై శ్చాచరితా ననుష్ఠితాన్ ధర్మాన్ భవా నాస్థితః ౧౫

తస్మాత్ త్వత్తో మహీ మీషద్ వృణేఽహం వరదర్షభాత్,
పదాని త్రీణి దైత్యేంద్ర సంమితాని పదా మమ ౧౬

నాన్యత్ తే కామయే రాజన్ వదాన్యా జ్జగదీశ్వరాత్,
నైనః ప్రాప్నోతి వై విద్వాన్ యావదర్థపరిగ్రహః ౧౭

బలిరువాచ —

అహో బ్రాహ్మణదాయాద వాచ స్తే వృద్ధసంమతాః,
త్వం బాలో బాలిశమతిః స్వార్థం ప్రత్యబుధో యథా. ౧౮

మాం వచోభిః సమారాధ్య లోకానా మేక మీశ్వరమ్,
పదత్రయం వృణీతే యోఽబుద్ధిమాన్ ద్వీపదాశుషమ్ ౧౯

న పుమాన్ మా ముపవ్రజ్య భూయో యాచితు మర్హతి,

తదేవం ప్రతిశ్రుతాఽప్రత్యాఖ్యానాయ పిత్రాదిభిః సహ తం స్తుత్వాథ యాచతే (తస్మాదితి) తస్మా త్త్వత్తో తాదృశకులప్రసూతత్వా దుక్తగుణా ద్వరదశ్రేష్ఠా త్త్వత్తోఽహం ఈషన్మహీం పృథ్వీం వృణే యాచే కియతీ మిత్యత్రాహ పదాని త్రీణి త్రిపదపరిమితా మిత్యర్థః, కస్య త్రిపదపరిమితామ్ ఇత్యత్రాహ — హే దైత్యేంద్ర! మమ పదా పాదేన సంమితాని పరిచ్ఛిన్నాని ఇతి, ఇదం త్రివిక్రమ పదాభిప్రాయేణ న చాయ మనృతవాదః, తత్రాపి స్వపదత్వాఽనపాయాత్ ౧౬

ఏతదేవ నాన్యద్ వృణే ఇత్యాహ (నాన్యదితి,) హే రాజేంద్ర! జగదీశ్వరాదపి తత్రాపి వదాన్యాదపి త్వత్త ఏతావదేవ వృణే, నాన్యత్ కామయే యావదర్థస్యై వాపేక్షితార్థస్యైవ ఉపయుక్తార్థస్యైవ ప్రతిగ్రహో యస్య, పరిగ్రహ ఇతి పాఠేఽపి స ఏవార్థః, విద్వా నేనః పాపం న ప్రాప్నోతి అధికార్థలిప్సుస్తు పాపీ భవతీతి భావః ౧౭

ఏవం యాచితః తదభిప్రాయానభిజ్ఞ ఆహ బలిః (అహో ఇతి త్రిభిః) హే బ్రాహ్మణదాయాద బ్రాహ్మణసుత! తవ వాచస్తు వృద్ధానాం సమ్మతాః, అథాపి త్వం బాలః హేతుగర్భమిదమ్. అత ఏవ బాలిశమతిః బాలిశానా మజ్ఞానామివ మతిః యస్య సః, అత ఏవ స్వార్థం ప్రతి యథావదబుధః. ౧౮

అబుధత్వమేవాహ (మామితి) లోకానా మేక మద్వితీయం ఈశ్వరం మాం వచోభిః

(బలివామనసంవాదః, పదత్రయభూమియాచనం. శుక్రద్వారా దాననిషేధశ్చ)

తస్మాద్ వృత్తికరీం భూమిం వటో కామం ప్రతీచ్ఛ మే ౨౦

శ్రీభగవానువాచ—

యావంతో విషయాః ప్రేష్ఠా స్త్రిలోక్యా మజితేంద్రియమ్
న శక్నువంతి తే సర్వే ప్రతిపూరయితుం నృప ౨౧

త్రిభిః క్రమై రసంతుష్టో ద్వీపేనాపి న పూర్యతే,
నవవర్షసమేతేన సప్తద్వీపవరేచ్ఛయా ౨౨

సప్తద్వీపాధిపతయో నృపా వైన్యగయాదయః
అర్థైః కామై ర్గతా నాంతం తృష్ణాయా ఇతి నః శ్రుతమ్ ౨౩

వృద్ధసంమతై రారాధ్య ప్రసార్య యో భవాన్ పదత్రయ మత్యల్పస్వకీయపదత్రయపరిమితం భూభాగం వృణీతే ద్వీపస్య జంబ్వాదే ర్దాశుషం దాతారం మా మవిద్వాన్ అతో బాలశమతి ర్భవా నిత్యర్థః ౧౯

మా ముపవ్రజ్య మాం యాచిత్వా పుమాన్ కశ్చిత్ భూయోఽన్యం యాచితుం నార్హతి తస్మాత్ హే వటోః కామం యథేచ్ఛం వృత్తికరీం విపులాం భూమిం మే మత్తః ప్రతీచ్ఛ ప్రతిగృహాణ ౨౦

పునర్యాచితాధికనిస్స్పృహత్వమేవావిష్కుర్వన్నాహ వామనః (యావంత ఇతి సప్తభిః) హే నృపః త్రిలోక్యాం యావంతో విషయా దేశా స్తే సర్వేఽపి ప్రతిగృహ్యమాణాః సంతోఽజితేంద్రియాన్ పూరయితుం నాలమ్ బుద్ధిమతః కర్తుం న శక్నువంతి ౨౧

యదుక్తం ద్వీపదాశుష మవిద్వా నిత్య త్రాహ. త్రిభిః క్రమైః పాదై రసంతుష్టః పుమాన్నవఖండయుక్తేన జంబూద్వీపేనాపి న పూర్యతే అపూర్తౌ హేతు మాహ సప్తద్వీపవరేచ్ఛయా సప్తానాం ద్వీపవరాణా మిచ్ఛయా హేతునా ద్వీపేనాపి న పూర్యతే ౨౨

తర్హి సప్తద్వీపాం మహీం దాస్యే ప్రతీచ్ఛేత్యత్రాహ (సప్తేతి) వైన్యః పృథుః గయశ్చాది ర్యేషాం తే నృపాః సప్తానాం ద్వీపానా మధిపతయోఽప్యర్థైః కామైశ్చ తృష్ణాయా అంతం న గతాః అర్థకామతృష్ణాయా అంత మవధిం న ప్రాప్తాః ఇతి నోఽస్మాభిః శ్రుతమ్ ఉత్తరోత్తర మసంతుష్ట స్యార్థకామతృష్ణాయా అనువృత్తేరితి భావః ౨౩

యదృచ్ఛయోపపన్నేన సంతుష్టో వర్తతే సుఖమ్,
నాసంతుష్ట స్త్రిభి ర్లోకై రజితాత్మోపసాదితైః ౨౪

పుంసోఽయం సంసృతే ర్హేతు రసంతోషోఽర్థకామయోః,
యదృచ్ఛయోపపన్నేన సంతోషో ముక్తయే స్మృతః, ౨౫

యదృచ్ఛాలాభతుష్టస్య తేజో విప్రస్య వర్ధతే
తత్ ప్రశామ్య త్యసంతోషా దంభసేవాశుశుక్షణిః

తస్మాత్ త్రీణి పదాన్యేవ వృణే త్వద్ వరదర్షభాత్,
ఏతావతైవ సిద్ధోఽహం విత్తం యావత్ప్రయోజనమ్ ౨౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యుక్తః స హసన్నాహ వాంఛాతః పరిగృహ్యతామ్
వామనాయ మహీం దాతుం జగ్రాహ జలభాజనమ్ ౨౮

ఏవ మసంతుష్టస్య సుఖం చ నాస్తీతి వక్తుం తావత్ సంతుష్టస్య సుఖ మస్తీత్యాహ- (యదృచ్ఛయేతి) దైవాల్లబ్ధేన సంతుష్టస్తు సుఖం యథా తథాఽఽస్తే అజితాత్మాఽజితేంద్రియ అత ఏవోపసాదితైః ప్రాప్తైస్త్రిభి ర్లోకై రసంతుష్టస్తు న సుఖం వర్తతే ౨౪

సంతోషాసంతోషౌ న కేవలం సుఖదుఃఖమాత్రహేతూ అపితు సంసృతిముక్త్యో రపీత్యాహ (పుంస ఇతి) అర్థకామయో ర్విషయయో ర్యో నంతోషః స పుంసః సంసారస్య హేతుః యశ్చ దైవా ల్లబ్ధేన సంతోషః స ముక్తయే స్మృతః హేతుః ఇత్యర్థః ౨౫

కించ దైవాల్లబ్ధేన తుష్టస్య విప్రస్య తేజో వర్ధతే అసంతోషాత్తు తత్తేజః ప్రశామ్యతి నశ్యతి. యథా జలేన ఆశుశుక్షణి రగ్నిః తద్వత్ ౨౬

తస్మాత్ సంతోషస్యైవ శ్రేయస్కరత్వాత్ హే నృపోత్తమః త్రీణ్యేవ పదాని త్వాం వృణే యాచే ఏతావతైవాహం సిద్ధః కృతార్థః విత్తం హి యావత్ప్రయోజనమేవ సుఖదమ్ ఇతి శేషః. అధికం తు దుఃఖద మితి భావః ౨౭

ఇతి ఇత్థ ముక్తో బలిః ప్రశంసన్ స్తస్మిన్ ప్రతిగృహ్యతా మిత్యాహ - ఏవ ముక్త్వా వామనాయ భూమిం దాతుం జలపాత్రం గృహీతవాన్ ౨౮

(బలివామనసంవాదః, పదత్రయభూమియాచనం, శుక్రద్వారా దాననిషేధశ్చ)

విష్ణవే క్ష్మాం ప్రదాస్యంత ముశనా అసురేశ్వరమ్,
జానం శ్చికీర్షితం విష్ణోః శిష్యం ప్రాహ విదాం వరః ౨౯

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏష వైరోచనే సాక్షాద్ భగవాన్ విష్ణు రవ్యయః,
కశ్యపా దదితే రాతో దేవానాం కార్యసాధకః ౩౦

ప్రతిశ్రుతం త్వయైతస్మై యదనర్థ మజానతా.
న సాధు మన్యే దైత్యానాం మహానుపగతోఽనయః ౩౧

ఏష తే స్థాన మైశ్వర్యం శ్రియం తేజో యశః శ్రుతమ్,
దాస్యత్యాచ్ఛిద్య శక్రాయ మాయామాణవకో హరిః ౩౨

త్రిభిః క్రమై రిమాం లోకా న్విశ్వకాయః క్రమిష్యతి

తదా వామనాయ పృథివీం దాస్యంతం దాతు ముద్యుక్త మసురేశ్వరం శిష్యం బలిం విష్ణోః చికీర్షితం కర్తు మిష్టం జానన్ ఉశనాః శుక్రో విదాం కాలత్రయవిదాం శ్రేష్ఠ ఉవాచ ౨౯

తదేవాహ యావదధ్యాయసమాప్తి (ఏష ఇతి) హే వైరోచనే! ఏష వామనః సాక్షా ద్భగవా నవ్యయో విష్ణురేవ దేవానాం కార్యసాధకః కార్యం సాధితు మిత్యర్థః కశ్యపాత్ ప్రజాపతే రదితే రవతీర్ణః పదత్రయవ్యాజేన లోకత్రయం ప్రతిగృహ్య దేవేభ్యో దాతు మవతీర్ణ ఇతి భావః ౩౦

ఏవంవిధాయ తస్మై స్వానర్థ మజానతా త్వయా యత్ ప్రతిశ్రుతం తత్ సాధు న మన్యే. కుతః? యతో దైత్యానాం మహా ననయోఽన్యాయ ఉపగతః ఉపస్థితః ౩౧

అన్యాయ మేవాహ (ఏష ఇతి) ఏష మాయామాణవకః ఆత్మసంకల్పోపాత్తమాణవక సన్నివేశో హరి ర్వామన స్తవ స్థానాదికం విపులం యశశ్చ ఆచ్ఛిద్య అపనీయ ఇంద్రాయ దాస్యతి ౩౨

నను మయా పదత్రయమేవ ప్రతిశ్రుతం నాధికం తత్రాహ (త్రిభిరితి) విశ్వకాయో విశ్వ రూపో భూత్వేత్యర్థః త్రిభిః పాదవిన్యాసై రిమాం త్రీన్ లోకాన్ క్రమిష్యతే పరిచ్ఛిద్య

సర్వస్వం విష్ణవే దత్త్వా మూఢ వర్తిష్యసే కథమ్ ౩౩

క్రమతో గాం పదైకేన ద్వితీయేన దివం విభోః,
ఖం చ కాయేన మహతా తార్తీయస్య కుతో గతిః ౩౪

నిష్ఠాం తే నరకే మన్యే హ్యప్రదాతుః ప్రతిశ్రుతమ్,
ప్రతిశ్రుతస్య యోఽనీశః ప్రతిపాదయితుం భవాన్ ౩౫

న తద్దానం ప్రశంసంతి యేన వృత్తిర్విపద్యతే,
దానం యజ్ఞస్తపః కర్మ లోకే వృత్తిమతో యతః ౩౬

ధర్మాయ యశసేఽర్థాయ కామాయ స్వజనాయ చ,
పంచధా విభజన్ విత్తం ఇహాముత్ర చ మోదతే, ౩౭

గ్రహీష్యతీత్యర్థః క్రమతా మితిచేత్ తత్రాహ (సర్వస్వ మితి) హే మూఢ! సర్వస్వం విష్ణవే వామన రూపాయాస్మై దత్వా కథం వర్తిష్యసే? తవ స్థితి రపి దుర్లభేతి భావః ౩౩

తథాపి ప్రతిశ్రుతం సంపాదనీయ మేవే త్యత్రాహ (క్రమత ఇతి ద్వాభ్యామ్) ఏకేన పదా పాదవిన్యాసేన గాం భూమిం ద్వితీయేన దివం హే విభో! మహతా కాయేన ఖ మంతరిక్షం చ క్రమతః క్రమమాణస్య భగవత స్తృతీయపాదవిన్యాసస్య కా గతిః? తృతీయపాదస్యాస్పదాభావాత్ తథాపి ప్రతిశ్రుతం న సంపాదిత మేవ స్యా దిత్యర్థః ౩౪

అత ఏవ ప్రతిశ్రుత మదాతుః తవ నరకే నిష్ఠాం అవస్థితిం మన్యే. కుతః? యో భవాన్ ప్రతిశ్రుతస్య ప్రతిశ్రుతం పూరయితు మసమర్థః ౩౫

తథాపి సర్వస్వదానాత్ కీర్తి స్తావద్ భవిష్యతీ త్యత్రాహ (నేతి) యేన దానేన వృత్తి ర్జీవికా విపద్యతే విలుప్తా భవతి తద్దానం న ప్రశంసంతి ఆర్యాః. కుతః? యతో లోకే వృత్తిమతః జీవికావత ఏవ పుంసః సంబంధీన్యేవ దానాదీని ధర్మాదిహేతవః జీవికావిపత్తికరదానాదిభి ర్ధర్మాదయః ప్రత్యుత నశ్యంతీత్యర్థః ౩౬

తత్ర స్వజనాయ స్వస్వజనతుష్టయే అతో విద్వాన్ విత్తం పంచధా ధర్మాదిపంచకార్థతయా విభజన్నేవ ఇహాముత్ర చ లోకే మోదతే ౩౭

(బలివామనసంవాదః. పదత్రయభూమియాచనం. శుక్రద్వారా దాననిషేధశ్చ)

అత్రాపి బహ్వృచైర్గీతం శృణు మేఽసురసత్తమ,
సత్య మోమితి యత్ ప్రోక్తం యన్నేత్యాహానృతం హి తత్. ౩౮

సత్యం పుష్పఫలం విద్యా దాత్మవృక్షస్య గీయతే,
వృక్షేఽజీవతి తన్న స్యా దనృతం మూల మాత్మనః. ౩౯

తద్ యథా వృక్ష ఉన్మూలః శుష్యత్యుద్వర్తతేఽచిరాత్
ఏవం నష్టానృతః సద్యః ఆత్మా శుష్యే న్న సంశయః ౪౦

నను తర్హి ప్రతిశ్రుత్య నేతి కథ మనృతం వాచ్యమ్? తత్రాహ సార్ధైః షడ్భిః అత్రాపి సత్యానృతవ్యవస్థాయాం బహ్వృచైర్గీతం యత్ తత్ కథయతో మత్తః శృణు బహ్వృచశ్రుత్యా హి ప్రథమమ్ "ఓమితి సత్యం నే త్యనృతం తదేతత్ పుష్పం ఫలం వాచో యత్ సత్త్వం స హీశ్వరో యశస్వీ కల్యాణకీర్తిః భవతో రీశ్వరః" ఇత్యాదినా సత్యానృతయోర్లక్షణపూర్వకం స్తుతినిందాభ్యాం సత్యం విహితం అనృతం చ విషిద్ధమ్ అనంతరం "పరాగ్వా ఏతద్రిక్త మక్షరమ్" ఇత్యాదినా సత్త్వే దోషా ననృతే చ గుణా ముక్త్వా "తస్మాత్ కాల ఏవ దద్యాత్ కాలే న దద్యాత్ సత్యానృతే మిథునీకరోతి" ఇత్యుపసంహారేణ వృత్తిసంకటాదిషు అనృత మప్యనుజ్ఞాతమ్ తమిమం శ్రుత్యర్థం దర్శయ న్నాహ (సత్యమితి) ఓమి త్యంగికారేణ యత్ ప్రోక్తం తత్ సత్యం నేతి యదాహ తదేవానృతమ్. ౩౮

తత్ సత్య మీషదనృతం వినా న సిద్ధ్యతీ త్యాశయే నాహ - సత్యం పుష్పఫలం విద్యాత్ జానీయాత్ ఆత్మవృక్షస్య దేహరూపస్య వృక్షస్య. కుతః, గీయతే శ్రుత్యా ఉచ్యతే ఇత్యర్థః, జీవతః ఇతి పాఠాంతరం తు సుగమం, యద్యపి శ్రుత్యా "వాచః సత్యం పుష్పం ఫలం చ" ఇత్యుక్తమ్ తథాపి వాచో దేహనిర్వాహాధీనత్వాత్ ఆత్మవృక్షస్యేతి ప్రస్తుతానుసారే ణోక్తం భవతి పుష్పఫలస్థానీయం సత్యం, తతః కి మత ఆహ - వృక్షే దేహే అజీవతి తత్ పుష్పఫలం న స్యాత్ సా నస్యాదితి పాఠే శ్రుత్యుక్తాయా వాచః పరామర్శః. దేహ శ్చానృతేన రక్షణీయ ఇత్యాహ, అనృతం చాత్మనో దేహస్య మూలం తథా చ శ్రుతిః "దయేతత్వేనేన" ఇతి ఏతేన త్వనృతేన దయేత సంకటే స్వాత్మానం రక్షే దిత్యర్థః ౩౯

ఏతదేవ దృష్టాంతతః స్ఫుటయతి — తద్యథా వృక్షః ఉత్ఖాతమూలః శుష్యతి అచిరాదేవ ఉద్వర్తతే పతతి చ ఏవం నష్ట మనృతం యస్య స ఆత్మా దేహః శుష్యేత్ సర్వస్వదానే దేహః శుష్యేదితి భావః ౪౦

పరాగ్ రిక్త మపూర్ణం వా అక్షరం యత్ తదోమితి,
యత్ కించి దోమితి బ్రూయాత్ తేన రిచ్యేత వై పుమాన్,
భిక్షవే సర్వమోం కుర్వ న్నాలం కామేన చాత్మనే. ౪౧

అథై తత్ పూర్ణ మభ్యాత్మం యచ్చ నేత్యనృతం వచః,

సర్వదా సత్యం వదతో దేహో న నిర్వహే దితి స్ఫుటీకర్తుం సత్యస్య దోషాన్ అనృతస్య గుణాంశ్చాహ (పరాగితి ద్వాభ్యామ్) య దోమి త్యక్షరం సర్వస్వం దాస్యామీ త్యంగీకారార్థక మక్షరం తత్పరాక్ శబ్దవ్యాఖ్యానం రిక్తమితి తస్యాపి వ్యాఖ్యాన మపూర్ణమితి తథా చ శ్రుతిః "పరాగ్వా ఏతద్రిక్త మక్షరం యదేత దోమ్" ఇతి సర్వస్వదానే కృతే వృత్త్యభావేన దేహస్యాపి వినాశాత్ దాతు ర్విపత్త్యా దానసాద్గుణ్యాభావాత్ ఓమిత్యక్షరం అసాద్గుణ్యవత్ దానప్రతిజ్ఞాపరత్వేన అపరిపూర్ణం స్యాదిత్యర్థః కించి దోమితి బ్రూయాత్ కించి ద్దాస్యామీతి యద్వాక్యం తేన వాక్యేన పుమాన్ దాతా రిచ్యేత అవశిష్యేతేత్యర్థః దత్తావశిష్టే నాత్మనో వృత్తిం కల్పయన్ జీవేత్ అత స్తద్వాక్యం సాద్గుణ్యవ ద్దానప్రతిశ్రుతిపరత్వేన పరిపూర్ణం స్యాదితి భావః తథా చ శ్రుతిః "న యత్సర్వ మోం కుర్యా ద్రిక్తం చాత్మానం సకామేభ్యో నాలం స్యాత్" ఇతి యః సర్వ మోం కుర్యాత్స ఆత్మానం రిక్తం కుర్యా దిత్యర్థః. స కామేభ్యో నాలం స్యాదిత్యస్య అర్థ మాహ (భిక్షవ ఇతి) భిక్షవే యాచకాయ సర్వం ఓం కుర్వన్ దాస్యామీతి ప్రతిశృణ్వన్ పుమానాత్మనే కామేన కామ్యత ఇతి కామో జీవనమ్ అధ్యయనేన వసతీతివత్ హేత్వర్థే తృతీయా, తస్మై నాలం న సమర్థః స్యా దిత్యర్థః, అతః కించిదేవ దేయమితి భావః "అథై తత్ పూర్ణ మభ్యాత్మం యన్నేతి యత్సర్వం నేతి బ్రూయాద్వా పాపికాఽస్య కీర్తి ర్జాయేత సైనం తత్రైవ హన్యాత్" ఇతి శ్రుత్యర్థ మాహ (అథేతి) నేతి యదనృతం వచః ఏతత్పూర్ణం అర్థవ్యయాభావాత్ అభ్యాత్మం చేతి చకారస్యాన్వయః ఆత్మనోఽభిముఖ మన్యస్యార్థ మాకర్షతీ త్యభ్యాత్మం యో హి నిత్యం మమ కించిదపి నాస్తి సీదామీతి బ్రూతే స హి తేనానృతేన పరేషా మర్థా నాకర్షతీతి ప్రసిద్ధం తర్హి ఇద మనృతం అమృతమివ సర్వదా సేవ్యం స్యాచ్ నేత్యాహ (సర్వమితి) సర్వం నేతి యో బ్రూయాత్ స దుష్కీర్తిః అతః కించి ద్దేయ మిత్యర్థః యద్వా కించి ద్దాస్యామీతి ప్రతిశ్రవణాదపి కించిదపి న దాస్యామీ త్యేతదేవ తర్హి జ్యాయః సు[illegible]న్యయాభావాదితి పరిచోద్య తత్ప్రతిక్షిపతి (అథై తదితి,) అథ నన్వభ్యాత్మం యాచకాభిముఖం నాస్తీతి కించిదపి నే త్యనృతం యద్వచ స్తదేతత్ పూర్ణే సతి వి త్తేనేతి వచసో మిథ్యార్థపరత్వా దనృత మిత్యుక్తం, తదనూద్య ప్రతిక్షిపతి (యదితి) యత్ సర్వం నేతి కించిదపి నేతి బ్రూయా[illegible] దుష్టా కీర్తి ర్యస్య తాదృశః స్యాత్, శ్రుతౌ వాశబ్దః పక్షవిపరివృత్త్యర్థకః, భవతి[illegible] [illegible] మృతః స జీవద్దశాయామేవ

(బలివామనసంవాదః, పదత్రయభూమియాచనం, శుక్రద్వారా దాననిషేధశ్చ)

సర్వం నే త్యనృతం బ్రూయాత్ స దుష్కీర్తిః శ్వసన్ మృతః. ४२

స్త్రీషు నర్మవివాహే చ వృత్త్యర్థే ప్రాణసంకటే,
గోబ్రాహ్మణార్థే హింసాయాం నానృతం స్యా జ్జుగుప్సితమ్. ४३

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే, వామనప్రాదుర్భావే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

మృతప్రాయ ఇత్యర్థః, అనేన "నైనం తత్రైవ హన్యాత్" ఇతి వాక్యవిశేషో వ్యాఖ్యాతః సా దుష్టా కీర్తి రేనం సతి విత్తే కించిదపి నేతి యాచకం ప్రతి వక్తారం తత్రైవ జీవద్దశాయామేవ హన్యాదితి తదర్థః ४०-४२

అతో వృత్తిసంకటాదిషు అనృతం న దోషాయే త్యుపసంహరతి (స్త్రీష్వితి) స్త్రీషు ప్రోత్సాహనేన వశీకారే, నర్మకర్మణి పరిహాసే వివాహే వరాదిస్తుతౌ వృత్త్యర్థే జీవికార్థే గవాం బ్రాహ్మణానాం చ హితారే, హింసాయాం కస్యచిత్ ప్రాప్తాయాం అనృతం న నిందితం భవే దిత్యర్థః, తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః —

వర్ణినాం హి వధో యత్ర తత్ర సాక్ష్యనృతం వదేత్" ఇతి తథా చ శ్రుతిః "తస్మాత్ కాల ఏవ దద్యాత్ సత్యా నృతే మిథునీ కరోతి " ४३

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత చంద్రికాయాం, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

అథ వింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

బలిరేవం గృహపతిః కులాచార్యేణ భాషితః.
తూష్ణీం భూత్వా క్షణం రాజ న్నువాచావహితో గురుమ్. ౧

బలి రువాచ—

సత్యం భగవతా ప్రోక్తం ధర్మోఽయం గృహమేధినామ్,
అర్థం కామం యశో వృత్తిం యో న బాధేత కర్హిచిత్ ౨

స చాహం విత్తలోభేన ప్రత్యాచక్షే కథం ద్విజమ్,
ప్రతిశ్రుత్య దదామీతి ప్రాహ్లాదిః కితవో యథా ౩

న హ్యసత్యాత్ పరోఽధర్మ ఇతి హోవాచ భూరియమ్

అథ వింశోఽధ్యాయః

ఏవ ముశనసోక్తో బలి స్త ముపాచే త్యాహ మునిః (బలిరితి) కులాచార్యేణ శుక్రే ణేత్థ ముక్తో గృహపతిః యజమానో బలిః క్షణం తూష్ణీ మవస్థాయ హే రాజన్! అవహితః ప్రకృత మధ్యవస్యన్ గురు ముశనస మాహ. ౧

తదేవాహ (సత్య మితి) భగవతా త్వయా యదుక్తం తత్ సత్యం సోఽయం గృహస్థానాం ధర్మః య స్త్వదుక్తో ధర్మః కర్హిచిదపి గృహమేధినా మర్థాదీన్ న బాధేత న విహంతి అతః సత్యం గృహమేధినాం ధర్మః ౨

తథాపి గృహస్థోఽప్యహం విత్తలోభేన ప్రహ్లాదపౌత్రః ధూర్తవ ద్దదామీతి ప్రతిశ్రుత్య అధునా ద్విజం కథం నిరాకరోమి ౩

నన్వప్రత్యాఖ్యానే దోషా ఉక్తా స్తత్రాహ (న హీతి) అసత్యాత్ పరోఽన్యోఽధర్మో నాస్తీతి ఇయం భూమి రాహ హి, కిం తథావిధం భూమే ర్వచ స్త్వయోపలబ్ధమ్? ఇత్యత్రాహ

(బలికర్తృకం పదత్రయమితభూమిదానం, భగవతో విరాడ్రూపగ్రహణం చ)

సర్వం సోఢుమలం మన్యే ఋతేఽలీకపరం నరమ్ ౪

నాహం బిభేమి నిరయా న్నాధన్యా దసుఖార్ణవాత్.
న స్థానచ్యవనాన్మృత్యో ర్యథా విప్రప్రలంభనాత్ ౫

యద్యద్ధాస్యతి లోకేఽస్మిన్ సంపరేతం ధనాదికమ్,
తస్య త్యాగే నిమిత్తం కిం విప్ర స్తుష్యేన్న తేన చేత్. ౬

శ్రేయః కుర్వంతి భూతానాం సాధవో దుస్త్యజాసుభిః,
దధ్యఙ్ శిబిప్రభృతయః కో వికల్పో ధరాదిషు ౭

(సర్వమితి) యత ఇయం భూ రలీకపర మనృతవాదిన మృతే వినా సర్వం మేరుమందరాదికమపి వోఢుం ధర్తుం సమర్థ మాత్మానం మేనే అమన్యత సాక్షాత్ తస్యాః తథావిధోక్త్యభావేఽపి అలీకపరో నర స్తస్యా దుర్భరత్వే నానుమత ఇతి భావః మన్యే ఇతి పాఠే అలీకపరం నరం వినాఽహం సర్వం వోఢు మలం మన్యే అలీకపరం తు న సహే కథ మహం తత్సహే ఇత్యర్థః సోఢుమితి పాఠః సుగమః ౪

కించ యథా విప్రప్రలంభనాత్ విప్రవిషయేఽనృతవదనా ద్యథాహం బిభేమి తథా నిరయాదిభ్యో న బిభేమి తత్రాధన్యం దారిద్ర్యమ్ ౫

కించ యద్య ద్ధనాదికం తత్సర్వం సంపరేతం మృతం పురుష మస్మింల్లోకే హాస్యతి త్యక్ష్యతి తత్ కిమితి జీవతైవ న దేయమితి భావః తథాపి తావద్వృత్తిసంకటపరిహారార్థం కించిద్దీయతా మిత్యత్రాహ (తస్యేతి) యేనార్థేన దత్తేనాపి న తుష్యే ద్విప్ర స్తర్హి తస్యార్థస్య త్యాగే దానే కిం నిమిత్తం న కించిత్ యాచితాత్ అన్యస్య దానే విప్రస్యాసంతోషాత్ తద్దానం వ్యర్థమేవ స్యాదతః తద్యాచితం సర్వం దేయం న కించిదితి భావః ౬

నను. యది కించి ద్దత్తేన న తుష్యేత్ విప్ర స్తర్హి న దేయమేవేత్యత్రాహ (శ్రేయ ఇతి) సాధవః పరోపకారసాధనస్వభావాః దధ్యఙ్ఙాదయః దుస్త్యజై రసుభిః ప్రాణైరపి భూతానాం శ్రేయః ప్రకుర్వంతి ధరాదిషు కో వికల్పః కో విచారః?. ౭

యై రియం బుభుజే బ్రహ్మన్ దైత్యేంద్రై రనివర్తిభిః,
తేషాం కాలోఽగ్రసీ ల్లోకాన్ న యశోఽధిగతం భువి ౮

సులభా యుధి విప్రర్షే హ్యనివృత్తా స్తనుత్యజః,
న తథా తీర్థ ఆయాతే శ్రద్ధయా యే ధనత్యజః ౯

మనస్వినః కారుణికస్య శోభనం యదర్థికామోపనయేన దుర్గతిః,
కుతః పున ర్బ్రహ్మవిదాం భవాదృశాం తతో వటో రస్య దదామి వాంఛితమ్ ౧౦

యజంతి యజ్ఞక్రతుభి ర్య మాదృతా భవంత ఆమ్నాయవిధానకోవిదాః,
స ఏవ విష్ణు ర్వరదోఽస్తు వా పరో దదా మ్యముష్మై క్షితి మీప్సితాం మునే ౧౧

సర్వథా కీర్తి రేవ సంపాదనీయే త్యభిప్రాయేణాహ (యై రితి) హే బ్రహ్మన్! యై ర్దైత్యేంద్రైః అస్మత్ప్రపితామహాదిభిః యుద్ధే ష్వనివర్తిభి రియం భూమిః బుభుజే ఉపయుక్తా తేషాం లోకాన్ భోగాన్ కాలోఽగ్రసీత్ సంహృతవాన్ తై ర్భువ్యధిగతం లబ్ధం యశః కీర్తిం తు నాగ్రసీత్ సా త్వధునా ప్యనువర్తత ఇతి భావః ౮

దేహాదపి ప్రియస్య ధనస్య త్యాగాదేవ కీర్తి ర్భవతీత్యాహ (సులభా ఇతి) హే విప్రర్షే, యుద్ధే తనుం దేహం త్యజంతీతి తథా తాదృశాః సులభాః బహవః అనువృత్తాః జాతా బభూవు రిత్యర్థః. తథా తీర్థే సత్పాత్రే శ్రద్ధయా యే సర్వస్వం త్యజంతి తే నాఽనువృత్తాః అతోఽతిదుష్కరో ధనత్యాగ ఏవ మయా కార్య ఇతి భావః అతివృత్తా ఇత్యపి పాఠః ౯

తర్హి నిర్ధనత్వేన దైన్యం స్యా దిత్యత్రాహ (మనస్విన ఇతి) అర్థినా కామపూరణేన దుర్గతి ర్దైన్యమితి యత్త న్మనస్వినో వివేకినః కారుణికస్య శోభనం భద్రమేవ కిం పున ర్భవాదృశాం బ్రహ్మవిదాం తద్భద్రమేవేతి వక్తవ్యం తతోఽస్య వటో ర్వాంఛితం దదామి ౧౦

నను, నాయం వటుః కింతు విష్ణు స్తవ శత్రు స్తర్హితు సుతరామేవ దాస్యామీత్యాహ (యజంతీతి.) వేదోక్తయజ్ఞాద్యనుష్ఠానకుశలాః భవంతః ఆదృతాస్సంతః క్రతుభి ర్యజ్ఞైశ్చ ససోమకై రసోమకైశ్చ యాగై ర్యం విష్ణుం యజంతి ఆరాధయంతి స ఏష వటువేషో విష్ణు రధునా మమ వరదో వా పరః శత్రుర్వాఽస్తు సర్వథాఽస్మై భూమి మీప్సితాం హే మునే! దాస్యామ్యేవ ౧౧

(బలికర్తృకం పదత్రయమితభూమిదానం, భగవతో విరాడ్రూపగ్రహణం చ)

యద్యప్యసా వధర్మేణ మాం బధ్నీయా దనాగసమ్.
తథాప్యేనం న హింసిష్యే భీతం బ్రహ్మతనుం రిపుమ్. ౧౨

ఏష వా ఉత్తమశ్లోకో న జిహాసతి యద్ యశః,
హత్వా మైనాం హరేద్ యుద్ధే శయీత నిహతో మయా. ౧౩

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏవ మశ్రద్ధితం శిష్య మనాదేశకరం గురుః
శశాప దైవప్రహితః సత్యసంధం మనస్వినమ్ ౧౪

దృఢం పండితమా న్యజ్ఞః స్తబ్ధో ఽస్యస్మదుపేక్షయా,

తర్హి తృతీయపాదస్యాస్పదాభావేన హేతునా త్వాం బధ్నీయా దసా వత అహ (యదితి) అనాగసం సర్వస్వసమర్పణేన నిరపరాధినం మా మసా వధర్మేణ యది బధ్నీయా త్తథాప్యేనం ధృతబ్రాహ్మణశరీరం న హింసిష్యే న హనిష్యామి, బంధనమ ప్యనుమన్యే నాహం బిభేమీతి పూర్వమేవోక్తత్వాదితి భావః ౧౨

కించైష యద్యుత్తమశ్లోకః విష్ణు స్తర్హి యశః న జిహాసతి త్యక్తుం నేచ్ఛతి సర్వస్వం ప్రతిగృహ్య మాం బద్ధ్వా స్వకీయం విపులం యశః న విహాంతీతి భావః కింతు మాం యుద్ధే హత్వా ఏనాం భూమిం హరేత్ మాం హంతు సమర్థశ్చేత్ మయా నిహతో యుద్ధే శయీత ఇతి తు నార్థః కింతు శయీత ఇతి కాకుః కిం శయీత? న శయీత ఏవేతి దిక్ ౧౩

ఇత్థ మశ్రద్ధితం శ్రద్ధాస్య న సంజాతే త్యశ్రద్ధిత స్తం స్వస్యాజ్ఞామస్వీకుర్వాణం శిష్యం బలిం శుక్రో దైవచోదితః శశాప, శాపానర్హత్వం సూచయన్ విశినష్టి - సత్యే సంధా అభిసంధిః యస్య తం ప్రశస్తమనస్కమ్ ౧౪

శాపమేవ దర్శయతి (దృఢమితి,) త్వం దృఢం నూనం పండిత మాత్మానం మన్యసే ఇతి తథా వస్తుత స్త్వజ్ఞః అత ఏవ స్తబ్ధః సర్వస్వనాశప్రసక్తావప్యలం వటురస్మీతి గర్వయుక్త స్త్వం

మచ్ఛాసనాతిగో యస్త్వ మచిరాద్ భ్రశ్యసే శ్రియః ౧౫

ఏవం శప్తః స్వగురుణా సత్యా న్న చలితో మహాన్.
వామనాయ దదావేనా మర్చిత్వోదకపూర్వకమ్ ౧౬

వింధ్యావలి స్తదాఽఽగత్య పత్నీ జాలకమాలినీ
ఆనిన్యే కలశం హైమ మవనేజన్యపాం భృతమ్ ౧౭

యజమానః స్వయం తస్య శ్రీమత్పాదయుగం ముదా
అవనిజ్యావహన్ మూర్ధ్ని తదపో విశ్వపావనీః ౧౮

తదాఽసురేంద్రం దివి దేవతాగణా గంధర్వవిద్యాధరసిద్ధచారణాః,
తత్కర్మ సర్వేఽపి గృణంత ఆర్జవం ప్రసూనవర్షై ర్వవృషు ర్ముదాన్వితాః ౧౯

మచ్ఛాసన మతిక్రాంతవాన్ అత స్త్వం మమ గురో రుపేక్షయాఽచిరాదేవ శ్రియ స్త్రైలోక్యాధిపత్యా ద్భ్రశ్యసి. ౧౫

ఇతి ఇత్థం గురుణా శప్తోఽపి సత్యాన్న చలితో మహాన్ దృఢసంకల్పో బలి ర్వామనాయార్చిత్వోదకపూర్వికామేనాం భూమిం దదౌ ౧౬

తదేవ ప్రపంచయతి (వింధ్యావళి రితి) బలేః పత్నీ వింధ్యావళిరితి ప్రసిద్ధా, సా జాలకమాలినీ జాలకం ముక్తాభరణవిశేషః తన్మాలినీ తదా ఆగత్యావనేజనీనాం పాదప్రక్షాళనార్థానా మపా మద్భిః భృతం పూర్ణం హైమం కలశ మానిన్యే ఆనీతవతీ. ౧౭

తతో యజమానో బలిః తస్య భగవతో వామనస్య శ్రీమత్పాదద్వంద్వం ముదా ప్రక్షాళ్య తదపః ప్రక్షాళనీః అపః విశ్వపావనీః మూర్ధని అవహత్. ౧౮

తదా దివి స్థితా దేవగణాః గంధర్వాదయశ్చ నిర్భయా స్సంతః సర్వే తస్య బలే ర్దానరూపం కర్మార్జవం ప్రశంసంతః ఆదరాదసురేంద్రం ప్రసూనవర్షై ర్ముదా యుక్తాః సంతో వవృషుః ౧౯

(బలికర్తృకం పదత్రయమితభూమిదానం భగవతో విరాడ్రూపగ్రహణం చ)

నేదు ర్మహా ర్దుందుభయః సహస్రశో గంధర్వకింపూరుషకిన్నరా జగుః
మనస్వినానేన కృతం సుదుష్కరం విద్వా నదాద్యద్ రిపవే జగత్త్రయమ్ ౨౦

తద్వామనం రూప మవర్ధతాద్భుతం హరే రనంతస్య గుణత్రయాత్మకమ్
భూః ఖం దిశో ద్యౌర్వివరాః పయోధయ స్తిర్యఙ్నృదేవా ఋషయో యదాసత ౨౧

కాయే బలి స్తస్య మహావిభూతేః సహర్త్విగాచార్య సదస్య ఏతత్,
దదర్శ విశ్వం త్రిగుణం గుణాత్మకే భూతేంద్రియార్థాశయజీవయుక్తమ్ ౨౨

రసామచష్టాంఘ్రితలేఽథ పాదయో ర్మహీం మహీధ్రాన్ పురుషస్య జంఘయోః,
పతత్త్రిణో జానుని విశ్వమూర్తే రూర్వోర్గణం మారుత మింద్రసేనః ౨౩

దుందుభయః సహస్రశో నేదుః గంధర్వాదయో జగుః గానప్రకారమేవ దర్శయతి మనస్వినాఽనేన బలినా కృత మితరై ర్దుష్కరం హి యతోఽయం విద్వాన్ త్రిపదే పాదత్రయాయ త్రివిక్రమాయ వా జగత్త్రయ మదాత్. ౨౦

ఇత్యేవం సర్వేష్వభిగృణత్సు సత్సు తద్ధరే రనంతస్య వామనం రూపం తదద్భుతం యథా తథా అవర్ధత వాంఛితం ప్రతిగృహ్యతామ్ ఇతి బలినా పూర్వ ముక్తత్వా ల్లోకత్రయమపి వాంఛితం ప్రతిగ్రహీతు మవర్ధతేతి భావః తదేధితం రూపం విశినష్టి, గుణత్రయా గుణత్రయాత్మకం జగదాత్మని స్వస్మిన్ యస్య తత్ అత ఏవ భూః ఖమిత్యాదయో యస్మిన్నాసత స్థితాః, ౨౧

తదా ఋత్విగాదిసహితో బలి ర్మహావిభూతే స్తస్య భగవతః కాయే గుణత్రయపరిణామాత్మక జగదాశ్రయభూతే భూతపంచకాదియుక్తమేతత్ కృత్స్నం విశ్వం దదర్శ ౨౨

తదేవ ప్రపంచయతి (రసామితి పాదోనైః సప్తభిః) పాదతలే రసాం రసాతల మధోలోకమచష్టాపశ్యత్ తథా పాదయోః మహీం పురుషస్య భగవతో జంఘయోర్మహీధ్రాన్ పర్వతాన్ జానుని పతత్త్రిణః విశ్వమూర్తే ర్భగవత ఊర్వో ర్మారుతం గణం వాయుసంఘ మింద్రసేనో బలిః ఇంద్రస్య సేనేవ సేనా యస్య స ఇంద్రపురే స్థితత్వా దచష్టేత్యనుషంగః ఐశ్వది త్యపకర్షో వా, ౨౩

సంధ్యాం విభో ర్వ్యాససి గుహ్య ఐక్షత్ ప్రజాపతీన్ జఘనే ఆత్మముఖ్యాన్,
నాభ్యాం నభః కుక్షిషు స_ప్తసింధూ నురుక్రమస్యోరసి చర్క్షమాలామ్ ౨౪

హృద్యంగ ధర్మం _స్తనయోర్మురారే రృతం చ సత్యం చ మనస్యధేందుమ్
శ్రియం చ వక్షస్యరవిందహస్తాం కంఠే చ సామాని సమ_స్తరేఫాన్ ౨౫

ఇంద్రప్రధానా నమరాన్ భుజేషు తత్కర్ణయోః కకుభో ద్యౌశ్చ మూర్ధ్ని,
కేశేషు మేఘాన్ శ్వసనం నాసికాయా మక్ష్ణోశ్చ సూర్యం వదనే చ వహ్నిమ్ ౨౬

వాణ్యాం చ ఛందాంసి రసే జలేశం భ్రువో ర్నిషేధం చ విధిం చ పక్ష్మసు
అహశ్చ రాత్రిం చ పరస్య పుంసో మన్యుం లలాటేఽధర ఏవ లోభమ్ ౨౭

స్పర్శే చ కామం నృప రేతసోఽంభః పృష్ఠే త్వధర్మం క్రమణేషు యజ్ఞమ్,
ఛాయాసు మృత్యుం హసితే చ మాయాం తనూరుహేష్వోషధిజాతయశ్చ ౨౮

విభో ర్వ్యాససి వస్త్రే సంధ్యాం జఘనే ఆత్మా స్వయం బలిర్ముఖ్యో యేషాం తాన్ ప్రజాపతీ నసురాన్ నాభ్యాం నభో_న్తరిక్షం కుక్షిషు స_ప్తసింధూన్ సముద్రాన్ ఉరుక్రమస్య భగవత ఉరసి నక్షత్రపం_క్తిమ్ ౨౪

అంగ హే రాజన్! హృది ధర్మం మురారేః _స్తనయోః ఋతం చ శబ్దసత్య మర్థసత్యం చ సత్యం చ తదభిమానిదేవతా మిత్యర్థః। అథ మనసి చంద్రమసం వక్షస్యరవిందం చ హ_స్తే యస్యాస్తాం శ్రియం లక్ష్మీం కంఠే సామాని సమస్తాన్ రేఫాంశ్చ శబ్దాదీన్ ౨౫

భుజేషు ఇంద్రః ప్రధానో ముఖ్యో యేషాం తాన్ సురాన్ తస్య భగవతః కర్ణయోః కకుభః దిశః, మూర్ధ్ని ద్యౌః ద్యాం చ కేశేషు మేఘాన్ నాసికాయాం శ్వసనం శ్వాసాత్మకం వాయుం బాహ్యవాయోః ఉ_క్తత్వాత్ అక్ష్ణోః నేత్రయో సూర్యం వదనే ముఖే వహ్నిమ్ ౨౬

వాణ్యాం తు ఛందాంసి వేదాన్ రసనే రసనేంద్రియే జలేశం వరుణం భ్రువో ర్నిషేధం నివృ_త్త్యాత్మకం శాస్త్రార్థం విధిం ప్రవృత్త్యాత్మకం శాస్త్రార్థం పక్ష్మసు అహశ్చ రాత్రిశ్చ పరమపురుషస్య లలాటే మన్యు మధరోష్ఠే లోభమ్ ౨౭

స్పర్శే వాగింద్రియే కామం రేతసా జలం పృష్ఠే త్వధర్మం క్రమణేషు పాదన్యాసేషు యజ్ఞం, ఛాయాసు మృత్యు మంతకం హసితే మాయాం తనూరుహేషు లోమసు ఔషధిజాతీః ౨౮

(బలికర్తృకం పదత్రయమితభూమిదానం భగవతో విరాడ్రూపగ్రహణం చ)

నదీశ్చ నాడీషు శిలా నఖేషు బుద్ధావజం దేవగణానృషీంశ్చ,
ప్రాణేషు గాత్రే స్థిరజంగమాని సర్వాణి భూతాని దదర్శ వీరః ౨౯

సర్వాత్మనీదం భువనం నిరీక్ష్య సర్వేఽసురాః కశ్మలమాపు రంగ,
సుదర్శనం చక్ర మసహ్యతేజో ధనుశ్చ శార్ఙ్గం స్తనయిత్నుఘోషమ్ ౩౦

పర్జన్యఘోషో జలదః పాంచజన్యః కౌమోదకీ విష్ణుగదా తరస్వినీ,
విద్యాధరోఽసిః శతచంద్రయుక్తః తూణోత్తమావక్షయసాయకౌ చ ౩౧

సునందముఖ్యా ఉపతస్థు రీశం పార్షదముఖ్యాః సహలోకపాలాః,

నాడీషు నదీః నఖేషు శిలాః బుద్ధౌ అజం బ్రహ్మాణం దేవగణానృషీంశ్చ ప్రాణేషు ఇంద్రియేషు గాత్రే చరాచరాత్మకాని భూతాని సర్వాణి పరస్పరవిలక్షణా న్యపశ్యత్ ౨౯

ఇత్థం సర్వాత్మని కృత్స్నజగదాశ్రయభూతే భగవతీదం భువనం విశ్వం నిరీక్ష్య అంగ హే రాజన్! సర్వేఽసురాః కశ్మలం కిమేత దిత్యాశ్చర్యం దుఃఖం వా ప్రాపుః. సుదర్శన చక్రమిత్యాదినా మీశం భగవంతం ఉపతస్థు రిత్యుత్తరేణాన్వయః చక్రం విశినష్టి సుదర్శనాభిధ మసహ్యం తేజో యస్య. ధను ర్విశినష్టి - శార్ఙ్గాభిధం స్తనయిత్నో రివ ఘోషో యస్య తత్ ౩౦

జలజం శంఖం విశినష్టి-పాంచజన్యాభిధః పర్జన్యస్యేవ ఘోషో యస్య. గదాం విశినష్టి కౌమోదక్యభిధా తరస్వినీ బలవతీ అసిం ఖడ్గం విశినష్టి-విద్యాధరాభిధో వా విద్యాయా ఆధారః తస్యైవ నందక ఇతి నామాంతరం చ తం చంద్రాకారాణి మండలాని యస్య తేన చర్మణా ఖేటాఖ్యేన యుక్తః తూణోత్తమౌ తూణశ్రేష్ఠౌ విశినష్టి-అక్షయసాయకాభిధే ఇద మన్వర్థం నామ. ౩౧

సునందనః ముఖ్యః ఆదిర్యేషాం తే హరేః పార్షదాశ్చ లోకపాలైః సహితా ఈశ ముపతస్థుః ఈశస్య సమీపే స్వస్వస్థానేషు స్థితవంత ఇత్యర్థః. తదా హే రాజన్! ఉరుక్రమో భగవాన్ స్ఫురద్భిః కిరీటాదిభిః మధువ్రతానాం స్రక్ పంక్తి ర్యస్యాం తయా వనమాలయా చావృతో వ్యాప్తోఽలంకృత

స్ఫురత్కిరీటాంగదమీనకుండలశ్రీవత్సరత్నోత్తమమేఖలాంబరైః ౩౨

మధువ్రతస్రగ్వనమాలయా వృతో రరాజ రాజన్ భగవా నురుక్రమః,
క్షితిం పదైకేన బలే ర్విచక్రమే నభః శరీరేణ దిశశ్చ బాహుభిః ౩౩

పదం ద్వితీయం క్రమతస్త్రివిష్టపం న వై తృతీయాయ తదీయ మణ్వపి,
ఉరుక్రమస్యాంఘ్రిరుపర్యుపర్యథో మహర్జనాభ్యాం తపసః పరం గతః ౩౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే,
విశ్వరూపదర్శనం నామ వింశోఽధ్యాయః

ఇతి యావత్ రరాజ తత్ర మీనాకారే కుండలే రత్నోత్తమః కౌస్తుభః కుండలే ఇత్యంతస్య పృథక్పదత్వే, స్ఫురంతి కిరీటాదీని యస్య సః శ్రీవత్సాదిభి ర్వనమాలయా చావృతో రరాజేత్యర్థః ౩౨

ఉరుక్రమత్వ మేవాహ - బలేః సంబంధినీం క్షితిం ఏకేన పదా శరీరేణ నభోఽంతరిక్షం బాహుభి ర్దిశః విచక్రమే ఆక్రాంతవాన్ ౩౩

ఏవ మాక్రమ్య ద్వితీయం పదం త్రివిష్టపం క్రమతః హరే స్తృతీయాయ పాదాయ తదీయం బలేః సంబంధ్యణ్వపి వస్తు నాసీత్ తత్ర హేతు స్త్రివిక్రమస్య అంఘ్రిః త్రివిష్టపాదుపర్యుపరి గచ్ఛన్ మహర్జనాభ్యాం తపసశ్చ పరం సత్యలోకం గత ఇతి ౩౪

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
వింశోఽధ్యాయః

అథ ఏకవింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

సత్యం సమీక్ష్యాబ్జభవో నఖేందుభి ర్హతస్వధామద్యుతిరావృతోఽభ్యగాత్,
మరీచిమిశ్రా ఋషయో బృహద్వ్రతాః సనందనాద్యా నరదేవ యోగినః. ౧

వేదోపవేదా నియమాన్వితా యమా స్తర్కేతిహాసాంగపురాణసంహితాః,
యే చాపరే యోగసమీరదీపితజ్ఞానాగ్నినా రంధితకర్మకల్మషాః,
వవందిరే యత్స్మరణానుభావతః స్వాయంభువం ధామ గతా అకర్మకమ్. ౨

అథాంఘ్రయే ప్రోన్నమితాయ విష్ణో రూపాహరత్ పద్మభవోఽర్హణోదకమ్.

అథైకవింశోఽధ్యాయః

త్రివిక్రమ స్యాంఘ్రి స్తపసః పారంగత ఇత్యుక్తమ్ తతః కిం వృత్తం తదాహ (సత్య మిత్యాదినా) సత్యం సత్యలోకం గతవంత మంఘ్రిం సమీక్ష్య అబ్జభవో బ్రహ్మా తదంఘ్రే ర్నఖేందుభి ర్హతా స్వధామ్నో ద్యుతిర్యస్య తాదృశః ఆదరయుక్తోఽభ్యగాత్ తథా మరీచ్యాదయః ఋషయః హే నరదేవః బ్రహ్మనిష్ఠాః సనందనాదయో యోగినశ్చ ౧

వేదాదయ స్తదభిమానిదేవతాః అన్యే చ తల్లోకవాసినః యోగ ఏవ సమీరో వాయు స్తేన దీపితేన జ్ఞానాగ్నినా రంధితం దగ్ధం కర్మ పుణ్యపాపరూపం కర్మ తదేవ కల్మషం యేషాం తే తత్ర నయాన్వితాః మీమాంసాన్యాయోపేతాః వేదోపవేదరూపా నిగమాః తత్ర ఋగాదయో వేదాః ఆయుర్వేదా దయః ఉపవేదాః అంగాని శిక్షాదీని, పురాణాని బ్రాహ్మాదీని, సంహితాః పంచరాత్రాదయః త ఏతే త త్తదభిమానినో దేవగణాః మరీచ్యాదయశ్చ యే చాకర్మకం జ్ఞానయోగప్రమరం స్వాయంభువం ధామ సత్యలోకం గతాః తత్రోషితవంతః తే సర్వే వవందిరే, తమంఘ్రిమితి శేషః యత్స్మరణప్రభావతః యస్య భగవదంఘ్రేః స్మరణప్రభావాత్ స్వాయంభువం ధామగతాః ఇత్యనేన విచ్ఛిన్నభగవద్భక్తి యోగానాం కేషాంచిత్ తన్నిష్ఠ త్తమే ప్రాప్తనారబ్ధయోగప్రభావాత్ చతుర్ముఖలోకప్రాప్తి రిత్యభిప్రేతమ్. నత్విదం క్రమముక్త్యభిప్రాయకం, తస్యా అప్రామాణికత్వా దితి భావః. అథ శుచిశ్రవాః విమలకీర్తిః

సమర్చ్య భక్త్యాభ్యగృణాచ్ఛుచిశ్రవా యన్నాభిపంకేరుహసంభవః స్వయ ౩

ధాతుః కమండలుజలం తదురుక్రమస్య పాదావనేజనపవిత్రతయా నరేంద్ర,
స్వర్ధున్యభూ న్నభసి సా పతతీ నిమార్ష్టి లోకత్రయం భగవతో విశదేవకీర్తిః ౪

బ్రహ్మాదయో లోకనాథాః స్వనాథాయ సమాదృతాః,
సానుగా బలి మాజహ్రుః సంక్షిప్తాత్మవిభూతయే, ౫

తోయైః సమర్హణైః స్రగ్భిః దివ్యగంధానులేపనైః
ధూపై ర్దీపైః సురభిభి ర్లాజాక్షతఫలాంకురైః ౬

స్తవనై ర్జయశబ్దైశ్చ తద్వీర్యమహిమాంకితైః
నృత్యవాదిత్రగీతైశ్చ శంఖదుందుభినిఃస్వనైః ౭

పద్మభవో బ్రహ్మ యస్య నాభికమలా దుత్పత్తి స్తస్య విష్ణో రంఘ్రయే ప్రోన్నమితాయ ప్రకృష్ట మూర్ధ్వం ప్రసృతా యార్హణాదిక మర్ఘ్యాదికమ్ ఉపాహరత్ సమర్పితవాన్ ఏవం సమ్య గభ్యర్చ్య భక్త్యాఽభ్యగృణా దస్తౌత్ ౨-౩

తదా హే నరేంద్ర! ధాతుః పద్మజస్య కమండలుజలం తద్భగవత్పాదయోః ప్రక్షాళనార్థం నిక్షిప్తం సదురుక్రమస్య పాదయో రవనేజనేన ప్రక్షాళనేన నిమిత్తేన పవిత్రతయా స్వర్ధునీ ద్యునద్యభూత్, సా స్వర్ధునీ భగవతః కీర్తిరివ విశదా నిర్మలా నభసి ధ్రువమండలే పతతీ నభసోఽధఃస్రవంతీ లోకత్రయం నిమార్ష్టి పవిత్రీకరోతి ౪

తతః సంక్షిప్తా ఉపసంహృతా ఆత్మవిభూతిః స్వదేహవిస్తారో యేన తస్మై యథాపూర్వం వామనరూపేణ స్థితాయ స్వనాథాయ భగవతే లోకానాం నాథాః సానుగాః బ్రహ్మాదయః బలిం పూజాం తోయాదిభిః సమాజహ్రుః కృతవంతః ౫

తత్ర సమర్హణైః తోయై రర్ఘ్యాదిజలైః సురభిభిరితి స్రగాదీనాం విశేషణమ్ ఉత్కరాః అంకురాః తైః ౬

స్తవనైః స్తోత్రైః భగవద్వీర్యమహిమాంకితైః. ౭

(బలిబంధనం భగవతో వచనం చ)

జాంబవానృక్షరాజస్తు భేరీశబ్దై ర్మనోజవః
విజయం దిక్షు సర్వాసు మహోత్సవ మఘోషయత్. ౮

మహీం సర్వాం హృతాం దృష్ట్వా త్రిపదవ్యాజయాచ్ఞయా.
ఊచుః స్వభర్తు రసురా దీక్షితస్యాత్యమర్షితాః. ౯

న వా అయం బ్రహ్మబంధు ర్విష్ణు ర్మాయావినాం వరః,
ద్విజరూపప్రతిచ్ఛన్నో దేవకార్యం చికీర్షతి ౧౦

అనేన యాచమానేన శత్రుణా వటురూపిణా,
సర్వస్వం నో హృతం భర్తు ర్న్యస్తదండస్య బర్హిషి ౧౧

సత్యవ్రతస్య సతతం దీక్షితస్య విశేషతః,

ఋక్షాణా మధిపతి ర్జాంబవాన్ మనోవేగః ఆగత్య భేరీశబ్దైః సర్వాసు దిక్షు విజయసూచకం మహోత్సవరూపం ఘోషం కారయామాస ౮

త్రిపదవిషయా వ్యాజయాచ్ఞా కపటయాచ్ఞా తయా హృత మపహృతాం సర్వాం భూమిం దృష్ట్వా సర్వే దైత్యా దీక్షితస్య స్వభర్తు రగ్ర ఇతి శేషః ఊచుః స్వభర్తు ర్మహీం హృతాం దృష్ట్వేతి వాన్వయః ౯

తేషా ముక్తిమాహ (నవా ఇతి సార్ధై స్త్రిభిః) అయం వామనో బ్రహ్మబంధుర్ద్విజో న భవతి కింతు మాయావినాం శ్రేష్ఠో విష్ణురేవ ద్విజరూపేణ తిరోధాపితస్వరూపః సన్ దేవానాం కార్యం కర్తు మిచ్ఛతి ౧౦

యాచమానేన వటురూపిణా అనేన విష్ణునా బర్హిషి యజ్ఞే నిమిత్తే న్యస్తః త్యక్తో దండః దురాత్మవిషయో యేన తస్య నోఽస్మాకం భర్తుః సర్వస్వ మపహృతమ్ ౧౧

నేద మస్మద్భర్తు రనుచితం కృతం కింతు వామనస్యైవే త్యభిప్రాయే ణాహుః- సతతం

నానృతం భాషితుం శక్యం బ్రహ్మణ్యస్య దయావతః ౧౨

తస్మాదస్య వధో ధర్మో భర్తుః శుశ్రూషణం చ నః,
ఇత్యాయుధాని జగృహుర్బలే రనుచరాసురాః ౧౩

తే సర్వే వామనం హంతుం శూలపట్టిశపాణయః
అనిచ్ఛతో బలే రాజన్ ప్రాద్రవన్ జాతమన్యవః ౧౪

తా నభిద్రవతో దృష్ట్వా దితిజానీకపాన్ నృప,
ప్రహస్యానుచరా విష్ణోః ప్రత్యషేధ న్నుదాయుధాః ౧౫

నందః సునందోఽథ జయో విజయః ప్రబలో బలః
కుముదః కుముదాక్షశ్చ విష్వక్సేనః పతత్త్రిరాట్. ౧౬

సత్యవ్రతస్య తత్రాపి విశేషతో దీక్షితస్య యజ్ఞదీక్షాయాం స్థితస్య బ్రహ్మణ్యస్య దయావతశ్చ భర్తు స్తేనానృతం భాషితుం న శక్యమ్. ౧౨

తస్మా దస్య వామనస్యై వానుచితకారిత్వా దస్య వధ ఏవ న్యాయ్య స్తదేవాస్మద్భర్తుః పర మధికం శుశ్రూషణమ్ ఇతీత్థం వదంతో బలే ర్భృత్యాః దైత్యా ఆయుధాని గృహీతవంతః ౧౩

సర్వే తేఽసురాః శూలాదయః పాణిషు యేషాం తే బలే రాజ్ఞా మవఽనిచ్ఛంతో జాత ఉత్పన్నో మన్యు ర్యేషాం తే వామనం హంతుం ప్రాద్రవన్ ప్రదుద్రువుః ౧౪

హే నృప! తాన్ వామన స్యాభిముఖ మాగచ్ఛతః దైత్యాన్ దృష్ట్వా నందాదయో విష్ణోః పార్షదాః ఉత్ ఉద్యతాని ఆయుధాని యైస్తే ప్రహస్య అహో, అస్మై పరాక్రమం కర్తు మిచ్ఛంతీతి పరిహాసం కృత్వే త్యర్థః ప్రత్యషేధ న్నివారయామాసుః ౧౫

సర్వే చైతే నందాదయో గజాయుతబలాః నాగాయుతప్రాణాః ఇతి బలస్య న్యూనతానివృత్తౌ తాత్పర్యమ్, అతిశయబలా ఇతి భావః నందాదయః విష్ణుపార్షదాః ఆసురీ శ్చమూః సమాజఘ్ను ర్ఘాతవంతః, నాగాయుతప్రాణా ఇతి చమూవిశేషణం వా ౧౬

(బలిబంధనం భగవతో వచనం చ)

జయంతః శ్రుతదేవశ్చ పుష్పదంతోఽథ సాత్వతః
సర్వే నాగాయుతప్రాణా శ్చమూం తే జఘ్నురాసురీమ్ ౧౭

హన్యమానాన్ స్వకాన్ దృష్ట్వా పురుషానుచరై ర్బలిః,
వారయామాస సంరబ్ధాన్ కావ్యశాప మనుస్మరన్ ౧౮

హే విప్రచిత్తే హే రాహో హే నేమే శ్రూయతాం వచః,
మా యుధ్యత నివర్తధ్వం న నః కాలోఽయ మర్థకృత్ ౧౯

యః ప్రభుః సర్వభూతానాం సుఖదుఃఖోపపత్తయే,
తం నాతివర్తితుం దైత్యాః పౌరుషై రీశ్వరః పుమాన్ ౨౦

యో నో భవాయ ప్రాగాసీ దభవాయ దివౌకసామ్,
స ఏవ భగవా నద్య వర్తతే తద్విపర్యయమ్ ౨౧

పరమపురుషపార్షదై ర్హన్యమానాన్ స్వకీయాన్ దైత్యాన్ దృష్ట్వా బలిః శుక్రస్య శాప మచిరాత్ భ్రశ్యసే శ్రియ ఇత్యుక్తవిధ మనుస్మరన్ అతీవ క్రుద్ధానపి వారయామాస ౧౮

వారణప్రకార మేవాహ షడ్భిః- హే విప్రచిత్త్యాదయః! మద్వచః శ్రూయతాం, యుష్మాభిరితి శేషః కిం తద్యుద్ధం న కురుత కింతు తతో నివర్తధ్వం నాఽస్మాకం అయం కాలోఽర్థకృదనుకూలో న భవతి. ౧౯

హే దైత్యాః! యః కాలరూపో భగవాన్ సర్వభూతానాం ప్రభుః యదా దుఃఖదస్తదా తదుపపత్తయే అనుకూల్యాయ సుఖాయ నిమిత్తాయ చేతి యావత్ పుమాన్ కాలవశ్యః పౌరుషైః స్వకీయబలపరాక్రమాదిభిః అతివర్తితుం నేశ్వరో న సమర్థః ౨౦

యః కాలరూపో భగవాన్ పూర్వ మస్మాకం భవాయ సుఖా యాసీత్ స ఏవాధునా తద్విపర్యయ మస్మాకం దుఃఖదో భూత్వా దివౌకసాం దేవానాం భవాయ వర్తతే ౨౧

బలేన సచివై ర్బుద్ధ్యా దుర్గై ర్మంత్రౌషధాదిభిః,
సామాదిభి రుపాయైశ్చ కాలం నాత్యేతి వై జనః, ౨౨

భవద్భి ర్నిర్జితా హ్యేతే బహుశోఽనుచరా హరేః,
దైవోన్నద్ధై స్త ఏవాద్య యుధి జిత్వా నదంతి నః ౨౩

ఏతాన్ వయం విజేష్యామో యది దైవం ప్రసీదతి,
తస్మాత్ కాలం ప్రతీక్షధ్వం యో నోఽర్థత్వాయ కల్పతే ౨౪

శ్రీశుక ఉవాచ —

పత్యు ర్నిగదితం శ్రుత్వా దైత్యదానవయూథపాః
రసాం నివివిశూ రాజన్ విష్ణుపార్షదతాడితాః ౨౫

అథ తార్క్ష్యసుతో జ్ఞాత్వా విరాట్ ప్రభుచికీర్షితమ్,

అతో జనో బలాదిభి రుపాయైః కాలాత్మక మీశ్వరం నాత్యేతి నాతిక్రామతి సచివా మంత్రిణ స్తత్కర్మభి రితి భావః ౨౨

కాలప్రభావం పశ్యతే త్యాహ (భవద్భి రితి) దైవే నోన్నద్ధై ర్భవద్భి రేతే హరే ర్భగవత ఇంద్రస్య వాఽనుచరాః దేవాః ప్రాయశో నిర్జితాః త ఏవాధునా నోఽస్మాన్ యుద్ధే జిత్వా నదంతి సింహనాదాన్ కుర్వంతి నందంతి వా ధాతూనా మనేకార్థత్వాత్ ౨౩

యది దైవ మస్మాక మనుకూలం భవతి తర్హి తాన్ వయం విజేష్యామః, తస్మాత్ కాలం ప్రతీక్షధ్వం. కం? యః కాలో నోఽస్మాక మర్థత్వా యానుకూల్యాయ భవతి తం కాలం ప్రతీక్షధ్వమ్ ౨౪

ఏవం పత్యు ర్బలే ర్నిగదితం శ్రుత్వా విష్ణుపార్షదైః పీడితాః దైత్యాః హే రాజన్। రసాం పాతాలం నిర్వివిశుః ౨౫

అథ విభో ర్వామనస్య చికీర్షితం జ్ఞాత్వా విరాట్ విశేషేణ రాజత ఇతి తథా తార్క్ష్యసుతో గరుడః సౌత్యేఽహని సోమాభిషవదినే వారుణైః పాశై ర్బలిం బబంధ, విభో శ్చికీర్షితం జ్ఞాత్వే

(బలిబంధనం భగవతో వచనం చ)

బబంధ వారుణైః పాశై ర్బలిం సౌత్యేఽహని క్రతౌ. ౨౬

హాహాకారో మహానాసీద్ రోదస్యోః సర్వతో దిశమ్,
గృహ్యమాణేఽసురపతౌ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా ౨౭

తం బద్ధం వారుణైః పాశై ర్భగవా నాహ వామనః,
నష్టశ్రియం స్థిరప్రజ్ఞ ముదారయశసం నృప ౨౮

పదాని త్రీణి దత్తాని భూమే ర్మహ్యం త్వయాసుర,
ద్వాభ్యాం క్రాంతా మహీ సర్వా తృతీయ ముపకల్పయ ౨౯

యావత్ తపత్యసౌ గోభి ర్యావదిందుః సహోడుభిః,
యావ ద్వర్షతి పర్జన్య స్తావతీ భూరియం తవ ౩౦

త్యస్యాయ మర్థః అన్య సర్వస్యాపహారేణ మమేత్యభిమానం సంత్యాజ్య ఇదానీం దేహస్వీకారేణ అహంకారమపి త్యాజయిత్వా పరమానుగ్రహం కర్తు మిచ్ఛతి న చానేన తుల్యోఽన్యః కోఽపి సత్యసంధో వీరో నాస్తీతి తద్యశః ప్రఖ్యాపనాయ కించి ద్వ్యాతయితు మపీచ్ఛతీతి ప్రభో రభిప్రాయం జ్ఞాత్వా తం బబంధేతి ౨౬

ప్రభవిష్ణునా సర్వశక్తినా విష్ణునా దైత్యానాం పత్యౌ బలౌ నిగృహ్యమాణే బధ్యమానే సతి రోదస్యో ర్ద్యావాపృథివ్యోః సర్వదిక్షు మహాన్ హాహాకార ఆసీత్ ౨౭

అథ భగవాన్ వామన స్తం వారుణైః పాశై ర్బద్ధ మిత్యువాచ. కథంభూతమ్? నష్టా శ్రీః యస్య తం స్థిరచిత్తం ప్రాజ్ఞం వివేకిన ముదారం విపులం యశో యస్య తమ్ ౨౮

ఉక్తి మేవాహ (పదానీతి యావదధ్యాయ సమాప్తి) అసుర! త్వయా భూమే స్త్రీణి పదాని మహ్యం దత్తాని దాస్యామీతి ప్రతిశ్రుతాని, తత్ర ద్వాభ్యాం పదాభ్యాం సర్వా ద్యులోకాదిసహితా భూమిః క్రాంతా పరిచ్ఛిద్య పరిగృహీతా అధునా తృతీయం పదం ఉపకల్పయ దేహి. ౨౯

యావ దసౌ సూర్యః కిరణై స్తపతి తథేందు ర్యావదుడుభి ర్నక్షత్రైః సహ ప్రకాశతే తథా పర్జన్యో మేఘో యావద్వర్షతి తావత్యేవ హి త్వత్సంబంధినీయం భూమిః ౩౦

పదైకేన మయా క్రాంతో భూలోకః ఖం దిశ స్తనోః,
స్వర్లోకస్తు ద్వితీయేన పశ్యత స్తే స్వమాత్మనా ౩౧
ప్రతిశ్రుత మదాతు స్తే నిరయే వాస ఇష్యతే
విశ త్వం నిరయం తస్మాద్ గురుణా చానుమోదితః ౩౨
వృథా మనోరథ స్తస్య దూరే స్వర్గః పతత్యధః
ప్రతిశ్రుతస్యాదానేన యోఽర్థినం విప్రలంభతే ౩౩
విప్రలబ్ధో దదామీతి త్వయాఽహం చాఢ్యమానినా
తద్ వ్యలీకఫలం భుంక్ష్వ నిరయం కతిచిత్ సమాః ౩౪

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే,
వామనప్రాదుర్భావే బలినిగ్రహో నామ ఏకవింశోఽధ్యాయః

సోఽయం కృత్స్నో భూర్లోకః స మయా ఆత్మనైకేన పదేన క్రాంతః ఖం దిశశ్చ తనోః తన్వా క్రాంతాః తథా తే తవ పశ్యత స్సత ఏవ స్వః స్వకీయః స్వర్లోకస్తు ద్వితీయేన పదేన క్రాంతః ౩౧

ప్రతిశ్రుతం తృతీయం పద మదాతుస్తవ నరక ఏవ నివాస ఇష్యతే తస్మాత్ ప్రతిశ్రుతాదానాత్ గురుణా శక్రేణాఽనుమోదితశ్చ, చశబ్దో హేత్వర్థః గురుణా శప్తత్వా చ్చేత్యర్థః నరకం ప్రవిశ ౩౨

ఏవ ముక్తేఽపి నిరయపరిహారార్థం స్వర్గాత్ భ్రంశపరిహారార్థం చ మనోరథం కుర్వంతం ప్రాహ (వృథేతి) యః పుమాన్ ప్రతిశ్రుత్య తదర్పితం ప్రతిశ్రుతం నార్పయతే న దదాతి తస్య మనోరథః ప్రాయశో వ్యర్థ ఏవ స్వర్గశ్చ తస్య దూర ఏవ స చాధఃపతత్యేవ ౩౩

త్వయా చ ఆఢ్య మాత్మానం మన్యత ఇతి తాదృశః తేనాధునా దదామీత్యేవం ప్రతిశ్రుతవతాఽహం విప్రలబ్ధో వంచితః తత్తావ ద్వ్యళీకఫలమనృతఫలరూపం నరకం కతిచిత్సమాః సంవత్సరాన్ భుంక్ష్వ ౪౩

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, ఏకవింశోఽధ్యాయః

అథ ద్వావింశో௨ధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏవం విప్రకృతో రాజన్ బలి ర్భగవతా௨సురః,
భిద్యమానో௨ప్యభిన్నాత్మా ప్రత్యాహావిక్లవం వచః. ౧

బలిరువాచ —

యద్యుత్తమశ్లోక భవాన్ మమేరితం వచో వ్యలీకం సురవర్య మన్యతే,
కరోమ్యృతం తన్న భవేత్ ప్రలంభనం పదం తృతీయం కురు శీర్ష్ణి మే నిజమ్ ౨

బిభేమి నాహం నిరయాత్ పదచ్యుతో న పాశబంధాద్ వ్యసనాద్ దురత్యయాత్,
నైవార్థకృచ్ఛ్రాద్ భవతో వినిగ్రహా దసాధువాదాద్ భృశ ముద్విజే యథా. ౩

అథ ద్వావింశో௨ధ్యాయః

ఏవం భగవతోపాలబ్ధో బలి స్త మువాచేత్యాహ మునిః (ఏవమితి) హే రాజన్! ఇత్థం భగవతా విప్రకృతః విప్రలబ్ధః భిద్యమానః సత్యా చ్చాల్యమానో௨పి బలి రభిన్న మచలితం మనో యస్య సో௨విక్లవ మదీనం గంభీరం వచో భగవంతం ప్రత్యాహ ౧

వచ ఏవాహ (యద్యుత్తమశ్లోకేత్యాదిభిః దశభిః) హే ఉత్తమశ్లోక! మె మయోక్తం వచో యది యద్యపి భవాన్ వ్యలీక మనృతం మన్యతే తథాపి హే సురర్షభ! తత్ సత్యమేవాహం కరోమి తదుక్తం ప్రలంభనం న భవతు మమ శీర్ష్ణి తృతీయం నిజం పదం నిధేహి ౨

సర్వతో రక్షణీయ మాత్మానం మహ్యం సమర్పయన్ న బిభేషి కిమిత్యత ఆహ (బిభేమీతి) నిరయాదిభ్యో నాహం తథా బిభేమి, కథమ్? యథా అసాధువాదా దనృతవదనా దపకీర్త్యా భృశ ముద్విజే తత్ర పదచ్యుతిః స్థానభ్రంశః దురత్యయా దనతిక్రమణీయాత్ వ్యసనాద్ దుఃఖాత్ అర్థకృచ్ఛ్రా దర్థవ్యయాత్. ౩

పుంసాం శ్లాఘ్యతమం మన్యే దండ మర్హ త్తమార్పితమ్,
యం న మాతా పితా భ్రాతా సుహృదశ్చాదిశంతి హి ౪

త్వం నూన మసురాణాం నః పారోక్ష్యః పరమో గురుః,
యోఽనేకమదాంధానాం విభ్రంశం చక్షురాదిశత్. ౫

యస్మిన్ వైరానుబంధేన రూఢేన విబుధేతరాః,
బహవో లేభిరే సిద్ధిం యాము హైకాంతయోగినః ౬

తేనాహం నిగృహీతోఽస్మి భవతా భూరికర్మణా.
బద్ధశ్చ వారుణైః పాశై ర్నాతిబ్రీడే న చ వ్యథే ౭

పితామహో మే భవదీయసంమతః ప్రహ్లాద ఆవిష్కృతసాధువాదః,

నను మయా నిగృహీతస్య తవాకీర్తిరేవ, నేత్యాహ (పుంసామితి) యోగ్యతమేనార్పితం కారితం దండ మహం పుంసాం శ్లాఘ్యతమం యశస్కరమేవ మన్యే హి యస్మాద్యం దండం మాత్రాదయోఽపి మయి నైవార్పయంతి ౪

కించ త్వ మస్మాకమనుగ్రహీతైవేత్యాహ (నూనమితి) త్వమస్మాకం పారోక్ష్యో గురురసమక్షం హితకారీ. కథ మేతత్ జ్ఞాతమ్? ఇత్యత ఆహ యో భవాననేకైః శౌర్యవీర్యాదిప్రయుక్తైః మదైః అంధానా మస్మాకం విభ్రంశం తన్మదాపనోదకం చక్షురి వాదిశత్. ౫

కించ యస్మిన్ త్వయి వైరానుబంధేన బహవో దైత్యాః సిద్ధిం లేభిరే కాం సిద్ధిమ్? యాం హి సిద్ధి మేకాంతయోగినోఽనన్యప్రయోజనత్వద్భక్తియోగనిష్ఠా లభంతే ౬

తే నైవంభూతేన భూరికర్మణా అచింత్యవివిధవిచిత్రచేష్టితేన భవతా నిగృహీతో వారుణైః పాశై ర్బద్ధ శ్చాప్యహం న వ్రీడే నాతిలజ్జామి న దుఃఖ్యామి చ త్వత్కృతనిగ్రహబంధనయో ర్నితరాం మమ యశస్కరత్వా దితి భావః ౭

కించాస్మత్పితామహః ప్రహ్లాదః సద్గుణాశ్రయః శరీరతదనుబంధాదిషు హేయతాం నిశ్చిత్య పరమపురుషార్థరూపం త్వత్పాదారవిందం శరణం గతః తథాహమపి దైవాత్ త్వత్సమీపం నీతః త్వాం

(బలివచనం, బ్రహ్మణో వచనం భగవత్కృతం బలేః ప్రశంసనం, తస్మై వరదానం చ)

భవద్విపక్షేణ విచిత్రవైశసం సంప్రాపిత స్త్వత్పరమః స్వపిత్రా. ౮

కిమాత్మనానేన జహాతి యోఽన్తతః కిం రిక్థహారైః స్వజనాఖ్యదస్యుభిః,
కిం జాయయా సంసృతిహేతుభూతయా మర్త్యస్య గేహైః కిమిహాయుషో వ్యయః. ౯

ఇత్థం స నిశ్చిత్య పితామహో మహా నగాధబోధో భవతః పాదపద్మమ్,
ధ్రువం ప్రపేదే హ్యకుతోభయం జనాద్ భీతః స్వపక్షక్షపణస్య సత్తమః ౧౦

అథాఽహ మప్యాత్మరిపో స్తవాన్తికం దైవేన నీతః ప్రసభం త్యాజితశ్రీః,

---

ప్రపద్య ఇత్యాహ (పితామహ ఇత్యాదిభి శ్చతుర్భిః) మే పితామహః ప్రహ్లాదః భవదీయానాం భాగవతానాం సమ్మతః అత ఏవావిష్కృతః సాధువాదః కీర్తి ర్యస్య సః స్వపిత్రా భవతో విపక్షేణ శత్రుణా హిరణ్యకశిపునా విచిత్రవైశసం నానావిధం దుఃఖం సంప్రాపితోఽపి త్వమేవ పరమః సర్వవిధ బంధు ర్నిరతిశయపురుషార్థశ్చ యస్య తాదృశ ఇత్యర్థః ౮

మరణశీలస్య పుంసః ఆత్మాదిభి ర్దేహాదిభిః కిమ్? న కిమపి న కోఽపి పురుషార్థః కింతు కేవల మాయుషో వ్యయ ఏవేతి నిశ్చితవా నితి శేషః అన్యథా పునః పితామహ ఇత్యస్యానన్వయాపత్తేః యః అంతతో జహాతి దేహినం తేనానే నాత్మనా దేహేన కిమిత్యన్వయః రిక్థహారైః దాయాదైః స్వజన ఇత్యాఖ్యా వ్యవహారో యేషాం తై ర్దస్యుభిః దస్యుతుల్యైః స్వజనై రిత్యర్థః సంసృతే ర్హేతుభూతయా భార్యయా కిమ్. ౯

సోఽస్మత్పితామహో మహాన్ సద్గుణాశ్రయోఽగాధబోధః అపరిమితజ్ఞానసంపన్నః సత్తమో భాగవతశ్రేష్ఠః ప్రహ్లాదః సంసారిజనసంగా ద్భీతః సన్ స్వపక్షం దైత్యకులం క్షపయతీతి తథా తస్యాపి భవతః నాస్తి కుతోఽపి భయం యస్మాత్తత్పాదపద్మం ధ్రువం నిత్యపురుషార్థరూపం ప్రపేదే శరణం జగామ ౧౦

తథా అహమపి దైవాత్ ప్రసభం బలాత్ త్యాజితా శ్రీ ర్యస్య తాదృశః ఆత్మనో మమ రిపో స్తవాంతికం సమీపం నీత స్త్వత్పాదపద్మం ప్రపద్య ఇతి శేషః శ్రియం విశినష్టి – యయా

ఇదం కృతాంతాంతికవర్తి జీవితం యయాఽధ్రువం స్తబ్ధమతి ర్న బుధ్యతే ౧౧

శ్రీశుక ఉవాచ—

తస్యేత్థం భాషమాణస్య ప్రహ్లాదో భగవత్ప్రియః,
ఆజగామ కురుశ్రేష్ఠ రాకాపతి రివోత్థితః ౧౨

త మింద్రసేనః స్వపితామహం శ్రియా విరాజమానం నళినాయతేక్షణమ్
ప్రాంశుం పిశంగాంబర మంజనత్విషం ప్రలంబబాహుం సుభగం సమైక్షత ౧౩

తస్మై బలి ర్వారుణపాశయంత్రితః సమర్హణం నోపజహార పూర్వవత్,
ననామ మూర్ధ్నాశ్రువిలోలలోచనః సవ్రీడనీచీనముఖో బభూవ హ ౧౪

స తత్ర హాసీన ముదీక్ష్య సత్పతిం సునందనాద్యై రనుగై రుపాసితమ్,
ఉపేత్య భూమౌ శిరసా మహామనా ననామ మూర్ధ్నా పులకాశ్రువిక్లవః ౧౫

శ్రియా స్తబ్ధమతి రపహృతజ్ఞానః పుమాన్ కృతాంతస్య మృత్యోః సన్నిధానవత్యపీదం జీవిత మధ్రువ మస్థిరం న బుధ్యతే న మన్యతే ౧౧

తస్య బలేరిత్థం భాషమాణస్య సతః హే కురుశ్రేష్ఠ! ఉదితో రాకాపతిశ్చంద్ర ఇవ ప్రకాశమానో భగవత్ప్రియః ప్రహ్లాద స్తత్రాజగామ ౧౨

తథాగతం స్వపితామహం ప్రహ్లాదం ఇంద్రసేనో బలిః సమ్య గైక్షత అపశ్యత్ కథం భూతమ్? శ్రియా కాంత్యా విరాజమానం, కమలవదాయతే ఈక్షణే యస్య ప్రాంశుం నిర్మల మంజనత్విషం శ్యామలం, ప్రలంబా వాజానులంబౌ బాహూ యస్య తం సుభగం సుందరమ్ ౧౩

తస్మై ప్రహ్లాదాయ పూర్వవ దర్ఘ్యాదిపూర్వక మర్హణం న చక్రే, తత్ర హేతుః వారుణైః పాశై ర్యంత్రితః బద్ధః కింతు కేవలం మూర్ధ్నా ననామ నమస్కృతవాన్ తతోఽశ్రుభి ర్విలోలే లోచనే యస్య సః సవ్రీడం నీచీనమధఃకృతం ముఖం తస్య తాదృశో బభూవ ౧౪

తతః స మహామనాః ప్రహ్లాదః సతాం భాగవతానాం పతిం సునందనందాదిభిః పార్షదై స్సేవ్యమానం తత్రోపవిష్టం హరిం వామనం నిరీక్ష్య పులకై రశ్రుభిశ్చ విక్లవో విహ్వలస్సన్ ఉపేత్య శిరసా భూమౌ నమస్కృతవాన్ ఉవాచ చేతి శేషః ౧౫

(బలివచనం, బ్రహ్మణో వచనం, భగవత్కృతం బలేః ప్రశంసనం, తస్మై వరదానం చ)

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

త్వయైవ దత్తం పద మైంద్ర మూర్జితం హృతం తదేవాద్య తథైవ శోభనమ్,
మన్యే మహానస్య కృతో హ్యనుగ్రహో విభ్రంశితో యచ్ఛ్రియ ఆత్మమోహనాత్ ౧౬

యయా హి విద్వానపి ముహ్యతే యత స్తత్ కో విచష్టే గతి మాత్మనో యథా,
తస్మై నమ స్తే జగదీశ్వరాయ నారాయణాయాఖిలలోకసాక్షిణే. ౧౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

తస్యానుశృణ్వతో రాజన్ ప్రహ్లాదస్య కృతాంజలేః,
హిరణ్యగర్భో భగవా నువాచ మధుసూదనమ్ ౧౮

బద్ధం వీక్ష్య పతిం సాధ్వీ తత్పత్నీ భయవిహ్వలా.

తదేవాహ (త్వయైవేతి ద్వాభ్యామ్) ఐంద్రం పదం త్వయైవాస్మై దత్తం, కుతః? యత స్త్వం తత్ప్రాప్తిసాధనేన విశ్వజితా యాగే నార్చితః ఆరాధితః, యద్దత్తం తదిదానీ మపహృతం తచ్చ శోభనమేవ కృతం శోభనత్వమేవ వ్యనక్తి (మన్య ఇతి) యద్యస్మాత్ శ్రీరేవాత్మమోహనం తస్మాదయం విభ్రంశితః ఇతి యత్ సోఽయమస్య మహా ననుగ్రహ ఏవ త్వయా కృత ఇతి మన్యే అన్యథాఽయం శ్రీమదాత్ స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితో వినశ్యేదితి భావః ౧౬

కించ యయా శ్రియా విద్వానపి యతః నంయతోఽపి ముహ్యేత్ తత స్తస్యాం సత్యాం కః పుమా నాత్మనో గతిం స్వరూపం యథావ ద్విచష్టే పశ్యతి? కథ మితి శేషః కథం విచష్టే న కథంచిదపి పశ్యతీత్యర్థః తస్మై మహోపకర్త్రే జగతా మీశ్వరాయ సర్వజ్ఞాయ నారాయణాయ తుభ్యం నమః కేవలం నమస్కర్తుం శక్నుమః నత్వేవం కుర్వేవం, కుర్వితి విధాతుం శక్నుమ ఇతి భావః ౧౭

ప్రహ్లాద స్యాభిప్రేత మావిష్కర్తుం హిరణ్యగర్భ స్త ముపాచేత్యాహ మునిః (తస్యేతి) బద్ధాంజలేః ప్రహ్లాదస్య శృణ్వత స్సతో భగవాన్ హిరణ్యగర్భో మధుసూదన మువాచ కించి ద్వక్తు ముద్యత ఇత్యర్థః తథైవ వింధ్యావలి రపి కించి ద్విజ్ఞాపయితుం ప్రవృత్తా తాం చ సమ్మానయన్

ప్రాంజలిః ప్రణతోపేంద్రం బభాషేఽవాఙ్ముఖీ నృప ౧౯

వింధ్యావలి రువాచ—

క్రీడార్థ మాత్మన ఇదం త్రిజగత్కృతం తే స్వామ్యంతు తత్ర కుధియోఽపర ఈశ కుర్యుః
కర్తుః ప్రభో స్తవ కిమస్యత ఆవహంతి త్యక్తహ్రియ స్త్వదవరోపితకర్తృవాదాః ౨౦

బ్రహ్మోవాచ—

భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగన్మయ,
ముంచైనం హృతసర్వస్వం నాయ మర్హతి నిగ్రహమ్. ౨౧

బ్రహ్మ హిరణ్యగర్భః క్షణం తూష్ణీ మవస్థితోఽత స్తస్యా ఏవ వచః ప్రథమ మవతారయతి బద్ధమితి శ్లోకః స్పష్టార్థః ౧౮—౧౯

తదేవాహ (క్రీడార్థమితి) యే త్వయా స్వస్య క్రీడార్థ మిదం కృత్స్నం జగత్ కృతం సృష్టం తత్ర తస్మిన్ త్వత్క్రీడోపకరణభూతే త్వత్సృష్టే జగ త్యపరే కేచిత్ కుబుద్ధయః స్వామ్యం తు తత్ర స్వత్వబుద్ధిం కుర్యుః అస్వే స్వత్వబుద్ధిం కుర్వంతః అత ఏవ త్యక్తాహ్రీ ర్లజ్జా యైస్తే అంతరాత్మనా త్వయా అవరోపితా ఆరోపితాః కర్తృవాదాః వయం స్వతంత్రా ఇతి వాదా యేషాం తే వాదమాత్రేణాపి స్వస్వామిత్వరహితా ఇత్యర్థః ఏవంవిధా స్తే కర్తుః స్రష్టుః ప్రభోః పాలకస్య అస్యత్వః సంహర్తుశ్చ తవ కిం ఆవహంతి కిం సమర్పయంతి కించిత్ స్వ మస్తి చేత్ సమర్పయేయుః తదభావాత్ కిం సమర్పయంతీతి భావః కాం హానిం కుర్వంతి? న తవ కదాచిదపి హానిరపీతి వార్థః. అయం భావః - లోకత్రయం మయార్పితం తృతీయపాదాయ దేహం సమర్ప్య ప్రతిశ్రుత మృతం కరోమీతి దేహాదిషు స్వామ్యావిష్కారేణ బ్రువన్నయం కుబుద్ధి ర్నిర్లజ్జశ్చ త్వమేవ సర్వస్య స్వామ్యతో మందబుద్ధి మేనం విముచ్య పాలయేతి అయమేవ ప్రహ్లాదస్యాప్యభిప్రాయః ౨౦

ఇమ మేవాభిప్రాయ మావిష్కర్తుం సంబోధయన్ స్పష్టమాహ బ్రహ్మ (భూతభావనేతి) హే భూతభావన! భూతస్రష్టః! భూతేశ! భూతాంతరాత్మన్! అంతరాత్మతయా పాలకేత్యర్థః హే దేవదేవ! దేవానాం జగత్సంహర్తౄణాం రుద్రాదీనామపి దేవ! జగచ్ఛరీరక! హృతం సర్వస్వం యస్మాత్తమేనం బలిం ముంచ అయం నిగ్రహం ప్రాప్తుం నార్హతి. ౨౧

(బలివచనం, బ్రహ్మణో వచనం, భగవత్కృతం బలేః ప్రశంసనం, తస్మై వరదానం చ)

కృత్స్నా తేఽనేన దత్తా భూర్లోకాః కర్మార్జితాశ్చ యే,
నివేదితం చ సర్వస్వ మాత్మాఽవిక్లవయా ధియా. ౨౨

యత్పాదయో రశఠధీః సలిలం ప్రదాయ దూర్వాంకురై రపి విధాయ సతీం సపర్యామ్
అప్యుత్తమాం గతిమసౌ భజతే త్రిలోకీం దాశ్వానవిక్లవమనాః కథమార్తిమృచ్ఛేత్ ౨౩

శ్రీభగవానువాచ —

బ్రహ్మన్ య మనుగృహ్ణామి తద్విశో విధునో మ్యహమ్
యన్మదః పురుషః స్తబ్ధో లోకం మాం చావమన్యతే ౨౪

యదా కదాచిజ్జీవాత్మా సంసరన్ నిజకర్మభిః,

నిగ్రహానర్హత్వ మేవాహ (కృత్స్నేతి) కృత్స్నాభూమి ర్యే చ కర్మణా సంపాదితా ఇంద్రాదిలోకా స్తే చేత్యేతత్సర్వస్వం తథాఽవిక్లవయా అదీనయా బుద్ధ్యాఽఽత్మా దేహశ్చానేన బలినా తే తుభ్యం దత్తాః అతోఽయ మనిగ్రాహ్య ఇతి భావః ౨౨

ఏతదేవ కైముత్యన్యాయే నాహ (యత్పాదయోరితి) అశఠధీ రమూర్ఖధీ ర్యస్య తవ పాదయోః సలిలం విధాయాఽర్ఘ్యజలం సమర్ప్య దూర్వాంకురై రపి పూజాం విధాయోత్తమాం గతిమపి భజతే అయం తు బలి రవిక్లవమనాః స్థిరచిత్తః సన్ త్రిలోకీం దాశ్వాన్ దత్తవానతః కథమయ మార్తిం ప్రాప్నుయాత్? తస్మాదేనం విముంచేత్యర్థః. ౨౩

ఏవం విజ్ఞాపితో భగవానిమ మనుగ్రహీతు మేవేత్థం మయా కృత మిత్యాహ (యావదధ్యాయ సమాప్తి బ్రహ్మన్నితి) హే బ్రహ్మన్! అహం తావ ద్య మనుగ్రహీతు మిచ్ఛామి తస్య విశోఽర్థాన్ విధునోమి అపహరామి, తావదనర్థహేత్వర్థాపహార ఏవ ప్రథమో మదనుగ్రహ ఇత్యర్థః అర్థస్యానర్థ హేతుత్వ మాహ-యన్మదః యస్య ధనస్య సంబంధీ మదో యస్య తాదృశః అత ఏవ స్తబ్ధో వివేక రహితః అనమ్రో వా పురుషో లోకం మదంతరాత్మస్థం జగత్ మాం తదంతర్వర్తినం మాం చావమన్యతే తిరస్కరోతీత్యర్థః. ౨౪

ఏవ మవమానే నాన్యైశ్చ కర్మభి రిహ లోకే నానాయోనిషు సంసరన్ తిర్యక్స్థావరాదిషు

నానాయోని ష్వనీశోఽయం పౌరుషీం గతి మావ్రజేత్. ౨౫

జన్మకర్మవయోరూపవిద్యైశ్వర్యధనాదిభిః,
యద్యస్య న భవేత్ స్తంభ స్తత్రాయం మదనుగ్రహః ౨౬

మాన స్తంభనిమిత్తానాం జన్మాదీనాం సమంతతః,
సర్వశ్రేయః ప్రతీపానాం హంత ముహ్యే న్న మత్పరః ౨౭

ఏష దానవదైత్యానా మగ్రణీః కీర్తివర్ధనః,
అజైషీదజయాం మాయాం సీదన్నపి న ముహ్యతి ౨౮

క్షీణరిక్థ శ్చ్యుతః స్థానాత్ క్షిప్తో బద్ధశ్చ శత్రుభిః
జ్ఞాతిభిశ్చ పరిత్యక్తో యాతనా మనుయాపితః ౨౯

జన్మ ప్రాప్నువన్ అయం జీవాత్మా కర్మవశ్యః యదా కదాచిత్ యాదృచ్ఛికసుకృతవిశేషాత్ పౌరుషీం గతిం పురుషజన్మ ప్రాప్నుయాత్ ౨౫

తత్రాపి జన్మాదిభి ర్యస్య పురుషస్య స్తంభో మదః అనమ్రతా వా న భవే త్తత్ర తద్విషయే అయం స్తంభాభావ ఏవ మదనుగ్రహో జ్ఞేయః తత్ర జన్మ సత్కులే, కర్మ భగవత్ పరిచర్యాది, వయో యౌవనాది, విద్యా శ్రౌతస్మార్తాదిః బుద్ధి ర్వివేకాత్మికా, ధనం విత్తమ్ ౨౬

కథం తర్హి ధ్రువాదిభ్యః సంపదో దదాసి? ఇత్యత్రాహ (మానేతి) మానో గర్వః స్తంభోఽనమ్రతాఽవివేకో వా తయో ర్నిమిత్తానాం జన్మాదీనాం పూర్వగ్రంథపరిగణితానాం సమంతతః సర్వశ్రేయః ప్రతికూలానాం సద్భావేఽపీతి శేషః మత్పర స్తేషు న ముహ్యే దిత్యర్థః హన్త హే బ్రహ్మన్! ౨౭

అస్య చేదానీం మత్పరత్వా దన్యైః దుష్ప్రాపమపి దాస్యామీతి వక్తుం తస్య మోహాభావ మనుగృహ్ణాతి (ఏష ఇతి త్రిభిః) ఏష బలిః దానవానాం దైత్యానాం చ అధిపతిః కీర్తివర్ధనశ్చ అజేయాం దుర్జయాం మమ మాయాం అజైషీత్ జయే దిత్యర్థః ౨౮

కీర్తివర్ధనత్వమేవ ప్రపంచయతి- క్షీణం రిక్థం ధనం యస్య సోఽపి స్థానాచ్చ్యుతోఽపి ఆధిపత్యాత్ భ్రష్టోఽపి శత్రుభి రధిక్షిప్తోఽపి బద్ధోఽపి జ్ఞాతిభిః పరిత్యక్తోఽపి యాతనాం ప్రాపితోఽపి ౨౯

(బలివచనం బ్రహ్మణో వచనం భగవత్కృతం బలేః ప్రశంసనం తస్మై వరదానం చ)

గురుణా భర్త్సితః శప్తో జహౌ సత్యం న సువ్రతః,
ఛలైరుక్తో మయా ధర్మో నాయం త్యజతి సత్యవాక్ ౩౦

ఏష మే ప్రాపితః స్థానం దుష్ప్రాప మమరైరపి.
సావర్ణే రంతరస్యాయం భవితేంద్రో మదాశ్రయః. ౩౧

తావత్ సుతల మధ్యాస్తాం విశ్వకర్మవినిర్మితమ్,
యన్నాధయో వ్యాధయశ్చ క్లమస్తంద్రా పరాభవః,
నోపసర్గా నివసతాం సంభవంతి మమేక్షయా ౩౨

ఇంద్రసేన మహారాజ యాహి భో భద్ర మస్తు తే.
సుతలం స్వర్గిభిః ప్రార్థ్యం జ్ఞాతిభిః పరివారితః ౩౩

గురుణా ఉశనసా భర్త్సితోఽపి శప్తోఽపి సువ్రతః దృఢసంకల్పః సత్యం న తత్యాజ తథా మయా ఛలై రేవ ధర్మ ఉక్తః తథాప్యయం సత్యవాక్ తం ధర్మం న త్యజతి ౩౦

అస్య మోక్షప్రదానం సంకల్పయతి (ఏష ఇతి.) అమరై రపి ప్రాప్తు మశక్యం స్థానం మల్లోకం ప్రాపితః ప్రాపయిష్యత ఇత్యర్థః దేహావసానే ముక్తో భవిష్యతీతి భావః జీవద్దశాయాం ఇంద్రాధిపత్యం భవిష్యదనుగృహ్ణాతి సావర్ణేరితి సావర్ణేర్మనో రంతరస్య సంబంధీంద్రోఽయం బలి రహమేవ ఆశ్రయో యస్య స భవితా భవిష్యతి సావర్ణిమన్వంతరేఽయ మింద్రో భవిష్యతీత్యర్థః ౩౧

అధునికం సుతలలోకాధిపత్య మనుగృహ్ణాతి తావ దధునా విశ్వకర్మణా వినిర్మితం సుతలం లోక మధ్యాస్తాం తత్రాధిపతి ర్భూత్వా అధివస త్విత్యర్థః సుతలం విశినష్టి-యత్ర సుతలే నివసతాం ఆధ్యాదయో మత్కటాక్షేణ హేతునా న సంభవంతి తత్రాధయో మనఃపీడాః వ్యాధయో దైహికాః, క్లమః గ్లానిః, తంద్రీ అనవధానతా పరాభవః శీతోష్ణాదిభి రభిభవః ఉపసర్గోఽన్యోఽప్యుపద్రవః ౩౨

ఏవం బ్రాహ్మణ ముక్త్వాథ బలి మువాచ హే ఇంద్రసేనః మహారాజః జ్ఞాతిభిః పరివృత స్త్వం సుతలం స్వర్గిభిరపి ప్రార్థ్యం లోకం యాహి గచ్ఛ తత్ర తవ భద్రమేవ మేఽనుగ్రహా దస్తు ౩౩

న త్వా మభిభవిష్యంతి లోకేశాః కిముతాపరే
త్వచ్ఛాసనాతిగాన్ దైత్యాం శ్చక్రం మే సూదయిష్యతి ౩౪

రక్షిష్యే సర్వతోఽహం త్వాం సానుగం సపరిచ్ఛదమ్,
సదా సన్నిహితం వీర తత్ర మాం ద్రక్ష్యతే భవాన్ ౩౫

తత్ర దానవదైత్యానాం సంగాత్ తే భావ ఆసురః
దృష్ట్వా మదనుభావం వై సద్యః కుంఠో వినంక్ష్యతి ౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే,
వామనప్రాదుర్భావే బలివామనసంవాదో నామ ద్వావింశోఽధ్యాయః

తత్ర వసంతం త్వాం లోకేశా ఇంద్రాదయోఽపి నాభిభవిష్యంతి కిము వక్తవ్య మపరే నాభిభవిష్యంతీతి యే చ తత్ర త్వదాజ్ఞాతిలంఘినో దైత్యా స్తాన్ మమ చక్రం సుదర్శనం సూదయిష్యతి హనిష్యతి. ౩౪

సర్వేభ్యోఽప్యుపద్రవేభ్యః త్వాం సానుగం సపరిచ్ఛదం సోపకరణ మహం రక్షిష్యే. కించ హే వీర! తత్ర సుతలే సదా సన్నిహితం త్వద్ద్వారి వసంతం మాం భవాన్ ద్రక్ష్యతే ౩౫

కించ దైత్యానాం సంగా ద్ధేతో స్తవ య ఆసురో భావః స తత్ర మమ అనుభావం దృష్ట్వా సద్యః కుంఠః ప్రతిహతో వినంక్ష్యతి మదనుభావా ద్భవా నాసురం భావం త్యక్ష్యతీ త్యర్థః ౩౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిదః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, అష్టమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వావింశోఽధ్యాయః

అథ త్రయోవింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యుక్తవంతం పురుషం పురాతనం మహానుభావోఽఖిలసాధుసంమతః,
బద్ధాంజలి ర్బాష్పకలాకులేక్షణో భక్త్యుద్గలో గద్గదయా గిరాఽబ్రవీత్. ౧

బలి రువాచ—

అహో ప్రణామాయ కృతః సముద్యమః ప్రపన్నభక్తార్థవిధౌ సమాహితః.
యల్లోకపాలై స్త్వదనుగ్రహోఽమరై రలబ్ధపూర్వోఽపసదేఽసురేఽర్పితః. ౨

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్యుక్త్వా హరి మానమ్య బ్రహ్మాణం సభవం తతః
వివేశ సుతలం ప్రీతో బలిర్ముక్తః సహాసురైః. ౩

అథ త్రయోవింశోఽధ్యాయః

ఏవం అనుగృహీతో బలిః భగవంతం తమాహ ఇత్యాహ మునిః (ఇతీతి) ఇతి ఇత్థం ఉక్తవంతం పురాణపురుషం భగవంతం గద్గదయా గిరా అబ్రవీత్. కథంభూతః? భక్త్యా ఉద్గలః ఉత్కంఠః హర్షబాష్పబిందుభిః ఆకులే ఈక్షణే యస్య సః అఖిలానాం సాధూనాం సమ్మతః మహాన్ అనుభావః ఉక్తవిధో యస్య సః ౧

తదేవాహ (అహో ఇతి) అహో! త్వత్ప్రణామస్య ప్రభావ ఇత్యాహ. ప్రణామాయ ప్రణామార్థం కృతః సముద్యమ ఏవ ప్రపన్నానాం భక్తానాం యోఽర్థః అభిమతః తస్య విధౌ సంపాదనే సమీహితోఽప్రమత్తః స్థితః. కుతః? యత్ యేన ఉద్యమేన లోకపాలై రమరైః సత్త్వప్రధానై రప్యలబ్ధపూర్వః త్వదనుగ్రహోఽపసదే నీచే అసురే మయి సమర్పితః ౨

ఇత్థం హరి ముక్త్వా ప్రణమ్య తతో బ్రహ్మాణం రుద్రం చ ఆనమ్య ముక్తః పాశేభ్య ఇతి శేషః ప్రీతో బలి రసురైః సహ సుతలం లోకం వివేశ ప్రవేష్టు ముద్యుక్తో బభూవేత్యర్థః. ౩

ఏవ మింద్రాయ భగవాన్ ప్రత్యానీయ త్రివిష్టపమ్
పూరయిత్వాఽదితేః కామ మశాసత్ సకలం జగత్ ౪

లబ్ధప్రసాదం నిర్ముక్తం పౌత్రం వంశధరం బలిమ్,
నిశామ్య భక్తిప్రవణః ప్రహ్లాద ఇద మబ్రవీత్ ౫

ప్రహ్లాద ఉవాచ—

నేమం విరించో లభతే ప్రసాదం న శ్రీర్న శర్వః కిముతాపరే తే,
యన్నోఽసురాణా మపి దుర్గపాలో విశ్వాభివంద్యైరపి వందితాంఘ్రిం, ౬

యత్పాదపద్మమకరందనిషేవణేన బ్రహ్మాదయః శరణదాశ్నువతే విభూతీః

తతః ఇత్థం బలేర్గృహీతం త్రివిష్టపం భగవాన్ ఇంద్రాయ ప్రత్యాదిష్ట ప్రదదౌ ఏవ మదితేః కామ మిష్టం పూరయిత్వా సకలం జగ దశాస దుపేంద్రః సన్ పాలయామాస ౪

తతో లబ్ధో భగవత్ప్రసాదో యేన తం పాశేభ్యో నిర్ముక్తం పౌత్రం వంశవర్ధనం బలిం నిశమ్య దృష్ట్వా ప్రహ్లాదః భక్తితత్పరో భక్తిప్రేమసుధారససముద్రే పరిప్లుత ఇత్యర్థః వక్ష్యమాణ మువాచ ౫

తదేవాహ (నేతి త్రిభిః) అహో తవేదం దుర్లభానుగ్రహస్యాపి సౌలభ్యం పరత్వం చానితరసాధారణమితి విస్మయపూర్వకం విజ్ఞాపయతి (నేతి) ఇమ మస్మద్విషయం తవానుగ్రహం చతుర్ముఖలక్ష్మీరుద్రా అపి న లేభిరే, తేఽపరే ఇంద్రాదయో న లేభిరే ఇతి కిము వక్తవ్యమ్ ఏవం తత్ప్రసాదస్య దౌర్లభ్యం క్వచి ద్విషయవిశేషే సౌలభ్యం చోక్తమ్ కుతః? ఏత ద్విపరీత మిత్యత ఆహ-య ద్యస్మా దసురాణాం క్రూరస్వభావానా మపి నోఽస్మాకం దుర్గపాలః దుఃఖాత్ త్రాతా భవసి అథ పరత్వ మాహ - విశ్వాభివంద్యైః సకలజగత్పూజ్యైః బ్రహ్మాదిభి రప్యభివందితావంఘ్రీ యస్య సః త్వం అసురాణాం నో దుర్గపాలోఽసీత్యనేన నాస్మద్గుణదర్శనేనాస్మాసు తవ ప్రసాదప్రవృత్తిః కింతు కేవలం కృపయైవేతి సూచితమ్ ౬

తదేవ వ్యంజయ న్నాహ (యదితి) హే శరణదః శ్రేయఃసాధనప్రదః అనేన స్వహితమపి వయం న విద్మ ఇతి సూచితమ్ బ్రహ్మాదయో యస్య తవ పాదపద్మయో ర్యో మకరందః తస్య సేవయా విభూతి మైశ్వర్యం సృష్ట్యాద్యధికార మశ్నువతే ప్రాప్నువంతి, అనేన పరత్వం స్పష్టీకృతమ్.

(బలేః సుతలలోకాగమనం, వామనస్యేంద్రపదేఽభిషేకశ్చ)

కస్మాద్వయం కుసృతయః ఖలయోనయస్తే దాక్షిణ్యదృష్టిపదవీం భవతః ప్రణీతాః ౬

చిత్రం తవేహిత మహోఽమితయోగమాయాలీలావిసృష్టభువనస్య విశారదస్య,
సర్వాత్మనః సమదృశో విషమః స్వభావో భక్తప్రియో యదసి కల్పతరుస్వభావః ౭

శ్రీభగవా నువాచ—

వత్స ప్రహ్లాద భద్రం తే ప్రయాహి సుతలాలయమ్,
మోదమానః స్వపౌత్రేణ జ్ఞాతీనాం సుఖ మావహ ౮

నిత్యం ద్రష్టాసి మాం తత్ర గదాపాణి మవస్థితమ్,

తే ఏవంభూతస్య తవ దాక్షిణ్యదృష్టిపదవీమనతిక్రమణీయతాహేతుకృపాదృష్టివిషయతాం కస్మాద్ధేతో ర్వయం కుసృతయః కుమతయః ఖలయోనయ ఉగ్రజాతయశ్చ ప్రణీతాః ప్రాపితాః కేవలం కృపయా ఏవేతి భావః పూర్వం విరించ్యాదయోఽపీత్థం ప్రసాదం న లేభిరే ఇత్యనేన తత్సేవయా వినా తత్ప్రసాదావిషయత్వ ముక్తమ్, అత్ర తు తత్సేవయా తద్విషయత్వ మిత్యతో న విరోధః ౬

ఏవం తర్హి ప్రాకృతవత్ కంచి దనుగృహ్ణన్ కంచిచ్చ నిగృహ్ణన్ అహమపి విషమస్వభావ ఏవేతి కిం మాం ప్రశంససీత్యత్రాహ (చిత్రమితి) తవ ఈహితం నిగ్రహానుగ్రహాదిరూప మహో విచిత్రం న తు కర్మవశ్యప్రాకృతేహితసజాతీయమిత్యర్థః వైచిత్ర్యే హేతుం వదన్ అకర్మవశ్యతాం వ్యంజయన్ విశినష్టి (అమితేతి) అమితశక్తియుక్తసంకల్పజ్ఞానేన నిమిత్తేన అనాయాససృష్టభువనస్య ఇత్యర్థః విశారదస్య సృష్ట్యుపయుక్తసార్వజ్ఞాదికల్యాణగుణగణయుక్తస్య కృత్స్నచిదచిదంతరాత్మనః అత ఏవ సమదృశః వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిరహితస్యైవ తవ భక్తప్రియో భవసీతి యదయ మవిషమ ఏవ స్వభావః న తు విషమః తత్ర దృష్టాంతిం వదన్ విశినష్టి కల్పతరోః స్వభావ ఇవ స్వభావో యస్య స త్వం ఇతి న హి కల్పతరో రాశ్రితార్థపూరణేన వైషమ్యాపాదనం యుక్తమితి భావః ౭

ఏవం విజ్ఞాపిత స్తం భగవా నువాచ (వత్సేతి) హే ప్రహ్లాదః తవ భద్ర మస్తు సుతలాఖ్యం బిలస్థానం ప్రయాహి గచ్ఛ తత్ర స్వపౌత్రేణ బలినా సహ మోదమానః జ్ఞాతీనాం ముదం హర్షం ప్రాపయ ౮

తత్ర సుతలే నిత్యం సదా అవస్థితం సన్నిహితం గదా పాణౌ యస్య తం మాం ద్రష్టాసి

మద్దర్శనమహాహ్లాదధ్వస్తకర్మనిబంధనః ౧౦

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఆజ్ఞాం భగవతో రాజన్ ప్రహ్లాదో బలినా సహ
బాఢ మిత్యమలప్రజ్ఞో మూర్ధ్న్యాధాయ కృతాంజలిః ౧౧

పరిక్రమ్యాదిపురుషం సర్వాసురచమూపతిః,
ప్రణత స్తదనుజ్ఞాతః ప్రవివేశ మహాబిలమ్ ౧౨

అథాహోశనసం రాజన్ హరి ర్నారాయణోఽంతికే,
ఆసీన మృత్విజాం మధ్యే సదసి బ్రహ్మవాదినామ్ ౧౩

బ్రహ్మన్ సంతను శిష్యస్య కర్మ చ్ఛిద్రం వితన్వతః,
యత్ తత్ కర్మసు వైషమ్యం బ్రహ్మదృష్టం సమం భవేత్ ౧౪

ద్రక్ష్యసి నిత్యం ద్రష్టాసి ఇతి వా సంబంధః నిత్యం మద్దర్శనేన యో మహా నాహ్లాద ఆనంద స్తేన ధ్వస్తం కర్మరూపం నిబంధనం సంసృతిహేతు ర్యస్య తాదృశో భవిష్యసీతి ౧౦

ఏవంవిధాం భగవత ఆజ్ఞాం శిరసా బాఢ మిత్యాదాయాభ్యుపేత్య హే రాజన్! అమలా ప్రజ్ఞా స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిషయా యస్య సః ప్రహ్లాదో బలినా సహ బద్ధాంజలిః సన్ ౧౧

ఆదిపురుషం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణతః కృతప్రణామః సర్వేషా మసురాణాం చమ్వాః సేనాయాః అధిపతి ర్భూత్వా తేన భగవతా అనుజ్ఞాతో మహాబిలం సుతలం వివేశ ౧౨

అథ తత్ప్రవేశానంతరం హే రాజన్! భగవాన్ నారాయణః సమీపే సభాయాం బ్రహ్మవాదినా మృత్విజాం మధ్యే ఆసీన ముపవిష్ట ముశనసం శుక్ర మువాచ ౧౩

తదేవాహ (బ్రహ్మన్నితి) హే బ్రహ్మన్! వితన్వతో యజమానస్య శిష్యస్య బలేః యత్ యజ్ఞస్య ఛిద్రం కర్మసు వైషమ్యం వైగుణ్యరూపం తద్బ్రహ్మదృష్టం వేదబోధితం సమం వైషమ్యరహిత మవిగుణం యథా భవే త్తథా సంతను కురు. ౧౪

(బలేః సుతలలోకాగమనం, వామనస్యోపేంద్రపదేఽభిషేకశ్చ)

శుక్ర ఉవాచ—

కుతస్తత్కర్మవైషమ్యం యస్య కర్మేశ్వరో భవాన్,
యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః సర్వభావేన పూజితః ౧౫

మంత్రతస్తంత్రతశ్ఛిద్రం దేశకాలార్హవస్తుతః,
సర్వం కరోతి నిశ్ఛిద్రం నామసంకీర్తనం తవ ౧౬

తథాపి వదతో భూమన్ కరిష్యామ్యనుశాసనమ్
ఏతచ్ఛ్రేయః పరం పుంసాం యత్ తవాజ్ఞానుపాలనమ్ ౧౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

అభినంద్య హరే రాజ్ఞా ముశనా భగవా నితి,
యజ్ఞచ్ఛిద్రం సమాధత్త బలే ర్విప్రర్షిభిః సహ ౧౮

ఏవ ముక్తః శుక్ర స్తావత్ ప్రకృతకర్మణి వైగుణ్యమేవ నాస్తీతి విజ్ఞాపయతి (కుత ఇతి ద్వాభ్యామ్) తస్య బలేః కర్మణో వైగుణ్యం కుతః? న కస్మాదపీత్యర్థః వైషమ్యాభావే హేతుమాహ-యస్య యేన బలినా కర్తరి షష్ఠీ. సర్వభావేన కరణత్రయేణ సర్వకర్మణా మీశ్వరః యజ్ఞేశః యజ్ఞపురుషశ్చ భగవాన్ యతః పూజితోఽతో న వైషమ్య మిత్యర్థః కర్మేశ్వర ఇతి సర్వకర్మ ప్రవర్తకత్వ ముక్తమ్ యజ్ఞేశ్వర ఇతి యజ్ఞఫలప్రదత్వం, యజ్ఞపురుష ఇతి యజ్ఞశరీరకత్వమ్ తద్భోక్తృత్వం చే త్యపౌనరుక్త్యమ్. ౧౫

కిం వక్తవ్యమ్ ఏతత్ యత్తవ పూజనమ్ అవైషమ్యావహమితి యతస్త్వన్నామకీర్తనమేవ తదావహ మిత్యాహ (మంత్రత ఇతి) మంత్రతంత్రదేశకాలవస్తుభ్యో యచ్ఛిద్రం మంత్రాదీనాం యద్వైగుణ్య మిత్యర్థః తత్సర్వం తవ నామసంకీర్తనమేవ నిశ్ఛిద్రం కరోతి. ౧౬

యద్యప్యేవం నాస్త్యేవ వైషమ్యం తథాపి హే భూమన్! గదతస్తవ అనుశాసనం కరిష్యామ్యేవ యతస్తవ అజ్ఞానుపాలన మితి యదేతత్ పుంసాం పరమం శ్రేయః ౧౭

ఇతీత్థం హరే రాజ్ఞాం ప్రతినంద్య భగవా నుశనాః శుక్రః బలే ర్యజ్ఞస్య ఛిద్ర మృషిభిః సహ సమాధత్త సమాదధే ౧౮

ఏవం బలే ర్మహీం రాజన్ భిక్షిత్వా వామనో హరిః
దదౌ భ్రాత్రే మహేంద్రాయ త్రిదివం యత్ పరై ర్హృతమ్. ౧౯

ప్రజాపతిపతి ర్బ్రహ్మా దేవర్షిపితృభూమిపైః
దక్షభృగ్వంగిరోముఖ్యైః కుమారేణ భవేన చ ౨౦

కశ్యప స్యాదితేః ప్రీత్యై సర్వభూతభవాయ చ,
లోకానాం లోకపాలానా మకరోద్ వామనం పతిమ్ ౨౧

వేదానాం సర్వదేవానాం ధర్మస్య యశసః శ్రియః,
మంగళానాం వ్రతానాం చ కల్పం స్వర్గాపవర్గయోః. ౨౨

ఉపేంద్రం కల్పయాంచక్రే పతిం సర్వవిభూతయే,
తదా సర్వాణి భూతాని భృశం ముముదిరే నృప ౨౩

తత స్త్వింద్రః పురస్కృత్య దేవయానేన వామనమ్,
లోకపాలై ర్దివం నిన్యే బ్రహ్మణా చానుమోదితః ౨౪

ఇత్థ ముపవర్ణితం భగవతో వామనస్య చరిత్ర ముపసంహరతి (ఏవ మితి) హే మహారాజః యత్పరై రపహృతం తత్త్రిదివ మిత్థం బలేః సకాశా ద్యాచిత్వా వామనరూపో హరిః భ్రాత్రే మహేంద్రాయ దదౌ ౧౯

తదా ప్రజాపతి ర్బ్రహ్మా చతుర్ముఖః దేవైః ఋషిభిః పితృభిః భూమిపైః మనుతత్పుత్రై ర్దక్షాదిభిశ్చ సహ కశ్యపస్య అదితేశ్చ ప్రీత్యై సర్వభూతానాం భవాయ విభవాయ యోగక్షేమార్థం చ లోకానాం తత్పాలకానాం చ పతిం వామన మకరోత్ ౨౦—౨౧

వేదాదీనాం కల్పం సమర్థం పాలన ఇతి శేషః ఉపేంద్రం సర్వభూతానాం విభూతయే పతిం కల్పయాంచక్రే అకరోత్ ౨౨

తదా సర్వాణి భూతాని నితరాం ముముదిరే "ముద హర్షే" ఇతి ధాతుః ౨౩

తతో బ్రహ్మణాఽనుమోదిత ఇంద్రో లోకపాలైః సహ వామనం భగవంతం దేవయానేన దేవవాహ్యయానేన దివం ప్రతినిన్యే ప్రాపయామాస ౨౪

(బలేః సుతలలోకాగమనం వామనస్యోపేంద్రపదేఽభిషేకశ్చ)

ప్రాప్య త్రిభువనం చేంద్ర ఉపేంద్రభుజపాలితః,
శ్రియా పరమయా జుష్టో ముముదే గతసాధ్వసః ౨౫

బ్రహ్మా శర్వః కుమారశ్చ భృగ్వాద్యా మునయో నృప.
పితరః సర్వభూతాని సిద్ధా వైమానికాశ్చ యే. ౨౬

సుమహత్ కర్మ తద్ విష్ణో ర్గాయంతః పరమాద్భుతమ్,
ధిష్ణ్యాని స్వాని తే జగ్ము రదితిం చ శశంసిరే. ౨౭

సర్వ మేత న్మయాఽఽఖ్యాతం భవతః కులనందన,
ఉరుక్రమస్య చరితం శ్రోతౄణా మఘమోచనమ్ ౨౮

పారం మహిమ్న ఉరువిక్రమతో గృణానో యః పార్థివాని విమమే స రజాంసి మర్త్యః.

తత ఉపేంద్రస్య భగవతః భుజపాలితం త్రిభువనం ప్రాప్య త్రిభువనాధిపతి ర్భూత్వా ఇంద్రః నిర్భయః పరమయా శ్రియా సంపదా జుష్టో ముముదే ౨౫

తతో హే నృప! సర్వే బ్రహ్మాదయో వైమానికా విమానారూఢాశ్చ తద్విష్ణో ర్వామనస్య సుమహ దనితరసాధారణం అత ఏవ పరమాద్భుతం కర్మ చరితం గాయంతః స్వస్వస్థానాని జగ్ముః అదితిం చ శశంసిరే తుష్టువుశ్చ ౨౬—౨౭

హే కురునందన! శ్రోతౄణాం శృణ్వతాం దురితహరం సర్వ మస్మద్బుద్ధిగోచర మేత దురుక్రమస్య చరితం భవతో మయా కథితం సర్వం మయాఽఽఖ్యాత మిత్యనేన స్వమతివిషయం సర్వమాఖ్యాతమిత్యభిప్రేతం నతు ఉరుక్రమమహిమ్నః పరిచ్ఛిన్నత్వ మిత్యర్థః ౨౮

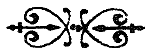
తదేవ వ్యంజయితుం తన్మహిమ్నోఽనవచ్ఛిన్నత్వ మాహ (పార మితి.) యో మర్త్యః పుమా నురుక్రమస్య మహిమ్నః పార మవధిం గృణానో భవతి స మర్త్యః పృథివ్యా ఇమాని పార్థివాని రజాంసి విమమే గణయేత్ యథా పార్థివానాం రజసాం గణనా కర్తుమశక్యా తథోరుక్రమస్య గుణానా మపీత్యర్థః పార్థివాని రజాంసి వా బుద్ధిమాన్ మహతా కాలేన గణయేత్ నతు ఉరుక్రమస్య

కిం జాయమాన ఉత జాత ఉపైతి మ ర్త్య ఇత్యాహ మంత్రదృగృషిః పురుషస్య యస్య

య ఇదం దేవదేవస్య హరే రద్భుతకర్మణః,
అవతారానుచరితం శృణ్వన్ యాతి పరాం గతిమ్ ౩౦

క్రియమాణే కర్మణీదం దైవే పిత్ర్యేఽథ మానుషే,
యత్ర యత్రానుకీర్త్యేత తత్ తేషాం సుకృతం విదుః ౩౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, అష్టమస్కంధే
వామనావతారచరితే త్రయోవింశోఽధ్యాయః

గుణానితి వార్థః తథా చ శ్రూయతే "విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసి" **ఇతి** తథాహి యస్య పురుషస్య ఉరుక్రమస్య మహిమ్నః పారం జాతః జాయమానో జనిష్యమాణో వా మ ర్త్యః ఉపైతి కిం నోపైత్యేవేతి మంత్రద్రష్టా ఋషిః వసిష్ఠాదిరాహ ౨౯

ప్రకృతావతారచరిత్రశ్రవణాదిఫలమాహ (య ఇతి,) యః కశ్చి దేతదద్భుతకర్మణో దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపి దేవస్య వామనస్య అవతారానుచరితం శృణ్వన్ పరాం గతిం ముక్తిరూపాం యాతి ప్రాప్నోతి ౩౦

యత్ర యత్ర దేవమనుష్యపిత్రాదిసంబంధిని క్రియమాణే కర్మణి ఇద మవతారానుచరితం కీ ర్త్యేత తత్ తేషాం సంబంధి కర్మ సుకృతం సుష్ఠు అవిగుణం యథా భవతి తథా కృతం విదు స్తద్జ్ఞా ఇతి శేషః శ్రౌతస్మా ర్తసర్వకర్మసాద్గుణ్యాపాదకం ఏతచ్చరితశ్రవణాదికమిత్యర్థః ౩౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్త్వా ప్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, త్రయోవింశోఽధ్యాయః

అథ చతుర్వింశోఽధ్యాయః

రాజోవాచ —

భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి హరే రద్భుతకర్మణః,
అవతారకథా మాద్యాం మాయామత్స్యవిడంబనమ్ ౧

యదర్థ మదధాద్ రూపం మాత్స్యం లోకజుగుప్సితమ్,
తమఃప్రకృతి దుర్మర్షం కర్మగ్రస్త ఇవేశ్వరః ౨

ఏతన్నో భగవన్ సర్వం యథావద్ వక్తుమర్హసి,
ఉత్తమశ్లోకచరితం సర్వలోకసుఖావహమ్ ౩

సూత ఉవాచ—

ఇత్యుక్తో విష్ణురాతేన భగవాన్ బాదరాయణిః,

అథ చతుర్వింశోఽధ్యాయః

తదేవం శ్రుతవామనావతార తచ్చరిత్రోఽవతారప్రసంగా న్మత్స్య మవతారం శుశ్రూషుః పృచ్ఛతి రాజా (భగవన్నితి త్రిభిః) హే భగవన్! మునే, అద్భుతకర్మణో హరే రాద్యావతారకథాం శ్రోతు మిచ్ఛామి కథంభూతామ్? మాయామత్స్యవిడంబనా మద్భుతమత్స్యసజాతీయచేష్టానుకారో యస్యాం ప్రతిపాద్య స్తాం కథయా ఆద్యత్వం తదవతారప్రాథమ్యప్రయుక్త మిత్యవగంతవ్యమ్. ౧

స్వయ మీశ్వరోఽపి కర్మగ్రస్తః కర్మవశ్య ఇవ జీవవత్తమఃస్వభావం దుర్మర్షం క్రోధ్యత ఏవ లోకైర్జుగుప్సితం నిందితం మాత్స్యం రూపం యదర్థం యస్మై ప్రయోజనాయ అదధాత్ ధృతవాన్ ౨

హే భగవన్! మునే! ఏతత్ సప్రయోజనం సర్వం మత్స్యావతారచరిత్రం యథావత్ వక్తు మర్హసి శ్రోతవ్యత్వవక్తవ్యత్వయో ర్హేతుం వదం శ్చరిత్రం విశినష్టి - సర్వేషాం లోకానాం శృణ్వతాం వదతాం చ మల మఘం అపహంతీతి తథా తత్. ౩

ఇత్థం అపృష్టమత్స్యావతారచరిత్రో భగవాన్ బాదరాయణిః యథావ ద్వర్ణయామాసే త్యాహ

ఉవాచ చరితం విష్ణోర్మత్స్యరూపేణ యత్ కృతమ్ ౪

శ్రీశుక ఉవాచ

గోవిప్రసురసాధూనాం ఛందసా మపి చేశ్వరః,
రక్షా మిచ్ఛం స్తనూ ర్ధత్తే ధర్మస్యార్థస్య చైవ హి ౫

ఉచ్చావచేషు భూతేషు చరన్ వాయు రివేశ్వరః
నోచ్చావచత్వం భజతే నిర్గుణత్వా ద్ధియో గుణైః ౬

సూతః (ఇతీతి) విష్ణురాతేన పరీక్షితా ఇత్థ ముక్తః పృష్టో భగవాన్ బాదరాయణిః శ్రీశుకో విష్ణో శ్చరితమ్ ఉవాచ కింతత్? యన్మత్స్యరూపేణ కృతమ్ ౪

తదేవాహ యావత్సమా స్తి యదర్థ మదధా ద్రూపం ఇతి విశేషతః పృష్టమత్స్యావతార ప్రయోజనం వక్ష్యంస్తావత్ సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనమాహ (గోవిప్రేతి) గవాం విప్రాణాం సురాణాం సాధూనాం ఛందసాం వేదానాం తదుదితధర్మమర్యాదానాం చ రక్షా మిచ్ఛన్ ధర్మార్థాదిపురుషార్థ చతుష్టయప్రదానార్థం చ తనూః మత్స్యాదిమూర్తీః ఈశ్వరో ధత్తే బిభర్తి ౫

యదా శంకితం లోకజుగుప్సితం తమఃప్రకృతిదుర్మర్షమితి సావద్యత్వం తత్పరిహరతి (ఉచ్చేతి) ఉత్కృష్టే ష్వపకృష్టేషు చ దేవమనుష్యతిర్యగాదిభూతేషు చరన్ తత్సజాతీయజన్మకర్మాదికం కుర్వన్నపి ఈశ్వర ఉచ్చావచత్వం కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదితారతమ్యం న భజతే యథా వాయుః సర్వత్ర వ్యాప్నువన్నపి న వ్యాప్యగతధర్మైః స్పృశ్యతే తద్వత్, అత్ర హేతుం వదన్ విశినష్టి, య ఈశ్వరో గుణై ర్హేయగుణప్రతిభటైః కల్యాణగుణై ర్నిర్గుణత్వాత్ సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితత్వాద్ధి నోచ్చావచత్వం భజత ఇతి —

"న తద స్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః।
న త్త్వం ప్రకృతిజై ర్ముక్తం యదేభిః స్యాత్త్రిభి ర్గుణైః॥"

ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మమూలకసత్త్వాదిగుణత్రయసంబంధనిమిత్తదేవమనుష్యాద్యుచ్చావచత్వం సర్వజీవ సాధారణం భగవతస్తు గవాదిరక్షార్థం స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదేవమనుష్యాదిసజాతీయదివ్యతనోః స్వస్వభావమజహతః కర్మాయత్తదేహసంబంధతత్ప్రయుక్తావద్యత్వం నాస్తీత్యర్థః యద్వా ధియ ఇతి ఛేదః ధీశబ్దేన ప్రకృతి ర్లక్ష్యతే తద్గుణైః సత్త్వాదిభి ర్హేతుభూతైః ఉచ్చావచత్వం న భజతే, కుతః నిర్గుణత్వాత్ సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితత్వాత్, నిర్గుణత్వా దిత్యనేన జీవవత్సత్త్వాదిగుణపారవశ్యం నిషిధ్యతే న తు గుణనియంతృత్వమపి తథా సతి "ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతి ర్గుణేశః" ఇతి గుణేశత్వ శ్రవణవిరోధాపత్తేః ౬

(మత్స్యావతారకథా)

ఆసీ దతీతకల్పాంతే బ్రాహ్మో నైమిత్తికో లయః,
సముద్రోపప్లుతా స్తత్ర లోకా భూరాదయో నృప ౧

కాలేనాగతనిద్రస్య ధాతుః శిశయిషో ర్బలీ.
ముఖతో నిఃసృతాన్ వేదాన్ హయగ్రీవోఽన్తికేఽహరత్ ౨

జ్ఞాత్వా తద్దానవేంద్రస్య హయగ్రీవస్య చేష్టితమ్,
దధార శఫరీరూపం భగవాన్ హరి రీశ్వరః, ౩

తత్ర రాజఋషిః కశ్చి న్నామ్నా సత్యవ్రతో మహాన్,

ఏవం సామాన్యతోఽవతారప్రయోజనం తద్యాథాత్మ్యం చాభిధాయ విశేషతో మత్స్యావతారప్రయోజన మవతారకాలం చాహ (ఆసీదితి త్రిభిః) అతీతస్యాతిక్రాంతస్య కల్పస్యాంతేఽవసానే బ్రాహ్మో నామ నైమిత్తికో లయ ఆసీత్ బ్రహ్మణో నిద్రాయాం భవో బ్రాహ్మః తేనైవ నిమిత్తేన జాతో నైమిత్తికః తతః తదా ప్రళయకాలే భూరాదయః త్రయో లోకాః సముద్రే ఉపప్లుతాః నిమగ్నా ఆసన్ ౧

కాలేన దినావసానరూపకాలేన నిమిత్తేనాగతనిద్రస్య సంప్రాప్తనిద్రస్యాత ఏవ శిశయిషోః శయితుమిచ్ఛోర్ధాతుః బ్రహ్మణో ముఖాత్ నిస్సృతాన్ గళితాన్ వేదా నంతికే సమీపవర్తీ హయగ్రీవాఖ్యో దానవేంద్రోఽపహృతవాన్ అంతికే నిస్సృతానితి వా సంబంధః ౨

తదా దానవశ్రేష్ఠస్య హయగ్రీవస్య తచ్చేష్టితం జ్ఞాత్వేశ్వరో హరి ర్భగవాన్ శఫరీరూపం మాత్స్యం రూపం దధార, హయగ్రీవాఖ్యం దానవం నిహత్య వేదాన్ బ్రహ్మణే ప్రత్యర్పయితుం మత్స్యరూపేణావతతారేతి విశేషః ప్రయోజన ముక్తమ్ శఫరీతి స్త్రీత్వ మవివక్షితం, మాత్స్యరూపేణావతీర్ణం ఇత్యర్థః ౩

ఏవం సామాన్యతో విశేషత శ్చావతారప్రయోజనమభిదాయాథావతరణప్రకారం వక్తు మితిహాసం ప్రస్తౌతి (తత్రేతి) తత్ర తస్మిన్నేవాతీతే కల్పే కశ్చిత్సత్యవ్రతాఖ్యో రాజర్షిః మహాన్

నారాయణపరోఽతప్యత్ తపః స సలిలాశనః ౧౦

యోఽసావస్మిన్ మహాకల్పే తనయః స వివస్వతః,
శ్రాద్ధదేవ ఇతి ఖ్యాతో మనుత్వే హరిణార్పితః ౧౧

ఏకదా కృతమాలాయాం కుర్వతో జలతర్పణమ్
తస్యాంజల్యుదకే కాచి చ్ఛఫర్యేకాభ్యపద్యత ౧౨

సత్యవ్రతోఽంజలిగతాం సహ తోయేన భారత,
ఉత్ససర్జ నదీతోయే శఫరీం ద్రవిడేశ్వరః ౧౩

తమాహ సాతికరుణం మహాకారుణికం నృపమ్,
యాదోభ్యో జ్ఞాతిఘాతిభ్యో దీనాం మాం దీనవత్సల,

అక్రోధాద్యాత్మగుణయుక్తః నారాయణః పరః ప్రాప్యో యస్య తాదృశో బభూవ స చ సలిల మేవాశనం యస్య తాదృశ స్తతోఽతప్య చ్చచార ౧౦

సత్యవ్రతం విశినష్టి (య ఇతి) యోఽతీతకల్పే సత్యవ్రతాఖ్యో రాజర్షిః స ఏవ అస్మిన్ మహాకల్పే వివస్వత స్తనయః శ్రాద్ధదేవ ఇతి ప్రసిద్ధః మనుత్వే మనోరధికారత్వే హరిణా భగవతా అర్పితః మనుః కారితః ఇత్యర్థః ౧౧

ఏకదా కృతమాలాయాం నద్యాం జలతర్పణం కుర్వత స్తస్య సత్యవ్రతస్య అంజల్యుదకే కాచి దేకా అసహాయా శఫరీ అభ్యపద్యత అదృశ్యత ప్రాప్తవతి వా స్త్రీత్వ మవివక్షితమ్ "ఇత్యుక్తః సోఽనయన్మత్స్యం సముద్రే ప్రాక్షిపజ్ఝషమ్। క్షిప్యమాణః తేన వదతా తమాహ" ఇత్యాదిషు పుంస్త్వనిర్దేశస్య బహుశ ముపలభ్యమానత్వాత్ ౧౨

తతో హే భారత! ద్రవిడదేశాధిపః సత్యవ్రతః తాం శఫరీ మంజలిగతాం తోయే నాంజలిస్థేన సహ నదీతోయే తత్యాజ. ౧౩

తం త్యక్తవంతం మహాకారుణికం నృపం సత్యవ్రతం సా శఫరీ అతికరుణం యథా భవతి తథోవాచ. తదేవాహ (యాదోభ్య ఇతి) హే రాజన్! జ్ఞాతీ నస్మాన్ ఘాతయంతీతి తథా తేభ్యః

(మత్స్యావతారకథా)

కథం విసృజసే రాజన్ భీతా మస్మిన్ సరిజ్జలే ౧౪

తమాత్మనోఽనుగ్రహార్థం ప్రీత్యా మత్స్యవపుర్ధరమ్
అజానన్ రక్షణార్థాయ శఫర్యాః స మనో దధే ౧౫

తస్యా దీనతరం వాక్య మాశ్రుత్య స మహీపతిః
కలశాప్సు నిధాయైనాం దయాళు ర్నిన్య ఆశ్రమమ్ ౧౬

సా తు తత్రైకరాత్రేణ వర్ధమానా కమండలౌ,
అలబ్ధ్వాఽఽత్మావకాశం వా ఇద మాహ మహీపతిమ్. ౧౭

నాహం కమండలా వస్మిన్ కృచ్ఛ్రం వస్తు మిహోత్సహే,
కల్పయౌకః సువిపులం యత్రాహం నివసే సుఖమ్ ౧౮

జ్ఞాతయశ్చ తే ఘాతినశ్చ తేభ్య ఇతి వా యాదోభ్యో జలచరేభ్యో భీతా మత ఏవ దీనాం మాం హే దీనవత్సల! కథ మస్మిన్ సరిజ్జలే బహుజలచరాక్రాంతే విసృజసే త్యజసి ౧౪

ఇత్యేవ ముక్తః స రాజా సత్యవ్రతః ఆత్మనః స్వస్యానుగ్రహార్థం ప్రీత్యా మత్స్యమూర్తిం బిభ్రాణం సాక్షాత్ భగవంత మజానన్ శఫరీరక్షణార్థం మనో దధే మనశ్చక్రే ౧౫

తత స్తస్యాః శఫర్యాః దీనతరముక్తం వాక్య మాకర్ణ్య స మహీపతిః సత్యవ్రతః దయాళు రేనాం శఫరీం కలశాప్సు కమండలుజలే విధాయ స్వాశ్రమం ప్రతి నిన్యే ప్రాపయామాస ౧౬

తతః సా శఫరీ తత్ర కమండలా వేకరాత్రేణ వర్ధమానా సతీ కమండలోరాత్మనాఽఽపూర్ణత్వా దలబ్ధ ఆత్మన అవకాశో యయా సా ఏ మహీపతిం సత్యవ్రతం ప్రతీదం వక్ష్యమాణ ముువాచ ౧౭

తదేవాహ (నేతి) అస్మిన్ కమండలా వహం కృచ్ఛ్రం సంకటం యథా భవతి తథా వస్తుం వాసం కర్తుం నోత్సహే అతః సువిపుల మోకం స్థానం కల్పయ యత్రాహం సుఖం నివసామి తాదృశ మోకః కల్పయేత్యర్థః. ౧౮

స ఏనాం తత ఆదాయ న్యధాదౌదంచనోదకే,
తత్ర క్షిప్తా ముహూర్తేన హస్తత్రయ మవర్ధత ౧౯

న మ ఏతదలం రాజన్ సుఖం వస్తు ముదంచనమ్
పృథు దేహి పదం మహ్యం యత్ త్వాహం శరణం గతా. ౨౦

తత ఆదాయ సా రాజ్ఞా క్షిప్తా రాజన్ సరోవరే,
తదావృత్యాత్మనా సోఽయం మహామీనోఽన్వవర్ధత ౨౧

నైతన్మే స్వస్తయే రాజన్నుదకం సలిలౌకసః
నిధేహి రక్షాయోగేన హ్రదే మా మవిదాసిని ౨౨

ఇత్యుక్తః సోఽనయన్మత్స్యం తత్ర తత్రావిదాసిని,
జలాశయే సంమితం తం సముద్రే ప్రాక్షిప ఝ్ఝషమ్ ౨౩

ఏవ ముక్తః సః సత్యవ్రతః తతః కమండలో రేనాం శఫరీ మాదా యౌదంచనోదకే విపులకటాహోదకే మణికోదకే వా న్యధా న్నిహితవాన్. తత్రోదంచనోదకే క్షిప్తా సా శఫరీ ముహూర్తేన కాలేన హస్తత్రయ మవర్ధత ౧౯

తథా వర్ధమానా పునరప్యాహ - హే రాజన్! మే మమ సుఖం వస్తుం ఏత దుదంచనం నాలం న పర్యాప్తం తతో మహ్యం పృథు విపులం పదం స్థానం దేహి కల్పయ యతః త్వా మహం శరణం గతా. ౨౦

ఇత్యుక్తేన సత్యవ్రతేన తత ఉదంచనాదాదాయ సరోవరే క్షిప్తా సతీ హే రాజన్! తత్సరోవర మావృత్య కృత్స్న మభివ్యాప్య మహామీనరూపేణ వ్యవర్ధత ౨౧

పున స్తథా వర్ధమాన ఉవాచ - హే రాజన్! సలిల మేవౌకః స్థానం యస్య తస్య మమ స్వస్తయే సుఖాయ సుఖం వస్తు మేతత్ సారసం జలం నాలం సలిలౌకసః సరసః సంబంధ్యేతదుదకం మమ స్వస్తయే న భవతీతి వాన్వయః. అతో రక్షాయ యోగే నోపాయే నావిదాసిని అనుపక్షయజలే మహాహ్రదే రక్షాం విధేహీతి ౨౨

ఇత్యుక్తః స సత్యవ్రతః తం మత్స్య ముత్తరోత్తరవిపులే తత్ర తత్ర జలాశయే అనయత్ పున స్తత్తజ్జలాశయేన సంమితం పరిమితం తం మత్స్యం సముద్రే ప్రాక్షిపత్. ౨౩

(మత్స్యావతారకథా)

క్షిప్యమాణ స్తమాహేద మిహ మాం మకరాదయః,
అద్యంత్యతిబలా వీర మాం నేహోత్స్రష్టు మర్హసి. ౨౪

ఏవం విమోహిత స్తేన వదతా వల్గుభారతీమ్,
త మాహ కో భవానస్మాన్ మత్స్యరూపేణ మోహయన్. ౨౫

నై వంవీర్యో జలచరో దృష్టోఽస్మాభిః శ్రుతోఽపి చ,
యో భవాన్ యోజనశత మహ్నాభివ్యానశే సరః ౨౬

నూనం త్వం భగవాన్ సాక్షా ద్ధరి ర్నారాయణోఽవ్యయః,
అనుగ్రహాయ భూతానాం ధత్సే రూపం జలౌకసామ్ ౨౭

సముద్రే చ క్షిప్యమాణో ఝషః తం సత్యవ్రత మిద మాహ హే వీర! ఇహ సముద్రే మకరాదయోఽతిబలాః జలచరా మామదంతి అతో మామిహ సముద్రే త్వం త్యక్తుం నార్హసీతి ౨౪

ఇత్యేవం వల్గుభారతీం సుందరవాచం వదతా తేన మత్స్యరూపిణా భగవతా విమోహితః సత్యవ్రత స్తం మత్స్య మాహ (కో భవా నిత్యాదినా ఇతి బ్రువాణ మిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన) అస్మాన్ మత్స్యరూపేణ మోహయన్ భవాన్ క ఇతి ప్రశ్నః ౨౫

కశ్చిత్ మత్స్యవిశేష ఏవాహమితి చేన్నేత్యాహ (నేతి) ఏవంవిధప్రభావవాన్ కశ్చిదపి జలచరోఽస్మాభి ర్న దృష్టః నాపి శ్రుతశ్చ ఏవంవీర్య ఇత్యుక్తం వీర్యం దర్శయన్ విశినష్టి (య ఇతి) యః భవాన్ అహ్నా కాలేన యోజనశతమభివ్యానశే అభితో వ్యాప్తవాన్, ౨౬

అత స్త్వం న కేవలం మత్స్యః కింత్వమరో దేవః తత్రాపి న బ్రహ్మాదిష్వమరేషు కశ్చి దపితు సాక్షా దవ్యయః నిర్వికారో భగవాన్ హరిర్నారాయణ స్త్వం నూనం నిశ్చిత మేత దిత్యర్థః తర్హి నారాయణస్య మమ నైవంవిధ ఆకారః కింతు చతుర్భుజత్వాద్యాకారః ఇత్యతః ఆహ (అనుగ్రహాయేతి) భూతానా మనుగ్రహాయ దేవమనుష్యాదిభూతా న్యనుగ్రహీతుం జలౌకసాం మత్స్యానాం రూపం ధత్సే మాత్స్యం రూపం బిభర్షీత్యర్థః ౨౭

నమ స్తే పురుషశ్రేష్ఠ స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయేశ్వర,
భక్తానాం నః ప్రపన్నానాం ముఖ్యో హ్యాత్మగతి ర్విభో ౨౦

సర్వే లీలావతారా స్తే భూతానాం భూతిహేతవః
జ్ఞాతు మిచ్ఛామ్యదో రూపం యదర్థం భవతా ధృతమ్ ౨౧

న తేఽరవిందాక్ష పదోపసర్పణం మృషా భవేత్ సర్వసుహృత్ప్రియాత్మనః,

కోఽసౌ నారాయణః? ఇత్యపేక్షాయాం తం లక్షయన్ నమస్కరోతి (నమ ఇతి) హే పురుషోత్తమ! హే జగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణభూత! హే విభో! భక్తానాం ప్రపన్నానాం చాస్మాకం ముఖ్యః నాయకోఽంతరాత్మా గతిః స్వప్రాప్త్యుపాయభూతః "స తత్ర పర్యేతి" స ఉత్తమః యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే స కారణం కరణాధిపాధిపః య ఆత్మని తిష్ఠన్, అంతఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా, అమృతస్యైష సేతుః, నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మమ్" ఇత్యాది వేదాంతవేద్యో నిఖిలజగదుదయవిభవలయలీలః ఆత్మేశ్వరః సర్వాంతర్గతః సిద్ధోపాయభూతః పురుషోత్తమో యః స నారాయణః స ఏవాధునా మత్స్యరూపేణావతీర్ణ ఇతి భావః ఏవంభూతాయ తే తుభ్యం నమః భక్తానాం ప్రపన్నానాం ఇతి ప్రపత్త్యుపకృతభక్తియోగనిష్ఠానా మిత్యుక్తమ్ ౨౦

అనితరసాధారణప్రభావేన త్వం నారాయణ ఏవేతి నిశ్చినోమి తథా అవతారా అపి సర్వే లోకహితార్థా ఏవేతి వేద్మ్యేవ కింత్వేతదవతారప్రయోజనం విశేషతో జ్ఞాతు మిచ్ఛామీత్యాహ (సర్వ ఇతి,) తే తవ సర్వే లీలావతారాః లీలయోపాత్తా అవతారాః లీలావతారాః లీలాపదే నావతారాణాం అకర్మమూలత్వముక్తం భూతానాం దేవాదీనాం భూతివిభవః తద్ధేతవ ఇతి సామాన్యతోఽవతార ప్రయోజనం జానామ్యేవేతి భావః కింతు యదర్థం యస్మై ప్రయోజనవిశేషాయ అత ఏతన్మాత్స్యం రూపం భగవతా ధృతం తత్ప్రయోజనం జ్ఞాతు మిచ్ఛామి ౨౧

అనీశ్వరభజనవ న్మద్భజనం న మృషేతి దర్శయితు మిదం మాత్స్యం రూపం ప్రదర్శితం భవతేతి జానామీ త్యభిప్రాయేణాహ (నేతి,) హే అరవిందాక్ష! తవ పాదోపసర్పణం శ్రీపాదారవింద భజనం పృథగాత్మనాం అబ్రహ్మాత్మకస్వతంత్రాత్మాభిమానినాం సతాం ఇతరేషాం పాదోపసమర్పణమివ న మృషా భవేత్ న వ్యర్థం భవేత్, అవైయర్థ్యే హేతుం వదన్ విశినష్టి - సర్వసుహృత్ప్రియాత్మనః సర్వేషాం సుహృదః ప్రియస్యాంతరాత్మనశ్చ, యద్వా సతాం సర్వసుహృత్ప్రియాత్మన ఇతి వాన్వయః తత్పక్షే సతాం సాధూనాం సర్వప్రకారేణ సుహృత్ ప్రియశ్చ ఆత్మా స్వరూపం యస్య యో

యద్యేతరేషాం పృథగాత్మనాం సతా మదీదృశో యద్ వపురద్భుతం హి నః. ౩౦

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇతి బ్రువాణం నృపతిం జగత్పతిః సత్యవ్రతం మత్స్యవపు ర్యుగక్షయే,
విహర్తుకామః ప్రళయార్ణవేఽబ్రవీచ్చికీర్షురేకాంతజనప్రియః ప్రియమ్ ౩౧

శ్రీభగవానువాచ—

సప్తమేఽద్యతనాదూర్ధ్వం మహన్యేత దరిందమ,
నిమంక్ష్యత్య ప్యయాంభోధౌ త్రైలోక్యం భూర్భువాదికమ్. ౩౨

త్రిలోక్యాం లీయమానాయాం సంవర్తాంభసి వై తదా,
ఉపస్థాస్యతి నౌః కాచిత్ విశాలా త్వాం మయేరితా ౩౩

వేతి దిక్ ఏతద్విపరీతత్వాత్ ఇతరేషాం పదోపసర్పణం మృషేతి భావః కుత ఏత ద్విపరీతం న మృషేత్యత ఆహ - హి యస్మా ద్యదిద మద్భుతం మాత్స్యం వపు ర్నోఽస్మాకం భజతా మదీదృశః దర్శితవాన్ ౩౦

ఇతీత్థం భాషమాణం సత్యవ్రతం ప్రతి మత్స్యవపు ర్జగదీశ్వరో భగవాం శ్చికీర్షిత మబ్రవీత్ కథంభూతః? ప్రళయార్ణవే విహర్తుకామః విహారప్రయోజనం దర్శయన్ విశినష్టి — కాంతజనప్రియః కాంతజనానాం భక్తజనానాం ప్రియః ప్రభుశ్చ భక్తజనానాం ప్రీతిం కర్తు మవతీర్ణ ఇతి భావః. ౩౧

ఏవం పృష్టోఽవతారప్రయోజనవిశేషో మత్స్యమూర్తి ర్భగవాం స్తత్ప్రయోజనవిశేష మాహ (సప్తమ ఇతి నవభిః.) హే అరిందమ! అద్యతనాదహ్నః యస్మిన్నహని మదవతారః తస్మాదహ్న ఆరభ్య సప్తమేఽహనీదం భూర్భువాదికం త్రైలోక్యమప్యయాంభోధౌ ప్రళయోదధౌ వినంక్ష్యతి మగ్నం భవిష్యతి ౩౨

సంవర్తాంభసి ప్రళయోదకే త్రిలోక్యాం లీయమానాయాం సత్యాం తదా కాచిన్మయేరితా ప్రేరితా ఉపకల్పితా విశాలా విపులా నౌః నౌకా త్వా ముపస్థాస్యతి త్వత్సమీపే స్థాస్యతీత్యర్థః ౩౩

త్వం తావ దోషధీః సర్వా బీజా న్యుచ్చావచాని చ
స ప్తర్షిభిః పరివృతః సర్వసత్త్వోపబృంహితః ౩౪

ఆరుహ్య బృహతీం నావం విచరిష్య స్యవిక్లవః,
ఏకార్ణవే నిరాలోకే ఋషీణామేవ వర్చసా ౩౫

దోధూయమానాం తాం నావం సమీరేణ బలీయసా
ఉపస్థితస్య మే శృంగే నిబధ్నీహి మహాహినా ౩౬

అహం త్వా మృషిభిః సాకం సహనావ ముదన్వతి,
వికర్షన్ విచరిష్యామి యావద్బ్రాహ్మీ నిశా ప్రభో ౩౭

మదీయం మహిమానం చ పరం బ్రహ్మేతి శబ్దితమ్,

తదా త్వం సర్వా ఓషధీ ర్బీజాని చ నానావిధాని నావ్యారోప్యేతి శేషః స ప్తర్షిభిః సహితః సర్వైః సత్త్వైః జంతుభి రుపబృంహితః ఉపశ్లిష్టః ౩౪

బృహతీం విపులాం నావ మారుహ్య అవిక్లవః దైన్యరహితః విచరిష్యసి నిరాలోకో సూర్యాద్యాలోకరహితే ఏకార్ణవే ఋషీణాం వర్చసైవోపలక్షితామ్ ౩౫

బలీయసా ప్రచండేన సమీరేణ ప్రళయవాయునా దోధూయమానాం నితరాం కంపమానాం తాం మహతీం నావ ముపస్థితస్య సన్నిహితస్య మమ శృంగే వాసుకినా సర్పేణ ఉపస్థితేనేతి శేషః తేన బంధనేన సాధనేన నిబధ్నీహి ౩౬

తదాహ ముదన్వతి ప్రళయార్ణవే ఋషిసహితాం మహతీం నావం వికర్షన్ యావద్బ్రహ్మణః చతుర్ముఖస్యేయం బ్రాహ్మీ నిశా రాత్రిః ప్రవర్తతే తావ ద్విచరిష్యామి ౩౭

పరం బ్రహ్మేతి శబ్దితం పరబ్రహ్మశబ్దాభిహితం మదీయం మహిమానం చ వేత్స్యసి మహిమ్నః బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వం తస్య బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయత్వేన నిరతిశయబృహత్త్వం హి బ్రహ్మశబ్దార్థః కథంభూతమ్? మయాఽనుగృహీతం మయోపదిష్ట మిత్యర్థః, సంప్రశ్నై స్త్వత్కృతై ర్హృది వివృతమ్ అత్ర కేచిద్వ్యాచక్షతే, అత్రోక్తః ప్రళయః కిం మహాప్రళయః? ఉత దైనందినో వేతి? తత్ర తావద్బ్రహ్మలోకలయ ఇతి "యోఽసావస్మిన్ మహాకల్పే" ఇతి చోక్తే ర్మహాప్రళయ ఇతి తావత్ ప్రాప్తం నేతి బ్రూమః మహాప్రళయే పృథివ్యాదీనా మవశేషాసంభవాత్

వేత్స్యస్యనుగృహీతం మే సంప్రశ్నైర్వివృతం హృది ౩౮

యావద్ బ్రాహ్మీ నిశేత్యాద్యుక్తివిరోధా చ్చాతో మత్స్యోక్తేరనుపపత్తేః యచ్చోక్తం ప్రథమస్కంధే—

"రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాంతరసంప్లవే।
నావ్యారోప్య మహీమయ్యా మపా ద్వైవస్వతం మనుమ్॥"

ఇతి తదపి తదా దుర్ఘటం నహి ప్రళయద్వయేఽపి మహీమయ్యాం నావ్యారోహః సంభవతి న చ చాక్షుషమన్వంతరే ప్రళయోఽస్తి తథా చ సతి సప్తమో మనుః వైవస్వత ఇత్యపి దుర్ఘటం స్యాత్ "త్వం తావ దోషధీః సర్వాః" ఇత్యాదినిర్దేశోఽపి న సంగచ్ఛతే న హి తదా ఓషధ్యాదీనాం సత్వానాం చావశేషః సంభవతి తస్మాదన్యథా వర్ణ్యతే నైవాయం వాస్తవః కోఽపి ప్రళయః కింతు సత్యవ్రతస్య జ్ఞానోపదేశా యావిర్భూతో భగవాన్ వైరాగ్యార్థ మకస్మాత్ ప్రళయమివ దర్శయామాస యథా అస్మిన్నేవ వైవస్వతమన్వంతరే మార్కండేయాయ దర్శితవాన్ తదపేక్షయైవ చ మహాకల్పేఽస్మిన్నితి విశేషణం సంగచ్ఛతే తథా చ "తతః సముద్ర ఉద్వేలః సర్వతః సమదృశ్యత" ఇతి తస్యైవ తథా దర్శన ముక్త మిత్యేషా దిగితి అత్రేదం వక్తవ్యం యది వైరాగ్యజననద్వారా జ్ఞానోపదేశార్థ మావిర్భూతో భగవాన్ వైరాగ్యార్థం సత్యవ్రతాయై వాకస్మాత్ ప్రళయదర్శనం తర్హి "ఆసీ దతీత కల్పాంతే బ్రాహ్మో నైమిత్తికో లయః" ఇత్యాదేః "కాలేనాగతనిద్రస్య ధాతోః శిశయిషోర్బలీ। ముఖతో నిఃసృతాన్ వేదాన్" ఇత్యాదేశ్చ అవతారకాలప్రదర్శనపరస్య అవతారప్రయోజనప్రదర్శనపరస్య చోపక్రమస్య గ్రంథస్యాసంగత్యాపత్తేః, తత్ర "కాలే నాగతనిద్రస్య ధాతుః శిశయిషోః" ఇతి స్వరసతః సువ్యక్తం దైనందినప్రళయావగమాత్ సత్యవ్రతస్యైవ ప్రళయప్రదర్శనే హయగ్రీవాఖ్యాసురేణ వేదాపహారస్య కథనానుపపత్తేశ్చ తత్ర రాజర్షిః కశ్చి దిత్యాదినాఽతీతకల్పే సత్యవ్రతస్య సతః పునస్తస్మిన్ కల్పే" "యోఽసావస్మిఽ మహాకల్పే" ఇత్యాదినా వైవస్వతమనుత్వకరణకథనానుపపత్తేశ్చ స హి చాక్షుష ఏవ మన్వంతర సత్యవ్రతత్వే నావస్థితస్య తస్మిన్నేవ మన్వంతరే వైవస్వతమనుత్వేన అవస్థానకథనముపపన్నమ్ న హి సత్యవ్రత స్యాకస్మాత్ ప్రళయప్రదర్శనమాత్రేణ ధాతుశ్శిశయిషోర్ముఖతో వేదానాం నిస్సృతి రసురేణ తదపహృతిశ్చ సంభవతి తస్మా దతీతదైనందినకల్పావసానిక ఏవ ప్రళయోఽత్ర వివక్షితః న చ శ్రీమత్స్యోక్తివిరోధః సాంవర్తకానాం అనావృష్ట్యాదీనాం శబ్దతోఽనుపాత్తానామప్యర్థతోఽత్ర వివక్షితత్వాత్ మాభూద్వా కల్పవిశేషావసానే అనావృష్టిః వృష్టిస్తు "వర్ధమానో మహామేఘై ర్వర్షద్భిః సమదృశ్యత" ఇత్యుక్తైవ న చ ప్రథమస్కంధవచనస్య దౌర్ఘట్యం దైనందినకల్పవిశేషావసానే మహీమయ్యాం నావి ఓషధ్యాదీనా మారోపసంభవాత్ చాక్షుషాంతరశబ్దేన చాక్షుషమన్వంతరయుక్తో వర్తమానో దైనందినకల్పో లక్ష్యతే తస్మాత్ ప్రాక్తనో యః సంప్లవః అతీతకల్పావసానికః తస్మిన్నావి ఆరోప్యేత్యర్థః. న చౌషధాదీనా మవశేషాసంభవః తదవిశేషస్యైతత్ గ్రంథాదేవావగమాత్ కల్పవిశేషే తదవశేషోపపత్తేశ్చేతి ౩౮

ఇత్థ మాదిశ్య రాజానం హరిరంతరధీయత,
సోఽన్వవైక్షత తం కాలం యం హృషీకేశ ఆదిశత్ ౩౯

ఆస్తీర్య దర్భాన్ ప్రాక్కూలాన్ రాజర్షిః ప్రాగుదఙ్ముఖః,
నిషసాద హరేః పాదౌ చింతయన్ మత్స్యరూపిణః. ౪౦

తతః సముద్ర ఉద్వేలః సర్వతః ప్లావయన్ మహీమ్,
వర్ధమానో మహామేఘై ర్వర్షద్భిః సమదృశ్యత ౪౧

ధ్యాయన్ భగవదాదేశం దదృశే నావ మాగతామ్,
తా మారురోహ విప్రేంద్రై రాదాయౌషధివీరుధః ౪౨

తమూచు ర్మునయః ప్రీతా రాజన్ ధ్యాయస్వ కేశవమ్,
స వై నః సంకటా దస్మా దవితా శం విధాస్యతి ౪౩

ఏవం రాజానం సత్యవ్రత మాజ్ఞాప్య హరిర్మత్స్యరూపః తత్రైవాంతర్హితవాన్ తతః సత్యవ్రత స్తం కాలం హృషీకేశో మత్స్యమూర్తి రాదిశత్ "సప్తమేద్యతనాదూర్ధ్వమహన్యేత దరిందమ" ఇతి నిర్దిష్టవాన్ తమేవ కాలమ్ అన్వవైక్షత ప్రతీక్షితవాన్. ౩౯

రాజర్షిః సత్యవ్రతః దర్భాన్ ప్రాగగ్రా నాస్తీర్య తేషు ప్రాగుదఙ్ముఖః ఈశాన్యాభిముఖో నిషసాద ఉపవిష్టవాన్ కథంభూత స్సన్? శ్రీమత్స్యరూపిణో హరే ర్భగవతః శ్రీపాదౌ చింతయన్ ౪౦

తత స్తత్రైవం సత్యవ్రతే చింతయతి సతి వర్షద్భి ర్మహామేఘై ర్వర్ధమానః సముద్రః ఉద్వేలః మర్యాదాతిగః సర్వతో మహీం ప్లావయన్ నిమజ్జయన్ సమదృశ్యత సత్యవ్రతేనేతి శేషః ౪౧

తదా సత్యవ్రతః శ్రీభగవతో మత్స్యరూపిణ ఆదేశం ధ్యాయన్ సన్నిహితాం నావం దృష్టవాన్ తత ఓషధీ ర్వీరుధః బీజాని చాదాయ విప్రేంద్రైః సప్తర్షిభిః సహ సత్యవ్రతః తాం సన్నిహితాం నావ మారురోహ. ౪౨

తత స్తం సత్యవ్రతం మునయః సప్తర్షయ ఊచుః-హే రాజన్! కేశవం ధ్యాయస్వ స కేశవః నోఽస్మాత్సంకటాత్ రక్షిష్యతి శం సుఖం విధాస్యతి కరిష్యతీతి ౪౩

(మత్స్యావతారకథా)

సోఽనుధ్యాత స్తతో రాజ్ఞా ప్రాదురాసీ న్మహార్ణవే,
ఏకశృంగధరో మత్స్యో హైమో నియుతయోజనః ౪౪

నిబధ్య నావం తచ్ఛృఙ్గే యథోక్తో హరిణా పురా,
వరత్రేణాహినా తుష్ట స్తుష్టావ మధుసూదనమ్. ౪౫

రాజోవాచ —

అనాద్యవిద్యోపహతాత్మసంవిద స్తన్మూలసంసారపరిశ్రమాతురాః,
యదృచ్ఛయేహోపసృతా య మాప్ను యు ర్విముక్తిదో నః పరమో గురు ర్భవాన్ ౪౬

ఏవ ముక్తేన రాజ్ఞా సత్యవ్రతేనానుధ్యాతో భగవాన్ ప్రాదు ర్బభూవ. కథంభూతః? ఏకశృంగం ధరతీతి తథా హైమః స్వర్ణాభః నియుతయోజనః లక్షయోజనపరిమితకాయః ౪౪

తతో హరిణా పూర్వం యథోక్తః తథైవ వరత్రేణ దోరకరూపేణ అహినా మహాసర్పేణ వాసుకినా నావం తస్య మత్స్యరూపిణో భగవతః శృంగే నిబధ్య శృంఖలితాం కృత్వేత్యర్థః సంతుష్ట చిత్తో మధుసూదనం హరిం తుష్టావ స్తుతిం చకారేత్యర్థః ౪౫

స్తోత్ర మేవాహ (అనాద్యవిద్యేత్యాదినా ఇత్యుక్తవంత ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంధేన.) "వేత్స్య స్యనుగృహీతం మే సంప్రశ్నై ర్వివృతం హృది" ఇతి శ్రీభగవతైవ తత్త్వప్రశ్నాయ సంచోదితః సత్యవ్రతః తావత్తత్త్వజిజ్ఞాసు రనాదిదేహాత్మభ్రాంతిస్వతంత్రాత్మభ్రాంతిరూపాజ్ఞానమూల కర్మవాసనాభిః సంసరతాం జీవానాం "ఈశ్వరస్య చ సౌహార్దం యదృచ్ఛానుకృతం తథా, విష్ణోః కటాక్షః" ఇత్యుక్తరీత్యా కేవలం ప్రథమోపకర్తృశ్రీభగవత్కృపయైవ సదాచార్యసంబంధో నాన్యథేత్యవ బోధయితుం త్వత్కృపయైవ పరమగురో స్తవ ప్రాప్యస్య సాన్నిధ్యం గత ఇత్యభిప్రయన్ స్తౌతి (అనాదీతి) అనాద్యవిద్యయా దేహాత్మాభిమానాదిరూపేణానాద్యజ్ఞానేన ఉపహతా తిరోహితా ఆత్మసంవిత్ స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యేషాం తే అత ఏవ తన్మూలేన అనాద్యవిద్యోపహతాత్మజ్ఞాననిమిత్తేన సంసారపరిశ్రమేణ తాపత్రయే ణాతురాః దుఃఖితా జనా ఇతి శేషః ఇహ సంసారే యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికసుకృతమూలయా త్వత్కృపయేత్యర్థః ఉపసృతాః సదాచార్యద్వారా సంశ్రితాస్సంతో యం ప్రాప్నుయుః స భవానేవ విముక్తిదః ముక్త్యుపాయభూతః యం ప్రాప్నుయు రిత్యనేన ప్రాప్యత్వ ముక్తం. విముక్తిద ఇత్యనేన ప్రాపకత్వ ముక్తమ్ః నోఽస్మాకం పరమో గురుశ్చాభూత్ పరమః నితరాం ప్రాప్యః గురు స్తత్త్వప్రశ్నప్రేరణయా హితోపదేష్టృత్వే నాజ్ఞాననివర్తనేన చోపాయభూతశ్చాసీ దిత్యర్థః. ౪౬

జనోఽబుధోఽయం నిజకర్మబంధనః సుఖేచ్ఛయా కర్మ సమీహతేఽసుఖమ్,
యత్సేవయా తాం విధునో త్యసన్మతిం గ్రంథిం స భింద్యాద్ధృదయం స నో గురుః

యత్సేవయాగ్నేరివ రుద్రరోదనం పుమాన్విజహ్యాన్మలమాత్మన స్తమః,
భజేత వర్ణం నిజ మేష సోఽవ్యయో భూయాత్ స ఈశః పరమో గురో ర్గురుః. ౪౭

న యత్ప్రసాదాయుతభాగలేశ మన్యే చ దేవా గురవో జనాః స్వయమ్

జనస్య అనాద్యవిద్యయోపహతాత్మనంవి త్త్వం తన్మూలకదేహసుఖార్థప్రవృ త్తిం పున ర్భగవత్సేవయా అవిద్యానివృ త్తికథనేన తస్య గురుశబ్దప్రవృ త్తినిమి త్తాశ్రయత్వం చ వదన్ స్వావిద్యా నివృ త్తయే తం ప్రార్థయతే (జన ఇతి) జనః జన్మమరణాదిభాక్ జీవవర్గః అబుధః దేహాత్మాద్యభి మానవాన్ నిజకర్మబంధనః పుణ్యపాపాత్మకానాదికర్మవశ్యః సుఖేచ్ఛయా శబ్దాదివైషయికసుఖ సంపాదనేచ్ఛయా అసుఖం దుఃఖం యథా తథా కర్మ సమీహతే చేష్టతే కరోతీతి యావత్ పునర్యస్య తవ సేవయా తామసన్మతిం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాభిమానాదిరూపా మసతీం మతిం విధునోతి నిరస్యతి స గురుహితోపదేష్టా అజ్ఞానవివ ర్తకశ్చ భవా న్నోఽస్మాకం గ్రంథి మసన్మతిరూపాం భింద్యా దపనుద్యాత్ ౪౬

న కేవలం భగవత్సేవా అసన్మతిమేవ నిరస్య త్యపితు తన్మూలభూతం కర్మ పుణ్యాపాపాత్మక మాత్మస్వరూపతిరోధాయకమపీతి వదన్ తం స్వహితోపదేశాజ్ఞానవివ ర్తనార్థం ప్రార్థయతే (యదితి) పుమాన్ ముముక్షు ర్యస్య తవ సేవయా ఆత్మన స్తమః తమోవ త్తిరోధాయకం మలం పుణ్యాపుణ్య కర్మాత్మకం పాపం జహ్యాత్ త్యజేత్, తత్ర దృష్టాంతః - రుద్రరోదనం రజతపిండః సువర్ణపిండో వా "య దరోదీ త్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వం యదశ్రవసి యతత్రజతం హిరణ్య మభవత్" ఇతి శ్రౌతప్రసిద్ధేః స తు యథాగ్నేః సేవయా నతు క్షాళనాదినా మలం జహ్యా న్నిజవర్ణం స్వాసాధారణం వర్ణం భజేత చ తద్వదితి రుద్రరోదనమలస్య అగ్నిసంపర్కా న్యోపాయానపనోద్యత్వదృష్టాంతకథనేనాత్మనో మలస్యాపి భగవత్సేవేతరాపనోద్యత్వమభిప్రేతం స ఈశ్వరో నోఽస్మాకం గురు ర్భూయా దతః స ఏవ గురోరపి పరమో గురు ర్వాచీనగురూణామపి "ఆచార్యం మాం విజానీయాత్" ఇతి తదాత్మ కత్వస్మరణాత్ తద్వ్యతిరిక్తో న కశ్చి ద్గురు ర స్తీతి భావః ౪౭

యత్సేవయా ఆత్మనో మలం విజహ్యాదిత్యనేన ముక్తివిరోధిపాపకర్మనివ ర్తకత్వకథనేన తస్యైవ మోక్షప్రదత్వ ము క్తం, తదేవ వ్యతిరేకముఖేనాపి వదన్ దేవతాంతరాణా మముక్తిదత్వం చ

(మత్స్యావతారకథా)

కర్తుం సమేతాః ప్రభవంతి పుంస స్త మీశ్వరం త్వాం శరణం ప్రపద్యే ౪౯
అచక్షు రంధస్య యథాగ్రణీః కృత స్తథా జనస్యావిదుషోఽబుధో గురుః
త్వ మర్కదృక్ సర్వదృశాం సమీక్షణో వృతో గురు ర్నః స్వగతిం బుభుత్సతామ్. ౫౦
జనో జన స్యాదిశతేఽసతీం మతిం యయా ప్రపద్యేత దురత్యయం తమః.

వదం స్తమేవ శరణం వ్రజతి (నేతి) పుంసః భగవత్సేవావిధురస్య పుంసః అన్యే దేవాః సర్వే సమేతా అపి స్వయం నిరపేక్షా స్సంతో గురవోఽపి సంతః యత్ప్రసాదాయుతభాగలేశం యస్య భగవతః తవ ప్రసాదస్యాయుతభాగః అయుతసంఖ్యాకానాం భాగానాం మధ్యే య ఏకో భాగ స్తస్య లేశం కర్తుం న ప్రభవంతి మోక్షప్రదానాసమర్థా ఇత్యర్థః తం ముక్తిదం ఈశ్వరం సర్వాంతరాత్మానం త్వాం శరణం ప్రపద్యే ముక్త్యుపాయత్వే నాధ్యవస్యామి ౪౯

దేవతాంతరాణాం తత్ప్రసాదాయుతభాగలేశకరణాసమర్థత్వే కర్మవశ్యత్వతన్మూలకాసర్వజ్ఞత్వాదికమేవ హేతురిత్యభిప్రయన్ అజ్ఞలోకస్య బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతస్య అజ్ఞాననివర్తనోపయుక్తస్వాజ్ఞాదిగుణయుక్తం త్వామేవ గురుం వృణోమీత్యాహ (అచక్షురితి) అంధస్య చక్షురింద్రియరహితస్య పుంసో యథా సచక్షుః పుమా నగ్రణీః పురతో నేతా కృతః తథావిదుషః స్వాత్మరక్షణోపయుక్తజ్ఞానేనాపి విరహితస్య జనస్య జన్మమరణాదిభాజో బ్రహ్మప్రభృతిజీవవర్గస్య త్వ మర్కదృక్ అర్కప్రకాశవత్ స్వత ఏవ దృగ్జ్ఞానం యస్య సః అర్క ఏవ దృగ్ యస్యేతి వా "చక్షుషో స్సూర్యోఽజాయత" అగ్ని ర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ" ఇత్యాదిశ్రుతేః" అనేన సర్వజ్ఞత్వ ముక్తే సర్వదృశాం సమీక్షణః ప్రకాశకస్యాపి ప్రకాశకత్వశక్తిప్రదః "తమేవ భాంత మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి" ఇతి శ్రుతేః అనేన జ్ఞానప్రదత్వ ముక్తమ్ ఏవంభూత స్త్వం సుగతిం సమీచీనత్వత్ప్రాప్త్యుపాయం బుభుత్సతాం బోద్ధు మిచ్ఛతా మస్మాకం గురు ర్వృతః కర్తరి షష్ఠీ బోద్ధు మిచ్ఛద్భిః గురుత్వేన వృత ఇత్యర్థః ౫౦

యుక్తం చైత దితరేషాం గురుత్వస్యానా మనర్థహేతుత్వాత్ భవతస్తు నిరతిశయపురుషార్థహేతుత్వా దిత్యాహ (జన ఇతి.) జనః జన్మమరణాదిభాక్ సంసారీ జీవః గురుత్వాభిమానవాన్ జనస్య సంసారిణో జీవ స్యాసతీం గతి మర్థకామాద్యుపాయ మాదిశతే ఆజ్ఞాపయతి. బోధయతీత్యర్థః. తవాదిష్టగతే రసత్త్వం దర్శయన్ విశినష్టి (యయేతి) యయా సంసారిణోపదిష్టయా గత్యా అంతతో దురత్యయ మనతిక్రమణీయం తమః స్వపరస్వరూపతిరోధాయకం సంసృతిరూపం ప్రపద్యతే ప్రాప్నోతి. త్వం తు అవ్యయ మక్షయ్యఫలప్రదం కేవలానందైకహేతు మమోఘం ఫలావినాభావిజ్ఞానం

త్వం త్వవ్యయం జ్ఞాన మమోఘ మంజసా ప్రపద్యతే యేన జనో నిజం పదమ్ ౫౧
త్వం సర్వలోకస్య సుహృత్ ప్రియేశ్వరో హ్యాత్మా గురుర్జ్ఞాన మభీష్టసిద్ధిః,
తథాపి లోకో న భవంత మంధధీ ర్జానాతి సంతం హృది బద్ధకామః ౫౨
తం త్వామహం దేవవరం వరేణ్యం ప్రపద్య ఈశం ప్రతిబోధనాయ,
ఛింధ్యర్థదీపై ర్భగవన్ వచోభి ర్గ్రంథీన్ హృదయ్యాన్ వివృణుస్వమోకః ౫౩

స్వపరయాథాత్మ్యగోచరజ్ఞాన మాదిశత ఇత్యనుషంగః తుశబ్దేన నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యాణగుణత్వాదినా జగద్వైలక్షణ్య మభిప్రేతం తదాదిష్టజ్ఞానస్య నిరతిశయపురుషార్థహేతుం వదన్ విశినష్టి (అంజసేత్యాదినా) యేన త్వదాదిష్టేన జ్ఞానేన జనోఽంజసా సుఖేనైవ నిజం వైష్ణవం పదం స్థానం ప్రపద్యతే నిజ మిత్యనేన యథా తుశబ్దేన భగవతో నిరస్తనిఖిలదోషత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ జనా ద్వైలక్షణ్య మభిప్రేతం తదా తత్పదస్య నిరస్తనిఖిలదుఃఖమిశ్రత్వాదిక్షుద్రత్వాదిదోషత్వేన నిరతిశయకేవలానందాదిమత్వేన చ వైలక్షణ్య మభిప్రేతమ్ అంజసేత్యనేన జనోపదిష్టయాఽసత్యాపి గత్యా తత్ఫలభూతార్థకామాదేరపి దుఃఖప్రాప్యత్వ మభిప్రేతమ్. ౫౧

నను జనవిలక్షణో నిరతిశయపురుషార్థప్రదశ్చే దహమేవ సర్వైరపి కిం న సమాశ్రయతే? ఇత్యాహ (త్వమితి) సర్వలోకస్య అనాలోచితవిశేషాశేషలోకస్య త్వం సుహృద్ధితైషీ ప్రియః ప్రీతివిషయశ్చాసా వీశ్వరోఽంతఃప్రవిశ్య నియంతా ఆత్మా ధారకః గురు ర్హితోపదేష్టా జ్ఞానసంజ్ఞానప్రవర్తకోఽభీష్టసిద్ధికరశ్చ అథాపి యద్యప్యుక్తవిధస్త్వం తథాపి హృదయకమల ఏవ వసంతం భవంతం ఉక్తవిధం న సర్వో లోకో జానాతి అజ్ఞానే హేతుం వదన్ లోకం విశినష్టి అన్యధీ ర్హృది బద్ధకామ ఇతి అన్యధీః దేహతదనుబంధి తద్భోగ్యార్థకామాదిషు పురుషార్థదృష్టిః న తు దేహవిలక్షణాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యధీః అత ఏవ బద్ధకామః శబ్దాదివిషయలిప్సుః ౫౨

అథోక్తవిధం భగవంతం ప్రపద్య జ్ఞానోపదేశార్థం ప్రార్థయతే తం (త్వామితి) త ముక్తవిధం దేవవరం "తం దేవతానాం పరమం చ దైవతమ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా నిస్సమాభ్యధికదైవతమ్ అత ఏవ వరేణ్యం వరణీయమ్ ఈశశ్చ త్వామహం ప్రతిబోధనాయ స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాయ తదుపదేశార్థమితి భావః ప్రపద్యే శరణం వ్రజామి అతో హే భగవన్! అర్థదీపైః పరమపురుషార్థభూతపరమాత్మస్వరూపప్రకాశకై ర్వచోభిః హృదయ్యాన్ మద్హృదయగతాన్ గ్రంథీన్ గ్రంథివదనిర్మోచ్యాన్ దేహాత్మాభిమానాదీన్ ఛింధి అపాకురు స్వం స్వకీయమ్ ఓకః స్వరూపమ్ స్థానం వా వివృణు ప్రకాశయ ౫౩

(మత్స్యావతారకథా)

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఇత్యుక్తవంతం నృపతిం భగవా నాదిపూరుషః,
మత్స్యరూపీ మహాంభోధౌ విహరం స్తత్త్వ మబ్రవీత్ ౫౪
పురాణసహితాం దివ్యాం సాంఖ్యయోగక్రియావతీమ్,
సత్యవ్రతస్య రాజర్షే రాత్మగుహ్య మశేషతః. ౫౫
అశ్రౌషీ దృషిభిః సాక మాత్మతత్త్వ మసంశయమ్,
నావ్యాసీనో భగవతా ప్రోక్తం బ్రహ్మ సనాతనమ్ ౫౬
అతీతప్రళయాపాయ ఉత్థితాయ స వేధసే,
హత్వాఽసురం హయగ్రీవం వేదాన్ ప్రత్యాహర ద్ధరిః. ౫౭
స తు సత్యవ్రతో రాజా జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః.
విష్ణోః ప్రసాదాత్ కల్పేఽస్మిన్ ఆసీ ద్వైవస్వతో మనుః ౫౮

ఇతీత్థం ప్రార్థయమానం నృపతి ముద్దిశ్య భగవా నాదిపురుషో మత్స్యరూపీ మహాంభోధౌ ప్రళయార్ణవే విహరం స్తత్త్వం తత్త్వప్రతిపాదకం పుణ్యం అబ్రవీత్ తత్త్వప్రతిపాదకం పురాణముపది దేశేత్యర్థః. ౫౪

తదేవాహ (పురాణేతి.) దివ్యాం దేవస్య స్వస్య సంబంధినీం ప్రతిపాదికాం దేవేన స్వేనైవ ప్రణీతాం వా సాంఖ్యం ప్రకృతివిలక్షణాత్మకస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం యోగో భగవద్భక్తియోగః క్రియా నిత్యనైమిత్తికాదిక్రియాయోగః త ఏతే ప్రతిపాద్యత్వేనాస్యాం సంతీతి తథా తాం పురాణ సంహితాం మాత్స్యపురాణరూపాం సంహితాం తథాత్మనో గుహ్యం రహస్యం చాశేషతః కార్త్స్న్యేన సత్యవ్రత స్యాబ్రవీ దిత్యనుషంగః ౫౫

తదేత ద్భగవతా ఉపదిష్టమాత్మనః ప్రత్యగాత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం సనాతనం బ్రహ్మ తద్యాథాత్మ్యం చ ఋషిభిస్సహ నావ్యుపదిష్టసత్యవ్రతో నిస్సంశయం యథా భవతి తథా శుశ్రావ. ౫౬

తతో హరి రతీతః పూర్వో యః ప్రళయః తస్యాపాయే అవసానే ఉత్థితాయ శయనాదితి శేషః. వేధసే చతుర్ముఖాయ వేదాన్ హయగ్రీవేణాపహృతాన్ త మసురం హత్వా ప్రత్యాహృత్య అదిశ ద్దదౌ. ౫౭

తతః స తు స ఏవ సత్యవ్రతో రాజా జ్ఞానవిజ్ఞానాభ్యాం సంయుతః ఆగమోత్థవివేకోత్థ జ్ఞానాభ్యాం సంయుతః విష్ణోః ప్రసాదా దనుగ్రహాదేవ అస్మిన్ కల్పే వైవస్వతో మనురభూత్. ౫౮

సత్యవ్రతస్య రాజర్షే ర్మాయామత్స్యస్య శార్ఙ్గిణః,
సంవాదం మహదాఖ్యానం శ్రుత్వా ముచ్యేత కిల్బిషాత్ ౫౯
అవతారో హరే ర్యోఽయం కీర్తయే దన్వహం నరః,
సంకల్పా స్తస్య సిధ్యంతి స యాతి పరమాం గతిమ్ ౬౦
ప్రళయపయసి ధాతుః సుప్తశక్తే ర్ముఖేభ్యః శ్రుతిగణమవనీతం ప్రత్యుపాదత్త హత్వా,
దివిజ మకథయద్ యో బ్రహ్మ సత్యవ్రతానాం తదహమఖిలహేతుం జిహ్మమీనం నతోఽస్మి

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, పారమహంస్యాం సంహితాయాం అష్టమస్కంధే
మత్స్యావతారచరితానువర్ణనం నామ చతుర్వింశోఽధ్యాయః
ఇత్యష్టమస్కంధః సమాప్తః

ఏవ ముపవర్ణితమత్స్యావతారచరిత్రో ముని స్తదాఖ్యానశ్రవణఫల మాహ (సత్యవ్రతస్యేతి) మాయామత్స్యస్య అద్భుతమత్స్యరూపిణః స్వసంకల్పోపాత్తమత్స్యరూపిణో వా శార్ఙ్గిణః హరేః సత్యవ్రతస్య రాజర్షేః మనోశ్చ సంవాదరూప మిద మాఖ్యానం శ్రుత్వా పుమాన్ కిల్బిషాత్ స్వర్గాపవర్గశ్రేయోవిరోధినః పాపాత్ ముక్తో భవేత్ ౫౯

యో నరో హరే రము మవతారం తచ్చరిత్ర మన్వహ మహరహః కీర్తయేత్ తస్య నరస్య సర్వే సంకల్పాః మనోరథాః సిధ్యంతి జీవద్దశాయా మితి శేషః దేహావసానే తు స నరః పరమాం గతిం ముక్తిం యాతీత్యర్థః ౬౦

మత్స్యావతారచరిత్రకథనాంతే సుఖప్రతిపత్తయే తదవతారప్రయోజనాని సంగృహ్ణన్నమస్కరోతి మునిః (ప్రళయేతి,) యః ప్రళయపయసి ప్రళయార్ణవజలే విహరన్నితి శేషః సుప్తా అప్రబుద్ధా శక్తిః సృష్టిశక్తి ర్యస్య తస్య నిద్రాభిభూతత్వా దితి భావః, అత ఏవ తస్య ధాతుః బ్రహ్మణో ముఖేభ్యః అపనీతం నిస్సృతం శ్రుతిగణం హయగ్రీవే ణాసురే ణాపహృతం తం దితిజ మసురం హత్వా ప్రత్యుపాదత్త ప్రత్యాహృత్య ధాత్రే దదా విత్యర్థః తథా సత్యవ్రతానాం సత్యవ్రతస్య ఋషీణాం చ ఛత్రిణో గచ్ఛంతీతివ ల్లింగసమవాయాత్ బహువచనం బ్రహ్మ తద్యాథాత్మ్యప్రతిపాదకం పురాణ మకథయత్ త మఖిలహేతుం సర్వకారణకారణభూతం జిహ్మమీనం కపటమీనం హరిమహం నతోఽస్మి నత ఇతి కర్తరి క్తః నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః, ౬౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

అష్టమస్కంధ శ్లోకానుక్రమణికా

[అకారాదిక్రమేణ, అధ్యాయక్రమేణ చ]

క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
44,	అంశస్తు యత్రేత ఉదారవీర్యం	5	23		ఆ-27		
45	అమృతాపూర్ణకలశం బిభ్రద్	8	34	70	ఆకూత్యాం దేవహూత్యాం చ	1	5
46.	అయం చ తస్య స్థితిపాలనక్షణః	5	23	71.	ఆకాశగంగయా దేవ్యా	15	14
47.	అయం వై సర్వయజ్ఞాఖ్యః	16	60	72	ఆచార్యం జ్ఞానసంపన్నం	16	53
48.	అరయోఽపి హి సన్ధేయాః	6	20	73	అభిషేచనికా భూమిః	8	11
49	అరిష్టోఽరిష్టనేమిశ్చ	10	22	74	ఆత్మావాస్యమిదం విశ్వం	1	10
50	అలక్షయన్త స్తమతీవ విహ్వలా	11	15	75	ఆత్మాత్మజాప్తగృహవిత్తజనేషు	3	18
51,	అలబ్ధభాగాః సోమస్య	10	23	76	ఆత్మానం మోచయిత్వాంగ	12	30
52,	అవరోప్య గిరిం స్కన్ధాత్	6	39	77	ఆత్మాంశభూతాం తాం మాయాం	12	42
53	అవిక్రియం సత్యమనంత	5	26	78	ఆత్మజాన్సుసమృద్ధాంస్త్వం	17	15
54,	అవతారో హరేర్యోఽయ	24	60	79	ఆదిత్యా వసవో రుద్రా	3	4
55	అవతారా మయా దృష్టా	12	12	80	ఆద్యన్తావస్య యన్మధ్య	12	5
56	అశ్రౌషీదృషిభిః సాకమ్	24	56	81	ఆదిశ త్వం ద్విజశ్రేష్ఠ	16	23
57	అశ్మసారమయం శూలం	11	3	82	ఆదిత్యైవం స్తుతో రాజన్	17	11
59,	అష్టాశీతిసహస్రాణి	1	22	83	ఆపన్నః కౌఞ్జరీం యోనిం	4	12
58,	అష్టమేఽన్తర ఆయాతే	13	11	84	ఆయుష్మతోఽమ్బుధారాయా	13	20
60	అసదవిషయమంఘ్రిం భావగమ్యం	12	47	85	ఆయుః పరం వపురభీష్ట	17	10
61	అసురాణాం సుధాదానం	9	19	86	ఆరూహ్య బృహతీం నావం	24	35
62,	అహం గిరిత్రశ్చ సురాదయో యే	6	15	87	ఆరేభిరే సుసంయత్తా	7	2
63	అహం భవో యూయమ	5	21	88	ఆరురుక్షంతి మాయాభిః	11	5
64,	అహో ప్రణామాయ కృతః	23	2	89	ఆర్యకస్య సుతస్తత్ర	13	26
65	అహో బత భవాన్యేతత్	7	37	90	ఆవర్తనోద్వర్తనకమ్పితస్తన	12	19
66	అహో బ్రాహ్మణదాయాద	19	18	91	ఆసీద్గిరివరో రాజన్	2	1
67.	అహీన్ద్రసాహస్ర	7	14	92	ఆసాం ప్రాణపరీప్సూనాం	7	38
68	అహో రూప మహో ధామ	9	2	93	ఆస్థిత స్తద్విమానాగ్ర్య	10	18
69	అహం త్వామృషిభిః సాకం	24	37	94	ఆసీదతీతకల్పాంతే	24	7

శ్లోకసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	శ్లోకసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
42	ఉత్థాయాపరరాత్రాన్తే	4	24	165	ఏవం నిరాకృతో దేవో	11	11
143.	ఉపైస్త్రిః కేచిదిమైః	10	9	166	ఏవ మింద్రాయ భగవాన్	23	4
	ఋ—3			167	ఏవం విమోహిత స్తేన	24	25
144.	ఋతధామా చ తత్రేంద్రో	13	28	168	ఏవం పుత్రేషు నష్టేషు	16	1
145	ఋషేస్తు వేదశిరసస్తుషితా	1	21	169	ఏవం త్వహరహః కుర్యాద్	16	47
146	ఋషయః కల్పయాఞ్చక్రుః	8	12	170	ఏవ మభ్యర్థితో౽దిత్యా	16	18
	ఏ-49			171	ఏవ మశ్రద్ధితం శిష్యమ్	20	14
147.	ఏవం గజేంద్ర ముపవర్ణిత	3	30	172	ఏవం శప్తః స్వగురుణా	20	16
48	ఏవం వ్యవసితో బుద్ధ్యా	3	1	173	ఏక ఏవేశ్వర స్తస్మిన్	6	17
49	ఏవం విరించ్యాదిభిరీడిత	6	16	174.	ఏకదా కృతమాలాయాం	24	12
150	ఏవం స్తుతః సురగణైః	6	1	175.	ఏక స్త్వమేవ సదసద్	12	8
151	ఏవం విమోక్ష్య గజయూథపం	4	13	176.	ఏకదా కశ్యప స్తస్యా	16	2
152.	ఏవం శప్త్వా గతో౽గస్త్యో	4	11	177.	ఏకా న్తినో యస్య న కఞ్చనార్థం	3	20
153	ఏవం సుమ న్త్రితార్థాస్తే	15	32	178	ఏతన్నో భగవన్ సర్వ	24	3
154	ఏవం విమృశ్యావ్యభిచారి	8	23	179.	ఏతన్మహారాజ తవేరితో మయా	4	14
155	ఏవం మామ స్త్వత్రి భగవాన్	7	41	180	ఏతస్మిన్నంతరే విష్ణుః	8	4
156.	ఏవం నవి పార్ష్ణి ర్యోధనార్థం	15	7	181.	ఏతత్ పరం ప్రపశ్యామో	7	25
157	ఏవం భగవతా రాజన్	12	41	182	ఏతత్ కల్పవికల్పస్య	14	11
158	ఏవం బలేర్మహీం రాజన్	23	19	183	ఏతత్ వేదితు మిచ్ఛామో	15	2
159	ఏవం సనిశ్చిత్య	19	10	184.	ఏతన్మహః కీర్తయతో౽	12	46
160.	ఏవం విప్రకృతో రాజన్	22	1	185	ఏతన్మే భగవాన్ పృష్టః	16	25
161.	ఏవం సురాసురగణాః సమదేశకాల	9	28	186	ఏతత్పయోవ్రతం నామ	16	58
162.	ఏవం తాం రుచిరాపాంగీం	12	24	187	ఏతాన్ వయం విజేష్యామో	21	24
163.	ఏవ మభ్యర్థితో విష్ణుః	12	14	188	ఏతావదుక్త్వా భగవాన్	17	21
164.	ఏవం దైత్యైర్మహామాయైః	10	52	189	ఏతైర్మన్త్రైర్హృషీకేశ	16	28

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
287.	తతో గృహీత్వాఽమృతభాజనం	9	12
288	తతః సురగణాః సర్వే	10	4
289	తతో దదర్శోపవనే వరస్త్రియం	12	18
290	తత్తేఽహం దర్శయిష్యామి	12	16
291	తతస్తురాషాడిషుబద్ధపంజరాత్	11	26
292	తతశ్శూలం తతః ప్రాసం	10	44
293.	తతో నిపేతుస్తరవో	10	46
294	తతో మహాఘనా వ్యోమ్ని	10	49
295	తతః సముద్ర ఉద్వేలః	10	6
296	తతస్సుపర్ణాంసకృతాంఘ్రి	10	54
297	తతో రథో మాతలినా	11	16
298	తత బ్రహ్మసభాం జగ్ముః	5	18
299	తతో దేవాసురాః కృత్వా	6	32
300	తతస్తే మందరగిరి	6	33
301	తత్కృత్వా సుమహత్పుణ్యం	1	32
302	తతో గజేంద్రస్య	2	30
303	తథాసురానావిశ	7	71
304	తథాపి వదతో భూమన్	23	17
305.	తత్రాఽఽతురం యూథపతిం	2	28
306	తదాపతద్ గగనతలే	11	31
307	తదా సురేంద్రం దివి	20	19
308.	తద్వామనం రూప	20	21
309	తద్యథా వృక్ష	19	40
310.	తదా దేవర్షిగంధర్వా	4	1
311.	తదరోచత దైత్యస్య	6	31
312.	తదుగ్రవేగం దిశి	7	19
313	తద్వీక్ష్య వ్యసనం తాసాం	7	36
314	తదిదం కాలరశనం	11	8
315	తన్నైచ్ఛత్ దైత్యపతయో	7	3
316.	తప్యంతే లోకతాపేన	7	44
317	తపస్సారమయం త్వాష్ట్రం	11	35
318.	తమూచుర్మునయః ప్రీతాః	24	43
319.	తముత్థితం వీక్ష్య	7	9
320	తమింద్రసేనః స్వపితామహం	22	13
321.	తమాయాంతం సమాలోక్య	19	8
322	తమాహ సాతికరుణం	24	14
323.	తమవిక్లవమవ్రాడ	12	37
324	తమాత్మనోఽనుగ్రహార్థం	24	15
325	తయాపహృతవిజ్ఞాన	12	25
326	తవైవ చరణాంభోజే	12	6
327	తవైవ మారీచ	16	14
328.	త్వం బ్రహ్మ పూర్ణమమృతం	12	7
329	త్వం చానేన మహాభాగే	16	59
330.	త్వం సర్వవరదః పుంసాం	16	36
331	త్వయైవ దత్తం పద	22	16
332.	త్వం వై ప్రజానాం	17	28
333.	త్వయార్చితశ్చాహం	17	18
334.	త్వం సర్వలోకస్య	24	52
335.	త్వమేక స్సర్వజగతః	7	22
336	త్వం బ్రహ్మ పరమం	7	24
337.	త్వం శబ్దయోని	7	25
338.	త్వం తావదోషధీః	24	34

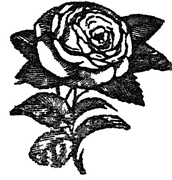
క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
339.	త్వం నూన మసురాణాం	22	5
340	త్వం దేవ్యాదివరాహేణ	16	27
341	త్వమాదిరంతో భువనస్య	17	27
342	త్వయా సంకథ్యమానేన	5	13
343	త్వం మాయయాఽఽత్మా	6	11
344	త్వయ్యగ్ర ఆసీత్	6	10
345	తస్యాం కృతాతిప్రణయా	9	28
346	తస్యాం నరేంద్ర కరభోరు	9	17
347	తస్యాసన్ సర్వతో యానై	10	19
348.	తస్యాః కరాగ్రాత్	12	23
349	తస్మాదింద్రోఽబిభేత్	11	33
350	తస్మాదేతద్వ్రతం భద్రే	16	62
351.	తస్యాపి దర్శయామాస	7	43
352	తస్యాం చక్రుః స్పృహాం	8	9
353.	తస్యా ఆసన మానిన్యే	8	10
354.	తస్యాంసదేశ ఉశతీం	8	24
355.	తస్యాః శ్రియ స్త్రిజగతో	8	25
356.	తస్యానుధావతో రేతః	12	32
357	తస్యాసౌ పదవీం రుద్రో	12	31
358	తస్మాత్త్వత్తో మహీం	19	16
359	తస్య తత్ పూజయన్	11	17
360	తస్యాసన్ సర్వతో దేవా	10	26
361	తస్య కర్మోత్తమం వీక్ష్య	10	43
362	తస్మిన్ ప్రవిష్టేఽసుర	10	55
363	తస్మాన్నిలయ ముత్సృజ్య	15	30
364.	తస్యానుశృణ్వతో రాజన్	22	18
365	తస్యాః ప్రాదురభూత్	17	4
366	తస్యా ఇత్యుపనీతాయ	18	17
367.	తస్మాదస్య వధో ధర్మో	21	13
368	తస్మాత్త్రీణి పదాన్యేవ	19	27
369	తస్మై బలిర్వారుణపాశ	22	14
370.	తస్యేత్థం భాషమాణస్య	22	12
371	తస్మాదీశ భజంత్యా మే	16	15
372	తస్యా దీనతరం వాక్య	24	16
373	తస్యోపనీయమానస్య	18	14
374.	తస్మా ఇమం శాపమదా దసాధుః	4	10
375	తస్యానుభావః కథితో	5	8
376	తస్మై నమః పరేశాయ	3	9
377	తస్య ద్రోణ్యాం భగవతో	2	9
378	తత్ర దానవదైత్యానాం	22	36
379	తత్ర రాజఋషిః కశ్చిత్	24	10
380.	తత్ర దేవా స్సుతపసో	18	1[illegible]
381	తత్రాన్యోన్యం సపత్నాస్తే	10	6
382	తత్ర దైవాసురో నామ	10	5
383	తత్రావినష్టావయవా	11	47
384	తత్రాద్రష్టస్వరూపాయ	5	25
385.	తత్రాపి దేవః సంభూత్యాం	5	9
386	తత్రేంద్రో రోచనః	1	20
387	తత్రాపి జజ్ఞే భగవాన్	1	30
388	తత్రైకదా తద్గిరికాననాశ్రయః	2	20
389	తాం శ్రీసఖీం కనకకుండల	9	18
390.	తాం వీక్ష్య దేవ ఇతి	12	22

శ్లోకసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకః
593	బలా న్మహేంద్ర త్రిదశాః	5	39
594	బలేః పదత్రయం భూమేః	15	1
595	బలేన సచివై ర్బుద్ధ్యా	21	23
596	బలి రేవం గృహపతిః	20	1
597	బలి ర్మహేంద్రం దశభి స్త్రిభిః	10	41
598	బలి శ్శోకనసా స్పృష్టః	11	48
599	బ్రహ్మ శర్వః కుమార శ్చ	[illegible]3	26
600	బ్రహ్మరుద్రాంగిరోముఖ్యాః	8	27
601.	బ్రహ్మాదయో లోకనాథాః	21	5
602	బ్రహ్మన్ య మనుగ్రహ్ణామి	22	24
603	బ్రహ్మన్ సంతనుశిష్యస్య	23	14
604	బ్రహ్మణా ప్రేషితో దేవాన్	11	43
605	బాదరాయణ ఏత త్తే	1	31
606	బిభేమి నాహం నిరయాన్	22	3
607.	బిభ్రత్ స్వకేశభారేణ	8	44
608	బిల్వైః కపిత్థై ర్జంబీరైః	2	14
609.	బుభుజే చ శ్రియం స్వృద్ధాం	15	36
610.	బ్రూహి కారణ మేతస్య	15	27
	భ-14		
611	భగవ న్నుద్యమో భూయాన్	15	25
612	భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి	24	1
613.	భద్రం ద్విజగవాం బ్రహ్మన్	16	11
614.	భవా నాచరితా న్యాపి	19	15
615	భవద్విధో భవా న్నాపి	15	29
616	భవద్భి ర్విజితా హ్యేతే	21	23
617.	భవితా రుద్రసావర్ణి	13	27
618	భవద్భి రమృతం ప్రాప్తం	11	44
619	భుక్తవత్సు చ సర్వేషు	16	56
620	భుంజీత తై రనుజ్ఞాతః	16	44
621	భుశుండిభి శ్చక్రగదర్ష్టిపట్టిశైః	10	36
622.	భూషణాని విచిత్రాణి	8	16
623.	భూతభావన భూతేశ	22	21
624	భోజయే త్తాన్ గుణవతా	16	54
	మ-37		
625.	మఘవాం స్త మభిప్రేత్య	15	24
626.	మత్స్యకూర్మవరాహాద్యైః	4	21
627.	మత్స్యకచ్ఛపసంచార	2	17
628.	మదీయం మహిమానం చ	24	38
629	మథ్యమానాత్ తథా సింధోః	7	16
630	మథ్యమానేఽర్ణవే సోఽద్రిః	7	6
631.	మధుకైః కాలతాలై శ్చ	2	12
632.	మధువ్రతవ్రాతవిఘుష్టయా	18	3
633	మధువ్రతస్రగ్వనమాలయా	20	33
634	మనవోఽస్మిన్ వ్యతీతాః షట్	1	4
635	మన్వంతరేషు భగవన్	14	1
636	మన శ్చైకాగ్రయా బుద్ధ్యా	17	3
637.	మనస్వినః కారుణికస్య	20	10
638.	మనవో మనుపుత్రా శ్చ	14	2
639	మను స్త్రయోదశో భావ్యో	13	30
640.	మను ర్వై ధర్మసావర్ణి	13	24
641.	మను ర్వా ఇంద్రసావర్ణి	13	33
642	మను ర్వివస్వతః పుత్ర	13	1

క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
844.	సముద్రః పీతకౌశేయ	8	15	870	సహాయేన మయా	6	28
845	సంధ్యాం విధో ర్వాసపి	20	24	871.	స్వాయంభువస్యేహ గురో	1	1
846	స్నాతః శుచిర్యథోక్తేన	16	45	872	స్వారోచిషో ద్వితీయస్తు	1	19
847	స్వాగతం తే నమస్తుభ్యం	18	29	873.	స్వాగతేనాభినంద్యాథ	18	27
848.	స విధాస్యతి తే	16	21	874.	సా తు తత్రైకరాత్రేణ	24	17
849.	స్వధామాఖ్యో హరేరంశః	13	29	875	సా త మాయాంత	12	26
850.	సర్వాత్మనీదం భువనం	20	30	876.	సా త్వం నః స్పర్ధమానానాం	9	6
851	సర్వమేతన్మయా ఖ్యాతం	28	28	877	సాధయిత్వామృతం రాజన్	10	2
852	సర్వేంద్రియగుణద్రష్ట్రే	3	14	878	సాలావృకాణాం స్త్రీకాం	9	10
853.	సరోఽనిలం పంకజరేణు	2	24	879	స్వాధ్యాయశ్రుతసంపన్నాః	7	4
854.	సర్వతోఽలంకృతం దివ్యైః	2	10	880	సావర్ణి స్తపతీ	13	10
855	సరిత్సరోభిరచ్ఛోదైః	2	8	881	సిద్ధచారణగంధర్వ	2	5
856	సర్గం ప్రజేశరూపేణ	14	9	882	సిద్ధవిద్యాధరగణాః	18	9
857	సర్వే లీలావతారాస్తే	24	29	883	సినీవాల్యాం మృదాఽఽలిప్య	16	26
858.	సర్వతః శరకూటేన	11	24	884	సింహనాదాన్ విముంచంత	10	24
859.	సర్వసాంగ్రామికోపేతం	10	17	885	స్త్రీషు నర్మవివాహే చ	19	43
860	సరిత్సరస్సు శైలేషు	12	34	886	సుదర్శనాదిభిః స్వాస్త్రైః	6	7
861.	ససర్జాథాసురీం మాయా	10	45	887.	సునందాయాం వర్షశతం	1	8
862	సవ్రీడస్మితవిక్షిప్త	8	46	888.	సుమహత్ కర్మ	23	27
863.	స్వపుష్కరేణోద్ధృత	2	26	889.	సురాసురేంద్రైర్భుజ	7	10
864	స సింహవాహ ఆసాద్య	11	14	890	సులభా యుధి	20	9
865	సత్రాయణస్య తనయో	13	35	891	సురస్త్రీకేశవిభ్రష్ట	15	18
866	స విశ్వకాయః పురుహూత	1	13	892.	సునందముఖ్యా ఉపతస్థు	20	32
867.	స విలోక్యేంద్రవాయ్వాదీన్	5	19	893	స్తూయమానో జనైః	14	10
868.	స వై న దేవాసుర	3	24	894	సృష్టో దైత్యేన	10	50
869	స వై పూర్వమభూద్	4	7	895.	సేయం గుణమయీ	12	40

అష్టమస్కంధ సమాప్తః

విజయ ముద్రాశాల, చిత్తూరు (ఆ ప్ర)

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

నవమస్కన్ధ విషయానుక్రమణికా

హరిః ఓమ్

ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితే, శ్రీమద్భాగవతే,

నవమః స్కన్ధః

అథ ప్రథమో ఽధ్యాయః

విష్ణురాత ఉవాచ—

మన్వంతరాణి సర్వాణి త్వయోక్తాని శ్రుతాని మే,
వీర్యాణ్యనంతవీర్యస్య హరే స్తత్ర కృతాని చ ౧

యోఽసౌ సత్యవ్రతో నామ రాజర్షి ర్ద్రమిడేశ్వరః,
జ్ఞానం యోఽతీతకల్పాంతే లేభే పురుషసేవయా ౨

శ్రీమద్వీరరాఘవవ్యాఖ్యా

పూర్వస్కన్ధాంతే "స తు సత్యవ్రతో రాజా జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః, విష్ణోః ప్రసాదాత్కల్పేఽస్మి న్నాసీ ద్వైవస్వతో మను" రితి ప్రకృతస్య భగవత్పూరానుగ్రహవిషయస్య మహాభాగవతస్య వర్తమానస్య సప్తమస్య వైవస్వతమనోర్వంశం "సప్తమో వర్తమానోయ స్తదపత్యాని మే శృణు ఇక్ష్వాకుశ్చ నృగశ్చైవే" త్యాదినా సఙ్గ్రహేణోక్తం విస్తరతో బుభుత్సు రుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి రాజా (మన్వంతరాణీత్యాదిభిః పఞ్చభిః) యాన్యష్టమాదౌ మయా పృష్టాని మన్వంతరాణి తేష్వవతీర్ణేన భగవతా కృతాని వీర్యాణి చ తాని సర్వాణి, త్వయా, వర్ణితాని మే మయా, శ్రుతాని చ ౧

తథా యోఽసావతీతకల్పే ద్రమిడదేశాధిపస్సత్యవ్రతాఖ్యో, రాజర్షి రతీతకల్పావసానే పరమపురుషస్య, సేవయా హేతుభూతయా స్వపరయాథాత్మ్యం జ్ఞానం లేభే ప్రాప్తవాన్ ౨

స వై వివస్వతః పుత్రో మను రాసీదితి శ్రుతమ్,
తత స్తస్య సుతాః ప్రోక్తా ఇక్ష్వాకుప్రముఖా నృపాః ౩

తేషాం వంశం పృథ గ్బ్రహ్మ న్వంశానుచరితాని చ,
వర్ణయస్వ మహాభాగ నిత్యం శుశ్రూషతాం హి నః ౪

యే భూతా యే భవిష్యాశ్చ భవం త్యద్యతనాశ్చ యే,
తేషాం నః పుణ్యకీర్తీనాం పూర్వేషాం వద విక్రమాన్. ౫

శ్రీసూత ఉవాచ—

ఏవం పరిక్షితా రాజ్ఞా సదసి బ్రహ్మవాదినామ్,
పృష్టః ప్రోవాచ భగవాన్ శుకః పరమధర్మవిత్ ౬

శ్రీశుక ఉవాచ—

శ్రూయతాం మానవో వంశః ప్రాచుర్యేణ పరంతప,

స ఏవ సత్యవ్రతోఽస్మి న్కల్పే, వివస్వతః పుత్రో భూత్వా, మను, ర్వైవస్వతాఖ్య, స్సప్తమో, మను రాసీ దితి వ త్వత్తో, మయా, శ్రుత, మిత్యుక్తానువాదః అథ ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి తస్య వైవస్వతస్య మనో ర్యే సుతా ఇక్ష్వాకుప్రభృతయః, త్వయా కథితాః, మయా శ్రుతా శ్చ, తేషా మిక్ష్వాక్వాదీనాం పృథక్పృథగ్వంశం తద్వంశజానాం చరితాని చాధునా, హే బ్రహ్మన్, మహాభాగ, స్సర్వజ్ఞ శ్రోతు మిచ్ఛతాం నోఽస్మాకం కథయ ౩—౪

తస్య వైవస్వతస్య మనో ర్వంశే యే భూతా అతీతాః యే చ భవిష్యాభావినో యేవాద్యతనా వర్తమానాశ్చ, భవన్తి తేషాం సర్వేషాం పుణ్యాపుణ్యావహా కీర్తిర్యేషాం పూర్వేషాం విక్రమాన్ వద చరిత్రాణి కథయ, పుణ్యకీర్తీనామిత్యనేన తద్విక్రమాణామశ్రోతవ్యత్వశఙ్కా నిరస్తా ౫

ఏవం రాజ్ఞా పృష్టో భగవా న్బాదరాయణి ర్వైవస్వతమనువంశం తద్వంశ్యచరిత్రాణి చ యథావ ద్వక్తు ముపచక్రమ ఇత్యాహ సూతః (ఏవ మితి) ఇత్థం బ్రహ్మవాదినామృషీణాం సదసి రాజ్ఞా పరీక్షితా పృష్టః పరమధర్మవిత్ భాగవతగుణవర్ణనసోత్కృష్టధర్మత్వాభిజ్ఞో భగవాన్ శుకః ప్రోవాచ ౬

తదేవాహ (శ్రూయతా మిత్యాదినా) తావద్వైవస్వతమనువంశ మాచిఖ్యాసు స్తద్వంశ్యానాం

(వైవస్వతమనువంశకథనం)

న శక్యతే విస్తరేణ వక్తుం వర్షశతైరపి. ౬

పరావరేషాం భూతానా మాత్మా యః ప్రకృతేః పరః,
స ఏవాసీ దిదం విశ్వం కల్పాంతేఽన్య న్నకిఞ్చన ౭

తస్య నాభే స్సమభవ త్పద్మకోశో హిరణ్మయః,
తస్మి న్జజ్ఞే మహారాజ స్వయంభూ ర్భూతభావనః ౮

తచ్చరిత్రాణాం చానంత్యాత్కార్త్స్న్యేన వక్తుం శ్రోతుం చాశక్యత్వా త్ప్రాధాన్యేన కాశ్చి త్తద్వంశ పరంపరాః కథయామీత్యభిప్రయన్నాహ (శ్రూయతా మితి) హేపరంతప మానవః వైవస్వతమనో స్సంబంధి వంశః ప్రాచుర్యేణ కథయతో, మ త్తః శ్రూయతాం ప్రాచుర్యేణేత్యనేన సాకల్యేన వక్తుం శ్రోతుం చాశక్య ఇత్యభిప్రేతం తదేవాహ (న శక్యత ఇతి) స్ఫుటార్థః ౬

మనోరర్వాచీనాంతద్వంశపరంపరాం వివక్షు స్తావ త్తతః పూర్వపరంపరా మాహ (పరా వరేషా మితి) ఇదం పరిదృశ్యమానం స్థూలచిదచిదాత్మకం బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతం కృత్స్నం జగద తీతకల్పాంతే స ఏవాసీత్ కోఽసౌ యదాత్మకం జగదాసిదిత్యత్రాహ యః, పరావరేషా ముచ్చావచానాం భూతానా మాత్మాఽంతఃప్రవిశ్యధారకః పరమపురుషః స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మా ప్రలయదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేన కారణతయాఽవస్థితో బభూవే త్యర్థః అన్యత్స్వ వమానం, కారణం వస్తు నాసీదిత్యర్థః స ఏవాసీ దిదం విశ్వం కల్పాంత ఇత్యనేన ''సదేవసోమ్యేద మగ్ర ఆసీ" దితి శ్రుత్యర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః అన్య న్న కింఞ్చ నేత్యనే ''నైక మేవాఽద్వితీయ" మిత్యస్యార్థః. మనో ర్వంశస్య పూర్వావధిద్యోతనాయ పంచపురుషాంతరితత్వేఽపి సాక్షా ద్భగవ ద్వంశప్రసూతత్వఖ్యాపనాయ చ పరావరేషా మిత్యాది శ్లోకత్రయం ప్రవృత్తమ్ ౭

తస్య ప్రలయదశాయాం సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేనావస్థితస్య కారణభూతస్య ''బహుస్యాం ప్రజాయేయే'' త్యు క్తవిధసిసృక్షానంతరం మహదాదిపృథివ్యంతతత్వోత్ప త్తిద్వారా తై రారబ్ధే బ్రహ్మాండే గర్భోదకేషు శయానస్యానిరుద్ధరూపిణో భగవతో నాభే ర్హిరణ్మయః ప్రకాశబహుళః పద్మకోశః త్రిభు వనాత్మకః పద్మకోశ, స్సమభవ దిత్యర్థః. హే మహారాజ తస్మి న్నాభిపద్మే, చతుర్ముఖో బ్రహ్మా సంబభూవ. ౮

మరీచి ర్మనస స్తస్య జజ్ఞే తస్యాపి కశ్యపః,
దాక్షాయణ్యాం తతోఽదిత్యాం వివస్వా నభవ త్సుతః ౧౦

తతో మను శ్శ్రాద్ధదేవ స్సంజ్ఞాయా మాస భారత,
శ్రద్ధాయాం జనయామాస దశపుత్రా న్స ఆత్మవాన్. ౧౧

ఇక్ష్వాకునృగశర్యాతిదిష్టధృష్టకరూశకాన్,
నరిష్యంతం పృషధ్రం చ నభగం చ కవిం విభుమ్. ౧౨

అప్రజస్య మనోః పూర్వం వసిష్ఠో భగవా న్కిల,
మిత్రావరుణయో రిష్టిం ప్రజార్థ మకరో ద్విభుః ౧౩

తత శ్శ్రద్ధా మనోః పత్నీ హోతారం సమయాచత,
దుహిత్రర్థ ముపాగమ్య ప్రణిపత్య పయోవ్రతా ౧౪

తస్య చతుర్ముఖస్య మనసః మరీచి ర్జజ్ఞే మానస ఇతి పాఠే తస్య మరీచి ర్మానసః పుత్రో జజ్ఞే ఇత్యర్థః తస్యాపి మరీచేః కాశ్యపః పుత్ర స్సంబభూవ, తస్య కాశ్యపస్య భార్యాయాం దక్షదుహితర్య దిత్యాం వివస్వా, న్సుత స్సమభవత్ ౧౦

తత స్తస్య వివస్వత, స్సంజ్ఞాఖ్యాయాం భార్యాయాం శ్రాద్ధదేవో మనుర్వైవస్వత స్సమభవత్ తతః ప్రశ స్తమనస్కో, వైవస్వతో మనుః శ్రద్ధాయాం భార్యాయాం, దశ, పుత్రాన్, జనయామాస. ౧౧

తానాహ (ఇక్ష్వాక్వితి) ఇక్ష్వాక్వాదీన్, జనయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః ౧౨

సూర్యపౌత్రస్య సుద్యుమ్నస్య స్త్రీత్వే సతి బుధాత్పురూరవః ప్రభృతి సోమవంశప్రవృత్తిం వక్తుం సప్రస్తావమిళోపాఖ్యాన మాహ (అప్రజస్యేతి) పూర్వమిక్ష్వాకుప్రభృతీనా ముత్పత్తేః ప్రాగపుత్రస్య, మనోః ప్రజార్థం పుత్రార్థం మిత్రావరుణదేవతాకా మిష్టిం మనో, రాచార్యో భగవాన్ వసిష్ఠః అకరోత్ అయోజయ దిత్యర్థః ౧౩

తత స్తత్ర యాగే క్రియమాణే సతి, మనోః పత్నీ శ్రద్ధా, పయోవ్రతా పయః క్షీరమేవ వ్రతమాహారో నియతో యస్యా స్సా హోతారముపాగమ్య హోతు స్సమీపమాగత్య, ప్రణిపత్య నమస్కృత్య చ దుహిత్రర్థ, మయాచత కన్యా మమ యథా భవే త్తథా యజేతి ప్రార్థితవతీత్యర్థః ౧౪

(వైవస్వతమనువంశకథనం)

ప్రేషితోఽధ్వర్యుణా హోతా ధ్యాయం స్తత్సమాహితః,
వాచా తేన గృహీతేన వషట్కారం గృణం ద్విజః ౧౫

హోతు స్తద్వ్యభిచారేణ కన్యేళా నామ సాఽభవత్,
తాం విలోక్య మనుః ప్రాహ నాతిహృష్టమనా గురుమ్. ౧౬

భగవ న్కిమిదం జాతం కర్మ వో బ్రహ్మవాదినామ్,
విపరీత మహో కష్టం మైవం స్యా ద్బ్రహ్మవిక్రియా. ౧౭

యూయం మంత్రవిదో యుక్తా స్తపసా దగ్ధకిల్బిషాః,

తతోఽధ్వర్యుణా ప్రేషితః హోతర్యజేతి ప్రేషితో హోతా సుష్ఠు సమాహితచిత్తః తత్తయా ప్రార్థితం ధ్యాయన్ వాచా, వషట్కారం గృణన్ వషడిత్యుచ్చరన్ గృహీతేన తేన హవిషా అయజదితి శేషః ౧౫

తతో హోతు స్తద్వ్యభిచారేణ యజమానసంకల్పవిపరీతసంకల్పరూపేణ వ్యభిచారేణ ఇళేతి ప్రసిద్ధా సా కన్యా బభూవ యా యాచితా, సైవ కన్యా సంబభూవ న తు మనునా యాచితః పుత్ర ఇత్యర్థః, తాం సంభూతాం కన్యాం, విలోక్య నాతీవహృష్టం మనో యస్య తాదృశః గురుం వసిష్ఠమాహ ౧౬

ఉక్తిమేవాహ (భగవన్నితి ద్వాభ్యాం) హే భగవన్ బ్రహ్మవాదినాం వో యుష్మాక మిదం కర్మ యుష్మాభి రనుష్ఠిత మిదం కర్మ, విపరీతం జాతం, కిం సంకల్పితఫలవిపరీతఫలదం ఖల్విత్యర్థః అస్తు కో దోష ఇత్యత ఆహ (అహో కష్ట మితి) కిం తత్కష్టం, తత్రాహ (మైవ మితి) బ్రహ్మవిక్రియా మంత్రవికారః మంత్రశక్తివిపర్యాసః, మైవం స్యాత్, ఏవం భవితుం నార్హతీ త్యర్థః మంత్రశక్తివిపర్యయ ఏవ మహత్కష్ట మిత్యర్థః. ౧౭

బ్రహ్మవాదినాం వ ఇత్యనేనాభిప్రేతం వివృణోతి (యూయ మితి) యూయం మంత్రవిదః మంత్రస్వరూపతద్వినియోగాద్యభిజ్ఞాః యుక్తా స్సమాహితచిత్తాః, తపసా దగ్ధం, కిల్బిషం చింతితవిపరీతఫలదం, యేషాం తే తదేవం భూతానాం యుష్మాకం, కుతః కస్మాద్ధేతోః, సంకల్ప

కుత స్సంకల్పవైషమ్య మనృతం విబుధేష్వివ ౧౮

తన్నిశమ్య వచ స్తస్య భగవా న్ప్రపితామహః,
హోతు ర్వ్యతిక్రమం జ్ఞాత్వా బభాషే రవినందనమ్ ౧౯

ఏతత్సంకల్పవైషమ్యం హోతు స్తే వ్యభిచారతః,
తథాఽపి సాధయిష్యేఽహం సుప్రజా స్త్వం స్వతేజసా ౨౦

ఏవం వ్యవసితో రాజ న్భగవా న్స మహాయశాః,
అస్తౌషీ దాదిపురుష మిళాయాః పుంస్త్వకామ్యయా ౨౧

తస్మై కామవరం తుష్టో భగవా న్హరిరీశ్వరః,
దదా విళాఽభవ త్తేన సుద్యుమ్నః పురుషర్షభః ౨౨

వైషమ్యం చింతితవైషమ్య మభూత్ తత్ర విబుధేష్వనృతమివేతి దృష్టాంతః యథా విబుధేష్వ నృతం భవితుం నార్హతి తథా భవత్సు భవితు మనర్హం సంకల్పవైషమ్యం కస్మాద్ధేతో ర్బభూవేత్యర్థః ౧౮

ఏవ ముక్త స్త మాహ వసిష్ఠ ఇత్యాహ మునిః-తత్, ఏవ ముక్తం మనో వచః నిశమ్య శ్రుత్వా, నోఽస్మాకం పితామహః, అస్య ప్రేత్యాదిః, ప్రపితామహః భగవా న్వసిష్ఠః, హోతుః వ్యతిక్రమం సంకల్పవిపర్యాసం, జ్ఞాత్వా, రవినందనం మనుం బభాషే ఉవాచ ౧౯

(ఏత దితి) హోతు ర్వ్యభిచారాద్విపరీతసంకల్పరూపాద్ధేతో, స్తవైత, త్సంకల్ప వైషమ్యం యద్యప్యభూత్, తథాఽప్యహం స్వతేజసా స్వతపోబలెన సుప్రజా స్త్వం సాధయిష్యే కన్యాయా ఏవ పుంస్త్వం సాధయిష్య ఇత్యర్థః ౨౦

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ భగవాన్వసిష్ఠస్తథైవ సాధితవానిత్యాహ ముని. (ఎవ మితి) హే రాజ న్నిత్థం, వ్యవసితః నిశ్చయయుక్తః స మహాయశా విపులకీర్తిర్భగవా న్వసిష్ఠః, ఆదిపురుషం భగవంత, మిళాయాః కన్యాయాః పుంస్త్వకామ్యయా పుంస్త్వసంపాదనేచ్ఛయా, అస్తౌషీత్ ౨౧

తతః ఈశ్వరో భగవాన్ హరి స్తత్కృతేన స్తోత్రేణ తుష్టః ప్రసన్న స్తస్మై వసిష్ఠాయ కామం వరం ఇష్ట మిళాయాః పుంస్త్వరూపం వరం దదౌ తత స్తేన వరేణ హేతునా సా ఇళా సుద్యుమ్నాఖ్యః, పురుషశ్రేష్ఠో బభూవ ౨౨

(వైవస్వతమనువంశకథనం)

స ఏకదా మహారాజ విచర న్మృగయాం వనే,
వృతః కతిపయామాత్యై రశ్వ మారుహ్య సైంధవమ్ ౧౩

ప్రగృహ్య రుచిరం చాపం శరాంశ్చ పరమాద్భుతాన్,
దంశితోఽనుమృగం వీరో జగామ దిశ ముత్తరామ్ ౧౪

స కుమారో వనం మేరో రధస్తా త్ప్రవివేశ హ,
యత్రాస్తే భగవాన్‌శర్వో రమమాణ స్సహోమయా. ౧౫

తస్మిన్ప్రవిష్ట ఏవాఽసౌ సుద్యుమ్నః పరవీరహా,
అపశ్య త్స్త్రియ మాత్మాన మశ్వం చ బడబాం నృప. ౧౬

తదా తదనుగా స్సర్వే హ్యాత్మలింగవిపర్యయమ్,
దృష్ట్వా విమనసోఽభూవ న్వీక్షమాణాః పరస్పరమ్ ౧౭

స, వీరస్సుద్యుమ్నః, కదాచి, ద్ధే మహారాజ వనే, మృగయాం విచరన్ మృగయాం కర్తు మిత్యర్థః, కతిపయై, రమాత్యైర్మంత్రిభిః పరివృతః, సైంధవం సింధుదేశోద్భవమశ్వ, మారుహ్య ౧౩

రుచిరం సుందరం దృఢం చ, చాపం ధను, స్తథాఽద్భుతాన్నిశితాన్ శరాం శ్చ, ప్రగృహ్య, దంశితః కవచితః, ఉత్తరాం దిశం ప్రత్య నుమృగం ప్రతిమృగం జగామ విచచార ౧౪

ఏవం విచరన్ స, కుమారస్సుద్యుమ్నో, మేరోః పర్వతస్యా ధస్తా త్స్థితం వనం, ప్రవివేశ హేత్యాశ్చర్యే ఖేదే చ తత్ప్రదేశస్య పునః స్త్రీత్వాప త్తిహేతుత్వాత్ఖేదః, పరాక్రమాతిశయా దాశ్చర్యం చ వనం విశినష్టి (యత్రేతి) యత్ర వనే, భగవాన్ శర్వో రుద్రః, ఉమయా సహ, రమమాణః ఆస్తే, తద్వనం ప్రవివేశ, ఇలావృతవర్షస్థవనం ప్రవివేశే త్యర్థః ౧౫

పరాన్ శత్రూన్, వీరాన్, హంతీతి తథా అసౌ సుద్యుమ్న, స్తత్ర వనే, ప్రవిష్ట ఏవ ప్రవేశమాత్రేణై వేత్యర్థః. హేనృప ఆత్మానం, స్త్రియ మశ్వం, బడబాం చాపశ్యత్ ౧౬

తదా తస్య సుద్యుమ్నస్యానుగా, స్సర్వే ఆత్మలింగం పుంస్త్వం, తద్విపర్యయం స్త్రీత్వ మిత్యర్థః, త ద్దృష్ట్వా పరస్పరం వీక్షమాణా, విమనసః అహో కిమేత దస్మాకం ప్రాప్త మితి ఖిన్న చిత్తా బభూవుః. ౧౭

రాజోవాచ—

కథ మేవంవిధో దేశః కేన వా భగవా న్కృతః,
ప్రశ్న మేవం సమాచక్ష్వ పరం కౌతూహలం హి నః. ౨౮

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏకదా గిరిశం ద్రష్టు మృషయ స్తత్ర సువ్రతాః,
దిశో వితిమిరాభాసా కుర్వంత స్సముపాగమన్. ౨౯

తా న్విలోక్యాంబికాదేవీ వివస్త్రా వ్రీడితా భృశమ్,
భర్తు రంకా త్సముత్థాయ నీవీమాశ్వథపర్యధాత్ ౩౦

ఋషయోఽపి తయో ర్వీక్ష్య ప్రసంగం రమమాణయోః,
నివృత్తాః ప్రయయు స్తస్మా న్నరనారాయణాశ్రమమ్ ౩౧

పంచమస్కంధే యత్రప్రవిష్టస్య స్త్రీభావ ఆపద్యతే తన్నిమిత్తం పశ్చాద్వక్ష్య ఇతి ప్రతిజ్ఞాతస్య స్త్రీత్వాపత్తినిమిత్తోపపాదనస్యావసరప్రాప్తతామాలోచ్య తద్విస్తరతో బుభుత్సుః పృచ్ఛతి రాజా (కథ మేవ మితి) హే భగవ, న్నేవం విధో, దేశః స్వస్మి న్ప్రవేశమాత్రేణ స్త్రీత్వాపత్తినిమిత్తభూతో దేశః కథం ఏవం విధం దేశం న సంభావయామీతి భావః, యది కథంచిత్సంభవే త్తర్హి కేనైవం విధః కృత ఇతి ప్రశ్నప్రకారః ఏవం మయా కృతం ప్రశ్నం, సమాచక్ష్వ ప్రశ్నశబ్దఉపచారా త్తదుత్తరే వర్తతే, ప్రశ్నస్యోత్తరం వదే త్యర్థః, యద్వా, ప్రశ్నశబ్దేన తన్నిమిత్తముక్తదేశనిష్ఠం స్త్రీత్వాపాదకత్వం లక్ష్యతే తదుపపాదయే త్యర్థః, తచ్ఛ్రవణేఽస్మాక మతీవ కౌతూహలముత్సాహో వర్తతే, అత స్సమాచక్ష్వేతి భావః ౨౮

ఏవ మాపృష్టో యథావత్తదుపపాదయితుం తత్ప్రస్తావమాహ మునిః (ఏకదేతి త్రిభిః) కదాచి, దృషయ స్తపోనిష్ఠాహరం రుద్రం, ద్రష్టుం, తత్రేశాప్సృతస్థే వనే సముపాగమన్ జగ్ముః, కథంభూతా స్సంతః భాసా స్వదీప్త్యా దిశో వితిమిరాః కుర్వంత స్సంతః, విగతం తిమిర మాసమంతా ద్భాసః ప్రకాశశ్చ, యాసు, తథాభూతాః కుర్వంత ఇతి వా ౨౯

అథ తాన్ తత్ర సముపాగతానృషీ న్విలోక్య, అంబికాదేవీ వివస్త్రా నగ్నా సతీ, అత ఏవ నితరాం లజ్జితా, భర్తుశ్శర్వస్యా, ఙ్కాదాశు సముత్థాయ, నీవీం నీవీయుక్తం వస్త్రం పర్యధాత్ ధృతవతీ ౩౦

తదా ఋషయోఽపి రమమాణయో స్తయో ర్భవభవాన్యోః ప్రసంగం రత్యభినివేశప్రసంగం వీక్ష్యాఽఽలోచ్య తస్మాద్వనా న్నివృతా స్తత్ప్రసంగరహితం నరనారాయణాశ్రమం జగ్ముః. ౩౧

(వైవస్వతమనువంశకథనం)

తద్దైత ద్భగవా నాహ ప్రియాయాః ప్రియకామ్యయా,
స్థానం యః ప్రవిశేదేత త్స వై యోషి ద్భవేదితి ౩౨

తత ఊర్ధ్వం వనం తద్వై పురుషా వర్జయంతి హి,
సా చానుచరసంయుక్తా విచచార వనా ద్వనమ్ ౩౩

అథ తా మాశ్రమాభ్యాశే చరంతీం ప్రమదోత్తమామ్,
స్త్రీభిః పరివృతాం వీక్ష్య చకమే భగవా న్బుధః ౩౪

సాఽపి తం చకమే సుభ్రూ స్సోమరాజసుతం పతిమ్,
స తస్యాం జనయామాస పురూరవస మాత్మజమ్ ౩౫

ఏవం స్త్రీత్వ మనుప్రాప్త స్సుద్యుమ్నో మానవో నృపః,
సస్మార స్వకులాచార్యం వసిష్ఠమితి శుశ్రుమ ౩౬

ఉదా భగవాన్రుద్రః ప్రియాయా అమ్బికాయాః ప్రియం కర్తు మిచ్ఛయా, ఏతదాహ కథం? యః కశ్చిత్పుమా నేత త్స్థానం ప్రవిశేత్ స యోషి ద్భవే దితి ౩౨

తతో రుద్రశాపానంతరం తత్స్థానం సర్వే పురుషా వర్జయంతి తత్ర న ప్రవిశంతీ త్యర్థః హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ఏవం తద్దేశస్య స్త్రీత్వాపాదకత్వనిమిత్త మభిధాయాథ సుద్యుమ్నస్య స్త్రీత్వోపత్త్యనన్తరవృత్తాంత మాహ (సా చేతి) సా చ పూర్వమపి యోషిత్ మధ్యే పుంస్త్వం ప్రాప్తాఽపి పున స్త్రీత్వ మాపన్నా యోషిత్ అనుచరసంయుక్తా అనుచరీభి స్సంయుక్తా, అనుచరీసంయుక్తేతి వక్తవ్యే ఘాతపూర్వగత్యా పుంస్త్వనిర్దేశః వనాద్వనం వనాంతరా త్పునః పున ర్వనాంతరం విచచార ౩౩

తత స్స్వాశ్రమసమీపే చరంతీం, తాం, స్త్రీభిః పరివృతాం ప్రమదోత్తమా, మవలోక్య భగవా న్బుధ స్సోమపుత్ర శ్చకమే ౩౪

తథా సా చ సుభ్రూ స్సోమరాజసుతం ప్రతి చకమె పరస్పరకామనయా మిథునీబభూవతుః, స బుధ, స్తస్యాం యోషితి-పురూరవస్సంజ్ఞక మాత్మజ ముత్పాదయామాస. ౩౫

(ఏవం) స్త్రీత్వ మాపన్నో మనోః పుత్రో నృప స్సుద్యుమ్నః, స్వకులాచార్యం వసిష్ఠం సస్మార దధ్యౌ, ఇతి శుశ్రుమేత్యనేనోక్తవృత్తాంతస్యాసత్యత్వశఙ్కాం నివారయతి ౩౬

స తస్య తాం దశాం దృష్ట్వా కృపయా భృశపీడితః,
సుద్యుమ్న స్యాశయ న్పుం_స్త్వ ముపాధావత శంకరమ్ ౩౭

తుష్ట స్స తస్మై భగవా నృషయే ప్రీతి మావహన్,
స్వాం చ వాచ మృతాం కుర్వ న్నిద మాహ విశాంపతే ౩౮

మాసం పుమా న్స భవితా మాసం స్త్రీ తపసా తవ,
ఇత్థం వ్యవస్థయా కామం సుద్యుమ్నోవతు మేదినీమ్ ౩౯

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఆచార్యానుగ్రహా త్కామం లబ్ధ్వా పుం_స్త్వం వ్యవస్థయా,
పాలయామాస జగతీం నాభ్యనందన్ స్మ తం ప్రజాః ४०

స సంస్మృతో వసిష్ఠ _స్తస్య, దశా మవస్థాంతరాప_త్తిం దృష్ట్వా కృపయా నితరాం పీడితః పున స్సుద్యుమ్నస్య పుం_స్త్వ మాశయ౯ ఇచ్ఛ౯, అర్థయన్నితి పాఠాంతరం, తదాఽప్యయ మేవార్థః. శంకర ముపధావత అస్తావీదిత్యర్థః ౩౭

(స భగవా౯) శంకరః తదుపధావనేన తుష్ట _స్తస్మై వసిష్ఠాయ, ప్రీతి మావహా౯ కుర్వ౯ స్వాం స్వకీయాం వాచం "స్థానం యః ప్రవిశే దేత త్స వై యోషి ద్భవే" దిత్యు_క్తాం వాచం, ఋతాం సత్యాం చ కుర్వ౯ హే విశాంపతే, ఇదం వక్ష్యమాణ మాహ - తవ తపసా తపఃప్రభావేన, అయం సుద్యుమ్నో, మాసం పుమాన్భవతి మద్వాచా తు మాసం యోషి ద్భవిష్యతి, ఏవం సత్యావయో ర్న తపో వచసో రసత్యతేతి భావః ౩౮

ఇత్యేవం విధయా వ్యవస్థయా యం సుద్యుమ్నః కామం యథేచ్ఛం, మేదినీం పాలయ త్వితి ౩౯

తత ఏవ మాచార్యస్య వసిష్ఠస్యానుగ్రహా త్కామ మిష్టం, పుం_స్త్వం, వ్యవస్థయా ఏకైక మాసాంతరితత్వరూపయా వ్యవస్థయా లబ్ధ్వా, జగతీం పాలయామాస. తథాఽపి తం సుద్యుమ్నం, ప్రజా నాభ్యనంద౯ స్మ నాభినందితవంతః ఖలు. మాసం మాసం స్త్రీత్వేన లజ్జయా సంవీయావస్థానాదితి భావః ४०

(వైవస్వతమనువంశకథనం)

తస్యోత్కలాదయో రాజ్ఞో విమలశ్చ సుతా స్త్రయః,
ఉత్తరాపథరాజానో బభూవు ర్ధర్మవత్సలాః ౪౧

తతః పరిణతే కాలే ప్రతిష్ఠానపతిః ప్రభుః,
పురూరవస ఉత్సృజ్య గాం పుత్రాయ గతో వనమ్ ౪౨

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

తస్య రాజ్ఞ స్సుద్యుమ్న స్యోత్కలాదయ, స్త్రయ స్సుతా బభూవుః తే చ ఉత్తరాపథ రాజానః దక్షిణదేశాధీశ్వరాః సమాసాంతవిధే రనిత్యత్వా "ద్రాజాహ" ఇతి టజభావః ధర్మవత్సలాః ధర్మానుకూలవాత్సల్యయుక్తాశ్చ బభూవుః ౪౧

తతః కాలే పరిణతే సతి కాలవశా జ్జరాయాం ప్రాప్తాయా మిత్యర్థః, ప్రతిష్ఠానపతిః, ప్రతి తిష్ఠత్యస్మిన్నితి ప్రతిష్ఠానం భూమండలం, అధికరణే లుట్ తస్యాధిపతి స్సుద్యుమ్నః ప్రభు ర్జితేంద్రియో భూత్వా, పురూరవసే బుధాదుత్పన్నాయ స్వపుత్రాయ గాం పృథ్వీ ముత్సృజ్య దత్వా వనం గతః, తపః కర్తు మితి శేషః ౪౨

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ప్రథమోఽధ్యాయః

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవంగతేఽథ సుద్యుమ్నే మను ర్వైవస్వత స్సుతే,
పుత్రకామ స్తప స్తేపే యమునాయాం శతం సమాః ౧

తతోఽయజ న్మను ర్దేవ మపత్యార్థే హరిం ప్రభుమ్,
ఇక్ష్వాకుపూర్వజా న్పుత్రా న్లేభే స్వసదృశా న్దశ ౨

పృషధ్రస్తు మనోః పుత్రో గోపాలో గురుణా కృతః,
పాలయామాస గా యత్తో రాత్ర్యాం వీరాసనవ్రతః ౩

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఏవం సోమవంశప్రవృత్తిమభిధాయాథ సుద్యుమ్నే వనం గతే సతి పున ర్మనోః పుత్రార్థం తపశ్చర్యాం భగవదారాధనం తత ఇక్ష్వాక్వాదిపుత్రలాభం, తత్పుత్రపౌత్రాదిపరంపరాం తచ్చరిత్రాణి చాహ (ఏవ మితి) ఇత్థం, సుతే సుద్యుమ్నే వనం గతే సత్యథ, మను ర్వైవస్వతః పుత్రాన్, కామయమానః యమునాయాం నద్యాం తత్తటే శతం సమా స్తప స్తేపే చకార ౧

తతోఽపత్యార్థే పుత్రార్థం దేవం హరిం ప్రభుం స్వతంత్రం భగవంత మయజదారాధిత వాన్, తత స్తస్య భగవతః, ప్రసాదాత్, స్వతుల్యా, నిక్ష్వాకుప్రభృతీన్, దశ, పుత్రా న్ప్రాప ఇక్ష్వాక్వాదయః పూర్వమేవ నిర్దిష్టాః ౨

తత్ర, పృషధ్రకవ్యో స్సంతత్యభావజ్ఞాపనాయ తచ్చరిత్రం తావదాహ (పృషధ్ర స్త్విత్యాదినా త్రయోదశానామనవాదిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన) మనోర్వైవస్వతస్య, పుత్రః, పృషధ్ర స్తు, తు శబ్దో ఽన్యేక్ష్వాక్వాదిభ్యస్సంతత్యభావకృతవైలక్షణ్యద్యోతనార్థః. గురుణా వసిష్ఠేన పిత్రా వా, గోపాలః కృతః గాః పాలయేతి నియుక్తః యతః అవహితస్సన్, వీరాసనమేవ వ్రతం యస్య తథాభూతో, రాత్ర్యాం ఖడ్గపాణిః, గాః పాలయామాస వ్యాఘ్రాదిభ్యో రరక్ష ౩

(పృషధ్రస్య తపోకథనం)

ఏకదా ప్రావిశ ద్గోష్ఠం శార్దూలో నిశి వర్షతి,
శయానా గావ ఉత్థాయ భీతా స్తా బభ్రము ర్వ్రజే ౪

ఏకాం జగ్రాహ బలవా న్సా చుక్రోశ భృశాతురా,
తస్యా స్తు క్రందితం శ్రుత్వా పృషధ్రోఽభిససార హ. ౫

ఖడ్గ మాదాయ తరసా ప్రలీనోడుగణే నిశి,
అజాన న్నచ్ఛిన ద్బభ్రోః శ్శిర శ్శార్దూలశంకయా ౬

వ్యాఘ్రోఽపి వృక్ణశ్రవణో నిస్త్రింశాగ్రహత స్తతః,
నిశ్చక్రామ దృఢం భీతో ర క్తం పథి సముత్సృజన్. ౭

మన్యమానో హతం వ్యాఘ్రం పృషధ్రః పరవీరహా,
అద్రాక్షీ త్స్వహతాం బభ్రుం వ్యుష్టాయాం నిశి దుఃఖితః ౮

ఏవం సత్యేకదా, నిశి రాత్ర్యాం వర్షతి సతి పర్జన్యే శార్దూలో వ్యాఘ్రః గోష్ఠం ప్రావిశత్ తదా తం దృష్ట్వా, తా శ్శయానా, గావో భీతా ఉత్థాయ వ్రజే గోష్ఠే బభ్రముః ౪

తదా బలవా, న్శార్దూల ఏకాం గాం జగ్రాహ, సా గృహీతా గౌ రాతురా సతీ, చుక్రోశ ఆక్రందితవతీ, తస్యా గ్గో, స్తత్క్రందితం నిశమ్య పృషధ్రస్సమీపమియాయ ౫

నిశి ప్రలీనా, ఉడుగణా నక్షత్రగణా, యస్మి న్ తస్మి న్ సమయే మేఘావృతత్వాదప్రకాశ్య నక్షత్రప్రకాశేనాపి వర్జితే సమయే, అత ఏవ, అజాన న్, శార్దూలశంకయా బభ్రోః కపిలాయా గో శ్శిరః ఖడ్గమాదాయ, తరసా బలేన, అచ్ఛినత్ చిచ్ఛేద ౬

తదా నిస్త్రింశః ఖడ్గ స్తస్యా, గ్రతః, ప్రహరణవేగా, త్సమీపస్థే వ్యాఘ్ర శ్ఛిన్నకర్ణో భూత్వా, నితరాం భీతః పథి ర క్తం సముత్సృజ న్, తతో గోష్ఠా న్నిష్క్రాంతః ౭

తతః పరవీరహా పృషధ్రో, వ్యాఘ్రం, హతం మన్యమానో నిశి వ్యుష్టాయా మతీతాయాం సత్యాం, ప్రభాతే, స్వేన హతాం, బభ్రూ, మద్రాక్షీత్ తతో, నితరాం దుఃఖితో బభూవ ౮

తం శశాప కులాచార్యః కృతాగస మకామతః,
న క్షత్రబంధు శ్శూద్ర స్త్వం కర్మణా భవితాఽమునా ౯

ఏవం శప్త స్స్వగురుణా ప్రత్యగృహ్ణా త్కృతాంజలిః,
అధారయ ద్వ్రతం వీర ఊర్ధ్వరేతా మునిప్రియమ్ ౧౦

వాసుదేవే భగవతి సర్వాత్మని పరేఽమలే,
ఏకాంతిత్వం గతో భక్త్యా సర్వభూతసుహృత్సమః ౧౧

విముక్తసంగ శ్శాంతాత్మా సంయతాక్షోఽపరిగ్రహః,
యదృచ్ఛయోపపన్నేన కల్పయ న్వృత్తి మాత్మనః ౧౨

త మకామతః ప్రమాదా, త్కృతాగసమపి, పృషధ్రం కులాచార్యో వసిష్ఠ శ్శశాప, శాప మేవాహ (నేతి) త్వం క్షత్రబంధురపి న భవితాసి, కిం త్వ మునా పాపేన కర్మణా, కేవలం, శూద్రో భవేతి ౯

ఇత్థం స్వగురుణా వసిష్ఠేన శప్తః, పృషధ్రః, కృతాంజలి శ్శాపం ప్రత్యగృహ్ణాత్ ప్రతి జగ్రాహ, తతో, వీరః పృషధ్రో జితేంద్రియో భూత్వా మునీనాం ప్రియం వ్రతం, భగవదుపాసనాత్మక, మధారయత్ భగవంత ముపాసాంచక్రే ఇత్యర్థః ౧౦

తతః కతిపయై ర్దినై స్స్వపహతాంతరాత్మని నిరస్తనిఖిలదోషే, పరస్మి న్బ్రహ్మణి, ఏకాంతిత్వం "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియ జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మత" మిత్యాదిస్థానోక్తానన్యప్రయోజనసాక్షాత్కారపర్యంతభక్త్యాత్మకజ్ఞాననిష్ఠత్వం ప్రాప్త స్సర్వభూతసుహృత్, సమః, సుఖదుఃఖయో రితి శేషః. ౧౧

విముక్తఐహికేష్వాముష్మికేషు చ భోగేషు సంగో, యేన సః శాంతః రాగాదిభిరకలుషిత ఆత్మా మనో, యస్య సంయతాని నియమితా న్యక్షాణీంద్రియాణి యేన న విద్యతే పరిగ్రహః దేహాతిరిక్త తదనుబంధీ యస్య సః యదృచ్ఛయోపపన్నే న దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా ఆత్మనో దేహస్య, వృత్తిం కల్పయన్ ధారణాం కుర్వన్. ౧౨

(పృషధ్రస్య తపోకథనం, ధృష్టస్య వంశకథనం చ)

ఆత్మన్యాత్మాన మాధాయ జ్ఞానతృప్త స్సమాహితః,
విచచార మహీ మేతాం జడాంధబధిరాకృతిః. ౧౩

ఏవం వృత్తో వనం గత్వా దృష్ట్వా దావాగ్ని ముత్థితమ్,
తేనోపభుక్తకరణో బ్రహ్మావాప పరం మునిః ౧౪

కవిః కనీయా న్విషయేషు నిస్పృహో విసృజ్య రాజ్యం సహబంధుభి ర్గృహాన్,
నివేశ్య చిత్తే పురుషం స్వరోచిషం వివేశ కైశోరవయాః పరాంగతిమ్, ౧౫

కరూషా న్మానవా దాస న్కారూషాః క్షత్రజాతయః,
ఉత్తరాపథగోప్తారో బ్రహ్మణ్యాధర్మవత్సలాః. ౧౬

ఆత్మని పరమాత్మన్యాత్మానం మన ఆధాయ నివేశ్య యద్వా ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మాన మాధాయ "ఓమిత్యాత్మానం యుంజతే" తిశ్రుత్యుక్తప్రకారేణ తచ్ఛేషతయా తదాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన వానుసంధాయేత్యర్థః జ్ఞానతృప్తః నిరతిశయానందరూపభగవదుపాసనాత్మకజ్ఞానే నైవ తృప్త స్తదన్య విషయనిస్పృహ స్సమాహితః అప్రకంప్యః భగవద్భక్తియోగనిష్ఠః జడాదీనామాకృతిరివాకృతిరాకారో యస్య సః, ఏతాం మహీం విచచార ౧౩

యావత్ప్రారబ్ధ మేవంవిధం వృత్తం వృత్తి ర్యస్య సః తదవసానే కదాచి ద్వనం ప్రవిశ్య, తత్రోత్థితం దావాగ్నిం, దృష్ట్వా తం ప్రవిశ్య, తేన దవాగ్నినోపభుక్తాని దగ్ధాని కరణాని కరచరణా దీని యస్య తాదృశో మునిః పృషధ్రః, పరంబ్రహ్మ అపాప ప్రాప్తవాన్ ౧౪

అథ కవే ర్వృత్తమాహ (కవిరిత్యేకేన) కనీయా నిక్ష్వాక్వాదీనాం సర్వేషా మవరజః, కవి, ర్విషయేషు శబ్దాదిషు నిస్పృహః అత ఏవ రాజ్యం బంధుభి స్సహ, గృహాం శ్చ త్యక్త్వా స్వారోచిషం స్వాభావికదీప్తియుక్తం "ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తా" దితి హి శ్రుతిః యద్వా, స్వప్రకాశం జ్ఞానస్వరూపం, పురుషం పరమపురుషం స్వచిత్తే, నివేశ్య చిత్తం తస్మిన్ స్థిరీకృత్యే త్యర్థః, కైశోరవయస్క ఏవ పరాం గతి మవాప ౧౫

అథ కరూషస్య వంశ మాహ (కరూషా దితి.) కారూషసంజ్ఞా స్త్రయః క్షత్రియాః ఉత్తర దేశస్య గోప్తారః బ్రహ్మణ్యాః బ్రాహ్మణేషు సాధవః ధర్మానుకూలవాత్సల్యయుక్తా శ్చాభవన్. ౧౬

ధృష్టా ద్ధార్ష్ట మభూ త్క్షత్రం బ్రహ్మభూయం గతిం క్షితౌ,
నృగస్య వంశ్య స్సుమతి ర్భూతజ్యోతి స్తతో వసుః ౧౭

వసోః ప్రతీత స్తత్పుత్ర ఓఘవా నోఘవ త్పితా,
కన్యా చౌఘవతీ నామ సుదర్శన ఉవాహ తమ్ ౧౮

చిత్రసేనో నరిష్యన్తా ద్దక్ష స్తస్య సుతోఽభవత్,
తస్య మీఢ్వాం స్తతః కూర్చ ఇంద్రసేన స్తత త్సుతః ౧౯

వీతిహోత్రి స్త్విందిసేనా త్తస్య సత్యశ్రవా స్సుతః,
ఉరుశ్రవా స్సుత స్తస్య దేవద త్త స్తతోఽభవత్ ౨౦

అథ ధృష్టస్య వంశం తద్వృత్తం చాహ (ధృష్టాదిత్యర్ధేన) ధృష్టాన్మానవా ద్ధార్ష్టిసంజ్ఞం, క్షత్రం క్షత్రజాత్యాశ్రయాణి కానిచి దపత్యాన్య భూవన్నిత్యర్థః, తచ్చ, క్షత్రం క్షితౌ బ్రహ్మభూయం గతం బ్రహ్మణో భావః బ్రహ్మభూయం అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకసంపత్తిః "బ్రాహ్మేణ జైమిని" రితి హి శారీరకం సూత్రం, త ద్గతం అస్మిన్ లోకే పరబ్రహ్మోపాసనయా తద్భావం ప్రాపేత్యర్థః అథ నృగస్య వంశమాహ (నృగస్యేతి) నృగస్య మానవస్య వంశ్యః వంశే భవస్తావ త్సుమతి స్తత స్సుమతే ర్భూతజ్యోతి స్తత శ్చ వసుః ౧౭

వసోః ప్రతీక స్తస్య ప్రతీకస్య పుత్ర ఓఘవా ఓఘవా న్పితా యస్య సోఽప్యోఘవానేవ ఓఘవతః కన్యా దుహితా ఓఘవతీతి ప్రసిద్ధా తామోఘవతీం సుదర్శన ఉవాహ ఉపయేమే ౧౮

అథ నరిష్యంతస్య వంశమాహ (చిత్రసేన ఇతి) నరిష్యంతాన్మానవా చ్చిత్రసేన స్తస్య చిత్రసేనస్య ఋక్షసంజ్ఞ స్సుతోఽభవత్ తస్య ఋక్షస్య మీఢ్వాం స్తతః మీఢుషః కూర్చ స్త స్సుతః కూర్చస్య సుత ఇంద్రసేనః ౧౯

ఇంద్రసేనా ద్వీతిహోత్రోఽభవత్ తస్య వీతిహోత్రస్య సుత స్సత్యశ్రవాః అభవత్ తస్య సత్యశ్రవస స్సుత ఉరుశ్రవాః తత, ఉరుశ్రవసో దేవద త్త స్సుతోఽభవత్ ౨౦

(కరూశకాదిపంచానాం వంశానాం కథనమ్)

తతోఽగ్నివేశ్యో భగవా నగ్ని స్స్వయ మభూ త్సుతః,
కానీన ఇతి విఖ్యాతో జాతుకర్ణ్యో మహానృషిః ౨౧

తతో బ్రహ్మకులం జాతమాగ్నివేశ్యాయనం నృప,
నరిష్యంతాదయః ప్రోక్తా దిష్టవంశ మథో శృణు. ౨౨

నాభాగో దిష్టపుత్రోఽన్యః కర్మణా వైశ్యతాం గతః,
హలంధన స్సుత స్తస్య వత్సప్రీతి ర్భలంధనాత్ ౨౩

వత్సప్రీతే స్సుతః ప్రాంశు స్తత్సుతః ప్రమితి ర్విభో
ఖమిత్రః ప్రమితే స్తస్మా చ్చక్షుషోఽథ వివింశతిః ౨౪

వివింశతిసుతో దమ్భః ఖనినేత్రోఽస్య ధార్మికః,

దేవదత్తస్య తు భగవా నగ్ని స్స్వయమేవ పుత్రతాం ప్రాప్త స్స చ కానీన ఇతి ప్రసిద్ధః ఋషి రభూత్ తస్యైవ నామాంతరం జాతుకర్ణ్య ఇత్యగ్నివేశ్య ఇతి చ ౨౧

తతః అగ్నివేశ్యజాతుకర్ణ్యాపరనామధేయాత్కానీనా ద్ధే నృప అగ్నివేశ్యాయనమాగ్నివేశ్య గోత్రమేతత్కులమిత్యేవంవిధవ్యవహారవిషయం బ్రాహ్మణకులం జాతం వృత్తానువాదపూర్వకం వర్తిష్యమాణకథనం ప్రతిజానీతే ఏవం నరిష్యంత ఆదిర్యేషాం తత్పుత్రాదీనాం తే ప్రోక్తాః అథ దిష్టస్య మానవస్య వంశం శృణు కథయతో మత్త ఇతి శేషః ౨౨

దిష్టస్య పుత్రో నాభాగ స్సచాయం నాభాగః కర్మణా కృషిగోరక్షవాణిజ్యాదికర్మణా వైశ్యతాం ప్రాప్తః కర్మణా వైశ్యతాం గత ఇత్యనేన పూర్వకాలే శమదమాదికర్మణైవ విప్రత్వాదిజాత్యాశ్రయత్వ మితి సూచితం మనుపౌత్రాన్నాభాగాదయమన్యో నాభాగ స్తస్య వంశ శ్చతుర్థేఽధ్యాయే వక్ష్యతే తస్య నాభాగస్య సుతో హలంధన హలంధనా ద్వత్సప్రీతి స్సుతోఽభవత్ ౨౩

వత్సప్రీతే స్సుతః ప్రాంశుః తత్సుతః ప్రాంశోస్సుతః, ప్రమితిః, హే విభో, ప్రమితేః ఖమిత్ర స్తస్మాత్ఖమిత్రా చ్చక్షుషః, అథ చక్షుషా ద్వివింశతి రభూత్ ౨౪

వివింశతేః పుత్రో దమ్భః, అస్య దమ్భస్య పుత్రః ఖనినేత్ర, స్స చ, ధార్మికః, తస్య

కరంధమో మహారాజ స్తస్యాసీ దాత్మజో నృప ౨౫

తస్యాఽవిక్షిత్సుతో యస్య మరుత్త శ్చక్రవర్త్యభూత్,
సంవర్తోఽయాజయద్యం వై మహాయోగ్యంగిర స్సుతః. ౨౬

మరుత్తస్య యథా యజ్ఞో న తథాఽన్యోఽస్తి కశ్చన,
సర్వం హిరణ్మయం చాసీ ద్యత్కించి త్తస్య శోభనమ్ ౨౭

అమాద్యదింద్ర స్సోమేన దక్షిణాభి ర్ద్విజాతయః,
మరుతః పరివేష్టారో విశ్వేదేవా స్సభాసదః ౨౮

మరుత్తస్య దమః పుత్ర స్తస్యాసీ ద్రాజవర్ధనః,
సుధృతి స్తత్సుతో జజ్ఞే సౌధృతేయో నర స్సుతః ౨౯

దమ్భస్యాత్మజః, కరంధమాఖ్యో మహారాజ, ఆసీత్ హే నృప ౨౫

తస్య కరంధమస్య సుతోఽవిక్షిత్ తత్పుత్రం వదం స్తం విశినష్టి - యస్యాఽవిక్షితః పుత్రో మరుత్తాఖ్య, శ్చక్రవర్తీ కృత్స్నభూమండలరూపం చక్రం యస్య వశే వర్తతే స చక్రవర్తీ, తాదృశో, బభూవ, మరుత్తం విశింషన్ సంగ్రహేణ తద్వృత్తాంతమాహ (సంవర్త ఇతి) యం మరుత్త మంగిరస స్సుతో మహాయోగీ సంవర్తః అయాజయత్ ౨౬

మరుత్తస్య యజ్ఞో యథా యాదృశః తథా తాదృశః కశ్చిదప్యన్యో యజ్ఞో భువి న కేనచి త్కృత ఇత్యర్థః. మరుత్తస్య యజ్ఞ మేవ విశినష్టి- యత్కించిద్యజ్ఞోపకరణాదికం తత్సర్వం తత్ర యజ్ఞే హి శోభనం హిరణ్మయమేవాసీత్ ౨౭

తథా తస్మిన్యజ్ఞే ఇంద్ర స్సోమేన రసేన, అమాద్యత్ అహృష్యత్ తథా ద్విజాతయో బ్రాహ్మణాశ్చ దక్షిణాభి రమాద్యన్ కించ తత్ర యజ్ఞే మరుతః పరివేష్టారః భోజనపాత్రేష్వన్నాదీనాం ప్రదాతార స్సభాయాం సీదంత్యుపవిశంతీతి సభాసద స్సభ్యా విశ్వేదేవాః ౨౮

మరుత్తస్య పుత్రో, దమ స్తస్య తు పుత్రో రాజవర్ధనాఖ్యస్సమభవత్ తస్య రాజవర్ధనస్య సుత స్సుధృతి ర్జజ్ఞే బభూవ తస్య నర ఇతి ప్రసిద్ధ స్సుత స్తస్యైవ నామాంతరం సౌధృతేయ ఇతి ౨౯

(కరూశకాది పంచానాం వంశానాం కథనమ్)

తత్సుతః కేవల స్తస్మా ద్బిందుమా న్వేగవాం స్తతః,
బిందు స్తస్యాభవ త్తస్య తృణబిందు ర్మహీపతిః ౩౦

తం భేజేఽలంబుసా దేవీ భజనీయగుణాలయమ్,
వరాప్సరాయతః పుత్రాః కన్యా చేలబిలాఽభవత్ ౩౧

తస్యా ముత్పాదయామాస విశ్రవా ధనదం సుతమ్,
సోఽవాప విద్యాం పరమా మృషే ర్యోగేశ్వరా త్పితుః ౩౨

విశాల శ్శూన్యబంధుశ్చ ధూమ్రకేతుశ్చ తత్సుతాః
విశాలో వంశకృ ద్రాజా వైశాలీం నిర్మమే పురీమ్ ౩౩

హేమచంద్ర స్సుత స్తస్య ధూమ్రాక్ష స్తస్య చాత్మజః,
తత్పుత్ర స్సహదేవ స్తు కృశాశ్వ స్తస్య చాత్మజః ౩౪

తత్సుత స్సాధృతేయసుతః కేవల స్తస్మా త్కేవలా ద్బిందుమా౯ జజ్ఞే ఇత్యనుషంగః. తతో బిందుమతో వేగవా౯ తస్య వేగవతః బిందుః పుత్రోఽభవత్. తత్పుత్రం దర్శయ౯ తం విశినష్టి - యస్య బిందో స్తృణబిందు రితి ప్రసిద్ధో మహీపతిః పుత్రో బభూవ ౩౦

భజనీయా స్సమాశ్రయణోపయుక్తాః గుణా యస్య తం తృణబిందు మప్సరశ్శ్రేష్ఠా దేవ స్యేంద్రస్య సంబంధినీ అలమ్బుసా భేజే అన్వవర్తత యతః యస్యా మలంబుసాయాం తృణబిందోః పుత్రా అభవ౯, ఇలబిలాఖ్యా కన్యా చాభవత్ ౩౧

కన్యాం విశింష౯ తస్యా స్సుతమాహ - యస్యా మిలబిలాయాం విశ్రవాః కుబేరం ధనదం సుత ముత్పాదయామాస సధనద స్తృణబిందు ర్వా యోగేశ్వరా త్పితు ర్విశ్రవసో బిందో ర్వా ఋషేః స్సకాశా త్పరిమాం విద్యా మవాప అంతర్ధానవిద్యాం వాఽవాపే త్యర్థః ౩౨

తృణబిందో స్సుతా న్నిర్దిశతి (విశాల ఇతి) తత్ర విశాలాఖ్యో రాజా వంశవర్ధనో, వైశాలీం పురీం నిర్మమే ౩౩

తస్య విశాలస్య సుతో హేమచంద్రః, తస్య హేమచంద్రస్యాత్మజో ధూమ్రాక్షః, తత్పుత్రో ధూమ్రాక్షసుత స్తు సహదేవః, సహదేవపుత్రస్తు కృశాశ్వః. ౩౪

కృశాశ్వాత్సోమదత్తోఽభూ ద్యోఽశ్వమేధై రిడస్పతిమ్,
ఇష్ట్వా పురుష మేవాగ్ర్యాం గతిం యోగేశ్వరాదృతామ్ ౩౫

సోమదత్తా తు సుమతి స్తత్సుతో జనమేజయః,
ఏతే వైశాలభూపాలా స్తృణబిందో ర్యశోధరాః ౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం నవమస్కంధే,
ద్వితీయోఽధ్యాయః

కృశాశ్వా త్సోమదత్తః పుత్రోఽభవత్ తస్య వృత్తమాహ- య స్సోమదత్తోఽశ్వమేధై రిడస్పతి మిడా హోమారాధ్యం పరమపురుష మిడా పృథివీ తదుపలక్షితజగత్పతి మితి వా పారస్కరాదిత్వా త్సాధు ఆరాధ్య యోగీశ్వరైః ప్రార్థనీయాం గతి మవాప ముక్తోఽభవ దిత్యర్థః ౩౫

సోమదత్తా త్సుమతిః తత్సుతో జనమేజయః త ఏతే ఉక్తా వైశాలభూపాలాః విశాలాన్వయే జాతాః తృణబిందోః కూటస్థస్య యశోధరాః కీర్తివర్ధనాః ఏతే వైశాలభూపాలా ఇత్యనేన తద్వంశజా అన్యేపి బహవోఽగణ్యా స్సంతీ త్యభిప్రేతమ్ ౩౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురో స్సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వితీయోఽధ్యాయః

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

శర్యాతి ర్మానవో రాజా బ్రహ్మిష్ఠ స్స బభూవ హ,
యో వా హ్యాంగిరసాం సత్రే ద్వితీయ మహరూచివాన్. ౧

సుకన్యా నామ తస్యాసీ త్కన్యా కమలలోచనా
తయా సార్ధం వనగతో హ్యగమ చ్చ్యవనాశ్రమమ్.

సా సఖీభిః పరివృతా విచిన్వంత్యంఘ్రిపాన్వనే,
వల్మీకరంధ్రే దదృశే ఖద్యోతే ఇవ జ్యోతిషీ ౩

తే దైవచోదితా బాలా జ్యోతిషీ కంటకేన వై,
అవిధ్యన్ముగ్ధభావేన సుస్రావాసృ క్తతో బహు ౪

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

దిష్టవంశస్యాతివిపులత్వా త్సాకల్యేన వక్తు మశక్యతా మభిప్రేత్యాథ శర్యాతే ర్మానవస్య చరిత్రం వంశం చాహ తృతీయేన మనోః పుత్ర శ్శర్యాతిసంజ్ఞకో రాజా బ్రహ్మిష్ఠః వేదార్థనిష్ఠో బభూవ తదేవాహ - యో వై శర్యాతి రంగిరసాం సత్రే ఆంగీరసకర్తృకే సత్రే ద్వితీయేహ్ని క్రియ మాణం కర్మోచివాన్ శ్రౌతేఽతీవ కుశల ఇతి భావః ౧

తస్య శర్యాతేః కమలే ఇవ లోచనే యస్యా స్సా కన్యా సుకన్యేతి ప్రసిద్ధా, సంబభూవ. ఉత్తానబర్హి రాదయః పుత్రా వక్ష్యంతే, తావత్కన్యావృత్తాంతమాహ - స కదాచి, త్తయా సహ వనం, గత స్తత్ర చ్యవనస్య ఋషే రాశ్రమ మగమత్ ౨

సా సుకన్యా, సఖీభిః పరివృతా వనే అంఘ్రిపాన్ ద్రుమా, న్విచిన్వంతీ వల్మీకబిలే ఖద్యోతే ఇవ స్థితే జ్యోతిషీ దదర్శ ౩

బాలా సుకన్యా చోదితా సఖీభి రితి శేషః ముగ్ధభావేన మౌఢ్యేన చ తే జ్యోతిషీ, కంట కేనావిధ్యత్ అతాడయత్. తతో వల్మీకబిలయో స్సకాశా ద్బహు రుధిరం సుస్రావ. ౪

శకృన్మూత్రనిరోధోఽభూ త్సైనికానాం చ తత్క్షణాత్,
రాజర్షి స్తా నుపాలక్ష్య పురుషాన్విస్మితోఽబ్రవీత్ ౫

అప్యభద్రం న యుష్మాభి ర్భార్గవస్య విచేష్టితమ్,
వ్యక్తం కేనాపి న స్తస్య కృత మాశ్రమదూషణమ్. ౬

సుకన్యా ప్రాహ పితరం భీతా కిఞ్చి త్కృత మయా,
ద్వే జ్యోతిషీ హ్యజానన్త్యా నిర్భిన్నే కంటకేన తే ౭

దుహితు స్త ద్వచ శ్శ్రుత్వా శర్యాతి ర్జాతసాధ్వసః,
మునిం ప్రసాదయామాస వల్మీకాంతర్హితం శనైః ౮

తదభిప్రాయ మాజాయ ప్రాదా ద్దుహితరం మునేః,

తస్మిన్నేవ చ క్షణే, సైనికానాం మలమూత్రయో ర్నిరోధో బభూవ తదా తా న్నిరుద్ధ శకృన్మూత్రాన్ సైనికా నాలక్ష్య జ్ఞాత్వా రాజర్షి శ్శర్యాతి ర్విస్మితః స్వపురుషా నబ్రవీత్ ౫

ఉక్తిమేవాహ (అపీతి) యుష్మాభి ర్భార్గవస్య చ్యవనస్యా, భద్ర మపరాధః, విచేష్టిత మపి, అపి శబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః అపరాధః కృతః కిమిత్యర్థః నోఽస్మాకం సంబంధినా కేనాపి ప్రాణినా, ఆశ్రమదూషణం వ్యక్తం కృతం నూనం కృతం, అన్యథైవ ముపద్రవో న స్యా దితి భావః ౬

ఏవం శర్యాతౌ పృచ్ఛతి సతి భీతా సతీ సుకన్యా, పితరం, ప్రాహ-కిం కించి, న్మయా, అభద్రం, కృత మితి, కిం తదభద్రమిత్యత్రాహ (ద్వే ఇతి) తే వల్మీకరన్ధ్రయో ర్దృష్టే, ద్వే జ్యోతిషీ అజానన్త్యా ఇమే వల్మీకాన్తర్హితస్య ఋషే శ్శరీరైకభూతే ఇత్యేవ మజానన్త్యా, మయా కర్త్ర్యా, కంటకేన కరణేన నిర్భిన్నే ౭

ఇతీదం దుహితు ర్వచ శ్శ్రుత్వా శర్యాతి ర్జాతం సాధ్వసం భయం యస్య సః వల్మీకాన్త ర్హితం, మునిం చ్యవనం శనైః, ప్రసాదయామాస స్తోత్రాదిభిః ప్రసన్నమకరోత్ ౮

తత స్తస్య చ్యవనస్యాభిప్రాయం ముగ్ధేయం మమ కన్యా త్వయా క్షంతవ్య మిత్యుక్తే సతి కతివర్షాణ్యస్యాః వివాహః కృతో న వేత్యాదితద్వాక్యై స్తదభిప్రాయం జ్ఞాత్వా, దుహితరం, మునే

(మనుపుత్రస్య శర్యాతేః వంశకథనమ్)

కృచ్ఛ్రాన్ముక్త స్త మామంత్ర్య పురం ప్రాయా త్సహానుగః ౯

సుకన్యా చ్యవనం ప్రాప్య పతిం పరమకోపనమ్,
ప్రీణయామాస చిత్తజ్ఞా హ్యప్రమత్తాఽనువృత్తిభిః. ౧౦

కస్యచి త్త్వథ కాలస్య నాసత్యావాశ్రమం గతౌ.
స పూజయిత్వా ప్రోవాచ వయో మే దత్తమీశ్వరౌ ౧౧

గ్రహం గ్రహీష్యే సోమస్య యజ్ఞే వా మప్యసోమపోః,
క్రియతాం మే వయోరూపం ప్రమదానాం యదీప్సితమ్. ౧౨

శ్చ్యవనస్య, ప్రాదాత్, తతః, కృచ్ఛ్రాద్భవిష్య ద్దుహితృవిశ్లేషనిమిత్తాత్క్లేశా, న్ముక్తః "అర్థో హి కన్యా పరకీయ ఏవే" త్యాదిన్యాయానుసంధానేన ముక్తః, తం చ్యవన, మామంత్ర్య పృష్ట్వా, సానుగః పురీం యయౌ ౯

తత స్సుకన్యా పరమమధికం కుప్యతీతి పరమకోపన, స్తం, నంద్యావిత్వా త్కర్తరి ల్యుః చ్యవనం, పతిం, ప్రాప్య, తదభిప్రాయజ్ఞా సావధానచిత్తా సతీ, అనువృత్తిభిః, ప్రీణయామాస ప్రీతమకరోత్ ౧౦

అథ తతః, కస్యచి త్కాలస్య కస్మింశ్చి త్కాలే, నాసత్యావశ్వినౌ, స్వాశ్రమం ప్రతి, గతౌ, సమ్య, క్పూజయిత్వా, చ్యవనః, ప్రాహ తదేవాహ (వయ ఇత్యాదినా బాధమిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన,) హే ఈశ్వరౌ, యువాం, మే, జరయా గ్రస్తాయ మహ్యం, వయ స్తారుణ్యం, దత్తం యచ్ఛతం "డుదాఞ్ దాన" ఇత్యస్య లోణ్మధ్యమపురుషద్వివచనం యచ్ఛాదేశ స్తుణిత ఏవ, తద్విధౌ దాణితిణితో నిర్దేశాత్ ౧౧

తవ వయఃప్రదానే నావయోః క స్త్వత్కృత ఉపకార ఇత్యాశంకాం నిరాకుర్వన్నాహ (గ్రహమితి) యజ్ఞే అసోమపోః సోమపానరహితయోః, అనేన "అశ్వినౌ వై దేవానా మసోమపా వాస్తా" మితి శ్రుత్యర్థ ఉక్తః, వాం యువయో, స్సోమస్య, గ్రహం, గ్రహీష్యే సోమపూర్ణం పాత్రం దాస్యామి, యువాం సోమేన యక్ష్యే మీత్యర్థః "ఐంద్రవాయవం గృహ్ణాతీ" త్యాదిషు ద్రవ్యదేవతా సంబంధానుపపత్త్యా గృహ్ణాతే ర్యాగపర్యవసాయిత్వాత్, అతో, మమ, వయ స్తారుణ్యం, స్త్రీణాం య, దీప్సితం, తాదృశం, రూపం సౌందర్యం చ, క్రియతాం యువాభ్యాం సంపాద్యతామ్.

బాఢ మిత్యూచతు ర్విప్ర మభినంద్య భిష_క్తమౌ,
నిమజ్జతాం భవా నస్మి న్హ్రదే సిద్ధవినిర్మితే ౧౩

ఇత్యుక్తో జరయా గ్ర_స్తదేహో ధమనిసంతతః,
హ్రదం ప్రవేశితోఽశ్విభ్యాం వళీపలితవిక్రియః. ౧౪

పురుషా స్త్రయ ఉ త్తస్థు రపీచ్యా వనితాప్రియాః,
పద్మస్రజః కుండలిన స్తుల్యరూపా స్సువాససః ౧౫

తా న్నిరీక్ష్య వరారోహా సరూపాన్ సూర్యవర్చసః,
అజానతీ పతిం సాధ్వీ హ్యశ్వినౌ శరణం యయౌ ౧౬

దర్శయిత్వా పతిం తస్యై పాతివ్రత్యేన తోషితౌ,
ఋషి మామంత్ర్య యయతు స్తూయమానౌ త్రివిష్టపమ్ ౧౭

ఇత్థం తద్వచ ఆకర్ణ్య, స్వర్వైద్యా వశ్వినా, వభినంద్య విప్రం చ్యవనం, బాఢ మిత్యూచతుః అంగీకృత్యోచతు రిత్యర్థః, ఉక్తి మేవాహ (నిమజ్జతా మితి) సిద్ధై ర్వినిర్మితేఽస్మిన్ హ్రదే, భవా, న్నిమజ్జతాం నిమగ్నో భవతు ౧౩

ఇత్యుక్త శ్చ్యవనో జరయా గ్ర_స్తదేహః అత ఏవ ధమనిసంతతః, ధమనీభి ర్నాడీభిః దేహోపరి దృశ్యమానాభి, ర్వ్యాప్తః వళీభిః, పలితేన చ ఉపలక్ష్యమాణో దేహో యస్య సః అశ్విభ్యాం హ్రదం ప్రవేశిత స్తా వపి త మతివృద్ధం గృహీత్వా ప్రవిష్టా విత్యర్థః ౧౪

తత స్తతో హ్రదా, త్త్రయః పురుషాః అపీచ్యాః కమనీయాః, వనితానాం స్త్రీణాం ప్రియాః పద్మానాం స్రగ్యేషాం కుండలాన్యేషాం సంతీతి తథా శోభనాని వాసాంసి యేషాం తే తుల్యరూపాః పరస్పరమవిభజనీయరూపా ఉ త్తస్థుః ౧౫

సూర్యస్యేవ వర్చో యేషాం తా న్సమానరూపాన్, ఉత్థితాన్ త్రీన్ పురుషా నవలోక్య, తేషాం మధ్యే, స్వపతి మజానతీ సుకన్యా, సాధ్వీ, హేతుగర్భ మిదం పతివ్రతాత్వాదిత్యర్థః, అశ్వినౌ, శరణం, యయౌ, యువాం పృథక్కృత్వా మమ పతిం దర్శయత మితి ప్రార్థయామాసేత్యర్థః ౧౬

తతోఽశ్వినౌ తత్పాతివ్రత్యేన తోషితౌ తస్యై సుకన్యాయై పతిం దర్శయిత్వా, ఋషి మాపృచ్ఛ్య తేన స్తూయమానౌ త్రివిష్టపం దివం యయతుః, ౧౭

(మనుపుత్రస్య శర్యాతేః వంశకథనమ్)

యక్ష్యమాణోఽథ శర్యాతి శ్చ్యవనస్యాశ్రమం గతః,
దదర్శ దుహితుః పార్శ్వే పురుషం సూర్యవర్చసమ్ ౧౮

రాజా దుహితరం ప్రాహ కృతపాదాభివందనామ్,
ఆశిషో న ప్రయుంజానో నాతిప్రీతమనా ఇవ ౧౯

శర్యాతి రువాచ—

చికీర్షితం తే కిమిదం పతి స్త్వయా ప్రలోభితో లోకనమస్కృతో మునిః,
యా త్వం జరాగ్రస్త మసత్యసమ్మతం విహాయ జారం భజసేఽము మధ్వగమ్ ౨౦

కథం మతి స్తేఽవగతాఽన్యథా సతాం కులప్రసూతే కులదూషణం త్విదమ్,
బిభర్షి జారం యదపత్రపా కులం పితు శ్చ భర్తు శ్చ నయస్యధ స్తమః ౨౧

అథ తతః కదాచి ద్యక్ష్యమాణో యాగం కరిష్యమాణ శ్శర్యాతి శ్చ్యవనస్య జామాతు రాశ్రమం గతః తత్ర దుహితుః పార్శ్వే, సూర్యవర్చసం పురుషం దదర్శ ౧౮

తదా కృతం పాదయో రభివందనం యయా తాం దుహితరం రాజా శర్యాతిః, ప్రాహ - కథం భూతః, ఆశిషః అకు ర్వన్నేవ నాతిప్రీతం మనో యస్య తాదృశ ఇవ స్థితః ౧౯

ఉక్తి మేవాహ (చికీర్షిత మిత్యాదినా) తే త్వయా కిమిదం చికీర్షితం కిమిదం కృత మిత్యర్థః సన్నర్థ స్త్వవివక్షితః, న కించి దప్యకృత్యం మయా కృత మిత్యత ఆహ లోకనమస్కృతో ముని శ్చ్యవన, స్తవ పతి, స్త్వయా, ప్రలోభితః వంచితః ఇద మేవాకృతం కృత మితి భావః, ప్రలోభనం కథం జ్ఞాత మిత్యత్రాహ హే అసతి, యా త్వం, జరాగ్రస్త, మత ఏవా సమ్మత మనభీష్టం, పతిం విహాయ కంచి దముం పార్శ్వవర్తిన మధ్వగం పాంథం, జారం భజసే అనువర్తసే, అసౌ న తవ భర్తా-జరాగ్రస్తస్యైవ త్వద్భర్తు ర్మయా దృష్టత్వా దితి భావః ౨౦

హే సతాం కులప్రసూతే, తే తవ మతి రన్యథా తద్విపర్యయేణ కథ మవగతా అవసన్నా, అధ్యవసితేతి వా తదేవాహ - కులదూషణం త్విద మిత్యాది అపత్రపా నిర్లజ్జా సతీ జారం బిభర్షి అనువర్తస, ఇతీదం కులదూషణం కృతం కించ పితుః పత్యు ర్భర్తు శ్చ, కుల మధ స్తమః నయసి, అధ స్తనం తమఃప్రాయం నరకం నయసి ౨౧

ఏవం బ్రువాణం పితరం స్మయమానా శుచిస్మితా,
ఉవాచ తాత జామాతా తవైవ భృగునందనః ౨౨

శశంస పిత్రే తత్సర్వం వయోరూపాభిలమ్భనమ్,
విస్మితః పరమప్రీత స్తనయాం పరిషస్వజే ౨౩

సోమేనాయాజయ ద్వీరం గ్రహం సోమస్య చాగ్రహీత్,
అసోమపో రప్యశ్వినో శ్చ్యవన స్స్వేన తేజసా ౨౪

హన్తుం త మాదదే వజ్రం శతమన్యు రమర్షితః,
స వజ్రం స్తంభయామాస భుజ మింద్రస్య భార్గవః ౨౫

అన్వజానం స్తత స్సర్వే గ్రహం సోమస్య చాశ్వినోః,
భిషజా వితి యత్పూర్వం సోమాహుత్యాం బహిష్కృతౌ ౨౬

ఇత్యేవం బ్రువాణం పితరం శుచిస్మితా సుకన్యా, స్మయమానా సత్యువాచ ఉక్తి మేవాహ. హే తాత ఏషః మత్పార్శ్వవర్తీ, తవ జామాతా భృగునందన శ్చ్యవన ఏవ ౨౨

కథం తర్హి తేన ప్రవయస్కేన ఏవంవిధవయోరూపాదికం ప్రాప్త మితి పృచ్ఛతే పిత్రే తద్వయోరూపాదిప్రాప్త్యాదికం సర్వం శశంస కథయామాస తతో విస్మిత శ్శర్యాతి ర్నితరాం ప్రీత స్తనయాం పరిషస్వజే ౨౩

తత శ్చ్యవనో వీరం శర్యాతిం సోమేన ద్రవ్యేణాయాజయత్ సోమయాగం కారితవా నిత్యర్థః తస్మి న్యాగే, చ్యవనః, స్వతేజసా స్వతపోబలరూపేణ సోమపానరహితయో రప్యశ్వినో స్సోమస్య, గ్రహ మగ్రహీత్, సోమగ్రహేణాశ్వినౌ రాజ్ఞా యాజయామాసేత్యర్థః ౨౪

తం సోమేనాశ్వినౌ యజంతం శర్యాతిం, హంతు, మమర్షితః క్రుద్ధ, శ్శతమన్యు రింద్రో వజ్ర, మాదదే, తదా, భార్గవ శ్చ్యవన, స్సవజ్రం వజ్రేణ సహిత, మింద్రస్య, భుజం, స్తంభయా మాస ప్రతిబబంధ. ౨౫

యా వశ్వినౌ, భిషజా వితి బుద్ధ్యా పూర్వం, సోమాహుత్యాం, బహిష్కృతౌ సర్వై ర్ఋష్యృభిః, తయో రశ్వినో, స్సోమస్య గ్రహం, తతః ప్రభృతి, సర్వే, అన్వజానన్ అనుజ్ఞాత వంతః. ౨౬

(మనుపుత్రస్య శర్యాతేః వంశకథనమ్)

ఉత్తానబర్హి రానర్తో భూరిషేణ ఇతి త్రయః,
శర్యాతే రభవ న్పుత్రా ఆనర్తా ద్రైవతోఽభవత్ ౨౭

సోఽంత స్సముద్రే నగరీం వినిర్మాయ కుశస్థలీమ్,
ఆస్థితో భుంక్తవిషయా నానర్తాదీ నరిందమః ౨౮

తస్య పుత్రశతం జజ్ఞే కకుద్మిజ్యేష్ఠ ముత్తమమ్,
రైవతో రేవతీం కన్యాం సమాదాయ దివం గతః, ౨౯

పుత్ర్యా వరం పరిప్రష్టుం బ్రహ్మలోక మపావృతమ్,
ఆవర్తమానే గాంధర్వే స్థితోఽలబ్ధక్షణః క్షణమ్ ౩౦

తదంత ఆద్య మానమ్య స్వాభిప్రాయం న్యవేదయత్,
తచ్ఛ్రుత్వా భగవా న్బ్రహ్మ ప్రహస్య త మువాచ హ ౩౧

ఏవం శర్యాతేః కన్యాయా వృత్తాంత మభిధాయాథ పుత్రపౌత్రాదిపరంపరాం తద్వృత్తాంతం చాహ (ఉత్తానబర్హిరిత్యాదినా) ఉత్తానబర్హిరాదయ స్త్రయ శ్శర్యాతేః పుత్రా స్సంబభూవుః, తత్రానర్తా ద్రైవత స్సంబభూవ ౨౭

స చ సముద్రమధ్యే కుశస్థలీసంజ్ఞాం నగరీం నిర్మాయ తస్యా ఏవాధునా ద్వారవతీతి వ్యవహారః తస్యా మధివసన్ ఆనర్తాదీన్, విషయాన్ దేశాన్ అభుంక్త పాలయామాస అరిందమః విరోధినో నిరస్య న్నభుంక్తేత్యర్థః ౨౮

కకుద్మీతి ప్రసిద్ధో జ్యేష్ఠో యస్య త త్పుత్రాణాం శతం తస్య రైవతస్య సంబభూవ ఏకా కన్యా చ జజ్ఞే ఇత్యర్థతో ద్రష్టవ్యం స రైవతో రేవత్యాఖ్యాం స్వాం కన్యా మాదాయ పుత్ర్యాః వరం భర్తారం పరిప్రష్టుం దివం యయౌ. కి మింద్రలోకం గతః? నేత్యాహ- బ్రహ్మలోక మపావృతం స్వస్య గతిప్రతిబంధకరహితం, తస్య లోకం యయా విత్యర్థః తత్ర బ్రహ్మణ స్సన్నిధౌ గాంధర్వే గానే ఆవర్తమానే సమంతా త్ప్రవర్తమానే సత్యలబ్ధః న ప్రాప్తః క్షణః ప్రశ్నావసరో యేన స రైవతః క్షణమాత్రం తూష్ణీం స్థిత స్తదంతే గానావసానే ఆద్యం బ్రహ్మాణ మానమ్య, స్వాభిప్రాయం కో వాఽస్యాః పతి రిత్యేవం రూపం న్యవేదయత్ వ్యజిజ్ఞపత్ తద్రైవతస్య వచః, శ్రుత్వా ప్రహస్య తం రైవతం బ్రహ్మోవాచ ౨౯—౩౧

అహో రాజ న్నిరుద్ధా స్తే కాలేన హృది యే కృతాః
తత్పుత్రపౌత్రన ప్త్రూణాం గోత్రాణి చ న శృణ్మహే ౩౨

కాలోఽతియాత స్త్రిణవ శ్చతుర్యుగవికల్పితః,
తద్గచ్ఛ దేవదేవాంశో బలదేవో మహాబలః ౩౩

కన్యారత్న మిదం రాజ న్నరరత్నాయ దేహి భోః
భువో భారావతారారో భగవా న్భూతభావనః
అవతీర్ణో నిజాంశేన పుణ్యశ్రవణకీర్తనః ౩౪

తి దేవాహ (అహో ఇత్యాదినా ఇత్యాదిష్ట ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన) అహో ఇతి ప్రశ్నానుపపత్తికృతవిస్మయద్యోతకః, ఆగమనవేలాయాం త్వయా, యే జనాః హృదికృతాః హృదయే కృతాః దృష్టాః మనసా చింతితా శ్చ తే సర్వే, కాలెన చిరం నిరుద్ధాః ఉపసంహృతాః, తదుప సంహారానంతర మపి మహా న్కాలో వ్యతీత ఇత్యర్థః, తేషాం త్వయా హృది కృతానాం యే పుత్రాదయ, స్తేషాం గోత్రాణి వంశాం శ్చాధునా న శృణ్మహే మమ క్షణమాత్రకాలేన తత్ర మహా న్కాలో వ్యతీత ఇతి భావః ౩౨

తత్ర కియా న్కాలో వ్యతీత ఇత్యత్రాహ (కాల ఇతి) చతుర్యుగవికల్పితః చతుర్యుగ భేదభిన్నకాల, స్త్రిణవః వ్యతీయాత్ చతుర్యుగాని సప్తవింశతివార మావృత్తానీత్యర్థః, తర్హ్యాధునా కస్మై దేయేత్యత ఆహ (త దితి) త త్తస్మాత్ త్వయా దృష్టానాం జనానా మధునా అభావా దిదానీం దేవదేవస్య విష్ణో, ర్యోఽంశో, అనంతో, మహాబల స్స ఏవ బలదేవః బలరామరూపేణ యదు ష్వవతీర్ణో వర్తతే ౩౩

తస్మై నరదేవాయ ఇదం కన్యారత్నం, హే రాజన్ దేహి నను భగవతో నివాసశయ్యాసనాదిసర్వవిధశేషతైకరసోఽనంత స్తాం విహాయ కస్మా ద్యదు ష్వవతీర్ణ ఇత్యాశంకాయాం భగవా నపి భువో భారాపహరణాయ తేన సహావతీర్ణ ఇత్యాహ (భువ ఇతి) భగవా న్షాడ్గుణ్యపూర్ణో నారాయణోఽపి భువో భారాపహారాయ ప్రయోజనాయ స్వాంశేన స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజోగుణజాతేన జ్ఞానాదిగుణజాత మజహదేవేత్యర్థః అవతీర్ణః న న్వేవంవిధస్య సంకల్పమాత్రేణాపి భూభారాపనోదనసంభవా త్కిమవతారేణేతి శంకాం నిరాకుర్వ న్విశినష్టి భూతభావనః పుణ్యశ్రవణకీర్తన ఇతి చ, భూతాని సాధు భూతాని భావయతి త్రాయత ఇతి భూతభావనః, స్వచేష్టితం శృణ్వతాం కీర్తయతాం చ పుణ్యసంపాదనేనానంతస్థిరఫలరూపబ్రహ్మానందసామ్రాజ్యప్రదానార్థం చావతీర్ణ ఇత్యర్థః. ౩౪

(మనుపుత్రస్య శర్యాతేః వంశకథనమ్)

ఇత్యాదిష్టోఽభివన్ద్యాజం నృప స్స్వపుర మాగతః,
త్యక్తాం పుణ్యజనత్రాసా ద్భ్రాతృభి ర్దిక్ష్వవస్థితైః 35

సుతాం దత్వానవద్యాంగీం బలాయ బలిశాలినే,
బదర్యాఖ్యం యయౌ రాజా తప్తుం నారాయణాశ్రమమ్. 36

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, తృతీయోఽధ్యాయః.

ఇత్థ మాదిష్టో నియుక్తో, నృపో రైవతః, అజం బ్రహ్మాణం, ప్రణమ్య, స్వపురం కుశస్థలీం యయౌ పుణ్యజనత్రాసా ద్యక్షభయా ద్ధేతోః దిక్ష్వవస్థితైః భ్రాతృభిః కకుద్మ్యాదిభిః పూర్వమేవ త్యక్తామ్ 35

స్వాం కన్యాం రేవతీ మనవద్యాంగీం శోభనాంగీం, బలశాలినే బలరామాయ దత్వా హే రాజన్ రైవత, స్తప స్తప్తుం, బదర్యాఖ్యం నరనారాయణాశ్రమం యయౌ. 36

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిదః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం. శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
తృతీయోఽధ్యాయః

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

నాభాగో నభగాపత్యం యం న తద్భ్రాతరః కవిమ్,
యవిష్ఠం వ్యభజ న్దాయం బ్రహ్మచారిణ మాగతమ్ ౧

భ్రాతరోఽభాం క్త కిం మహ్యం భజామి పితరం తవ,
నాభాగ స్తు పితా పుత్రం ప్రాహ తం బ్రహ్మచారిణమ్. ౨

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః

అథ నభగస్య మానవస్య వంశం తద్వృత్తాంతం చాహ (నాభాగ ఇతి) నభగస్య మానవస్యాపత్యం నాభాగః అనుశతికాదిత్వా దుభయపదవృద్ధిః శివాదిత్వా దణ్ ఉభయో రాకృతిగణత్వా దార్షత్వా ద్వా, అన్యా న్యపత్యాని నభగస్య బభూవు రిత్యర్థతో ద్రష్టవ్యం భ్రాతరో దాయం వ్యభజ న్నిత్యుత్తరగ్రంథానుగుణ్యాత్ నాభాగస్య వృత్తాంతం వదం స్తం విశినష్టి య మిత్యాదినా యం నాభాగం యవిష్ఠం కనీయాంసం భ్రాతర స్తజ్జ్యేష్ఠభ్రాతరః బహుకాలం గురుకులే వసంతం పశ్చా దాగత మపి, బ్రహ్మచారిణం కవిం జ్ఞానినం, మత్వా దాయం వ్యభజన్ విభాగకాలే తస్మై భాగ మప్రకల్ప్యైవ భ్రాతర స్స్వం స్వం పిత్ర్యవస్తువిభాగం కృతవంత ఇత్యర్థః ౧

తతో భాతృా న్ప్రతి నాభాగ ఆహ - హే భ్రాతరః మహ్యం కి మభాం క్త వ్యభజత మదర్థం కం భాగం యూయం ప్రకల్పితవంత ఇతి, తత స్తం భ్రాతర ఆహుః విభజామ పితరం తవేతి తదా విస్మృత మస్మాభిః ఇదానీం న వయం విభాగే ప్రభవః యది తవాపేక్షా తర్హి తవ పితరం "జీవ న్పుత్రేభ్యో దాయం విభజే" దిత్యుక్తవిధం విభాజకం, భజామ ప్రాప్నుయామ తత్సన్నిధిం గచ్ఛామే త్యర్థః యది పితా భాగం ప్రయచ్ఛతేతి వక్ష్యతి తర్హి దాస్యామ ఇతి భావః ప్రజామ ఇతి పాఠాంతర మప్యస్తి, తథా భజామేమేత్యపి పాఠాంతరం అస్మి న్పాఠే భజాయ భాజయ పితరమేవ భాగత్వేన గృహాణేత్యర్థః హ్రస్వదీర్ఘయో ర్వ్యత్యయ ఆర్షః నివృత్తప్రేషణా ద్భజే ర్ణిచిలోణ్మధ్యమైకవచనమ్ ౨

(మనుపుత్రస్య నాభాగస్య వంశకథనమ్)

మమ త్వార్యా స్తతాభాంక్షు ర్మా పుత్రక తదాదృథాః ౩

ఇమే హ్యాంగిరస స్సత్ర మాసతేఽద్య సుమేధసః,
షష్ఠం షష్ఠ ముపేత్యాహః కవే ముహ్యంతి కర్మణి ౪

తాం స్త్వం శంసయ సూక్తే ద్వే వైశ్వదేవే మహాత్మనః,

తతో నాభాగః పితు స్సకాశ మేత్య త మువాచ (మమ త్వార్యా స్తతాభాంక్షు రితి) హే తాత పితః మమార్యాః జ్యేష్ఠభ్రాతరః ఽభాంక్షుః విభక్తవంతః మాం వినేతి శేషః మమ త్వా మేవ భాగం చక్రు రితి వాఽర్థః కిం మ ఆర్యా స్తవాభాంక్షు రితి పాఠాంతరం తదా ఆర్యా జ్యేష్ఠభ్రాతరః, కిం మే భాగం విభక్తవంత ఇత్యర్థః కిం మమార్యా స్తతాబాంక్షు రితి పాఠేఽవ్యయ మేవార్థః తత స్తం పితా నభగ ఆహ (మా పుత్రకి తదాఽదృధా ఇతి) హే పుత్రక తస్మి న్దాయే ఆదరం మా కృధా ఇత్యర్థః ౩

కథం తర్హి మమ జీవికేతి పుత్రేణ పృష్టః పితోవాచ (ఇమే ఇతి) భజాయ పితరం తవేతి పాఠపక్షే మా పుత్రకేత్యావే రయ మర్థః హే పుత్రక తత్ తైరుక్తం మాఽదృథాః ప్రతారణ మాత్రం తైః కృతం తస్మి న్నాదరం మాకార్షీః నహ్యహం దాయ ఇవ భోగసాధన మిత్యర్థః తథాఽపి తై ర్భాగత్వేన కల్పితోఽహం తవ జీవనోపాయ ముపదేక్ష్యామీత్యాహ (ఇమ ఇతి) ఇమే సన్నికృష్టాః అంగిరస స్సుమేధస స్సుబుద్ధయోఽధునా సత్ర మాసతే ద్వాదశాహాఖ్యం సత్ర మనుతిష్ఠంతి తత్ర ద్వాదశాహే సత్రే షష్ఠం షష్ఠ, మహః కర్మ ప్రాప్య తేఽంగిరసో ముహ్యంతి ప్రయోగస్య దురవబోధత్వా త్సూక్తవిశేషాజ్ఞానా చ్చ ముహ్యంతీత్యర్థః షష్ఠం షష్ఠ ముపేత్యాహ ఇతి ద్విర్వచనేన షడహస్య పునః పునః ప్రయోగోఽపి వైధ ఇతి ప్రతీయతే, అత ఏవ హి పూర్వతన్త్రే "అభ్యాసే వ తదభ్యసః కర్మణః పునః ప్రయోగాత్, ఆవృత్తి స్తు వ్యవాయే కాల భేదాత్స్యా" దిత్యధికరణద్వయే షడహస్య పునః పునః ప్రయోగ మాస్థాయ మధ్వశనస్యావృత్తిః కర్తవ్యా న వేత్యాశంక్య కర్మాంతరావ్యవహితషడహావృత్తౌ న కర్తవ్యా, గవా మయనాదా వభిప్లవాదిభి ర్వ్యవేతావృత్తౌ తు కర్తవ్యేత్యుక్తం, తత్ర కర్మణి వైశ్వదేవే కర్మణి విశ్వదేవదేవతాప్రకాశకే "ఇద మిద్ధారాత్ర" మితి చ "యే యజ్ఞేన దక్షిణయే"తి చ ద్వే సూక్తే తై రంగిరోభి రపరిజ్ఞాతే వర్తేతే. ౪

తే సూక్తే త్వం మహాత్మనోఽపి తా న్ప్రతి సంశయ స్తువీహి తతః కర్మణి సమాప్తే ఽస్మతి

తే స్వర్యంతో ధనం సత్రే పరిశేషిత మాత్మనః, ౫

దాస్య న్త్యతోఽద్య తా న్గచ్ఛ తథా స కృతవా న్యథా
తస్మై దత్త్వా యయు స్స్వర్గం తే సత్రపరిశేషితమ్ ౬

తం కశ్చి త్స్వీకరిష్యంతం పురుషః కృష్ణదర్శనః,
ఉవాచో త్తరతోఽభ్యేత్య మమేదం వాస్తుగం వసు. ౭

మమేద మృషిభి ర్దత్త మితి తర్హి స్మ మానవః,
స్యా న్నౌ తే పితరి ప్రశ్నః పృష్టవాన్ పితరం తథా. ౮

యజ్ఞవాస్తుగతం సర్వ ముచ్ఛిష్ట మృషయః క్వచిత్,
చక్రు ర్విభాగం రుద్రాయ స దేవ స్సర్వ మర్హతి ౯

స్వర్యంతః స్వర్గం గచ్ఛంతోఽంగిరసః స్వసత్రపరిశేషిత మవశిష్ట మాత్మనా ధనం తే తుభ్యం దాస్యంత్యతోఽద్య తా, న్గచ్ఛేతి, తత స్స నాభాగో యథా పిత్రో క్తం తథైవ కృతవాన్ ౫

తత స్తేఽంగిరస స్స్వసత్రపరిశేషితం, ధనం, తస్మై నాభాగాయ దత్త్వా స్వర్గం యయుః ౬

తత స్తద్ధనం స్వీకరిష్యంతం తం నాభాగం కశ్చి త్పురుషః, ఉత్తరతో దిశ ఆగత్య ఉవాచ పురుషోఽత్ర రుద్రః ఉత్తరగ్రంథానుగుణ్యాత్ తం - విశినష్టి కృష్ణదర్శనః, దృశ్యత ఇతి దర్శనం శరీరం కృష్ణం దర్శనం యస్య స కృష్ణదర్శనః ఉక్తి మేవాహ - మమేదం వాస్తుకం వస్త్వితి వాస్తుకం యజ్ఞభూమిగతం యజ్ఞావశేషితం వసు ధనం మమ మదీయమ్ ౭

ఇత్యేవం రుద్రేణోక్తే సతి తర్హి స్మ తదైవ, మానవో నాభాగః ఋషిభి రంగిరోభి, ర్మహ్యమేవేదం ధనం దత్త మిత్యువాచ, తతః పున రుద్ర ఉవాచ, స్యా న్నౌ తే పితరి ప్రశ్న ఇతి నౌ ఆవయోః వివాదే, తే తవ, పితరి ప్రశ్న స్స్యాత్ తవ పితైవ తర్హ్యస్మి న్వివాదపదే ప్రష్టవ్య ఇత్యర్థః నాభాగః పితర మేత్య, తథా పృష్టవాన్ ౮

తతః పృష్టః పితా తత మాహ (యజ్ఞేతి) యజ్ఞభూమిగత ముచ్ఛిష్టం యజ్ఞావశేషితం సర్వం వసు ఋషయః క్వచి ద్దక్షాధ్వరే రుద్రాయ భాగం, చక్రు రత స్స ఏవ దేవో రుద్ర స్సర్వం వాస్తుకం వస్వ ర్హతి తదీయ మేవ తత్సర్వ మిత్యర్థః "ఉచ్ఛేషణభాగో వై రుద్ర" ఇతి శ్రుతే రితి భావః. ౯

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

నాభాగ స్తం ప్రణమ్యాహ తవేశ కిల వాస్తుగమ్,
ఇత్యాహ మే పితా బ్రహ్మన్ శిరసా త్వాం ప్రసాదయే ౧౦

శ్రీరుద్ర ఉవాచ—

య త్తే పితాఽవద ద్ధర్మం త్వం చ సత్యం ప్రభాషసే,
దదామి తే మంత్రదృశో జ్ఞానం బ్రహ్మసనాతనమ్ ౧౧

తస్మా దసత్యం న బ్రూయా త్పరస్యాం చాపది క్వచిత్,
సత్యేన పరిసంతుష్టో భవామీష్ట స్స మే భవేత్ ౧౨

గృహాణ ద్రవిణం దత్తం య త్సత్రపరిశేషితమ్,
ఇత్యుక్త్వా న్తర్దధే రుద్రో భగవా న్సత్యవత్సలః ౧౩

య ఏత త్సంస్మరే త్ప్రాత స్సాయం చ సుసమాహితః.
కవి ర్భవతి మంత్రజ్ఞో గతిం చైవ తథాత్మనః ౧౪

తతో నాభాగః పితు ర్వచ ఆకర్ణ్య వాస్తుకవసుగ్రహణార్థ ముపాయాంతర మపశ్యన్ రుద్రం ప్రణమ్య ఇద మాహ - కిం హే ఈశ యద్యపి మే పితా, వాస్తుకం వసు తవైవ త్వత్సంబంధ్యేవే త్యాహ - తథాపి, హే బ్రహ్మన్ శిరసా త్వాం ప్రసాదయే ప్రణతేన శిరసా త్వాం వాస్తుకవసుప్రదానాయ ప్రసన్నం కుర్యా, మితి వదన్ ప్రణతో బభూవ. ౧౦

తతో రుద్ర ఆహ (య దితి) యత్ యస్మా, త్తే తవ పితా ధర్మమేవాహ తథా, త్వమపి సత్య మేవ ప్రభాషసే త త్తస్మా న్మంత్రదృశే వైశ్వదేవమంత్రద్రష్ట్రే తే తుభ్యం సనాతనం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిషయకం జ్ఞానం దదామి. ౧౧—౧౨

తథా య ద్యజ్ఞపరిశేషితం ద్రవిణం మయా దత్తం గృహాణ ద్వాదశాహస్య సత్రత్వా ద్యాగత్వా చ్చ యజ్ఞవాస్తుగతం యత్సత్రపరిశేషిత మితి యజ్ఞసత్రపదయోః ప్రయోగః ఇతీత్థ ముక్త్వా భగవాన్ సత్యవత్సలః సత్యభాషణనిమిత్తవాత్సల్యయుక్తో రుద్ర స్తత్రైవా న్తర్దధే ౧౩

ఏతదాఖ్యానసంస్మరణఫల మాహ యః పుమా నేత దాఖ్యానం ప్రాత, స్సాయం చ సమాహితచిత్త స్సంస్మరేత్ స కవి శ్శాస్త్రజన్యజ్ఞానీ భవతి మంత్రజ్ఞ శ్చ భవతి, తథా ఆత్మన స్స్వస్య పరస్య చ గతిం యాథాత్మ్యం చ వేదేతి శేషః. ౧౪

నాభాగా దంబరీషోఽభూ న్మహాభాగవతః కృతీ,
నాస్పృశ ద్బ్రహ్మశాపోఽపి యమః ప్రతిహతః క్వచిత్. ౧౫

విష్ణురాత ఉవాచ—

భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి రాజర్షే స్తస్య ధీమతః,
న ప్రాభూ ద్యత్ర నిర్ముక్తో బ్రహ్మదండో దురత్యయః ౧౬

శ్రీశుక ఉవాచ—

అంబరీషో మహాభాగ స్సప్తద్వీపవతీం మహీమ్,
అవ్యయాం చ శ్రియం లబ్ధ్వా విభవం చాతులం విభుః ౧౭

మేనేఽతిదుర్లభం పుంసాం సర్వం తత్స్వప్నసంమితమ్,
విద్వా న్విభవనిర్వాణం తమో విశతి యత్పుమాన్ ౧౮

ఏవం నాభాగవృత్తాంత మభిధాయాథ తత్పుత్రం చాహ (నాభాగా దిత్యాదినా యావత్పఞ్చ మాధ్యాయసమాప్తి) నాభాగా దమ్బరీష స్సంబభూవ స చ మహాభాగవతః, కృతీ సాపరాధేష్వప్యుపకారకరణశీలః విశేషేణ తచ్చరిత్రప్రశ్నావసరప్రదానాయ సంగ్రహేణ తద్వృత్తం వదన్ తం విశినష్టి నాస్పృశదిత్యర్ధేన, క్వచిదపి న ప్రతిహతః ప్రతిహతశూన్యో విప్రశాపోఽపి య మమ్బరీషం నాస్పృశత్ యద్యపి దుర్వాసా న తస్మై శాపం దదౌ, నాప్యుత్కృత్తజటోత్పాదితకృత్యాయా శ్శాపరూపత్వం తథాపి శాపవత్కృత్యాయా స్తన్నిగ్రహార్థిత్వా త్కృత్యాయాం శాపశబ్ద ఔపచారికో ద్రష్టవ్యః ౧౫

ఎవ ముక్తే లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి రాజా (భగవ న్నితి) హే భగవన్ రాజర్షే ర్ధీమతః తస్యామ్బరీషస్య, శ్రోతు మిచ్ఛామి చరిత్ర మితి శేషః యత్రామ్బరీషే వినిర్ముక్తః ప్రయుక్తో దురత్యయోఽపి బ్రహ్మదండః కృత్యారూపో న ప్రాభూ న్న సమర్థో బభూవ తం బాధితు మితి శేషః ౧౬

ఏవ మాపృష్టో బ్రహ్మదండస్యాప్రభుత్వ మాచిఖ్యాసు స్తావ త్తస్య మహాభాగవతః కృతీత్యుక్తం మహాభాగవతత్వం ప్రపఞ్చయతి (అమ్బరీష ఇత్యాదినా ఆరిరాధయిషు రిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన) అమ్బరీషో మహాభాగః ధీమాన్ అత ఏవ సప్తద్వీపయుక్తాం మహీం అవ్యయాం నిరుపద్రవాం శ్రియం సంపదం అతుల మసమాన మనితరసాధారణం విభవం భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధి మైశ్వర్యం వేత్యేత త్సర్వం ఇతరేషాం దుఃఖేనాపి లబ్ధు మశక్యం లబ్ధ్వాఽపి విభవనిర్వాణం విభవస్య నిర్వాణ మవసానం నాశం విద్వాన్, తత్సర్వం స్వప్నసమ్మితం స్వాప్నవస్తుతుల్యం మేనే హేయ మమన్యతే త్యర్థః తత్ర హేతుః - యత్ యస్మా ద్విభవసంగా త్పుమాం స్తమో నరకం విశతి. ౧౭—౧౮

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

వాసుదేవే భగవతి తద్భక్తేషు చ సాధుషు.
ప్రాప్తో భావం పరం విశ్వం యేనేదం లోష్టవత్కృతమ్. ౧౯

స వై మనః కృష్ణపదారవిందయో ర్వచాంసి వైకుంఠగుణానువర్ణనే,
కరౌ హరే ర్మందిరమార్జనాదిషు శ్రుతిం చకారాచ్యుతసత్కథోదయే ౨౦

ముకుందలింగాలయదర్శనే దృశౌ తద్భృత్యగాత్రస్పర్శేఽంగసంగమమ్,
ఘ్రాణం చ తత్పాదసరోజసౌరభే శ్రీమత్తులస్యా రసనాంతదర్పితే ౨౧

న కేవలం విరక్తో బభూవాపి తు భగవతి వాసుదేవే, తద్భక్తేషు సాధులక్షణలక్షితేషు చ పరం భావం భక్త్యాత్మక మభిప్రాయం గతః ప్రాప్తః. భావం విశినష్టి. యేన భావేనేదం విశ్వం లోష్టవత్కృతం లోష్టవ దనుపాదేయ మమన్యతేత్యర్థః ౧౯

వాసుదేవే పరం భావం గత ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి (స వా ఇతి) తావ న్మనుష్య దేహస్య సర్వవిధభగవత్సేవోపయుక్తతా మావేద్య తథైవ కృతవా నిత్యాహ (సవా ఇతి త్రిభిః) స వై అంబరీషః వై శబ్దః ప్రసిద్ధిద్యోతకః, మనః కృష్ణస్య భగవతః పదారవిందయో శ్చకార తచ్చింతన ప్రవణ మకరో దిత్యర్థః. వైకుంఠస్య గుణానా మనువర్ణనే వచాంస్యకరోత్ గుణవర్ణనప్రవణాన్యేవాకరో దిత్యర్థః ఏవ ముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం. భగవన్మందిరమార్జనాదిషు వ్యాపారేషు హస్తా వకరోత్. ఆదిశబ్దా దారాధనాదీనాం సంగ్రహః. అద్భుతానాం సత్కథానాం పుణ్యావహానాం భగవత్కథానా ముదయే శ్రవణే శ్రుతిం శ్రోత్రేంద్రియం చకార ౨౦

ముకుందస్య లింగాని విగ్రహాః ఆలయాః స్థానాని చ తేషాం దర్శనే దృశౌ నేత్రే చకార. తస్య ముకుందస్య యే భృత్యా స్తేషాం గాత్రాణాం స్పర్శనే నిమిత్తే అంగసంగమం స్వాంగస్య యత్కించి ద్వస్తుసంస్పర్శం ముకుందభక్తగాత్రం చేత్స్పర్శ నేతర దిత్యర్థః. శ్రీమత్యా స్తులస్యాః ముకుందపాదసరోజేన యత్సౌరభం తత్పాదసరోజసంబంధేన యత్సౌరభం తస్మిన్ ఘ్రాణేంద్రియం చకార తదర్పితే ముకుందాయ నివేదితేఽన్నాదౌ రసనామ్. ౨౧

పాదౌ హరేః క్షేత్రపథానుసర్పణే శిరో హృషీకేశపదాభివందనే,
కామం చ దాస్యే న తు కామకామ్యయా యథోత్తమశ్లోకజనాశ్రయా రతిః ౨౨

ఏవం సదా కర్మకలాప మాత్మనః పరేఽధియజ్ఞే భగవ త్యధోక్షజే,
సర్వాత్మభావం విదధ న్మహీ మిమాం తన్నిష్ఠవిప్రాభిహిత శ్శశాస హ. ౨౩

ఈజేఽశ్వమేధై రధియజ మీశ్వరం మహావిభూత్యోపచితాంగదక్షిణైః,
తతై ర్వసిష్ఠాసితగౌతమాదిభి ర్ధన్వన్యభిస్రోత మసౌ సరస్వతీమ్ ౨౪

యస్య క్రతుషు గీర్వాణై స్సదస్యా ఋత్విజో జనాః,

హరేః క్షేత్రాణి వెఙ్కటాద్ర్యాదీని తేషాం పంథానో మార్గాః క్షేత్రపథాః "ఋక్పూరబ్ధూ" ఇతి సమాసాంతోఽప్రత్యయః తేష్వనుసర్పణే గమనే పాదౌ హృషీకేశస్య, పదయో రభివందనే శిరో మూర్ధానం కామం తదర్పితస్రక్చందనాదిసేవాం దాస్యే నిమిత్తే చకార తత్ప్రసాదస్వీకార స్తద్దాస్యార్థ మేవ న తు కామకామ్యయా విషయేచ్ఛయా కృత ఇత్యర్థః సర్వమేత త్కథం చకార ఉత్తమశ్లోకజనా భగవద్భక్తా స్తదాశ్రయా రతి స్తత్పర్యంతా రతి ర్భక్తి ర్యథా భవే త్తథా చకారే త్యర్థః తథేతి పాఠే ఉత్తమశ్లోకజనవిషయా రతి శ్చ తస్యాభవ దిత్యర్థః అనేన తద్భక్తేషు చ పరం భావం గత ఇత్యేత త్ప్రపంచితం అతో న పౌనరుక్త్యమ్ ౨౨

ఏవం సర్వాత్మభావం సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ భావో భావనా యస్మిన్ తం కర్మకలాప మధియజ్ఞే యజ్ఞనిర్వాహకే భగవతి విదధ త్సమర్పయన్ కర్మసమూహస్య భగవదారాధనరూపతా మను సందధ దిత్యర్థః యద్వా ఏవం విధం కర్మకలాపం భగవతి సర్వాత్మభావం సర్వస్యాంతరాత్మత్వాను సంధానం చ విదధ త్కుర్వన్ భగవన్నిష్ఠై ర్విప్రై ర్వసిష్ఠాదిభి రభిహితః ఏవం కుర్వేవం మాకార్షీ రిత్యేవ ముక్త ఇమాం మహీం సప్తద్వీపవతీం శశాస పాలయామాస ౨౩

ఏవం మహావిభూత్యా ఉపచితాని బహూకృతా న్యంగాని దక్షిణా శ్చ యేషు తై రశ్వమేధై ర్వసిష్ఠాదిభిః హేతుభూతైః తతై ర్విస్తృతై రారాధయామాస ధన్వన్ ధన్వని నిరుదకే దేశే, విభక్తి లోప ఆర్షః. నిరుదకా త్తస్మా ద్దేశా దభిస్రోత్రం ప్రవాహాభిముఖం యథా భవతి తథా యష్టుం సరస్వతీం నదీ మగా దిత్యర్థః. ౨౪

లేనానుష్ఠితా నశ్వమేధా న్విశినష్టి (యస్యేతి.) యస్యామ్బరీషస్య క్రతు ష్వశ్వమేధేషు

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

తుల్యరూపా శ్చానిమిషా వ్యదృశ్యంత సువాససః. ౨౫

స్వర్గో న ప్రార్థితో యస్య మనుజై రమరప్రియః,
శృణ్వద్భి రనుగాయద్భి రుత్తమశ్లోకచేష్టితమ్ ౨౬

న వర్ధయంతి యా న్కామా స్స్వారాజ్యపరిభావితాః,
దుర్లభా అపి సిద్ధానాం ముకుందం హృది పశ్యతః. ౨౭

స ఇత్థం భక్తియోగేన తపోయుక్తేన పార్థివః,
స్వధర్మేణ హరిం ప్రీణ న్సర్వా న్సంగాన్ శనై ర్జహౌ. ౨౮

సఖ్యా ఋత్విజ శ్చ జనాః గీర్వాణై ర్దేవై స్సహ భూషణాదిభిః తుల్యరూపిణో వ్యదృశ్యంత తథా అనిమిషా ఇంద్రాదయో దేవా స్సువాసస శ్శోభనవస్త్రాభరణాదియుక్తా వ్యదృశ్యంతఅలక్ష్యంత యచ్ఛబ్దానాం స ఇత్థ మితి చతుర్థేనాన్వయః ౨౫

న కేవలం తదీయజనానాం వస్త్రభూషణాదిభి రమరతౌల్య మేవ అపి తు స్వర్గిభ్యోప్యతిశయితసుఖత్వం చేత్యాహ (స్వర్గ ఇతి) ఉత్తమశ్లోకస్య భగవత శ్చేష్టిత మనుగాయద్భిః శృణ్వద్భి శ్చ యస్యాఽమ్బరీషస్య సంబంధిభి ర్మనుజై రమరాణాం ప్రియః స్వర్గోఽపి న ప్రార్థితః స్వర్గా దప్యతిశయిత ముత్తమశ్లోకచేష్టితశ్రవణగానజసుఖరస మనుభవద్భిః స్వర్గోప్యుపేక్షిత ఇతి భావః తదీయై రేవ జనైః స్వర్గ ఉపేక్షిత స్తేనోపేక్షిత ఇతి కిము వక్తవ్య మితి చ భావః ౨౬

ఆస్తాం తావ త్స్వర్గప్రార్థనాశంకాఽపి సిద్ధానాం యోగీశ్వరాణా మపి దుర్లభాః కామాః కామ్యంత ఇతి కామాః అణిమాదయః స్వారాజ్యపరిభావితాః స్వారాజ్యేన అకర్మవశ్యత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణకస్వాత్మానుభవేన పరిభావితాః ప్రాపితాః ముకుందం హృది పశ్యత ఉపాసీనాన్ యాన్ యదీయాన్ జనాన్ న వర్ధయంతి న హర్షయంతి అణిమాదయోఽపి న హర్షయంతి కిముత న స్వర్గో హర్షయతీతి భావః, య మితి పాఠే య మమ్బరీషం పశ్యతా మితి పాఠే తత్సిద్ధానాం విశేషణమ్ ౨౭

యస్య సంబంధినో జనా ఏవ మేవంవిధా స్స పార్థివోఽమ్బరీష స్తపోయుక్తేన తపశ్శబ్దోఽత్రాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపరః "తప ఆలోచన" ఇతి జ్ఞానార్థా త్తపధాతో ర్నిష్పన్నత్వాత్ తద్యుక్తేన స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితాసంగకర్మానుష్ఠానేన భక్తియోగేన జ్ఞానకర్మానుగృహీతభగవద్భక్తియోగేనే త్యర్థః, హరిం స్వాశ్రితానాం సంసృతిబంధహరం భగవంతం ప్రీణయన్ శనై స్సర్వా న్సంగాన్ హృద్గతాన్ దేహతదనుబంధివిషయా నైహికా నాముష్మికాం శ్చ జహౌ తత్యాజ ౨౮

గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధుషు ద్విపోత్తమస్యందనవాజిపంక్తిషు,
అక్షయ్యవస్త్రాభరణాయుధాది ష్వనంతకోశే ష్వకరో దసన్మతిమ్ ౨౯

తస్మా అదా ద్ధరి శ్చక్రం ప్రత్యనీకభయావహమ్
ఏకాంతభక్తియోగేన ప్రీతో భీతాభిరక్షణమ్ ౩౦

ఆరిరాధయిషు ర్విష్ణుం మహిష్యా తుల్యశీలయా,
యుక్త స్సంవత్సరం ధీరో దధార ద్వాదశీవ్రతమ్ ౩౧

వ్రతాంతే కార్తికే మాసి త్రిరాత్రం సముషోషితః,
స్నాతః కదాచి త్కాళింద్యాం హరిం మధువనేఽర్చయత్ ౩౨

సంగా న్జహా విత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి (గృహే ష్వితి) గృహాదిషు గజోత్తమరథాశ్వాది వస్తుషు అక్షయ్యేషు వస్త్రాదిషు అనవధికేషు కోశేషు ధనభండారేషు అసన్మతిమపురుషార్థత్వబుద్ధిం, మని త్యత్వబుద్ధిం, హేయత్వబుద్ధిం వా అకరోత్ ౨౯

ఏవంభూతోఽసౌ కథం ప్రతిపక్షాన్ జితవాం స్తత్రాహ (తస్మా ఇతి) ఏకాంతభక్తి యోగేనానన్యప్రయోజనభక్తియోగేన ప్రీతో హరి స్తస్మై అమ్బరీషాయ భీతా నభిరక్షతీతి తథా నంద్యాదిత్వా త్కర్తరి ల్యుః ప్రత్యనీకా స్సమాశ్రితానాం విపక్షా స్తేషాం భయ మావహతీతి తథా తచ్చక్రం సుదర్శన మదాత్ ౩౦

కోవై వంవిధస్యాస్య ప్రతిపక్షో బభూవ? యస్య భయావహం హరిశ్చక్ర మదా దిత్యపేక్షాయాం తదుపపాదయితుం తావ త్తత్ప్రస్తావమ మాహ (అరిరాధయిషు రిత్యాదినా ప్రాదిష్ట మిత్యతః ప్రాక్త నేన గ్రంథేన) భగవంత మారాధయితు మిచ్ఛు ర్వీరోఽంబరీష స్తుల్యశీలయా స్వతుల్యస్వభావ సద్వృత్తిమత్యా భార్యయా సహ యుక్త స్సంవత్సరపర్యంతం ద్వాదశీవ్రతం దదార చకార ౩౧

వ్రతాంతే సంవత్సర మనుష్ఠితవ్రతాంతే కార్తికే మాపి అనేన వ్రతోపక్రమోఽపి కార్తికశుద్ధ ద్వాదశ్యా మితి ఫలితం త్రిరాత్రం నవమీదశమ్యేకాదశీషు సమ్య గుపోషితః దశమ్యా మేకభుక్తం ద్వాదశ్యా మేకభుక్త మేకాదశ్యా ముపవాస ఇత్యుపవాసత్రయ మితి కశ్చి త్సంప్రదాయః కదాచి ద్ద్వాదశ్యా మిత్యర్థః కాళింద్యాం యయునాయాం స్నాత్వా మధువనాఖ్యే వనే సర్వేషా ముపకరణానా మారాధనోప కరణానాం గంధపుష్పధూపదీపాదీనాం సంపత్సమృద్ధి, ర్యస్య తేన మహాభిషేకవిధినా సహస్రకలశ

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

మహాభిషేకవిధినా సర్వోపకరణసంపదా.
అభిషిచ్య పరాకల్పై ర్గంధమాల్యార్హణాదిభిః ౩౨

తద్గతాంతరభావేన పూజయామాస కేశవమ్.
బ్రాహ్మణాం శ్చ మహాభాగా న్సిద్ధార్థా నపి భక్తితః ౩౪

గవాం రుక్మవిషాణానాం రూప్యాంఘ్రీణాం సువాససామ్.
వయశ్శీలవయోరూపవత్సోపస్కారసంపదామ్ ౩౫

ప్రాహిణో త్సాధు విప్రేభ్యో గృహేషు న్యర్బుదాని షట్.
భోజయిత్వా ద్విజా నగ్రే స్వాద్వన్నం గుణవత్తరమ్ ౩౬

లబ్ధకామై రనుజ్ఞాతః పారణాయోపచక్రమే.
తస్య తర్హి దిష్ట్యాఽతిథి స్సాక్షా ద్దుర్వాసా భగవా నభూత్ ౩౭

స్నాపనవిధినా హరి మభిషిచ్యా ర్చయేత్ అడభావ ఆర్షః అర్చయ దిత్యేవ ప్రపంచయతి-పరై శ్రేష్ఠైః, ఆకల్పై రాభరణైః, గంధైః మాల్యైః కుసుమై రర్హణై రర్ఘ్యోదకై రాదిశబ్దా త్పాద్యాదిభి ర్ధూపదీప నైవేద్యాదిభి శ్చ ౩౨—౩౩

కేశవం తద్గతాంతరభావేన కేశవవిషయాంతఃకరణవ్యాపారేణ పూజయామాస భాగవతా నభ్యర్చయ దిత్యర్థః ౩౪

తత షడ్గవాం న్యర్బుదాని షష్టికోటిం సాధు యథా తథా విప్రేభ్యః ప్రాహిణో త్ప్రదదౌ కథంభూతానాం గవాం రుక్మవిషాణీనాం సువర్ణకవచితవిషాణయుక్తానాం రాజితాలఙ్కృతపాదానాం శోభ నాని వాసాంసి యాసాం పయః క్షీరం చ శీలం సుస్వభావ శ్చ వయః అపూర్వప్రసవత్వం చ రూపం లాంగూలఖురవిషాణాదిసౌష్ఠవం చ వత్సా శ్చ ఉపస్కారాః దోహనపాత్రాదీని చ తేషాం సంప త్సమృద్ధి ర్యాసాం తాసాం తత స్స్వాదు మృష్టం, గుణవత్తరం షడ్రసోపేత మన్నం అగ్రే బ్రాహ్మణా న్భోజయిత్వా లబ్ధాః కామాః దక్షిణాదయో యై స్తైః ద్విజైః, రనుజ్ఞాతః పారణాయోపచక్రమే. తర్హి తదైవ భగవా న్దుర్వాసా స్తస్యాఽంబరీషస్య అతిథి స్సాక్షా దభూత్ ప్రత్యక్షో బభూవ. ౩౫—౩౭

త మానర్చాఽతిథిం సమ్య క్ప్రత్యుత్థానాసనార్హణైః,
యయాచేఽభ్యవహారాయ పాదమూల ముపాగతః, ౩౭

ప్రతినంద్య స తద్యాచ్ఞాం కర్తు మావశ్యకం గతః,
నిమమజ్జ బృహ ద్ధ్యాయ న్కాలిందీసలిలే శుచౌ ౩౯

ముహూర్తార్ధావశిష్టాయాం ద్వాదశ్యాం పారణాం ప్రతి,
చింతయామాస ధర్మజ్ఞో ద్విజై స్తద్ధర్మసంకటమ్ ౪౦

బ్రాహ్మణాతిక్రమే దోషో ద్వాదశ్యా మప్యపారణే,
యత్కృత్వా సాధు మే భూయా దధర్మో వా న మాం స్పృశేత్, ౪౧

అమ్భసా కేవలేనాఽథ కరిష్యే వ్రతపారణామ్,
ఆహు రబ్భక్షణం విప్రా అశితానశితం చ యత్ ౪౨

త మాగత మతిథిం సమ్య క్ప్రత్యుత్థానాదిభి, రభ్యర్చ్య తస్య పాదయో ర్మూల ముపాగతః ప్రణతోఽభ్యవహారాయ భోజనాయ యయాచే భవతాఽత్ర భోక్తవ్య మితి ప్రార్థయామాసే త్యర్థః ౩౭

తత స్స దుర్వాసా స్తస్యాఽంబరీషస్య యాచ్ఞాం ప్రతినంద్యాఽఽవశ్యకం నైయమికం మాధ్యాహ్నికం కర్తుం గతః. శుచౌ శుద్ధే కాళింద్యా యమునాయా జలే బృహ ద్బ్రహ్మ ధ్యాయ న్నిమమజ్జ సస్నా విత్యర్థః. ౩౯

తదా ధర్మజ్ఞోఽంబరీషో ద్వాదశ్యాం ముహూర్తార్ధేన ఘటికామాత్రేణాఽవశిష్టాయాం సత్యాం పారణాం ప్రతి సంకటం పారణావిషయకం సంకటం ద్విజై స్సహ చింతయామాస ౪౦

సంకట మేవాహ (బ్రాహ్మణాతిక్రమేతి) బ్రాహ్మణస్యాఽతిథే రతిక్రమే దోషః అతిథిం విమంత్ర్య త మనాదృత్యైవ భోజనే మహా న్ప్రత్యవాయ, స్తథా, ద్వాదశ్యా మపారణే చ దోషః వ్రతవైగుణ్యా, దిత్యేవంవిధం సంకటం ప్రాప్తం తత్ర యత్కృత్వా సాధు మే భూయాత్ యత్కృత్వేత్యవ్యయసముదాయః యథాచేత్యర్థః, యథా చ మే సాధు భూయా దిత్యర్థః, యథా చాధర్మో మాం న స్పృశే త్తథా బ్రూతేతి శేషః. ౪౧

ఏవం ద్విజై ర్విచార్య నిశ్చినోతి (అంభసేతి) కేవలేనాఽంభసా వ్రతస్యాఽంగభూతం పారణం కరిష్యే ఏవంచే త్పారణస్య కృతత్వా న్న వ్రతవైగుణ్యం, నాప్యతిథ్యతిక్రమణదోషః అనశనా దిత్యాహ (ఆహు రితి) హే విప్రాః, యదపాం భక్షణం త దశితం నాశితం చాహుః శ్రుతయ ఇతి శేషః తథా చ శ్రుతయః "అపోఽశ్నాతి తన్నైవాప్రాశిత" మిత్యాద్యాః ౪౨

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

ఇత్యపః ప్రాశ్య రాజర్షి శ్చింతయ న్మనసాఽచ్యుతమ్,
ప్రత్యాచష్ట కురుశ్రేష్ఠ ద్విజాగమన మేవ సః ౪౩

దుర్వాసా యమునాకూలా త్కృత్వాఽఽవశ్యక మాగతః,
రాజ్ఞాఽభినందిత స్తస్య బుబుధే చేష్టితం ధియా ౪౪

మన్యునా ప్రచలద్గాత్రో భ్రుకుటీకుటిలాననః,
బుభుక్షిత శ్చ సుతరాం కృతాంజలి మభాషత ౪౫

దుర్వాసా ఉవాచ

అహో అస్య నృశంసస్య శ్రియా మత్తస్య పశ్యత,
ధర్మవ్యతిక్రమం విష్ణో రభక్తస్యేశమానినః ౪౬

యో మా మతిథి మాయాత మాతిథ్యేన నిమంత్ర్య చ,

ఇతీత్థం వినిశ్చిత్యేతి శేషః స రాజర్షి రంబరీషోఽచ్యుతం మనసా చింతయన్ ధర్మస్య సుసూక్ష్మత్వా త్తదజ్ఞాననిమిత్తబాధకపరిహారాయాఽచ్యుతం చింతయ న్నితి భావః అపః ప్రాశ్య హే కురుశ్రేష్ఠ, ద్విజస్య దుర్వాసస ఆగమన మేవ ప్రత్యాచష్ట ప్రత్యైక్షత ౪౩

తతః కృత మావశ్యకం మాధ్యాహ్నికం యేన, స దుర్వాసాః యమునాయాః కూలా త్తీరా దాగతః రాజ్ఞా, అంబరీషేణాఽభినందితోఽపి బుషిత్వా, ధ్ధియా సూక్ష్మదృష్ట్యా, తస్య రాజ్ఞ శ్చేష్టిత మశనరూపం బుబుధే విజ్ఞాతవాన్ ౪౪

తతో మన్యునా హేతునా ప్రచల ద్గాత్రం శరీరం యస్య భ్రుకుటిభ్యాం, కుటిల మాననం యస్య సః సుతరాం భృశం బుభుక్షిత శ్చేతి క్రోధాతిశయద్యోతనార్థ ముక్తం, కృతాంజలిం బద్ధాంజలి మంబరీషం ప్రత్యభాషత ౪౫

అహో జనాః అస్య, క్షత్రబంధో ర్ధర్మవ్యతిక్రమం పశ్యత, కథంభూతస్య? క్రూరస్వభావస్య, శ్రియా సంపదా గర్వితస్య, విష్ణో రభక్తస్యాపి తస్యేష్టం భక్త మాత్మానం మన్యమానస్య. ౪౬

కోఽసౌ ధర్మవ్యతిక్రమ ఇత్యత్రాహ (య ఇతి.) యోఽయం క్షత్రబంధు, రాగతం మా

అదత్త్వా భుక్తవాం స్తస్య సద్య స్తే దర్శయే ఫలమ్. ౪౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం బ్రువాణ ఉత్కృత్య జటాం రోషవిదీపితామ్,
తయా స నిర్మమే తస్మై కృత్యాం కాలానలోపమామ్, ౪౮

తా మాపతంతీం జ్వలతీ మసిహస్తాం పదా భువమ్.
వేపయంతీం సముద్వీక్ష్య న చచాల పదా నృపః ౪౯

ప్రదిష్టం భృత్యరక్షాయాం పురుషేణ మహాత్మనా,
దదాహ కృత్యాం తాం చక్రం క్రుద్ధాహి మివ పావకః ౫౦

తదభిద్రవ దుద్వీక్ష్య స్వప్రయాసం చ నిష్ఫలమ్,

మాతిథ్యేన ఆతిథ్యార్థం అభ్యుదనేన వసతీతివ త్తృతీయా, నిమంత్ర్య, అతిథయే మహ్యా, మదత్త్వైవ భుక్తవా నయ మేవ ధర్మవ్యతిక్రమః, అత స్తస్య, ధర్మవ్యతిక్రమస్య, ఫలం సత్యం, తవ దర్శయే దర్శయామి ౪౭

ఏవం బ్రువాణః రోషేణ విదీపితాం ప్రజ్వలితాం జటా ముత్కృత్య ఉచ్ఛిద్య ఉద్ధాత్యే త్యర్థః స దుర్వాసా స్తయా జటయా తస్మా అంబరీషాయ తం హంతు మిత్యర్థః కాలాగ్నితుల్యాం, కృత్యాం, నిర్మమే మారికాం శక్తిం నిర్మితవా నిత్యర్థః ౪౮

తతోఽసిః ఖడ్గో హస్తే యస్యాః, పదా భువం వేపయంతీం కమ్పయమానాం, తా మభిముఖ మాగచ్ఛంతీం, జ్వలితాం దీప్తాం, సమ్య, గుద్వీక్ష్య, నృపోఽంబరీషః కించి దపి న చచాల ౪౯

తదా భృత్యరక్షాయాం, నిమిత్తే సప్తమీ భృత్యస్యాఽంబరీషస్య రక్షార్థ మిత్యర్థః మహాత్మనా "ప్రణతరక్షాయాం విలంబ మసహన్నివ, సదా పక్షాచ్యుదీం బిభ్ర" దిత్యుక్తవిధేన మహాత్మనా పరమపురుషేణ, చక్రం సుదర్శనం, ప్రవిష్టం ఆజ్ఞాపితం, స దాగత్య తాం కృత్యాం, దదాహ, యథా క్రుద్ధ మహిం సర్పం, పావకో దవాగ్ని, స్తద్వత్, యథా దవాగ్నే రుపర్యహేః క్రోధో నిష్ఫల స్తథా కృత్యా నిష్ఫలా బభూవేతి దృష్టాంతాభిప్రేతార్థః ౫౦

తతోఽభిముఖం ద్రవ ద్గచ్ఛ ద్ధరే శ్చక్రం నిష్ఫలం స్వప్రయాసం చ సముద్వీక్ష్య దుర్వాసాః

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

దుర్వాసా దుద్రువే భీతో దిక్షు ప్రాణపరీప్సయా ౫౧

తమన్వధావ ద్భగవద్రథాంగం దవాగ్ని రుద్ధూతశిఖో యథాఽహిమ్,
తదాఽనుషక్తం ముని రీక్షమాణో గుహాం వివిక్షుః ప్రససార మేరోః ౫౨

దిశో నభః క్ష్మావివరా న్సముద్రా న్లోకా న్సపాలాం స్త్రిదివం గత స్సః,
యతో యతో ధావతి తత్ర తత్ర సుదర్శనం దుష్ప్రసహం దదర్శ. ౫౩

అలబ్ధనాథ స్స యదా కుతశ్చి త్సంత్రస్తచిత్తోఽరణ మేషమాణః,
దేవం విరించం సమగా ద్విధాత స్త్రాహ్యాత్మయోనేఽజిత తేజసో మామ్ ౫౪

భీతః ప్రాణపరీప్సయా ప్రాణా న్ప్రాప్తు మిచ్ఛయా జీవనేచ్ఛయేతి భావః, దిక్షు, దుద్రువే పలాయితవాన్ ౫౧

తం ధావంతం దుర్వాససం, భగవతో, రథాంగం చక్రం, మన్వధావత్ పృష్ఠతోఽనుసృత్య దుద్రావ, యథా, ఉద్ధూతాః ఊర్ధ్వం వేపమానాః, శిఖా, యస్య స దావాగ్ని రహి మనుధావతి తద్వత్ తదా అనుషక్తం పృష్ఠత స్సంసక్తం చక్ర మీక్షమాణో ముని ర్దుర్వాసాః మేరోః పర్వతస్య గుహాం వివిక్షుః ప్రవేష్టు మిచ్ఛుః ప్రససార ప్రదుద్రావ ౫౨

తదా దిశో నభోఽంతరిక్షం క్ష్మావివరా నతలాదిలోకాన్ సముద్రాన్ లోకపాలై స్సహితాన్ లోకాం శ్చ ససారేత్యనుషంగః తత స్త్రిదివం గతః ప్రదుద్రావ ఏవం యత్ర యత్ర మేరుగుహాదిష్వ- ధావ న్ముని ర్దుర్వాసా స్తత్ర తత్ర దుష్ప్రసహం దుఃఖేనాపి సోఢు మశక్యం సుదర్శనం దదర్శ ౫౩

తత స్స దుర్వాసాః యదా కుతశ్చి త్క్వచి దపి అలబ్ధః నాథః రక్షితా యేన సః తదా సంత్రస్తం భీతం చిత్తం యస్య సః అరణం శరణం రక్షక మేషమాణో ఇచ్ఛుః దేవం విరిఞ్చం కమలాసనం సమగాత్. తత్ర గత్వా హే విధాతః హే ఆత్మయోనే, అజితస్య భగవత స్తేజసః చక్ర రూపాత్ మాం త్రాహి పాలయేతి విజ్ఞాపయామాసేతి శేషః ౫౪

బ్రహ్మోవాచ—

స్థానం మదీయం ద్విజవిశ్వ మేత త్క్రీడావసానే ద్విపరార్ధసంజ్ఞే,
భ్రూభంగమాత్రేణ చ సందిధక్షోః కాలాత్మనో యస్య తిరోభవిష్యతి ౫౫

అహం భవో దక్షభృగుప్రధానాః ప్రజేశభూతేశసురేశముఖ్యాః,
సర్వే వయం యన్నియమం ప్రపన్నా మూర్ధ్న్యర్పితం లోకహితం వహామః ౫౬

తదాకర్ణ్య మదంతరాత్మభూతభగవత్ప్రసాదలబ్ధసృష్ట్యాద్యధికారపారమేష్ఠ్యస్థాన స్తన్నియోజ్యోఽహం తచ్చక్రా దనతిక్రమణీయా త్త్రాతు మసమర్థ ఇత్యాహ బ్రహ్మా (స్థాన మితి) హే ద్విజ, ఏతన్మదీయం స్థాన మిదం జగచ్చ స్థానస్య జగదంతర్భూతత్వేపి తన్నిత్యత్వబుద్ధినిరాసాయ పృథగుక్తిః, యద్యపి తదనిత్యత్వోక్త్యైవ తదధిపసృష్టవిశ్వస్యాపి భగవతా సంహార్యత్వం ప్రతీయత ఇతి విశ్వస్య పృథక్సంహార్యత్వం న వక్తవ్యం, తథాఽపి యథా విశ్వం తత్సంహార్యం తథైతన్మదీయం స్థాన మపీతి దృష్టాంతార్థ ముక్తం, తదేత త్సర్వం, సందిధక్షో స్సందగ్ధు మిచ్ఛో స్సంజిహీర్షో, యస్య కాలశరీరకస్య భగవతో భ్రూవిక్షేపమాత్రేణ తిరోభవిష్యతి లయ మేష్యతి తస్య తేజస స్త్రాతు మహం న ప్రభు రితి శేష యద్వా త మేవ శరణం వ్రజేతి శేష ఏవ ముత్తరత్రాపి, కదా సందిధక్షోః, క్రీడావసానే జగద్వ్యాపారరూపక్రీడాయా అవసానే, తదపి కదా ద్విపరార్ధసంజ్ఞే ద్విపరార్ధాఖ్యపరిమాణపరిచ్ఛిన్నకాలావసాన ఇత్యర్థః ౫౫

న కేవల మహ మేవ త్వాం త్రాతుం ప్రభు రపితు రుద్రాదయోఽపీత్యాహ (అహ మితి) యథాఽహం న ప్రభు స్తథా భవాదయ ఇతి దృష్టాంతార్థం పున రహ మిత్యుక్తం భవో రుద్రః దక్షభృగూ ప్రధానౌ ముఖ్యౌ యేషాం తే తాన్ విశింషన్ బహువ్రీహ్యంతర్భూతాన్యపదార్థా నాహ (ప్రజేశేతి) ప్రజేశాః ప్రజాపతయః మరీచిప్రభృతయః భూతేశా భూతపతయ ఏకాదశరుద్రప్రభృతయః సురేశా స్సురపతయ ఇంద్రాద్యాః ఏతే ముఖ్యా యేషాం తే అత్రాపి తన్నియోజ్యా అన్యే ప్యన్యపదార్థతయా వివక్షితాః యద్వా దక్షభృగుప్రధానా ఇతి తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిణా దక్షభృగుసంతానవా అన్యపదార్థత్వేన గ్రాహ్యాః, ప్రజేశశబ్దేన ఇతరేషాం సప్తానాం మరీచ్యాదీనాం సంగ్రహః, భూతేశశబ్దేన రుద్రప్రభవానాం సురేశ ఇంద్రః ఏతే ముఖ్యా యేషాం తే తత్సంతానప్రభవా స్తన్నియోజ్యా శ్చేత్యర్థః ఏతే సర్వే వయం త్వాం త్రాతుం న ప్రభవ ఇత్యత్రాపి శేషః తత్ర హేతు మాహ - యస్య భగవతో నియమ మశేషనియమనం, ప్రపన్నాః ప్రాప్తా స్సంతో లోకహితం యథా భవత్యేవం మూర్ధ్న్యర్పితం తన్నియమ మాజ్ఞాం వహామః కుర్మః ౫౬

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

ప్రత్యాఖ్యాతో విరించేన విష్ణుచక్రోపతాపితః,
దుర్వాసా శ్శరణం యాత శ్శర్వం కైలాసవాసినమ్, ౫౬

శంకర ఉవాచ—

వయం న తాత ప్రభవామ భూమ్ని యస్మి న్పరేఽన్యేప్యజజీవకోశాః,
భవంతి కాలేన భవంతి హీదృశా స్సహస్రశో యత్ర వయం భ్రమామః, ౫౭

అహం సనత్కుమారశ్చ నారదో భగవా నజః,
కపిలోఽపాంతరతమో దేవలో ధర్మ ఆసురిః, ౫౮

మరీచిప్రముఖా శ్చాన్యే సిద్ధేశాః పారదర్శినః
విదామ న వయం సర్వే యన్మాయాం మాయయా వృతాః. ౬౦

ఏవం విరించేన, ప్రత్యాఖ్యాతః భగవచ్చక్రే ణోపతాపితశ్చ దుర్వాసాః కైలాసగిరివాసినం,
శర్వం శరణం గతః శర్వం త్వ మవితా భవేతి ప్రార్థితవా నిత్యర్థః ౫౬

ఏవం ప్రార్థిత శ్శర్వ స్తతో హరే శ్చక్రా త్త్రాతు మసామర్థ్యం వక్తుం చతుర్ముఖప్రభృతీనాం
భగవన్మహిమార్ణవవిప్రుట్త్వం తత్పూజ్యత్వం తత్సంహార్యత్వం తన్మాయామోహితత్వేన తచ్చికీర్షితా
నభిజ్ఞత్వం చాహ (వయ మితి) హే తాత, వయం న ప్రభవామః భగవచ్చక్రా త్త్రాతు మితి శేషః
కుతః హి యస్మా త్పరేఽన్యే అస్మాభి రపి పరతరే యస్మి న్భగవతి యస్మి న్బ్రహ్మాండే, వయం
లోకేశాభిమానినో భ్రమామః "క్షుద్రా రుద్రపితామహప్రభృతయ కీటా స్సమాప్తా స్సురా" ఇత్యుక్త
రీత్యా కీటవ ద్భ్రమామః, ఈదృశా ఏతద్బ్రహ్మాండసదృశా అజా బ్రహ్మాణ స్త ఏవ జీవా స్తేషాం
కోశా బ్రహ్మాండరూపా స్సహస్రశః కాలే "బహుస్యా" మిత్యుక్తవిధసిసృక్షాకాలే భవంతి ఉత్పద్యంతే
పున స్సంజిహీర్షాకాలే న భవంతి తస్మి న్లయం యాంతి ౫౭

అహం శర్వః అస్మదాదయ స్సర్వే తథాఽన్యేపారదర్శినః సర్వజ్ఞా స్సిద్ధేశాశ్చ యస్య భగ
వతో మాయాం సఙ్కల్పం చికీర్షిత మితి యావత్ ని విదామః న జానీమః, తత్ర హేతుః మాయయా
వృతాః. ౫౮—౬౦

తస్య విశ్వేశ్వరస్యేదం శస్త్రం దుర్విషహం హి నః
త మేవ శరణం యాహి హరి స్తే శం విధాస్యతి ౬౧

తతో నిరాశో దుర్వాసాః పదం భగవతో యయౌ
వైకుంఠాఖ్యం యదధ్యాస్తే శ్రీనివాస శ్శ్రియా సహ ౬౨

స దహ్యమానోఽజితశస్త్రవహ్నినా తత్పాదమూలే పతిత స్సవేపథుః,

తస్యైవంవిధమహిమశాలినో, విశ్వేశ్వరస్య భగవత ఇదం శస్త్రం నోఽస్మాక మపి, దుర్విషహం వయం తత్సోఢు మేవ న ప్రభవః కుత స్తన్నిగ్రహ ఇతి భావః అత స్త మేవ అచింత్యవివిధవిచిత్రానంతమహిమశాలినం శరణాగతరక్షాదీక్షితం భగవంతం శరణం యాహి, స హరి శ్శరణాగతార్తిహరో భగవాన్, తే శం సుఖం విధాస్యతి కరిష్యతి ౬౧

ఇత్యుక్తో దుర్వాసా నిరాశ స్సన్ తతః కైలాసా ద్భగవతో వైకుంఠాఖ్యం పదం అండాంతర్గతశ్రీవిష్ణులోకం యయౌ పదం విశినష్టి యత్పదం స్థానం శ్రియా లక్ష్మ్యా సహ శ్రీనివాసః అధ్యాస్తే శ్రీనివాస ఇత్యనేన భగవతో లక్ష్మ్యనపాయిత్వ ముక్తం శ్రియా సహాధ్యాస్త ఇత్యనేన పురుషకారభూతయా లక్ష్మ్యా సహ తస్మి న్లోకేఽవస్థాన ముక్తం. యద్యపి శ్రీనివాసోఽధ్యాస్త ఇత్యేతావతైవాలం శ్రీశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తస్య పురుషకారత్వస్య నివాసిశబ్దాభిప్రేతస్య తదనపాయిత్వస్య చ లాభాత్ తథాపి శ్రీనివాస ఇత్యేతావత్యుక్తే రామకృష్ణాద్యవతారేషు వైదేహ్యాదివివాహా త్ప్రాగమూర్తిమత్యా ఇతరై రలక్ష్యమాణయా వా లక్ష్మ్యా సహావస్థానేనానపాయిత్వవ దత్రాపి తదుపపత్తే స్తత్ర సాక్షాత్పరిదృశ్యమానపురుషాకారసాన్నిధ్యాభావశంకానిమిత్తశరణవరణదుశ్శకత్వశంకాపనోదనార్థం శ్రియా సహాధ్యాస్త ఇత్యుక్తం తావ త్యుక్తే కాదాచిత్కసాహిత్యశంకానిమిత్తశరణవరణసమయాసాన్నిధ్యశఙ్కానిమిత్తతద్దుశ్శకత్వశఙ్కాస్యా దితి తదపనోదనాయ శ్రీనివాస ఇత్యుక్తమ్ ౬౨

ఏవం శర్వేణాభిహితోఽజితస్య భగవత శ్శస్త్రవహ్నినా చక్రజ్వాలయా సందహ్యమానో దుర్వాసా స్తత్ర గత్వా తస్యాజితస్య పాదయో ర్మూలే పతితః భయా త్ప్రచలద్గాత్ర ఆహ - కిం, హే అచ్యుత ఆశ్రితా న్న చ్యావయతీతి తథాభూత హే అనంత అపారమహిమశాలిన్ హే స దీప్సిత సతాం భక్తానాం నిరతిశయేష్ట హే ప్రభో ఆశ్రితార్తిహరణసమర్థ, హే విశ్వభావన విశ్వం శరణాగతవర్గ మపరాధానవేక్షణేవ భావయతి సుఖయతీతి తథాభూత యద్వా విశ్వం చిదచిదాత్మకం భావయ త్యుత్పాదయతి జగత్కారణభూతేత్యర్థః ఇత్యేవం సమాశ్రయణీయత్వోపయుక్తగుణవిశిష్టత్వేన సంబోధ్య స్వకార్పణ్యం

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

ఆహోఽచ్యుతానంత సదీప్సితప్రభో కృతాగసం మా మవ విశ్వభావన. ౬౩

అజానతా తే మహిమానుభావం కృతం మయాఽఘం భవతః ప్రియాణామ్,
విధేహి తస్యాపచితిం విధాత ర్ముచ్యేత యన్నామ్న్యుదితే నారకోఽపి. ౬౪

శ్రీభగవా నువాచ —

అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతంత్ర ఇవ ద్విజ,

నివేదయన్ స్వరక్షాం ప్రార్థయతే కృత మాగోఽపరాధ ఏప, న తు రక్షణోపయుక్తగుణలేశో. యేన, తం, మా మేవం విధార్తియుక్తం అవ రక్ష, "అవ రక్షణ" ఇతి ధాతో "ర్లోట్చే"తి ప్రార్థనాయాం లోట్ ౬౩

కృతాగస మిత్యుక్తం కిం తత్త్వయా కృత మాగ ఇత్యపేక్షాయాం తద్విజ్ఞాపయ న్నేవం విధం కృతాగస మపి మాం త్రాతుం సమర్థ స్త్వ మితి సూచయితుం తన్నామ్నః ప్రభావ మాహ (అజానతేతి) తే తవ, పరమం నిరతిశయ, మనుభావం ప్రభావ మజానతా మయా భవతః ప్రియాణా మఘం కృతం త్వద్భక్తవిషయే అపరాధః కృత ఇత్యర్థః హే విధాతః తస్యాఘస్యాపచితిం నిష్కృతిం విధెహి కురు అపరాధం సోఢ్వా పాహీత్యర్థః యుక్తం చ తవైతత్ యతో యస్య తవ నామ్న్యపి ఉదితే ఉచ్చరితమాత్రేఽపి నారకోఽపి ముచ్యేత నరకప్రాప్తినిమిత్తానాం పాపానాం శ్రుతి స్మృత్యాద్యాత్మకతదాజ్ఞాతిలంఘనరూపత్వేన త్వదపరాధరూపత్వా త్తత్కర్తు ర్విమోచనే త్వన్నామోచ్చా రణ మేవ సమర్థం దృష్టం అత స్సాక్షా త్తవ సామర్థ్యం కైముతికన్యాయసిద్ధ మితి భావః ౬౪

ఏవం ప్రాణరక్షాయై శరణం గతం ద్విజ మవలోక్యాహ భగవాన్ (అహ మిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి) తత్ర సత్య ముక్తం ముచ్యేత యన్నామ్న్యుదితేపి నారక ఇతి ఇదం తు దురుక్తం భవతః ప్రియాణా మఘం మయా కృత మత స్తస్యాపచితిం విధేహీతి సాక్షా న్మద్విషయాప రాధస్య కేనచి దానుకూల్యేన మయా సోఢవ్యత్వేఽపి మద్భక్తవిషయాపరాధో మయా సోఢః క్వచి ద్విద్వ న్మన్యే న "ఏప ముక్తిఫలానియమ స్తదవస్థావధృతే" రిత్యధికరణన్యాయా నభిజ్ఞే న దృష్టశ్శ్రుతో వేత్యభిప్రయన్ భక్తవిషయే స్వస్య పారతంత్ర్యం పారతంత్ర్యహేతూన్ తన్ని మిత్తం తద్విషయాపరాధాసహ్యత్వం చాహ (ఉపాయ మిత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథెన) హే ద్విజ, అస్వతంత్ర ఇవ రాజభృత్య ఇవాహం భక్తపరాధీనః మద్భక్తపరతంత్రోఽహ మిత్యర్థః నను

సాధుభి ర్గ్రస్తహృదయో భక్తై ర్భక్తజనప్రియః. ౬౩

నాహ మాత్మాన మాశాసే మద్భక్తై స్సాధుభి ర్వినా,

రాజభృత్యాదేః కర్మవశ్యత్వా జ్జీవత్వా ద్ధేయార్హత్వా త్తన్నిమిత్తం కాదాచిత్కం స్వస్వామిరాజాదిపారతంత్ర్యం యుక్తం, తవ తు నిరస్తనిఖిలదోషస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరస్యానన్యాధిపతేః స్వభృత్యపారతంత్ర్యం హేయతర మనుచిత మిత్యాశఙ్కాయాః పరిహారం సమాశ్రితవాత్సల్యవివశస్య భక్తపారతంత్ర్యం న హేయత్వావహం అపి తు కల్యాణగుణ ఏవ సమాశ్రయణీయత్వోపయుక్తనిరతిశయవాత్సల్యగుణప్రపఞ్చరూపత్వా దిత్యభిప్రయన్ తావ ద్భక్తపారతంత్ర్యహేతూన్ వక్తు మాత్మానం భక్తాం శ్చ విశినష్టి (సాధుభి రితి) సాధ్నువంతి సర్వైః కరణై ర్మహ్య ముపకుర్వంతీతి సాధవస్తై ర్భక్తైః గ్రస్తం స్వవశీకృతం హృదయం మనో యస్య సోఽహం లోకే హ్యాత్మచిత్తవృత్త్యనుసారిత్వా త్పురుషస్య మచ్చిత్తస్య చ సాధుభి ర్వశీకృతత్వా త్సాధుచిత్తవృత్త్యనువ్యాప్రియమాణాత్మచిత్తవృత్త్యనుసారితద్విషయవ్యాపారవానహ మిత్యభిప్రాయః నను న హి లోకేఽన్యచిత్తవృత్త్యనుసారిస్వచిత్తవృత్తిః పుమా న్కశ్చి ద్దృష్ట ఇత్యాశంకాయాం నిరతిశయప్రీతివిషయ స్స్త్రీపతి స్తథైవ లోకే దృష్ట ఇతి వక్ష్యమాణదృష్టాంత మభిప్రేత్య స్వభక్తయో ర్మిథో నిరతిశయప్రీతివిషయత్వం వద న్నాత్మానం విశినష్టి (భక్తజనప్రియ ఇతి) అత్ర తంత్రేణ బహువ్రీహిషష్టీతత్పురుషౌ ద్వావపి వివక్షితౌ భక్తజనాః ప్రియా యస్య భక్తజనస్య ప్రియ ఇతి చ తత్రాద్యే భక్తజనస్య నిరతిశయస్వప్రీతివిషయత్వ ముక్తం, ద్వితీయేన స్వస్య నిరతిశయభక్తజనప్రీతివిషయత్వం, నిరతిశయప్రీతివిషయత్వా ద్భక్తజనస్య తదధీనం మద్ధృదయం జాత మితి భావః ౬౩

కిం చ లోకః స్వచిత్తం నిరతిశయప్రియవ స్త్వధీనం కుర్వ న్న తూష్ణీ మాస్తే, కిం తు తద్విశ్లేషం దేహతదనుబంధ్యాదిపరిత్యాగేనాపి పరిహరన్ దృష్ట, స్తథాఽహ మపీత్యాహ (నేతి) హే బ్రహ్మన్ అహం భక్తజనప్రియోఽహం సాధుభి ర్భక్తై, ర్వినా, ఆత్మాన మిమం చతుర్భుజాదివిశిష్టం దివ్యవిగ్రహ, మాత్యంతికీం శ్రియం నిరతిశయాం విభూతిం యద్వా ఆత్యంతికీ మత్యంత మనన్యార్హశేషభూతాం లక్ష్మీం చ నాశాసే న స్పృహయామి యద్యపి లోకే ప్రియతమవసువిశ్లేషనిమిత్తదేహతదనుబంధ్యాదిత్యాగః క్వచి ద్దృష్టచరః పరమాత్మని తు భక్తజనవిశ్లేష స్తన్నిమిత్తశరీరాదిత్యాగ శ్చ న దృష్ట స్తథాఽపి సంభావనామాత్రాభిప్రాయేణ భగవతైవ ముక్త మితి ద్రష్టవ్యం తథాచోక్తం భగవతా దాశరథినా "అప్యహం జీవితం జహ్యాం త్వాం వా సీతే స లక్ష్మణాం న తు ప్రతిజ్ఞాం సంశ్రుత్య బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషత" ఇతి "మిత్రభావేన సంప్రాప్తం న త్యజేయం కథంచనే"తి చ యద్యపి లక్ష్మ్యా అపి భక్తవత్ప్రీతివిషయత్వా చ్ఛ్రియ మపి నాశాస ఇత్యుక్తి రయుక్తా తథాపి లక్ష్మ్యపేక్షయాపి

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

శ్రియం చాత్యంతికీం బ్రహ్మ న్యేషాం గతి రహం పరా. ౬౬
యే దారాగారపుత్రాప్తా న్ప్రాణా న్విత్త మిమం పరమ్,
హిత్వా మాం శరణం యాతాః కథం తాం స్త్యక్తు ముత్సహే ౬౭
మయి నిర్బద్ధహృదయా స్సాధవ స్సమదర్శినః,
వశే కుర్వంతి మాం భక్త్యా సత్త్రియ స్సత్పతిం యథా. ౬౮

భక్తానాం స్వనిరతిశయప్రీతివిషయత్వ మభిప్రేత్య భగవతైవ ముక్త మిత్యవగంతవ్యం సాధూనా మత్యర్థప్రియత్వహేతుం వద న్తా న్విశినష్టి యేషాం సాధూనా మహం అహ మేవ అబ్ధృత ఇతివ త్వావధారణం పరా ఉత్కృష్టా గతి రుజ్జీవనోపాయః ఉజ్జీవనోపాయో హి ప్రియతమః అతో నిరతిశయ ప్రియోజ్జీవనోపాయత్వేన మా మాశ్రితత్వా త్తేఽపి మమ నిరతిశయప్రియా ఇతి యుక్త మేవైవ ఇతి భావః ౬౬

యేషాం గతి రహం పరేతి స్వస్యైవ తత్పరగతిత్వ ముక్తం వ్యంజయన్ స్వస్య తన్ని మిత్తాం తత్త్యాగానర్హతా మాహ (య ఇతి) యే సాధవః ప్రాణాన్ ప్రాణయంతి జీవయంతీతి ప్రాణా స్తాన్ జీవనహేతూన్ ప్రాణాన్ తదనుబంధిదారాదీం శ్చ హిత్వా సంసృతిహేతవ ఏవైతే నతూజ్జీవనహేతవ ఇతి విమర్శనేనోజ్జీవనోపాయతాబుద్ధిం పరిత్యజ్య మాం శరణ ముజ్జీవనోపాయం. గతాః తత్త్వేనాధ్యవసితవంత ఇత్యర్థః అత స్తాన్, కథం త్యక్తు ముత్సహే శక్నోమి న హి కృతజ్ఞస్య విశ్వ స్తత్యాగ ఉచిత ఇతి భావః యద్యపి భక్తజనత్యాగాయ న దుర్వాసా శ్శరణం గతోఽపితు స్వప్రాణరక్షాయై అత స్తం ప్రతి "కథం తాం స్త్యక్తు ముత్సహ" ఇత్యుక్తి రసంగతా, తథాపి నిరతి శయప్రియవస్తువిశ్లేషపరిహారాయ దేహతదనుబంధ్యాదిపరిత్యాగస్య ప్రాక్ప్రస్తుతత్వా ద్దేహాదిపరిత్యాగే నాప్యవినాభావ్యాన్ సాధూన్ కథం వినాభూయ వర్తేయేత్యేత దభిప్రాయేణ కథం తాం స్త్యక్తు ముత్సహ ఇత్యుక్తం యద్వా భక్తజనప్రతిపక్షత్వద్రక్షణే కృతే ఆశ్రితవిపక్షపక్షపాతీ భగవానితి బుద్ధ్వా మాం త్యజేయు ర్భక్తాః అత స్తాం త్సర్వభావేన భజతః కథం త్యక్తు ముత్సహ ఇత్యభిప్రాయే ణోక్తమ్ ౬౭

ఏవ మాత్మానం విశిష్యాఽథ భక్తా న్విశినష్టి (మయీతి) మయి నిరతిశయప్రీతివిషయే నిర్బద్ధ మనన్యవిషయత్వేన స్థిరీకృతం హృదయం యై స్తే అత ఏవ సమదర్శిన స్సర్వస్య మదాత్మకత్వ దర్శినః సాధవః భక్త్యా పరస్పరప్రీత్యావహయా స్వయ మపి ప్రీతిరూపయా అనన్యప్రయోజనయా భక్త్యా మాం వశే కుర్వంతి యథా, సత్త్రియః పతివ్రతాః సత్పతిం పరదారపరాఙ్ముఖం అన్యార్హ శేష త్వవత్ స్త్రీపరాఙ్ముఖం వా, వశే కుర్వంతి తద్వత్ ౬౮

మత్సేవయా ప్రతీతం తే సాలోక్యాదిచతుష్టయమ్,
నేచ్ఛంతి సేవయా పూర్ణాః కుతోఽన్యత్కాలవిప్లుతమ్, ౬౯

సాధవో హృదయం మహ్యం సాధూనాం హృదయం హ్యహమ్,
మదన్యం తే న జానంతి నాహం తేభ్యో మనా గపి ౭౦

ఉపాయం కథయిష్యామి తవ విప్ర శృణుష్వ తత్
అయం హ్యాత్మాపచార స్తే యత స్తం యాతు వై భవాన్
సాధుషు ప్రహితం తేజః ప్రహర్తుః కురుతేఽశివమ్ ౭౧

అనన్యప్రయోజనభక్తినిష్ఠత్వ మేవ వ్యనక్తి (మత్సేవయేతి) తే సాధవః, మత్సేవయా, మద్భక్త్యా ప్రతీతం సాలోక్య మాది ర్యస్య త చ్చతుష్టయం చతుర్విధం సాలోక్యసామీప్యసాయుజ్యసార్ష్టిరూపం ముక్తి మేవ నేచ్ఛంతి కుతోఽన్య త్కాలేన విప్లవో నాశో యస్య త దింద్రాద్యైశ్వర్య మిచ్ఛేయుః తత్ర హేతుః సేవయా మచ్ఛేషతైకరసానుభవరూపయా భక్త్యా పూర్ణా నిర్వృతాంతఃకరణాః ౬౯

కిం బహునా సాధవో మహ్యం మమ హృదయం మద్ధృదయానువర్తిహృదయా స్సాధవ ఇత్యర్థః తథా అహం సాధూనాం హృదయం సాధుహృదయానువర్తిహృదయోఽహం తే సాధవః మత్తః అన్యత్ప్రియం వస్తు న జానంతి తథాఽహ మపి తేభ్య సాధుభ్యోఽన్య, న్మనా గీషదపి ప్రియం, న జానామి, ఏవం పరస్పరహృదయానువర్తిహృదయత్వా త్పరస్పరప్రియత్వా చ్చ భక్తపారతంత్ర్యం మమ యుక్త మితి న తద్విషయాపరాధో మయా సోఢుం శక్య ఇతి భావః ౭౦

ఏవం స్వభక్తవిషయాపరాధస్య స్వేనాసహ్యత్వం సహేతుక ముపపాద్య స్వసన్నిధౌ తత్కృతప్రాణరక్షణార్థశరణాగతే ర్వైఫల్యపరిహారాయోపాయ మాహ (ఉపాయ మితి) హే విప్ర, తవ, ప్రాణరక్షణోపాయం తత్సాధనం, కథయిష్యామి, తచ్ఛృణుష్వ కోఽసా, తత్రాహ, తే తవాయ, మాత్మాపచారః స్వయంకృతాపరాధః, న యతో యద్విషయే జాత, స్త మేవాంబరీషం ప్రతి భవా న్గచ్ఛత్వితి ఆత్మాభిచార ఇతి పాఠాంతరం, తత్రా, న్యహింసార్థం కృతోయ ముద్యమః ఆత్మన ఏవాభిచారః, స్వహింసార్థమేవాభూదిత్యర్థః తథాహి లోకే సాధుషు మద్భక్తేషు ప్రహితం ప్రయుక్తం, తేజ స్సామర్థ్యం, కర్తుః ప్రహర్తు రేవా, శివ మనర్థం కురుతే ౭౧

(అంబరీషోపాఖ్యానమ్)

తపో విద్యా చ విప్రాణాం నిశ్శ్రేయసకరే ఉభే,
తే ఏవ దుర్వినీతస్య కల్పేతే కర్తు రన్యథా ౭౦

బ్రహ్మం స్తద్గచ్ఛ భద్రం తే నాభాగతనయం నృపమ్,
క్షమాపయ మహాభాగ తత శ్శాంతి ర్భవిష్యతి ౭౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
చతురోఽధ్యాయః

తపోవిద్యాదిసంపన్నస్య మమ కథ మనర్థ స్సమజనీతి మా విస్మయం కార్షీ రిత్యాహ (తప ఇతి) తపోవిద్యా వైతే ఉభే, విప్రాణాం వినీతానాం, నిశ్శ్రేయసకరే నిరతిశయపురుషార్థసాధనే, దుర్వినీతస్య కర్తు ర్నిరపరాధే ష్వపరాధకర్తు ర్విప్రస్య తు, తే ఏవ తపోవిద్యే ఏవ, అన్యథా కల్పేతే అనర్థాయ భవేతా మిత్యర్థః ౭౦

త త్తస్మాత్, హే బ్రహ్మన్, నాభాగతనయ మంబరీషం ప్రత్యేవ గచ్ఛ త మేవ మహాభాగ మపరాధానా మవిజ్ఞాతారం క్షమాపయ, తత శాంతిః భద్రం తవ భవిష్యతీతి ౭౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం. శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
చతుర్థోఽధ్యాయః

అథ పంచమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్థం భగవతాఽఽదిష్టో దుర్వాసా శ్చక్రతాపితః,
అంబరీష ముపాగమ్య తత్పాదౌ దుఃఖితోఽగ్రహీత్. ౧

తస్య తదుద్యమనం వీక్ష్య పాదస్పర్శవిలజ్జితః,
అస్తౌషీ త్తద్ధరే శ్చక్రం కృపయా పీడితో భృశమ్. ౨

అంబరీష ఉవాచ—

త్వ మగ్ని ర్భగవా న్సూర్య స్త్వం సోమో జ్యోతిషాం పతిః,

అథ పంచమోఽధ్యాయః

ఇత్థం భగవతోపదిష్టోపాయ శ్చక్రతాపితో దూర్వాసా అంబరీష ముపేత్య దుఃఖిత స్తస్యాంబరీషస్య పాదా వగ్రహీత్ ౧

తస్య దుర్వాసస స్తథావిధం వ్యసనం సమీక్ష్య, పాదస్పర్శవిలజ్జితోఽంబరీషః కృపయా నితరాం తాపితః ద్విజస్య పృష్ఠతోఽనుషక్తం, హరే శ్చక్ర మస్తౌషీ త్తుష్టావ ౨

స్తుతి మేవాహ (త్వమగ్ని రిత్యాదినా స త్వ మిత్యతః ప్రాక్తనేన) తావ త్సుదర్శనం ప్రసాదయితుం సర్వతేజఃకారణభూతస్య సర్వాత్మకస్య తవ తేజసోఽయం ద్విజ స్త్వదాత్మా విషయో న భవతీతి సూచనాయ చ సర్వతేజఃకారణత్వేన చ స్తౌతి (త్వమగ్నిరితి) యద్యప్యైతదాత్మ్య మిదం సర్వం సర్వం ఖల్విద' మిత్యాదిభి 'ర్న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారక' మిత్యాదిభి శ్చ బ్రహ్మణ ఏవ సర్వాత్మకత్వం సర్వతేజసా మాచ్ఛాదకత్వం సర్వతేజఃకారణత్వం సర్వతేజసా మనుగ్రాహకత్వ మిత్యాదయో ధర్మాః శ్రుతాః న తు బ్రహ్మనియామ్యస్య సుదర్శనస్య క్వాపి శ్రుతా స్తథాపి తస్మిన్ "శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవ" దితి శారీరకనయేనా "హమేవాస మహమేవ వర్తామి భవిష్యామి చ తద్ద్వైత త్పశ్య న్నృషి ర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మను రభవం సూర్య శ్చాహం కక్షీవా నృషి రస్మి విప్ర" ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాత్మకత్వేన బ్రహ్మవిశేష్యకత్వా ద్విశేషణబుద్ధిశబ్దాదీనాం విశేష్యపర్యంతస్యాకృతినయ సిద్ధత్వా ద్విశేష్యపర్యంతసాక్షాత్కారనిమిత్తత త్తాదాత్మ్యవ్యవహారవద్బ్రహ్మవిశేషణభూతసుదర్శనవిషయ

(అంబరీషకృతసుదర్శనస్తవః)

త్వ మాప స్త్వం క్షితి ర్వ్యోమ వాయు ర్మాత్రేంద్రియాణి చ. ३

సుదర్శన నమ స్తుభ్యం సహస్రారాచ్యుతప్రియ.
సర్వాస్త్రఘాతి న్విప్రాయ స్వస్తి భూయా ఇడస్పతే ४

త్వం ధర్మ స్త్వం ధృతి ర్నిత్యా త్వం యజ్ఞోఽఖిలయజ్ఞభుక్,
త్వం లోకపాల స్సర్వాత్మం స్త్వం తేజః పౌరుషం పరమ్ ५

నమ స్సునాభాఖిలధర్మసేతవే హ్యధర్మశీలాసురధూమకేతవే.

బుద్ధిశబ్దానాం బ్రహ్మపర్యంతనిమిత్తతత్తాదాత్మ్యవ్యపదేశా ద్వా సౌదర్శనస్య పురుషస్య పరమాత్మా భిన్నత్వా ద్వాతస్య సర్వాత్మకత్వాదిభిర్ధర్మైః ప్రవృత్తేయం స్తుతి రిత్యదోషః, త్వ మేవాగ్న్యాదితేజసా మనుగ్రాహక స్తత్కారణభూత శ్చేత్యర్థః, జ్యోతిషాం నక్షత్రాణాం పతి ర్య, స్సోమ శ్చంద్ర, స్స త్వ మేవేత్యన్వయః, అప్పృథివ్యాకాశవాయుగంధాదితన్మాత్రోభయేంద్రియాత్మా త్వ మేవేత్యర్థః త్వ మగ్ని రితి తేజ ఆత్మకత్వం పూర్వ ముక్త మిత్యబాదిభి ర్న తస్య సహ పారః ३

హే సుదర్శన సహస్రారేత్యసాధారణనామాభ్యాం సంబోధనం, హే అచ్యుతప్రియ భక్తానా మిష్ట మేవాచ్యుతస్యేష్టం త దిష్ట మేవ తవాపి ప్రియ, మతో మదిష్టం ద్విజప్రాణరక్షణం తవా పీష్ట మేవేతి ప్రసన్నో భవేత్యచ్యుతప్రియేతి సంబోధనాభిప్రాయః, సర్వారిఘాతిన్ న తు శరణాగత ఘాతి న్నిత్యభిప్రాయః, హే ఇడస్పతే పృథివీపతే, హే జగత్పాలక జగత్పాలకస్య తవ శరణాగతద్విజ రక్షణం యుక్త మేవేతి భావః, విప్రాయ స్వస్తి భూయాః మంగళరూపో భవ ప్రసన్నో భవేత్యర్థః ४

కించ, సర్వధర్మరక్షకస్య తవ శరణాగతద్విజరక్షణం యుక్త మేవేతి సూచయితుం ధర్మాది నిర్వాహకత్వేన తదాత్మకతయా స్తౌతి (త్వం ధర్మ ఇతి) ధృతి ర్ధైర్యం నిత్యాధృతి, స్త్వమేవ యజ్ఞో యజ్ఞనిర్వాహకో యజ్ఞారాధ్య శ్చ త్వ మేవ, హే సర్వాత్మన్ పౌరుషం పరమపురుషసంబంధి, తేజ స్త్వమేవ పౌరుషం పరమపురుషసంబంధి యచ్ఛత్రుసంజిహీర్షాత్మకసంకల్పరూప మీక్షణాపర పర్యాయం సామర్థ్యం, త్వ మేవేత్యర్థః తథాభియుక్తోక్తిః "వాణీ పౌరాణికీయం ప్రథయతి మహితం ప్రేక్షణం కైటభారే శ్శక్తి ర్యస్యేషుదంష్ట్రానఖపరశుముఖవ్యాపినీ తద్విభూషా" మితి ५

హేసునాభ శోభనా నాభి ర్యస్య తథాభూత, తే తుభ్యం, కేవలం, నమః న తు త్వాం స్తోతు

త్రైలోక్యగోపాయ విశుద్ధవర్చసే మనోజవాయాద్భుతకర్మణే గృణే. ౯

త్వత్తేజసా ధర్మమయేన సంహృతం తమః ప్రకాశ శ్చ దృశో మహాత్మనామ్,
దురత్యయ స్తే మహిమా గిరాంపతే త్వద్రూప మేత త్సదసత్పరావరమ్ ౩

యదా విసృష్ట స్త్వ మనంజనేన వై బలం ప్రవిశోఽర్జితదైత్యదానవమ్,
బాహూదరోర్వంఘ్రిశిరోధరాణి వృశ్చ న్నజస్రం ప్రధనే విరాజసే ౪

స త్వం జగత్త్రాణఖలప్రహాణయే నిరూపిత స్సర్వసహో గదాభృతా,
విప్రస్య చాస్మత్కులదైవహేతవే విధేహి భద్రం తదనుగ్రహో హి నః ౫

మహం సమర్థః అతః కేవలం నమస్కరోమీతి భావః కథంభూతాయ తే అఖిలానాం ధర్మాణాం సేతవే మర్యాదాపాలకాయ అధర్మశీలా యేఽసురా, స్తేషాం ధూమకేతవే ధూమకేతువ దనర్థహేతవే త్రైలోక్య పాలకాయ, విశుద్ధం వర్చో యస్య మనోజవాయ మనస ఇవ వేగో యస్య, అద్భుతం కర్మ యస్య ౯

అద్భుతచరిత్వత్వ మేవ ప్రపంచయన్ స్తౌతి (త్వత్తేజసేతి) ధర్మనిర్వాహకత్వేన తత్ప్రచురత్వా త్తన్మయేన తవ తేజసా మహాత్మనాం సాధూనాం దృశో జ్ఞానస్యావారకం తమోఽజ్ఞానం సంహృతం నిరస్తం ప్రకాశ స్సూర్యాదిప్రకాశ శ్చ త్వద్రూపం త్వయైవ రూప్యతే ప్రకాశ్యత ఇతి త్వద్రూపం తథా పరావరం ఉచ్చావచం చిదచిదాత్మక మేత జ్జగ చ్చ త్వద్రూపం త్వచ్ఛరీరం హేగిరాం పతే ఏవంభూతస్య తవ మహిమా దురత్యయః, యద్వా మహాత్మనాం దృశ ఆచ్ఛాదకం తమ స్త్వత్తే జసా సంహృతం తథా దృశః ప్రకాశః ప్రసర శ్చ కృత ఇతి శేషః సదసదాత్మకం జగ త్త్వచ్ఛరీర భూత మేవేత్యన్వయః ౩

మహిమ్నో దురత్యయత్వ మేవ దర్శయన్ స్తౌతి (యదేతి) యదా వేత్యర్థః యదా తు త్వ మనంజనేన నిరంజనేన అవిద్యారూపాంజనరహితేన పరమపురుషేణ విసృష్ట ఆదిష్ట స్తదా ఊర్జితా స్సంజాతబలా దైత్యా దానవా శ్చ యస్మిన్ త త్తద్బలం ప్రవిశ్యాజస్రం బాహ్వాదీన్ వృశ్చన్ ఛింద న్ ప్రధనే యుద్ధే విశేషేణ రాజసే ౪

స ఏవంవిధదురత్యయమహిమా, త్వం సాధులోకపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశనయో ర్నిమి త్తయో, ర్గదాభృతా భగవతా నిరూపితః నియుక్తః సర్వసహ శ్శరణాగతానాం సర్వవిధాపరాధసహః అస్మత్కులస్య దైవహేతవే భాగ్యహేతవే, అన్యథా విప్రహింసయా అస్మత్కులం వినశ్యే దితి భావః అస్య విప్రస్య భద్రం మంగళం ప్రాణరక్షణరూపం విధేహి కురు తద్విప్రభద్రవిధాన మేవాస్మాక మస్మద్విషయే త్వత్కృతో మహాననుగ్రహః ౫

(అంబరీషకృతసుదర్శనస్తవః)

యద్యస్తి దత్తమిష్టం వా స్వధర్మో వా స్వనుష్ఠితః,
కులం నో విప్రదైవం చేద్ద్విజో భవతు విజ్వరః ౧౦

యది నో భగవాన్ప్రీత ఏకస్సర్వగుణాశ్రయః,
సర్వభూతాత్మభావేన ద్విజో భవతు విజ్వరః. ౧౧

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఇతి సంస్తువతో రాజ్ఞో విష్ణుచక్రం సుదర్శనమ్.
అశామ్యత్సర్వతో విప్ర మదహ ద్రాజయాచ్ఞయా. ౧౨

స ముక్తోఽస్త్రాగ్నితాపేన దుర్వాసా స్స్వస్తిమాం స్తతః,
ప్రశశంస త ముర్వీశం యుంజానః పరమాశిషః ౧౩

సర్వసుకృతార్పణేన విప్రరక్షాం ప్రార్థయతే (యద్యస్తీతి ద్వాభ్యాం) దత్తం దాన మిదం స్మార్తస్య కర్మణ ఉపలక్షణం, ఇష్టం యాగాదిక మిదం శ్రౌతస్య స్వనుష్ఠితః స్వధర్మః స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మ శ్చ యది నోఽస్మాక మస్తి యది వా అస్మాకం కులం, విప్రా ఏవ దైవం యస్య తథాభూతం చే త్తతో ద్విజో విజ్వరో భవతు, అస్మదీయదత్తాదిభిః ప్రసన్నో భగవా న్సుదర్శనః ద్విజం నిర్దుఃఖం కుర్యా దితి భావః ౧౦

ఏకః నిస్సమాభ్యధిక స్సర్వేషాం, కల్యాణగుణానా మాశ్రయో భగవా న్నోఽస్మాకం యది సర్వాత్మభావేన సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనేన ప్రీతోఽస్తి తతో ద్విజో విజ్వరో భవతు. ౧౧

ఇత్థం రాజ్ఞోఽంబరీషస్య సమ్యక్ స్తువత స్సత స్తద్విష్ణో శ్చక్రం సుదర్శనాభిధం, సర్వతోఽశామ్యచ్ఛాంత మభూత్, రాజ్ఞోఽంబరీషస్య యాచ్ఞయా విప్రం దుర్వాసస మదహ త్తత్యాజ చ ౧౨

శస్త్రాగ్నే స్సుదర్శనాగ్నే స్తాపేన ముక్త స్స దుర్వాసా స్స్వస్తిమాన్ విజ్వర స్త ముర్వీశ మంబరీషం పరమా ఆశిషో, యుంజానః కుర్వ న్ప్రశశంస తుష్టావ ౧౩

దుర్వాసా ఉవాచ—

అహో అనంతదాసానాం మాహాత్మ్యం దృష్ట మద్య మే,
కృతాగసోఽపి యద్రాజ న్మంగళాని సమీహసే ౧౪

దుష్కరం కిన్ను సాధూనాం దుస్త్యజం వా మహాత్మనామ్,
యై స్సంగృహీతో భగవా న్సాత్వతా మృషభో హరిః ౧౫

య న్నామశ్రుతిమాత్రేణ పుమా న్భవతి నిర్మలః,
తస్య తీర్థపదః కిం వా దాసానా మవశిష్యతే ౧౬

రాజ న్ననుగృహీతోఽహం త్వయాతికరుణాత్మనా
మమాఘం పృష్ఠతః కృత్వా ప్రాణా యన్మేఽభిరక్షితాః ౧౭

ప్రశంసా మేవాహ (అహో ఇత్యాదినా రాజ న్నిత్యతః ప్రాక్తనేన) అహో అత్యాశ్చర్య మేత దనంతస్య దాసానాం మహత్త్వ మధునా మయా దృష్టం కిం తత్? యత్ కృతాపరాధస్యాపి మమ హే రాజ న్నంబరీష మంగళాని సమీహసే ఇచ్ఛసీతి తత్ ౧౪

సాధూనాం భగవద్భక్తానాం దుష్కరం కర్తు మశక్యం కిం న్వస్తి నిగ్రహానుగ్రహాదికం సర్వం సుకర మేవేతి భావః యద్యస్తి దత్త మిత్యాదిశ్లోకద్వయోక్తప్రార్థనా మాలక్ష్యాహ-మహాత్మనాం సాధూనాం దుస్త్యజం కిం న్వస్తి సర్వం సుత్యజ మేవేతి భావః తత్ర హేతుం ఏదక్షితా న్విశినష్టి-యై స్సాధుభి ర్మహాత్మభి స్సాత్వతాం భక్తానా మృషభః ప్రియో హరి రాశ్రితార్తిహో భగవాన్ సంగృహీతో వశీకృతః వశీకృతనిరతిశయానందరూపభగవతాం న కించి ద్దుష్కరం దుస్త్యజం వాఽస్తీతి భావః ౧౫

తథా అలభ్య మపి తేషాం నాస్తీత్యాహ (యన్నామ్నేతి.) యస్య హరే ర్నామ్న శ్శ్రవణమాత్రేణ పుమా న్నిర్మలో నిష్పాపో భవతి తస్య, తీర్థపదః గంగాదిపుణ్యతీర్థాశ్రయపాదారవిందస్య భగవతో దాసానాం కింవా లభ్య మవశిష్యతే సర్వం సంపన్న మేవేతి భావః ౧౬

ఏవం ప్రశస్య స్వస్య కృతజ్ఞతాసూచనాయ తత్కృత ముపకార మావేదయతి (రాజ న్నితి) హే రాజ న్నిరతిశయకరుణాయుక్తచిత్తేన త్వయాఽహ మనుగృహీతః. కోఽసౌ మత్కృతోఽనుగ్రహః? స్తత్రాహ మమాఘ మపరాధం పృష్ఠతః కృత్వా, విస్మృత్యేత్యర్థః మే ప్రాణా, అభిరక్షితా ఇతి యదేష ఏవ మహా ననుగ్రహః. ౧౭

(అంబరీషకృతసుదర్శనస్తవః)

శ్రీశుక ఉవాచ —

రాజా త మకృతాహారః ప్రత్యాగమనకాంక్షయా,
చరణా ఉపసంగృహ్య ప్రసాద్య త మభోజయత్. ౧౮

సోఽశిత్వాఽఽదృత మానీత మాతిథ్యం సార్వకామికమ్,
తృప్తాత్మా నృపతిం ప్రాహ భుజ్యతాం భుజ్యతా మితి ౧౯

దుర్వాసా ఉవాచ —

ప్రీతోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి తవ భాగవతస్య వై
దర్శనస్పర్శనాలాపై రాతిథ్యేనాత్మమేధసా. ౨౦

కర్మావదాత మేత త్తే స్వర్గాయ న్తి స్త్రియో ముహుః,
కీర్తిం పరమపుణ్యాం చ కీర్తయిష్యతి భూ రియమ్ ౨౧

(రాజా త మిత్యాదిశ్లోకద్వయం శుకోక్తిః) ద్విజస్య ప్రత్యాగమనప్రతీక్షయా, అకృత ఆహారో భోజనం, యేన, స, అమ్బరీషః తం దూర్వాససం చరణా వుపసంగృహ్య ప్రసాద్య ప్రసన్నం కృత్వా తం ద్విజ మభోజయ ద్భోజయామాస ౧౮

సర్వే, కామః కామ్య న్త ఇతి కామాః షడ్రసాః యస్మిన్, త దాదృతం సాదరం యథాభవతి తథా ఆనీతం ఆనీయ సమర్పిత మాతిథ్యం భుక్త్వా, తుష్టాత్మా సంతుష్టచిత్త స్స దుర్వాసాః నృప మమ్బరీషం భుజ్యతాం భుజ్యతా మిత్యువాచ, ౧౯

(ప్రీతోఽస్మీత్యాదిశ్లోకద్వయం దూర్వాసస ఉక్తిః) ఆత్మని పరమాత్మన్యేవ మేధా బుద్ధి ర్యస్య అనల్పమేధస ఇతి పాఠే విపులబుద్ధే స్తవాతిథ్యేనాహం, నితరాం ప్రీత స్సన్ తుష్టోఽస్మి తథా తవ భాగవతస్య, దర్శనాదిభి రనుగృహీత శ్చాస్మి ౨౦

తవైత దవదాతం నిర్మలం కర్మ స్వః స్వర్గే లోకే స్త్రియో, ముహుర్ముహు ర్గాయంతి గాస్యంతి తథా తవ పరమపుణ్యాం కీర్తి మియం భూ ర్భూలోకస్థో జనః కీర్త యిష్యతి ౨౧

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవం సంకీర్త్య రాజానం దుర్వాసాః పరితోషితః
యయౌ విహాయసాఽఽమంత్ర్య బ్రహ్మలోక మహైతుకమ్ ౨౨

సంవత్సరోఽత్యగా త్తావ ద్యావతానాగతో గతః,
ముని స్తద్దర్శనాకాంక్షీ రాజాఽబ్భక్షో బభూవ హ ౨౩

గతేఽథ దుర్వాససి సోఽంబరీషో ద్విజోపయోగాతిపవిత్ర మాహరత్,
ఋషే ర్విమోక్షం వ్యసనం చ బుద్ధ్వా మేనే స్వవీర్యం చ పరానుభావమ్ ౨౪

ఏవంవిధానేకగుణ స్స రాజా పరాత్మని బ్రహ్మణి వాసుదేవే

ఇత్యేవం రాజానం ప్రస్తుత్య రాజాన మమ్బరీష మామంత్ర్య పృష్ట్వా పరితోషితో రాజేతి శేషః దుర్వాసాః విహాయసా మార్గేణాహైతుకం దైనందినప్రళయాదిభి రనివర్త్యం ద్విపరార్ధావస్థాయిన మిత్యర్థః బ్రహ్మలోకం చతుర్ముఖలోకం యయౌ తత్రామ్బరీషస్య గుణా న్స్తోతు మితి శేషః ౨౨

అమ్బరీషస్య ధైర్యం దృఢసఙ్కల్పం చాహ (సంవత్సర ఇతి) గతో ముని ర్దుర్వాసాః యావతా కాలేన పున ర్దిక్షు భ్రమ న్నాగత స్తావ త్సంవత్సరాత్మకః కాలోఽత్యగా ద్వ్యతీయాయ ప్రథమాగమనా దారభ్య పున రాగమనపర్యంతః కాలః సంవత్సరో బభూవేత్యర్థః తావంతం చ కాలం రాజామ్బరీష స్తస్య మునే ర్దర్శన మేవాకాఙ్క్ష న్నప ఏవ, భక్షయ న్బభూవ తస్థౌ ౨౩

దుర్వాసపి గతే సత్యథామ్బరీషః ద్విజోపయోగాతిపవిత్రం ద్విజోపయోగేన ద్విజభుక్తావ శేషణా ద్ధేతోః పరమం పవిత్ర మన్న మాహారం బుభుజే తతః, ఋషేర్దుర్వాససో, వ్యసనం చక్రజం తస్మా ద్విమోక్షణం స్వస్య వీర్యం ధైర్యాదిలక్షణం చే త్యేతత్సర్వం పరస్య పరమాత్మనః ప్రభావం ప్రభావకృత మేవ, మేనే అమన్యత ౨౪

ఉక్తవిధా అనేకే గుణా యస్య, స రాజాఽమ్బరీషః, పరాత్మని పరే బ్రహ్మణి వాసుదేవే క్రియాకలాపై స్సహ స్వవర్ణాశ్రమోచితక్రియాసముదాయసహకృతా మనన్యప్రయోజనాం, భక్తిం సమువాహ చకారేత్యర్థః భక్తిం విశినష్టి యయాఽనన్యప్రయోజనయా వాసుదేవభక్త్యా ఆ విరిఞ్చాత్ విరిఞ్చపర్యంతభోగా న్నిరయా న్నిరయప్రాయాం శ్చకార అమన్యత తథా చ స్మర్యతే "ఏతే

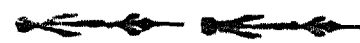
(అంబరీషకృతసుదర్శనస్తవః)

క్రియాకలాపైః స్సముపాహ భక్తిం యయాఽఽవిరించా న్నిరయాం శ్చకార ౨౫

అథాంబరీష స్తనయేషు రాజ్యం సమానశీలేషు విసృజ్య ధీరః.
వనం వివేశాత్మని వాసుదేవే మనో దధే ధ్వస్తగుణప్రవాహః. ౨౬

ఇత్యేత త్పుణ్య మాఖ్యాన మంబరీషస్య భూపతేః,
సంకీర్తయ న్ననుధ్యాయ న్భక్తో భాగవతో భవేత్ ౨౭

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే.
పంచమోఽధ్యాయః.

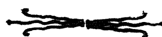

వై నిరయా స్తాత స్థానస్య పరమాత్మన” ఇతి “వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికం ఫల” మితి చ, ౨౫

తతోఽమ్బరీషః స్వతుల్యశీలేషు తనయేషు రాజ్యం విసృజ్య నిధాయ, ధీరో జితేంద్రియో, వనం. వివేశ తత్రాంతరాత్మభూతే భగవతి, వాసుదేవే, మనో దధే ఏకాగ్రచిత్తో బభూవ తతో, ధ్వస్తః, గుణప్రవాహ స్సంసారో, యస్య, తాదృశః, ముక్తో బభూవేత్యర్థః, ౨౬

ఏవ ముపవర్ణితామ్బరీషోపాఖ్యానకీర్తనాదిజం ఫల మాహ (ఇతీతి) ఇతీత్థ మమ్బరీషస్య రాజ్ఞ ఏతద్వర్ణితం పుణ్య, మాఖ్యానం, భక్త్యా సఙ్కీర్తయ న్ననుధ్యాయం శ్చ పుమా న్భాగవతో భవేత్ ౨౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
పంచమోధ్యాయః

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

విరూపః కేతుమాన్ శంభు రంబరీషసుతా స్త్రయః,
విరూపా త్పృషదశ్వోఽభూ త్తత్పుత్ర స్తు రథీతరః. ౧

రథీతరస్యాప్రజస్య భార్యాయాం తంతవే ఋషిః,
అంగిరా జనయామాస బ్రహ్మవర్చస్విన స్సుతాన్ ౨

ఏతే క్షేత్రప్రసూతా వై పున శ్చాంగిరసా స్స్మృతాః,
రథీతరాణాం ప్రవరాః క్షత్రోపేతా ద్విజాతయః ౩

క్షువత స్తు మనో ర్జజ్ఞె ఇక్ష్వాకు ర్ఘ్రాణత స్సుతః,

అథ షష్ఠోధ్యాయః

తనయేషు రాజ్యం విసృజ్య వనం వివేశేత్యుక్తం "కే తే తనయా ఇత్యత ఆహ మునిః" (విరూప ఇతి) విరూపాదయ, స్త్రయోఽమ్బరీషస్య సుతాః, తత్ర విరూపా, త్పృషదశ్వ, స్సంబభూవ, పృషదశ్వపుత్ర స్తు రథీతరః ౧

తస్య రథీతరస్యాప్రజస్య సంతానరహితస్య సత స్తద్భార్యాయాం, తంతవే సంతానార్థ, మంగిరాఋషిః, బ్రహ్మవర్చస్వినః బ్రహ్మవర్చసు సంపన్నాన్ సుతాన్, జనయామాస, ౨

ఏతే రథీతరస్య, క్షేత్రప్రసూతత్వేన రథీతరగోత్రా స్సంతోఽఙ్గిరసో బీజేన ప్రసూతత్వాచ్చాఙ్గీరసా శ్చ అతో, రథీతరాణాం రథీతరపుత్రాణాం తత్సంతానప్రసూతానాం చ ప్రవరాః, క్షత్రోపేతాః ద్విజాతయః క్షత్రగోత్రాన్వయినొ బ్రాహ్మణప్రవరాః, క్షత్రబ్రహ్మోభయగోత్రాన్వితాః బభూవురిత్యర్థః ౩

తదేవం మనో ర్దశసు పుత్రేషు వృషధ్రకవీవిరక్తత్వా న్న వంశప్రవర్తకౌ, కరూషాదీనాం చ సప్తానాం వంశా స్తారతమ్యక్రమేణోక్తాః ఇదానీ మతివిస్తరత మిక్ష్వాకో ర్వంశ మాహ (క్షువత స్త్విత్యాదినా) యావ త్సోమవంశప్రస్తావం క్షువతః క్షుతం కుర్వతో మనో ర్వైవస్వతస్య, ఘ్రాణా,

(ఇక్ష్వాకువంశకథనం)

తస్య పుత్రశతజ్యేష్ఠా వికుక్షినిమిదండకాః ౪

తేషాం పురస్తా దభవ న్నార్యావర్తే నృపానృప,
పంచవింశతిపశ్చా చ్చ త్రయో మధ్యే௨పరే௨న్యతః. ౫

స ఏకదా௨ష్టకశ్రాద్ధే త్విక్ష్వాకు స్సుత మాదిశత్,
మాంస మానీయతాం మేధ్యం వికుక్షే గచ్ఛ మా చిరమ్ ౬

తథేతి స వనం గత్వా మృగా న్హత్వా క్రియార్హణాన్,
శ్రాంతో బుభుక్షితో వీర శ్శశంచాద దపస్మృతిః. ౭

దిక్ష్వాకు రితి ప్రసిద్ధ స్సుతో, జజ్ఞే "శ్రద్ధాయాం జనయామాస దశపుత్రా" నితి పూర్వం బాహుళ్యాభి ప్రాయేణోక్త మతో నానేన విరోధః, తస్యేక్ష్వాకోః, పుత్రశతం బభూవ, తత్ర, జ్యేష్ఠా వికుక్ష్యాదయః త్రయః ౪

ఏవం స్థితే తేషాం, శతపుత్రాణాం మధ్యే, పంచవింశతిసంఖ్యాకాః, పుత్రాః, పురస్తా త్ప్రాచ్యాం దిశి య, ఆర్యావర్తః వింధ్యహిమపర్వతయోః మధ్యదేశ స్తస్య నృపా రాజానో బభూవుః, ఆర్యావర్తపురస్తా త్సముద్రపర్యంతం మండలవిభాగేనాధిపతయో బభూవు రిత్యర్థః, హేనృప తథైవ పశ్చా దార్యావర్తే నృపాః పంచవింశతిసంఖ్యా, బభూవుః, ఆర్యావర్తమధ్యేతు, త్రయో జ్యేష్ఠా వికుక్ష్యాదయో, అధిపతయో బభూవుః అపరే అవశిష్టా స్తు, అన్యతః దక్షిణోత్తరాదిషు, నృపా అభవన్. ౫

వికుక్షే రేవ శశాద ఇతి నామాంతరం వక్ష్యతే తత్ర హేతు మాహ (స ఏకదేతి వతుర్భిః) "కదాచి, దిక్ష్వాకు, రష్టకాశ్రాద్ధె నిమిత్తే, మాంస, మానీయతాం, హేవికుక్షే, శీఘ్రం, గచ్ఛ విళమ్బం మా కార్షీ రితి సుత, మాదిశ దాదిష్టవాన్ ౬

తత, స్స వికుక్షి స్తథై, వానేష్యామీ, త్యుక్త్వా, వనం ప్రతి గత్వా క్రియార్హణాన్ శ్రాద్ధార్హాన్, హత్వా శ్రాంతో, బుభుక్షితః, అపగతా స్మృతిః శ్రాద్ధార్థం హతా ఇమే మృగా న మయా భక్షితుం యోగ్యా ఇతి స్మృతి ర్జ్ఞానం యస్య, స వీరో వికుక్షి శ్శశం మృగ మాదద భక్షయత్ అద స్స్వేషా" మిత్యపృక్తహలః అడాగమః ౭

శేషం నివేదయామాస పిత్రే తేన చ తద్గురుః
చోదితః ప్రోక్షణాయాహ దుష్ట మేత దకర్మకమ్. ౮

జ్ఞాత్వా పుత్రస్య తత్కర్మ గురుణాఽభిహితం నృప,
దేశా న్నిస్సారయామాస సుతం త్యక్తవిధిం రుషా ౯

స తు విప్రేణ సంవాదం జాపకేన సమాచరత్,
త్యక్త్వా కళేబరం యోగీ స తేనావాపయ త్పరమ్ ౧౦

పితర్యుపరతేఽభ్యేత్య వికుక్షిః పృధివీ మిమామ్,
శాస న్నీజే హరిం యజ్ఞై శ్శశాద ఇతి విశ్రుతః ౧౧

శేషం స్వభుక్తావశిష్టం మాంసం పిత్రే నివేదయామాస సమర్పయామాస, స తత, స్తేన పిత్రా ఇక్ష్వాకుణా చోదితః, ప్రోక్షణాయ ప్రోక్షణేన మాంసం సంస్కురిత్యాదిష్టః తస్యేక్ష్వాకో, ర్గురు ర్వసిష్ఠ ఆహ, ఏతాన్మాంసం దుష్ట ముచ్ఛేషణదోషదుష్ట మతో, ఽకర్మకం శ్రాద్ధానర్హ మిత్యాహ ౮

తతో, గురుణాఽభిహితం, పుత్రస్య వికుక్షే, స్తత్కర్మ జ్ఞాత్వా, నృప ఇక్ష్వాకు, స్త్యక్తో, విధి శ్శ్రాద్ధీయనియమరూపో, యేన తం, సుతం, రుషా దేశా న్నిస్సారయామాస ౯

తత స్తు, స ఇక్ష్వాకు, ర్జాపకేన తపసా సహ సంవాదం భగవద్గుణసంవాదం, విప్రేణ సహ సమాచరత్, తపశ్చర్యాసహకృతం భగవద్గుణానువాదం గురుణా సహాకరో దిత్యర్థః తత, స్స ఇక్ష్వాకు స్తేన జాపకసహకృతేన సంవాదేన, యోగీ రాజ్యభోగేషు విరక్తః ప్రారబ్ధావసానే కళేబరం త్యక్త్వా, యత్పరం బ్రహ్మ, త, దవాప ౧౦

ఏవం, పితరీక్ష్వాకా, వుపరతే మృతే సత్య, థ వికుక్షి, రేత్యాగత్యే, మాం పృధివీం శాస త్పాలయన్ యజ్ఞైర్హా రి మీజే ఆరాధితవాన్ తతశ్శాద్ధార్థశశభక్షణా న్నిమిత్తా, శ్శశాద ఇతి ప్రసిద్ధో, బభూవ. ౧౧

(ఇక్ష్వాకువంశకథనం)

పురంజయ స్తస్య సుత ఇంద్రవాహ ఇతీరితః,
కకుత్స్థ ఇతి చాప్యుక్త శ్శృణు నామాని కర్మభిః ౧౨

కృతాంత ఆసీ త్సమరో దేవానాం సహ దానవైః,
పార్ష్ణిగ్రాహో వృతో వీరో దేవై ర్దైత్యపరాజితైః. ౧౩

వచనా ద్దేవదేవస్య విష్ణో ర్విశ్వాత్మనః ప్రభోః,
వాహనత్వే వృత స్తస్య బభూవేంద్రో మహావృషః ౧౪

స సన్నద్ధో ధను ర్దివ్య మాదాయ విశిఖా న్ శితా న్,
స్తూయమాన స్త మారుహ్య యుయుత్సుః కకుది స్థితః ౧౫

తేజసాఽఽప్యాయితో విష్ణోః పురుషస్య మహాత్మనః
ప్రతీచ్యాం దిశి దైత్యానాం న్యరుణ త్త్రిదశైః పురమ్ ౧౬

తస్య వికుక్షే స్సుతః, పురఞ్జయ స్స ఏవ ఇంద్రవాహః కకుత్స్థ ఇతి చ, ఈరితః వ్యవహృతః కుత ఎతన్నామద్వయం ప్రాప్త మిత్యత్రాహ కర్మభిః క్రియావిశేషైః, ప్రాప్తాని, నామాని, శృణు, కథయతో మత్త ఇతి శేషః నామానీతి బహువచనేన పురంజయనామాపి కర్మనిమిత్తమేవేత్యుక్తమ్ ౧౨

పురంజయాదినామనిమిత్తాని కర్మాణి వక్తు మితిహాస మాహ (కృతాంత ఇత్యాదినా జిత్వేత్యతః ప్రాక్తనేన) దానవై స్సహ దేవానాం, కృతాంత స్సమర స్సంగ్రామ, అసీత్, తస్య విశ్వస్యాంతః కృతాంతః ప్రలయ స్తత్కల్పస్సమర ఆసీ దిత్యర్థః. తదా, వీరః పురంజయః దైత్యైః, పరాజితై ర్దేవైః విశ్వేశ్వరస్య, ప్రభో ర్విష్ణో ర్వచనా, త్పార్ష్ణిగ్రాహ స్సహాయ స్తత్త్వేన వృతః, కృతః, పురంజయే నేన్ద్రో౽ వాహనత్వేన వృతో, మహా, న్వృషభ, ఆసీత్ ౧౩-౧౪

తత స్తం మహాంతం వృషభ, మారుహ్య, కకుది స్థిత ఉపవిష్టః, దేవైః, స్తూయమానో, యోద్ధు మిచ్ఛు, స్సన్నద్ధః కవచిత, స్స పురంజయో, దివ్యం, ధను ర్నిశితా న్బాణాంశ్చా, దాయ, మహాత్మనః, పురుషస్య విష్ణో స్తేజసా, ఆప్యాయిత ఉపబృంహిత స్త్రిదశై ర్దేవై స్సహ ప్రతీచ్యాం దిశి దైత్యానాం పురం న్యరుణత్ నిరుద్ధవా న్ ౧౫-౧౬

తై స్తస్య చాభూ త్ప్రధనం తుములం రోమహర్షణమ్,
యమాయ భల్లై రనయ ద్దైత్యానభియయు ర్మృధే ౧౭

తస్యేషుపాతాభిముఖం యుగాంతాగ్ని మివోల్బణమ్,
దృష్ట్వాఽన్యే దుద్రువు ర్దైత్యా హన్యమానా స్వమాలయమ్ ౧౮

జిత్వా పురం ధనం సర్వ మయచ్ఛ ద్వజ్రపాణయే,
ప్రత్యాగచ్ఛ త్స రాజర్షి రితి నామభి రాహృతః ౧౯

పురంజయస్య పుత్రోఽభూ దనేనా స్తత్సుతః పృథుః,
విశ్వగంధ స్తత శ్చంద్రో యువనాశ్వ స్తు తత్సుతః ౨౦

తై ర్దైత్యైః, పురవాసిభి స్సహ, తస్య పురంజయస్య, తుములం రోమహర్షణం రోమ్ణాం శృణ్వతాం పశ్యతాం చ రోమ్ణాం హర్షణ ముదంచనం యస్మా త్తథావిధం, ప్రధనం యుద్ధ మాసీత్. తత్ర భల్లై రిషుభిః, పురంజయో దైత్యాన్, యమాయానయత్ హతవా నిత్యర్థః, కాన్ దైత్యాన్, యేఽభిముఖ మాయయుః ౧౭

తతోఽన్యే హతావశిష్టా దైత్యా, స్తస్య పురంజయ స్యేషూణాం, పాతస్యాభిముఖ, మాగత్యేతి శేషః, తం యుగాంతాగ్నిమివోల్బణం దుస్సహం దృష్ట్వా, తేన హన్యమానా స్స్వకీయ మాలయం పాతాలం ప్రతి దుద్రువుః ౧౮

తత స్స రాజర్షిః పురంజయో దైత్యాన్ జిత్వా, తేషాం పురం ధనం సర్వం ప్రీత్యా వజ్రపాణయే ఇంద్రాయాఽయచ్ఛ ద్దదౌ, ఇతిశబ్దో హేత్వర్థకః, యతః పురం జితవాన్ వృషభస్య కకుది స్థితః, ఇంద్రమేవ వాహనత్వేన పరిగృహీతవాన్, తతో హేతో ర్నామభిః పురంజయాదికర్మ ప్రవృత్తినిమిత్తకై రుదాహృతో వ్యవహృతః ౧౯

పురంజయస్యా నేనా, ఇతి ప్రసిద్ధః పుత్రో బభూవ తస్యా నేనస, స్సుతః పృథో, ర్విశ్వగంధః పుత్రో, బభూవ, విశ్వ గంధా చ్చంద్ర, స్తస్య చంద్రస్య సుతో, యువనాశ్వః ౨౦

(మాంధాతృజన్మకథనం)

శాబస్తి స్తత్సుతో యేన శాబస్తీ ర్నిర్మితా పురీ,
బృహదశ్వ స్తు శాబస్తే స్తతః కువలయాశ్వకః. ౨౧

యః ప్రియార్థ ముదంకస్య ధుంధుం నామాసురం బలీ,
సుతానా మేకవింశత్యా సహస్రై రహన ద్వృతః ౨౨

ధుంధుమార ఇతి ఖ్యాత స్తత్సుతా స్తే ప్రజజ్వలుః,
ధుంధో ర్ముఖాగ్నినా సర్వే త్రయ ఏవా౽వశేషితాః ౨౩

దృఢాశ్వః కపిలాశ్వశ్చ భద్రాశ్వ ఇతి భారత,
దృఢాశ్వపుత్రో హర్యశ్వో నికుంభ స్తస్య చాత్మజః. ౨౪

బర్హిణాశ్వో నికుంభస్య కృతాశ్వో౽థాస్య సేనజిత్,
యువనాశ్వో౽భవ త్తస్య సో౽నపత్యో వనం గతః ౨౫

తస్య యువనాశ్వస్య సుతః, శాబస్తిః తం విశినష్టి, యేన శాబస్తినా శాబస్తి రితి ప్రసిద్ధా పురీ నిర్మితా, శాబస్తే స్సుతో బృహదశ్వ స్తతో బృహదశ్వా త్కువలయాశ్వకః, పుత్ర స్సంబభూవ ౨౧

కువలయాశ్వస్యైవ ధుంధుమార ఇతి నామాంతరం, నామ్నః ప్రవృత్తినిమిత్తం కర్మాహ (య ఇతి) యః కువలయాశ్వకో బలీ బలవాన్, ఉదఙ్కస్య ఋషేః ప్రియార్థం ప్రియం కర్తుం సుతానా మేకవింశత్యా సహస్రై రేకవింశతిసహస్రసంఖ్యాకై స్సుతైః వృత ఇత్యర్థః యుద్ధే ధుంధుం నామాసుర మహనదతో ధుంధుమార ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవ, తస్య కువలయాశ్వకస్య సుతా స్తే సర్వే, ధుంధునామాసురస్య, ముఖాగ్నినా జజ్వలుః దగ్ధా బభూవు రిత్యర్థః తేషాం మధ్యే త్రయ ఏవ సుతా అవశేషితాః ౨౨-౨౩

తే చ సుతా హే భారత దృఢాశ్వాదినామానః తత్ర దృఢాశ్వస్య పుత్రో, హర్యశ్వ స్తస్య హర్యశ్వస్య నికుమ్భ, స్సుతో౽భవత్ ౨౪

నికుమ్భస్య సుతో బర్హిణాశ్వః తస్య సుతః కృశాశ్వః అస్య కృశాశ్వస్య సుత స్సేనజిత్ తస్య సేనజితః, యువనాశ్వ స్సుత స్సమభవత్ యువనాశ్వవృత్తాన్తమాహ (స ఇత్యాదినా)

భార్యాశతేన నిర్విణ్ణ ఋషయోఽస్య కృపాళవః,
ఇష్టిం ప్రవర్తయాంచక్రు రైంద్రీం స్మ సుసమాహితాః ౨౬

రాజా తద్యజ్ఞసదనం ప్రవిష్టో నిశి తర్షితః,
దృష్ట్వా శయానాం స్తా న్విప్రాన్ పపౌ మంత్రజలం స్వయమ్, ౨౭

ఉత్థితా స్తే నిశామ్యాథ వ్యుదకం కలశం ప్రభో,
పప్రచ్ఛుః కస్య కర్మేదం పీతం పుంసవనం జలమ్, ౨౮

రాజా పీతం విదిత్వాథ ఈశ్వరప్రహితేన తే,
ఈశ్వరాయ నమ శ్చక్రు రహో దైవబలం బలమ్ ౨౯

తతః కాల ఉపావృత్తే కుక్షిం నిర్భిద్య దక్షిణమ్,
యువనాశ్వస్య తనయ శ్చక్రవర్తీ జజాన హ ౩౦

యువనాశ్వోఽనపత్య స్సంతానరహితః అత ఏవ, నిర్విణ్ణో నిర్వేద మాపన్నో భార్యాశతేన సహ వనం ప్రతి గతః, తత్ర మునయః అస్య కృపాళవః ఏతద్విషయకృపాయుక్తా బభూవుః తే ఋషయ స్సుసమాహితా స్సంత ఐంద్రీ మింద్రదేవతాకా మిష్టిం పుత్రకామేష్టిం ప్రవర్తయాంచక్రుః ౨౫-౨౬

తదా రాజా యువనాశ్వ స్తర్షితః నిశి రాత్రౌ పిపాసు స్తద్యజ్ఞసదనం ప్రవిష్టః శయానాం స్తా న్విప్రాన్ దృష్ట్వా మంత్రజలం మంత్రాభిమంత్రితం జలం పత్న్యై దేయం స్వయం పపౌ పీతవాన్ ౨౭

తత ఉత్థితా స్తే విప్రాః నిరుదకం, కలశం నిశామ్య దృష్ట్వా హే ప్రభో కస్యేదం కర్మ కేనేదం పుంసవనం పుత్రోత్పత్తికారణం జలం పీత మితి పప్రచ్ఛుః ౨౮

తత ఈశ్వరచోదితేన రాజ్ఞా యువనాశ్వేన పీత మిదం జల మితి విదిత్వా, తే ఋషయః అహో దైవబల మేవ ముఖ్యం బలం పురుషబలం తు న కించి దితి వదంతః ఈశ్వరాయ నమ శ్చక్రుః ౨౯

తతః కాలే పుత్రోత్పత్తికాలే సన్నిహితే సతి యువనాశ్వస్య దక్షిణం కుక్షిం నిర్భిద్య తనయ శ్చక్రవర్తీ సప్తద్వీపాధిపతి స్సంబభూవ, ౩౦

(మాంధాతృజన్మకథనం)

కిం ధాస్యతి కుమారోఽయం స్తన్యే రోరూయతే భృశమ్,
మాం ధాతా వత్స మా రోదీ రితీంద్రో దేశినీ మదాత్ ౩౧

న మమార పితా తస్య విప్రదైవప్రసాదతః,
యువనాశ్వోఽపి తత్రైవ తపసా సిద్ధి మన్వగాత్ ౩౨

త్రసదస్యు రితీంద్రోఽంగ విదధే నామ చాస్య వై,
యస్మా త్త్రసంతి హ్యుద్విగ్నా దస్యవో రావణాదయః. ౩౩

యౌవనాశ్వోఽపి మాంధాతా చక్రవర్త్యవనిం ప్రభుః,
స ప్తద్వీపవతీ మేక శ్శశాసాఽచ్యుతతేజసా ౩౪

అయం కుమారః స్తన్యాభావేన రోరూయతే భృశం రోదితి అతోఽయం కం ధాస్యతి "ధే ట్పానే" కంపాస్యతీ త్యేవం దుఃఖితై ర్విప్రై రు క్తే సతి తస్యా మిష్ట్యా మారాధిత ఇంద్రో మా మయం కుమారో ధాస్యతి పాస్యతీత్యుక్త్వా, హేవత్స మారోదీ రితి వదన్, దేశినీం తర్జనీ మమృత స్రావిణీ మదా త్కుమారస్య వక్త్రే నిహితవాన్, ఇంద్రేణాయం మాం ధాతే త్యుక్తత్వా న్మాంధాతేతి ప్రసిద్ధో బభూవ ౩౧

తస్య కుమారస్య పితా చ యువనాశ్వో విప్రాణాం, దైవస్య చానుగ్రహా న్న మమార న మృతః, తత స్స తత్రైవ వనే తపసాఽనుష్ఠితేన సిద్ధిం ముక్తి మన్వగా త్ప్రాప ౩౨

అంగ హే రాజన్, అస్య కుమారస్య, త్రసదస్యు రితి నామధేయ, మింద్ర శ్చకార తత్ప్రవృత్తినిమిత్త మాహ-యస్మా ద్యౌవనాశ్వాత్కుమారా ద్రావణాదయో దస్యవో దుష్టా ఉద్విగ్నా శ్చలంత, స్త్రసంతి బిభ్యతి అత స్సోఽయం త్రసదస్యు రితి ప్రసిద్ధో భవితేతి వద న్నామ విదధత ఇతి పూర్వేణాన్వయః, ౩౩

మాంధాతు శ్చరిత్ర మాహ (యౌవనాశ్వ ఇత్యాదినా శతబిందో రిత్యతః ప్రా క్తనేన) యువ నాశ్వస్యాపత్యం పుమాన్ యౌవనాశ్వో, మాంధాతా ప్రభు స్సమర్థ, స్సప్తద్వీపాత్మకం భూచక్రం యస్య స ప్తద్వీపాత్మకం భూతచక్రం యస్య వశే వ ర్తత ఇతి తథాభూత ఏక ఏవాచ్యుతస్య భగవత స్తేజసా అప్రచ్యుతేన తేజసేతి వా స స్తద్వీపవతీ మవనిం భూమిం శశాస, ౩౪

ఈజే చ యజ్ఞం క్రతుభి రాత్మవి ద్భూరిదక్షిణైః,
సర్వవేదమయం దేవం సర్వాత్మక మతీంద్రియమ్ ౩౫

ద్రవ్యం మంత్రో విధి ర్యజ్ఞో యజమాన స్తథ ర్త్విజః,
ధర్మో దేశ శ్చ కాల శ్చ సర్వ మేత ద్యదాత్మకమ్ ౩౬

యావ త్సూర్య ఉదేతి స్మ యావచ్చ ప్రతితిష్ఠతి,
సర్వం తద్యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్ర ముచ్యతే ౩౭

శతబిందో ర్దుహితరి బిందుమత్యా మథా న్నృపః,
పురుకుత్సాంబరీషౌ చ ముచుకుందం చ యోగినమ్ ౩౮

ఆత్మవిత్ దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ సః భూరయః బహ్వ్యః దక్షిణా యేషు తైః క్రతుభి ర్యజ్ఞం విష్ణుం "యజ్ఞో వై విష్ణు" రితి శ్రుతేః, ఈజే ఇయాజ యజ్ఞ మేవ కిం విశేషేణా రాధితవా నిత్యత స్తం విశినష్టి "సర్వదేవమయ మితి సార్ధేన, సర్వదేవతాప్రచురం తత్ప్రాచుర్యం చ తచ్ఛరీరకత్వేన తథా చ శ్రూయతే "స ఆత్మా అంగాన్యన్యా దేవతా" ఇతి, దేవం స్వతేజసా దీప్యమానం సర్వాంతరాత్మానం ప్రాకృతేంద్రియాగమ్యమ్ ౩౫

ద్రవ్యాదిక మేత త్సర్వం యదాత్మకం యద్యజ్ఞాత్మకం, తం యజ్ఞ, మీజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః, ద్రవ్యాదిభిస్సహ పఠితో యజ్ఞశబ్దః క్రతుపరః ద్రవ్యం చరుపురోడాశాదికం మంత్రో ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకో వేదభాగః విధి శ్చోదనాత్మకో భాగః యజమానః కర్తా ధర్మః అపూర్వాఖ్యో దేవతాప్రసాదరూపో వా దేశ "స్సమే యజేతే" త్యాద్యుక్తః కాలో వసంతాదిః ౩౬

యావద్భూమండలం సూర్య ఉదేతి ఉదేత్య ప్రకాశయతి యద్వా యావ ద్యత్ర ఉదేతి యత్ర చ ప్రతితిష్ఠత్యస్త మేతి తదనసీకృత్య సర్వ మేత ద్భూమండలం యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్రం పాలితం క్షేత్ర మితి కథ్యత ఇత్యర్థః ఆచక్రవాల మాధిపత్యం కృతవా నితి యావత్ ౩౭

నృపః మాంధాతా, నృపేతి పాఠే హేనృప శతబిందో ర్దుహితరి బిందుమత్యాఖ్యాయాం భార్యాయాం పురుకుత్సాదీన్ త్రీ న్పుత్రా నుత్పాదయామాసేతి శేషః నృపేతి పాఠే మాంధాతేతి కర్తృపద మధ్యాహ ర్తవ్యమ్ ౩౮

(మాంధాతృజన్మకథనం)

తేషాం స్వసారః పంచాశ త్సౌభరిం వవ్రిరే పతిమ్ 38

యమునాంతర్జలే మగ్న స్తప్యమానః పరంతపాః,
నిర్వృతిం మీనరాజస్య వీక్ష్య మైధునధర్మిణః 40

జాతస్పృహో నృపం విప్రః కన్యా మేకా మయాచత,
సోఽప్యాహ గృహ్యతాం బ్రహ్మ న్కామం కన్యా స్స్వయంవరే. 41

స విచిన్త్యాప్రియం స్త్రీణాం జరఠోఽయ మసమ్మతః,
వలీపలిత ఏజత్క ఇత్యహం ప్రత్యుదాహృతః 42

సాధయిష్యే తథాఽఽత్మానం సురస్త్రీణా మభీప్సితమ్,

తేషాం పురుకుత్సాదీనాం స్వసారః భగిన్యః పఞ్చాశ త్సంఖ్యాకా, సౌభరి మృషిం పతిం వవ్రిరే పరిజగృహుః 38

కథం వా త మృషిం వవ్రిర ఇత్యపేక్షాయాం ప్రసంగా త్సౌభరే శ్చరిత్ర మాహ యావద ధ్యాయసమాప్తి పర ముత్కృష్టం తపో యస్య స పరంతపా సౌభరిః పరంతపేతి పాఠే హే పరంతప యమునాయా, అంతర్జలే జలమధ్యే నిమగ్న, స్తప్యమానః పరంతప ఇత్యపి పాఠాంతరం. తత్ర పరంతప స్తప్యమానః కుర్వాణః పాకం పచతీతివ న్నిర్దేశః కదాచి, న్మైధున మేవ ధర్మో యస్య, తస్య, మత్స్యశ్రేష్ఠస్య, నిర్వృతిం మైధునసుఖం, దృష్ట్వా, విప్ర సౌభరి ర్జాతా ఉత్పన్నా స్పృహా మైధునేచ్ఛా యస్య సః, నృపం మాంధాతార మాగత్యైకాం, కన్యా మయాచత స, మాంధాతాఽప్యస్య, వైరూప్య మాలక్ష్యైవ మాహ హే బ్రహ్మన్ స్వయంవరే కామం యదెచ్ఛం కన్యా, గృహ్యతా, మిత్యాకాత్యర్థః 40-41

స విప్ర సౌభరిః స్త్రీణా మప్రియం, మాం, విచింత్యానేనాహం, ప్రత్యుక్తః, అత, ఆత్మానం, సురస్త్రీణా మప్యభీప్సితం, సాధయిష్యామీతి వ్యవసితః నిశ్చితవా నితి ద్వయో రన్వయః, స్వస్య స్త్రీణా మప్రియత్వే హేతు, జరఠో వృద్ధః, వలిభి ర్వ్యక్తః పలిత శ్చ ఏజత్కః కమ్పమానశిరాః ఏవంభూతోఽయ మితి బుద్ధ్వా, రాజ్ఞా, అహం ప్రత్యుక్త ఇత్యన్వయ సురస్త్రీణా మప్యభీప్సిత

కిం పున ర్మనుజేంద్రాణా మితి వ్యవసితః ప్రభుః ౪౩

మునిః ప్రవేశితః క్షత్రా కన్యాంతఃపుర మృద్ధిమత్,
వృత స్సరాజకన్యాభి రేకః పంచాశతావరః ౪౪

తాసాం కలి రభూ ద్భూయాం స్తదర్థేఽపోహ్య సౌహృదమ్,
మమానురూపో నాయం వ ఇతి తద్గతచేతసామ్ ౪౫

సబహ్వృచస్తాభిరపారణీయతపశ్శ్రియాఽనర్ఘ్యపరిచ్ఛదేషు,
గృహేషు నానోపవనామలాంభస్సరస్సు సౌగంధికకాననేషు. ౪౬

మహార్హశయ్యాసనవస్త్రభూషణస్నానానులేపాభ్యవహారమాల్యకైః,
స్వలంకృత స్త్రీపురుషేషు నిత్యదా రేమేఽనుగాయ ద్ద్విజభృంగవందిషు ౪౭

మాత్మానం యోగప్రభావేన సాధయిష్యే కిం పున ర్మనుజేంద్రస్త్రీణా మభీప్సితం సాధయిష్య ఇతి కియ దేత దిత్యర్థ ఇతం వ్యవసితః వ్యవసాయయుక్తః ప్రభు స్సమర్థో యోగిత్వా దితి భావః. ౪౨-౪౩

మున స్సౌభరిః క్షత్త్రా సూతేన ప్రయోజ్యకర్త్రా రాజ్ఞా ప్రయోజకేన బుద్ధిమ త్సర్వసమృద్ధి మదంతపురం ప్రవేశితః పంచాశతా పంచాశత్సంఖ్యాభీ రాజకన్యాభిస్సర్వాభి రేక ఏవ వర స్స వృతః. ౪౪

తథా తాసాం కన్యానాం తదర్థే వరనిమిత్తం అహ మేవైనం వృణై, మమైవాయ మను రూపః పతి ర్న తవే త్యేవం సౌహృదం సోదర్యత్వప్రయుక్తం సౌహృద మపోహ్య తస్మి న్నితరాం సుందరె వరే గతం నిహితం చేతో యాసాం తాసాం మహా న్కలిః కలహ ఆసీత్ యోగమహాత్మ్యేన తాదృశసుందరరూపం ధృతవానితి భావః ౪౫

తస్య గార్హస్థ్యం వర్ణయతి (స ఇతి చతుర్భిః) స బహ్వృచ ఆశ్వలాయనః, సౌభరిః యద్వా, బహ్వృచ ఇతి మంత్రసామర్థ్యముక్తం తాభిస్త్రీభి స్సహ రెమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః అపారణీయం దురంతం య త్తప స్తస్య శ్రియా సమృద్ధ్యా హేతుభూతయా అనర్ఘ్యాః పరిచ్ఛదా ఉపకరణాని యేషు తేషు గృహేషు ఉపకల్పితేషు తథా నానావిధేషూపవనేషు అమలాన్యమ్భాంసి, యేషు తేషు సరస్సు చ కథంభూతేషు, సౌగంధికానాం కల్హారాదీనాం, కాననాని స్తోమా యేషు, ౪౬

కథంభూతేషు గృహాదిషు, స్వలఙ్కృతాః, స్త్రియః పురుషాశ్చ, యేషు అనుగాయంతో ద్విజాః పక్షిణో, భృంగాశ్చ, వందినశ్చ, యేషు, కథంభూతః, మహార్హశయ్యాదిభిః ఉపలక్షితస్స ౪౭

(మాంధాతృజన్మకథనం)

యద్గార్హస్థ్యం తు సంవీక్ష్య స ప్తద్వీపావనీపతిః,
విస్మితః స్తంభ మజహా త్సార్వభౌమశ్రియాఽన్వితః. ౪౭

ఏవం గృహే ష్వభిరతో విషయా న్వివిధై ర్సుఖైః,
సేవమానో న చాతుష్య దాజ్య స్తోకై రివానలః ౪౮

స కదాచిదుపాసీన ఆత్మాపహ్నువ మాత్మనా,
దదర్శ బహ్వృచాచార్యో మీనసంగసముత్థితమ్ ౪౯

అహో ఇమం పశ్యత మే వినాశం తపస్విన స్సచ్చరితవ్రతస్య,
అంతర్జలే వారిచరప్రసంగా త్ప్రచ్యావితం బ్రహ్మచిరం ధృతం యత్, ౫౦

యస్య సౌభరేః, గార్హస్థ్యం, సమ్య, గవలోక్య విస్మితః, సార్వభౌమసంపదా, యుక్తః, స్సప్తద్వీపసహితాయా, భూమే రధిపతి, ర్మాంధాతా, స్తమ్భం గర్వం, జహౌ తత్యాజ, కియదేతన్మదీయ మైశ్వర్యమిత్యమన్యతేత్యర్థః యద్వా దుహితౄణాం సత్కారవైకల్యచింతాం జహౌ ౪౭

ఇత్థం, గృహేష్వాసక్త స్సౌభరి ర్నానాము ఖైర్బహుభి ర్బహుముఖై రింద్రియైః రిత్యర్థః, అనేనానేకశరీరపరిగ్రహః ప్రతిశరీర మింద్రియభేదశ్చ సూచ్యతే, విషయాన్ శబ్దాదీన్, సేవమానోఽను భవన్నపి, న తుతోష నాలమమన్యత, యథా ఆజ్యస్తోకైః ఘృతబిందుభి రగ్ని ర్న తుష్యతి తద్వత్ ౪౮

ఇదానీం తస్యానుతాపపూర్వకం వానప్రస్థాశ్రమమాహ తావదనుతాపమాహ (స ఇత్యాదినా ఏవం సన్నిత్యతః ప్రాక్తనేన) బహ్వృచానా మాచార్య స్స సౌభరిః కదాచి దుపాసీన ఉపవిష్టః ఆత్మనా మనసా మీనస్య సంగాద్ధేతో స్సముత్థిత మాత్మాపహ్నువం స్వరూపానుసంధానవిరోధినం విషయచాపలం దదర్శ ఆలోకితవాన్. ౪౯

దర్శన మేవ ప్రపంచయతి (అహో ఇతి) అహో హే లోకా, తపోనిష్ఠస్య సంత్సాసౌ చరిత్ర వ్రతశ్చ యోఽహం తస్య మమేమం, వినాశం, పశ్యత కోసౌ వినాశ, స్తత్రాహ అంతర్జలే యో వారిచరో మీన, స్తస్య ప్రకృష్టాత్సంగాద్ధేతో శ్చిరం ధృతం ధ్యాతం బ్రహ్మ విస్రావితం విస్మృతమితి, యదేష ఏవ వినాశః, బ్రహ్మవిస్మరణమాత్మనో వినాశప్రాయమేవేతి మత్వా వినాశం పశ్యతేత్యుక్తం, తథా చ శ్రూయతే "అసన్నేవ స భవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచే" దితి ౫౦

సంగం త్యజేత మిధునవ్రతినాం ముముక్షు స్సర్వాత్మనా న విసృజే ద్బహి రింద్రియాణి,
ఏకశ్చర న్రహసి చిత్తమనంత ఈశే యుంజీత తద్వ్రతిషు సాధుషు చేత్ప్రసంగః ౫౨

ఏక స్తపస్వ్యహ మథాంభసిమత్స్యసంగాత్పంచాశదాసముతపంచసహస్రసర్గః,
నాంతం వ్రజామ్యుభయకృత్య మనోరథానాం మాయాగుణై ర్హృతమతిర్విషయేఽర్ధభావః

ఏవం వస న్గృహే కాలం విరక్తో న్యాస మాస్థితః,
వనం జగమానుయయు స్తత్పత్న్యః పతిదేవతాః ౫౪

తత్ర తప్త్వా తప స్తీక్ష్ణ మాత్మకర్శన మాత్మవిత్,
సహైవాగ్నిభి రాత్మానం యుయోజ పరమాత్మని ౫౫

అత ఏవం వర్తితవ్యం మయేత్యభిప్రాయేణ ముముక్షోర్వృత్తి మాహ (సంగమితి) ముముక్షు స్సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ మిధునవ్రతినాం దాంపత్యధర్మవతాం సంగం త్యజేత్, బహిశ్శబ్దాదివిషయేషు ఇంద్రియాణి, న విసృజేత్ న ప్రవర్తయేత్ ఏకోఽసహాయ ఏవ, చరేత్, రహసి ఏకాంతే చిత్త, మనంతే అపరిచ్ఛిన్నే ఈశే భగవతి యుంజీత క్వచిదదపి సంగో న కార్య ఏవ క్వచిచ్చేద్భవతి ప్రసంగ స్తర్హి తస్మిన్ననంత ఏవ రతిర్యేషాం తేషు సాధుష్వేవ, విధేయః ౫౨

స్వావస్థాం ప్రపంచయతి (ఏక ఇతి,) ప్రథమ మేకః అసహాయ ఏవాహమాసం అథ తతోఽప్సుపి యో మత్స్యః తస్య సంగా త్పంచాశ, దాసం పంచాశతా భార్యాభి రేకదా సంబంధాయ పంచాశచ్ఛరీరవిశిష్టోఽభవం తతశ్చ పుత్రరూపేణ పంచసహస్రసర్గ ఆసం ఏవ మప్య స్తం విషయానుభవజాం తృప్తిం అంతస్య తృప్త్యవధిత్వాత్ న వ్రజామి, కథంభూతః, ఉభయకృత్యం స్త్రీపుంసకృత్యం తస్మి న్నేవ మనోరథా యేషాం మాయాగుణై ర్మోహాదిభి, ర్హృతా, మతి ర్యస్య విషయేషు శబ్దాదిష్వేవ అర్ధభావః పురుషార్ధబుద్ధి, ర్యస్య తథా భూతః ౫౩

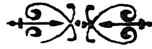
ఏవ మిత్యాది శుకోక్తిః ఇత్థం మహాంతం కాలం గృహే వసన్ తతో, విరక్తో, న్యాసం కామ్యకర్మత్యాగ మాస్థితః వనం జగామ తపస ఇతి శేషః తం గచ్ఛంతం సౌభరిం పతిరేవ దేవతా యాసాం తాః పత్న్యశ్చానుసృత్య జగ్మః, ౫౪

తత్ర వనే, ఆత్మవిత్ ఆత్మయాథాత్మ్యానుభవ సంధానపర, స్సౌభరి, రాత్మకర్శనంశరీరకార్శ్యావహం అత ఏవ తీక్ష్ణ ముగ్రం తప స్తప్త్వా కృత్వా అగ్నిభి రాహవనీయాదిభి స్సహైవాత్మానం పరమాత్మని యుయోజ లీనమనుసందధ ఇత్యర్థః ౫౫

(మాంధాతృజన్మకథనం)

తా స్స్వపత్యు ర్మహారాజ నిరీక్ష్యాధ్యాత్మికీం గతిమ్,
అన్వీయు స్తత్ప్రభావేన శాంత మగ్ని మివార్చిషః ౫౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, షష్ఠోఽధ్యాయః.

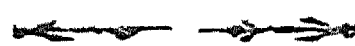

తతో హే మహారాజ, పత్యుస్సౌభరే రాధ్యాత్మికీం గతిం పరమాత్మసంబంధనీం అగ్నిభి స్సహ ప్రత్యగాత్మనః పరమాత్మనిలయానుసంధానపూర్వికాం తత్ప్రాప్తిరూపాం గతి మవలోక్య తాః, పతి మనుగతాః, పత్న్యశ్చ, తస్య పత్యుః, ప్రభావేన పరమాత్మోపాసనప్రభావేన అన్వీయు రను సృత్య జగ్ముః, ముక్తాబభూవు రితి యావత్ తద్యథా శాంతం నిరింధన మగ్నిమర్చిషశ్శిఖా, అనులీనా భవంతి తద్వత్. ౫౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్ధహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
షష్ఠోఽధ్యాయః

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

మాంధాతృపుత్రప్రవరో యోఽంబరీషః ప్రకీర్తితః,
పితామహేన ప్రవృతో యువనాశ్వ స్తు తత్సుతః ౧

హరిత స్తస్య పుత్రోఽభూ న్మాంధాతృప్రవరా ఇమే,
నర్మదా భ్రాతృభి ర్దత్తా పురుకుత్సాయ యోరగైః ౨

తయా రసాతలం నీతో భుజగేంద్రప్రయుక్తయా,
గంధర్వా నోఽవధీ త్తత్రావధ్యాం స్తా న్విష్ణుశక్తిధృత్,

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

ప్రాసఙ్గికస్సౌభరివృత్తాన్తోఽనువర్ణితః అథ ప్రస్తుతం మాంధాతుర్వంశపరంపరాం తద్వృత్తాంత చాహ మాన్ధాతృపుత్రప్రవర ఇతి మాంధాతుః పుత్రాణాం పురుకుత్సాదీనాం మధ్యే శ్రేష్ఠోఽమ్బరీష ఇతి ప్రసిద్ధః పుత్ర స్స పితామహేన యువనాశ్వేన ప్రవృతః పుత్రత్వేన స్వీకృతః అత ఏవ తత్సుతః అమ్బరీషస్య సుతః యువనాశ్వనామాఽభవత్, పితామహస్య నామ దధ్రే ఇత్యర్థః. యౌవనాశ్వస్తు తత్సుత ఇతి పాఠాన్తరం తదా మాన్ధాతృపుత్రశ్రేష్ఠోఽప్యమ్బరీషః పితామహేన వృతత్వా, తత్పుత్రఅమ్బరీష్యాదిశబ్దాభిధేయతాం విహాయ యౌవనాశ్వశబ్దాభిధేయో బభూవేత్యర్థః. యువనాశ్వస్యానన్తరాపత్యం యౌవనాశ్విరంబరీషః 'అత ఇఞ్' తస్యాపత్యం యౌవనాశ్వః 'అస్యాపత్య' మిత్యౌత్సర్గికోఽణ్ప్రత్యయః, ౧

తస్య యౌవనాశ్వస్య సుతో హరిత ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవ ఇమే అమ్బరీషయౌవనాశ్వహరితాః మాంధాతృప్రవరాః మాన్ధాతృసంతానభూతా ఇత్యర్థః ఏవం మాంధాతృసుతస్యామ్బరీషస్య వంశ ఉక్తః, అథ పురుకుత్ససంతానం వక్ష్యన్ తావ త్తద్వృత్తాంత మాహ (నర్మదేతి) భ్రాతృభి రురగై ర్నాగై ర్యా నర్మదాఖ్యా నాగకన్యకా పురుకుత్సాయ దత్తా ౨

తయా భుజగేన్ద్రైః భ్రాతృభిః ప్రచోదితయా నర్మదయా రసాతలం నీతో యః పురుకుత్స స్స విష్ణుశక్తిధృత్ భగవదాహితబలః అతఏవా, వధ్యానపి గంధర్వా నవధీద్ధతవాన్ తతో నాగాద్భుజగేన్ద్రా

(పురుకుత్సహరిశ్చందయోః ఆఖ్యానం)

నాగాల్లబ్ధవర స్సర్పాదభయం స్మరతా మిమమ్ ౩

త్రసదస్యుః పౌరుకుత్స్యో యోఽనరణ్యస్య దేహకృత్.
హర్యశ్వ స్తత్సుత స్తస్మాత్త్ర్యరుణోఽథ త్రిబంధురః. ౪

తస్య సత్యవ్రతః పుత్ర స్త్రిశంకురితి విశ్రుత .
ప్రాప్త శ్చండాలతాం శాపా ద్గురోః కౌశికతేజసా ౫

సశరీరో గత స్స్వర్గ మద్యాపి దివి దృశ్యతే
పాతితోఽవాక్ఛిరా దేవై స్తైనైవ స్తంభితో బలాత్ ౬

త్రైశంకవో హరిశ్చంద్రో విశ్వామిత్రవసిష్ఠయోః

ల్లబ్ధః ప్రాప్తో వరో యేన తాదృశో బభూవ, వరస్వరూపం దర్శయతి, సర్పాదభయం స్మరతా మిమ మితి, ఇమం నర్మదయా రసాతలనయనాదివృత్తాంతం స్మరతాం జనానాం సర్పా దభయం భయాభావ ఇతి మద్వృత్తాంతం స్మరతాం సర్పా ద్భయం మా భూ దిత్యేవంవిధం వరం వృణ్వాన స్తం లబ్ధవా నిత్యర్థః, ౩

పురుకుత్సస్యాపత్యం పౌరుకుత్స్య స్త్రసదస్యుః తం విశింషన్ తత్పుత్ర మాహ. య స్త్రసదస్యు రనరణ్యస్య దేహకృత్ అనరణ్య ముత్పాదితవా నిత్యర్థః తస్యానరణ్యస్య సుతో హర్యశ్వ స్తస్మా ద్ధర్యశ్వా త్త్ర్యరుణో జజ్ఞే ఇతి శేషః, అథ త్ర్యరుణా త్త్రిబన్ధురః ౪

తస్య పుత్ర స్సత్యవ్రత స్స ఏవ త్రిశఙ్కు రితి విఖ్యాత స్స చ గురో ర్వాసిష్ఠస్య, శాపా చ్చణ్డాలతాం ప్రాప్తః. పశ్చాత్, కౌశికస్య విశ్వామిత్రస్య తేజసా తపఃప్రభావేన సశరీర ఏవ స్వర్గం గతోఽధునాఽపి దివి నక్షత్రరూపేణ దృశ్యతే కథం చణ్డాలస్య స్వర్లోకేఽవస్థాన మిత్యత్రాహ (పాతిత ఇతి) కౌశికతేజసా స్వర్గం ప్రాపిత స్తత్రత్యై ర్దేవై, రవాక్ఛిరాః పాతితః పాత్యమానః పున స్తైనైవ కౌశికతేజసైవ బలాత్ స్తమ్భితః స్వర్గాంతరనిర్మాణపూర్వకం కౌశికతేజసా దివ్యేవస్థాపిత ఇత్యర్థః ౫-౬

త్రైశంకవ స్త్రిశంకోః పుత్రః హరిశ్చంద్రః, తద్వృత్తాంతమాహ - యన్నిమిత్తం. యో హరిశ్చంద్రో నిమిత్తం కారణం యస్య త ద్బహువార్షికం యుద్ధం పక్షిణోః పక్షిత్వం ప్రాప్తయోః

యన్నిమిత్త మభూ ద్యుద్ధం పక్షిణో ర్బహువార్షికమ్ ౭

సోఽనపత్యో విషణ్ణాత్మా నారదస్యోపదేశతః,
వరుణం శరణం యాతః పుత్రో మే జాయతాం ప్రభో ౮

యది వీరో మహారాజ తేనైవ త్వాం యజా ఇతి
తథేతి వరుణే నాస్య పుత్రో జాతస్తు రోహితః ౯

జాత స్సుత స్త్వనేనాఙ్గ మాం యజస్వేతి సోఽబ్రవీత్
యదా పశు ర్నిర్దశస్స్యా దథ మేధ్యో భవే దితి ౧౦

నిర్దశే చ సమాగత్య యజస్వేత్యాహ సోఽబ్రవీత్,
దంతాః పశోః ప్రజాయేర న్నథ మేధ్యో భవే దితి ౧౧

విశ్వామిత్రవసిష్ఠయోః బభూవ విశ్వామిత్రో రాజసూయదక్షిణాచ్ఛలేనసర్వస్వాపహారేణ హరిశ్చంద్రం యాతయామాస, తచ్ఛ్రుత్వా కుపితో హరిశ్చంద్రగురు ర్వసిష్ఠః విశ్వామిత్రం త్వమాడి ర్భవేతి శశాప ఆడిర్బలాకా "శరారిరాడిరాతిశ్చ బలాకాబిసకంఠికే' ఇతికోశాత్ విశ్వామిత్రోఽపి వసిష్ఠం త్వం భాసో భవేతి శశాప తయోశ్చ యుద్ధమభూదితి శ్రుతిప్రసిద్ధమ్ ౭

హరిశ్చంద్రస్యైవ చరిత్రాంతరమాహ (స ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి.) స హరిశ్చంద్రోఽనపత్యః అపుత్రస్స న్నత ఏవ విషణ్ణః దుఃఖితః ఆత్మా మనో యస్య స నారదస్యోపదేశా ద్వరుణం, శరణం గతః కథం శరణం యాత స్తత్రాహ (పుత్ర ఇత్యాదినా యజా ఇత్యన్తేన) వరుణం శరణముపగమ్య హే ప్రభో మమ పుత్రో జాయతాం తథాఽనుగృహాణ, ౮

హే మహారాజ వరుణం యది వీరః పుత్రో మమ జాయేత తర్హి తేనైవ పురుషపశునా త్వాం యజై యజాని ఇతి భాషాబంధనేన శరణం గత ఇత్యర్థః, తత స్తథైవా స్త్విత్యుక్తవతా వరుణేన నిమిత్తేనాన్యేన హేతునా అస్య హరిశ్చంద్రస్య పుత్రో జాత స్స చ రోహిత ఇతి ప్రసిద్ధః ౯

తతో వరుణ స్తవ పుత్రస్తు జాత స్తేన పుత్రేణ పురుషపశునా మాం యజస్వే త్యబ్రవీత్ ఏవ ముక్తవంతం వరుణం హరిశ్చంద్ర ఆహ- యదా పశుర్నిర్దశః నిర్గతదశదిన స్తదా మేధ్యో భవేత్ యాగయోగ్యోభవేత్ ఇతి, ౧౦

తతో వరుణ స్తథైవా స్త్విత్యుక్త్వా నిర్దేశదశస్వహస్సు వ్యతీతేష్వాగత్య యజస్వే త్యాహ- తత హరిశ్చంద్రోఽన్యపురుషస్య పశో ర్దంతా యది జాయేరం స్తదా మేధ్యో భవే దిత్యబ్రవీత్, ౧౧

(పురుకుత్సహరిశ్చంద్రయోః ఆఖ్యానం)

జాతా దంతా యజస్వేతి స ప్రత్యాహాథ సోఽబ్రవీత్,
యదా పత న్త్యస్య దంతా హ్యథ మేధ్యో భవే దితి. ౧౨

పశో ర్మే పతితా దంతా యజస్వేత్యాహ సోఽబ్రవీత్,
యదా పశోః పున ర్దంతా జాయంతేఽథ పశు శ్శుచిః ౧౩

పున ర్జాతా యజస్వేతి స ప్రత్యాహాథ సోఽబ్రవీత్.
సాన్నాహికో యదా రాజ న్రాజన్యోఽథ శుచిః పశుః. ౧౪

ఇతి పుత్రానురాగేణ స్నేహయంత్రితచేతసా,
కాలం వంచయతా తం త ముక్తో దేవ స్తదైక్షత. ౧౫

రోహిత స్తదభిజ్ఞాయ పితుః కర్మ చికీర్షితమ్,
ప్రాణప్రేప్సు ర్ధనుష్పాణి రరణ్యం ప్రత్యపద్యత. ౧౬

తతో వరుణ స్తథైవా స్త్విత్యుక్త్వా జాతేషు దంతేషు పునరేత్య దంతా అస్య జాతాః యజస్వే త్యువాచ తతో హరిశ్చంద్రో యదాఽస్య పురుషపశోః దంతాః పతంతి తదాఽయం మేధ్యో భవే దిత్యబ్రవీత్, ౧౨

తత స్తథై వేత్యుక్త్వా వరుణః పతితదంతం కుమార మవలోక్యాస్య దన్తాస్తు పతితాః మాం యజ స్వేత్యాహ అథ హరిశ్చంద్రః పునః పశో ర్యదా దంతా జాయేరం స్తదా పశు శ్శుచిర్మేధ్యో భవేదిత్యాహ. ౧౩

తతః పునర్జాతదన్త మవలోక్య అస్య దన్తాస్తు జాతా యజస్వే త్యాహ వరుణః తత స్స హరిశ్చంద్రో హే రాజ న్వరుణోఽయం రాజన్యః. అత ఏవ పురుషపశు ర్యదా సాన్నాహికః సన్నాహ యోగ్యః ఆయుధగ్రహణయోగ్యః యుద్ధయోగ్య ఇతి యావత్, తదా శుచిర్మేధ్యో భవేదితి, ౧౪

ఇతీత్థం పుత్రే అనురాగో యస్య పుత్రేయః స్నేహ స్తేన యంత్రితం వశీకృతం చేతో యస్యాత ఏవ తం తం నిర్దశాధిరూపం కాలం వఞ్చయతా హరిశ్చంద్రేణోక్తో దేవో వరుణ స్తత్ అస్య సన్నాహయోగ్యత్వ మైక్షత ప్రత్యవేక్షమాణో బభూవ ౧౫

ఏవం స్థితే తదా రోహితః పితు స్తచ్చికీర్షిత మాత్మపశునా వరుణయజన మభిజ్ఞాయ ప్రాణప్రేప్సుర్జీవిషుః ధనుః పాణౌ యస్య తథాభూతోఽరణ్యం జగామ, ౧౬

పితరం వరుణగ్రస్తం శ్రుత్వా జాతమహోదరమ్,
రోహితో గ్రామ మియాయ త మింద్రః ప్రత్యషేధత ౧౭

భూమేః పర్యటనం పుణ్యతీర్థక్షేత్రనిషేవణైః,
రోహితాయాదిశ చ్ఛక్ర స్సోప్యరణ్యేఽవస త్సమాః ౧౮

ఏవం ద్వితీయే తార్తీయే చతుర్థే పంచమే తథా
అభ్యేత్యాభ్యేత్య స్థవిరో విప్రో భూత్వాఽఽహ వృత్రహా ౧౯

షష్ఠం సంవత్సరం తత్ర చరిత్వా రోహితః పురీమ్,
ఉపవ్రజ న్నజీగర్తా దక్రీణా న్మధ్యమం సుతమ్
శునశ్శేఫం పశుం పిత్రే ప్రదాయ సమవిందత ౨౦

తతః పురుషమేధేన హరిశ్చంద్రో మహాయశాః,
ముక్తోదరోఽయజ ద్దేవా న్వరుణాదీ న్మహాయశాః ౨౧

తతః కుపితేన వరుణేన గ్రస్తం గ్రాసస్వరూపమేవాహ (జాతమహోదరమితి) క్రుద్ధేన వరుణే నోత్పాదిత మహోదరమిత్యర్థః ఏవంభూతం పితరం వరుణగ్రస్తం శ్రుత్వా రోహితః గ్రామ మియాయా గంతు ముద్యతః త మింద్రః ప్రత్యషేధత మా గా ఇత్యుక్తవాన్, ౧౭

ఏవముక్త్వా శక్రః పుణ్యానాం తీర్థానాం క్షేత్రాణాం చ నిషేవణై ర్భూమేః పర్యటనం రోహితాయాదిశత్, గ్రామం మాగాః కింతు భూపర్యటనేనోపాయే నానృత దోష జం తుర్మహోదరం నివర్తయేత్యాహేత్యర్థః సోపి రోహితో శక్రేణ యథోక్తం తథైవారణ్యే పుణ్యతీర్థక్షేత్రేషు కతిచి ద్వత్సరా నచరత్ ౧౮

ఏవం ద్వితీయే తృతీయే చతుర్థే పఞ్చమే చేత్యేవం ప్రతివర్షం వృత్రహా ఇంద్రః స్థవిరో వృద్ధో విప్రో భూత్వాఽభేత్యాభ్యేత్య ప్రత్యషేధత గ్రామం మాగాః కింతు భూమండలం పర్యటేత్యుక్తవా నిత్యర్థః, ౧౯

తతో రోహిత ష్షష్ఠం సంవత్సరం చరిత్వా పురీ ముపగచ్ఛన్ అజీగర్తా ద్భార్గవవంశజా త్తన్మధ్యమసుతం శునశ్శేఫ మక్రీణత్, తం చ పిత్రే హరిశ్చంద్రాయ ప్రదాయ స్వప్రతినిధితయా య్యాగార్థం దత్వా సమవిందత గ్రామం ప్రాప్య సుఖం స్థితో బభూవేత్యర్థః ౨౦

తతో మహాయశా మహారథో హరిశ్చంద్రః పురుషమేధేన క్రతునా వరుణాదీన్ దేవా నయజత్ ముక్తోదరో ముక్త మపగత ముదరం మహోదరం యస్య తథా భూత శ్చ బభూవేత్యర్థః ౨౧

(పురుకుత్సహరిశ్చంద్రయోః ఆఖ్యానం)

విశ్వామిత్రోఽభవ త్తస్మిన్హోతాఽధ్వర్యు రథాత్మవాన్,
జమదగ్ని ర్వసిష్ఠోఽభూ ద్బ్రహ్మాఽయాస్య స్తు సామగః ౨౨
తస్మై తుష్టో దదా విన్ద్ర శ్శాతకుమ్భమయం రథమ్,
శునశ్శేఫస్య మాహాత్మ్య ముపరిష్టా త్ప్రవక్ష్యతే ౨౩
సత్యసారాం ధృతిం దృష్ట్వా సభార్యస్య చ భూపతేః,
విశ్వామిత్రో భృశం ప్రీతో దదా వవిహతాం గతిం ౨౪
మనః పృథివ్యాం తా మద్భి స్తేజసాఽపోనిలేన తత్,
ఖే వాయుం ధారయం స్త చ్చ భూతాదౌ తం మహాత్మని ౨౫

తత్ర పురుషమేధే విశ్వామిత్రో హోతా బభూవ, భృగువంశజ ఆత్మవా న్జమదగ్ని రధ్వర్యు రభవత్, వసిష్ఠో బ్రహ్మా బభూవ, అయాస్యో ముని స్సామగ ఉద్గాతా బభూవ ౨౨

ఏవం మహర్షిభిః కారితేన పురుషమేధేనారాధిత ఇంద్ర స్తుష్ట స్తస్మై హరిచంద్రాయ శాతకుమ్భమయం స్వర్ణమయం రథ మదాత్, కథం శునశ్శేఫః పిత్రా ప్రదోదితోఽప్యాత్మవధ మన్వమన్యత కథంతరాం విశ్వామిత్రాదయో బ్రహ్మర్షయః బ్రహ్మర్షిసుతం శునశ్శేఫ మాలబ్ధవంత ఇత్యపేక్షాయా మాహ (శునశ్శేఫస్యేతి) ఉపరిష్టాత్ షోడశే అధ్యాయే శునశ్శేఫస్య మాహాత్మ్యం స్వప్రాణరక్షణాయ విశ్వామిత్రశరణవరణం తేన సంస్తుతానాం వరుణాదీనా మనుగ్రహా దనాలమ్భన మిత్యాదికం సర్వం వక్ష్యత ఇత్యర్థః, ౨౩

తత స్సభార్యస్య భూపతే ర్హరిశ్చంద్రస్య సత్య మననృత మేవ సారో బలం యస్యాం తాం ధృతిం దృష్ట్వా విశ్వామిత్రో నితరాం ప్రీత స్తస్మై అవహితాం గతిం సావధానాం స్థితి మాత్మజ్ఞానరూపాం దదౌ స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ముపదిశ్య తన్నిష్ఠ మకరో దిత్యర్థః అత్ర సభార్యస్య సత్యసారాం ధృతిం దృష్ట్వే త్యనేన బ్రహ్మసుతాలమ్భనప్రవృత్తహరిశ్చంద్రవిషయక కోపేన తద్యజ్ఞే ఆర్త్విజ్యం ప్రాప్య దక్షిణాచ్ఛలేన సర్వస్వ మపహృత్య పీడ్యమానస్యాపి తస్య సత్యానువర్తిత్వం దృష్ట్వా ప్రీత ఇతీతిహాసార్థోఽభిప్రేతః ౨౪

అవహితాం గతి మేవాహ (మన ఇతి సార్ధాభ్యాం) హరిశ్చంద్రో విశ్వామిత్రోపదిష్టజ్ఞాన యోగనిష్ఠాప్రభావేన మన ఆదీన్ పూర్వపూర్వా నుత్తరోత్తరేషు పృథివ్యాదిషు ధారయన్ ధ్యాయన్ తయాఽజ్ఞానం వినిర్దహన్ నిశ్శేషం దహన్ తాం జ్ఞానకలాం హిత్వా నిర్వాణసుఖసంవిదా అనిర్దేశ్యా ప్రతర్క్యేణ స్వేన భావేన ధ్వస్తబంధన స్తస్థా విత్యన్వయః. మనః పృథివ్యా మిత్యాదే రయ మర్థః

తస్మిన్ జ్ఞానకలాం ధ్యాత్వా తయాఽజ్ఞానం వినిర్దహన్,
హిత్వా తాం స్వేన భావేన నిర్వాణసుఖసంవిదా,
అనిర్దేశ్యాప్రతర్క్యేణ తస్థౌ విధ్వస్తబంధనః. ౨౮

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
మత్స్యావతారచరితానువర్ణనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః.

అన్నమయం హి సౌమ్యమన ఇతి ప్రకారేణ మనసోఽన్నశబ్దవాచ్యపృథివ్యాప్యాయితస్యైవ వ్యాపారక్షమత్వాన్మనోవ్యాపారః పృథివ్యాయత్త ఇతి మనోనియమనార్థం పృథివ్యాం తత్సంశ్లిష్టమనుసందధే. అథాప్యయక్రమానుసన్ధానమాహ (తా మితి,) తాం పృథివీం అద్భిస్సహ సంశ్లిష్టాం అప స్తైజసా తత్తేజోఽనిలేన వాయునా తం చ ఖే ఆకాశే సంశ్లిష్టం తచ్చ ఖం భూతాదౌ తామసాహఙ్కారే తమహఙ్కారం మహాత్మని మహత్తత్త్వస్యాత్మని తద్వ్యాపకే ప్రధానే కార్యం హి కారణత్వవ్యాప్యం మహత్తత్త్వద్వారా తత్కారణే లయ మనుసందధాన ఇత్యర్థః. తస్మిన్ప్రధానే స్థితాం జ్ఞానకలాం జ్ఞానశబ్దవాచ్యస్య జీవస్య కలాం విద్యాం ధ్యాత్వా ఉపాసనాత్మకవిద్యావిశిష్టం ప్రత్యగాత్మాన మనుసన్ధాయేత్యర్థః. తయా విద్యయా అజ్ఞానం దేహాత్మాభిమానస్వతంత్రాత్మాభిమానరూపం వినిర్దహన్ అపనయన్ తాం హిత్వా ఉపాసనరూపకలాం హిత్వా స్మృతిసంతతిరూపోపాసనవిశిష్టవేషస్య స్వాభావికత్వాభావా దుపాయభూతకలావిశిష్టత్వం న స్వరూపాంతర్భూత మితి మత్వేత్యర్థః ధ్వస్తం పుణ్యపాపాత్మకం బంధనం యస్మాత్తథాభూతః నిర్వాణసుఖసంవిదా నిర్దుఃఖసుఖరూపజ్ఞానాఖ్యేనానిర్దేశ్యేన దృష్టవస్తుసజాతీయతయా నిర్దేష్టు మశక్యేన అప్రతర్క్యేణ దేవోఽయం మనుష్యోఽయ మితి తర్కితు మశక్యేన అనేన పదద్వయేన ప్రాకృతనామరూపాభ్యా మనిర్దేశ్యత్వ ముక్తం స్వేన భావేన భావశబ్ద స్తద్వత్పరః అపహతపాప్మత్వాదిస్వభావవిశిష్టేన స్వరూపేణేత్యర్థః తస్థౌ ముక్తో బభూవ, ౨౫-౨౮

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యావిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం. శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
సప్తమోఽధ్యాయః

అథ అష్టమో౽ధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

హరితో రోహితసుత శ్చమ్ప స్తస్మా ద్వినిర్మితా,
చమ్పాపురీ సుదేవో౽తో విజయో యస్య చాత్మజః. ౧

భేరుక స్తత్సుత స్తస్మా ద్వృక స్తస్మా చ్చ బాహుకః,
సో౽రిభి ర్హృతభూరాజ్య స్సభార్యో వన మావిశత్ ౨

వృద్ధం తం పంచతాం ప్రాప్తం మహి ష్యనుమరిష్యతీ,
ఔర్వేణ జానతా౽౽త్మానం ప్రజావంతం నివారితా ౩

ఆజ్ఞాయాస్యై సపత్నీభి ర్గరో దత్తో౽న్ధసా సహ,
సహ తేనైవ సంజాత స్సగరాఖ్యో మహాయశాః ౪

అథ అష్టమో౽ధ్యాయః

రోహితస్య సుతో హరితః తస్మా చ్చమ్పో జజ్ఞే ఇతి శేషః తం విశినష్టి - చమ్పాపురీ వినిర్మితేతి చమ్పేనేతి శేషః అధ చమ్పా త్సుదేవో, జజ్ఞే, తస్య సుతం విశినష్టి యస్య సుదేవస్యాత్మజో విజయః ౧

తస్య విజయస్య సుతో, భేరుకః, తస్మా ద్భేరుకా, ద్వృక, స్తస్యాపి వృకస్యాపి బాహుకః పుత్రః, తస్య వృత్తాంత మాహ - స బాహుక, శ్శత్రుభిః హృతభూ ర్హృతరాజ్యశ్చ సభార్యో, వనం. ప్రావిశత్ ౨

తత్రైవ, వృద్ధం స్థవిరం పఞ్చతాం మరణం, ప్రాప్తం, బాహుకం తత్పత్నీ, అనుమరిష్యతీ, అనుమరణం కర్తు ముద్యుక్తా సతీ, ఆత్మానం స్వదేహం ప్రజావంతం, జానతా ఔర్వేణ ఋషిణా నివారితా ౩

తత, స్తా, మంతర్వత్నీ, మాజ్ఞాయ ప్రత్యభిజ్ఞాయాస్యై సపత్నీభి, ర్గరో విష, మంధసా అన్నేన సహ దత్తః తత, స్తేన గరేణ సహైవ, సంజాత స్సగరాఖ్యః, పుత్రః, గరేణ సహ జాతత్వా త్సగర ఇతి ప్రసిద్ధః, స చ మహ ద్యశో యస్య తథాభూతః, ౪

సగర శ్చక్రవర్త్యాసీ త్సాగరో యత్సుతైః కృతః,
య స్తాళజంఘా న్యవనాన్ శకా న్హైహయబర్బరాన్ ౫

నావధీ ద్గురువాక్యేన చక్రే వికృతవేషిణః,
ముణ్డాన్ శ్మశ్రుధరా న్కాంశ్చి న్ముక్తకేశార్ధముణ్డితాన్,
అనన్తర్వాససః కాంశ్చి దబహిర్వాససో పరాన్ ౬

సోఽశ్వమేధై రయజత సర్వవేదసురాత్మకమ్,
ఔర్వోపదిష్టయోగేన హరి మాత్మాన మీశ్వరమ్ ౭

తస్యోత్సృష్టం పశుం యజ్ఞే జహారాశ్వం పురందరః ౮

సుమత్యా స్తనయా దృప్తాః పితు రాదేశకారిణః,
హయ మన్వేషమాణా స్తే సమన్తా న్న్యఖన న్మహీమ్ ౯

చక్రవర్తీ సప్తద్వీపాధిపతి రాసీత్, తం విశింషన్ తద్వృత్తాన్త మాహ - యస్య సగరస్య సుతైః సాగర స్సముద్రః కృతః, కరణ మత్ర ఖననం న తు నిర్మాణం ప్రియవ్రతరథచరణనేమికృతత్వస్య పఞ్చమే కథితత్వాత్ సాగరైః కృతత్వాత్ సముద్రోఽపి సాగరాఖ్యో బభూవ, కించ య స్సగర స్తాలజంఘాదిసంజ్ఞాన్ యవనా న్మ్లేచ్ఛాన్ గురువాక్యేన గురో రౌర్వస్య వచనగౌరవేణేత్యర్థః నావధీత్ కిం తు కృతవేషిణః విరూపిణః, శ్చక్రే, తదేవాహ (ముణ్డా నితి,) కాంశ్చి న్ముండాన్ కాంశ్చిత్ శ్మశ్రుమాత్రధరాన్ కాంశ్చి చ్చ ముక్తకేశా, నర్ధముణ్డితాన్ కాంశ్చి చ్చ న విద్యతే అంతర్వాసో ఽంతరీయవస్త్రం యేషాం, తాన్ కాంశ్చి, న్న విద్యతే బహి ర్వాసో బహిఃపరిధానీయం వాసో యేషాం తథాభూతాం, శ్చక్రే ఇతి పూర్వేణాన్వయః ౫—౬

కించ స సగరః ఔర్వేణోపదిష్టో యోగ ఉపాయ స్తేన అశ్వమేధై స్సర్వవేదాత్మకం సర్వదేవాత్మకం సర్వాంతరాత్మానం సర్వస్య నియంతారం చ హరి మయజత ఆరాధితవాన్ ౭

తస్య సగరస్య యజ్ఞే శతతమే ఉత్సృష్టం పశు మశ్వ మింద్రో జహార హృతవాన్ ౮

సగరస్య ద్వే భార్యే సుమతిః కేశినీ చ తత్ర సుమత్యాః పుత్రాణాం షష్టిసహస్రసఙ్ఖ్యానాం ప్రభావం మృత్యుం చాహ (సుమత్యా ఇతి షడ్భిః) సుమత్యా స్తనయా దృప్తా బలేన గర్వితాః తే చ పితు రాజ్ఞాకారిణో యజ్ఞీయ మశ్వ మన్వేషమాణా స్సమన్తతో మహీం న్యఖనన్, ౯

(సగరపుత్రాణాం సముద్రఖననం, మరణం చ)

ప్రాగుదీచ్యాం దిశి హయం దదృశుః కపిలాంతికే,
ఏష వాజిహర శ్చోర ఆస్తే మీలితలోచనః ౧౦

హన్యతాం హన్యతాం పాప ఇతి షష్టిసహస్రిణః
ఉదాయుధా అభియయు రున్మిమేష తదా మునిః ౧౧

స్వశరీరాగ్నినా తావ న్మహేంద్రహృతచేతసః,
మహద్వ్యతిక్రమహతా భస్మసా దభవ న్క్షణాత్ ౧౨

న సాధువాదో మునికోపభర్జితా నృపేంద్రపుత్రా ఇతి సత్వధామని.
కథం తమో రోషమయం విభావ్యతే జగత్పవిత్రాత్మని ఖే రజో యథా. ౧౩

ఏవం ఖనంతః ప్రాగుదీచ్యా మైశాన్యాం దిశి రసాతలస్థస్య కపిలస్యాంతికే ఇంద్రేణ స్థాపిత మితి శేషః, చరంతం హయ మశ్వం దదృశుః, తతోఽయ మేవ హయస్య హర్తా చోర స్సన్నపి మీలితే లోచనే యస్య తాదృశ ఆస్తే అతోఽయం పాపాత్మా హన్యతాం హన్యతా మిత్యేవం వదంతః షష్టిసహస్రిణ స్సగరాత్మజాః ఉద్యతాయుధా స్సంతోఽభిముఖ మాయయుః తదా మునిః కపిల ఉన్మిమేష లోచనోన్మీలనం చకార, ౧౦-౧౧

మహేంద్రేణ హృతం చేతో యేషాం తే మహతి కపిలే వ్యతిక్రమేణ అపరాధేన హతా శ్చ అత స్స్వశరీరేష్వేవోత్పన్నేనాగ్నినా క్షణా ద్భస్మసా దభవన్ భస్మీభూతా బభూవుః, ౧౨

కేచిత్తు కపిలస్య కోపాగ్నినా దగ్ధా ఇతి వర్ణయంతి తా న్నిరాకరోతి (నేతి ద్వాభ్యాం) నృపేంద్రస్య సగరస్య పుత్రాః మునేః కపిలస్య కోపాగ్నినా భర్జితా దగ్ధా ఇతి న సాధువాదః అపితు స్వాపరాధ న్నష్టా ఇత్యేవ వాద స్సాధు రిత్యభిప్రాయః, కుత ఇత్యత ఆహ-సత్వధామని కేవలశుద్ధసత్వాశ్రయే జగతః పవిత్రః శుద్ధికర ఆత్మా దేహో యస్య తస్మి న్కపిలే రోషాత్మకం తమః కథం విభావ్యతే సంభావ్యతే, అసంభావనాయాం దృష్టాంతః రజః భువ ఇతి శేషః, భువ స్సంబంధి రజః ఖే ఆకాశే యథా న సంభావ్యతే తద్వత్ నహి రజ ఆశ్రయం ఖ మపి తు పాదాహత్యాదివశా దుత్థితం సత్థ మివాభాతి తథా సాగరాణా మపరాధ ఏవ మునిస్థతయా ప్రతీతః నతు తస్మి న్దోషస్య ప్రసక్తి రితి దృష్టాంతాభిప్రాయః, ౧౩

యన్నేరితా సాంఖ్యమయీ దృఢేహ నౌ ర్యయా ముముక్షు స్తరతే దురత్యయమ్.
భవార్ణవం మృత్యుభయం విపశ్చితః పరాత్మన స్తస్య కథం పృథఙ్మతిః ౧౪

యోఽసమంజస ఇత్యుక్త స్సకేశిన్యా నృపాత్మజః,
తస్య పుత్రోఽంశుమా న్నామ పితామహహితే రతః ౧౫

అసమంజస ఆత్మానం దర్శయ న్నసమంజసమ్,
జాతిస్మరః పురాసంగా ద్యోగీ యోగా ద్విచాలితః ౧౬

ఆచర న్గర్హితం లోకే జ్ఞాతీనాం కర్మ విప్రియమ్,
సరయ్వాం క్రీడతో బాలా న్ప్రాస్య దుద్వేజయ ఞ్జనమ్ ౧౭

కించ యస్య యస్య యేన కపిలేన ఇహ లోకే ఈరితా ప్రవర్తితా సాఙ్ఖ్యాత్మికా నౌ ర్నౌకా సాఙ్ఖ్యస్య భవార్ణవతారణోపాయత్వా న్నౌకాత్వేన రూపణం, యస్యాస్యత ఇతి పాఠాంతరం తదా యన్యాస్యతో ముఖాత్ప్రాదుర్భూతా సాఙ్ఖ్యాత్మికా దృఢా నౌ రిత్యర్థః. నావం విశినష్టి - యయా నావా ముముక్షవ స్సంసారబంధా న్మోక్తు మిచ్ఛవో జనాః దురతిక్రమణీయం మృత్యో స్సకాశా ద్భయం యస్మిం స్తం భవార్ణవం తరంతి తస్యైవంభూతస్య విపశ్చిత స్సర్వజ్ఞస్య పరాత్మనః పరానుగ్రహైక మనసః పరమాత్మభూతస్య వా కథం పృథఙ్మతి శ్శత్రుమిత్రాదిబుద్ధి ర్విభావ్యత ఇత్యనుషఙ్గః ౧౪

తదేవం సుమత్యాః పుత్రేషు మృతేషు కేశిన్యాః పౌత్రేణాశ్వ స్సమానీతః పితౄణా ముద్ధరణో ద్యోగశ్చ కృత ఇతి దర్శయితు మాహ (య ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి) యోఽసమఞ్జస ఇత్యుక్తః కేవల మఞ్జః వస్తుతస్తు సమఞ్జసః పతు కేశిన్యా స్సుతః క్షేత్రజత్వప్రతీతిం వారయతి తస్యైవ నృపస్య సగరస్యాత్మనో దేహా జ్జాతః తస్యాసమఞ్జసస్య పుత్రోఽంశుమా నితి ప్రసిద్ధః పితామహస్య సగరస్య హితే రతః అంశుమతః పితామహహితేరతత్వకథనేనాసమఞ్జసస్య తత్ప్రాతికూలత్వం సూచితమ్ ౧౫

తదేవ దర్శయం స్తద్వృత్తాంత మాహ (అసమఞ్జస ఇతి చతుర్భిః) అసమఞ్జసః పురా పూర్వజన్మని యోగీ స ఞ్సఙ్గా ద్ధేతో ర్యోగా ద్విచాలితః అత ఇదానీం పౌర్వదైహికయోగప్రభావేన జాతిస్మరః స్వజన్మ స్మర ఞ్పున స్సఙ్గపరిహారాయ సమఞ్జస మప్యాత్మాన మసమఞ్జస మివ లోకస్య దర్శయ ఞ్లోకే గర్హితం జ్ఞాతీనాం చ విప్రియం కర్మాచర న్కుర్వన్ జనం ఉద్వేజయన్ భీషయన్ క్రీడతో బాలా నాదాయ సరయ్వాం నద్యాం ప్రాస్యత్ ప్రాక్షిపత్ ౧౬-౧౭

(అసమంజసవృత్తాంతః)

ఏవం వృత్తః పరిత్యక్తః పిత్రా స్నేహ మపోహ్య వై,
యోగైశ్వర్యేణ బాలాం స్తా న్దర్శయిత్వా తతో యయౌ. ౧౮

అయోధ్యావాసిన స్సర్వే బాలకా న్పున రాగతాన్,
దృష్ట్వా విసిస్మిరే రాజ న్రాజా చాథాన్వతప్యత ౧౯

అంశుమాం శ్చోదితో రాజ్ఞా తురగాన్వేషణే యయౌ,
పితృవ్యఖాతానుపథం భస్మాన్తే దదృశే హయమ్ ౨౦

తత్రాసీనం మునిం వీక్ష్య కపిలాఖ్య మధోక్షజమ్,
అస్తౌ త్సమాహితమనాః ప్రాంజలిః ప్రణతో మహాన్ ౨౧

న పశ్యతి త్వాం పరమాత్మనో జనో న బుధ్యతేఽద్యాపి సమాధియుక్తిభిః,

---

ఏవంవిధవృత్తః అతఏవ పిత్రా పుత్రస్నేహ మపోహ్య పరిత్యక్తః నిర్యాపితః పున ర్యోగప్రభావేన తాన్ ప్రక్షిప్తాన్ బాలాన్ దర్శయిత్వా యయౌ ౧౮

తదా పున రాగతాన్ బాలకాన్ దృష్ట్వా అయోధ్యావాసిన స్సర్వే జనా విసిస్మిరే విస్మయం గతవంతః, హే రాజన్, రాజా సగరః అన్వతప్యత అహో బత తత్ప్రభావ మజానతా మయా స నిర్యాపిత ఇత్యనుతప్తవాన్ ౧౯

అథాంశుమతః కథా మాహ-రాజ్ఞా సగరేణ తురగాన్వేషణనిమిత్తే చోదిత ఆదిష్టోఽంశుమాన్ పితృవ్యాణాం సంబంధీ యః ఖాత స్త మను, యః పంథా, స్తం యయౌ, తత్ర భస్మాంతే భస్మసమీపే హయ మశ్వం దదృశే, ౨౦

తత్రోపవిష్ట మధోఽక్షజావతారభూతం కపిలాఖ్యం ముని మవలోక్య మహాత్మా అంశుమాన్ ప్రణతః కృతప్రణామః ప్రాఞ్జలి, స్సమాహితమనా స్తుష్టావ ౨౧

స్తుతి మేవాహ (నేత్యాదిభి ష్షడ్భిః) ఏవ త్త్వత్ప్రభావ మజానంతోఽపి వయం త్వయాఽనుకమ్ప్యా ఇత్యభిప్రయన్ దుర్జ్ఞేయత్వేన స్తౌతి యస్య పరమాత్మన స్తవ తత్త్వం యాథాత్మ్యం

కుతోఽపరే యస్య మన శ్శరీరధీవిసర్గసృష్టావయ మప్రకాశాః ౨౨

యే దేహభాజ స్త్రిగుణప్రధానా గుణా న్విపశ్య న్త్యుత వా తమ శ్చ
యన్మాయయా మోహితచేతస స్తే విదు స్స్వసంస్థం న బహిః ప్రకాశాః ౨౩

తం త్వా మహం జ్ఞానఘనం స్వభావప్రధ్వస్తమాయాగుణభేదమోహైః
సనందనాద్యై ర్మునిభి ర్విభావ్యం కథం విమూఢః పరిభావయామి ౨౪

జన స్సమాధ్యాదిభి రూపాయై రద్ధా స్ఫుటం న బుధ్యతే న జానాతి యతో యోగిజన ఏవ న బుధ్యతే కుతః కథ మపరేఽన్యే యోగినో వయం తవ మన ఆదిభి ర్విశేషేణ సృజ్యన్త ఇతి మన శ్శరీరధీవిసర్గాః హిరణ్యగర్భాదయః తై స్సృష్టాః అప్రకాశా దేహావయవమాత్రగోచరజ్ఞానవంతః బుధ్యంతే తత్ర శరీరం ప్రధానం ధీ స్సఙ్కల్పవిశేషః అజన ఇతి పాఠాంతరం, తత్రాజనోఽజో బ్రహ్మ సమాధ్యుపాయై స్త్వా మద్యాపి న జానాతి కుత స్తస్యాజనస్య మన శ్చ శరీరం చ ధీ శ్చ తాభి ర్వై ర్వివిధా దేవతిర్యఙ్నరాదీనాం సర్గా స్తేషు సృష్టా స్తత్రాపి వయ మజ్ఞా న జానీమ ఇత్యర్థః, ౨౨

అపరే తర్హి కిం బుధ్యంత ఇత్యత్రాహ (య ఇతి) యే దేహభాజ స్తే, త్రిగుణప్రధానాః గుణత్రయపరవశాః గుణాన్ శబ్దాదీన్ పశ్యన్తి విషయా నేవానుధ్యాయన్తీత్యర్థః ఉత వా అపి చ తమ శ్శబ్దః ప్రధానపరః ప్రధానకార్యం శరీరం చ పశ్యన్తి న తు స్వసంస్థం స్వాత్మసంస్థితం త్వాం విదుః తత్ర హేతుం వదన్ దేహభాజో విశినష్టి యస్య తవ మాయయా మోహితం చేతో యేషాం తే అతఏత బహిః ప్రకాశాః పరాగర్థజ్ఞానినః గుణత్రయపరవశత్వా ద్భగవన్మాయామోహితత్వేన పరాగర్థైకజ్ఞానిత్వాచ్చ న త్వాం విదు రపితు దేహం తదుపభోగ్యా న్విషయాం శ్చ విదు రిత్యర్థః ౨౩

ఏవం సామాన్యతో లోకస్య పరమాత్మయాథాత్మ్యావేదిత్వ ముక్త్వా స్వస్మి న్నుపసంహరన్ ఉక్తానుక్తగుణై ర్విశింషన్ స్తౌతి (త మితి) త ముక్తవిధం జ్ఞానఘనం అనన్తాత్మకజ్ఞానైకరసం స్వభావతః ఉత్పత్తే రారభ్య ప్రధ్వస్తః మాయామయభేదేషు ప్రకృతికార్యశరీరభేదేషు మోహః భ్రాంతిజ్ఞానం ఆత్మాభిమాన ఇతి యావత్ స యేషాం తై స్సనందనాద్యై ర్మునిభిరపి కేవలం విభావ్యం చింతనీయం న తు దృష్ట మిత్యభిప్రాయః త్వా మహం మూఢః కథం పరిభావయామి మనసా విచారయామి. ౨౪

(అసమంజసవృత్తాంతః)

ప్రశాంతమాయాగుణకర్మలింగమనామరూపం సదసద్విముక్తమ్,
జ్ఞానోపదేశాయ గృహీతదేహం నమామహే త్వాం పురుషం పురాణమ్. ౨౫

యన్మాయారచితే లోకే వస్తుబుద్ధ్యా గృహాదిషు
భ్రమంతి కామలోభేర్ష్యామోహవిభ్రాంతచేతసః ౨౬

అద్య నస్సర్వభూతాత్మన్కామకర్మేంద్రియాశ్రయః,
మోహపాశో దృఢశ్ఛిన్నో భగవంస్తవ దర్శనాత్ ౨౭

యతో, உహం భావయితు మప్యనర్హ స్తత స్త్వాం కేవలం నమస్కరోమీత్యాహ (ప్రశాన్తేతి) మాయాగుణాః ప్రకృతిగుణా స్సత్వాదయః కర్మలిఙ్గం కర్మకృతదేహ శ్చైత్యేతే యస్య ప్రశాన్తా న విద్యన్తే సప్రశాంతమాయాగుణకర్మలిఙ్గః త మనామరూపం జాత్యాదభి స్తత్ప్రయుక్తదేవాదినామభి శ్చ వర్జితం సదసద్విముక్తం శుభాశుభఫలముక్తం చేతనాచేతనరస్పృష్టం వా జ్ఞానోపదేశాయ న తు సుఖదుఃఖానుభవాయ గృహీతం స్వేచ్ఛోపాత్తం లిఙ్గశరీరం యేన తం పురాణం పురుషం త్వాం, నమామహే ౨౫

(యన్మాయేతి) యస్య మాయారచితేషు గృహాదిషు వస్తుబుద్ధ్యా భోగస్థానాదిబుద్ధ్యా భ్రమంతి తం త్వా నమామహ ఇతి పూర్వేణాన్వయః భ్రమణే హేతుం వద న్ తత్కర్తౄ న్విశినష్టి-కామాదిభి ర్విభ్రాంతం చేతో, యేషాం త ఇతి తత్ర కామో రాగః లోభో உనలంబుద్ధిః ఈర్ష్యా కామోపభోగవిరోధి ష్వక్షమా మోహ శ్చిత్తవికారః ౨౬

తద్దర్శనా త్స్వస్య కృతార్థతా మావిష్కరోతి (అద్యేతి) హేసర్వభూతాత్మన్, హేభగవన్ తవ దర్శనా దద్యాధునా నో உస్మాకం కామ్యంత ఇతి కామా శ్శబ్దాదయో విషయాః విషయస్పృహా వా కామః కర్మాణి పుణ్యాపుణ్యాత్మకాని తత్కారణానీన్ద్రియాణి తేషా మాశ్రయో మూలభూతో మోహః దేహాత్మభ్రాన్త్యాదిరూపో దృఢో உనిర్మోచ్య శ్ఛిన్నః ఆశయ ఇతి పాఠాంతరం, తదా కామేన్ద్రియాణి జ్ఞానేన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని తేషాం శబ్దాదికామానాం గ్రాహకత్వాత్ కర్మేన్ద్రియాణి వాగాదీని తేషాం తత్స్వభావత్వాత్ తాన్యేవాశయ ఆశ్రయో యస్య స మోహాత్మకః పాశః మోహస్యాత్మగతత్వే పృథగేన్ద్రియప్రవృత్తిమూలకత్వేనోభయేన్ద్రియాశ్రయత్వ ముక్తమ్. ౨౭

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఇత్థం గీతానుభావ స్తం భగవా న్కపిలో మునిః,
అంశుమంత మువాచేద మనుగృహ్య ధియా నృప ౨౮

శ్రీభగవానువాచ —

అశ్వోఽయం నీయతాం వత్స పితామహపశు స్తవ,
ఇమే చ పితరో దగ్ధా గంగామ్భోఽర్హంతి నేతరత్ ౨౯

శ్రీశుక ఉవాచ

తం పరిక్రమ్య శిరసా ప్రసాద్య హయ మానయత్,
సగర స్తేన పశునా క్రతుశేషం సమాపయత్ ౩౦

రాజ్య మంశుమతి న్యస్య నిస్పృహో ముక్తబంధనః,
ఔర్వోపదిష్టమార్గేణ లేభే గతి మనుత్తమామ్ ౩౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
అష్టమోఽధ్యాయః

హే నృప, ఇత్థం గీత స్సజ్గీత స్సంస్తుతోఽనుభావః ప్రభావో యస్య స భగవాన్ కపిలో ముని స్త మంశుమంతం మనసాఽనుగృహ్యేదం వక్ష్యమాణ మువాచ ౨౮

తదేవాహ (అశ్వ ఇతి) హేవత్స అంశుమన్ అయ మశ్వ స్తవ పితామహస్య సగరస్య యజ్ఞీయం పశు ర్నీయతాం భస్మరాశీన్ దర్శయిత్వా ఇమే చ తవ పితరః పితృవ్యాః దగ్ధా స్తే చ గఙ్గామ్బ ఏవార్హంతి నేతర దమ్బుః గఙ్గామ్బసైవైషాం క్రియాః కార్యాః నేతరేణైషా ముత్తారణమిత్యర్థః

ఏవ ముక్తవంతం కపిలం ప్రదక్షిణీకృత్య శిరసా ప్రసాద్య ప్రణిపత్య అంశుమాన్ హయ మానీతవాన్ తేన పశునా హేతునా క్రతుశేషం సగరః సమాపయత్ ౩౦

తతో రాజ్య మంశుమతి న్యస్య నిధాయ నిస్పృహః దేహ తదనుబంధిషు స్పృహారహితః ముక్తం బంధనం బంధక మహం మమత్వాదికం యేన తాదృశః ఔర్వేణోపదిష్టో మార్గః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరూప స్తేన న విద్యతే ఉత్తమా యస్యాస్తాం గతిం ముక్తిం లేభే లబ్ధవాన్ ౩౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టమోఽధ్యాయః

అథ నవమో உధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

అంశుమాంశ్చ తప స్తేపే గంగానయనకామ్యయా,
కాలం మహాంతం నాశక్నో త్తతః కాలేన సంస్థితః. ౧

దిలీప స్తత్సుత స్తద్వ దశ క్తః కాలమేయివాన్,
భగీరథ స్తస్య సుత స్తేపే స సుమహ త్తపః. ౨

దర్శయామాస తం దేవీ ప్రసన్నా వరదాஉస్మి తే,
ఇత్యు క్త స్స్వ మభిప్రాయం శశంసావనతో నృపః. ౩

గంగోవాచ—

కోను ధారయితా వేగం పతంత్యా మే మహీతలే,

అథ నవమోஉధ్యాయః

ఏవ మాసీతాశ్వః పితామహద త్తరాజ్యోஉప్యంశుమాన్ పితౄణాం సము త్తరణార్థం గఙ్గా మానేతు మిచ్ఛయా మహాంతం కాలం తప స్తేపే చక్రే నాశక్నో ద్గఙ్గా మానేతుం న ప్రబభూవ కిన్తు కాలేనోపసంప్రాప్తో మృతో బభూవ, ౧

అథ తస్యాంశుమత స్సుతో దిలీపోஉపి తద్వత్పితృవ త్తపః కుర్వన్ గంగా మానేతు మశ క్త ఏవ కాలం మృత్యుమేయివాన్ ప్రా ప్తవాన్. అథ తస్య దిలీపస్య సుతో భగీరథ స్స సుమహ త్తప శ్చక్రే, ౨

తత, స్తేన తపసా ప్రసన్నా గఙ్గా దర్శయామాస ఆత్మాన మితి శేషః తే తుభ్యం వరదాஉస్మీతి తం భగీరథ మువాచ చేతి శేషః ఇత్థం గఙ్గయోక్తో నృపో భగీరథః ప్రణతః స్వ మభిప్రాయం శశంస ఉ క్తవాన్ ౩

పున స్తం గఙ్గోవాచ (కోన్వితి ద్వాభ్యామ్) మహీతలే పత న్త్యా మమ వేగం కోను

న చే ద్భూమితలం భిత్త్వా నృప యాస్యే రసాతలమ్. ౪

కించాహం న భువం యాస్యే నరా మయ్యామృజ న్త్యఘమ్.
మృజామి తదఘం క్వాహం రాజం స్తత్ర విచింత్యతామ్. ౫

రాజోవాచ—

సాధవో న్యాసిన శ్శాంతా ధర్మిష్ఠా లోకపావనాః,
హర న్త్యఘం తేఽంగసంగా త్తేష్వా స్తే హ్యఘభి ద్ధరిః ౬

ధారయిష్యతి తే వేగం రుద్ర స్త్వాత్మా శరీరిణామ్,
యస్మిన్నోత మిదం ప్రోతం విశ్వం శాటీవ తంతుషు ౭

ధారయితా కోపీతి పారే అపిశబ్దస్సంభావనాయాం. కోవా ధారయితేత్యర్థః నచే ద్ధారయితా కోఽపి న విద్యతేచే త్తర్హి హేనృప భూమితలం భిత్త్వా రసాతలం యాస్యే గమిష్యామి. ౪

భూమితల ఏవ కిం న ప్రవహసీత్యత్రాహ (కిం చేతి) కించాహం భువం న యాస్యే భూమౌ న ప్రవహామీత్యర్థః. తత్ర హేతుః నరా భూమిష్ఠా అఘం పాపం మయ్యామృజంతి శోధయంతి ప్రక్షిపంతి తన్నరై స్త్యక్త మఘం అహం క్వ మృజామి ప్రక్షిపామి హేరాజన్ తత్ర విచింత్యతా ముపాయ ఇతి శేషః. ౫

తతో భగీరథ ఆహ (సాధవ ఇతి ద్వాభ్యామ్) న్యాసినః కామ్యకర్మత్యాగినః శాంతా జితేన్ద్రియాః బ్రహ్మిష్ఠాః బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాః యద్వా, అతిశయితం బ్రహ్మ బ్రహ్మిష్ఠం తేన తదుపాసకా లక్ష్యన్తే బ్రహ్మవిదగ్రేసరా ఇత్యర్థః అత ఏవ లోకపావనా స్సాధవ స్తవాఘం నరై స్త్యక్త మఙ్గసఙ్గాత్ స్నానరూపా ద్ధరంతి తర్హి తే క్వ మృజ న్తీత్యత్రాహ తేష్వాస్తే హ్యఘభి ద్ధరి రితి, తేషు సాధుషు అఘభి ద్ధరి రాస్తే హి తర్హి హరి రపి క్వ మృజతీత్యాశఙ్కా అఘభి దిత్యనేన పరిహృతా అఘం భినత్తి నిరస్యతి నాశయతీతి యావత్ నత్వఘ మాదాయాన్యత్ర ప్రక్షిపతీత్యభిప్రాయః, ౬

ఏవం కిం చాహ మిత్యాదే రుత్తరముక్తం అథ కోన్విత్యా దేరుత్తర మాహ(ధారయిష్యతీతి) రుద్రో రుద్రశరీరకః పరమాత్మా తవ వేగం ధారయిష్యతి తస్య ధారణాయా మసామర్థ్యశఙ్కాం వారయ న్విశినష్టి శరీరిణాం బ్రహ్మాదిస్థావరాంతానా మాత్మా అంతఃప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః కింబహునాః యస్మి న్పరమాత్మనీదం విశ్వం ప్రోతం శరీరతయా సమవేతం యథా తన్తుషు, శాటీ, తద్వత్, కృత్స్న విశ్వధారకస్య 'అకలితశ్రమ ఏవ బిభ ర్త్యసౌ' విత్యుక్తవిధస్య త్వద్వేగధారణాయాం సామర్థ్యం కైము త్యనయసిద్ధ మితి భావః, ౭

(భగీరథేన గంగాయాః ఆనయనమ్)

ఇతి తస్య వచ శ్శ్రుత్వా గంగా తం పున రబ్రవీత్,
ప్రసాదయ మహేశానం ధారణార్థం మదమ్భసామ్. ౯

తచ్ఛ్రుత్వా స నృపో దేవం తపసాఽఽరాధయ చ్ఛివమ్,
కాలేనాల్పీయసా రాజం స్తస్యేశాన స్త్వతుష్యత. ౯

తథేతి రాజ్ఞాఽభిహిత స్సర్వలోకహిత శ్శివః
దధారావహితో గంగాం పాదపూతజలాం హరేః. ౧౦

భగీరథోఽథ రాజర్షి ర్నిన్యే భువనపావనీమ్,
యత్ర స్వపితౄణాం దేహా భస్మీభూతా శ్చ శేరతే. ౧౧

రథేన వాయువేగేన ప్రయాంత మనుధావతీ,
దేశా న్పునంతీ నిర్దగ్ధా నసించ త్సగరాత్మజాన్. ౧౨

ఇత్యేవంవిధం తస్య భగీరథస్య వచ ఆకర్ణ్య తం భగీరథం, పున ర్గఙ్గోవాచ. త్వం మదమ్భసాం, ధారణార్థం, మహేశానం పరమాత్మానం ప్రసాదయ ప్రసన్నం కుర్వితి ౮

తద్గఙ్గావచ శ్శ్రుత్వా, స నృపో భగీరథ స్తపసా శివ మతోషయత్, హేరాజః అల్పీయసైవ కాలేన, తస్య భగీరథ స్యేశానో రుద్రః ప్రసన్నో బభూవ, ౯

తతో రాజ్ఞా భగీరథే నాభిహితః గఙ్గాయా వేగం ధారయేతి విజ్ఞాపిత, స్సర్వస్య లోకస్య హితకర శ్శివ, స్తథేతి బిభర్మ్యహ మిత్యుక్త్వా అవహిత స్సావధానః హరేః పాదావనేజనేన పూతం జలం యస్యాః తాం గఙ్గాం దధార అత్ర శివశబ్ద శ్శివమాత్రపరో న తు విశేష్యభూతపరమాత్మపర్యంతః గఙ్గాయా వా పాదపూతజలత్వవిశేషణసామర్థ్యాత్ యద్వా పూర్వత్రాపి రుద్రేశానాదిశబ్దా విశేషణభూత రుద్రమాత్రగోచరాః ఆత్మా శరీరిణా మిత్యాదిత్వష్టమూర్తిత్వాభిప్రాయేణోక్తమ్ ౧౦

తతో రాజర్షి ర్భగీరథో యత్ర పితౄణాం దేహాః భస్మీభూతా శ్శేరతే ఆసతే తత్ర భువన పావనీం గఙ్గాం, నిన్యే స్మ ఆనయత్. ౧౧

వాయో రివ వేగో యస్య, తేన రథేన ప్రయాంతం. భగీరథ మనుధావ త్యనుగచ్ఛంతీ గంగా దేశా న్మార్గస్థా నపి పునన్తీ నిర్దగ్ధాః సగరాత్మజా నసిఞ్చత్. ౧౨

యజ్జలస్పర్శమాత్రేణ బ్రహ్మదండహతా అపి,
సగరాత్మజా దివం జగ్ముః కేవలం దేహభస్మభిః ౧౩

భస్మభూతాంగసంగేన స్వర్యాతాః సగరాత్మజాః,
కింపున శ్శ్రద్ధయా దేవీం యే సేవంతే ధృతవ్రతాః ౧౪

న హ్యేత త్పరమాశ్చర్యం స్వర్ధున్యా యది హోదితమ్,
అనంతచరణామ్భోజప్రసూతాయా భవచ్ఛిదః ౧౫

సన్నివేశ్య మనో యస్మిన్ శ్రద్ధయా మునయోఽమలాః

బ్రహ్మదణ్డేన బ్రహ్మభూతే బ్రహ్మణ్యే వా కపిలే యో దణ్డః, స్వకృతాపరాధరూప స్తేన హతా దగ్ధా అపి సగరాత్మజాః యస్యా గంగాయా జలస్పర్శమాత్రేణ హేతునా కేవలం దేహభస్మభి రేవ నిమిత్తభూతై ర్యజ్జలస్పృష్టదేహభస్మభి ర్హేతుభూతై ర్దివం జగ్ముః, బ్రహ్మదణ్డహతా అపీత్యనేన "న బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య భూతభయదస్య చ। నారకా శ్చానుగృహ్ణన్తి యాం యాం యోని మసౌ గత" ఇతి తార్తీయవచనో క్తరీత్యా బ్రహ్మదణ్డహతానాం నారకై రపి నిన్ద్యత్వం, తేషా మప్యుత్తారకత్వేన గంగాజలస్య నిరతిశయపావనత్వం చోక్తమ్, ౧౩

ఏత దేవ కిం పున ర్న్యాయేన దర్శయతి (భస్మేతి) భస్మభూతానా మంగానాం య స్సంగో గంగామ్భస్సంగ స్తేనైవ హేతునా సగరాత్మజాః స్వః స్వర్గం యాతాః యే ధృతం వ్రతం గంగాన్మానరూపం యై స్తే శ్రద్ధయా దేవీం గంగాం, సేవన్తే తే దివం యాన్తీతి కింపున ర్వక్తవ్య మిత్యర్థః. ౧౪

సకలదురితాపహారేణ ముక్తిహేతుభూతజలస్పర్శాయా గంగాయాః స్వర్గప్రాప్తిమాత్ర హేతుత్వేనాశ్చర్యం కార్య మిత్యాహ (నహీతి,) అనంతస్య భగవత శ్చరణామ్భోజా త్ప్రసూతాయా అత ఏవ భవచ్ఛిదః పాపనివర్తనసమ్యగ్జ్ఞానప్రవర్తనద్వారా భవం సంసారం ఛినత్తి తథాభూతాయాః, స్వర్ధున్యాః స్వర్నద్యాః గంగాయాః య న్మాహాత్మ్య ముదిత ముక్తం తదేత త్పరమాశ్చర్యం నహీతి ఉక్తవిధం మహాత్మ్య మనంతచరణామ్భోజప్రసూతత్వప్రయుక్త మిత్యుక్తమ్, ౧౫

అథానంతచరణామ్భోజమాహాత్మ్యం దర్శయితుం తద్విశినష్టి (యస్మి న్నితి,) అమలా నిర్మలాంతఃకరణా మునయో యస్మి న్ననంతచరణామ్భోజే శ్రద్ధయా మనో నివేశ్య దుస్త్యజం

(సౌదాసచరితమ్)

త్రైగుణ్యం దుస్త్యజం హిత్వా సద్యో యాతా స్తదాత్మతామ్ ౧౬

శ్రుతో భగీరథా జ్జజ్ఞే తస్య నాభావరోఽభవత్,
సిన్ధుద్వీప స్సుత స్తస్మా దయుతాయు స్తతోఽభవత్. ౧౭

ఋతుపర్ణో నలసఖో యోఽశ్వవిద్యా మగా న్నలాత్,
దత్త్వాఽక్షహృదయం తస్మై సర్వకామ స్తు తత్సుతః ౧౮

తత స్సుదాస స్తత్పుత్రో మదయంతీపతి ర్నృప,
ఆహు ర్మిత్రసహం వై కల్మాషాంఘ్రి ముత క్వచిత్
వసిష్ఠశాపా ద్రక్షోఽభూ దనపత్య స్స్వకర్మణా. ౧౯

త్రైగుణ్యం త్రయో గుణా ఏవ త్రైగుణ్యం త్రిగుణాః హిత్వా ప్రకృతిసంబంధం హిత్వేతి యావత్ సద్య స్తదైవ తదాత్మతా మన న్తతుల్యస్వభావతాం ముక్తి మిత్యర్థః, యాతాః ప్రాప్నువ న్తీ త్యర్థః ౧౬

భగీరథా చ్ఛ్రుతాఖ్యః, పుత్రో జజ్ఞే, తస్య శ్రుతస్య నాభావరః పుత్రో బభూవ, తతో నాభావరా త్సిన్ధుద్వీప, స్తస్మా త్సిన్ధుద్వీపా దయుతాయు, స్తతోఽయుతాయుషో ఋతుపర్ణస్సంబభూవ తం విశినష్టి యః ఋతుపర్ణో నలస్య, సఖా తయోః పరస్పరోపకర్తృత్వరూపం సఖిత్వం దర్శయతి నలా దశ్వవిద్యా మశ్వశిక్షాప్రతిపాదికాం విద్యా మగా త్ప్రాప్తవాన్, కిం కృత్వా? తస్మై నలాయా క్షహృదయం ద్యూతశాస్త్రరహస్యం దత్త్వా తస్య ఋతుపర్ణస్య సుత స్సర్వకామః ౧౭—౧౮

తత స్సర్వకామా త్సుదాసో జజ్ఞే ఇతి శేషః, తత్పుత్ర స్సుదాసస్య పుత్రో, మదయన్త్యాః పతిః హేనృప యం మదయన్తీపతిం మిత్రసహ మాహుః త మేవ కల్మాషాఙ్ఘ్రిం మాహుః స ఏవ క్వచి త్కదాచి ద్వసిష్ఠస్య శాపా ద్రక్షో బభూవ, స్వకర్మణా అనపత్యః ఔరసరహిత శ్చ బభూవ క్షేత్రజస్య వక్ష్యమాణత్వాత్. ౧౯

విష్ణురాత ఉవాచ—

యన్నిమిత్తో గురో శ్శాప స్సౌదాసస్య మహాత్మనః,
ఏత ద్వేదితు మిచ్ఛామి కథ్యతాం న రహో యది ౨౦

శ్రీశుక ఉవాచ—

సౌదాసో మృగయాం కించి చ్చర న్రక్షో జఘాన హ
ముమోచ భ్రాతరం భ్రాతా గతః ప్రతిచికీర్షయా ౨౧

స చింతయ న్నఘం రాజ్ఞ స్సూదరూపధరో గృహే
గురవే భోక్తుకామాయ పక్త్వం నిన్యే నరామిషమ్ ౨౨

పరివేష్యమాణం భగవా న్విలోక్యాభక్ష్య మంజసా,
రాజాన మశప త్క్రుద్ధో రక్షో హ్యేవం భవిష్యసి,
రక్షఃకృతం తద్విదిత్వా చక్రే ద్వాదశవార్షికమ్. ౨౩

సంగ్రహేణోక్తం తద్వృత్తాంతం విస్తరేణ బుభుత్సయా పరిపృచ్ఛతి రాజా (యన్నిమిత్త ఇతి) మహాత్మన స్సౌదాసస్య గురుశాప ఃయదేవ నిమిత్తం యస్య తాదృశో, బభూవ, తదేత చ్ఛాపస్య నిమిత్తం వేదితు మిచ్ఛామి, తద్యది న రహస్యం కధయితుం యోగ్యం చే, త్కథ్యతామ్ ౨౦

ఏవం పృష్ట ఆహ మునిః (సౌదాస ఇత్యాదినా వసిష్ఠ స్తదనుజ్ఞాత ఇత్యతః ప్రాక్తనేన) మృగయైవ శీలం యస్య స సౌదాసో మిత్రసహ శ్చరన్ రక్షో హతవాన్ రక్షసో భ్రాతరం తు న జఘాన కింతు ముమోచ. తత స్స రక్షసో భ్రాతా గత స్సన్ రాజ్ఞ స్సౌదాసస్య అఘం భ్రాతృహననరూప మపరాధం చింతయన్ ప్రతిచికీర్షయా అపకర్తు మిచ్ఛయా రాజ్ఞో గృహే య స్సూదః పాచక స్తద్రూపధరో భోక్తు మిచ్ఛవే గురవే వసిష్ఠాయ పక్త్వం నరామిషం నిన్యే ౨౧

తతో భగవా న్వసిష్ఠః పరివేష్యమాణం భోజనపాత్రే నిక్షిప్యమాణం నరామిష మత ఏవా భక్ష్య మఞ్జసా ఆశు విలోక్య జ్ఞాత్వా క్రుద్ధో రాజానం మిత్రసహ మశపత్ కి మితి ఏవం ఏవం కారయం స్త్వం రక్షో భవిష్యసీతి, తత స్తం నరామిషం సూదరూపధరేణ రక్షసా కృతం న తు రాజ్ఞా కారిత మితి విదిత్వా స్వవాక్యానృతత్వపరిహారాయ శాపం ద్వాదశవర్షావధికం చక్రే. ౨౩

(సౌదాసచరితమ్)

సోఽప్యపోఽంజలినాఽఽదాయ గురుం శప్తుం సముద్యతః.
వారితో మదయంత్యాఽపో రుశతీః పాదయో ర్జహౌ. ౨౪

దిశః ఖ మవనీం సర్వాం పశ్య న్జీవమయం నృపః.
రాక్షసం భావ మాపన్నః పాదే కల్మాషతాం గతః. ౨౫

వ్యవాయకాలే దదృశే వనౌకో దంపతీ ద్విజౌ.
క్షుధాఽఽర్తో జగృహే విప్రం తత్పత్న్యాహాకృతార్థవిత్ ౨౬

న భవా న్రాక్షస స్సాక్షా దిక్ష్వాకూణాం మహారథః.
మదయంత్యాః పతి ర్వీర నాధర్మం కర్తు మర్హసి ౨౭

తత స్సోఽపి సౌదాసోఽప్యఞ్జలినా అపః జల మాదాయ గురుం వసిష్ఠం శప్తుం సముద్యుక్తః మదయన్త్యా నివారితః రుశతీః తీక్ష్ణాః తా అపః స్వపాదయో ర్జహౌ తత్యాజ. ౨౪

తత్ర హేతు మాహ-దిశః ఖ మాకాశం సర్వా మవనిం భూమిం చ జీవప్రచురం పశ్యన్ స్వపాదయో ర్జహా విత్యన్వయః. నృప స్సౌదాసః రాక్షసం భావం రూపమాన్నః ప్రాప్తః గురుశాపా ద్దేతో రితి శేషః. పాదే కల్మాషతాం నైల్యం వికారం చ గతః శాపార్థజలప్రక్షేపా ద్ధేతో రితి శేషః. ౨౫

కదాచి ద్వన మేవ ఓకః స్థానం యయో స్తౌ దంపతీ భార్యాపతీ ద్విజౌ మైధునకాలే దదర్శ తదా క్షుధా అశనాయయా పీడితో రాక్షసరూప స్సౌదాసో మిధునీభూతం ద్విజం జగృహే భక్షితు మితి శేషః తదా తస్య ద్విజస్య పత్నీ అకృతార్థ మసమాప్తరతితృష్ణం పతిం వేత్తీతి తధాభూతా సత్యువాచ. ౨౬

తదేవాహ (నేత్యాదినా ఏవం కరుణభాషిణ్యా ఇత్యతః ప్రాక్తనేన) భవా న్న రాక్షసః కింతు సాక్షా దిక్ష్వాకూణాం మహారథః శ్రేష్ఠః మదయన్త్యాః పతిః అతో హేవీర అధర్మం విప్రహననరూపం కర్తుం నార్హతి ౨౭

దేహి మేఽపత్యకామాయా అకృతార్థం పతిం ద్విజమ్,
దేహోఽయం మానుషో రాజ న్పురుష స్యాఖిలార్థదః,
తస్మా దస్య వధో వీర సర్వార్థవధ ఉచ్యతే ౨౮

ఏష హి బ్రాహ్మణో విద్వాం స్తపశ్శీలగుణాన్వితః
ఆరిరాధయిషు ర్బ్రహ్మ మహాపురుషసంజ్ఞితమ్
సర్వభూతాత్మభావేన భూతే ష్వంతర్హితం గుణైః ౨౯

సోఽయం బ్రహ్మర్షివర్య స్తే రాజర్షిప్రవరా ద్విభోః,
కథ మర్హతి ధర్మజ్ఞ వధం పితు రివాత్మజః ౩౦

తస్య సాధో రపాపస్య భ్రూణస్య బ్రహ్మవాదినః
కథం వధం యథా బభ్రో ర్మన్యతే సమ్మతో భవాన్ ౩౧

అపత్యకామాయై మే మహ్యం పతిం తత్రాపి ద్విజం తత్రాప్యకృతార్థం దేహి హే రాజన్ అయం మానుషో దేహః పురుషస్య జీవస్యాఖిలానాం పురుషార్థానాం సాధనభూతః యత ఏవం తస్మా దస్యాఖిలార్థదస్య మానుషదేహస్య వధో హేవీర సర్వార్థానాం వధ ఇత్యుచ్యతే ౨౮

కించైష త్వయా గృహీతో మత్పతిః బ్రాహ్మణః తత్రాపి విద్వాన్ వేదశాస్త్రార్థవిత్ న కేవలం విద్వా నపితు తపశ్శీలాఖ్యా మన్యై శ్చాక్రోధాదిభి ర్గుణై రన్వితః సర్వభూతానా మాత్మభావేన అంతరాత్మతయా గుణై స్సర్వజ్ఞత్వాదిభి స్స్వహైవ భూతేషు దేవమనుష్యాదిషు అంతర్హితం హృదయకుహరే నివిష్టం మహాపురుషాదిశబ్దవాచ్యం బ్రహ్మారాధయితు మిచ్ఛుః ఉపాసీన ఇత్యర్థః సన్నంతనిర్దేశ స్తూపాసనదశాయా మపి బ్రహ్మజ్ఞాన స్యేష్టతమత్వజ్ఞాపనాయ ౨౯

సోఽయ మేవంభూతో బ్రహ్మర్షివరో రాజర్షిశ్రేష్ఠా త్తత్రాపి విభో రధికృతరాజ్యా త్తే త్వత్తః కథం వధ మర్హతి సర్వథా నార్హత్యేవేత్యర్థః యథా పితు స్సకాశా దాత్మజో వధం నార్హతి తద్వత్ ౩౦

తస్యోక్తవిధస్యాపాపస్య భ్రూణస్య సూత్రప్రవచనాధ్యాయినః, "వేదానాం కించి దధీత్య బ్రాహ్మణ ఏకాం శాఖా మధీత్య శ్రోత్రియోఽఙ్గాధ్యాయ్యనూచానః కల్పాధ్యాయీ ఋషికల్ప స్సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ భ్రూణ" ఇత్యాదిప్రయోగాత్ బ్రహ్మవాదినః బ్రహ్మోపదేష్టుః వేదాధ్యాపకస్య వా వధం సాధూనాం సమ్మతో భవాన్ కథం మన్యతే, న సమ్మత మితి శేషః యథా బభ్రో ర్ధేనో ర్వధం భవా న్న సమ్మతం మన్యతే తథాస్యాపి వధం న సమ్మతం మన్యస్వేత్యర్థః, ౩౧

(సౌదాసచరితమ్)

యద్యయం క్రియతే భక్ష స్తర్హి మాం ఖాద పూర్వతః,
న జీవిష్యే వినాఽనేన క్షణం చ మృతకం యథా. ౩౨

ఏవం కరుణభాషిణ్యా విలపంత్యా అనాథవత్,
వ్యాఘ్రః పశు మివాఖాద త్సౌదాస శ్శాపమోహితః. ౩౩

బ్రాహ్మణీ వీక్ష్య దిధిషుం పురుషాదేన భక్షితమ్,
శోచంత్యాత్మాన ముర్వీశ మశప త్కుపితా సతీ ౩౪

యస్మా న్మే భక్షితోఽపాపః కామార్తాయాః పతి స్త్వయా,
తవాపి మృత్యు రాధానా దకృతప్రజ్ఞ దర్శితః ౩౫

ఏవం మిత్రసహం శప్త్వా పతిలోకపరాయణా,
తదస్థీని సమిద్ధేఽగ్నౌ ప్రాస్య భర్తృగతిం గతా ౩౬

యది సర్వథా అయం బ్రాహ్మణ స్త్వయా భక్షః క్రియతే భక్ష్యత ఇత్యర్థః తర్హి పూర్వతః తద్భక్షణా త్ప్రాగేవ మాం ఖాద అద్ధి అనేన వినాఽహం క్షణ మపి న జీవిష్యే యథా మృతకం కుణపం జీవేన వినా తద్వ దహ మప్యనేన వినేత్యర్థః ౩౨

ఏవం తస్యాః కరుణభాషిణ్యా అనాథవ ద్విలపన్త్యా స్సత్యా శ్శాపేన మోహిత స్సౌదాసో ద్విజం వ్యాఘ్రః పశు మివ అఖాద ద్భక్షితవాన్, ౩౩

తతః పురుషాదేన రక్షసా సౌదాసేన భక్షితం పతిం వీక్ష్య బ్రాహ్మణీ ఆత్మానం ప్రతి శోచ న్తీ కుపితా సత్యుర్వీశం సౌదాస మశపత్, ౩౪

కి మితి యస్మా త్కామార్తాయా మమ పతి రపాపో నిరపరాధ స్త్వయా భక్షిత స్తస్మాత్ హే అకృతప్రజ్ఞ వివేకశూన్య తవాప్యాధానా న్మృత్యు ర్దర్శిత ఇతి యదా గర్భాధానం కర్తు ముద్యు క్తే తదా మరణం ప్రాప్స్యసీతి, ౩౫

ఏవం మిత్రసహం సౌదాసం శప్త్వా బ్రాహ్మణీ పతిలోకపరాయణా పతిలోకం కామయ మానేత్యర్థః తత్ర పత్యు రస్థీని సమిద్ధే ప్రజ్వలితేఽగ్నౌ ప్రాస్య పతిత్వా భర్తు ర్గతిం ప్రాప్తా, ౩౬

విశాపో ద్వాదశాబ్దాంతే మైధునాయ సముద్యతః,
విజ్ఞాప్య బ్రాహ్మణీశాపం మహిష్యా స నివారితః ౩౭

తత ఊర్ధ్వం స తత్యాజ స్త్రీసుఖం కర్మణా ప్రజాః
వసిష్ఠ స్తదనుజ్ఞాతో మదయంత్యాం ప్రజా మధాత్ ౩౮

సా వై స_ప్తసమా గర్భ మబిభ్ర న్న వ్యజాయత,
జఘ్నేఽశ్మనోదరం తస్యా స్సోఽశ్మక స్తేన కధ్యతే ౩౯

అశ్మకా న్మూలకో జజ్ఞే య స్త్రీభిః పరిరక్షితః,
నారీకవచ ఇత్యుక్తో నిక్షత్రే మూలకోఽభవత్ ౪౦

తతో దశరధ స్తస్మా త్పుత్ర ఐలబిల స్తతః
రాజా విశ్వసహో యస్య ఖట్వాంగ శ్చక్రవర్త్యభూత్, ౪౧

తతో ద్వాదశవత్సరాంతే విగతశాప స్స సౌదాసో మైధునాయోద్యతః బ్రాహ్మణీశాపం విజ్ఞాప్య ప్రత్యభిజ్ఞాప్య మహిష్యా మదయన్త్యా సమ్య జ్నివారితః ౩౭

తత ఆరభ్య స సౌదాసః స్త్రీసుఖం తత్యాజ మృత్యుభయా దితి శేషః అతఏవో_క్తేన కర్మణా అప్రజాః ఔరసరహితో బభూవ ఏవం స్థితే తేన సౌదాసేనానుజ్ఞాతో వసిష్ఠో మదయన్త్యాం ప్రజా మధాత్ గర్భాధాన మకరోత్, ౩౮

తత స్సా వై మదయంతీ స_ప్త సమాః వత్సరాన్ గర్భ మబిభ్రత్ తదాఽపి న వ్యజాయత అపత్యమితి శేషః తదా సౌదాస స్తస్యా మదయన్త్యా ఉదర మశ్మనా పాషాణేన జఘ్నే స ఉదరా న్నిర్గత స్తేనాశ్మఘాతేన నిమి_త్తేనాశ్మక ఇతి కధ్యతే వ్యవహ్రియతే ౩౯

అశ్మకా న్మూలకో జజ్ఞే తస్యైవ నారీకవచ ఇతి నామాంతరం నామద్వయనిమి_త్తే దర్శయతి- యోఽశ్మకస్య పుత్రః నిఃక్షత్రే భార్గవేణ రామేణ క్షత్రోత్పాటనే క్రియమాణే స్త్రీభిః పరిరక్షితః అతో నారీకవచ ఇత్యు_క్తః. పునః క్షత్రకులస్య మూలత్వా న్మూలకనామా చాభవత్ ఇత్యు_క్తః ౪౦

తతో మూలకా ద్దశరధః జజ్ఞే ఇత్యనుషఙ్గః తస్మా ద్దశరధా దైలబిలః పుత్రః ఐలబిలా ద్విశ్వసహాఖ్యో రాజా జజ్ఞే తత్పుత్రం వదన్ తం విశినష్టి- యస్య విశ్వసహస్య ఖట్వాఙ్గ స్సంబభూవ ౪౧

(ఖట్వాంగచరితమ్)

యే దేవై ర్రర్థితో దైత్యా నవధీ ద్యుధి దుర్జయః,
ముహూర్త మాయు ర్జ్ఞాత్వైత్య స్వపురం సందధే మనః. ४२

న మే బ్రహ్మకులా త్ప్రాణాః కులదై వా న్న చాత్మజాః
న శ్రియో న మహీరాజ్యం న దారా శ్చాతివల్లభాః ४३

న బాల్యేఽపి మతి ర్మహ్యం మధర్మే రమతే క్వచిత్,
నాపశ్య ముత్తమశ్లోకా దన్య త్కించన వ స్త్వహమ్ ४४

దేవైః కామవరో దత్తో మహ్యం త్రిభువనేశ్వరైః,

అథ ఖట్వాఙ్గం విశింషన్ తద్వృత్తాంత మాహ (య ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి) యః ఖట్వాఙ్గో యుధి యుద్ధే దుర్జయః జేతు మశక్యః అతఏవ దేవై రర్థితః సహాయత్వేన ప్రార్థితః దైత్యా నవధీత్ తతో దేవై ర్వరాయ చోదితః స్వస్యాయు ర్ముహూర్తమాత్రావశిష్టం జ్ఞాత్వా స్వపుర మాగత్య మన స్సన్దధే మనసా ఆలోచ్య నిశ్చితవా నిత్యర్థః, ४२

తస్య మనస్సన్ధానప్రకార మేవ దర్శయతి (నేత్యాదినా ఇతివ్యవసిత ఇత్యతః ప్రాక్తనేన) బ్రహ్మకులా న్మమ ప్రాణా నాతివల్లభా ఇత్యన్వయః బ్రహ్మకుల మేవ మమ ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియ మిత్యర్థః ఏవ ముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం కులదై వా ద్భగవతః ఆత్మజాదయో న వల్లభాః ४३

మహ్యం మమ మతి ర్బాల్యేఽపి క్వచి దాపద్యపి అధర్మే న రమతే నారమత ఇహ లోకే కించి దపి వస్తూత్తమశ్లోకా ద్భగవతోఽన్యత్పృథగ్భూతం నాపశ్యం సర్వం వస్తు భగవదాత్మక మేవ దృష్టవా నస్మీత్యర్థః నావశ్య మితి పాఠాంతరం తదా కించిదపి వస్తూత్తమశ్లోకా దన్య న్నావశ్యం నోపాదేయ మిత్యర్థః ४४

యద్యపి త్రిభువనేశ్వరై ర్దేవై ర్మహ్యం కామానుగుణో వరో దత్త స్తథాప్యహం తం కామం వరం న వృణే న వృణుయాం తత్ర హేతుం వద న్నాత్మానం విశినష్టి భూతభావనభావనః భూతాని దేవాదీని భావయతి సత్తాదిమంతి కరోతీతి భూతభావనో భగవాన్ తం భావయతి భజతీతి

న వృణే త మహం కామం భూతభావనభావనః. ౪౫

యే విక్షిప్తేంద్రియధియో దేవా స్తే స్వహృది స్థితమ్,
న విందంతి ప్రియం శశ్వ దాత్మానం కిము తాపరే ౪౬

అథేశమాయారచితేషు సంగం గుణేషు గంధర్వపురోపమేషు,
రూఢం ప్రకృత్యాత్మని విశ్వభర్తు ర్భావేన హిత్వా తమహం ప్రపద్యే. ౪౭

ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా నారాయణగృహీతయా.
హిత్వాఽన్యభావ మజ్ఞానం తత స్స్వం భావ మాశ్రితః ౪౮

తథాభూతోఽహ మిత్యర్థః "వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు తస్యాంతరాయో మైత్రేయ దేవేంద్రత్వాదికం ఫలమ్'' ఇత్యుక్తరీత్యా దేవై ర్దీయమానో వరో మమ భగవత్ప్రాప్తివిరోధీతి భావః ౪౫

తర్హి దేవాదయ స్స్వర్గాదిక మేవోత్కృష్టం కిమితి మన్యంత ఇత్యాశఙ్క్యాహ (య ఇతి,) యే దేవా స్తే విక్షిప్తేంద్రియధియః దేహాత్మాభిమానినః అత స్తే శశ్వ త్సదా స్వహృది స్థిత మప్యనంతరాత్మానం నిరతిశయప్రియం న విందంతి కింతు వైషయిక మేవ సుఖం పరం మన్యంత ఇతి భావః దేవా ఏవ న జానంతి కిముతాపరే న విందంతీతి, ౪౬

అథ తస్మా దహ మిహ లోకే భగవన్మాయయా రచితేషు గంధర్వనగరతుల్యే ష్వనిత్యేషు గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రకృత్యాత్మని ప్రకృత్యాత్మకే ప్రకృతిపరిణామాత్మకే శరీరే చ రూఢం సఙ్గం త్యక్త్వా విశ్వభర్తు ర్భగవతః భావేన భక్త్యా తం విశ్వభర్తారం ప్రపద్యే ప్రాప్స్యామి, ౪౭

ఇత్థం బుద్ధ్యా నారాయణే గృహీతయా తద్విషయయా బుద్ధ్యేత్యర్థః. వ్యవసితః నిశ్చితవాన్ అన్యభావం అన్యత్ర దేహాదౌ భావో యేన స్యా త్తదన్యథాభావ మజ్ఞానం హిత్వా దేహం త్యక్త్వేత్యర్థః. తతః స్వం భావ మాశ్రితః ఆవిర్భూతగుణాష్టకస్వభావః ౪౮

(ఖట్వాంగచరితమ్)

యత్తద్బ్రహ్మ పరం సూక్ష్మ మశూన్యం శూన్యకల్పితమ్,
భగవా న్వాసుదేవేతి యం గృణంతి హి సాత్వతాః ౪౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, నంహితాయాం, నవమస్కంధే.
నవమోఽధ్యాయః.

అశూన్యం ప్రమాణేన పిద్ధం న తు శశవిషాణాదివ త్తుచ్ఛ మిత్యర్థః. యద్వా శూన్యం రహితం నిర్గుణం న భవతీ త్యశూన్య మనంతకల్యాణగుణాకర మిత్యర్థః. శూన్యకల్పితం కల్పితం కల్పనా భావే క్తః. విభూతిగతజాత్యాదికల్పనా యస్మిన్ శూన్యా త త్తథో క్తం అనేన హేయగుణరాహిత్య ము క్తం యత్త ద్బ్రహ్మమయం భగవా న్వాసుదేవ ఇతి గృణంతి సాత్వతాః తదాశ్రితా ఇత్యనుషజ్గః స్వం భావ మాశ్రిత ఇతి ప్రత్యగాత్మన శ్శుద్ధస్వభావిర్భావ ఉ క్తః ఏవం ముక్తోఽభూ దిత్యర్థః. ౪౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం. శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
నవమోఽధ్యాయః

అథ దశమో ఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఖట్వాంగా ద్దీర్ఘబాహు శ్చ రఘు స్తస్మా త్పృథుశ్రవాః
అజ స్తతో మహారాజ తస్మా ద్దశరథో ఽభవత్ ౧

తస్యాపి భగవా నేష సాక్షా ద్బ్రహ్మమయో హరిః,
అంశాంశేన చతుర్భాగా త్పుత్రత్వం ప్రార్థిత స్సురైః,
రామలక్ష్మణశత్రుఘ్నభరతా ఇతి సంజ్ఞయా ౨

తస్యానుచరితం రాజ న్నృషిభి స్తత్త్వదర్శిభిః,
శ్రుతం హి వర్ణితం భూరి త్వయా సీతాపతే ర్ముహుః ౩

అథ దశమో ఽధ్యాయః

ఖట్వాఙ్గా ద్దీర్ఘబాహు ర్జజ్ఞే తస్మా ద్దీర్ఘ బాహోః రఘు స్స చ పృథులం శ్రవః యశో యస్య తథాభూత స్తస్మా ద్రఘో రజః మహారాజో జజ్ఞే తస్మా దజా ద్దశరథ స్సంబభూవ ౧

తస్యాపి దశరథస్యాపి సాక్షా త్పరబ్రహ్మాభిన్నో భగవాన్ హరి స్సురైః ప్రార్థితో ఽంశాంశేన సహ చతుర్ధా పుత్రతాం ప్రాప్తః భగవాన్ బ్రహ్మమయో హరిః పుత్రతాం ప్రాప్త ఇత్యనేన శ్రీరామస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణత్వ ముక్తం అంశాంశేన సహ పుత్రతాం ప్రాప్త ఇత్యనేన భరతాదీనాం తదంశావతారత్వ ముక్తం ఏవం చ భరతాదీనా మపి స్వాంశావతారత్వా త్తై స్సహ చతుర్ధా పుత్రతాం ప్రాప్త ఇత్యర్థః చాతుర్విధ్యమేవ దర్శయ న్నవతారాణాం నామా న్యాహ (రామేతి) రామాదిసంజ్ఞయా చతుర్ధా పుత్రతా మగా దితి పూర్వేణాన్వయః ౨

తస్య శ్రీరామస్య సీతాపతే రనుచరితం హే రాజన్ తత్త్వదర్శిభి రవతారయాథాత్మ్యవిద్భిః ఋషిభి ర్వాల్మీక్యాదిభిః భూరి బహులం యథాభవతి తథా వర్ణితం త్వయా త న్ముహుః శ్రుతం అత స్తన్న విస్తరతః కథయామః తథాఽపి సఙ్గ్రహేణ కథ్యమానం శృణ్వి త్యభిప్రాయః, ౩

(శ్రీరామచరితమ్)

గుర్వర్థే త్యక్తరాజ్యో వ్యచర దనువనం పద్మపద్భ్యాం ప్రియాయాః
పాణిస్పర్శాక్షమాభ్యాం మృజితపథరుజో యో హరీంద్రానుజాభ్యామ్,
వైరూప్యా చ్ఛూర్పణఖ్యాః ప్రియవిరహరుషా రోపితభ్రూవిజృమ్భ
త్రస్తాబ్ధి ర్బద్ధసేతుః ఖలదవదహనః కోసలేంద్రోఽవతా న్నః. ౪

విశ్వామిత్రాధ్వరే యేన మారీచాద్యా నిశాచరాః
పశ్యతో లక్ష్మణస్యైవ హతా నైరృతపుంగవాః. ౫

యో లోకవీరసమితౌ ధనురైశ ముగ్రం సీతాస్వయంవరగృహే త్రిశతోపనీతమ్,
ఆదాయ బాలగజలీల ఇవేక్షుయష్టిం సజ్జీకృతం నృప వికృష్య బభంజ మధ్యే. ౬

ఇతోఽధ్యాయద్వయేన శ్రీరామచరితం వివర్ణయిషు స్తావదేకేన శ్లోకేన సఙ్గృహ్ణన్ తత్కర్తృకా మాత్మరక్షాం ప్రార్థయతే (గుర్వర్థ ఇతి) యః శ్రీరామః గుర్వర్థే గురోః పితు రర్థే వచస్సత్యతా పాలనార్థం త్యక్తం రాజ్యం యేన సః పద్మవ దతిసుకుమారాభ్యాం పద్భ్యాం తదేవాహ ప్రియాయా స్సీతాయాః పాణేః స్పర్శే నాస్తి క్షమా యయో స్తాభ్యాం ప్రతివన మచరత్. హరీంద్రానుజాభ్యాం సుగ్రీవలక్ష్మణాభ్యాం మృజితా అపనీతా పథరుజా మార్గశ్రమో యస్య శూర్పణఖ్యాః వైరూప్యా త్కర్ణనాసికాచ్ఛేదా ద్ధేతోః తయా ప్రలోభితేన రావణేనాపహారా త్ప్రియేణ కళత్రేణ యో విరహః విశ్లేష స్తేన యా రుక్ తయా ఆరోపితాయాః కుటిలీకృతాయా భ్రువో విజృమ్భేణైవ త్రస్తో భీతోఽబ్ధి స్సముద్రః యస్మా త్తత స్తద్విజ్ఞాపనేన బద్ధ స్సేతు ర్యేన తతః ఖలా దురాత్మానః రావణాదయ ఎవ దవో వనం తస్య దహన స్స ఏవంభూతః కోసలేంద్రః నోఽస్మా నవతా ద్రాతు ౪

ఏవం సఙ్గృహీతం శ్రీరామచరిత మాదిత ఆరభ్య వర్ణయతి (విశ్వామిత్రేత్యాదినా యావ దుత్తరాధ్యాయసమాప్తి) విశ్వామిత్రస్యాధ్వరే యజ్ఞే మారీచాద్యాః నిశాచరా నైరృతపుఙ్గవా రాక్షసశ్రేష్ఠాః లక్ష్మణస్య పశ్యత ఏవ త మప్య నపేక్ష్యైవ యేన శ్రీరామేణ హతాః యచ్ఛబ్దానాం స కోసలేంద్రోఽవతా న్న ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః ౫

(య ఇతి) హేనృప లోకే యే వీరా స్తేషాం సమితౌ సమాజే య శ్శ్రీరామః సీతాయాః స్వయంవరగృహే ఉగ్రం కఠినం గరిష్ఠం వా తదేవాహ త్రిశతోపనీతం కిఙ్కరాణాం శతత్రయే ణానీత మైశం రౌద్రం ధను రాదాయ సజ్జీకృత మారోపితం వికృష్య బాలగజస్యేవ లీలా యస్య సః ఇక్షుదండ మివ మధ్యే బభఞ్జ భగ్న మకరోత్. ౬

జిత్వాఽనురూపగుణశీలవయోఽంగరూపాం సీతాభిధాం శ్రియ మురస్యధిలబ్ధమానాం,
మార్గే వ్రజ న్భృగుపతే ర్వ్యనయ త్ప్రరూఢం దర్పం మహీ మకృత య స్త్రి రరాజబీజామ్ ౬

య స్సత్యపాశపరివీతపితుర్నిదేశం స్త్రైణస్య చాపి జగృహే శిరసా సభార్యః,
రాజ్యశ్రియం ప్రణయిన స్సుహృదో నివాసం త్యక్త్వా యయౌ వన మసూ నివ ముక్తసంగః

రక్షస్వసు ర్వ్యకృత రూప మశుద్ధబుద్ధే స్తస్యాః ఖరత్రిశిరదూషణముఖ్యబంధూన్,
జఘ్నే చతుర్దశసహస్ర మవారణీయకోదండపాణి రటమాన ఉవాస కృచ్ఛ్రమ్ ౯

ఆత్మనః స్వస్య యాని రూపాదీని తేషా మనురూపాదీని యస్యా స్తాం సీతాసంజ్ఞాం పూర్వ మురసి అధిలబ్ధో మనో యయా తాం శ్రియం జిత్వా ధనుర్భఙ్గేన స్వాధీనాం కృత్వా ధనుర్భఞ్జన స్వాధీనాంకృత్వా ధనుర్భఙ్గ మహానాదశ్రవణక్షుభితస్య భృగుపతే ర్భార్గవరామస్య ప్రరూఢం దర్పం మార్గే వ్యనయ దపనీతవాన్ కథంభూతస్య యో భృగుపతిః త్రిరిత్యుపలక్షణం త్రిస్సప్తకృత్వః అరాజబీజాం రాజబీజశూన్యాం మహీ మకరోత్ తస్య ౬

ఇదానీం గుర్వర్థ ఇతి శ్లోకం వివృణ్వ న్నాహ (య ఇతి) కదాచి త్కైకేయ్యా స్తుష్టేన దశరథేన త్వదపేక్షితం వరద్వయం దాస్యామీతి ప్రతిశ్రుతం తత్ర శ్రీరామస్య యౌవరాజ్యాభిషేక సమయే తయా భరతస్య రాజ్యం, రామస్య వనవాస శ్చేతి వరద్వయం ప్రార్థితం, తదా సత్యరూపేణ పాశేన పరివీతస్య పరివృతస్య పితు ర్దశరథస్య స్త్రైణస్య స్త్రీవశ్యస్యాపి నిదేశ మాజ్ఞాం శిరసా జగృహే తత స్సభార్య స్సానుజ శ్చ రాజ్యాదీన్ త్యక్త్వా వనం యయౌ దుస్త్యజానా మపి రాజ్యాదీనాం సహర్షత్యాగే దృష్టాంతః ముక్తసఙ్గో యోగీ అసూన్ ప్రాణా నివేతి ౮

(రక్ష ఇతి) రక్షసో రావణస్య స్వసు ర్భగిన్యా శ్శూర్పణఖ్యా అశుద్ధబుద్ధే స్సీతాం జిఘృక్షోః కామాతురాయా వా రూపం వ్యకృత వికృత మకరోత్, తస్యా శ్శూర్పణఖ్యాః ఖరాదిప్రముఖా బంధవో యేషు తాన్ చతుర్దశసహస్రం సహస్రాణి బంధూ నిత్యత్ర లిఙ్గవ్యత్యయః సహస్ర మిత్యత్ర వచనవ్యత్యయ శ్చార్షః జఘాన హతవాన్ ఆర్షత్వా త్సాపేక్షస్యాపి బంధుశబ్దస్య వృత్తిః నిత్యసాపేక్షత్వా ద్వా తథా చోక్తం హరిణా "సంబంధిశబ్ద స్సాపేక్షో నిత్యం సర్వ స్సమస్యత" ఇతి కథంభూతః అవారణీయ మలఙ్ఘ్య మసహ్యం కోదండం ధనుః పాణౌ యస్య తథాభూతః తత ఇత స్తతో వనే సఞ్చరన్ కృచ్ఛ్ర మువాస వనవాసస్య దుఃఖరూపత్వప్రదర్శనాయ కృచ్ఛ్ర మివోవాసేత్యుక్తిః నిత్యానంద రూపస్య తస్య దుఃఖాభావాత్ ౯

(శ్రీరామచరితమ్)

సీతాకథాశ్రవణదీపితహృచ్ఛయేన సృష్టం విలోక్య నృపతే దశకంధరేణ,
జఘ్నేఽద్భుతైణవపుషాఽఽశ్రమతోపకృష్టో మారీచ మాశు విశిఖేన యథా క ముగ్రః

రక్షోఽధమేన వృకవ ద్విపినే సమక్షం వైదేహరాజదుహిత ర్యపయాపితాయామ్.
భ్రాత్రా వనే కృపణవ త్ప్రియయా వియుక్తః స్త్రీసంగినాం గతి మితి ప్రథయం శ్చచార ౧౧

దగ్ధ్వాఽఽత్మకృత్యహతకృత్య మహ న్కబంధం సఖ్యం విధాయ కపిభి ర్దయితాగతిం తైః,
బుధ్వాఽథ వాలిని హతే ప్లవగేంద్రసైన్యై ర్వేలా మగా త్సమనుజోఽజభవార్చితాంఘ్రిః.

(సీతేతి) సీతాయాః శ్రవణేన దీపితో హృచ్ఛయః కామో యస్య తేన దశకంధరేణ రావణేన సీతాం జిహృక్షుణా స్వయం తత్ర గంతుం భీతేన సృష్టం ప్రేషితం మారీచం విలోక్య హేనృపతే అద్భుత మేణస్యేవ వపు ర్యస్య తేన మారీచేన ఆశ్రమతః స్వాశ్రమా దపకృష్టః ప్రలోభనపూర్వక మాశ్రమతోఽపకృష్ట స్సన్ ఆశు విశిఖేన బాణేన తం మారీచం జఘ్నే హతవాన్ యథా కం దక్ష ముగ్రో రుద్ర స్తద్వత్ ౧౦

(రక్ష ఇతి) తదా రక్షోఽధమేన రావణేన అసమక్షం రామలక్ష్మణయో రితి శేషః మృగానయనార్థం రామస్య తద్వృత్తాంతజ్ఞానార్థం లక్ష్మణస్య చ ప్రేషితత్వా త్తయో రసాన్నిధ్యే సతి వనే వృకవత్ వృకేనేవ వైదేహరాజదుహితరి సీతాయా మపయాపితాయా మపహృత్య లఙ్కాం ప్రతి ప్రాపితాయాం సత్యాం ప్రియయా వియుక్తో భ్రాత్రా లక్ష్మణేన సహ కృపణవ ద్దుఃఖీవ వనే విచచార కింకుర్వన్ ఇతి అనేన ప్రకారేణ స్త్రీంసంగినాం దుఃఖోదర్కాం గతిం ప్రథయన్ ప్రఖ్యాపయన్, ౧౧

(దగ్ధ్వేతి,) ఆత్మనః శ్రీరామస్య యత్కృత్యం ప్రయోజనం సీతానిర్మోచనరూపం తేన నిమిత్తేన హతం రావణేన సహ యుద్ధే హతం గృధ్రం జటాయుషం దగ్ధ్వా కబంధ మహాన్ జఘాన తతః కపిభి ర్వానరైః సహ సఖ్యం విధాయ కృత్వా అథ వాలిని హతే సతి తైః కపిభి ర్దయితాయా స్సీతాయాః గతిం బుధ్వా అజభవాభ్యాం బ్రహ్మరుద్రాభ్యా మర్చితా వఙ్ఘ్రీ యస్య తథాభూతోఽపి స శ్రీరామః మనుజావతారరూపత్వా త్ప్లవగేంద్రాణాం కపీంద్రాణాం సైన్యై స్సహ వేలాం తీరం సముద్రస్యేతి శేషః. అగా జ్జగామ, ౧౨

యద్రోషవిభ్రమవివృత్తకటాక్షపాతసంభ్రాంతనక్రమకరో భయగీర్ణ ఘోషః.
సింధు శ్శిర స్యర్హణం పరిగృహ్య రూపీ పాదారవింద ముపగమ్య బభాష ఏతత్ ౧౩

తం త్వాం విభో జడధియో న విదామ భూమ న్కూటస్థ మాదిపురుషం జగతా మధీశమ్.
యత్సత్త్వత స్సురగణా రజసః ప్రజేశా మన్యోశ్చ భూతపతయ స్స భవా న్గుణేశః. ౧౪

కామం ప్రయాహి జహి విశ్రవసోఽవమేహం త్రైలోక్యరావణ మవాప్నుహి వీరపత్నీమ్.
బధ్నీహి సేతు మిహ తే యశసో వితత్యై గాస్యంతి దిగ్విజయినో య ముపేత్య భూపాః.

బద్ధ్వోదధౌ రఘుపతి ర్వివిధాద్రికూటై స్సేతుం కపీంద్రకరకమ్పితభూరుహాంగైః

(యదితి) తత్ర త్రిరాత్ర ముపవాసేనాపి ప్రతీక్షితసింధు ర్యదా నోపస్థిత స్తదా యస్య రోషవిభ్రమేణ క్రోధలీలయా వివృత్తో యః కటాక్ష స్తస్య పాతేన సంభ్రాంతా నక్రా మకరా శ్చ యస్మి న్భయేన గీర్ణః స్తమ్భితో ఘోషా యేన స సింధు రర్హణ మర్ఘ్యాదిద్రవ్యం శిరసి పరిగృహ్య విధాయ రూపీ మూర్తిమాన్ పాదారవింద ముపగమ్య శరణం గత్వా ఏత ద్వక్ష్యమాణం బభాషే ౧౩

భాషణ మేవాహ (తం త్వా మితి ద్వాభ్యాం,) హేభూమన్ తం ప్రాయోపవిష్టం త్వాం ఏతావత్పర్యంతం జడధియో వయం కూటస్థం నిర్వికారం జగతా మధీశ మాదిపురుషం న విదామః న జానీమః, ఇదానీం తు జ్ఞాతోఽసీత్యాహ యదితి, యదితి పృథక్పదం. లుప్తషష్ఠ్యంతం యస్య తవ నియామ్యా త్సత్త్వత స్సత్త్వగుణా త్సురగణా జజ్ఞిర ఇతి శేషః. రజసో గుణా త్ప్రజేశాః ప్రజాపతయః మన్యో స్తమసః భూతపతయో రుద్రాదయః స భగవాన్ గుణేశః సత్త్వాదిగుణానాం నియంతేత్య ధునాఽహం మన్య ఇత్యర్థః. ౧౪

(కామ మితి) కామం యథేచ్ఛం జల మాక్రమ్యాపి ప్రయాహి గచ్ఛ, విశ్రవసః ప్రజాపతే రవమేహం పురీషప్రాయం త్రైలోక్యం రావయ త్యాక్రందయతీతి తథా తం దశకంధరం జహి హేవీర పత్నీం సీతా మవాప్నుహి యద్యపి తవ మదీయం జలం న ప్రతిబంధకం భవతి తథాఽపి సేతుం బధ్నీహి, కిమర్థ మిత్యత్రాహ-తే తవ యశసో వితత్యై విస్తారాయ తథాహి దిగ్విజయినో భూపాః యం సేతు ముపేత్య దుష్కరం త్వత్కర్మా వేక్ష్య త్వద్యశో గాస్యంతి. ౧౫

తద్వాక్య మభినంద్య యత్కృతం తదాహ (బద్ధ్వేతి) కపీంద్రాణాం కరైః కమ్పితాని

సుగ్రీవనీలహనుమత్ప్రముఖై రనేకై ర్లఙ్కాం విభీషణదృశాఽవిశ దగ్రదగ్ధామ్. ౧౬

సా వానరేంద్రబలరుద్ధవిహారకోష్ఠశ్రీద్వారగోపురసదోవలభీవిటంకా.
నిర్భజ్యమానధిషణధ్వజహేమకుమ్భశృంగాటకా గజకులై ర్హ్రదినీవ ఘూర్ణా ౧౭

రక్షఃపతి స్తదవలోక్య నికుమ్భకుమ్భధూమ్రాక్షదుర్ముఖసురాంతనరాంతకాదీన్,
పుత్రం ప్రహస్త మతికాయ మకమ్పనాదీ న్సర్వానుగా న్సమహినో రథ కుమ్భకర్ణమ్ ౧౮

తాం యాతుధానపృతనా మసిశూలచాపప్రాసర్ష్టిశక్తిశరతోమరఖడ్గదుర్గామ్,
సుగ్రీవలక్ష్మణమరుత్సుతగంధమాదనీలాంగదర్క్షపనసాదిభి రన్వితోఽయాత్ ౧౯

భూరుహాణా మఙ్గాని శాఖాదీని యేషు తై ర్వివిధానా మద్రీణాం కూటై శ్శిఖరై రుదధౌ సేతుం బద్ధ్వా రఘుపతి స్సుగ్రీవాదయః ప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తై రనేకైః కపిభి స్సహ అనీకై రితి పారే సైన్యై స్సహేత్యర్థః అగ్రే సీతాన్వేషణసమయే హనుమతైవ దగ్ధాం లఙ్కాం విభీషణస్య దృశా బుద్ధ్యా తత్ప్రదర్శితమార్గేణేతి భావః అవిశ త్ప్రవివేశ, ౧౬

(సేతి) సా శ్రీరామేణ సకపిసైన్యేన ప్రవిష్టా లఙ్కా, గజకులైః హ్రదినీ యథా, ఘూర్ణా భవతి, తద్వ ద్ఘూర్ణా బభూవ, కథమ్భూతా, వానరేంద్రాణాం బలైః, రుద్ధా, విహారాదయో, యస్యాం నిర్భజ్యమానా ధిషణాదయో యస్యాం సా తత్ర విహారః క్రీడాస్థానం, కోష్ఠం ధాన్యాగారాది శ్రీః కోశః, ద్వారం గృహాదీనాం గోపురం పురద్వారం, సద స్సభా వలభీప్రాసాదాదిపురోభాగచ్ఛాదినీ విటఙ్కాః కపోతపాలికా, ధిషణం వేదికాదిధ్వజహేమకుమ్భౌ ప్రసిద్ధౌ శృఙ్గాటక శ్చతుష్పథః ౧౭

(రక్ష ఇతి,) రక్షఃపతిః రావణః, తద్విఘూర్ణనం, దృష్ట్వా నికుమ్భాదీ నేకైకశః స్వస్వబలసహితాన్, పుత్ర మింద్రజితం ప్రహస్తాదీం శ్చ సర్వా, ననుగాన్ భృత్యాన్ సమహినో త్ప్రాయుఙ్క్త, అథ కుమ్భకర్ణం చ, సమహినోత్ ౧౮

(తా మితి) తా మసిశూలాదిభిః దుర్గమాం యాతుధానానాం, పృతనాం సేనాం సుగ్రీవాదిభిః అన్వితః శ్రీరామో, ఽభ్యయాత్, తత్ర మరుత్సుతో హనుమాన్ ఋక్షో జామ్బవాన్. ౧౯

తేఽనీకపా రఘుపతే రభిపద్య సర్వే ద్వన్ద్వం వరూథ మిభప త్తిరథాశ్వయోధైః,
జఘ్ను ర్ద్రుమై ర్గిరిగదేషుభి రంగదాద్యా స్సీతాభిమర్శహతమంగళరావణేశాన్ ౨౦

రక్షఃపతి స్స్వబలనష్టి మవేక్ష్య రుష్ట ఆరుహ్య యానక మథాభిససార రామమ్,
స్వస్స్యందనే ద్యుమతి మాతలినోపనీతే విభ్రాజమాన మహన న్నిశితైః క్షురప్రైః ౨౧

రామ స్త మాహ పురుషాదపురీష య న్నః కాంతాసమక్ష మసతాఽపహృతాశ్వవ త్తే
త్యక్తత్రపస్య ఫల మద్య జుగుప్సితస్య యచ్ఛామి కాల ఇవ కర్తు రలంఘ్యవీర్యః ౨౨

ఏవం క్షిప న్ధనుషి సన్ధిత ముత్ససర్జ బాణం సవజ్ర మివ తద్ధృదయం బిభేద,

---

(త ఇతి) తే రఘుపతే రనీకపా, స్సర్వే అఙ్గదాద్యాః రావణ స్యేభాదీనాం గజాదీనాం యోధై ర్య ద్వరూథం సైన్యం త ద్ద్వంద్వం యథా భవతి తథా, అభిపద్య సఙ్గమ్య ద్రుమై, ర్గిరిభి, ర్గదాభి రిషుభి శ్చ సీతాయా అభిమర్శనేన హతం మఙ్గళం యస్య స రావణ, ఈశో యేషాం తాన్ నికుమ్భాదీన్, జఘ్నిరే, ౨౦

(రక్ష ఇతి) అథ రక్షఃపతీ రావణః స్వబలస్య నష్టిం నాశ మవేక్ష్య రుష్టః క్రుద్ధ స్సన్, యానకం విమాన మారుహ్య, శ్రీరామ మభ్యపతత్. అథ స్వస్యందనే ఇంద్రస్య రథే మాతలినా ఇంద్రసారథినా ఉపనీతే సమానీతే ద్యుమతి దీప్తియుక్తే, విభ్రాజమానం శ్రీరామం క్షురప్రై క్షురధారాతుల్యాగ్రై ర్నిశితై ర్బాణై, రహన త్తతాడ తనాదిత్వా దేవసిద్ధే కృణిక్ గ్రహణేన గణకార్యస్యా నిత్యత్వా దార్షత్వా ద్వా శపోలుగభావః ౨౧

త మేవం తాడయంతం రావణం శ్రీరామ ఆహ కిమితి హేపురుషాదపురీష రాక్షసేషు తేషాం వా పురీషప్రాయ యస్మా న్నోఽస్మాక మసమక్షం కాంతా, అసతా దురాత్మనా త్వయా శునేవాపహృతా, శునా యథా అసమక్షం గృహం ప్రవిష్టేన కిమపి వస్త్వపహ్రియతే తద్వదితి దృష్టాంతార్థః, తస్మా జ్జుగుప్సితస్య, కర్మణ ఇతి శేషః, కర్తు స్తే నిర్లజ్జస్య తవాద్య, కాలో మృత్యు రివాలఙ్ఘ్యవీర్యో ఽహం ఫలం, యచ్ఛామితి ౨౨

ఏవ మిత్థ మధిక్షిపన్, ధనుషి సన్ధితం, బాణ ముత్ససర్జ, ప్రాయుఙ్క్త, సబాణో, వజ్ర మివ, తస్య రావణస్య, హృదయం బిభేద, స రావణః, దశభి ర్ముఖై రసృ గ్రుధిరం వమన్

సోఽసృగ్వమన్దశముఖై రపతద్విమానా ద్ధాహేతివాదిని జనే సుకృతీవ రిక్తః ౨౩

తతో నిష్క్రమ్య లఙ్కాయా యాతుధాన్య స్సహస్రశః,
మందోదర్యా సమం తత్ర ప్రరుదంత్య ఉపాద్రవన్ ౨౪

తాం స్వా న్బన్ధూ న్పరిష్వజ్య లక్ష్మణేషుభి రర్దితాన్,
రురుధు స్సుస్వరం దీనా ఘ్నన్త్య ఆత్మాన మాత్మనా ౨౫

హా హతా స్మ వయం నాథ లోకరావణ రావణ,
కం యాయా చ్ఛరణం లంకా త్వద్విహీనా పరార్దితా ౨౬

న వై వేద మహాభాగ భవా న్కామవశం గతః,
తేజోఽనుభావం సీతాయా యేన నీతో దశా మిమామ్ ౨౭

జనే పశ్యతి జనే హా హేతి వాదిని సతి, విమానా త్పుష్పకా దపతత్, యధా సుకృతీ క్షీణితపుణ్యః స్వర్లోకా త్పతతి, తద్వత్ ౨౩

(తత ఇతి,) తతో, యాతుధాన్యః రాక్షస్యో, మన్దోదర్యా సహ లఙ్కాయాః నిష్క్రమ్య, ప్రరుదంత్య, స్తత్ర రావణసమీపే, ఉపాద్రవన్ ఆజగ్ముః ౨౪

(తత్రేతి) తత్ర, లక్ష్మణస్య బాణై రర్దితాన్ హతాన్, స్వాన్ స్వాన్, బన్ధూన్ పరిష్వజ్య, ఆత్మనా, ఆత్మానం ఘ్నంత్యః, దీనా దుఃఖిలా, సుస్వరం, రురుదుః ౨౫

రోదనప్రకార మేవాహ (హా హేతి త్రిభిః) హేతి ఖేదద్యోతక మవ్యయం, హేనాధ, హేలోకరావణ, వయం హతా స్మ హతప్రాయా బభూవిమ, అధునా, పరై శ్శత్రుభి, రర్దితా పీడితా త్వయా, హీనా రహితా, లఙ్కా లఙ్కాస్థో జనః, కం, శరణం, యాయాత్, ౨౬

(న వా ఇతి,) హేమహాభాగ, భవా, న్కామవశఙ్గతః, సీతాయా స్తైజసః, ప్రభావం, తేజో రూపం వా ప్రభావం, న వై వేద న జ్ఞాతవాన్ యేన తేజోనుభావేన ఇమాం దశాం, నీతః ప్రాప్తవానసి ౨౭

కృతైషా విధవా లంకా వయం చ కులనందన,
దేహః కృతోఽన్నం గృధ్రాణా మాత్మా నరకహేతవే ౨౮

శ్రీశుక ఉవాచ —

స్వానాం విభీషణ శ్చక్రే కోసలేంద్రానుమోదితః
పితృమేధవిధానేన యదుక్తం సాంపరాయికమ్ ౨౯

తతో దదర్శ భగవా నశోకవనికాలయే,
క్షామాం స్వవిరహవ్యాధిం శింశుపామూల మాశ్రితామ్ ౩౦

రామః ప్రియతమాం భార్యాం దీనాం వీక్ష్యాన్వకమ్పత
ఆత్మసన్దర్శనాహ్లాదవికసన్ముఖపంకజామ్ ౩౧

ఆరోప్యారురుహే యానం భ్రాతృభ్యాం హనుమద్యుతః,
విభీషణాయ భగవా న్దత్త్వా రక్షోగణేశతామ్,
లంకా మాయు శ్చ కల్పాంతం యయౌ చీర్ణవ్రతః పురీమ్ ౩౨

అవకీర్యమాణః కుసుమై ర్లోకపాలార్పితైః పథి,

(కృతేతి) హేకులనందన వయ మేషా, లఙ్కా చ విధవాః కృతాః యేనే త్యనుషఙ్గః. అయం శయాన స్త్వద్దేహః గృధ్రాణాం, కృతః భక్ష్య ఇతి శేషః ఆత్మాతు నరకహేతవే నరకభోగాయ కృతః. ౨౮

(స్వేతి) తతః కోసలేంద్రేణ శ్రీరామేణానుమోదితో, విభీషణః, పితృమేధవిధానేన పితృమేధవిధినా య దుక్తం విహితం, తత్సాంపరాయికం ప్రేతకర్మ స్వానాం రావణాదీనాం, చక్రే ౨౯

(తత ఇతి) తతో, భగవాన్ శ్రీరామః, అశోకవనే, య ఆశ్రమ స్తస్మిన్, శింశుపాయా మూల మాశ్రితాం మూలే స్థితాం స్వస్య విశ్లేష ఏవ వ్యాధి ర్యస్యా స్తా మత ఏవ క్షామాం కృశామ్ ౩౦

ప్రియతమాం భార్యా మవలోక్యానుకమ్పితవాన్ ఆత్మనః స్వస్య సందర్శనేన య ఆహ్లాద స్తేన వికసన్ముఖం పఙ్కజ మివ యస్యా స్తాం సీతామ్ ౩౧

యానం పుష్పక మారోప్య భ్రాతృభ్యాం వాలిరావణభ్రాతృభ్యాం సుగ్రీవవిభీషణాభ్యాం సహ హనుమతా యుక్తో, యాన మారురోహ. రక్షోగణాధిపత్య మాకల్పాంత మాయు ర్లఙ్కాం చ

(శ్రీరామచరితమ్)

ఉపగీయమానచరిత శ్శతధృత్యాదిభి ర్ముదా. ౩౩

గోమూత్రయావకం శ్రుత్వా భ్రాతరం వల్కలామ్బరమ్.
మహాకారుణికోఽతప్య జ్జటిలం స్థండిలే శయమ్ ౩౪

భరతః ప్రాప్త మాకర్ణ్య పౌరామాత్యపురోహితైః,
పాదుకే శిరసి న్యస్య రామం ప్రత్యుద్యతోఽగ్రజమ్. ౩౫

నందిగ్రామా త్స్వశిబిరా ద్గీతవాదిత్రనిస్వనైః,
బ్రహ్మఘోషేణ చ ముహుః పరద్భి ర్బ్రహ్మవాదిభిః. ౩౬

స్వర్ణకక్ష్యపతాకాభి ర్హైమై శ్చిత్రధ్వజై రథైః.
సదశ్వై రుక్మసన్నాహై ర్భటైః పురటవర్మభిః ౩౭

శ్రేణిభి ర్వారముఖ్యాభి ర్భృత్యై శ్చోపాయనోద్వహైః.
పారమేష్ఠ్యా న్యుపాదాయ పణ్యా న్యుచ్చావచాని చ ౩౮

విభీషణాయ దత్వా చీర్ణ మనుష్ఠితం, వ్రతం పితు రనుశాసనరూపం యేన స భగవాన్ శ్రీరామః పురీ మయోధ్యాం విభీషణేన సహైవ యయౌ. కథమ్భూతః పథి లోకపాలై రింద్రాదిభి, రర్పితాని యాని కుసుమాని తై రవకీర్యమాణః శతధృతిభిః బ్రహ్మాదిభి ర్ముదా హర్షేణ ఉపగీయమానం చరితం యస్య తథాభూతః పురీం యయా విత్యన్వయః ౩౨—౩౩

గోమూత్రపక్వయవాన్నభోజనం, వల్కల మమ్బరం యస్య జటా అస్య సంతీతి తథా స్థణ్డిలే దర్భై రాస్తీర్ణే భూప్రదేశే శేత ఇతి తథాభూతం భ్రాతరం భరతం శ్రుత్వా, మహాకారుణికో భగవా నతప్యత్ పరితతాప. ౩౪

భరతః ప్రాప్తం పురీ మాగచ్ఛంతం శ్రీరామ మాకర్ణ్య, పాదుకే, స్వశిరసి నిధాయ పౌరై రమాత్యైః పురోహితై ర్గీతై ర్వాద్యానాం నిస్వనైః బ్రహ్మ వేదం ముహుర్ముహుః ఘోషేణ ఉచ్చైస్స్వరేణ పరద్భిః బ్రహ్మవాదిభిః స్వర్ణాసక్తాః కక్ష్యః ప్రాంతాః యాసాం, తాభిః పతాకాభిః

పాదయో రపత త్ప్రేమ్ణా ప్రక్లిన్నహృదయేక్షణః,
పాదుకే న్యస్య పురతః ప్రాంజలి ర్బాష్పలోచనః ౩౯

తమాశ్లిష్య దృఢం దోర్భ్యాం స్నపయ న్నేత్రజై ర్జలైః,
రామో లక్ష్మణసీతాభ్యాం విప్రేభ్యో ర్హత్తమా శ్చ యే,
తేభ్య స్స్వయం నమ శ్చక్రే ప్రజాభి శ్చ నమస్కృతః ౪౦

ధున్వంత ఉత్తరాసంగా న్పతిం వీక్ష్య చిరాగతమ్,
ఉత్తరాః కోసలా మాల్యైః కిరంతో ననృతు ర్ముదా ౪౧

పాదుకే భరతోఽగృహ్ణా చ్చామరవ్యజనోత్తమే,
విభీషణశ్చ సుగ్రీవ శ్శ్వేతచ్ఛత్రం మరుత్సుతః ౪౨

రథైః స్వర్ణకవచధారిభిః భటైః, శ్రేణిభి స్తామ్బూలికైః, వారాఙ్గనాశ్రేష్ఠాభి రుపాయనోద్వాహై రుపాయన ధారిభిః భృత్యై శ్చ సహాగ్రజం శ్రీరామం, స్వశిబిరా న్నందిగ్రామా త్ప్రత్యుద్యతః అభిముఖం యయా విత్యన్వయః, రామం వినా అయోధ్యా మప్రవిశన్ భరతో నందిగ్రామే స్వస్య వాసం నిర్మితవాన్, తస్మా చ్ఛిబిరా ద్యయా విత్యర్థః, కథంభూతైః రథైః హైమైః స్సువర్ణమయైః చిత్రా ధ్వజా యేషు సంత స్సమీచీనా అశ్వా యేషాం రుక్మమయా స్సన్నాహాః బంధనా యేషు తైః పారమేష్ఠ్యాని మహారాజార్హాణి నానావిధాని ఛత్రచామరాదీ న్యుపాదాయ ప్రత్యుద్యత ఇతి పూర్వేణాన్వయః, ప్రేమ్ణా, ప్రక్లిన్నం ఆర్ద్రీభూతం, హృదయం ఈక్షణే చ, యస్య సః ప్రీత్యా పాదుకే పురతో నిధాయ పాదయో రపతత్, తతః ప్రాఞ్జలి ర్బాష్పలోచన స్తస్థా వితి శేషః ౩౫-౩౬-౩౭-౩౮-౩౯

తతః శ్రీరామ స్తం భరతం ధృఢం గాఢం యథా తథా దోర్భ్యాం ఆలిఙ్గ్య నేత్రజైః హర్షా ద్బిన్దుభిః స్నపయన్ లక్ష్మణసీతాభ్యాం సహ విప్రేభ్యః యే చా ర్హత్తమా నమస్కార్యాః కులవృద్ధా స్తేభ్య శ్చ స్వయం నమ శ్చక్రే, ప్రజాభి ర్నమస్కృత శ్చ. ౪౦

ఉత్తరాః కోసలాః ఉత్తరకోసలదేశస్థా జనా శ్చిరాగతం పతిం శ్రీరామ మవలోక్య మాల్యైః పుష్పైః కిరంత ఉత్తరాసఙ్గా నుత్తరీయా న్విధున్వంత శ్చాలయంతో ననృతుః ౪౧

(అయోధ్యాప్రవేశప్రకార మాహ త్రిభి స్సార్ధైః,) భరతః పాదుకే అగృహ్ణాత్ విభీషణసుగ్రీవౌ చ వ్యజనోత్తమే అగృహ్ణాతాం మరుత్సుతో హనుమాన్ శ్వేతాతపత్రమ్ ౪౨

(శ్రీ రామ చరితమ్)

ధను ర్నిషంగాన్ శత్రుఘ్న స్సీతా తీర్థకమండులుమ్,
అబిభ్ర దంగదః ఖడ్గం హైమం చర్మర్క్షరా ణ్నృప ౪౩

పుష్పకస్థో వృతః స్త్రీభి స్స్తూయమాన శ్చ వందిభిః,
విరేజే భగవా న్రాజ న్గ్రహై శ్చంద్ర ఇవోదితః,
భ్రాతృభి ర్నందిత స్సోఽథ సోత్సవః ప్రావిశ త్పురీమ్ ౪౪

ప్రవిశ్య రాజభవనం గురుపత్నీ స్స్వమాతరమ్
గురూ న్వయస్యానుచరా న్పూజితః ప్రత్యపూజయత్ ౪౫

వైదేహీ లక్ష్మణ శ్చైవ యథావ త్సముపేయతుః ౪౬

ప్రాప్యాత్మజా న్మాతర స్స్వా న్ప్రాణాం స్తన్వ ఇవోత్థితాః,
ఆరోప్యాఙ్కేఽభిషించంత్యో బాష్పౌఘై ర్విజహు శ్శుచః. ౪౭

ధను శ్చ నిషఙ్గౌ చ తాన్ శత్రుఘ్నః అగృహ్ణా దిత్యనుషఙ్గః. సీతా తీర్థకమండలు మబిభ్రత్
హేనృప అఙ్గదః ఖడ్గం హైమం స్వర్ణఖచితం, చర్మ, ఖేట, మృక్షరా డ్జామ్బవాన్ అబిభ్రత్, ౪౩

హేరాజన్ భగవాన్ శ్రీరామః పుష్పకస్థః స్త్రీభిః పరివృతః, వందిభిః స్తూయమాన శ్చ
యథోదిత శ్చంద్రో గ్రహై ర్గురుశుక్రాదిభి ర్విరాజతే తథా విరేజే బభ్రాజే భ్రాతృభి ర్భరతాదిభి
ర్నందితోఽనుమోదిత ఉత్సవేన సహిత శ్చ స భగవా న్పురీ మయోధ్యాం ప్రావిశత్ ౪౪

తతో రాజభవనం ప్రవిశ్య గురుపత్నీః కైకేయ్యాద్యాః, స్వమాతరం కౌసల్యాం, గురూన్
వసిష్ఠాదీన్, వయస్యాన్ అవరజాంశ్చ కులీనాన్ యథాయోగ్యం తైః పూజితః ప్రత్యపూజయత్, ౪౫

తథా వైదేహీ లక్ష్మణ శ్చ యథావ ద్యథాయోగ్యం పూజయంతౌ పూజితౌ చ సముపేయతుః రాజభవన మిత్యనుషఙ్గః. ౪౬

మాతరః కౌసల్యాదయ స్సుతా న్ప్రాప్య స్వాః స్వకీయాః తన్వః దేహాః ప్రాణా న్ప్రాప్య
యథోత్థితా భవంతి తద్వ దుత్థితా స్సత్యః, అఙ్కే ఆరోప్య హర్షజైః బాష్పబిందుసంఘైః సిఞ్చత్య
శ్శుచ శ్శోకాన్ విజహుః, ౪౭

జటా నిర్ముచ్య విధివ త్కులవృద్ధై స్సమం గురుః,
అభ్యషించ ద్యథై వేంద్రం చతుస్సింధుజలాదిభిః ౪౮

ఏవం కృతశిరస్స్నాన స్సువాసా స్స్రగ్వ్యలఙ్కృతః,
స్వలఙ్కృతై స్సువాసోభి ర్భ్రాతృభి ర్భార్యయా బభౌ ౪౯

అగ్రహీ దాసనం భ్రాత్రా ప్రణిపత్య ప్రసాదితః,
ప్రజా స్స్వధర్మనిరతా వర్ణాశ్రమగుణాన్వితాః ౫౦

జుగోప పితృవ ద్రామో మేనిరే పితరం చ తమ్,
త్రేతాయాం వర్తమానాయాం కాలః కృతసమోఽభవత్ ౫౧

రామే రాజని ధర్మజ్ఞే సర్వభూతసుఖావహే,
వనాని నద్యో గిరయో వర్షాణి ద్వీపసింధవః,
సర్వే కామదుఘా ఆస న్ప్రజానాం భరతర్షభ ౫౨

తతో గురు ర్వసిష్ఠః కులవృద్ధై స్సమం సహ విధివ జ్జటా నిర్ముచ్య చతుస్సింధుజలాదిభిః ఆదిశబ్దా ద్గఙ్గాయమునాజలాదిభి శ్చ శ్రీరామ మింద్ర మివాభ్యషిఞ్చత్ ౪౮

ఏవం కృతం శిరస్స్నానం యేన, శోభనే వాససీ యస్య సః, సుష్ఠు యథా తథా అలఙ్కృతః శ్రీరామః స్వలఙ్కృతైః, సువాసోభిః, భ్రాతృభిః భార్యయా చ తథాభూతయా బభౌ, ౪౯

తతో భ్రాత్రా భరతేన ప్రణిపత్య ప్రసాదితః ప్రార్థిత స్సింహాసన మగ్రహీత్ తదా విషయవాసిన్యః ప్రజా స్స్వధర్మనిరతాః తదేవాహ వర్ణానా మాశ్రమాణాం చ యే గుణధర్మాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయః తై రన్వితా బభూవుః ౫౦

పితా యథా పాతి, తద్వ ద్రామః ప్రజా జుగోప తా శ్చ తం రామం పితరం మేనిరే అమన్యంత తదా త్రేతాయాం వర్తమానాయాం త్రిపాద్ధర్మయుక్తే త్రేతాయుగే ప్రవర్తమానేఽపి చతుష్పాద్ధర్మయుక్తకృతయుగతుల్యః కాలో బభూవ ౫౧

భూతానాం సుఖకరే శ్రీరామే ధర్మజ్ఞే రాజని సతి తదా వనాదయ స్సర్వే ప్రజానాం కామదుఘాః కామ్యమానఫలాదిప్రదాః ఆసన్ తత్ర వర్షాణి రమ్యకాదీని, ద్వీపాః సింహలాదయః, సింధవ స్సముద్రాః హే భరతర్షభ. ౫౨

(శ్రీ రామచరితమ్)

నాధివ్యాధిజరాఖ్లా_త్తృడ్దుఃఖశోకభయక్లమాః.
మృత్యు శ్చానిచ్ఛతా మాసీ ద్రామే రాజ న్యధోఽక్షజే. ౫౩

ఏకపత్నీవ్రతధరో రాజర్షిచరిత శ్శుచిః.
స్వధర్మం గృహమేధీయాన్ శిక్షయ న్స్వయ మాచరత్. ౫౪

ప్రేమ్ణాఽనువృత్త్యా శీలేన ప్రశ్రయావనతా సతీ,
భియా హ్రియా చ భావజ్ఞా భర్తు స్సీతాఽహర న్మనః. ౫౫

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
దశమోఽధ్యాయః

తథా అధోఽక్షజే శ్రీరామే రాజని సతి తదా ఆధ్యాదయః అనిచ్ఛతాం మృత్యు శ్చ నాసన్ తత్రాధి ర్మనఃపీడా, వ్యాధి శ్శరీరజా, దుఃఖ మతీతపుత్రమరణస్మృత్యాత్మకం ప్రతికూలం జ్ఞానం, శోకః వర్తమానేష్టవస్తువిశ్లేషజః, భయ మాగామ్యనిష్టదర్శనం యద్యప్యాధినిషేధేనైవైత త్త్రియం నిషిద్ధం తథాపి తత్ప్రపఞ్చార్థ మిదం. క్లమో గ్లానిః ౫౩

ఏకపత్నీవ్రతధరః స్త్ర్యంతరపరిగ్రహరహితః రాజర్షే రివ చరితం యస్య సః, శుచిః రాగాదిప్రాకృతగుణరహితః గృహస్థస్య విహితాన్ స్వవర్ణానుకూలాం శ్చ ధర్మా న్లోకస్య శిక్షయన్ స్వయ మాచరత్ లోకసఙ్గ్రహార్థ మాచర దిత్యర్థః, ౫౪

ప్రశ్రయేణ వినయే నావనతా, నమ్రా, భావజ్ఞా అభిప్రాయజ్ఞా, సతీ, సీతా ప్రేమాదిభి ర్భర్తుః శ్రీరామస్య మనో జహార తత్ర ప్రేమా ప్రీతిః, అనువృత్తిః పరిచర్యా, శీలం సుస్వభావః, సద్వృత్తి శ్చ భీ ర్భయం, హ్రీ ర్లజ్జా, ౫౫

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
దశమోఽధ్యాయః

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

భగవా నాత్మనాఽఽత్మానం రామ ఉత్తమకల్పితైః,
సర్వదేవమయం దేవ మీజ ఆచార్యవా న్మఖైః ౧

హోత్రే దదౌ దిశం ప్రాచీం బ్రహ్మణే దక్షిణాం ప్రభుః,
అధ్వర్యవే ప్రతీచీం వా ఉదీచీం సామగాయినే ౨

ఆచార్యాయ దదౌ శేషాం యావతీ భూ స్తదన్తరా,
మన్యమాన ఇదం కృత్స్నం బ్రాహ్మణోఽర్హతి నిస్స్పృహః ౩

ఇత్యయం సదలఙ్కారా న్వాసోభ్యా మవశేషితః,
తథా రాజ్ఞ్యపి వైదేహీ సౌమఙ్గల్యావశేషితా ౪

ఏకాదశోఽధ్యాయః

అథ భగవాన్ శ్రీరామ ఉత్తమై ర్వసిష్ఠాదిభిః కల్పితైః కారితైః మఖైః క్రతుభిః సర్వదేవమయం స్వ మాత్మాన మేవాత్మనై వాచార్యవాన్ సన్ ఈజే ఇయాజ ౧

(హోత్ర ఇతి) తత్ర హోత్రే ప్రాచీం దిశం దక్షిణా మదాత్ బ్రహ్మణే తు దక్షిణాం దిశం, అధ్వర్యవే ప్రతీచీం, సామగాయినే ఉద్గాత్రే తూదీచీ మదిశత్, ౨

తదంతరా తాసాం దిశా మంతరా మధ్యే యావతీ భూమి రవశిష్టా, తాం సర్వా మాచార్యాయ దదౌ కథమ్భూతః ఇదం కృత్స్నం భూమండలం బ్రాహ్మణోఽర్హతి ప్రతిగ్రహీతు మితి శేషః ఇతీత్థం మన్యమానః నిస్పృహ శ్చ ఇతి తథా సమీచీనా నలఙ్కారాం శ్చాదాత్ ఏవం సర్వం దత్వా కేవలం వాసోభ్యాం పరిధానీయోత్తరీయాభ్యా మవశేషితః తథా రాజ్ఞీ వైదేహీ సీతాఽపి భర్తృరభిప్రాయజ్ఞా సర్వా నలఙ్కారా నపహాయ కేవలం సౌమఙ్గల్యమాత్రే ణావశేషితా బభూవ. ౩-౪

(శ్రీరామవంశచరితమ్)

తే తు బ్రాహ్మణదేవస్య వాత్సల్యం వీక్ష్య సత్సు తత్,
ప్రీతాః క్లిన్నధియ స్తస్మై ప్రత్యర్ప్యేదం బభాషిరే ౫

అప్రత్తం న స్త్వయా కిం ను భగవ న్భువనేశ్వర,
యన్నోఽన్తర్హృదయం విశ్య తమో హంసి స్వరోచిషా ౬

నమో బ్రహ్మణ్యదేవాయ రామాయాకుణ్ఠమేధసే
ఉత్తమశ్లోకధుర్యాయ న్యస్తదణ్డార్పితాఙ్ఘ్రయే ౭

తే హోత్రాదయో బ్రాహ్మణాః బ్రాహ్మణా ఏవ దైవతం యస్య తస్య శ్రీరామస్య సత్సు తద్వదాన్యత్వయుక్తం వాత్సల్యం మవలోక్య ప్రీతాః క్లిన్నధియ ఆర్ద్రచిత్తా స్సంత స్తస్మై రామాయ ప్రత్యర్ప్య ప్రాచ్యాదిదిశ ఇతి శేషః దిశః ప్రతిగ్రహీతుం వయం నార్హా ఇతి విజ్ఞాప్యేత్యర్థః న తు ప్రతిగృహ్య ప్రత్యర్ప్యేత్యర్థః దత్తప్రత్యాదానదోషాపాదనాత్ ఏవం వాదిశ ద్దవా విత్తాదే రపి ప్రతిగ్రహీతుం హోత్రాదీన్ ప్రార్థితవా నిత్యర్థః ఇదం వక్ష్యమాణం బభాషిరే ౫

హే భగవ న్ త్వయా నోఽస్మభ్య మప్రత్త మప్రదత్తం కిం ను సర్వ మపి ప్రదాతు ముద్యుక్తోఽసీత్యర్థః తత్ర హేతుం వదన్తో విశింషంతి పరమేశ్వరః పరా మా యస్మా త్స పరమ స్స చాసా వీశ్వరః స్వత ఏవావాప్తసమస్తకామస్య తవ కి మేతై రితి భావః, కించ, నిరతిశయ పురుషార్థరూపమోక్షప్రదానాయ తత్సాధనసమ్యక్ జ్ఞాన మస్మాక మంతర్హృదయే ప్రవిశ్య హంసి నిరస్యసి కేన స్వరోచిషా స్వప్రకాశేన తస్యైవంమాతస్యాత్మపర్యంతవదాన్యస్య కియ దేత త్ప్రాచ్యాదిదిక్ప్రదాన మితి భావః ౬

త్వద్గుణా న్వర్ణయితుం న శక్నుమ ఇత్యభిప్రాయేణ కైశ్చి ద్గుణై ర్విశింషన్తో నమస్కుర్వంతి (నమ ఇతి) బ్రహ్మణి బ్రహ్మకులే సాధు ర్బ్రహ్మణ్యః. 'తత్ర సాధు' రితి యత్ప్రత్యయే 'యేచాభావకర్మణో' రితి ప్రకృతిభావః స చాసౌ దేవ స్స్వతేజసా దీప్యమానః బ్రహ్మణ్యానాం దేవః శ్రేష్ఠో వా అకుణ్ఠమేధసే నిత్యాసఙ్కుచితాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానాయ ఉత్తమశ్లోకానాం ధుర్యోఽగ్ర్యః ముఖ్యః న్యస్తదణ్డైః భూతద్రోహరహితై స్సర్వభూతసుహృద్భి ర్మునిభి రర్పితౌ చిత్తే నిహితా వఙ్ఘ్రయేనేతి వా తస్మై శ్రీరామాయ తుభ్యం నమ ఇతి. ౭

కదాచి ల్లోకజిజ్ఞాసు ర్గూఢో రాత్ర్యా మలక్షితః,
చర న్వచోఽశృణో ద్రామో భార్యా ముద్దిశ్య కస్యచిత్, ౮

నాహం బిభర్మి త్వాం దుష్టా మసతీం పరవేశ్మగామ్,
స్త్రైణో హి బిభృయా త్సీతాం రామో నాహం భజే పునః ౯

ఇతి లోకా ద్బహుముఖా ద్దురారాధ్యా దసంవిదః,
పత్యా భీతేన సా త్యక్తా ప్రాప్తా ప్రాచేతసాశ్రమమ్ ౧౦

అన్తర్వత్న్యాగతే కాలే యమౌ సా సుషువే సుతౌ,
కుశో లవ ఇతి ఖ్యాతౌ తయో శ్చక్రే క్రియా మునిః ౧౧

అఙ్గద శ్చంద్రకేతు శ్చ లక్ష్మణ స్యాత్మజా వుభౌ
తక్షః పుష్కల ఇత్యాస్తాం భరతస్య మహీపతే ౧౨

ఏవం సీతయా సహ దశవర్షసహస్రాణి రాజ్య ముపాస్య శ్రీరామః కదాచి ల్లోకజిజ్ఞాసుః కింవదంతీం జ్ఞాతు మిచ్ఛుః గూఢః ప్రచ్ఛన్నవేషః ఇతరై రలక్షితో రాత్రియాం తత్ర తత్ర పుర్యాం చరన్ కస్యచి త్పురుషస్య వచో భార్యా ముద్దిశ్యోచ్యమాన మశృణోత్ ౮

తద్వచో దర్శయతి (నేతి) పరస్య పురుషాంతరస్య వేశ్మ గచ్ఛతి పునః పున రితి తథా అత ఏవ దుష్టా మసతీం వ్యభిచారిణీం త్వా మహం న బిభర్మి పరవేశ్మగా మపి సీతాం రామో బిభృయాత్ తత స్త్వం కిం శ్రేష్ఠ ఇతి వదంతీం ప్రత్యాహ 'స్త్రైణ ఇతి' హి యస్మా ద్రామః స్త్రైణః అత స్సీతాం బిభృయాత్ అహంతు పునః స్త్రీపారవశ్యరహితః త్వాం న భజామీతి ౯

ఇతీత్థ మసంవిద స్తత్త్వానభిజ్ఞా దత ఏవ బహుముఖా న్నానావిధవాదినో, దురారాధ్యా ల్లోకా ద్భీతేన, పత్యా శ్రీరామేణ, త్యక్తా సా సీతా, ప్రాచేతసస్య వాల్మీకే, రాశ్రమం, ప్రాప్తా యయౌ, కథమ్భూతాఽన్తర్వత్నీ గర్భిణ్యేవ సతీ గతే త్యన్వయః తతః కాలే ప్రసవకాలే ఆగతే సతి, సా సీతా, యమౌ సుతౌ సుషువే తౌ చ కుశో లవ ఇతి చ ఖ్యాతౌ తయోః కుశలవయోః, మునిః ప్రాచేతసః జాతకర్మాదిక్రియాః, చక్రే. ౧౦–౧౧

తథా అఙ్గదాదయో ద్వౌ ద్వౌ, పుత్రౌ, లక్ష్మణాదీనాం, సంబభూవతుః దిశాం విజయే

(శ్రీరామవంశచరితమ్)

సుబాహుః శ్శ్రుతసేన శ్చ శత్రుఘ్నస్య బభూవతుః,
గంధర్వా న్కోటిశో జఘ్నే భరతో విజయే దిశామ్,
తదీయం ధన మానీయ సర్వం రాజ్ఞే న్యవేదయత్. ౧౩

శత్రుఘ్న శ్చ మధోః పుత్రం లవణం నామ రాక్షసమ్,
హత్వా మధువనే చక్రే మధురాం నామ వై పురీమ్ ౧౪

మునౌ నిక్షిప్య తనయౌ సీతా భర్త్రా వివాసితా,
ధ్యాయంతీ రామచరణౌ వివరం ప్రవివేశ హ ౧౫

తచ్ఛ్రుత్వా భగవా న్రామో రుంధ న్నపి ధియా శుచః,
స్మరం స్తస్యా గుణాం స్తాం స్తా న్నాశక్నో ద్రోద్ధు మీశ్వరః ౧౬

స్త్రీపుం ప్రసఙ్గ ఏతావా న్సర్వత్ర త్రాస మావహః,
అపీశ్వరాణాం కిముత గ్రామస్య గృహచేతసః ౧౭

దిగ్విజయకాలే కోటిశో గంధర్వా న్భరతో హతవాన్ తదీయం గంధర్వాణాం సంబంధి సర్వం ధన మాదాయ రాజ్ఞే శ్రీరామాయార్పయామాస. ౧౨-౧౩

తథా శత్రుఘ్న శ్చ మధో రసురస్య పుత్రం లవణాఖ్యం రాక్షసం, హత్వా మధువనే మధురాం నామ పురీం నిర్మమే ౧౪

మునౌ వాల్మీకౌ తనయౌ నిక్షిప్య మున్యధీనౌ కృత్వా, భర్త్రా శ్రీరామేణ వివాసితా నిర్వాసితా శ్రీరామస్య చరణౌ ధ్యాయంతీ వివరం భువ ఇతి శేషః ప్రవివేశ ౧౫

తద్వివరప్రవేశన మాకర్ణ్య, భగవా న్శ్రీరామ స్తస్యా స్సీతాయా స్తాం స్తా న్గుణా న్, స్మరన్ ధియా శుచం శోకం రుంధ న్నపీశ్వరోఽపి రోద్ధుం నాశక్నోత్. ౧౬

న చాతిచిత్ర మేత దిత్యాహ- ఈశ్వరాణా మపి స్త్రీపుంసయోః, ప్రసఙ్గః ఏతావాన్ ఎతాదృక్ కీదృక్ సర్వత్రైవం భయావహః భయశబ్ద శ్శోకోపలక్షకః ఈశ్వరాణా మపి భయావహః కిముత గ్రామ్యస్య, గృహ ఏవ చేతో యస్య తస్య ౧౭

తత ఊర్ధ్వం బ్రహ్మచర్యం ధారయ న్నజుహో త్ప్రభుః,
త్రయోదశాబ్దసాహస్ర మగ్నిహోత్ర మఖణ్డితమ్ ౧౮

స్మరతాం హృది విన్యస్య విద్ధం దణ్డకకణ్టకైః,
స్వపాదపల్లవం రామ ఆత్మజ్యోతి రగా త్తతః ౧౯

నేదం యశో రఘుపతే స్సురయాచ్ఞయాఽఽత్తలీలాతనో రధికసామ్యవిముక్తధామ్నః,
రక్షోవధో జలధిబంధన మస్త్రపాణేః కిం తస్య శత్రుహననే కపయ స్సహాయాః ౨౦

తత ఊర్ధ్వం వివరప్రవేశశ్రవణానంతరం, బ్రహ్మచర్యం ధారయన్ స్త్ర్యంతరపరిగ్రహం వర్జయన్ ప్రభుః శ్రీరామః త్రయోదశాబ్దానాం సహస్రాణి అగ్నిహోత్ర మవిచ్ఛిన్నం యథాతథా అజుహోత్ జుహావ నను శ్రీరామాయణే 'దశవర్షసహస్రాణి దశవరశతాని చ, రామో రాజ్య ముపాసిత్వే' త్యేకాదశవర్షసహస్రాణి శ్రీరామావతారావస్థాన ముక్తం అత్ర తు త్రయోదశాబ్దసాహస్ర మితి తేన విరోధః మైవం తత్ర హి దశవర్షసహస్రాణిత్యనేన తావంతం కాలం సీతయా సహావస్థితి రుచ్యతే దశవర్షశతానీత్యనేన తు తావంతం కాలం తయా వినాఽవస్థాన ముచ్యతె అత ఏవ హి కోటిద్వయోక్తిః సీతయా వినా రామస్య ఏకైకవర్షసహస్రతుల్యతాఖ్యాపనాయ సహస్ర మితి నోక్తిం. ఏవం స్థితె తత్ర దశగ్రహం త్రిగుణితానాం దశానా ముపలక్షణ మిత్యభిప్రేత్య కార్త్స్న్యేనావతారసహచరితః కాలోఽత్ర గణితః, ౧౮

తతో వనవాసదశాయాం దణ్డకారణ్యస్థ కణ్టకైర్విద్ధం స్వపాదపల్లవం స్మరతాం జనానాం హృది విన్యస్య నిధాయి స్మర్తవ్యం కృత్వేత్యర్థః. శ్రీరామ ఆత్మజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశం జ్యోతిర్మయం స్థానం పరమపదాఖ్య, మగాత్ ౧౯

అస్త్రపాణేః కోదండపాణేః రఘుపతేః శ్రీరామస్య రక్షోవధో జలధిబంధనం చేతీదం యశః స్తుతి ర్న భవతి తత్ర హేతుః అధికసామ్యాభ్యాం విముక్తం, ధామప్రభావో యస్య నిస్సమాభ్యధిక ప్రభావస్యేత్యర్థః తస్య కిం కపయో వానరా స్సహాయాః. అత స్సుగ్రీవాద్యాశ్రయణం యథా లీలామాత్రం తథేద మపి యుక్తం చైత దిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి సురాణాం యాచ్ఞయా అత్తా ఉపాత్తా లీలార్థా తను ర్యేన తస్య ౨౦

(శ్రీ రామవంశచరితమ్)

యస్యామలం నృపసదస్సు యశోధనాఽపి గాయన్త్యఘఘ్న మృషయో దిగిభేన్ద్రపట్టమ్,
యన్నాకపాలవసుపాలకిరీటజుష్టపాదామ్బుజం రఘుపతే శ్శరణం ప్రపద్యే. ౨౧

స యైః స్పృష్టోఽభిదృష్టో వా సంవిష్టోఽనుగతోఽపి వా,
కోసలా స్తే యయు స్థానం యత్ర గచ్ఛంతి యోగినః ౨౨

పురుషో రామచరితం శ్రవణై రుపధారయన్.
ఆనృశంస్యపరో రాజ న్కర్మబన్ధై ర్విముచ్యతే ౨౩

పరీక్షి దువాచ—

కథం రామో జానపాదాన్ భ్రాతౄం శ్చావిశ దాత్మనః

ఏవంవిధలీలాప్రయోజనం దర్శయన్ శరణం వ్రజతి యస్యామల మఘఘ్నం పాపహరం పాదామ్బుజమాహాత్మ్య మితి విశేష్య మధ్యాహార్యం నృపాణాం యుధిష్ఠిరాదీనాం సదస్సు యశ ఏవ ధనం యేషాం తే తథాభూతా అపి ఋషయో మార్కణ్డేయాదయః యశోధనాపీతి సన్ధిరార్షః గాయంతి యన్మాహాత్మ్యం దిగిభేంద్రాణాం, పట్టవ దాభరణరూపం తత్పర్యంతవ్యాప్తమిత్యర్థః నాకపాలాః దేవా వసుపాలా వసుధాపాలకాః, వైశ్రవణాదయో వా తేషాం కిరీటై ర్జుష్టం పదామ్బుజం యస్య తం రఘుపతిం శరణం ప్రపద్యే పాఠాంతరే త త్తస్య రఘుపతే ర్జుష్టం పాదామ్బుజం, శరణం ప్రపద్య ఇత్యర్థః ౨౧

యై ర్జనైః, శ్రీరామః సంస్పృష్ట స్సందృష్ట, స్సంవిష్టః ఉపసేవితః, సంవీత ఇతి పాఠేఽపి స ఏవార్థః. అనుగతో వా తే సర్వే కోసలదేశవాసినః యత్ర యత్స్థానం యోగినో గచ్ఛంతి, త త్స్థానం యయుః ముక్తా బభూవు రిత్యర్థః ౨౨

శ్రీరామచరిత్రశ్రవణఫల మాహ (పురుష ఇతి.) హేరాజన్ ఆనృశంస్యపర ఉపశమ నిష్ఠః పురుషో రామచరితం, శ్రవణై రుపధారయన్ శ్రోత్రేంద్రియవృత్తిభిః పరిచిన్వన్ కర్మ బన్ధైః పుణ్యాపుణ్యాత్మకకర్మరూపబన్ధైః సంసృతిహేతుభిః ప్రముచ్యతే ముక్తో భవతి ౨౩

యద్యప్యగ్రహీ దాసనం భ్రాత్రా ప్రణిపత్య ప్రసాదిత ఇత్యనేన భ్రాతౄణాం రామస్య చ పరస్పర ఛందానువర్తనం ఏకపత్నీవ్రతధర ఇత్యాదినా రాజ్యపరిపాలనదశాయాం తస్యావస్థానప్రకార శ్చేత్యాదికం సర్వ ముక్త మేవ, తథాపి తదేవ పున ర్విస్తరేణ బుభుత్సుః పృచ్ఛతి రాజా (కథమితి.) స రామః కథం అవర్తతేతి శేషః ఆత్మనః భ్రాతౄ న్జానపదాన్ దేశవాసినో జనాంశ్చ కథ మావిశత్

తస్మి న్వా తేఽన్వవ ర్తన్త ప్రజాః పౌరా స్తదేశ్వరే. ౨౪

శ్రీశుక ఉవాచ—

అథాదిశ ద్దిగవనే భ్రాతౄన్ త్రిభువనేశ్వరః,
ఆత్మానం దర్శయ న్స్వానాం పురీ మైక్షత సానుగః ౨౫

ఆసిక్తమార్గాం గంధోదైః కరిణాం మదశీకరైః,
స్వామినం ప్రాప్త మాలోక్య మత్తానాం సుతరా మివ ౨౬

ప్రాసాదగోపురసభాచైత్యదేవగృహాదిషు,
విన్యస్తహేమకలశైః పతాకాభి శ్చ మణ్డితామ్. ౨౭

పూగైః స్సంవృతరమ్భాభిః పట్టికాభి శ్చ వాససామ్,
ఆదర్శై రంశుకైః స్స్రగ్భిః కృతకౌతుకతోరణామ్. ౨౮

భ్రాతౄన్జానపదాం శ్చ కథ మన్వవర్తతేత్యర్థః తే జనాః భ్రాతర శ్చ పౌరాః ప్రజా శ్చ తస్మి న్నీశ్వరే శ్రీరామే విషయే కథ మన్వవర్తన్తేతి త్రయః ప్రశ్నాః ౨౪

తత్ర శ్రీరామస్య భ్రాత్రాదిషు వృత్తిప్రకార మాహ (అథేతి) అథ సింహాసనోపవేశానంతరం త్రిభువనేశ్వరః శ్రీరామో దిగవనే దిక్పాలనే నిమిత్తే భ్రాతౄ నాదిశత్ అనేనైవ భ్రాతౄణా మపి తదాజ్ఞానువృత్తి రుక్తా తత స్స్వానాం కౌసల్యాదీనా మాత్మానం, దర్శయన్ సానుగః పురీ మయోధ్యా, మైక్షత ౨౫

పౌరాణాం తస్మి న్ననువృత్తిం ఖ్యాపయితుం తై రలఙ్కృతాం పురీం వర్ణయతి (ఆసిక్తమార్గా మితి త్రిభిః) గంధాద్యై శ్చందనోదకాదిభిః స్వామినం ప్రాప్తం ప్రాప్తరాజ్య మాలోక్య సుతరాం, మత్తానా మివ స్థితానాం కరిణాం మదోదకశీకరై శ్చాసిక్తాః మార్గా యస్యాం, మత్తాం వేతి పాఠాంతరం. తత్ర సుతరాం మత్తా మివేతి పురీవిశేషణం వాశబ్దో వితర్కే. ౨౬

ప్రాసాదాదిషు విన్యస్తైః స్వర్ణకుమ్భైః పతాకాభి శ్చ మణ్డితామ్. ౨౭

పూగైః స్సంవృతాః యా రమ్భాః కదళ్య, స్తాభిః నిత్యసాపేక్షత్వా త్సంవృతశబ్దస్య సమాసః. యద్వా పూగై శ్చ, పత్రఫలపుష్పాదిసంవృతాభీ రమ్భాభి శ్చ వాససాం పట్టికాభి శ్చ మండితా మితి పూర్వేణాన్వయః. ౨౮

(శ్రీరామవంశచరితమ్)

తముపేయు స్తత్ర తత్ర పౌరా అర్హణపాణయః
ఆశిషో యుయుజు ర్దేవ పాహీమాం ప్రాక్ త్వయోద్ధృతామ్. ౨౯

తతః ప్రజా వీక్ష్య పతిం చిరాగతం దిదృక్షయోత్సృష్టగృహాః స్త్రియో నరాః,
ఆరుహ్య హర్మ్యా ణ్యరవిందలోచన మతృప్తనేత్రాః కుసుమై రవాకిరన్ ౩౦

అథ ప్రవిష్ట స్స్వగృహం జుష్టం స్వైః పూర్వరాజభిః
అనన్తాఖిలకోశాఢ్య మనర్ఘ్యోరుపరిచ్ఛదమ్. ౩౧
విద్రుమోదుమ్బరద్వారై ర్వైదూర్యస్తమ్భపఙ్క్తిభిః,
స్థలై ర్మారకతై స్స్వచ్ఛై ర్భ్రాజత్స్ఫాటికభిత్తిభిః ౩౨

పౌరాణాం తస్మి న్వృత్తి మాహ-తత్ర, అర్హణాని పూజాసాధనాని పాణిషు యేషాం తే పౌరా, స్తత్ర తత్ర తం శ్రీరామ ముపేయు రుపజగ్ముః, హేదేవ, ప్రాగ్వరాహావతారే త్వయోద్ధృతాం, పృథివీం పాహీతి ప్రార్థయమానా, ఆశిషో, యుయుజుః ప్రయుక్తవంతః ౨౯

తస్మి న్స్త్రీజానా మనువృత్తి మాహ (తమితి.) చిరా దాగతం తం పతిం శ్రీరామం వీక్ష్యాకర్ణ్య, స్త్రియో నరాశ్చ, ప్రజాః దిదృక్షయా, ఉత్సృష్టా గృహా యాభి స్తాః హర్మ్యాణ్యారుహ్య అతృప్తాని నేత్రాణి యాసాం తాః అరవిందలోచనం శ్రీరామం కుసుమైః, రవాకిరన్. యద్వా చిరాగతం పతిం, ద్రష్టు మిచ్ఛయా, ఉత్సృష్టగృహాః స్త్రియో నరా శ్చ ప్రజా హర్మ్యా ణ్యారుహ్య వీక్ష్యాఽతృప్తనేత్రాః కుసుమైః, రవాకిర న్నిత్యన్వయః ౩౦

స్వయం కథ మవర్తతేత్యస్యోత్తర మాహ (అథేతి యావదధ్యాయసమాప్తి) స్వగృహం ప్రవిష్టః తస్మిన్ స భగవాన్ స్వారామధీరాణా మాత్మారామమునిజనశ్రేష్ఠానా మృషభో నాయకః రామః క్రియా చేష్టా యస్యా స్తయా స్నిగ్ధయా నిరతిశయానురాగవత్యా సీతయా సహ రేమే ఇతి పఞ్చమేనాన్వయః. గృహం వర్ణయతి, పూర్వరాజభి రిక్ష్వాకుప్రభృతిభి ర్జుష్టం సేవితం ప్రీతివిషయీకృతం వా అనన్తా నిరవధికా యే అఖిలరత్నాదీనాం కోశా స్తై రాఢ్యం సమృద్ధం అనర్ఘ్యా ఉరవః పరిచ్ఛదా యస్మిన్ విద్రుమమయా ఉదుమ్బరా దేహళ్యో యేషు తైః ద్వారైః తృతీయాన్తానాం మండిత మితి తృతీయేనాన్వయః. వైదూర్యమణిమయస్తమ్భానాం పఙ్క్తిభిః స్వచ్ఛై రింద్రనీలమణిమయైః స్థలైః ప్రదేశైః దాంతాః ఘర్షణేన నిర్మలీకృతాః స్ఫటికా స్తన్మయీభి ర్భిత్తిభి శ్చిత్రాభిః స్రగ్భిః పతాకాభి శ్చ వాససాం మణిగణానాం చాంశుకైః పఙ్క్తిభిః చి చ్చైతన్యం తద్వ దుల్లాసై రుజ్జ్వలై ర్ముక్తాఫలైః యద్వా

చిత్రస్రగ్భిః పతాకాభి ర్వాసోమణిగణాంశుకైః
ముక్తాఫలై శ్చిదుల్లాసైః కాన్తకామోపపత్తిభిః 33

ధూపై ర్దీపై స్సురభిభి ర్మణ్డితం పుష్పమణ్డనైః,
స్త్రీపుమ్భి స్సురసఙ్కాశై ర్జుష్టం భూషణభూషితైః 34

తస్మి న్స భగవా న్రామ స్స్నిగ్ధయా ప్రియచేష్టయా,
రేమే స్వారామధీరాణా మృషభ స్సీతయా కిల. 35

బుభుజే చ యథాకాలం కామాన్ ధర్మ మపీడయన్,
వర్షపూగా న్బహూ న్నౄణా మభిధ్యాతాఙ్ఘ్రిపల్లవః, 36

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః

చిదితి పృథక్పద మవ్యయం క్వచి ద్వైడూర్య స్తమ్భాదిషు యథాశోభ ముజ్జ్వలై ర్ముక్తాఫలైః ర్మణ్డిత మిత్యర్థః కాంతాః కమనీయాః కామోపపత్తయో భోగసాధనాని తాభి స్సురభిభిః ధూపై శ్చ మణ్డితం పుష్పాణి మండన మలఙ్కారో యేషాం భూషణై ర్భూషితా స్తై స్సురసంకాశై ర్దేవతుల్యైః స్త్రీపుంసైః సమాసాంతాభావ స్తస్యానిత్యత్వా దార్షత్వా ద్వా, జుష్టం సేవితమ్ 33-35

కామ్యా న్యథాకాల ముచితకాల మనతిక్రమ్య బహూ న్వర్షగణా న్బుభుజే. కథంభూత స్సన్? ధర్మం స్వవర్ణాశ్రమోచిత మపీడయ న్ననుపరుంధన్ అత్యజ న్నిత్యర్థః. నృణామితి శేషే షష్ఠీ నృభి రభిధ్యాత మఙ్ఘ్రిపల్లవం యస్య తథాభూత స్సన్ 36

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం, ఏకాదశోఽధ్యాయః

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

కుశస్య చాతిధి తస్మా న్నిషధ స్తత్సుతో నభః,
పుండరీకోఽథ తత్పుత్రః క్షేమధన్వాఽభవ త్తతః ౧

దేవానీక స్తతో హీనః పారియాత్రోఽథ తత్సుతః,
తతో బల శ్చల స్తస్మా ద్వజ్రనాభోఽర్కసంభవః ౨

ఖగణ స్తత్సుత స్తస్మా ద్విధృతి శ్చాభవ త్సుతః,
తతో హిరణ్యనాభోఽభూ ద్యోగాచార్య స్తు జైమినేః ౩

శిష్యః కౌసల్య అధ్యాత్మం యాజ్ఞవల్క్యోఽధ్యగా ద్యతః,
యోగం మహోదయ మృషి ర్హృదయగ్రన్థిభేదనమ్ ౪

అథ ద్వాదశోఽధ్యాయః

కుశస్య శ్రీరామసుత స్యాతిథి స్సుతోఽభవత్ తస్మాదతిథే ర్నిషధాఖ్య స్తత్సుతో
విషేధసుతో నభః అథ నభా త్పుండరీక స్తత్పుత్రః పుండరీకపుత్రః క్షేమధన్వా ౧

తతః క్షేమధన్వనా దేవానీకోఽభవత్ తతో దేవానీకాత్ హీనః అథ తత్సుతో హీనసుతః
పారియాత్రః తతః పారియాత్రా ద్బల స్తస్మా ద్బలా చ్ఛల స్తస్మా చ్ఛలా ద్వజ్రనాభ స్స
చార్కస్యాంశా త్సంభూతః ౨

తత్సుతో వజ్రనాభసుతః ఖగణ స్తస్మా త్ఖగణా ద్విధృతి స్సుతోఽభవత్ తతో విధృతేః
హిరణ్యనాభః సమభవత్ స చ యోగాచార్యస్య జైమినే శ్శిష్యః యతో హిరణ్యనాభాత్ అధ్యాత్మశాస్త్రం
కౌసల్యో యాజ్ఞవల్క్యఋషి రధిగతవాన్. అధ్యాత్మం విశినష్టి - యోగం యోగాఖ్యం మహోదయం
మహా నుదయోఽభ్యుదయో యస్మాత్ హృదయగ్రంథి మజ్ఞానం భిన త్తీతి తథా మతమ్. ౩-౪

పుష్యో హిరణ్యనాభస్య ధ్రువసంధి స్తతోఽభవత్,
సుదర్శనోఽథాగ్నివర్ణ శ్శీఘ్ర స్తస్య మరుత్సుతః ౫

యోఽసా వా స్తే యోగసిద్ధః కలాపగ్రామ మాశ్రితః,
కలే రంతే సూర్యవంశం నష్టం భావయితా పునః ౬

తస్మా త్ప్రసుశ్రు స్సుత స్తస్య సంధి స్తస్యాపి మర్షణః,
సుమహాం స్తత్సుత స్తస్మా ద్విశ్వసాహోఽన్వజాయత ౭

తతో బృహద్బలో యస్తు పిత్రా తే సమరే హతః,
ఏతే హీక్ష్వాకుభూపాలా అతీతా శ్శృణ్వనాగతాన్ ౮

బృహద్బలస్య భవితా పుత్రో నామ్నా బృహద్రణః
ఉరుక్షత స్తత స్తస్య వత్సప్రీతో భవిష్యతి ౯

హిరణ్యనాభస్య పుష్య స్సుత, స్తతః పుష్యా ద్ధ్రువసంధి రభవత్ అధ ధ్రువసన్ధే స్సుదర్శన స్తస్య సుత, శ్శీఘ్ర స్తస్యాపి సుతో మరుత్ ౫

మరుతం విశినష్టి (యోఽసావితి,) యోఽసౌ మరుత్ యోగేన సిద్ధః జితకాయః కలాపగ్రామాఖ్యం గ్రామ మాశ్రితోఽధునాఽప్యాస్తే. కిమర్థ మిత్యత్రాహ కలే ర్యుగస్యాంతే అవసానే నష్టం సూర్యవంశం పునర్భావయితా భావయిష్యతి, పుత్రపౌత్రాదిపరంపరయా ప్రవర్తయిష్యతి తదర్థం తత్రాస్త ఇతి భావః ౬

తస్మాన్మరుతః ప్రసుశ్రుః, తస్య సుత స్సంధి, స్తస్యాపి మర్షణ స్సుత స్తత్సుతో మర్షణసుత స్సుమహాన్ తస్మా త్సుమహతో విశ్వసాహ్యః జజ్ఞే ౭

తతో విశ్వసాహ్యా ద్బృహద్బలః జజ్ఞే ఇత్యనుషఙ్గః. (తం విశినష్టి) యస్తు బృహద్బలః సమరే సఙ్గ్రామే తే పిత్రా హతః, ఏతే కథితా ఇక్ష్వాకువంశజా భూపాలాః అతీతా అతిక్రాంతాః అథా నాగతా న్భావిన ఇక్ష్వాకుభూపాలాన్ మయా కథయిష్యమాణాన్ శృణు ౮

బృహద్బలస్య సుతో నామ్నా బృహద్రణ ఇతి ప్రసిద్ధః, తస్య బృహద్రణ స్యోరుక్షత స్తస్యోరుక్షతస్య, వత్సప్రీత స్సుతో భవిష్యతి ౯

(శ్రీరామపుత్రస్య కుశస్యాన్వయప్రకారః)

ప్రతివ్యోమ స్తతో భాను ర్దేవాకో వాహినీపతిః
సహదేవ స్తతో వీరో బృహదశ్వోఽథ భానుమాన్. ౧౦

ప్రతీకాశ్వో భానుమత స్సుప్రతీక స్తు తత్సుతః,
భవితా మేరుదేవోఽథ సురక్షత్రోఽథ ఋక్షకః ౧౧

తస్యాంతరిక్ష స్తత్పుత్ర స్సుత ప్త స్తదమిత్రజిత్.
బృహద్వాజి స్తు తస్యాపి బర్హి స్తస్మా ద్ధనంజయః ౧౨

రణంజయ స్తస్య సుత స్సృంజయో భవితా తతః.
తస్మా చ్ఛాక్యోఽథ శుద్ధోదో లాంగల స్తత్సుత స్మృతః. ౧౩

తతః ప్రసేనజి త్తస్మాత్ క్షుద్రకో భవితా తతః,
కుణకో భవితా తస్మా త్సురథ స్తనయ స్తతః ౧౪

తతో వత్సప్రీతా త్ప్రతివ్యోమః, తతః ప్రతివ్యోమా, ద్భాను స్తస్మా ద్దేవాక స్స చ వాహిన్యా సేనాయాః పతి స్తతో దేవాకా త్సహదేవ స్తతో బృహదశ్వ స్స చ వీరః అథ బృహదశ్వా ద్భానుమాన్ ౧౦

భానుమతః ప్రతీకాశ్వ స్తత్పుత్రః ప్రతీకాశ్వసుతః సుప్రతీకః అథ సుప్రతీకా న్మరుదేవ స్సుతో భవితా తస్మా త్సురక్షత్ర స్తస్మా దృక్షకః, ౧౧

తస్య ఋక్షకస్యాంతరిక్ష స్తత్పుత్రోఽంతరిక్షపుత్ర స్సుత ప్త స్తస్మా త్సుతప్తా దమిత్రజి ద్భవితా తస్యామిత్రజితో బృహద్వాజ స్తస్మా ద్బృహద్వాజా ద్బర్హిషో ధనంజయః ౧౨

తస్య ధనంజయస్య సుతో రణఞ్జయ, స్తతో రణఞ్జయా త్సృఞ్జయ స్సుతో భవితా తస్మా త్సృఞ్జయా చ్ఛాక్యః, అథ శాక్యా చ్ఛుద్ధోదః, అథ శుద్ధోదసుతో లాఙ్గలః స్మృతః ౧౩

తతో లాఙ్గలా త్ప్రసేనజి త్తస్మా త్ప్రసేనజితః క్షుద్రకః భవిష్యతి తతః క్షుద్రకా త్కుణకో భవితా తస్మా త్కుణకా త్సురథ స్తనయో భవిష్యతి ౧౪

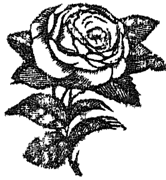
సుమిత్రో నామ నిష్ఠాంత స్త్వేతే బార్హద్బలా నృపాః,
ఇక్ష్వాకూణా మయం వంశ స్సుమిత్రాంతో భవిష్యతి,
యత స్తం ప్రాప్య రాజానం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ. ౧౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
ద్వాదశోఽధ్యాయః

తస్మా త్సుమిత్ర ఇతి ప్రసిద్ధ స్సుతో భవితా, సతు నిష్ఠాంతః నిష్ఠావంశస్య స్థితి స్తస్యా అంతః అంతిమావధిభూతః, ఏతే బృహద్బలస్య భవితేత్యాదినోక్తాః బార్హద్బలా ద్బృహద్బలగోత్రజా భావినో నృపాః. సుమిత్రస్య నిష్ఠాంతత్వమేహ, అయ మిక్ష్వాకూణాం వంశ స్సుమిత్రోఽంతో న్తావధి ర్యస్య తథాభూతో భవిష్యతి, కుతః యత స్తం సుమిత్రం రాజానం ప్రాప్య కలౌ యుగే సంస్థా ముచ్ఛేదం ప్రాప్స్యతి వంశ ఇత్యనుషఙ్గః ౧౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వాదశోఽధ్యాయః

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

నిమి రిక్ష్వాకుతనయో వసిష్ఠ మవృత ర్త్విజమ్
ఆరభ్య సత్రం సోఽప్యాహ శక్రేణ ప్రాగ్వృతోఽస్మి భో ౧

తం నిర్వర్త్యాగమిష్యామి తావ న్మాం ప్రతిపాలయ,
తూష్ణీ మాసీ ద్గృహపతి స్సోఽపీంద్రస్యాకరో న్మఖమ్ ౨

నిమి శ్చల మిదం విద్వా న్సత్ర మారభతాత్మవాన్,
ఋత్విగ్భి రపరై స్తావ న్నాగమ ద్యావతా గురుః. ౩

అథ త్రయోదశోఽధ్యాయః

ఏవం “క్షువతస్తు మనో ర్జజ్ఞే ఇక్ష్వాకు ర్ఘ్రాణత స్సుతః, తస్య పుత్రశతం జ్యేష్ఠా వికుక్షినిమిదండకా” ఇత్యుపక్రాంతానా మిక్ష్వాకుసుతానాం వికుక్షే ర్వంశః కథితః అథ నిమే ర్వంశం వివక్షు స్తావ న్నిమే రౌరసః పుత్రో నాభూ దితి దర్శయితుం తత్కథామాహ (నిమిరిత్యాదినా అరాజకభయ మిత్యతః ప్రాక్తనేన) ఇక్ష్వాకో స్తనయో నిమిః కదాచి త్సత్ర మారభ్య, వసిష్ఠ మృత్విజ మవృత త్వం ఋత్వి గ్భవేతి వసిష్ఠ మువాచేత్యర్థః, తతస్స వసిష్ఠః భో నిమే ప్రాక్ త్వద్వరణా త్ప్రాగేవాహం శక్రేణ వృతోఽస్మి ౧

అత స్తం శక్రస్య మఖం నిర్వర్త్య నిష్పాద్య కారయిత్వేత్యర్థః ఆగమిష్యామి, తావ త్పర్యంతం త్వం ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వేత్యాహ తతో గృహపతి ర్నిమి స్తూష్ణీమాసీత్, కించి దప్యవదన్ తస్థౌ తత స్స వసిష్ఠ శ్శక్రస్య మఖ మకరోత్ ౨

తదా నిమి రాత్మవాన్ ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యవి దత ఏవ ఇదం జీవితం చలం అనిత్యం జానన్ చల మితి పాఠే ఇదం గురోర్వచః ఆర్త్విజ్యాకరణే మిథ్యాహేతుం జాన న్నిత్యర్థః యావ ద్గురు ర్వసిష్ఠో నాగత స్తావదేవాన్యైః ఋత్విగ్భి సత్ర మారబ్ధవాన్, ౩

శిష్యవ్యతిక్రమం వీక్ష్య నిర్వ ర్త్య గురు రాగతః
అశప త్పతతాం దేహో నిమేః పండితమానినః ౪

నిమిః ప్రతిదదౌ శాపం గురవే ధర్మవర్తినే
తవాపి పతతాం దెహో లోభా ద్ధర్మ మజానతః ౫

ఇత్యుత్ససర్జ స్వం దేహం నిమి రధ్యాత్మకోవిదః,
మిత్రావరుణయో ర్జజ్ఞే హ్యూర్వశ్యాం ప్రపితామహః. ౬

గంధవస్తుషు తద్దేహం నిధాయ మునిసత్తమాః,
సమాప్తే సత్రయాగేఽథ దేవా నూచు స్సమాగతాన్ ౭

రాజ్ఞో జీవతు దేహోఽయం ప్రసన్నాః ప్రభవో యది,

(శిష్య ఇతి) తతో, గురు ర్వసిష్ఠ శ్శక్రస్య మఖం నిర్వర్త్య ఆగతః శిష్యస్య నిమే ర్వ్యతిక్రమం వీక్ష్యాశపత్ కిమితి పండిత మాత్మానం మన్యత ఇతి తథా తస్య నిమే ర్దేహః పతతాం వియుజ్యతామితి, నిమే ఇతి పాఠే, హేనిమే పండితమానిన స్తవ దేహః పతతా మిత్యర్థః ౪

(నిమి రితి) త దాకర్ణ్య, నిమి రపి ధర్మానువర్తినే గురవే వసిష్ఠాయ ప్రతిశాపం దదౌ, కిమితి విత్తలోభా ద్ధర్మ మజానత స్తవాపి దేహః పతతా మితి, ౫

(ఇతీతి) ఇత్థం వద న్నధ్యాత్మకోవిదో నిమి స్స్వం దేహం తత్యాజ తథా ఽస్మత్ప్రపితామహః వసిష్ఠోఽపి త్యక్తదేహః పున ర్మిత్రావరుణయో రూర్వశీదర్శనా త్స్కన్నవీర్యయో స్తస్యాం జజ్ఞే అత్రోర్వశీదర్శనా న్మిత్రావరుణయోః స్కన్నం రెత స్తాభ్యాం తత్కుమ్భే నిషిక్తం తస్మా జ్జజ్ఞేఽస్మత్ప్రపితామహ ఇతీతిహాసోఽనుసన్ధేయః ౬

అథ తం త్యక్తం నిమే ర్దేహం సుగన్ధివస్తుషు పరిమళద్రవ్యేషు గంధతైలేషు నిధాయ మునిసత్తమాః ఋత్విజ స్సత్రయాగే సత్య థానంతరం తత్ర సమాగతాన్ దేవా నూచుః ౭

(రాజ్ఞ ఇతి) యది యూయం ప్రభవః జీవయితుం సమర్థాః ప్రసన్నా శ్చ తర్హి, రాజ్ఞో నిమే రయం దేహో జీవత్వితి తతో దేవై స్తథెతి జీవ త్వయం దేహ ఇత్యుక్తే సతి నిమిః, ప్రా-

(నిమిచరితమ్)

తథేత్యుక్తే నిమిః ప్రాహ మాభూన్మే దేహబంధనమ్. ౮

యస్య యోగం న వాంఛంతి వియోగభయకాతరాః
భజన్తి చరణాంభోజం మునయో హరిమేధసః ౯

దేహం న వారురుత్సేఽహం దుఃఖమోహభయాశ్రయమ్.
సర్వత్రాస్య యతో మృత్యు ర్మత్స్యానా ముదకే యథా ౧౦

దేవా ఊచుః —

విదేహ ఉష్యతాం కామం లోచనేషు శరీరిణామ్
ఉన్మేషణనిమేషాభ్యాం లక్షితోఽధ్యాత్మసంస్థితః ౧౧

తదేవాహ మాభూ దిత్యాదినా విదేహ ఉష్యతా మిత్యతః ప్రాక్తనేన దేహబంధనం దేహయోగః పున ర్మమ మాభూత్ తత్ర హేతుం వద న్నాహ (యస్యేతి) మునయో వియోగభయకాతరాః దేహయోగే సతి పున ర్వియోగ స్స్యాత్ అతో వియోగభయదుఃఖోదర్కత్వా త్పూర్వం, యస్య దేహస్య యోగం న వాఞ్ఛన్తీత్యర్థః కిన్తు, హరిమేధసో భగవత శ్చరణామ్భోజ మేవ భజన్తే, హరి రాశ్రితానాం సంసృతిబంధం హరతీతి తథా స చాసౌ మేధా స్తేషా మిష్టప్రాపణానిష్టపరిహారో యుక్తజ్ఞానవాన్ తస్య ౮—౯

(దేహ మితి) అతోఽహం దుఃఖాదినిమిత్తభూతం దేహం నావరురుత్సే అవరోద్ధుం గ్రహీతుం నేచ్ఛామి, యతో దేహస్యావరోధా దస్య దేహినః సర్వదా పునః పున రితి భావః మృత్యు రనువర్తత ఇతి శేషః యథోదకే వసతాం మత్స్యానాం మృత్యుః పౌనఃపున్యేన తద్వదిత్యర్థః ౧౦

ఇత్థ ముక్తా దేవా ఊచుః (విదేహ ఇతి) నిమి ర్విదేహ ఏవ సన్ అధ్యాత్మసంస్థితః సూక్ష్మదేహస్థితిమాన్ కామం యథేచ్ఛం శరీరిణాం లోచనేషూన్మేషనిమేషాభ్యాం లక్షిత స్తత్ప్రవర్తకత్వేన సూచిత ఉష్యతాం ఏవం చ యుష్మాభిః ప్రార్థిత మస్య జీవిత మపి భవిష్యతి న చ స్థూలదేహసంబంధ ఇతి భావః ౧౧

అరాజకభయం నృణాం మన్యమానా మహర్షయః,
దేహం మమన్థు స్మ్మ నిమేః కుమార స్సమజాయత, ౧౨

జననా జ్జనక స్సోఽభూ ద్విదేహ స్తు విదేహజః,
మిథిలో మథనా జ్జాతో మిథిలా యేన నిర్మితా ౧౩

తస్మా దుదావసు స్తస్య పుత్రోఽభూ న్నందివర్ధనః,
తత స్సుకేశ స్తస్యాపి దేవరాతో మహీపతే ౧౪

తస్మా ద్బృహద్రథ స్తస్య మహావీర్య స్సుధృ త్పితా,
సుధృతే ర్ధృష్టకేతు ర్వై హర్యశ్వోఽథ మరు స్తతః. ౧౫

మరోః ప్రతింధక స్తస్మా జ్జాతః కృతరథో యతః

తదేవం మృతా దపి నిమే ర్దేహా ద్వంశప్రవృత్తిం దర్శయతి (అరాజకభయ మితి) నృణా మరాజకత్వనిమిత్తం భయం మన్యమానా స్సంభావయన్తో మహర్షయో నిమే ర్దేహం మమన్థుః మథిత వన్తః, తతః కుమార స్సమజాయత ౧౨

తస్య అన్వర్థాని త్రీణి నామాన్యాహ (జననా దితి) జననా దనితరసాధారణజన్మనో నిమిత్తా, జ్జనకపదాభిధేయో బభూవ, యద్వా, స్వదేహద్వారా జనయితృత్వా జ్జనకః విదేహతః జీవవియుక్తా ద్దేహా జ్జాతత్వా ద్విదేహాఖ్యః మథనా జ్జాతత్వా న్మిథిలః యేన మిథిలశబ్దాభిధేయేన నిర్మితత్వా త్పుర్యపి మిథిలాఖ్యా బభూవేత్యర్థః. ౧౩

(తస్మా దితి,) తస్మా న్మిథిలా దుదావసు ర్వ్యజాయతేత్యనుషఙ్గః, తస్యోదావసోః నందివర్ధనః పుత్రో బభూవ తతో నందివర్ధనా త్సుకేశ, స్తస్యాపి సుకేశస్యాపి దేవరాతః పుత్రః హేమహీపతే ౧౪

తస్మా ద్దేవరాతా ద్బృహద్రథః, తస్య బృహద్రథస్య మహావీర్య స్తత్పుత్రం వదన్ తం విశినష్టి సుధృత్పితేతి సుధృతః పుత్రస్య పితేత్యర్థః, సుధృతః పుత్రో ధృష్టకేతుః అథ ధృష్టకేతోః హర్యశ్వ స్తతో హర్యశ్వా న్మరుః ౧౫

మరోః పుత్రః ప్రతింధకః తస్మా త్ప్రతింధకా, త్కృతరథో జాతః తం విశింషన్ తత్పుత్ర

(నిమిచరితమ్)

దేవమీఢ స్తస్య పుత్రో విధృతోఽథ మహాధృతిః ౧౬

కృతిరాత స్తత స్తస్మా న్మహారోమాఽథ తత్సుతః,
స్వర్ణరోమా సుత స్తస్య హ్రస్వరోమా వ్యజాయత. ౧౭

తత స్సీరధ్వజో జజ్ఞే యజ్ఞార్థం కర్షతో మహీమ్,
సీతా సీరాగ్రతో జాతా తస్మా త్సీరధ్వజ స్స్మృతః. ౧౮

కుశధ్వజ స్తస్య పుత్ర స్తతో ధర్మధ్వజో నృపః,
ధర్మధ్వజస్య ద్వౌ పుత్రౌ కృతధ్వజమితధ్వజౌ ౧౯

కృతధ్వజా త్కేశిధ్వజః ఖాండిక్య స్తు మితధ్వజాత్,

మాహ యతః కృతరథా, ద్దేవమీఢో జాత ఇత్యనుషఙ్గః తస్య దేవమీఢస్య సుతో విధృతః అథ విధృతా న్మహాధృతిః ౧౬

తతో మహాధృతేః కృతిరాతః, తస్మా త్కృతిరాతా, న్మహారోమా, జాతః తత్సుతో మహారోమ్ణ స్సుతః స్వర్ణరోమా, తస్య స్వర్ణరోమ్ణః హ్రస్వరోమా వ్యజాయత ౧౭

తతో హ్రస్వరోమ్ణః సీరధ్వజో జజ్ఞే తస్మి న్సీరధ్వజశబ్దప్రవృత్తౌ నిమిత్త మాహ యతో హ్రస్వరోమస్య యజ్ఞార్థం మహీం భువం కర్షతః కర్షయత స్సతః సీరా ల్లాఙ్గలాగ్రా త్సీతా దాశరథే ర్భార్యా పూర్వం భూయిష్ఠా సతీ జాతా ప్రాదుర్భూతా తస్మా న్నిమిత్తా ద్ధ్రస్వరోమ స్సీరధ్వజశబ్దాభిధేయో బభూవ సీర ఏవ ధ్వజవ త్ఖ్యాతిహేతుః యస్య స సీరధ్వజః, ౧౮

తస్య సీరధ్వజస్య పుత్రః కుశధ్వజః, తతః కుశధ్వజా ద్ధర్మధ్వజః హేనృప ధర్మధ్వజస్య ద్వౌ పుత్రౌ తౌ చ కృతధ్వజమితధ్వజాఖ్యౌ ౧౯

తత్ర కృతధ్వజా త్కేశిధ్వజః, మితధ్వజాత్తు ఖాండిక్యో జాతః హే రాజన్, కుశధ్వజసుతః కేశిధ్వజో బ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రవీణః ఖాణ్డిక్య స్తు కర్మయోగయాథాత్మ్యవిత్, స చ

కృతధ్వజసుతో రాజ న్నాత్మవిద్యావిశారదః ౨౦

ఖాండిక్యః కర్మతంత్రజ్ఞో భీతః కేశిధ్వజా ద్గతః,
భానుమాం స్తస్య పుత్రోభూ చ్ఛతద్యుమ్న స్తు తత్సుతః ౨౧

శుచి స్తత్తనయ స్తస్మా త్సనద్వాజ స్తతో భవత్,
ఊర్ధ్వకేతు స్సనద్వాజా దజోఽథ పురుజి త్సుతః ౨౨

అరిష్టనేమి స్తస్యాపి సుతాయు స్తస్య పార్శ్వగః,
తత శ్చిత్రరథ స్తస్య క్షేమాద్రి ర్మిథిలాధిపః ౨౩

తస్మా ద్ధేమరథ స్తస్య సుతః కృత్యరథ స్తతః,
ఆసీ దుపగురు స్తస్మా దుపగుప్తోఽగ్నిసంభవః ౨౪

శ్వసనోఽథ తతః పుత్ర స్సువర్చా యత్సుభూషణః,
శ్రుత స్తతో జయ స్తస్మా ద్విజయోఽస్య ధృత స్సుతః ౨౫

కేశిధ్వజా ద్భీతో గతః. తస్య కేశిధ్వజస్య, సుతో భానుమా౯ బభూవ తత్సుతో భానుమత్సుతః శతద్యుమ్నః. ౨౦-౨౧

తస్మా చ్ఛతద్యుమ్నా చ్ఛుచి స్తనయోఽభూ, త్తత శ్శుచే, స్సనద్వాజో,ఽభవత్, సనద్వాజా దూర్ధ్వకేతుః, అథోర్ధ్వకేతో రజ స్స చ పురుజిత్సుతో యస్య తథాభూతః ౨౨

తస్యాపి పురుజితోపి, సుతోఽరిష్టనేమి స్తస్య శ్రుతాయు స్తస్య పార్శ్వగః, తతః పార్శ్వగా చ్చిత్రరథః తస్య చిత్రరథస్య క్షేమాద్రిః స చ మిథిలాధిపః ఇదం పూర్వేషా మపి విశేషణమ్ ౨౩

తస్మాత్ క్షేమాద్రేః హేమరథ స్సుత స్తస్మా త్కృత్యరథ స్తస్మా దుపగురు రాసీత్, తస్మా దుపగురో రుపగు ప్తః స చాగ్నిసంభవః అగ్నే రంశా త్సంభూతః ౨౪

తత ఉపగుప్తా చ్ఛ్వసనః పుత్రోఽభవత్, తత స్సువర్చాః యత్ యస్మా త్సుభాషణో జజ్ఞె తత స్సుభాషణా చ్ఛ్రుతో జజ్ఞే, తస్మా చ్ఛ్రుతా జ్జయ స్తస్మా జ్జయా ద్విజయః అస్య విజయస్య, సుతో ధృతః, వ్రత ఇతి పాఠా న్తరమ్. ౨౫

(నిమిచరితమ్)

శునక స్తత్సుతో జజ్ఞే వీతిహవ్యో ధృతి స్తతః,
విపులాశ్వో ధృతే స్తస్య కృతి స్తస్య మహావశీ ౨౬

ఏతే వై మైథిలా రాజ న్నాత్మవిద్యావిశారదాః,
యోగేశ్వరప్రసాదేన ద్వంద్వై ర్ముక్తా గృహేష్వపి ౨౭

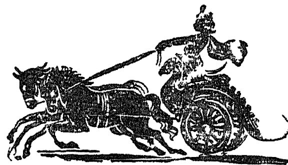
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః

తత్సుతో వ్రతసుత శ్శునకః అనఘ ఇతి పాఠాంతరం తతో వీతిహవ్య, స్తత శ్చ ధృతిః ధృతే ర్విపులాశ్వ, స్తస్య కృతిః, తస్య కృతే ర్మహావశీ జజ్ఞే ౨౬

హే రాజ, న్నేతే కథితాః మైథిలాః మిథిలవంశజాః ఆత్మవిద్యాయాం, విశారదాః యోగీశ్వరప్రసాదేన భగవత్ప్రసాదేన గృహేషు వసన్తోఽపి, ద్వన్ద్వై స్సుఖదుఃఖాదిభి, ర్విముక్తాః బభూవుః ౨౭

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
త్రయోదశోఽధ్యాయః

అథ చతుర్దశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

అథాత శ్శ్రూయతాం రాజ న్వంశ స్సోమస్య పావనః,
యస్మి న్నైళాదయో భూపాః కీర్త్యన్తే పుణ్యకీర్తనాః. ౧

సహస్రశిరసః పుంసో నాభిహ్రదసరోరుహాత్
జాతస్యాసీ త్సుతో ధాతు రత్రిః పితృసమో గుణైః. ౨

తస్మా ద్దృగ్భ్యోఽభవ త్పుత్ర స్సోమోఽమృతమయః కిల,
విప్రౌషధ్యుడుగణానాం బ్రహ్మణా కల్పితః పతిః ౩

అథ చతుర్దశోఽధ్యాయః

తదేవం సూర్యవంశ మనువర్ణ్యాథ సోమవంశ మనువర్ణయితుం ప్రతిజానన్ రాజ్ఞ శ్శుశ్రూషా ముత్పాదయతి మునిః (అథేతి) హేరాజ న్నథ సూర్యవంశవర్ణనానంతరం మయా కథ్యమాన స్సోమవంశ శ్శ్రూయతాం త్వయేతి శేషః శ్రోతవ్యతాఖ్యాపనాయ వంశం విశినష్టి పావన ఇతి తత్ర హేతు మాహ యస్మిన్నితి కీర్త్యత ఇతి కీర్తనం యశః పుణ్యం కీర్తనం యేషాం తే ఐళాదయః పురూరవాదయో నృపాః యస్మిన్ సోమవంశే కీర్త్యంతే ౧

తత్ర వంశస్య పూర్వావధిం వక్తుం సోమా త్ప్రాక్తనా నాహ (సహస్రశిరస ఇతి) సహస్రం శిరాంసి యస్య తస్య పుంసః అనిరుద్ధరూపిణః పరమపురుషస్య గర్భోదకేష శయానస్య నాభి రేవ హ్రద స్తస్మిన్ య దుత్పన్నం సరోరుహం జగత్పద్మం తస్మా జ్జాతస్య ధాతు శ్చతుర్ముఖస్య సుతోఽత్రి రాసీత్ స చాత్రి ర్గుణైః పితృసమ శ్చతుర్ముఖతుల్యః ౨

తస్మా దత్రేః దృగ్భ్యః ఆనందాశ్రుభ్యః సోమ శ్చంద్రః పుత్రోఽభవత్ అత ఏవామృతమయః కిలే త్యాశ్చర్యే పాఠాంతరే దృశో నేత్రాత్ న చైవం "చంద్రమా మనసో జాత" ఇతి శ్రుతివిరోధః తస్యైవాత్ర జన్మాంతరకథనాత్ వక్ష్యమాణదర్పస్య కారణం వదన్ సోమం విశినష్టి (విప్రేతి) బ్రహ్మణా సోమో విప్రాదీనాం పతిః కల్పితః, కృతః పతిత్వేన కృత ఇత్యర్థః అంబుగర్భాః కుముదాదయః. ౩

(బుధజననమ్)

యోఽయజ ద్రాజసూయేన విజిత్య భువనత్రయమ్,
పత్నీం బృహస్పతే ర్దర్పా త్తారాం నామాహర ద్బలాత్ ౧

స యదా దేవగురుణా యాచితోఽభీక్ష్ణశో మదాత్,
నాత్యజ త్తత్కృతే జజ్ఞే సురదానవవిగ్రహః ౨

శుక్రో బృహస్పతే ర్ద్వేషా దగ్రహీ త్సా సురోడుపమ్,
హరో గురుసుతం స్నేహా త్సర్వభూతగణై ర్వృతః ౩

సర్వదేవగణోపేతో మహేంద్రో గురు మన్వగాత్
సురాసురవినాశోఽభూ త్సమర స్తారకామయః ౪

య స్సోమో భువనత్రయం విజిత్య రాజసూయేనాయజత్ సోమస్య పుత్రో బుధ ఇతి కథాద్వారేణాహ (సార్ధై ర్నవభిః పత్నీ మితి) బృహస్పతేః పత్నీం తారాం నామ తారేతి ప్రసిద్ధాం దర్పా ద్బలా త్ప్రసహ్య హృతవాన్ ౧

స సోమో యదా దేవానాం గురుణా బృహస్పతినా పునః పున ర్యాచితో మదా ద్దర్పా న్నాత్యజత్ తారా మితి శేషః తదా తత్కృతే తన్నిమిత్తం దేవానాం దానవానాం చ విగ్రహో ద్వేషః జజ్ఞే ౨

సురాసురాణాం విగ్రహజన్మప్రకార మాహ (శుక్ర ఇతి,) బృహస్పతేః ద్వేషా చ్ఛుక్ర స్సాసురః అసురై స్సహితః ఉడుప ముడూని నక్షత్రాణి పాతీతి తథా తం సోమ మగ్రహీత్ స్వపక్షపాతిన మకరో దిత్యర్థః సన్ధి రార్షః తథా హరో రుద్ర స్సర్వై ర్భూతగణై ర్వృతః గురో రఙ్గిరస స్సుతం బృహస్పతిం స్నేహా దగ్రహీత్ అఙ్గిరస స్సకాశా త్ప్రాప్తవిద్యో హర ఇతి హి ప్రసిద్ధిః, అతో గురుసుత మిత్యుక్తమ్ ౩

తథా సర్వై ర్దేవగణై రుపేతో మహేంద్రః గురుం బృహస్పతి మన్వగా దనుసపార ఏవం స్థితే తదా సురాణా మసురాణాం చ వినాశో యస్మా త్స సమర స్సఙ్గ్రామ స్తారకామయః తారకా తారా తస్యాః నిమిత్తభూతాయా అగత స్తారకామయః "తత అగత ఇత్యధికారే మయ ట్చేతి మయట్" అభూ ద్బభూవ ౪

నివేదితోఽథాంగిరసా సోమం నిర్భర్త్స్య విశ్వసృట్,
తారాం స్వభర్త్రే ప్రాయచ్ఛ దంతర్వత్నీమవై త్పతిః ౮

గర్భం త్యజాశు దుష్ప్రజ్ఞే మత్క్షేత్రే త్వాహితం పరైః,
నాహం త్వా భస్మసా త్కుర్యాం స్త్రియం సాంతానికేఽసతి. ౯

తత్యాజ వ్రీడితా తారా కుమారం జనకప్రభుమ్,
స్పృహా మాంగిరస శ్చక్రే కుమారే సోమ ఏవ చ ౧౦

మమాయం న తవేత్యుచ్చై స్తస్మి న్వివదమానయోః
పప్రచ్ఛు రృషయో దేవా నైవోచే వ్రీడితా తు సా ౧౧

కుమారో మాతరం ప్రాహ కుపితోఽలీకలజ్జయా,

అథ సోమం నిర్భర్త్స్య అఙ్గిరసా విశ్వసృ డ్బ్రహ్మా విజ్ఞాపితో బభూవ తత స్తద్భయా త్సోమ స్తారాం భర్త్రే బృహస్పతయే ప్రాయచ్ఛ దదాత్ తదా పతి ర్బృహస్పతి ర్భార్యా మంతర్వత్నీం గర్భిణీ మవై దబుధ్యత. ఆహ చేతి శేషః ౮

తదేవాహ (గర్భ మితి) హేదుష్ప్రజ్ఞే మత్క్షేత్రభూతాయాం త్వయి పరై రాహితం హేతుగర్భ మిదం పరై రాహితత్వా దాశు గర్భం త్యజ గర్భే త్యక్తే భస్మీకరిష్యతీతి బిభ్యతీం ప్రత్యాహ (నాహ మితి) సాంతానికె సంతత్యాభాయకే పుత్రే అసతి అవిద్యమానే సతి అహం స్త్రియం త్వాం న భస్మసా త్కుర్యాం న భస్మీకరోమీతి. ౯

తతో వ్రీడత లజ్జితా తారా జనకస్య చంద్రస్యేవ ప్రభా యస్య తం కుమారం తత్యాజ ప్రసూతవతీ తత స్తస్మిన్ కుమారే అఙ్గిరసో బృస్పతి స్సోమ శ్చ స్పృహాం చక్రె క్షేత్రజత్వా ద్వీర్యజత్వా చ్చేత్యుభయత్ర హేతుద్వయం భోధ్యమ్ ౧౦

ఏవం స్పృహయా మమైవాయం సుతో న తవేత్యేవం తస్మిన్ పుత్రనిమిత్త ముచ్చై రాఙ్గీరససోమయో ర్వివదమానయో స్సతో ర్దేవా ఋషయ శ్చ పప్రచ్ఛు స్తా మితి శేషః తదా వ్రీడితా సా తారాఽపి నైవోచే నొవాచ ౧౧

తతో మాతరం తారాం కుమారః క్రుద్ధః ప్రాహ కిమితి హేఽసద్వృత్తే త్వం వ్యర్థయా లజ్జయా మిథ్యాలజ్జయా వా కిం నావోచః నొక్తవతీ అధునా కస్యాపత్యం పుత్రః అహ మితి శేషః

(బుధజననమ్)

కిం నావోచ స్త్వసద్వృత్తే హ్యాత్మావద్యం వదాశు మే ౧౨

బ్రహ్మా తాం రహ ఆహూయ సమప్రాక్షీ త్తు సాంత్వయన్.
సోమస్యేత్యాహ శనకైః స్సోమ స్తం సుత మగ్రహీత్ ౧౩

తస్యాత్మయోని రకృత బుధ ఇత్యభిధాం నృప.
బుద్ధ్యా గమ్భీరయా యేన పుత్రేణాపోడురాణ్ముదమ్ ౧౪

తతః పురూరవా జజ్ఞ ఇళాయాం య ఉదాహృతః,
తస్య రూపగుణౌదార్యశీలద్రవిణవిక్రమాః. ౧౫

శ్రుత్వోర్వశీంద్రభవనే గీయమానా న్సురర్షిణా.
తదంతిక ముపేయాయ దేవీ స్మరశరార్దితా,

తన్మేమహ్యం వదేతి అత్ర "న త్వాం తు భస్మసా త్కుర్యా మాత్మావద్య విగూహినీ" మితి క్వచి త్పఠ్యతే ఆత్మావద్యం ఆత్మదోషం విగూహయ న్త్యాచ్ఛాదయంతీ తథా తాం శేషం స్పష్టమ్ ౧౨

ఏవం మాతు స్సమీపే నిర్భర్త్స్య అధిక్షేప్తారం తం కుమారం వీక్ష్య బ్రహ్మా చతుర్ముఖః రహః ఏకాంతే తాం తారాం ఆహూయ సాంత్వయ న్ననునయన్ సమప్రాక్షీత్ కస్యాయం సుత ఇతి పృష్టవాన్ పృష్టా చ సా శనకైః లజ్జయా శనైః సోమస్యేత్యాహ చంద్రస్య సుత ఇత్యువాచ, తతః సోమః తం సుతం అగ్రహీత్ బ్రహ్మణాఽనుజ్ఞాతోఽగృహ్ణాత్ ౧౩

హేనృప ఆత్మయోని ర్బ్రహ్మా తస్య కుమారస్య బుధ ఇత్యభిధాం నామధేయం చక్రే తస్య ప్రవృత్తౌ నిమిత్త మాహ (బుద్ధ్యేతి) ఉడురా ట్చంద్రః యేన యతో, గమ్భీరయా బుద్ధ్యా పుత్రేణ హేతునా ముదం హర్ష, మాప ప్రాప్తవాన్ తతోఽయం బుధ ఇతి ౧౪

తతో బుధా త్పురూరవా జాతః. కోఽసౌ, య ఇళాయాం సుద్యుమ్నస్త్రీరూపే ఉక్తః జాత ఇత్యుక్తః ప్రథమాధ్యాయే సోఽయ మిత్యర్థః పురూరవస ఊర్వశ్యా మాయుః ప్రముఖాః పుత్రా జజ్ఞిరే ఇతి వక్తుం కథా మాహ (తస్యేత్యాదినాయావ దధ్యాయసమాప్తి) తస్య పురూరవసో రూపాదీ.

మిత్రావరుణయో శ్శాపా దాపన్నా నరలోకతామ్ ౧౬

నిశామ్య పురుషశ్రేష్ఠం కందర్ప మివ రూపిణమ్
ధృతిం విష్టభ్య లలనా హ్యుపతస్థే తదంతికమ్ ౧౭

స తాం విలోక్య నృపతి ర్హర్షేణోత్ఫుల్లలోచనః,
ఉవాచ శ్లక్ష్ణయా వాచా దేవీం హృష్టతనూరుహః ౧౮

పురూరవా ఉవాచ—

స్వాగతం తే వరారోహే హ్యాస్యతాం కరవామ కిమ్
సంగచ్ఛస్వ మయా సాకం రతి ర్నౌ శాశ్వతీ స్సమాః ౧౯

నింద్రభవనే సురర్షిణా నారదేన, గీయమానాన్ శ్రుత్వా ఊర్వశీ దేవీ స్మరశరార్దితా కామార్తా, తస్య పురూరవస స్సమీప ముపేయాయ ఆజగామ తత్ర రూపం సౌందర్యం ఔదార్యం వదాన్యతా శీలం సుస్వభావ స్సద్వృత్తి శ్చ ద్రవిణం ధనం, విక్రమః పరాక్రమః గుణశబ్దేన గామ్భీర్యధైర్యాదిసఙ్గ్రహః, నను దేవీ కుతో మనుష్యాంతిక ముపగచ్ఛే త్తత్రాహ (మిత్రావరుణయోరితి) మిత్రావరుణయో శ్శాపా న్నరలోకతాం మనుష్యభావం, ఆపన్నా ప్రాప్తా సతీ నరలోకవాసిత్వం వా ప్రాప్తేత్యర్థః ౧౫-౧౬

సా చ లలనా ఊర్వశీ కందర్ప మివ రూపిణం సుందరం, పురుషశ్రేష్ఠం పురూరవసం నిశామ్య దృష్ట్వా ధృతిం ధైర్యం విష్టభ్యాలమ్బ్య, తస్య పురూరవసః అంతికం సమీపం ఉపతస్థే ప్రాప్తవతీ ౧౭

తతి స్స నృపతిః పురూరవా స్తాం లలనాం విలోక్య హర్షేణోత్ఫుల్లే వికసితే లోచనే యస్య హృష్టా న్యుదఞ్చితాని తనూరుహాణి రోమాణి యస్య తథాభూతః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా, వాచా దేవీ మూర్వశీ మువాచ, ౧౮

తదేవాహ (స్వాగత మితి) హేవరారోహే తే త్వయా స్వాగతం హి ఆస్యతా ముపవిశ్యతాం కింకరవామ త్వద్విధేయా వయ మిత్యర్థః, మయా సహ, సఙ్గచ్ఛస్వ సఙ్గతా భవ నౌ ఆవయోః శాశ్వతీ స్సమాః రతి ర స్త్వితి ౧౯

(బుధజననమ్)

ఊర్వశ్యువాచ—

కస్యా స్త్వయి న సజ్జేత మనో దృష్టి శ్చ సుందర,
యదంగాంతర మాసాద్య చ్యవతే హ రిరంసయా ౨౦

ఏతా వురణకౌ రాజ న్న్యాసౌ రక్షస్వ మానద,
రంస్యేఽహం భవతా సాకం శ్లాఘ్య స్స్త్రీణాం వర స్మృతః. ౨౧

ఘృతం మే వీర భక్ష్యం స్యా న్నేక్షేత్వాఽన్యత్ర మైధునాత్,
వివాససం త త్తథేతి ప్రతిపేదే మహామనాః ౨౨

ఏవ ముక్తోర్వశ్యాహ (కస్యా ఇతి) హేసుందర త్వయి కస్యాః స్త్రియాః మనో దృష్టి శ్చ న సజ్యేత సర్వస్యా అపి మనోదృష్టి శ్చ సజ్యత ఏవేత్యర్థః ఆసక్తౌ హేతుం వదంతీ విశినష్టి- యస్య తవాఙ్గాంతరం వక్షో రిరంసయా రన్తు మిచ్ఛయా ఆసాద్య ప్రాప్య నారీ న చ్యవతే నాపయాతి య ద్యస్మా దితి వా యదఙ్గా న్న రమాసాద్యేతి పాఠాంతరం తదా రమా శ్రీ శ్శోభా సౌందర్యలక్ష్మీ రితి యావత్ సా రన్తు మిచ్ఛయేహ త్వచ్ఛరీరే ఆసాద్య యత్ యస్య తవాఙ్గా త్పున ర్న చ్యవతే నాపయాతీత్యర్థః ౨౦

మిత్రావరుణశాపావసానం భాషాభఙ్గమిషేణ జిగమిషో స్తస్యా భాషాబంధ మాహ (ఏతా వితి ద్వాభ్యాం) హేరాజన్ ఏతా వురణకౌ మేషౌ న్యాసౌ నిక్షేపరూపౌ, న్యస్తా వితి పాఠే మయేతి శేషః మయా త్వదంతికే నిహితా విత్యర్థః, మమ పుత్రతుల్యా విమా విత్యభిప్రాయః, పుత్రయో ర్నీయమానయోః హృతా పత్యాచేతి చ వక్ష్యమాణత్వాత్ తౌ రక్షస్వ పాలయ, తద్రక్షణ మేవాస్మత్సంమానన మిత్యభిప్రాయేణ సంబోధయతి హేమానదేతి, భవతా సహాహం రంస్యే యావదిమౌ భవాన్ రక్షితా తావ దితి శేషః యః శ్లాఘ్య స్స ఏవ స్త్రీణాం వరః స్మృతః ౨౧

హేవీర ఘృత మమృతం మమ భక్ష్యం స్యాత్ "అమృతం వా ఆజ్య" మితి శ్రుతేః మైధునా న్మైధునకాలా దన్యత్ర కాలే త్వాం వివాససం నగ్నం, నేక్షే యదా త్వం వివాసస మాత్మానం మైధునా దన్యత్ర దర్శయిష్యసి తదా గమిష్యామీతి భావః. ఏవం తయా కృతం భాషాబంధనం తథై వాస్త్వితి మహామనాః పురూరవాః ప్రతిపేదే అఙ్గీచకార ౨౨

అహో రూప మహో భావో నరలోకవిమోహనమ్,
కో న సేవేత మనుజో దేవీం త్వాం స్వయ మాగతామ్ ౨౩

తయా స పురుషవ్యాఘ్రో రమయన్త్యా యథార్హతః,
రేమేఽమరవిహారేషు కామం చైత్రరథాదిషు ౨౪

రమమాణ స్తయా నిత్యం పద్మకింజల్కగంధయా,
తన్ముఖామోదముషితో ముముదేఽబ్దగణా న్బహూన్ ౨౫

ఆనేతు మూర్వశీ మింద్రో గన్ధర్వా న్సమచోదయత్,
ఊర్వశీరహితం మహ్యా మాస్థానం నాతిశోభతే ౨౬

త ఉపేత్య మహారాత్రౌ తమసి ప్రత్యుపస్థితే,

తదేవాహ (అహో ఇతి,) అహో అత్యాశ్చర్యం, తవేదం రూపం సౌందర్యం భావోఽభిప్రాయవిశేష శ్చ నరలోకవిమోహనం నరలోకం విమోహయతి తథా తదుభయ మితి శేషః, అత స్త్వాం స్వయ మాగతాం దేవీం కో ను మనుజో న సేవేత సర్వోఽపి మనుజ స్సేవేతైవేత్యర్థః ౨౩

(తయేతి) తత స్తయా యథాయోగ్యం రమయంత్యా క్రీడయంత్యా ఊర్వశ్యా సహ పురుషశ్రేష్ఠః పురూరవాః సురా విహరంత్యే ష్వితి తథా తేషు చైత్రరథప్రభృతిషు వనేషు ఆదిశబ్దేన నందనపారిభద్రాదిసఙ్గ్రహః కామం యథేష్టం రేమే ౨౪

(రమమాణ ఇతి) పద్మకిఞ్జల్కస్య గంధ ఇవ దేహగంధో యస్యా స్తయా ఊర్వశ్యా సహ నిత్యం రమమాణః తస్యా ముఖామోదేన, ముషితః ప్రలోభిత స్సన్ బహూ నబ్దగణా న్ముముదే ౨౫

(ఆనేతు మితి) తతః కదాచి దింద్రః ఊర్వశ్యా రహితం మహ్యం మమాస్థానం నాతీవ శోభత ఇతి విచార్యేతి శేషః. ఊర్వశీ మానేతుం గంధర్వాన్ సమచోదయత్ ప్రేషయామాస ౨౬

(త ఇతి,) తత స్తే గంధర్వా మహారాత్రౌ మధ్యరాత్రే "మహానిశా ద్వే ఘటికే రాత్రౌ మధ్యమయామయో" రితి స్మృతిః తమసి అంధకారే నిద్రాయాం వా ప్రత్యుపస్థితే సంప్రాప్తే సతి

(బుధజననమ్)

ఊర్వశ్యురణకౌ జహ్రు ర్న్యస్తౌ రాజని మాయయా 28

నిశమ్యాక్రందితం దేవీ పుత్రయో ర్నీయమానయోః,
హతాస్మ్యహం కునాథేన నపుంసా వీరమానినా 29

యద్విస్రమ్భా దహం నష్టా హృతా పత్యా చ దస్యుభిః,
య శ్శేతే నిశి సంత్రస్తో యథా నారీ తథా పుమాన్ 29

ముంచ ముంచాశ్వపసర బాహూ మద్గాత్రవేష్టితౌ,
అతీవ కాతరో హాత్వం మాయయా యాతిలమ్పటః 30

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఇతి వాక్సాయకై ర్విద్ధః ప్రతోదై రివ కుంజరః
నిశి నిస్త్రింశ మాదాయ వివస్త్రోఽభ్యద్రవ ద్రుషా 31

రాజని పురూరవసి న్యస్తౌ పాల్యత్వేన నిహితౌ ఊర్వశ్యా ఉరణకౌ మేషౌ మాయయా జహ్రు రపహృతవన్తః 28

నిశమ్యేతి తదా నీయమానయోః పుత్రయో రురణయో రాక్రందితం రోదనం నిశమ్యాకర్ణ్య ఆహేతి శేషః జిగిమిషో స్తస్యాః పరుషోక్తి మాహ (హా హతాస్మీతి సార్థేన) కుత్సితనాథేన నపుంసా నపుంసకేన అవీర మాత్మానం వీరం మన్యత ఇతి వీరమాని తేనానేనాహం హతాస్మి 29

యస్యాస్య కునాథస్య విస్రమ్భాత్ విశ్వాసా దహం దస్యుభి ర్హృతే అపత్యే పుత్రౌ యస్యాస్సా నష్టప్రాయా అభవం యథా నారీ దివా అహ్ని సంత్రస్తా సతీ శేతే తథా యోఽయం పుమా నపి శేతే అత్రాంతరా క్వచి త్పుస్తకేషు "ముఞ్చ ముఞ్చాశ్వపసర బాహూ మద్గాత్రవేష్టితౌ, అతీవకాతరో హాతుం మామయం యాతి లమ్పట" ఇత్యధికః శ్లోకః పఠ్యతే తత్రాయ మపి తస్యాః పరుషోక్తిరూప ఏవ మద్గాత్రే వేష్టితౌ బాహూ ముఞ్చ ముఞ్చ అపగచ్ఛ అయం మాం హాతుం కాతరో భీతః లమ్పట శ్చ యాతీతి నిందా 29-30

ఇతి దృశై ర్వాగ్రూపై స్సాయకై రిషుభిః ప్రతోదై రజ్కుశై రిఞ్జర ఇవ విద్ధః పురూరవాః నిస్త్రింశం ఖడ్గ మాదాయ వివస్త్రో నగ్నః రుషా నిశి రాత్రా వభ్యద్రవత్ 31

తే విసృజ్యోరణౌ తత్ర విద్యోతంతే స్మ విద్యుతః,
ఆదాయ మేషా వాయాంతం నగ్నం మైక్షత సా పతిమ్ ౩౨
ఐలోఽపి శయనే జాయా మపశ్య న్విమనా ఇవ
తచ్చిత్తో విక్లబ శ్శోచ న్బభ్రామోన్మత్తవ న్మహీమ్ ౩౩
స తాం వీక్ష్య కురుక్షేత్రే రహ స్యన్యా శ్చ తత్సఖీః,
పంచ ప్రహృష్టవదనః ప్రాహ సూక్తం పురూరవాః ౩౪
అయి జాయే తిష్ఠ తిష్ఠ ఘోరే న త్యక్తు మర్హసి,
మంత్రా అద్యాప్యనిర్వృత్తా వచాంసి కృణవావహై ౩౫
సుదేహోఽయం పతత్యద్య దేవి దూరం హృత స్త్వయా,
ఖాదం త్త్యేనం వృకా గృధ్రా స్త్వత్ప్రసాదస్య నాస్పదమ్ ౩౬

తదా తే గంధర్వా ఉరణౌ తత్ర విసృజ్య విద్యుతః విద్యుత ఇవ విద్యోతంతే స్మ యద్వా విసృజ్య జగ్ము రితి శేషః తదా విద్యుత స్తటితోఽపి విద్యోతంతే స్మేత్యర్థః తదా మేషా వాదాయాగచ్ఛంతం నగ్నం పతిం సా ఊర్వశీ దదర్శ తతో భాషాభఙ్గా న్నిర్జగామేతి చ జ్ఞేయమ్ ౩౨
తత ఐలః పురూరవాః శయ్యాయాం జాయా మపశ్యన్ దుఃఖితమనా స్తస్యా మేవ చిత్తం యస్య సః విక్లబః అదృష్ట శ్శోచ న్నున్మత్తవ న్మహీం బభ్రామ ౩౩
ఏవం పృథ్వీ మటన్ స పురూరవాః కురుక్షేత్రే సరస్వత్యా స్తీరే తా మూర్వశీం తత్సఖీ శ్చ పఞ్చ పశ్యన్ ప్రహృష్టం వదనం యస్య సః సూక్తం శోభనం వచః ప్రాహ ౩౪
తదేవాహ (అయీతి ద్వాభ్యాం) అయీత్యవ్యయం సంబోధనార్థకం, అయి జాయే హేభార్యే తిష్ఠ తిష్ఠ ఘోరే దుఃఖే త్యక్తుం పాతయితుం మా మితి శేషః. నార్హసి అద్యాపి మంత్రా రహస్సల్లాపాః అనిర్వృత్తా అసమాప్తాః వచాంసి కృణవావహై గోష్ఠీం కరవావహై కృపణవాదసహితసల్లాపవిశేష మావాం కరవావేత్యర్థః ౩౫
హే దేవి త్వయా హేతుభూతయా దూరం హృతః నీతః సుదేహః కమనీయోదేహః మమేతి శేషః అత్ర పతతి ఏవం సతి తం దేహం వృకా గృధ్రా శ్చ ఖాదంతి ఖాదిష్యంతి ఏవం చ త్వత్ప్రసాద స్యాస్పదం విషయో న భవిష్యతి ఇదం తత్ప్రసాదం పున స్సంభావయతో రాజ్ఞో వచః సుదేవోఽయ మితి పాఠాంతరం తదాఽయ మర్థః పురూరవా స్స్వయ మేవాత్మాన ముపరోక్షవ న్నిర్దిశతి సుదేవః పురుషః శ్శరీరస్థ శ్చేతనో లక్షితః, వృకాః ఇంద్రియాణి బాధకత్వాత్ గృధ్రాః "గృధూ అభికాంక్షాయాం" లోలుపా ఇత్యర్థః, తచ్ఛబ్ద ఊర్వశీవిషయః ౩౬

(బుధజననమ్)

ఊర్వశ్యువాచ—

మా మృషా పురుషోఽసి త్వం మా స్మ త్వాఽద్యు ర్వృకా ఇమే.
క్వాపి సఖ్యం న వై స్త్రీణాం వృకాణాం హృదయం యథా ౩౬

స్త్రియో హ్యకరుణాః క్రూరా దుర్మర్షాః ప్రియసాహసాః.
ఘ్నంత్యల్పార్థేఽపి విస్రబ్ధం పతిం భ్రాతర మప్యుత ౩౭

విధాయాలీకవిస్రమ్భ మజ్ఞేషు త్యక్తసౌహృదాః.
నవం నవ మభీప్సంత్యః పుంశ్చల్య స్స్వైరవృత్తయః. ౩౮

సంవత్సరాంతే హి భవా నేకరాత్రం మయేశ్వర
వత్స్య త్యపత్యాని చ తే భవిష్య న్త్యపరాణి భోః ౪౦

అథోర్వశీ ప్రాహ (మా మృషేతి.) త్వం, మృషాపురుషః మిథ్యాప్రతిజ్ఞః పురుషో మాసి మాభూః ధీరో భవేత్యర్థః మా మృథా ఇతి పాఠే మా మ్రియస్వేత్యర్థః ఏవం చేమే వృకా స్త్వాం, మాస్మాద్యుః మాఖాదిషుః న ఖాదిష్యంతీత్యర్థః. క్వాపి స్త్రీణాం సఖ్యం న స్థిరం యథా వృకాణాం, తద్వత్ స్త్రీణా మపి హృదయమ్ ౩౬

తదేవ ప్రపఞ్చయతి అకరుణాః కృపారహితాః క్రూరస్వభావా శ్చ దుర్మర్షాః క్షమారహితాః ప్రియే నిమిత్తే సాహసం యాసాం తాశ్చ హి యస్మా దల్పార్థే అల్పప్రయోజనే నిమిత్తే విస్రబ్ధం విశ్వస్తం పతిం భ్రాతరం వా ఘ్నంతి ౩౭

(విధాయేతి) కించాలీకవిస్రమ్భం కపటవిశ్వాస మజ్ఞేషు స్వాభిప్రాయానభిజ్ఞేషు విధాయ త్యక్తం సౌహృదం యాభి స్తథాభూతాః, నవం నవం, కాంత మభీప్సంత్యః కామయమానాః పుంశ్చల్యః వ్యభిచారిణ్యః స్వైరా స్వచ్ఛందా వృత్తి ర్యాసాం తా శ్చ భవంతి అతో మత్సఖ్యం త్యజేతి భావః. ౩౮

(సంవత్సరేతి) హే ఈశ్వర భర్తః భవాన్ సంవత్సరాన్తే ఏకస్యాం రాత్ర్యాం మయా సహ వసతు తథా సత్య పరాణ్యప్యపత్యాని నౌ ఆవయో ర్భవిష్యంతి, అపరాణీతి వచనా త్తస్యా అంతర్వత్నీత్వ మావేదితమ్ ౪౦

అన్తర్వత్నీ ముపాలక్ష్య దేవీం స ప్రయయౌ పురీమ్,
పున స్తత్రాగతాఽబ్దాంతే హ్యుర్వశీం వీరమాతరమ్ ౧౯

ఉపలభ్య తయా యు క్త స్సమువాస ముదా నిశామ్,
అథైన మూర్వశీ ప్రాహ కృపణం విరహాతురమ్ ౪౨

గన్ధర్వానుపధావేమాం స్తుభ్యం దాస్య న్తి మా మితి
తస్య సంస్తువత స్తుష్టా అగ్నిస్థాలీం దదు ర్నృప ౪౩

ఊర్వశీం మన్యమాన స్తాం సోఽబుధ్య విచర న్వనే
స్థాలీం న్యస్య వనే గత్వా గృహాం స్తత్రోషితో నిశి ౪౪

త్రేతాయాం సంప్రవృత్తాయాం మనసి త్రయ్యవ ర్తత,
స్థాలీస్థానగతోఽశ్వత్థం శమీగర్భం విలక్ష్య సః ౧౫

(అంతర్వత్నీ మితి) తద్వచనా, త్తాం దేవీం అంతర్వత్నీం గర్భిణీ ముపాలక్ష్య స పురూరవాః పురీం స్వాం యయౌ. తతః పునస్సంవత్సరా న్తే తత్ర రాజ్ఞ స్సమీప మాగతా బభూవ తత, స్తా మూర్వశీం వీరస్య పుత్రస్య మాతరం. పుత్రేణ సహాగతా మితి భావః ఉపలభ్య దృష్ట్వా యద్వా పుత్రవతీం ప్రత్యభిజ్ఞాయ హర్షేణ యుక్తో రాజా, తయా సహ తాం నిశా మువాస అథైనం విరహాతురం విశ్లేషాసహిష్ణుం పురూరవస మూర్వశీ ప్రాహ ౪౧—౪౨

కిమితి త్వ మిమాన్ గంధర్వానుపదావ స్తుత్యా ప్రీతా స్సన్తు తే చ తుభ్యం మాం దాస్యంతి. మల్లోకప్రాప్తిసాధనం దర్శయిష్య న్తీతి తతో హేనృప తస్య పురూరవస, స్సంస్తువతః, గంధర్వాః, ప్రీతా స్సంతః, తస్మై, అగ్నిస్థాలీం అగ్న్యాధానార్థం పాత్రవిశేషం దదుః ౪౩

తత, స్తా మగ్నిస్థాలీ, మూర్వశీప్రాప్తిసాధనభూతాం, మన్యమాన స్స పురూరవా వనే విచరన్ అబుధ్య అజ్ఞాత్వేత్యర్థః స్థాలీం వన ఏవ న్యస్య నిధాయ గృహాన్, గత్వా నిశి రాత్రౌ తత్రోవాస, ౦౪

(త్రేతేతి,) అథ, త్రేతాయాం సంప్రవృత్తాయాం త్రేతాయుగారమ్భే ప్రవృత్తే సతి పురూరవసో మనసి. త్రయీ వేదః, అవర్తత ప్రాదురభూత్, తత స్స పురూరవాః, స్థాలీస్థానం, గతస్సన్, శమ్యా గర్భే జాత, మశ్వత్థం విలక్ష్య, స్వమనసి, పరివర్తమానయా 'శమీగర్భా దగ్నిం మంథతీ'తి శ్రుత్యా శమీగర్భ స్యాశ్వత్థ స్యాగ్నిమథనసాధనతా మవబుధ్యేత్యపి జ్ఞేయం ౪౫

(బుధజననమ్)

తేన ద్వే అరణీ కృత్వా హ్యూర్వశీలోకకామ్యయా,
ఊర్వశీం మంత్రతో ధ్యాయ న్నధరారణి ముత్తరామ్,
ఆత్మాన ముభయో ర్మధ్యే యత్తత్ప్రజననం విదుః ౪౬

తస్య నిర్మథనా జ్జాతో జాతవేదా విభావసుః,
త్రయ్యా స విద్యయా రాజ్ఞా పుత్రత్వే కల్పిత స్త్రివృత్ ౪౭

తేనాయజత యజ్ఞేశం భగవంత మధోఽక్షజమ్,
ఊర్వశీలోక మన్విచ్ఛ న్సర్వదేవమయం హరిమ్ ౪౮

ఏక ఏవ పురా వేదః ప్రణవ స్సర్వవాఙ్మయః,
దేవో నారాయణో నాన్య ఏకోఽగ్ని ర్వర్ణ ఏవ చ ౪౯

తేనాశ్వత్థేన ద్వే అరణీ మంథనకాష్ఠే కృత్వా ఊర్వశీలోకేచ్ఛయా మంత్రితః మథనప్రకాశకమంత్రప్రయోగపూర్వక మధరారణి మూర్వశీ ముత్తరారణిం స్వాత్మానం ఉభయో రరణ్యో ర్మధ్యే యత్కాష్ఠం విదుః తత్ప్రజననం పుత్రం ధ్యాయ న్మమన్థేతి శేషః ౪౬

తస్య తేన కృతా న్నిర్మథనా, ద్విభావసు రగ్ని ర్జాతః, కథంభూతః, జాతం వేదో ధనం భోగ్యం యస్మా త్తథాభూతః స విభావసు, త్రయ్యా విద్యయా తద్విహితే నాధానసంస్కారేణ త్రివృ, దాహవనీయాదిరూప స్సన్ రాజ్ఞా పురూరవసా, పుత్రత్వే కల్పితః, పుణ్యలోకప్రాపకత్వాత్ ౪౭

తదాహ (తేనేతి) తేన విభావసునా యజ్ఞఫలదం సర్వదేవతాశరీరకం ఆశ్రితార్తిహరం, భగవన్తం, మధోఽక్షజం ఊర్వశీలోకం, కామయమానః పురూరవాః, అయజత ఆరాధితవాన్ ౪౮

నన్వనాదివేదబోధితో బ్రాహ్మణాదీనా మింద్రాద్యనేకదేవతాయజనేన స్వర్గప్రాప్తిహేతుః కర్మమార్గః కథ మాధునిక స్స్యాదితి వర్ణ్యతే తత్రాహ (ఏక ఏవేతి ద్వాభ్యాం) పురా కృతయుగే సర్వాసాం వాచాం బీజభూతః ప్రణవ ఏక ఎవ వేదః దేవ శ్చ నారాయణ ఏక ఏవ నాన్యః, అగ్నిశ్చైక ఏవ లౌకికః వర్ణశ్చైక ఏవ హంసాఖ్యః ౪౯

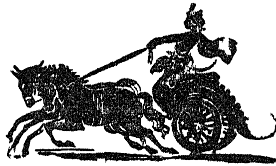
పురూరవస ఏవాసీ త్త్రయీ త్రేతా ముఖే నృప.
అగ్నినా ప్రజయా రాజా లోకం గాన్ధర్వ మేయివాన్. ౫౦

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

హేనృప త్రయీ వేదత్రయం తు త్రేతాముఖే, పురూరవస స్సకాశా దేవాసీత్ అయం భావః, కృతయుగే సత్వప్రధానాః ప్రాయశ స్సర్వే రజప్రధానే తు త్రేతాయుగే వేదాదివిభాగేన కర్మమార్గః పురూరవస స్సకాశా త్త్రికటీ బభూవేతి, తతో రాజా పురూరవాః అగ్నిరూపయా ప్రజయా పుత్రేణ హేతుభూతేన, గంధర్వలోక మేయివాన్ ప్రాప ౫౦

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం. శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
చతుర్దశోఽధ్యాయః

అథ పంచదశోఽధ్యాయః

ఐళస్య చోర్వశీగర్భా త్షడాస న్నాత్మజా నృప,
ఆయు శ్శ్రుతాయు స్సత్యాయూ రయోఽథ విజయో జయః ౧

శ్రుతాయో ర్వసుమా న్పుత్ర స్సత్యాయో స్తు శ్రుతఞ్జయః,
రయస్య సుత ఏక శ్చ జయస్య తనయోఽమితః ౨

భీమ స్తు విజయస్యాథ కాఞ్చనో హోత్రక స్తతః,
తస్య జహ్ను స్సుతో గఙ్గాం గణ్డూషీకృత్య యోఽపిబత్. ౩

జహ్నో స్తు పూరు స్తత్పుత్రో బలాక శ్చాత్మజోఽజకః,
తతః కుశః కుశస్యాపి కుశామ్బో ధూర్తయో వసుః,
కుశనాభ శ్చ చత్వారో గాధి రాసీ త్కుశామ్బుతః ౪

అథ పఞ్చదశోఽధ్యాయః

ఐలస్య పురూరవసః ఊర్వశీగర్భాత్ సంవత్సరాంతే సకృ ద్రాత్రౌ సఙ్గతాయా ఊర్వశ్యా ఉదరాత్ హేనృప షడాత్మజా ఆసన్ తే చాయ్వాదిసంజ్ఞాః ౧

(శ్రుతాయో రితి) తత్ర శ్రుతాయుప్రభృతీనాం షణ్ణాం వంశా నల్పాదిక్రమేణాహ-శ్రుతాయోః పుత్రో వసుమాన్ సత్యాయోః పుత్ర స్తు ధనంజయః, శ్రుతఞ్జయ ఇతి పాఠాంతరం. ఏకసంజ్ఞ శ్చేతి ద్వౌ పుత్రౌ జయస్య తు తనయో విభుః, అమిత ఇతి పాఠాంతరం, తదా తత్సంజ్ఞః. ౨

విజయస్య తు భీమః పుత్రః తస్య తు కాఞ్చనః ఆయో స్తు పుత్రా స్సప్తదశ వక్ష్యంతే. తతః కాఞ్చనా ద్వసుమతో వా హోత్రకః జజ్ఞే ఇతి శేషః. తస్య హోత్రకస్య సుతో జహ్నుః, తం విశినష్టి—యో జహ్ను ర్గండూషీకృత్య గఙ్గా మపిబత్, ౩

జహ్నోస్తు పుత్రః పూరు స్తత్పుత్రః పూరుపుత్రో బలాక స్తస్యాత్మజ స్త్వజకః తతోఽజకా త్కుశః కుశస్య తు కుశామ్బాదయ శ్చత్వారః పుత్రాః. తత్ర కుశామ్బా ర్గాధి రాసీత్ జజ్ఞే. ౪

తస్య సత్యవతీం కన్యాం మృచికోఽయాచత ద్విజః,
వరం విసదృశం దృష్ట్వా గాధి ర్భార్గవ మబ్రవీత్ ౫

ఏకత శ్శ్యామకర్ణానాం హయానాం చంద్రవర్చసామ్,
సహస్రం దీయతాం శుల్కం కన్యాయాః కుశికా వయమ్ ౬

ఇత్యుక్త స్తన్మతిం జ్ఞాత్వా గత స్స వరుణాంతికమ్
ఆనీయ దత్వా తా నశ్వా నుపయేమే వరాననామ్ ౭

స ఋషిః ప్రార్థితః పత్న్యా శ్వశ్వ్రా చాపత్యకామ్యయా,
శ్రపయిత్వోభయై ర్మన్త్రై శ్చరుం స్నాతుం గతో మునిః ౮

గాధేః పుత్రోఽపి విశ్వామిత్రో బ్రహ్మర్షి రభూ దిత్యుత్తరాధ్యాయాంతే వక్ష్యతి "గాధే రాసీ న్మహాతేజా" ఇత్యాదినా తత్ర తావ దుపోద్ఘాతత్వేన భృగువంశభవస్య ఋచికస్య చరితం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా పరశురామావతారతచ్చరిత్రాదికం చాహ (తస్య సత్యవతీ మిత్యాదినా) తస్య గాధేః కన్యాం దుహితరం సత్యవత్యాఖ్యా మృచికాఖ్యో ద్విజో భార్గవోఽయాచత తతో గాధి ర్వరం విసదృశం కన్యాయా అననురూపం దృష్ట్వా భార్గవ మృచిక మువాచ ౫

కి మితి (ఏకత ఇతి) దక్షిణవామయో రేకత ఏకస్మి న్పార్శ్వే శ్యామః కర్ణో యేషాం చంద్రస్యేవ వర్చో యేషాం తేషాం హయానా మశ్వానాం సహస్రం కన్యాయా శ్శుల్కం దీయతాం న చేదమపి పర్యాప్త మస్మత్కన్యాయాః యతః కుశికాః కౌశికా వయ మితి ౬

(ఇతీతి) ఇతీత్థ ముక్త స్తస్య గాధే ర్మతిం జ్ఞాత్వా మా మననురూపం దృష్టవతోఽస్యేయం మతి రభూ దితి జ్ఞాత్వా వరుణ స్యాంతికం గతః తత ఆనీయ యాచ్ఞయా ప్రతిగృహ్యేత్యాదిః తాన్ తదుక్తవిధా నశ్వాన్ దత్వా వరాననాం సత్యవతీ ముపయేమే ౭

(స ఇతి,) తతః కదాచి త్స ఋషిః ఋచికః పుత్రకామ్యయా ఆత్మనోః పుత్రేచ్ఛయా పత్న్యా శ్వశ్వ్రా పత్నీమాత్రా చ ప్రార్థితః ఉభయై ర్బ్రాహ్మైః క్షాత్రై శ్చ మన్త్రై శ్చరుం శ్రపయిత్వా పత్న్యాః పుత్రార్థం బ్రాహ్మమంత్రాభిమంత్రిత మేకం చరుం శ్వశ్వ్రా స్తు పుత్రార్థం క్షాత్రమంత్రాభి మంత్రిత మపరం చ చరూం పాచయిత్వేత్యర్థః మునిః ఋచికః స్నాతుం గతః. ౮

(పరశురామావతారః)

తావ త్సత్యవతీమాత్రా స్వచరుం యాచితా సతీ,
శ్రేష్ఠం మన్వానయాఽయచ్ఛ న్మాత్రే మాతు రదా త్స్వయమ్ ౯

తద్విజ్ఞాయ మునిః ప్రాహ పత్నీం కష్ట మకార్షీః
పుత్రో ఘోరో దణ్డధరో భ్రాతా తే బ్రహ్మవిత్తమః ౧౦

ప్రసాదిత స్సత్యవత్యా మైవం భూదితి భార్గవః,
అథ తర్హి భవే త్పౌత్రో జమదగ్ని స్తతోఽభవత్. ౧౧

సా చాభూ త్సుమహాపుణ్యా కౌశికీ లోకపావనీ.
రేణోస్సుతాం రేణుకాఖ్యాం జమదగ్ని రువాహ యామ్ ౧౨

(తావ దితి) తావత్ యావ త్స్నాత్వా ముని ర్నాగత స్తావ ద్భార్యాయాం భర్తుః స్నేహాధిక్యా త్పుత్ర్యా స్సత్యవత్యా శ్చరుం శ్రేష్ఠం మన్వానయా మాత్రా యాచితా సత్యవతీ స్వం చరుం బ్రహ్మమంత్రాభిమంత్రితం స్వమాత్రే ప్రాయచ్ఛత్ ప్రాదాత్ మాతు స్తు చరుం క్షాత్ర మంత్రాభిమంత్రితం స్వయ మదాత్ అదత్ భక్షితవతీ దీర్ఘవ్యత్యయ ఆర్షః ౯

తత ఆగతః మునిః ఋచికః త చ్చరువినిమయరూపం కర్మ విజ్ఞాయ పత్నీం ప్రాహ కి ముతిః త్వం కష్టం జుగుప్సిత మకార్షీః అత స్తవ పుత్రో దండధరో ఘోరో భవితా తవ భ్రాతా తు బ్రహ్మవిత్తమో భవితేతి ౧౦

ప్రసాదిత ఇతి తత స్సత్యవత్యా మైవం భూదేవం న నిగృహాణేతి ప్రార్థితో భార్గవ ఆహ. కిమితి? అథ తర్హి భవే త్పౌత్ర ఇతి తర్హి పౌత్రో ఘోరో భవితా పుత్రస్తు శాంత ఏవేత్యాహేత్యర్థః. తత స్సత్యవత్యాః జమదగ్ని ర్జజ్ఞే. ౧౧

(సా చేతి) సా చ సత్యవతీ కౌశికీ సుమహా పుణ్యాలోకపావనీ నదీ బభూవ కౌశికీరూపేణ సస్యంద ఇత్యర్థః, అథ జమదగ్ని రాజ్యం రేణో స్సుతాం రేణుకాఖ్యా మువాహ ఉపయేమే ౧౨

తస్యాం హి భార్గవఋషే స్సుతా వసుమనాదయః,
యవీయాన్ జజ్ఞ ఏతేషాం రామ ఇత్యభివిశ్రుతః. ౧౩

యమాహు ర్వాసుదేవాంశం హైహయానాం కులాంతకమ్,
త్రిస్సప్తకృత్వో య ఇమాం చక్రే నిఃక్షత్రియాం మహీమ్ ౧౪

దృప్తం క్షత్రం భువో భార మబ్రహ్మణ్య మధార్మికమ్,
రజ స్తమోవృత మహన్ ఫల్గు న్యపి కృతేఽంహసి ౧౫

రాజోవాచ—

కిం తదంహో భగవతో రాజ న్యై రజితాత్మభిః,
కృతం యేన కులం నష్టం క్షత్రియాణా మభీక్ష్ణశః ౧౬

(తస్యాం హీతి) తస్యాం హి రేణుకాయాం భార్గవఋషే ర్జమదగ్నే ర్వసుమనాదయః సుతా జజ్ఞిర ఇతి శేషః. తేషాం వసుమనాదీనాం యవీయాన్ కనీయాన్ రామ ఇత్యభితః ప్రఖ్యాతః ౧౩

తం విశినష్టి (యమితి) యం రామం వాసుదేవాంశం వాసుదేవాంశావేశావతారం ఆహుః తదవతారయాథాత్మ్యవేదిన ఇతి శేషః. కథంభూతం? హైహయానాం కార్తవీర్యాదీనాం కులస్యాంతకః నాశకః యో రామ ఇమాం మహీం త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం నిఃక్షత్రియాం క్షత్రబీజరహితాం చక్రే. ౧౪

(దృప్త మితి) ఫల్గున్యల్పే అంహ స్యపరాధే కృతేఽపి క్షత్రం క్షత్రకుల మహన్ హతవాన్, కథంభూతం? దృప్తం గర్వితం పృథ్వ్యా భారం భారావహం అబ్రహ్మణ్యం బ్రాహ్మణేష్వసాధు రజ స్తమోభ్యాం వృతమ్, ౧౫

తత్ర ఫల్గున్యపి కృతేఽంహసి క్షత్ర మహ న్నిత్యుక్త్యా లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి రాజా (కి మితి) అకృతాత్మభి ర్దురాత్మభిః రాజన్యైః కృతం త దంహః కిం కిం స్వరూపం కీదృశం చ యేనాంహసా హేతునా పౌనఃపున్యేన క్షత్రియాణాం కులం నష్టమ్, ౧౬

(పరశురామావతారః)

శ్రీశుక ఉవాచ –

హైహయానా మధిపతి రర్జునః క్షత్రియర్షభః,
దత్తం నారాయణాంశాంశ మారాధ్య పరికర్మభిః. ౧౭

బాహూ న్దశశతం లేభే దుర్ధర్షత్వ మరాతిషు.
అవ్యాహతేంద్రియౌజశ్శ్రీతేజోవీర్యయశోబలమ్ ౧౮

యోగేశ్వరత్వ మైశ్వర్యం గుణా యత్రాణిమాదయః,
చచారావ్యాహతగతి ర్లోకేషు పవనో యథా ౧౯

స్త్రీరత్నై రన్వితః క్రీడ న్రేవామ్భసి మదోత్కటః
వైజయంతీం స్రజం బిభ్ర ద్రురోధ సరితం భుజైః ౨౦

విప్లావితం స్వశిబిరం ప్రతిస్రోత స్సరిజ్జలైః

ఏవం పృష్టో మునిః కార్తవీర్యార్జునేన కృత మపరాధం వక్తుం తస్య హేతు మైశ్వర్యాదిక మాహ (హైహయానా మితి షడ్భిః) హైహయానాం జనపదానా మధిపతిః పురుషర్షభోఽర్జునః కార్తవీర్యః పరికర్మభిః పరిచర్యాభిః నారాయణాంశావతారభూతం దత్తం దత్తాత్రేయ మారాధ్య ౧౭

దశశతం సహస్రం బాహూ౯ అరాతిషు శత్రుషు దుర్ధరత్వం దుస్సహత్వ మవ్యాహత మింద్రియాదికం యోగేశ్వరత్వ మైశ్వర్యం చ లేభే లబ్ధవాన్ ఇంద్రియాదీనాం సమాహారద్వంద్వ స్తతోఽవ్యాహతశబ్దేన కర్మధారయః తత్ర ఓజో బుద్ధిబలం తేజ శ్శరీరకాంతిః వీర్య మింద్రియబలం యశః కీర్తిః బలం శరీరబలం ఐశ్వర్యం విశినష్టి. యత్ర యస్మి న్నైశ్వర్యే అణిమాదయో గుణాః ఏవం లబ్ధసహస్రబాహ్వాది రర్జునః పవనో యథా తద్వ ల్లోకేష్వవ్యాహతగతి ర్విచచార. ౧౮-౧౯

స్త్రీభి రితి స కదాచిత్ స్త్రియ ఏవ రత్నాని తై రావృతః వైజయంతీం స్రజం బిభ్రాణః రేవామ్భసి నర్మదాజలే క్రీడన్ మదోద్రిక్త స్సరితం రేవాం భుజై రురోధ ౨౦

(విప్లావిత మితి) తదా దశాననో దిగ్విజయాయ మాహిష్మత్యాః అర్జునపుర్యా స్సమీపే నర్మదాయాం శిబిరే దేవపూజాం కుర్వన్ తేన ప్రవాహస్యావరోధా త్ప్రతిస్రోతసః ప్రత్యుద్గత

నామృష్య త్తస్య తద్వీర్యం వీరమానీ దశాననః ౨౧

గృహీతో లీలయా స్త్రీణాం సమక్షం కృతకిల్బిషః,
మాహిష్మత్యాం సంనిరుద్ధో ముక్తో యేన కపి ర్యథా ౨౨

స ఏకదా తు మృగయాం విచర న్విజనే వనే.
యదృచ్ఛయాఽఽశ్రమపదం జమదగ్నే రుపాగమత్. ౨౩

తస్మై స నరదేవాయ ముని రర్హణ మాహరత్,
ససైన్యామాత్యవాహాయ హవిష్మత్యా తపోధనః ౨౪

స వీర స్తత్ర తం దృష్ట్వా హ్యాత్మైశ్వర్యాతిశాయినమ్,
తన్నాద్రియ తాగ్నిహోత్ర్యాం సాభిలాష స్సహైహయః. ౨౫

హవిర్ధానీ మృషే ర్దర్పా న్నరా న్హర్తు మచోదయత్,
తే తాం మాహిష్మతీం నిన్యు స్సవత్సాం క్రందతీం బలాత్ ౨౬

ప్రవాహాయా స్సరితో నర్మదాయా జలై రాప్లావితం స్వశిబిర మాలక్ష్య తస్మాదపి వీర మాత్మానం మన్యమానః తస్య కార్తవీర్యస్య తద్వీర్యం నామృష్య న్నమమర్ష, కింతు త మభ్యద్రవ దితి శేషః ౨౧

(గృహీత ఇతి) తతః కృతికిల్బిషః క్రీడంత మభిభవితుం ప్రవృత్తో దశాననః స్త్రీణాం సమక్షం యేనార్జునేన లీలయా గృహీతః మాహిష్మత్యాం పుర్యాం సన్నిరుద్ధః పశ్చా న్ముక్త శ్చ యథా కపి ర్గృహీతో ముచ్యతే తద్వత్ అనేన రావణా దప్యతిశయితవీర్యవత్త్వ ముక్తమ్ ౨౨

ఇదానీం తత్కృత మపరాధం దర్శయ న్నాహ (స ఏకదేత్యాదినా) సోర్జునః కదాచి ద్విపినే సుచిరం మృగయాం విచరన్ కుర్వన్ యదృచ్ఛయా జమదగ్నే రాశ్రమస్థాన ముపాగమత్ ౨౩

(తస్మా ఇతి) తస్మై ఆగతాయ నరదేవాయార్జునాయ సైన్యామాత్యవాహనసహితాయ స ముని ర్జమదగ్ని స్తపోధనో హవిష్మత్యా కామధేన్వా అర్హణ మాతిథ్య మాహర చ్చక్రే. ౨౪

(స ఇతి) తదా సోఽర్జునః ఆత్మన ఐశ్వర్యా దప్యతిశయిత మద్భుతం వీర్యం సామర్థ్యం దృష్ట్వా తదర్హణం నాద్రియత నాదృతవాన్. కింతు స హైహయోఽర్జునః అగ్నిహోత్ర్యాం హోమధేనౌ సాభిలాషో భటాన్ దృష్ట్వా ఋషే ర్హవిర్ధానీం ధేనుం హర్తు మచూచుదత్ తే చోదితా నరా సవత్సాం క్రందతీం క్రోశంతీం హవిర్ధానీం బలా త్ప్రసహ్య మాహిష్మతీం పురీం నిన్యుః ౨౫-౨౬

(పరశురామావతారః)

అథ రాజని నిర్యాతే రామ స్స్వాశ్రమ మాగతః,
శ్రుత్వా త త్తస్య దౌరాత్మ్యం చుక్రోధాహి రివాహతః ౨౮

ఘోర మాదాయ పరశుం సతూణం వర్మ కార్ముకమ్,
అన్వధావత దుర్ధర్షో మృగేంద్ర ఇవ యూథపమ్ ౨౯

త మాపతంతం భృగువర్య మోజసా ధనుర్ధరం బాణపరశ్వథాయుధమ్,
ఐణేయచర్మామ్బర మర్కధామభి ర్యుతం జటాభి ర్దదృశే పురీం విశన్ ౩౦

అచోదయ ద్ధస్తిరథాశ్వపత్తిభి ర్గదాసిబాణర్ష్టిశతఘ్నిశక్తిభిః,

(అథేతి) అథ రాజ న్యర్జునే నిర్యాతే నిర్గతే సతి పూర్వం క్వచి ద్గతో రామః పితు రాశ్రమ మాగత స్తస్యార్జునస్య త ద్దౌరాత్మ్యం శ్రుత్వా ఆహత స్తాడితః అహి స్సర్ప ఇవ చుక్రోధ క్రుద్ధో బభూవ ౨౮

(ఘోర మితి) తతో ఘోరం భీషణం పరశుం సతూణం కార్ముకం, వర్మ కవచం చాదాయ మృగేంద్ర స్సింహో యూథపం గజం ప్రతీవ దురాధర్షోఽన్వధావత్ అర్జునం పృష్ఠతోఽను సృత్యాధావత్ ౨౯

(త మితి.) తత స్త మాపతంతం భృగువర్యం రామం పురీం విశ న్నర్జునో దదర్శ కథంభూతం? ఓజసా ఉపలక్షిత మితిశేషః. ఓజసా ఆపతంత మితి వా బాణపరశ్వథౌ బాణపరశూ ఆయుధే యస్య తం ఐణేయం చర్మ కృష్ణాజిన మమ్బరం యస్య తం అర్కస్యేవ ధామ తేజో యాసాం తాభి ర్జటాభి ర్యుతమ్ ౩౦

(అచోదయ దితి) తతోఽర్జునః హస్త్యాదిభి ర్గదాదిభి శ్చ అతిభీషణా స్సప్తదశాక్షౌహిణీ స్సేనా అచూచుదత్. ఋష్టిశతఘ్నిశక్తయః ఆయుధవిశేషాః తా శ్చాక్షౌహిణీ ర్భగవా న్రామో భార్గవ ఏకోఽసహాయ ఏవాసూదయత్ జఘాన. హస్తినో గజాః, పత్తయః పదాతయః, రథానా మేకవింశతిసహస్రాణి అష్టౌ శతాని సప్తతి శ్చైకా ఏవం గజానా మపి నరాణాం తు శతసహస్రాణి నవసహస్రాణి చ పంచాశదధికాని త్రీణి శతాని చ అశ్వానాం తు సహస్రాణి షట్షష్టిః షట్చేతి సంకలయ్యైకా అక్షౌహిణీ

అక్షౌహిణీ స్సప్తదశాతిభీషణా స్తా రామ ఏకో భగవా నసూదయత్. ౩౦

యతో యతోఽసౌ ప్రహర త్పరశ్వధో మనోఽనిలౌజాః పరచక్రసూదనః,
తత స్తత శ్ఛిన్నభుజోరుకంధరా నిపేతు రుర్వ్యాం హతసూతవాహనాః ౩౧

దృష్ట్వా స్వసైన్యం రుధిరౌఘకర్దమే రణాజిరే రామకుఠారసాయకైః,
వివృక్ణవర్మధ్వజచాపవిగ్రహం నిపాతితం హైహయ ఆపత ద్రుషా ౩౨

అథార్జునః పంచశతేషు బాహుభి ర్ధనుస్సు బాణా న్యుగప త్స సందధే.
రామాయ రామోఽస్త్రభృతాం సమగ్రణీ స్తాన్యేకధన్వేషుభి రచ్ఛిన త్సమమ్ ౩౩

జ్ఞేయా తథా చోక్తం మహాభారతే ఆదిపర్వణి ద్వితీయేఽధ్యాయే "ఏకోరథో గజ శ్చైకః నరాః పఞ్చ పదాతయః, త్రయ శ్చ తురగా స్తజ్జ్ఞైః పత్తి రిత్యభిధీయతే। పత్తింతు త్రిగుణా మేతాం విదు స్సేనాముఖం బుధాః, త్రీణి సేనాముఖా న్యేకో గుల్మ ఇత్యభిధీయతే। త్రయో గుల్మా గణో నామ వాహినీ తు గణా స్త్రయః, స్మృతా స్తిస్ర స్తు వాహిన్యః పృతనేతి విచక్షణైః చమూ స్తు పృతనా స్తిస్ర శ్చమ్వ స్తిస్ర స్త్వనీకినీ అనీకినీం దశగుణా మాహు రక్షౌహిణీం బుధాః, అక్షౌహిణ్యా స్తు సఙ్ఖ్యాతా రథానాం ద్విజస త్తమాః. సఙ్ఖ్యాగణితతత్త్వజ్ఞై స్సహస్రా ణ్యేకవింశతిః, శతా న్యుపరి చాష్టౌ చ తథా భూయ శ్చ సప్తతిః గజానాం తు పరీమాణం తావ దేవాత్ర నిర్దిశేత్, జ్ఞేయం శతసహస్రం తు సహస్రాణి తథా నవ నరాణా మధిపం చాశ చ్ఛతాని త్రీణి చానఘాః, పఞ్చషష్టిసహస్రాణి తథాశ్వానాం శతాని చ దశోత్తరాణి షట్ప్రాహు ర్యథావదభిసఙ్ఖ్యయా "ఏతా మక్షౌహిణీం ప్రాహు స్సఙ్ఖ్యాతత్త్వవిదో జనా" ఇతి. ౩౦

(యతో యత ఇతి) ప్రహరన్ పరశ్వధో యస్య అనలస్యేవ ఓజ స్తేజో యస్య అసౌ రామః పరేషాం చక్రం సైన్యమండలం సూదయతీతి తథాభూతో యత్ర యతో యత్ర యత్ర సైన్యే విచక్రమ ఇతి శేషః తత స్తత్ర తత్ర ఛిన్నా భుజా ఊరవః కంధరా శ్చ యేషాం హతా స్సూతా వాహనాని చ యేషాం తే వీరాః నిపేతుః ౩౧

తతో రామస్య కుఠారేణ సాయకై శ్చ వివృక్ణా శ్ఛిన్నా వర్మాదయో యస్య త త్స్వసైన్యం రుధిరౌఘేణ కర్దమో యస్మిన్ తస్మిన్ రణాజిరే యుద్ధాఙ్గణే నిపాతితం దృష్ట్వా హైహయోఽర్జునో రుషా అపతత్ తత్ర విగ్రహో దేహః ౩౨

(అథేతి) అథ పఞ్చశతేషు ధనుష్మద్బాహుభి ర్బాణా న్యుగప త్సోఽర్జునో రామాయ సందధే అథాస్త్రభృతా మగ్రణీ రామ ఏకధన్వీ తా న్బాణా నిషుభి స్సమ మేకదా సమచ్ఛినత్ సంచిచ్ఛేద ౩౩

(పరశురామావతారః)

పున స్స్వహస్తై రచలా న్మృధేఽంఘ్రిపా నుత్క్షిప్య వేగా దభిధావతో యుధి,
భుజా న్కుఠారేణ కఠోరనేమినా చిచ్ఛేద రామః ప్రసభం హస న్నివ. ౩౪

కృత్తబాహో శ్శిర స్తస్య గిరే శ్శృంగ మివాహరత్.
హతే పితరి తత్పుత్రా స్సంఖ్యయా త్వయుతం తదా ౩౫

అగ్నిహోత్రీ ముపాహృత్య సవత్సాం దుద్రువు ర్భయాత్.
స ఉపేత్యాశ్రమం పిత్రే పరిక్లిష్టాం సమార్పయత్ ౩౬

స్వకృతం తత్కృతం రామః పిత్రే భ్రాతృభ్య ఏవ చ,
వర్ణయామాస తచ్ఛ్రుత్వా జమదగ్ని రభాషత. ౩౭

రామ రామ మహాబాహో భవా న్పాప మకారుషీత్.
అవధీ న్నరదేవం య త్సర్వదేవమయం రుషా ౩౮

(పున రితి) పున స్స్వహస్తై రచలా నఙ్ఘ్రిపాం శ్చోత్క్షిప్య యుధి సఙ్గ్రామే వేగా దభిధావతోఽర్జునస్య భుజా న్కఠోరనేమినా కుఠారేణ రామః ప్రహస న్నివ ప్రసభం బలా చ్చిచ్ఛేద ౩౪

(కృత్తేతి) కృత్తా శ్ఛిన్నా బాహవో యస్య తస్యార్జునస్య శిరః గిరే స్సకాశా చ్ఛృఙ్గ మివ జహార ఏవం పిత ర్యర్జునే హతే సతి తస్యార్జునస్య పుత్రాః అయుతసఙ్ఖ్యాకాః భయా దగ్నిహోత్రీం హోమధేనుం సవత్సా ముపాహృత్య సమీప మానీయ రామాయ సమర్ప్యేత్యర్థః దుద్రువుః పలాయాం చక్రిరే తతో రామః ఆశ్రమ ముపేత్య పరిక్లిష్టాం ధేనుం పిత్రే జమదగ్నయే సమార్పయత్ ౩౫-౩౬

త త్స్వేన కృతం కర్మ పిత్రే భ్రాతృభ్య శ్చ వర్ణయాస తద్రామోపవర్ణితం కర్మ శ్రుత్వా జమదగ్ని రబ్రవీత్. ౩౭

(తదేవాహ రామ రామేతి యావ త్సమాప్తి) హేరామ రామ మహాబాహో భవాన్ పాపం కృతవాన్, కిం తత్ య త్సర్వదేవమయం నరదేవ మర్జునం వృథా హతవా నసీతి. ౩౮

వయం హి బ్రాహ్మణా స్తాత క్షమయాఽర్హణతాం గతాః.
యయా లోకగురు ర్దేవః పారమేష్ఠ్య మగా త్పదమ్ ౩౯

క్షమయా రోచతే లక్ష్మీ ర్బ్రాహ్మీ సౌరీ ప్రభా యథా
క్షమిణా మాశు భగవాం స్తుష్యతే హరి రీశ్వరః ४०

రాజ్ఞో మూర్ధాభిషిక్తస్య వధో బ్రహ్మవధా ద్గురుః
తీర్థసంసేవయా చాంహో జహ్యఙ్గాచ్యుతచేతనః ४౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
పంచదశోఽధ్యాయః

కృతాగసో న హననం పాప మిత్యత్రాహ (వయ మితి) వయం బ్రాహ్మణా హి "ఘ్నతుం న ఘాతుకో విప్ర" ఇత్యుక్తవిధాహీతి భావః క్షమయా హేతుభూతయా అర్హణతాం పూజ్యతాం గతాః ప్రాప్తాః క్షమాం ప్రస్తౌతి (యయేతి) లోకగురు ర్దేవో బ్రహ్మా యయా క్షమయా పారమేష్ఠ్యం పరమేష్ఠియోగ్యం పదం స్థానం అగా త్ప్రాప్తవాన్. ౩౯

(క్షమయేతి) క్షమయైవ బ్రాహ్మీ లక్ష్మీః బ్రహ్మకులసంబంధినీ శమదమాదిసంపత్ యథా సౌరీ సూర్యప్రభా తథా రోచతే ప్రకాశతే భగవాన్ హరి రీశ్వరో ఽపి క్షమిణాం క్షమావతా మేవాశు తుష్యతే ప్రసన్నో భవతీతి భావః ४०

(రాజ్ఞేతి) కించ మూర్ధాభిషిక్తస్య సార్వభౌమస్యేత్యర్థః తస్య రాజ్ఞో వధో బ్రహ్మహా ద్విప్రవధా దపి గురుః నితరాం పాపరూపః. అత స్త్వ ముచ్యసే భగవతి న్యస్తా చేతనా జ్ఞానం యస్య తథాభూత స్తీర్థానాం గఙ్గాదీనాం సంసేవయా అంహ స్తత్పాపం జహి అపాకురు ४౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
పంచదశోఽధ్యాయః

అథ షోడశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

పిత్రోపశిక్షితో రామ స్తథేతి కురునందన,
సంవత్సరం తీర్థయాత్రాం చరిత్వాఽఽశ్రమ మావ్రజత్ ౧

కదాచి ద్రేణుకా యాతా గంగాయాం పద్మమాలినమ్,
గంధర్వరాజం క్రీడంత మప్సరోభి రవైక్షత ౨

విలోకయంతీ క్రీడంత ముదకాయ నదీం గతా,
హోమవేళాం న సస్మార కించి చ్చిత్రరథస్పృహా. ౩

కాలాత్యయం తం విలోక్య మునే శ్శాపవిశఙ్కితా.
ఆగత్య కలశం తస్థౌ పురోధాయ కృతాంజలిః ౪

అథ షోడశోఽధ్యాయః

ఎవం పిత్రోపశిక్షిత ఆదిష్టో రామ స్తథేత్యఙ్గీకృత్య. హేకురునందన సంవత్సరం తీర్థచర్యాం చరిత్వా కృత్వా. పున రాశ్రమ మాయయౌ ౧

(కదాచి దితి.) ఏవంస్థితే కదాచి ద్రేణుకా గఙ్గాం ప్రతిగతా తస్యాం కంచి దప్సరోభి స్సహ క్రీడంతం పద్మమాలినం చిత్రరథాఖ్యం గంధర్వరాజ మపశ్యత్ ౨

ఉదకార్థం జలాహరణార్థం నదీం గఙ్గాం గతా రేణుకా క్రీడంతం విలోకయంతీ సతీ కించి దీష చ్చిత్రరథే స్పృహా యస్యా స్తథాభూతా, హోమవేలాం పత్యు రగ్నిహోత్రహోమసమయం, న సస్మార విస్మృతవతీ. ౩

(కాలాత్యయేతి) తతః, కథంచి త్తం కాలాతిక్రమం, విలోక్య విదిత్వా మునేః పత్యు స్సకాశా దాత్మన శ్శాప మాశఙ్కమానా, రేణుకా త్వరయా, ఆగత్య కలశం, పురః పత్యు రగ్రే విధాయ. కృతాఞ్జలిః, తస్థౌ ౪

వ్యభిచారం ముని ర్జ్ఞాత్వా పత్న్యాః ప్రకుపితోఽబ్రవీత్,
ఘ్నతైనాం పుత్రకాః పాపా మిత్యుక్తా స్తే న చక్రిరే. ౫

రామ స్సంచోదితః పిత్రా భ్రాతౄ న్మాత్రా సహావధీత్
ప్రభావజ్ఞో మునే స్సమ్య క్సమాధితపసో శ్చ సః ౬

వరేణ చ్ఛందయామాస ప్రీత స్సత్యవతీసుతః
వవ్రే హతానాం రామోఽపి జీవితం చాస్మృతిం వధే ౭

ఉత్తస్థు స్తే కుశలినో నిద్రాపాయ ఇవాంజసా
పితు ర్విద్వాం స్తపో వీర్యం రామ శ్చక్రే సుహృద్వధమ్ ౮

(వ్యభిచార మితి) తతో మునిర్జమదగ్నిః, పత్న్యాః వ్యభిచారం జ్ఞాత్వా ప్రకుపితః పుత్రా నబ్రవీత్ కి మితి? హేపుత్రకాః పాపా మేనాం ఘ్నత మారయతేతి, ఏవ ముక్తా స్తే పుత్రా న చక్రిరే, మాతృవధ మితి శేషః. ౫

పిత్రా, సంచోదిత ఆజ్ఞాతిలఙ్ఘినాం, భ్రాతౄణాం మాతు శ్చ వధే పరిచోదిత స్స రామః మాత్రా సహ భ్రాతౄ నవధీత్ కథ మేవ మకృత్యం కృతవానితి శఙ్కాం నిరాకుర్వ న్నామం విశినష్టి మునేః పితు ర్య స్సమాధి స్తస్య తపస శ్చ సమ్య క్ప్రభావం జానాతీతి తథాభూతః, యది న హన్యాం మా మపి శప్తుం ప్రభు ర్యది హన్యాం తర్హి పునః ప్రసాదితః పితా, మృతాన్ జీవయితుం సమర్థ ఇతి జానన్నితి భావః ౬

తతః ప్రీత స్సత్యవత్యా స్సుతో జమదగ్ని ర్వరేణ ఛందయామాస, అధ్యయనేన వసతీతివ ద్వరేణేతి హేత్వర్థే తృతీయా. వరార్థం చోదయామాసేత్యర్థః. రామ మితి శేషః తతః పిత్రా వరాయ చోదితో రామః హతానాం. పున ర్జీవనం తేషా మాత్మవధే అస్మృతిం విస్మృతిం చ వవ్రే ౭

తత స్తే భ్రాతర స్సమాతృకాః నిద్రాన్త ఇవాఞ్జసా కుశలినో జీవంత ఉత్తస్థుః నన్వనుచితం కథం కృతవాన్ తత్రాహ (పితు రితి) పూర్వోక్త ఏవాభిప్రాయః శబ్దార్థః స్ఫుటః ౮

(పిత్రాజ్ఞయా పరశురామకృత మాతృవధప్రకారః)

యేఽరునస్య సుతా రాజ న్స్మరంత స్స్వపితు ర్వధమ్,
రామవీర్యపరాభూతా లేభిరే శర్మ న క్వచిత్. ౯

ఏకదాఽఽశ్రమతో రామే సభ్రాతరి వనం గతే,
వైరం సిషాధయిషవో లబ్ధచ్ఛిద్రా ఉపాగమన్ ౧౦

దృష్ట్వాఽగ్న్యగార ఆసీన మావేశితధియం మునిమ్
భగవత్యుత్తమశ్లోకే జఘ్ను స్తే పాపనిశ్చయాః ౧౧

యాచ్యమానాః కృపణయా రామమాత్రాఽతిదారుణాః,
ప్రసహ్య శిర ఉత్కృత్య నిన్యు స్తే క్షత్రబంధవః ౧౨

రేణుకా దుఃఖశోకార్తా నిఘ్నంత్యాత్మాన మాత్మనా

సర్వక్షత్రియవధే కారణం వక్తు మాహ (యేఽర్జునస్య సుతా ఇత్యాదినా) హేరాజ న్నర్జునస్య యే సుతా రామవీర్యేణ పలాయితా స్తే స్వపితు ర్వధం రామకృతం స్మరంతః క్వచిదపి శర్మ సుఖం న లేభిరే. ౯

(ఏక దేతి) కదాచి త్సభ్రాతరి రామే స్వాశ్రమా ద్వనం గతే సతి, వైరం పిషాధయిషవః లబ్ధచ్ఛిద్రాః లబ్ధావసరాః ఉపాగమన్ అర్జునసుతా ఇత్యనుషఙ్గః ౧౦

(దృష్ట్వేతి) తత్రాశ్రమే అగ్న్యగారే అగ్నిహోత్రశాలాయా మాసీనం భగవత్యావేశితధియం సమాహితమనసం మునిం జమదగ్నిం దృష్ట్వా పాప ఏవ నిశ్చయో యేషాం తేఽర్జునసుతా జఘ్నుః హతవంతః ౧౧

(యాచ్యమానా ఇతి) కృపణయా రామమాత్రా రేణుకయా యాచ్యమానాః ఏనం న మారయతేతి శేషః అతిదారుణాః నితరాం క్రూరాః బలా చ్ఛిర ఉత్కృత్య తే క్షత్రబంధవో నిన్యుః నీతవంతః ౧౨

(రేణుకేతి) తదా రేణుకా దుఃఖశోకార్తా దుఃఖం మానసికః, క్లేశః శోకో బాహ్యా స్తాభ్యాం

రామ రామేహి తాతేతి విముక్రోశోచ్చకైస్సతీ ౧౨

తదుపశ్రుత్య దూరస్థా హా రామేత్యార్తవత్స్వరమ్,
త్వరయాఽఽశ్రమ మాసాద్య దదృశుః పితరం హతమ్ ౧౪

తే దుఃఖరోషామర్షార్తిశోకవేగవిమోహితాః
హా తాత సాధో ధర్మిష్ఠ త్యక్త్వాఽస్మాన్స్వర్గతో భవాన్ ౧౫

విలప్యైవం పితు ర్దేహం నిధాయ భ్రాతృషు స్వయమ్,
ప్రగృహ్య రామః పరశుం క్షత్రాంతాయ మనో దధే. ౧౬

గత్వా మాహిష్మతీం రామో బ్రహ్మఘ్నవిహతశ్రియమ్.
తేషాం సశీర్షభీరాజ న్మధ్యే చక్రే మహాగిరిమ్ ౧౭

ఆర్తా పీడితా ఆత్మనా ఆత్మానం ఘ్నంతీ తాడయంతీ సతీ రామరామే త్యేవ ముచ్చై శ్చుక్రోశ ఆజుహావ ౧౩

(హా రామేతి) ఆర్తస్వరం దూరస్థాః శ్రుత్వా సుతా స్త్వరయా ఽశ్రమ మాగత్య హతం పితరం దదృశుః ౧౪

(త ఇతి) తే జమదగ్నే స్సుతాః, దుఃఖాదీనాం వేగేన విమోహితాః బభూవు రితి శేషః తత్ర దుఃఖం మానసిక ఉపతాపః రోషః క్రోధః అమర్షో ఽక్షమా, ఆర్తి ర్దైన్యం, శోకో రోదనమ్ తతో రామః హా తాతేత్యాదిరూపేణ విలప్య, పితు ర్దేహం భ్రాతృషు నిధాయ పితు ర్దేహం రక్షతేతి భ్రాతౄ నాదిశ్యేత్యర్థః స్వయం పరశుం ప్రగృహ్య క్షత్రాంతాయ క్షత్రకులనాశాయ మనో దధే సఙ్కల్పం చకార ౧౫–౧౬

(గత్వేతి) తత స్స రామః బ్రహ్మఘ్నై ర్విహతా శ్రీ ర్యస్యా స్తాం మాహిష్మతీం, గత్వా తస్యాః పుర్యాః, మధ్యే హైహయానాం శిరోభిః మహాగిరిం చక్రే చకార ౧౭

(పిత్రాజ్ఞయా పరశురామకృతమాతృవధప్రకారః)

తద్రక్తేన నదీం ఘోరా మబ్రహ్మణ్యభయావహామ్.
హేతుం కృత్వా పితృవధం క్షత్రేఽమంగళకారిణి ౧౮
త్రిస్సప్తకృత్వః పృథివీం కృత్వా నిఃక్షత్రియాం ప్రభుః,
శమంతపంచకే చక్రే శోణితోదా న్హ్రదా న్నృప ౧౯

(తద్రక్తేనేతి,) తేషాం రక్తేన అబ్రహ్మణ్యానాం భయావహాం ఘోరాం నదీం చ చక్రే తథాఽపి సర్వక్షత్రవధే కిం కారణం తత్రాహ హేతుం కృత్వేతి సార్ధేన క్షత్రే అమఙ్గళకారిణి అన్యాయవర్తిని సతి పితృవధం, హేతుం నిమిత్తం కృత్వా ప్రభూ రామః త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం పృథ్వీం నిఃక్షత్రియాం క్షత్రబీజరహితాం కృత్వా శమంతపఞ్చకాఖ్యే దేశే శోణితోదకాన్ హ్రదాన్ పఞ్చేతి శేషః చక్రే హేనృప అత్ర శోణితోదాన్ హ్రదా న్నృపేతి పారస్తు సాంప్రదాయికః హ్రదా న్నవేతి త్వపపారః తద్దేశే శమంతపఞ్చకశబ్దప్రవృత్తౌ శోణితోదకహ్రదపఞ్చకసమీపవర్తిత్వస్యైవ నిమిత్తత్వాత్ నవేతి పారే శమంతనవకశబ్దప్రయోగాపత్తేః తథా చోక్తం మహాభారతే ఆదిపర్వణి ద్వితీయేధ్యాయే 'శమంతపఞ్చక మితి యదుక్తం సూతనందన ఏతత్సర్వం యథాన్యాయం శ్రోతు మిచ్ఛామహే వయ' మితి పృష్టో మునిస్సూత ఆహ 'త్రేతాద్వాపరయో స్సన్ధౌ రామః ప్రహరతాం వరః, అసకృ త్పార్థివం క్షత్రం జఘానామర్షచోదితః, స సర్వం క్షత్ర ముత్సాద్య స్వవీర్యేణానలద్యుతిః, శమంతపఞ్చకె పఞ్చ చకార రుధిరహ్రదాన్, సతేషు రుధిరామ్భస్సు హ్రదేషు క్రోధమూర్ఛితః పితౄన్సంతర్పయామాస రుధిరేణేతి నశ్శ్రుతం అధర్చికాదయోఽభ్యేత్య పితరో బ్రాహ్మణర్షభమ్. తం క్షమస్వేతి షిషిదు స్తత స్స విరరామ హ, తేషాం సమీపే యో దేశో హ్రదానాం రుధిరామ్భసామ్ శమంతపఞ్చక మితి తత్పుణ్యం పరికీర్త్యతే, యేన లిఙ్గేన యో దేశో యుక్త స్సముపలక్ష్యతే, తేనైవ నామ్నా తం దేశం వాచ్య మాహు ర్మనీషిణ'' ఇతి అత్ర 'తేషాం సమీపే యో దేశ' ఇతి సమీపశబ్దేన శమంతశబ్దార్థ ఉక్తః శమంత స్సమనంతర స్సమీపదేశః పరితో దేశ ఇతి యావత్ తేషాం రుధిరాంభసా మిత్యనేన పఞ్చకశబ్దార్థః షష్ఠీసమాస శ్చ ప్రదర్శితః శమంతశబ్దస్య పూర్వనిపాత స్తు ఆర్షః యేన లిఙ్గేనేత్యనేన తదేవ తచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్త మిత్యుక్తం అతో నృపేత్యేవ పార స్సాధుః అన్యథోదాహృతభారతవిరోధాపత్తేః నను రుధిరోదకహ్రదపఞ్చకనిర్మాణానంతరభావి తద్దేశస్య తన్నామధేయం తత్కథం శమంతపఞ్చకే పఞ్చ చకార రుధిరహ్రదానితి భారతవచనం, ప్రకృతం శ్రీభాగవతవచనం చోపపద్యత ఇతి చేన్న సూత్రశాటకాది సంజ్ఞావద్భావిసంజ్ఞావిజ్ఞానా దుపపత్తేః త్రిస్సప్తకృత్వో రేణుకయా దుఃఖావేశా దుదరతాడనం కృతం, తతో రామ స్తావత్కృత్వః క్షత్ర ముత్సాదితవా నితి ప్రసిద్ధి మపేక్ష్య తత్ర తత్ర త్రిస్సప్తకృత్వ ఇత్యుచ్యతే

౧౮-౧౯

పితుః కాయేన సంధాయ శిర ఆదాయ బర్హిషి.
సర్వదేవమయం దేవ మాత్మాన మయజ న్మఖైః ౨౦

దదౌ ప్రాచీం దిశం హోత్రే బ్రహ్మణే దక్షిణాం దిశమ్.
అధ్వర్యవే ప్రతీచ్యాశాం ఉద్గాత్రే హ్యుత్తరాం దిశమ్ ౨౧

అన్యేభ్యోఽవాంతరదిశః కశ్యపాయ చ మధ్యతః,
ఆర్యావర్త ముపద్రష్ట్రే సదస్యేభ్యః తతః పరమ్ ౨౨

తత శ్చావభృథస్నానవిధూతాశేషకిల్బిషః,
సరస్వత్యాం బ్రహ్మనద్యాం రేజే వ్యభ్ర ఇవాంశుమాన్ ౨౩

స్వదేహం జమదగ్ని స్తు లబ్ధ్వా సంజ్ఞానలక్షణమ్
ఋషీణాం మణ్డలే సోఽభూ త్సప్తమో రామపూజితః ౨౪

(పితు రితి,) తతః పితు శ్శిర ఆదాయ, త ద్బర్హిషి యజ్ఞే పితుః కాయేన సహ సంయోజ్య మఖైః క్రతుభి స్సర్వదేవమయం దేవం పరమాత్మాన మయజత ౨౦

(దదా వితి) తతః ప్రాచీం దిశం హోత్రే దక్షిణాం తు దిశం బ్రహ్మణే ప్రతీచ్యాశాం ప్రతీచీం దిశ, మధ్వర్యవే ఉత్తరాం దిశ ముద్గాత్రే. ౨౧

అవాంతరదిశః ఆగ్నేయాదిదిశః, అన్యేభ్యః ఋత్విగ్భ్యః, మధ్యమాం దిశం కాశ్యపాయ తత్రాప్యార్యావర్తం వింధ్యహిమవత్పర్వతమధ్యదేశ ముపద్రష్ట్రే తత ఆర్యావర్తా త్పరం పరిత స్తం దేశం విభజ్యేతి శేషః, సదస్యేభ్యో, దదౌ ౨౨

(తత ఇతి,) తత శ్చ అవభృథస్నాతః క్రత్వవసానికే అవభృథాఖ్యే కర్మణి స్నాతః విధూతా న్యశేషాణి కిల్బిషాణి యేన తథాభూతః విగతాభ్ర స్సూర్య ఇవ సరస్వత్యాఖ్యాయాం బ్రహ్మనద్యాం రరాజ ౨౩

స జమదగ్ని స్తు సంజ్ఞానం స్మృతి స్తదేవ లక్షం చిహ్నం యస్య తం స్వదేహం లబ్ధ్వా రామేణ పూజితః సప్తర్షీణాం మండలే సప్తమః ఋషి రభూత్ ౨౪

(పిత్రాజ్ఞయా పరశురామకృతమాతృవధప్రకారః)

జామదగ్న్యోఽపి భగవా న్రామః కమలలోచనః,
ఆగామి న్యంతరే రాజ న్వర్తయిష్యతి వై బృహత్ ౨౫

ఆస్తేఽద్యాపి మహేంద్రాద్రౌ న్యస్తదండః ప్రశాంతధీః,
ఉద్గీయమానచరిత స్సిద్ధగంధర్వచారణైః ౨౬

ఏవం భృగుషు విశ్వాత్మా భగవా న్హరి రీశ్వరః
అవతీర్య పరం భారం భువోఽహ న్బహుశో నృపాన్, ౨౭

గాధే రభూ న్మహాతేజా స్సమిద్ధ ఇవ పావకః.
తపసా క్షాత్ర ముత్సృజ్య యో లేభే బ్రహ్మవర్చసమ్ ౨౮

(జామదగ్న్యేతి) భగవాన్ జామదగ్న్యః కమలలోచనో రామోఽపి హేరాజన్ ఆగామిన్యనంతరే బృహద్వేదం ప్రవర్తయిష్యతి సప్తర్షిష్వేకతమో భవిష్యతీత్యర్థః ౨౫

అధునా తు మహేంద్రాఖ్యే అద్రౌ పర్వతే ఆస్తే. కథంభూతః? న్యస్త స్త్యక్తః దండః క్షత్రవధాదిరూపో యేన ప్రశాంతా ధీ ర్యస్య సిద్ధాదిభి రుపగీయమానం చరితం యస్య తథాభూతః ౨౬

రామచరిత్రం నిగమయతి (ఏవ మితి) హే నృప ఇత్థం భగవా న్విశ్వాత్మా హరి రీశ్వరో భృగు ష్వవతీర్య భువః పృథ్వ్యాః పరం భార మధికం భారరూపం క్షత్రం బహుశో హతవాన్ నృపా నితి పారే భారమేవాహ నృపానితి బహుశ ఇత్యనేన కశ్చి దవశేషిత స్స్యా దితి సూచ్యతే తదేవోక్తం పురస్తాత్ ''అశ్మకా న్మూలకో జజ్ఞే యః స్త్రీభిః పరిరక్షితః, నారీకవచ ఇత్యుక్తో నిఃక్షత్రే మూలకోఽభవ'' దితి ౨౭

త దేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తం పరశురామచరిత్ర ముపవర్ణిత ముపసంహృత్య ప్రస్తుతం గాధే ర్వంశ మాహ (గాధే రితి) గాధే రభూ ద్విశ్వామిత్రాఖ్యః పుత్ర ఇతి శేషః తం విశినష్టి. మహా స్తేజో యస్య కి ఇవ సమిద్ధో జ్వలితోఽగ్ని రివ యో విశ్వామిత్ర స్తపసా హేతుభూతేన క్షత్రం క్షత్రజాతిం త్యక్త్వా బ్రహ్మవర్చసం లేభే బ్రహ్మర్షితాం ప్రాప్త ఇత్యర్థః తస్య బ్రహ్మవర్చసాపహా తపశ్చర్యాయాం హేతు ర్బ్రహ్మమంత్రాభిమంత్రితచరుప్రభావ ఇతి భావః. ౨౮

విశ్వామిత్రస్య చైవాస న్పుత్రా ఏకశతం నృప,
మధ్యమ స్తు మధుచ్ఛందో మధుచ్ఛందస ఏవ తే ౨౯

పుత్రం కృత్వా శునశ్శేఫం దేవరాతం చ భార్గవమ్
ఆజీగర్తిం సుతా నాహ జ్యేష్ఠ ఏష ప్రకల్ప్యతామ్ ౩౦

(విశ్వామిత్రస్యేతి,) హేనృప విశ్వామిత్రస్య చ పుత్రా ఏకశతం సంబభూవుః తత్ర మధ్యమో మధుచ్ఛంద స్తత్సంబంధా దన్యేఽపి సర్వే తద్భ్రాతరో లిఙ్గసమవాయన్యాయేన ప్రాణభృత ఉపదధాతీతివ న్మధుచ్ఛందస ఏవ మధుచ్ఛన్దో నామాన ఏవ బభూవుః తథా చ శ్రుతిః "విశ్వామిత్ర స్యైకశతం పుత్రా ఆసుః పఞ్చాశదేవ జ్యాయాంసో మధుచ్ఛందసః పఞ్చాశత్కనీయాంస" ఇత్యాది ౨౯

య త్ప్రతిజ్ఞాతం "శునశ్శేఫస్య మాహాత్మ్య ముపరిష్టా త్ప్రవక్ష్యత" ఇతి తదవసరప్రాప్తం వక్తుం విశ్వామిత్రస్య కంచి ద్వృత్తాంత మాహ (పుత్ర మితి) స విశ్వామిత్రః ఆజీగర్తిం ఆజిగర్తస్య సుతం భార్గవగోత్రజం దేవైర్దత్తప్రాణత్వా ద్దేవరాతాపరనామధేయం శునశ్శేఫం పుత్రం కృత్వా పుత్రత్వేన పరిగృహ్య స్వసుతా నేకశతసఙ్ఖ్యాకా నాహ కి మితి? ఎష శునశ్శేఫః జ్యేష్ఠః ప్రకల్ప్యతాం యుష్మాభి ర్జ్యేష్ఠభ్రాతృత్వేనాభ్యుపగమ్యతా మితి. అత్రేదం కథాశరీరమనుసన్ధేయం - శునశ్శేఫో భృగుకులప్రసూతత్వా ద్భార్గవః స ఏవ దేవరాతః దేవై ర్దత్తప్రాణత్వాత్ స ఏవాజీగర్తిః అజీగర్తస్య మధ్యమః పుత్రః మధ్యమత్వా దేవ పితృభ్యాం మమతాం విహాయ విక్రీతో హరిశ్చంద్రపుత్రేణ రోహితేనానీతో యజ్ఞీయ పశుత్వేన హరిశ్చంద్రాయ సమర్పిత స్తేన యూపే బద్ధః ప్రాణరక్షణార్థం విశ్వామిత్రం శరణం గత స్తదుపదిష్టమంత్రై స్తుతవరుణాదిభి ర్దత్తప్రాణో బభూవ తం చ విశ్వామిత్రః కృపయా పుత్రత్వేన పరిగృహ్య మధ్యమస్య మధుచ్ఛందసో జ్యేష్ఠాన్ స్వపుత్రాన్ ఇమం జ్యేష్ఠం కురుతేత్యుక్తవాన్ తత స్తైః ప్రత్యాఖ్యాత స్తాన్ మ్లేచ్ఛా భవతేతి శప్త్వా కనిష్ఠా నాహ తత స్తథేత్యఙ్గీకృత్య పఞ్చాశతా కనిష్ఠైస్సహ మధుచ్ఛందా స్తం జ్యేష్ఠత్వేన పరిజగ్రాహ .తదేత దత్రోచ్యతే (పుత్రం కృత్వేత్యాదినా యాంత్సమాప్తి) తదేవం శునశ్శేఫస్య విశ్వామిత్రపుత్రేషు జ్యేష్ఠత్వ మవగమ్యతే తథా ఆశ్వలాయన బోధాయనాదిభిః కౌశికానాం దేవరాతప్రవరిత్వ ముక్తం ప్రవర శ్చ తస్మిన్నేవ వంశేఽవాంతరభేదః న తు వంశాంతరం, తథా చ స్మృతిః 'ఏక ఏవ ఋషి ర్యావ త్ప్రవరేష్వనువర్తతే తావ త్సమానగోత్రత్వం వినా భృగ్వఙ్గిరోగణా' దితి ౩౦

(పిత్రాజ్ఞయా పరశురామకృతమాతృవధప్రకారః)

యో వై హారిశ్చంద్రమఖే విక్రీతః పురుషః పశుః
స్తుత్వా దేవా న్ప్రజేశాదీ న్మ్ముముచే పాశబంధనాత్ ౩౧
యో రాతో దేవయజనే దేవై ర్గాధిషు తాపసః.
దేవరాత ఇతి ఖ్యాత శ్శునశ్శేప స్తు భార్గవః ౩౨
యే మధుచ్ఛందసో జ్యేష్ఠాః కుశలం మేనిరే న తత్,
అశప త్తా న్మునిః క్రుద్ధో మ్లేచ్ఛా భవత దుర్జనాః ౩౩
స హోవాచ మధుచ్ఛందా స్సార్ధం పంచాశతా తతః,
య న్నో భవా న్సంజానీతే తస్మిం స్తిష్ఠామ హే వయమ్ ౩౪
జ్యేష్ఠం మంత్రదృశం చక్రు స్త్వా మన్వంచో వయం స్మ హి,

తత్ర కథం భృగువంశజస్య దేవరాతస్య కౌశికప్రవరత్వ మిత్యాశఙ్క్య తదుపపాదనాయ ప్రవృత్తోయం పుత్రం కృత్వేతి శ్లోకః స చ వ్యాఖ్యాతః యదుక్తం జ్యేష్ఠ ఏవ ప్రకల్ప్యతా మితి తదేవ స్ఫుటయితుం శునశ్శేఫం విశినష్టి (య ఇతి ద్వాభ్యాం) యో వై శునశ్శేఫః విక్రీతః పితృభ్యా మితి శేషః హారిశ్చంద్రకర్తృకే మఖే పురుషపశు ర్బభూవ, య శ్చ జలేశాదీ న్వరుణాదీన్ స్తుత్వా విశ్వామిత్రోపదిష్టమన్త్రై రితి శేషః పాశబంధనా న్మ్ముముచే అముచ్యత ౩౧

య శ్చ దేవయజనే వరుణాదిదేవతారాధనాత్మకే హారిశ్చంద్రమఖే దేవై ర్వరుణాదిభిః రాతో దత్తో దత్తప్రాణ ఇతి యావత్ గాధిషు గాధివంశజేషు దేవరాత ఇతి ఖ్యాత స్స శునశ్శేఫో భార్గవః భృగువంశజః. ౩౨

పిత్రా జ్యేష్ఠ ఏష ప్రకల్ప్యతా మిత్యుక్తే యే మధుచ్ఛందస స్తేషు యే జ్యేష్ఠాః పఞ్చాశ త్తే పిత్రోక్తం కుశలం న మేనిరే నాఙ్గీకృతవంతః తతః క్రుద్ధో ముని ర్విశ్వామిత్ర స్తాన్ హేదుర్జనా మ్లేచ్ఛా భవతేత్యశపత్ ౩౩

తత స్స మధుచ్ఛందా మధ్యమః పఞ్చాశతా కనిష్ఠై ర్భ్రాతృభి స్సహ పితర మాహ కి మితి. య ద్భవా న్నో௨స్మా న్విజానీతే ఆదిశతి, తస్మి న్నాదేశే వయం తిష్ఠామహే ఆజ్ఞాం కరవామేతి ౩౪

ఏవ ముక్త్వా తత స్తం దేవరాతం మంత్రదృశం "కస్య నూనం కరమ పస్యామృతానా" మిత్యాదిమంత్రాణాం ద్రష్టారం జ్యేష్ఠం చక్రుః, కరణప్రకారం దర్శయతి త్వా మన్వఞ్చో వయం స్మహీతి

విశ్వామిత్ర స్సుతా నాహ వీరవంతో భవిష్యథ 35
యే మానం మేఽనుగృహ్ణంతో వీరవంత మకర్త మామ్.
ఏష వః కౌశికా వీరో దేవరాత స్త మన్విత,
అన్యే చాష్టకహారీతజయంతసుమదాదయః 36
ఏవం కౌశికగోత్రం త ద్వైశ్వామిత్రైః పృథగ్విధమ్,
ప్రవరాంతర మాపన్నం తద్ధి హ్యేవం ప్రకల్పితమ్ 37

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, షోడశోఽధ్యాయః

వయం సర్వే త్వా మన్వఞ్చః స్మ హి అనుగంతారః స్మ భవామ, ఏవ కనిష్ఠా భవామేత్యర్థః తతో విశ్వామిత్రః ప్రీత స్తాన్ సుతాన్ యూయం వీరవంతో భవిష్యథ పుత్రవంతో భవిష్యథే త్యనుగ్రాహ 35

కోఽస్మాసు తవేదృశోఽనుగ్రహ హేతు రిత్యత్రాహ (యి ఇతి) యే యూయం మానం పూజ్యతాం అనుగృహ్ణంతః అనువర్తమానా స్సంతః యద్వా మానం ప్రమాణం మమ నిశ్చయ మనుగృహ్ణంతః అనుపాలయంతః. మాం వీరవంతం పుత్రవంతం అకర్త కృతవంతః మన్మాన ప్రత్యాఖ్యానే యూయ మపి శప్యేధ్వం దేవరాత శ్చ హీయేత అతోఽహ మవీరవాన్ స్యాం తథా తు న కృతం యుష్మాభి రితీమం గుణం పశ్య న్ననుగృహీతవా నస్మీతి భావః హేకుశికాః ఏష దేవరాతః వః యుష్మదీయః కౌశిక ఏవ, కుతః యతో వీరః మత్పుత్రః అమేన మన్విత అనుగచ్ఛత తతోఽన్యే ష్టకాదయ స్తస్య విశ్వామిత్రస్య పుత్రా స్సంబభూవు రిత్యర్థః 36

ఉపసంహరతి (ఏవ మితి) ఏకే శప్తాః ఏకేఽనుగృహీతాః అన్య స్తు పుత్రత్వేన స్వీకృత ఇత్యేవం తత్కౌశికగోత్రం విశ్వామిత్రైః పృథగ్విధం నానాప్రకారం జాతం తత శ్చ ప్రవరాంతర మాపన్నం కుతః హి యస్మాత్ ఏవం దేవరాతజ్యేష్ఠత్వేన తత్ప్రకల్పితమ్ 37

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
షోడశోఽధ్యాయః

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

యః పురూరవసః పుత్ర ఆయు స్తస్యాభవ న్సుతాః,
నహుషః క్షత్రవృద్ధ శ్చ రజి రమ్భ శ్చ వీర్యవాన్. ౧

అనేనా ఇతి రాజేంద్ర క్షత్రవృద్ధాన్వయం శృణు,
క్షత్రవృద్ధసుతస్యాసన్ సుహోత్రస్యాత్మజా స్త్రయః. ౨

కాశ్యః కుశో గృత్సమద ఇతి గృత్సమదా దభూత్,
శునక శ్శౌనకో యస్య బహ్వృచప్రవరో మునిః ౩

కాశ్యస్య కాశి స్తత్పుత్రో రాష్ట్రో దీర్ఘతపః పితా,
ధన్వంతరి ర్దీర్ఘతపా దాయుర్వేదప్రవర్తకః ౪

యజ్ఞభు గ్వాసుదేవాంశ స్మృతమాత్రార్తినాశనః,
తత్పుత్రః కేతుమా న్యస్య జజ్ఞే భీమరథ స్తతః ౫

అథ సప్తదశోఽధ్యాయః

తదేవం పురూరవసః పుత్రాణాం పఞ్చానాం కనిష్ఠానాం వంశా నుపవర్ణ్యేదానీం ప్రథమస్యాయో ర్వంశ మాహ (య ఇతి) యః పురూరవసః పుత్రః ఆయు రుక్త స్తస్య నహుషాదయః పఞ్చ సుతాః అభవన్ తత్ర హేరాజేంద్ర తావ త్క్షత్రవృద్ధస్యాన్వయం వంశం శృణు క్షత్రవృద్ధస్య య స్సుత స్సుహోత్ర స్తస్య త్రయ ఆత్మజా ఆసన్ ౧-౨

తా న్నిర్దిశతి (కాశ్య ఇతి) కాశ్యః కుశో గృత్సమద ఇతి. తత్ర గృత్సమదా చ్ఛునక స్సమభవత్, యస్మా చ్ఛునకా చ్ఛౌనకో జాతః స చ బహ్వృచశ్రేష్ఠః మునిః ౩

(కాశ్యస్యేతి) కాశ్యస్య తు పుత్రః కాశిరాజః తతో రాజ్ఞః కాశిరాజా ద్దీర్ఘతపాః జాతః దీర్ఘతపస స్తు ధన్వంతరిః, స చాయుర్వేదస్య ప్రవర్తకః ౪

యజ్ఞభు గ్యజ్ఞభాగభాక్ వాసుదేవస్య భగవతోఽంశభూతః స్మృతమాత్ర ఏవార్తిం రోగం నాశయతీతి తథాభూతః అయం ధన్వంతరి స్సముద్రమథనజాతా ద్ధన్వంతరే రన్యో భగవదంశావతారభూత ఏవ తత్పుత్రో ధన్వంతిరిపుత్రః కేతుమాన్ తతః కేతుమతో భీమరథో జజ్ఞే ౫

దివోదాసో ద్యుమాం స్తస్మా త్ప్రతర్దన ఇతి స్మృతః,
స ఏవ శత్రుజి ద్వత్స ఋతధ్వజ ఇతీరితః ౬

తతః కువలయాశ్వేతి ప్రోక్తోఽలర్కాదయ స్తతః,
షష్టిం వర్షసహస్రాణి షష్టిం వర్షశతాని చ ౭

నాలర్కా దపరో రాజా బుభుజే మేదినీం యువా,
అలర్కా త్సన్నతి స్తస్మా త్సుకేతోఽథ సుకేతనః ౮

ధర్మకేతు స్సుత స్తస్మా త్సత్యకేతు రజాయత,
సత్యకేతో ర్ధృష్టకేతు స్సుకుమారః క్షితీశ్వరః ౯

వీతిహోత్రోఽస్య భర్గోఽతో భార్గభూమి రభూ న్నృప,
ఇతీమే కాశయో భూపాః క్షత్రవృద్ధాన్వయాయినః ౧౦

రమ్భస్య రభసః పుత్రో గమ్భీర శ్చా క్రతు స్తతః

తస్మాత్కేతుమతః, ద్యుమాన్ జజ్ఞే ఇత్యనుషఙ్గః, స చ దివోదాసాద్యపరనామధేయః తతః దివోదాసాదిశబ్దవాచ్యా దలర్కాదయో జజ్ఞిరే తత్రాలర్కం విశినష్టి (షష్టి రితి) షట్సహస్రాధికషష్టిసహస్రవర్షాణి అలర్క ఏవ యువా సన్ మేదినీం బుభుజే అనుబభూవ, అలర్కా దన్య స్తు న బుభుజ ఇత్యర్థః ఇహోపభోగో భుజే రర్థః న తు పాలనం, తత్ర "భుజోఽనవనే" ఇత్యాత్మనేపదనిషేధప్రసఙ్గాత్, అలర్కా త్సన్నతి స్తస్మా త్సన్నతే స్సుకేతః సుకేతా త్సుకేతనః సునీతోఽథ సుదర్శన ఇతి పాఠాన్తరమ్ ౬-౭-౮

తస్మా ద్ధర్మకేతు స్తస్మా చ్చ సత్యకేతు రజాయత సత్యకేతోః ధృష్టకేతుః తస్మా త్సుకుమారాఖ్య స్సుతః క్షితీశ్వరో జజ్ఞే ౯

సుకుమారా ద్వీతిహోత్ర స్తస్య భర్గః తతో భర్గా ద్భర్గభూమి రభూత్ హేనృప ఇతీత్థ మిమే ఉక్తాః కాశయః కాశ్యస్య వంశజాః నృపాః క్షత్రవృద్ధస్య కాశ్యప్రపితామహస్య అన్వయం అయన్తే యాన్తీతి తథా, ౧౦

ఏవం క్షత్రవృద్ధాన్వయ ఉక్తః, అథ రమ్భస్యాన్వయ మాహ, రమ్భస్య పుత్రో రభసః గమ్భీ...

(ఆయోర్వంశవర్ణనమ్)

తస్య క్షేత్రే బ్రహ్మ జజ్ఞే శృణు వంశ మనేన సః ౧౧

శుద్ధ స్తత శ్శుచి స్తస్మా త్త్రికకు ర్ధర్మసారథిః,
తత శ్శాంతరయో జజ్ఞే కృతకృత్య స్స ఆత్మవాన్ ౧౨

రజేః పంచశతా న్యాస న్పుత్రాణా మమితౌజసామ్,
దేవై రభ్యర్థితో దైత్యా న్హత్వేంద్రా యాదదా ద్దివమ్ ౧౩

ఇంద్ర స్తస్మై పున ర్దత్వా గృహీత్వా చరణౌ రజేః.
ఆత్మాన మర్పయామాస ప్రహ్లాదా త్పరిశఙ్కితః ౧౪

పిత ర్యుపరతే పుత్రా యాచమానాయ నో దదుః,
త్రివిష్టపం మహేంద్రాయ యజ్ఞభాగా న్సమాదదుః ౧౫

తతో రభసా త్క్రతుః తస్య క్రతోః క్షేత్రే కళత్రే బ్రహ్మ బ్రాహ్మణకులం జజ్ఞే, అథానేన సః ఆయోః పుత్రస్య కనీయసో వంశం శృణు. ౧౧

తతోఽనేన స శ్శుద్ధ స్తత శ్శుద్ధా చ్ఛుచి స్తస్మా త్త్రికకుప్ స ఏవ ధర్మసారథ్య పరనామధేయః తత స్త్రికకుపః శాంతరయో జజ్ఞే స చ కృత మనుష్ఠితం కృత్యం ముక్తిసాధనం యేన తథాభూతః ఆత్మవాన్ జ్ఞానయోగనిష్ఠ శ్చ అతః పుత్రోత్పాదనం న కృతవా నితి భావః. ౧౨

అథ రజే రాయుః పుత్రస్య వంశ మాహ (రజే రితి) రజేః పుత్రాః పఞ్చశతసఙ్ఖ్యాకా అనవధికతేజస స్సంబభూవు రిత్యర్థః, రజే శ్చరిత్ర మాహ-దేవై రభ్యర్థితో రజి ర్దైత్యాన్ హత్వా దివం త్రివిష్టపం దైత్యై రపహృత మింద్రాయ దదౌ. ౧౩

ఇంద్ర స్తు పునః ప్రహ్లాదా దతీవ శఙ్కితో దివం తస్మై రజయే దత్వా రజే శ్చరణౌ గృహీత్వా ఆత్మాన మర్పయామాస స్వర క్షాభరం తస్మిన్ నిహితవా నిత్యర్థః ౧౪

తత్పుత్రచరిత్ర మాహ (పితరీతి) అథ పితరి రజా వుపరతే మృతే సతి తస్య పుత్రాః పఞ్చశతం యాచమానా యేంద్రాయ త్రివిష్టపం న దదుః, కించ యజ్ఞభాగాన్ సమాదదుః స్వీకృతవంతః. ౧౫

గురుణా హూయమానేగ్నౌ బలభి త్తనయా న్ప్రజేః,
అవధీ ద్వ్రింశతా న్మార్గా న్న కశ్చి దవశేషితః ౧౬

కుశా త్ప్రీతిః క్షాత్రవృద్ధా త్సంజయ స్తత్సుతో జయః,
తతః కృతః కృతస్యాపి జజ్ఞే హర్యబళకో నృపః ౧౭

సహదేవ స్తతో భీమో జయసేన స్తు తత్సుతః
సఙ్కృతి స్తస్య తు జయః క్షత్రధర్మా మహారథః ౧౮

క్షత్రవృద్ధాన్వయా భూపా ఇమే శృణ్వథ నాహుషాన్, ౧౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, సప్తదశోఽధ్యాయః

అధ గురుణా బృహస్పతినా అభిచారవిధినా తేషాం మతిభ్రంశాయ అగ్నౌ హూయమానే సతి మార్గా దింద్రాధిపత్యానుకూలబుద్ధిరూపా ద్వ్రింశతాన్ రజేః పుత్రాన్ సర్వా న్బలభి త్ఇంద్ర అవధీ జ్జఘాన కశ్చి దేకోఽపి నావశేషితః ౧౬

పూర్వం క్షత్రవృద్ధపౌత్రాణాం కాశ్యకుశగృత్సమదానాం మధ్యే కాశ్యగృత్సమదయో ర్వంశా వుక్తౌ గృత్సమదా దథా దిత్యాదినా తతః కుశస్య వంశ మాహ (కుశా దిత్యాదినా యాపత్సమాప్తి) క్షాత్రవృద్ధాత్ క్షత్రవృద్ధపౌత్రాత్ కుశా త్ప్రీతి ర్జజ్ఞే తత్సుతః ప్రీతిసుత స్సఞ్జయః తత స్తస్య జయో జజ్ఞే తతో జయా త్కృతః హేనృప కృతస్య హర్యశ్వకః పుత్రో జజ్ఞే ౧౭

తతో హర్యశ్వకా త్సహదేవ స్తతో భీమ, స్తత్సుతో భీమసుతో జయసేన స్తస్య జయసేనస్య తనయ స్సఙ్కృతి స్స చ క్షత్రధర్మా మహాశూరః మహారథ శ్చ ౧౮

క్షత్రవృద్ధాన్వయం నిగమయ న్నహుషాన్వయం వక్తుం ప్రతిజానీతే రాజాన ఇతి (క్షత్రవృద్ధాన్వయే జాతా ఇతి) ఇమే ఉక్తా భూపాః అథ నాహుషా న్నహుషవంశజాన్ శృణు, ౧౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం, సప్తదశోఽధ్యాయః

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

యతి ర్యయాతి స్సంయాతి రాయాతి ర్వియతిః కృతిః,
షడిమే నహుష స్యాస న్నింద్రియాణీవ దేహినః ౧

రాజ్యం నైచ్ఛ ద్యతిః పిత్రా దత్తం తత్పరిణామవిత్,
యత్ర ప్రవిష్టః పురుష ఆత్మానం నావబుధ్యతే ౨

పితరి భ్రంశితే స్థానా దింద్రాణ్యా ధర్షణా ద్ద్విజైః,
ప్రాపితేఽజగరత్వం వై యయాతి రభవ న్నృపః ౩

చతస్ర ష్వాదిశ ద్దిక్షు భ్రాతా భ్రాతౄ న్యవీయసః,
కృతదారో జుగోపోర్వీం కావ్యస్య వృషపర్వణః ౪

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః

(యతి రితి) దేహినః ఇంద్రియాణీవ నహుషస్య యతిప్రభృతయ షడాత్మజా ఆసన్ ౧

(రాజ్య మితి) తత్ర యతి ర్జ్యేష్ఠః పిత్రా నహుషేణ దత్త మపి రాజ్యం నైచ్ఛత్ కథంభూతః తత్పరిణామవిత్ రాజ్యస్య దుఃఖోత్తర్కత్వం జానన్ నిత్యర్థః తత్ర హేతు మాహ యత్ర రాజ్యే ప్రవిష్టోఽధికుర్వన్ పుమా నాత్మానం నావబుధ్యతే. ౨

(పితరీతి) ఇంద్రాణ్యా ప్రాప్తేంద్రాధిపత్యేన నహుషేణ మాం భజస్వేత్యుక్తయా శచ్యా విజ్ఞాపితై ర్ద్విజై ర్నహుషేణ స్వవాహానం వోఢుం విష్టిగృహీతై ర్వాహనస్థేన తేన పాదాగ్రస్థేన తాడనపూర్వకం సర్పత సర్పతేత్యుక్తై రగస్త్యాదిభిః సర్పశ్చా త్సర్పో భవేత్యేవ ముక్తిపూర్వకం వాహన పారరూపా ద్ధర్షణా త్పితరి నహుషే స్థానా త్త్రివిష్టపా ద్భ్రంశితే అజగరత్వం చ ప్రాపితే సతి యయాతి ర్నృపః అధికృతరాజ్యో బభూవ ౩

(చతస్రష్వితి) స చ కనిష్ఠాన్ చతురో భ్రాతౄన్ సంయాతిప్రభృతీన్ చతసృషు దిక్షు ఆదిశత్ పాలనార్థ మితి శేషః, స్వయం తు కావ్యస్య వృషపర్వణో దానవస్య చ కన్యాభ్యా మితి శేషః కృతదార స్సన్ పృథ్వీం జుగోప. ౪

రాజోవాచ —

బ్రహ్మర్షి ర్భగవా న్కావ్యః క్షత్రబన్ధు శ్చ నాహుషః,
రాజన్యవిప్రయోః కస్మా ద్వివాహః ప్రాతిలోమికః ౫

శ్రీశుక ఉవాచ —

ఏకదా దానవేంద్రస్య శర్మిష్ఠా నామ కన్యకా,
సఖీసహస్రసంయుక్తా గురుపుత్ర్యా చ భామినీ, ౬

దేవయాన్యా పురోద్యానే పుష్పితద్రుమసంకులే,
వ్యచర త్కలగీతాళినళినీపుళినే౽బలా ౭

తా జలాశయ మాసాద్య కన్యాః కమలలోచనాః,
తీరే న్యస్య దుకూలాని విజహ్రు స్సించతీ ర్మిథః. ౮

వీక్ష్య వ్రజన్తం గిరిశం సహ దేవ్యా వృషస్థితమ్,
సహసోత్తీర్య వాసాంసి పర్యధు ర్వ్రీడితాః స్త్రియః ౯

కావ్యస్య కృతదార ఇత్యుక్త్యా లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి రాజా (బ్రహ్మర్షి రితి) భగవాన్ కావ్యో బ్రహ్మర్షిః నాహుషో యయాతి స్తు క్షత్రబంధుః క్షత్రియాధమః, అత స్తయో రాజన్యవిప్రయోః కస్మా ద్ధేతోః ప్రాతిలోమికో వివాహః కుతః శ్వశురజామాతృభావరూప స్సంబంధ ఆసీత్ ఇతి ప్రశ్నః ౫

న ప్రతిలోమతాదోష ఈశ్వరఘటనా దితి దర్శయన్ కథా మాహ (ఏకదేత్యాదినా ప్రతిజగ్రాహ తద్వచ ఇత్యంతేన) దానవేంద్రస్య వృషపర్వణః కన్యకా శర్మిష్ఠా నామ భామి న్యబలా కదాచి త్సఖీనాం సహస్రేణ గురోః కావ్యస్య పుత్ర్యా దేవయాన్యా చ సంయుక్తా సతీ పుష్పితైః ద్రుమై స్సఙ్కులే కల మవ్యక్తమధురం గీతం యేషాం తే అళయో భృఙ్గా యేషు తాని నవాని పుళినాని యస్మిన్ తస్మి న్పురోద్యానే వ్యచరత్. ౬-౭

(తా ఇతి.) తా శ్శర్మిష్ఠాప్రభృతయః కమలలోచనాః కన్యాః జలాశయ మాసాద్య త త్తీరే దుకూలాని నిధాయ తస్మి న్మిథ స్సించతీ స్సించంత్యో విజహ్రుః విహారం చక్రుః ౮

(వీక్ష్యేతి) తదా తాః స్త్రియః దేవ్యా ఉమయా సహ వృషే స్థితం వ్రజంతం గిరిశం రుద్ర ముపలోక్య వ్రీడితాః ఆశూత్తీర్య తీర మారుహ్య వాసాంసి పర్యధుః ధృతవత్యః ౯

(యయాతిచరితమ్)

శర్మిష్ఠాఽజానతీ వాసో గురుపుత్ర్యా స్తు పర్యధాత్,
స్వీయం మత్వా ప్రకుపితా దేవయానీద మబ్రవీత్ ౧౦

అహో నిరీక్ష్యతా మస్యద్దాస్యాః కర్మ హ్యసాంప్రతమ్,
అస్మద్ధార్యం ధృతవతీ శునీవ హవి రధ్వరే, ౧౧

యై రిదం తపసా సృష్టం ముఖం పుంసః పరస్య యే,
ధార్యతే యై రిహ జ్యోతి శ్శివః పంథా శ్చ దర్శితః ౧౨

యా న్నమ స్త్యుపతిష్ఠంతే లోకనాథా స్సురేశ్వరాః,
భగవా నపి విశ్వాత్మా పావన శ్శ్రీనికేతనః ౧౩

(శర్మిష్ఠేతి,) తదా శర్మిష్ఠా అజానతీ గురుపుత్ర్యాః దేవయాన్యాః వాసః పర్యధాత్ తతో దేవయానీ శర్మిష్ఠయా పరిధృతం వాస స్స్వకీయం మత్వా ప్రకుపితా సతీదం వక్ష్యమాణ మబ్రవీత్ ౧౦

తదేవాహ (అహో ఇత్యాదినా క్షిపంతీ మిత్యర్థః ప్రాక్తనేన) అహో అస్యా దాస్యా అసాంప్రత మయుక్తం కర్మ నిరీక్ష్యతాం కిం తత్ య దస్మద్ధార్యం వాసో ధృతవతీ త్యేతత్ అసాం ప్రతత్వం స్ఫుటీకర్తుం దృష్టాంత మాహ శునీ యథా అధ్వరే యజ్ఞే హవి ర్గృహీతు మనర్హా తద్వ దస్మద్ధార్యం వస్త్ర మియం పరిధాతు మనర్హేత్యర్థః. ౧౧

అసాంప్రతత్వ మేవ బ్రాహ్మణోత్కర్షవర్ణనేన వ్యనక్తి (యై రితి) యై ర్బ్రాహ్మణై ర్భృగ్వాదిభి స్తపసా పరమపురుషస్య ముఖం ముఖస్థానీయ మిదం బ్రహ్మకులం సృష్టం యై శ్చేదం జ్యోతిస్స్వరూపం పరం బ్రహ్మ ధార్యతే ఉపాస్యతే యై శ్చ శివః క్షేమఙ్కరః పంథాః వైదికమార్గ శ్చ ప్రదర్శితః ౧౨

(యానితి) యాన్ బ్రాహ్మణాన్ సురేశ్వరా లోకనాథాః కిముత పరమపావనః శ్రీనివాసః విశ్వాత్మా భగవానపి ప్రణమంతి ఉపతిష్ఠన్తే ప్రత్యుద్గచ్ఛంతి ౧౩

వయం తత్రాపి భృగవ శ్శిష్యో నోఽస్యాః పితాసురః,
అస్మద్ధార్యం ధృతవతీ శూద్రో వేద మివాసతీ ౧౩

ఏవం క్షిపంతీం శర్మిష్ఠా గురుపుత్రీ మభాషత,
రుషా శ్వసంతీ వ్యాళీవ ధర్షితా దష్టదచ్ఛదా ౧౪

ఆత్మవృత్త మవిజ్ఞాయ కత్థసే బహు భిక్షుకి,
కిం న ప్రతీక్షసేఽస్మాకం గృహాన్ బలిభుజో యథా ౧౫

శ్రీశుక ఉవాచ—

ఏవంవిధై స్సుపరుషైః క్షిప్త్వాఽఽచార్యసుతాం సతీ,
శర్మిష్ఠా ప్రాక్షిప త్కూపే వాస శ్చాదాయ మన్యునా ౧౬

తస్యాం గతాయాం స్వగృహం యయాతి ర్మృగయాం చరన్,
ప్రాప్తో యదృచ్ఛయా కూపే జలార్థీ తాం దదర్శ హ ౧౭

(తత్రేతి) తత్రాప్యుక్తై ర్ధర్మైః శ్రేష్ఠేషు బ్రాహ్మణేష్వపి వయం భృగవః భృగువంశజాః అస్యా శ్శర్మిష్ఠాయాః పితా అసురో వృషపర్వా నోఽస్మాకం శిష్యశ్చ ఏవం స్థితే, ఇయ మసతీ అస్మా అస్మద్ధార్యం వస్త్రం, ధృతవతీ యథాఽసన్ శూద్రో వేదం తద్వత్ ౧౩

(ఏవ మితి) ఏవ మిత్థం క్షిపంతీం తిరస్కుర్వంతీం గురుపుత్రీం దేవయానీం శర్మిష్ఠోవాచ కథంభూతా ధర్షితా నిష్ఠురవాక్యై రితి శేషః రుషా ఉరగీ పన్నగీవ శ్వసంతీ శ్వాసం ముంచతీ దష్టో దచ్ఛదోఽధరోష్ఠో యయా తథాభూతా ౧౪

భాషణ మేవాహ (ఆత్మవృత్త మితి) హే భిక్షుకి త్వ మాత్మవృత్త మవిజ్ఞాయ బహుధ కత్థసే ఆత్మానం శ్లాఘసే వృత్తి మేవ దర్శయం న్నాహ కిమితి యథా బలిభుజో వాయసాః శ్వానో వా తథా త్వ మస్మాకం గృహాన్ న ప్రతీక్షసే కిం జీవనార్థం న ప్రతీక్షితవత్యసి కిం ౧౫

(ఏవంవిధై రితి) ఏవంవిధై రన్యై రపి పరుషై ర్వచోభి రాచార్యస్య గురో స్సుతాం క్షిప్త్వా ఉపాలభ్య సతీ శర్మిష్ఠా మన్యునా వాసో వస్త్రం చాదాయ తా మాచార్యసుతాం కూపే ప్రాక్షిపత్ పాతయామాస, ౧౬

(తస్యా మితి) అథ తస్యాం శర్మిష్ఠాయాం, స్వగృహం ప్రతి గతాయాం సత్యాం యయాతి ర్మృగయాం చరన్ యదృచ్ఛయా జలార్థీ కూపసమీపం ప్రాప్తః గతః, తత్ర తాం కన్యాం దేవయానీం నగ్నాం దదర్శ. ౧౭

(యయాతిచరితమ్)

దత్త్వా స్వ ముత్తరం వాస స్తస్యై రాజా వివాససే,
గృహీత్వా పాణినా పాణి ముజ్జహార దయాపరః ౧౯

తం వీర మాహౌశనసీ ప్రేమనిర్భరయా గిరా,
రాజం స్త్వయా గృహీతో మే పాణిః పరపురంజయ,
హస్తగ్రాహః పరో మా భూ ద్గ్రిహీతాయా స్త్వయా హి మే. ౨౦

ఏష ఈశకృతో వీర సంబంధో నౌ న పౌరుషః,
యదిదం కూపలగ్నాయా భవతో దర్శనం మమ ౨౧

న బ్రాహ్మణో మే భవితా హస్తగ్రాహో మహాభుజ,

(దత్త్వేతి) తతో వివాససే నగ్నాయై తస్యై దేవయాన్యై స్వకీయ ముత్తరీయం వస్త్రం దత్త్వా రాజా యయాతిః దయాపరః, పాణినా తస్యాః పాణిం గృహీత్వా తాం బహి రుద్ధృతవాన్ ౧౯

(తమితి) త ముద్ధృతవంతం వీరం యయాతి మౌశనసీ కావ్యసుతా ప్రేమపూర్ణయా గిరా ఉవాచ, తదేవాహ (రాజ న్నితి త్రిభిః) హేరాజన్ పరేషాం పురాణి జయతీతి తథాభూత మమ పాణి స్త్వయా గృహీతః అత స్త్వయా గ్రహీతాయా మమ పరో హస్తగ్రాహః అన్యదీయపాణినా మత్పాణిగ్రహో మా భూత్, మా ముద్వహస్వేత్యర్థః ౨౦

నను త్వం బ్రాహ్మణీ, అహం తు రాజన్యః కథ మావయోః ప్రాతిలోమికో వివాహ స్స్యా దిత్యత్రాహ (ఏష ఇతి) హేవీర నౌ ఆవయో రేష భర్తృభార్యాభావరూప స్సంబంధ ఈశ్వరకృతః న తు పౌరుషః మనుష్యకృతః అతోఽత్ర న దోష ఇతి భావః, నన్విమం సంబంధం కుర్వ న్నీశ్వరోఽత్ర న దృశ్యత ఇత్యత్రాహ (యదితి) యత్ యస్మా, త్కూపలగ్నాయాః మమేద మసంభావితం భవతో దర్శన మభూత్, యదేదం దర్శన మీశ్వరకారిత మనుమీయతే తథా సంబంధ శ్చేతి భావః, ౨౧

కిం చ మమ రాజన్య ఏవ పతి ర్భవితా న బ్రాహ్మణ ఇత్యాహ (నేతి) హే మహాబాహో మే మమ హస్తగ్రాహః పాణే ర్గ్రాహకో భర్తేతి యావత్ బ్రాహ్మణో, న భవితా న భవిష్యతి కుతః బార్హస్పత్యస్య బృహస్పతిసుతస్య, కచస్య శాపాత్ కోఽసౌ కచ స్తత్రాహ, యం కచ మహం పురా ప్రథమ

కచస్య బార్హస్పత్యస్య శాపా ద్య మశపం పురా. ౨౨

యయాతి రనభిప్రేతం దైవోపహృత మాత్మనః,
మన శ్చ తద్గతం బుద్ధ్వా ప్రతిజగ్రాహ తద్వచః. ౨౩

గతే రాజని సా వీరే తత్ర స్మ రుదతీ పితుః,
న్యవేదయ త్తత స్సర్వ ముక్తం శర్మిష్ఠయా కృతమ్ ౨౪

దుర్మనా భగవా న్కావ్యః పౌరోహిత్యం విగర్హయన్
స్తువ న్వృత్తిం చ కాపోతీం దుహిత్రా స యయౌ పురాత్ ౨౫

వృషపర్వా త మాజ్ఞాయ ప్రత్యనీకవివక్షితమ్
గురుం ప్రసాదయ న్మూర్ధ్నా పాదయోః పతితః పథి ౨౬

మశపం, తస్య శాపా దిత్యర్థః, బృహస్పతే స్సుతః కచ శ్శుక్రా న్మృతసఞ్జీవనీవిద్యా మధ్యగాత్ తదా దేవయానీ తం పతిం చకమే స చ గురుపుత్రీ త్వం మమ పూజ్యేత్యుక్త్వా న తా ముపయేమే తత స్సా కుపితా సతీ తవేయం విద్యా నిష్ఫలా భవత్వితి శశాప స చ తవ పతి ర్బ్రాహ్మణో న భవిష్యతీతి శశాపేతి కథాఽత్రానుసన్ధేయా ౨౨

తతో యయాతి రనాశ్రియత్వా దనభిప్రేత మపి దైవేనోపహృతం ప్రాపితం, బుద్ధ్వా తద్గతం తస్యా మాసక్తం మన శ్చ బుద్ధ్వా న హ్యధర్మే మదీయం మనః ప్రవిశేదితి తస్యాః వచః ప్రతిజగ్రహ అఙ్గీకృతవాన్ ౨౩

శర్మిష్ఠాసంబంధోఽపి దైవవశా దేవాభవ దితి దర్శయ న్నాహ (గతే రాజనీతి నవభిః) వీరే రాజని యయాతౌ గతే సతి సా దేవయానీ తత్ర గతా రుదతీ పితు స్సమీప మేత్యేతి శేషః శర్మిష్ఠయా కృత ముక్తం చ తత్సర్వం న్యవేదయత్. ౨౪

(దుర్మనా ఇతి) తదాకర్ణ్య స భగవా న్కావ్యో దుర్మనాః విమనాః, పౌరోహిత్యం విగర్హయన్ కాపోతీం వృత్తి ముఞ్ఛవృత్తిం, స్తువం శ్చ దుహిత్రా సహ వృషపర్వణః పురా ద్యయౌ నిశ్చక్రామ ౨౫

(వృషపర్వేతి) తతో వృషపర్వాప్రత్యనీకా దేవా స్తే వివక్షితాః జయం ప్రాప్నుయా ఇత్యభిప్రేతా యస్య తథాభూతం, తం గురుం జ్ఞాత్వా పథి పాదయోః పతితః గురుం ప్రసాదయామాస ప్రార్థయాంచక్రే

(యయాతిచరితమ్)

క్షణార్ధమన్యు ర్భగవాన్ శిష్యం వ్యాచష్ట భార్గవః,
కామోఽస్యాః క్రియతాం రాజ న్నైనాం సంత్యక్తు ముత్సహే ౨౭

తథేత్యవస్థితే ప్రాహ దేవయానీ మనోగతమ్,
పిత్రా దత్తా యతో యాస్యే సానుగా యాతు మా మను ౨౮

స్వానాం తత్సఙ్కటం వీక్ష్య తదర్థస్య చ గౌరవమ్,
దేవయానీం పర్యచర ద్దాసీవ త్స్రీసహస్రైః సహ ౨౯

నాహుషాయ సుతాం దత్వా సహ శర్మిష్ఠయోశనా,
త మాహ రాజ న్ఛర్మిష్ఠా మధా స్తల్పే న కర్హిచిత్ ౩౦

(క్షణార్ధేతి) క్షణార్ధ మేవ మన్యుః క్రోధో యస్య స భగవా న్భార్గవః కావ్య శ్శిష్యం వృషపర్వాణ మాచష్ట అబ్రవీత్ హేరాజ న్నస్యా దేవయాన్యాః కామ మిష్టం క్రియతాం యదియ మిచ్ఛతి తత్క్రియతాం ఏనాం దేవయానీం త్యక్తు మహం నోత్సహే న ప్రభవామి స్నేహా దితి శేషః ౨౭

(తథేవేతి) తథైవా స్త్విత్యఙ్గీకృత్య వృషపర్వణి స్థితే సతి దేవయానీ స్వమనోగతం ప్రాహ కి మితి పిత్రా దత్తా సత్యహం యతో యాస్యే గమిష్యామి తత్రేయం శర్మిష్ఠా సానుగా ససఖీ మా మనుయాతు అనుగచ్ఛతు మద్దాస్యం కర్తు మితి భావః ౨౮

(స్వానా మితి) తత శ్శర్మిష్ఠా త త్తస్మా చ్ఛుక్రా త్స్వానాం పిత్రాదీనాం సఙ్కటం నిరీక్ష్య త త్తస్మా దవస్థితా దర్థస్య ప్రయోజనస్య గౌరవం చ వీక్ష్య స్త్రీసహస్రేణ సహ దాసీవ ద్దేవయానీం పర్యచరత్ ౨౯

(నాహుషేతి) తతః ఉశనా కావ్యః శర్మిష్ఠయా సహ సుతాం దేవయానీం నాహుషాయ యయాతయే దత్వా తం నాహుష మాహ కి మితి హేరాజన్ తల్పే శయ్యాయాం శర్మిష్ఠాం కర్హిచి దపి నాధాః న విన్యసే రితి ౩౦

విలోక్యౌశనసీం రాజ్ఞీం శర్మిష్ఠా సుప్రజాం క్వచిత్
త మేవ వవ్రే రహసి సఖ్యాః పతిమృతౌ సతీ ౩౧

రాజపుత్ర్యార్థితోఽపత్యే ధర్మం చావేక్ష్య ధర్మవిత్
స్మరన్ శుక్రవచః కాలే దిష్ట మే వాభ్యపద్యత ౩౨

యదుం చ తుర్వసుం చైవ దేవయానీ వ్యజాయత,
ద్రుహ్యుం చానుం చ పూరుం చ శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ ౩౩

గర్భసంభవ మాసుర్యా భర్తు ర్విజ్ఞాయ మానినీ
దేవయానీ పితు ర్గేహం యయౌ క్రోధవిమూర్ఛితా ౩౪

ప్రియా మనుగతః కామీ వచోభి రుపమంత్రయన్
న ప్రసాదయితుం శేకే పాదసంవాహనాదిభిః ౩౫

(విలోక్యేతి,) తతః కదాచి చ్ఛర్మిష్ఠా రాజ్ఞో యయాతేః ప్రియ మౌశనసీం దేవయానీం సుప్రజాం శోభనాపత్యవతీం విలోక్య స్వయ మపి ఋతౌ వర్తమానా సఖ్యా దేవయాన్యాః పతిం త మేవ వవ్రే ౩౧

(రాజపుత్ర్యేతి) తదా అపత్యార్థం రాజపుత్ర్యా శర్మిష్ఠయా అర్థితః ధర్మవి ద్యయాతి ర్ధర్మ మవేక్ష్య అపత్యార్థ మృతుకాలే ప్రార్థయమానాయాః కామపూరణం ధర్మ ఏవేతి విచార్య శుక్రవచః శర్మిష్ఠా మధా స్తల్పే న కర్హిచి దితి వచః స్మర న్నపి కాలే దిష్టం దైవప్రాపిత మేవాభ్యపద్యత దైవప్రాపిత మేవ తత్సఙ్గ మభ్యపద్యత న తు కామత ఇత్యర్థః ౩౨

(యదు మితి) తత్ర దేవయానీ యదుం తుర్వసుం చ ద్వౌ పుత్రౌ వ్యజాయత సుషువే వార్షపర్వణీ వృషపర్వణో దుహితా శర్మిష్ఠా తు ద్రుహ్యుం, అనుం, పూరుం చేతి త్రీన్ సుతాన్ వ్యజాయత ౩౩

(గర్భసంభవ మితి) తతో మానినీ దేవయానీ భర్తు స్సకాశాదాసుర్యా శ్శర్మిష్ఠాయా గర్భసంభవం విజ్ఞాయ క్రోధమూర్ఛితా పితుః కావ్యస్య గేహం జగామ ౩౪

(ప్రియా మితి) ప్రియాం దేవయానీ మనుగతః కామీ యయాతి స్తాం పాదసంవాహనాదిభిః పాదగ్రహణాదిభి సాంత్వవచనై శ్చ ఉపమంత్రయన్ ప్రార్థయమానోఽపి తాం, ప్రసాదయితుం న శేకే న ప్రబభూవ ౩౫

(యయాతిచరితమ్.)

శుక్ర స్త మాహ కుపిత _స్త్రీకామానృతపౌరుష.
త్వాం జరా విశతాం మన్ద విరూపకరణీ నృణామ్ ౩౬

యయాతి రువాచ—

అతృప్తోఽస్మ్యద్య కామానాం బ్రహ్మ న్దుహితరి స్మ తే,
వ్యత్యస్యతాం యథాకామం వయసా యోఽభిధాస్యతి ౩౭

ఇతి లబ్ధవ్యవస్థానః పుత్రం జ్యేష్ఠ మవోచత ౩౮

యయాతి రువాచ—

యదో తాత ప్రతీచ్ఛేమాం జరాం దేహి నిజం వయః
మాతామహకృతాం వత్స న తృప్తో విషయే ష్వహమ్,
వయసా భవదీయేన రంస్యే కతిపయా స్సమాః ౩౯

(శుక్ర ఇతి) తదా తం యయాతిం కుపిత, శ్శుక్ర ఆహ కి మితి హేస్త్రీకామ. హేఽనృతపూరుష పురుషాకృత్యపన్నానృతరూప హేమంద దుర్బుద్ధే నృణాం విరూపం వికృతరూపం కరోతీతి తథా సా జరా త్వాం విశతాం ఆవిశత్వితి ౩౬

(అతృప్త ఇతి) ఏవం శప్తో యయాతి రాహ (అతృప్తోఽస్మీతి) హేబ్రహ్మన్ తే తవ దుహితరి కామానాం కామై రహ మద్యాప్యతృప్తోఽస్మి కామానాం భోగై రితి శేషో వా, తత శ్శుక్ర ఆహ వ్యత్యస్యతా మితి యోఽభిధాస్యతి జరా మహం గ్రహీష్యామీ త్యభిధాస్యతి తస్మి న్వయసా తస్య వయసా, యథాకామం యావత్కామం, వ్యత్యస్యతాం జరేతి శేషః జరాం తస్మై దత్వా తద్వయో గృహాణేత్యర్థః ౩౭

ఇత్థం లబ్ధం వ్యవస్థానం జరావ్యవస్థితి, ర్యేన సః యయాతి ర్జ్యేష్ఠం పుత్రం యదు మవోచత ౩౮

(కి మితి) హేయదో హేతాత ఇమాం తవ మాతామహేన కృతాం ప్రహితాం జరాం ప్రతీచ్ఛ ప్రతిగృహాణ నిజం త్వదీయం వయో దేహి విషయే ష్వహం న తృప్తోఽస్మి అతో భవదీయేన త్వద్దత్తేన వయసా అహం కతిచి ద్వర్షాణి రంస్య ఇతి. ౩౯

యదు రువాచ—

నోత్సహే జరసా స్థాతు మంతరా ప్రాప్తయాఽనఘ,
అవిదిత్వా సుఖం గ్రామ్యం శాంతిం నోపైతి పూరుషః ౪౦
తుర్వసు శ్చోదితః పిత్రా ద్రుహ్యు శ్చాను శ్చ భారత
ప్రత్యాచఖ్యు రధర్మజ్ఞా అనిత్యే నిత్యబుద్ధయః ౪౧
అపృచ్ఛ త్తనయం పూరుం వయసోనం గుణాధికమ్,
న త్వ మగ్రజవ ద్వత్స మాం ప్రత్యాఖ్యాతు మర్హసి ౪౨

పూరు రువాచ —

కోను లోకే మనుష్యేంద్ర పితు రాత్మకృతః పుమాన్,
ప్రతికర్తుం క్షమో యస్య ప్రసాదా ద్విందతే పరమ్ ౪౩
ఉత్తమ శ్చింతితం కుర్యా త్ప్రోక్తకారీ తు మధ్యమః,
అధమోఽశ్రద్ధయా కుర్యా దకర్తోచ్చరితం పితుః ౪౪

యదు రాహ (నోత్సహ ఇతి) తవాంతరా వయోమధ్యే ప్రాప్తయా జరసా జరయా స్థాతు మహం నోత్సహే అనుత్సాహే హేతు మాహ - గ్రామ్యం సుఖ మవిదిత్వా ఽననుభూయ పుమాన్ శాంతిం వైరాగ్యం నోపైతి అనుభూతగ్రామ్యసుఖ స్త్వమేవ శాంతిం నోపైషి అహం త్వనాస్వాదిత గ్రామ్యసుఖః కథం శాంతి ముపేయా మిత్యర్థః ౪౦

తత ఇత్థ మేవ పిత్రా యయాతినా చోదితః తుర్వసు ర్ద్రుహ్యు శ్చ హే భారత యదువ దూచతు రితి శేషః ఏవం త్రయః పుత్రా అనిత్యే దేహే నిత్యబుద్ధి ర్యేషాం తథాభూతాః అత ఏవాధర్మజ్ఞాః ప్రత్యాచఖ్యుః ౪౧

(అపృచ్ఛ దితి) తతో యయాతిః పుత్రతయా ఽపి వయసా ఊనం గుణై రధికం తనుజం పూరు మపృచ్ఛత్ కి మితి హే వత్స త్వ మగ్రజవ జ్జ్యేష్ఠవ న్మాం ప్రత్యాఖ్యాతుం నార్హసీతి ౪౨

ఏవ ముక్తః పూరు రాహ (కోన్వితి ద్వాభ్యాం,) హే మనుష్యేంద్ర ఆత్మకృతః పితృదేహే నోత్పాదితః కోను పుమాన్ లోకే పితుః ప్రతికర్తుం ప్రత్యుపకర్తుం క్షమః ప్రభుః, అసామర్థ్యే హేతుం వద న్పితరం విశినష్టి యస్య పితు రనుగ్రహా త్పర ముధికి మైహిక మాముష్మికం చ శ్రేయో, విందతే లభతే ౪౩

యద్యపి కోప్యక్షమః తథా పితు శ్చింతిత మభిప్రేతం యః, కుర్యా త్స ఉత్తమః యథోక్తకారీ తు మధ్యమః, అశ్రద్ధయా యః కుర్యా త్సోఽధమః అశ్రద్ధయా ప్యకర్తా తు పితు రుచ్చరితం పురీషప్రాయః ౪౪

(యయాతిచరితమ్)

ఇతి ప్రత్యుదితః పూరుః ప్రత్యగృహ్ణా జ్జరాం పితుః
సోఽపి తద్వయసా కామా న్యథావ జ్జుజుషే నృపః ४३

స ప్తద్వీపపతీ స్సమ్య క్పితృవ త్పాలయ న్ప్రజాః,
యథోపజోషం విషయా న్జుజుషేఽవ్యాహతేంద్రియః ४४

దేవయా న్యప్యనుదినం మనోవాగ్దేహవృత్తిభిః,
ప్రేయసః పరమాం ప్రీతి మువాహ ప్రేయసీ రహః ४५

అయజ ద్యజ్ఞపురుషం క్రతుభి ర్భూరిదక్షిణైః
సర్వదేవమయం దేవం సర్వయజ్ఞమయం హరిమ్ ४६

యస్మి న్నిదం విరచితం వ్యోమ్నీవ జలదావళిః

ఇతీత్థం భాషమాణః పూరుః ప్రీతః పితు ర్జరాం ప్రత్యగృహ్ణాత్ స్వీయం వయో దత్త్వేతి శేషః తత స్సోఽపి యయాతి రపి నృపః తద్వయసా పుత్రదత్తేన వయసా కామాన్ యథావ జ్జుజుషే సేవితవాన్ ४३

తదేవ ప్రపఞ్చయతి (సప్తద్వీపేతి) సప్తద్వీపాధిపతి స్సన్ ప్రజాః పితృవ త్పాలయన్ యథోపజోషయం యథాప్రీతి విషయాన్ జుజుషే కథంభూతః, అవ్యాహతాని దృఢానీంద్రియాణి యస్య తథాభూతః ४४

(దేవయానీతి) ప్రేయసీ దేవయానీ ప్రేయసో భర్తుః, రహ ఏకాంతే పరమాం ప్రీతి మువాహ నితరాం ప్రీతివిషయా బభూవేత్యర్థః. ४५

(అయజ దితి) తథా యయాతి ర్భూరిః దక్షిణా యేషు తైః, క్రతుభి స్సర్వదేవతాశరీరక మారాధకాన్తర్యామిణం సర్వయజ్ఞారాధ్యం తత్ఫలదం తద్భోక్తారం భగవంత మయజ దారాధితవాన్ ४६

యజనప్రకార మేవాహ (యస్మి న్నితి ద్వాభ్యాం) యస్మి న్నిత్యస్యత మిత్యుత్తరేణాన్వయః యస్మి న్వాసుదేవే ఇదం చిదచిదాత్మకం కృత్స్నం జగ ద్విరచితం స ద్వ్యోమ్ని జలదపఙ్క్తి రివ నానేవ భాతి నాభాతి చ పాల్యతే సంహ్రియతే చేత్యర్థః, యస్మి న్నితి ధారకత్వదోషాస్పర్శిత్వే విరచిత మిత్యస్య యేనేతి శేషః అనేన స్రష్టృత్వ ముక్తం నానాభాతీత్యనేన పాలనదశాయాం దేవమనుష్యాది నామరూపభేదేన బహుధా ప్రతీతి రుక్తా ఇవశబ్దేన వస్తుతః స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకం బ్రహ్మైక మేవ విశ్వరూపేణావస్థిత మితి సూచ్యతే, అనేనైవ సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్య బ్రహ్మణో జగదుపాదానత్వ

నానేవ భాతి నాభాతి స్వప్నమాయామనోరథః. ౪౯

త మేవ హృది విన్యస్య వాసుదేవం గుహాశయమ్,
నారాయణ మణీయాంసం నిరాశీ రయజ త్ప్రభుః ౫౦

ఏవం వర్షసహస్రాణి మనష్షష్ఠై ర్మనస్సుఖమ్,
విదధానోఽపి నాతృప్య త్సార్వభౌమః కదింద్రియైః ౫౧

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
అష్టాదశోఽధ్యాయః

మపి లబ్ధం, కారణస్యైవ వస్తునః కార్యాత్మనాఽవభాసమానత్వాత్ యస్మి న్నానా నాభాతీత్యనేన లయాధికరణత్వోక్త్యా చ తల్లభ్యతే, తయాధికరణస్యైవ లీయమానోపాదానత్వదర్శనాత్ యస్మి న్ధారకే నానాభాతీత్యనేన అన్తఃప్రవిశ్య ధారకత్వేన ప్రశాసన మేవ పాలన మితి సూచితం, ప్రపఞ్చం విశినష్టి, స్వప్నమాయామనోరథ ఇతి స్వప్నమాయామనోరథతుల్య ఇత్యర్థః అత్ర స్వప్నదృష్టాన్తత్వేనాశ్చర్యత్వం మనోరథదృష్టాంతేన మనోఽనుకూలత్వం చ దార్ష్టాన్తికేఽభిప్రేతం, అత ఏవ దృష్టాంతత్రయ మన్యథా వైయర్థ్యప్రసఙ్గా దేకేనైవ వివక్షితసాధర్మ్యలాభాత్ ౪౯

(త మి) త మేవంభూతం వాసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తపౌష్కల్యాశ్రయం గుహాశయం హృదయకుహరే వసంతం అణీయాంసం అణో ర్జీవా దప్యణుం తదంతఃప్రవేశయోగ్యం తతోఽపి సూక్ష్మ మితి భావః నారాయణం జీవసమూహానాం ప్రాప్యం ప్రాపక మాధారం హృది విన్యస్య ధ్యానేన సన్నిహితం కృత్వేత్యర్థః నిరాశీః ఫలాభిసన్ధిరహితః, ప్రభు ర్యయాతి రయజత్. ౫౦

ఏవ మిత్థం మనష్షష్ఠం యేషాం తైః కుత్సితైః ఇంద్రియైః వర్షసహస్రాణి మనస్సుఖం కామభోగం విదధానః కుర్వ న్నపి సార్వభౌమో యయాతి ర్నాతృప్యత్ ౫౧

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకిరణస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నలబ్ధస్రక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
అష్టాదశోఽధ్యాయః

అథ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

స ఇత్థ మాచర న్కామాన్ స్త్రైణోఽపహ్నవ మాత్మనః,
బుద్ధ్వా ప్రియాయై నిర్విణ్ణో గాథా మేతా మగాయత. ౧

యయాతి రువాచ—

శృణు భార్గవ్యమూం గాథాం మద్విధాచరితాం భువి,
ధీరా య స్యానుశోచంతి వనే గ్రామనివాసినః. ౨

బ స్త ఏకో వనే కశ్చి ద్విచిన్వ న్ప్రియ మాత్మనః,
దదర్శ కూపే పతితాం స్వకర్మవశగా మజామ్ ౩

అథ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

(స ఇతి) యయాతి రిత్థం. స్త్రైణః స్త్రీవశ్యః, కామాన్ చరన్ భక్షయన్ అనుభవ న్నితి యావత్, కదాచి దాత్మనోఽపహ్నవం అపహారం బుద్ధ్వా "యోఽన్యథా సంత మాత్మాన మన్యథా ప్రతిపద్యత" ఇత్యుక్తవిధ మపహ్నవం జ్ఞాత్వా నిర్విణ్ణః నిర్వేదం ప్రాప్తః ప్రియాయై దేవయాన్యై ఇమాం వక్ష్యమాణాం గాథా మాత్మవృత్తిప్రఖ్యాపికా, మగాయత కథయామాస ౧

తా మేవాహ (శృణీతి) హేభార్గవి భువి మద్విధేన మాదృశేనాచరితాం మద్విధస్యాచరితం యస్యా మితి వా తా మమూం మయా వక్ష్యమాణాం, గాథా మితివాసం శృణు. యస్య మద్విధస్య గ్రామవాసినో గృహస్థస్యాచరితం వనే స్థితా ధీరా జితేంద్రియాః కృపయా శోచంతి ౨

(బస్త ఇతి) అన్యాపదేశే నాత్మవృత్తిప్రతిపాదనార్థం ప్రవృత్తోఽయ మితిహాసః ఏకోఽసహాయః కశ్చి ద్బస్తో మేషో వనే ఆత్మనః స్వస్య ప్రియం విచిన్వన్ కూపపతితాం కర్మవశగాం కాంచి, దజాం దదర్శ, బస్త ఇత్యనేనాత్మా వివక్షితః, వన ఇత్యనేన సంసారః, ప్రియ మిత్యనేన శబ్దాదివిషయః, అజా మిత్యనేన దేవయానీ, ఏవం యథాసంభవ ముత్తరత్రాప్యూహ్యమ్ ౩

తస్యా ఉద్ధరణోపాయం బస్తః కామీ విచింతయన్,
వ్యధత్త తీర్థ ముద్ధృత్య విషాణాగ్రేణ రోధసి ౪

సోత్తీర్య కూపా త్సుశ్రోణీ త మేవ చకమే కిల,
తయా వృతం సముద్వీక్ష్య బహ్వ్యోఽజాః కాంతకామినీః
పీవానం శ్మశ్రులం భేజు ర్మీఢ్వాంసం యాభకోవిదమ్ ౫

స ఏకోఽధ వృష స్తాసాం బహ్వీనాం రతివర్ధనః
రేమే కామగ్రహగ్రస్త ఆత్మానం నావబుధ్యత ౬

త మేవం ప్రేష్ఠతమయా రమమాణ మజాఽన్యయా,
విలోక్య కూపసంవిగ్నా నామృష్య ద్బస్తకర్మ తత్ ౭

తస్యా అజాయా స్స బస్త ఉద్ధరణోపాయం వ్యచింతయత్ స్వోత్తరీయాదిప్రదానేనోద్ధర ణోపాయం చింతితవా నితి భావః ఉపాయ మేవ దర్శయ న్నాహ-రోదసి తటే విషాణాగ్రేణ మృదాదిక ముద్ధృత్య తీర్థం నిర్గమమార్గ ముత్తారణమార్గ మితి యావత్ వ్యధత్త కృతవాన్ విషాణాగ్రేణేత్యనేన ఖనిత్రాదికం వివక్షితమ్ ౪

తత స్సా సుశ్రోణ్యజా కూపా దుత్తీర్య త మేవ బస్తం, పతిం చకమే కిలేత్యాత్మవృత్తాంత ప్రత్యభిజ్ఞాపకః తత స్తయాఽజయా వృతం బస్తం సముద్వీక్ష్య బహ్వ్యోఽన్యా అజాః కాంతం ప్రతి కామినీః కామవత్యో బభూవుః. బహ్వ్యోఽజా ఇతి శర్మిష్ఠాప్రముఖా వివక్షితాః కథంభూతం? పీవానం పరిపుష్టసర్వావయవం శ్మశ్రులం రతిసమర్థ మిత్యర్థః. మీఢ్వాంసం రేతస్సేక్తారం యాభే మైథునే కోవిద మభిజ్ఞమ్ ౫

అజాభిః వృత స్స ఏక ఏవ బస్త స్తాసాం బహ్వీనా మజానాం రతివర్ధనః కామ ఏవ గ్రహః పిశాచ స్తేన గ్రస్తః కేవలం రేమే న త్వాత్మాన మబుధ్యత దేహావిలక్షణ మాత్మస్వరూపం నానుసంహితవా నితి భావః మేషపక్షే ఆగామ్యనర్థాశ్రయం నావబుధ్యతేత్యర్థః ౬

(త మితి) ఏవ మన్యయా ప్రేష్ఠతమయా అన్యయా అజయా సహ రమమాణం తం బస్తం విలోక్య తేన పూర్వం కూపా దుద్ధృతా అజా కూపసంవిగ్నా మత్తో కూపపతి మన్యా మజాం పరిగృహ్య మాం త్యజ త్యయ మితి భీతా సతీ బస్తస్య తత్కర్మ అజాంతరపరిగ్రహరూపం నామృష్యత్ నాసహత ౭

(యయాతేః ముక్తికథనం)

తం దుర్హృదం సుహృద్రూపం కామినం క్షణసౌహృదమ్.
ఇంద్రియారామ ముత్సృజ్య స్వామినం దుఃఖితా యయౌ. ౮

స చైవానుగత స్త్రైణః కృపణ స్తాం ప్రసాదితుమ్.
కుర్వన్ బిడీ బిడాకారం నాశక్నో త్పథి సంధితుమ్ ౯

తస్య తత్ర ద్విజః కశ్చి దజాస్వా మ్యచ్ఛిన ద్రుషా.
లమ్బంతం వృషణం భూయ స్సందధేఽర్థాయ యోగవిత్ ౧౦

స లబ్ధవృషణ స్తత్ర హ్యాజయా కూపలబ్ధయా.
క్రీడ న్కాలం బహువిధం కామై ర్నాద్యాపి తుష్యతి ౧౧

తం బస్తం దుర్హృదం వస్తుత ఇతి శేషః. సుహృద్రూపం సుహృదాభాసం అత ఏవ క్షణం సౌహృదం యస్య కామిన మత ఏవేంద్రియారామం న తు ధర్మజ్ఞం జ్ఞాత్వేతి శేషః స్వామినం పతిం త్యక్త్వా. దుఃఖితా. యయౌ ౮

తత స్సోఽపి బస్తోఽపి స్త్రైణః హేతుగర్భ మిదం స్త్రైణత్వా త్తాం యాంతీ మజాం ప్రసాదయితుం కృపణ స్స న్ననుగతః బిడీ బిడాకారం బిడీం మార్జాలీ మనుగతస్య బిడస్య. య ఆకార స్సాంత్వశబ్ద ముఖరముఖత్వరూప స్తం కుర్వ న్పథి మార్గే. సంధితుం ప్రసాదయితుం నాశక్నోత్. ౯

తత్ర తస్య బస్తస్య లమ్బంతం వృషణం కశ్చి ద్ద్విజో రుషా అచ్ఛినత్ కశ్చిద్ద్విజోఽజ ఇతి శుక్రో వివక్షితః అణ్డశబ్దేన వయో వివక్షితం జరాపాదనేన వయోఽపహారేణ చ సంభోగాసమర్థ మకరో దితి భావః తతో భూయః పునః అర్థాయ ప్రయోజనాయ స్వపుత్ర్యాః కామభోగాయేతి భావః యోగవి దుపాయజ్ఞః లమ్బంతం వృషణం సందధే జరావ్యత్యాసేన రతిసమర్థ మకరో దితి భావః ౧౦

తత స్స లబ్ధవృషణ ఉపాత్తపుత్రవయా ఇతి భావః స బస్తోఽపి కూపలబ్ధయా అజయా సహ బహువిధం కామం అనుభవ న్నపీతి శేషః బహుతిథ మితి పాఠే బహుకాల మిత్యర్థః హేభద్రే అద్యాపి న పరితుష్యతి ౧౧

తథాఽహం కృపణ స్సుభ్రు భవత్యాః ప్రేమయంత్రితః
ఆత్మానం నాభిజానామి మోహిత స్తవ మాయయా ౧౨

యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవ స్స్త్రియః,
న దుహంతి మనః ప్రీతిం పుంసః కామహతస్య తే ౧౩

న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే ౧౪

యదా న కురుతే భావం సర్వభూతే ష్వమంగళమ్,
సమదృష్టే స్తదా పుంస స్సర్వా స్సుఖమయా దిశః ౧౫

యా దుస్త్యజా దుర్మతిభి ర్జీర్యతో యా న జీర్యతే,

ఏవ మన్యాపదేశేనోపపన్నత మితిహాస మాత్మని సఙ్గమయతి (తథేతి) హేసుభ్రు తథా బస్తవ దహ మపి భవత్యా స్తవ ప్రేమ్ణా యంత్రితః వశీకృత స్తవ మాయయా విభ్రమాదిరూపయా మోహితో, ఽధునాప్యాత్మానం నాభిజానామి ౧౨

నను తర్హి పున రపి బహవో విషయా స్సేవ్యంతాం తతో మనసి ప్రీతే సతి కామోపశాంత్యా మోహో నివర్తేతేత్యత్రాహ (యదితి ద్వాభ్యామ్) యత్ యే పృథివ్యాం వ్రీహ్యాదయ స్తే సర్వే కామహతస్య కామాసక్తస్య పుంసో మనఃప్రీతిం న దుహంతి న పూరయంతి ౧౩

జాతు కదాచి దపి కామానా ముపభోగేన కామో విషయతృష్ణా న శామ్యతి కింతు హవిషా ఘృతేన కృష్ణవర్త్మేవాగ్నిరివ భూయోఽభివర్ధత ఏవ ౧౪

తర్హి కథం కేనోపాయేన మనసః పూర్ణప్రీతి స్స్యాద్ యయా కామోపశమ స్స్యా దిత్యత్ర ఆహ (యదేతి షడ్భిః) యదా భూతే ష్వమఙ్గళం భావం రాగద్వేషాదివైషమ్యరూపం భావం న కురుతే తదా సమదృష్టేః స్వాత్మసమదృష్టేః పుంస స్సర్వా దిశః సుఖమయాః క్వాపి గత స్యాప్యస్య సుఖ మేవేత్యర్థః ౧౫

అతో దుర్మ తిః దుస్త్యజా విషయతృష్ణా కథంభూతా యా జీర్యత స్సతోఽపి పుంసో న

(యయాతేః ముక్తికథనం)

తాం తృషాం దుఃఖనివహాం శర్మకామో ధ్రువం త్యజేత్. ౧౬

మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్,
బలవా నింద్రియగ్రామో విద్వాంస మపి కర్షతి ౧౭

పూర్ణం వర్షసహస్రం మే విషయా న్సేవతో ఒసకృత్.
తథా ఒపి చానుసవనం తృషా తేషూపజాయతే ౧౮

తస్మా దేతా మహం త్యక్త్వా బ్రహ్మ ణ్యాధాయ మానసమ్
నిర్ద్వంద్వో నిరహఙ్కార శ్చరిష్యామి మృగై స్సహ ౧౯

దృష్టం శ్రుత మస ద్బుద్ధ్వా నానుధ్యాయే న్న సంవిశేత్.

జీర్యతే న జీర్ణతాం ప్రాప్నోతి తాం దుఃఖనివహాం దుఃఖాని నితరాం వహ త్యావహతి ప్రాపయతీతి తథా ఒం తృష్ణాం శర్మకామః దుఃఖాసంభిన్నం సుఖం కామయమానః ధ్రువం నూనం త్యజేత్ ౧౬

స్త్రీసన్నిధానం తు సర్వథా త్యాజ్య మిత్యాహ (మాత్రేతి) మాత్రాదీనా మన్యతమయా వాపి వివిక్తం సఙ్కీర్ణ మాసనం యస్య తథాభూతో న భవేత్. అన్యథా బలవాన్ ప్రమాథీ ఇంద్రియ సమూహః విద్వాంస మప్య పకర్షతి ఆకర్షే ద్వ్యాలయే దిత్యర్థః ౧౭

జీర్యతోపి న జీర్యత ఇత్యేత దేవ స్వదృష్టాన్తేనోపపాదయతి (పూర్ణ మితి) అసకృ ద్వారం వారం విషయా ననుభవతో మమ వర్షసహస్రం పూర్ణ మభూ దథాప్యద్యాపి అనుసవనం తత్తద్విషయాను భవసమయ మనతిక్రమ్యాతిమాత్రం తృష్ణా ఉపజాయతే న తు శామ్యతి ౧౮

తస్మా త్కామానా ముపభోగేన కామాశా న్తే సహ మేతాం విషయతృష్ణాం త్యక్త్వా బ్రహ్మణి మానస మాధాయ శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వై రనభిభూతో దేహాత్మభ్రమరహిత శ్చ మృగై స్సహ చరిష్యామి వనం ప్రవిశామీత్యర్థః ౧౯

నను తృష్ణాయా దుస్త్యజత్వా త్కథం సహసా తవ మనసో బ్రహ్మణ్యాధానం స్యా త్తత్రాహ (దృష్ట మితి) దృష్ట మైహికవిషయజాతం. శ్రుత మాముష్మికం తదుభయ

సంసృతిం చాత్మనాశం చ తత్ర విద్వా న్స ఆత్మదృక్ ౨౦

ఇత్యుక్త్వా నాహుషో జాయాం తదీయం పూరవే వయః,
దత్త్వా స్వాం జరసం తస్మా దాదదే విగతస్పృహః ౨౧

దిశి దక్షిణపూర్వస్యాం ద్రుహ్యుం దక్షిణతో యదుమ్
ప్రతీచ్యాం తుర్వసుం చక్రే హ్యుదీచ్యా మను మీశ్వరమ్ ౨౨

భూమండలస్య సర్వస్య పూరు మర్హత్తమం దిశామ్,
అభిషిచ్యాగ్రజాం స్తస్య వశే స్థాప్య యయౌ వనమ్ ౨౩

ఆసేవితం వర్షపూగా న్షడ్వర్గం విషయేషు సః,
క్షణేన ముముచే నీడం జాతపక్ష ఇవ ద్విజః. ౨౪

మనదపురుషార్థరూపం విద్వా న్పుమా న్నానుధ్యాయే న్న సంవిశేత్ నానుధ్యాయతి నోపభుఙ్క్తే చ కథంభూతః తత్రానుధ్యానసంవేశనయో స్సంసృతి మాత్మనాశ మంతతః స్థావరత్వప్రాప్తిం చ, విద్వాన్ అననుధ్యానాసంవేశయో ర్హేతుం పద న్విద్వాంసం విశినష్టి సః దృష్టాదీనా మనస్రూపస్వాదికం విద్వా న్పుమా నాత్మదృక్ దృష్టశ్రుతాద్యపేక్షయా నిరతిశయానందరూపస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యం పశ్యతి తథా నిరతిశయానందరూపయాథాత్మ్యానుభవనిష్ఠస్యార్థాదేవ తృష్ణానివర్తత ఇతి భావః. ౨౦

ఇతీత్థం, జాయాం దేవయానీ ముక్త్వా నాహుషో యయాతిః పూరవే పుత్రాయ తదీయం వయో దత్త్వా విగతవిషయతృష్ణ స్తస్మా త్పూరో స్సకాశా త్స్వకీయాం జరా మాదదే జగ్రాహ ౨౧

తతో దక్షిణపూర్వస్యా మాగ్నేయ్యాం దిశి ద్రుహ్యు మీశ్వర మధిపతిం చక్రే దక్షిణతో దక్షిణస్యాం తు దిశి యదుం ప్రతీచ్యాం దిశి తుర్వసు ముదీచ్యా మను మీశ్వరం చక్రే ౨౨

దిశాం మధ్యవర్తిన ఇతి శేషః సర్వస్య భూమణ్డలస్య ఈశ్వర మధిపతి మర్హత్తమం బహుమంతవ్యం పూరు మభిషిచ్య అగ్రజా న్యదుప్రభృతీన్ తస్య పూరో ర్వశే స్థాప్య స్థాపయిత్వా ఆసమాసేపి ల్యబార్షః, తదధీనా న్కృత్వేత్యర్థః. స్వయం వనం యయౌ. ౨౩

స యయాతి ర్వర్షపూగా౯ విషయేషు శబ్దాది ష్వస్ఖలితం షడ్వర్గం షడింద్రియసుఖం క్షణేన ముముచే తత్యాజ యథా జాతౌ పక్షౌ యస్య స ద్విజో విహగః నీడం త్యజతి తద్వత్. ౨౪

(యయాతేః ముక్తికథనం)

స తత్ర నిర్ముక్తసమస్తసంగ ఆత్మానుభూత్యా విధుతత్రిలింగః,
పదే పరే బ్రహ్మణి వాసుదేవే లేభే గతిం భాగవతీం ప్రతీతః ౨౫

శ్రుత్వా గాథాం దేవయానీ మేనే ప్రస్తోభ మాత్మనః
స్త్రీపుంసో స్స్నేహవైక్లబ్యా త్పరిహాస మివోదితమ్ ౨౬

సా సంనివాసం సుహృదాం ప్రపాయా మివ గచ్ఛతామ్.
విజ్ఞాయేశ్వరతన్త్రాణాం మాయావిరచితం ప్రభోః ౨౭

సర్వత్ర సంగ ముత్సృజ్య స్వప్నౌపమ్యేన భార్గవీ
కృష్ణే మన స్సమావేశ్య వ్యధునో ల్లింగ మాత్మనః ౨౮

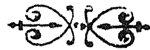
ప్రతీతః ప్రఖ్యాత స్స యయాతి స్తత్ర వనే నిర్ముక్త స్సమస్తో దేహతదనుబంధ్యాదిసఙ్గో యేన సః ఆత్మానుభూత్యా బ్రహ్మోపాసనయా విధుతత్రిలిఙ్గః నిర్ముక్తగుణత్రయకార్యః పదే ప్రాప్యే పరస్మి న్బ్రహ్మణి వాసుదేవాఖ్యే భాగవతీం గతిం లేభే ఆసన్నమోక్షో బభూవేత్యర్థః అన్యథా భారత విరోధాత్, తత్ర తస్య స్వర్గాదిప్రాప్తే రేవ కథనా దితి తత్రైవ విస్తరతో ద్రష్టవ్యమ్ ౨౫

దేవయానీ తు భర్త్రా కథితాం కథాం ఆత్మనః ప్రస్తోభం మేనే తాప త్పరిహాసరూపా మమన్యత ప్రస్తోభతా మేవ వ్యనక్తి (స్త్రీపుంసో రితి) సమాసాంతాభావ ఆర్షః తదనిత్యత్వాద్వా. స్త్రీపుంసయోః యః పరస్పరం స్నేహ స్తత్కృతం య ద్వైక్లబ్య మధార్ష్ట్యం తస్మాద్ధేతోః పరిహాస మివేరితం కథిత మితిహాసం ప్రస్తోభం మేనే ఇత్యన్వయః ఽఽరితా మితి పాఠే గాథావిశేషణం ఽఽహిత మితి పాఠే ఆత్మనో శ్చేష్టితం కథారూపేణోపవర్ణితం పరిహాస మివ మేన ఇత్యర్థః ౨౬

(సేతి) తత స్సా దేవయానీ ఈశ్వరతంత్రాణాం సుహృదాం పతిపుత్రాదీనాం సంనివాసం సుహృద్భి స్సహవాస మిత్యర్థః గచ్ఛతాం, పాంథానాం ప్రపాయాం పానశాలాయా మివానిత్యం ప్రభో రీశ్వరస్య మాయయా. విరచితం చ విజ్ఞాయ, స్వప్నదృష్టాన్తేన సర్వత్ర దేహతదనుబంధ్యాదిషు సఙ్గ ముత్సృజ్య స్వప్నవ త్సర్వైవ స్సంబన్ధో ఽనిత్య ఇతి నిశ్చిత్యేత్యర్థః భార్గవీ దేవయానీ, స్వమనః కృష్ణే భగవతి, నిధాయ, కృష్ణం ధ్యాత్వేత్యర్థః ఆత్మనో లిఙ్గం శరీరం, వ్యధునో త్తత్యాజ ౨౭—౨౮

నమ స్తుభ్యం భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే,
సర్వభూతనివాసాయ శాంతాయ బృహతే నమః ౨౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

ప్రసక్తానుప్రసక్తం భగవంతం నమస్కరోతి శుక స్సూతో వా (నమ ఇతి) వేధసే జగత్స్రష్ట్రే, సర్వభూతానా, మాధారభూతాయ, శాంతాయ అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితాయ, బృహతే బ్రహ్మణే, వాసుదేవాఖ్యాయ తుభ్యం, నమః ౨౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావరరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

అథ వింశో ఒధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

పూరో ర్వంశం ప్రవక్ష్యామి యత్ర జాతోఽసి భారత,
యత్ర రాజర్షయో వంశ్యా బ్రహ్మ వంశ్యాశ్చ జజ్ఞిరే ౧

జనమేజయోఽభవ త్పూరోః ప్రచిన్వాం స్తత్సుత స్తతః,
ప్రవిరోధో నమస్యు ర్వై తస్మా చ్చారు స్సుతోఽభవత్. ౨

తస్య సుద్యు రభూ త్పుత్ర స్తస్మా ద్బహుగవ స్తతః,
శర్యాతి స్తస్యాహంయాతీ రౌద్రాతి స్తత్సుత స్స్మృతః ౩

ఋతేపు స్తస్య కక్షేపు స్థ్సలేపు శ్చ కృతేపుకః,

అథ వింశో ఒధ్యాయః

ఏవం యయాతే శ్చరిత్ర ముపవర్ణ్యేదానీం తత్సుతస్య పూరో ర్వంశకథనం ప్రతిజానన్ రాజ్ఞ స్తత్ర శుశ్రూషా ముత్పాదయతి (పూరో రితి) హే భారత యత్ర యస్మిన్ వంశే త్వం జాతోఽసి యత్ర రాజర్షయో వంశ్యాః వంశ్యా బ్రహ్మ బ్రాహ్మణా శ్చ వంశ్యా జజ్ఞిరే తం పూరో ర్వంశం ప్రవక్ష్యామి, వంశే సాధవో వంశ్యాః వంశవర్ధనాః, రాజర్షయో బ్రాహ్మణా శ్చ యత్ర జజ్ఞిర ఇత్యర్థః ౧

(జనమేజయ ఇతి) పూరో స్తావ జ్జనమెజయ స్సుత స్సమభూత్ తత్సుతో జనమేజయసుతః ప్రధన్వాన్, ప్రచిన్వా నితి పాఠాంతరం. తస్మా త్ప్రవిరోధః తస్మా న్నమస్యుః తస్మా న్నమస్యో శ్చారు రితి ప్రసిద్ధ స్సుత స్సమభవత్ ౨

తస్య చారో స్సుద్యుః. పుత్రోఽభవత్, తస్మా త్సుద్యో, ర్బహుగవ స్సమభవత్ తస్య బహుగవస్య శర్యాతి, స్సంయాతి రితి పాఠాంతరం. తస్యాహంయాతి స్తత్సుతోఽహంయాతిసుతః రౌద్రాతిః రౌద్రాశ్వ ఇతి పాఠాంతరమ్, ౩

తస్య రౌద్రాశ్వస్య ఋతేపుప్రభృతయో దశపుత్రాః ఘృతాచ్యాః అప్సరసః. అప్సరసి జాతాః

జలేయు స్సన్నతేయు శ్చ ధర్మసత్యవ్రతేయవః ౪

దశైతేఽప్సరసః పుత్రా వనేయు శ్చావమ స్మృతః,
ఘృతాచ్యా ఇంద్రియాణీవ ముఖ్యస్య జగదాత్మనః ౫

ఋతేయో రంతిసారోఽభూ త్త్రయ స్తస్యాత్మజా నృప,
సుమతి ర్ధ్రువోఽప్రతిరథః కణ్వో ఽప్రతిరథాత్మజః ౬

తస్య మేధాతిథి స్తస్మా త్ప్రస్కణ్వాద్యా ద్విజాతయః,
పుత్రోఽభూ త్సుమతే రైభ్యో దుష్యంత స్తత్సుతో మతః ౭

దుష్యంతో మృగయాం యాతః కణ్వాశ్రమపదం గతః,
తత్రాసీనాం స్వప్రభయా మండయంతీం రమా మివ ౮

విలోక్య ముముహే సద్యో దేవమాయా మివ స్త్రియమ్,
జగామ తాం వరారోహాం భటైః కతిపయై ర్వృతః ౯

యథా జగదాత్మనో భగవతో దశేంద్రియాణి జాతాని తద్వత్ తేషాం దశానా మవమః కనీయాన్ వనేయుః. జలేయు రితి కులేయురితి చ పాఠాంతరం ధర్మేతి శంయుశబ్దస్య ధర్మాదిభిః ప్రత్యేకం సంబంధః ద్వంద్వాంతే శ్రుతత్వాత్ తత శ్చ ధర్మేయు స్సత్యేయుః వ్రతేయు శ్చేతి ఫలితమ్ ౪-౫

తత్ర ఋతేయో స్సుతః రంతిసారో బభూవ హేనృప తస్య రంతిసారస్య త్రయః సుతాః తా న్నిర్దిశతి (సుమతి ర్ధ్రువోఽప్రతిరథ శ్చేతి) సుమతి రితి పాఠాంతరం తత్రాప్రతిరథస్యాత్మజః కణ్వః ౬

(తస్యేతి) తస్య కణ్వస్య మేధాతిథిః తస్మా న్మేధాతిథేః పుత్రాః ప్రస్కణ్వప్రభృతయో బ్రాహ్మణా జజ్ఞిరే సుమతే రంతిసారసుతస్య పుత్రో రైభ్యః తత్సుతో రైభ్యసుతః దుష్యంతో మతః ప్రఖ్యాతః. ౭

దుష్యంతస్య శకుంతలాయాం భరతోఽభవ దితి వక్తుం తద్వృత్తాంత మాహ (దుష్యంత ఇత్యాదినా పిత ర్యుపరత ఇత్యతః ప్రాక్తనేన) కదాచి ద్దుష్యంతో మృగయాం చరన్ యదృచ్ఛ-

(దుష్యంతచరితమ్)

తద్దర్శనప్రముదిత స్సంనివృత్తపరిశ్రమః,
పప్రచ్ఛ కామసంతప్తః ప్రహస న్ల్శక్ష్ణయా గిరా ౧౦

దుష్యంత ఉవాచ—

కా త్వం కమలగర్భాభే కస్యాసి హృదయంగమే,
కిం వా చికీర్షితం త్వత్ర భవత్యా విజనే వనే. ౧౧

వ్యక్తం రాజన్యతనయాం వేద్మ్యహం త్వాం సుమధ్యమే.
న హి చేతః పౌరవాణా మధర్మే రమతే క్వచిత్. ౧౨

శకుంతలోవాచ—

విశ్వామిత్రాత్మజైవాహం త్యక్తా మేనకయా వనే,

కణ్వస్య ఋషే రాశ్రమస్థానం గతః తత్రాశ్రమే ఆసీనా ముపవిష్టాం రమా మివ లక్ష్మీ మివ స్వప్రభయా మండయంతీ మాత్మాన మితి శేషః త మాశ్రమ మితి పాఠాంతరం తదా తం మండయంతీం దేవమాయాం మోహినీ మివ స్థితాం శకుంతలాఖ్యాం స్త్రియం విలోక్య సద్య స్తదైవ ముమోహ మోహం ప్రాప్తః, తస్యాః దర్శనేన నితరాం ముదితః హృష్టః అత ఏవ సంనివృత్తః పరిశ్రమః మృగయాయాసః యస్మా త్సః కతిపయై ర్భృత్యై ర్వృతః కామేన సంతప్తో దుష్యంతః ప్రహస న్మధురయా గిరా తాం వరారోహాం బభాషే. ౮-౯-౧౦

తదేవాహ (కా త్వ మితి) హేకమలగర్భాభే హేహృదయఙ్గమే మనోజ్ఞే త్వం కేతి జాతిప్రశ్నః, కస్యాసి కస్య సంబంధిన్యసి, నిర్జనేఽస్మి న్వనే భవత్యా త్వయా కిం చికీర్షితం కర్తు మిష్టమ్ ౧౧

(వ్యక్త మితి.) హేసుమధ్యమే త్వా మహం రాజన్యతనయాం వ్యక్తం నూనం వేద్మి అన్యథా మచ్చేత స్త్వయి న సక్తం స్యా దిత్యాహ (నహీతి,) పౌరవాణాం పూరో ర్వంశజానాం చేతః కదాచి దప్యధర్మే న రమతే. ౧౨

ఏవ ముక్తా శకుంతలాఽఽహ (విశ్వామిత్రాత్మజేతి) విశ్వామిత్ర స్యైవ తనయా

వేదైతద్భగవా న్కణ్వో వీర కింకరవామ తే ౧౩

ఆస్యతా మరవిందాక్ష గృహ్యతా మర్హణం చ నః.
భుజ్యంతాం సంతి నీవారా ఉష్యతాం యది రోచతే ౧౪

దుష్యంత ఉవాచ—

ఉపపన్న మిదం సుభ్రు జాతాయాః కుశికాన్వయే,
స్వయం హి వృణ్వతే రాజ్ఞాం కన్యకా స్సదృశం వరమ్. ౧౫

ఓ మిత్యుక్తే యథాధర్మ ముపయేమే శకుంతలామ్
గాంధర్వవిధినా రాజా దేశకాలవిధానవిత్. ౧౬

అమోఘవీర్యో రాజర్షి ర్మహిష్యాం వీర్య మాదధే.
శ్వోభూతే స్వపురం యాతః కాలేనాసూత సా సుతమ్ ౧౭

మేనకయా మాత్రా స్వర్గచ్ఛంత్యా అస్మిన్వనే త్యక్తా అహం రాజన్యకన్యైవేత్యర్థః తత్ర మాన మాహ (వేదేతి) ఏతచ్చ భగవా న్కణ్వః వేద జానాతి హేవీర తే తవ కింకరవామ ౧౩

హేఅరవిందాక్ష ఆస్యతాం స్థీయతాం త్వయేతి శేషః, నొఽస్మాక మర్హణం అస్మత్కృత మర్హణం గృహ్యతాం, అత్ర నీవారా ఆరణ్యవ్రీహయ స్సంతి తే భుజ్యంతాం యది రోచతే తర్హి ఉష్యతామ్ ౧౪

కింకరవామేతి వాక్యా త్తదభిప్రాయం జ్ఞాత్వాఽఽహ దుష్యంతః (ఉపపన్న మితి) హేసుభ్రు కుశికాన్వయే జాతాయా స్తవేదం కింకరవామేతి వచ ఉపపన్నం యుక్త మేవ, తథాహి రాజ్ఞాం కన్యకాః స్వయ మేవ సదృశం వరం పతిం వృణ్వతే, ౧౫

తత స్తయా దుష్యంతో క్తే అంగీకృతే సతి స రాజా దుష్యంతో, దేశకాలవిధానజ్ఞో గాంధర్వవిధినా మిథ స్సమయపూర్వకేన, యథాధర్మం శకుంతలా ముపయేమే ౧౬

(అమోఘేతి) అమోఘ మవితథం వీర్యం యస్య స రాజర్షి ర్దుష్యంతో మహిష్యాం శకుంతలాయాం, వీర్యం రేత ఆదధే నిహితవాన్ తతః శ్వోభూతే ప్రభాతే, స్వపురం గతః ౘ౦ః. కాలేన ప్రాప్తకాలేన సా శకుంతలా సుతం పుత్ర మసూత సుషువే. ౧౭

(భరతచరితమ్)

కణ్వః కుమారస్య వనే చక్రే సముచితాః క్రియాః,
బధ్వా మృగేంద్రాం స్తరసా క్రీడతి స్మ స బాలకః ౧౮

తం దురత్యయవిక్రాంత మాదాయ ప్రమదో త్తమా,
హరే రంశాంశసంభూతం భర్తు రంతిక మాగమత్ ౧౯

యదా న జగృహే రాజా భార్యా పుత్రా వనిందితౌ.
శృణ్వతాం సర్వభూతానాం ఖే వా గాహాఽశరీరిణీ. ౨౦

మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యేన జాత స్స ఏవ సః,
భరస్వ పుత్రం దుష్యంత మావమంస్థా శ్శకుంతలామ్. ౨౧

(కణ్వేతి) తస్య కుమారస్య, సముచితాః క్రియాః జాతకర్మాదిక్రియాః కణ్వో వన ఏవ చక్రే స చ బాలక స్తరసా బలేన, మృగేంద్రం సింహం బధ్వా తేన క్రీడతి స్మ, బాల్యాదారభ్యాపరిమితబలశౌర్యాదిగుణసంపన్న ఇత్యర్థః ౧౮

(త మితి) త మపారవిక్రమం భగవతోఽంశాంశేన, సంభూతం కుమార మాదాయ శకుంతలా భర్తు ర్దుష్యంతస్య అంతికం ఆగమత్ యయౌ, ౧౯

(యదేతి) తా వాగతా వనిందితౌ నిర్దుష్టౌ భార్యాపుత్రౌ రాజా దుష్యంతో, యదా న జగృహే మమైవేమౌ భార్యాపుత్రా వితి న స్వీకృతవాన్ తదా సర్వభూతానాం శృణ్వతాం సతాం, ఖే ఆకాశే అశరీరిణీ వా గాహ అశ్రూయతేత్యర్థః ౨౦

తా మేవ దర్శయతి (మాతేతి) భస్త్రా చర్మమయం పాత్రం తద్వ న్మాతా ఆధారమాత్రం పితు రేవ పుత్రః. తత్ర హేతుః (యేనేతి) యేన పిత్రా జాతః ఉత్పాదిత స్స పుత్రః స ఏవ పితైవ "ఆత్మా వై పుత్రనామే" తి శ్రుతే రితి భావః అతః పుత్రం, దౌష్యంతిం దుష్యంతస్య తవైవాపత్యం, అనేన క్షేత్రజత్వశఙ్కా పరిహృతా భరస్వ పోషయ శకుంతలాం మావమంస్థాః నావమన్యస్వ, భరస్వేత్యుక్త్యా భరతనామనిరుక్తమ్ ౨౧

రేతోధాః పితరం పుత్రో నయ త్యేవ యమక్షయాత్,
త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్య మాహ శకుంతలా. ౨౨

(భరస్వ పుత్రం భరతం వాసుదేవాంశసంభవమ్.
బ్రహ్మణ్యం సత్యసంధం చ గుణజ్ఞం కీర్తివర్ధనమ్
మహోత్సాహం స్థూలలక్షం కృతజ్ఞం వృద్ధసేవకమ్,
అశరీరవచ శ్శ్రుత్వా స్వీచకార తదాత్మజమ్)
పిత ర్యుపరతే సోఽపి చక్రవర్తీ మహాయశాః,
మహిమా గీయతే యస్య హరే రంశభువో భువి ౨౩

చక్రం దక్షిణహస్తేఽస్య పద్మకోశ శ్చ పాదయోః.
ఈజే మహాభిషేకేణ సోఽభిషిక్తోఽధిరా డ్విభుః,

(కించ) రేతోధాః రేతస్సేక్తా వంశకృ త్పుత్రః హే నరదేవ యమక్షయా ద్యమసదనా త్పితరం స్వ ర్నయతి, పుత్ర మితి ద్వితీయాంతపాఠః ప్రాయికః, తత్ర యమక్షయా ద్వినేతి శేషః పుత్రం రేతోధాః పితా నయతి మృతపుత్రం వినాఽన్యం క్వాపి స్థితం పుత్రం పితా స్వీకరోతీత్యర్థః యమక్షయ మితి పాఠాంతరం, తదా తద్వాక్యాంతరం యం రేతోధాతారం పుత్రః, అక్షయం స్థానం నయతి స రేతోధాః పుత్రం నయతి స్వీకరోతీత్యర్థః పూర్వపాఠే ఏవం వాఽన్వయః-హేనరదేవ అథా ఇతి ఛ్చేదః రేతో నిహితవా నసి శకుంతలాయా మితి నిభక్తిపరిణామేనానుషఙ్గః ఉతోఽయం తవ పుత్ర, స్త్వాం యమక్షయా న్నయతి నేష్యతి స్వర్గ మితి శేషః. అతః స్వీకుర్వితి భావః శకుంతలోక్తం నానృత మిత్యాహ (త్వ మితి) అస్య గర్భస్యాపత్యస్య ధాతా విధాతా ఉత్పాదక స్త్వ మేవేతి య చ్ఛకుంతలాఽఽహ, త త్సత్య మేవ నానృత మిత్యర్థః తత శ్చ స భార్యాపుత్రౌ స్వీకృతవా నితి జ్ఞేయమ్ ౨౨

తతః పితరి దుష్యంతే ఉపరతే మృతే సతి సోఽపి భరితోఽపి చక్రవర్తీ సప్తద్వీపాధిపతిః మహాయశాః బభూవ. తం విశింషన్ తద్వృత్తాంత మాహ (మహిమేత్యాదినా) భువి హరేర్భగవతోఽంశేన జాతస్య యస్య భరతస్య మహిమా గీయతే త "దప్యేతే శ్లోకా అభిగీతా" ఇత్యాదిబహ్వృచశ్రుత్యేతి శేషః, ౨౩

హరే రంశభవత్వే లిఙ్గం వదన్ విశినష్టి (చక్ర మితి) అస్య భరితస్య దక్షిణే హస్తే చక్రం

(భరతచరితమ్)

పంచపంచాశతా మేధ్యై ర్గంగాయామను వాజిభిః ౨౪

దీర్ఘతమసం పురోధాయ యమునాయా మను ప్రభుః,
అష్టసప్తతిమేధ్యాశ్వా న్బబంధ ప్రదద ద్వసు ౨౫

భరతస్య హి దౌష్యంతే రగ్ని స్సాచీగుణే చితః,
సహస్రం బద్ధశో యస్మి న్బ్రాహ్మణా గా విభేజిరే ౨౬

త్రయస్త్రింశ చ్ఛతం హ్యశ్వా న్బధ్వా విస్మాపయ న్నృపాన్,
దౌష్యంతి రత్యగా న్మాయాం దేవానాం గురుమాయినామ్ ౨౭

చక్రాకారారేఖా పాదయో స్తు పద్మకోశాకారా అవర్తంతేతి శేషః స చ భరతో మహాభిషేకవిధినా అభిషిక్తో అధిరా ట్సార్వభౌమో విభుర్భూత్వా గఙ్గాయా మను గఙ్గాతీరే గఙ్గాయా అనులోమం వా గఙ్గాసాగరసఙ్గమా దారభ్య యావ త్తదుత్పత్తిః తావ దిత్యర్థః పఞ్చపఞ్చాశతా పఞ్చాశదధికశతద్వయ సఙ్ఖ్యాకై, ర్వాజిభి రశ్వై ర్భగవంతం ఈజే ఉక్తసఙ్ఖ్యాకై రశ్వమేధై స్తత్ర భగవంత మారాధితవా నిత్యర్థః ౨౪

తథా దీర్ఘతమస మృషిం పురోహితం కృత్వా ప్రభు ర్భరతః, యమునాయామను పూర్వవదర్థః అష్టసప్తతి అష్టాధికసప్తతిసఙ్ఖ్యాకా న్మేధ్యా న్నిర్దుష్టా నశ్వా న్బబంధ, తావతా మశ్వానాం బంధనపూర్వకై ర్మేధ్యై రీజ ఇత్యర్థః, కథంభూతః, వసు ధనం ప్రదదత్ ప్రయచ్ఛన్ ౨౫

దౌష్యన్తే ర్దుష్యంతసుతస్య భరతస్యాగ్నిః సాచిగుణే ప్రకృష్టగుణవతి దేశే చితః యస్మి న్నగ్నిచయనే తద్దేశే వా సహస్రం బ్రాహ్మణాః, భరతేన, భూరిదానేన, దత్తాః గాః బద్ధశః ప్రత్యేకం బధ్వా బధ్వా విభేజిరే విభజ్య జగృహుః సహస్రశబ్దో బహూనా ముపలక్షకః ౨౬

తథా మష్కారే తీర్థవిశేషే, కర్మణి యజ్ఞకర్మణి, మష్కారాఖ్యే కర్మణి వా త్రయ స్త్రింశచ్ఛత సఙ్ఖ్యాకా నశ్వా న్బధ్వా నృపాన్ పార్థివాన్ విస్మాపయన్. పురు బహ్వ్యః మాయాః, యేషాం సంతీతి తథా తేషాం దేవానాం మాయా మశ్వవారణాదిరూపాం దౌష్యంతి ర్భరతః అత్యగాత్. దేవైః నృపై శ్చ చికీర్షితం యజ్ఞవిఘ్న మపాకృత్యాయజతేత్యర్థః ౨౭

మృగాన్ శుక్లదతః కృష్ణా న్హిరణ్యేన సమావృతాన్
అదా త్కర్మణి మష్కారే నియుతాని చతుర్దశ ౨౮

భరతస్య మహత్కర్మ న పూర్వే నాపరే నృపాః
నైవాపు ర్నైవ ప్రాప్స్యంతి బాహుభ్యాం త్రిదివం యథా ౨౯

కిరాతహూణా న్యవనా నంధ్రా న్వంగాన్ శకా న్కషాన్
అబ్రహ్మణ్యా న్నృపాం శ్చాహ న్మ్లేచ్ఛా న్దిగ్విజయేఽబలాత్ ౩౦

జిత్వా పురాఽసురా దేవాన్యే రసౌకాంసి భేజిరే
దేవస్త్రియో రసాం నీతాః ప్రాణిభిః పున రాహరత్ ౩౧

సర్వా న్కామా న్దుదుహతుః ప్రజానాం తస్య రోదసీ,
సమా స్త్రిణవసాహస్రీ ర్దిక్షు చక్ర మవర్తయత్ ౩౨

శుక్లదతః శుక్లదంతాన్, హిరణ్యేన పరివృతాన్ చతుర్దశాయుతసంఖ్యాకాన్, మృగా న్భద్రమృగాదిసంజ్ఞాన్ న్గజా నదా త్ప్రాయచ్ఛత్. ౨౮

కిం చ భరతస్య మహ దద్భుతం కర్మ పూర్వే అపరే అర్వాచీనా శ్చ నృపాః, నైవాపు ర్నైవ కృతవంతః, నాపి ప్రాప్స్యన్తే కరిష్యంతి యథా జనా బాహుభ్యాం గవసనాధనాభ్యాం, త్రివిష్టపం, నైవ ప్రాపు ర్నాపి ప్రాప్నువంతి ప్రాప్స్యంతి చ తద్వత్ ౨౯

మహత్కర్మైవ దర్శయతి (కిరాతహూణా నితి) అబ్రహ్మణ్యాన్ బ్రాహ్మణే ష్వసాధూన్ కిరాతాదీన్ హీనజాతీ న్నృపాం శ్చ మ్లేచ్ఛాం శ్చ సర్వా న్దిగ్విజయే అ[illegible]లవాన్ ౩౦

కించ యే అసురా రాక్షసాః, పురా పూర్వకాలే దేవాన్ జిత్వా రసౌకాంసి రసాతలస్థానాని. భేజిరే ప్రాప్తాః తైః ప్రాణిభి ర్బలిభి, ర్యా దేవస్త్రియో రసాం రసాతలం ప్రతి, నీతాః ప్రాపితా స్తాః పున రాహర దానయత్. ప్రాణిభి రన్యైః మనుష్యాదిభి స్సహ నీతా ఇతి వా, పణిభి రితి పాఠే పణయోఽసురా స్తై ర్నీతాః యద్వా పణయో దూతాః దూతా న్ప్రస్థాప్యాహర దిత్యర్థః, ౩౧

కిం చ భరితే రాజని సతి రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ తస్య ప్రజానాం తద్విషయస్థానాం, సర్వాన్ కామాన్ దుదుహతుః పూరయామాసతుః, ఏవం త్రిణవసాహస్రీ స్సమాః సప్తవింశతిసహస్రవత్స రాన్ దిక్షు చక్రం ఆజ్ఞా మవర్తయత్. ౩౨

(భరతచరితమ్)

స సమ్రా డ్లోకపాలానా మైశ్వర్య మధిరా ట్ఛ్రియమ్.
చక్రం జాయా స్సుతా న్ప్రాణా న్మృషేత్యుపరరామ హ. ౨౩

తస్యాస న్నృప వైదర్భ్యః పత్న్య స్తిస్ర స్సుసంమతాః.
జఘ్ను స్త్యాగభయా త్పుత్రా న్నానురూపా ఇతీరితే. ౨౪

తస్యైవం వితథే వంశే తదర్థం యజత స్సుతమ్
మరు త్స్తోమేన మరుతో భరద్వాజ ముపాదదుః ౨౫

అంతర్వత్న్యాం భ్రాతృపత్న్యాం మైధునాయ బృహస్పతిః.
ప్రవృత్తో వారితో గర్భం శప్త్వా వీర్య మపాసృజత్ ౨౬

తం త్యక్తుకామాం మమతాం భర్తు స్త్యాగవిశఙ్కితామ్.

ఏవం వర్తయన్ స సమ్రాట్సార్వభౌమో భరతః లోకపాలానా మైశ్వర్య మతులాం స్వాం శ్రియ మవ్యాహత మాజ్ఞాచక్రం ప్రాణాం శ్చ మృషేత్యనిత్యా ఇతి నిశ్చిత్య ఉపరరామ విరక్తోఽభవత్ ౨౩

హేనృప తస్య భరతస్య సుసమ్మతా స్తిస్రః పత్న్యః విదర్భస్య సుతా ఆసన్, తా శ్చైకైకం జాతాన్ పుత్రాన్ మమ నానురూపా స్సదృశా ఇమే పుత్రా న భవంతీతి భర్త్రాఽభిహితే సతి వ్యభిచార శఙ్కయా అస్మాం స్త్యక్ష్యతీతి భయార్తా జఘ్నుః ౨౪

ఏవం తస్య భరతస్య వంశే వితథే వ్యర్థే సతి తదర్థం పుత్రార్థం మరుత్స్తోమాఖ్యేన యాగేన యజత ఆరాధయతః తస్య ప్రసన్నాః మరుతః భరద్వాజాఖ్యం సుత ముపాదదు స్సమర్పయామాసుః ౨౫

తస్య భరద్వాజనామ నిర్వక్తుం కథా మాహ (అంతర్వత్న్య మితి) కదాచి ద్బృహస్పతి ర్భ్రాతు ఉచథ్యస్య భార్యాయా మంతర్వత్న్యాం గర్భిణ్యాం మమతాఖ్యాయాం మైధునార్థం ప్రవృత్త స్తదా ద్వితీయగర్భస్యావకాశాభావా దాక్రోశపూర్వకం గర్భస్థేన వారితః తతః క్రుద్ధో బృహస్పతి ర్దీర్ఘం తమః ప్రవేక్ష్యసి అంధ శ్చ భవిష్యసీతి తం గర్భం శప్త్వా బలా ద్వీర్యం న్యషిఞ్చత్ ౨౬

అతో బృహస్పతే శ్శాపా ద్గర్భస్థో దీర్ఘతమా బభూవ తేన చ తద్వీర్యం, పార్ష్ణిప్రహారేణ యోనే ర్బహి ర్నిస్సారితం భూమౌ పతితం సద్య ఏవ కుమారోఽభవత్, తం చ పరవీర్యజం భర్తు స్త్యాగా ద్విశఙ్కితాం సతీం త్యక్తుకామాం మమతాం ప్రతి సురాః బృహస్పతే శ్చ మమతాయా శ్చ వివాదరూపం ఏతం మూఢే ఇతి వక్ష్యమాణం శ్లోకం జగుః కిమర్థం జగు రత ఆహ (నామనిర్వచనం

నామనిర్వచనం తస్య శ్లోకమేతం సురా జగుః. ౩౭

మూఢే భర ద్వాజ మిమం భరద్వాజం బృహస్పతే.
యాతౌ యదుక్త్వా పితరౌ భరద్వాజ స్తత స్త్వయమ్ ౩౮

చోద్యమానా సురై రేవం మత్వా వితథ మాత్మజమ్,
వ్యసృజ న్మరుతోఽబిభ్ర న్దత్తోఽయం వితథేఽన్వయే. ౩౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
వింశోఽధ్యాయః

తస్యేతి) నామ నిరుచ్యతే యేన ప్రవృత్తినిమిత్తేన తన్నామనిర్వచనం తత్ప్రతిపాదకం శ్లోకం జగు రిత్యన్వయః. యద్వా నామ నిరుచ్యతే యేన శ్లోకేన తం జగు రిత్యన్వయః తస్య నామనిర్వచనేనైవ భర్తృత్యాగశఙ్కా మపాకర్తుం జగు రిత్యర్థః. ౩౭

శ్లోక మాహ (మూఢే ఇతి) తత్ర పుత్రం త్యక్త్వా యాంతీం మమతాం బృహస్పతి రాహ-హేమూఢే ఇమం పుత్రం భర పుషాణ భర్తు ర్బిభేమీతి చేత్తత్రాహ ద్వాజం ఏకస్య క్షేత్రే అన్యస్య బీజా దిత్యేవం ద్వాభ్యాం జాతం అత స్తస్యాప్యయం పుత్ర ఇతి న తస్మాద్భయశఙ్కేత్యర్థః ఏవ ముక్తా సతీ తం ప్రత్యాహ-హేబృహస్పతే త్వ మేవేమం ద్వాజం ద్వాభ్యా మావాభ్యా మన్యాయేన జాతం భర నాహ మేనం భరామీత్యర్థః యద్యస్మా దేవ ముక్త్వా, పితరౌ మమతాబృహస్పతీ వివదమానౌ, పుత్రం పరిత్యజ్య యాతౌ తతో హేతో రయం భరద్వాజసఞ్జ్ఞక ఇతి ౩౮

ఏవం సురై శ్చోద్యమానా శ్లోకగానపూర్వకం పరిశఙ్క్యమానా మమతా త మాత్మజం వితథం వ్యభిచారజత్వా న్నిరర్థకం మత్వా వ్యసృజత్ మత్వాదితర మాత్మజ మితి పాఠాంతరం తదా ఆదితరం ప్రథమజం భర్తు ర్వీర్యా జ్జాత మేవ ముఖ్య మాత్మజం మత్వా బృహస్పతే ర్జాతం త్యాజేత్యర్థః ఏవం తయా త్యక్తం మరుతోఽబిభ్రన్ అబిభరుః తదేవం మరుద్భిః ప్రాప్తోఽయం భరతస్యాన్వయే వితథే సతి దత్తః, ఏవం చ వితథాఖ్యోఽపి బభూవేతి భావః ౩౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
వింశోఽధ్యాయః

అథ ఏకవింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

వితథస్య సుతా న్మన్యో ర్బృహత్క్షత్రో జయ స్తథా,
మహావీర్యో నరో గర్గ స్సఙ్కృతి స్తు నరాత్మజః ౧

గురు శ్చరంతి దేవ శ్చ సఙ్కృతేః పాండునందన,
రంతిదేవస్య హి యశ ఇహాముత్ర చ గీయతే ౨

వియద్విత్తస్య దదతో లబ్ధం లబ్ధం బుభుక్షతః,
నిష్కించనస్య ధీరస్య సకుటుమ్బస్య సీదతః ౩

వ్యతీయు రష్టచత్వారింశ దహాన్యపిబతః కిల

భరతస్య యో దత్తపుత్ర స్తస్య వితథస్య య స్సుతో మన్యు స్తస్మా న్మన్యో ర్బృహత్క్షత్రాదయః గర్గాంతాః పఞ్చ జజ్ఞిరే, తతో జయః బృహత్క్షత్రానుజో జయ ఇత్యర్థః భారద్వాజస్య బ్రాహ్మణత్వేఽపి భరతస్యాన్వయే వితథే సతి దత్తత్వా ద్వితథసంజ్ఞ స్సన్ భరతస్య దత్తపుత్రో భూత్వా తద్వంశకరో జాత ఇత్యభిప్రాయేణ మన్యుప్రభృతీనాం భారతత్వ మత్రోచ్యతే, తత్ర నరస్యాత్మజ స్సఙ్కృతిః ౧

హేపాణ్డునందన, సఙ్కృతే స్తు గర్గో రంతిదేవ శ్చేతి ద్వౌ సుతౌ, రంతిదేవస్య కీర్తిస్తు, ఇహాముత్ర చ లోకే గీయతే ౨

కీదృశం తద్యశ ఇత్యపేక్షాయాం సఙ్గ్రహేణ తద్వృత్తాంత మాహ (వియద్విత్తస్యేతి) వియతో గగనా దివోద్యమం వినైవ దైవా దుపస్థిత మేవ విత్తం భోగ్యం యస్య యద్వా వియత్ వ్యయం ప్రాప్నువ ద్విత్తం యస్య, తదేవాహ, బుభుక్షతః సంప్రదానస్య శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ భోక్తు మిచ్ఛవే, లబ్ధం లబ్ధం యద్దైవాల్లబ్ధం త ద్దదతః ప్రయచ్ఛతః అత ఏవ నిష్కించనస్య సాయంతనశ్వస్తనాదిపరిగ్రహరహితస్య సకుటుమ్బస్య సీదతః కృశస్యాథాపి ధీరస్య జితేంద్రియస్య కదాచి దపిబతః జలపాన మప్యకుర్వతః, అష్టచత్వారింశదహాని వ్యతీయుః వ్యతిక్రాంతాని బభూవుః కృచ్ఛ్రం క్లేశం.

ఘృతపాయససంయావం తోయం ప్రాత రుపస్థితమ్. ౪

కృచ్ఛ్రప్రాప్తకుటుమ్బస్య క్షుత్తృడ్భ్యాం జాతవేపథోః,
అతిథి ర్బ్రాహ్మణః కాలే భోక్తుకామస్య చాగమత్ ౫

తస్మై సంవ్యభజ త్సోఽన్న మాదృత శ్శ్రద్ధయాన్వితః,
హరిం సర్వత్ర సంపశ్య న్సభుక్త్వా స ప్రయయౌ ద్విజః. ౬

అథాన్యో భోక్తుకామస్య విభక్తస్య మహీపతేః
విభక్తం వ్యభజ త్తస్మై వృషలాయ హరిం స్మరన్. ౭

యాతే శూద్రే త మన్యోఽగా దతిథి శ్శ్వభి రావృతః,
రాజ న్మే దీయతా మన్నం సగణాయ బుభుక్షతే ౮

ప్రాప్తః కుటుమ్బో యస్య క్షుత్తృడ్భ్యాం, జాతః వేపథుః వ్యథా యస్య తస్య దైవా త్ప్రాప్త రుపస్థితం ఘృతాదీనాం ద్వన్ద్వైక్యం ఘృతాదిత్రయం తోయం చ భోక్తుకామస్య సతః, కాలే భోజనకాలే కశ్చి ద్బ్రాహ్మణోఽతిథి రాగమత్ ౩-౪-౫

స రంతిదేవ ఆదృతః ఆదరయుక్తః శ్రద్ధయా చాన్వితః సర్వత్ర భూతేషు హరిం పశ్యన్ సర్వం భూతజాతం భగవదాత్మక మనుసందధత్ అన్నం ఘృతపాయససంయావం తస్మై అతిథయే సంవ్యభజత్ విభజ్య దదౌ తదన్నం భుక్త్వా స ద్విజో యయౌ

అథ విభక్తస్య కుటుమ్బార్థం తద్ద్విజభుక్తావశిష్ట మన్నాదికం విభక్తవతో భోక్ష్యమాణస్య సతః హేమహీపతే అన్యః కశ్చి ద్వృషలోఽతిథి రాగమత్ అదాన్య ఇతి పాఠే దానాయానర్హః తస్మై వృషలాయాతిథయే విభక్తం కుటుమ్బార్థం విభక్తం పున ర్వ్యభజత్ విభజ్య దదౌ. ౭

శూద్రే వృషలే గతే సతి కశ్చి చ్ఛ్వభి రావృతః పరివృతోఽతిథి రాగతః, తం రంతిదేవ మాహ-కి మితి? హేరాజ న్బుభుక్షతే క్షుధాఽర్దితాయ మహ్య మన్నం దీయతా మితి, అభ్యాగా దితి పాఠే ఏవం వద న్నభ్యాగచ్ఛ దిత్యన్వయః ౮

(భరద్వాజవంశవర్ణనం)

స ఆతిథ్యావశిష్టం య ద్బహుమానపునరస్సరమ్
తస్య దత్వా నమ శ్చక్రే శ్వభ్య శ్శ్వపతయే విభుః ౯

పానీయమాత్ర ముచ్ఛేషం తచ్చైకపరితర్పణమ్,
పాస్యతః పుల్కసోఽభ్యాగా దపో దేహ్యశుభాయ మే. ౧౦

తస్యాపి కరుణాం వాచం నిశమ్య విపులశ్రమాః,
కృపయా భృశసంతప్త ఇద మాహామృతం వచః. ౧౧

న కామయేఽహం గతి మీశ్వరాణా మష్టర్ధియుక్తా మపునర్భవం వా.
ఆర్తిం ప్రపద్యేఽఖిలదేహభాజా మంతస్థ్సితో యేన భవ న్త్యదుఃఖాః ౧౨

స విభూ రంతిదేవో యదాతిథ్యావశిష్ట మన్నం తద్బహుమానపురస్కృతం యథా తథా దత్వా శ్వభ్య శ్శునాం పత్యే చ తస్మై నమ శ్చక్రే భగవద్భావేనేతి శేషః ౯

అథోచ్ఛేష మవశిష్టం పానీయమాత్రం తదప్యేకపరితర్పణం ఏకపురుషమాత్రతృప్తికరం పాస్యత స్తతః కశ్చి త్పుల్కసః అశుభాయ నీచాయ మహ్య మపః పానీయం జలం దేహీతి వద న్నభ్యాగచ్ఛత్ ౧౦

తస్యాపి పుల్కసస్యాపి కృపణాః దీనాః విపులః శ్రమో, యాభ్యోఽవగమ్యతే తా వాచః ఆకర్ణ్య కృపయా, నితరాం సంతప్తో, రంతిదేవః ఇదం వక్ష్యమాణ మమృతతుల్యం వచ ఆహ ౧౧

తదేవ దర్శయతి (న కామయ ఇతి ద్వాభ్యాం) అష్టర్ధియుక్తా మణిమాద్యష్టైశ్వర్యయుక్తా మీశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాం గతిం ప్రాప్తిం అహం న కామయే నేచ్ఛామి నాప్యపునర్భవం మోక్షం వా కామయే కింతు అఖిలానాం దేహభాజాం దేహినాం క్షుత్పిపాసార్దితానాం అంతస్థ్సితాం ఆర్తిం దుఃఖం ప్రపద్యే ప్రాప్నుయా మితి కామయె సర్వేషాం దుఃఖ మహ మేక ఏవానుభవేయ మిత్యాశాస ఇత్యర్థః కి మేవంవిధకామనయేత్యత ఆహ (యేన భవ న్త్యదుఃఖా ఇతి) యేన భోక్త్రా మయా హేతుభూతేన సర్వే దేహభాజో నిర్దుఃఖా భవంతి యేనాస్మదనుభవేనేతి వా ౧౨

క్షుత్తృట్ఛ్రమో గాత్రపరిభ్రమ శ్చ దైన్యం క్లమ శ్శోకవిషాదమోహాః,
సర్వే నివృత్తాః కృపణస్య జంతో ర్జిజీవిషో ర్జీవజలార్పణేన ౧౩

ఇతి ప్రభాష్య పానీయం మ్రియమాణః పిపాసయా,
పుల్కసాయాదదా ద్ధీరో నిసర్గకరుణో నృపః ౧౪

తస్య త్రిభువనాధీశాః ఫలదాః ఫల మిచ్ఛతామ్,
ఆత్మానం దర్శయాంచక్రు ర్మాయాం విష్ణువినిర్మితామ్ ౧౫

స వై తేభ్యో నమస్కృత్య నిస్సంగో విగతస్పృహః,
వాసుదేవే భగవతి భక్త్యా చక్రే మనః పరమ్ ౧౬

నను దుఃఖం కిమితి ప్రార్థయసే పరదుఃఖనివృత్త్యైవ మమ సర్వదుఃఖనివృత్తే రిత్యాహ (క్షుత్తృడితి) కృపణస్య దీనస్య జీవితు మిచ్ఛో ర్జంతో ర్జీవజలార్పణేన జీవనహేతో ర్జలార్పణేనైవ సర్వే క్షుత్తృడాదయో నివృత్తా భవేయు రితి శేషః, జీవకలార్పణేనేతి పాఠేఽయ మర్థః - జిజీవిషో ర్జంతో ర్మే జీవకలార్పణేన అస్మత్ప్రదానేన క్షుదాదయో నివృత్తా స్స్యుః మమ ప్రాణా నపి దద్యామిత్యర్థః ౧౩

స్వయం పిపాసయా మ్రియమాణో ప్యేవం ప్రభాష్య ధీరో నిసర్గకరుణః నిరుపాధిక కృపావా న్నృపో రంతిదేవః పుల్కసాయ తదేకపరితర్పణం పానీయం దదౌ ౧౪

ఫల మర్థకామాదిరూప మిచ్ఛతాం కామయమానానాం జనానాం ఫలదా స్త్రిభువనస్యాధీశాః బ్రహ్మాదయ స్తస్య రంతిదేవ స్యాత్మానం దర్శయాంచక్రుః ప్రసన్నా బభూవుః, విష్ణునా వినిర్మితాం మాయాం చ దర్శయాంచక్రుః మాయాప్రకృతిః విష్ణువినిర్మితా మిత్యుక్తత్వా త్కార్యరూపా ప్రకృతి ర్వివక్షితా, ప్రకృత్యాత్మవివేకజ్ఞానం దదు రిత్యర్థః యద్వా తన్మనః పరీక్షార్థం వృషలాదిమాయా రూపమాత్మానం దర్శయాంచక్రు రిత్యర్థః ౧౫

తత స్స వై రంతిదేవ స్తేభ్య స్త్రిభువనాధీశేభ్యో మాయారూపేభ్యో వా నమస్కృత్య నిస్సంగః దేహతదనుబంధి ష్వహంమమతారహితః విగతైహికాముష్మికఫలలిప్సః పరం కేవలం వాసుదేవే మన శ్చక్రే ౧౬

(భరద్వాజవంశవర్ణనం)

ఈశ్వరాలమ్బనం చిత్తం కుర్వతోఽనన్యరాధసః,
మాయాగుణమయీ రాజ న్స్వప్నవ త్ప్రత్యలీయత. ౧౭

తత్ప్రసంగానుభావేన రంతిదేవానువర్తినః,
అభవ న్యోగిన స్సర్వే నారాయణపరాయణాః. ౧౮

గర్గా చ్ఛిని స్తతో గార్గ్యః క్షత్రా ద్బ్రహ్మ హ్యవర్తత,
దురితక్షయో మహావీర్యా ద్యస్య త్రయ్యారుణిః కవిః. ౧౯

పుష్కరారుణి రిత్యత్ర యే బ్రాహ్మణగతిం గతాః
బృహత్క్షత్రా త్సుహో త్రోస్మా ద్ధస్తీ యద్ధస్తినాపురమ్ ౨౦

అజమీఢో ద్విమీఢ శ్చ పురుమీఢ శ్చ హస్తినః
అజమీఢస్య వంశ్యా స్స్యుః ప్రియ మేధాదయో ద్విజాః ౨౧

(ఈశ్వరేతి) అనన్యరాధసా అనన్యప్రయోజనేన భావేన చిత్త మీశాలమ్బనం వాసుదేవనిష్ఠం కుర్వత స్తస్య రంతిదేవస్య, త్రిగుణాత్మికా మాయా స్వప్నవత్ ప్రత్యలీయత న్యవర్తత, స ప్రకృతి సంబంధా న్ముక్తో బభూవేత్యర్థః ౧౭

కిముత తస్య రంతిదేవస్య యః ప్రసఙ్గ స్తస్యానుభావేన ప్రభావేన హేతునా రంతిదేవ మనువర్తమానా స్సర్వేపి యోగినః యోగిత్వ మేవాహ నారాయణపరాయణా బభూవుః ౧౮

ఏవం నరస్య వంశ ఉపవర్ణితః అథ గర్గస్య వంశ మాహ (గర్గా దితి) గర్గా చ్ఛిలో జజ్ఞే, శిని రితి పాఠాంతరం, తస్మా త్తు గార్గ్యః, తత్ర తతో గార్గ్యా, ద్బ్రహ్మ బ్రహ్మకుల మవర్తత పుత్రాదిపరంపరయా ప్రావర్తతేత్యర్థః అథ మహావీర్య స్యాన్వయ మాహ-మహావీర్యా ద్దురితక్షయో జజ్ఞే, తస్య దురితక్షయస్య త్రయ్యారుణిః కవిః పుష్కరారుణి శ్చేతి త్రయః పుత్రాః కథంభూతాః యే అత్ర క్షత్రవంశే, బ్రాహ్మణగతిం బ్రాహ్మణరూపతాం గతాః ప్రాప్తాః అథ క్షేష్ఠస్య బృహత్క్షత్రస్య వంశ మాహ (బృహత్క్షత్రస్య పుత్రోఽభూ దిత్యాదినా) బృహత్క్షత్రస్య పుత్రో హస్తీ బభూవ యత్ యేన హాస్తినం పురం కృత మితి శేషః స హస్తీ బభూవేత్యర్థః ౧౯-౨౦

హస్తిన స్సుతా అజమీఢాదయః త్రయః తత్రాజమీఢస్య వంశ్య వంశాజాః. ప్రియమేధాదయో ద్విజా బభూవుః, ౨౧

అజమీఢా ద్బృహదిషు స్తస్య పుత్రో బృహద్ధనుః,
బృహత్కాయ స్తత స్తస్య పుత్ర ఆసీ ద్బృహద్రథః ౨౨

తత్సుతో విశద స్తస్య ఫేనజి త్సమజాయత,
రుచిరాశ్వో దృఢహనుః కాశ్యో వత్స శ్చ తత్సుతాః ౨౩

రుచిరాశ్వసుతః ప్రాజ్ఞః పృథుసేన స్తదాత్మజః,
పార స్తత్తనయో నీప స్తస్య పుత్రశతం త్వభూత్ ౨౪

స కృత్యాం శుకకన్యాయాం బ్రహ్మదత్త మజీజనత్,
యోగీశో గవిభార్యాయాం విష్వక్సేన మగా త్సుతమ్. ౨౫

అజమీఢాదేవాన్యః పుత్రో బృహదిషు ర్నామాభవత్, తస్య బృహదిషో స్సుతో బృహద్ధను స్తస్య సుతో బృహత్కాయ, స్తస్య బృహద్రథః, పుత్ర ఆసీత్ ౨౨

తత్సుతో బృహద్రథసుతో విశద, స్తస్య విశదస్య తస్మా దితి పాఠే విశదా త్ఫేనజి త్సమజాయత. తత్సుతాః ఫేనజిత్సుతాః రుచిరాశ్వాదయ శ్చత్వారః ౨౩

తత్ర రుచిరాశ్వస్య సుతః ప్రాజ్ఞః తదాత్మజః ప్రాజ్ఞసుతః పృథుసేనః తదాత్మజః పృథుసేనతనయః పారః త త్తనయం పారతనయః నీప స్తస్య నీపస్య పుత్రశత, మభూత్ ౨౪

స నీప ఏవ శుకకన్యాయాం శ్రీశుకస్య కన్యాయాం దుహితరి, కృతిసంజ్ఞాయాం బ్రహ్మదత్తాఖ్యం సుత మజీజన జ్జనయామాస అత్ర తస్య పుత్రశతం త్వభూ దిత్యస్యానంతరం క్వచి "దణుహో నామ య స్తేషాం జ్యేష్ఠ స్సత్యరథో నృపే"తి పఠ్యతే తత్ర హేనృప తేషాం పుత్రాణాం శతే యో జ్యేష్ఠ స్సోఽణుహః స ఏవ సత్యరథాపరనామధేయ ఇత్యర్థః శుకకన్యాయా మిత్యనేన శుకస్యాప్యత్ర సన్తాన ఉక్తః తథావోక్తం హరివంశాదిష్వపి "పారాశరసుతోత్పన్న శ్శుకో నామ మహాయశాః. వ్యాసా దరణ్యాం సంభూతో విధూమాగ్ని రివ జ్వలన్. స తస్యాం పితృకన్యాయా మిరిణ్యాం జనయిష్యతి, కృష్ణం గౌరం ప్రభుం శంభుం తథాభూతశ్రుతం జ యుచ్ఛ్రే కన్యాం కీర్తిమతీం షష్ఠీం యోగినీం యోగమాతరమ్, బ్రహ్మదత్తస్య జననీం మానుషీ" మిత్యాది యద్యపి శుక ఉత్పత్తే రారభ్య విముక్తసఙ్గో నిర్గత స్తథాపి విరహాతురం వ్యాస మనుయాంతం దృష్ట్వా ఛాయాశుకం నిర్మాయ గతవాన్ తదభిప్రాయేణైవాయం గార్హస్థ్యాదివ్యవహార ఇత్యవిరోధ ఇత్యాచక్షతే. స చ బ్రహ్మదత్తః గవి సరస్వత్యాం భార్యాయాం విష్వక్సేనాఖ్యం సుత మగా త్ప్రాప్తవాన్ అజీజన దితి యావత్ ౨౫

(భరద్వాజవంశవరనం)

జైగీషవ్యోపదేశేన యోగతంత్రం చకార హ.
ఉదక్సేన స్తత స్తస్మా ద్భల్లాదో బార్హదీషవాః ౨౬

యవీనరో ద్విమీఢస్య కృతిమాం స్తత్సుత స్తతః.
నామ్నా సత్యధృతి స్తస్మా ద్దృఢనేమి స్సుపార్శ్వకృత్. ౨౭

సుపార్శ్వా త్సుమతి స్తస్య పుత్ర స్సన్నతిమాం స్తతః.
కృతీ హిరణ్యనాభా ద్యో యోగం ప్రాప్య జగౌ స్మ షట్. ౨౮

సంహితాః ప్రాప్య నామ్నాం వై తస్యాప్యుగ్రాయుధ స్సుతః,
తస్య క్షేమ్య స్సువీరో௨థ సువీరస్య రిపుంజయః ౨౯

తతో బహురథో నామ పురుమీఢో௨ప్రజో௨భవత్,
నళిన్యా మజమీఢస్య నీల శ్శాంతి స్తు తత్సుతః.

స ఏవ జైగీషవ్యస్యోపదేశేన యోగతంత్రం యోగశాస్త్రం చకార. తతో విష్వక్సేనా దుదక్సేన స్తస్మా దుదక్సేనా ద్భల్లాదః బార్హదీషవః ఇమే ఉక్తా స్సర్వే బృహదిషో రజమీఢసుతస్య వంశజా ఇత్యర్థః దీర్ఘత్వ మార్షమ్ ౨౬

అథ ద్విమీఢస్య వంశ మాహ- ద్విమీఢస్య సుతో యవీనరః తత్సుతః యవీనరసుతః ధృతిమాన్ తతో ధృతిమత స్సత్యధృతి స్తస్మా త్సత్యధృతేః దృఢనేమి, స్స చ సుపార్శ్వకృత్ సుపార్శ్వస్య పితేత్యర్థః తత్పుత్ర స్సుపార్శ్వ ఇతి యావత్ ౨౭

సుపార్శ్వా, త్సుమతి స్తస్య సుమతేః పుత్ర స్సన్నతిమాన్, తత స్సన్నతిమతః, కృతిః తం విశినష్టి యః కృతిః హిరణ్యనాభా ద్యోగం, సామ్నాం షట్సంహితాశ్చ ప్రాప్య జగౌ అధ్యాపితవాన్ తస్య కృతే స్సుత ఉగ్రాయుధః తస్యోగ్రాయుధస్య సుతః క్షేమ్యః, అథ క్షేమ్యా, త్సువీర స్తస్య తు రిపుంజయః ౨౮—౨౯

తతః రిపుంజయా, ద్బహురథో నామ జజ్ఞే ఏవ మజమీఢద్విమీఢయో ర్వంశా వభిధాయ పురుమీఢ స్త్వపుత్రో௨భవ దిత్యాహ (పురుమీఢో௨ప్రజో௨భవ దితి) అజమీఢస్య వంశ్యాః ప్రియ

శాంతే స్సుశాంతి స్తత్పుత్రః పురుజ్ఞోఽర్క స్తతోఽభవత్. ౩౦

భర్మ్యాశ్వ స్తత్సుత స్తస్య పంచాస న్ముద్గలాదయః
యవీనరో బృహదిషుః కాంపిల్య స్సృంజయ స్సుతాః ౩౧

భర్మ్యాశ్వః ప్రాహ పుత్రా మే పంచానాం రక్షణాయ హి,
విషయాణామలమిమ ఇతి పంచాలసంజ్ఞితాః, ౩౨

ముద్గలా ద్బ్రహ్మనిర్వృత్తం గోత్రం మౌద్గల్యసంజ్ఞితమ్ ౩౩

మిథునం ముద్గలా ద్భార్మ్యా ద్దివోదాసః పుమా నభూత్,
అహల్యా కన్యకా యస్యాం శతానంద స్తు గౌతమాత్ ౩౪

మేదాదయః, కేచి ద్బ్రాహ్మణా బభూవుః, బృహదిషుప్రభృతయః క్షత్రియా శ్చేతి వంశద్వయ ముక్తం. తస్యైవేదానీం వంశాంతర మాహ (నలిన్యామితి యావ త్సమాప్తి) అజమీఢస్య నలిన్యాం భార్యాయాం నీల స్తత్సుతో నీలసుత స్తు, శాంతిః. తత్సుత స్సుశాంతిః, సుశాంతిపుత్రః పురుజ్ఞః తతః పురుజ్ఞాదర్కః ౩౦

తత్సుతోఽర్కసుతః భర్మ్యాశ్వః తస్య భర్మ్యాశ్వస్య పుత్రాః ముద్గల ఏకః యవీనరాదయ శ్చత్వార శ్చేతి పఞ్చాసన్ జజ్ఞిరే. ౩౧

తేషాం పఞ్చాలసంజ్ఞితత్వం వక్తుం తన్నిమిత్తం పితృవచోరూప మాహ (భర్మ్యాశ్వ ఇతి) భర్మ్యాశ్వః ప్రాహ పుత్రా నితి శేషః. కి మితి హేపుత్రాః, మే మమ పఞ్చానాం, విషయాణాం శబ్దాదీనాం దేశానాం వా రక్షణాయ, ఇమే యూయ, మలం ప్రభవ ఇతి యత ఏవం పిత్రోక్తా అత స్తే పఞ్చాలసంజ్ఞితాః పఞ్చాలేతి సంజ్ఞా యేషాం సంజాతేతి తథా తారకాదిత్వా దితచ్ ౩౨

తత్ర ముద్గలాత్ బ్రహ్మగోత్రం బ్రాహ్మణకులం నిర్వృత్త ముత్పన్నం తద్విశినష్టి (మౌద్గల్యసంజ్ఞిత మితి.) ౩౩

తదేవ సఙ్గ్రహేణ దర్శయతి (మిథున మితి.) భార్మ్యా ద్భర్మ్యాశ్వసుతా న్ముద్గలా న్మిథునం స్త్రీపుంస మభూత్, తత్ర పుమాన్ దివోదాసః కన్యకా త్వహల్యా. తాం విశినష్టి, యస్యా మహల్యాయాం, గౌతమా ద్భర్తు శ్శతానందో జజ్ఞే ౩౪

(భరద్వాజవంశవర్ణనం)

తస్య సత్యధృతిః పుత్రో ధనుర్వేదవిశారదః
శరద్వాం స్తత్సుతో యస్మా దూర్వశీదర్శనా త్కిల
శర స్తమ్బేఽపత ద్రేతో మిథునం తదభూ చ్ఛుభమ్. ౩౫

త ద్దృష్ట్వా కృపయాఽగృహ్ణా చ్ఛంతను ర్మృగయాం చరన్,
కృపః కుమారః కన్యా చ ద్రోణపత్న్యభవ త్కృపీ. ౩౬

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః

తస్య శతానందస్య, పుత్ర స్సత్యధృతి స్స చ ధనుర్వేదవిశారదః, తత్సుత స్సత్యధృతిసుత, శ్శరద్వాన్, తం విశింషన్ తన్నామ్ని నిమిత్తం తద్వంశం చాహ (యస్మాదిత్యాదినా యావ త్సమాప్తి) ఊర్వశ్యా అప్సరసో, దర్శనా ద్ధేతో ర్యస్మా చ్ఛరద్వతో, రేత శ్శర స్తమ్బే అశ్వవాల స్తమ్బే న్యపతత్, అత స్స శరద్వాన్నామా, బభూవేతి భావః తచ్చ పతితం రేత శ్శివం శుభాకారం మిథునం స్త్రీపుంస మభూత్ ౩౫

శంతనుః రాజా యదృచ్ఛయా, మృగయాం చరన్ తన్మిథునం దృష్ట్వా, అగృహ్ణాత్ గృహీత్వా రరక్షేత్యర్థః తత్ర మిథునే కుమారః కృపః కృపాచార్యః, కన్యా తు కృపీ సా చ ద్రోణాచార్యస్య పత్నీ ౩౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం. శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ఏకవింశోఽధ్యాయః

అథ ద్వావింశోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

మిత్రాయు శ్చ దివోదాసా చ్చ్యవన స్తత్సుతో నృప.
సుదాస స్సహదేవోఽథ సోమకో జన్తుజన్మకృత్ ౧

తస్య పుత్రశతం తేషాం యవీయా న్పృషద స్తతః.
ద్రుపదో ద్రౌపదీ తస్య ధృష్టద్యుమ్నాదయ స్సుతాః. ౨

ధృష్టద్యుమ్నా ద్ధృష్టకేతు ర్భార్మ్యాః పంచాలకా ఇమే,
యోఽజమీఢసుతో హ్యన్య ఋక్ష స్సంవరణ స్తతః ౩

తపత్యాం సూర్యకన్యాయాం కురుక్షేత్రపతిః కురుః,
పరీక్షి త్సుధను ర్జహ్ను ర్నిషధ శ్చ కురో స్సుతాః,
సుహోత్రోఽభూ త్సుధనుష శ్చ్యవనోఽధ తతః కృతిః ౪

అథ ద్వావింశోఽధ్యాయః

ఏవం ముద్గలస్య దుహితృసంతాన మభిధాయాథ పుత్రసంతాన మాహ (మిత్రాయు శ్చేతి) దివోదాసా న్మౌద్గల్యా న్మిత్రాయు ర్జజ్ఞే. తత్సుతా మిత్రాయుసుతాః హేనృప చ్యవనాదయ శ్చత్వారః తత్ర సోమకః కనీయాన్ స చ జన్తోః జన్మకృతవా నితి తథా సోమకస్య సుతో జన్తురిత్యర్థః ౧

న కేవలం జన్తు రేవ తస్య పుత్రః అపి తు జన్తుజ్యేష్ఠం శత మిత్యాహ (తస్యేతి) తస్య సోమకస్య పుత్రశత మభూత్ తేషాం పృషదః కనీయాన్ జన్తుస్తు జ్యేష్ఠ ఇతి శేషః పృషదాత్తు ద్రుపదః, యస్య ద్రుపదస్య, సుతా దృష్టద్యుమ్నాదయః ౨

ఇమే దృష్టద్యుమ్నాదయః పఞ్చాలకాః పఞ్చాలసంజ్ఞికముద్గలవంశప్రసూతత్వా త్పఞ్చాలకాః. అజమీఢస్య పున ర్వంశాంతర మాహ (య ఇతి) అజమీఢస్యాన్యో య స్సుతః ఋక్షాఖ్యః స్తత ఋక్షాత్సంవరణః ౩

సంవరణా చ్చ తపత్యాఖ్యాయాం సూర్యకన్యాయాం కురు ర్జజ్ఞే స చ కురుక్షేత్రస్య పతిః కురో స్సుతా స్తు పరీక్షిదాదయ శ్చత్వారః, తత్ర సుధనుష స్సుత స్సుహోత్రో ఽభూత్, అధ సుహోత్రా చ్చ్యవనః, తత శ్చ్యవనా త్కృతిః ౪

(చైద్య, మాగధ, పాంచాల కురువంశానాం వర్ణనం)

వసు స్తస్యోపరిచరో బృహద్రథముఖా స్తతః,
కుసుమ్భమత్స్యప్రత్యగ్రచేదిపాద్యా శ్చ చేదిపాః. ౫

బృహద్రథా త్కుశాగ్రోఽభూ దృషభ స్తస్య చాత్మజః,
జజ్ఞే తస్య హితోఽపత్యం పుష్పవాం స్తత్సుతో జహుః. ౬

అన్యస్యా మపి భార్యాయాం శకలే ద్వే బృహద్రథాత్
తే మాత్రా బహిరుత్సృష్టే జరయా చాభిసంధితే ౭

క్రీడంత్యా జీవ జీవేతి జరాసంధ స్తతోఽభవత్,
తత శ్చ సహదేవోఽభూ త్సోమాపి ర్య చ్ఛ్రుతశ్రవాః ౮

పరీక్షి దనపత్యోఽభూ త్సురథో నామ జాహ్నవః,
తతో విదూరథ స్తస్మా త్సార్వభౌమ స్తతోఽభవత్ ౯

తస్య కృతే రుపరిచరో వసుః ఉపరిచరవసుః, కృతీతి పాఠాంతరం, తదా తస్య కృతినః తత ఉపరిచరవసోః బృహద్రథో ముఖ మాది ర్యేషాం తే జజ్ఞిరే తా నాహ (కుసుమ్భేతి) ఏతే చేదిపాః చేదిజనపదాధిపాః ౫

తత్ర బృహద్రథా త్కుశాగ్రో బభూవ. కుశజ్ఞోఽభూ దితి పాఠాంతరం తత్సుతః కుశజ్ఞసుతః ఋషభః స్మృతః ప్రసిద్ధః తత్సుతః ఋషభసుతః పుష్పవాన్ తస్య హితః హితాఖ్యః అపత్యం పుత్రో జజ్ఞే ఇత్యన్వయః, తత్సుతో హితసుతః జహుః జగు రితి పాఠాంతరమ్ ౬

ఏవం బృహద్రథస్య ఏకో వంశ ఉక్తః, అథాన్యస్యా మపి భార్యాయాం బృహద్రథాత్ ద్వే శకలే జజ్ఞాతే తే చ మాత్రా బహి రుత్సృష్టే త్యక్తే తత్ర క్రీడన్త్యా జరి సూ రాక్షస్యా జీవ జీవేతి భాషమాణయా అభిసంధితే జరయా సంధితత్వా జ్జరాసంధ స్సుతోఽభవత్, తతో జరాసంధా త్సహదేవః యత్ యస్మా త్సహదేవా త్సోమాపిః శ్రుతశ్రవా శ్చ జాతౌ స సహదేవ ఇత్యన్వయః ౭-౮

కురోః పుత్రః పరీక్షి దనపత్యః, అథ జహ్నోః కురుసుతస్య సుతో జాహ్నవః స చ నామ్నా సురథ ఇతి ప్రసిద్ధ స్తత స్సురథా ద్విదూరథ స్తస్మా త్సార్వభౌమః ౯

జయత్సేన స్తత్తనయో రాధికోఽతో ద్యుమా నభూత్,
తత శ్చ క్రోధన స్తస్మా ద్దేవాతిధి రముష్య చ ౧౮

ఋక్ష స్తస్య దిలీపోఽభూ త్ప్రతీప స్తస్య చాత్మజః,
దేవాపి శ్శంతను స్తస్య బాహ్లీక ఇతి చాత్మజాః ౧౧

పితృరాజ్యం సముత్సృజ్య దేవాపి స్తు వనం గతః
అభవ చ్ఛంతనూ రాజా ప్రాజ్మహాభిషసంజ్ఞితః ౧౨

యం యం కరాభ్యాం స్పృశతి జీర్ణం యౌవన మేతి సః,
శాంతి మాప్నోతి చైవాగ్ర్యాం కర్మణా తేన శంతనుః ౧౩

తతో జయసేన స్తత్తనయో జయసేనతనయః రాధికః అతో రాధికా ద్యుమా నభూత్ అతోః యుతోభవ దితి పాఠాంతరం తత శ్చ ద్యుమతః క్రోధనః తస్మాత్, క్రోధనా ద్దేవాతిధిః, అముష్య దేవాతిధేః ఋక్ష స్తస్మా దృక్షా ద్దిలీప స్తస్య దిలీపస్యాత్మజః, ప్రతీపః "ఋక్షోఽస్య భీమసేనోఽభూ త్ప్రతీప స్తస్య చాత్మజ ఇతి పాఠాంతరం, తస్య ప్రతీపస్య దేవాపి శ్శంతను ర్బాహ్లీక శ్చేతి త్రయ స్సుతాః, ౧౦-౧౧

తత్ర దేవాపిః పితృరాజ్యం త్యక్త్వా వనం గతః అధునా అపుత్ర శ్చేతి భావః శంతను స్తు రాజా అధికృతరాజ్య స చ ప్రా క్పూర్వజన్మని మహాభిషసంజ్ఞితః మహాభిషసంజ్ఞాఽస్య సంజాతేతి తథాభూతః ౧౨

తస్య ఏతస్మి న్జన్మని శంతనునామప్రవృత్తౌ నిమిత్త మాహ (యం య మితి,) సోఽస్మి న్జన్మని కరాభ్యాం యం యం జీర్ణం జరర స్పృశతి స సర్వోఽపి యౌవన మేతి ప్రాప్నోతి అగ్రాం ముఖ్యాం శాంతిం చాప్నోతి యత స్తతోఽనేన కర్మణా యౌవనశాంత్యాపాదనరూపేణ కర్మణా నిమిత్తేన శంతను రితి ప్రసిద్ధః, శం సుఖం తనుతే యౌవనశాంత్యో రాపాదనేనేతి శంతను రితి నిరుక్తి రభిప్రేతా. ౧౩

(చైద్య, మాగధ, పాంచాల, కురువంశానాం వర్ణనం)

సమా ద్వాదశ తద్రాష్ట్రే న వవర్ష యదా విభుః
శంతను ర్బ్రాహ్మణై రుక్తః పరివేత్తా త్వ మగ్రభుక్ ౧౪

రాజ్యం దేహ్యగ్రజాయాశు పురరాష్ట్రవివృద్ధయే.
ఏవ ముక్తో ద్విజై ర్జ్యేష్ఠం ఛందయామాస సోఽబ్రవీత్ ౧౫

తన్మంత్రిప్రహితై ర్విప్రై ర్వేదా ద్విభ్రంశితో గిరా
వేదవాదాతివాదా న్వై తతో దేవో వవర్ష హ ౧౬

దేవాపి ర్యోగ మాస్థాయ కలాపగ్రామ మాస్థితః.
సోమవంశే కలౌ నష్టే కృతాదౌ స్థాపయిష్యతి ౧౭

బాహ్లీకా త్సోమదత్తోఽభూ ద్భూరిర్భూరిశ్రవా స్తతః,

తస్య శంతనో రాష్ట్రే యదా ద్వాదశసమాః వర్షాణి విభుః పర్జన్యో న వవర్ష తదా శంతను స్తత్ర నిమిత్తం బ్రాహ్మణాన్ పప్రచ్ఛ బ్రాహ్మణై స్త్వేవ ముక్తః "దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తి స్తు పూర్వజః" ఇతి స్మృతేః యోఽగ్రభుక్ భువ మగ్రతోభున క్త్యయం త్వాదృశోఽపి పరివేత్తైవ భవతి అత స్తద్దోషపరిహారాయ రాజ్య మగ్రజాయ దేహి తతో వృష్టి ర్భవిష్యతీత్యేవ ముక్తః పురరాష్ట్రయో ర్వివృద్ధి ర్యస్మా ద్వర్షా త్తస్మై వర్షార్థ మిత్యర్థః తత స్స శంతను ర్వనం గత్వా జ్యేష్ఠం ఛందయామాస రాజ్ఞః ప్రజాపరిపాలనాదిః పరమో ధర్మ స్తత స్త్వం రాజ్యం స్వీకుర్వితి ప్రార్థయాంచక్రే తతః పూర్వ మేవ తస్య మంత్రిణా ఽశ్మరాదసంజ్ఞికేన దేవాపిం పాషండీకృత్య రాజ్యానర్హం కర్తుం యే ప్రహితా విప్రా స్తైః, పాషండమతాశ్రయయా గిరా వేదా ద్విభ్రంశిత స్సన్ వేదవాదసా తివాదాన్ నిందావచనాని స దేవాపి రబ్రవీత్ తత స్తస్య పాతిత్యేన రాజ్యానర్హత్వే జాతే శంతనో ర్దోషాభావా ద్దేవో వవర్షేత్యర్థః, ౧౪-౧౫-౧౬

దేవాపి ర్యోగ మాశ్రిత్య కలాపగ్రామ మాశ్రిత స్సన్ కలౌ సోమవంశే నష్టే సతి పునః కృతయుగస్యాదౌ స్థాపయిష్యతి ప్రతిష్ఠాపయిష్యతి సోమవంశ మితి శేషః ౧౭

బాహ్లీకా త్ప్రతీపాత్మజా త్సోమదత్తో జజ్ఞే తత స్సోమదత్తా ద్భూరిః భూరిశ్రవాః శలశ్చేతి

శలశ్చ శంతనో రాసీ ద్గంగాయాం భీష్మ ఆత్మవాన్ ౧౮
స చ ధర్మవిదాం శ్రేష్ఠో మహాభాగవతః కవిః.
వీరయూథాగ్రణీ ర్యేన రామోఽపి యుధి తోషితః ౧౯
శంతనో ర్దాశకన్యాయాం జజ్ఞే చిత్రాఙ్గద స్సుతః.
విచిత్రవీర్యోఽవరజో నామ్నా చిత్రాంగదో హతః ౨౦
యస్యాం పరాశరా త్సాక్షా దవతీర్ణో హరేః కళా
వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోఽహ మిద మధ్యగాత్ ౨౧
హిత్వా స్వశిష్యా న్పైలాదీ న్భగవా న్బాదరాయణః,
మహ్యం పుత్రాయ శాంతాయ పరం గుహ్య మిదం జగౌ ౨౨

త్రయ స్సుతా జజ్ఞిరే శంతనో స్తు బ్రహ్మశాపా న్మానుషీత్వం ప్రాప్య స్వయంవరేణాగతాయాం గంగాయాం భార్యాయాం భీష్మో జాతః తం విశినష్టి ఆత్మవాన్ బ్రహ్మవిత్ ౧౮

సర్వేషాం ధర్మవిదాం శ్రేష్ఠః మహాభాగవతః కవి ర్విద్వాన్ వీరాణాం సైన్యస్య నాయకః యేన భీష్మేణ రామో జామదగ్న్యోఽపి యుధి సఙ్గ్రామే తోషితః ౧౯

తతో గఙ్గాయా మంతర్హితాయాం శంతనో ర్దాశకన్యాయాం దాశైః కైవర్తైః పాలితాయా ముపరిచరవసో ర్వీర్యం భక్షితవత్యా మత్స్యా ఉదరా ద్దాశై రుద్ధృతాయాం తైః పాలితాయాం మత్స్యగంధి యోజనగంధిసత్యవత్యాద్యాఖ్యాయా మిత్యర్థః చిత్రాఙ్గద స్సుత స్తస్య కనీయా న్విచిత్రవీర్య శ్చేతి ద్వౌ సుతా జజ్ఞాతే ఇత్యర్థః, తత్ర చిత్రాఙ్గదో నామ్నా తత్సనామ్నా చిత్రాఙ్గదాఖ్యేన గంధర్వేణ యుద్ధే హతః ౨౦

దాశకన్యాం విశినష్టి (యస్యా మితి.) యస్యాం దాశకన్యాయాం శంతనోః పరిగ్రహా త్పూర్వ మేవ పరాశరా ద్భగవతః కలా అవతతార శ్రీవ్యాసరూపేణేతి శేషః తస్యాం దాశకన్యాయాం శంతనో శ్చిత్రాఙ్గదో జజ్ఞే ఇతి పూర్వేణాన్వయః, హరేః కలావతారం విశినష్టి (వేదగుప్త ఇతి) వేదాః గుప్తా యేన స వేదగుప్తః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనాఖ్యో మునిః యస్మాత్, దహం శుకో జాత స్స న్నిదం శ్రీభాగవత మధ్యగాం అహ మేవేదం భాగవతం తస్మా దధీతవా నస్మీత్యర్థః ౨౧

తదేవోపపాదయతి (హిత్వేతి) భగవా న్బాదరాయణః పారాశర్య స్సత్యవతీసుతః పైలాదీ న్స్వశిష్యాన్ హిత్వా తేభ్యోఽనుపదిశ్యేత్యర్థః ప్రశాంతాయేతి హేతుగర్భం, ప్రశాంతత్వా న్మహ్య మేవేదం పరం గుహ్యం పురాణం శ్రీభాగవతం జగౌ ఉపదిదేశేత్యర్థః. ౨౨

(చైద్య, మాగధ, పాంచాల, కురువంశానాం వర్ణనం)

విచిత్రవీర్యోఽథోవాహ కాశిరాజసుతే బలాత్
స్వయంవరా దుపానీతే అమ్బికామ్బాలికే చ సః ౨౩

తయో రాస క్తహృదయో గృహీతో యక్ష్మణా మృతః ౨౪

క్షేత్రేఽప్రజస్య వై భ్రాతు ర్మాత్రోక్తో బాదరాయణః,
ధృతరాష్ట్రం చ పాండుం చ విదురం చాప్యజీజనత్ ౨౫

గాంధార్యాం ధృతరాష్ట్రస్య జజ్ఞే పుత్రశతం నృప,
తత్ర దుర్యోధనో జ్యేష్ఠో దుశ్శలా చాపి కన్యకా ౨౬

శాపా న్మైథునరుద్ధస్య పాండోః కుంత్యాం మహారథాః
జాతా ధర్మానిలేంద్రేభ్యో యుధిష్ఠిరముఖా స్త్రయః ౨౭

(విచిత్రవీర్య ఇతి,) విచిత్రవీర్య శ్శాంతనవః కాశిరాజస్య సుతే బలా ద్భీష్మేణ స్వయంవరా దుపానీతే అమ్బికామ్బాలికాఖ్యే ద్వే ఉవాహ ఉపయేమే ౨౩

తత స్తయోరమ్బికామ్బాలికయో రాస క్తం హృదయం యస్య స చిత్రవీర్యః, యక్ష్మణా క్షయరోగేణ మృతః ౨౪

తతో మాత్రా సత్యవత్యా ఉ క్త ఆదిష్టో భగవా న్బాదరాయణః, అప్రజస్యాపుత్రస్య భ్రాతు ర్విచిత్రవీర్యస్య క్షేత్రే అమ్బికామ్బాలికారూపే కలత్రద్వయే తద్దాస్యాం చ ధృతరాష్ట్రం జ్యేష్ఠం తస్య కనీయాంసం పాండుం విదురం చాజీజన జ్జనయామాస తత్రామ్బికాయాం ధృతరాష్ట్రం అమ్బాలికాయాం పాండుం దాస్యాం తు విదుర మితి వివేకః ౨౫

తత్ర ధృతరాష్ట్రస్య గాంధార్యాం పుత్రశతం జజ్ఞే హే నృప తేషాం శతసఙ్ఖ్యాకానాం ధార్తరాష్ట్రాణాం దుర్యోధనో జ్యేష్ఠః దుశ్శలానామ కన్యా చ ధృతరాష్ట్రా ద్గాంధార్యాం జజ్ఞ ఇత్యర్థః ౨౬

అరణ్యే మృగరూపిణోః రమమాణయోః ఋష్యోశ్శాపాద్ధేతోః మైథునే కర్మణి ప్రతిరుద్ధస్య పాణ్డోః ర్భార్యాయాం కుంత్యాం, ధర్మానిలేన్ద్రేభ్యో, యుధిష్ఠిరః ముఖ మాది ర్యేషాం తే యుధిష్ఠిర భీమార్జునాః, త్రయః జాతాః ౨౭

నకుల స్సహదేవశ్చ మాద్ర్యాం నాసత్యదస్రయోః
ద్రౌపద్యాం పంచ పంచభ్యః పుత్రా_స్తే పితరోఽభవన్. ౨౮

యుధిష్ఠిరా త్ప్రతివింధ్య శ్శ్రుతసేనో వృకోదరాత్.
అర్జునా చ్ఛ్రుతకీర్తిస్తు శతానీకస్తు నాకులిః ౨౯

సహదేవసుతో రాజన్ శ్రుతకర్మా తథాపరే,
యుధిష్ఠిరా త్పౌరవత్యాం దేవకోఽథ ఘటోత్కచః
భీమసేనా ద్ధిడిమ్బాయాం కాళ్యాం సర్వగత_స్తతః ౩౦

సహదేవా త్సుహోత్రం తు విజయాఽసూత పార్వతీ.
కరేణుమత్యాం నకులో నిరమిత్రం తథార్జునః ౩౧

ఇరావంత ములూప్యాం వై సుతాయాం బభ్రువాహనమ్,
మణలూరుపతే స్సోఽపి తత్పుత్రః పుత్రికాసుతః ౩౨

తథా అన్యస్యాం, భార్యాయాం మాద్ర్యాం, నాసత్యదస్రయో రశ్వినో స్సకాశా న్నకుల స్సహదేవ శ్చేతి ద్వౌ సుతౌ జాతౌ పఞ్చభ్యో యుధిష్ఠిరాదిభ్యో ద్రౌపద్యా, మేకభార్యాయాం పఞ్చ పుత్రా అభవన్ తే చ అపితరః న కేషాంచి త్పితరః, అపుత్రా ఏవ సన్తో ద్రౌణినా హతా ఇత్యర్థః ౨౮

అథ యుధిష్ఠిరా త్ప్రతిస్వికభార్యాయాం ప్రతివిన్ధ్యో జాతః, వృకోదరా ద్భీమా చ్ఛ్రుతసేనః, అర్జునా త్తు శ్రుతకీర్తిః నాకులిః నకులసుత స్తు శతానీకః హేరాజన్, సహదేవసుత శ్రుతకర్మా తథాఽపరే చ భార్యాంతరె యుధిష్ఠిరాదిభ్యో జాతా ఇత్యర్థః తా నేవ దర్శయతి - యుధిష్ఠిరా త్తు పౌరవ్యాం దేవకో జాతః, భీమసెనాత్తు హిడిమ్బాయాం ఘటోత్కచో జాతః, కాళీచాన్యా భీమస్య భార్యా తస్యాం తతో భీమా త్సర్వగతో నామ పుత్రోఽభవ దిత్యర్థః ౨౯—౩౦

పార్వతీ పర్వతస్య పుత్రీ విజయా నామ సహదేవా, త్సుహోత్ర మసూత నకులః కరేణుమత్యాం వీరమిత్రం జనయామాస, నిరమిత్ర మితి పాఠాంతరం, తథాఽర్జునోపి ఇరావత్యా మిరావం ం మణలూరుపతే స్సుతాయాం ఉలూప్యాం 'అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యా మలఙ్కృతామ్, అస్యాం యో జాయతే పుత్ర స్స మే పుత్రో భవిష్యతి' త్యుక్తవిధభాషాబంధనరూపపుత్రికాధర్మేణ దత్తాయాం బభ్రువాహనం చాసూత అత _స్తత్పుత్రోఽర్జునపుత్ర స్సన్నపి, స బభ్రువాహనః పుత్రికాసుతః మాతామహసుత ఇత్యర్థః ౩౧—౩౨

(చైద్య, మాగధ, పాంచాల, కురువంశానాం వర్ణనం)

తవ తాత స్సుభద్రాయా మభిమన్యు రజాయత,
సర్వాతిరథజి ద్వీర ఉత్తరాయాం తతో భవాన్ 33

పరిక్షీణేషు కురుషు ద్రౌణే ర్బ్రహ్మాస్త్రతేజసా,
త్వం తు కృష్ణానుభావేన సజీవో మోచితోఽంతకాత్. 34

తవేమే తనయా స్తాత జనమేజయపూర్వకాః
శ్రుతసేనో భీమసేన ఉగ్రసేన శ్చ వీర్యవాన్ 35

జనమేజయ స్త్వాం జ్ఞాత్వా తక్షకా న్నిధనం గతమ్.
సర్పా న్వై సర్పయాగాగ్నౌ సహోష్యతి రుషాన్వితః. 36

కావషేయం పురోధాయ తురం తురగమేధయాట్,

తవ పరీక్షిత స్తాతః పితా అభిమన్యు రర్జునా త్సుభద్రాయా మజాయతేతి రాజానం ప్రతి శుకోక్తిత్వా త్తవేత్యుక్తం అభిమన్యుం విశినష్టి సర్వా నతిరథాన్ జితవా నితి తథా వీరః తతః అభిమన్యో రుత్తరాయాం భవాన్ త్వం జాతోఽపి 33

కురుషు దుర్యోధనాదిషు వినష్టేషు సత్సు క్రుద్ధస్య ద్రౌణే రశ్వత్థామ్నో బ్రహ్మాస్త్రతేజసా దగ్ధోఽపీతి శేషః త్వం కృష్ణస్య భగవతోఽనుభావేన సజీవ స్సప్రాణోఽంతకా న్మృత్యో ర్మోచితోఽసి 34

హేతాత రాజన్ తవ తనయా స్తు ఇమే జనమేజయః పూర్వో జ్యేష్ఠో యేషాం తే శ్రుతసేనో భీమసేన ఉగ్రసేన శ్చేతి చత్వారః 35

తత్ర జనమేజయాదీనాం భావినం వృత్తాంతం వంశం చాహ (జనమేజయ స్త్వేత్యాదినా యావ త్సమాప్తి) త్వాం తక్షకా న్నిధనం ప్రాప్తం విదిత్వా స త్వత్పుత్రో జనమేజయః, రుషా యుక్త స్సర్పయాగసంబంధిన్యగ్నౌ సర్పాన్ హోష్యతి. 36

కిం కృత్వా? కావషేయం తురం తురసంజ్ఞం పురోధాయ పురోహితం కృత్వా తథా

సమంతా త్పృథివీం సర్వాం జిత్వా యక్ష్యతి చాధ్వరైః. ౩౭

తస్య పుత్ర శ్శతానీకో యాజ్ఞవల్క్యా త్త్రయీం పఠన్.
అస్త్రజ్ఞానం పరం జ్ఞానం శౌనకా త్పర మేష్యతి, ౩౮

సహస్రానీక స్తత్పుత్ర స్తత శ్చైవాశ్వమేధజః,
అసీమకృష్ణ స్తస్యాపి న్నిశ్చక్రు స్తత్సుత స్స్మృతః ౩౯

గజాహ్వయే హృతే నద్యా కౌశామ్బ్యాం సాధు వత్స్యతి,
ఉక్త స్తత శ్చిత్రరథ స్తస్మా చ్ఛుచిరథ స్సుతః. ౪౦

తస్మా చ్చ వృష్టిమాం స్తస్య సుషేణోఽథ మహీపతిః,
సునీథ స్తస్య భవితా నృచక్షు ర్య త్సుఖీ నలః ౪౧

తురగమేధై రశ్వమేధై ర్యక్ష్యతీతి తథా భవితా, కథం యష్టేత్యత్రాహ-సర్వతః పృథివీం సర్వా న్నృపా న్జిత్వా అశ్వమేధై ర్యక్ష్యతి ౩౭

తస్య జనమేజయస్య పుత్ర శ్శతానీకో భవితా స చ యాజ్ఞవల్క్యా త్త్రయీం వేదం, పఠన్ అధీయానః కృపా త్కృపాచార్యాత్ అస్త్రజ్ఞానం శౌనకా త్తు పరం జ్ఞానం ఆత్మపరమాత్మజ్ఞానం ఏష్యతి ప్రాప్స్యతి, క్రియాజ్ఞానమితి పాఠే శౌనకా దస్త్రజ్ఞానాదిత్రయం లప్స్యత ఇత్యర్థః తత్ర క్రియాజ్ఞానం యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానోపయుక్తం జ్ఞానమ్. ౩౮

తత్పుత్రశ్శత నీకపుత్ర స్సహస్రానీకః తస్మా త్తు అశ్వమేధజః తస్యాప్యశ్వమేధజస్యాపి అసీమకృష్ణో భవితా తత్సుతః అసీమకృష్ణసుతః, నిశ్చక్రుః

తస్య తన్నామ్ని నిమిత్త మాహ (గజాహ్వయే) హాస్తినపురే నద్యా గఙ్గయా హృతే నాశితే సతి, తతో నిష్క్రమ్య కౌశామ్బ్యాం సాధు యథా తథా వత్స్యతి వాసం కరిష్యతి తతో నిశ్చక్రో, రుక్తః తత ఉక్తా చ్చిత్రరథః తస్మా చ్ఛుచిరథః ఉక్త స్తతో రథ స్తస్మా త్తస్మా చ్చిత్రరథ స్సుత ఇతి పాఠాంతరమ్. ౪౦

తస్మా చ్చిత్రరథా ద్వృష్టిమాన్ తస్య వృష్టిమత స్సుషేణో మహ్యాః పతి స్సుతో భవితా, తస్య సుషేణస్య సునీథో భవితా తస్య చ నృచక్షుః యస్ యస్మా న్నృచక్షో స్సుఖీ నలో భవితా. ౪౧

(చైద్య, మాగధ, పాంచాల, కురువంశానాం వర్ణనం)

పరిప్లవసుత స్తస్మా న్మేధావీ సునయాత్మజః
నృపంజయ స్తతో దూర్వో నిమి స్తస్మా జ్జనిష్యతి ౪౨

నిమే ర్బృహద్రథ స్తస్మా చ్ఛతానీక స్సుదాసజః,
శతానీకా ద్దుర్దమన స్తస్యాపత్యం విహీనరః. ౪౩

దండపాణి ర్నిధి స్తస్య క్షేమకో భవితా నృపః.
బ్రహ్మక్షత్రస్య వై యోని ర్వంశో దేవర్షిసత్కృతః. ౪౪

క్షేమకం ప్రాప్య రాజానం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ
అథ మాగధరాజానో భావినో యే వదామి తే ౪౫

పరిప్లవ స్సుతో యస్య తథాభూతః తస్మా త్పారిప్లవా న్మేధావీ స చ సునయ ఆత్మజో యస్య తథాభూతః, యద్వా పారిప్లవా త్సునయ స్తస్యాత్మజో మేధావీత్యర్థః, తస్మా న్నృపంజయ స్తస్మా చ్చ దూర్వ స్తత శ్చ నిమి ర్జనిష్యతి ౪౨

నిమే ర్బృహద్రథ స్తస్మా ద్బృహద్రథా చ్ఛతానీకః సుదాసజః బృహద్రథా త్సుదాస స్తస్మా చ్ఛతానీకో జనిష్యత ఇత్యర్థః శతానీకాద్దుర్దమన స్తస్య దుర్దమనస్య అపత్యం పుత్ర స్తు విహీనరః ౪౩

తస్య దణ్డపాణి స్తస్య తు నిధి స్తస్య నిధేః క్షేమకో నృపో భవితా తదేవం బ్రహ్మ క్షత్రస్య బ్రహ్మక్షత్రకులయో ర్యోనిః కారణభూతో వంశ స్సోమవంశః దేవై ఋషిభి శ్చ సత్కృతః అనుగృహీతః ౪౪

కలౌ యుగే క్షేమకం రాజానం ప్రాప్య క్షేమకపర్యంత మనువృత్త ఇత్యర్థః తత స్సంస్థాం సమాప్తిం ప్రాప్స్యతి అజమీఢపౌత్రస్య సంవరణస్య సుతః కురు స్తస్య పరీక్షిదాదయ శ్చత్వార స్తత్ర పరీక్షిదనపత్య ఉక్తః సుధను ర్జహ్నో ర్వంశా వుక్తౌ. నిషధస్య త్వనుక్త ఏవ తత్రైవ సుధను ర్వంశ్యస్య బృహద్రథస్యైకో వంశో జగు రంత ఉక్తః. అన్యస్తు శ్రుతశ్రవః పర్యంతః ఇదానీం శ్రుతశ్రవః పితామహా త్సహదేవా న్మగధాధిపతే ర్భవిష్యతో వంశ్యా న్వక్తుం ప్రతిజానీతే (అథేతి) మగధరాజానః మగధదేశాధిపతీన్ భావిన స్తే తుభ్యం వదామి. ౪౫

భవితా సహ దేవస్య మార్జాలేయ శ్శ్రుతశ్రవాః,
తతో యుతాయు స్తస్యాపి నిరమిత్రోఽథ తత్సుతః ౪౬

సునక్షత్ర స్సునక్షత్రా ద్బృహత్సేనోఽథ కర్మజిత్,
తత శ్శ్రుతంజయో విప్ర శ్శుచి స్తస్య భవిష్యతి ౪౭

క్షేమోఽథ సువ్రత స్తస్మా ద్ధర్మనేత్ర శ్శ్రుత స్తతః,
దృఢసేనోఽథ సుమతి స్సుబలో జనితా తతః ౪౮

సునీథ స్సత్యజి దథ విశ్వజి చ్చ పురంజయః,
ఏతే బార్హద్రథా భూపా భావ్యా స్సాహస్రవత్సరాః ౪౯

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,

ద్వావింశోఽధ్యాయః

సహదేవస్య జరాసంధసుతస్య మార్జాలేయః భవితా భవిష్యతి తతో మార్జాలేయా చ్ఛ్రుతశ్రవాః తతః శ్రుతశ్రవసః అయుతాయు స్తస్యాపి నిరమిత్ర స్తత్సుతః నిరమిత్రసుత స్సునక్షత్రః సునక్షత్రా త్తు బృహత్సేనో భవితా, అథ బృహత్సేనా త్కర్మజిత్, తతః కర్మజితః శ్రుతఞ్జయః తస్య శుచి ర్నామ, విప్రో భవిష్యతి ౪౬-౪౭

తస్య శుచేః, క్షేమో నామ రాజన్యః అథ క్షేమా త్సువ్రతః తస్మా త్సువ్రతా ద్ధర్మనేత్రః శ్రుతః ప్రఖ్యాతః, తతో ధర్మనేత్రా ద్దృఢసేనః, అథ దృఢసేనా త్సుమతే స్సుబలో జనితా జనిష్యతే ౪౮

తత స్సునీథః అథ సునీథా త్సత్యజిత్ తస్మా ద్విశ్వజిత్, తస్మా చ్చ పురఞ్జయః త ఏతే సర్వే బార్హద్రథాః బృహద్రథవంశ్యాః సహస్రవత్సరాంతం భావ్యాః భావినః, తతః పశ్చా ద్బార్హద్రథో వంశ స్సంస్థా మేష్యతీతి భావః ౪౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం, శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
ద్వావింశోఽధ్యాయః

అథ త్రయోవింశో ఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ —

అనో స్సభానర శ్చక్షు పరోక్ష శ్చ త్రియ స్సుతాః,
సభానరా త్కాలనాభ స్సృంజయ _స్తత్సుత _స్తతః ౧

జనమేజయ _స్తస్య పుత్రో మహాశాలో మహామనాః,
ఉశీనర _స్తితిక్షు శ్చ మహామనస ఆత్మజౌ ౨

శిబి ర్వనః క్రిమి ర్దర్ప శ్చత్వారోశీనరాత్మజాః
వృషదర్భ స్సువీర శ్చ మద్రః కేకయ ఆత్మజాః ౩

శిబే శ్చత్వార ఏవాసం _స్తితిక్షో శ్చ వృషద్రథః
తతో హేమోఽథ సుతపా బిల స్సుతపసోఽభవత్ ౪

అంగవంగకలింగాద్యా స్సింహపుండ్రాంధ్రసంజ్ఞికాః,
జజ్ఞిరే దీర్ఘతపసా బలేః క్షేత్రే మహీక్షితః ౫

అథ త్రయోవింశో ఽధ్యాయః

తదేవం యయాతేః పుత్రాణాం పఞ్చమస్య పురో ర్వంశోఽధ్యాయత్రయేణానుక్రాంతః, ఇదానీం చతుర్థస్య వంశ మనుక్రామతి (అనో రితి కర్ణస్య జగతీపలే రిత్య_స్తేన) అనో ర్యయాతిపుత్రస్య చతుర్థస్య సభానరాదయ స్త్రయ స్సుతా జజ్ఞిరే తత్ర సభానరా త్కాలనాభ _స్తత్సుతః కాలనాభసుతః సృంజయ _స్తతో జనమేజయః తత్పుత్రో జనమేజయపుత్రో మహాశాల _స్తస్య మహామనాః తస్య తూశీనర _స్తితిక్షుశ్చేతి ద్వా వాత్మజౌ ౧—౨

తతోశీనరస్యాత్మజా శ్శిబిప్రభృతయ శ్చత్వారః తత్ర శిబే ర్వృషదర్భాదయ శ్చత్వార ఏవాత్మజా బభూవుః తితిక్షో రుశీనరానుజస్య తు వృషద్రథః తతో వృషద్రథా ద్ధేమ, అథ హేమా త్సుతపాః సుతపస _స్తు బలిః ౩—౪

తస్య బలేః క్షేత్రే కళత్రే దీర్ఘతపసా హేతునా, అఙ్గాదిసంజ్ఞకాశ్చ మహీక్షితో భూపా జజ్ఞిరే. ౫

చక్షు స్స్వనామ్నా విషయా స్లడిమా న్ప్రాచ్యకాం శ్చ తే,
ఖనపానోఽంగతో జజ్ఞే తస్మా ద్ధి విరథ స్తతః ౬

సుతో ధర్మరతో యస్య జజ్ఞే చిత్రరథోఽప్రజాః,
రోమపాద ఇతి ఖ్యాత స్తస్మై దశరథ స్సఖా ౭

శాంతాం స్వకన్యాం ప్రాయచ్ఛ దృశ్యశృంగ ఉవాహ తామ్,
దేవేఽవర్షతి యం రామా ఆనిన్యు ర్హరిణీసుతమ్ ౮

నాట్యసంగీతవాదిత్రై ర్విభ్రమాలింగనాదిభిః,
స తు రాజ్ఞోఽనపత్యస్య నిరుప్యేష్టిం మరుత్వతః ౯

ప్రజా మదా ద్దశరథో యేన లేభే ప్రజాః ప్రజామ్,
చతురంగో రోమపాదా త్పృథులాక్ష స్తు తత్సుతః ౧౦

బృహద్రథో బృహత్కర్మా బృహద్భాను శ్చ తత్సుతాః,
తతో బృహన్మనా స్తస్మా జ్జయద్రథ ఉదాహృతః. ౧౧

తతోఽఙ్గతః అఙ్గాత్, ఖనపానో జజ్ఞే తస్మాద్ధవిరథః ౬

తస్య సుతో ధర్మరతో జజ్ఞే యస్య ధర్మరతస్య చిత్రరథో, జాత స్సహ, ప్రజః ఽనపత్య స్స ఏవ చిత్రరథో రోమపాద ఇతి ఖ్యాతః ప్రసిద్ధః తస్మై రోమపాదాయాప్రజాయ తస్య సఖా దశరథః శాంతాం నామ, స్వస్య కన్యాం ప్రాయచ్ఛ ద్దదౌ తాం చ కన్యా మృశ్యశృఙ్గ ఉపయేమే కోఽసావృశ్య శృఙ్గ ఇత్యపేక్షాయాం తం విశినష్టి-యం హరిణ్యాస్సుతం విభాణ్డకాదుత్పన్నం దేవే పర్జన్యే అవర్షతి సతి వృష్ట్యర్థం రామా గణికాః నాట్యాదిభి రుపాయై రానిన్యుః సమృష్యశృఙ్గ ఇత్యర్థః కథం దశరథః స్వకన్యా మదాదిత్యత్రాహ (సత్వితి.) స తు దశరథః మరుత్వతః ఇష్టిం మరుత్వ ద్దేవతాకామిష్టిం, నిరుప్యానపత్యస్య రాజ్ఞో రోమపాదస్య సఖ్యాద్ధేతోః స్వాం కన్యాం శాంతాఖ్యా మదాత్ యేన దశరథద త్తేన శాంతారూపేణాపత్యేన అప్రజోఽపి రోమపాదః ప్రజాం లేభే సుప్రజా బభూవేత్యర్థః రోమపాదా త్తు చతురఙ్గః తత్సుత శ్చ తురఙ్గసుతః, పృథులాక్షః ౭-౮-౯-౧౦

తత్సుతాః పృథులాక్షసుతాః బృహద్రథాదయస్త్రయః తత్రాద్యా ద్బృహ ద్రథాద్బృహన్మనాః తస్మాద్బృహన్మనసః జయద్రథ ఉదాహృతః. ౧౧

(అనువంశవర్ణనమ్)

విజయ స్తస్య సంభూత్యాం ధృతి స్తస్య ధృతవ్రతః,
సత్యకర్మాఽభవ త్తస్య పుత్ర శ్చాథ రథ స్తతః ౧౨

యోఽసౌ గంగాతటే క్రీడ న్మంజూషాంతర్గతం శిశుమ్,
కుంత్యాఽపవిద్ధం కానీన మనపత్యోఽకరో త్సుతమ్.
వృషసేన స్సుత స్తస్య కర్ణస్య జగతీపతేః. ౧౩

ద్రుహ్యో స్తు తనయో బభ్రుస్సేతు స్తస్యాత్మజ స్తతః
ఆరబ్ధ స్తస్య గాంధార స్తస్య ధర్మ స్తతో ధృతః ౧౪

ధృతస్య దుర్మద స్తస్మా త్ప్రచేతా స్తత్సుతా శ్శతమ్,
మ్లేచ్ఛాధిపతయోఽభూవ న్నుదీచీం దిశ మాశ్రితాః ౧౫

తస్య జయద్రథస్య సంభూత్యాం భార్యాయాం విజయః తతో విజయా ద్ధృతి రజాయత. తతో ధృతేః ధృతవ్రతః, తస్య ధృతవ్రతస్య సత్యకర్మా తత స్సత్యకర్మణో రథః ౧౨

తం విశినష్టి యోఽసౌ రథః కుంత్యా పాణ్డో ర్భార్యయా కానీనం కన్యావస్థావస్థితాయా స్స్వస్యాః జాతం అపవిద్ధం త్యక్తం, మంజూషాయాం విక్షిప్యేతి శేషః శిశుం మంజూషాంతర్గతం పేటికాయాం స్థితం కర్ణాఖ్యం గంగాతటే క్రీడన్ననపత్యస్స్వ సుత మకరో త్సరథ ఇత్యర్థః. తస్య రథేన స్వీకృతస్య కర్ణాఖ్యస్య జగతీపతే ర్భూపాలస్య సుతో వృషసేనః. ౧౩

అథ యయాతే స్తృతీయపుత్రస్య ద్రుహ్యోః ర్వంశ మనుక్రామతి (ద్రుహ్యోశ్చేతి ద్వాభ్యాం.) ద్రుహ్యోః ర్బభ్రుః తస్య బభ్రో రాత్మజ స్సేతు స్తత స్సేతో రారబ్ధః స్తస్య తు గాంధారస్య ధర్మ స్సుత స్తతో ధర్మా ద్ధృతో జజ్ఞే ౧౪

ధృతస్య సుతో, దుర్మద, స్తస్మాద్దుర్మదా త్ప్రచేతా జజ్ఞే ప్రచేతస్సుతా స్తు. శతం తే చోదీచీం దిశ మాశ్రితా స్సన్తో మ్లేచ్ఛానా మధిపతయో బభూవుః ౧౫

తుర్వసో స్తు సుతో వహ్ని ర్వహ్నే ర్భార్గోఽథ భానుమాన్.
సుభాను స్తత్సుతోఽస్యాపి కరంధమ ఉదారధీః. ౧౬

మరుత్త స్తత్సుతోఽపుత్రః పుత్రం పౌరవ మన్వభూత్,
దుష్యంతం స పున ర్భేజే స్వవంశం రాజ్యకాముకః ౧౭

యయాతే ర్జ్యేష్ఠపుత్రస్య యదో ర్వంశం నరర్షభ
వర్ణయామి మహాపుణ్యం సర్వపాపహరం నృణామ్ ౧౮

యదో ర్వంశం నర శ్శ్రుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
యత్రావతీర్ణో భగవా న్పరమాత్మా నరాకృతిః. ౧౯

యదో స్సహస్రజి త్క్రోష్టు ర్నలో రిపు రితి శ్రుతాః
చత్వార స్సూనవ స్తత్ర శతజి త్ప్రథమాత్మజః ౨౦

అథ యయాతిసుతస్య ద్వితీయస్యాన్వయమనుక్రామతి (తుర్వసో స్త్వితి ద్వాభ్యాం) తుర్వసో స్సుతో వహ్నిః, వహ్నేస్తు భార్గః అథ భర్గా ద్వహ్నిమాన్, తత్సుతో వహ్నిమత్సుతః సుభానుః, అస్యాపి సుభానోరపి, కరంధమః, స చ ఉదారాధీ ర్యస్య తథాభూతః ౧౬

కరంధమసుతో మరుత్త, స్సచా, పుత్రస్సన్ పౌరవం పూరో ర్వంశే జాతం దుష్యంతం పుత్ర మన్వభూత్ ప్రాప్తవాన్ తం స్వీకృతవానిత్యర్థః, స చ దుష్యంతః రాజ్యకాముక స్సన్ స్వవంశం జనకవంశ మేవ భేజే అన్వవర్తత ౧౭

అథ యదో ర్వంశం వక్తుం ప్రతిజానం స్తత్ర శుశ్రూషా ముత్పాదయతి (యయాతే రితి ద్వాభ్యాం) హేనరర్షభ యయాతే ర్యో జ్యేష్ఠః పుత్రః, తస్య యదో ర్వంశం వర్ణయిష్యామి, కథంభూతం మహాపుణ్యం వదతాం చ నృణాం పుణ్యావహం పాపహరం చ ౧౮

తస్య పాపహరత్వ మేవ సహేతు ముపపాదయతి-యదో ర్వంశం శ్రుత్వా నర స్సర్వైః పాపైః, ప్రముచ్యతే నిర్ముక్తో భవతి యత్ర యదో ర్వంశే భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః పరమాత్మా నరస్యాకృతి రివ ఆకృతి రాకారో యస్య తథా భూతోఽవతీర్ణః, శ్రీకృష్ణరూపేణేతి భావః ౧౯

యదో స్సూనవ స్సుతా స్సహస్రజిదాదయ శ్చత్వారః, శ్రుతాః విఖ్యాతాః తత్ర చతుర్ణాం మధ్యే ప్రథమాత్మజః. ప్రథమస్య సహస్రజితః, ఆత్మజః శతజిత్ ౨౦

(అనువంశవర్ణనమ్)

మహాహయో వేణుహయో హేహయ శ్చేతి తత్సుతాః
ధర్మ స్తు హేహయసుతో నేత్రః కుంతేః పితా తతః ౨౧

సోహంజి రభవ త్కుంతే ర్మహిష్మా న్భద్రసేనకః
దుర్మదో భద్రసేనస్య ధనకః కృతవీర్యసూః ౨౨

కృతాగ్నిః కృతవర్మా చ కృతౌజా ధనకాత్మజాః,
అర్జునః కృతవీర్యస్య స ప్తద్వీపేశ్వరో౽భవత్,
దత్తాత్రేయా ద్ధరే రంశా త్ప్రాప్తయోగమహాగుణః ౨౩

న నూనం కార్తవీర్యస్య గతిం యాస్యంతి పార్థివాః,
యజ్ఞదానతపోయోగైః శ్రుతవీర్యజయాదిభిః. ౨౪

తత్సుతా శ్శతజిత్సుతాః, మహాహయాదయ స్త్రయః, తత్ర హైహయస్య సుతో ధర్మః తతో ధర్మా న్నేత్రో జజ్ఞే స చ కుంతేః పితా సో౽పి కుంతి రితి ప్రసిద్ధ ఇతి భావః ౨౧

కుంతే స్సౌత్రాపరనామధేయా త్సోహంజిరభూత్-తతో మహిష్మాన్ తత శ్చ సేనకః భద్ర భద్రసేనకస్య తు దుర్మదో ధనకశ్చేతి ద్వౌ పుత్రౌ, తత్ర ధనకః, కృతవీర్యసూః కృతవీర్యం సుషువే ఇతి తథా కృతవీర్యస్య పితేత్యర్థః. ౨౨

న కేవలం కృతవీర్యసూ రేవ కింతు కృతాగ్న్యాదయో౽పి త్రయ స్తదాత్మజాః ధనకస్యాత్మజాః కృతవీర్యాదయ శ్చత్వారో ధనకస్యాత్మజా ఇత్యర్థః తత్ర కృతవీర్యసుతో౽ర్జునః కార్తవీర్య ఇతి ప్రసిద్ధః స చ సప్తానాం ద్వీపానాం ఈశ్వరో౽ధిపతి ర్బభూవ తం విశినష్టి-హరే రంశావతారరూపా ద్దత్తాత్రేయా త్ప్రాప్తో యోగః గుణా అణిమాదయ శ్చ యేన సః ౨౩

కిం బహునా సర్వే పార్థివాః సంభూయాపి యజ్ఞాదిభిః, శ్రుతాదిభి శ్చ కార్తవీర్యస్య గతిం ప్రకారం సామ్యం నూనం ధ్రువం న యాస్యంతి ౨౪

పంచాశీతిసహస్రాణి హ్యవ్యాహతబల స్సమాః,
అకరో దర్జునో రాజ్యం హరిం చైవాన్వహం స్మరన్. ౨౫
అనష్టవిత్తస్మరణో బుభుజేఽక్షయ్యషడ్వసు
తస్య పుత్రసహస్రస్య పంచైవోర్వరితా మృధే ౨౬
జయధ్వజ శ్శూరసేనో వృషణో మధు రూర్జితః,
జయధ్వజా త్తాళజఙ్ఘ స్తస్య పుత్రశతం త్వభూత్ ౨౭
క్షత్రం య త్తాళజంఘాఖ్య మౌర్వతేజోపసంహృతమ్,
తేషాం జ్యేష్ఠో వీతిహోత్రో వృష్ణిః పుత్రో మధు స్స్మృతః ౨౮
తస్య పుత్రశతం త్వాసీ ద్వృష్ణిజ్యేష్ఠం యతః కులం
మాధవా వృష్ణయో రాజ న్యాదవా శ్చేతి సంజ్ఞితమ్ ౨౯

కిం చావ్యాహతం బలం యస్య సోఽర్జునః పఞ్చాశీతిసహస్రాణి సమాః వర్షాణి రాజ్య మకరోత్, కథంభూతః హరిం దత్తాత్రేయ మనుస్మరన్ ౨౫

కించ అనష్ట మవినాశం విత్తం యేన తథావిధం స్మరణం యస్య తథా యస్య స్మరణా ద్వినష్ట మపి విత్తం పున ర్లభ్యతే తథాభూత ఇత్యర్థః అక్షయ్యం షడ్వసు షడింద్రియవిషయసుఖం బుభుజే. తస్య కార్తవీర్యస్య యత్పుత్రాణాం సహస్రం తస్య తత్ర జయధ్వజాదయః పఞ్చైవ మృధే యుధి ఉర్వరితాః అవశేషితా ఇతరే తు భార్గవరామేణ హతా ఇత్యర్థః, తత్ర జయధ్వజా త్తాలజఙ్ఘః తస్య తాలజఙ్ఘస్య తు పుత్రశత మభూత్. ౨౬-౨౭

యచ్ఛతసఙ్ఖ్యాకం తాలజఙ్ఘాఖ్యం క్షత్రం క్షత్రియాః ఔర్వస్య ఋషే స్తేజసా ఔర్వతేజ ఉపబృంహితేన సగరేణేత్యర్థః ఉపసంహృతం వినాశితమ్ తేషాం తాలజఙ్ఘపుత్రాణాం జ్యేష్ఠో వీతిహోత్రః తస్య సుతో మధుః, స్మృతః ప్రఖ్యాతః, మధో స్సుత స్తు వృష్ణిః ప్రఖ్యాతః న కేవలం వృష్ణి రేవ అపితు వృష్ణి జ్యేష్ఠో యస్మిన్ తత్ పుత్రాణాం శతం తస్య మధో రాసీ దిత్యర్థః వృష్ణిః పుత్రో మధో స్స్మృత ఇతి పాఠాంతరం తదా తేషాం తాలజఙ్ఘపుత్రాణాం జ్యేష్ఠ స్సుతో వీతిహోత్ర స్తస్య తు మధు స్తస్య చ వృష్ణి రిత్యన్వయః ఇతర త్పూర్వవత్ యతో మధోః కులం మాధవాఖ్యం క్షత్రకులం ప్రవృత్తం యస్య మధోః వృష్ణిజ్యేష్ఠం పుత్రశత మభూ దిత్యర్థః వృష్ణిజ్యేష్ఠ మిత్యనేన పుత్రశతస్యాపి వృష్ణ్యాఖ్యత్వ మభిప్రేతమ్. యదువంశజత్వా ద్యాదవాఖ్యత్వం, తదేత దాహ (మాధవా ఇతి) మధోః పుత్రా స్సర్వే మాధవాః మాధవనామానః మధోః ప్రసూతత్వా దితి భావః. వృష్ణయః, వృష్ణిజ్యేష్ఠత్వా దితి భావః హేరాజ న్యాదవా శ్చ యదువంశజత్వా దితి భావః ౨౮-౨౯

(అనువంశవర్ణనమ్)

యదుపుత్రస్య చ క్రోష్టోః పుత్రో వృజినవాం స్తతః,
శ్వాహితోఽతోరుశంకు ర్వై తస్య చిత్రరథ స్తతః ౩౦

శశిబిందు ర్మహాయోగీ మహాభాగో మహా నభూత్,
చతుర్దశమహారత్న శ్చక్రవ ర్త్యపరాజితః, ౩౧

తస్య పత్నీసహస్రాణి దశాస న్మ మహాయశాః
దశలక్షసహస్రాణి పుత్రాణాం తాస్వజీజనత్. ౩౨

తేషాం తు షట్ప్రధానానాం పృధుశ్రవస ఆత్మజాః,
ధర్మో నామోశనా తస్య హయమేధశతస్య యాట్ ౩౩

ఏవం యదోః జ్యేష్ఠపుత్రస్య వంశ ఉక్తః అథ ద్వితీయస్యాన్వయ మనుక్రామతి. (యదుపుత్ర స్యేత్యాదినా) యదుపుత్రస్య క్రోష్టోః పుత్రో వృజినవాన్ తతో వృజినవతః శ్వాహిత, అతః శ్వాహితాత్ ఉరుశఙ్కుః. "అభిభూ స్తత్కుశేకు ర్వా ఇతి పాఠాంతరం, తదా త త్తస్మా దభిభువః కుశేకు రిత్యర్థః తస్య తు చిత్రరథః తత శ్చిత్రరథా చ్ఛశిబిందు రభూత్, తం విశినష్టి-మహాయోగీ మహాన్ భాగో యస్య సః మహాన్ గుణై రితి శేషః, చతుర్దశమహారత్నాః త త్తజ్జాతిశ్రేష్ఠాని యస్య సః తాని చ మార్కండేయపురాణే దర్శితాని "గజవాజిరథా స్త్రీషునిధిమాలామ్బరద్రుమాః, శ క్తిపాశ మణిచ్ఛత్రవిమానాని చతుర్దశే" తి చక్రవర్తీ స ప్తద్వీపాధిపతిః, ఽపరాజితః జయీ ౩౦-౩౧

తస్య శశిబిందోః సంబంధినాం పత్నీసహస్రాణాం దశానాం భార్యాయుతస్యేత్యర్థః, తేషాం ప్రత్యేకం లక్షలక్ష మిత్యేవం, తాసు మహాయశా శ్శశిబిందుః, పుత్రాణాం దశలక్షసహస్రాణి జనయామాస. ౩౨

పృధుశ్రవాః పృధుకీర్తిః పృథుయశా ఇత్యాదయః షట్ప్రధానాః శ్రేష్ఠాః యేషాం తేషాం మధ్యే యో ధర్మో నామ తస్య ధర్మస్య ఉశనా సుతః. స చ హయమేధశతస్య యాట్ యష్టా. ౩౩

తత్సుతో రుచక స్తస్య పంచాస న్నాత్మజా శ్శృణు
పురుజిద్రుక్మరుక్మేషుపృథుజ్యామఖసంజ్ఞితాః 34

జ్యామఖ స్త్వప్రజో హ్యన్యాం భార్యాం శైబ్యాపతి ర్భయాత్,
నావింద చ్ఛత్రుభవనా ద్భోజ్యాం కన్యా మహార్షీత్ 35

రథస్థాం తాం నిరీక్ష్యాహ శైబ్యా పతి మమర్షితా
కేయం కుహక మత్స్థానం కథ మారోపితేతి వై 36

స్నుషా తవేత్యభిహితే స్మయంతీ పతి మబ్రవీత్,
అహం వంధ్యా సపత్నీ చ స్నుషా యుజ్యేత మే కథమ్ 37

జనయిష్యసి యం రాజ్ఞి తస్యేయ ముపపత్స్యతే,

తత్పుతః ఉశన స్సుతో రుచక స్తస్య పఞ్చాత్మజా ఆసన్, తాన్ శృణు తా నేవాహ పురుజి
చ్చ రుక్మ శ్చ రుక్మేషు శ్చ పృథు శ్చ జ్యామఘ శ్చేతి సంజ్ఞినః 34

తత్ర జ్యామఖ శ్శైబ్యాయాః పతి రప్రజః, అపుత్ర స్సన్ భార్యాభయా దన్యాం భార్యాం
నావిందత్ న లేభే ఏవం స్థితే స కదాచి, చ్ఛత్రూ న్విజిత్య తేషాం భవనా త్కాంచి త్కన్యాం
భోజ్యాం భుజిష్యాం ఉపభార్యార్థ మితి యావత్ అహార్షి దానిన్యే 35

(రథస్థా మి॰,) రథస్థాం తాం కన్యా మాలోక్య శైబ్యా అమర్షితా సతీ, పతిం జ్యామఖ
మాహ కి మితిః హేకుహక వఞ్చక మత్స్థానం మదుపశస్థానం ఇయం కథ మారోపితేతి, 36

తత స్తస్యా భయా జ్యామఘం౽ం ఏవ స్నుషేయ మానీతేత్యుక్తే సతి పతిం స్మయంతీ సతీ
శైబ్యోవాచ, కి మితిః అహం వంధ్య అసపత్నీ అవిద్యమానా సపత్నీ యస్యా స్తథా భూతా చ అతో
మే మమ స్నుషా కథం యుజ్యేత ఉపపద్యేతేతి. 37

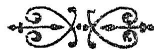
తత స్తాం జ్యామఘ ఆహ హేరాజ్ఞి, త్వం యం పుత్రం జనయిష్యసి తస్యేయం భార్యా
సతీ ఉపపత్స్యతే తవ స్నుషా భవిష్యతీతి తత స్సా శైబ్యా అన్వమోదత తద్వై వేత్యఙ్గీచకార తదా

(అనువంశవర్ణనమ్)

అన్వమోదంత తద్విశ్వేదేవాః పితర ఏవ చ ౩౮

శైబ్యా గర్భ మధాత్కాలే కుమారం సుషువే శుభమ్,
స విదర్భ ఇతి ప్రోక్త ఉపయేమే స్నుషాం సతీమ్ ౩౯

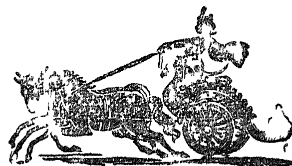
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
త్రయోవింశోఽధ్యాయః

భార్యాభయప్రకమ్పమానస్విన్నసర్వాఙ్గస్య రాజ్ఞః ప్రాణసఙ్కట మాలోక్యానుకమ్పితా స్తేన పూర్వం బహుకాల మారాధితాః విశ్వేదేవాః పితర శ్చ తథా స్త్వి త్యన్వమోదంత ౩౮

తత శ్చ దేవతాప్రసాదేన జనయిష్యసీతి వచనముహూర్తగుణేన నివృత్తరజస్కాపి శైబ్యా గర్భ మధా ద్ధృతవతీ, తత స్సా ప్రాప్తకాలే శుభలక్షణం కుమారం సుషువే, స చ కుమారో విదర్భ ఇతి ప్రోక్తః ప్రఖ్యాతః తత శ్శైబ్యా స్నుషా ముపయేమే ఉపయమయామాస జ్యామఘస్య మహిమా తు పరాశరాదిభి రుక్తః యథోక్తం "భార్యావశ్యా స్తు యే కేచి ద్భవిష్యంతి తథామృతాః, తేషాం వై జ్యామఘ శ్శ్రేష్ఠ శ్శైబ్యాపతి రభూ న్నృపేతి " ౩౯

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోః సుతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
త్రయోవింశోఽధ్యాయః

అథ చతుర్వింశో ఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ—

తస్యాం విదర్భోఽజనయ త్పుత్రౌ నామ్నా కుశక్రథౌ,
తృతీయం రోమపాదం చ వైదర్భకులనందనమ్. ౧

రోమపాదసుతో బభ్రు ర్బభ్రోః క్రతు రజాయత.
కుశిక స్తత్సుత స్తస్మా చ్చేది శ్చైద్యాదయో నృపాః ౨

క్రథస్య కుంతిః పుత్రోఽభూ ద్వృష్ణి స్తస్యాథ నిర్వృతిః,
తతో దశార్హో నామాఽభూ త్తస్య వ్యోమ స్సుత స్తతః ౩

జీమూతో వికృతి స్తస్య యస్య తీవ్రరథ స్సుతః. ౪

తతో నవరథః పుత్రో జాతో దశరథ స్తతః,
కరమ్భ శ్శకునేః పుత్రో దేవరాత స్తదాత్మజః ౫

అథ చతుర్వింశో ఽధ్యాయః

తస్యాం శైబ్యయా వివాహితాయాం కన్యాయాం విదర్భో నామ్నా కుశః క్రథ శ్చేతి ద్వౌ, పుత్రా, వజనయత్, తత స్తృతీయం రోమపాదాఖ్యం చ తస్యా మేవాజనయత్, కథంభూతం, వైదర్భకులం నందయతీతి తథాభూతమ్ ౧

రోమపాదస్య సుతో, బభ్రు స్తస్మా త్తు క్రతు రజాయత, తత్సుతః క్రతుసుతః కుశికః, తస్మా త్కుశికా చ్చేది తత శ్చేదే శ్చైద్యాదయః దమఘోషాదయో నృపా జజ్ఞిరే ౨

క్రథస్య విదర్భసుతస్య తు పుత్రః కుంతిరభూత్ తస్య కుంతేః వృష్ణిః, అథ తస్మా న్నిర్వృతిః, విధృతి రితి పాఠాంతరం తతో నిర్వృతేః దశార్హాఖ్యః, తస్య దశార్హస్య తు సుతో వ్యోమః తతో వ్యోమా జ్జీమూతః తస్య జీమూతస్య వికృతిః యస్య వికృతే స్సుతః తీవ్రరథః ౩-౪

తత స్తీవ్రరథా న్నవరథః పుత్రో జాతః తతో నవరథా ద్దశరథా చ్ఛకునిః తతః కరంభ ఇత్యర్థః, తదాత్మజః కరమ్భాత్మజః దేవరాతః. ౫

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

దేవక్షత్ర స్తత స్తస్య మధుః కుకురక స్తతః
పురుహోత్రోఽభవ త్పుత్ర స్తస్యాభూ త్సాత్వత స్తతః ౭

భజమానో భజి ర్దివ్యో వృష్ణి ర్దేవావృధోఽంధకః,
సాత్వతస్య సుతా స్సప్త మహాభోజ శ్చ మారిష ౮

భజమానస్య నిమ్లోచిః కఙ్కణో వృష్ణి రేవ చ
ఏకస్యా మాత్మజాః పత్న్యా మన్యస్యాం చ త్రయ స్సుతాః. ౯

శతజి చ్చ సహస్రజి దయుతజి దితి ప్రభో
బభ్రు ర్దేవావృధసుత స్తయో శ్లోకౌ పఠంత్యమూ ౧౦

యథైవ శృణుమో దూరా త్సంపశ్యామ స్తథాఽంతికాత్.
బభ్రు శ్శ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవై ర్దేవావృధ స్సమః ౧౧

తస్య దేవరాతస్య సుతో దేవక్షత్ర స్తతో మధు స్తత శ్చ కుకురకః తతః కుకురకా, త్పురుహోత్ర స్తస్య సాత్వతః, పుత్రో బభూవ ౭

సాత్వతస్య తు భజమాన శ్చ భజి శ్చ దీ_ప్తశ్చవృష్ణిశ్చ దేహావృధ శ్చాంధక శ్చ మహాభోజ శ్చేతి, స_ప్త సుతాః, హే మారిష పరీక్షిత ఏవ మారిష ఇతి నామంతరమ్ ౮

తత్ర భజమానస్యైకస్యాం చ పత్న్యాం నిమ్లోచ్యాదయ స్త్రయః, అన్యస్యాం చ పత్న్యాం, శతజిదాదయ, స్త్రయ ఏవ సుతాః ౯

హే ప్రభో, దేవావృధస్య సాత్వతే, స్సుత స్తు, బభ్రుః, తయోః పితృపుత్రయోః దేవావృధ బభ్రోవః శ్లోకౌ మాహాత్మ్యసూచకౌ ఇమౌ శ్లోకౌ పఠన్త్యార్యా ఇతి శేషః ౧౦

శ్లోకా వేవ దర్శయతి (యథై వేతి) యథైవ దూరా చ్ఛృణుమః యాదృశగుణవిశిష్టౌ, దేవావృధబభ్రూ దూరా చ్ఛృణుమః శ్రుతవన్తో వయం అంతికా త్సమీపేఽపి తాదృశావేవ తౌ పశ్యామ, ఇత్యార్యాణాం ఉక్తిః, కీదృశా విత్యాహుః, (బభ్రు రితి) మనుష్యాణాం మధ్యే, బభ్రుః శ్రేష్ఠః, దేవావృధ స్తు, దేవై, స్తుల్యః ౧౧

పురుషాః పంచషష్టిశ్చ షట్సహస్రాణి చాష్ట చ
యేఽమృతత్వ మనుప్రాప్తా బభ్రో ర్దేవావృథాదపి. ౧౧

మహాభోజోఽతిధర్మాత్మా భోజా ఆసం స్తదన్వయే,
వృష్ణే స్సుమిత్రః పుత్రోఽభూ ద్యుధాజి చ్చ పరంతప. ౧౨

శిని స్తస్యానమిత్ర శ్చ నిమ్నోఽభూ దనమిత్రతః,
సత్రాజితః ప్రసేన శ్చ నిమ్నస్యాథాసతు స్సుతౌ ౧౩

అనమిత్రసుతో హ్యన్య శ్శిని స్తస్య చ సత్యకః,
యుయుధాన స్సాత్యకి ర్వై జయ స్తస్య కుణి స్తతః ౧౪

యుగంధరోఽనమిత్రస్య పృశ్నిః పుత్రోఽపర స్తతః,
శ్వఫల్క శ్చిత్రక శ్చైవ గాందిన్యాం తు శ్వఫల్కతః. ౧౫

తై ర్విష్వ మేవ దర్శయంతి (పురుషా ఇతి) బభ్రో ర్దేవావృథా దన్వయను పశ్చా ద్యే తద్వంశజాః పురుషాః పఞ్చషష్ట్యధికచతుర్దశసహస్రసఙ్ఖ్యాకా, స్తే సర్వే తయోః ప్రభావా దమృతత్వం ముక్తిం ప్రాప్తా ఇత్యర్థః ౧౧

మహాభోజస్సాత్వతిస్తు అతిధర్మాత్మా, తస్య మహాభోజ స్యాన్వయే వంశే, భోజా భోజాఖ్యా నృపా ఆసన్ జజ్ఞిరే వృష్ణే స్తు పుత్ర స్సుమిత్రోఽభూత్, యుధాజి చ్చ వృష్ణేః పుత్రో బభూవ హేపరంతప ౧౨

తస్య యుధాజితః శిని రనమిత్రశ్చేతి ద్వౌ జాతౌ తత్రానమిత్రా న్నిఘ్నోఽభవత్, అథ నిఘ్నస్య సత్రాజితః ప్రసేన శ్చేతి ద్వౌ సుతా వాసతుః. ౧౩

తథాఽన్యస్యాం భార్యాయాం అనమిత్రస్యైవ, యోఽన్య స్సుత, శ్శిని ర్నామ తస్య సుత స్సత్యకః సాత్యకి స్సత్యకసుత స్తు యుయుధానః తస్య యుయుధానస్య జయః, తతో జయా త్కుణిః. ౧౪

తతో యుగంధరః, తథా అనమిత్రస్యైవా న్యస్యాం పుత్రః పృశ్నిః,వృజినవానితి పాఠాంతరం

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

అక్రూరప్రముఖా ఆస న్పుత్రా ద్వాదశ విశ్రుతాః,
ఆసంగ స్సారమేయ శ్చ మృదుకో మృధుపచ్ఛివః. ౧౬

వర్మదృ గ్ధృష్టవర్మ శ్చ క్షత్రో పేక్షోఽరిమర్దనః,
శత్రుఘ్నో గంధమాదాహ్వః ప్రతిబాహు శ్చ ద్వాదశ. ౧౭

తేషాం స్వసా సుసారాఖ్యా ద్వా వక్రూరసుతా వపి,
దేవవా నుపదేవ శ్చ తథా చిత్రరథాత్మజాః. ౧౮

పృథు ర్విడూరథాద్యా శ్చ బహవో వృష్ణినందనాః
కుకురో భజమాన శ్చ శుచిః కమ్బలబర్హిషః ౧౯

కుకురస్య సుతో వృష్ణే ర్విలోమా తనయ స్తతః,
కపోతరోమా తస్యాభూ త్సఖా యస్య చ తుమ్బురుః. ౨౦

తతః పృశ్నేః గాందిన్యాం శ్వఫల్క శ్చిత్రక శ్చేతి ద్వౌ సుతౌ, తత్ర శ్వఫల్కాత్ గాందిన్యాం భార్యాయాం ద్వాదశసుతా, అక్రూరాదయో విశ్రుతాః ప్రఖ్యాతా బభూవుః, అక్రూరః ప్రముఖో యేషా మిత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః, తతోఽక్రూరాతిరిక్తా ద్వాదశ, తా న్దర్శయతి, అసఙ్గ ఇతి ౧౫—౧౬—౧౭

తేషా మసఙ్గాదీనాం, స్వసా భగినీ, సుసారేత్యాఖ్యా యస్యా స్సా, తత్రాక్రూరస్య సుతౌ దేవవా, నుపదేవ శ్చేతి ద్వావేవ ఏవం చిత్రరథస్య శశిబిన్దా రారభ్యైకోఽన్వయ ఉక్తః, అథాన్వయా న్తర మాహ (చిత్రరథాత్మజా ఇతి) యథా శశిబిన్దు, శ్చిత్రరథస్యాత్మజ స్తథాఽన్యేపి చిత్రరథస్యాత్మజాః పృథు శ్చ విదూరథ ఆద్యో యేషాం తే చ బహవో, బభూవుః, సాత్వతసుతస్య వృష్ణే రన్వయ మనుక్రామతి (వృష్ణినందనా ఇత్యాది.) కుకురాదయో వృష్ణేః నందనాః. తత్ర వృష్ణే స్సుతస్యేతి శేషః, కుకురస్య తనయో విలోమా, తతో విలోమ్నః, కపోతరోమా, అభూత్ యస్య చ కపోతరోమ్ణ, స్తుమ్బురు స్సఖా బభూవ, స కపోతరోమాఽభవ దిత్యర్థః, ౧౮—౧౯—౨౦

అంధకా ద్దున్దుభి స్తస్య దరిద్యోతః పునర్వసుః,
తస్యాహుక శ్చాహుకీ చ కన్యా ద్వా వాహుకాత్మజౌ ౨౧

దేవక శ్చోగ్రసేన శ్చ చత్వారో దేవకాత్మజాః
దేవవా నుపదేవ శ్చ సుదేవో దేవవర్ధనః ౨౨

తేషాం స్వసార స్సప్తాస న్ధృతదేవాదయో నృప
శాంతిదేవోపదేవా చ శ్రీదేవా దేవరక్షితా,
సహదేవా దేవకీ చ వసుదేవ ఉవాహ తాః ౨౩

కంస స్సునామా న్యగ్రోధః కహ్వ శ్శంకు స్సుభూ స్తథా,
రాష్ట్రపాలో విసృష్ట శ్చ తుష్టిమా నౌగ్రసేనయః. ౨౪

కంసా కంసవతీ కంకా శూరభూ రాష్ట్రపాలికా,
ఔగ్రసేనా దుహితరో వసుదేవానుజ స్త్రియః ౨౫

అథాంధకస్య సాత్వతసుత స్యాన్వయ మాహ (అంధకా దితి) అంధకా ద్దున్దుభిః, అంధకా ఇతి ప్రథమాంతపార స్తూచితః తత్ర తథా చిత్రరథాత్మజా ఇత్యస్య శశిబిన్దో రారభ్యైతే ఉక్తా స్సర్వే చిత్రంధవంశజా ఇత్యర్థః పృథ్వాదయ స్తు వృష్ణినందనాః తత్ర 'పృథు ర్విపృథుధన్వాద్యా' ఇతి పాఠే ఆదిశబ్దేన విదూరథోఽప్యుక్తః, అత ఏవ తత శ్శూరో విదూరథా దితి వక్ష్యమాణనిర్దేశోపపత్తిః కుకురాదయ శ్చత్వార స్తాన్వయా అంధకసుతా ఇత్యర్థః తథా చాహ పరాశరః 'కుకురభజమాన శుచికమ్బలబర్హిషాద్యా స్తథాఽంధకస్య పుత్రా' ఇతి తస్య కపోతరోమ్ణో దున్దుభి రిత్యర్థః తస్య దరిద్యోత స్తస్మా త్పునర్వసు స్తస్య పునర్వసో రాహుకః ఆహుకీ నామ కన్యా చ ఆహుకస్యాత్మజౌ తు దేవక శ్చోగ్రసేన శ్చేతి ద్వౌ, తత్ర దేవకస్యాత్మజాః దేవవదాదయ శ్చత్వారః ౨౧-౨౨

తేషాం చతుర్ణాం స్వసారో భగిన్యః ధృతదేవా ఆది ర్యాసాం తా శ్శాంతిదేవాదయః ధృతదేవయా సహ సప్త బభూవుః, తా శ్చ కన్యాః వసుదేవ ఉపయేమే. ౨౩

ఔగ్రసేనయః ఉగ్రసేనస్య సుతాః కంసాదయో నవ. ౨౪

కంసాప్రభృతయ శ్చతస్ర ఔగ్రసేనాః ఉగ్రసేనా జ్జాతాః దుహితరః తా శ్చ వసుదేవాను జానాం దేవభాగాదీనాం వక్ష్యమాణానాం స్త్రియో భార్యాః. ౨౫

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

శూరో విడూరథా దాసీ ద్ధ్వజమాన స్సుత స్తతః.
శిమి స్తస్మా త్స్వయం భోజో హృదీక స్తత్సుతో మతః
దేవబాహు శ్శతధనుః కృతవర్మేతి తత్సుతాః. ౨౬

దేవమీఢస్య శూరస్య మారిషా నామ పత్న్యభూత్.
తస్యాం స జనయామాస దశపుత్రా నకల్మషా ౨౭

వసుదేవం దేవభాగం దేవశ్రవస మానకమ్.
సృంజయం శ్యామకం కంక మనీకం వత్సకం వృకం ౨౮

దేవదుందుభయో నేదు రానకా యస్య జన్మని.

విదూరథా చ్చిత్రరధాత్మజా ద్వృష్ణిసుతా ద్వా విదూరథా చ్ఛూరో జజ్ఞే తత్సుత శ్శూరసుత స్తు ధ్వజమానః తతః ధ్వజమానా చ్ఛిమిః, తస్మా చ్ఛిమేః స్వయం భోజః తత్సుత స్స్వయంబోజసుతో హృదీకః తత్సుతాః హృదీక సుతాః దెవబాహ్వాదయ స్త్రయః ౨౬

అయ మేక శ్శూరస్యాన్వయ ఉక్తః. అధ వంశాంతర మాహ (దేవమీఢస్యేతి) దేవమీఢ సుతస్య మారిషా నామ పత్నీ బభూవ అత్ర దేవమీఢస్యేతి విశేషణబలా 'చ్ఛూరో విడూరథా దాసీ' దితి ప్రాక్తనగ్రన్థే విడూరథా ద్దేవమీఢ స్తస్మా చ్ఛూరో జాత ఇతి క్రమోవగంతవ్యః కృతవర్మేతి తత్సుతా ఇత్యనంతరగ్రన్థే ఇతిశబ్దః ప్రకృత్యర్థకః. తత శ్చ తత్ర దేవమిఢస్యాపి సఙ్గ్రహః తస్య దేవమిఢస్య దేవమీఢసుతస్య శూరస్యేర్థః, అయం చ శూరో విదూరథదర్మజా దన్యః తథావాహ భగవా న్పరాశరః 'తస్యాపి కృతవర్మశతధనుదేవమిఢాద్యాః పుత్రా బభూవు ర్దేవమీఢస్య శూర శ్శూరస్యాపి మారిషా నామ పత్న్యభూ త్తస్యాం చాసౌ దశపుత్రా నజనయ ద్వసుదేవపూర్వా నితి' అత్ర తస్యాపీతి వైష్ణవవచనస్య హృదీకస్యాపీత్యర్థః. తస్యాం మారిషాయాం దెవమీఢ శ్శూరో అకల్మషా న్విశుద్ధా న్వసుదేవాదీ న్పుత్రా నజనయత్ ౨౭-౨౮

వసుదేవస్యానకదుందుభినామనిర్వక్తుం నిమి త్త మాహ- యతః దేవదుందుభయః. ఆనకా శ్చ యస్య వసుదేవస్య జన్మని ప్రాదుర్భావకాలే, నేదుః దధ్వనుః, తత స్తం వసుదేవ మానకదుందుభి రితి

వసుదేవం హరే స్థ్సానం వదంత్యానకదుందుభిమ్ ౨౯

పృథా చ శ్రుతదేవా చ శ్రుతకీర్తి శ్శ్రుతశ్రవాః,
రాజాధిదేవీ చైతేషాం భగిన్యః పంచ కన్యకాః ౩౦

కుంతేస్సఖ్యుః పితా శూరో హ్యపుత్రస్య సుతా మదాత్,
సాఽఽప దుర్వాససో విద్యాం దేవహూతిం ప్రతోషితాత్ ౩౧

తస్యా వీర్యపరీక్షార్థ మాజుహావ రవిం భువి,
తదా ప్రాహాగతం దేవం వీక్ష్య విస్మితమానసా ౩౨

ప్రత్యయార్థం ప్రయుక్తా మే యాహి దేవ క్షమస్వ భోః,

వదంతి ఆనకాదీనాం నాదే హేతుం వదన్ తం విశినష్టి- హరేః కృష్ణస్యావతరిష్యమాణస్య స్థానమవతరణస్థానభూతమ్ ౨౯

(పృథేతి) తేషాం వసుదేవాదీనాం పృథాప్రభృతయః పఞ్చ కన్యకా భగిన్యః స్వసారః ౩౦

తత్ర పృథాయాః కన్యావస్థాయాం కర్ణోత్పత్తిప్రకార మాహ (కుంతేతి పఞ్చభిః) అత్రాయ మితిహాసః- కదాచి ద్గృహ మాగతం దుర్వాససం పృథా పరిచర్యాదినా తోషయామాస తత శ్చ సా తస్మా ద్విద్యాం దేవాహ్వానసమర్థా మవాప్య పరీక్షార్థం రవి మాజుహావ తత శ్చాగతం రవి మాలోక్య విస్మితాయాం తస్యాం గర్భమాధాయ రవి ర్యయౌ తత స్తస్యాః కర్ణో జజ్ఞ ఇతి సోఽయ మత్రోచ్యతే పితా వసుదేవపృథాదీనాం పితా శూరః, పృథాం దుహితరం సఖ్యు రపుత్రస్య కుంతేః కుంతిభోజస్యాదాత్ దుహితృత్వేన దదౌ సఖ్యు రపుత్రస్యేతి విశేషణద్వయం దానహేతుపరం యతః కుంతిభోజాయ దత్తా అత ఏవ పృథా కుంతీతి నామాంతరం లేభే తత స్సా కదాచి త్ప్రీతోషితా ద్దుర్వాససః దేవహూతిం దేవ ఆహూయతె అనయేతి తథా తాం విద్యామాప ౩౧

తస్యా విద్యాయా వీర్యపరీక్షార్థం సామర్థ్యపరీక్షార్థం రవిం సూర్యం భువ్యాజుహావ తదైవోపగత మాగతం దేవం రవిం వీక్ష్య విస్మితం మానసం యస్యా స్సా సూర్య మాహ. ౩౨

హేదేవ మే మయా, ప్రత్యయార్థం ప్రత్యభిజ్ఞానార్థం వీర్యపరీక్షార్థ మితి యావత్ ఇయం

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

భోః అమోఘం దేవసన్దర్శ మాధిత్సే త్వయి చాత్మజమ్,
యోని ర్యథా న దుష్యేత కర్తాహం తే సుమధ్యమే ౩౩

ఇతి తస్యాం స ఆధాయ గర్భం సూర్యో దివం గతః.
సద్యః కుమార స్సంజజ్ఞే ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః ౩౪

తం సాఽత్యజ న్నదీతోయే కృచ్ఛ్రా ల్లోకస్య బిభ్యతీ,
ప్రపితామహ స్తా ముపాహ పాణ్డు ర్వై సత్యవిక్రమః ౩౫

శ్రుతదేవాం తు కారూషో దృఢవర్మా సమగ్రహీత్,
యస్యా మభూ ద్దన్తవక్ర ఋషిశప్తో దితే స్సుతః. ౩౬

కేకయో ధృష్టకేతు శ్చ శ్రుతకీర్తి మవిందత

విద్యా ప్రయుక్తా అత స్త్వం, యాహి మాం క్షమస్వ మదపరాధం క్షమస్వేతి, తతో రవి రాహ దేవసందర్శం దేవతుల్య మమోఘ మాత్మజం త్వయ్యాధిత్సే ఉత్పాదయితు మిచ్ఛామి ఆధత్స ఇతి త్వపపాఠః, రూపాసిద్ధేః యద్వా దేవసందర్శం దేవస్య మమ దర్శనం, క్లీబత్వ మార్షం. అమోఘం ఫలావినాభూతం అత స్త్వయాత్మజ మాధిత్సే ఇత్యర్థః కన్యాఽహ మిత్యత్రాహ- తవ యోని ర్యథా న దుష్యేత తథాఽహం హే సుమధ్యమే కర్తా కరిష్యామి ౩౩

ఇతీత్థ ముక్త్వా తస్యాం పృథాయాం గర్భం సమాధాయ సూర్యో దివం గతః తత స్సద్య ఎవ కుమారో జజ్ఞే స చ ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః భాస్కరతుల్యః ౩౪

సా పృథా లోకస్య లోకా ద్బిభ్యతీ సతీ కృచ్ఛ్రాద్దుఃఖా న్నదీతోయే తం కుమార మత్యజత్ తాం పృథాం తవ ప్రపితామహః సత్యవిక్రమః పాణ్డురువాహ ఉపయేమే. ౩౫

(శ్రుతదేవేతి) శ్రుతదేవాం పృథానుజాం కరూషసుతో దృఢవర్మా సమగ్రహీ దుపయేమ ఇత్యర్థః వృద్ధశర్మేతి పాఠాంతరం శ్రుతకీర్తింతు దితే స్సుతః విప్రచిత్తః కైకయ శ్చ ధృష్టకేతు శ్చ

సంతర్దనాదయ స్తస్యాం పంచాసన్ కైకయా స్సుతాః ౩౭

రాజాధిదేవ్యా మావంత్యా జ్జయత్సేనోఽజనిష్ట హ,
దమఘోష శ్చేదిరాజ శ్శ్రుతశ్రవస మగ్రహీత్ ౩౮

శిశుపాల స్సుత స్తస్యాః కథిత స్తస్య సంభవః,
దేవభాగస్య కంసాయాం చిత్రకేతుబృహద్బలౌ. ౩౯

కంసవత్యాం దేవశ్రవస స్సువీర ఇషుమాం స్తథా,
బకః కంకా త్తు కంకాయాం సత్యజి త్పురుజి త్తథా. ౪౦

సృఞ్జయో రాష్ట్రపాల్యాం తు వృషదుర్మర్షణాదికాన్,
హరికేశహిరణ్యాక్షౌ శూరభూమ్యాం తు శ్యామకః. ౪౧

అనిందతదూషితాం కృతవంతః చౌర్యేణ సంజగ్ము రిత్యర్థః ప్రత్యేకాభిప్రాయ మేకవచనం తస్యాః నిందితాయాః శ్రుతకీర్తేః సంతర్దనాదయః పఞ్చ సుతాః కైకయాః కైకయా జ్జాతా బభూవుః ౩౬-౩౭

రాజాధిదేవ్యాం తు ఆవంత్యాః అవన్తే స్సుతః తస్మాత్ అవన్తే స్సకాశా దిత్యర్థః జయత్సేనాఖ్య స్సుతోఽజనిష్ట జజ్ఞే శ్రుతశ్రవసం తు చేదిరాజో దమఘోషాఖ్య స్సమగ్రహీ దుపయేమే ఇత్యర్థః ౩౮

తస్యాః శ్రుతశ్రవస స్సుత శ్శిశుపాలః తస్య శిశుపాలస్య సంభవః ఉత్పత్తిప్రకారః కథిత స్సప్తమస్కంధ ఇతి శేషః తదేవం వసుదేవస్య భగినీనాం పతీ న్పుత్రాం శ్చోక్త్వా తద్భ్రాతౄణాం నవానాం పత్నీః పుత్రాం శ్చాహ (దేవభాగశ్చేతి నవభిః శ్లోకై స్సార్ధైః) దేవభాగస్య కంసాయాం భార్యాయాం చిత్రకేతు శ్చ బృహద్బల శ్చేత్యేతౌ సుతౌ జాతౌ ౩౯

తథా దేవశ్రవసః, కఙ్కావత్యాం భార్యాయాం సువీర, ఇషుమాం శ్చేతి, ద్వౌ సుతౌ జజ్ఞాతే, కఙ్కా త్తు, తద్భార్యాయాం కఙ్కాయాం, బక స్సత్యజి, త్పురుజిత్, త్రయో జాతాః ౪౦

రాష్ట్రపాల్యాం భార్యాయాం సృఞ్జయో వృషాదీన్ జనయామాస, శ్యామక స్తు శూరభూమ్యాం భార్యాయాం శూరభూత్యా మితి పాఠాంతరం, హరికేశహిరణ్యాక్షౌ, జనయామాస. ౪౧

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

మిత్రకేశ్యా మప్సరసి బకాదీ న్వత్సనామకః,
తక్షపుష్కరసాల్వాదీ న్దూర్వాక్ష్యాం వృక ఆదధే ౪౨

సుమిత్రానీకపాలాదీ నసీక స్తు సుధామని,
ఆనకః కర్ణికాయాం వా నృతధామజయావపి ౪౩

పౌరవీ రోహిణీ భద్రా మదిరా రోచనా ఇళా,
దేవకీప్రముఖా ఆస న్పత్న్య ఆనకదుందుభేః ౪౪

బలం గదం సారణం చ దుర్మదం విపులం ధ్రువమ్
వసుదేవ స్తు రోహిణ్యాం కృపాదీ నుదపాదయత్ ౪౫

సుభద్రో భద్రబాహు శ్చ దుర్మదో భద్ర ఏవ చ,
పౌరవ్యా స్తనయా హ్యేతే భూతాద్యా ద్వాదశాఽభవన్ ౪౬

తథా వత్సకోఽపి మిత్రకేశ్యా, మప్సరసి, బకాదీ న్సుతా న్నవాజీజనత్, వృక స్తు దూర్వాక్ష్యాం భార్యాయాం పుష్కరసాల్వాదీన్, సుతా నాదధే ఉత్పాదయామాస ౪౨

శమీక స్తు సుధామనిభార్యాయాం, సుమిత్రాదీ న్సుతా నాదధే, ఆనక స్తు కర్ణికాయాం పత్న్యాం, మృతధామజయౌ, సుతా వాదధే ౪౩

అథ వసుదేవస్య పత్నీః, పుత్రాం శ్చాహ (పౌరవీత్యేకాదశభిః) దేవకీప్రముఖం ప్రధానం, యాసాం తాః పూర్వోక్తాః పౌరవ్యాదయ శ్చ ఆనకదున్దుభేః వసుదేవస్య, పత్న్యః, ఆస న్బభూవుః. ౪౪

తత్ర, రోహిణ్యాం పత్న్యాం బలాదీన్, కృపాదీన్ సుతా నుపపాదయి జ్జనయామాస తత్ర బలో బలరామః, కృప ఆది ర్జ్యేష్ఠో యేషాం తా న్బలాదీ నిత్యర్థః బలాదీ న్కృపాదీం శ్చేతి వా, ఆదిశబ్దేనానుక్తా అన్యే గ్రాహ్యాః ఏవ మగ్రేపి. ౪౫

భూత ఆది ర్యేషాం త ఏతే సుభద్రాదయో ద్వాదశ పౌరవ్యా స్తనయాః ఆదిశబ్దగ్రాహ్యై రుక్తసఙ్ఖ్యాపూర్తిః ౪౬

నందోపనందకృతకశూరాద్యా మదిరాత్మజాః,
కౌసల్యా కేశినం త్వేక మసూత కులనందనమ్ ౪౭

రోచనాయాం తతో జాతా హస్తహేమాంగదాదయః,
ఇళాయా మురువల్కాదీ న్యదుముఖ్యా నజీజనత్ ౪౮

త్రిపృష్ఠో ధృతదేవాయా మేక ఆనకదుందుభేః
శాంతిదేవాత్మజా రాజ న్ప్రశమప్రశితాదయః ౪౯

రాజానః కల్పవర్షాద్యా ఉపదేవాసుతా దశ,
వసుహంసుధన్వాద్యాః శ్రీదేవాయా స్తు షట్సుతాః ౫౦

దేవరక్షితాయా లబ్ధా నవ చాత్ర గదాదయః,
వసుదేవ స్సుతా నష్టా వాదదే సహదేవయా ౫౧

పౌరవశ్రుతముఖ్యాం శ్చ సాక్షా ద్ధర్మో వసూని చ,

తథా శూరాద్యా నందాదయో మదిరాయా ఆత్మజాః కౌసల్యా భద్రా తు కేశిన మేక మేవ సుతం మసూత, కథంభూతం? కులం నందయతీతి తథా ౪౭

తతో వసుదేవా ద్రోచనాయాం హస్తహేమాఙ్గదాదయో జాతాః ఇలాయాం తు ఉరువల్కాదీన్ యదుముఖ్యాన్ యాదవశ్రేష్ఠాన్ సుతా నజీజనత్ వసుదేవ ఇతి శేషః ౪౮

'దేవకీప్రముఖా ఆసన్ పత్న్యః' ఇత్యనేనోక్తాభ్యోఽన్యా అపి పత్న్య ఆనకదున్దుభే రాస న్నితి సూచితం. దేవకోగ్రసేనయోః స్వసౄర్వసుదేవ ఉపయేమ ఇతి చోక్తం పురస్తాత్ ఇదానీం తత్పుత్రాం శ్చాహ (త్రిపృష్ఠ ఇత్యాదినా.) ఆనకదున్దుభే ర్వసుదేవస్య ధృతదేవాయాం భార్యాయాం త్రిపృష్ఠ ఏక ఏవ జజ్ఞే ప్రశమప్రశితాదయ స్తు శాంతదేవాయా ఆత్మజాః ౪౯

కల్పవర్ష ఆది ర్యేషాం తే రాజాన స్తు దశ ఉపదేవాయా స్సుతాః వసు ర్హంస శ్చ సుధన్వాయా స్సుతా శ్రీదేవాయా స్సుతా స్తు షట్ ౫౦

దేవరక్షితయా వసుదేవస్య భార్యయా గదాదయో నవ పుత్రా లబ్ధాః ప్రసూ ఇత్యర్థః వసుదేవ స్సహదేవయా భార్యయా సాధనభూతయా అష్టౌ సుతాన్ పౌరవః శ్రుత శ్చ ముఖ్యౌ యేషాం

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

వసుదేవ స్తు దేవక్యా మష్టౌ పుత్రా నజీజనత్ ౫౨

కీర్తిమంతం సుషేణం చ భద్రసేన ముదారధీః
ఋజుం సమదనం భద్రం సంకర్షణమహీశ్వరమ్ ౫౩

అష్టమ స్తు తయో రాసీ త్స్వయ మేవ హరిః కిల.
సుభద్రా చ మహాభాగా తవ రాజ న్పితామహీ ౫౪

యదా యదేహ ధర్మస్య క్షయో భవతి పాప్మనః.
తదా తు భగవా నీశ ఆత్మానం సృజతే హరిః ౫౫

తా నాదధే అజీజనత్ ధర్మో యధా సాక్షా ద్వసూ నష్టా వాదధే తద్వత్ దేవక్యా మపి వసుదేవో౽ష్టౌ కీర్తిమదాదీన్ పుత్రాన్ అజీజనత్ ౫౧-౫౨

అహీశ్వరం నాగేంద్ర మితి సఙ్కర్షణవిశేషణం, ఉదారధీ రితి వసుదేవస్య, ఏవం చైతే కీర్తిమదాదయ స్సప్త. ౫౩

అష్టమం సుత మాహ (అష్టమ స్త్వితి) తయో ర్వసుదేవదేవక్యో రష్టమ స్సుత స్తు స్వయం హరిరేవ, శ్రీకృష్ణరూపేణాసీ దవతతార తథా సుభద్రా నామైకా కన్యా తయో ర్జజ్ఞే సా చ మహాభాగా మహాభాగ్యశాలినీ హేరాజన్ తవ పితామహీ పితామహస్యార్జునస్య భార్యా ౫౪

అష్టమ స్తు సుతో హరి రేవాసీ దిత్యుక్తం తత్ర కోవా హరే రవతారకాలః కిం తస్య జన్మనిమిత్తం కింవా౽స్య జన్మప్రయోజన మిత్యాదిప్రశ్నా న్పరిహరన్ సఙ్గ్రహేణ తచ్చరిత్రం చాహ (యదేత్యాదినా యావ త్సమాప్తి.) యదా హి యస్మి న్కాలే హి ధర్మస్య క్షయః పాప్మనో౽ధర్మస్యాభ్యుత్థాన మితి శేషః భవతి తదా తు తస్మి న్కాలే తు భగవా నీశో హరి రాత్మానం సృజతే అవతారయతి యదాహీత్యాదినా తదాత్వేత్యంతేనావతారకాల ఉక్తః ,హరి రిత్యనేనార్త్రిహరత్వ ముక్తం, తదేవావతారస్య ముఖ్యం ప్రయోజన మితి సూచితం భగవా నాత్మానం సృజత ఇత్యనేన అవతారదశాయా మపి షాడ్గుణ్యపూర్తి రుక్తా ఈశ ఇత్యనేనాకర్మవశ్యత్వరూపం స్వాతంత్ర్య ముక్తమ్ ౫౫

న హ్యస్య జన్మనో హేతుః కర్మణో వా మహీపతే,
ఆత్మ మాయాం వినేశస్య పరస్య ద్రష్టు రాత్మనః ౨౬

యన్మాయాచేష్టితం పుంస స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాయ హి,

తదేవ వ్యనక్తి (నహీతి) అస్య భగవతః, జన్మనః కర్మణః, దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాయా వా, ఆత్మమాయాం వినా స్వసఙ్కల్పం వినా అన్యో హేతుః పుణ్యాపుణ్యాదిరూపో న విద్యతే, హే మహీపతే అనేన జన్మకారణం స్వసఙ్కల్ప ఏవ న తు జీవస్యేవ పుణ్యాపుణ్యాదికమిత్యుక్తం, తత్ర హేతుం పద ద్విశినష్టి ఈశస్య ప్రకృతిపురుషయో ర్నియన్తుః నను భృత్యాదీన్నియమయ న్నపి రాజాదిః కర్మవశ్య ఏవ దృష్ట ఇత్యతో విశినష్టి (ద్రష్టు రితి) పుణ్యాపుణ్యాదికర్తౄన్ క్షేత్రజ్ఞా న్పశ్యతః న తు పుణ్యాపుణ్యాదికం కుర్వత ఇత్యర్థః తత్కర్తృ ర్హి తద్వశ్యతేతి భావః, కథ మేక స్సర్వా న్క్షేత్రజ్ఞా న్పశ్యతీత్యతో విశినష్టి పరస్యాత్మన ఇతి పరమాత్మన ఇత్యర్థః, చిదచిదాత్మకం లోకత్రయ మప్యంతఃప్రవిశ్య వ్యాప్య గతై ర్ధర్మై రస్పృష్ట స్స న్నోఽన్తరాత్మతయా బిభర్తి స పరమాత్మా, యథోక్తం భగవతా "పరమాత్మేత్యుదాహృతః, యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర" ఇతి భరణ మత్ర ధారకత్వేన చిదచిద్వస్తునోః కర్మానుగుణం ప్రేరణమ్ ౨౬

నన్వవతారదశాయాం దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాం కుర్వ న్నప్యయం కేవలం ద్రష్టేవ న తు తత్కర్తేతి కథ ముచ్యత ఇత్యత ఆహ (యన్మాయేతి) యస్య భగవతో మాయా చేష్టితం స్వసఙ్కల్పైకహేతుకం చేష్టితం త త్పుంసో జీవస్య సర్గాద్యర్థ మేవ కాంశ్చి దుత్పాదయితుం కాంశ్చిత్పాతుం కాంశ్చి చ్చ సంహర్తు మేవ న తు స్వస్య పుణ్యాపుణ్యత్వాదిరూపార్థ మితి భావః అప్యయో లయః తర్హి కిం జీవసర్గాద్యర్థేన మాయాచేష్టితేన ప్రయోజనం ప్రత్యుతాన్యానర్థకారిణా చేష్టితేన స్వస్యాప్యనర్థ ఆపద్యేతేత్యత్రాహ (అనుగ్రహ ఇతి,) మాయాచేష్టితరూపో వ్యాపారోఽనుగ్రహః అనుగ్రహరూప ఏవ జీవా ననుగ్రహీతు మేవ చేష్టత ఇతి యావత్ చేష్టితస్యానుగ్రహరూపతా మేవ దర్శయతి (తన్నివృత్తే రాత్మలాభాయ చేష్యత ఇతి) స చ మాయాచేష్టితరూపో వ్యాపార స్తన్నివృత్తే స్సర్గాదినివృత్తేః, పశ్చాత్ ఆత్మలాభాయ మోక్షాయ చోఽవధారణార్థః ఆత్మలాభాయైవేష్యతే రామకృష్ణాదిరూపేణావతీర్ణేన భగవతా యే సృష్టాః పాలితా స్సంహృతా శ్చ తే సర్వే తద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహసంబంధసహశయ్యాసనభోజనసందర్శనాదిభి ర్దేహావసానే ముక్తా భవేయు రిత్యేవ మర్థ మేవ భగవాం శ్చేష్టత ఇత్యర్థః. యద్వా తచ్చేష్టిత మనుగ్రహరూప ఏవ నివృత్తే రాత్మలాభాయ

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

అనుగ్రహ స్తన్నివృత్తే రాత్మలాభాయ చేష్యతే. ౫౮

అక్షౌహిణీనాం పతిభి రసురై ర్నృపలాంఛనైః,
భువ ఆక్రమ్యమాణాయా హ్యభారాయ కృతోద్యమః ౫౯

కర్మాణ్యపరిమేయాని మనసాఽపి సురేశ్వరైః,
సహ సంకర్షణ శ్చక్రే భగవా న్మధుసూధనః ౬౦

కలౌ జనిష్యమాణానాం దుఃఖశోకతమోనుదమ్
అనుగ్రహాయ భక్తానాం స్వం పుణ్యం వ్యతనో ద్యశః ౬౧

నివృత్తిధర్మపూర్వకాత్మలాభాయైవ ఇష్యతే సృష్ట్యాదిసమర్థం మా మవలోక్య మత్ప్రాప్తిసాధనం నివృత్తిధర్మం మద్భక్తిరూప మనుష్ఠాయ ముచ్యేర న్నిత్యేవ మర్థం చేష్టత ఇత్యర్థః ౫౮

అవతారప్రయోజనం హరిశబ్దేన సూచితం వ్యనక్తి (అక్షౌహిణీనా మితి) నృపాణామివ లాఞ్ఛనాని యేషాం తైః నృపవ దవభాసమానై రిత్యర్థః అసురై రాసురసంపత్యా జాతైః, అనేకాక్షౌహిణీసఙ్ఖ్యానాం సేనానాం పతిభి శ్చైద్యాదిభి రాక్రమ్యమాణాయా భువః పృథ్వ్యా అభారాయ భారాభావాయోద్యమః అవతారరూపః, కృతః యేన సః భువో భారాపహారాయావతీర్ణ ఇత్యర్థః ౫౯

తథైవ చాకరో దపీత్యాహ (కర్మణీతి) సురేశ్వరై ర్బ్రహ్మాదిభి రపి మనసాప్యపరిమేయాని అవితర్క్యాణి, కర్మాణి సఙ్కర్షణసహితో భగవా న్మధుసూదనః శ్రీకృష్ణ శ్చక్రే పూతనాశకట యమళార్జునకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికతోసలకంసచైద్యాదిసంహారరూపాణి కర్మాణీతి భావ ౬౦

ప్రధానం ప్రయోజనం దర్శయతి (కలావితి,) కలౌ యుగే జనిష్యమాణానాం భక్తానా మనుగ్రహాయ, తేషాం దుఃఖాదికం నుదత్యపనయతీతి తథా త త్సుపుణ్యం వదతాం శృణ్వతాం చ పుణ్యవహం యశో వ్యతనోత్ భూభారనివారణస్య సఙ్కల్పమాత్రేణాపి సిద్ధే రిద మేవావతారస్య ప్రధానం ప్రయోజన మితి భావ ౬౧

యస్మి న్సత్కర్ణపీయుషే యశ స్తీర్థవరే సకృత్,
శ్రోత్రాంజలి రుపస్పృశ్య ధునుతే కర్మవాసనామ్. ౬౧

భోజవృష్ణ్యంధకమధుశూరసేనదశార్హకైః
శ్లాఘనీయే హిత శ్శశ్వ త్కురుసృంజయపాండుభిః, ౬౨

స్నిగ్ధస్మితేక్షణోదారై ర్వాక్యై ర్విక్రమలీలయా
నృలోకం రమయామాస మూర్త్యా సర్వాంగరమ్యయా ౬౩

యస్యాననం మకరకుండలచారుకర్ణభ్రాజత్కపోలసుభగం సవిలాసహాసమ్,
నిత్యోత్సవం న తతృపు ర్దృశిభిః పిబంత్యో నార్యో నరా శ్చ ముదితాః కుపితా నిమేశ్చ ౬౪

యశోవితానస్య భక్తానుగ్రహరూపతాం దర్శయితుం యశో విశినష్టి (యస్మి న్నితి) సతాం సాధూనాం కర్ణయోః శ్రోత్రయోః పీయూషే అమృతతుల్యే, యస్మిన్ యశోరూపే తీర్థశ్రేష్ఠే శ్రోత్రమేవాఞ్జలిః పానసాధనం యస్య స పురుష స్సకృ దప్యుపస్పృశ్యాచమ్య కర్మవాసనాః ధునుతే తత్సౌందర్యాదిగుణాకృష్టచిత్తః కర్మవాసనాః క్షపయతి ముక్తో భవతీత్యర్థః ౬౧

తదేవాహ ద్వాభ్యాం భోజాదిభిః, కుర్వాదిభి శ్చ శ్లాఘనీయ మీహితం చేష్టితం యస్య సః స్నిగ్ధై స్సానురాగై రీక్షితై రవలోకనై ర్ధీరై ర్గమ్భీరై ర్వాక్యై ర్వచోభి శ్చ విక్రమలీలయా విక్రమః పాదవిక్షేప స్తద్రూపయా లీలయా చ సర్వై రఙ్గైః రమ్యయా మూర్త్యా చ నృలోకం రమయామాస ౬౨-౬౩

మూర్తే స్సర్వాఙ్గరమ్యత్వం సూచయితుం స్థాలీపులాకన్యాయేన తావ న్ముఖశోభా మాహ (యస్యేతి) యస్య శ్రీకృష్ణస్యాననం దృశిభి ర్నేత్రైః పిబంత్యోఽతితృష్ణయా పశ్యంత్యో ముదితా నార్యో నరా శ్చ న తతృపు ర్న తృప్తాః, నిమేషోన్మేషమాత్రవ్యవధాన మప్యసహమానాః నిమేషోన్మేషకర్తు ర్నిమేః కుపితా శ్చ బభూవుః, ఇక్ష్వాకుతనయస్య నిమే ర్నిమేషాదికర్తృత్వం తచ్చరిత్ర ఏవోక్తం పురస్తాత్, కథంభూత మాననం మకరకుండలాభ్యాం చారూ కర్ణౌ కపోలౌ చ తై స్సుభగం సవిలాసో. హాసో యస్మిం నిత్య ముత్సవ శ్శోభాతిశయో, యస్మిన్ ౬౪

(విదర్భరాజవంశవర్ణనం)

జాతో గతః పితృగృహా ద్వ్రజమేధితార్థో హత్వా రిపూ న్సుతశతాని కృతోరుదారః,
ఉత్పాద్య తేషు పురుషః క్రతుభి స్సమీజే హ్యాత్మానమాత్మ నిగమం ప్రథయ న్జనేషు. ௨౫

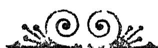
భూమ్యా స్సవా ఉరుభరం క్షపయ న్కురూణా మంతస్సముత్థకలినా యుధి భూపచక్రమ్
దృష్ట్వా௨భిభూయ విజయే జయ ముద్విఘుష్య ప్రోచ్యోద్ధవాయ పరమం సమగా త్స్వధామ

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, సంహితాయాం, నవమస్కంధే,
చతుర్వింశో௨ధ్యాయః
నవమస్కంధః సమాప్తః

శ్రీకృష్ణచరితం సమాసతో వర్ణయతి (జాత ఇతి ద్వాభ్యాం) జాతస్తావ న్నిజేన రూపేణ జాతః పురుషః పశ్చాన్మనుష్యాకార స్సన్ పితృగృహా త్కారాగృహా ద్వ్రజం, గతః వ్రజవాసినా మేధితా వర్ధితా అర్థాః పురుషార్థాః యేన రిపూన్ పూతనాశకటాదీన్ హత్వా కృతాః పాణినా గృహీతి ఉరవ షోడశసహస్రసఙ్ఖ్యాకా అష్టౌ చ రుక్మిణ్యాదయః, దారాః కళత్రాణి యస్య సః, తేషు దారేషు సుతానాం శతా న్యుత్పాద్య ఆత్మనిగమ మాత్మనో నియోగరూపం వేదం జనేషు, ప్రథయన్ ప్రథయితు మితి భావః క్రతుభి స్సర్వై స్స్వాత్మాన మేవ సమీజే సమారాధితవాన్ ௨౫

కురూణా మంతః పరస్పరం సముత్థేన కలినా కలహేన నిమిత్తేన పృథ్వ్యాః ఉరుం అధికం భరం క్షపయన్ యుధి సఙ్గ్రామే భూపానాం చక్రం సైన్యం దృష్ట్వై వాభిభూయ విజయే అర్జునే జయ ముద్విఘుష్య సర్వాన్ జిగాయార్జున ఇత్యేవం విధ ముద్ఘోషం కారయిత్వా పరం తత్వ ముద్ధవాయ ప్రోచ్య ఉపదిశ్య స్వం ధామ స్థానం వైకుంఠాఖ్య మగాత్ తేనైవ రూపేణ యయౌ చిత్యర్థః ௨౬

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలపూర్ణయతేన
తచ్చరణకమలపరిచయప్రసన్నతత్ప్రాప్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థాభ్యాసమేన
శ్రీవైష్ణవదాసేన, శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవత
చంద్రికాయాం, నవమస్కంధసమాఖ్యాయాం,
చతుర్వింశో௨ధ్యాయః
నవమస్కంధే సమాప్తః

విజయముద్రాశాల, చిత్తూరు (A. P)

నవమస్కంధ శ్లోకానుక్రమణికా

[అకారాదిక్రమేణ, అధ్యాయక్రమేణ చ]

క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకసంఖ్యా	క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకసంఖ్యా
1.	అగ్నిహోత్రీ ముపావర్త్య	15	36	23	అంతవంత్యాగతే కాలే	11	11
2	అగ్రహీదాసనం భ్రాత్రా	10	51	24	అనేనా ఇతి రాజేంద్ర	17	2
3.	అంగదశ్చిత్రకేతుశ్చ	11	12	25	అన్వమోదంత తద్విశ్వేదేవాః	23	39
4.	అంగవంగకళింగాద్యాః	23	5	26,	అనోః సభానరశ్చక్షుః	23	1
5.	అచోదయద్ధస్తిరథాశ్వపత్తిభిః	15	30	27.	అంతర్వత్న్యాం భ్రాతృపత్న్యాం	20	36
6	అజానతా తే పరమానుభావం	4	62	28.	అన్వజానం స్తతస్సర్వే	3	26
7	అజమీఢోద్విమీఢశ్చ	21	21	29	అప్రజస్య మనోః పూర్వం	1	13
8	అజమీఢాద్ బృహదిషుః	21	22	30	అప్యభద్రం న యుష్మాభిః	3	6
9	అతృప్తోఽస్మ్యద్య కామానాం	18	37	31	అపశ్య న్నుర్వశీ మింద్రో	14	26
10.	అథా అంబరీష స్తనయేషు రాజ్యం	5	26	32	అప్రత్తం న స్త్వయా కిం ను	11	6
11	అథార్జునః పంచశతేషు బాహుభిః	15	33	33	అపృచ్ఛత్ తనయం పూరుం	18	63
12.	అథ రాజని నిర్యాతే	15	27	34.	అభవచ్ఛంతనూ	22	13
13	అథాదిశత్ దిగ్విజయే	11	25	35.	అమోఘం దర్శనం	24	34
14	అథేశమాయారచితేషు సంగం	9	47	36	అమోఘవీర్యో రాజర్షిః	20	17
15	అథ ప్రవిష్టః స్వగృహం	11	31	37	అంభసా కేవలేనాథ	4	40
16.	అథాతః శ్రూయతాం రాజన్	14	1	38,	అంబరీషో మహాభాగః	4	15
17	అథాన్యే మోక్షమాణస్య	21	7	39	అమాద్యదింద్రః సోమేన	2	28
18	అథ తా మాశ్రమాభ్యాసే	1	34	40	అయోధ్యావాసిన స్సర్వే	6	19
19	అద్య న స్సర్వభూతాత్మన్	8	27	41.	అయజత్ యజ్ఞపురుషం	18	48
20.	అనంతర్వాసనః కాంశ్చిత్	8	7	42	అరాజకభయం నృణాం	13	12
21	అన్యేభ్యోఽవాంతరదిశ	16	22	43,	అరిష్టనేమి స్తస్యాపి	13	23
22.	అంతర్వత్నీ ముపాలక్ష్య	14	40	44,	అర్జునః కృతవీర్యస్య	23	24

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
240	గుర్వర్థే త్యక్తరాజ్యో	10	4	263	జాతస్పృహో నృపం విప్రః	6	40
241	గృహాణ ద్రవిణం దత్తం	4	11	264	జాతస్సుతో హ్యనేనాంగ	7	10
242	గృహేషు దారేషు సుతేషు	4	27	265	జాతా దంతా యజస్వేతి	7	12
243	గృహీతో లీలాయా	15	22	266	జాతో గణః పితృగృహాద్	24	60
	ఘ - 2			267	జామదగ్న్యోఽపి భగవాన్	16	25
244	ఘృతం మే వీర	14	22	268.	జిత్వానురూపగుణశీల	10	7
245	ఘోర మాదాయ పరశుం	15	28	269.	జిత్వా పురం ధనం	6	19
	చ - 9			270	జిత్వా పురాసురా దేవాన్	20	31
246	చక్రుః స్వనామ్నా	23	6	271	జీమూతో వికృతి స్తస్య	24	4
247	చక్రం దక్షిణహస్తేఽస్య	20	24	272.	జ్యేష్ఠం మంత్రదృశం	16	25
248	చత్వార స్సూనవ స్తత్ర	23	21	273	జైగీషవ్యోపదేశేన	21	26
249	చతస్రృష్వాదిశద్ దిశః	18	4		త - 147		
250	చతుర్దశమహారత్న	23	32	274.	తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ రామో	11	16
251	చికీర్షితం తే కిమిదం	3	20	275	తత్ప్రసంగానుభావేన	21	18
252	చిత్రసేనో నరిష్యంతాత్	2	19	276	తత్యాజ వ్రీడితా తారా	14	10
253	చిత్రస్రగ్భిః పట్టికాభిః	11	33	277	తత్పుతో విశద స్తస్య	21	23
254	చోద్యమానా సురై రేవం	20	39	278.	తత్పుత్రః కేవల స్తస్మాద్	2	30
	జ - 19			279	తతశ్చ క్రోధన స్తస్మాద్	22	11
255.	జటా నిర్ముచ్య విధివత్	10	49	280	తతశ్చ సహదేవోఽభూత్	22	9
256.	జన్మనా జనక స్సోఽభూత్	13	13	281.	తత ఊర్ధ్వం వనం	1	39
257	జనమేజయో హ్యభూత్	20	2	282.	తతశ్చావభృథస్నానా	16	23
258	జనమేజయ స్తస్య పుత్రో	23	2	283	తత ఊర్ధ్వం స తత్యాజ	9	38
259.	జనమేజయస్త్వాం విదిత్వా	22	36	284	తత ఊర్ధ్వం బ్రహ్మచర్యం	11	18
260.	జమదగ్నిరభూత్ బ్రహ్మో	7	23	285.	తతో విదురథ స్తస్మాద్	22	10
261.	జయధ్వజాత్ తాలజంఘః	23	28	286	తతో బహురథో నామ	21	30
262	జజ్ఞే సత్యాహితోఽపత్యం	22	7	287.	తతోఽగ్నివేశ్యో భగవాన్	2	21

(33)

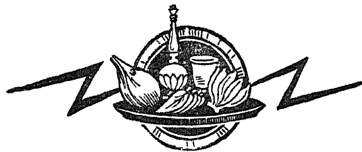
క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
644.	యద్గార్హస్థ్యం తు సంవీక్ష్య	6	47	670	యస్యాననం మకరకుండల	24	65
645	యద్రోషవిభ్రమం	10	13	671	యస్యామలం నృపసదస్సు	1[illegible]	21
646	యద్వ్యయం క్రియతే భక్షః	9	32	672	యక్ష్యమాణోఽథ శర్యాతి	3	18
647	యద్యస్తి దత్త మిష్టం వా	5	10	673	యత్రావతీర్ణో భగవాన్	23	20
648	యద్విశ్రంభా దహం నష్టా	14	29	674	యజ్ఞాస్తుగతం సర్వం	4	8
649.	యదా విసృష్ట స్త్వమనంజనేన	5	8	675.	యజ్ఞభుగ్వాసుదేవాంశః	17	5
650	యదా న జగృహే రాజా	20	20	676.	యాచ్యమానః కృపణయా	16	12
651	యదా న కురుతే భావ	19	15	677	యాతే శూద్రేత మన్యోఽగాత్	21	8
652	యదా స దేవగురుణా	14	5	678	యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిః	19	16
653	యదా యదాహి ధర్మస్య	24	53	679	యాన్ వదంత్యు[illegible]తిష్ఠంతే	18	13
654	యది నో భగవాన్	5	11	680	యావత్ సూర్య ఉదేతి స్మ	6	37
655	యది వీరో మహారాజ	7	9	681	యుధిష్ఠిరాత్ ప్రతివింధ్యః	22	26
656	యదుం చ తుర్వసుం చైవ	18	33	882	యుయుధానః సాత్యకిర్వై	24	14
657.	యన్నామ శ్రుతిమాత్రేణ	5	16	683	యూ[illegible] త్రివిదో యుక్తాః	1	18
658.	యన్మాయ చేష్టితం పుంసః	24	58	684	యే [illegible]గాగిహ త్రాప్తా	4	65
659	యమాహు ర్వాసుదేవాంశం	1[illegible]	14	685.	యే దేహభాజః త్రిగుణప్రధానా	6	23
660	యమునాంతర్జలే మగ్నః	[illegible]	[illegible]9	686	యే [illegible] యే భవిష్యాశ్చ	1	5
661	యయాతి రనభిప్రేతం	18	23	687	యే ఽమృ[illegible]త్వ మనుప్రాప్తా	24	11
662	యవీయసో ద్విమూఢస్య	21	27	688	యేఽభ్యర్జినస్[illegible]జన్	16	9
663.	యవీయసో బ్ర[illegible]జమః	21	22	689	యే మధుచ్ఛందసో జ్యేష్ఠా	16	33
664	యస్మాన్మే భక్షితః పాప	9	25	590	యే విక్షిప్తేంద్రియధియో	9	46
665.	యస్మిన్నిదం విరచితం	18	46	691	యై రిదం తపసా సృష్టం	18	12
666	యస్మిన్ సత్కర్ణపీయూషే	24	62	692	యోగేశ్వరస్య మైశ్వర్యం	15	19
667	యస్యేరితా సాంఖ్యమయీ	8	14	693	యో దేవైః రర్థితో దైత్యాన్	9	42
668	యస్య క్రతుషు గీర్వాణైః	4	23	694	యో మాం వదతి మాయాతం	4	45
669	యస్య యోగం న వాంఛంతి	13	9	695.	యో రాతో దేవయజనే	16	32

క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
745	వ్యక్తం రాజన్యతనయాం	20	12
746	వ్యతీయు రష్టచత్వారింశద్	21	4
747	వ్యభిచారం మునిర్జ్ఞాత్వా	16	5
748	వ్యాఘ్రోఽపి వృక్ణశ్రవణో	2	7
749	వయం హి బ్రాహ్మణా స్తాత	15	39
750.	వయం న తాత ప్రభవామ	4	56
751	వయం తత్రాపి భృగవః	18	14
752.	వరేణ చ్ఛందయామాస	16	7
753	వర్ణయామి మహాపుణ్యం	23	19
754.	వ్రతాంతే కార్తికే మాసి	4	30
755	వసుదేవం హరేః స్థానం	24	30
756.	వస్వనంతోఽథ తత్పుత్రో	13	25
757	వసోః ప్రతీక స్తత్పుత్ర	2	18
758	వారితో మదయంత్యాపో	9	24
759	వాసుదేవే భగవతి సర్వాత్మని	2	11
760	వాసుదేవే భగవతి	4	17
761	విచిత్రవీర్య శ్చావరతో	22	21
762	విజయ స్తస్య సంభూత్యాం	23	12
763	వితథస్య సుతో మన్యుః	21	1
764	విద్రుమోదుంబరద్వారైః	11	32
765	విదేహ ఉష్యతాం కామం	13	11
766.	విధాయాలీకవిశ్రంభ	14	38
767	విపృష్ఠో ధృతదేవాయాం	24	50
768	విప్లావితం స్వశిబిరం	15	21
769.	విముక్తసంగః శాంతాత్మా	2	12
770.	వియద్విత్తస్య దదతో	21	3
771.	విరూపః కేతుమాం చ్ఛంభుః	6	1
772	విలప్యైవం పితుర్దేహం	6	16
773	విలోకయంతి క్రీడంతం	16	3
774	విలోక్య సద్యో ముముహే	20	9
775	విలోక్యాశనసీం రాజా	18	30
776.	వివింశతిసుతో రంభః	2	25
777.	విశ్వామిత్రో భృశం ప్రీతో	7	25
778	విశ్వామిత్రాత్మజైవాహం	20	13
779	విశ్వామిత్రాధ్వరే యేన	10	5
780	విశ్వామిత్రస్య చైవాసన్	16	29
781.	విశాలః శూన్యబంధుశ్చ	2	33
782	విశాఖో ద్వాదశాబ్దాంతే	[illegible]	37
783	విషయాణా మల మిమే	21	33
784	వీతిహోత్ర స్త్వింద్రసేనాంత్	2	20
785.	వీరయూథాగ్రణీర్యేన	22	20
786	వీక్ష్య వ్రజంతుం గిరిశం	18	9
787	వృద్ధం తం పంచతాం ప్రాప్తం	8	3
788	వృష్ణేః సుమిత్రః పుత్రోఽభూత్	24	12
789	వృషపర్వా శ మాజ్ఞాయ	18	26
790.	వృషసేనః సుత స్తస్య	23	14
791.	వేదవాదాతివాద న్వై	2	17
792	వేదగుప్తో ముని కృష్ణో	22	22
	శ-37		
793	శకృన్మూత్రనిరోధోఽభూత్	3	5
794	శంతనుర్బ్రహ్మణై ఉక్తః	22	15
795	శర స్తంబేఽపతద్	21	36

క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః	క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
796	శర్మిష్ఠాజానతీ వాసో	18	10	822.	శ్రుత్వోర్వశీంద్ర	14	16
797	శర్యాతి ర్మానవో రాజా	3	1	823.	శ్రుతో భగీరథా జ్జజ్ఞే	9	16
798	శలశ్చ శంతనో రాసీద్	22	19	824	శ్రుత్వా గాథాం దేవయానీ	19	26
799.	శ్వఫల్కశ్చిత్రరథశ్చ	24	15	825.	శ్రుతదేవాం తు కారూషో	24	37
800.	శశంస పిత్రే తత్సర్వం	3	23	826	శూరో విదూరథా దాసీద్	24	26
801.	శశబిందో ర్దుహితరి	6	38	827	శ్రూయతాం మానవో వంశః	1	7
802.	శత్రుఘ్నో గంధమాదశ్చ	24	17	828.	శ్రుణు భార్గవ్యమూం గాథాం	19	2
803	శాంతాం స్వకన్యాం ప్రాయచ్ఛద్	23	8	829.	శేషం నివేదయామాస	6	8
804.	శాంతిదేవోపదేవా చ	24	23		ష - 2		
805.	శాంతిం ఆప్నోతి చైవాగ్ర్యాం	22	14	830	షష్టివర్షసహస్రాణి	17	7
806	శాంతేః సుశాంతి స్తత్పుత్రః	21	31	831	షష్ఠం సంవత్సరం తత్ర	7	20
807	శాపా న్మైథునరుద్ధస్య	22	27		స - 106		
808	శాల స్త స్తత్పుతో యేన	6	21	832	స ఆదృత్యావశిష్టం యద్	21	9
809	శ్వాహిం స్తతో రుశేకు ర్వై	23	31	833.	స ఇత్థం భక్తియోగేన	4	26
810	శిబిర్వనః శమీర్దక్షః	23	3	834	స ఇత్థ మాచర న్కామా	19	1
811	శిబే శ్చత్వార ఏవాసం	23	4	835	స ఋషిః ప్రార్థితః పత్న్యా	15	8
812	శిశుపాలః సుత స్తస్యా	24	40	836	స ఏకదాష్టకాశ్రాద్ధే	6	6
813	శిష్యః కౌసల్య ఆధ్యాత్మ	12	4	837	స ఏకదా మహారాజ	1	23
814.	శిష్యవ్రతిక్రమం వీక్ష్య	13	4	838.	స ఏకదా తు మృగయాం	15	23
815.	శుక్ర స్త మాహ కుపిత	18	36	839	స కదాచి దుపాసీన	6	49
816.	శుక్రో బృహస్పతే ర్ద్వేషాత్	14	6	840	స కుమారో వనం మేరోః	1	25
817.	శుచి స్తత్తనయ స్తస్మాత్	13	22	841.	స క్షత్ర్యాం శుకకన్యాయాం	21	25
818.	శునక స్తత్సుతో జజ్ఞే	13	26	842.	సగరశ్చక్రవర్త్యాసీత్	8	5
819.	శునశ్శేఫం పశుం పిత్రే	7	21	843.	సంకృతి స్తస్య చ జయః	17	18
820.	శునశ్శేఫస్య మాహాత్మ్య	7	24	844	సంగం త్యజేత మిథునవ్రతినాం	6	51
821.	శ్రుతాయో ర్వసుమా పుత్రః	15	2	845.	స చింతయ న్నఘం రాజ్ఞః	9	21

క్రమసంఖ్యా	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
898.	సాధవో హృదయం మహ్యం	4	68
899.	సాధవో న్యాసిన శ్శాంతాః	9	6
900	సాఽపి దుర్వాససో విద్యాం	24	32
901	సాఽపి తం చకమే సుభ్రూః	1	35
902	సా వానరేంద్రబలరుద్ధవిహార	10	17
903	సా వై సప్త సమా	9	39
904	సా సఖీభిః పరివృతా	3	3
905	సా సన్నివాసం సుహృదాం	19	27
906	సీతాకథాశ్రవణదీపితహృచ్ఛయేన	10	10
907.	సుకన్యా చ్యవనం ప్రాప్య	3	10
908	సుకన్యా నామ తస్యాఽఽసీత్	3	2
909	సుకన్యా ప్రాహ పితరం	3	7
910	సుతాం దత్వాఽనవద్యాంగీం	3	36
911	సుతో ధర్మరథో యస్య	23	7
912	సుదర్శన నమస్తుభ్యం	5	4
913	సుదేహోఽయం పతత్యత్ర	14	35
914	సునక్షత్రః సునక్షత్రాద్	22	47
915	సునీథః సత్యజిదథ	22	49
916.	సుపార్శ్వాత్ సుమతి స్తస్య	21	28
917	సుబాహుః శ్రుతసేనశ్చ	11	13
918.	సుభద్రో భద్రవాహశ్చ	24	47
919	సుమాల్యా స్తనయా దృష్ట్వా	8	9
920.	సుమిత్రార్జునపాలాదీం	24	44
921.	సుహోత్రోఽభూత్ సుధనుషః	22	5
922.	సృంజయో రాష్ట్రపాల్యాం చ	24	42
923.	సృంజయం శ్యామకం కంకం	24	29
924.	సో త్రిర్య కూపాత్ సుశ్రోణీ	19	5
925	సోఽనపత్యో విషణ్ణాత్మా	7	8
926	సోఽంతః సముద్రే నగరీం	3	28
927	సోమవంశే కలౌ నష్టే	22	18
928	సోమేన యాజయన్ వీరం	3	24
929.	సోఽపి చానుగతః	19	9
930	సోఽయజద్రాజసూయేన	14	4
931	సోఽయం బ్రహ్మర్షివర్యస్తే	9	30
932.	సోఽశిత్వాఽఽదృత మానీత	5	19
933.	సౌదాసో మృగయాం కించిత్	9	20
934	సౌమదత్తిస్తు సుర్మాతః	2	36
935.	సంవత్సరోఽత్యగాత్ తావత్	5	23
936	సంవత్సరాంతే హి	14	39
937.	సంహితా ప్రాచ్యసామ్నాం	21	29
	హ-11		
938.	హంతుం త మాదదే వజ్రం	3	25
939	హన్యతాం హన్యతాం పాప	8	11
940	హరితో రోహితసుతః	8	1
941	హరిర్ధానీ మృషేర్దర్పాన్	15	26
942	హస్తగ్రహఽపరో మాఽభూత్	18	21
943	హా హతా స్స్మ వయం నాథ	10	26
944	హిత్వా తాం స్వేన భావేన	7	27
945	హేమచంద్ర స్సుత స్తస్య	2	34
946	హైహయానామధిపతి రర్జునః	15	17
947	హోతు స్తద్వ్యభిచారేణ	1	16
948.	హోత్రేఽదదాద్ దిశం ప్రాచీం	11	2

క్రమసంఖ్య	శ్లోకాః	అధ్యాయః	శ్లోకాంకః
	క్ష - 8		
949	క్షణార్ధమన్య ర్భగవాన్	18	27
950	క్షమయా రోచతే లక్ష్మీః	15	40
951	క్షుత్తృట్ శ్రమో గాత్రపరిశ్రమశ్చ	21	13
952	క్షుధార్తో జగృహే విప్రం	9	26
953	క్షువతస్తు మనోర్జజ్ఞే	6	4
954	క్షేమకం ప్రాప్య రాజానం	22	46
955.	క్షేమోఽథ సువ్రత స్తస్మాద్	22	45
956.	క్షేత్రేఽప్రజస్య వై భ్రాతుః	22	25
	త్ర - 8		
957	త్రయస్త్రింశచ్ఛతం హ్యశ్వాన్	20	27
958	త్రసద్దస్యురితీంద్రోంగ	6	33
959	త్రసద్దస్యుః పౌరుకుత్సో	7	4
960.	త్రిభాను స్తత్సుతోఽస్యాపి	23	17
961.	త్రివిష్టపం మహేంద్రాయ	17	15
962	త్రిః సప్తకృత్వః పృథివీం	16	19
963.	త్రేతాయాం వర్తమానాయాం	10	52
964	త్రైశంకవో హరిశ్చంద్రో	7	7
	జ్ఞ - 1		
665.	జ్ఞాత్వా పుత్రస్య తత్కర్మ	9	9

విజయ ముద్రాశాల, చిత్తూరు ఆ. ప్ర